תלמוד בבלי · אחרונים

ילקוט הגרשוני על השס
חלק א

רבי גרשון שטרן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

ילקוט הגרשוני על השס חלק א

רבי גרשון שטרן

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/ילקוט-הגרשוני-על-השס-חלק-א/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161024 של הספרייה.

תוכן העניינים

חלק א הקדמה 4
ילקוט גרשוני על מסכת ברכות 15
ילקוט גרשוני על מסכת שבת 123
ילקוט גרשוני על מסכת עירובין 225
ילקוט גרשוני על מסכת פסחים 285
ילקוט גרשוני על מסכת יומא 408
ילקוט גרשוני על מסכת סוכה 436
ילקוט גרשוני על מסכת ביצה 445
ילקוט גרשוני על מסכת ראש השנה 449
ילקוט גרשוני על מסכת מגילה 471
ילקוט גרשוני השמטות וחידושים 498
ילקוט גרשוני על מסכת תענית 514
ילקוט גרשוני על מסכת מועד קטן 534
ילקוט גרשוני על מסכת חגיגה 545
ילקוט גרשוני תשובה לרב אחד 563
ילקוט גרשוני לקט שכחה 568
ילקוט גרשוני קונטרס אחרון 568
ילקוט גרשוני סימן א 596
ילקוט גרשוני סימן ב 598
ילקוט גרשוני סימן ג 600
ילקוט גרשוני סימן ד 602
ילקוט גרשוני סימן ה 603
ילקוט גרשוני סימן ו 606
ילקוט גרשוני סימן ז 608
ילקוט גרשוני סימן ח 609
ילקוט גרשוני סימן ט 611
ילקוט גרשוני סימן י 613
ילקוט גרשוני סימן יא 615

חלק א הקדמה

לרבי גרשון בן משה שטרן:

אקדמות מילין:

דבר שפתים אך למותר יחשב להגיד לעם ה' תועלת החיבור הנוכחי. כי כל קורא, אם אך לא יטיל קנאה במעשי יכיר ויודה, כי החיבור הזה יועיל בעזהי"ת לכל קהל עדת ישראל. כעם בכהן, כולם ימצאו ברכה בו ויתענגו על רב טוב פירושים נחמדים ומתוקים מנופת צוף וכל טעם:

דלא באתי כי אם להודיע ולהוודע שלא שמתי בילקוטי זה, רק אותם הפירושים המתאימים עם כוונת המאמר, נכנסים אל תוכו בריוח ולא בדוחק אך אותם הפירושים הרחוקים מכוונת המאמר הרחק כמטחוי קשת, השמטתי לגמרי, ולדוגמא אציע לפניך מאמר אחד במס' סוכה מ"ה ע"ב א"ר חזקי' א"ר ירמי' משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עכשיו ואלמלי אלעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואלמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם ועד העולם ע"כ. וכתב בס' פנינים יקרים בשם ס' "בינת יששכר מ"ב באיזה אופן אפשר לפטור הרשעים מן העונש אך דאיתא בסנהדרין פ' חלק גוף ונשמה יכולין לפטור עצמם מן הדין גוף אומר נשמה חטאה, והראיה מיום שפרחה הנשמה ממני הריני מוטל כאבן דומם, והנשמה אומרת גוף חטא, והראיה מיום שפרשתי ממנו הריני פורחת באויר, על כן הקב"ה מרכיב חיגר על סומא עיי"ש, וכתב היפ"ת דטענתם הוא עפ"י הדין הואיל שכל א' לבדו אין יכול לעשות המעשה הו"ל כשנים שעשאו מלאכה אחת בשבת דפטורין, וזה הוא פלוגתא בשבת דף צ"ג, לא יכול אחד להוציאו והוציאו שנים חייבין. ור' שמעון פוטר, א"כ ר"ש לשיטתו דאף שכל אחד לבדו אין יכול לעשות בכל זה כשעשאו שנים פטורין א"כ שפיר אמר ר' שמעון לשיטתו יכולני לפטור מן הדין לשיטתי' אכל אחרי דהלכה כרבנן דחייבין כשכל אחד אין יכול לעשות שפיר חייבין ע"ד. ואם כי הדברים דברי טעם הם, בכ"ז רחוקים המה מכוונת המאמר ברחוק מזרח ממערב כי אם לזה נתכוון רשב"י, מה צורך לו לצרף עמו ר' אלעזר בנו ואת המלך יותם בן עוזיהו: וכהנה מצאתי הרבה פירושים בספרים שונים על הרכה אגדות הש"ס שאין מתאימים גם כוונת המאמר, וריחקתים בזרוע כי תוה"ק אמת כתיב בה. אך הפירושים הנראים קרוב לאמת ושום שמץ דוחק לא נמצא בם, אותם קרבתי בשתי ידים ואספתים אל תוך ביתי ונתתי להם יד ושם בילקוטי, והמקום ביה יהי' בעזרי לסדר בסדר נכין את יתר החלקים גם את השני גם את השלישי מחיבורי זה. ולהוציאו לאור עולם, לזכות את הרבים המשתוקקים

לתורה וחכמה וששים ושמחים על אמרותי' כמוצא שלל רב. המחי' חיים יתן לי חיים ארוכים ומתוקנים ואזכה להרביץ תורה ויראה בקרב ישראל עוד רכות בשנים עד כי ובא לציון גואל ויבנה בנין אריאל בבאכי"ר: המחבר:

פתח דברי יאיר בשמעתתא, בסוניא דחמץ שעבר עליו הפסח פסחים כ"ח כ"ט]:

והוא העתק מדרשותיי לשבת הגדול:

א הקשה הצל"ח בשם א' מהתלמידים מנ"ל לר"י לאסור חמץ לאחר זמנו ואי משום דתלתא קראי כתיבי ומוקי חד לאחר זמנו דלמא חד קרא אתי לחמצו של נכרי דלא תלמוד שאור דאכילה משאור דראיה וע"ש שכתב דלסברת התוס' לא קשיא כלל דלהתוס' לא משכחת אכילה בשל נכרי תוך זמנו כלל וכו' ולשיטת רש"י צריך יישוב עכ"ל:

ונלע"ד בהקדם ליישב שיטת רש"י דלראב"י אליבא דר"י מותר חמצו של נכרי אף באכילה ואפי' בפסח, והקשו התוס' איך אפשר שלא יהא שלו בשעת אכילה דאם נתן לו הנכרי הרי הוא שלו וכו', ועוד לקמן דקאמר ואזדי לטעמייהו דפליגי בחמץ שעבר עליו הפסח ליפלגו בפסח גופי' עיי"ש:

ונלע"ד לברר וללבן שיטת רש"י בהקדם ליישב דקדוק המפורשים על לשון תמה על עצמך דקאמר ריוה"ג תמה על עצמך היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה מהו על עצמך דקאמר, ועיין בפנ"י ובאו"ח שכ' דמתמה על ר' יהודא לשיטתו, ובצל"ח בשם בנו הרה"ג מ' יעקבקא ז"ל כ' דמתמה על ר' שמעון לשיטתו, והנה מלשון רש"י ז"ל משמע דריוה"ג על שניהם קמתמה, דז"ל רש"י תמה על עצמך וכו' דאפילו בתוך המועד קאמר דמותר בהנאה וקא מתמא "אהני" דאסרי, ואם רק על אחד קמתמה הו"ל לרש"י לומר וקא מתמה "אהך" דאסר, ומדכ' וקא מתמה אהני דאסרי, ש"מ ס"ל דריה"ג על שניהם קא מתמה, ע"כ נ"ל דהלשון תמה על עצמך יצדק בין על ר"י בין על ר"ש:

ב ואען ואומר דמתמה על ר"י לשיטתו, לפי שיטת הר"ן בפ"ק דפסחים דלר"ש אסור באכילה ובהנאה לפני זמנו מכח העשה דתשביתו וס"ל דתשביתו משמע שלא כדרך הנאתו דהיינו גם הנאה ודלא כהתוס' שכ' דתשביתו משמע שלכד"ה דהיינו אכילה. ועיין בפמ"ג או"ח סי' תמ"ג א"א סק"א שכ' דלשיטת הר"ן חזקי' ור"א י"ל למלקות פליגי ודלא כהר"מ ז"ל ע"ש] א"כ לפ"ז י"ל דה"ט דר"י דגם בתוך הפסח אסור בהנאה מכח העשה דתשביתו דשייך בכל ימי הפסח, ובאמת הא דס"ל לר"י דחמץ בפסח אסור בהנאה לאו מפי עצמו אמרה אלא קיבל כן מר' עקיבא רבו דהוא ראש הסוברים כן, עיין בגליון הש"ס ע"ז דף ע"ד ע"א מייתי גרסת הר"ן מאן שמעת לי' דאמר חמץ בפסח

אסור בהנאה ר' עקיבא וכו' ע"ש, אמנם על ר"ע אין שום תמיהה היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה, דהא עיקר תמיהתו דריה"ג היינו משום דכל ז' עוברין בב"י ואם חמץ אסבה"נ איך עוברין בב"י הא איסה"נ לאו שלו הוא, ולומר דעשאו הכתוב כאלו ברשותו הוא נגד הסברא דמהכ"ת שיהא אסבה"נ ונימא עשאו הכתוב כאלו ברשותו, הלא יותר מסתבר לומר דמותר בהנאה והוי שלו ולכך עוברין עליו בב"י והיינו דמתמה ריה"ג היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה דאיכא בל יראה ומהכ"ת לומר עשאו הכתוב כאלו ברשותו (וכמ"ש האו"ח כאן וכ"כ גם המקנה לקידושין נ"ה ע"ב עיי"ש) אבל על רע"ק אין לתמוה כן משום דמשמעות תשביתו הוא שלכד"ה דהיינו גם הנאה לשיטת הר"ן וזה שייך בכל ימי הפסח וא"כ עכ"ח דעשאו הכתוב כאלו ברשותו, רק דזה תליא בחקירת האחרונים ז"ל אי תשביתו שייך בכל הפסח או רק בערב פסח כפשטות לשון הקרא אך ביום הראשון תשביתו וגו' והנה התוס' בסוגיין כ"ט ע"ב כתבו דכל פסח יש מ"ע דתשביתו, וצ"ע מנ"ל, וכתב אדמ"ו הגאון ז"ל במהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה ט' די"ל דסיפא דקרא דמיום הראשון עד יום השביעי קאי גם על המ"ע דתשביתו דאנן קיי"ל בר"ה ט' כחכמים דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו ע"ש, וא"כ על רע"ק ראש הסוברים דחמץ בפסח אסבה"נ אין לתמוה מנ"ל דחב"פ אסבה"נ, די"ל דמשמע לי' כן מתשביתו, וסובר כחכמים ר"ה ט' ע"ב דמקרא נדרש לפניו ולפני פניו וקאי סיפא דקרא מיום הראשון עד יום השביעי גם על מ"ע דתשביתו וא"כ בכל הפסח שייך תשביתו, אבל על ר' יהודא שפיר קא מתמה ריה"ג, תמה על עצמך לשיטתך בר"ה ט' ע"ב דקאמר הגמ' שם אליבא דר"י קסבר מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ומלשון זה ודאי משמע דבכל מקום סובר ר"י כן ואף דהתוס' שם בד"ה מקרא וכו' כתבו מתחלה די"ל דבעלמא סובר ר"י מקרא נדרש לפני פניו מ"מ בסוף כתבו אי נמי וכו' ולפי"ז גם בעלמא ס"ל לר"י מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, וידוע דרבים מבעלי הכללים סוברים דבכ"מ שכתבו התוס' אי נמי הוא העיקר], א"כ לא קאי מיום הראשון עד יום השביעי רק על כרת דכתיב לפניו ולא על תשביתו דכתיב לפני פניו, וא"כ לא שייך תשביתו רק בערב פסח, ושפיר קאמר לי' ריה"ג תמה על עצמך דייקא היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה דאיכא בל יראה ומהכ"ת דעשאו הכתוב כאלו ברשותו, ואי דמשמע לך כן מתשביתו, ז"א דהא לדידך דסברת מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, אין שום ראיה דשייך תשביתו בכל הפסח, וא"ש ודו"ק:

ג וכ"ז לשיטת הר"ן דתשביתו משמע גם איסור הנאה, אבל לשיטת התוס' דתשביתו משמע רק איסור אכילה א"כ אין לומר כנ"ל, לכן נלע"ד גם לשיטת התוס' דהנה יש לנו הוכחה דחמץ בפסח אסור בהנאה והוא מחמת הסמוכין דסמך פסח לעבודת כוכבים

בפרשת משפטים דכתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו לא ישמע על פיך שלש רגלים תחוג לי בשנה את חג המצות תשמור וגו' וכתב בעל הטורים ז"ל סמך פסח לעבודת כוכבים לומר מה עבודת כוכבים אסור בהנאה אף חמץ בפסח אסור בהנאה יעו"ש אמנם התינח למאן דדריש סמוכין בכל התורה כולה, אבל למאן דלא דריש סמוכין רק במשנה תורה אי אפשר לומר כן, וזה כוונת ריוה"ג בשלמא ר' עקיבא דהוא ראש הסוברים דחמץ בפסח אסור בהנאה, י"ל דס"ל דדרשינן סמוכין בכל התורה כולה (וכמ"ש התוס' בסנהדרין דף ס"ז ע"ב בד"ה וכי מפני שסמכו יעש"ה), א"כ יש לומר דלמד איסור הנאה בחמץ בפסח מדסמך פסח לעבודת כוכבים וכבעה"ט הנ"ל, אבל את ר' יהודא לשיטתך דלא דרשת סמוכין בכה"ת כולה רק במשנה תורה כדאיתא בכ"ד בש"ס [וכדמסיק גם בסוגיין ואיבע"א סמוכין לא דריש], א"כ תמה על עצמך דייקא היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה דאיכא ב"י נגד הסברא דמהכ"ת דעשאו הכתוב כאלו ברשותו וא"ש:

ד ועתה נפרש לשון תמה על עצמך דיהי' מוסב התמיה על ר"ש, דהנה כבר כתבתי דטעמא דריה"ג דחמץ מותר בהנאה משום דאל"כ יהי' לאו דבל יראה חידוש כיון דאסבה"נ ואינו שלו ולמה יעבור בבל יראה. אך הנה בשו"ת כנף רננה או"ח סי' מ"ח כתב, דהר"ן דכתב בריש פסחים טעמא דקרא דבל יראה כדי שלא יבא לאכלו ויתחייב כרת ע"ש, רצה ליתן טעם שלא יהי' לאו דבל יראה חידוש דאסבה"כ ואינו שלו ולמה יעבור, לכך כתב הטעם משום דחששה תורה שלא יבא לאכלו ומה בכך דאסבה"נ מ"מ כיון שהחמץ בביתו ולא בדיל מיני' כולי שתא יש לחוש שיבא לאכלו לכך אמרה תורה בל יראה עיי"ש, א"כ י"ל דמאן דס"ל דחמץ אסור בהנאה ס"ל כטעם הר"ן, אמנם ריה"ג ליתי לי' טעם הר"ן ולכך סובר דחמץ מותר בהנאה כדי שלא יהי' הלאו דבל יראה חידוש. (ועיין מה שכתבתי בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ב על תנ"ך וחמש מגלות דף מ"ג ע"א ד"ה בפסחים וכו' ותמצא נחת). ועתה אקדים לך הקדמה נפלאה מחידושי מרן חתם סופר ז"ל לפסחים דף ה' ע"ב וז"ל:

דע ג' קראי כתיבי (א) בפ' החודש הזה לכם שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם (ב) בס"פ בא ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך (ג) בפ' ראה ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים וגו'. ומצאתי במכילתא פ' בא וז"ל:

או לא בא אלא ללמדך בבתים ז' ובגבולין לעולם, ת"ל ולא יראה לך שאור בכל גבולך ז' ימים ע"ש. כן הגי' בס' זה ינחמנו. ופי' בזית רענן דהו"א חמץ שעבר עליו הפסח יהי' אסור בבל יראה בגבולין לעולם ע"ש וכו', אלא דלכאורה היינו לר' יהודא דס"ל חמץ אחה"פ אסור בהנאה שפיר י"ל דהו"א שיהי' גם בבל יראה, אבל למאי דקיי"ל

כר"ש דחמץ אחה"פ מותר אפי' באכילה א"כ מכ"ש דליכא בל יראה, י"ל בהיפוך דהו"א בגבולין ליכא בל יראה אלא יום אחד קמ"ל דאסור כל שבעה, וטעמא י"ל לריה"ג דס"ל דבמצרים לא נאסר חמץ אלא יום אחד דכתיב ולא יאכל חמץ וסמיך לי' היום, א"כ הו"א הכי קאמר קרא לא יאכל חמץ היום והי' כי יביאך וגו' אז שבעת ימים תאכל מצות, אך ולא יראה לך חמץ יום אחד בעלמא, הכי ס"ד, קמ"ל בפ' ראה, דלא יראה שבעת ימים בגבולין. ומזה קצת ראיה דלא כר"ן שכתב בריש פסחים טעמא שהחמירה תורה לעבור עליו בב"י ובב"י משום דלמא אתי למיכל מיני' דהשתא אי ס"ד היינו טעמא, איך היה אפשר לומר דליכא בל יראה אלא יום אחד, הלא טעמא דלמא אתי למיכל מיני' שייך בכל הימים, אעכ"ח ליתא להאי טעמא עכ"ל הזהב.:

ועתה יובנו דברי ריה"ג בטוב טעם, וה"ק, בשלמא ר' יהודא שפיר ס"ל כרע"ק רבי' דחמץ אסבה"נ, דכיון דס"ל חמץ אחה"פ אסור, א"כ אפשר למיטעי דחמץ שעבר עליו הפסח יהי' אסור בבל יראה בגבולין לעולם, לכך קמ"ל בפ' ראה ולא יראה לך שאור בכל גבולך רק שבעת ימים, וא"כ ליכא ראיה דלא כהר"ן, וא"כ שפיר איכא למימר טעמא דב"י משום דלמא אתי למיכל מיני' וממילא הלאו דב"י אינו חידוש, וי"ל שפיר דאסבה"נ ואפ"ה עוברין עליו בב"י, דמה בכך שאסבה"נ מ"מ כיון שהוא בביתו חששה תורה שיבא לאכלו ולכך עובר בב"י אבל את ר' שמעון לשיטתך דסברת חמץ אחה"פ מותר אפילו באכילה, א"כ עכ"ח לכך כתיב קרא בפרשת ראה ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים, דלא נטעה לומר בגבולין אין עובר בבל יראה רק יום אחד, א"כ ע"כ ליתא להאי טעמא דהר"ן, ולאו דבל יראה אינו מטעם דלמא אתי למיכל מיני', א"כ תמה על עצמך דייקא היאך חמץ אסור בהנאה כל שבעה דאיכא בל יראה נגד הסברא דמהיכי תיתי לומר דעשאו הכתוב כאלו ברשותו וא"ש ודו"ק:

ה והשתא הבה נבוא ליישב שיטת רש"י ז"ל במילתא דראב"י אליבא דר"י דחמץ של נכרי מותר אפי' באכילה אפילו בפסח, והקשו התוס' דאם נתן לו הנכרי במתנה הרי הוא שלו.:

והנה כבר כתב המקנה בקידושין דף נ"ה ע"ב דהוה מקח הנעשה באיסור ואינו כלום דכ"מ דארל"ת אי עביד לא מהני א"כ הקונה חמץ בפסח אין המקח כלום. משום דעובר בב"י א"כ מתורץ קושי' התוס' לרש"י דאיך משכחת אוכל חמץ של אחרים הא כיון דאגבי' קני' דז"א דאף שמכווין לקנותו מ"מ כיון דאין הקנין כלום ממילא היי חמץ של אחרים. רק שכתב, דהתוס' לשיטתייהו אזלי שכתבו בסוגיין דף כ"ט ע"ב דהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותו שהייה וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה

ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף עיי"ש, והיינו דהקשו דלא משכחת של אחרים דכיון שדעתו לאוכלו היינו ביעורו כמ"ש בעה"מ בפ' כל שעה דלר"ש לאחר שש אין איסור באכילתו דאכילתו זהו ביעורו עיי"ש אמנם לפי מה שכתבתי לעיל (אות ב') דלר' יהודא דס"ל בר"ה דף ט' ע"ב מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו לא שייך תשביתו בכל הפסח רק בערב פסח עצמו, א"כ צדקו דברי רש"י ושפיר משכחת של אחרים כיון דהוי קנין הנעשה באיסור ב"י ואין הקנין כלום, מה אמרת דהוי לאו הניתק לעשה דתשביתו, ז"א דהא לר' יהודא קיימינן, ולדידי' ליכא תשביתו תוך הפסח רק בע"פ וממילא דל"ה ב"י לאו הניתק לעשה, ודו"ק: (ו) ונבוא לקושי' השני של התוס' אמאי פליגי רבא וראב"י בחמץ שעבר עליו הפסח ליפלגו בפסח גופיה והנה כבר כתב הצל"ח שדבריהם צ"ע דדלמא נקט אחר הפסח לרבותא לרבא דאפי' אחר הפסח הי' לוקה. רק כתב דסברת התוס' הוא דאין לומר דנקט אחר הפסח לרבותא דרבא דלרבא פשיטא דיותר ראוי למנקט בפסח דהרי רבא פסק לקמן כר"ש א"כ פלוגתייהו דרבא וראב"י שלא אליבא דהלכתא ליפלגו בתוך הפסח אליבא דכ"ע בין לר"י בין לר"ש דלראב"י דיליף ר"י שאור דאכילה משאור דראיה הה"ד לר"ש דהיכי אשכחן דפליגי ר"י ור"ש בזה א"ו דתוך זמנו לא משכחת לה כלל עכ"ד הצל"ח ז"ל. אמנם לפימ"ש לעיל א"ש היטב שיטת רש"י ז"ל ולעולם י"ל דנקט אחר הפסח לרבותא דרבא, ואין לומר ליפלגו אליבא דכ"ע ולראב"י גם ר"ש יליף שאור דאכילה משאור דראיה, דז"א דהא לר"ש דחמץ אחר הפסח מותר אפי' באכילה, הדק"ל למ"ל דכתב רחמנא בפ' ראה ולא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים, ועכ"ח צ"ל כתירוץ החת"ס דלולי קרא זה הו"א דלא יראה אינו נוהג בגבולין אלא יום א' א"כ כבר מוכח דר' שמעון לא יליף שאור דאכילה משאור דראי' דאל"כ הדק"ל למ"ל הקרא דפ' ראה, ואי דס"ד דבגבולין ליכא בל יראה אלא יום אחד, ז"א דא"כ איך כתב שבעת ימים תאכל מצות סתמא בין בבתים בין בגבולין הא כיון דבגבולין ליכא ב"י רק יום א' א"כ שוב ילפי' בגז"ש שאור דאכילה משאור דראי' ומותר לאכול חמץ בגבולין כל הששה ימים דליכא ב"י, אעכ"ח מוכח דלר"ש לא ילפי' שאור דאכילה משאור דראי' א"כ אי אפשר למנקט פלוגתא דרבא וראב"י תוך הפסח בין לר"י ובין לר"ש וא"ש ודו"ק וממילא מיושב גם קושי' אותו תלמיד שבצל"ח הנ"ל, מנ"ל לר"י דחמץ לאח"ז אסור דלמא חמץ לאח"ז מותר, וקרא אתי לאסור חמץ של נכרים דלא תלמוד שאור דאכילה משאור דראי', דז"א דאם חמץ לאח"ז מותר שוב א"א לומר דקרא דפ' ראה ולא יראה לך שאור בכל גבולך ז' ימים אתי להורות דלא נטעה דחמץ שעבר עלי' הפסח אסור בבל יראה בגבולין לעולם, ועכ"ח דאז גם ר"י סובר כריוה"ג דפסח מצרים אין חימוצו נוהג אלא יום אחד כתירוץ

הראשון שבגמ' (דריוה"ג מנלי' איבעית אימא מדסמיך לי' היום), והו"א לדורות דאף דאיסור אכילה שייך בכל הימים, מ"מ בל יראה בגבולין אינו אלא יום אחד, א"כ כבר מוכח דלא ילפינן שאור דאכילה משאור דראי' דאי ילפינן הדק"ל למ"ל הקרא דפרשת ראה, הא כבר מוכח דבל יראה בגבולין ג"כ ז' ימים דאל"כ היאך אסר החמץ בין בבתים בין בגבולין כל הז' ימים, לא הו"ל לאסור אכילת חמץ בגבולין רק יום אחד כמו בל יראה דאינו אלא יום אחד, אעכ"ח מוכח דלא ילפינן שאור דאכילה משאור דראי', וא"כ ל"ל קרא יתירא לאסור חמץ של נכרים, אעכ"ח דחד קרא לתוך זמנו וחד ללפני זמנו וחד לאחר זמנו. וא"ש ודו"ק היטב, ומיושבים כל הקושיות בעזהי"ת:

פתיחה לדרוש שה"ג הנ"ל:

בפסוק צו את אהרן פירש"י אין צו אלא לשון זירוז מיד ולדורות אר"ש ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס וכבר הקשו כולם מה חסרון כיס יש לבני אהרן בזה הלא אדרבה יש להם ריוח ושכר בכל הקרבנות וגם בעולה (כמ"ש לקמן עור העולה אשר הקריב וגו'), ונלע"ד עפימ"ש בעה"ט ז"ל משה לאמר צו את ס"ת תורה, צוה אותם שיעסקו בתורה. והנה כתיב זאת תורת העולה הוא העולה, ואחז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, וזה מוכח מן "זאת" תורת העולה, אך מלשון "הוא" העולה על מוקדה על המזבח, מוכח דצריך להקריב עולה ממש אך כבר אמרו ז"ל לא קשי' כאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים צריך להשלים הקרבנות בלימוד ובעסק בתורת עולה, ושמעתי בשם הגאון ח"ס זצ"ל, שאמר לפרש בזה הפסוק בתהלים ע"ג, ואחשבה לדעת זאת עמל הוא הוא בעיני עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם פי' ואחשבה לדעת "זאת", מה דכתיב זאת תורת העולה דמוכח דדי בתורת עולה, אבל עמל "הוא" בעיני, הוקשה לי א"כ מדוע כתיב אח"כ הוא העולה דמוכח דצריך להקריב עולה ממש ולא די בלימוד ועסק תורת עולה, ועז"א עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם, בזמן שהמקדשי אל יגיעו לאחריתם ויחרבו, אז זאת תורת העולה, אבל בזמן שהמקדשי אל קיימים אז הוא העולה ודו"ק, והנה הקב"ה אמר למשה שיצוה ויזרז את אהרן ואת בניו, שיקיימו ב' הדברים, א' עולה בפועל, וב' שיעסקו בתורת עולה, ויהיו בקיאים בתורת כהנים בעניני קדשים וטהרות השייכים להם, והם ההלכות החמורות שבכל התורה. וז"ש אין צו אלא לשון זירוז, שיזרז אותם על ב' דברים (א) מיד, פי' בעבודת הקרבנות הנוהגין מיד, (ב) ולדורות, בלימוד ועסק בתורת הקרבנות הנוהג לדורות ואף בזמן שאין בהמ"ק קיים, אמנם הי' קשה לר"ש הלא באמת בעסק ולימוד תורת הקרבנות כל ישראל חייבים, וחיוב זה מוטל על כל ישראל לעסוק בתורת כל הקרבנות, כדי שיהי'

נחשב להם כאילו הקריבו כל הקרבנות כולם, א"כ מדוע צוה השי"ת לזרז ולצוות דווקא את אהרן ובניו בזה, ועז"א, ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס, דהנה איתא במסכת סופרים פרק ט"ז (ומובא בתורה תמימה למגלת שיר השירים בפסוק סמכוני באשישות וגו' ע"ש), א"ר יצחק לשעבר שהיתה הפרוטה מצויה, היתה נפשו של אדם מתאווה לשמוע דבר הלכה, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה, נפשו של אדם מתאווה לשמוע דבר אגדה עכ"ל, ומעתה כאשר נתבונן במעמד ומצב של ישראל, ובמעמד ומצב של הכהנים, אז בזמן שהיו במדבר, בדברים הנוגעים אל הממון, נראה כי ישראל היו בזמן ההוא במעמד טוב בעושר ובגדולה, כי הלא אז יצאו ממצרים ברכוש גדול, והי' להם ביזת מצרים וביזת הים, משא"כ הכהנים לא הי' להם כלום, כי ביזת מצרים הי' בשכר העבודה שעבדו במצרים, ושבט לוי לא נשתעבדו, א"כ לא הי' להם חלק ובביזה לא שלחו את ידם (וכ"כ המל"מ ז"ל בספרו פרשת דרכים וכנודע), וגם ביזת הים דבזה נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, כמ"ש חז"ל גדולה ביזת הים יותר מביזת מצרים (ועיין בצל"ח ברכות דף ט' ע"ב בד"ה עשאוה כמצולה ע"ש), לא הגיע לכהנים, דכל שישנו בכלל ועבדום וענו אותם ישנו בכלל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכל שאינו בכלל ועבדום וכו' אינו בכלל ואח"כ יצאו וכו' ומאחר שהכהנים לא נשתעבדו במצרים ולא היו בכלל ועבדום וענו אותם א"כ לא היו ג"כ בכלל ואח"כ יצאו ברכוש גדול, א"כ הי' להכהנים חסרון כיס גדול והיו במעמד חומרי שפל וגרוע מאוד, כי תרומות ומעשרות לא נהגו במדבר ושאר מתנות כהונה ג"כ אין נוהגין בחוצה לארץ, וא"כ א"ש מאוד דישראל שהיו עשירים והיתה הפרוטה מצויה אצלם, להם אין צריך לזרז כל כך שיתעסקו בדבר הלכה, כי כשהפרוטה מצויה בלא"ה נפשו של אדם מתאוה לדבר הלכה אבל הכהנים שהיו אז עניים וכלה אצלם הפרוטה מן הכיס, שפיר הי' הקב"ה מתייר שלא יתאוו לדבר הלכה רק לדבר אגדה, לכך אמר למשה שיצוה ויזרז את אהרן ובניו שיעסקו בתורה דהיינו בתורת הקרבנות שהם הלכות חמורות וגדולות, וחלילה להם להתרשל בלימוד ההלכה בעבור ענים ומרודם, וז"ש ר' שמעון ביותר צריך הכתוב לזרז במקום שיש בו חסרון כיס וא"ש ודו"ק: נשמט מבפנים דף ד' כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד וכו' תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהי' מבייש פני דוד בהלכה:

ויש לדקדק דמאי שייכות יש להאי מימרא שהי' מבייש פני דוד בהלכה לכאן וכי בגנותו של דוד המע"ה דברו חכז"ל:

וכתב בהקדמה לס' ערוגת הבושם עה"ת ח"ב (מבן המחבר ה"ה הרה"ג מהו' יקותיאל יהודא גרינוואלד נ"י) דהנה הב"ח ביו"ד סי' קפ"ח המציא חומרא אחת דכשמביאים מראה ירוק או לבן לפני המורה לא יורה בעודו לח עד שיתייבש שמא ימצא אדום בקצותיו עיי"ש והטו"ז והש"ך הקיפוהו חבילות קושיות ע"ש, ובס' תורת השלמים מהגאון בעל מנחת יעקב הביא ג"כ ראי' נגד שיטת הב"ח הנ"ל מהא דאמרינן ריש ברכות, וידי מלוכלכות בדם וכו' הרי קמן להדיא דאף כשהוא לח נמי יכולין להורות דהא ביבש לא שייך לומר וידי מלוכלכות ע"כ, ולכאורה היא ראי' חזקה נגד שיטת הב"ח, אולם ראיתי בס' תפארת ישראל להגאון בעל הפלתי ז"ל שכ' לדחות קושי' הטו"ז והש"ך דבזמניהם שהי' בקיאים במראות דמים להבחין ולהכיר עד שאפי' בריח היו יודעים אם דם חימוד הוא פשיטא דלהם שרי להורות בלח כמו ביבש, כי תיכף היו יודעים אם יש בו תערובות אדום, רק שהליחה הלבנה חופפת עליו, או לא, אבל כגון אנן אשר אין אנו בקיאים ואין אתנו יודע עד מה וטח עינינו מראות בין דם לדם אפשר דכל מה דיש לחוש לחומרא חיישינן עכ"ל, ולפי"ז אזדא לה ראי' בעל תורת השלמים, דודאי דוד המע"ה ג"כ הי' מורח ודאין, והי' יודע להבחין בין דם לדם אפי' בריח וכ"ש בראיית עינים ע"כ שפיר הי' יכול לראות ולהורות אף בעוד שהוא לח ומלוכלך וצדקו יחדיו דברי הב"ח והנה איתא בברכות דף ס"ג ע"ב אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב כי מיץ חלב יוציא חמאה, ומיץ אף יוציא דם, כל תלמיד שכועס עליו רבו פ"ר ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ע"ש, ועפ"י הוצעה זו יבוא המשך דברי הגמרא על נכון כמין חומר בקודש, דכך אמר דוד הע"ה רבש"ע וכו' וידי מלוכלכות בדם וכו', ולכאורה קשה הלא אסור להורות כשהוא לח ומלוכלך וכדעת הב"ח ז"ל, וע"כ צ"ל כמ"ש הפלתי דמי שהוא בקי יכול להורות אף כשהוא לח, אמנם מנ"ל דדוד המע"ה הי' בקי וזכה להבחין בין דם לדם, ע"ז שפיר מביא הגמ' תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהי' מבייש פני דוד בהלכה, ודוד המע"ה שתק, א"כ זכה להבחין בין דם לדם כדברי הגמ' ברכות ס"ג הנ"ל, וא"ש בס"ד עכ"ל ודפח"ח ש"י:

ובשל"ה הקדוש ז"ל במס' שבועות בד"ה תכלית הלימוד וכו' דקדק דהול"ל כדי לטהר או לטמא אשה לבעלה ואמאי נקט דוקא כדי לטהר, אלא דוד המע"ה היה יגע כ"כ באם הוא טהור בבירור ע"פ הדין שח"ו לא יטמאנה ויחמיר לאחרים לבטלה מפרי' ורבי' ומכ"ש שמוזהר בעל הוראה שלא יכשיל ח"ו אחרים רק בא לאשמועינן כח דהיתרא, וכן הה"ד בכל הוראות ואפי' לעצמו שמדת חסידות הוא שיחמיר לעצמו הני מילי כשיש מקום לחומרא אבל אם אין מקום להחמיר רק שירצה להחמיר מחמת חסרון ידיעה

ואלו היה לומד ומעיין בבירור היה רואה שאין מקום לחומרא ועכ"ז הוא מחמיר זהו חסיד שוטה, וע"ז שמעתי ביאור המאמר בברכות פ"ק א"ר חייא משמי' דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאלו גבי ירא שמים כתיב אשרי ירא ה' ואלו גבי נהנה מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל וגו' אשריך בעה"ז וטוב לך לעוה"ב ע"כ. וכבר הקושיא מפורסמת דעכ"ח הנהנה מיגיעו הוא ג"כ ירא שמים, דאל"כ איך יהי' הוא עדיף מירא שמים מאחר שהוא חוטא, אע"כ צ"ל שהוא ג"כ יר"ש א"כ מאי רבותא דהוא גדול, אלא ירא שמים קורא בכאן מי שהוא מחמיר ומטריף, אבל גדול ממנו מי שמייגע בתורה ולומד עד שנתברר לו שמותר באכילה, וז"ש הנהנה מיגיע כפו כי ידיו רב לו בתורה, אז אשריו בעוה"ז שהוא נהנה מאכילה, וטוב לו לעוה"ב שעסק בתורה וק"ל, עכ"ד הקדושים יעו"ש, ועיין במהרש"א בח"א לברכות דף ח' על מאמר גדול הנהנה מיגיעו הנ"ל, שכתב, ועוד יש לכוין בזה לענין הרואה טריפה לעצמו וכו, וכוונתו ג"כ לפירוש השל"ה הנ"ל וכמ"ש במהרש"א חולין דף מ"ד בד"ה הרואה טריפה לעצמו כו' עה"כ אומר יגיע כפיך וגו' עיי"ש. והגאון בעל דברי שאול על אגדות הש"ס (ברכות דף ח') לא ראה לא דברי השל"ה ולא דברי המהרש"א כיעו"ש:

בתוס' דף י"ז כ' דמי שאינו לומד אלא לקנטר חבריו, נוח לו שלא נברא, ומי שלומד על מנת שיכבדוהו, מתוך שלא לשמה בא לשמה, וכתב בס' ברכת אברהם מהגאון הקדוש מ' אברהם אביש ז"ל מפפד"מ יצ"ו פ' בראשית וז"ל, וצריך לבאר כיון דבאמת גם כשלומד ע"מ שיכבדוהו וישאר ע"ז הכוונה הוא עושה עון כמו שלומד לקנטר, א"כ מ"ש דבלומד לקנטר אמרי' דנוח לו שלא נברא טפי מהלומד להתכבד, ועכצ"ל דבזה שלומד לקנטר לא יבא לשמה, אבל זה שלומד ע"מ שיתכבד יבא לשמה, וזה צריך טעמא, לזה נאמר להקדים מה שמבואר ביומא (דף פ"ו) ה"ד חילול השם כו' אמר אביי כדתניא ואהבת את ה' אלהיך שיהא ש"ש מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומו"מ בשוק נאה ונו"נ באמונה, מה הבריות אומרים עליו כו' אשרי אביו שלמדו תורה כו' אוי להן לב"א שלא למדו תורה כו', ובזמן שאדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ואין דבורו בנחת עם הבריות כו' מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה כו' אשרי ב"א שלא למדו תורה, פלוני שלמד תורה ראו כמה מכוערים מעשיו כמה מקולקלים דרכיו ע"כ, נמצא זה שלומד לקנטר שאין דיבורו בנחת עם הבריות, אזי בא על ידו חילול השם שבדלין ב"א מללמוד תורה, אבל זה שלומד ע"מ שיכבדוהו בוודאי דיבורו בנחת עם הבריות ע"ד שמבואר (אבות פ"ד) איזהו מכובד המכבד את הבריות, ע"כ בא מזה קידוש השם שרבים ילמדו ממנו

ללמוד כמו כן, ובודאי ולמדו לשמה, שהעולם אינם יודעים מזה שלומד שלא לשמה, ומבואר שם (דף פ"ז) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ופירש"י הקב"ה מדחה את העבירה מלפניו שלא תבא לידו, וגם זכות הרבים תלוי בו כמבואר (אבות פ"ה) ואף שלומד שלא לשמה יעזרהו הקב"ה שיבא לשמה משא"כ מי שלומד לקנטר שממנו בא חילול השם והוא בכלל מחטיא את הרבים דמבואר (שם) שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, ע"כ נשאר בלמודו שלא לשמה, שלא יבא לעולם לשמה, לזה בברכות דאיירי רבא שלא יהא קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנא' ראשית חכמה כו' ועז"א כל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, שפיר כתבו התוס' דאיירי לקנטר ולעולם לא יבא לשמה ע"כ דפח"ח:

בגמ' דף ט' דבר נא באזני העם וישאלו כלי כסף וגו' שלא יאמר אותו צדיק וכו' ומדקדקי' בלא"ה כיון שהבטיח צריך לקיים הבטחתי וכתב בס' דברי ר"ש להגאון מ' שלום חריף ז"ל, בהקדם לתרץ דמ"ט הוצרך לומר שישאלו הא הי' יכול לעשות באופן אחר שיטלו או שיתנו להם בחוזק יד, אלא דשל"ה מקשה הא קיי"ל קים לי' בדרבה מיני' אלא דידוע גמר' במס' ב"מ צ"א ע"א אתנן אסרה תורה אפי' בא על אמו ופירש"י היכא דקים לי' בדר"מ כיון דלצאת ידי שמים חייב אי תפס לא מפקינן מיני' כיון דחייב לציי"ש יעו"ש והיינו דאמר שישאלו וא"כ מיקרי תפס, אמנם השל"ה מתרץ כיון דהקב"ה בעצמו עושה דין חייב על ב' רשעיות יע"ש וא"כ באמת אין צריך וישאלו, רק ידוע כל מה שהקב"ה עצמו עושה מבחין בין צדיק לרשע אבל ע"י שליח כל ישראל יש להם דין אחד, וא"כ אי הקב"ה עצמו עשה הוי דינו דצדיק נוטל ויוצא ברכוש גדול אבל מי שאינו צדיק אין לו רכוש גדול אבל אי הוי ע"י שליח כולם ישאלו, וידוע גבי גלות ושיעבוד כולם עבדום וענו אותם אפי' צדיקים, והיינו דיאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם בכולם, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בכולם רק בצדיקים לכן וישאלו ע"כ דפח"ח:

(ועיין מ"ש עוד בזה בסוף המסכתא בהשמטות אות א' ואות ל"ו וינעם לך): בשל"ה הקדוש במסכת תמיד כתב בהגה"ה:

בענין אקדומי וחשוכי שאמר היינו דאהני להו, קשה מה תירץ הלא הפסוק אמר על האדמה דמשמע בארץ דוקא, דבר זה מתורץ ע"ד מה שארז"ל עתידים שיקבעו בתי כנסיות שבח"ל בא"י כו' נמצא שהעומד בבהכ"נ כעומד בא"י. ועל ענין אריכת חיים מהשכמת והערבת בהכ"נ, רומז הפסוק, אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים, דהמע"ה התפלל רק ע"ז שירדפוהו כל ימי חייו טוב וחסד, אבל על אריכת ימי חייו לא בקש, וזהו לשון אך שאמר כי אך מיעוט כלומר רק לזה אני מבקש,

ומבאר למה באמת אינו מבקש על אריכת חייו, עז"א ושבתי בבית ה' לאורך ימים, כלומר כי בזה אני בטוח כי שבתי בבית ה' בבתי כנסיות וממילא ירבו ימי ויאריכו עכדפח"ח [ועיין עוד בשל"ה הקדוש ז"ל במסכת פסחים בחלק מצה עשירה שהביא מאמר התנא ר"ש (בנדרים י' ע"א) מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה לה' תודה לה' שלמים ת"ל קרבן לה' יע"ש, וכתב השל"ה הטעם דשמא קודם גמר דבריו ימות כי אין אדם בטוח רגע כמימרי' ונמצא שהוציא שם שמים לבטלה לכך צריך להקדים לומר קרבן קודם הזכרת השם יע"ש. והקשה עליו הגאון מ' ישעי' פיק זצ"ל באומר השכחה אות מ"ג מהא דקי"ל כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן, ואמאי לא חיישינן גם התם שמא ימות קידם שיעשה המצוה ונמצא שהוציא ש"ש לבטלה והניח בקושיא. אמנם לפימ"ש בחידושי מרן חת"ס ז"ל (פסחים ז' ע"ב בד"ה כל המצות כו') דמבואר בספר הכוזרי טעם הברכה שיהי' ההכנה לעשיית המצוה וקבלת הקדושה ההיא ע"ד שהוסיפו המקובלים עתה לומר הריני מזמן יעו"ש, א"כ שאני התם דלא אפשר בלא"ה, ועכ"ח צריך לומר הברכה קודם עשיית המצוה, אבל הכא במלתא דר"ש שפיר כתב השל"ה הטעם משום דחיישי' שמא ימות דהא אפשר לומר עולה לה' מנחה לה' וכו' ולמה יזכיר ש"ש תחלה וא"ש ודו"ק:

ועיין עוד בשל"ה הק' בחלק תורה שבכתב פ' עקב (השייך לקושי' התוס', דף י"ז) וז"ל: ארז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, אל תטעה לפרש קב"ה מסייעו לבוא לשמה בזכות שעכ"פ עסק בתורה עז"א לא יקח שוחד וכו' אלא ה"פ שמתוך שעוסק בה אף שהוא שלא לשמה, מ"מ ימצא בתורה כתוב כי הוא עבירה גדולה לעסוק שלא לשמה, ואז יעורר לעסוק לשמה, אבל עסק התורה שעוסק שלא לשמה, הוא בעצמה עבירה, ובזה מתורץ קושיות התוסו. ודו"ק עכל"ה. [ועיין מש"ל בד"ה בתוס' דף י"ז וכו' והוא סובב לפרש כוונת התוס', כי התוס' בודאי לא ס"ל כהשל"ה. הנ"ל כמובן]:

ילקוט גרשוני על מסכת ברכות

ב. מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן כו':

כתב בס' מנחה חדשה להרב מ' נפתלי הורוויץ מירושלים תובב"א בתוי"ט מדקדק על לשון "בתרומתן" אמאי לא אמר בתרומה ונ' דלכאו' ק' כקו' מהרש"א כיון דאז היא זמן ק"ש היאך רשאין הכהנים לאכול אז, הרי כיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל. אמנם הדבר נכון מאד, דהא הכהנים מצווים להפריש תרומה גם מפירות עצמן,

ואסורי' לאוכלם בטבלן כדילפינן מאתם גם אתם, אלא שאין צריכי' לקיים מצות נתינה ומעכבין ההפרשה לעצמן. א"כ בשלמא כשישראל מפריש תרומה, מסתמא מפריש כשיעור נתינה, כדי לקיים מצות נתינה כראוי. אבל הכהנים "בתרומתן" שא"צ להפריש כדי שיעור נתינה, א"כ אין מפרישין יותר מחטה אחת, וחטה אחת בודאי דרשאין לאכול קודם ק"ש דאינה אלא טעימה בעלמא. והיינו דדייק התנא נכנסין לאכול "בתרומתן" דהיינו מה שהפרישו מפירות עצמן, ומיושב קושי' המהרש"א, ודפח"ח. (ועמ"ש בזה בסוף המסכתא בדרוש לסיום הש"ס עיי"ש):

ג שלש משמרות הוי הלילה וכו' משמרה ראשונה חמור נוער וכו': בקונטרסי אבל כבד [הספד על הגאון מו' חיים סופר ז"ל], בארתי הקודש, פסוק איכה ב' י"ט, קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה', ואמרתי דידוע שימי האדם נחלקים לג' זמנים, והם ימי עלי', עמידה, ירידה וכתבו המפורשים שהוא נרמז ע"ד המליצה במחז"ל ג' משמרות הוי הלילה) ר"ל העוה"ז שנמשל ללילה כנגד העוה"ב שהוא האור האמיתי שנמשל ליום, ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי, כי רבה רעת האדם בארץ, "משמורה ראשונה חמור נוער" שבימי עליה כאשר ירד עליו טל הילדות, החומר נוער ומבקש עונג ורודף אחרי תאות נשים וחמודות בני אדם, מתקן בשערו ממשמש בעיניו, בכל עת יהיו בגדיו לבנים וחמודים, ושמן על ראשו לא יחסר, ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים, מעשה ידי יצר להתקשט ולהתגאות ביפיו למען יצודנו בחרמו ויפול במכמרתו, "משמורה שניה כלבים צועקים" שבימי עמידה בתתו רחים על צוארו האשה הקושית אשר לקח ויחל להתעסק במסחר וקנין, אז רודף תמיד אחרי בצע כסף לא ישבע כסף, וזהו כלבים צועקים, צווחין ככלבי הב הב, יש לו מנה רוצה מאתים, ככלבים עזי נפש לא ידעו שבעה, משמורה שלישית" תינוק יונק משדי חכמות התורה" ואשה, אשת חיל היינו התורה, מספרת עם בעלה, כי אז כאשר כבר יבעתוהו חבלי מות והיו חייו תלואים לו מנגד, כבר יתחיל לחשוב עם קונהו, והיה ביום הששי והכין את אשר יביא מצות ומע"ט ליום שכולו שבת, עכ"ד המפורשים עם תוספת נופך משלי. ואמנם המקור לכל חטאת הוא מה שקלקל במשמורה הראשונה בעון קרי והוצאת שז"ל ביודעים ובלא יודעים, והקלקול הזה היא סבת חולי נפשו בכל ימי חייו, כמליצת חז"ל "הכל תלוי במז"ל'. ולכן הרבה צריך להשתדל להסיר תחלה סבת המחלה וחולי הנפש. וע"כ שואג היה ירמי' הנביא, קומי רוני בלילה לראש אשמורות, היינו לתקן מה שפגמת במשמורה הראשונה, כלומר בימי הנערות והבחרות בחטאת נעורים ר"ל, ומה יהי' התקנה, עז"א שפכי כמים לבך נוכח פני ה', שתתמרמר בבכי רב

ושפיכת דמעות, ועי"כ אולי יחנן ה' צבאות, וכמ"ש בספרי מוסר שזהו התיקון לחטא זה, ואסמכוה לה אקרא, הלך ילך ובכה נושא משך הזר"ע וכידוע, (וע"ע בעין יעקב דפוס ווילנא תרס"ג בשם "עיני יצחק" גם עיין בס' אורח ישרים על אגדות הש"ס מהרב ר' מנחם צבי טאקסין נ"י מ"ש על מאמר זה ג"כ עפ"י דרך זה ע"ש ותמצא נחת): תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל וכו'. עיין בספר חזון למועד (חזיון ה') אשר חזה הגאון רבי אלעזר פלעקלש ז"ל מפראג בביאור כל המאמר הארוך שלפנינו, בדרך מליצה נפלאה, ומגודל האריכות א"א לי להעתיק דבריו, ועמך הסליחה:

באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים כו' שאין נכנסין לחורבה כו' שמתפללין בדרך כו' שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה:

כתב ביד יוסף (שבגליון הע"י) עיין רש"י שבת ק"ח ע"א ד"ה מאי עד שיבא אליהו וצ"ע עכ"ל. וכבר קדמו בזה בהגהות וחידושי מהר"ץ חיות ז"ל, ותוכן הקושיא דהא כתב ברש"י שם, דהיתר ואיסור אין תלוי באליהו דלא בשמים הוא:

ולפענ"ד לק"מ דכבר השריש לן מרן חת"ס ז"ל בתשובה חלק ששי סי' צ"ח (בד"ה אבל האמת כו') דכשאליהו מתגלה בנשמתו הרי הוא מלאך ואין לקבוע הלכה עפ"י דבריו, אבל כשמתגלה בלבוש גופו הרי הוא מגדולי חכמי ישראל ותשבי יתרץ קושיות ואיבעיות ואליו תשמעון כי מי כמוהו מורה וכו' ע"ש, וא"כ כאן דמיירי שנתגלה אלי' בלבוש גופו, והראי' שהרי ר' יוסי אמר לו שלום עליך רבי "ומורי" והיינו שהוא רבו בהוראה, וזה אינו כי אם כשמתגלה בלבוש גופו דאז למדין הוראה מפיו, ממילא שפיר אמר ר' יוסי "באותה שעה" כלומר באותה שעה שנתגלה בלבוש גופו למדתי ממנו שלשה דברים וא"ש:

בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבמ"ד ועונין איש"ר מברך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. פירש"י אשרי כל זמן שהי' קילוס זה בתוך בהמ"ק עכ"ל:

כתב בס' דברי שאול על אגדות הש"ס, הכוונה ע"ד משל, ב' בני אדם נסעו מעבר לים לסחור בארץ, אחד הי' עשיר גדול, ואחד לא הי' עשיר כל כך רק שגמר בדעתו לשוט בארץ אולי יעלה מעלה מעלה, וטרם שנסעו עשו סעודה כל אחד, וכשטוב לב המסובין ביין דרך העולם לברך את בעל הסעודה וברכו שניהם. והנה לזה שהי' עשיר גדול היו מברכים שיצליחו ה' בדרך אשר הולך ששמו הגדול יבורך ויתקיים לעולם. ולזה השני ברכו שיעזרהו ה' שיהי' שמו מבורך ויתגדל שמו. והנמשל. דהנה התוס'

כתבו בשם מחזור ויטרי שפירוש יהש"ר, שיהי' שמו רבא, שבעת החורבן אין השם שלם, ואנו מתפללין שיהי' שמו שלם. והנה בבהמ"ק ג"כ היו מברכין יהש"ר. אמנם ההבדל שביניהם שבבהמ"ק היו אומרים ששמו הגדול יהי' מבורך לעולם. וכעת אנו מתפללין שיגדל שמו. ונמצא בבהמ"ק היה הפירוש של יהש"ר אשר שמו הגדול יהי' מבורך, והיה קילוס גדול, לא כן כעת אנו מתפללין ששמו יתגדל ויהיה רבא. וז"ש אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך והיה קילוס גדול ששמו שגדול כבר יהיה מבורך לעלם ולעלמי עלמיא, משא"כ כעת שהוא בדרך תפלה שיתגדל שמו, וז"ש רש"י שהי' "קילוס" זה בתוך בהמ"ק ודו"ק, ובס' כתב סופר עה"ת פרשת וארא כתב וז"ל, ואגב אפרש מה דאיתא בש"ס דברכות ג' ע"א ולא זו בלבד אומרת כך וכו' אשרי למלך שמקלסין אותו בביתו כך, ומה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ע"ש, והוא תמוה שתי תמיהות חדא על גוף הדבר שהקב"ה בעצמו מתמה על עצמו יתברך ואין מתרץ עצמו על מה ולמה באמת תגלה בניו, וגם מיותר לשון אוי "להם" "לבנים" הול"ל וחדר להם שגלו וכו', או ואוי לבנים שגלו וכו' ולכן נלע"ד וכ' דודאי אחרי שהגלה הקב"ה את בניו אם היו מצערים א"ע שאין בכוחם לעשות רצון קונם כי אשרי למלך שמקלסין אותו בביתו כך פירש"י בבהמ"ק ולא בחו"ל, ואם היו מצערים עצמם על זה מיד היו נגאלו, וגם אם היו במדריגה כזו לא גרשם הקב"ה מיד, אבל באמת אינו כן בעוה"ר, כי עיקר צערם על שאין יושבים איש תחת גפנו ותאנתו כמו בארץ הקדושה, והבנים ובנות מפוזרים על שלחן אחרים וזה צר להם מאד, והיינו אשרי למלך שמקלסין אותו בביתו דוקא כך דהיינו בבהמ"ק, ומה לו לאב להגלות את בניו כיון שנחת ינחת בהם, אלא היינו טעמא, ואוי להם, מה שאוי להם, לא משום שאינם יכולים לעשות נחת רוח ורצון הבורא, אלא שאוי להם, לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, שפרנסתם דחוקה והבנים גולים מעל שלחניהם וא"ש כל הדקדוקים וק"ל עכ"ל וע"ע בזה לקמן בהשמטות בסוף המסכתא אות יו"ד]:

ת"ר ד' משמורות הוי הלילה דברי רבי, רבי נתן אומר שלש. ענין פלוגתתם תמצא מבואר בספר "עיון יעקב" מהגאון בעל שבו"י ז"ל לכאן, ודפח"ח ש"י אריב"ל אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. שמעתי מפי ספדן אחד הכוונה דכדי שלא יהיו ההספד והד"ת שאומרי' בפני המת בכלל לועג לרש, לכך צריך לומר אותן הדברי תורה שאמר המת עצמו בחייו ושוב ל"ה לועג לרש וז"ש אין אומרין וכו' אלא דבריו של מת עצמו, (וכעת ראיתי שהוא כתוב כאן ברי"ף שעל העין יעקב ע"ש), ועוד שמעתי מאת ספדן אחד שאין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת, דהיינו מה שהי' המת עצמו מדבר אם הי'

יכול לדבר, כי אז בודאי הי' אומר, צאו וראו מה סופו של בשר ודם, לכן מהרו ועשו והרבו מצות ומע"ט והכינו צידה לדרככם כמאמר חז"ל זוודא קלילא ואורחא רחיקא, ולפענ"ד הכוונה פשוטה, שלא ירחיקו הספדנים ללכת בהספדם בענינים שאין נוגעים להספד, אלא יאמרו רק דברים של מיתה והתעוררות לתשובה, כמ"ש ביו"ד רס"י שד"ם מצוה גדולה להספיד על המת כראוי, ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה עכ"ל ע"ש, ועיין בס' לוית חן עה"ת פ' שמיני (בחלק אור יקרות) מ"ש על המאמר א"ל רב לרב שמואל בר שילת אחים לי בהספדא דהתם קאימנא יעו"ש ודפח"ח:

ד. לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני, ר' לוי ור' יצחק, ח"א כך אמר דוד כו' רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים כו' ואני חצות לילה אקום וגו', ואידך כך אמר דוד כו' לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלוכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה:

קשה למה דוקא בשני דברים אלו הי' חסיד, ותי' בס' מאמר אסתר להגאון ר' וואלף באסקאוויץ זצ"ל, כי כל מה שהבן רואה מאביו אפילו הוא רק מדת חסידות, אצלו הוא כבר שורת הדין לעשות זה הדבר, משום שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, ולכן דוד המע"ה לא הי' נקרא חסיד על שאר ענינים כי הי' בנו של ישי ע"ה שמת בעטיו של נחש, ומסתמא עשה כל מדות החסידות למען לא יבוא אל שער איסור ח"ו, וא"כ הי' דהמע"ה מחויב לעשות כל הדברים האלה עפ"י הדין ועי"ז הי' נקרא רק צדיק ולא חסיד, אבל בשני דברים האלו הי' משבח עצמו שנקרא חסיד, כי אביו לא הי' מלך, לכן אמר לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים וכו' וכן שכל מלכי מזרח ומערב יושבים וכו' ואני ידי מלוכלכות בדם כו' ודפח"ח:

ובשם חכם א' שמעתי על מ"ש לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים וכו' ביאור הדבר כי רבים מהמון עם היו מתרעמים על דוד המלך ע"ה, ואמרו שלא יתכן למלך לבלות זמן בחסידות, רק צריך להקדיש כל זמנו ועתותיו להנהגת והצלחת המדינה וצריך לו לעסוק תמיד בחכמת הנהגת המדינה הנקרא שטאאנוספוליטיק, (עיין במשניות תרומות פ"ב מ"ה מפני שהוא מאכל פוליטיקין, ופי' הרע"ב בני פלטרין של מלכים ע"ש), ובעניני טכסיסי מלחמה כדרך שאר כל המלכים, ועז"א דוד שבחנם מתרעמים עליו, כי באמת גם הוא עוסק בכל הענינים הנ"ל כשאר כל המלכים, ורק בזמן דשאר המלכים ישנים עוד על מטתם, אזי הוא קם ממטתו ועוסק בחסידות ובעבודת הבורא ית', א"כ אין מגיע מזה שום הפסד להמדינה, כי רק באותו הזמן אשר כל מלכי מזרח

ומערב בלא"ה שוכבים הוזים על מטתם, אזי הוא עוסק בחסידות, וז"ש לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ביום ואני חצות לילה. אקום וכו', ואם כי פי' זה רחוק קצת מכוונת המאמר, בכ"ז לא מנעתי א"ע מלכותבו: ובגוף המאמר ראיתי בס' דברי שאול במהדו"ב לכאן שהקשה לפי מ"ש הרמב"ם פ"ב דמלכים דאסור לראות המלך במרחץ וכשהוא מסתפר ואמר דאם רצה למחול על כבודו אינו רשאי, א"כ איך הי' דוד המע"ה רשאי ללכלך עצמו בשפיר ובשליא לפני הנשים השואלות אותו ע"ש שהאריך. ולכאורה הי' נ"ל לפימ"ש בס' "עיון יעקב" בסנהדרין דף י"ט דלפי מ"ש תוס' שם שאני ת"ח דתורתו דילי' ויכול למחול על כבודו משא"כ המלך ע"ש א"כ במלכות בית דוד שהמלכות ג"כ שלו כדכתיב לא יסיר שבט מיהודה והמלכות ניתן לו ולזרעו עד עולם יכול למחול על כבודו כמו ת"ח יעו"ש, א"כ מיושב קו' דב"ש הנ"ל, דהא דוד המע"ה שפיר הי' יכול למחול על כבודו, אלא דבאמת גוף דברי העיון יעקב צ"ע דברמב"ם וגם בשאר מחברים קדמונים לא חילקו בזה בין מלכי ישראל למלכי בית דוד, וגם מדברי התוס' סנהדרין י"ד ד"ה ינאי וכו' שכתבו דהא דמלך אינו יכול למחול הוא משום קרא דקאמר שום וכו' שתהא אימתו עליך ואין כבודו בא לו בשביל עצמו אלא משום דמצות המקום כך הוא ואין יכול להפקיע מצות המקום עכ"ל, נראה דאין לחלק בין מלכי ישראל למלכי ב"ד וכמובן, ודברי בעל עיון יעקב צל"ע, לכן נ"ל דלא באו נשים הרבה בבת אחת לפני דוד לשאול ממנו שאלות בדם ובשפיר ובשליא, כ"א כל אחת באה לפניו בזאח"ז, (ומשום יחוד ליכא בזה די"ל דהיתה אשתו עמו ובכה"ג ל"ש איסור יחוד כדקי"ל באהע"ז סי' כ"ג ס"ג ע"ש), וא"כ הוי בצנעה ובכה"ג יכול המלך למחול על כבודו כמ"ש בס' משכנות יעקב להגאון מ' יעקב ן' נעים ז"ל בקונטרס "צניף מלוכה" ומייתי ראי' מיהושפט מלך יהוד' דהי' מחבק ומנשק ת"ח ומושיבו על כסאו לפי שהי' בצנעה יעו"ש, וא"ש. ועיין בענף יוסף שעל העין יעקב דפוס ווילנא לכאן, מ"ש בשם ספר אור כשלמה ע"ש, ופליאה בעיני שלא ראה שכבר כתב כ"ז בעל "עיון יעקב" ז"ל כאן בד"ה לדוד שמרה נפשי וכו' ע"ש: ולא עוד אלא כו' אני נמלך במפיבושת רבי ואומר לו מפיבושת רבי יפה דנתי כו' תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת שהי' מבייש פני דוד בהלכה, עיין בזה בס' פרשת דרכים סוף דרוש ט"ו, (ובעהמ"ח ס' אורח ישרים על אגדות הש"ס לא ראהו כיעו"ש) גם עיין מ"ש בצל"ח בזה ויש בכ"ז אריכות גדול בשדי חמד, חלק הכללים מערכת כ"ף כלל ק"ד יעו"ש שהביא אומר מן החדש בשם ספר ברוך מרדכי על מסכתין שכתב, דהי' קשה להש"ס היכי אמר דוד מפיבושת רבי הרי אסור לקרות לרבו בשמו, כאשר העיר כבר בס' פרשת דרכים

הנ"ל), אמנם באמת י,ל דהשם מפיבושת היא לשבח וזה מותר כמ"ש התוספות ישנים (יומא דף פ"ז ע"א בד"ה קאזיל כו') דהיכא דהשם מורה על חשיבות מותר לתלמוד לקרות לרבו בשמו וה"נ דכוותי' שם מפיבושת מורה על חשיבות. ולזה הביא הגמרא הא דתנא לא מפיבושת שמו וכו' שהי' מבייש פני דוד בה לכה, א"כ שמו מורה לשבח ומותר. ועפי"ז מיישב, ג"כ שם, הא דקשה במאי דאיתא בפסחים דף נ"ו שהיו בניו של יעקב אומרים טרם מת אביהם, שמע ישראל ה' א' ה' אחד, ופירש"י לאביהם היו אומרים כן (שיעקב שמו ישראל) וקשה ג"כ הא אסור לקרות לאביו בשמו, ולפי"ז ניחא דשם ישראל מורה על חשיבות כמ"ש כי שרית עס א' ועם אנשים ותוכל, וכיון דהשם הוא דרך כבוד מותר לקרותו בשמו ודפח"ח תניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה, קשה למה האריך כ"כ הול"ל בקיצור ואומר אלך לביתי ואישן קימעא דעיקר החשש הוא רק וחיטפתו שינה וכו' ותירץ בספר "קול קול יעקב" מהגאון ר' יעקב האמבורג ז"ל רב"ד דפראג, דמשום שינה לחוד לא הי' מקום לחוש דמהיכי תיתי יאמר אישן קימעא, על כן נקט החשש כסדר, דיאמר אוכל קימעא וא"כ יצטרך לברך בהמ"ז, ומובא באו"ח סי' קפ"ב ס"א די"א שבהמ"ז טעונה כוס אפילו ביחיד וצריך לחזור עליו ולא יאכל אם אין לו כוס לברך עליו, וממילא כיון שאוכל קימעא אצטרך ג"כ שאשתה קימעא דכוס של ברכה שיעורו ברביעית, וממילא כיון שאשתה רביעית לא אוכל לקרות ק"ש ולהתפלל אלא א"כ אישן קימעא להפיג את היין (כמ"ש באו"ח סי' צ"ט ס"א) ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה וכו' ודפח"ח:

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומ"ש הכא דקתני' איב"א משום דאיכא אונס שינה, ואיב"א לאפוקי ממ"ד תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה:

עיין בתלמידי רבינו יונה ז"ל שעל האלפסי שהקשה קושי' הגמ' הנ"ל מאי שנא בכל דוכתא וכו' מדנפשי', ותירץ באופן אחר ממה שתירץ הגמרא, והוא פלא, (ועיין בליקוטי חבר בן חיים חלק א' בחי' מס' ברכות שנדחק בזה), אמנם במבוא האגדות להגאון ר' צבי חיות ז"ל כתב דלפני רבינו יונה לא הי' כן הגירסא בגמרא ע"ש:

ה. ארשב"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט כו' יעסוק בתורה כו' יקרא ק"ש כו' יזכיר לו יום המיתה כו':

כתב בספר "עיון יעקב" מ"ש יעסוק בתורה. כי תורה אגוני מגנא ואצולי מצלא כדאמרינן בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין. והא דקאמר ואם לאו יקרא ק"ש משמע דק"ש עדיף ובאמת מצינו בכל מקום דתורה עדיף כו' וי"ל דכל זה אם עוסק בתורה וליכא טינא בלבו כו' ומה"ט דואג ואחיתופל לא אגין תורתם עליהם לפי שטינא היתה בלבם, ולא היתה תורתם רק מן השפה ולחוץ ולא בלב, ולז"א יעסוק בתורה דכתיב אמרו בלבבכם תיבת דלבבכם דייקא ולא שיהא טינא בלבם, וז"ש אם נצחו וליכא טינא בלבו מוטב, ואם לאו כלומר שאין יכול ליזהר מטינא ומחשבה רעה שבלבו ותורתו רק משפה ולחוץ, יקרא ק"ש, וע"י ק"ש בכוונתו מבטל מחשבות רעות שבלבבו כידוע ליודעי חן עכ"ל ובדרוש לשבת הגדול תרס"ח לפ"ק אמרתי לבאר בזה המשנה בפסחים ר' יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה, וחכ"א אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. דר"י אמר שאי אפשר לבער חמץ, דהיינו היצה"ר הנקרא שאור שבעיסה, אלא בשריפה באש התורה, כמ"ש הלא כה דברי כאש, וכדאיתא באבות דר' נתן פט"ז, רשב"א אומר יצה"ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו, אף כך יצה"ר אין לו תקנה אלא בדברי תורה בלבד שהוא כאש כו' ע"ש. וחכמים אומרים אף מפרר וזורה לרוח. דצריך גם להבר ולזרות הרוח ומחשבה רעת שבלבו וזה אי אפשר אלא בק"ש. או מטיל לים ראשי תיבות יזכיר לו מיתה שזהו הרפואה בדוקה ומועלת בודאי: והנה הדקדוק ידיע מדוע לא יתחיל להרגיז את היצה"ר תיכף בזכירת יום המיתה. וראיתי בסידור באר חיים דף ס"ב שביאר הענין על נכון דהנה אמרו בפסחים קי"ג א' א"ל רב לחייא בריה לא תשתי סמא. ויש בזה ב' טעמים. א) שלא יורגלו המעיים בסמים כי אז לא יפעלו בעת הצורך. ב) דכל סם מעלי להאי וקשה להאי ולזאת כאשר יחלה האדם מתחילה יחפש מזור לו בבשר ויין דאולי יועיל, לו ובודאי לא יהיה קשה להאי דהא אף לבריא הוא טוב. ואם זה לא יועיל אז העצה לחפש אחרי קמיע ואם כי התועלת רחוק דבעינן אתמחי גברא ואתמחי קמיע מ"מ רחוק הוא מן ההפסד. ואם גם זאת לא יועיל אז מוכרח הוא לקחת סמים. כן הוא ג"כ בחולי הנפש שמתחילה ירוץ לבשר ויין הוא עסק התורה שזה טוב גם לבריא אף אינו חולה כלל על תחלואי הנפש. ואם זאת לא יועיל אז יחפש אחרי קמיע וסגולה הוא קריאת שמע שזאת היא רפואה סגולית. ואם ג"ז לא יועיל אז ישתה סמים שיזכיר לו יום המיתה ואף שאפשר שיהיה קשה להאי שיוליד לו עצבות אשר הוא נזק לכמה דברים כידוע שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה בכ"ז כיון שאין לו ברירה אחרת עכ"ד הנעימים. [ומ"ש "יזכיר", לו יום המיתה ולא אמר יזכור לו. רגילין העולם לפרש דהיינו שיזכיר לו להיצה"ר יום המיתה

כלומר יום המיתה של היצה"ר שבו ימות ויתבער מן העולם, כמ"ש חז"ל בסוכה דף נ"ד לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו וכו' וע"י שיזכיר אותו, שיבא יום המיתה שלו, יחלש כחו וגבורתו ויוכל להתגבר עליו ולנצחו וא"ש:

[וע"ע בזה בהשמטות שבסוף המסכתא אות כ' ע"ש]:

בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד, מדת בו"ד אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב לוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן, נתן תורה לישראל ושמח שנא' כי לקח טוב נתתי לכם וגו':

עיין בעץ יוסף שעל הע"י לכאן, ובס' ליקוטי חבר בן חיים ח"ר בח"י מס' ברכות הביא בשם הגאון רעק"א ז"ל קצת באופן אחר, וע"ש עוד מ"ש בשם הגאון ר' אלי' ווילנא ז"ל ע"ד שארז"ל בקידושין נ"ט ע"א בעובדא דרב גידל דזבינא קמייתא לא מסמנא מילתא אם אדם מזבנה דמזבין מזליה והנה התורה הוא קנין ראשון של הקב"ה אלפים קודם שנברא העולם כמ"ש ה' קנני ראשית דרכו, ובקנין כזה לעולם מוכר עצב ולוקח שמח והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח ע"כ דפח"ח: אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה:

ידוע קושי' המפורשים איך קאמר ולא מצא כיון שיש בידו עון ביטול תורה ו ובס' עוללות אפרים תירץ דה"ק פשפש ולא מצא, יתלה מה שלא מצא בביטול תורה, דלפי' שהוא עם הארץ וביטל התורה אין בור ירא חטא לידע מה חטא ולי מה יקרו אמרי נועם של הגאון ר' יהודא ליב מרגליות ז"ל בספרו "עצי עדן", כי הענין הוא כי טרם שפשפש במעשיו אי אפשר לתלות בביטול תורה, כי אם אין לאדם מעשים טובים והוא איש חוטא לא יקרנו עון במה שמבטל התורה, כי אדרבה תורתו שנואה לפני המקום, כמ"ש ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי, רק כאשר כבר פשפש ולא מצא עון בידו, אז יתלה היסורין בביטול תורה ע"כ דפח"ח:

ו':

אר"י בשעה שהקב"ה בא בביהכנ"ס ולא מצא בה עשרה עוד הוא כועס: עיין ענף יוסף בשם הגר"א ז"ל דכשהקב"ה בא בבהכ"נ ולא מצא בה עשרה מיד, כלומר שאין שם תיכף ומיד עשרה, הוא כועס גם על אותן שבאו:

ובשם הגאון מ' מאיר פערלס ז"ל מקראלע שמעתי פי' כי כאשר שואלים לאחד למה אינו הולך לבהכנ"ס להתפלל בצבור, ישיב ויאמר כי הוא טרוד מאד במסחרים הרבים אשר לו, ואין לו פנאי ללילך לבהכנ"ס, אמנם כאשר יבואו אליו עניים לבקש צדקה, ישיב ויאמר כי העתים רעים ואין לו שום מסחר ושום [משא ומתן, ואין ביכולתו ליתן צדקה,

[ע' בס' שער בת רבים פ' האזינו בפ' כי דור תהפוכות המה ע"ש], וז"ש בשעה שהקב"ה בא בבהכ"נ ולא מצא בה עשרה, לפי שאומרים כי מפאת המסחרים הרבים אשר להם אין להם פנאי לילך לבהכ"נ "מיד" הוא כועס כלומר אז כועס הקב"ה מחמת "הי" שלהם [ע' בתוס' חדשים אבות פ"א על משה קבל תורה מסיני דמ"ם מסיני פי' מחמת היותו עניו כמו סיני, כמו מחטאת נביאיה שר"ל מחמת חטאת וכו' ע"ש], וה"נ מ"ם של מיד פי' מחמת היד, דאם יש להם מסחרים רבים, א"כ מדוע יקפצו את ידם מאחיהם האביונים ואין נותנים צדקה, וא"ש מאד בדרך הלצה [וכבר כ' בס' טל אורות, הלצה יפת תואר רחמנא שריא]: כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרין עליו אי חסיד אי עניו מתלמידיו של אברהם אבינו:

ע' בס' המדרש והמעשה פ' ויגש שביאר מאמר זה בדרך צחות נאה. וע' עוד מ"ש בזה לקמן בהשמטות שבסוף המסכתא ע"ש:

אגרא דתעניתא צדקתא פי' בס' דברי שאול במהדורא בתרא לכאן, דבאמת עיקר התענית הוא להתעורר בתשובה ולהתודות על חטאיו כמ"ש ריש הלכות תענית, ונמצא שהאדם מצד עצמו אין מתאוה לאכול, כמו שאנו רואים שהאיש שיש לו איזה משפט גם במלכותא דארעא אין רצונו לאכול עד שיצא לאור משפטו. וכבר המליץ הבינה לעתים על הפסוק אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם והיינו שהאוילים חושבים שהם מתענים, ובאמת מהראוי שלא יהיה נחשב לתענית, רק שכל אוכל תתעב נפשם. ונמצא לפי"ז שאין מקום ליתן שכר בעד התענית רק בתורת צדקה וחסד מהשי"ת. וזהו אגרא דתעניתא צדקתא ודו"ק:

כרום זלות לבני אדם אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם פרש"י כגון תפלה שעולה למרום שמעתי לפרש כי יש בני אדם שמזלזלים בתפלה, לפי שחושבים הרי התפללנו כבר מאה פעמים ואחד, ולא הועיל, ומה יש לנו לזעוק עוד אל המלך מ"ה הקב"ה. אבל הוא שקר, כי התפלה שמתפללים בדחילו ורחימו לעולם לא תשוב ריקם, ואם לא עשתה רושם בעוה"ז, אזי עשתה רושם בעולם העליון, ושם גנוז וצפון שכר התפלה עין לא ראתה אלהים זולתך. וז"ש אלו דברים העומדים ברומו של עולם: ר"ל שם בגבהי מרומים עומד שכר התפלה גנוז וצפון באוצר העליון. ובני אדם מזלזלים בהם. לפי שאין רואים פעולת התפלה תיכף ומיד בגמר תפלתם ודו"ק:

כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים שנא' סוף דבר הכל נשמע כו' כי זה כל האדם עיין מ"ש בזה בס' בינה לעתים דרוש ס"ד ותמצא נחת ובס' קול ארי' להגאבד"ק בילסק פי' "דבריו נשמעין למעלה" כמ"ש ותגזר אומר ויקם לך ודו"ק:

ז:
אר"י משום רשב"י מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאת לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ה' מובן עפ"י שאדמו"ר הגאון מהר"ם שיק ז"ל פי' הפסוק שאמרה לאה הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו יהודה, כי האיש המכיר טובה באמת לא די לו בתת תודה על הטוב פעם אחת, אך תמיד הטובה חרות על לבו, וע"כ אמרה לאה כאשר נולד לה בן רביעי יותר על חלקה, הפעם אודה את ה' בלשון שאלה, וכי די לי להודות לה' פעם אחת, על כן קראה שמו יהודה, המורה על התודה תמיד, וז"ש עד שבאת לאה לא היה אדם שהודה לה' כי טוב על אופן זה (ילקוט אליעזר ערך תודה):
אר"י אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו:
בס' דברי שאול במהדו"ב לכאן הביא שהקשה אותו הגאון מ' ענזיל צאזמיר ז"ל, דאיך שייך שהדין מסולק ממנו ולמה תהיה כזאת, וגם הש"ס אמר דבולע אף צדיק גמור, ואיך אפשר כזה וצדיק מה פעל. ואמר דהנה מצינו בתורה דמשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, וא"כ עד"מ מי שיש עליו שני חובות, מה שזמן פרעון כבר הגיע, ומה שלא הגיע, למי משלם קודם, פשיטא דלמי שזמנו קודם, וא"כ להצדיק הזמן קיבול שכר בעולם הנצחיי, והרשע מגיע לו שכרו בעוה"ז, וא"כ לכך זה נקרא "שהשעה" משחקת לו ולכך מרום משפטיך מנגדו, ודבריו נעמו, עכ"ל:
ח:
אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי לי מקדמי ומחשכי לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו. פירש"י מקדמי שחרית מחשכי ערבית כלומר מאריכין בביהכ"נ לדעתי מובן מאד עפי"מ שכתבתי בספרי ילקוט הגרשוני ח"ג אות תפלה בשם ס' ערבי נחל עה"ת דהא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ה"ד בחו"ל אבל בארץ ישראל ששם השראת קדושה יוכל להיות שכר מצוה בהאי עלמא. והיינו דתמה ר"י על אריכות ימיהם של הני בבלאי הא למען ירבו כו' על האדמה כתיב, דשם איכא שכר מצוה בהאי עלמא, אבל בחוצה לארץ דליכא שכר בהאי עלמא היאך נותן להם אורך ימים:
כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנשתא, פירש"י כלומר מאריכין בביהכ"נ יותר על השיעור, אמר היינו דאהני להו, וכמ"ש מהרש"א בח"א דהא דשכר מצוה בהאי עלמא

ליכא היינו בעושה כפי החיוב, אבל בעושה יותר מן החיוב. שם משלמים שכר מצוה גם בהאי עלמא, וא"ש נכון ב"ה. [וע' בילקוט סופר פ' עקב להספד אות ק"ח ע"ש]:
וכאשר בינותי בספרים ראיתי בס' שער בת רבים ס"פ עקב שהביא בשם אבי הגאון אלגאזי זי"ע שפי' עפ"מ דאמרינן בב"מ השוכר את הפועלים ואמר להם להשכים ולהעריב אין שומעין לו ופרכינן פשיטא ומשני ל"צ דטפא להו אאגרייהו מהד"ת א"ל הא דטפאי לכו אאגרייכו אדעתא דמקדמיתו ומחשכיתו בהדאי קמ"ל דא"ל הא דטפית לן אדעתא דעבדינן לך עבידתא שפירתא. נמצא מוכח מזה דמאן דיהיב לפועל אגרא טפי צריך להיות אחד מב' דברים או שיעשה לו הפועל עבידתא שפירתא או שישכים ויעריב. ואנן פועלי דיממא אנן (כבעירובין ס"ה א') וה' ב"ה נתן לנו אגרא טפי. הוא אורך ימים ככתוב למען ירבו ימיכם דהוא העדפת שכר. דימי שנותינו הוא שבעים שנה. ומה שיותר הוא העדפת שכר. ועוד כתוב אורך ימים בימינה ואז"ל דלמיימינים בה אורך ימים ועושר וכבוד. נמצא דאורך ימים הוא אגרא טפי. והנה פה בח"ל אין אנו יכולין לעשות עבידתא שפירתא כמו שאנו אומרים ותערב כו' כעולה וכקרבן. משמע דקרבנות עדיפי. דקטן נתלה בגדול וגם אנו מסיימים והשב שכינתך כו' ושם נעבדך ביראה. משמע דפה לא נוכל לעבדו כראוי. לזאת כתוב למען ירבו ימיכם על האדמה. דשם נוכל לעשות עבידתא שפירתא. ונהיה ראויים להעדפת שכר הוא אורך ימים. לפיכך תמה ר"י כשא"ל איכא סבי בבבל. דהא על האדמה כתיב. דשם איכא עבידתא שפירתא. אבל בבבל דליכא עבידתא שפירתא אין ראוי ג"כ להעדפת שכר דהוא אורך ימים. וכיון דא"ל "דמקדמי ומחשכי" לבי כנשתא אמר היינו דאהנו להו, ומשום דגם עי"ז הם ראויים להעדפת שכר אף דלא עבדי עבידתא שפירתא. ודפח"ח. (וע"ע בס' כלי חמדה פ' בחקותי להגאבד"ק דוואהרט שליט"א וע"ע מ"ש בזה בהשמטות וחידושים לפסחים ד"ה ובגוף המאמר כו' בשם ס' וידבר משה ע"ש וינעם לך):
גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים בס' שיחת חולין של ת"ח בקונטרס "שיח שפתי" אות כ"ב כתב פי' מאמר זה, ולא ראה כי הן שיח שפתותיו של הצל"ח ז"ל בכאן, דר"ל גדול הנהנה מיגיעו מנהנה ממה שהוא יר"ש שאומר פרנסוני בשביל שאני יר"ש, אך כתב שאין זה רק מאמר הלצייי ואינו פירוש אמתי ע"ש, ומ"ש הצל"ח עוד דר"ל גדול הנהנה מיגיעו במצות ר"ל שנפשו חשקה במצות ונהנה בעשייתם, יותר מירא שמים שעושה רק בע"כ ואינו שמח ונהנה בעשיית המצות, כבר קדמו "קצת בס' עוללות אפרים מאמר ל"ד ע"ש ובענף יוסף כ' בשם עשרה מאמרות להיפוך, גדול הנהנה מיגיע כפו שכובש יצרו ויש לו יגיעה בכפיית יצרו, יותר מירא שמים שלבו נוטה מאיליו לקיים

המצות וא"צ לכוף יצרו, וכ"כ בחידושי גאונים שבגליון העין יעקב בשם נוה שלום ע"ש, ובס' כתב סופר ס"פ האזינו כתב דמי שאינו עושה פעולה לפרנסתו רואה השגחת ה' תמיד ואין באפשר שישכח זמן מה ויסור לבו מה' כי רואה בעין תמיד גבורותיו ונפלאותיו ואינו יכול לתלות בכחו ועוצם ידו ומוסיף יראת ה' תמיד, אבל מי שנהנה מיגיע כפו ותחבולותיו, בקל יבא להסיר את לבו מה' ולתלות בכחו ועוצם ידו ולא ימצא עצמו מחויב לשבח ולעבוד ולירא את ה', ואם מ"מ אינו חושב כן ויראת ה' על פניו תמיד ומן ה' לא יסור לבו זה גדול מזה, וז"ש גדול הנהנה מיגיעו והוא ירא שמים, הוא יותר מירא שמים ואינו נהנה מיגיעו רק על יד ה' בדרך נס ופלא יע"ש ביתר ביאור ויותר אין להאריך י הנהו בריוני כו' א"ל ברורי' כו' מי כתיב חוטאים חטאים כתיב בילקה"ג תהלים ק"ד עמדתי על פירש"י שם בפ' יתמו חטאים וגו' חטאים חוטאים, והקשיתי דהוא נגד הגמ' דכאן מי כתיב חוטאים חטאים כתיב,. ובאמת לק"מ דהא כתב הצל"ח ז"ל בכאן דאף שברורי' הביאה הוכחה לדברי' ור"מ שמע וקיבל דברי' אעפ"כ אנו רואין שאין מקרא יוצא מדי פשוטו שהרי ר"י ברי' דר"ש בן פזי לעיל ט' ב' ור"י לקמן משום רשב"י בהני חמשה ברכי נפשי מוקמי להאי קרא במפלתן של רשעים עכ"ל (וע"ע בזה בסידור באר חיים בברכת ולמלשינים ע"ש ואיני רוצה להאריך יותר):

נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנ' ברכי נפשי את ה' והקשה המהרש"א דתקשי הכא כדפריך לעיל, ואמר שירה, קינה מבעי לי' על המיתה. ואולי י"ל עפמ"ש ז"ל דדוד המע"ה לא שלטה בו מיתה ולא טעם טעם מיתה כלל כדאמרי' דוד מלך ישראל חי וקיים ואף כל ימיו לא ישן שיתין נשמי לבל לא יהי' לו אחד מס' במיתה, (ע' באלשיך תהלים ק"ג א' ובס' קשת יהונתן דרוש א' ובחידושי חת"ס לחולין דף נ"ח ע"ב), א"כ היינו דאמר שירה על חלקו שהוא חי וקיים, ומ"ש נסתכל ביום המיתה היינו שיהי' נעלם מעין כל חי וידמה כאלו מת ודו"ק:

א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך פי' בסידור באר חיים בשם מ"ח עפ"מ שהקשה הרמב"ם ז"ל בענין ידיעה ובחירה כו' מדוע ישיג הצדיק שכר והרשע עונש ח"ו, ותירץ הראב"ד ז"ל דידיעתו אינו מכריח כדקיי"ל דצדיק ורשע לא קאמר, וז"ש בהדי כבשי דרחמנא למה לך, היינו שגם אצל הקב"ה הוא בהסתר ודו"ק. [ובעת כותבי זאת נפלאתי מאוד על מהרש"א ז"ל כאן בד"ה כבר נגזרה כו' פרש"י שתמות עכ"ל, וכתב המהרש"א, אבל אין לפרש דכבר נגזרה עליך גזרה שיהיו לך בנין דלא מעלי כו' דהא קאמר כו' גם ממאי דמייתי עלה הא דאפילו חרב חדה כו' משמע דאגזרות מיתה קאי כפרש"י ודו"ק

עכ"ל. ופלא אמאי לא אמר בפשיטות דאין לפרש הגזירה על בנין דלא מעלי דהא קיי"ל דצדיק ורשע לא קאמר וצ"ע]:

א"ל כבר נגזרה עליך גזרה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה כו' אל ימנע עצמו מן הרחמים בס' כליל תפארת דרוש י"ד כתב ששמע לפרש זה בדרך משל לאיש עשיר שהפקיד אצל עני מעות ונגנב ממנו ושלח זה העני מיד שליח להעשיר להגיד לו ענין הגניבה. וכאשר בא השליח והודיע לו ענין הגניבה הוסיף השליח לדבר מדעתו ומעצמו לאמר בחנם תרבה הוצאות לחפש ולבקש הגנבים כי למעות אין סימן. ויען העשיר אם יעלה על דעת שולחך אלי שאין להשיב הגניבה לא הי' לו לשכור שליח מיוחד להודיעני כי יוכל להודיע אלי ע"י הרבה עוברים ושבים רק ודאי כוונתו להודיעני בכדי שאוכל לזרז לבקש ולחפש ולא אתייאש לכן אל תרבה עלי בדברים מה שלא נצטוית לדבר אלי וצא מעמדי. וכן היה הדבר בחזקיה מאחר ששלח הקב"ה לבשרו צו לביתך כי מת אתה. אין זה כי אם לבשרו שיעשה תשובה כי לבשרו ענין מיתה אין צריך לו להודיעו כי ידוע לכל עד חזקיה לא הוי אינש דחליש ואתפח. לכן אמר חזקיה בלבו אין זה כי אם הקב"ה שלח אלי כדי לעוררני בתשובה ולכן אמר לישעי' הב לי ברתך לתקן את אשר שחתתי. וכאשר השיב לו כבר נגזרה עליך גזרה השיב לו חזקיה. בן אמוץ כלה נבואתך וצא. כי אינך מחויב רק לעשות שליחותך ואם יש לך עוד לדבר אלי כלה נבואתך וצא כי על דבר שאי אפשר לתקן לא היה להקב"ה לשלוח אותך לבשרני ודו"ק:

בן אמוץ כלה נבואתך וצא:

יבואר עפ"י מה שמצינו להם לחז"ל (תענית ה' ע"ב) לא לימות שמואל ולא לימות שאול. כבר הגיע זמנו של דוד למלוך ואין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא. נמצאת למד שאין רחמים בדינים כאלו. לפי שמה שזכות לזה הוא חוב לזה הבא לרשת את מקומו. ובזה נבין היטב מה שא"ל חזקיה לישעי' כלה נבואתך וצא:

ומה זו בהלה שהבהיל חזקיה את הנביא לצאת מביתו מהרה ? אבל באמת הנה לא הפחידה נבואת ישעי' את חזקיה מאומה, שהלא כן אמר לו, כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה כו' אל ימנע עצמו מן הרחמים, ואם כן הלא בידו טובו, יבקש רחמים וירחמהו ה':

רק מאחת היה חזקיה ירא מאד, פן לא וסתפק ישעי' בחזות הקשה לחזקי' בלבד, רק יוסיף לנבא ולקרוא בשם גם את האיש, אשר יבא למלוך תחתיו, וכאשר עשה שמואל בשעתו באמרו לשאול קרע ה' את הממלכה כו' ונתנה לרעך כו'):

ואם אך זאת יעשה ישעי':
אז בבר לא יועילו רחמים בדין, שאם אך יוסיף בנבואתו לזכות את כתר מלכות חזקי' לרעו הטוב ממנו אז אין מלכות נוגעת בחברתה" ואין להשיב עוד. על כן תיכף כשאמר ישעי' כי מת אתה, הפסיקו חזקי' בדבריו "כלה" נבואתך "וצא" כלומר:
אחת שאלתי מעמך:
"כלה נבואתך בזה שכבר אמרת, "וצא" לא תוסיף לדבר, פן גם תקרא בשם את יורש כסאי וחבלת בזה את תקותי האחרונה לרחמי שמים:
ובזה נבין ג"כ את דברי הש"ס החמורים (סנהדרין י"ז א') גבי אלדד ומידד, שהקשה שם למ"ד משה מת יהושיע מכניס" אמרו, אטו מינח ניחא לי' למשה, כלומר ולמה אמר מי יתן והי' כל עם ה' נביאים ? ועל זה מתרץ הש"ס "לא סיימוה קמיה" והוא פלאי, דא"כ הדרא קושי' לדוכתה, דאם לא גלה למשה מה שאמרו, א"כ איך אמר לו אדוני משה כלאם ל אבל לפי"ז א"ש כי גם משה רבינו ע"ה, אף שבודאי הגיד לו יהושע תוכן נביאתם של אלדד ומידד "משה מת" שהלא בשביל כך אמר לו "כלאם":
בכ"ז לא נרעש ולא נפחד מאומה מנבואה זו שגם הוא ידע היטב שלעולם אל יתיאש אדם א"ע מן הרחמים אבל אלמלא ידע משה שגם גמרו אלדד ומידד את נבואתם וגם בשם יהושע המכניס קראו:
כי אז ידע שאין תרופה לחזות קשה ההיא ולא הי' יכול לשמוע את הדברים הקשים בשקט רוח כזאת. וזהו כוונת חז"ל, אלא למ"ד משה מת יהושע מכניס מינח ניחא לי' למשה ? "לא סיימוה קמיה" כלומר לא כלו, לא גמרו לפני משה את הכל, שרק את ראשית דברי אלדד ומידד:
משה מת:
הגידו למשה, וזאת לא פעלה עליו מאומה כי הי' מצפה לרחמים, אך את "סוף דבריהם" "יהושע מכניס" שהוא הקוץ היותר מכאיב בנבואה זו:
"לא סיימוה קמיה" (המדרש והמעשה פ' חיי שרה בשם א"ז הגאון מ' דוב זאב ליבשיטץ ז"ל אבדק"ק סרעדניק בספרו שו"ת מע"ח ח"ב), ודפח"ח:
ת"ר ו' דברים עשה חזקי' המלך על ג' הודו לו כו' גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו:
בס' דבש לפי מהגאון חיד"א ז"ל במערכת אל"ף פלפל בד' הטור ורמב"ם אם חייב בכבוד אביו רשע, וכתב שם דקשה לדעת הרמב"ם דאף אם אביו רשע חייב בכבודו, ממ"ש חז"ל כאן ובפסחים נ"ו א' דחזקי' גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו, ותי'

בשם מהר"י סג"ל דכ' בס' בגדי אהרן דאאע"ה לא היה חייב בכבוד תרח דשלשה שותפין יש באדם כו' ותרח ויתר חלקו שמסרו לנמרוד עכ"ד. וה"נ אחז ויתר חלקו שמסרו למולך כדאי' בסנהדרין. והמעיין בפירש"י פסחים נ"ו א' ד"ה גירר עצמות אביו יראה דבלא"ה לק"מ. וע"ע ביערת דבש בדרשה ראשונה כשנתמנה לדרשן בק"ק פראג מ"ש על קושיא זו]:

ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אר"י בר"ח הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש כו':

ברי"ף שעל הע"י כ' בשם מורו ז"ל שדקדק בכתוב שאמר הנה נא ידעתי וכי עד עכשיו לא הכירו באלישע שהיה קדוש (וע' ברשב"ם פ' תולדות בפ' והנה תומים בבטנה בכל דבר חידוש רגיל לומר והנה) לזה דריש ר' יוסי שהידיעה שנתחדשה עכשיו היה לפי שאמר שלמה הע"ה מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ומינה משמע דמושל מקשיב על דבר צדק כל משרתיו צדיקים ועכשיו חדשה ואמרה הנה נא ידעתי שאין לדייק הכתוב כך שהרי אלישע הוא קדוש ואין משרתו קדוש ודפח"ח:

אך קשה מגמ' דחולין ד' ב' דאמר, לא ס"ד, מדמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, הא לדבר אמת משרתיו צדיקים הרי דבאמת דייקינן הכתוב כך, וצ"ע:

י"ב. המתפלל כשהוא כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם פי' המפורשים בדרך מליצה, כי המתפלל לה' ומאמין בהשגחתו ית' כשהוא כורע ויורד ר"ל עד לעפר בכ"ז לא יתרעם על מדותיו ית' אלא כורע בברוך וכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה. וכשהוא זוקף ועולה מעלה מעלה על במתי האושר וההצלחה לא יבעט ח"ו לאמר כחי ועוצם ידי כו' אלא זוקף בשם ותולה גדולתו בה' ית"ש כי הוא הנותן לו כח לעשות חיל:

אר"א בן עזרי' הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא כו' פי' בספר ישועת יעקב או"ח סי' רל"א. דהנה בש"ס דשבת דף פ"ט בהא דאמר הקב"ה ליצחק בניך חטאו לפני והשיב כמה ימי שנותיו ע' שנה דל כ' דלא ענשת עלייהו פלגא דלילות פלגא דמיכלא ומישתא וכו' א"כ בהחשב חלק המצות ג"כ המה חלק רביעית דאף דנחשבו להאדם מעת שנברא מ"מ דל פלגא דלילות ופלגא דמיכלא ומישתא וכו'. ממילא כשאדם הוא בך שבעים שנה אין בידו שכר מצות רק י"ח שנה דהיינו י"ז שנה וחצי. ואמנם כשהאדם מקיים כמו שמבואר כאן דיכוין בהנאת עצמו ג"כ לעשות רצון קונו א"כ כשהוא בשנת י"ח הרי הוא כאדם אחר שהגיע לשבעים שנה. דראב"ע היה מכוין כל עניניו לעשות רצון בוראו וכשהיה בשנת י"ח היה בגדר בן שבעים. והנה באמת הא דאין מזכירין יצ"מ בלילות משום דבלילה לא היו עובדים

את פרעה וגם אין לומר הללו עבדו ה' ולא עבדי פרעה דאין עבודה בלילה ומה נ"מ אם ישנים במצרים או בארץ. אמנם האדם אשר מקיים בעצמו בכל דרכיך דעהו וגם כשהוא ישן עובד ה' כי תכלית כוונתו למען ינוח גופו מעט ויוכל לעבוד ה' ביתר שאת גם בלילה לא שכב לבו וא"כ כשהיה במצרים היה המנוחה בעת שינה לעבוד את פרעה ועכשיו גם בעת שינה עובד את ה' ראוי להזכיר יצ"מ בלילות. וראב"ע אף שהיה במדרגה זו שאף בהיותו בן י"ח כבר היה בן שבעים, אמר אעפי"כ לא זכיתי, דהיינו דלא נצחתי לאחרים לומר יצ"מ בלילות, שאין כל אדם זוכה לכך לקיים דבר זה, עד שדרשה בן זומא וכו' עכ"ד ודפח"ח: אחרי לבבכם זו מינות וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים, אחרי עיניכם זו הרהור עבירה עיין רש"י ד"ה וכן וכו' נדחק כי אטו שאר עבירות אינם תלויים בלב, אמנם הענין כי שאר העבירות ילדי התאוה התחלתן מן העינים כמאמר חז"ל עין רואה ולב חומד וכו, וא"כ הי' לו לומר לא תתורו אחרי עיניכם ואחרי לבבכם, ולמה אמר תחלה אחרי לבבכם, אלא מוכח כי אחרי לבבכם זו מינות ואפיקורסות מתחלת מן הלב כי יתחיל לחשוב דעות נפסדות ואמונות זרות ואח"כ ילך אחרי שרירות עיניו ויתמכר אל מעשים רעים וחטאים, וזהו שמביא ראיה שנאמר אמר נבל בלבו אין אלהים, ואח"כ השחיתו התעיבו עלילה (מובא באוהל יעקב בפתח:

האוהל לספר דברים בשם הגאון מ' העשיל אשכנזי אבד"ק לובלין ודפח"ח): יג. ת"ר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו ק"ש של ר"י הנשיא א"ל רב לר' חייא לא חזינא לי' לרבי דמקבל עלי' (עול) מלכות שמים א"ל בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים:

בהקדמה מהמו"ל ספר בנין אריאל עה"ת מביא פי' ע"ז מהגאון מ' שמעון סופר ז"ל מקראקא, דידוע שיש מצות שכליות ומצות חוקיות והנה אם אדם מקיים מצוה מה ששכלו מחייבו אין שכרו כ"כ גדול כמקיים מצות החוקיות בלי שום טעם רק הוא גזירת המלך. ורב ור' חייא ידעו ברבי שהוא יודע טעמים על כל המצות גם על המצות החוקיות ונמצא שאין עבודתו במדרגה גדולה כי שכלו מחייב אותו לקיים המצות, ועתה יבא על נכון מאמר רב לא חזינא לי' לרבי דמקבל עלי' מלכות שמים ר"ל כי הוא מבין הטעמים על המצות ואינו מקיים המצות מצד שהם גזירת שוכן שמים רק מפני ששכלו מחייבו ואין עבודתו גדולה כ"כ, א"ל בשעה שמעביר ידיו על פניו וכו' ר"ל שרבי נותן עצה בנפשו שאינו רוצה לראות כ"כ הטעמים כדי שיקבל עליו המצות רק מטעם גזירת המלך נמצא עבודתו לעילא ולעילא ודו"ק ודפח"ח. ובשו"ת שבט סופר חיו"ד סו"ס ל' כתב ששמע מפי הגאון הנ"ל כי באמת אצל רבי אשר זקף עשר אצבעותיו שלא נהנה כלום מעשרו

והגיע למדרגה גדולה כזה שנקרא רבינו הקדוש, עבודת ה' לא היה אצלו עול, כי כבר לבו חלל בקרבו, אלא שזה שהיה צריך להעצים את עינו שלא לכנוס לפנים ממחיצתו מה שלא ניתנה רשות לעין לראות, זה הי' אצל רבי עול, וע"ז קאמר בשעה שמעביר ידיו על פניו שלא לראות, אז היה מקבל עליו עול מלכות שמים והדברים מתוקים עכ"ל:

י"ד. אר"י אמר ר' זירא כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע, [כתב בילקוט אליעזר ערך שינה, שמעתי מי שלן ימי חייו שבעים שנה ולא זכר אחריתו שהוא רק גר בארץ נכריה וימי חייו כחלום יעוף. נקרא רע כי זה דרך רשעים שאומרים בתימו לעולם] שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע:

כתב בסידור באר חיים בסופו בשם מ' שלמה בערמאן, אין כוונת חז"ל באל תקרי להוציא מפי' הפשוט אלא לפרש שבע כדכתיב רק שמלת שבע בלשון הקודש אינו רק על שביעת אכילה כי אם על כל דבר השייך בו לשון שביעה כמו שבע ימים, אמנם בכמה לילות יהי' חשיב שבע מצינו בתורה שמספר שבע הוא מספר הסוכם כמו שבעת ימי השבת וכדומה וא"כ כאן דכתיב סתם שבע ילין אמרו אל תקרי שבע אלא שבע:

ט"ו אר"י הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה (לנקביו) ויטול ידיו ויניח תפילין כו':

עיין מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"א על שו"ע או"ח סימן ב', וקשה עלי להעתיק הדברים לכאן. וכעת אני רואה פירוש פשוט ונכון בס' "עיון יעקב" לכאן וז"ל:

שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה כלומר בלי הפסק כי כשאינו מפנה תחלה יבא לידי הפסק בק"ש ותפלה כדי שיצטרך לילך לעשות צרכיו עכ"ל: "ויטול ידיו":

עיין בס' תורה תמימה פ' כי תשא בפ' ורחצו אהרן ובניו כו', שנתן טעם לדברי הרמב"ם פ"ד מה' תפלה דצריך לרחוץ גם רגליו לתפלת שחרית, משום דס"ל כהרשב"א דנטילת ידים לתפלה הוא כקידוש ידים בכיור עיי"ש. ונעלם ממנו תשובת נודע ביהודה מהדור' תנינא חאו"ח סי' ק"מ ע"ש. ועי' בפר"ח או"ח סי' צ"ב סעיף ד' מ"ש בזה, ודבריו נעלמו מהשואל וגם מהגאון המשיב בתשו' נוב"י הנ"ל]:

ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע קשה בפירש"י בחומש פ' בלק בפ' הן עם כלביא יקום. שכתב כשהן עומדין משנתן שחרית הן מתגברין כו' לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין עכ"ל. ולמה הפך רש"י הסדר, והל"ל להניח תפילין ולקרוא את שמע, כדאיתא בגמ' כאן וצ"ע. [שו"מ בס' ברוך מרדכי ח"ב על מסכתין שכבר עמד בזה בס' שם אפרים עה"ת ע"ש]:

עיין במהרש"א בד"ה דכתיב ארחץ וכו' דמייתי המסורה, ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו') ואידך, אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי: ואפשר לומר דבאמת משמע בירושלמי פ"ב ה"ד דקשה מאוד וכמעט אי אפשר לכוין בתפלה מראש ועד סוף ע"ש דאמר ר' חייא רובא אנא מן יומא לא כוונית וכו' אנא מחזיק טיבו לראשי וכו' עיי"ש. והנה היה קשה להמסורה על מה שאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו' הלא במק"א הוא אומר מי יעלה בהר וגו' נקי כפים ובר לבב. א"כ גם כאן הול"ל ארחץ בנקיון כפי ואזכך לבבי. לזה אמר. אך ריק זכיתי לבבי, כלומר אך לחנם נסיתי לזכך את לבבי להתפלל בכוונה, דזה כמעט מן הנמנע, לכן עכ"פ וארחץ בנקיון כפי ודו"ק. [ועל קושי' מהרש"א מאי משמע לי' מהאי קרא לענין ק"ש ותפלה כו'. עיין בס' "עיון יעקב" וביתר ביאור בחידושי "אהבת איתן" לכאן]: ט"ז רב בתר צלותי' אמר הכי והר"מ ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים כו' חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה:

והנה התפלה הזאת אנו מתפללים בעת שמברכין החודש, רק שאנו מוסיפים עוד בסוף, תיבות "בזכות תפלת רבים". ושמעתי או ראיתי בספר אחד דאין לומר כן כי זה נשתרבב ע"י טעות המדפיסים כי בסוף התפלה היה נרשם המקור לתפלה זו בזה הלשון (ברכות. תפלת רב). וע"י טעות המדפיסים נצמח ונשתרבב ממנו תיבות בזכות תפלת רב" ואח"כ נשתלשל עוד טעות ואומרים בזכות תפלת רבים ע"כ הנכון שלא לומר תיבות אלו כלל:

רבי אלכסנדרי בתר צלותי' אמר כו' שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשיכה:

פירש"י בקרן אורה בזויות אורה נ"ל לפרש עפי"מ שאחז"ל זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת וכו' זקני ע"ה כ"ז שמזקינים דעתן מתטפשת וכו', ומפרשים העולם דזקני ת"ח היינו הזקנים של ת"ח, כלומר הרבנים היושבים בקהלות של חכמים וסופרים, רבנים כאלו כ"ז שמזקינים דעתם מתיישבת וחכמתם מתתוספת, כי קנאת סופרים תרבה חכמה, אבל זקני ע"ה היינו הזקנים של ע"ה, כלומר הרבנים היושבים בקהלות של עמי הארצים, כ"ז שמזקינים דעתן מתטפשת וחכמתם מתמעטת ומשתכחת מדי יום ביום, כאשר יעיד ע"ז הנסיון דוק ותשכח.:

ועל זאת התפלל ר' אלכסנדרי, שתעמידנו בקרן אורה, כלומר שנזכה לקבוע דירתנו בזויות אורה, (אין איין ליכטיג ווינקעל), אשר שם מאיר אור תורה ונר מצוה, ואל תעמידנו בקרן חשיכה בזויות חשיכה, (אין איין פינסטער ווינקעל), אשר שם תחשך הארץ ואור תורה לא נגה על יושביו וק"ל:

ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי, סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו':

ראיתי מפרשים מאמר זה, דכל הברואים נכללים בדומם צומח חי מדבר והדומם היינו עפר מתעלה למדרגת צומח, והצומח מתעלה באכילת הבע"ח ממנו למדרגת חי, והחי מתעלה באכול האדם שהוא "חי מדבר" ממנו למדרגת מדבר, ולפי"ז כולם במיתתם ר"ל בהפסדם וכליונם לא נופלים המה ממדרגתם כ"א אדרבה עומדים ומתקיימים עוד במדרגה גבוה מאשר בתחלה:

וז"ש סוף האדם למות וסוף בהמה לשחיטה "והכל" לרבות אף הדומם והצומח, למיתה הם עומדים כלומר בשעת מיתתם והפסדם כולם עומדים ברום המדרגה ומתעלים עוד יותר. לכן אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, כי גם הוא יתעלה במיתתו למדרגה גבוה יותר מבחיים חיותו, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו, וכמו שאחז"ל יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז ודו"ק:

ובספר לקוטי חבר בן חיים ח"א דף נ"ו כתב הביאור, דיש בני אדם החושבים כי ישאר זכרם לנצח. ע"י הבנים ובני בנים שהולידו, אבל הוא הבל ורעיון רוח, ומי לנו גדול מאיוב אשר חי ק"מ שנים וראה ארבעה דורות והוליד עשר בנים כי גם בנותיו המפורסמות בתוך בניו יחשבו, ובכל זאת לא שם ולא זכר לו, עד שאמרו עליו מרבנן, כי לא היה ולא נברא, וז"ש כי הוה מסיים ספרא דאיוב, וראה סיפור אחרית איוב וכעת לא נודע מקומו וזמנו איה בקורות הימים, אמר סוף האדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל גם הבנים ובני בנים למיתה הם עומדים, אלא אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נ"ר ליוצרו וגדל בש"ט ונפטר בש"ט מן העולם, כי הוא הגבר אשר שמו וזכרו לא יסוף מתוך היהודים, ככל החכמים והנביאים והתנאים והאמוראים וגאונים ראשונים ואחרונים ז"ל המאירי' ככוכבים לעולם ועד. (וע"ע בס' "עין המים" הספד על הג' רד"ב מייזעלס זצ"ל מהדרשן רא"ב פלאהם ז"ל מן דף י"ח עד דף כ"א דברים נעימים בביאור ד' המאמר הזה ע"ש וינעם לך):

גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות וכו':

ע' מ"ש בזה בס' זכרון אלעזר להג"מ אלעזר לאנדא מבראדי ז"ל נכד הג' בעל יד המלך (דף נ"ג בדה"ס) ותמצא נחת, גם עיין בס' אגרת שמואל על מגלת רות בסופו ממש, ותמצא דברים יקרים בביאור מאמר זה, וגם בביאור המאמר נשים במאי זכיין' דלקמן, ולפי שבאו דבריהם באריכות נמנעתי להעתיקם, ועם הקורא הסליחה:

נשים במאי זכיין, באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן:

פי' ביערות דבש ח"ר דרוש א' נשים במאי זכיין ר"ל במה מנצחים ליצה"ר (דידוע בלשון תלמוד זוכה לשון נצחון כמאמרם בהא זכיתי לבני מערבא וכהנה טובא בש"ס) כי אין לנצח ליצה"ר רק בתורה ונשים לאו בני תורה נינהו א"כ במה מנצחים ליצה"ר, וע"ז משני הואיל ועל ידם נלמוד כי מסייעים לגברייהו ללמוד והם יושבות ומתעגנות בעבורם וכן מדריכים בניהם לתורה הרי כאילו הם לומדים התורה ואף בזו, התורה מסייעם ללחום עם היצה"ר כאילו הם לומדים התורה ובס' דברי שאול כתב דהנה בעקרים חקר אם שלימות הנפש תלוי כשמקיים כל התורה דוקא, וכתב בקרית ספר להמבי"ט בהקדמתו דאף דא"א לקיים כל התורה רק כיון שכל ישראל ערבים זה לזה נתקיים בכללות, וגם ע"י הלימוד נחשב כאילו קיים, ולפי זה הני נשי דאינם בכלל ערבות כמ"ש הרא"ש פ"ג דברכות דף כ' וגם בכלל הלימוד ליתנייהו א"כ במה יזכו, וע"ז משני באקרויי בנייהו וכו' תורה של בניהם ובעליהם עולה להם וא"ש. (וע"ע בס' תורת משה למרן ח"ס ז"ל פ' נצבים דף נ"ב ע"א מ"ש בזה):

כי הוו מפטרי רבנן מבי רב אמי א"ל הכי עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב:

עיין מ"ש בזה בס' בינה לעתים דרוש י"ג וינעם לך:

ובס' דברי שאול פ' ע"ד מ"ש בצוואת ר"א הגדול להדליק כר שיאיר לפניך ולא אחריך" הכוונה לדעתי כי יש שבחייהם אינם עושים כלום רק שמניחין על אחר מותם וזה אינו מועיל כי אם צריך לעשות בחיים חיותו, וגם אח"כ, וז"ש עולמך תראה "בחייך" היינו שבחיים חיותך תעשה טוב ואז ואחריתך לחיי העוה"ב עכ"ל. (ועיין במס' שבת קנ"ג א' וסבבו בשוק הסופדים, בני גלילאה אמרי עשה דברים "לפני" מטתך וכו', ע' בענף יוסף לשם):

וראוי להעתיק מ"ש בזה מרן החת"ס ז"ל בס' תורת משה פ' כי תבוא דף מ"ח ע"א וז"ל:

ס"פ הי' קורא אמרי רבנן עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב פירש"י עולמך תראה בחייך שימלא כל משאלותיי וימצא נחת רוח במעשיו ע"ש, והנה טועם בעוה"ז מעין עוה"ב, ואמר ואחריתך לחיי העוה"ב, שלא יבעוט ח"ו מרב טובתו, ואמר ותקותך לדור דורים, פי' בכל זאת תהי' מקוה תמיד לחזות בנועם ה' ולא תאמין בעצמך שכבר הגעת, אלא כל ימיך בעולמך תהי' מקוה מתי אזכה להגיע והוא ע"ד קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך, וחוזר וקוה אל ה' יהי' תמיד בקיווי:

ואמר לבך יהגה תבונות כפשוטו ופיך ידבר חכמות, פירש"י בלשון ברכה היו אומרים ע"ש, והוא תמוה, עיין בצל"ח לכאן מ"ש ע"ד רש"י אלו, ובעץ יוסף שעל הע"י לכאן כתב וז"ל, עיין בספר מקום שמואל כוונת רש"י עכ"ל ומה טוב הי' עושה בעמיו אם הי'

מעתיק לנו דברי הס' מקום שמואל בזה], ולפע"ד לכאורה פיך ידבר חכמות קללה הוא, כי חכמה הוא מה שכבר למד וידע מאז, ובינה הוא כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, ומי שפיו אינו מדבר אלא חכמות, ולא זכה לחדשות קללה היא כי אין בהמ"ד בלא חידוש, ע"כ פירש"י הכא בלשון ברכה אמרוה כיון שהקדים לבך יהגה תבונות הרי הוא כמעין הכובע מ"מ לא ינוח מלחזור תמיד על הישנות, ע"ד שכתבתי במק"א לא פסק צנון וחזרת מעל שלחנו של רבי, צנון היינו חריפות וחזרת היינו חוזר אחר למודו, וה"נ אעפ"י שלבך יהגה תבונות מ"מ פיך ידבר חכמות עכ"ל, ודפח"ח. ועד"ז י"ל עוד כוונת רש"י כמו שמצינו בסוכה דף כ"ז וכ"ח בר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר שלא אמרו דבר שלא שמעו מפי רבם לעולם, ועיי"ש בס' עיון יעקב' בהך מעשה בר"א ששבת בגליל העליון וכו' דאעפ"י שבודאי הוסיף ר"א מסברא דנפשי' בחלק העיון, מ"מ לא השיב לשואל רק מה ששמע מרבו ע"ש, וה"נ י"ל שאמרו בלשון ברכה אעפ"י שלבך יהגה תבונות ותוסיף מסברא דנפשך בחלק העיון, מ"מ פיך ידבר חכמות ולא תשיב לשואל רק מה שלמדת ושמעת מפי רבך וא"ש שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה, רב ושמואל וא"ל ריו"ח ור"א ח"א כל העולם כלו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע, וח"א כל העולם כלו ניזונין בזכותן והם אפי' בזכות עצמן אינן ניזונין, כדר"י א"ר כו' כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש:

הקשה הרי"ף שעל הע"י למ"ד כל העולם כלו ניזון בזכותם והם אינם ניזונים, איך הוא אומר הרחוקים מצדקה דהול"ל מזכותם ע"ש, ואולי י"ל הכוונה דע"י שאינן ניזונין ואין להם כדי צרכם ומתפרנסים בקושי (כפרש"י ז"ל) אין יכולים לקיים מצות צדקה לעניים וזש"ה הרחוקים מצדקה דהיינו ממצית צדקה ק"ל. ועוי"ל הרחוקים מצדקה היינו שהם רחוקים מצדקה וחסד של הקב"ה דהיינו ממדת הרחמים, וכמ"ש בס' תורת חיים ומובא בענף יוסף (חולין דף פ"ה) על המאמר כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין כו', דע"י שכל העולם ניזונין במדת הרחמים נשאר לחנינא בני המדת הדין יעו"ש דפח"ח, ובספרי ילקוט הגרשוני לתהלים סי' ל"ז הבאתי בשם ארץ צבי מבעל עשרה למאה ז"ל פי' הקרא טוב מעט לצדיק ר"ל רק מעט טוב יש לצדיק, והסיבה לזה, מהמון רשעים רבים, מחמת המון רשעים רבים דהם חיים בעוה"ז בזכות הצדיק, כמחז"ל כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וכו' ובגוף המאמר חנינא בני די לו וכו' הביא בחת"ס לחולין דף פ"ו בשם מ"ו בהפלאה שאמר די לו שהי' מרוצה ולא ביקש יותר והי' באמת די לו במדת הסתפקות וסבלנות שלו ודפח"ח, וע"ד הרמז אמרתי ח חנינא בן דוסא, ראשי תיבות למפרע ד יו ב קב ח רובין:

יח. הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו ואם הלוהו מה שכרו אמר ר"א מלוה ה' חונן דל פי' בס' שם משמואל פ' תרומה, עפי"מ דאי' במס' ע"ז כל העוסק בתורה בלא גמ"ח דומה כמי שאין לו אלהי, וכתב חתן הגאון המחבר קיקיון דיונה הטעם עפי"מ דאיתא בספר יצירה לאאע"ה שהקשה בענין אותיות השם שהמה בהיפך אתוון היו"ד קודם לה"א. ומתרץ שבאותיות א' ב' היו"ד קודם לה"א אם תצרף אותיות א' ב' ג' ד' מספרם עשרה א"כ היו"ד קודם לה"א. וידוע מה שארז"ל במס' שבת אל"ף בי"ת אלוף בינה, גימ"ל דלי"ת גמול דלים, ה"א וא"ו זה שמו של הקב"ה, א"כ נדרש הא' ב' על לימוד תורה, וג' ד' על גמ"ח, ובהתעסקו בשנים יחד ויהיו חיבור יחד, אז ה' ו' הוא שמו של הקב"ה, כי אם לא תצטרף אלו יחד יהי' ח"ו פירוד כקושיות הספר יצירה. והשתא אמר שפיר כל העוסק בתורה בלא גמ"ח דומה כמי שאין לו אלהי כי אז מפריד השם ח"ו עכ"ל המחבר הנ"ל. ולפי"ז א"ש מה שאמר כאן, ואם ליוהו מה שכרו מלוה ה' חונן דל, ופרש"י ז"ל סרס המקרא ודרשהו וה"ק מלוה דל חונן ה' ולכאורה הוא דחוק, אבל לפי הנ"ל א"ש, דהא תו יש לדקדק במה דאמר מקודם, דאם רואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו, והוא אינו מובן דמה ענין זה לזה, משום דאינו מלוה את המת יהי' ח"ו כמחרף להקב"ה, אבל לפ"ד ניחא דהא ידוע לכל שהלוית המת הוא בכלל גמילות חסדים, וכבר הקדמנו דאם אינו עוסק בגמ"ח הוא עושה פירוד ח"ו בשם הוי' ב"ה כקושי' ספר יצירה, א"כ חרף עושהו דהיינו שם של הוי' כדכתיב בי"ה ה' צור עולמים. והשתא מסיק שפיר ואם ליוהו מה שכרו, וגמר אומר, דזה שכרו מלוה ה' חונן דל, אל תקרי מלוה אלא מלוה כלומר לשין חיבור כמו ילוה אישי אלי, כיון דעוסק בגמ"ח הוא מחבר את השם כתירוץ הספר יצירה וכנ"ל וא"ש:

והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל פירש"י ונחת וטבל לקריו כדי לעסוק בתורה. והקשה באהבת איתן דא"כ מאי תקן עזרא כיון דהוי מקודם. וכבר עמד בזה בהגהות וחידושי מהר"ץ חיות ז"ל. ועיין בס' שדי חמד (כללים) מערכת טי"ת כלל א' ותמצא תירוץ לקושי' זו:

[והנה התוס' ב"ק פ"ב ב' כ' דהאי טבילה לא לדברי תורה היתה, אלא כדי לאכול חולין בטהרה, ונלע"ד קצת ראיה לרש"י מלשון והכה את הארי) דלפי' התוס' קשה מה ענין ארי לכאן, אבל לרש"י ניחא די"ל דקאי על היצה"ר שנמשל לארי כדאי' ביומא דף ס"ט נפק אתא כי גוריא דנורא כו', ובמה שטבל לקריו כדי לעסוק בתורה בזה הכה את הארי דהיינו היצה"ר, וכמאמר חז"ל בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כנלע"ד]:

קשה רמה למת כמחט בבשר החי עיין בס' "עיון יעקב" מ"ש בזה ע"ד תשו' הרשב"א סי' שס"ט. ועיין בתשו' כתב סופר חיו"ד ס"ס קפ"ד שהאריך באמרי נועם עיי"ש:

כ. ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא. פירש"י בתליסר מתיבתא בי"ג פנים כו' ומסכת עוקצין גם היא בי"ג פנים כגון משנת רבי ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי ותנא דבי שמואל עכ"ל:

עיין בס' תורה תמימה פ' אמור פ"ז שכתב דמה דאיתא בר"ה כ"ט ב' תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה כו' יצתה תקיעת שופר כו'. הוא ט"ס וצ"ל תנא דבי ר' ישמעאל דלא מצינו בגמ' תנא דבי שמואל עכ"ל:

והנה נעלם ממנו דברי רש"י דכאן, ועוד נעלם ממנו דברי הגמ' בזבחים דף כ"ב סוף ע"א דמייתי תנא דבי שמואל, ועוד נעלם ממנו הגמ' ביצה דף כ"ט סוף ע"א, ועיי"ש ברש"י ד"ה תנא דבי שמואל ע"ש, ופלא על מחבר גדול כמוהו איך נעלם ממנו כל זה, [שו"ר שנעלם ממנו עוד גמרא יומא דף ע' סוף ע"א עיי"ש]:

אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים כו' והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליך, א"ל וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי כו' ואכלת ושבעת וברכת כו' והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה:

כתב בתשו' חת"ס ז"ל חאו"ח סי' מ"ט דלכאורה קשה מאי מעליותא דישראל לברך ברכה לבטלה שאינה צריכה ועובר בלא תשא עמג"א סי' רט"ו סק"ו, ועוד מ"ש בהאי דקדוק שעי"ז נושא פנים טפי משארי הרבה דקדוקים, לכן י"ל בהיפוך מהמובן והוא דבשעת ברכתן של ישראל, אוכל קימעא ומתברך במעיו, היו אוכלים ושבעים בפחות מכזית, והשתא א"נ נימא בכל המצות דכתיב בהו אכילה בעינן דוקא כזית, מ"מ לענין שיעור בהמ"ז קרוב לודאי דאי שבע לי' בפחות מהכי סגי דהתורה תלי לה בשביעה, ואפ"ה ישראל קדושים הם החמירו על עצמם משום חומר לאו דלא תשא שהוא מיראת השם כמבואר תמורה ד' ע"א, לכן דקדקו על עצמם לאכול עד כזית אפילו שהיה קשה להם שהרי כבר שבעו בפחות אפ"ה משום שלא לכנס בספק לא תשא בבהמ"ז, והשתא א"ש דהא גבי לא תשא כתיב לא ינקה ה' א"כ הנזהר בזה טפי ראוי שישא לו ה' פנים היפך מן לא ינקה כי מדה טובה מרובה ודפח"ח ש"י (ועמ"ש בעניותי בזה בילקוט הגרשוני על שו"ע או"ח חלק א' סי' ק"צ אות ג' ואכמ"ל), ועיין עוד מ"ש בס' תפארת יהונתן ובס' נפש יהונתן פ' עקב, וגם בהגהות וחידושים לס' גבורות יהונתן דף ל"ט ע"א על מאמר זה ותמצא נחת, ואי"ה לקמן בהשמטות למסכת זו אכתוב פי' יקר ונפלא על מאמר זה בשם רבינו הגר"א ז"ל בפירושו על ספר משלי יעו"ש:

ומה שאמר הלשון מדקדקים על עצמם ולא בקיצור מדקדקים עד כזית וכו' כתב בס' תורה תמימה פ' נשא דבא לרמז מ"ש בפ"ח דפאה משנה ה' אין פוחתין לעני בגורן מחצי קב חטין וחצי קב שעורים משום דכתיב במעשר עני (פ' תבא) ואכלו בשעריך ושבעו, וצריך ליתן להם כדי שביעה, וזה בא לרמז כאן כי רק על "עצמם" הם מדקדקים עד כזית ועד כביצה אף דכתיב ושבעת, אבל במתנות עניים מפרשים הלשון "ושבעו" שביעה ממש, וכך נותנים להם ודפח"ח. [ועיין בחידושי אהבת איתן שבגליון העין יעקב לכאן מ"ש בביאור מאמר זה, וכדבריו תמצא גם בס' תורת משה ממרן החת"ס ז"ל עה"ת פ' עקב בפסוק אשר לא ישא פנים וכו' ע"ש]:

רב אדא בר אהבה חזיי' להההיא כותית וכו' עיין מ"ש בזה לקמן דף ל"ג בשם רבינו הגר"א ז"ל ע"ש:

כ"ד. התולה תפליו יתלו לו חייו דורשי חמורות אמרו והי' חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפליו מה נעמו בזה דברי ספר "הבונה" לכאן שכתב וז"ל הזהב:

התפילין רמז על עיקר האמונה שכתוב בהן מציאותו יתברך ויחודו ויכולתו ובזה צריך שיהיה האדם נכון וקיים ישר ונאמן ולא מסופק כלל ותלוי ועומד במחשבתו, ולזה רמז באמרם שאין לתלות התפילין כמו שאנו ודאים בחיי העוה"ז כך ראוי להיות באמונת חיי העולמים ומזה הוכיח אליהו ז"ל תוכחת מגולה לבני דורו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגו' עכ"ל - וכדברים האלה ראיתי בס' א' על הפיוט "הודאי שמו כן תהלתו" כלומר כשם ששמו ית' הוא ודאי כן צריך להיות תהלתו שאנו מהללים לפניו ית' בדרך ודאי ולא שנהי' מסופק ותלוי ועומד במחשבתנו ח"ו באמונת מציאותו יכלתו והשגחתו על כל פרט ופרט:

כ"ו. ריב"ח אמר תפלות אבות תקנום ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידים תקנום - ופסקו הפוסקים כמ"ד נגד תמידים תקנום כמבואר ברמב"ם פ"א מתפלה ה"ה, והכ"מ והלח"מ תמהו על שהכריע כמ"ד זה נגד הדעה דנגד אבות תקנום, ועיי' מ"ש בזה בס' תורה תמימה פ' וירא. וכבר קדמו בזה בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל:

וע"ע בס' תורה תמימה פ' ויצא שכ' וז"ל:

ומה דקיי"ל תפלת ערבית רשות לא נתבאר יפה הטעם ונראה לומר בזה עפי"מ דקיי"ל בעירובין ס"ה א' הבא בדרך ומן הדרך אל יתפלל ג' ימים משום שא"א לכוין בתפלה וא"כ מדינא היה יעקב פטור מלהתפלל ומה שהתפלל היתה תפלת רשות וכן נקבעה רשות גם לדורות עכ"ל. והנה כבר קדמו גם בזה בספר "עיון יעקב" בעירובין דף ס"ה בד"ה הבא וכו' ע"ש:

כ"ז:
כ"ח. מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושיע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה וכו' כל הסוגיא. עד ואותו תלמיד ר"ש בן יוחאי הוה עיין ביערות דבש בדרשה הראשונה כשנתמנה לדרשן בק"ק פראג דרש כמין חומר כל הסוגיא שלפנינו עיי"ש דפח"ח ש"י: אך מ"ש שם על מה דאזל ראב"ע ואמליך בדביתהו, דמן הדין היה צריך ליטול רשות מאשתו מפני שממעט בעונה, והנה עונת ת"ח משבת לשבת, ועונת נשיא מבואר במס' אבות דר"נ דהוא מחודש לחודש מפני ביטול ביהמ"ד, וא"כ כיון שנתמעט העונה צריך ליטול רשות עיי"ש, ובהגהות מהר"ץ חיות ז"ל הביאו בשתיקה עיי"ש, אמנם בס, כרם שלמה באה"ע סי' ע"ו (ומובא בפתחי תשובה שם סק"ג) כתב עליו שדבריו דפח"ח, אבל בקשתי באבות דר"נ ולא מצאתי ולא בשום מקום אשר חפשתי עכ"ל. [וע' ביערת דבש ח"ר סוף דרשה ג' כתב לבאר הענין באופן אחר, דהנה הטעם שהי' מעבירים לר"ג מנשיאותו היות הוא מתנהג ברמה נגד ר' יהושע וחשב ראב"ע בנפשיה אולי גם הוא בטבעו גאה כי אין אדם מכיר עצמו, וגאה שבגאים חושב נפשו לעניו, כי כאשר שאלו לחכם מה הוא הנקל שבאדם ומה הוא הקשה שבאדם, השיב הנקל שבאדם לרמות עצמו כי לרמות אחרים צריך רב תחבולה ויגיעה ומרמה, ולעצמו מטעה בכל שעה ורגע, והקשה שבאדם להכיר עצמו כי אדם מכיר חבירו ויודע כל מומין שיש בו מכף רגל ועד ראש ומום עצמו אינו רואה ומבחין כלל, וחושב היותו תמיד בלי מום ודופי כלל, לכן רצה ראב"ע לעמוד על הבירור הנכון ואמר איזיל ואמליך באנשי ביתאי. והוא עפ"י מ"ש חז"ל האי מאן דיהיר אפילו אאינשי ביתיה לא מתקבל. וא"כ הם ידעו אם אני מתקבל להם הרי אני עניו ואם לאו הרי אני איש יהיר ח"ו עכד"ה]. ולענין עונת הנשיא שכתבתי לעיל, מצאתי, אח"כ בתשו' חת"ס ח"ר לאהע"ז סי' קנ"א בד"ה עוד כ' הגאב"ד וכו' שהביא דאחז"ל דעונות הנשיא פעם א' בשנה יע"ש, וג"כ פלא גדול שלא הראה לנו המקום היכן אחז"ל כן ואיה מקור מאמר זה וצ"ע: אזל ואמליך בדביתהו. א"ל דלמא מעבירין לך. א"ל לשתמיש אינש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר. א"ל לית לך חיוורתא וכו':
נודע הדקדוק הלא בטרם כל היה לה לשאול לית לך חיוורתא שזה עיקר השאלה על גוף הנשיאות כי בלא זה אי אפשר, ואח"כ היה לה לשאול דלמא מעבירין לך. וכתב בספר שיחת חולין של תלמידי חכמים" בשם הגאון ר' שלמה מינץ ז"ל דהענין הוא כך. דאם מעבירין איש צעיר בימים מנשיאותו אז חרפה גדולה לו דבעת שיהלוך בחוץ יאמרו עליו הנה הרב הישן הולך, ואז כולם יודעים כי הוא היה והעבירוהו, כי אי אפשר לומר

ישן היינו זקן וישן בשנים, כי הוא עוד צעיר לימים, אולם אם מסירים רב זקן ובא בימים מנשיאותו, אז אם אומרים הנה הרב הישן הולך, אינו מובן כי הסירו אותו מנשיאותו כי משמע שהוא זקן ושבע ימים, וזה שאמרה לו דלמא מעבירין לך ואמר לה לשתמיש אינש כו' והדר אמרה הא לית לך חוורתא, וא"כ יהי, חרפה גדולה אם יעבירו אותך, ויאמרו הנה הרב הישן, שאז ידעו כולם שהסירו אותך, כי לא נוכל לומר ישן היינו זקן ושבע ימים דהלא לית לך חוורתא, ודפח"ח. ובתשו' כתב סופר חא"ח ס' ל"ז כתב כי מה שאמרה לו בסוף לית לך חוורתא וראוי לדרשן שיהי' זקן שיהיו דבריו נשמעים, ע"ז יש להשיב כי קומרא דאבהתי' אהני לי' כי ישמעו לדבריו הגם שהוא בעצמו רך בשנים יתכבד בכבוד אבותיו, האב מזכה ברא בנוי בחכמה וכו', וכן אמרו בשעה שקבלוהו נוקמי לראב"ע דהוא חכם ועשיר ועשירי לעזרא, ולכן הקדימה ואמרה לי' דלמא מעבירין לך אח"כ כדעשו לר"ג, ואמר הוא לשתמיש אינש וכו' היינו בודאי כדי בזיון כשיעבירו אותו מאחר שעלה וירד מגדולתו, אבל מוחל הוא על כבודו ולא איכפת לי' אם יזכה להיות זקן יושב בישיבה יושב ודורש, לזמן קצר וע"ז אמרה, לית לך חוורתא, ומצד עצמיותך אינך ראוי והגון לכך להיות יושב ודורש, אלא שיש בך טעם זקנים זכות אבות ולכבודם תתכבד, וכיון דלאו כבוד דידך הוא אינך רשאי למחול על כבוד אבותיך וכו' עכ"ד הבדולחים]:

ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא והדרי לי' תמני סרי דארי חוורתא : ראיתי מביאים בשם מרן חת"ס ז"ל שאמר ליישב דברי הרמב"ם ז"ל שכתב בפי' המשניות לעיל דף י"ב, דמ"ש ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה כי צעיר לימים היה והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד אשר תשש כחו ונזרקה בו שיבה וחזר כזקן בן שבעים שנה עיי"ש. והגאון בעל תוי"ט ז"ל הקשה עליו דהא מבואר כאן שנעשה לו נס כאשר נתמנה לנשיא הדרו לי' י"ח דארי חוורתא, ואמר חת"ס ז"ל, שניהם יחדיו אמת כי עפ"י טבע מי שעמל ומקיים אדם כי ימות באוהל תורה בודאי נחלש ושערות ראשו כולו הפך לבן, אולם ח"ו זו תורה וזו שכרה, לא יאונה לצדיק כל רע כי קוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים, אבל כאן הי' צריך לראב"ע שיתלבנו שערותיו לפיכך הניחו השי"ת על הטבע ומיושב הרמב"ם עכדפח"ח, [ואתה קורא נעים בין תבין ועיין בלשון הרמב"ם ז"ל בפי' המשניות שם שסיים בזה"ל. "יהיה התחלת השיבה ברצונו כמו שנתבאר בגמרא" עכ"ל. ודבריו סתומים לכאורה באין מובן כלל, אמנם לפ"ד מרן ח"ס ז"ל הנ"ל יש לומר כוונת הרמב"ם, יען שהיה התחלת השיבה ברצונו כלומר שראב"ע בעצמו רצה שילבינו שערותיו כמו שנתבאר בגמ' דלולא זה לא

היו ממנין אותו לנשיא, לכך הניחו השי"ת על הטבע שמחמת תשות כחו נזרקה בו שיבה וחזר כזקן בן שבעים שנה ודו"ק] ועיין עוד בזה בס' נחלי מים להגאון מבריסק ז"ל בדרוש י"ז לשבת הגדול דף ס"ה ע"ג וינעם לך:

שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לביהמ"ד: בספר ילקוט דוד [טעביל יפה מקראקא] דף י"ג ע"ב מביא פירוש דהנה מי שהוא בגדר הולך ואינו עושה ויושב בבהמ"ד טוב לי כי עכ"פ שכר הליכה בידו, גם איננו מזיק לאחרים העוסקים שם בתורה, והאיש הזה הוא תוכו כברו היינו כשהוא בתוך בהמ"ד דומה כאילו היה לבר ולחוץ מבהמ"ד, כי כמו שהי' בחוץ לא הי' מבלבל את הלומדים שם כן עתה בפנים אינו מבלבל אותם, איש כזה יכנס לבהמ"ד מקום קדוש ושכר הליכה בידו, אבל מי שאין תוכו כברו, ר"ל כשהוא בתוך בהמ"ד אינו דומה כאלו היה בחוץ כי כאשר היה בחוץ, לא הי' מבלבל העוסקים בבהמ"ד בדבר שבקדושה, וכשהוא בתוך הבהמ"ד מבלבל אותם, ואין תוכו כברו זה האיש אל יכנס לבהמ"ד, והוא פי' נעים:

ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בבהמ"ד:

שמעתי או ראיתי בס' אחד ביאור הענין דכל זמן שלא נכנסו לבהמ"ד רק תלמידים הגונים שהיה תוכם כברם, לא הי' צריך לספסלים, כי מרוב חשקת התורה לא ייעפו ולא ייגעו והיו עומדים ממעל לו לרבן, ותורה יבקשו מפיהו באימה וביראה ברתת ובזיע, אבל אח"כ כאשר נכנסו ובאו לבהמ"ד אף תלמידים שלא היה תוכם כברם, ואש חשקת התורה לא בערה בם, הוצרכו להביא לבהמ"ד ספסלים לישב עליהם, וז"ש ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בבהמ"ד וק"ל, שוב מצאתי כן בחידושי גאונים שבגליון הע"י עיי"ש באריכות]:

ואותו תלמיד ששאל (ערבית רשות או חובה) רבי שמעון בן יוחאי הוה: עיין מ"ש בזה בילקוט הגרשוני ח"ג אות תפלה הב' בסופו, ואין לכפול הדברים, וכעת ראיתי בענף יוסף בשם מעון הברכות שכ' וז"ל:

הוא משולל הבנה דמה תועלת בזה אם ר"ש בן יוחאי הוה. ונראה משום דכבר כתבתי לעיל דמ"ד רשות פירושו שנדחית מפני מצוה עוברת אבל בחנם אין לבטלה, ומעתה מי שעוסק בתורה ותורתו אומנתו ונחשב עסק התורה שלו מצוה עוברת כל רגע דלא שייך בזה שישלים אח"כ ואין לבטל ממנה לתפלת ערבית. וידוע דרשב"י היה תורתו אומנתו. וז"ש אותו תלמיד רשב"י הוה ולהכי שאל אם חובה או רשות דלדידיה יש נ"מ אם הוא רשות משא"כ אחר אין לבטלה אפי' אם היה רשות רק באופן רחוקה אם מזדמן לו מצוה עוברת שצריך לעסוק מתחלת זמנה עד סוף הלילה עכ"ל. והוא דרך נכון וישר:

ולהשלמת הענין אעתיק מ"ש בזה בספר ישועות יעקב אי"ח סימן רל"ז וז"ל: אין שליח צבור חוזר התפלה בתפלת ערבית. הטעם לפי שתפלת ערבית רשות וכתב הרשב"א דאף שהגאונים כתבו דאם התפלל פעם אחד כבר שווי' עלי' חובה מ"מ כאן דעיקר תפלת הש"ץ הוא להוציא את שאינו בקי, כאן ממ"נ אם אינו בקי לא התפלל עדיין ואינו רק רשות, ואם כבר התפלל ושווי' עלי' חובה הרי הוא בקי ואין הש"ץ מוציא אותו. ובזה אמרתי הא דשאל רשב"י אי ת"ע רשות או חובה והקשו אחרונים מאי נ"מ הא שווי' עלי' חובה. ובפרט לפמ"ש בפוסקים דהך דעמד השואל הוא רק במידי דצריך לו להלכה למעשה לצורך עצמו והקשה מהרי"א (נ"ל דהוא ר"ת מ' יהונתן אייבנשיץ דהוא הקשה כן ביע"ד הנ"ל) דהא אין נ"מ כיון דשווי' עלי' חובה ובזה א"ש דנ"מ לענין אי צריך הש"ץ לחזור התפלה של ערבית עכ"ל:

רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אמר כו' כי חלפי רבנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא. פרש"י כי חלפי רבנן. תלמידים היוצאים מבית ר' נתן עכ"ל. ועיין בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא התרלז, במ"ש שם בפתח עינים לגאון חיד"א ז"ל לכאן, וינעם לך: ת"ר בכניסתו מהו אומר כו' ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. וקשה כיון שכבר התפלל ולא אכשל בדבר הלכה אמאי הוצרך עוד לומר ולא אומר על טמא טהור וע' במהרש"א ובאהבת איתן מ"ש בזה. ובס' לקוטי שלמה כ' דר"ל שלא יהא מוכרח להחניף לומר לרשע צדיק ה ס אתה דהיינו על טמא טהור כמ"ש ותהי האמת נעדרת ונכחה לא תוכל לבוא וסר מרע משתולל דהיינו על טהור טמא עכ"ל: ולענ"ד נראה הכוונה עפ"י מה דאיתא בעירובין י"ג דלכך לא קבעו הלכה כר"מ אף שלא הי' בדורו כמותו מפני שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים, ופירש"י לא יכלו להבין באיזו דבריו נכונים ובאיזו אין דבריו נכונים, וז"ש ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא כמו שהי' אומר ר"א ומה"ט לא קבעו הלכה כמותו ודו"ק:

כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו כו' כשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים ההרגש מבואר, מאי קאמר דעו לפני מי, אפי' קטן כבר שבע ג"כ יודע למי מברכין, וכעובדא לקמן באביי ורבא, ויותר היה נאות לומר דעו היאך אתם מתפללים וביאר בס' כנפי נשרים על התורה פ' צו עפי"מ שאחז"ל כי המלאכים במשמרותם אין להם לומר שירה עד שיאמרו ישראל מתחילה שירה למטה שנא' ברן יחד כוכבי בוקר (אלו ישראל שדומים לכוכבים שנא' ומצדיקי הרבים ככוכבים) והדר ויריעו כל בני אלהים. ועתה נבין הענין על פי משל. פעם א' באו שני משוררים בעיר אחת על השבת להתפלל.

אחד היה רך בשנים. אבל היה שאר בשרו של ראש הקהל. והשני היה משורר מפורסם זקן ופרקו נאה. והנה ראש הקהל גזר הפסק הגם כי המשורר הראשון הוא רך בשנים ואין לו נעימות הקול כמשורר השני. אבל להיות הוא קרובו ושאר בשרו. הוא קודם אל המשורר השני המפורסם. ולהיות המשורר השני המפורסם עשה צעקה גדולה מדוע יגרע זכותו בשביל שאינו קרובו, והוא חשוב במעלה יותר מהמשורר הראשון, חזר הדין וראש הקהל עשה פשר דבר, כי תפלת שחרית יתפלל הרך בשנים, ויתר התפלה עם תפלת המוסף יתפלל המשורר הזקן, אבל קרא להמשורר קרובו ודבר אליו באזנו:

דע בני, כי בודאי המשורר השני הוא יותר במעלת המוזיקא כפלי כפלים יותר ממך, רק כל הזכות הגיע לך להיותך קרובי. אבל גם אתה ראה בזריזות להנעים קולך, כי אלו אתה היית לבדך משורר ואין אחריך שום איש לשורר. כפי שהיית מנעים קולך היה טוב לאזננו, אבל תיכף אחר תפילת שחרית יעמוד הזקן עם המשוררים וינעימו בקול, ראה גם ראה כי גם לך יהיה איזה דבר שיעשה רושם באזני השומעים:

ככה אנחנו עם ה' קרובים אל המלך, כנאמר ישראל עם קרובו, ואנחנו מאוחרים בבריאה לבריאת המלאכים והמלאכים בשירתם בקדושה בטהרה וביראה כפלי כפלים לאלפים מאנשי ארץ בארץ, אולם להיות ישראל עם קרובו של הקב"ה, ניתנה לישראל משפט הקדימה של השירה, ואח"כ להמלאכים, ע"ז בא התנא האלקי להלהיב נפש תלמידיו, וכשאתם מתפללים, אף שאתם מוקדמים לשירת המלאכים, עכ"ז דעו לפני מי אתם מתפללים, ר"ל הביטו וראו מי הוא שמתפלל תיכף אחריכם, הלא המלאכים יעמדו אחריכם לומר שירה, וא"כ ראוי לכם שתפלתכם תעשה רושם באופן שאם יבאו המלאכים אחריכם, ובשירתם בקדושה ובטהרה, ואם חלילה איזה שמץ פיגול ימצא בתפלתכם, הלא תבושו ותכלמו חלילה בשער עלית התפלות ע"כ דפח"ח:

וכשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו רבינו נר ישראל כו' מפני מה אתה בוכה א"ל אלו לפני מלך בו"ד וכו' ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים א' של גיהנם וא' של ג"ע ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי ולא אבכה:

וצ"ב מה הוסיף אח"כ ולא עוד:

וכתב בילקוט אליעזר ערך בנים בשם אדמ"ו הגאון בעל שו"ת כתב סופר זצוק"ל, כי פיו פתח בחכמה במתק שפתים הוכיח בזה לתלמידיו, שלא לבד שמתיירא בעד עצמו כמקרה כל אדם שצריך ליתן דין וחשבון לפני מלך השופט כל הארץ, עוד לו לבכות," יען שהעמיד תלמידים ולפי דרכם אשר ילכו עלי ארץ, כן דרכו בקודש, ובידם להוליכו לג"ע, או לשערי גיהנם אם יחטאו. ואמר מתחילה שבוכה כי לא לפני אדם מלך בו"ד

יבא למשפט, אלא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, ועוד לו לבכות, שיש לפניו שני דרכים לחיים או למות אשר אין בידו להטיב כי נפשו קשורה בנפש תלמידיו, ואיני יודע באיזה מהן מוליכים אותו ר"ל באיזה מהן התלמידים מוליכים אותו ע"ז יש לבכות ודפח"ח ש"י:

ואמרו לו רבינו ברכנו, אמר להם יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם שמעתי מפי מחותני הגאון הקדוש מ' משה נתן נטע יונגרייז זצ"ל אבדק"ק טסא פירעד יע"א. הכוונה דהנה אנו רואין כמה פעולות והשתדלות עושה האדם לשמור גופו שלא יחלה ח"ו, לובש בגדים חמים להצילו מן הקרירות, ואוכל מאכלים בריאים וקלים להתעכל, לשמור האצטומכא וכדומה, אמנם על הנשמה אינו משגיח כלל לשמרה מכל נגע ומחלה, ואינו עושה שום פעולה והשתדלות שתשאר בריא ושלם, כמו שניתנה לו מאת ה' ביום הולדו. והנה "שמים" הוא כינוי להנשמה כמ"ש חכז"ל בסנהדרין פרק חלק, יקרא אל השמים מעל זה הנשמה, ואל הארץ זה הגוף, לדין עמו, שמרכיבן זע"ז ודנן כאחד]. וז"ש ריב"ז לתלמידיו, יה"ר שיהא מורא שמים עליכם, ר"ל שתהיו תמיד במורא שלא תחלה הנשמה, כמורא בשר ודם, כמו שאתם יראים תמיד שלא יחלה הגוף שהוא בשר ודם, ודפח"ח. [שו"ר כן בס' יבין שמועה פ' ואתחנן בפ' רק השמר לך וגו' ע"ש]:

כ"ט. טעה בברכת המינים מעלין אותו:

כתב בהגהות וחידושי מהר"ץ חיות ז"ל. הנה הכל פירשו דמעלין אותו היינו מעבירין אותו. עיי' טור וש"ע או"ח סי' קכ"ו ס"א. אולם בתנחומא פ' ויקרא מצאתי ילמדנו רבינו העובר לפני התיבה ולא הזכיר ברכת המינין מחזירין אותו ואומר על כרחו. ומנא להו לפרושי דמעלין אותו היינו מעבירין. דילמא הפי' כהתנחומא דחייב לומר בעל כרחו, ולא ראיתי לשום מחבר שהתעורר בזה עכ"ל. ולפענ"ד פשוט דלמדו כן מלשון מעלין אותו, דפירושו עכ"ח שמסלקין אותו, וכמ"ש בס' "עיון יעקב" לכאן בד"ה ולא העלוהו. שייך לשון זה לפי שמורידין הש"ץ לפני התיבה שהיא בעמק כדאיתא לעיל משום ממעמקים קראתיך ה' ולא לעמוד במקום גבוה כי אין גבהות לפני המקום להכי כשמסלקין אותו מן התיבה קרוי מעלין אותו עכ"ל. וז"ב:

ל. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים כתב בסידור באר חיים בתפלת השמ"ע. אדני שפתי תפתח. הוא תפלה שיהא יכול להתפלל. וכן פרשו הראשונים הפסוק ואתחנן אל ה' בעת ההוא "לאמר" שבקש שיהא ביכולתו לאמור. וכן פרשו הראשונים כוונת המשנה חסידים הראשונים היו

שוהים שעה אחת ומתפללים. הכוונה באותו שעה ששוהים היו מתפללים שיכוונו [בעת שיתפללו] את לבם לאביהם שבשמים:

ל"א. א"ל רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דער ברי' דרבינא לישרי לן מר (שיר) א"ל ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן א"ל אנן מה נעני בתרך א"ל הי תורה והי מצוה דמגנו עלן:

בס' פתח עינים לגאון חיד"א ז"ל הביא משם רבני אשכנז שפי' דרך הלציי במ"ש פ"ב דכתובות כיצד מרקדין לפני הכלה בש"א כלה כמות שהיא ובה"א כלה נאה וחסודה, ואמרו לעיל דף י"א עשה כב"ש חייב מיתה, ובפרק חלק דף צ"ז על דיבור שקר משום דרך ארץ מתו שני בניו, והשתא אם יאמר כלה כמות שהיא כב"ש ווי לן דמיתנן דעשה כב"ש וחייב מיתה, ואם יאמר כלה נאה וחסודה כב"ה, אם הוא שקר ווי לן דמיתנן שדברנו שקר עכ"ד. והרב ליקוטי חבר בן חיים (ח"א דף ט"ז) לא ישב בפתח עינים, והביא ששמע זה בשם ההפלא"ה ז"ל. וכתב עלה: ואמרתי לחבר בזה סיום המאמר הי תורה והי מצוה דמגנו עלן שנהיה פטור ממצוה זו. [ואולי כוונתו דבאמת אין שום אדם פטור ממצוה זו, ואפילו מי שתורתו אומנתו, כדאיתא בכתובות דף י"ז אמרו עליו על ר"י בר אלעאי שהיה נוטל בד של הדס כו, ועיין במהרש"א שם, ודו"ק]. ולפענ"ד נראה באופן אחר, דכבר כתבו ז"ל, דאם אינה כלה נאה ביופי, אזי יפורש הכוונה שהיא נאה "במעשיה". והנה איתא באו"ח ס"ס מ"ז דנשים מברכות "ברכת התורה" משום דחייבות "ללמוד" דינין שלהם עיי"ש, אבל עכשיו בעוה"ר אינן לומדות, וגם אין מקיימות מצות, א"כ א"א לפרש נאה במעשיה, ועז"א הי "תורה" והי "מצוה" דמגנו עלן מלדבר שקר, ודו"ק. [ובגוף המאמר עיין בס' אורח ישרים על אגדות הש"ס וינעם לך]: ל"א. אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, פירש"י אתיחד עם "אחרים" ויחשדני בעלי וצ"ב מה בעי בזה, ונלע"ד דרצה ליישב בזה קושית העולם שהביא בתשו' חת"ס ז"ל ח"ב לאהע"ז סי' ק"ב על מ"ש חנה אלך ואסתתר מי ישמע לה לעבור על איסור יחוד אשת איש שהוא מדאורייתא ועיי"ש שהביא ראיה מזה לשיטת הרמב"ם ז"ל דמקנא לה מב' אנשים כאחד, אבל לי נראה לפי"מ שמבואר בסוטה דף כ"ו ע"ב דמקנין ע"י נכרי א"כ לק"מ דהא הנכרי בודאי ישמע לה, ועיין חולין דף ק"ח ע"ב בפירש"י "אחרים" היינו עכו"ם (וכן מצינו עוד בגמ' במקומות אין מספר) וזה כוונת רש"י ז"ל כאן אתיחד עם "אחרים" וא"ש, [וע"ע לקמן בהשמטות בסוף המסכתא מ"ש בזה באריכות]: חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט, א"ל למה לכו לאהדורי בתר כהן כו' שחיטה בזר כשרה, אתיוהו לקמי' דעלי א"ל מנא לך הא, א"ל מי כתיב ושחט הכהן כו' א"ל מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה כו':

צ"ב מ"ש תחנה מימר שפיר קא אמרת, ונלע"ד עפ"י מ"ש הצל"ח ז"ל שעלי רצה להבחין חכמתו של שמואל כי לפי חכמתו ראוי להענישו אף שקטן אינו בר עונשים זה שחכים טובא בר עונשין הוא לפי חכמתו ע"ש, וז"ש לו מימר שפיר קא אמרת, מיהו עי"ז שאתה חכים טובא מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה וכו' וא"ש (ועיין לקמן בהשמטות):

והנה בגוף הדבר שנתחייב שמואל, מקשים העולם אמאי נתחייב משום מורה הלכה בפני רבו, הא לאפרושי מאיסורא מותר להורות וכאן נמי הוה לאפרושי מאיסורא דלבישת בגדי כהונה של כלאים לצורך שחיטה, ועיין מ"ש בזה בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד סי' ס"ט, ובס' ארצות החיים על ה' ציצית להגאון מלבי"ם ז"ל סימן י"ח ד"ה ושמעתי מקשים וכו' ואכמ"ל בפלפול, (וע"ע מ"ש בזה מרן החת"ס ז"ל בספרו תורת משה עה"ת פ' נצבים, דף נ"א מדפי הספר עמוד ד', ועוד שם בדף נ"ו ע"א עיי"ש וינעם לך): ל"ב.

ודי זהב מאי ודי זהב, אמרי דבי ר' ינאי כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די, הוא גרם שעשו את העגל:

וצ"ב הלשון עד שאמרו די מאי נ"מ בזה אם אמרו די או לא אמרו די, ועיין מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר על תנ"ך (תהלים סי' מ"ט) וינעם לך:

א"ר אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפי"כ לא נענה אלא בתפלה וכו':

וכתבו התוס' גדולה תפלה יותר ממעשים טובים בלא תפלה שהרי משה רבינו אעפ"י שהיו בידו מעשים טובים הוצרך לתפלה:

ודבריהם סתומים כי לא נודע מה חידשו התוס' יותר מן הגמרא. ועיין אריכות בזה בפי' הרי"ף שעל הע"י לכאן. ובגליון הגמרא שלי רשמתי בילדותי בזה"ל:

מה שקשה מה חידשו התוס' יותר ממאי דאיתא בגמרא, עיין בתשו' מהרשד"ם או"ח סי' ל' יישוב על זה עכ"ל. וכעת אין תשו' מהרשד"ם תחת ידי: מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים: שמעתי מפי מו"ח הגאון רבי עמרם בלום זצ"ל שאמר בדרשה אחת, ביאור מאמר זה עפ"י מ"ש חכמי המוסר, דשאלו לברזל מפני מה קולך נשמע כל כך בעת שמכים עליך, והזהב בעת שמכים עליו אין קולו נשמע כל כך, והשיב הברזל, הטעם פשוט כי הזהב לא מכה אותו הזהב שהוא אחיו, רק הברזל, שהוא זר אליו מכה אותו, לכן אינו צועק כל כך בעת שמכה עליו, אבל הברזל מכה אותו הברזל שהוא אחיו וקרובו, זה כואב מאוד. שאחים וקרובים יכו זה את זה, ולכך הברזל צועק מאוד בעת שמכה עליו ברזל אחר. וז"ש מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל,

(פי' חומה הצועקת כברזל, שישראל שהם אחים מכים זה את זה), בין ישראל לאביהם שבשמים, דמה שישראל עצמן מצערים זה לזה, הוא העושה פירוד ומסך המבדיל בין ישראל לאביהם שבשמים, ודפח"ח:

אמרה לפניו רבש"ע כו' שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה א"ל רבש"ע כו' שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך. ועיין בפירש"י. ובמהרש"א הקשה איך אמר גם אלה תשכחנה הא קאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' ואין לך פקידה שאין בה ממעשה עגל. וראיתי מובא בשם הגאון קדושת לוי זי"ע ביאור הענין כי עינינו הרואות כי מי שהוא מגזע קדושים וטהורים ועובד ה' אינו חידוש כל כך כי התורה מחזרת על אכסניא שלה, אבל מי שבא ממשפחה בזויה ומשורש לא טוב ועוזב דרך רע המשורש בטבעו והולך בדרך הישר והטוב, זה הוא דבר חידוש, והנה ישראל הם באים ממקור הקדושה זרע קידש מצבתם מגזע האבות הקדושים אי"ו ולכן הגם שקבלו התורה בסיני ואמרו נעשה ונשמע לא היה דבר חידוש כי אפשר לומר קדושת אבותיהם פעלה כל זאת ולא מכחם וקדושת עצמם היה זאת להם, אבל אחר שעשו העגל, מזה נראה בעליל, שבמצרים הוטבע בטבעם שורש רע מאשר ישבו שם ויתערבו בגוים ולמדו ממעשיהם, כפירוש האלשיך ז"ל שהיה מרע"ה ממליץ בעדם באמרו "למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה לומר שאין חידוש מה שעשו כי היו במצרים מקור הטומאה עד שהוצרכת להוציאם בכח גדול ויד חזקה. וכיון שאח"כ עשו תשובה ונתקן החטא, אז גדלה ונפלאה מעלתם בעיני ה' בקבלתם את התורה, כיון שהם עם קשה עורף בטבע ועשו אחר מ' יום הדבר הרע הזה אם כן נראה בעליל שהטוב שעשו מקודם לקבל התורה לא היה מכח השורש וטבע קדושת אבותם כי אם הם בעצמם מגודל בחירתם בחרו בטוב וגברו על הטבע רע שבהם וקבלו התורה, וז"ש גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל, כיון שעשו תשובה, אבל ואנכי זה מעשה סיני לא אשכחך, כלומר בעת שאזכור מעשה סיני אז לא אשכח מעשה עגל כי אם זכור אזכרנו להגדיל זכותך עי"ז, לומר שהגם שהיה מוטבע בהם שורש רע גברו בסיני על הרע שבהם ואמרו נעשה ונשמע. וז"ש ביום פקדי:

להטיב להם ע"י זכות, אז ופקדתי עליהם חטאתם כדי להגדיל זכותם, עכ"ד הקדושים והוא מתוק מדבש, [וע"ע ביאור נכון על המאמר שלפנינו באהבת איתן שבגליון העין יעקב לכאן]:

ואני אמרתי (ואח"כ מצאתיו כתוב), דהנה פליגי בגמ' בכמה דוכתי אם אזלינן בתר מעשה או בתר מחשבה. והנה במעשה העגל היה המחשבה טובה דכוונתם היה לש"ש

וכמ"ש בס' קול יעקב למגלת שה"ש בפ' שחורה אני כו' בביאור מאמר המדרש על פסוק (תהלים ס"ח) ואף סוררים לשכון יה אלהים. אמר הקב"ה מה העכו"ם סבורין שבשביל שעשו ישראל את העגל איני חוזר עוד להם אלא אף סוררים לשכון יה אלהים. והנה לכאורה היה מהראוי לומר ישכון יה אלהים לא לשכון, אבל הנראה שהמאמר מפרש שבחן של ישראל מתוך גנותן, לומר מי הביאן למעשה העגל, הלא גודל המדרגה שיש בהם להיותם להוטים אחר השכינה להיות שכינת כבודו בתוכם כמו שהאריך הכוזרי בענין זה, ומחמת זה עשו את העגל שהיו סבורים לצמצם השראת שכינה עי"ז. וזהו אף סוררים לשכון יה אלהים כלומר אף הסוררים בעשית העגל היה מצד שהיה מתאוים לשכון כבודו ית' עמהם. ואף שפעולתם לא היתה רצויה, לכן ראוים הם שאחזור עוד להם עכ"ל. היוצא לנו מזה במעשה העגל היה המעשה רע והמחשבה היה טוב. אמנם במעשה סיני שאמרו ישראל נעשה ונשמע היה להיפך. המעשה היה טוב כי בפה אמרו נעשה ונשמע. אמנם המחשבה היתה רע כי בלבם לא היה כן. וכדאיתא במדרש ילקוט בפסוק ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו, ואעפי"כ, והוא רחום יכפר וגו' [וידוע מה שפירש הגאון מ' אפרים זלמן מרגליות ז"ל בזה, הפסוק, הטיבו כל אשר דברו, כלומר דיבורם היה טוב ויפה, אך" מי יתן והיה לבבם זה להם, מי יתן והיה גם בלבבם כמו שאמרו בפיהם. ודפח"ח], נמצא לפי"ז בסיני היה המעשה טוב והמחשבה היה רע. וז"ש כנס"י רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי "מעשה" עגל, לפי שתלך בתר המעשה, והמעשה בעגל היה רע, אמר לה גם אלה תשכחנה, לפי שבאמת אלך בהר המחשבה, והמחשבה בעגל היה טוב ושוב אמרה לפניו, רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך, כלומר הואיל ואתה הולך בתר המחשבה, שמא תשכח לי "מעשה" סיני, דהיינו שלא תלך בתר המעשה רק בתר מחשבה, והמחשבה בסיני לא היה טוב. אמר לה ואנכי לא אשכחך. כלומר שבכל צד אלך לטובה, אם יצמיח לכם טובה מצד המחשבה אלך בתר מחשבה, ואם יצמיח לכם טובה מצד המעשה אלך בתר מעשה, וא"ש: ל"ב גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות שנא' כי אל דעות ה' וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנא' כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו מצינו מצינו לרז"ל (ויקרא רבה סוף פ"א) שאמרו כל ת"ח שאין בו דעת נבילה טובה הימנו. ועיין שם בפירוש נבחר מפנינים שהביא עליו ב' פירושים. ובס' "דבש לפי" מהגאון חיד"א ז"ל באות "דעת" הביא מה שפירשו הראשונים במ"ש חז"ל כאן גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות כי אל דעות ה'. והמזוזה נכתבת על עור נבילה, וכתוב במזוזה שדי מלבר והוי"ה מלגאו. וא"כ עור הנבילה ניתן

בין שתי שמות הוי"ה ושדי. והוא אם היה בו דעת היה בין שתי שמות, ועתה שאין בו דעת נבילה טובה הימנו שעור נבילה נתון בין שתי שמות עכ"ל ודפח"ח ולפענ"ד נראה עפי"מ דאיתא בכתובות דף קי"א ע"א בפסוק יחיו מתיך נבלתי יקומון, ההוא בנפלים הוא דכתיב יעו"ש, נמצא לפי"ז נפלים דהיינו נבילה ג"כ חיים בתחית המתים, אבל מי שאין בי דיעה, הא אמרינן כאן דאסור לרחם עליו, גדולים של הקב"ה וכמ"ש מחי' מתים ברחמים רבים א"כ נבילה דהיינו נפל כנ"ל טובה הימנו וא"ש ודו"ק:

ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חוקי רצונך ובסידורים שלנו הנוסח, ותלמדנו לעשות בהם חוקי רצונך, ופירשו הראשונים הכוונה דמשפטים היינו המצות שכליות ששכל האדם מחייב לעשותם, וחוקים היינו המצות שהם גזה"כ וחק בלי טעם, אמנם גם המצות שכליות צריך לקיים בתורת חק, כי מלבד הטעם הנגלה ומובן בשכל, יש להקב"ה בכל המצות טעם כמוס ונסתר שאינו נגלה בלתי לה' לבדו, ולכן צריך לקיים הכל מצד ציווי השי"ת, וז"ש ותודיענו ה' אלהינו את "משפטי" צדקך, דהיינו המשפטים המובנים בשכל, אמנם ותלמדנו לעשות "בהם" דהיינו בהמשפטים גופא, "חוקי" רצונך, על דרך חק בלי טעם, ולא מצד הטעם המובן בשכל ודו"ק :

ובדרוש לשבת הגדול פירשתי בזה מאמר המגיד חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן והוא פלא, אמנם להנ"ל א"ש דכבר כתבו המפורשים דשאלת החכם מה העדות וה והחוקים והמשפטים וגו' היינו דהלא הי' די להשי"ת לצוות על העדות והחוקים בלבד, אבל המשפטים שהם מצות שכליות לא הי' צריך לצוות עליהם, כי גם בלעדו יגזור השכל לקיימם, אמנם התשובה לזה כי גם במצוות השכליות צריך לקיים רק מצד גזירת הבוי"ת, ומצד הטעם הכמוס אצלו ית', ואסור לנו לחשוב כי הטעם הידוע לנו ומובן בשכלינו הוא עיקר הטעם, והראי' לזה מהלכות הפסח אין מפטירין אחה"פ אפיקומן, שאסור לאכול אחר הפסח מיני מתיקה, ולכאורה לפי הטעם שכ' הרא"ה בס' החינוך מצוה ז' דלכן נצטוינו לאכול הפסח צלי דוקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל כדי למלא בטנם, ואנו שאוכלין הפסח לזכרון שיצאנו לחרות להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, ודאי ראוי להתנהג באכילתו דרך חירות ושררות עכ"ל יעו"ש, אינו מובן כלל למה אסור לאכול אחר הפסח מיני מתיקה, שאם רצה הקב"ה שנאכל צלי כדרך מלכים ושרים, א"כ אדרבה הי' לנו לאכול אחר הפסח מיני מתיקה שקורין (דעסערט) כדרך שהמלכים ושרים אוכלין, אלא ודאי

מוכח דמלבד טעם שכ' החינוך הנ"ל על אכילת צלי, יש עוד טעם אחר כמוס ונעלם שאין ידוע רק להבוי"ת, וכמו כן בכל המשפטים, ומיושב קושי' החכם למה הי' צריך השי"ת לצוות על המשפטים, וז"ש חכם מה הוא אומר וכו' ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וכו' וא"ש ודו"ק:

ההיא דנחית קמי' דרבה ואמר אתה חסת על קץ צפור חום ורחם עלינו [במגילה כ"ה א' הוזכר גם אתה חסת על אותו ואת בנו חוס ורחם עלינו, ובס' בית נתן שנדפס מחדש שבו הובאו הגהות עפ"י גמרא כת"י ישן נושן נאמר שבגמ' כ"י כתוב גם בברכות כמו במגילה] אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למרי' א"ל אביי והא משתקין אותו תנן. ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי. וכבר צווחו בה קמאי דקמאי מאי חדודי איכא בזה לידע מה דמפורש במתניתן, (ועיי' בענף יוסף שהראה לעיין תי' ע"ז בס' עמק ברכה בליקוטים דף ל"ט ואינו תח"י), והנה גם הצל"ח ז"ל כאן הביא קושי' זו ונדחק ביישובה. אך בשו"ת בנין ציון החדשות סי' קנ"ב כ' עפ"י הנוסחה בגמ' כ"י הנ"ל, דבר נכון ונחמד, דהנה גם על ההוא דנחית קמיה דרבה יש לתמוה איך טעה בדבר המפורש במשנה, אבל י"ל דשם במגילה איתא על קן ציפור יגיעו רחמיך משתקין אותו מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערבא ר"י בר אבין ור"י בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית, וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזירות, ופרש"י מטיל קנאה לומר על העופות חס ועל הבהמות וחיות אינו חס עכ"ל. והנה יש לחשוב שיש נפקותא בין ב' הטעמים, אם מזכיר קן צפור וגם אותו ואת בנו, דלטעם עושה מדותיו של הקב"ה רחמים גם זה אסור, אבל לטעם שמטיל קנאה במ"ב יהי' זה מותר, שהרי מזכיר שעל העופות חס בקן צפור ועל הבהמות חס באותו ואת בנו וא"כ אין כאן מטיל קנאה. אבל באמת מוכח דגם זה אסור דהא תנן משתקין אותו, ולשון זה משמע כשהוא מתחיל לומר כן אין מניחין אותו לסיים אלא משתקין אותו, וא"כ אי ס"ד דכשמזכיר קן צפור וגם או"ב מותר, למה משתקין אותו כשהתחיל לומר על קן צפור כו' דלמא יאמר אחר זה גם על אותו ואת בנו חסת, ולכן לא בלבד שלא יהא חיוב לשתק אותו, אלא אדרבה יהא איסור לשתק אותו דכשמשתקין אותו עכ"פ התחיל בקלקול, לכן יאמרו לו שיסיים גם באותו ואת בנו לתקן את הקלקול. אלא עכ"ח מוכח דגם כשמזכיר שניהם אסור דגם בזה שייך הטלת קנאה. או משום דאין החמלה שוה בשניהם או מפני שמטיל קנאה בחיות ועופות ובהמות טמאים. ולפי"ז י"ל דמהאי מרבנן ודאי לא נעלמו המשניות, רק שהוא רצה להראות טעמו וחריפותו קמיה דרבה, שהוא סובר דטעם דעל קן צפור כו' משום מטיל קנאה במ"ב. ולכן הזכיר שניהם ק"צ ואוא"ב וחשב דבזה אין

קפידא. ורצה רבה לנסות לאביי אם לא ירגיש בטעות של האי מרבנן. ושיבח אותו כמה ידע האי מרבנן לרצויי למארי' כאלו רצה שיודע לשבח להקב"ה גם במה שנראה אסור מדין המשנה אבל אביי הבין ואמר לי' והא משתקין אותו תנן. ומדמשתקין אותו ואין מניחין אותו לסיים. מוכח דגם להזכיר שניהם אסור כנ"ל. ולכן שפיר מסיים ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי. דבאמת יש חידוד בזה במה שהוציא האיסור מלשון משתקין, ע"כ דפח"ח:

וע"ע בחידושי חתם סופר ז"ל על חולין, דף מ"ב בדפי הספר, ד"ה ואיידי דאיירי וכו' מ"ש בזה ע"ש וינעם לך]. אמר ר"ח הכל ביד"ש חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל כו', אטו יראה מלתא זוטרתא היא כו', אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא עיין מ"ש בזה בס' טל אורות דפוס פ"פ דאדר (דף ז' ע"ב) יעו"ש ובדמשק אליעזר פ' עקב (אות ל"ה) הביא פירושים שונים בזה יעו"ש. ובשם הרב בעל מעשי ה' מביא בס' ילקוט אליעזר על תהלים (סי' קכ"ח) כי בפ"א מצינו ירא את ה' ופ"א כתיב ירא ה', והחילוק ביניהם דמי שירא ה' מיראת העונש נקרא ירא את ה', ומי שירא ה' יראת הרוממות מפני גדולתו ית' לבד הוא נקרא ירא ה', ע"כ אמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ירא אלהים ולא ירא את אלהים שאם הי' יראתו מפני עונש לא הי' מקריב בן יחידו כמובן, ואמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה', בעת ההיא בתחלת קבלת התורה אין הקב"ה מבקש מהם רק יראה קטנה ע"כ אמר ליראה את ה' ואמרו חכז"ל לגבי משה מילתא זוטרתי הוא יראה כזו עכ"ל:

ולפענ"ד נראה לבאר ביתר שאת, עפימ"ש בס"ס דבר איוב מהגר"א ז"ל, בפסוקים (ס"פ וילך) הן בעודנו חי עמכם היום ממרים הייתם כו' ואף כי אחרי מותי כו' כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך אשר צויתי אתכם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים כי תעשו כו'. והק"ו צריך טעם. ב' איך אמר משה כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון על דבר התלוי בבחירה. ואמר הגאון ז"ל פי' הפסוק כך הוא. כי בהנהגת האב עם הבן יש ב' פנים. יש מכהו ורודהו על כל עון ועל כל חטאת תיכף ביום אשמתו. ויש שאינו מייסר אותו תיכף רק ימתין ויתעכב ע"ד וביום פקדי כו', וההבדל כי הנער אשר אביו מייסרהו תיכף אחר החטא, בהכרח יגיע אליו מן המוסר, יותר מאשר יגיע אל הנער הב' אשר אביו ייעד לייסרו לימים רבים ולעתים רחוקות. כמאמר (קהלת ח') אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני אדם לעשות רע. והנה בימי משה רבינו ע"ה התנהג ית' עם ישראל לייסר ולענוש תיכף ומיד. אחר העגל ויגוף ה' את העם. ואחר המרגלים והמתאוננים ועדת קרח היה בכולם העונש סמיך אל החטא.

משא"כ אחר שמת משה היה העונש לימים רבים ולעתים רחוקות. וז"ש הן בעודני חי עמכם ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מיתי. וביאר זה ואמר כי ידעתי אשר באם אחרי מותי תשחיתו. וקראת אתכם הרע רק באחרית הימים לא תיכף וא"כ אני דן קל וחומר, ומה אם בעודני חי עמכם שהיה לכם העונש תיכף ועכ"ז חטאתם, וכש"כ אחרי מותי כשיהי' העונש רק באחרית הימים, עכ"ד ודפח"ח. ולפי"ז י"ל דקרא ה"ק ועתה ישראל וכו' כלומר אין הקב"ה שואל ממך יראה גדולה דהיינו יראת הרוממות, כי אם ליראה אה ה' דהיינו יראה קטנה יראת העונש כמש"ל בשם מעשי ה', וע"ז מקשה הגמ' אטו יראה ואפילו יראת העונש מילתא זוטרתא היא, דהא חזינן דבני אדם אין יראים את ה' יראת העונש, וכמאמר אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני אדם לעשות רע, ומתרץ אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא, כלומר ודאי בשאר דורות דהעונש על החטא בא רק לימים רבים ולעתים רחוקות, יראת העונש לאו מילתא זוטרא היא,. אבל בדור המדבר שהי' לגבי משה, כלומר בזמן משה, שאז היה העונש תיכף סמוך אל החטא ודאי יראת העונש מילתא זוטרתי היא, וא"ש ודו"ק כי פי' נכון הוא בעזהי"ת. (וע"ע בזה בספר אוהל יעקב עה"ת פ' עקב, ובס' שער בת רבים לשם, פירושים שונים בזה ואין להאריך): נאמר ר' זירא כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי ומשתקין אותו, מיתבי הקורא את שמע וכופלה ה"ז מגונה, מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקינן לי', לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסיקא ותני ליה, פי' רש"י מילתא מילתא כל תיבה ותיבה חוזר ושונה מגונה הוי ולא משתקינן לי', פסוק שלם ותני ליה משתקינן לי' דמחזי כשתי רשויות, ותוס' כתבו בשם בה"ג ור"ח שפי' בהיפך. פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי, אך לשון הגמרא לא משמע כפי' עכ"ל התוס'. וכתב המהרש"א ז"ל לא ידענא היאך לא משמע כפי' יעו"ש. אמנם בלקוטים מהגר"א ז"ל בס"ס דבר איוב כתב לפרש דברי התוס' כי ידוע אשר תיבה נקראת לשון נקבה תיבה אחת, ופסוק נקרא בלשון זכר פסוק אחד. והנה לשון הברייתא הקורא את שמע וכופלה, מדאמר לשון נקבה ודאי הוראת המאמר על מילתא מילתא, ולכן יפה תירץ המתרץ לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה (לשון נקבה) כפירש"י כל תיבה ותיבה חוזר ושונה, והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה (לשון זכר) ובעכ"ח מוכרח כפי' רש"י אשר ברייתא דהקורא את שמע וכופלה בדאמר מילתא מילתא וקאמר ה"ז מגונה, ולא משתקינן ליה רק בפסוקא פסוקא, ודו"ק. [ודרך אגב אעתיק גם מ"ש בליקוטים הנ"ל על הגמרא דלעיל דף כ' ע"ב. רב אדא בר אהבה חזיי' להההיא כותית דהוה לבישא כרבלתא בשוקא כו' קם קרעי' מינה, שיימוה בד' מאה

זוזי, אמר לה מה שמך אמרה לי' מתון, א"ל מתון מתון ו ד' מאה זוזי שויא, והמאמר פלא, הלא כמו כן אם היה משלש את השם היה שש מאות, ואם היה אומר עשרה פעמים מתון היה עשרים מאה זוזי, אבל בגמרא של רבינו הגאון ז"ל נמחק תיבת מתון הב', ורב אדא בר אהבה שחייבו אותו לשלם ארבעה מאה זוזי, ושאל אותה מה שמך ואמרה לי, מתון, התפלא ואמר, וכי מתון ארבעה מאה זוזי שויא, הלא מתון אינו רק ב' מאה זוזי, ודפח"ח]:

א"ל ר"פ לאביי, ודלמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה, א"ל חברותא כלפי שמיא מי איכא, אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן לי' במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתי':

מלת מעיקרא הב' כבר נראה כמיותר, אמנם דע כי מצאנו עיקר חיוב הכוונה בק"ש רק בפסוק ראשון כמאמר רב נחמן לדרו עבדו לעיל י"ג ב' בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן וכן בתפלה לקמן ל"ד ב' ובלבד שיכוון באבות. והטעם בזה נראה ע"ד שאמרו לעיל כ"ט א' בטעם שאין אומרים הביננו במוצאי יו"ט כיון דאתי בתחלת צלותא לא אתי לאטרודי, והדמיון בזה לאחד שהי' תובע לחבירו סך גדול והזמין אותו לב"ד ואחר כל הטענות והתנצלות יצא הדין שישלם לו מעט מעט ובכל שבוע יתן לו כך וכך עד אשר ישלים כל הסך. והנה במשך הימים אם יזדמן אשר בשבוע אחד לא יתן לו את חיקו, יש לו התנצלות אולי שכח ואולי לא הי' ביכולתו ומתחלה הי' חושב שיהי' לו, לא כן אם מיד בשבוע ראשון לא נתן כפי אשר התחייב, זה יורה על עוצם פשיעתו כי בזדון לבו אינו משלם. כן אם באמצע ק"ש או באמצע תפלה לא כיון לבו יש עליו התנצלות, כי יצרי לבו התעו אותו והטרידו את מחשבתו, לא כן בק"ש בפסוק ראשון ובברכה ראשונה של תפלה שאין טרדה בהתחלה אם לא במרד ובמעל, לכן אם מיד בהתחלה לא כוון דעתי' מחינן לי' במרזפתא דנפחא כי ודאי לא הכין לבו כל מאומה, וז"ש אי לא כוון דעתי' "מעיקרא" מחינן לי' וכו', (העתקתי מס' אוהל יעקב פ' אמור ודפח"ח):

ל"ד:

במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד: עיין בחי' אהבת איתן שבגליון הע"י לכאן שכתב דמיירי בעושה תשובה מאהבה כו' עיי"ש. והנה לפי דבריו י"ל טעם פשוט דגדלה מעלת הבע"ת על הצ"ג, משום דבתשובה מאהבה זדונות נעשים לו כזכיות, וא"כ יש לו זכיות הרבה יותר מאשר יש להצ"ג, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה כל כך מצות כמו הרשע עבירות, וכיון שע"י תשובה מאהבה נתהפכו כולם לזכיות, א"כ יש לו זכיות יותר מלהצ"ג, ולכך במקום שבע"ת עומדי' אין צ"ג וכו', [ושו"ר שכבר כתב כן בס' יד יוסף בשם ס' סמא דחיי יע"ש]:

ובס' קול ארי' להגאון אבדק"ק בילסק יע"א כתב, דלכן גדלה מעלת הבע"ת, יען שזכיותיו באו מכח זדונות, והזדונות כולם עשאם בהתלהבות ובשמחה גדולה וכולם נעשו זכיות, וזכיות כאלו בהתלהבות כזה, אין לשום צדיק בעולם, ולכך במקום שבע"ת עומדי' אין צ"ג יכולים לעמוד ודו"ק :

וע"ע באוהל יעקב ובס' ארץ צבי מ"ש בזה עפ"י משל ואין להאריך:

ועיין בבראשית רבה סוף פ"ב ר' אבהו אמר כו' כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים, וכתב בידי משה בשם היפ"ת פי' אם צדיק גמור עדיף או בעל תשובה עדיף עכ"ל, וצ"ע קצת דלפי"ז סבר ר' אבהו דצדיק גמור עדיף, וכאן מבואר בגמ' דר' אבהו סבר דבעל תשובה עדיף:

ואולי תרי ר' אבהו הוו, ויגעתי ומצאתי בגליון מביא התלמוד שכ' דג' ר' אבהו הוו ע"ש:

(שוב עיינתי שנית בדברי אהבת איתן, וראיתי שהרגיש בהקושיא הנ"ל מד' המדרש רבה, וכתב דהתם במדרש איירי בשב מיראה, ובהא גם ר' אבהו מודה דצדיק גמור עדיף, דאין סברא לומר שיהא השב מיראה דזדונות נעשו לו כשגגות עדיף מצדיק גמור יעו"ש, ובדרוש לז' אדר תרפ"א לפ"ק, אמרתי לפרש בזה, מאמר רבא במגילה ז, ע"ב מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, והוא תמוה כנודע, ואמרתי דהנה איתא במדרש מגלת אסתר בפסוק אם על המלך טוב יכתב לאבדם, אמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שונא זימה עשה להם משתה והעמד להם זונות (כן גירסת הגהות רד"ל שם) וכו' אמר ר' ישמעאל י"ח אלף וה' מאות היו שם ואכלו ושתי ונשתכרו ונתקלקלו בזנות, (ע"ש במת"כ ויפ"ע), ובשביל זה נתחייבו ישראל כלי' ח"ו, דבועל ארמית קנאין פוגעין בו, ואם לא פגעו בו קנאין, עונשו מפורש מדברי קבלה שהוא בכרת, שנא' כי חלל יהודא את קודש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר יכרת ה' לאיש אשר יעשנה, (עיין רמב"ם פי"ב מה' איסורי ביאה, וטוש"ע אהע"ז סי' ט"ז, ותשו' אמרי אש חאהע"ז סי' י"ד עד סופו יעו"ש), והנה אסתר צותה אח"כ למרדכי לך כניס וכו' ואל תאכלו ואל תשתו וכו', וכוונתה הי' כדי שיתקנו ישראל החטא (כדאי' במדרש שוח"ט וביעדב"ש באריכות) שחטאו בסעודת אחשורוש באכילה ושתי' דזה היה שורש החטא, וממנו נמשך החטא דזנות עם בנות עכו"ם, והעיקר בכ"ד לתקן השורש והסבה הראשונה של החטא, וזה כוונת הגמ' במס' חולין, אסתר מן התורה מנין, שנאמר ואנכי הסתר אסתיר וכו' והוא תמוה כנודע, אכן להנ"ל א"ש דכבר פירש בס' ישועות יעקב על התורה כוונת הפסוקי' בפ' וילך והסתרתי פני מהם והי' לאכול וכו' ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה

אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים, וכבר הקשו המפורשים מדוע יסתיר ה' פניו מהם אחרי שיתודו ויאמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי וכו' הא לכל העבירות שבתורה מהני וידוי וחרטה, אלא באמת אין היצה"ר מסית מיד לעבוד ע"ז ולכפור בעיקר, אלא מתחילה מסית לשתות יין נסך, ואח"כ לבעול בת אל נכר, ואח"כ לעבוד ע"ז (וכן איתא בשבת דף י"ז ע"ב גזרו על יינן משום בנותיהן, ועל בנותיהן משום דבר אחר, פירש"י עבודה זרה יעו"ש) והנה הם יתודו רק על חטא דעבודה זרה אבל לא על החטאים הקודמים שהביאו אותם לידי עבירה החמורה דעבודה זרה, ולכן יסתיר ה' פניו מהם, וז"ש ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, היינו שהם סוברים שא"צ להתודות רק על חטא החמור דעבודה זרה, וע"כ יאמר ה' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה מקודם, כי ע"י אותן הרעות שעשה מתחלה, פנה אח"כ אל אלהים אחרים ודו"ק ע"כ דפח"ח ש"י, והנה אסתר לא צותה לתקן החטא של הזנות רק החטא של אכילה ושתי' בסעודת אחשורוש, וע"ז שאל השואל בגמ' הנ"ל, אסתר מן התורה מנין, מנין למדה אסתר זאת מן התורה, שהעיקר לתקן שרשי החטאים שהביאו לידי עבירות חמורות, ועז"א שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההיא על כל הרעה אשר עשה וכו' כפי' הישועות יעקב הנ"ל דמבואר בפסיק זה דעיקר הוידוי והחרטה צריך שיהי' על החטאים שעשו מתחילה ושהיו הסיבה של החטאים הגדולים שעשו אח"כ, וכן עשתה אסתר שצותה לתקן החטא של אכילה ושתי', שזה הי' הסיבה הראשונה של החטא דזנות אשר זנו עם בנות עכו"ם, והיתה בטוח שאם יתקנו ישראל החטא הזה ולא יוסיפו לחטוא בזה, אזי בודאי לא יבואו עוד לידי עבירה חמורה דזנות עם בנית עכו"ם שעונשו בכרת ר"ל, וא"ש ודו"ק, נחזור לענין הראשון דכוונת אסתר בציווי דלא:

תאכלו ואל תשתו הי' לתקן החטא דסעודת אחשורוש, והנה מבואר בספרים הקדושים, דמה שצוו לנו חז"ל לעשות סעודת פורים ולהרבות באכילה ושתי' הוא ג"כ כדי לתקן החטא דסעודת אחשורוש, ולכאורה קשה דהא כבר ניתקן חטא זה במה שצותה אסתר ואל תאכלו ואל תשתו וכו' כנ"ל, אך י"ל דשם הי' רק תשובה מיראה שיראו מגזירת המן להשמיד להרוג וכו' ובתשובה מיראה זדונות נעשו שגגות ונשאר עדיין רושם החטא, וע"כ צוו לנו חז"ל לעשות סעודת פורים ולהרבות באכילה ושתי' כדי לתקן החטא דסעודת אחשורוש ע"י תשובה מאהבה דזדונות נעשו זכיות, ובכה"ג בע"ת עדיף מצדיק גמור כמ"ש בחידושי אהבת איתן הנ"ל, והנה לשון "לבסומי" היינו ענין מתיקות כדאמר הגמ' שם במגילה ז' ע"ב, רווחא "לבסומי" שכיח ופירש"י ריוח מצוי לדבר המתוק בתוך המעיים עיי"ש, והנה ענין מה שמקללים את המן, לא על גוף הגזירה שגזר להשמיד

להרוג וכו' כי זה לא עשה הוא, רק עונותינו הגדולים הטו את אלה, שאכלו ושתו אז בסעודת אחשורוש, וזנו עם בנות עכו"ם כנ"ל, רק הקללה שאנו מקללים את המן הוא יען שבעצתו נעשתה התועבה הזאת בישראל כנ"ל בשם המדרש, וז"ש רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא. ר"ל חייב להמתיק החטא המר של סעודת אחשורוש ולהפכו לזכות ע"י תשובה מאהבה (דכל חטא הוא מר כמ"ש ישעי' הנביא ע"ה הוי האומרים לרע טוב וכו' שמים מר למתוק ומתוק למר, וכן אמר ירמי' הנביא ע"ה ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך), עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, דהיינו שלא ידע על מה יש לקלל את המן יען שהוא יעץ לאחשורוש לעשות משתה לישראל ולהעמיד להם זונות, כי הלא ע"י תשובה מאהבה בסעודות פורים, אדרבה זדונות הנ"ל נעשים זכיות, ובמקום שבע"ת עומדים אפי' צ"ג אין יכולים לעמוד וא"ש):

כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה לת"ח מנכסיו אבל ת"ח:

עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך:

כתב בדמשק אליעזר פ' יתרו אות נ"ח שהמחזיק ת"ח מותר לעשות ע"מ לקבל שכר אם מביא ת"ח לביתו נכסיו מתברכין כמחז"ל תיכף לת"ח ברכה. אבל תלמידי חכמים עצמן לא ילמדו ע"מ לקבל ברכת הנביאים אלא "עין לא ראתה" שלא יראו בעין רק אלהים זולתך". והוא בודאי יעשה למחכי לו, אך הם לא ילמדו בעבור השכר רק ילמדו לשמה וסוף הכבוד לבוא ממילא:

ועוד כ' שם הכוונה כי השכר אשר יהי' לעשיר אשר יתן בתו לת"ח או מחזיק ת"ח בודאי גדול מאוד מה שנביאים ראו, אבל אם תלמידי חכמים עצמן ג"כ יתנו בתם לת"ח או מחזיקים ת"ח בודאי גדול השכר יותר ויותר, כי אם ע"ה עשיר ובעל ממון עושה כן שיהי' לו ג"כ חלק ואחיזה בקדושה, די לו השכר מה שנביאים ראו אבל ת"ח שרובם בעוה"ר יושבים בדוחק בכ"ז נראה כמה ת"ח מצמצמין עצמן בלחם צר המחזיקים ת"ח בביתם. בודאי גדול השכר עין לא ראתה וגו', וסהדי במרומים שכיונתי לדעתו ז"ל בכל ב' פירושים האלו ועוד ראיתי פי' בזה בס' "שבט סופר" פרשת יתרו, כי אף המשיא בתו לת"ח היינו לבחור עני הלומד תורה, אין ראיה מזה שהוא באמת מחשיב התורה ולומדיה, כי אולי כוונתו הוא שלא יצטרך לפזר הון רב לנדוניית בתו, כי סוחר או חכם במדעי העולם לא יקחה רק אם יתן נדן גדול, וגם הוא ירא אם יתן בתו לאיזה סוחר מי יודע מה ילד יום אולי הוא בעל חוב וכדומה, ובמה יודע איפוא האמת אם כוונתו באמת מאהבת התורה או משום אהבת ממונו, הנסיון בזה אם הוא משגיח על חתנו גם אחר

הנשואין ונותן לו פרנסתו ומחבבו, אז יבורר האמת שמחמת חיבת התורה עשה זאת, לא כן אם מיד אחר שלקח בתו מסיר עין השגחתו ממנו ואינו משגיח עליו עוד, מזה נראה בעין שכל כוונתו היה לשלח את בתו בדבר מועט, א"כ לא יגיע לו שכר על זה. וז"ש כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ועושה לו פרקמטיא: "ומהנהו מנכסיו". לזה מגיע שכר כי בזה יודעים שכוונתו לש"ש. אבל תלמידי חכמים עצמם, כלומר על גוף הדברים עצמם, שבוחר ת"ח, עין לא ראתה אלהים זולתך, אבל אנו אין יכולין לידע מה כוונתו, וא"ש: ל"ה:

רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. (ובזה מפרשים מאמר חכז"ל כבד את ה' מהונך אל תקרי מהונך אלא מגרונך. כלומר אי אפשר לך לקרות מהונך אלא אם תקרא תחלה מגרונך שתברך לה' ואז לאחר ברכה יהיה מהונך ודו"ק). והעולם רגילין לפרש מאמר זה בדרך הלצה, דעינינו הרואות כי קודם שהשיג האדם וקיבל הברכה מאת ה' והוא עדיין עני ואביון, אז הוא מאמין בה' ומכיר ומודה כי לה' הארץ ומלואה, (וכמו שהמליצו ע"ז הפסוק עני ואביון יהללו שמך), אבל לאחר שכבר השיג הברכה מאת ה' ויש לו עושר ונכסים, אז יקויים בו מאמה"כ וישמן ישורון ויבעט, ואומר השמים שמים לה' אבל הארץ נתן לבני אדם, ומי שהוא זריז וחרוץ במסחר ומשא ומתן לו הארץ ואינו תלוי בהשגחת הבורא ב"ה. וז"ש ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה דכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה. קודם שהשיג ונשא ברכה מאת ה' אז אומר לה' הארץ ומלואה. כאן לאחר ברכה. לאחר שכבר נתברך בעושר ונכסים. אז אומר והארץ נתן לבני אדם וא"ש:

רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה כו' תורה מה תהא עליה. הנה יל"ד על אריכות הלשון חורש בשעת חרישה כו' הול"ל בקיצור אפשר אדם חורש וזורע וקוצר כו' תורה מה תהא עליה. וראיתי כמדומה לי בכתב סופר, שפירש דודאי אם כוונתו בכל הענינים הגשמיים שעושה בשביל השי"ת ובשביל התוה"ק דהיינו שיכוין בחרישה וזריעה וקצירה וכו' שעושה כ"ז כדי שיהי' לו פרנסה ויוכל לעבוד ה' ולעסוק בתורה ולא יטרידוהו דאגות הפרנסה, אז גם ענינים האלו ללימוד תורה יחשבו, כי כל דבר כקרא על שם התכלית, וכמ"ש בש"ע א"ח סי' רל"א דמי שמקיים בכל דרכיך דעהו ועושה הכל לש"ש זה עובד את ה' תמיד כי בכל דבר שעושה כוונתו בשביל שיוכל לעבוד ה' ע"ש, אבל כשאין האדם מכוין בחרישה וזריעה כו' בשביל עבודת ה' אלא כוונתו על פעולת החרישה והזריעה והקצירה והדישה בעצמותם, מבלי תכלית נשגב

וכוונה לעבודת ה', אז מבלה הזמן בלא תורה ועבודה והכל כלא יחשב. וז"ש אפשר אדם חורש, כלומר חורש לבדו בשעת חרישה וזורע לבד בשעת זריעה וכו', פי' שאינו רק חורש ורק זורע כו' בשעת חרישה וזריעה כו' מבלי שיכוין כלל בפעולות אלו שעושה אותם בשביל שיוכל לעבוד ה' ולעסוק בתוה"ק, אם עושה כן אז תורה מה תהא עליה, כי כאשר אינו מכוין בפעולות האלה ועושה רק להנאת עצמו ככל הגוים אשר סביבותיו, א"כ ודא אינו נחשב כאלו לומד וא"כ תורה מה תהא עליה, וא"ש. מ:

אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה:

כ' בפתח עינים להחיד"א ז"ל הראשונים הקשו דבברכה ראשינה של שמונה עשרה אינו מזכיר מלכות, והרא"ש ז"ל לכאן תירץ דכיון דאית בה האל הגדול הוא חשוב כמו מלכות. ושמעתי אומרים משם הרב תוס' יום טוב ז"ל, שפירש בזה כוונת הפסוקים ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד, בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד, גדול ה' ומהולל מאוד ולגדלתו אין חקר. הכוונה, הדין הוא להזכיר מלכות בברכה וז"ש ארוממך אלהי המלך וגם להזכיר השם וזהו ואברכה "שמך" לעולם ועד. והשתא קשה דבכל יום אנו עושין להיפך שמתפללין תפלת שמונה עשרה בשם לבד ולא אמרינן מלכות, וז"ש בכל יום אברכך בתפלת שמ"ע ואין בה מלכות כי אם שם, וז"ש ואהללה שמך לעולם ועד. ותי' תירוץ הרא"ש דכיון דאמרינן האל הגדול היינו מלכות וז"ש גדול ה' ומהולל מאוד, דאע"ג דלא יש מלכות בפירוש, מ"מ אמרינן גדול ה' וזה עולה במקום מלכות, ע"כ שמעתי משם הרב ז"ל ודפח"ח ובדרוש לשה"ג אמרתי, דאולי מה"ט נקרא שבת שלפני הפסח בשם שבת הגדול, דאחז"ל שבת קי"ט א' דר' חנינא אמר בואי ונצא לקראת שבת מלכתא, ובב"ק ל"ב ב' הגירסא לקראת כלה מלכתא, וכתב המהרש"א שם, וקראה מלכתא שהיא כלת המלך דכל ישראל בני שרים הן יע"ש והנה גם מקודם היו שומרים שבת במצרים, כדאיתא דמרע"ה בקש מפרעה שיתן להם יום א' בשבוע לנוח בו ולאו בשבת, אבל השבת ההוא עדיין לא היה נקרא מלכתא, כי אז עדיין היו משועבדים לפרעה, ורמסו בטיט ובחומר ובלבנים, א"כ לא היתה כלת המלך, אבל כשנצטוו ליקח הקרבן פסח ונצטוו לאכול צלי דווקא, לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי וכמ"ש הרא"ה בספר החינוך מצוה ז' יע"ש, כבר הי' נקרא הש"ק שבת מלכתא לפי שהיא כלת המלך כמ"ש מהרש"א הנ"ל אך מיראתם לקרוא לעצמם שם מלך פן יאמרו מצרים שהם מורדים במלכות, (וכנודע העלילה שהעלילו על התויו"ט ז"ל שמחזיק עצמו למלך, יען שקרא שם ספרו מעדני מלך, ועי"ז נתפס בבית הרי זה לקט שכחה:

(לעיל דף י') ונשים לו שם מטה ושלחן כו' הרוצה ליהנות יהנה כאלישע:
פי' באהבת יהונתן הפטרת וירא בהקדם הפ' בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרס, פי' עפמ"ש בש"ס למה דומה ת"ח בפני ע"ה בתחלה דומה לקיתון של זהב סיפר עמו לשל כסף אכל עמו דומה לכלי חרס, ואולם נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין על השלחן עם מי שלא מסב עמהן בדין, והיו נחשבין כפז בפני ע"ה, וז"ש ירמי' בני ציון וגו' איכה נחשבו לנבלי חרס, דכאשר גלו נתאכסן אפי' עם ע"ה והיו דומין לכלי חרס, וזהו היה ענין אלישע שהיה לו מטה ושלחן מיוחד ולא הי' מסב עמהן על השלחן, וז"ש חז"ל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ולא בענין אחר עכלה"ט:
שם ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא ופריך הש"ס קדוש הוא מנא ידעה, רב ושמואל ח"א שלא ראתה זבוב כו' וח"א סדין כו' ולא ראתה קרי עלי':
כ' בפנינים יקרים שמעתי מגדול א' שכל הגדול מחבירו מסתיר מעשיו ביותר, וכמו שתקנו לומר "בפי" ישרים תתרומם, שהם מרומומים בפה מלא "ובשפתי" צדיקים תתברך, כי הם הגדולים יותר, מברכים רק בנענוע שפתים ובלשון חסידים תתקדש, רק בלשון הנחבא "ובקרב" קדושים תתהלל, כי המה מסתירים, דרך עבודתם מאוד בקרב ולב עמוק. וזה ששאל הש"ס אם קדוש הוא שאז הוא "בקרב" מנא ידעה ותי' כנ"ל, ודפח"ח. הסוהר ר"ל), לכן קראוהו בשם שבת הגדול, כי "הגדול" היינו מלכות, וכמ"ש הרא"ש הנ"ל, ושבת הגדול היינו כמו שבת מלכתא וא"ש ודו"ק:
מ"ד:
אמר רב אשי באוכל פירות גנוסר שנו:
ראיתי בס' אור הצבי להרב ר"צ בערלס מבריסק דף כ"א ע"א שכתב בזה בחומש פ' ויחי, נפתלי אילה שלוחה פרש"י זו בקעת גנוסר שהיא קלה לבשל פירותיה כו' הנותן אמרי שפר כתרגומו ואחסנתיה תהי מעבדא פירין יהין מודין ומברכין עליהון, ושמעתי לפרש זה עפמ"ש ברכות מ"ד א' באוכל פירות גנוסר דהוא חשובה ועקרית יותר מן הפת, וכתבו התוס' שם דאם היה לפניו פירות גנוסר ומלוח ופת מברך על הפירות ופוטר את כולם, וז"ש בירושת נפתלי בקעת גינוסר שתעשה פירות חשובין כ"כ יותר מן הפת שיהיו מודן ומברכין על הפירות ויפטרו בברכה זו גם את הפת עכ"ל, והוא פי' נחמד מאד (ושו"ר מובא כן בספרים בשם ס' שם אפרים להגאון מ' אפרים זלמן מרגליות זצ"ל מבראד). מ"ו:
בעה"ב בוצע ואורח מברך, בעה"ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ב:

בס' תורה תמימה פ' עקב מביא בשם אבודרהם, וברכת את ה' אלהיך, את לרבות ברכה לבעל הבית:

וראיתי בזה בשם ס' עולת אהרן שמביא בשם גדול א' על פסוק בוצע ברך ניאץ ה' והיא עפ"מ שדרש ר"ע את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח והקשה ז"ל התינח בהאי קרא אבל קרא וברכת את ה' אלהיך מאי דרש בי' ותירץ לפי דאיתא בעה"ב בוצע ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ב והשתא האי וברכת את ה' אלהיך בא לרבות את בעל הבית דהאורח צריך לברכו ג"כ. וז"ש הכתוב. בוצע ברך. אם הבעל הבית שהוא בוצע הוא מברך בעצמו, ואינו נותן להאורח לברך, אזי הוא נאץ ה' היינו דהשתא האי וברכת "את" ה' אלהיך אין לדרוש בו, ודפח"ח. מ"ז: מעשה בר"א כו' ושחרר עבדו והשלימו לעשרה כו' והיכי עביד הכי והאר"י כו' עובר בעשה שנא' לעולם בהם תעבודו. לדבר מצוה שאני. מצהב"ע היא. מצוה דרבים שאני:

בספרי ילקה"ג לאו"ח ח"א סי' צ' כתבתי על קו' המג"א שם סק"ל על הר"ן פ' השולח שכ' כיון שאינו עושה לטובת העבד ליכא עשה כלל כו', דא"כ מאי קפריך הגמ' מצהב"ע היא דלדבריו ליכא עבירה כלל. ועניתי ואמרתי בדרך הפשוט, דבאמת מ"ש הר"ן שלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם וכו', וכיון דאיכא מצוה לאו משום חנינה דידהו קא עביד אלא לצורך עצמו וכו', זה שייך רק למ"ד דס"ל דרשינן טעמא דקרא, אבל למאי דקיי"ל להלכה דלא דרשינן טעמא דקרא, לא שייך לומר כן ולמילף קולא מטעמא דקרא דדרשינן אנן א"כ בגיטין י"ל דאזיל הש"ס אליבא דמ"ד דרשינן טעמא דקרא לכך משני מצוה שאני, אבל בברכות קאי אליבא דהילכתא דקיי"ל לא דרשינן טעמא דקרא, לכך פריך שפיר מצהב"ע היא עכ"ל בספרי שם וכעת הראה לי בני יקירי הבחור החרוץ כ"ה יוסף דוב נ"י שכבר קדמני בזה בחידושי כתב סופר לגיטין דף ל"ח ע"ב עיי"ש, [ועיין לקמן בהשמטות שבסוף המס' מ"ש בזה באריכות עיי"ש]. נ"ה:

שלשה הקב"ה מכריז עליהם בעצמו כו' פרנס טוב דכתיב ראה קראתי בשם בצלאל עיין בפי' רש"י ד"ה ראה כו':

ובס' תורה תמימה פ' כי תשא בפ' ראה קראתי וגו' כתב ולולא דבריו י"ל כו' יע"ש:

והנה לא ראה שכבר קדמו בזה המהרש"א ז"ל לכאן בד"ה ג' דברים כו' עיי"ש:

נ"ו:

הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר ויגלח ויחלף שמלותיו קודם שיקדמנו פסוק אחר כי אם גולחתי וסר ממני כחי:

שמעתי מפי הגאון מ' מרדכי
האראוויטץ ז"ל אבדק"ק האלמין שאמר לפרש בדרך מליצה, עפ"י מ"ש המגיד מדובנא ז"ל בקול יעקב בביאור מאמר המדרש ריש בחקותי על פסוק חשבתי דרכי וכו' אמר דוד חשבתי ברכות וקללות והברכות הן מן הא' ועד תיו, והקללות הן מו' עד ה' ולא עוד אלא:
שהן הפוכות, והנה לא גילו לנו חז"ל מה היא הטובה המגעת במה שהן הפוכות, אבל נראה שהפיכתן הוא הוראה על איכותן שאינם קללה בעצם רק ברכה, ורק מהופכים מברכה לקללה, כמאמר זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף], ומאמר בנים ובנות תוליד [ולא יהיו לך וגו'), שכולם הם ברכות באמת, אבל הם מהופכות לקללה, וזהו הוראה עצומה שלא גמר השי"ת אומר בקללות הללו להיותן בהחלט, אבל רמז לנו בהם שעדיין אהבתו אלינו והוא מצפה לתשובתינו ותשוב הקללה כמו שהיתה. והדמיון בזה לעשיר גדול שהיה לו בן יחידי והלבישו תמיד מחלצות ובגדי הוד והדר, לימים עשה לו בגד יקר מאד ממיני משי ורקמה, ותחת המשי הציע מצע פשתן וכדומה שתופרין תחת הבגד לחיזוק, לימים ראה האב בבנו שהוא מבזה בגדו היקר ואינו שומרו מלוכלוך וזוהמא וירע בעיניו, מה עשה לקח את הבגד והפך את שלפנים לחוץ והלבישו כך למען היותו לעג בעיני הרואים, ויפגע איש אחד את האב ויאמר לו, אוכיחך אחי ואערכה לעיניך, האין ידך משגת להלביש את בנך יחידך בבגדי הוד והדר? למה זה איפוא הלבשתהו בגד פשתן כאחד העניים, כי הוא חשב שהוא בגד פשתן באמת ובשביל קמצנותו הוא עושה זאת, והשיב לו האב חי נפשך כי הוא בעצמו הבגד של משי אשר הלך בו מאז, ורק הוא:
(דף י"ז) רב ספרא בתר דמסיים צלותי' אמר הכי יהר"מ ה' אלהינו שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה וכו' וכל העוסקים שלא לשמה והר"מ שיהיו עוסקים לשמה:
כ' בקול ארי' להג' אבד"ק בילסק להסביר שייכות ענין לשמה לשימת שלום בפמליא של מעלה ושל מטה שבקש רב ספרא בצלותי' עפ"י הידוע שבאדם נכללו כל כוחות הברואים וכן כל כוחות מעולמות העליונים וכו' בג' ברא מן התחתונים וכו' ברביעי ברא מן העליונים וכו' בחמישי ברא מן התחתונים וכו' בששי בא לברוא את האדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים רבים על התחתונים וכו' אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום הה"ד וייצר וגו' מן האדמה מן התחתונים ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים כו' עושה שלום במרומיו ע"כ. וא"כ כששומר האדם

מעלת הנשמה לעשות מצות התורה, וגם בעניני הגוף יעשה עפ"י התורה, הוא שוכן בעליונים ותחתונים יחד, אך כ"ז בשעוסק בתורה לשמה, אבל כשהוא אינו עוסק לשמה, וכולו שקוע בעניני עוה"ז, שגם בלמודו בתורה ועסקו במצוה יעשה למען הנאת הגוף, א"כ כולו שוכן בעניני החומר ונעשה קנאה במעשה בראשית, ע"כ כשבקש רב ספרא ודרש שיהי' שלום בפמליא של מעלה, ביאר שע"י שתעשה שכל העוסקים בתורה שלא לשמה (יהר"מ) שיהיו עוסקין לשמה, עי"ז יהיה שלום בפמליא של מעלה ושל מטה, לבל יהיה קנאה בפמליא של מעלה למה נברא בתחתונים יותר מבעליונים. וא"ש:

הפוך כעת למען לא יזלזל בו בני ויקח מוסר ואשוב להפכו עם המשי לחוץ. הנמשל שאם אין חמתו של הקב"ה נתכה עלינו בהחלט, רק רצונו לרמוז לנו להיישיר ולתקן המעוות, אז איננו שולל ממנו הברכות לגמרי לתת קללות תחתיהן, אבל הוא רק מהפך את הברכה לקללה, ואחר שובינו אליו הוא שב ומהפכה לכשהיה. וזהו מאמר המדרש הנ"ל חשבתי ברכות וקללות וגו' ולא עוד אלא שהן הפוכות, כלומר שהן הן הברכות שהשפעת עלינו רק שהן הפוכות מחמת שהעוינו קצת נגדך ואתה מצפה לתשובתינו ותחזור ותהפכם לכמות שהיו עכ"ד:

וזהו ג"כ מליצת חכז"ל, הרואה תגלחת בחלום, כלומר שרואה בעוה"ז שהוא כחלום עובר, תגלחת, שגלחו וגזזו מעליו צמרו ופשתו כבוד עשרו וסגולתו, ישכים ויאמר, ויגלח, זה שגלחוהו לא לרעתו הוא ח"ו כי אם, ויחלף שמלותיו, שהחליפו שמלתו, של הפשתן לחוץ והמשי לפנים כדמיון קול יעקב הנ"ל, קודם שיקדמנו פסיק אחר, שיחשוב חלילה, כי אם גולחתי וסר ממני כחי, שלרעתו להסיר ממנו כחו גלחוהו, לא כן כי אם יאמין כי הכל לטובה וכ"מ דעביד רחמנא לטב עביד, רק רצה לרמוז לו להיישיר ולתקן דרכיו המקולקלים, ואם ישוב מיד יקבלו, ויחזור ויהפוך הבגד עם המשי לחוץ כאשר בתחלה. והוא פירוש נחמד ויקר למבין. נ"ט: אמר ר' אלכסנדרי אריב"ל לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומיות שבלב שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו:

בחידושי הש"ס להגאון ר' ישעי' פיק ז"ל הביא ביאור המאמר בשם הגאון מ' מיכאל שמעון זצ"ל כי היות לא טוב היות האדם ירא ופחד מקול הרעם. כי בזה מראה אשר נפשו אינה מתוקנת כהוגן. וכי זולת זה איננו ירא כי אם מאלהים אשר הוא גבוה מעל גבוהים. וזה אומרו פה לא נבראו רעמים אלא לפשוט וכו' וע"ז מביא הפסוק והאלהים עשה שיראו "מלפניו" והכוונה כי רק מלפניו ייראו ולא מהרעם עכ"ל. ס:

מברך על הרעה מעין על הטובה היכי דמי כגון דשקיל בידקא בארעיה אע"ג דטבא הוא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושבחא, השתא מיהא רעה היא, ועל הטובה מעין על

הרעה ה"ד כגון דאשכח מציאה אע"ג דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה, השתא מיהא טובה היא:

ביד יוסף פ' שמות מביא בשם הקדוש מ' יצחק אשכנזי ז"ל, דזה פי' הפסוק בתהלים ל"ב ו' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא' שיזדמן לו שעה מוצלחת שימצא מציאה, אע"ג דיכול להיות שיבא לו רעה ממנו, כיון דהשתא מיהא טובה היא "רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו' אע"ג דיכול להיות לו טובה ממנו, מ"מ השתא מיהא רעה היא, ודפח"ח ש"י:

ס"א. ואר"ה א"ר משום ר"מ לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה שנא' אל תבהל על פיך וגו' עד יהיו. דבריך מעטים:

וצ"ב מה הוסיף ר"מ בזה על הפסוק, ועיין במהרש"א, גם עיין בצל"ח מ"ש בזה ודפח"ח:

ובס' תורה תמימה למגלת קהלת כתב לכאורה אינו מוסיף ר"מ מאומה על דברי הפסוק, וגם לא נתבאר הלשון "לעולם" וי"ל משום דאפשר לפרש הלשון אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר, דרק בבהלה ומהירות אסור להרבות דברים, אבל במתינות ובדעת מיושבה רשאי, קמ"ל ר"מ "דלעולם" יהיו דבריו של אדם מועטין, בכל אופן ומעמד שהוא, עכ"ל:

אמר רב יצה"ר דומה לזבוב כו' ושמואל אמר דומה לחטה שנא' לפתח חטאת רובץ פירש"י חטאת לשון חטה דריש לי' עכ"ל:

ובס' תורה תמימה פ' בראשית כתב:

ואולי י"ל שיש למאמר זה שייכות עם מ"ש בברכות מ' א' אילן שאכל אדה"ר חטה היה וי"ל שממנו הושתת היצה"ר עכ"ל, ונעלם ממנו שכ"כ כאן המהרש"א ז"ל בחידושי אגדות ע"ב, ובגוף המאמר עיין "באורח ישרים" שהיצה"ר כזבוב מעופף הוא אף אם תרדף אותו ממך כמה פעמים כל עוד שלא תמיתהו ישוב אליך עוד, כן הוא היצר אף אם תרדף אותו ממך כמה פעמים יעשה הוא את שלו וישוב אליך עוד, ושמואל אמר דומה לחטה, הכוונה בזה כי כל גרעיני התבואה שלמים הם מקצה אל הקצה לבד החטה יש בה חריץ מפסיק באמצע מקצה אל הקצה כן הוא מדרך היצר בבואו להסית את האדם לעבירה עושה הוא בו רושם וחריץ מתחלה בקרב לבו ומעט מעט יתרחב החריץ עד כי יוכל לו ולולא לא עשה בו חריץ מעט בקרב לבו אזי לא הי' יכול לו, וזה הוא שדרש מן המקרא הזה, לפתח, אם יעשה לו לאדם פתח בתחלה אזי, חטאת רובץ, יכול הוא לרבוץ אצלו ולארוב לו:

ובס' ילקוט אליעזר מביא בשם רבו הגאון בעל כתב סופר ז"ל הכוונה כי כך דרכו של יצה"ר, מתחלה מסית לאדם בדבר הערב ומתוק לאדם ואח"כ מדחהו מדחי אל דחי גם

בדבר אשר הוא סחי ומאוס ומתועב לנפש כענין שמצינו בסנהדרין ק"ג ע"ב אמון בא על אמו אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו וכו' ע"ש, וזה ענין יצה"ר דומה לזבוב, דומה לחטה, ושניהם אמת כי מתחלה היצה"ר בבחינת חטה ומגמתו להשביע האדם מחלב חטה פת בג התאות תערב לנפש המתאוה, ואח"כ אם כבר נלכד ברשתו, דומה לזבוב שמעופף והולך גם בדברים מאוסים ומתועבים ודו"ק. וע"ע בס' אור הצבי לר"צ בערלס מבריסק שמאריך מאד בביאור מאמר זה בשער האותיות ע"ש ותמצא:

תניא ר' אליעזר הגדול אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך, לומר לך אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך. ר' עקיבא אומר בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך. כתב בס' "עיון יעקב" וז"ל, אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, דאם אפילו נפשך אתה חייב למסור וכ"ש הממון, אלא צריך לומר דכל מאדך הפירוש בכל מדה ומדה, א"כ למה נאמר בכל נפשך עכ"ל ובסידור באר חיים דף ס"ג ע"ב כתב באופן אחר קצת, והוא:

דהנה כל משכיל יבין שיותר נקל למסור נפשו על קידוש השם ית' משיקיים כל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו, שבאמת ראינו בכל גזירות שמד שהיה בדורות הראשונים רובם ככולם מסרו נפשם על קדושת השם, ולקבל את הרעה בשמחה כמו טובה גדולה, לא מצינו רק אצל יחידי סגולה, וא"כ הכוונה פשוט, אם נפרש בכל מאדך בכל ממונך תקשי אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך, ואם נפרש כפירוש הב' בכל מאדך בכל מדה ומדה וכו' א"כ למה נאמר בכל נפשך שבודאי מאהבת השי"ת ימסור נפשו על קדושת הי"ת עכ"ל, (ומ"ש עוד שם בשם ספר "נפש החיים" שלכך לא כתיב בפרשה שני' ובכל מאדכם, משום שפרשה שני' בלשון רבים, וברבים לא שייך לומר שממונם חביב עליהם מגופם, לזאת כיון דכתיב ובכל נפשכם לא איצטריך ובכל מאדכם. לא ידעתי מדוע לא הביאו בשם מרן המשנה למלך ז"ל שקדמו כבר בזה בספרו פרשת דרכים דרוש כ"א ע"ש):

והנה מדברי כולם נלמד דס"ל דגם לר' אליעזר צריך למסור נפשו על קדושת הי"ת וכ"כ המהרש"א ז"ל בכאן דרע"ק דאמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך לפרושי דברי ר"א קאתי:

אמנם רבינו הגאון ר' אלי' מווילנא זצ"ל בספרו שנות אלי' לכאן, וביותר ביאור בליקוטים שנדפסו ממנו בסוף ספרו דבר אליהו על איוב, כתב שהוא דחוק, ולבד זה הדברים

רחוקים מצד עצמם, וכי יש בעולם מי שממונו חביב עליו מגופו, הלא כל אשר לאיש יתן בעד נפשו, כי לא במותו יקח הכל, אבל הגאון ז"ל אמר כי פי' הדברים כך הוא: אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, היינו כי יתעורר לעשות מצוה בגופו יותר ממה שיעשה בממונו, כי טרחות הגוף הוא מוותר ולא להוציא ממון, עליו הזהיר שיעשה בממון והזהיר אותו בכל מאדך, ולא איירי ר' אליעזר כלל במסירת נפש, רק בטרחת הגוף והוצאת ממון. אבל אין מהצורך למסור עצמו בעבור המצית. ור' עקיבא פליג. ואמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך. כי האדם מחויב למסור עצמו על מצות ה' ית'. ומעתה אתי שפיר מה שאמרו לו תלמידיו עד כאן. אשר לכאורה קשה על התלמידים שאמרו לו דברים כאלה שלא ימסור עצמו על קידוש השם. והשתא ניחא כי הם סברו כר' אליעזר דאין צריך למסור עצמו למיתה, רק לסבול טרחות היסורים, לכן התפלאו ושאלו אותו עד כאן. הלא עכשיו תו לא צריך. ע"ז השיב להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה. פי' כי הוא בעצמו סובר אפילו נוטל את נפשך. ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. ומה שהובא במקום אחר מר' אליעזר שצריך אדם למסור עצמו למיתה. טעות סופר. וחסר תיבת וכו' והוא מורה על ר' עקיבא. ולא כן דעת ר' אליעזר עכ"ל. [והנה עיין אריכות בזה בס' קטן נקרא "שביבי אש" בפסחים דף כ"ה. וגרם לו כ"ז יען שלא ראה הלקוטים מהגר"א הנ"ל]:

מעשה וגזרה מלכות גזרה על ישראל שלא יעסקו בתורה כו' עד סוף הענין:

כתב בס' תנובת יהודה מהרה"ג מ' ראובן פינק ז"ל מהאמבורג וז"ל. המתבונן בדרכי הכת הנקראה בשם אנטיסעמיטים בזמנינו אשר מטרת פניה להשפיל כבודנו ולשימנו חרפה לפני כל גויי הארץ, הוא יבין כי רוח ה' דבר בפי חז"ל:

בהשקפה ראשונה ידומה כי שנאת הדת היא היסוד לכל החרופים והגדופים האלה, ואשר על כן מקצה העם בחרו להם הקל הקל, ופרצו חומות מצוות התורה ודמו למצוא בזה נופש ומנוח מהמון שאון קמינו ושונאינו, אבל שגו בדמיונם ולא מצאו מנוח. הם, קלי הדעת אשר בקרבנו, אמרו בלבם: הפירוד שאנו נפרדים מהם ע"י דרכי התורה, הוא הפריד והפר חוק האהבה המוטבעת בין יצורים הדומים בקומה ובמראה, וכאשר נתחבר עמהם במאכליהם ובשאר דרכיהם הלא תשוב האחוה בינינו ויתאחו הקרעים, אבל שגו ברואה, כי בסור מדרך התורה לא לבד שאין בזה מזור ותרף, אף גם תוגבר המחלה ותלך הלוך וגדול. ולברר זאת פתח התנא האלהי ר' עקיבא במשל פיו, שהשועל בערמימותו רצה לצוד הדגים בחרמו, באמור להם, שהרשתות והמכמורות שפורשים בני אדם עליהם כל זה היא עקב שהדגים בחרו להם משכנות לנפשם בימים ונהרות,

ונפרדו מיושבי האדמה, ואם יתחברו להם להיות על פני האדמה יחדיו, אז יהיו כולמו בברית אחד ויחדיו ישכונו באהבה וריעות. אולם הדגים השיבו בחכמה כי נהפוך הוא. ומה במקום חיותינו וכו'. כלומר ומה עתה שפרנסתינו במים ואין נגרע בזה דבר מיושבי חלד כי לא יצרו להם במזונותם, כי אין ליושבי האדמה קיום במים ולא יוכלו להתפרנס מחלקי מזונות אשר לדגים במים, אעפי"כ רודפים בני אדם אחר הדגים בלי שום טעם קפוח פרנסה, קל וחומר אם נלך לדור יחד על פני האדמה מקום מיתתנו כלומר במקום שאין מצויים מזונות שבים ונהיה מוכרחים להתפרנס ממזונות המוכנים ליושבי האדמה, ותתמעט מדת המזונות, ותחת אשר מקדם היו תנובות האדמה ליושביה לבדם, הן עתה יתוספו גם הדגים לחלק שלל ולבוז בז אתם, הלא בלי ספק תוגדל השנאה אז מעתה, כי יצעקו יושבי האדמה חמס קפוח פרנסה:

וזהו ממש הנמשל:

ומה אם אנו עוסקים בתורה ושומרים מצותיה לשבות בשבתות ומועדים מכל מלאכה ומשא ומהן, וגם אנו מסתפקים במועט כדרכה של תורה, וע"י זה יש לשכנינו העמים אשר אנו בתוכם, הרחבה לעשות חיל, לא לבד בשבתות וימים טובים: כי אף גם בכל ימי השנה, כמאמרם ז"ל הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה, והנה הארץ רחבת ידים לפניהם, ובכל זאת שונאים אותנו, קל וחומר אם ח"ו יתמעט לימוד ושקידת התורה וממילא יתמעטו שומרי מצותיה, וכמדתה של מעט הלימוד בתוה"ק ושמירת המצות, כן ירבה כמדה זו כנגדה העסק במלאכה ומשא מתן בין בחול בין בשבת ויו"ט, ובזה יצרו צעדי שכנינו הם גויי הארץ בעמל עולם הזה, ותוגדל מדת הקנאה וטענת קפוח פרנסה, ותוגבר השנאה עד לשמים:

והנה פפוס הזה אוהב ישראל היה, וצר לו בצרתנו על שאנו נרדפים, וחשב שהעיקר השנאה מפני שאנו מופרדים מהם ע"י התורה ומצותיה, ואם נקרב להם בעזוב שקידת הלימוד ושמירת המצות, שבר אל שבר יחדיו ידבקו, אבל פפוס טעה בדמיונו, שאין זאת, שקידת הלימוד ושמירת המצות, מקור וסיבת השנאה, ונהפוך הוא, ובעינינו אנו רואים בזמנינו, אלה אשר פרקו מעליהם עול תורה המה מושנאים יותר בעיניהם, לכן אין טוב לישראל כי אם לשקוד על דלתי התורה כי טוב סחרה מכל סחורה. כנלע"ד עפ"י פשוט. עכ"ל הנחמד ונעים:

אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך כו':

עיין בילקוט אליעזר ערך שמדות אות צ"ו מ"ש בזה בשם הגאון ר' זלמן מווילנא זצוק"ל וכעין זה כתב בעץ יוסף כאן בשם תולדות נח עיי"ש:
היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה בת קול ואמרה אשריך רע"ק שיצתה נשמתך באחד כתב בספר "עיון יעקב" על מה שיצתה נשמתו באחד וז"ל:
ואפשר עוד לומר כדי לתקן מה שדרש את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח ששגג בזה שדימה הת"ח לאחדותו לכך נענש במקום השכינה וכו' ע"ש:
ובעיני יפלא מאד לומר על ר"ע ששגג בזה, דהרי לפי"ז לא הוי לן למפסק הלכתא כר"ע בדרש זה, ובאמת מבואר בכמה דוכתין בש"ס דקיי"ל בזה הלכה כוותי', עיין שבועות דף ל' ע"ב האי עשה פירש"י ועמדו, והאי עשה פירש"י את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, עשה דכבוד תורה עדיף ע"ש, ועוד נמצא מזה בכ"ד בש"ס ואין להאריך בידוע ומפורסם וגם הרב "עיון יעקב" ז"ל בעצמו כתב בחיבורו זה בכמה דוכתין דהוקש כבוד ת"ח לכבוד המקום כדאמרינן את ה' אלהיך לרבות ת"ח:
ולבד כ"ז איך אפשר לומר דמה שיצתה נשמתו באחד היה דרך עונש, הא יצתה בת קול ואמרה אשריך רע"ק שיצתה נשמתך באחד וצ"ע:
ס"ב. תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע:
בס' ארצות החיים על הל' ציצית להגאון מלבי"ם ז"ל הקשה במשנה דמ"ס אבות ועל הארץ תישן דהוא סותר לדברי בן עזאי דכאן, ועיין מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר על שו"ע או"ח סי' ג' אות ב' ואין לכפול הדברים: ס"ג. במתניתין ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך, ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה':
עיין מ"ש בזה בהשמטות שבסוף המס' אות ז' בשם מרן החיד"א ז"ל ע"ש, וע"ע מ"ש בזה מו"ח הגאון ז"ל בספרו שו"ת בית שערים חאו"ח סי' ל"ח וינעם לך:
אמר אמר ר"נ בר יצחק ואם נותנן סוף מתעשר שנא' איש אשר יתן לכהן לו יהיה, לו יהיה ממון הרבה בס' תורה תמימה פ' נשא הקשה למ"ל למילף זה מלו יהיה וכי כעורה זו שדרשו חז"ל בתענית דף ט' עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר יע"ש שנדחק בזה, אמנם לפימ"ש בענף יוסף שעל הע"י כאן בשם ס' מעון הברכות יעוש"ה, א"ש בפשוט מאחר דלו יהיה ממון הרבה קאי על הכהן שהוא יהיה לו ממון הרבה ודו"ק:
ועוד י"ל דבאמת מדשני קרא בלישני' וכתב לו יהיה, ולא כתב לו יהיו, שמעינן דכוונת הכתוב דלו יהי' ממון הרבה כמ"ש מהרש"א ז"ל, ואין לומר דא"כ למה לי עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר הא כבר מוכח כן מלו יהיה, ז"א דהא אצטרך להורות דמותר ליתן מעשר ולכווין בשביל שיתעשר, מה שאין רשאין לעשות כן בשאר מצות, דאל תהיו

כעבדים כו' ע"מ לקבל פרס ה ומיושב בזה קושי' בעל עיון יעקב ז"ל בתענית שם מנ"ל לדרוש עשר בשביל שתתעשר דשרי ליתן מעשר ע"מ שיתעשר, דלמא ה"ק קרא עשר ותזכה שתתעשר, ולפ"ז ניחא דלזה א"צ קרא, דהא כבר מוכח מקרא דלו יהיה דאם נותנן מתעשר ועכ"ח אתי עשר תעשר להורות דמותר לעשר בשביל שתתעשר וא"ש ודו"ק.
וע' בדרושים נחמדים ממהר"ם שי"ף ז"ל שנדפסו בגמ' חולין דפוס ווילנא שכ' וז"ל:
ואל ירע לבבך בתתך לו כי בגלל כו' אפילו לדבר בפיך הנני נותן זה כדי שאעשר (וזהו מאמרם תענית דף ט' עשר בשביל שתתעשר תחלת הכוונה לשם כן) עכ"ל יעו"ש:
הסכת ושמע ישראל, הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדריב"ח דאמר מ"ד חרב אל הבדים ונואלו, חרב על שונאיהן של ת"ח שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה הדבר תמוה וכי לא היה לו עוד את מי יקלל אם לא את הת"ח העוסקים לבדם בהלכה, והלא בתורה עוסקים הם, ומה יעשו בהיותם בכפרים מקום שאין איש? וכתב בס' "דבר בעתו" דהכוונה להיפך, החזקת התורה והישיבות א"א בדור הזה רק ע"י חברות המתחברים יחד להחזיק את הת"ח ובחורי חמד, והיינו עשו כתות כתות, חברת מחזיקי תורה וחברת תפארת בחורים וחברת אהבת תורה וכו' ועסקו בתורה, עשו עסק לקנות לכם תורה ע"י ההחזקה, שאין התורה נקנית, א"א לקנותה בממון אלא בחבורה, ע"י חברת מחזיקי תורה. ואמנם יש מקומות שמעלימין עין מן הת"ח והבחורים כי כל הקהל כולם שונאים להם, ועליהם קילל חרב אל הבדים, חרב על שונאיהן של ת"ח, השונאים ששונאים את הת"ח ואת הבחורים ואין רוצים להחזיקם, ועי"ז הת"ח מוכרחים לישב בד בבד ולעסוק בתורה וק"ל:
ת"ח מרבים שלום בעולם וכו' רבינו יונתן ז"ל מפראג פי' דרך הלצה ע"ד שמצינו במדין ומואב דמעולם היו שונאים זא"ז אלא כדי להכות את ישראל עשו שלום ביניהם וה"נ כדי להציר להת"ח ולצערו עושים שני בעלי בתים ששונאים זה לזה שלום ביניהם כדי להעצים כחם נגד הת"ח וז"ש תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם כי מסבת הת"ח נעשה שלום רב בין שונאים זה לזה ודפח"ח:
ואני אמרתי בדרשה לעת הצורך, דיש אנשים שלא קראו ולא שנו ולא שימשו, ורק ע"י שמחרחרים ריב בעיר, ועושים מחלוקות על הרבנים ודיינים ושוחטים, בזה קונים להם שם ת"ח אצל העמי הארצים, באמרם:
בודאי הוא ת"ח, כי לולא כן היאך מלאו לבו לחלוק על הרב ועל הדיין ועל השוחטים שהמה ת"ח ויראי ה'. ועז"א ר"א אר"ח, כי הוא שקר, ולא אנשים כאלו הם ת"ח, אלא ת"ח הם אלו שהם מרבים שלום בעולם, ולא אלו שמרבים מחלוקות בעולם, שנאמר וכל

בניך למודי ה' אל תקרי בניך, כלומר אל תקרי וכל בניך הם למודי ה' אלא בוניך דוקא, כל "בוני" הם למודי ה', אלו הבונים הקהלה הם למודי ה' ותלמידי חכמים באמת, אבל לא אלו המהרסים ומחריבים הקהלה, ודו"ק. [ועיין מ"ש עוד לקמן בסוף קונטרס נחלת אבות על פרקי אבות ע"ש] סליק מסכת ברכות בס"ד:

וזה דבר השמטה:

א לעיל דף ט' דבר נא באזני העם וגו' וישאלו וגו' אמר ר' ינאי אין נא אלא לשון בקשה א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך כו' שאלו ממצרים כלי כסף כו' שלא יאמר אותו צדיק ועבדום ועינו אותם קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים והמפורשים דקדקו על לשון שלא יאמר אותו צדיק, ועיין בילקוט הגרשוני פ' לך לך בפסוק במה אדע מש"ש בזה. אך כעת ראיתי אור בס' "תולדות הגאון ר' מרדכי בנעט" מנ"ש זצ"ל, שמביא בשם הגאון הנ"ל, וז"ל הזהב:

וביארנו עפ"י דברי הסמ"ע בח"מ ס' רמ"א ס"ק י"ז דבנודר לתת מתנה מהני במתנה ע"מ להחזיר, אבל כשנודר לחבירו צריך מתנה גמורה, עיי"ש, וכאן אמר "באזני העם" וכו' משמע שאמר להם בלחש ובסוד, כלומר שלא בלבד בדרך שאלה ע"מ להחזיר אלא במתנה גמורה, וקשה מאי צריך לכ"ז הא אם יטלוהו ע"מ להחזיר ג"כ יקיים נדרו: ברכוש גדול אבל כדי שלא יאמר אותו הצדיק ר"ל שאליו הבטיח לתת מתנה לבניו ואחרי כן יצאו וכו' ובנודר לחבירו לא מהני ע"מ להחזיר, וא"ש הלשון:

שלא יאמר אותו צדיק, ודו"ק:

ובדרך אחר נראה ליישב, דהנה בס' מוצל מאש מקשה עוד מאי לי' להש"ס להאריך, ועבדום וענו קיים וכו' ואחרי כן וכו' לא קיים, הל"ל כפשטא לא קיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ותירץ הכי דבש"ס איכא פלוגתא (בקידושין ל"ב, יומא נ"ב, פסחים כ"א, גבי לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי ע"ש) אי וי"ו הוא כמו או, לחלק או לאו, א"כ כל היכא דכתיב וי"ו העיטוף יש לפרשו בוי"ו המחברת, או בוי"ו המחלקת לכן כאן אם נדרש ועבדום וענו בוי"ו העיטוף צ"ל תרתי ואם נפרש אותו בוי"ו המחלקת א"כ א"צ רק עבדום או עינו, וכן הא דכתיב אח"כ וגם את "הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ג"כ יש לפרשו או בעיטוף או במחלקת, ולכן וודאי על אחרי כן יצאו ברכוש גדול לחודא לא קשה, דשמא הוא וי"ו מחלקת וא"כ א"צ לקיים ואחרי כן יצאו וגומר, אך כיון שעבדום ועינו קיים בהם, א"כ וי"ו העיטוף הוא, ולא מחלקת, א"כ גם ברכוש גדול נימא כך ע"כ :

ולכאור' אין ממ"נ זה צדקה, אם נימא, כשיטת הרמב"ן בתורה שהארבע מאות שנה לא נשלמו רק הקושי שיעבוד השלימו, א"כ אדרבה נוכל לומר ועבדום ועינו הוא וי"ו המחלקת, ור"ל אם יהיה ועבדום לבד יהיה ת' שנה, או ועינו ר"ל קושי השעבוד יהיה לתשלום הת' שנה, וגם לגבי הרכוש גדול הוא וי"ו מחלקת ולא צריך תרתי, אך לתירוץ הש"ס דהגלות התחיל מלידת יצחק, א"כ נשלמו הת' שנה, ואז אדרבה נגזר תרתי עבדום ועינו, עכ"ז הי' ת' שלמים והוי"ו הוא וי"ו העיטוף, אמנם לפי הפשוט, נקטינן כרמב"ן דיצאו קודם זמנם מחמת קושי השעבוד, וא"כ צ"ל ועבדום ועינו הוא וי"ו המחלקת וכן ואחרי כן יצאו וגו' לא צריך לקיים כיון שכבר דן אותם, ואיתא במדרש רבה דן אנכי זה מכות בכורות, אבל אותו הצדיק ידע שהגלות התחיל בו, כמש"ה כמעט וגרים בה ויתהלכו מגוי וכו' א"כ לחשבונו נשלמו הת' שנה, ואז העינו לא היה צריך, אם לא שהוא וי"ו העיטוף, ושפיר יאמר הוא, ועבדום ועינו קיים, ואחרי כן יצאו וגו' לא קיים, וא"ש הלשון שלא יאמר אותו צדיק עכ"ל:

ובקונטרס מעשה בר' אלעזר פי' על הגדה מהגר"א ה פלעקלש ז"ל, כתב לבאר, עפימ"ש חכז"ל, וגם את הגוי וגו' לרבות ארבע גליות, וא"כ י"ל ה"פ דהאי קרא, מלבד שדן ידין את המצריים שיעבידו את בני ישראל, אלא גם כל הגוי והממלכה אשר ישעבדו בהם ידין במישרים, ועתה י"ל מ"ש הכתוב ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ר"ל אחר קיבוץ כל הגליות, והיינו דאמר השי"ת למשה הגם שאני אוכל לקיים הבטחה אחר קץ גלות האחרון, אך יען שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, ורכוש גדול לא קיים בהם, כ"א בקץ הגליות, ע"כ בבקשה ממך כו' וישאלו איש מאת רעהו וגו' עיי"ש דפח"ח:

ב דף ה' ע"ב רבי אלעזר חלש על לגבי, ר"י כו' חזיי' דהוה קא בכי ר"א, א"ל אמאי קא בכית, אי משום תורה דלא אפשת, שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים:

ופירש"י ז"ל לענין קרבנות שנויה במנחות". וכתב הרי"ף ז"ל דהוקשה לו דכיון דאמר משום תורה דלא אפשת הל"ל קודם אחד הממעיט ואח"כ אחד המרבה, ותירץ לענין קרבנות שנויה פי' אף דלענין זה אינו מדוייק מרבה קודם, מ"מ לענין קרבנות שנשנית שם שייך לשון אחד המרבה קודם, לפי שהתחיל נאמר בשור הגס ונאמר בעוף הדק:

אמנם בס' זהב שיבה לר"ש אלגאזי ז"ל כתב עליו וז"ל:

ואשתמיטתיה לרב ז"ל דהכלל הוא בכל דוכתא דתני אחד זה ואחד זה מייתי הפשוט קודם, ובריש סנהדרין מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו, ואף שהתוס' חילקו בזה

בין היכא דקאי אקרא בין דלא, מ"מ רש"י ז"ל לא חילק (עיין סוכה דף כ' ע"א גבי מחצלת אחד גדולה ואחד קטנה ע"ש), ומה שיראה לי שהוקשה לרש"י ז"ל דאיך עלה בדעתו של ר' יוחנן לחשוד לר' אלעזר דמשום דלא אפיש תורה הוה בכי כיון שהיא משנה שלימה וכי מתני' לא שמיע ליה, לזה תירץ לענין קרבנות שנויה, והיה סובר ר' יוחנן דדלמא ר"א הוה מחלק בין קרבנות לתורה, דדוקא בקרבנות לפי שכתוב אין חפץ לה' בעולות רק בכוונת הלב, אבל בתורה דכתיב לא ימוש ספר התורה מפיך והגית בו יומם ולילה הוי בכי, ועוד יש לחלק נתרבה הכתוב בעוף הדק כמו בשור הגס כל אחד כפי השגת המקריב אם דל ואם עשיר, אבל בתורה כולם שוים הכל חייבים בת"ת בין עני בין עשיר, חידש לו ר' יוחנן דאף דלענין קרבנות שנויה אף בתורה הדין כך דהא אמרו בגמרא אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים והגית בו יומם ולילה עכל"ה: (ג) דף ו' ע"ב כל הקובע מקום לתפלתו כו' וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד כתב "באורח ישרים" שראה בספר, כי לפנים בישראל לא היה מקום מיוחד לכל אחד, רק כל איש ואיש היה יכול לעמוד בביהכנ"ס במקום שרצה, ע"כ האיש שקבע לו מקום בתפלתו תמיד, יהיה משני פנים, או כי האיש ההוא היה מקדים א"ע תמיד לבוא בכל יום בבהכ"נ להיות מעשרה הראשונים, ע"כ היה יכול לקבוע לו תמיד מקום אחד, והאיש ההוא היה נקרא חסיד: או כי האיש ההוא קבע לו מקומו תמיד אצל הדלת והמזוזה בשורה התחתונה, אשר שם המקומות פנוים תמיד, ע"כ היה יכול לקבוע מקומו תמיד על מקום אחד, והאיש ההוא היה נקרא עניו:

ע"כ כשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד עכדפח"ח (וע"ע בס' עטרת צבי מבעהמ"ח אורח ישרים הנ"ל דרוש י"א אריכות בזה ע"ש):

ד דף ל"א ע"א אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו כי הא דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי ציניתא דבבל כי מטא להתם א"ל מר ודאי דאמרי אינשי הני ציניתא דבבל אתנהו מאדם הראשון ועד השתא א"ל אדכרתן מילתא דר"י בר חנינא כו' מ"ד בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עלי' אדה"ר לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עלי' אדה"ר לישוב לא נתישבה:

רבים ישאלו איזה "הלכה" נמצא בזה הלא רז"ל יאמרו שאל יפטר אלא מתוך "דבר הלכה" ומביאים ראיה מרב כהנא שהיא דברי אגדה, וראיתי בזה בתשו' חת"ס ז"ל חיו"ד סי' רל"ה שכתב וז"ל:

מ"ש הדר"ג מהני ציניתא דבבל זה לי עשרים שנה אמרתי דאין מובן דקאמר התם אל יפטר מחבירו אלא בדבר הלכה ומייתי מהני ציניתא ומאי דבר הלכה בזה, אע"כ נ"מ לפמ"ש התוס' בע"ז מ"ו ע"א סוף ד"ה מבהמה תמה וכו' דאילן שעלה מאליו משמת ימי בראשית כגון יער אליבא דכ"ע לא נאסר אם עבדו ע"ש עכ"ל:

בה ובציוני "יד יוסף" שבגליון העין יעקב דפוס ווילנא כתב בשם ספר ת"ל דשאלו אי איתנהו מזמן אדה"ר דאז חייבין לברך עליהן ברוך עושה מעשה בראשית, וכ"כ בס' אורח ישרים ח"ב בסופו בשם הה"ג מה"ו אברהם קאפלאנסקי מאדעסא וע"ז השיב לו רב שימי דליתנהו מימי אדה"ר והא דאמרי אינשי דאיתנהו מזמן אדה"ר הוא רק כי אדה"ר גזר על אותו מקום לישוב דקלים וכפירש"י ז"ל וא"כ אין חייבין לברך עליהן ברוך עושה מעשה בראשית ע"ש. ובהגהות הגאון ר' צבי חיות ז"ל כתב דגם על עניני אגדה נופל שם הלכה כמו בסנהדרין ק"ד ע"ב נתעלמה ממנו הלכה אבר קטן יש באדם וכו' ובספרי פ' בהעלתך הביאו רש"י בחומש פ' וישלח נקוד על וישקהו ארשב"י הלכה היא בידוע שעשו שונא ליעקב ע"ש, (וע"ע בדברינו לקמן בזה):

ה דף נ"ח ע"א אורח טוב מהו אומר כל מה שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי:

וקשה דהאורח טוב בודאי הוא עניו ושפל ברך, וכי זה מדרך הענוה אשר יאמר כי כל הטירחא בשבילו הוא, אדרבה זה נראה כמין גיאות, וראיתי בספר קטן הנקרא "שמועות טוובות" דפוס ווארשא דף ס"ב שכתב ביאור נכון בזה, כי נודע דכל הבהמות וחיות ועופות מתפרנסים שלא בצער ואין להם לא טורח ולא יגיעה בפרנסתם, והטעם לפי דהדומם והצומח והחי שמהם יונקים פרנסתם, כולם משתוקקים להתעלות למדרגה מעולה, אבל האדם ע"י שהרע את מעשיו קיפח את פרנסתו, כמאמר התנא רשב"א בסוף מס' קידושין, ועיין שם בספר המקנה מהגאון בעל הפלא"ה ז"ל, דע"י שהאדם הרע את מעשיו, כל הבהמות והעופות בורחים ממנו, יען שלא יתעלו באכילת האדם למדריגה גבוהה ממדרגתם, ומזה בא הטורח והיגיעה שיש להאדם בפרנסתו יעוש"ה, וז"ש אורח טוב מהו אומר, כל מה "שטרח" בעה"ב הוא בשבילי, כל טירחתו ויגיעו להשיג חתיכת בשר, הוא רק בשביל שאני אינני הגון ואינני כדאי לאכול בשר, ולא מחמת שהבעה"ב איננו הגון, וז"ש כל מה שטרח בעה"ב לא "טרח" אלא בשבילי, וא"ש ודו"ק:

ו דף י"ז שכל טוב לכל עושיהם וכו' לעושים לשמה וכו' וכל העושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו:

והקשו תוס' הא אמר ר"י אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה יעו"ש מ"ש בזה, ושמעתי מכבר לתרץ קושי' התוס' וכעת

מצאתיו בספר ערוגת הבושם פ' משפטים וז"ל, ונ"ל בס"ד עפ"י מה ששמעתי בשם הגאון בעל ישמח משה זי"ע בימי עלומיו הי' מאוד נעלה וחריף על כל בני גילו, פ"א התיישב בדעתו שלומד תורה שלא לשמה רק להתגדל ושוב ירית גיהנם א"כ מה לו לצרה הזאת, מוטב לו לעסוק במשא ומתן רק שיקבע עתים לתורה מידי יום ביומו ויהא מובטח שלא ילמוד שלא לשמה, וכן ניסה פעם ופעמים, אבל רוחו הק' והטהורה לא שקטה ונתיישב בדעתו וכי מפני המורא שאהי' נופל ח"ו בגיהנם לא אלמוד תורה אשר הוא חיינו ואורך ימינו ושעשועים של השי"ת, נמצא דבפנימות השלא לשמה נטמן הלשמה, ושמעתי בשם הגאון מה"ו שמעון סופר ז"ל מקראקא לפרש בזה פסוקי (תהלים ל"ט) אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני וגו' פי' שאשמור לבלתי לעסוק בתורה ולאמר ד"ת כ"ז שהיצה"ר עומד לנגדי, וז"ש אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי, וכן עשיתי, נאלמתי דומי' החשיתי מטוב אין טוב אלא תורה, אבל וכאבי נעכר חם לבי בקרבי, בהגיגי פי' חשבתי מחשבות, תבער אש, אף אם תבער אש של גיהנם מ"מ דברתי בלשוני יהי' מה שיהי' ודפח"ח, ובזה א"ש לעולם ילמוד אדם שלא לשמה שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה, פי' שעי"ז שיודע שלומד שלא לשמה ויהי' עונשו מרובה ומ"מ לומד, מזה גופא הוא בא לשמה וא"ש עכ"ל. (ועוד מצאתי בערוגת הבושם פ' תרומה שהביא תירוץ על קושי' התוס' בשם הפלא"ה ז"ל בפתיחה למס' כתובות, דתרי גווני שלא לשמה איכא, דיש מי שלומד רק שלא לשמה, אבל יש דלומד תורה ויודע שעדיין לא הגיע למדריגת לשמה, אבל עמל ויגע על מנת שהשי"ת יזכהו שמא יזכה בפ"א לבא למדריגת לימוד תורה לשמה, א"כ אף שעתה הוא שלא לשמה מ"מ הוא גופא הפנימיות הוא לשמה, והיינו שאמר לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה באופן שמתוך שלא לשמה בא לשמה דהפנימיות יהי' לשמה שיבא אח"כ לידי לשמה עיי"ש):

ויקר בעיני מה שכתוב בס' רב שלום עה"ת פ' תצוה (להג"מ שלום אדלער זצ"ל אבד"ק סערעדנע יע"א), בשם הגאון החסיד שבכהונה מה"ו נתן אדלער זי"ע, בפ' ועשו בגדי קודש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי, והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת השש, דידוע דבגדי כהונה היו שעטנז, והכהנים היו רשאים ללובשם מכח עשה דוחה לא תעשה, והנה אף דאמרו חז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה וכו, אבל במקום שעשה זו דוחה ל"ת פשיטא שצריך לקיים העשה לשמה, כדי שתדחה הל"ת, וז"ש ועשו בגדי קודש וגו' לכהנו לי, לי לשמי דייקא, וקשה למה דוקא לשמה, לזה אמר והם יקחו את הזהב, ואת התכלת ואת השש והיה שעטנז, ועכ"ח מכח עשה דוחה ל"ת, א"כ צריך לשמה דוקא, עכ"ד ודפח"ח:

ז במשנה סוף ברכות עת לעשות לה' הפרו תורתך, ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה':
ולכאור' נראין הדברים משוללי הבנה, מאי קאמר ר' נתן ומ"ט סרס המקרא. וכ' בס' ראש דוד להחיד"א ז"ל פרשת לך לך, עפ"י מחלוקת הה"מ והר"ן מובא ביבין שמועה כלל רט"ו, דהה"מ סבר דבעינן דבעידנא דמעקר לאו ממש מקיים העשה לאפוקי אם אבידה בסוף בית הקברות דהכהן בעת שנכנס לביה"ק מעקר לאו ואינו מקיים העשה עד לאחר זמן. והר"ן סבר דכיון דהוא צורך העשה מיקרי בעידנא, והראי' ממילה בצרעת דמל ולא פרע כאלו לא מל וכו' ע"ש. ועתה י"ל דתנא קמא סבר כסברת הרב המגיד, דבעידנא דמעקר לאו מקיים העשה ממש ולא מהני אם צריך לעבור הלאו כשהוא מתחיל בעסק שאח"כ תכף יבא קיום העשה, דבעינן עקירת הלאו וקיום העשה כחדא שריין וריוח לא יעבור ביניהם כלל, וזהו סברת תנא קמא דקרא כדכתיב בעינן "עת לעשות" פירוש עידן דמקיים העשה והוא עת לעשות אז הפרו תורתך מעקר הלאו והוא בעידנא ממש, לאפוקי שאם מתחיל לעבור הלאו קודם שמקיים העשה ממש אין לעבור הלאו, וז"ש עת לעשות עידן דמקיים עשה אז שרי הפרו תורתך לעבור על ל"ת. אך ר' נתן פליג וסבר כדעת הר"ן. דכל שהוא צורך קיום העשה בעידן מקרי, וז"ש הפרו תורתך דינא הוא לבטל הלאו משום עת לעשות לה' כדי שאח"כ יקיים העשה, ועת לעשות בעידנא מיקרי אף שכבר הפרו תורתך ועקר הלאו, ע"כ ודפח"ח:
[שו"ר בס' חדש "אבני שיש" להרה"ג מ' שמואל ישכר שטארק נ"י מבוטשאטש שכ' זה בסוף מס' ברכות. והנה לא ראה שכבר קדמו החיד"א ז"ל בראש דוד] :
קונטרס שם עולם. דרוש לסיום הש"ס שאמרתי ב"ה ביום ג' לס' בהעלתך מתוקה שנת תרע"א לפ"ק בקיבוץ בני החברה ש"ס דפה והסביבה יצ"ו. בבית הרבני הנגיד מה"ו יוסף בן ציון גליק נ"י מפה. אהובי רבותי אם אמנם לא הייתי מופנה מכל צד לחשוב מחשבות לעשות דרוש נאה לסיום הש"ס כראוי ונכון לכבודכם הרמה כי רק לפני איזה שבועות נודעתי מהגבלת זמן הסיום וחשתי ולא התמהמהתי ללמוד חמשים דפים גמ' ותוס' במס' זבחים שנפלה בגורלי עד זמן הסיום והייתי טרוד מאוד בלימוד עכ"ז בטחתי בחסד עליון כי יזמין לי דרוש אחד במשך ימים אחדים כי כן דרך המלך מלכו של עולם יתש"ש להזמין לת"ח הלנים בעמק הלכה, דרוש אגדתא לעת הצורך, מבלי העמק עיון באגדה:
וכאשר אמר לי מו"ח הרבני החרוץ מה"ו מרדכי ליב פוקס ז"ל בשם אחיו דודי הגאון מה"ו משה הרש פוקס אבדק"ק גראסווארדיין (זצוק"ל), שאמר בהיותו פ"א במרחץ

קארלסבאד לרב אחד מהרבנים החדשים מקרוב באו אשר מהפכים הסדר ותהי להם ההלכה לטפל והאגדה לעיקר, ובבוא יום א' לחודש אויגוסט נטל רשות מהגאון הנ"ל, באמרו שצריך לו ליסע מהר לביתו, ושאלו הג' הנ"ל למה רץ ועל מה רץ כ"כ מהרה ממקום הרחצה, וא"ל הרב הלז מפני שצריך לו לדרוש בעירו בבהכ"נ ביום י"ח לחודש אויגוסט יום הולדת המלך יר"ה, ולכך מוכרח ליסע לביתו להכין לו הדרוש ט"ו ימים מקודם, וישחק הגאון לדבריו ויאמר לו הנה גם אנכי אדרוש אי"ה ביום הנ"ל בעירי, ולא אסע מפה כ"א ביום י"ד אויגוסט ודי לי להכין הדרוש יום או יומים מקודם, וא"ל הרב הלז איננו מבין זאת איך יוכל הדר"ג להכין לו דרוש בזמן קצר כזה, גם לי יש ב"ה מוח בקדקדי ועכ"ז אני צריך לייגע עצמי על זה לכה"פ י"ד ימים מקודם, ויאמר לו הגאון אני אסביר לו הענין, ע"ד דכתיב בסיף משלי, בשבחי האשת חיל, סדין עשתה ותמכור וחגור נתנה לכנעני, ולכאורה פלא למה אצל הסדין אמר ותמכור, ואצל החגור אמר נתנה, ומה הפרש בין זה לזה, אך הענין פשוט דהאשה זאת עיקר מסחרה בסדין, וזה אינה נותנת לכנענים וסוחרי ארץ רק בדרך מכירה, אמנם להראות אות תודתה למי שקונה אצלה סדין, תתן להסוחר חגור אחד במתנה, ולכן אמר סדין עשתה "ותמכור" לפי שהסדין הוא עיקר מסחרה, רק לאות תודה והכרת טובה, וחגור "נתנה" לכנעני, תתן לו החגור במתנה:

אמנם אם יבא אחד מן השוק וישאל ממנה שתתן גם לו חגור אחד במתנה, הלא תשחק לדבריו ותאמר:

אמת להקונים אצלי סדין אני נותן חגור במתנה, אבל מי שאינו קינה אצלי סדין, לזה גם חגור לא אתן רק צריך לשלמו במיטב כספו, וכן הענין נמי בשני חלקי התורה שהם הלכה ואגדה, חלק ההלכה הוא עיקר מסחרו של הקב"ה, כמ"ש חז"ל מיום שחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה, ולכן למי שקונה אצל הקב"ה, הלכה, שהיא עיקר מסחרו, לזה נותן דרוש אגדה במתנה, וא"צ לו לייגע עצמו על זה, אבל מי שאין קונה דברי תורה דהיינו הלכה, לזה לא יתן הקב"ה דרוש אגדה במתנה רק צריך לשלמו במיטב עמלו ולייגע עצמו עליו זמן זמנים טובא, ע"כ דפח"ח ועפי"ז נלע"ד לפרש בדרך הצחות, דברי רש"י ז"ל בסדרא דיומא, בפסוק וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה היא כמראה אשר הראה ה' את משה כן עשה את המנורה, וכתב רש"י, כן עשה מי שעשאה ומדרש אגדה ע"י הקב"ה נעשית מאיליה (וכן מועתק ברמב"ן לשון רש"י ז"ל ע"ש), והכוונה ע"ד הנ"ל, דכבר כתב מרן החת"ס ז"ל בס' תורת משה, דזה מעשה המנורה קאי על התורה והת"ח העוסק בה מקשה זהב

כי בקישוי יבא לזהב וקשה פרנסתו של ת"ח, וגם"עד ירכה עד פרחה מקשה היא" רק בקישוי וביגיעה רבה יבוא להשגת התוה"ק "עד ירכה" דהיינו גופי ודיני התורה עד פרחה" דהיינו הפלפול כלומר הציצים ופרחים לתורה הכל "מקשה היא" שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית וכו' וכך דרכה של תורה פת במלח וכו' כמראה אשר הראה ה' את משה" ואז לחם לא אכל ומים לא שתה, "כן עשה את המנורה" עכ"ל בשינוי קצת עיי"ש, ועל זה כתב רש"י, כן עשה מי שעשאה, כלומר כל מי שעשאה עד עכשיו כן עשאה כידוע שכל הגאונים הגדולים שזכו לכתר תורה, רק ביגיעה רבה זכו לזה, ולכן גם לעתיד כן צריך לעשותה, ואם אמר יאמר האב"ד כיון שצריך לייגע עצמו כ"כ על גופי תורה ופלפול התורה מאין הפוגות, א"כ דרוש אגדה שצריך לדרוש לפעמים בקהל עם אימתי נעשית, לזה כתב רש"י ומדרש אגדה" המדרש שצריך לו לפעמים לדרוש באגדה, גם זה לא יחסר לו, כי ע"י הקב"ה נעשית מאיליה" כי בשכר שיקנה מאת הקב"ה ההלכה שהיא עיקר מסחרו, יתן לו הקב"ה הדרוש אגדה במתנה, ולא יהי' צריך לו לייגע עצמו ע"ז זמנים טובא, וא"ש בדרך הצחות נכון היטב ב"ה:

ועל מתת אלהים הלזה קוה קויתי לה' ויט אלי חסד והמציא לי בדרך מציאה הבאה בהיסח הדעת דרוש לסיום הש"ס. ותחלה אומר "הדרן עלך" על מס' ברכות שהיא מסכתא ראשונה שבש"ס, ואח"כ אומר נעוץ תחלת הש"ס בסופה ונעוץ סופה בתחלתה.: והנה מס' ברכות מתחיל במשנה מאימתי קורין את שמע וכו' ומסיים בסוף המשנה האחרונה, ואומר עת לעשות לה' וגו' ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה', ועז"א הדרן עלך הרואה וסליקא לה מס' ברכות. וקישור הדבר יבואר בפשיטות עפי"ד הצל"ח ז"ל במשנה מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, ואף שאסור לאכול משהגיע זמן ק"ש ועיין ע"ב בתוס' בד"ה משעה שהעני וכו' אולי הכהנים מותרים לאכול תרומתן אז אפילו בזמן ק"ש כיון שאכילת תרומה מצוה היא כעבודת עבודה במקדש והרי ר' טרפון ביטל זמן בית המדרש בשביל אכילת תרומה כמבואר בפסחים דף ע"ג ע"א עכ"ל עיי"ש. והנה ר' טרפון שביטל זמן ביהמ"ד בשביל אכילת תרומה נראה בעליל שלמד כן מדברי ר' נתן שאמר הפרו תורתך משום עת לעשות לה' ומזה למד ר' טרפון לבטל זמן ביהמ"ד משום אכילת:

תרומה, וממילא וסליקא לה מס' ברכות בלי שום קושיא היאך אמר שזמן ק"ש היא משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן הלא אסור לאכול משהגיע זמן ק"ש, דז"א דאם ר' טרפון ביטל זמן ביהמ"ד בשביל עת לעשות לה' ולאכול תרומה, א"כ גם הכהנים יכולים לבטל זמן ק"ש בשביל. אכילת תרומה, וכדברי הצל"ח ז"ל, וא"ש:

ועתה נבוא ב"ה לקשר תחלת הש"ס עם סופה, מתחיל במשנה מאימתי קורין וכו' משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, ומסיים במשנה סוף עוקצים, אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנא' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, [ואף כי אח"כ מביא עוד מאמר ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא שלום וכו' מ"מ אין זה עיקר סיומא דש"ס אלא מאמר ריב"ל הנ"ל הוא עיקר סיום הש"ס, דהא קשה קושי' התוס' יו"ט הלא ר"ש בן חלפתא הוא מהתנאים הקדמונים ולמה סידר רבי דבריו אחר ריב"ל דהוא סוף התנאים, ומ"ש התוי"ט דרצה לסיים בשלום שהוא דבר טוב, כבר תמה עליו ביערות דבש בדרשה לסיום הש"ס דהלא ריב"ל סיים בלהנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא ואין לך דבר טוב יותר מזה, אלא העיקר כמ"ש היעד"ש בסוף הדרשה הנ"ל דעיקר סיום הש"ס הוא באמת מאמר ריב"ל דעתיד הקב"ה להנחיל וכו' והא דמביא אח"כ מאמר ר"ש בן חלפתא הוא משום טעמא דמלתא שניתן לכל צדיק ולדיק חלקו בפ"ע יען שאין מדריגה של זה כזה ולמען לא יהי' ח"ו קנאה ותחרות ולכך כל צדיק נפרד בעולמו ואמרו כל אחד נכוה מחופתו של חבירו כי גבוה מעל גבוה שומר וזהו אמרם על מה שהקב"ה מנחיל לכל צדיק ביחוד עולמות ואין לשני צדיקים בעולם א' משום דארשב"א אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום ולכך אין מהראוי בעולם שכולו ברוך שיהי' ח"ו קנאה ותחרות ולכך כל אחד במדור בפ"ע ויהי' שלום עכ"ד פס"ח ש"י], ועתה נבוא לענינינו דלכאורה קשה לי על מאמר ריב"ל דהוציא מפסיק להנחיל אוהבי יש וכו' דקאי על מציאות תמידי בעוה"ב כמ"ש הרמב"ם בפי' המשנה, דיש הוא המציאות ואין הוא האפיסה, ומזה למד על ש"י עולמות על דרך משל, והכוונה שיהי' לצדיקים תענוג רב ע"ש, (או כדעת מפרשים אחרים ש"י עולמות כפשוטו וכמשמעו), מנלן הא, הלא מבואר במשלי סימן ח' דהתורה היא שאומרת להנחיל אוהבי יש וכו' עיי"ש ברש"י ומפורשים. וא"כ דילמא מוסב יש על המציאות התמידי בעוה"ז, ואין לומר דסוף. אדם למות, ז"א דהא אמרינן בע"ז דף ה' דאם לא חטאו בעגל לא:
היו מתים כלל, וא"כ שפיר התורה אומרת להנחיל אוהבי יש על המציאות התמידי בעוה"ז, דהא להתורה יש בכח להציל האדם ממיתה, ואם מפני שחטאו בעגל משום הא לא איריא דזה הוא ענין בחיריי והבחירה חפשית לאדם אם להרע או להיטיב, אבל להתורה הא יש כח זה באמת ליתן להאדם שומר התורה חיים נצחיים בעוה"ז ושפיר אומרת להנחיל אוהבי יש, [ואם מוסב על חיי נצחיי בעוה"ז אין למידק מיני' ש"י עולמות לא ע"ד משל ולא ע"ד האמת כי עוה"ז רק עולם אחד וגם תענוג עוה"ז הוא מוגבל ונחקר בשכל וק"ל], וצע"ג לכאורה:

אמנם באמת מבואר בע"ז דף הנ"ל דדבר זה אם יש להתורה כח לבטל המיתה מישראל או לא, הוא פלוגתא דתנאי, דלר' יוסי שם ס"ל דלא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן, ולהתנא דברייתא שם ס"ל דלא קיבלו ישראל את התירה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן עיי"ש, וא"כ איכא למימר דריב"ל כתנא דברייתא ס"ל דאין כח להתורה לבטל המיתה מישראל, וא"כ עכ"ח הך להנחיל אוהבי יש קאי על המציאות התמידי בעוה"ב ושפיר דייק מיני' ש"י עולמות אם ע"ד משל דתענוג עוה"ב גדול ש"י פעמים יותר מתענוגי עוה"ז או ע"ד אמת ש"י עולמות ממש:

אמנם צריך להבין הני תנאי דפליגי בזה במאי קמיפלגי ובאיזה סברא תלוי ענין פלוגתתם, ונלע"ד דהך פלוגתא תליא באידך פלוגתא דתנאי בעלמא אם אומן קונה בשבח כלי או אין אומן קונה בשבח כלי, עפי"מ דאיתא בבראשית רבה פרשה כ' בפסוק עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת אמר לו קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה בידך עיי"ש, וא"כ ענין המיתה הוא כדי להשיב את הגזילה אל האדמה, אך אם אמרינן אומן קונה בשבח כלי א"כ ע"י קבלת התורה ושמירת המצות שהם כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים כנודע, נתקדשו ונטהרו כל האיברים והגידים של האדם ונזדככו ונתהפכו לרוחניים, ומתחלה הי' הגוף עפר מן האדמה וע"י שמירת תרי"ג מצות נתהפך לרוחני ודבר קדוש, כענין אשר קדשנו במצותיו וכו' ואין לך שבח כלי יותר מזה, וממילא א"צ להשיב הגוף להאדמה מצד והשיב את הגזילה, דהא קנאו מצד אומן קונה בשבח כלי, וה"ט דר' יוסי דס"ל דיש כח להתורה לבטל המיתה מישראל, אבל התנא דברייתא ס"ל כמ"ד אין אומן קונה בשבח כלי, ולכך ס"ל דאין כח להתורה לבטל המיתה אלא לבטל שיעבוד מלכיות מישראל:

אמנם הך פלוגתא אי אומן קונה בשבח כלי או לא ג"כ תליא באידך פלוגתא דתנאי אי שינוי קונה או לא, דלמ"ד שינוי קונה ס"ל דאומן קונה בשבח כלי דע"י השבח נשתנה לדבר אחר, ולמ"ד שינוי אינו קונה ס"ל דאין אומן קונה בשבח כלי דשינוי במקומו עומד, וכ"כ הגאון בעל נוב"י ז"ל בספרו דורש לציון דרוש ח' בסופו בד"ה ולפ"ז אומר אני וכו' עיי"ש:

והנה מבואר בב"ק דף ס"ה ע"ב דב"ש דס"ל גם לרבות שינוייהם ס"ל דשינוי במקומו עומד ולא קני ועיין ברש"י בחומש פ' כי תצא בפסוק כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם גם לרבות שינוייהם כגון חטין ועשאן סולת, וטען הרמב"ן ז"ל איך שביק ב"ה ונקיט כב"ש, ותירץ במזרחי דלכך נקיט רש"י כב"ש משום דלב"ה קשיא "גם" כדאיתא התם ולב"ה הא כתיב גם. גם לב"ה קשיא, ועיי"ש.:

ועתה נבוא לקשר תחלת הש"ס עם סופה, דהנה על מה שאמר במשנה מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן, דקדק בתוס' יו"ט ז"ל על לשון "בתרומתן" אמאי לא אמר בתרומה, ותירץ בס' מנחה חדשה להרה"ג מ' נפתלי הורוויץ מירושלים תובב"א, דלכאורה קשה כקושי' מהרש"א כיון דאז היא זמן ק"ש האיך רשאין הכהנים לאכול אז, הרי כיון שבא זמן ק"ש אסור לאכול עד שיקרא ק"ש ויתפלל, אמנם הדבר נכון מאד, דהא הכהנים מצוים להפריש תרומה גם מפירות של עצמן ואסורים לאוכלן בטבלן כדילפינן מאתם גם אתם ודרשינן אתם הלוים גם אתם לרבות הכהנים אלא שא"צ לקיים מצות נתינה ומעכבין ההפרשה לעצמן (ע' בש"ך יו"ד סי' של"א ס"ק קו"ף ע"ש) א"כ בשלמא כשישראל מפריש תרומה מסתמא מפריש כשיעור נתינה כדי לקיים מצות נתינה כראוי, (ע' נוב"י תנינא חיו"ד סי' ר"א אע"ג דאמרי' חטה אחת פוטרת את הכרי מידי איסור טבל אבל לקיים תתן לו צריך להפריש כדי נתינה ע"ש) אבל הכהנים בתרומתן, שא"צ להפריש כדי שיעור נתינה, א"כ אין מפרישין יותר מחטה אחת, וחטה אחת בודאי דרשאין לאכול קידם ק"ש דאינה אלא טעימה בעלמא, והיינו דדייק התנא נכנסין לאכול "בתרומתן" דהיינו מה שהפרישו מפירות של עצמן. ומיושב קושי' מהרש"א עכדפח"ח, וא"כ לפי"ז מוכח מתיבת בתרומתן דגם הכהנים צריכים להפריש תרומה מפירות שלהם וכדדרשינן גם אתם לרבות הכהנים, וממילא מדאמרינן "גם" לרבות, א"כ עכ"ח צריכים אנו לומר כב"ש "וגם" לרבות שינוייהם (כמ"ש במזרחי הנ"ל לדעת רש"י), וא"כ מוכח דשינוי במקומו עומד ולא קני, וממילא הה"ד נמי דאין אומן קונה בשבח כלי, וא"כ הלכה כתנא דברייתא בע"ז הנ"ל דאין כח להתורה לבטל המיתה מישראל וא"כ אין לומר דלהנחיל אוהבי יש קאי על המציאות התמודי בעוה"ז דהא סופו לעפר, אעכ"ח קאי על עוה"ב, ולכן שפיר אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש וכו' וא"ש ודו"ק:

ועתה אלכה לי אל הר המור לקשר ולנעוץ סוף הש"ס בתחלתה ואקדים לכם ב' הקדמות (א) רע דמ"ש לעיל בשם הנוב"י ז"ל דמה דאמרי' חטה אחת פוטרת את הכרי ה"ד להוציא מידי איסור טבל אבל לקיים מה שנא' ראשית דגנך וכו' תתן לו, צריך ליתן לכהן כדי נתינה, אין הכל מודים לסברתו הזאת, וכמבואר בס' תורה תמימה פ' שלח בפסוק מראשית עריסותיכם תתנו וגו' שחולק עליו מדדרשינן מפורש בירושלמי תרומות פ"ד סוף ה"ג ראשית אפי' כל שהוא ור"ל אפילו כל שהוא נקרא ראשית עיי"ש, ולענ"ד יש ראיה לזה גם מן הירושלומי ריש מס' פאה דמקשה על הא דתנן אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והביכורים וכו' למה לא תנינון תרומה עמהן ופי' הפ"מ דהא לתרומה נמי

אין לה שיעור מדאוריי' דהא חטה אחת פוטרת את הכרי עיי"ש ואם איתא להא דהנוב"י מאי מקשה הא מ"מ צריך שיעור כדי לקיים מצות נתינה, ונוראות נפלאתי בזה על הה"ג בן המחבר בנוב"י הנ"ל סי' ר"א שכתב ולפי"ז מתורץ נמי מה שתמהו התוס' במנחות דף ס' למה לא חשיב תרומה בהדי הנך דאין להם שיעור וכו' עיי"ש ומוכח מדבריו דהוא הי' סובר שזהו קושי' התוס' וז"א אלא התוספת הביאו קושי' זו בשם הירושלמי וא"כ מן הירושלמי אדרבה מוכח דלא כדברי אביו הגאון נוב"י ז"ל וזה פשוט:

ב במדרש תלפיות (ענף יש עולמות) הקשה דבמשנה אמרינן י"ש עולמות, ובאותיות דר' עקיבא אמר עתיד הקב"ה לתת לכל צדיק וצדיק ש"מ עולמות שנאמר שם עולם אתן לו, ותירץ דלא פליגי דהשכר י"ש עולמות, וכיון שתוספת של הקב"ה מרובה על העיקר, חוץ מהי"ש עולמות תוספתו הם ש"מ עולמות וזהו דדייק ש"ם עולם "אתן" המתנה הם ש"מ דהיינו מתנת חנם שהוא התוספת חוץ מן השכר שהם י"ש עכ"ל והנה ידוע במדה שאדם מודד מודדין לו, לאדם שהוא מוסיף בכל מצוה יותר מכפי החיוב, גם הקב"ה מוסיף לו יותר מכפי השכר שצריך ליתן לו, אבל לאדם שאינו מוסיף כלום מדילי', לזה גם הקב"ה אינו מוסיף, וכן אחז"ל בכמה דוכתי כל המוסיף מוסיפין לו, נמצא דהשכר ש"י עולמות הוא רק לאדם שאינו מוסיף כלום על החיוב, אבל למי שמוסיף גם הקב"ה מוסיף על עיקר השכר ונותן לו ש"מ עולמות כאותיות דרע"ק הנ"ל:

והנה מלת "בערבין" דתנן מאימתי קוראין את שמע בערבין פי' הגר"א ז"ל בשנות אלי' דהיינו בערב השני של בין הערבים שערב הראשון הוא מיד אחר חצות מש משינטו צללי ערב, וערב השני הוא אחר שקיעת החמה, וז"ש בין הערבים בין אותם שני ערבין עכ"ל ודפח"ח והנה ידוע דזריחת החמה ושקיעת החמה, הוא משל על חיי האדם בעוה"ז, ופטירתו מן העוה"ז לחיי העוה"ב, כמ"ש וזרח השמש ובא השמש, ואמרו חז"ל עד שלא שקעה שמשו של משה כבר זרחה שמשו של יהושע: ובזה מובן ההמשך וקישור של סוף הש"ס לתחלתו, דמסיים במאמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנא' להנחיל אוהבי יש, וקשה דהא באותיות דרע"ק אמר ש"מ עולמות, וצ"ל דש"מ עולמות הוא רק הוספה על החיוב דהיינו עיקר השכר, וריב"ל לא מיירי אלא בעיקר ולא בתוספת, וע"ז אמר בתחלת הש"ס מאימתי קוראין את שמ"ע ר"ת ש"מ עולמות בערבין כלומר מאימתי קוראין תחת ש"י עולמות ש"מ עולמות דהוא ר"ת ש מ ע "בערבין" בערב השני אחר שקיעת החמה של ימי חייהם בעוה"ז ונפטרים בשלום לעוה"ב, ע"י מה יזכו לקרות שם ש"מ עולמות תחת ש"י עולמות, לז"א משעה שהכהנים נכנסין "לאכול" בתרומתן, ע"י שנותנים לכהנים תרומה כדי אכילה בכזית, ולא חטה

אחת שהוא רק טעימה בעלמא, א"כ מוסיפים יותר על החיוב ונותנים לכהנים כדי פרנסתם בריוח, ולא רק לצאת י"ח בחטה אחת, עי"ז זוכים לקרות בערבין את שמע ר"ת ש"מ עולמות, דכמו שהם מוסיפים על עיקר החיוב, כן גם הקב"ה כמדתם ימדוד להם ויוסיף על עיקר השכר ש"י עולמות עוד ש"מ עולמות, וכדאמרינן כל המוסיף מוסיפין לו. השי"ת ישים חלקנו בין הצדיקים הזוכים לש"י וש"מ עולמות בעוה"ב, ועד אז יצוה את הברכה באסמינו בעוה"ז, ונזכה לגדל בנינו מתוך נחת והרחבה לתורה ולחופה ולמעש"ט ויקויים בנו מקרא שכתוב ואני זאת בריתי אותם וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם ובלצ"ג ונאמר אמן. תם ונשלם קונטרס שם עולם תהלה ותפארת לאדון העולם:

השמטות וחידושים:

ט בדף מ' ע"א ר"י אומר אילן שאכל ממנו אדה"ר חטה היתה וכו'. כתב בספר "עיון יעקב" לסנהדרין דף ע' ע"ב וז"ל:

במקצת ע"י כתב וקרי ליה עץ ע"ש העתיד שחטה תתמר כדקל ובאמת א"צ לזה שכתבו המפרשים שגם קודם החטא היה הכל כמו שיהיה לעתיד ולכך נאסר לו החטה דוקא שהוא מקודש ביותר שהיא תחת יד הקב"ה בעצמו ולא תחת שום שר כדאיתא בש"ך על התורה פ' עקב ע"ש עכ"ל. ונוראות נפלאתי עליו שלא זכר שר דברי המדרש רבה פ' בראשית סוף פרשה ט"ו ורשבר"י בעי קמי ר' זעירא א"ל אפשר חטים היו אמר לי הין א"ל והכתיב עץ א"ל מתמרות היו כארזי לבנון ע"ש. והנה מבואר עוד שם במדרש דעת ר' אבא דעכו שאמר אתרוג היה הה"ד ותרא האשה כי טוב העץ וגו', אמרת, צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו, ואין אתה מוצא אלא אתרוג. ויובן ג"כ דלכך נאסר לו אתרוג דוקא לפי שהוא מקודש ביותר שהוא תחת יד הקב"ה בעצמו וכמ"ש בס' בני יששכר במאמרי חודש תשרי מאמר י"א בשם ספרי המקובלים הראשונים אשר ארבעה מינים שבלולב אין שר שולט עליהם רק הם מתגדלים בהשגחתו ית"ש בלי אמצעי עיי"ש. והוא על דרך שכתב העיון יעקב גבי חטה. אך בער אנכי ולא אדע מה יענה למ"ד גפן או תאנה היה ? ודע דבספר ראש דוד להחיד"א ז"ל מביא בפ' בראשית בשם האר"י הקדוש זצ"ל שטענת הנחש היה שעל העץ עצמו צוה שכן כתיב ומעץ הדעת לא תאכל אך הפרי מותר, וחוה השיבה כי גם הפרי אסור, אבל אח"כ כשראתה כי עץ הדעת היה משונה והיו עצו ופריו טובים אז אמרה אמת אמר לי הנחש, וז"ש ותרא האשה כי טוב העץ עצמו למאכל, ולא אמר פרי העץ, ואז נתפתית בדברי הנחש, כי אם לא היה רק הפרי ראוי למאכל א"כ אף שהקב"ה לא פירש ומפרי העץ לא תאכל רק ומעץ הדעת לא תאכל

ודאי שעל הפרי אמר ולא על העץ כיון שאינו ראוי לאכילה, אבל עתה כראותה כי טוב העץ עצמו למאכל אז אמרה א"כ לא צוה אלא על העץ וזהו ותקח מפריו שסברה שהפרי מותר ע"כ דפח"ח ש"י. והנה זה הפירוש מסכים מאוד לדעת ר' אבא דעכו הנ"ל שאמר אתרוג היה. שו"ר בילקוט דוד (פויזנר) פ' בראשית בשם חן טוב' שכל מה שהיה בגן עדן היה טעם העץ כטעם הפרי עיי"ש. אמנם ר' אבא דעכו עכ"ח לא ס"ל סברא זאת: (יו"ד) בענין מש"ל דף ל"א באגדה דאל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו, ומביא ראי' מרב כהנא דא"ל לרב שימי בעת שנפטור ממנו "ודאי דאמרי אינשי הני ציניתא דבבל איתנהו מאדה"ר ועד השתא" ומקשים העולם מאי דבר הלכה יש בזה, ועמש"ל אריכות בזה. וכעת נ"ל בפשיטות דלכך צ"ל דבר הלכה כשנפטר מחבירו, יען דרוב העולם אומרים דבר אגדה, וא"כ הוה דבר הלכה מילתא דלא שכיח, ומתמיהים העולם על מי שאומר דבר הלכה, ואיתא בגמ' חולין ע"ה ב' כל מלתא דתמיהא מדכר דכירי לה אינשי, וז"ש אל יפטר אדם אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו, יען דלומר דבר הלכה הוא מלתא דתמיהא, וממילא מדכר דכירי לה אינשי, וראי' לזה דצריך לומר מלתא דתמיהא כדי שעי"כ יזכרהו, מרב כהנא דא"ל לרב שימי ודאי דאמרי אינשי הני ציניתא איתנהו מאדה"ר ועד השתא, כי רב כהנא לא הי' יכול לומר דבר הלכה, כי אצלו אין זה מילתא דתמיהא:

שיאמר דבר הלכה, כי כל עסקו הי' בהלכות, ולכן כשהי' רוצה שיזכרהו רב שימי, הי' אומר לו בפטירתו ממנו, אם אמת מה דאמרי אינשי דהני דקלים דבבל הם מאדה"ר ועד השתא, וזה באמת מלתא דתמיהא, כי מה לו לרב כהנא לשאול שאלה של מה בכך, ומה נ"מ בזה אם היו מאדה"ר או לא, אע"כ דמתוך כך זוכרהו וא"ש:

ובגוף המאמר שמעתי מפרשים, אל יפטר אדם מחבירו כלומר אל יפטר אדם מדביקות הבורא ית' שהוא חבירו [כמ"ש חז"ל שבת דל"א דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כה"ת כולה ופירש"י רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כ"ז) זה הקב"ה אל תעביר על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חברך על דבריך ע"ש], אלא מתוך דבר הלכה, כלומר רק כשלומד דבר הלכה אז הוא פטור מדביקות הבורא ית', יען שמתוך כך זוכרהו, כלומר דמתוך שפטור מלחשוב בשעת לימודו בדביקות הבורא ית' יכול לזכור הענין שלמד ויתרשם במוחו היטב. משא"כ אם הי' חושב גם בשעת הלימוד בדביקות הבוי"ת לא הי' הענין ההוא שלמד מתרשם במוחו מצד בלבול המחשבה והי' נשכח ממנו מהרה:

עוד שמעתי מפרשים המאמר הלז' עפימ"ש המפורשים ז"ל דשום אדם אינו יכול לקיים כל התרי"ג מצות אלא בצירוף עם כל ישראל דע"י שכל ישראל חברים ויש אחדות

ביניהם נחשב לכל א' כאלו הוא מקיים המצוה שעושה חבירו, ופירשו בזה מחז"ל כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, כלומר כשמצרפים כל ישראל ביחד אז יש להם חלק לעוה"ב ע"י המצות שמקיימים ביחד כל התרי"ג מצות, אמנם מלבד זה יש עוד תקנה ואפשרות לכל אדם לקיים כל התרי"ג מצות ע"י עסק ולימוד התוה"ק כמ"ש חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת, והה"ד נמי כל המצות יכול לקיים ע"י שעוסק בהלכות ודינים של אותה מצוה, ושמעתי בשם הגאון מה"ו שמחה בונם סופר ז"ל אבד"ק פרעשבורג, שפירש בזה מחז"ל ריש מסכתין, שמעתי בת קול שמנהמת כיונה וכו' מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, ואמר הג' הנ"ל כי באמת להקב"ה לא חסר כלום במה שחרב בהמ"ק וגלינו מארצנו, כי תחת הקרבנות יש לו להקב"ה תורת הקרבנות שאנו עוסקים בסדר קדשים וטהרות וכאלו הקרבנו כל הקרבנות כולם כמבואר בש"ס סוף מנחות, ותחת הבהמ"ק יש לו להקב"ה בתי כנסיות ובמ"ד שמגדלין ומקדשין בהם שמו הגדול ית' באמירת איש"ר וקדושה וברכו, אבל אוי ואבוי לנו שגלינו מארצנו ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו, וז"ש חז"ל מה לו לאב פי' מה חסרון והפסד יש לו להאב העליון ית"ש במה שהגלה את בניו, אבל אוי ואבוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, רק להם לבנים אוי ואבוי אבל לא לאב ודו"ק ודפח"ח], המורם מזה דמי שאינו יכול לעסוק בדבר הלכה לזה אין תקנה אחרת רק הדיבוק חברים והאחדות שעי"כ נחשב לכל או"א כאלו קיים כל התרי"ג מצות כמש"ל, אבל מי שעוסק בדבר הלכה, זה יכול לפטור עצמו מחבירו, ואעפי"כ יכול לקיים כל התרי"ג מצות, ע"י שעוסק בהלכות ודינים של כל התרי"ג מצות, וז"ש אל יפטר אדם מחבירו, כלומר שאינו יכול להפטר מהתקשרות עם חבירו, אלא מתוך דבר הלכה, כי בעסקו בדבר הלכה אינו צריך להצטרף עם חבירו, יען שמתוך כך פי' מתוך שעוסק בדבר הלכה, זוכרהו, הקב"ה לטובה, ונחשב לו כאלו קיים כל התרי"ג מצות בפועל ודו"ק:

עוד שמעתי פי' מתוך דבר הלכה, מאמצע דבר הלכה, דהיינו שיאמר לו קושיא בלא תירוץ, שמתוך כך זוכרהו, שיזכור שחבירו אמר לו קושיא ולא תירצה, והוא ישתדל לתרצה, ועי"כ יהי' חקוק זכרונו בלבו:

ועיין בענף יוסף לעירובין דף ס"ד ע"א בד"ה אל יפטר וכו' מ"ש בזה בשם ס' מעון הברכות ע"ש, ואנכי הרואה שכבר קדמו בזה הגאון בעל "עיון יעקב" בחידושיו לכאן ע"ש:

וע"ע מ"ש בזה הגאון מליסא ז"ל בהקדמה לספרו דרך החיים ע"ש ויותר אינני רוצה להאריך בזה: (יא) בדף ל"א כתבתי פירוש דברי הגמ' מימר שפיר קא אמרת אבל מורה

הלכה בפני רבך את ע"ש, וכעת מצאתי שכבר קדמני בזה בס' ישמח משה עה"ת פ' ויקרא ע"ש ושמחתי שכוונתי ב"ה לדעת גדול:

עוד מצאתי בס' נפש יהונתן עה"ת דף ע"ו שכ' וז"ל, מקשים העולם הלשון מימר שפיר קאמרת מיותר הוא וי"ל דאתי להורות דהורה הלכה בפני רבו חייב מיתה ובני אהרן מתו על שהורו הלכה בפני רבן, דהנה ברמב"ן איתא ב' דעות ח"א דבני אהרן שפיר קאמרי אע"פ שהאש יורד מן השמים מצוה להביא מן הדיוט ולמה מתו על שהורו הלכה בפני רבן, וחד אמר דשלא כדין הורו בזה ולכך מתו ולהך דיעה אינו מוכח דמורה הלכה בפ"ר חייב מיתה, ובירושלמי אי' את הכבש אחד תעשה בבוקר מאי אחד בגימ' י"ג שי"ג כהנים מתעסקים בו וקחשיב השוחט והזורק, לפ"ז אי אמרי' דלימוד של בני אהרן אמת שמצוה להביא מן ההדיוט קשה לחשוב עוד אחד והוי י"ד, אך אי אמרי' שחיטה כשרה בזר א"כ אפיק השוחט ועייל המביא אש זרה, והשתא א"ש מימר שפיר קאמרת דשחיטה כשירה בזר וממילא לא הוי אלא י"ב כהנים וצ"ל כלימוד של בני אהרן שמצוה להביא מן ההדיוט וא"כ עייל כהן המביא אש זרה, וקשה למה מתו בני אהרן הא שפיר הורו, וצ"ל דהורו הלכה בפני רבן וחייב מיתה לכך צריך להקדים מימר שפיר קאמרת ודו"ק עכ"ל ודפח"ח:

יב בדף כ' ע"ב והם מדקדקין ע"ע עד כזית עד כביצה ע"ש:

כתב בפי' הגר"א ז"ל על משלי כ"ב פסוק ט' נראה דה"פ כמ"ש הרי"ף דשיעור ב' סעודות הם י"ח גרוגרות והם ששה ביצים, ואיתא בזוהר שבג' ביצים יש עשרה זיתים שהם ט' גרוגרות הרי שהזית פחות מגרוגרות בחלק עשירית, ולפ"ז א"ש כי שיעור סעודה הוא ג' ביצים כנ"ל והם עשרה זיתים וכשיש לאדם זה השיעור לבד אזי חייבה התורה כשיאכל בעצמו כשיעור הסעודה שיברך לה' על מזונו כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת לשון יחיד אבל ישראל עם קדושים וחפשו בחיפוש נרות איך לגדלו ולרוממו יותר ולכן כשיש לו שיעור הנ"ל שהוא עשרה זיתים יהדר אחר עשרה כדי שיגיע לכ"א כזית ויברכו בשם ואם לא ימצא עשרה עם כל זה לא יאכל בעצמו אלא מהדר אחר שלשה ויתן לכ"א כביצה ויברכו בזימון, וז"ש וכי לא אשא פנים לישראל אני וכו' ואכלת ושבעת וכו' והם מדקדקין על עצמן עד כזית תחילה ואח"כ עד כביצה, ובאמת שיעור כזית וכביצה נשנית לגבי זימון כדתנן עד כמה מזמנין עד כזית כו' אבל לא לענין זה, ועתה לא קשה קראי אהדדי דהפי' הוא כך כשהם נושאים פנים בתורה ומדקדקים בה גם אני נושא להם פנים וכו' עיי"ש עד סופו כי דבריו הקדושים מאירים כשמש בצהרים זי"ע ועכי"א. אח"כ

פקחתי עיני וארא דבס' ענף יוסף שעל העין יעקב לכאן כבר העתיק דברי הגר"א הנ"ל ואעפי"כ מפני חיבת הקודש הנחתי הדברים בספרי ולא העברתי עליהם הקולמוס:

יג בדף ט"ז ע"א ומעשה בר"ג שנשא אשה וקרא לילה הראשונה א"ל תלמידיו למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת:

כמדומה לי שראיתי בכת"י הגאון ר' שמעון סופר ז"ל מקראקא שכתב דר"ג הי' דבק תמיד בהקב"ה כענין שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד (ועיין בהגהות רמ"א או"ח ר"ס א') א"כ אם נאמר שלא יקרא ק"ש פעם א' אז אנו "מבטלין" הימנו מלכות שמים וזה שאיל איני שומע לכם "לבטל" הימני מלכות שמים וכו':

ועוד כתב בזה, דחתן אחר פטור מק"ש, לפי דבעת הזיווג פונה מחשבתו לדבר אחר ונמצא דגם מקודם לא יוכל לכוין דעתו לשמים, אבל ר"ג שקיים בכל דרכיך דעהו ואפי' בשעת הזיווג קיבל עליו עול מלכות שמים, א"כ פשיטא שיכול לכוין דעתו לשמים וחייב בק"ש בכל פעם, וז"ש איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים "אפילו שעה אחת" דהיינו בעת הזיווג, וכיון דגם אז יש עלי עול מלכות שמים, א"כ פשיטא דאוכל לכוין ומחויב אני בק"ש, ודפח"ח ש"י, (ומ"ש ר"ג לבטל "הימני" דנראה לכאורה שפת יתר והול"ל איני שומע לכם לבטל מלכות שמים וכו' עיין בס' ישמח משה להגאון ר' משה טייטעלבוים זצ"ל בפ' לך לך בד"ה מדרש תנחומא כו' מ"ש ע"ז ענין עמוק ונפלא דפח"ח ש"י):

יד העתק מס' מנחת יהוד' עה"ת אות רל"ו וז"ל, אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה, שמעתי מפה צדיק הדרשן מהו' פייש פישמאן ז"ל מעשה שאירע בק"ק טיסא פורעד אשר נגיד מפואר וי"ש נדב לבו אותו לכתוב ס"ת לעצמו ולחינוך הס"ת קרא בקריאה של חיבה את הגאון הקדוש מהו' הרש מליסקא זצ"ל ואת הגאון החסיד האלוקי מהו' הילל ליכטענשטיין זצ"ל, אולם ע"י סיבה הגאון מהו' הילל ל"ש זצ"ל לא בא, וכתב שיבא על השבת קודש אחר החינוך וכן עשה, ויהי בשבת קודש שנתחנך הספר דרש הגאון מליסקא מה טוב ומה נעים אשר בנ"י מפזרין ממונם לקיים מצות ה' ומהדרים במצות זה אלי ואנוהו וכמותם ירבו בישראל, ובשבת הבאה כאשר בא הקדוש מהו' הילל ל"ש ז"ל גם הוא דרש, אולם מיד התחיל בתוכחה מגולה, אתם חשבתם כמה צדיקים אתם לפי שנמצא ביניכם איש אשר פזר נתן לקיים מצות ה' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת אל תרבו תדברו גבוה גבוה כי ראיתי אשר אתם מתביישים למכור בקול רם המצות בבית הכנסת אלא תקנתם דף (שקורין טעוועלע) שהשמש ילך ויראה

באצבע וקולו לא ישמע, הרימו מכשול מנגד פניכם מתחלה סור מרע ואח"כ עשה טיב, ויהי כאשר הנדבן שמע דברי התוכחה מגולה לא ידע עם מי האמת, אם האמת עם הגאון מליסקא זצ"ל אשר דבר טוב לפארם ולרומם בקהל עם, או עם הצדיק מקאלאמעא אשר בתוכחה מגולה יסר אותם בשבט פיו, וילך בבוקר השכם לבקר את הרב מליסקא ויאמר לו אמור נא אדוני עם מי האמת, אתך או עם הרב ר' הילל:

ויען החכם והקדוש:

דע לך בני, יש ב' מיני נביאים האחד מתנבא רק רע והאחד רק טוב, כי הדרשן דומה למילדת כמאמר סאקראטעס החכם, כמו המילדת מסייע להיולדת להוציא הולד, כן הדרשן מסייע לבני אדם ע"י מוסר ותוכחה להוציא מחשבותם לידי פועל ולקיים מצות ה', ובזה יש ב' דרכים לפני הדרשן, האחד להגיד שבחן של ישראל, ולדבר על לבם באמירה נעימה עד שבנ"א יאמרו שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, המילדת, ר"ל הדרשן הזה נקרא "שפרה" שמשפר מעשיהם של ישראל, אולם יש עוד דרשן צווח תמיד ומוצא תמיד דבר רע להגיד לעמו פשעם ולבית יעקב חטאתם, המילדת הזו ר"ל הדרשן הזה נקרא "פועה" מלשון כילדה אפעה, והנה חז"ל ספרו לנו (ברכות דף ה' ע"ב) ר' אלעזר חלש על לגבי' ר' יוחנן חזי דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזי דהוי קא בכי א"ל אמאי קא בכית וכו' וכו' א"ל להאי שופרא דבלי בארעא קא בכינא וכו. עיי"ש. ועפ"י הנ"ל יש לפרש ר"א דהוי קא גני בבית אפל, ר"ל שהוא הי' מהני דרשנים שנקראו פועה, שראה הכל באפלה, מצא בכל אדם עונות וחטאים הדומים לחשכת הלילה, אז אתא ר' יוחנן וגלייה לדרעא ונפל נהורא, ריו"ח הוי מאותן דרשנים שנקראו שפרה, שפר מעשי עמו והראה שאין לך אדם שאין זכותו בקופסיה, ואפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרמון, וע"כ אמר, גלייה לדרעא וכפל נהורא, הראה לדעת שמעשה ישראל דומין לאור היום המאיר ובא, אשרי העם שככה לו, ע"כ א"ל ר"א על האי שופרא דבלי בארעא קא בכינא, כי אתה מלמד סנגוריא על ישראל, אוי לדור שאבדה כלי חמדה מרגניתא דא המאירה מעשה ישראל להתפאר:

והנה אנכי, כן אמר הקדוש מליסקא:

הנני מאותן הדרשנים שמלמדים רק טוב, ע"כ הקב"ה לפי דרכי הזמין לפני אותו שבת שנתת הספר בבית הכנסת, ואז לא מכרו העליות כי העליות היו שלך באותו שבת שנתת הס"ת לבהכנ"ס, ולא ראיתי שלא מכרתם העליות בקול רם, אולם הצדיק ר' הילל אשר הוא מן הדרשנים אשר דרכם לצווח ולייסר את העם בשבט פיו, הוא בא בשבת השני,

כי כן הזמין ה' לפניו, כדי שיראה מעשה ויזכור הלכה ויהיה לו מקום להוכיח כפי דרכו אשר ג"כ דרך הקודש נקרא עכ"ל:

ט"ו בדף ה' ע"א, א"ל ר"א ברי' דרחב"א, הכי ארחב"א אמר ר' יוחנן, אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנא' כי את אשר יאהב ה' יוכיח, אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו אל תקרא תלמדנו (הדלי"ת בסגול) אלא תלמדנו (בצירי) דבר זה (שאשרי הגבר אשר וגו') מתורתך תלמדנו, קל וחומר משן ועין מה שן ועין שהוא א' מאבריו של אדם עבד יוצא בהם לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכו"כ, והיינו דרשב"ל דאמר רשב"ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין וכו' מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם עכ"ל הגמ':

וקשה מאוד על מה שאמר "והיינו דרשב"ל" הלא ריו"ח יליף לה מק"ו דשן ועין ור"ל יליף לה מגז"ש א"כ איך קאמר והיינו דרשב"ל, ועוד קשה מה שהקשה באהבת איתן שבגליון העין יעקב לכאן, למה לי הק"ו כיון דאיכא גז"ש, וכן קשה אדר"ל דאמאי איצטריך למילף מגז"ש כיון דאיכא למילף מקו"ח עיי"ש, [והנה על קושי, השני' י"ל כמ"ש הרי"ף שעל העין יעקב לכאן דר"ל לא דריש האי ק"ו די"ל דעבד כנעני יוצא בשן ועין מטעם שדרשו חז"ל (בב"ר פל"ו) מה טעם העבד יוצא בשן ועין משום דכתיב וירא חם אבי כנען ויגד וגו' ופירש"י וירא ויגד ראה בעינו והגיד בשינו המחתך את הדבור וכיון שלקה באחד מן האברים שחטא נפטר מקללתו עבד עבדים יהי' וגו' ויוצא לחירות, אבל מנין לנו שיסורין ממרקין עונותיו של אדם לזה למד בגז"ש דברית מלח יעו"ש, אבל קושי' הראשונה עדיין קשה למ"ל לריו"ח למילף מק"ו כיון דאיכא גז"ש], אמנם כל אלו קושיות קשים רק לגירסת הספרים שלפנינו וכן הוא גירסת רש"י ז"ל במילתי' דר"ל "אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם) אבל לפי גירסת הילקוט שמעוני בפ' משפטים רמז של"ט אין כאן שום קושיא וז"ל הילקוט שם:

ואומר אשרי הגבר אשר וגו' ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומה שן ועין שהוא א' מאבריו ש"א עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם עאכו"כ, והיינו דאמר ר"ש בן לקיש נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין מה ברית האמור במלח ממתקת כל הקרבן אף ברית האמור ביסורין ממרקין כל גופו של אדם עכ"ל, וא"כ לפי"ז לא למד ר"ל בגז"ש דברית ברית דיסורין ממרקין כל עונותיו ש"א, אלא דיסורין ממרקין כל גופו ש"א, ואחר שהוא כן א"כ שפיר יש ללמוד דיסורין מכפרי' עונות בק"ו דשן ועין שהוא א' מאבריו ש"א עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין כל גופו ש"א עאכו"כ, וא"כ הכל נשען על הק"ו משן ועין, ושפיר קאמר הש"ס והיינו דרשב"ל דלמד מגז"ש דברית ברית

דיסורין ממרקין כל גופו ש"א וממילא שפיר איכא ק"ו דשן ועין, וגם לא קשה קושי' האהבת איתן למ"ל ק"ו כיון דאיכא גז"ש דהא בגז"ש לחוד לא סגי רק ע"י הגז"ש איכא ק"ו ולולא הגז"ש דיסורין ממרקין כל גופו ש"א לא הי' אפשר לדרוש הקו"ח וא"ש ודו"ק:
ובזה מיושב גם קושי' הרי"ף שעל העין יעקב לקמן בסמוך, בהא דתניא רשב"י אומר ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלן לא נתנן אלא ע"י יסורין ואלו הן תורה א"י והעוה"ב, תורה מנין דכתיב אשרי הגבר אשר וגו' ומתורתך תלמדנו, והקשה הרי"ף ז"ל מנ"ל לדרוש קרא דאשרי הגבר וגו' שמתוך היסורין זוכה לתורה ומתורתך תלמדנו דלמא אתא לדרשה דתלמדנו ק"ו משן ועין כדלעיל והניחו בצ"ע עיי"ש, ולפי הנ"ל י"ל, (מלבד די"ל דר"ש לשיטתו דס"ל יש אם למקרא כמבואר בסנהדרין ד' ע"א ואזלינן בתר הנקודה ולא הכתב א"כ אי אפשר לדרוש תלמדנו הדלי"ת בצירי), אחרי דגז"ש ברית ברית לחוד לא סגי אלא ע"י הגז"ש יש לנו ק"ו משן ועין והכל נשען על הק"ו כמו שביארנו, א"כ ר"ש לשיטתו בכה"ת כולה דרשינן טעמא דקרא ה"נ דרשינן הטעם דעבד יוצא בשן ועין משום דכתיב וירא ויגד לשני אחיו, וכיון שקיבל עונשו בעין שהוא וירא ובשן שהוא ויגד. לכן ניצול מקללת ארור כנען עבד עבדים יהי' לאחיו, א"כ אי אפשר לדרוש קרא ומתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין, דהתם הטעם דיוצא לחירות משום וירא ויגד, אבל מנין לנו שיסורין ממרקין עונותיו ש"א, לכן דרש רשב"י קרא מתורתך תלמדנו שמתוך היסורין זוכה לתורה וא"ש הכל בס"ד: (ט"ז) בדף ן' ע"ב ואם נתן לו שלום ולא החזיר נקרא גזלן שנאמר ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם עיין פי' רשי' וי"ל מלשון עניה שעונין שלום, שמעתי, עכ"ל בעל לקוטי שלמה ז"ל, והנה לא הי' לפניו ספר זהב שיבה למהר"ש אלגאזי ז"ל שכתב ומזקני הרב וכו' שמטתי שפירש דדייק מדכתיב גזלת העני ואחר תי"ו לא יבא ה"א דהל"ל או גזל העני או גזלת עני בלא ה"א לכן דרש כמו שהוא אחת מהמדות גורעין ומוסיפין ודורשין, גורעין אות ה"א מתיבת העני ומוסיפין אותה בסוף כאלו כתוב גזלת עניה שהוא ענית שלום עכ"ל:
בדף ז' ע"א ויאמר לא תוכל לראות את פני תנא משמי' דר"י בן קרחה כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי (בסנה) לא רצית (שנא' ויסתר משה פניו) עכשיו שאתה רוצה איני רוצה:
פי' בחידושי שמן רוקח ז"ל דגדולת מרע"ה הי' מצד ענותנותו וכל מה שזכה למדרגתו הגבוהה הכל הי' בשביל מדת ענוה שבו (וע' בתוס' חדשים ריש מס' אבות על משה קיבל תורה מסיני כנודע) אמנם בעת שרצה לראות ולהשיג דרכי השי"ת הגבוהים והרמים ודימה בנפשו שהוא ראוי והגון לכך א"כ אז נפל ממדרגתו מדרגת ענוה, וזה הי' הגורם

שהקב"ה לא רצה להראות לו וז"ש כשרציתי הי' הטעם מה שרציתי בשביל שאתה לא רצית אבל עכשיו שאתה רוצה ונפלת ממודרגתך מדרגת ענוה, אני איני רוצה ודפח"ח ש"י:

בדף ח' ע"א על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא אמר ר' חנינא לעת מצוא זו אשה כו' ר' נתן אמר לעת מצוא זו תורה וכו' רנב"י אמר לעת מצוא זו מיתה וכו' ריו"ח אמר לעת מצוא זו קבורה וכו' מר זוטרא אמר לעת מצוא זו בית הכסא (פירש"י שיהא דר במקום שיש בהכ"ס סמוך לו וכו') אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו לא נתן טעם למה עדיפא מכולהו, ועיין במהרש"א ז"ל בחידושי אגדות מ"ש בזה, ולפענ"ד נראה משום דלכולהו קשה אמאי אמר קרא על זאת יתפלל כל "חסיד" אליך לעת מצוא מדוע יתפלל ע"ז דוקא חסיד, הלא ע"ז שאמרו כל הני צריך כל אדם להתפלל, לכן אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו, דלעת מצוא קאי על בית הכסא שיהא סמוך לו, ולכן אמר ע"ז יתפלל כל "חסיד" דייקא, דידוע שהחסידים בודקים עצמם פעמים הרבה ביום בבית הכסא שיהי' גופם נקי למען יהי' בקרבם קדוש ויוכלו להתפלל וללמוד בגוף טהור ונקי מכל סחי ומאוס, ולכן צריך החסיד דייקא להתפלל ע"ז שיהא הבית הכסא סמוך לו, יותר משאר כל אדם, ושפיר אמר הכתוב ע"ז יתפלל כל "חסיד" אליך לעת מצוא וא"ש נכון בעזהי"ת:

י"ח שם א"ל רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמי' דרב חסדא במילי דבי כנשתא א"ל הכי אמר ר"ח מ"ד אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות כו':

כתב בס' עשרה למאה דרוש ד' הנה מ"ש מילי דבי כנשתא כוונתו הוא ענין התפלה ונקטה בלשון בי כנשתא לפי שעיקר התפלה היא בבית הכנסת, אך קשה שהמאמר פתח במעליותא דתפלה ומסיים בגריעותא, אמנם י"ל ע"ד שאמר שהמע"ה יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה, ופירשו בו שהנה כאשר נרצה לומר על דבר א' שהוא טוב מחבירו צריך שיהי' בין שני הדברים איזה השתוות, משא"כ דברים אשר אין ביניהם שום השתוות בלתי ראוי לומר עליהם שהא' טוב מחבירו, למשל הנה יאמר על בשר עגל שהוא טוב מן בשר עוף וכן להיפך, כי שניהם בשר המה, וכן יאמר על בגד משי שהוא טוב מבגד צמר וכן להיפך, בעבור כי שניהם בגד המה, אבל לא יאמר על בשר עגל שהוא טוב מן בגד משי, כי אין להם שום השתוות, והנה באמת התורה אין לה שום ערך והשתוות עם כל הדברים הגשמיים הנמצאים בעולם השפל הזה, כי היא למעלה מן כל הדברים הרוחניים, והיא אמרה ואהי' אצלו אמון ואהי' שעשועים יום יום, אולם

בעבור שאנחנו בני אדם ואצלינו היותר טוב הוא הכסף והזהב, לכן שיבח דהמע"ה את התורה שהיא טובה מכסף וזהב, ואמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, אבל באמת אין בין התורה והעולם שום השתוות וערך שיהי' ראוי לומר עליהם שזה טוב מזה, וז"ש יקרה היא מפנינים אך פן תטעה לומר שיש איזה השתוות בין התורה והפנינים, לז"א וכל חפציך לא ישוו בה ר"ל שלפי האמת אין להם שום השתוות כלל ומה שאמרתי יקרה היא מפנינים הוא רק לשבר את האוזן הגשמי', והנה רבא בקש מרפרם שיאמר לו הני מילי מעליותא בתפלה, אמר לו בא וראה כמה גדול כח התפלה שהיא כ"כ במדרגה שנאמר עלי' שאוהב ה' את התורה יותר ממנה, ומעלה גדולה אל התפלה שיש לה ערך והשתוות עם התורה כנ"ל עכ"ל ודפח"ח, (ובפי' הרי"ף שעל העין יעקב לכאן כתב ג"כ מעין זה אך באופן אחר קצת עיי"ש בראש ד"ה אוהב ה' וכו'):

י"ט בדף נ"ה במהרש"א חידושי אגדות ד"ה חלום של שחרית כו' כתב חלומות שבתחלת הלילה הולכין אחר הרהורי הלב שביום גם עשן המאכל יטרדהו ומערבב שכלו בדברים בטלים והם בעצמם החלומות אשר ע"י שד שוא ידברו אבל חלום של שחרית שכבר נח האדם מהרהורים שביום יבואו החלומות האמיתיים אשר ע"י מלאך וכו' עיי"ש, ודברים אלו סותרים למ"ש מהרש"א ז"ל בעצמו לעיל דף ג' בד"ה ואשה מספרת וכו' דבמשמר ראשון החלומות הם מהרהורי לבו ובמשמר שני' החלומות הם ע"י שד ובמשמר אחרון הם ע"י מלאך עיי"ש וצ"ע:

עוד כתב המהרש"א ז"ל בכאן וז"ל, ומעתה הונחה קושית בעל עקידה אהא דאמרינן כל החלומות הולכין אחר הפה הרי יוסף אמר כי לאלהים פתרונים דאין כאן מקום קושיא דודאי זה החלום פרעה כיון שנשנה פעמים בלילה אחד הוא מחלומות שהפתרון לאלהים ומתקיימין וק"ל עכ"ל. ודבריו הם פליאה גדולה בעיני הלא קושי' בעל עקידה בשער כ"ט הוא ממ"ש יוסף לסריסי פרעה המשקה והאופה הלא לאלהים פתרונים ולזה לא יספיק תי' המהרש"א מחלום פרעה וצע"ג. ובגוף הפסוק פ' וישב ויאמרו אליו חלום חלמנו ופותר אין אותו ויאמר אליהם יוסף הלא לאלהים פתרונים ספרו נא לי, שמעתי בשם הגאון ר' שמעון סופר ז"ל מקראקא שאמר, דהנה אחז"ל אין חלום בלא דברים בטלים, ואעפי"כ קצתו אמת וזה מתקיים, אך השאר שהוא דברים בטלי' אינם מתקיימין, ואם אחד יספר לנו חלומו, אז אנו צריכין להכיר עפ"י שכל איזה חלק מהחלום הוא אמת, ואיזה חלק הוא דבר בטל, וכאשר יש לנו הכרח על החלק האחד שהוא הדבר הבטל אז נדע בבירור כי מחציתו האחר הוא אמת ומתקיים, וזה הי' הענין בסריסי פרעה שאמרו חלום חלמנו ובאותו החלום חלמנו ג"כ ופותר אין אותו פי' שאין לחלום הזה שום

פתרון ואין בעולם מי שיוכל לפותרו, וע"ז אמר להם יוסף, הלא לאלהים פתרונים, וא"כ עכ"ח זה החלק מהחלום שאין בעולם מי שיודע פתרונו, הוא הדבר הבטל שבחלום, דהלא לאלהים יש פתרונים והוא יודע פתרונו, וא"כ כיון שזה החלק הוא הדבר הבטל, ממילא החלק האחר הוא האמת, ולכן ספרו נא לי, ודפח"ח ש"י:

בגמ' האי מאן דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעדנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי וכו' ביאור דברי חז"ל אלו תמצא בס' תיבת גומא מבעל פרמ"ג ז"ל עה"ת פ' מקץ אות ד' ולפי שכבר העתקתי דבריו הקדושים בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר על סדר א"ב בקונטרס אחרון אות חלום הא' לכן לא אכפול הדברים. ועיין במדרש תלפיות ענף שאלות חלום (דפוס ווארשא תרל"ה דף רט"ו), שכתב בשם ספר תורת חיים, טעם דהחלום מבטלים בברכת כהנים לפי שיש ס' אותיות בברכת כהנים וחלום הוא כנגד אחד משששים בנבואה (כדלקמן דף נ"ז ע"ב) לכך ברכת כהנים מבטלו עכ"ל, והוא מענין ביטול בששים ודו"ק, וע"ע במהרש"א לכאן סד"ה מאן דחזא וכו' ואין להאריך:

בדף ס' ע"ב כי מנח תפילין אדרעי' לימא ברוך אקב"ו להניח תפילין, ארישי' לימא ברוך אקב"ו על מצות תפילין:

בס' זכרון יהודה דף ל' ע"ב הביא דהגאון מה"ו מאיר א"ש זצ"ל הניח תפילין בחול המועד ובירך רק על של יד, ואמר כי הגאון מה"ו דוד דייטש זצ"ל אמר כן בשם אחד מחכמי פראג, כי אחרי כי יש מחלוקת אם מניחין תפילין בחוה"מ וגם יש מחלוקת אם לברך על של ראש כשלא סח בנתים, והנה בחוה"מ יש שתי ספיקות, ולכך אין לברך רק על של יד עכ"ל:

כ העתק מס' שער בת רבים פ' לך לך, ע"מ שאמרו חז"ל במסכתין דף ה' ע"א, יזכיר לו יום המיתה, כי היצה"ר מדרכו להראות עצמו לאדם כאוהב נאמן לו, למשל לאכול בשר טריפה ולשתות יי"נ אומר לו אמת הוא שזהו איסור, אך אתה אדם חלוש והבשר והיין יחזקו כוחותיך, וכן ביום התענית אומר לו, לך התענית קשה מאוד ופקוח נפש דוחה הכל, ולבסוף כשמכשילו בעון, הוא השטן הוא היצה"ר המקטרג עליו הוא מלאך המות הממית אותו, הרי מיום המיתה מוכח שהוא שונא לו ואיך ישמע לו, וז"ש יזכור לו יום המיתה וק"ל:

(עוד שם) פ' מקץ, הביא על מ"ש (בדף נ"ה ע"ב) לאדם טוב אין מראין לו חלום רע תנ"ה כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל שנותיו של אחיחופל לא ראה חלום רע, ועיין ביד יוסף ובענף יוסף מ"ש בזה], טעם הדבר כתב הגאון אהבת יהונתן משום דצדיק

צריך לסבול יסורים בעבור הדור, ובלילה כשישן אין לו יסורים לכן חולם חלומות רעים ובזה הוא סובל יסורים אף בלילה וז"ש דוד אף לילות יסרוני כליותי' כי כליות יועצות וכל רעיון ומדע הוא בא מהכליות והוא כח המדמה חלומות רעים וטובים עכ"ל (עוד שם) בפ' ויקרא, הביא המאמר (בדף י"ט ע"ב) כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, וכתב כי במקום שמכבדין את השם, שם הם חולקין כבוד לרב ג"כ לשמוע דבריו, ולהיפך במקום שיש חילול השם ואין מכבדין את ה', שם גם לרב אין חולקין כבוד ומבזים אותו כי בזה הם רוצים שלא יהיו דבריו נשמעים [א"ה שמעתי בזה דרך הלצה כל מקום שיש, כלומר איזה סכום גדול שדנין עליו השני בעלי דינין דע"ז יש לומר "שיש" מענין ישות וממשות, שם על הרוב הולכין לדון בערכאות של עכו"ם וגורמין חילול השם, וז"ש כל מקום "שיש", שם הוא, חילול השם:

"אין" כלומר אבל במקום "שאין" דהוי רק דין פרוטה ונחשב כמי שאינו, שם חולקין כבוד לרב, והולכין לדון אצלו, וז"ש:

"אין":

אז חולקין כבוד לרב והבן]:

(עוד שם) בפ' בחקתי, הביא מאמרם (בדף ו' ע"א) אמר ר' זירא אגרא דפרקא רהיטא, אמר אביי אגרא דכלה דוחקא, ע' רש"י ומהרש"א נדחקו ליישב למה אחזו יעוד השכר בשביל הריצה והדוחק וכדומה, ולא בשביל עיקר המצוה, כמו אגרא דפרקא היא השמיעה כמ"ש שמעו ותחי נפשכם וכן אגרא דכלה והספידא, וכתב רש"י ז"ל לפי שרבים אינם מבינים הדרוש, ומהרש"א כתב בהיפך לפי שיש הרבה מהלומדים היודעים מתחלה, מ"מ גם הם מקבלים שכר על הריצה ועומדם בדוחק, והוא דוחק וכי אדם שקרא ושנה ושילש לא יקבל שכר עבור זה שידע מכבר אתמהה, אך חז"ל באו בזה להביננו אופן שכר המצות הנאכלים בעוה"ז והיינו עבור הזריזות שהוא הפירות, אמנם קרן המצוה דהיינו שכר על גוף המצוה הוא שמור לעוה"ב כמאמר חז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וז"ש אגרא דפרקא רהיטא אגרא דכלה דוחקא, כי השכר על גוף הלימוד הוא לעוה"ב, רק על רהיטא ודוחקא שהוא עושה יותר מהחיוב ורץ ודוחק עצמו בין הבאים בשביל לשמוע ד"ת ע"ז נותנים לו שכר בעוה"ז, אבל הקרן מעיקר המצוה קיימת לעוה"ב ומזה לא דברו חז"ל (בית יצחק דאנציג) עכ"ל. [א"ה צא ולמד מ"ש בזה בליקוטי חבר בן חיים חלק ה' בליקוטי בתר ליקוטי פ' וירא על המדרש רבה ביום השלישי וישא אברהם את עיניו, כתיב יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחי' לפניו, בשם רבינו הגאון ר' אלי' מווילנא זי"ע עיי"ש ותתענג בדשן נפשך] (עוד שם) בפ' נשא,

כתב על מ"ש (בדף כ' ע"ב) אמרו מה"ש לפני הקב"ה ולא עלתה בידם אמר הוא ז"ל שעשו כרשב"י ולא רשב"י ממש דודאי מי שכוונתו לשם ה' מחשבותיו וידע עשתנותיו בודאי יעלה בידו אלא הם עשו כרשב"י נדמו לו ולא בעצם תוכניותם ע"כ לא עלתה בידם, ואמר היינו דאמרי הכא אתרוג הכושי היינו הצדיק המשונה במעשיו ככושי המשונה בעורו הוא כשר, אך דומה לכושי, שרוצה לדמות עצמו לרשב"י זה פסול, כי לא עלתה בידו, ע"כ דברי הרב ודפח"ח עכ"ל):

כ"א במאמר אם רואה אדם שיסורין כו' יפשפש כו' פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, עיין מ"ש בפנים, וכעת מצאתי בס' טל אורות (דפוס פ"פ דאדר דף ל"ד ול"ה) בשם הרמב"ן ז"ל שכתב בטעם הדבר, שהעונש יותר גדול במי שהוא עובר על ל"ת מעונש מי שהוא מבטל מ"ע, כי מצות עשה בקיומו הוא כמו המזון לנפש הרוחניית, וכמו שלא תזיק הרבה לנפש החיונית אם יעמוד האדם בלא מזון יום או יומים, כן לא תזיק הרבה בטול מ"ע לנפש הרוחניית, אבל העברת ל"ת היא לנפש הרוחניית כמו אכילת סמי המות לנפש החיונית, שגם המעט מהם יזיק הרבה, וכתב שבעבור זה ארז"ל במי שבאו עליו יסורין שיפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ולא אמרו שיתלה מיד בביטול תורה, לפי שבטול תורה הוא בטול מ"ע לבד, לכן ראוי לפשפש תחלה בשאר מעשים אולי עבר על מל"ת שהוא יותר ראוי לעונש בעבירה ע"כ:

ובהג"ה לשם מביא מי שהקשה ע"ד הרמב"ן אלו, שהרי נמצא בגמ' דעת מי שאומר שאבדה הארץ על בטול למוד התורה, והרמב"ן הניח שבטול למוד התורה הוא בטול מ"ע לבד, והוא מפרק לה בטוב טעם, דאותו מ"ד בגמ' הוא אומר על אותו הדור שבטלו התורה בשאט נפש כי מאסו בתורה והסירו אותה מגבירה ולא האמינו בה שהיא חיי עולם וכו' אבל הרמב"ן כתב דבריו על איש שהוא מאמין בתורה, אלא שהוא מבטל איזה ימים ועומד בהם בלי תלמוד תורה, ובזה יפה כתב שאין בו כ"א בטול מ"ע לבד, וכעין זה מצינו ברי"ף ורא"ש שמחלקים לפי גרסתם במס' ר"ה בקרקפתא דלא מנח תפילין שנקרא פושעי ישראל, שזה אינו כ"א באינו מניח תפילין לעולם יעו"ש, [ובס, אפריון עה"ת פ' וילך, הביא דברי הבינה לעתים בפ' ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, וקשה לכאורה מה חסד הוא זה מה שהוא משלם לאדם וכפעולתו, ופי' הוא ז"ל שהכוונה היא, לפי שדרכו של הקב"ה הוא להעניש את האדם במדה כנגד מדה, וזהו טובה גדולה להאדם כי עי"ז הוא יכול להתעורר ולעשות תשובה על העבירה כי מאחר שהוא רואה את העונש יכול לפשפש במעשיו ולראות איזה עבירה עשה כעין העונש אשר בא עליו, וזהו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דייקא דהיינו מדה כנגד

מדה, וזהו חסד גדול כי עי"ז יתעורר לתשובה עכדפח"ח, ונל"פ בזה הא דאיתא בברכות דף ה' אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו וכו' פשפש ולא מצא יתלה בביטול הורה וכו' ופירש"י פשפש ולא מצא עבירה בידו שבשבילה ראויין יסורין הללו לבא עכ"ל, ולכאורה נראה כשפת יתר. ונראה דקשיא לי' לרש"י ז"ל איך שייך לומר פשפש ולא מצא מאחר שעון ביטול תורה בידו הרי מצא די, ולכן מפרש דהא דקאמר יפשפש במעשיו. היינו שיפשפש למצוא עבירה מעין העונש מפני שהקב"ה מעניש במדה כנגד מדה. וע"ז קאמר פשפש ולא מצא עבירה כזו מעין היסורים, יתלה בביטול תורה, שכל היסורים ראויים בשביל ביטול תורה, כמו בהיפוך שאם עוסק בתורה היא לכל בשרו מרפא עכ"ל, ודפח"ח]: (כ"ב) בדף ל"א ע"ב אם ראה תראה א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר ונקתה ונזרעה זרע:

כתב הפנ"י ז"ל ויש לתמוה חנה דנביאה היתה היאך אמרה אלך ואסתתר לעבור על איסור יחוד שאסור מן התורה וכו' ועוד דהיאך היתה רוצה לגרום שימחוק השם בחנם על ידה כדאשכחן בסוטה שאמר לה הכהן תן תודה שלא ימחוק השם על ידך, לכך נראה דמה שאמרה ואם לאו אלך ואסתתר לאו שהיתה רוצה להסתתר באמת אלא שאמרה כן דרך מליצה והטחת דברים אם ראה לשמוע תפלתי דרך מתנת חנם מוטב, ואם לאו תבוא בטענה זו לתבוע בדין שהרי אם היתה פרוצה והיתה מסתתרת היתה נפקדת ע"י השקאת מים וא"כ עכשיו שהיא צנועה למה תהא נפסדת עכ"ל ובס' בית מאיר על אהע"ז סי' קט"ו ס"ד הביא דברי התוס' יבמות דף ל"ח ע"ב ד"ה ב"ש שכ' ועוד דבארוסה אית לחושבה כעוברת על דת כיון שאין יכול לבדוק כדקאמר התם בגמ' עכ"ל, נשמע מדבריהם דבזמן שהיתה יכולה להבדק והיא נשואה לית לחושבה לעוברת ביחוד משום דהוה כמתיחדת במקום שיש רואים, ואף דסברת תירוצם זה אינו מוכח מכח קושייתם שכבר תירצוה בטוב מ"מ הסברא מוכרחת ביותר מקושיית המל"מ וכו' ובדבריהם נמי מיושב מה שטענה חנה אלך ואסתתר, וק' וכי לא חששה לעבור ע"ד, וניחא דבזמן הבית נשואה אינה עוברת וא"צ לדברי פ"י ז"ל ברכות דף ל"א ע"ב עכ"ל בית מאיר ז"ל :

וצ"ע דלא הרגיש דעדיין אנו צריכים לדברי פ"י ז"ל מכח קושיא הב' דהיאך היתה רוצה לגרום שימחוק השם בחנם על ידה, (וכן הקשה ג"כ מהר"ש אלגאזי ז"ל בספרו זהב שיבה דבשלמא לעשות שלום בין איש לאשתו מותר, אבל חנה שבעלה אינו מתקוטט עמה עבור הבנים אדרבה מדבר על לבה הלא אנכי טוב לך וגו' מי התיר לה לגרום

מחיקת השם ע"ש), והנה נזדמן לידי ספר קטן ושמו "זבד טוב" נדפס בלבוב שנת תרע"א, וראיתי בו שהביא בשם חכם אחד על הפסוק שמואל א' (אי י') והיא מרת נפש ותתפלל על ה' ובכה תבכה, ויש לדקדק לכאורה הי' לכתוב ותתפלל אל ה' וכתב עפ"י הגמ' שלפנינו שאמרה חנה ואם לאו תראה אלך ואסתתר וכו' וז"ש ותתפלל על ה' שלא יהא השם הקדוש נמחק על ידה ובכה תבכה שהי' מרה לבה שהיא תגרום ח"ו מחיקת השם ותתפלל על השם הקדוש שהקב"ה יתן לה בנים בלא הסתרה שלא תצטרך לבוא לידי כך לגרום שימחוק השם על ידה והשי"ת שמע את תפלתה ונפקדה עכדפח"ח, אלא שהוא אלי' וקוץ בה שהרי ר' אלעזר בעל מימרא זו דאם ראה תראה אלך ואסתתר וכו' לא שמיעא לי' כלומר לא ס"ל פי' החכם הלז שהרי לקמן בסמוך מביא הגמ' בשמו שאמר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה ע"ש, ועכ"ח צריכים אנו לדברי פ"י ז"ל שרק בדרך מליצה והטחת דברים אמרה חנה כן וכנ"ל:

והנה ראיתי בס' מחשבת מרדכי מהגאון רבי מרדכי בנעט מנ"ש זצ"ל (דפוס מונקאטש תרס"ב) שכתב בפ' נשא וז"ל, בפסוק ואיש את קדשיו לו יהיו, פ' סוטה מוסמך לו לומר שאם לא יתן מתנות לכהן לסוף יצטרך לכהן להביא לו את הסוטה, וקשה טובי' חטא וזיגוד מינגד אם הוא חטא אשתו מה חטאה שתתבזה ע"י כהן, הי' לו לבוא אל הכהן ע"י נגע שיבוא עליו, ונ"ל ע"פ גמ' דברכות אמרה חנה אם ראה תראה וכו' אלך אסתתר וכו' ואיתא במדרש ילקוט פ' חיי שרה על פסוק וה' ברך את אברהם בכל שהי' לו בן, ובכל בגימטריא בן באיזה זכות, בזכות מכל שנתן מעשר מכל, ונמצא מצינו למדין בזכות מעשר זוכה אדם לבנים, וכן איתא בירושלמי מס' בכורים (פ"ה משנה מפורשת היא במס' מעשר שני פ"ה משנה י"ג ע"ש) השקיפה ממעון קדשך מן השמים עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו השקיפה וגו' וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות וכו' ולפי"ז ה"פ שאם לא יתן מתנותיו לכהן לסוף יצטרך וכו' פי' משום דכשלא יתן תרומה ומעשר לא יזכה לבנים ונמצא שתצטרך אשתו לעשות תחבולה כמו חנה להסתתר בפני בעלה שיהי' לה בנים, ועיי"ש עוד שביאר בזה גמ' דסוטה כד פתח ר"ל בסוטה אמר אין מזווגין לו לאדם אשה אלא לפי מעשיו עיי"ש דפח"ח: אלא דבמחכ"ת כי נורא הוא, לפענ"ד הרבה תשובות בדבר (א) ומה יענה הגאון ז"ל לדברי רש"י בחומש פ' נשא שהביא ג"כ סמיכות פ' סוטה לפ' ואיש את קדשיו וגו' אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה, וברש"י אי אפשר לומר כפי' הגאון הנ"ל שהרי רש"י כתב בפסוק ונקתה ונזרעה זרע אם היתה

יולדת בצער תלד בריוח וכו' אלמא דרש"י לית לי' כמ"ד אם היתה עקרה נפקדת, א"כ לא תסתתר אשתו בשביל שיהי' לה בנים דאין בכלל ונקתה ונזרעה זרע אלא יולדת בצער שתלד בריוח אבל לא עקרה שתפקד הן אמת שדברי רש"י סותרים לכאור' זא"ז שהרי בשמואל א' (א' י"א) כתב רש"י על כפל לשון אם ראה תראה, רבותינו דרשו בו במס' ברכות מה שדרשו עכ"ל, ולפימ"ש דמוכח מרש"י דלא ס"ל כמ"ד דעקרה נפקדת א"כ למה זכר רש"י הדרש של רבותינו היפך שיטתו דס"ל כמ"ד אם היתה יולדת בצער תלד בריוח וצע"ק, ונחזור לפי' הגאון הנ"ל מה שהשבתי עליו מפי' רש"י כנ"ל (ב') מה יענה הגאון ז"ל לדברי המדרש רבה סוף פ' תזריע דאיתא שם בזה"ל, אמר ר"ש בן לקיש כתיב ואיש את קדשיו לו יהיו מה כתיב בתרי' איש כי תשטה אשתו וכי מה ענין זה לזה אמר הקב"ה אני אמרתי תן מתנתך לכהן ולא עשית כן חייך שאני מצריכך שתביא אשתך אל הכהן שנא' והביא האיש את אשתו אל הכהן עכ"ל, ובדברי ר"ש בן לקיש ודאי אי אפשר לומר כפירוש הגאון הנ"ל, דהרי איתא מפורש בירושלמי דסוטה פ"ג הלכה ד' ר' יודא אומר בשם ר' לעזר בן מתיה וכו' שאם היתה עקרה נפקדת וכו' אמר לו ר' שמעון בן לקיש א"כ ילכו כל הנשים ויתקלקלו בשביל שיפקדו, ופריך הירושלמי ולית לי' לר"ש ונקתה ונזרעה זרע, ומשני אית לי' זרע כשר ולא זרע פסול ופי' הפני משה ולית לי' לר"ש ונקתה ונזרעה זרע בתמיה דמפורש בהדיא בקרא דנפקדת היא, אית לי' זרע כשר כו' כלומר דאית לי' כדרשינן לקמן פ' ארוסה הלכה א' דאלמנה לכ"ג לא שותה דנזרעה זרע כתיב זרע כשר ולא זרע פסול (וכן פירש גם בעל קרבן העדה בתוספותיו שירי קרבן לשם עיי"ש) א"כ ר"ש בן לקיש לא ס"ל כלל דרשה דונזרעה זרע לברכה שיהי' לה בנים ואיך ניקום ונפרש בדבריו כפי' הגאון ז"ל דאם לא יתן מתנות לכהן סוף שאשתו תעשה תחבולה ותסתתר בשביל שיהי' לה בנים, ובזה נדחה גם ביאור הגאון ז"ל במימרא דגמ' סוטה כד פתח ר"ל בסוטה אמר אין מזווגין וכו' ופלא גדול על הגאון הנ"ל איך אישתמיט מיניי הירושלמי דסוטה הנ"ל דר"ש בן לקיש דוחה דעת המ"ד דאם היתה עקרה נפקדת (ג) הרי קיי"ל דעקרה אינה שותה רק אם הי' לבעלה בנים או אשה אחרת ראוי' לילד ה"ז משקה אותה אעפ"י שהיא עקרה (עיין ברמב"ם פ"ב מה' סוטה הלכה יו"ד) וא"כ בבעל שאינו נותן מתנות לכהן ועי"כ אינו זוכה לבנים א"כ בכה"ג אין אשתו שותה כלל ותחבולה דסתירה לא מהני לה כלום ודברי הגאון ז"ל אין להם מקום לחול כלל וכלל וצע"ג [שוב נתיישבתי דיש להצדיק את הצדיק דמעיקרא הגאון הנ"ל זצוק"ל דס"ל הואיל ויש לו אשה אחרת הראוי' לילד אע"ג דהוא מצד חטאו שאין נותן מתנות לכהן אינו זוכה לבנים מ"מ האשה מצד עצמה ראוי' לילד היא וא"כ משכחת

לה בכה"ג דאשתו העקרה תעשה תחבולה בהסתתרה בשביל שיהיה לה בנים דמאחר דאשתו האחרת מצד עצמה ראוי' לילד שוב משקה את זאת אע"פ שהיא עקרה ודו"ק, אבל נשארו עדיין השתי תשובות קמייתא שהשבתי על דברי הגאון ז"ל בתוקפם וצע"ג]:
ועל דברת הבית מאיר אהע"ז סי' קט"ו הנ"ל ראיתי בס' מנחת קנאות על מס' סוטה דף כ"ג שכ' וז"ל, וע"י תוס' יבמות ל"ח ע"ב ד"ה בש"א משמע שם דבזמן שביהמ"ק סוטה שנסתרה לא עברה על איסור יחוד כלל כיון דתיתברר הדבר ע"י שתיה יעו"ש ובס' בית מאיר אה"ע סי' קט"ו וע' בירושלמי פ' היה נוטל ה"ה רשב"א אומר אפילו טהורה ששתתה סופה שהיא מתה בתחלואים רעים מפני שהכניסה עצמה לספק הזה המרובה יעו"ש וזה דלא כהתוס' יבמות הנ"ל עכ"ל, ולפענ"ד י"ל כוונת רשב"א בירושלמי הנ"ל ע"ד דאיתא, במדרש רבה פ' נשא גבי פלוגתא דר"א ור' יהושע בפ' ונקתה ונזרעה זרע דר"א ס"ל שאם היתה עקרה נפקדת ור"י ס"ל יולדת בצער תלד בריוח, ר' שמעון אומר אין נותנין שכר לעבירה אלא לפי שהיתה אסורה לזרע לשעבר יכול תהא כן לעתיד לבא ת"ל ונקתה ונזרעה זרע מותרת היא לזרע מעתה ע"כ, וכתב בפי' אמרי יושר (במ"ר דפוס ווארשא) ר"ש אומר אין נותנין שכר לעבירה, שעכ"פ אף אם טהורה היא כיון שהביאה עצמה לידי חשד חוטאת היא עכ"ל, וי"ל זה נמי כוונת רשב"א באמרו מפני שהכניסה עצמה לספק הזה המרובה, לא מפני שעברה על איסור יחוד אלא מפני שהביאה עצמה לידי חשד ודו"ק. וכה ראיתי בתשו' חת"ס ז"ל אהע"ז ח"ב סי' ק"ב שכ' ראי' להרמב"ם פ"א מסוטה ה"ג דהבעל יכול לקנאות לאשתו משני אנשים ואם נסתרה עם שניהם בפ"א משקין אותה, מאגדה פ' אין עומדין שאמרה חנה אם ראה ואם לא תראה אלך ואסתתר וכו' ומקשי' העולם מי ישמע לה לעבור על איסור יחוד א"א שהוא מן התורה:
אמנם להרמב"ם ניחא שתסתתר עם תרי או אפי' תלתא כשרי דמדין יחוד מותר ומ"מ תעשה היא באופן שיקפיד אלקנה ויקנא לה מהם וישקה אותה ונזרעה זרע ודברי רמב"ם מוכרחים עכ"ל:
ופלא בעיני דשם בסי' צ"ו כתב החת"ס ז"ל ראי' מכאן לשיטת תה"ד סי' רמ"ד דבבית הפתוח לרה"ר דאין בו משום יחוד כדקיי"ל באה"ע סי' כ"ב ס"ט מ"מ אם קינא לה מאותו פלוני נאסרה אפי' בכה"ג (וכמובא בח"מ וב"ש אה"ע סי' כ"ב ע"ש) וכתב החת"ס דנ"ל ראי' מחנה שאמרה אלך ואסתתר וכו' ונתקשו קמאי מי ישמע לה לייחד עמה ולהנ"ל ניחא דלאחר קינוי תסתתר עמו בפתח פתוח לר"ה דאיסור יחוד ליכא וקפידא דבעל איכא עכ"ל, ולפימ"ש בסי' ק"ב דיש ראי' מזה להרמב"ם א"כ נדחה הראי' להת"הד, ולפימ"ש בסי' צ"ו דיש ראי' מזה להתה"ד א"כ נדחה הראי' להרמב"ם וזיל הכא קא מדחי

לה וכו' וצ"ע. (כ"ג) עוד שם בגמ' אם ראה כו' ואם לאו תראה אלך ואסתתר כו' משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנא' ונקתה ונזרעה זרע, הניחא למ"ד אם היתה עקרה נפקדת שפיר אלא למ"ד אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים שחורים יולדת לבנים כו' מאי איכא למימר דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל א"ל ר' עקיבא א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה נפקדת (נ"א נפסדת) אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים אחד יולדת שנים מאי אם ראה תראה, ד"ת כלשון בני אדם ע"כ:

ובילקוט שמעוני (שמואל א' א') גורס, הניחא לר' שמעון דאמר שאם היתה עקרה נפקדת אלא לרע"ק דאמר אם:

היתה יולדת בצער יולדת בריוח וכו' מאי אם ראה תראה ד"ת כלשון בנ"א, ולפי גירסא זו לא מייתי הש"ס כאן:

הפלוגתא דרי"ש ורע"ק כלל, אמנם קשה טובא על גירסת הילקוט דהיכן מצינו בש"ס דר' שמעון סובר שאם היתה עקרה נפקדת, אדרבה מצינו במדרש רבה פ' נשא בפירוש דר' שמעון אומר אין נותנין שכר לעבירה וכו' (וכמובא בדברי לעיל) וכן מובא בילקוט שמעוני גופא פ' נשא בשם הספרי זוטא דר"ש חולק על ר' יהודא דא' היתה יולדות כעורים תלד נאים וכו' ואמר אין נותנין לעבירה שכר וכו' יעו"ש (וק"ק דבספר הזוהר פ' נשא איתא דאי ההיא אתתא אשתכחת זכאה מתעברא בברא דכר יעו"ש וסתם זוהר הוא ר"ש ומוחלפת שיטתו במדרש רבה ובספרי זוטא דאין נותנין שכר לעבירה) וע"כ יותר נכון לגרוס כגירסת הגמ' שלפנינו דמ"ד שאם היתה עקרה נפקדת היינו רי"ש ומ"ד שאם היתה יולדות בצער וכו' היינו ר' עקיבא, אלא דכבר העיר בגליון הש"ס כאן דגם בזה מוחלפת השיטה, דבסוטה דף כ"ו ע"א מביא הברייתא להיפוך דרע"ק סובר שאם היתה עקרה נפקדת ורי"ש סובר יולדות בצער תילד בריוח, ואם תתבונן אזי תמצא עוד שינוי בין לשון הברייתא דכאן ללשון הברייתא דסוטה, דכאן בדברי רע"ק לא נזכר הא דאם היתה יולדת נקבות יולדת זכרים, ובברייתא דסוטה בדברי ר' ישמעאל נזכר יולדת נקבות יולדת זכרים, ולעומת זה חסר שם דיולדת אחד יולדת שנים מה שנזכר בברייתא דכאן בדברי רע"ק, והנה ארווחנא בזה ליישב דקדוק הצל"ח ז"ל בכאן שמדקדק ע"ד התוס' בסוטה דף כ"ו ע"א שהקשו אהא דאמר רי"ש לר"ע א"כ יסתרו כל העקרות ויפקדו וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה א"כ נה ת"ר ונקתה ונזרעה זרע שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקיבות יולדת זכרים וכו' והקשו התוס' תימה ור' ישמעאל לימא לי' לנפשי'

יסתרו כל יולדת בצער וילדו בריוח וזו הואיל ולא נסתרה הפסידה יעו"ש, ושואל הצל"ח ז"ל מדוע כאן בברכות לא הקשו תוס' קושי' זו ובסוטה הקשו קושי' זו והלא ברכות היא המסכת הראשונה יעו"ש אמנם לפי הנ"ל ניחא דהנה המהרש"א ז"ל בח"א לכאן הביא קושי' התוס' הנ"ל בסוטה וכתב ליישב קושייתם דמשום דיולדות בצער לא תעשה את עצמה נחשדת ע"י סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה יעו"ש, ואומר אני דתירוץ זה ניחא רק אליבא דרע"ק כאן שלא הזכיר השכר שאם היתה יולדת נקבות תלד זכרים בזה שפיר י"ל דמשום דיולדת בצער כו' ויולדת קצרים כו' ויולדת שחורים כו' ויולדת אחד כו' לא תעשה א"ע נחשדת וכו' כמ"ש מהרש"א ז"ל, אבל בסוטה שנזכר בברייתא בדברי ר' ישמעאל גם השכר דיולדת נקיבות יולדת זכרים שפיר קשה לימא ריש לנפשי' יסתרו כל היולדות נקיבות וילדו זכרים [ומה שזכרו התוס' יולדות בצער וכו' פשוט דחדא מנייהו נקטו וכוונתם על כל הנזכר ברברי ריש ובפרט על יולדת נקיבות וכו'] דכמו דעקרה תעשה כל מה שתוכל לעשות בשביל בנים שיהיו לה הנ יולדת נקיבות תעשה כל מה שתוכל לעשות בשביל בנים זכרים שיהי' לה. כמ"ש חז"ל א"א לעולם בלא זכרים וא"א לעולם בלא נקיבות אלא אשרי לאדם שבניו זכרים ואוי לו לאדם שבניו נקיבות, ומשו"ה בסוטה שפיר הקשו תוס' ור' ישמעאל לימא לי' לנפשי' וכו' ודו"ק:

ובזה נוכל להבין עומק חכמת רש"י בחומש פ' נשא שכ' ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח ואם היתה יולדות שחורים יולדת לבנים (ונרשם ע"ז סוטה כ"ו) ופלא דהשמיט רש"י שאם היתה יולדת נקיבות יולדת זכרים שנזכר ג"כ בסוטה כ"ו, אמנם להנ"ל ניחא דהא כל הטעם של רש"י דמיאן לומר כר"ע שאם היתה עקרה נפקדת הוא מכח קושי' ריש א"כ יסתרו כל העקרות וכו' לכן פי' כריש יולדת בצער וכו' דבזה לש דיסתרו כל יולדת בצער וכו' כמ"ש מהרש"א הנ"ל, אבל אי נימא ג"כ יולדת נקיבות יולדת זכרים א"כ אכתי תקשי א"כ יסתרו כל יולדת נקיבות כדי שילדו זכרים משו"ה השמיט רש"י זה וא"ש ודו"ק:

כ"ד אחר כותבי ראיתי בספר מנחת קנאות לסוטה דף כ"ו שעמד על מה שהקשו תוס' לריש יסתרו כל יולדת בצער כו' ולא הקשו נמי יסתרו כל יולדת נקיבות כו' וכתב דגירסת התוס' בדברי רש הי' רק אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח והא דאם היתה יולדת נקיבות וכו' לא הי' בגירסתם וציין לעיין במאיר נתיבים פ' נשא, ועפי"ז כתב ליישב קושי' התוס' דהנה יש להבין מאי הקשה ריש לר"ע א"כ יסתרו כל עקרות דנהי דהיא גופא לא תחוש לאיסור יחוד כדי שיצמח לה מזה טובה אבל מי זה פתי להתייחד

עמה ולעבור על איסור יחוד באפס שום טובה לו מזה, ואין לומר דתסתיר א"ע עם רשעים ומנאפים העוברים תמיד על איסור יחוד דהא כיון דכשירה היא א"כ וודאי תחוש לנפשה להסתתר עם רשע דלמא יבוא עליה באונס, אמנם הדבר נכון דכשם דשכר עקרה להיות נפקדת ה"נ שכר האיש המתייחד עמה ולא בא עלי' להיות נפקד אם הוא עקר, (א"ה המחבר הנ"ל הביא ראי' לזה מהספרי ולפענ"ד אין פירושו בהספרי עולה יפה, רק ראה זה מצאתי בס' ילקוט דוד פויזנער פ' נשא שהביא בשם הש"ך ז"ל אם לא נטמאה ונקתה ונזרעה זרע, שגם הנחשד עליה אם לא היה מוליד מקודם יוליד עכשיו עכ"ל), וא"כ שפיר מקשה רי"ש לר"ע א"כ יסתרו כל עקרות דתסתתר עם עקר דגם הוא יעשה זאת כדי שיפקד בזרע כמו היא, והא תינח לר"ע דסובר אם היתה עקרה נפקדת דזה שייך גם בדידי' אבל רי"ש גופא דאומר אם ילדה בצער יולדת בריוח דשכר זה לא שייך גבי דידי' א"כ אף שהיא תרצה להסתתר מ"מ שום אדם כשר לא ירצה להסתתר ולעבור על איסור יחוד כיון שלא יהי' לו שום טובה בדבר וא"ש ודו"ק עכ"ל ודפח"ח ש"י:

אמנם לפענ"ד אף שהדבר הנ"ל כולו אהוב וחביב מ"מ האמת אהוב מן הכל, ואדרבה יש להוכיח מדברי התוס' להיפוך דמדהניחו קושייתם בתימה ולא רצו לתרץ כתירוץ הנ"ל ש"מ דגירסתם הי' בדברי ר' ישמעאל גם הא דיולדת נקיבות יולדת זכרים וזה השכר שייך גם בדידי' דאם הוליד נקיבות עכשיו יוליד זכרים וא"כ אכתי קשה יסתרו כל יולדת נקיבות עם אנשים שהולידו ג"כ נקיבות כדי שילדו זכרים והא דהקשו תוס' רק מכל יולדת בצער וכו' לאהבת הקיצור נקטו הך דנזכר ראשונה בדברי ר' ישמעאל אבל באמת קושייתם קאי גם אהא דאמר ר' ישמעאל יולדת נקיבות יולדת זכרים א"כ גם לדידי' קשה יסתרו כל יולדת נקיבות וילדו זכרים ומיושב שפיר דקדוקו של הצל"ח ז"ל על הדרך שכתבנו לעיל:

ובסגנון זה י"ל עוד עפימ"ש בס' נתינה לגר על התרגום פ' נשא בפ' ונקתה ונזרעה זרע וז"ל, ולתרץ קושית התוס' (סוטה כ"ו ע"א ד"ה א"ל ר"י) נלע"ד שלכאורה קשה, איך יעבור האיש איסור יחוד, וצ"ל שלזכות חבירו שרי, ובזה יזכה האשה אשר גם היא חייבת בלשבת יצרה (ע' בית שמואל סי' א') וזהו דווקא לר"ע אבל לר' ישמעאל שעי"ז יקל רק צערה לא יעשה כן ובפשיטות י"ל שגם היא לא תרצה להסתר רק להקל צערה עכ"ל יעו"ש וכמדומה לי שגם בס' ישמח משה להגאון ר"מ טייטלבוים זצ"ל כתב כן בפ' נשא יעו"ש ולפענ"ד התוס' שפיר הקשו דגם לר' ישמעאל כל יולדת בצער תסתתר כדי שתלד בריוח, וכמו שתעשה כן לר"ע כדי שתקיים לשבת יצרה, ה"נ לר' ישמעאל תסתתר כדי שתלד בריוח ותנצל מחומר איסור שבועה שנשבעת מחמת צער לידה שלא

תזקק עוד לבעלה, וכדאיתא בנדה דף ל"א שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה אמרה תורה יולדת מביאה קרבן, א"ל בשעה שכורעת לילד קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה, מתקיף לה רב יוסף והא מזידה היא ובחרטה תליא מלתא וכו' ופרש"י ובחרטה תליא לפתוח לה בחרטה ויתיר לה חכם שבועתה אבל קרבן אינו עוקר ומתיר שבועה יעו"ש, והנה ודאי אין להכחיש דברי רשב"י שכל יולדת בצער קופצת ונשבעת שלא תזקק לבעלה, ובכל זאת אין שום אשה הולכת אצל חכם להתיר לה שבועתה, כי בושה תכסה פני' וחרפה היא לה לבקש מן החכם שיתיר לה שבועה זאת, אבל אם אפשר לה להקל מעלי' הצער ותהי' יולדת בריוח, בודאי תעשה כל טצדקי שבעולם כדי שתנצל מחומר איסור שבועה הלז שנשבעת כל יולדת בצער, ושפיר הקשו התוס' דגם לר' ישמעאל תסתתר כל יולדת בצער כדי שתלד בריוח, אמנם באמת עדיין קשה התינח שהיא תעבור על איסור יחוד בשביל זה שתלד בריוח ותנצל מחומר איסור שבועה כנ"ל, אבל עדיין קשה מי ישמע לה לעבור בשביל זה על איסור יחוד, וכי אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך א אך באמת גם משום הא לא איריא, ושפיר הקשו התוס' ר' ישמעאל לימא לי' לנפשי' א"כ יסתרו כל יולדת בצער וכו', דכבר כתבתי לעיל בשם ספר מנחת קנאות דכוונת ר' ישמעאל בקושיתו לרע"ק א"כ ילכו כל העקרות ויתסתתרו היינו דיתסתתרו עם עקר (דכשם שעקרה נפקדת הה"ד אם הנחשד עקר ג"כ נפקד וכמש"ל בשם הילקוט דוד בשם הש"ך עה"ת), ועל זה הקשו התוס' דגם לר' ישמעאל קשה דא"כ יתסתתרו כל יולדת בצער עם איש שהוליד עד עתה נקבות, דאכתי לא קיים פרי' ורבי' עד שיוליד גם זכר דקיי"ל כב"ה דבעי זכר ונקיבה, ובכה"ג יתסתתרו גם שניהם, האשה בשביל שתלד בריוח ותנצל מחומר איסור שבועה כנ"ל, והאיש בשביל שילד זכרים ויקיים מ"ע דפרי' ורבי', אך התינח כאן בסוטה דנזכר בדברי ר' ישמעאל גם הא דיולדת נקיבות יולדת זכרים, שפיר קשה דיסתתרו כל יולדת בצער עם איש שהוליד עד עכשיו נקיבות, (דכשם שהיא יולדת זכרים, גם הוא יוליד מעתה זכרים, ויקיים עשה דפרי' ורבי'), אבל בברכות דלא נזכר בדברי רע"ק כלל, הך דיולדת נקיבות יולדת זכרים לא קשה מידי דיסתרו כל יולדת בצער וכו' דמי ישמע לה לעבור על איסור יחוד, ומיושב שפיר דקדוק הצל"ח ז"ל אמאי לא הקשו התוס' קושייתם מיד במס' ברכות ודו"ק. [והא דנזכר בדברי רע"ק, בברכות שם, אחד יולדת שנים, אין הכוונה כפשוטו, שאם היתה יולדת ולד אחד, עכשיו יולדת שני וולדות, אלא הכוונה כדאיתא בתוספתא פ"ב דסוטה, שאם היתה יולדת אחד אחד, יולדת שנים שנים יע"ש וזה ברור ודו"ק]:

וגם בזה מיושבי' שפיר דברי רש"י ז"ל בחומש פ' נשא בפ' ונקתה ונזרעה זרע, דהשמיט הא דאמר ר' ישמעאל יולדת נקיבות תלד זכרים, משום דכל עיקר טעם רש"י ז"ל דמיאן לומר כר"ע שאם היתה עקרה נפקדת היינו משים קושי' ר' ישמעאל דא"כ יסתרו כל עקרות וכו', אבל אי נימא ג"כ דיולדת זכרים א"כ אכתי תקשי יסתרו כל יולדת בצער עם אנשים שלא הולידו רק נקיבות, ועתה ילדו זכרים דבזה לא ימנעו משום איסור יחוד כנ"ל, משו"ה השמיט רש"י ז"ל הך דיולדת נקיבות תלד זכרים וא"ש ודו"ק. (וד"ז הגדתי לפני חכמי עיר גראססוואַרדיין יצ"ו, בדרשה שדרשתי שם בביהכנ"ס דחברה ש"ס בש"ק פרשת נשא שנת תרפ"א לפ"ק וקלסוהו ב"ה:

כ"ה עו"ש בגמ' ונתתה לאמתך זרע אנשים, זרע שמובלע בין אנשים וכו' לא ארוך ולא גוץ וכו' ולא חכם ולא טפש:

פירש"י ולא חכם יותר מדאי וכו' ע"ש:

ובהקדמת ס' פנים מאירות מפרש עפ"י מרז"ל בעירובין י"ג ע"ב גלוי וידוע לפני מי שאמר והיי' העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו שהי' אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים ע"ש, והיינו דהתפללה חנה שיתן לה ה' זרע אנשים לא ארוך וכו' לא חכם וכו' שאם יהי' חכם ביותר ולא יעמדו חבריו על דעתו לא יקבעו הלכה כמותו וא"ש:

כ"ו בדף מ"ז ע"ב ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצטרפין מיתבי מעשה בר"א שנכנס לביהכנ"ס ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, שחרר אין לא שחרר לא, תרי אצטריכו שחרר חד ונפיק בחד, והיכי עביד הכי והאמר רב יהודא כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו לדבר מצוה שאני מצהב"ע היא מצוה דרבים שאני:

וכתב הצל"ח ז"ל והיכי עביד הכי וכו' לכאורה קושיא זו אינה ענין לשמעתין כלל והיא קושיא לעצמה מעובדא דר"א על מימרא דרב יהודא ואף שאורח' דש"ס להקשות גם על דבר שהביא אגב גררא מ"מ הול"ל גופא מעשה בר"א וכו' והיכי עביד הכי וכו' אבל כיון דלא מרשים בלשון גופא משמע דשייך להאי דלעיל דמשני תרי אצטריכו, ונראה דשפיר שייך להא דבל"ז איכא למימר דהאי עבד ששחררו ר"א מיירי שהי' חציו עבד וחציו ב"ח ועל כן הי' רשאי לשחררו שהרי אפילו כופין את רבו לשחררו לאחר שחזרו ב"ה להורות כב"ש כמפורש בגיטין דף מ"א וכיון שבלא"ה הי' חייב לשחררו לכן מיהר לשחררו קודם התפלה כדי לצרפו לעשרה, אלא דעל זה קשה מאי קמ"ל במעשה הזה,

ואמנם הי' מקום לומר דהיא גופא קמ"ל שחררו אין לא שחררו לא ולאפוקי מדריב"ל דאמר תשעה ועבד מצטרפין, אבל השתא דמשני דר"א לא אתי לאפוקי מדריב"ל אלא דתרי אצטריכו וכו', וא"כ אי איירי בחציו עבד וחציו ב"ח אין כאן שום חידוש ומאי קמ"ל במעשה הזה, אלא ודאי שלא הי' חציו בן חורין והיא גופא קמ"ל זהירתו של ר"א במצות ששחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה ושפיר מקשה והיכי עביד הכי וכו' עכ"ד ודפח"ח ש"י:

והקשיתי אני אכתי קשה מאי מקשה והיכי עביד הכי, לפי מה שכתב בספר חתן סופר לאדמ"ו הגאון ז"ל על שו"ע או"ח דף ק"ח בשם ברכי יוסף סי' נ"ה שהביא בשם בן הגאון בעל שער אפרים ראיה להחכם צבי ז"ל דהנולד ע"י ספר יצירה אינו מצטרף לעשרה, דאל"כ אמאי שחרר ר"א עבדו הו"ל לברוא אדם ע"י ספר יצירה, (ע' סנהדרין ס"ה ע"ב אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא דכתיב כי עונותיכם היו מבדילים וכו' רבא ברא גברא וכו' ועיי"ש בס' ערוך לנר דפח"ח ש"י), א"כ עדיין קשה דלמא האי עבד ששחררו ר"א היה חציו עבד וחציו ב"ח, ואין לומר מאי קמ"ל במעשה הזה דהא י"ל דקמ"ל שחרר אין לא שחרר לא, כי לא הי' יכול להשלים עשרה ע"י בריאת אדם ע"י ספר יצירה, יען דזה אינו מצטרף לעשרה וכמ"ש הח"צ ז"ל והיא גופא קמ"ל:

שו"ר דבלא"ה יש לפקפק ע"ד הצל"ח ז"ל דבל"ז הו"א דהאי עבד ששחרו ר"א היה חצי עבד וחצי ב"ח ולא היה מקשה היכי עביד הכי וכו' ולפענ"ד זה אינו מספיק לפי התירוץ הראשון של התוס' בשבת דף ד' ע"א על קושייתם בחצי עבד וחב"ח דכופין את רבו לשחררו וכי אומרים לו לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך ותי' דשאני פרי' ורבי' דמצוה רבה כדמשני בר"א ששחרר עבדו להשלימו לי' מצוה דרבים שאני יע"ש, (וכ"כ התוס' בפסחים פ"ח ע"ב ד"ה כופין, ובגיטין דף ל"ח ע"א סד"ה כל המשחרר, וכ"כ גם בחידושי הרשב"א לשבת דף ד', ואף שכתב שם עוד דבחצי עבד וחצי ב"ח לא שייך כלל העשה דלעולם בהם תעבודו, כבר הרגישו האחרונים ז"ל דהרשב"א חזר בו דהרי בגיטין דף ל"ח ע"א כתב הרשב"א בזה"ל, והא דתנן מי שחציו עבד וחציו ב"ח כופין את רבו ועושה אותו ב"ח התם היינו טעמא משום דלא גרע ממצות תפילת צבור שמשחררין אותו עליה דהכא נמי איכא משום מצות פרי' דכתיב לא תוהו בראה עכ"ל), א"כ התינח לבתר דחידש התרצן דמצוה דרבים שאני י"ל דה"ד נמי מצוה רבה דפו"ר שאני ושפיר כופין את רבו וכו', אבל המקשן דלא נחית לחילוק דבין מצוה סתם למצוה דרבים וס"ל דגם משום מצוה דרבים אסור לשחרר עבד א"כ דה"ד משום מצוה רבה דפו"ר ג"כ אסור לשחררו וא"כ להאי ס"ד דהמקשן באמת אין כופין את רבו לשחררו וא"כ לא נוכל להקשות מאי

מקשה היכי עביד הכי וכו' דילמא ר"א מיירי בחצי עבד וחצי ב"ח, דהא להאי ס"ד דהמקשן באמת גם בחצי עבד וחצי ב"ח אין כופין את רבו לעשותו בן חורין ודו"ק:

כ"ז ולייש דקדוק הצל"ח י"ל עפימ"ש בשדי חמד כללים מערכת השי"ן כלל כ"א, דבשחרור עבד כנעני דאיכא משום לעולם בהם תעבודו, שלש סברות בדבר, איכא מאן דאמר דהוא עשה גמור מדאורייתא, ואיכא מ"ד דמדרבנן הוא, ואיכא מ"ד דאינו אלא מדת חסידות וכו' יעוש"ה, והנה הא דמקשה והיכי עביד הכי וכו' עיקר סמיכתו הי' אהא דמקשה לבסוף והא מצהב"ע היא דאל"כ פשוט דיש לחלק בין שחרור לדבר הרשות ובין שחרור לדבר מצוה, ולכן לא הי' יכול להקשות בסתם והיכי עביד הכי וכו' דדילמא סובר ר"א דלעולם בהם תעבודו חובה רק מצד מדת חסידות ולא מדינא, וממילא דלא שייך בזה כלל להקשות והא מצהב"ע היא, אטו מאן דלא מקיים חסידותא עבירה מיקרי ? (וכקושי' בעל עמודי אש המובא בשדי חמד שם ע"ש), לכן המתין עד לבתר דמסיק הש"ס תרי אצטריכו שחרר חד ונפיק בחד, א"כ אי ס"ד דאיסור שחרור עבד אינו אלא מדת חסידות, אמאי לא שיחרר שניהם כדי לקיים מצוה מן המובחר, ועכצ"ל דס"ל לר"א דאיסור דלעולם בהם תעבודו הוא או עשה גמור מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן, (עיין ריטב"א גיטין ל"ח ע"ב ד"ה מצוה שאני ע"ש), ולכן אין לדחות בשביל קיום מצוה מן המובחר המ"ע דלעולם בהם תעבודו, ולכך לא שחרר אלא חד, וע"ז פריך דא"כ גם בשביל תפלה בצבור (דהוא רק מדרבנן) לא ה"ל לדחות העשה, דבין שהוא עבירה דאורייתא או עבירה דרבנן אסור לעבור לכתחלה עבירה משום מצוה דמאי אולמא האי עשה מהאי עשה, והיינו דפריך מצהב"ע היא, (עיין בתשו' כתב סופר חאו"ח ר"ס ל"ה וגם בס' תנובת יהודא בסוגיא דילן ע"ש), וע"ז מתרץ הש"ס שפיר דמצוה דרבים אלימא לי' ממצות לעולם בהם תעבודו, ומיושב שפיר דקדוק הצל"ח ז"ל ודו"ק היטב. (שוב מצאתי שכבר כתב כעין זה הגאון מ' אלי' קלאצקי נ"י בספרו אמרי שפר סי' נ"ד בשם תשו' ברית יעקב או"ח סי' ל"ט ע"ש, אמנם אני ביארתי הדברים תלי"ת בתוספות מרובה על העיקר):

כ"ח ובהיותי בזה צופה הייתי להגאון בעל נוב"י ז"ל במהד"ת האהע"ז ססי' ק"ד שכתב וז"ל, וגם אף בלי דבריהם לא הי' קשה לי על הך מתני' בגיטין דף מ"א מי שחציו עבד דשם כיון שכבר הוא חציו ב"ח וא"א לקיים בו לעולם בהם תעבודו שהרי עובד את עצמו יום אחד שוב אין המשחררו לגמרי עובר בעשה שהרי בלא"ה אינו יכול לקיים העשה לעולם בהם תעבודו עכ"ל ע"ש, ופלא בעיני שלא זכר שר שכ"כ בחידושי הרשב"א (שבת דף ד' ע"א סד"ה הא דאמרי' וכו') בזה"ל, ולי נראה דשאני התם כיון דחציו בן חורין לית

בי' משום בהם תעבודו משום צד חרות שלו עכ"ל, ואם כי הרשב"א ז"ל לא ביאר יפה הסברא בזה, י"ל שסברתו ממש כסברת הנוב"י ז"ל עכ"פ הו"ל להנוב"י להביאו ולפלפל בו, אם היינו טעמא דהרשב"א ז"ל, או סברא אחרת היתה אתו:

והנה נודע ומפורסם הקושי' שהקשו על הרשב"א ז"ל מסוגי' דגיטין ל"ח א' מהא דפריך שם על אביי דס"ל דאפי' משום מלתא דאיסורא אסור לשחררו ופריך מהא דא"ר יצחק מעשה בחצי' שפחה וחב"ח שנהגו בה מנהג הפקר וכפו את רבה ועשאה ב"ח, ולדברי הרשב"א קשה מאי קושי' מעובדא זו, דהא כיון דהיתה חצי' שפחה וחצי' ב"ח הלא ליכא בה כלל החיוב דלעולם בהם תעבודו, והוא קושי' עצומה מאד, וראיתי בס' תורה תמימה פ' בהר אות רמ"ב שתי' דבשפחה כזו שהיתה מתנהגת שלא כשורה קיימא המצוה דלעולם בהם תעבודו אף היכי כשהיא חצי' ב"ח, וטעם הדבר משום בבן חורין גמור שאינו מתנהג כשורה מותר לשעבד בו כדאיתא בבא מציעא דף ע"ג ע"ב שנאמר לעולם בהם תעבודו ובאחיכם עיי"ש וא"כ כש"כ בחציו עבד ולפי"ז שפיר מקשה על אביי יען כי בח"ע וחב"ח כזה נוהג המצוה דלעולם בה"ת כמו בעבד גמור משא"כ בסתם ח"ע וחב"ח וכדברי הרשב"א ודו"ק עכ"ל, אמנם כבר קדמוהו בתי' זה, הגאון בעל קצות החושן ז"ל כנדפס בס' מי באר סי' כ"ג שתי' קושיא זו בג' אופנים והאופן הג' היינו תי' הנ"ל יעו"ש, וכ"כ גם הגאון בעל חת"ס ז"ל בחידושיו לשבת דף ד' יעו"ש וכ"כ גם בס' אחד נקוב בשם בן אורי על מס' שבת דף ד' בשם רבו הגאון מ' יצחק משה פערלס ז"ל אבדק"ק באניהאד יצ"ו, אמנם כעת ראיתי בתשו' חת"ס ז"ל ח"ב לאהע"ז סי' קנ"א שכתב ביישוב ד' הרשב"א ז"ל בסברא מחודשת דלא שייך לעולם בהם תעבודו אלא היכי דשייך והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה והיינו עבד הראוי לולדות שבניו ובני בניו יהיו עבד עולם לבניו אחריו וכו' משא"כ מי שחציו עבד דלא משכחת לי' ולדות לאדון ממילא לא שייך לרשת אחוזה ולא שייך נמי לעולם בהם תעבודו וא"כ בחצי שפחה וחב"ח דמהרה יבנה המקדש ויכול למוסרה לעבד עברי ויהיו הולדות שלו שייך שפיר לעולם בהם תעבודו ושפיר מדמה הגמ' שפחה גמורה לחצי שפחה לענין זה עכ"ל, ומצאתי בס' כלי חמדה ס"פ בהר שמפקפק בד' ח"ס ז"ל לפי"מ דקיי"ל דמוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית רק בנמכר בגניבתו א"כ קשה לומר דמשום זה מיקרי והתנחלתם ומקוים ביה לעולם בהם תעבודו דדילמא לא יתרמי נמכר בגניבתו אשר כפי התנאים שצריכין להיות בו נראה דהוא לא שכיח כמובן עכ"ד, ולכן נ"ל יותר מ"ש הגאון ר' אהרן ג"ב זצ"ל ממיהאלאוויץ יצ"ו בספרו דעת סופר לגיטין ל"ח ע"ב דסברת הרשב"א כיון דחצי ב"ח אסור בשפחה משום צד חירות שבו ממילא ל"ש העשה דלעולם בהם

תעבודו כיון דל"ש בו לרשת אחוזה וכמ"ש חת"ס ז"ל, ולפי"ז לא קשה מגיטין ל"ח ע"ב הנ"ל, די"ל דזה באמת כוונת תירוץ הגמ' הכי השתא התם לא לעבד חזי' ולא לב"ח חזי' א"כ לא שייך גבה העשה דלעולם בה"ת משו"ה משום מלתא דאיסורא כפו את רבה לשחררה, אבל גבי אמתא דשייך גבה העשה דלעולם בה"ת דהא חזיא לעבד, משו"ה לא התירו לשחררה משום מלתא דאיסורא דהא יכול לייחדה לעבד ומינטר לה וא"ש ודו"ק:

כ"ט ולפענ"ד נראה ליישב דברי הרשב"א ז"ל, דכבר כתבו האחרונים דסברת הרשב"א הוא רק אם נימא דטעמא דקרא לעולם בהם תעבודו לאו משום לא תחנם דלא ליתן להם מתנת חנם הוא רק גזיה"כ הוא, לפ"ז שפיר י"ל דבח"ע וחב"ח דבלא"ה אינו עובדו לעולם דהא עובד א"ע יום אחד לא שייך העשה דלעולם בה"ת, אבל אי נימא טעמא דקרא משום לא תחנם הוא א"כ גם בח"ע וח"ב שייך טעם הנ"ל דאסור ליתן להחצי עבד מתנת חנם לשחררו, אלא דהרשב"א לשיטתו בגיטין ל"ח ע"ב דחולק על הרמב"ן דס"ל טעמא דקרא משום שלא ליתן להם מתנת חנם, והקשה עליו הרשב"א דאפי' לגר תושב מותר ליתן מתנת חנם לכ"ע אף שאוכל נבילות ולא קבל עליו אלא שלא לעבוד ע"ז, וכל שכן לעבד כנעני שקבל עליו כל המצות כישראל יעו"ש, ולכן שפיר כתב דבחצי עבד וחצי ב"ח לא שייך העשה דלעולם בהם תעבודו. ומעתה א"ש דהנה איתא בגיטין דף ל"ח ע"ב אמר רבה בהני תלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסיהון דמפקי עבדייהו לחירותא ודסייר נכסייהו בשבתא ודקבעי סעודתייהו בשבתא בעידן בי מדרשא, וכתב בחידושי חתם סופר ז"ל לשם וז"ל, לפענ"ד כלפי תלתא שאמרו חז"ל פרק כל כתבי, עשירים שבא"י זוכין בזכות שמעשרין והוא מ"ע להחיות הלוי והעני ואלו מרחמים על אכזרים ועוברים על לא תחנם לשחרר עבדיהם, ועשירים שבבבל זוכים על שמכבדים התורה ואלו מבזים התורה לקבוע סעודה בעידן בי מדרשא, ועשירים שבשאר ארצות זוכין בזכות שמכבדין השבת ואלו מסירי נכסי בשבת או קובעין סעודה בע"ש ולא יאכלו סעודת שבת לתיאבון עכ"ל הטהור יעו"ש, ולפי"ז בעכ"ח מוכח דס"ל לרבה דטעם העשה דלעולם בהם תעבודו הוא משום לא תחנם דלא ליתן להם מתנת חנם וכדעת הרמב"ן ז"ל, משום דלדעת הרשב"א ז"ל דסובר דמותר ליתן לעבדים מתנת חנם, א"כ אין שום חטא לרחם על העבדים וליתן להם המתנה דשיחרור, ולא אסור אלא מצד גזיה"כ שגזרה תורה לעולם בהם תעבודו א"כ אינו מובן העונש דמשום דמפקי עבדייהו לחירותא נחתי מנכסיהון, ואין זה עונש מדה כנגד מדה כלל, ועכ"ח דס"ל לרבה דטעם העשה דלעולם בהם תעבודו הוא משום לא תחנם דאסור לרחם על העבדים וליתן להם מתנת חנם דשיחרור וממילא מובן שפיר העונש מדה כנגד מדה כפירוש החת"ס ז"ל שתחת שהי'

להם לעשר תבואותיהם ולרחם על הלויים והעניים הם מרחמים על אכזרים ועוברים על לא תחנם לשחרר עבדיהם לכן אין זוכין לעשירות ויורדין מנכסיהם, וזה ברור, ומעתה כיון דרבה ס"ל דטעם איסור השיחרור הוא משום לא תחנם מסתמא אביי כרבה רבי' ס"ל (כמ"ש התוס' בשבת דף מ"א ע"ב ד"ה מיחם וכו' כיון דרבה סובר דשא"מ מותר מסתמא אביי כרבה רבי' ס"ל וכ"כ גם בחידושי הרשב"א לשם יעו"ש), ממילא לפי"ז אליבא דאביי מודה הרשב"א ז"ל דגם בחצי עבד וח"ב שייך האיסור שיחרור וכמש"ל, א"כ שפיר פריך הש"ס בגיטין דף ל"ח ואביי (דהוא תלמידי' דרבה) משום איסורא לא, והאר"ח בר"ק א"ר יצחק מעשה בחצי' שפחה וחצי' ב"ח וכפו את רבה ועשאה ב"ח וכו' אלמא דאע"ג דטעם לא תחנם שייך גם בחצי עבד וחצי ב"ח, מ"מ כיון דעושה בשביל לאפרושי מאיסורא ולא משום חנינה מותר לשחרר, והיאך סובר אביי דאף משום מלתא דאיסורא אסור לשחרר, וע"ז מתרץ הש"ס דבחצי' שפחה וח"ב מודה אביי דמותר כיון דליכא עצה אחרת דלא לעבד חזי' ולא לב"ח חזיא אבל בהאי אמתא דאפשר דמייחד לה לעבדי' ומנטר לה, כיון דאפשר לאפרושי מאיסורא בלא שיחרור, אם ישחררנה איכא משום לא תחנם ואסור וא"ש:

ל ומענין לענין באותו ענין במשנה דגיטין מ"א מי שח"ע וחב"ח עובד את רבו יום אחד וא"ע יום אחד דברי ב"ה ב"ש אומרים תקנתם את רבו וא"ע לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול וכו' אלא מפני תקה"ע כופין את רבו ועושה אותו ב"ח, והקשו בתוס' ד"ה לישא שפחה וכו' ליתי עשה דפרו ורבו ולידחי לאו דלא יהי' קדש ותירצו ג' תירוצים (א) דהכא אפשר לקיים שניהם ע"י כפייה (ב) דבעידנא דמיעקר לאו לא מיקיים עשה אלא בגמר ביאה דחזיא להתעבר (ג) דבדידה ליכא עשה דאפי' מפקדא אפשר לה בכיוצא בה ע"ש:

והקשה הגאון ר' צבי חריף ז"ל בספר טיב גיטין, על התירוץ הא' של התוס' דהכא אפשר לקיים שניהם ע"י כפייה, א"כ התינח לב"ש דס"ל כופין את רבו וכו' שפיר אפשר לקיי"ש ע"י כפייה, אבל לב"ה למשנה ראשונה דלית להו כופין וכו', א"כ לא אפשר לקיי"ש, ושפיר י"ל עדל"ת כקושי' התוס' א"כ מה השיבו ב"ש לב"ה תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם, הא כיון דב"ה לית להו כופין, א"כ גם לעצמו יש תקנה דהא יכול לישא בת חורין (או שפחה, ע' מהר"ם לובלין) מטעם עשה דוחה ל"ת כקושי' התוס' לאמת, והוא קושי' עצומה מאד ולענ"ד ליישב דבאמת צריך להבין אמאי לא רצו התוס' לתרץ תיכף ומיד כתירוץ הג' דבדידה ליכא עשה וכו' שהוא תירוץ פשוט ונכון, (ובאמת כ' האחרונים דלכולהו תירוצי התוס' הנ"ל אית להו פירכא לבר מתירוץ הג' דלית לי'

פירכא), אמנם י"ל עפ"י מה שהקשה הגאון מ' יעקב מליסא זצ"ל בס' תורת גיטין, על התירוץ הנ' דבדידה ליכא עשה כו', דהא כתבו התוס' לקמן בד"ה כופין וכו' דבלא פשע אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך כמבואר בפסחים דקא עברי הכהנים עשה דהשלמה כדי שיקיים זה מצות פסח וא"כ ה"נ נתיר לאשה לעבור על לאו בכדי שיקיים זה פרי' ורבי', ותירץ דכמו שכתבו התוס' בפסחים נ"ט ע"א ד"ה עשה דפסח דלענין דחיית עשה הקל לא בעינן בעידנא אבל נגד לדחות לא תעשה החמור בעינן בעידנא עי"ש, ה"נ דעת התוס' לחלק בכאן (לענין דבלא פשע אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך) דדוקא לענין עשה דתשלמה או עשה דלעולם תעבודו כיון דעשה קל לכך דוחין אותו אפי' אצל אחר בכדי שיקיים השני עשה החמור אבל לדחות אצל האחר לא תעשה דחמור בכדי שיקיים מ"ע זה לא אמרינן עכ"ד קדשו יעו"ש:

ומעתה י"ל דלכך לא רצו התוס' לתרץ תיכף ומיד דבדידה ליכא עשה יען דקושייתם סובב על דברי ב"ש ולב"ש דס"ל כופין את רבו ומוכח דס"ל דבלא פשע אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך א"כ אין זה פשוט כ"כ לתרץ דבדידה ליכא עשה דהא י"ל כקושיית התורת גיטין ז"ל דנתיר לאשה לעבור על לאו בכדי שיקיים זה פרי' ורבי' ומה בכך דבדידה ליכא עשה, ולכך תירצו מקודם תירוצים אחרים ולבסוף כתבו התירוץ הנ' וכמ"ש התורת גיטין ז"ל דדעתם לחלק בין עשה לל"ת וכנ"ל, אמנם התינח לב"ש דס"ל כופין ומוכח דס"ל דבלא פשע אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך, אבל לב"ה למשנה ראשונה דלית להו כופין וי"ל דבאמת היינו טעמייהו משום דס"ל דאפילו היכא דלא פשע אין אומרים חטא בשביל שיזכה חבירך ולכך אין אנו יכולים לכוף את רבו לעשותו ב"ח, ממילא אין התחלה כלל לומר עשה דוחה ל"ת דהא התירוץ הנ' של התוס' דבדידה ליכא עשה פשוט ומונח תיכף על היד, א"כ שפיר השיבו ב"ש לב"ה לדידכו דסבירא לכו אין כופין מטעם דלא אמרינן לאדון חטא בשביל שיזכה העבד בפו"ר, וסבירא לכו דאפילו בלא פשע לא אמרינן חטא בשביל שיזכה חבירך א"כ תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם דאין לומר ישא בת חורין או שפחה מטעם עדל"ת דהא לדידכו פשיטא דאין לומר עדל"ת מאחר דבדידה ליכא עשה, וא"ש ודו"ק:

ל"א ועל דבר שינוי לשון הסוגיות דברכות ודגיטין שעמדו ע"ז כל המפורשים (א) בברכות מקשה על מעשה דר"א ששחרר עבדו כו' והא"ר יהודא כל המשחרר כו' ולא נזכר המימרא בשם שמואל, ובגיטין ל"ח ב' מביא מימרא דר' יהודא הנ"ל בשם שמואל (ב) בברכות בתר דמשני הגמ' מצוה שאני מקשה הגמ' והא מצהב"ע היא ומשני מצוה דרבים שאני, ובגיטין משני הגמ' מצוה שאני ולא מקשה מצהב"ע היא:

וראש המדברים בזה הוא חתן המלך מאן מלכי רבנן בעל הנוב"י זצ"ל כמובא בנוב"י סוף מהד"ק ותו"ד דבגיטין דמביא המימרא בשם שמואל לא יכול הגמ' להקשות והא מצהב"ע היא דשמואל לשיטתו בסוכה דף ל' ע"א דבי"ט שני יוצא בגזול וכ' התוספת דס"ל במצוה דרבנן לא מיפסל מצהב"ע וממילא ה"נ תפלה דרבנן ולא חיישינן למצהב"ע אבל בברכות דנזכר המימרא רק בשם ר' יהודא פריך שפיר והא מצהב"ע היא יעו"ש שקלסי' הנוב"י ז"ל וכתב שכל הני מילי מעליותא ליתאמרו משמי' דחתני וכו':

ובחידושי כתב סופר ז"ל למס' גיטין ל"ח ב' כתב עליו בזה"ל, ועיין בנוב"י קמא בסופו בשם חתנו פלפל שם בענין מצהב"ע ודא טעותא במח"כ דפלוגתת מצהב"ע היינו אם עבר ועשה אם יצא או לא וכל שעשה דוחה לא תעשה לא עשה עבירה כלל ומותר לכתחלה וש"ס ברכות אזיל אי מותר לשחררו בשביל צירוף עשרה מקשה מהב"ע היא היינו איך שרי לי' לעשות כך לדחות זה מפני זה ולשון מהב"ע אשגיר' לישנא ומושאל הוא וכל הנאמר שם לא נכון דיבר הגם דקלסי' חמיו הנוב"י מחמת אהבה מקלקלת השורה וגורם שבושים לאחרים עכ"ל:

וע"ע בשו"ת כתב סופר או"ח סי' ק"ה שדקדק אהא דפריך בברכות והא מצהב"ע, דמה ענין מהב"ע לכאן, דמה"ב הוא כשמצוה באה ע"י העבירה וכבר עבר ועשה אבל כאן מקשה איך עשה ר"א לכתחלה והו"ל להקשות איך עביד ר"א הכי עכ"ל ע"ש:

ואולם כבר בא חכם בעל פרי החג ז"ל ושם הרכסים לבקעה ע"ש בכלל ק"ז שהביא בשם הנוב"י בסוף מהד"ק דהא דאין עשה דוחה עשה דלא נמצא ע"ז שום לימוד בש"ס מאין נלמד זה והוא רק מסברא דמאי אולמא האי עשה מהאי עשה וכתב הנוב"י שהוא על דרך שהשיב ר' יהושיע לר"א בזבחים דף פ' ע"א הנתנין במתן אחד שנתערבו במתן ד' דהשיב ר"י כשנתת עברת ועשית מעשה כשלא נתת עברת ולא עשית מעשה, ה"נ שני מ"ע לפנינו שב ואל תעשה עדיף וכו' ע"ש בלשון הנוב"י ז"ל, מעתה לפי"ז לר' אליעזר דפליג בזבחים שם על ר' יהושיע ולית לי' סברת שוא"ת עדיף, א"כ כשיש שני מ"ע לפנינו הבחירה באדם לעשות איזה מצוה שחפץ, אמנם כ"ז למאן דלא חייש למצהב"ע אבל למאן דחייש למצהב"ע א"כ כל עוד שאין ידוע לנו בבירור דהאי עשה אלימא ודוחה העשה האחרת לגמרי א"כ אין יוצא המצוה מצד מצהב"ע (ומה דלא שייך מצהב"ע בכ"מ דאמרי' עדל"ת היינו משום דקיי"ל עשה דוחה ל"ת לגמרי מכל וכל וכמאן דליתא דמיא, אבל בעשה לגבי עשה דמצד הסברא לא אולמא האי עשה מהאי עשה ולא נוכל לומר דעשה זו דוחה האחרת לגמרי א"כ שוב הוי מצהב"ע ודו"ק) ומעתה מיושב שפיר דקדוק הכתב סופר ז"ל, כיון דר' אליעזר לית לי' סברת שוא"ת עדיף, הרי קמה ונצבה קושי'

הנוב"י למה לא יהא עשה דוחה עשה, והבחירה באדם לעשות איזו מצוה שחפץ, ולק"מ היאך עשה ר"א לכתחלה, אבל אי מצהב"ע פסול, הרי טעם גדול גם לר"א, דכיון דצריך העשה למידחי לאידך עשה לגמרי ומאי אולמא, ולהכי אצטריך להקשות והא מצהב"ע היא דבלא"ה לק"מ, וע"ז משני מצוה דרבים שאני, דודאי אולמא מעשה דיחיד ודוחה אותה לגמרי ול"ש מצהב"ע ודו"ק היטב עכ"ד פרי החג ז"ל ודפח"ח, ולפי"ז שפיר אמר חתנו של הנוב"י ז"ל דבגיטין דאזיל הש"ס אליבא דשמואל דלית לי' מצהב"ע במצוה דרבנן, לא מצי הש"ס להקשות והא מצהב"ע היא וכל דבריו חיים וקיימים:

ל"ב עוד ראיתי בחי' כתב סופר ז"ל לגיטין שמיישב שינוי הסוגיות דהנה כ' בחידושי הרשב"א גיטין ל"ח ע"ב הא דאמרינן מצוה שאני הקשה בה הרמב"ן ז"ל וכי מפני מצוה להתפלל נדחה עשה שבתורה ותירץ דאפשר דלא אמרה תורה אלא משום שלא ליתן להם מתנת חנם כענין דכתיב בנכרים לא תחנם אבל כשהוא משחררו כשנתן דמי עצמו או משום מצוה וצורך הרב דליכא חנינה מותר ע"כ וכ"כ הר"ן ז"ל בשם י"מ יעו"ש והקשה המג"א בסי' צ' לפי"ז מה מקשה הש"ס בברכות והא מצהב"ע היא הלא כיון דלטובת עצמו עושה ולא לטובת העבד אין כאן עבירה כלל בשחרורו, וע"ז כ' הכתב סופר ז"ל דמ"ש רמב"ן טעמא דקרא כענין לא תחנם ולהנאת עצמו מותר זהו לר"ש דדריש טעמא דקרא להקל אבל לפי"מ דקיי"ל כר"י דלא דרשינן טעמא דקרא להקל א"א לנו להתיר לשחרר להנאת עצמו משום דאמרינן טעמא דקרא משום לא תחנם מנ"ל לומר כן כדי להקל וא"ש סוגיא דברכות להלכתא מקשה מצהב"ע היא ובגיטין מקצר ועולה די"ל דר"א ס"ל כר"ש דדרש טעמא דקרא עכ"ד, וכ"כ גם אדמ"ו הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק או"ח סי' מ"ו יעו"ש, ולפענ"ד נראה להמתיק הדברים יותר וליישב בזה גם שינוי הסוגיות דבברכות הביא מימרא דכל המשחרר וכו' רק בשם ר' יהודא, ובגיטין מביא הך מימרא בשם ר"י אמר שמואל, עפ"י מה שכתב הראב"ד ז"ל בהשגתו על הקדמת הרמב"ם ז"ל שכתב דשמואל קיבל מר' חנינא בר חמא, והשיג עליו הראב"ד ז"ל וכתב וגם זה לא היה אלא מלוי יעו"ש, הרי ס"ל להראב"ד ז"ל דשמואל הי' רק תלמידי' דלוי וא"כ מסתמא כלוי רביה ס"ל דדרשינן טעמא דקרא, וכמ"ש בס' מנחת חינוך מצוה כ"ג, דלוי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, כדאיתא בבכורות דף י' ע"ב תני לוי הוא הפסיד ממונו של כהן לפיכך יופסד ממונו ולכך בספק פטר חמור דא"צ ליתן הפדיון לכהן ל"ש לומר שהפסיד ממון כהן ע"כ א"צ עריפה יעוש"ה במנ"ח ז"ל באריכות, א"כ כיון דלוי דריש טעמא דקרא מסתמא גם שמואל תלמידו דריש טעמא דקרא וממילא טעם העשה דלעולם בהם תעבודו הוא משום לא תחנם, ולכן בגיטין דמקשה ממעשה דר"א ששחרר

עבדו להשלימו לעשרה על שמואל דאמר כל המשחרר עבדו עובר בעשה שפיר מתרץ מצוה שאני ולא מצי להקשות והא מצהב"ע דכיון דעושה לצורך מצוה ולא משום חנינה דעבד א"כ אין כאן עבירה כלל, משא"כ בברכות דהזכיר רק ר' יהודא דהי' ג"כ תלמידיה דרב ולא תלמידיה דשמואל לחוד כנודע ועיין ג"כ בהקדמת הרמב"ם ז"ל שכתב דר' יהודא קיבל מרב ושמואל, א"כ אין ברור דסובר כשמואל רביה דדרשינן טעמא דקרא דלא כהלכתא, לכן פריך שפיר והא מצהב"ע היא, כיון דבאמת קיי"ל דלא דרשינן טעמא דקרא להקל, א"כ אין להתיר לשחרר עבד לטובת עצמו וא"ש ודו"ק: (ל"ג) וראיתי עוד בחי' כתב סופר ז"ל לגיטין שמדקדק דקדוק חדש (שלא נזכר בשאר מפרשים) מדוע בש"ס גיטין בתר דמשני מצוה שאני מקשה הש"ס ודילמא ר' אליעזר ס"ל כמ"ד לעולם בהם תעבודו רשות (ופירש"י ודלמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל ומאי דוחקי' לשנויי לעיל מצוה שאני) ובברכות בתר דמשני מצוה דרבים שאני לא מקשה הש"ס קושי' הנ"ל:

והנה לכאורה י"ל דבגיטין דמשני רק מצוה שאני, בתירוץ זה יש בו צד דוחק וכי מפני מצוה להתפלל בעשרה דהוא רק מדרבנן נדחה עשה שבתורה, ולכן פריך שפיר ודילמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל וכפירש"י ומאי "דוחקיה לשנוי לעיל מצוה שאני אבל בברכות דמשני מצוה דרבים שאני, א"כ מתרץ בריוח ואין בו שום דוחק, וע"כ לא מקשה הש"ס ודלמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל, אולם באמת זה אינו דאעפ"י שהוא מצוה דרבים מ"מ עדיין יש בו קצת דוחק לומר דמצוה דרבנן ידחה מ"ע דאורייתא ומה בכך דהוי מצוה דרבים מ"מ אינו אלא מדרבנן ואין סברא שידחה מ"ע מדאורייתא והדר דקדוק הכת"ס ז"ל למקומו :

ולכן נ"ל מכאן ראי' לדעת הרמב"ן והר"ן בשם י"מ דהא דמשני מצוה שאני היינו משום דטעם איסור השיחרור הוא משום לא תחנם וה"ד במשחרר לטובת העבד אבל לצורך מצוה דהוא לטובת עצמו ולא משום חנינה מותר, והנה ד"ז נכון מאד בסברא ואין בו שום דוחק כלל, אמנם קשה לפי"ז מה פריך הש"ס ודלמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל וכפירש"י ומאי דוחקי' לשנוי מצוה שאני, ומאי קשיא ליה הלא התירוץ דמצוה שאני הוא תירוץ מרווח ונכון מאוד בסברא ואין בו שום דוחק כלל, אמנם י"ל דהנה כבר הבאתי קושי' המג"א בסי' צ' לדעת הרמב"ן והר"ן בשם י"מ הנ"ל א"כ מה פריך הש"ס בברכות והא מצהב"ע היא הלא כיון דעושה להנאת עצמו ולא משום חנינה אין כאן עבירה כלל, ותירץ הגאון ר' ברוך פרענקל זצ"ל בהגהות אמרי ברוך לטורי אבן ריש חגיגה דאף דלא תחנם ל"ש היכא שיש צורך להאדון לקיים מצוה בשחרורו דהוה כמוכר את העבד להנאתו עכ"ז כיון דאין כאן אלא הנאת מצוה הרי לא נשתכר האדון כלל דהא כשלא

ישחרר העבד יקיים ג"כ מ"ע דלעולם בהם תעבודו, דמה לי קיום מצוה זו או מצוה אחרת וממילא הוה כחונן את העבד ללא תועלת ריוח לעצמו ע"כ מקשה הגמ' שפיר והא מצהב"ע היא כלומר אף אם שקולות המצות דלעולם בה"ת וצירוף עשרה מ"מ כיון דעכ"פ ליכא יתרון מצוה ואינו משתכר האדון רביע עלי' עבירה דלא תחנם, וע"ז מתרץ הגמ' מצוה דרבים שאני כלומר שמרויח האדון שתחת קיום מצות לעולם בה"ת שהיא מצוה דיחיד זוכה בשחרורו לעשות מצוה דרבים וכיון שיש לו להאדון המשחרר הנאה בתוס' מצוה הוה כמשחרר את העבד להנאת עצמו וליכא עבירה דלא תחנם עכדפח"ח, ומעתה מתורץ שפיר דקדוק הכת"ס ז"ל דבברכות דמשני מצוה דרבים שאני אין שום דוחק בהתירוץ דכיון דמרויח האדון מצוה דרבים ליכא עבירה כלל בהשיחרור וע"כ לא מקשה הש"ס ודלמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל יען דכל כוונת המקשן אך להמלט משינויא דחיקא כפירש"י הנ"ל אמנם בגיטין דמשני רק מצוה שאני, בזה שפיר קשה כיון דעכ"פ ליכא יתרון מצוה ואינו מרויח האדון רביע עליה עבירה דלא תחנם א"כ הוה שינויא דחיקא וע"כ שפיר מקשה הש"ס דלמא ר"א ס"ל כר' ישמעאל ומאי דוחקיה לשנויי מצוה שאני וא"ש: ובלימודי עם החברה ש"ס דפה יצ"ו אמרתי עפי"ד הגאון ר' ברוך פרענקל הנ"ל ליישב קושי' התוס' והרא"ש ז"ל בברכות כאן על בעל הלכות גדולות ז"ל שכתב שאם נקבר לו לאדם מת ביו"ט האחרון של חג שהוא מדרבנן, דאתי אבילות יום ראשון שהוא דאורייתא ודחי עשה דרבים שמחמת הרגל דיו"ט האחרון דרבנן, דהרי הכא משמע דעשה דרבים דרבנן דחי עשה דלעולם בהם תעבודו יעו"ש בתוס' ובהרא"ש ז"ל, ולפי הנ"ל א"ש דבעל הלכות גדולות לשיטתו אזיל דס"ל דגם במצוה דרבנן פוסל מצהב"ע ודלא כשמואל בסוכה ל' וכמובא בהרא"ש סוכה שם בשמו (וע"ע בב"י ר"ס תרמ"ט באו"ח) א"כ י"ל דס"ל דגם במצוה דרבים שייך מצהב"ע וא"כ אם יקיים שמחת הרגל ביו"ט האחרון יהי' מצהב"ע דביטול אבילות יום ראשון שהוא מדאורייתא, ואין לומר הא מוכח מכאן דבמצוה דרבים לא שייך מצהב"ע, דבאמת זה אינו דהא כאן כיון דמרויח האדון בהשיחרור מצוה דרבים, אין כאן עבירה דלא תחנם כלל, כיון דעושה להנאת עצמו, משא"כ בעשה דשמחת הרגל ביו"ט אחרון שהוא מדרבנן ואינו דוחה אבילות יום ראשון שהוא מדאורייתא, נשאר העבירה ולא קיים מצוה משום דהוי מצהב"ע, ע"כ אמרינן להיפוך דאתי אבילות דאורייתא ודחי עשה דרבים דרבנן וצדקו דברי בה"ג ז"ל וא"ש ודו"ק:

(שו"ר שהרא"ש ז"ל בעצמו תי' הקושי' הנ"ל על הבה"ג, במו"ק פ' ואלו מגלחין סי' נו"ן וז"ל, וי"ל דשאני התם דזיכה את הרבים הלכך אלים האי עשה אע"ג דהוי דרבנן (למידחי

עשה דלעולם בהם תעבודו) אבל בביטול אבילות אין בו זכות לרבים עכ"ל, וע"ע בזה בתשו' חות יאיר סי' קט"ו:

וגם ע"ד שינוי הסוגיות בברכות ובגיטין שהארכנו בזה לעיל, ראיתי בספר חדש הנקרא יבא חיים עה"ת ח"ב להגאון מה"ו יודא גרינוואלד נ"י אבד"ק ניר וואיא שכ' בפ' קדושים לפי סברת התוספת והפנ"י בסוכה ל' ע"א דהיכי דאפשר לקיים המצוה גם בלי עבירה אף דמקיימה ע"י עבירה יוצא וליכא משום מצהב"ע א"כ בברכות דמסיק תרי אצטריכו לי' ולא הי' אפשר לקיים המצוה ע"י צירוף קטן או ע"י תשעה ונראין כעשרה, דתרי קולי לצרף עבד וגם קטן או ט' ונראין כעשרה לא אמרינן, והי' מוכרח לשחרר עבדו ע"כ שפיר פריך והא מצהב"ע, משא"כ בגיטין דאין מוכרח לומר דתרי אצטריכו א"כ הי' אפשר לו לקיים המצוה גם בלי עבירה ע"כ לא פריך והא מצהב"ע יעו"ש עוד באופן אחר על דרך זה, וחידוש בעיני שלא ראה שכבר קדמו בזה בתשו' מהר"י אסאד ז"ל חאו"ח ססי' קצ"א בשם בנו הגאון מ' אהרן שמואל ז"ל יעו"ש ויותר אין לי להאריך בזה):

העתק מס' שושני לקט על תהלים על מאמר חז"ל בברכות ג' א"ר יוסי פ"א נכנסתי לחורבה אחת כו' להתפלל כו' ומה לו לאב כו' ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, הדקדוקים רבו מאוד, גם תיבת שגלו אין מובן שגלו משמע שהם גלו, והי' לו לומר שנגלו. (אחר זמן רב שמעתי שגם השל"ה הקדוש מדקדק דקדוק זה). אמנם ידוע שנראה מכמה מאמרי חז"ל שבית שני נחרב על ביטול תורה. אף שנראה מאמרים אחרים גם מחמת שאר עונות וכו'. וזאת ידוע שחיוב גדול ללמוד על שלחן שבתוך הסעודה דברי תורה אחד המרבה וכו' כאמור באבות שכינה שרויה ביניהם. ממילא אם אינו לומד חלילה גורם שיגרש השכינה כביכול משלחנו. לז"א מה לו לאב שהגלה את בניו. ותירץ אוי להם לבנים שגלו, שהם גלו מעל שלחן, אביהם כביכול כנ"ל, עכ"ל:

עוד מביא שם בשם הגאון האדיר מ' מרדכי בנעט זצ"ל מנ"ש יע"א פי' על פסוק ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו' והקשו חז"ל אטו יראה מלתא זוטרתי היא וקושי' המפרשים על תי' הגמ' ידוע, ונראה מקודם להבין בפסוק תיבת "ועתה" אין לו מובן, האמנם דדרשו במ"א אין ועתה אלא תשובה אך לפי הפשט אינו, ונראה דידוע דעבירות של אדם נחלקין על ב' ענינים עבירות שב"א למקום ועבירות שב"א לחבירו, ועבירות שב"א לחבירו קשה יותר לפרוש מהם, כי המה מה שאדם דש בעקביו כמו גזל ואונאה רכילות לשה"ר קנאה שנאה, הרבה דומיהם יאריך ספורם, בפרט אותם בני אדם אשר להם טרדות בעסק פרנסתם, אמנם אותן אנשים אשר פרשו מהבלי עולם ומלאכתם נעשית ע"י אחרים יוכלו להמלט מהם לגמרי בנקל אם ירצו ואין עליהם רק מה שבין אדם למקום ואם אינו יוצא

מפתח ביתו קרוב לו למאוד לשמור דרכי ה'. וזה פירושו. כי משה רבינו ע"ה אמר להם פרשה זו כשהיו במדבר ועדיין היה להם המן, לכן אמר "ועתה" דייקא בעת הזאת שאין לכם עסק משא ומתן, מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך מעבירות שבין אדם למקום, והמקשן לא ירד לכוונה זו ושאל אטו יראה וכו', לזה כוון התרצן בגמ' אין לגבי משה מלתא זוטרתא כי הבין בעצמו שחלק יראה זו דבר קטן הוא אצלו מכבר, גם המה יוכלו להיות עתה במדרגה זו עכ"ל: (ל"ה) בדף י"ט ע"א תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא ודאי עשה תשובה. וקשה דמאי פריך שמא ס"ד דילמא באמת הוא שמא ואפ"ה אסור להרהר אחריו וצריכין לדונו לכף זכות. וכתב בפנינים יקרים מס' חוו"י בשם הגאון מהאמבורג ז"ל עפי' דאיתא ביומא דף פ"ו דרמי כתיב מכסה פשעיו לא יצליח זכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ומשני כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם. והטעם דאם עשה עבירה בפרהסיא צריך שיהי' התשובה ג"כ בפרהסיא שידעו העולם כי שב מחטאו. וזה דפריך הש"ס שמא ס"ד כיון שעשה עבירה בפרהסיא כמ"ש אם ראית ת"ח שעבר וכו' איך יוכל לומר שמא עשה תשובה הא צריך להיות התשובה ג"כ בפרהסיא, ומשני ודאי עשה תשובה א"כ אינו צריך הת"ח לשוב בפרהסיא דכ"ע ידעי שעשה תשובה מצד החזקה ע"ש עכ"ל:

ובספר א' ראיתי עובדא שפ"א בא הגאון מ' יוסף שאול נאטהאכזאהן זי"ע מלבוב אצל הרב הקדוש מ' מאיר מפרימישלאן זי"ע, ובכניסתו אצלו ראה שהרה"ק הנ"ל הלך סביב השלחן ובידו אין מאומה והרהר הרה"ג איך אפשר שצדיק מפורסם כזה ילך בטל ולא יהי' בידו שום ספר ללמוד מתוכו, וכשראה הרה"ק הנ"ל את הרה"ג הנ"ל הי' שמח מאד וקבלו בשמחה גדולה ובספ"י והושיבו על כסאו ובקש ממנו לומר לו איזה דבר תורה ואמר הרה"ג הנ"ל כי עתה הוא עיף מן הדרך ולא יכול לומר ד"ת אך בקש מאוד את הרה"ק הנ"ל שהוא יאמר לו איזה ד"ת ופתח הרה"ק פיו בחכמה ואמר איתא בברכות אם ראית ת"ח שעבר עבירה וכו' ופלא איך יזדמן כזה שת"ח יעבור עבירה בפרהסיא לעין כל, וגם איך יכנה התנא הקדוש ר' ישמעאל איש כזה בשם ת"ח, לומר אם ראית ת"ח וכו' אמנם י"ל עפ"י מה שמקובל אני מרבותי הקדושים זי"ע שצריך להרהר בתשובה לכה"פ שעה אחת קודם לימודו בתורה דבלא"ה אדרבה תורתו נחשב לו עון וכמ"ש ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי, וז"ש ר' ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה דהיינו שראית אותו הולך בבית אנה ואנה ואין בידו שום ספר ללמוד בו והוא עובר עבירה דביטול תורה, אל תהרהר אחריו ביום, שמא עשה תשובה ר"ל שמא בשביל זה לא למד

לפי שעשה תשובה קודם לימודו, ועד שאינו עושה תשובה מקודם לא יוכל ללמוד, וע"ז פריך שמא ס"ד, וכי רק שמא הוא, וכי זה בגדר ספק הוא שת"ח ילך בטל מן התורה בלי שום סיבה ח"ו, אלא ודאי עשה תשובה קודם לימודו, ולכך לא למד עד שיעשה קודם תשובה כשורה על כל עונותיו עכ"ד ודפח"ח ש"י:

דף כ"ח ע"ב ומנעו בניכם מן ההגיון כתב בכליל תפארת דרוש כ"ד וז"ל. ולכן רמזו חז"ל לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן ופי' הרב בעל מעשי ה', לאוכלי המן היינו לאותם שאכלו המן ולא חששו להותיר למחר, כן כל אלו שמסתפקים במועט ולא יחשבו להון רב להותיר לבניהם ירושה, הם יוכלו להגות בתורת ה' בלי מונע ע"ש. ואפשר לרמז מה שאמרו ז"ל בפ"ד דברכות, מנעו בניכם מן ההגיון, הכוונה מנעו עניני בניכם מן ההגיון שלכם, כלומר מנעו מלהגות ברעיוניכם תמיד בעניני הבנים ולבלות השנים בצורכי הבנים כי זה המטריד הגדול מלעסוק בתורת ה' והבן עכ"ל:

ל"ו לעיל באות א' הבאתי פירושים על מחז"ל בפ' דבר כא באזני העם וישאלו וגו' שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, והקשו המפורשים למ"ל טעמא שלא יאמר אותו צדיק כו' הא בלא"ה הקב"ה צריך לקיים הבטחתו. וכעת ראיתי בפרשת דרכים דפוס ווארשא דף כ"ט שכתב דודאי אברהם ידע דהבטחת ואח"כ יצאו ברכוש גדול היתה בתנאי שישתעבדו במצרים ת' שנה וכדכתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, אך תלונתו של אברהם היא דועבדום וענו אותם מיהא קיים בהם דנהי דלא קיים ת' שנה לפי שדלג על הקץ מ"מ כבר קיים קצת מאמר ועבדום וענו אותם אבל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם כלל, ומש"ה הוצרך ה' לחלות פני משה שישאלו ישראל כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יהיה לו לאותו צדיק אפילו תרעומות דברים יע"ש באריכות דבריו כי נעמו:

ובס' דרך אמונה על ברכות דף י"ז מדפי הספר כתב עפ"י מ"ש דנשלם זמן ת' שנה ע"י מה שהמצרים עבדו בהם בלילות כבימים וכדאיתא בילקוט פ' לך בשם פרקי ר"א שהלילות השלימו הקץ, והטעם י"ל כיון דעבד עברי אסור לשעבד בו יום ולילה מן הדין כמ"ש בת"כ פ' בהר וכ"ה בגמ' קידושין ט"ו ע"א וכי תעלה על דעתך שע"ע עובד ביום ובלילה כו' וע"כ מהראוי לצרף הלילות לתשלום הזמן, אך התינח אי ישראל קודם מתן תורה יצאו מכלל בני נח ויש להם דין ישראל גמור, אבל אם נימא דאז עדיין לא יצאו מכלל ב"נ לא יתכן לצרף הלילות לתשלום הזמן כיון דב"נ מותר לעבוד בהם ביום ובלילה מצד הדין כמבואר בגמ' דקידושין הנ"ל, אך הנה כתב הפרשת דרכים דממה שמסר אאע"ה א"ע לכבשן האש מוכח דתפס לעיקר דיצאו מכלל ב"נ ויש לו דין ישראל גמור דאל"כ

איך התיר לעצמו למסור נפשו על מוקדה כיון דאין ב"נ מצווה על קידוש השם וקיי"ל כל מי שנאמר בו יעבור ועל יהרג אם נהרג ולא עבר ה"ז חובל בעצמו ועובר עמ"ש ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש ע"כ, ולפ"ז דייק הדק היטב באומרו שלא יאמר אותו צדיק דייקא דאיהו לשיטתו דסובר דיצאו מכלל ב"נ שפיר יאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה קיים בהם דהלילות השלימו הזמן ת' שנה, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, וא"ש ודו"ק:

ובפשיטות י"ל וכן מצאתי אח"כ בס' דברי שאול על אגדות הש"ס לכאן שכתב וז"ל, דהנה הכסף הוא באמת לאבן נגף לכל מי שמבקש יראת ה' ותורתו וכמ"ש שלמה בחכמתו פן אשבע וכחשתי ולכך ביקש שלא יתן לו עושר וכמה ראינו שנטרדו מכל השלימות ע"י העושר, אמנם מי שכבר נתגדל בתורה ויראת ה' היא אוצרו לזה אינו מזיק לו העשירות ואדרבה היא מסגל ע"י מצות ומעש"ט ומרבה תורה וצדקות וישרות, והנה ישראל אז בצאתם ממצרים שהיו נעדרי השלימות ע"כ חשו על נפשם והיה להם העשירות למשא כמו שדרשו חז"ל וישאילום בע"כ של ישראל מפני משוי וע"כ בקשו הלואי שנצא בעצמינו כי חשו על נפשם פן יהיה להם הממון לצור מכשול, והנה באמת הקב"ה הבין כוונתם הזכה, אבל חשש שמא יאמר אותו צדיק, היינו שהצדיק אברהם שנתגדל בעושר וכבוד והעושר לא הזיק לו ואדרבה הוסיף בזה צדקות וישרות והיה לו עושר הזמני לאושר הנצחי והוא לא הבין כלל שהכסף יוכל להיות למכשול וכמ"ש במס' עירובין רבי מכבד עשירים, והיינו שרבי שהי' ת"ח וצדיק וישר וקדוש והי' לו עושר רב והי' מסגל בהם מצות ומעש"ט לא הבין כלל שהעשירות יוכל להיות חסרון ופחיתות, ולכך כיבד עשירים, וז"ש שלא יאמר אותו צדיק והיינו שהוא לא יבין למה הקב"ה מנע מהם העשירות וע"כ צוה שישאילום, אבל הקב"ה הבין כוונתם וע"כ ביקש שעכ"פ ישאלו קצת למען לא יאמר אותו צדיק ודו"ק היטב עכ"ל הטהור, והנה הי' בדעתי להעתיק לכאן הפירושים שנאמרו ע"ז בספרים שונים אך לפי שכבר קדמני בזה בס' שער בת רבים פ' בא לכן חדלתי מזה, ועיי' בס' שעב"ר הנ"ל שהביא פי' ע"ז בשם אלפי מנשה והוא כתוב כבר באוהל יעקב פ' בא עפ"י משל מן הצלי עם החזרת כנודע:

ובליקוטי חבר בן חיים על ברכות הביא בשם רבו הגאון בעל חת"ס ז"ל כי באמת אברהם הבין כי כוונת השי"ת ברכוש גדול היא האמונה שזכו לה ע"י האותות והמופתים שנעשו במצרים [אמר הכותב, עיין בהקדמה מהמו"ל ספר בנין אריאל עה"ת שמה הביא בשם אביו הרה"צ מ' יחיאל מיכל דוד איש הורוויטץ ז"ל, קושיית המפורשים ידוע בתחלה כתיב והאמין בה' ואח"כ אמר במה אדע כי אירשנה, רק שכוונה, אאע"ה היה לו אמונה

שלימה בה' רק הי' דואג על זרעו אחריו אם תהיה להם אמונה שלימה כמוהו, ובזה במה אדע כי אירשנה, מלת אירשנה קאי על אמונה עכ"ד ודפח"ח, וע"ז יצדק מה שאמר לו ה' ידוע תדע כי גר וגו' וגם את הגוי וגו' דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול, דהיינו דעי"ז יזכו לאמונה שלימה בה' כאאע"ה ודו"ק] , אבל ישראל לא הבינו פירוש ענין זה, ואמנם ועבדום וענו אותם לא היה בדרך מליצה וחדה כ"א כהויתו, וע"כ יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ר"ל זאת הבינו כולם, ואח"כ יצאו ברכוש גדול, אני מבין פירוש הענין, אבל לא קיים בהם, כי המה לא הבינו ענין רכוש גדול כי אם כפשוטו עכ"ד הקדושים, (והנה כעין זה מובא גם בשעב"ר הנ"ל ובספר אפריון עה"ת ר"פ בשלח בשם בעל אוהל יעקב ז"ל עפ"י משל יע"ש), ועוד שם הביא מה ששמע מפי רבו הגאון הנ"ל כי באמת אם לא ירצו ישראל לשאול מהמצרים כבר קיים השי"ת הבטחתו דהו"ל כאומר הריני כאלו התקבלתי (א"ה עיין בעיון יעקב לכאן) אבל מאחר שביטל השי"ת בחירת פרעה שרצה לשלח את ישראל ובע"כ של פרעה קיים השי"ת ועבדום וענו אותם, א"כ יאמר אברהם למה לא ביטל גם בחירת ישראל שישאלו בע"כ, וז"ש אמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו, וכי תימא בקשה זו למה, שלא יאמר אותו צדיק אברהם, ועבדום וענו אותם קיים בהם, בעל כרחו של פרעה ע"י שחזק ה' את לבבו, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, כלומר לזה לא ביטל הבחירה דישראל שישאלו בע"כ, והיינו שלא יאמר אותו צדיק וכו' עכ"ד ודפח"ח: ובשבט סופר הנדפס מחדש עה"ת פ' לך לך כתב הכוונה כי איש עני ואביון המשולל מכל טוב ונוסף לזה הוא משועבד לאחרים כישראל במצרים גם דבר מועט יחשב רכוש גדול, והקב"ה הבטיח לאברהם שבניו יצאו ברכוש גדול ורצה לקיים הבטחתו באופן שגם לערך גדולתו ועשרו של אברהם יחשב רכוש גדול, וזה דבר נא וגו' שלא יאמר אותו צדיק אשר אצלו לא יחשב לרכוש גדול אם לא יצאו באמת בעושר רב וברכוש גדול עכד"ה, וחידוש בעיני שלא ראה שכבר קדמו בזה בס' כתב סופר עה"ת פ' בא יע"ש, (ועיין עוד בזה בס' ישמח משה פ' בא בפסוק וגם ערב רב עלה אתם וגו, ותמצא נחת): (ל"ז) עוד נשמט מבפנים דף יו"ד:

בימים ההם חלה חזקי' למות ויבא אליו ישעי' בן אמוץ הנביא ויאמר כה אמר ה' צבאות צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחי' מת אתה בעוה"ז ולא תחי' לעוה"ב, א"ל מאי כולי האי, א"ל משום דלא עסקת בפרי' ורבי' וכו': והקשה מהרש"א ז"ל דאכתי קשה מאי כולי האי וכי משום דלא עסק בפ"ו לא יחי' לעוה"ב (ועיין מ"ש בזה בחידושי אהבת איתן שבגליון העין יעקב לכאן):

ובס' ילקוט סופר פ' שמיני מביא בשם ישמח משה הובא בייטב לב פ' שמות, דידוע מש"כ בספר העקרים דשורת הדין העונש נצחיי והשכר זמניי רק מחסד השי"ת משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש והשכר נצחיי ע"כ והטעם כי מתחילה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וכיון שראה שאין העולם מתקיים עמד ושיתף מדה"ר וזה לאיש אשר מקיים פו"ר וחש לקיום העולם אבל מי שאינו נושא אשה ואינו חש לקיום העולם גם הקב"ה מתנהג כמדתו עמו לבלי לחוש לקיום העולם ומתנהג עמו במדה"ד וז"ש חזקי' מאי כולי האי עונש נצחייי, א"ל משום דלא עסקת בפו"ר, הרי לא חששת לקיום העולם א"כ גם הקב"ה מתנהג עמך במדה"ד וממילא העונש נצחיי עכ"ד ודפח"ח ש"י (ולדעתי יל"פ בזה הפסוק בפ' בראשית ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו, וידוע קושי' חז"ל אם הוא עזר אינה כנגדו וכו' ועוד יל"ד על אומרו כאן ה' אלקים שמורה על מדה"ר ומדה"ד כמ"ש ברש"י ר"פ בראשית בפ' ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים ששיתף הקב"ה מדה"ר למדה"ד ולא עוד אלא שהקדים מדה"ר למדה"ד, וזה שייך גבי בריאת העולם, אבל כאן גבי הזיווג לאדם מה שייכות יש לזה ב' השמות שמורים על מדה"ר ומדה"ד אבל לפי הנ"ל ניחא דה"ק קרא ויאמר ה' אלקים כלומר יען שנברא העולם בב' השמות דהיינו במדה"ר ובמדה"ד, לכן לא טוב היות האדם לבדו, דכאשר לא ישא אשה ולא יחוש לקיום העולם, גם הקב"ה יתנהג כמדתו לבלי לחוש לקיום העולם ויתנהג עמו במדה"ד, ולכך למען יוכל הקב"ה להתנהג עמו בשם ה' דהיינו במדה"ר, אמר אעשה לו עזר כנגדו, כלומר אתן לו אשה והאשה תהיה לו עזר כנגדו דהיינו כנגד שם אלהים שהוא מדה"ד הנזכר בתחלת המקרא, ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת): העתק מס' כתב סופר עה"ת בלקוטים שבסה"ס וז"ל:

בש"ס ברכות לדוד שמרה נפשי וכו' והיאך קרי לנפשי' חסיד אלא כך אמר דוד ולא חסיד אני שכל מלכים יושבים וכו' ואני ידי מלוכלכות בשפיר ושליא לטהר אשה לבעלה, ומקשים העולם דעדיין קשה היאך קרא לנפשו חסיד לפי מעשיו וגם צריך לדקדק על שמביא ממעשה דוד לטהר אשה לבעלה, ולבאר הדבר אקדים, מה שנ"ל ליישב קושי' החמורה מאאמ"ו הגנ"י, בש"ס דסוכה דף נ"ג ע"א זקנים היו אומרים אשרי זקנותנו שכפרה על ילדותנו ופי' רש"י על דקתני תחלה חסידים ואנשי מעשה היו אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו, כל חסיד מעיקרו, והיינו שלא חטא מעולם ולעולם הי' חסיד וישר במעשיו, והקשה מש"ס בבא קמא דף ק"ג ע"ב דמוכח שם דחסיד היינו אף שלא הי' מעיקרא רק שתיקן מעשיו אח"כ מ"מ נקרא חסיד, ולפע"ד ליישב דוודאי הדין עם רש"י שחסיד היינו שאינו פגום מעיקרא וכל מעשיו מתוקנים, רק באמת השב

בתשובה שלימה עד שכל זדונות נעשין זכיות א"כ כל מעשיו למפרע מתוקנים, ושפיר נקרא חסיד דלא נפגם במעשיו כל ימי חייו יותר מצדיק, אלא דכבר אמרו דאשרי איש כל זמן שהוא איש בעוד האדם בתוקפו דלעת זקנותו לא הוי תשובה מעולה כל כך, והרמב"ם בה' תשובה מאריך בזה עיין בו, ולכן השב בעודו בתקפו לזה זדונות נעשו זכיות גמורים והוי חסיד שפיר ע"פ מ"ש, משא"ה השב לעת זקנותו הגם שתשובה מכפר אפי' ביום מותו, מ"מ לא הוי כ"כ מעולה שנאמר שנתקנו מעשיו מעיקרא, וא"ש דבש"ס דסוכה דאמרו זקנים אשרי זקנתינו שכפרה וכו' ועשו תשובה בזקנותם שפיר פי' רש"י דאלו לא מקרי חסידים רק זקנים ולכן אמר תחלה חסידים ואנשי מעשה ואח"כ אמר זקנים ולא חסידים, משא"כ ש"ס דב"ק דמקשה דלמא מעיקרא אישתבע בשיקרא והדר הוי חסיד, היינו דלמא אישתבע בבחרותו ושב בבחרותו ובתקפו, ושפיר נעשה חסיד אח"כ כמ"ש, ואמרתי זה לאאמ"ו הגנ"י וקלסי':

ומעתה י"ל דזהו קושי' הש"ס היאך קרא לנפשו חסיד כיון שחטא בבת שבע תו לא מקרי חסיד דחסיד מקרי רק חסיד מעיקרא, אלא דכבר כתבתי דאם עשה תשובה מעולה עד שזדונות נעשו זכיות הוי שפיר חסיד וכבר ידוע דברי החובת הלבבות ז"ל דבמה שחטא אדם בתשובתו יתקן נגד זה באותו דבר עיין בו, והיינו דמשני דאמר לא חסיד אני שידי מלוכלכות בשפיר ושליא לטהר אשה לבעלה, כי חטאו הי' באשת איש לטמא אשה לבעלה ומעין זה תיקן לקרב לטהר אשה לבעלה והוי שפיר חסיד כנ"ל לבאר עכלה"ט ודפח"ח:

ל"ח בגמ' דף ל"ב כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם וכו' והא אמר ר"ח כל המאריך בתפלתו סוף בא לידי כאב לב, לא קשיא הא דמאריך ומעיין בה הא דמאריך ולא מעיין בה, והקשו התוס' דהכא משמע דעיון תפלה מה' דברים שאוכלים פירות בעוה"ז והקרן קיימת כו' אלמא מעליותא היא, וכתב בספר נחלת יעקב להגאון מליסא ז"ל פרשת עקב, דמעיין דהכא היינו שמעיין איזה צרכיו צריך לבקש ואיזה דבר טוב לו, ובאמת אין אדם יודע מה טוב לו, ואין להתפלל רק תפלה הסדורה מאנשי כנה"ג, או להתפלל סתם והטוב בעיניך עשה, כי הקב"ה יודע מה טוב לאדם ואז אינו בא לידי מחלת לב כי כל מה שמגיע אליו הכל מקבל באהבה ואומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד משא"כ כשחושב מה טוב לפניו וכשאין מגיע לו מחשבתו יש לו מחלת לב, וכן שמעתי לפרש בסדר תפלות שלנו, ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו חסד, דלכאורה קשה דומי בכל מעשה ידיך בעליונים כו' אין בו שייכות הקדמה לבקשה אבינו שבשמים, ולזאת כראה שמקדים

לומר שאפילו בעליונים אינו יודע מה מהטוב לפניו שיבקש מה שיעשה לו, ולכך אין לנו לבקש רק אבינו שבשמים עשה עמנו חסד, והיינו דקאמר דמאריך ומעיין פי' שמעיין איזה צרכיו צריך לבקש ומרבה בקשת צרכיו מה שחושב איזה צרכיו שהן טובים לפניו לפי דעתו וזה בוודאי מביאו לידי מחלת לב, ועיון תפלה דמעליותא היא כשמעיין לפני מי הוא עומד וכי אין בידו לקרב הטוב ולהרחיק הרע והכל הוא רק ביד השי"ת וזהו מעליותא היא ע"כ דפח"ח, ועד"ז ראיתי בליקוטי חבר בן חיים ח"ד שמביא בשם הגאון בעל כתב סופר ז"ל (באבות פ"ב מי"ג) וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע כו' ר"ל אם יתפלל לא יקבע תפלתו לומר כי דבר זה אני צריך רק ישליך על ה' יהבו ויאמר אם זה לטובת תן לי ואם לא תמנע ממני, וזה ענין מאמרינו מלא משאלות לבינו לטובה, אם הוא לטובתינו, וז"ש אל תעש תפלתך קבע כ"א רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה, ואמנם יש ענין אחד שנוכל לעשות תפלתינו קבע אם נתפלל שנזכה לעבוד את ה' וז"ש דהמע"ה אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש בקבע, ומה היא, שבתי בבית ה' כל ימי חיי, ע"כ דפח"ח:

ט"ל בדף ס' ע"ב לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד כי הא דר' עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא להההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבו לי' אמר כל דעביד רחמנא לטב אזיל ובת בדברא והוה בהדי' תרנגולא וחמרא ושרגא אתא זיקא כבייא לשרגא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא אריא אכליה לחמרא, אמר כל מה דעביד רחמנא לטב, ביה בלילא אתא גייסא שבייא למתא, א"ל לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקב"ה הכל לטוב, ופירש"י אלו היה הנר דלוק היה הגייס רואה אותי ואילו הי' החמור נוער והתרנגול קורא הי' הגייס בא ושובה אותי, והקשה המהרש"א בחידושי אגדה למה לא מייתי הך דסדר תענית דף כ"א עובדא דנחום איש גם זו דכל מילתא דהוה סלקא לי' אמר גם זו לטובה, ותירץ בדוחק, אמנם בס' תורת בר נש מהגאון מ' כלב פייבל שלעזינגער ז"ל אבד"ק טאפאלטשאן באות ק"י מביא בשם הגאון בע"מ ספר תולדות יעקב יוסף זצ"ל שכתב על קושיא זו תירוץ נכון, דכל אחד הוא ענין בפני עצמו כי כאן במס' ברכות נלמוד שיהי' האדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב עביד, היינו אף דהרעה היא עכשיו רעה, מ"מ לבסוף תהיה טובה, ולכך מברכין על הרעה ברכה בפני עצמה, דאל"כ גם ברעה היה לנו לברך הטוב והמטיב אם עכשיו היא טובה, משא"כ ממעשה דנחום איש גם זו נלמוד ענין אחר, שהכל תלוי במקבל, שאם הוא מקבל הדבר לאות שאירע לו לטובה, אז נעשה באמת טובה מיד, והיינו דאמר נחום גם זו לטובה, כלומר לא לבד הסוף יסתעף ממנו לטובה, כדאיתא בתענית דשדרו על ידו דורן אל

הקיסר וגנבו לו הדורן ומלאו את הארגז בעפר והלך עם העפר אל המלך, אלא שהיה בטוח שגם זו לטובה עכ"ל ודפח"ח:

מ בדף ל"ה ע"ב ת"ר ואספת דגנך וגו' מה ת"ל לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל, ר' שמעון ב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע כו' וקוצר כו' ודש כו' וזורה כו' תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנאמר יעמדו זרים ורעו צאנכם כו':

ובמנחות דף צ"ט ע"ב איתא א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש ערבית ושחרית קיים מצות לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו בפני ע"ה ורבא אמר מצוה לאומרו בפני ע"ה. שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו שאלמד חכמת יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, צא ובדוק שעה שאינו לא מן היום ולא מן הלילה ולמד בה חכמת יונית ופליגא דר' שמואל בר נחמני וכו' (פירש"י ופליגא הך דר' ישמעאל דאמר חובה ללמוד כל היום עכ"ל) תנא דבי ר' ישמעאל דברי תורה לא יהו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן ע"כ: וכתב הגאון בעל שבות יעקב ז"ל בספרו עיון יעקב במנחות דף הנ"ל וז"ל: צ"ע קצת דבסוגיא זו מבואר דר"ש בן יוחאי מיקל בענין לא ימוש דדי בק"ש שחרית וערבית ור' ישמעאל סבר דבעינן קרא כדכתיב לא ימוש ממש ובברכות דף ל"ה ע"ב איפכא תני דר' ישמעאל קאמר הנהג בהם מנהג דרך ארץ להיות חורש בשעת חרישה ור"ש בן יוחאי קאמר שמלאכתן נעשית ע"י אחרים ובעינן לא ימוש ממש ע"ש עכ"ל. ושם בד"ה דברי תורה לא יהו עליך חובה, פי' התוס' לא יהו עליך חובה, שלא תעסוק אלא בהן אלא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ עכ"ל, וכתב העיון יעקב נמצא לפירוש זה ר' ישמעאל אזיל לשיטתו שם בברכות עכ"ל יעו"ש ולכאורה אכתי קשה דהא מתשובתו של ר' ישמעאל לבן דמה נשמע דס"ל דחובה ללמוד כל היום אך י"ל דלעולם ס"ל לר' ישמעאל דצריך גם לעסוק בדרך ארץ, אלא בעתות הפנאי צריך לאדם ללמוד תורה דוקא ולא שאר חכמות, וס"ל דקרא לא ימוש וכו' הכי משמע דבעת שהיא פנוי ממלאכה ומעסק פרנסתו לא ימוש וגו' והגית רק בו בין ביום ובין בלילה כנלע"ד בזה:

ולא נשאר אלא הקושיא האחת דרשב"י סותר עצמו דבמסכתא ברכת ס"ל לא ימוש ממש ובמנחות ס"ל דדי בק"ש שחרית וערבית והנה ראיתי בזה בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא שם כתב מרן החיד"א ז"ל בפתח עינים למנחות וז"ל:

אר"י משום רשב"י אפי' לא קרא אלא ק"ש שחרית וכו' שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל וכו' מקשים דמחלפא שיטתייהו דר"ש בן יוחאי ור' ישמעאל ממ"ש פ' כיצד מברכין דף ל"ה ובעניותי כתבתי בזה וכל אשר יגע בדברי הרמב"ם והרב לח"מ ומהרח"א והרי הוא בספרי הקטן ברכי יוסף יו"ד ס' רמ"ו. והלא מראש כתבתי שם דלפי מאן דגריס הכא ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק ניחא ובשאלתות דרב אחאי גאון פרשת ואתחנן גריס הכי במימרא הלזו אמר ר' יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק אפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וכו' ע"ש וכמ"ש בקונטרס זה לעיל שם בפ' כיצד מברכין עכ"ל. וחידוש בעיני שלא ביאר היאך יתיישב הסתירה דר' ישמעאל אדר' ישמעאל. ואולי כבר הי' למראה עיניו דברי הרב עיון יעקב בזה וכמש"ל וע"כ עיקר הקושיא הוא מרשב"י אדרשבי"י. ועיין ברש"י נדרים דף ח' ע"א דגריס במנחות ר"ש בן יוחי ע"ש. והנה לכאורה י"ל לפמ"ש בענף יוסף (בחלק עץ יוסף) למנחות בשם הרה"ג הקדוש רש"ז זצ"ל (בעל התניא) בשו"ע שלו בהלכות ת"ת דהני מילי אם למד בתחלה תורה שבכתב ושבעל פה והמה שגורים בלבו, רק שיש עוד מצות עשה להגות בם תמיד, ע"ז הוא יוצא בפרק אחד או בק"ש, אבל בלא"ה מחויב ללמוד ולדעתם רק ע"ה שאין ביכולתם ללמוד יוצאים עם ק"ש, ועיין בר"ן נדרים דף ח' ע"א עכ"ל, א"כ י"ל הסתירה, דבמנחות מיירי רשב"י באדם שכבר למד בתחלה השתי תורות והמה שגורים בלבו משו"ה אמר דיוצא בק"ש אבל בברכות מיירי במי שלא למדם עדיין וכדמשמע לשון תורה מה תהא עליה דקאמר שם משו"ה אמר דצריך ללמוד תמיד ואינו יוצא בק"ש. והנה ראיתי אריכות בזה בס' שערי תודה להרה"ג הגביר מ' מרדכי הלוי עפשטיין נ"י מווילנא מן אות י"ד עד אות י"ח ע"ש, ומאפס הפנאי לא אוכל להעמיק בדבריו ולפלפל בהם. ועיין עוד מ"ש בזה אדמ"ו הגאון ז"ל במהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה ת"כ ותכ"א יעו"ש: תם ונשלם מסכת ברכות תהלה ותפארת לאלהי המערכות והוא ברחמיו יחזקני ויאמצני וינצרני ככבת, בלכתי ללקוט שושנים על מסכת שבת:

ילקוט גרשוני על מסכת שבת

י:

ר"ח ורבה בר"ה הוו יתבי בדינא כולי יומא הוה קא חליש ליבייהו, תנא להו רב חייא בר רב מדפתי ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב, וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית, אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו

שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כתיב הכא ויעמוד העם כו' מן הבוקר עד הערב וכתיב התם ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד :
דן דין אמת לאמיתו כתבו התוס' לאפוקי דין מרומה:
ובס' אפיקי יהודא פי' דיש ב' מיני אמת בדין (א') אמת מוסכם, כנומר אפשר שהב"ד טעו בסברתם מ"מ דינם אמת עפ"י הסכמת הרוב שכן כתוב אחרי רבים להטות (ב) אמת מוחלט, דהיינו דגם קמי שמיא גליא שכיוונו בסברתם אל האמת. והנה ליעשות שותף להקב"ה במעשה בראשית זה אי אפשר אלא בדין אמת מוחלט, דחותמו של הקב"ה אמת מוחלט ולא אמת מוסכם. ולכן אמרו כל דיין שדן דין אמת לאמיתו דהיינו שבאמת כן הוא (ולא רק עפ"י מה שהרוב מסכימים), מעה"כ כאלו נעשה שותף להקב"ה במ"ב.
ובזה פירשתי בילקה"ג פ' שופטים מאמה"כ צדק צדק תרדוף ע"ש וק"ל:
(ועיין בתוס' יו"ט סוף מס' פיאה ואכ"מ להאריך). וראיתי בס' בנין אריאל פ' יתרו שהביא מאמר הגמ' הנ"ל וכתב עלה וז"ל. ויש להקשות א"פ אכתי תקשי מדברי יתרו שאמר למשה מדוע אתה יושב לבדך וכל העם כו' מן בוקר עד ערב, הלא באמת לא דן אותם מן בוקר ועד ערב, ובדברי יתרו לא שייך לומר שום דרשה (וכן הקשה גם בריי"ף שעל הע"י) ועוד יש לדקדק הא דקאמר וכי אפשר לומר כן, מנא לן דערב היינו לילה דלמא ערב היינו לאחר שנטו צללי ערב כדאיתא ר"פ תמיד נשחט גבי תמיד ופסח ע"ש והוא באמת זמן ישיבת הדיינים כנודע. ועוד ראוי להתבונן במה שאמרו אפילו שעה אחת וכו' מהיכא יליף לה דאפי' שעה א' ולמה הוצרכו להוסיף לשון זה דלכאורה הוא שלא לצורך. ונראה ליישב דאיתא בש"ע ח"מ סי' ה' זמן ישיבת הדיינים מהבקר עד סוף שעה ה' וכתב הסמ"ע שטעמו משום דשעה ששית זמן סעודת ת"ח ואין צריך לישב בדין רק עד זמן סעודה. אבל הרמב"ם והטור כתבו שיושבין בדין עד חצי היום דהיינו עד סוף שעה ו' וכן הכריע הסמ"ע ע"ש באורך ונראה לי ליתן טעם לדעת הסמ"ע עפ"י המבואר בב"י בריש ח"מ שהקב"ה כונן למשפט כסאו בשעה שהדיינין יושבין ע"ש. וי"ל הטעם לזה להגביר מדה"ר על מדה"ד שלמעלה. דכשיש דין למטה אין דין למעלה. ונראה דמהאי טעמא כל דיין שדן דין אמת לאמיתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במ"ב לפי שהק"בה שיתף מדה"ר למדה"ד בשעת בריאה, ומדת הרחמים מתעוררת ע"י דין אמת שדנין למטה:
ואיתא פ"ק דע"ז ג' ראשונות הקב"ה עוסק בתורה. ג' שניות יושב ודן. לפי"ז נכון הדבר שישבו הדיינין עד סוף שעה ו' שהוא גמר סוף ג' שניות. כדי להחשב כשותפין עם הקב"ה במ"ב כמפורש למעלה ומעתה באו דברי רז"ל על נכון. שהוקשה להם ע"מ

שכתוב ויעמוד העם כו' מן הבקר עד הערב. וכי אפשר וכו'. וכי תימא מבקר עד ערב פי' עד שינטו צללי ערב דהיינו תחלת שעה ז'. עדיין קשה שלא היה צריך לישב אלא עד תחלת שעה ו' שהוא זמן סעודת ת"ח. ולמה הוסיף שעה יתירה. ותירצו לעולם אימא לך דערב פי' עד שינטו צללי ערב שהוא תחלת שעה ז' ואעפ"י שזמן סעודה הוא מתחלת שעה ו'. הוסיף שעה אחת יתירה שכל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. מגז"ש ומטעם שאמרנו. ובהיות הדבר כן. גם בדברי יתרו אין שם קושיא. כי הוא אמר מבוקר ועד ערב פי' ג"כ עד שינטו צללי ערב דהיינן תחלת שעה ז' ונתיישב הכל על נכון. ודו"ק. עכ"ל הטהורו ואמר רבא בר מחסיא כו' אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם כו' א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו כו' איני והאמר רב חמא בר חנינא הנותן מתנה לחבירו א"צ להודיעו שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאגלויי הא במילתא דלא עבידא לאגלויי. והא שבת דעבידא לאגלויי. מתן שכרה לא עבידא לאגלויי:

כ' בס' ילקוט אליעזר ערך שבת ויו"ט. צ"ב לשון מתנה בבית גנזי כל זמן שלא נותן הדבר לחבירו לא שייך מתנה כו'. ונראה כי שבת מתנה טובה לישראל כי ה' הבטיח שיתן בעש"ק לחם יומים מה שצריך על שבת. ובשבת ישב ויתענג בטוב נפשו. וגם ע"ז יקבל עוד שכר נצחיי. כאמרו כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים דהיינו עונג רוחני אשר אין לו גבול ותכלית. והשי"ת יודע בעצמו שנותן מתנה. אבל בבית גנזי. כי רוב המון עם לא ידעו ששבת מתנה טובה, כמו התינוק שאין לו הכרה לדעת מי שנותן לו פת, ע"כ צריך להודיע, ומעשה שבת ג"כ דעביד לאיגלויי, אבל שכרה, שיש לו עוד שכר וריוח בשמירת שבת לא עבידא לאיגלויי, לרוב המון אשר הולכים בחושך, ע"כ הודיעם: ובספר אור הצבי בדרוש לשבת בראשית כתב וז"ל, אמר לי' הקב"ה למשה לך והודיע לישראל כי הנותן מתנה לחבירו צריך שיודיעו. פרש"י בנותן שלא מדעת המקבל כדי שיחזיק לו טובה וידע שהוא אוהבו. וקשה לכאורה מה איכפת לן בטובת הנותן כאשר הוא בעצמו אינו חושש לזה. אך הנה אמרו (בחו"מ סי' קע"א ס"י) בחצר שאין בו דין חלוקה שהיא רק ז' אמות אין שותף א' יכול לכוף לחבירו לחלוק. אף אם יאמר קח לך ד' אמות ולי רק ג' אמות וחלוק. יכול השני לומר איני חפץ במתנה כי שונא מתנות יחיה. ודיעה השניה סוברת שיכול לכוף לחלוקה באופן זה דהיכי דאית ליה הנאה להנותן מזה לית בה משום שונא מתנות כי הנותן לטובת עצמו מתכוין. ולכן הנותן

מתנה לחבירו צריך להודיעו דשמא לא יתרצה המקבל בזה כי שונא מתנות יחיה. וגם לדיעה השניה הנ"ל כשיודיעו ויחזיק לו טובה להנותן ע"ז. ה"ז טובת הנותן ולא שייך ביה שונא מתנות יחיה (ורשב"ג דאמר מכאן הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו י"ל דאזיל לשיטתי' בבבא בתרא (י"ג ב') בדין הזה ע"ש והבן) ולכן בצדקה דהוא וודאי טובת הנותן גם כן כמ"ש יותר ממה שהבעל הבית עושה עם העני. העני עושה עם הבעה"ב. אין צריך להודיעו, (ושמעתי בזה לפרש מש"ה ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' כו' אמר "לבבך" המורה לב' היצרים היצ"ט והיצה"ר. כי היצה"ר בחלק שפתיו יטה גם את היצ"ט למנוע מנתינת הצדקה באומרו הלא אתה הורג את העני בזה כי שונא מתנות יחיה. על זה אמר שלא ירע לבבך וכו' כי בגלל הדבר הזה יברכך וכו' ונצמח מזה טובה להנותן. ולית בה משום שונא מתנות יחיה. והבן), ועכ"פ במתנה זו של שבת בהתוספת שהוסיף הקב"ה על השבת של משה במצרים ורצה שינוחו ישראל לגמרי אפי' ממלאכת אוכל נפש אין הקב"ה יכול לבוא בהכרח על ישראל בזה. רק ביקש ממשה להודיע זה לישראל כי מתנה טובה היא במאוד ויתרצו לקבלה עכל"ה:

וע"ע בס' שער בת רבים פ' יתרו ביאור נכון על אומרו מתנה טובה יש הי בבית גנזי" עיי"ש]. ר"ח הוה נקיט בידי' תרתי מתנתא דתורא אמר כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמי' דרב יהיבנא להו ניהלי' א"ל רבא ב"מ הכי אור רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו כו' יהבה ניהלי' כ' בס' פנינים יקרים. צריך להבין מדוע א"ל דוקא האי שמעתתא. וגם קשה מנא ידע רבא ב"מ דרב חסדא לא שמע עדיין זה המאמר משמי' דרב. ואיתא בחידושי יעב"ץ חולין דקושי' חדא מתורצת בחבירתה דבאמת רבא ב"מ לא ידע איזה שמעתתא דרב יהי' חדתא לגבי ר"ח ולכך ל"א לו דבר אחר משמי' דרב דאולי כבר שמע זאת ואי דא"כ למה יתן לו הב' מתנתא דתורא ז"א דלא ירצה לומר לו דכבר שמע זאת דאין זה מדרך ארץ לאמור לו כבר שמעתי דבר זה ובכ"ז יתן לו המתנתא דתורא ויתנם לו במתנה בעלמא. אבל אחר שאמר לו דהנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו. א"כ ידע בבירור אם שמע או לא. דאם כבר שמע דבר זה ורק נותן לו במתנה בעלמא א"כ הא הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו ומדלא הודיעו שנותן לו מתנת חכם עכ"ח דלא ידע עד השתא ודפח"ח:

לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים:

מכאן קשה לי קצת על נוסח התפלה שלאחר ברכת כהנים ותתננו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו כו' כשם שנתת את יוסף צדיקך בשעה שהלבישו

אביו כתונת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיו" והלא אדרבה מבואר כאן שמדבר הזה נתעוררה כל הקנאה והשנאה של האחים על יוסף והיאך אמר כשם שנתת את יוסף וכו' וצ"ע [ועיין בתוס' בד"ה נתגלגל כו', שהקשו דבלא"ה נגזר ועבדום וענו אותם כו', ועיין במהרש"א, ואמרתי מאז, וכעת ראיתי שכבר קדמני בחידושי חת"ס ז"ל לכאן, דלא נגזר אלא בארץ לא להם, וע"י משקל ב' סלעים מילת כו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים, מקום טומאה וערות הארץ, ששם נשחתו ישראל וירדו עשר מעלות אחורנית, כאמור וירעו אותנו המצרים ופירשו ז"ל שעשו אותנו רעים וחטאים לה' וק"ל]:

י"א. ואמר רבא ב"מ כו' אמר רב כל חולי ולא חולי מעיים כל כאב ולא כאב לב וכו':

כתב בס' תנובת יהודא לכאורה אינו מובן מה מלמדנו.

אולם מה יקרו דבריו אלו המלמדנו להועיל לנפשינו אם פוגע בנו ח"ו מדה"ד באחת החולאים לא נתמרמר מאד ונדע כי עוד יש גרוע מחולי זו והיינו חולי מעיים וכו' ונודה לה' כי חמל עלינו להענישנו במדת רחמים וא"ש. יב:

תניא חנינא אומר חייב אדם למשמש בבגדיו ערב שבת עם חשיכה א"ר יוסף הלכתא רבתי לשבתא יש לדקדק מאי נ"מ דהלכתא רבתי לשבת ופי' בס' בית שמואל אחרון עה"ת פ' שמיני דהנה איתא במס' שבת שאלו תלמידיו את ר"א שוב יום אחד לפני מיתתך וכי יודע אדם באיזה יום ימות א"ל אדרבה ישוב בכל יום שמא ימות למחר. ואיתא בגמ' מס' שבת מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. דעוה"ז נקרא ע"ש ועוה"ב נקרא שבת. ובזכריה כ"ג כתב ויראני את יהושע כהן גדול לבוש בבגדים צואים, ופירש בזוהר דאם אדם עושה מצות עושה מלבושים יפים לנשמה, ואם עושה עבירות עושה מלבושים צואים לנשמה, וזה פי' חייב אדם למשמש בבגדיו כלומר שיחפש תמיד את מלבושים שלו אם עשה בגדים יפים לנשמה או בגדים צואים. ערב שבת. דהיינו עוה"ז שנקרא ע"ש עם חשיכה. דאיתא בגמ' עד אשר לא תחשך השמש חשיכה זו יום המיתה דיום המיתה נקרא חשיכה, וזה פי' עם דהיינו קודם יום המיתה, וזה בכל יום דכל יום הוא ספק שמא עכשיו קידם המיתה א"ר יוסף הלכתא רבתי לשבתא בא להזהיר באזהרה ומוסר גדול. דהנה איתא במס' כתובות גבי מר עוקבא קודם פטירתו דראה בפנקס הצדקה ואמר זוודא קלילא ואורחא רחיקתא. וזה פי' א"ר יוסף הלכתא רבתי לשבתא, כלומר דדרך רב ומהלך גדול הוא לעוה"ב הנקרא שבת, וצריך אתה להכין צידה רב לדרך רחוק כזה, ודפח"ח: שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי:

כתבו התוס' לבד מגבריאל כו' ותימה דאפילו מחשבה שבלב כל אדם הם יודעים ולשון ארמי אין יודעים בספר פתח עינים לה להחיד"א ז"ל כאן, וגם בסנהדרין דף י"ט כתב, דרבים השיגו על התוס' בזה דמוכח מהכתובים ואמרי רז"ל דאין יודע המחשבות אלא הוא יתברך דוקא, ושלמה המלך ע"ה אמר כי אתה לבדך ידעת את לבב כל בני האדם. ומתוך כך השיג גם על הרב "עיון יעקב" שכתב בסנהדרין שם דמלאך גבריאל שיודע ארמי יודע מחשבות ע"ש:

ולי נראה ראי' לדברי הפתח עינים דאפילו גבריאל אינו יודע מחשבות ממה שאנו אומרים בהקפות לשמחת תורה יודע מחשבות הושיעה נא" ואי נימא דמלאך גבריאל ג"כ יודע מחשבות היאך אנו רשאים לומר כן, הא מבואר בירושלמי פ"ט דברכות דלא יקרא לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לו ית' צווח והוא יענה עיי"ש, אוו דאין שום מלאך יודע מחשבות אלא הוא ית' דוקא, ולכך אנו רשאים לומר סתם יודע מחשבות הושיעה נא" ודו"ק:

לא יקרא לאור הנר שמא יטה א"ר ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה פעם אחת קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר :

הדבר מפורסם בשם הגר"א מווילנא ז"ל דהכוונה דבברייתא איתא הטעם דאסור לקרות לאור הנר משום שמא יטה ועי"ז א"ר ישמעאל אני אקרא ולא אטה ולבסוף אחר שנכשל אמר כמה גדולים דברי חכמים היינו דברי חז"ל במשנתינו שאמרו סתם לא יקרא לאור הנר ולא נתנו טעם על האיסור כדי שלא לבא לידי מכשול להקיל לעצמו ע"י נתינת הטעם ולומר אני אקרא ולא אטה ודפח"ח. והנה בילקוט הגרשוני עה"ת פרשת אחרי הבאתי בשם ספר תכלת מרדכי על התוספתא דשבת ועירובין, שכתב ע"ז אף שדבר נכון הוא אבל מירושלמי מוכח בהדיא דלא כד' הגר"א, דהתם בהדיא אמר גדולים הן דברי חכמים שאמרו שמא ישכח ויטה. והנה נשכח ממני באותו שעה שכבר העיר ע"ז בהגהות וחידושי מהר"ץ חיות ז"ל, וכתב וז"ל. ובע"כ צ"ל דלשון התלמוד בבלי דוקדק יותר ובירושלמי ט"ס במה שנזכר גם בדברי ר"י הסיבה שמא יטה עכ"ל עיי"ש:

רבי נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמנה:

כתב בספר דברי חבר בן חיים לכאן. הכוונה דבאמת כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת, אבל חטאת כזה ע"י עסק בתורת חטאת, רק חטאת כחושה היא, ולא חטאת שמנה, וע"ז אמר לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמנה דהיינו קרבן ממש בפועל וק"ל. (ושו"ר בספר שם משמעון דרוש ט"ז שכ"כ בשם החיד"א ז"ל בס' ראש דוד פ' צו

משם המפרשים עיי"ש] י"ג. תנא דבי אלי' מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה כו' ומת בחצי ימיו והיתה אשתי נוטלת תפיליו ומחזרת בב"כ ובבמ"ד ואומרת להם כתוב בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם מחזירה דבר כו':

יש לשאול על מה לקחה תפיליו וכתב בספר עולת חדש ח"א מאמר קנ"ז עפ"י מה דאיתא במנחות מ"ד א' אמר ריש לקיש כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו עיי"ש ומסתמא איירי כל המניח תפילין נאים כתיקונן וכהלכתן. וממילא מובן הטעם דלקחה תפיליו להראות חזותן לרבים איך התנאה בתפילין והניחם. וא"כ היכן ימיו של זה. ואי אתה עושה תורתך פלסתר כל המניח תפילין מאריך ימים וק"ל:

ובספר שם משמואל פ' ויחי פי' עפי"מ דאיתא בשבת דק"ה כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים ופריך הגמ' והא כתיב ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אלמא דהאריכו ימים אע"ג דלא ספדי ליהושע ומשני ימים האריכו שנים לא האריכו ופירש"י ז"ל דהיינו שבלו ימיהם בטוב כדאמרינן ביומא כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך אר"א אלו שנותיו של אדם שמתהפכין עליו מרעה לטובה עכ"ל, ולפי"ז מובן טעם דנטלה תפיליו דהנה הקשו התוס' בחגיגה על שאלת האשה הנ"ל למה מת בחצי ימיו דלמא היה אותו תלמיד מן הצדיקים דכתיב בהם הן בקדושיו לא יאמין שהקב"ה מסלק את הצדיקים הבחורים שיודע בהם שיחטאו קודם זמנם. ונראה ליישב דהנה עוד יל"ד עלה מה שאמרה מפני מה מת בחצי ימיו ולא אמרה בחצי שנותיו. אמנם לפי דעת רש"י הנ"ל יש ב' מיני אריכות ימים, דהיינו אריכות שנים ממש שחי שנים הרבה, ואריכות ימים היינו שבלה ימיו בטוב, אף שלא חי הרבה שנים. וא"כ י"ל שאותו תלמיד היה לו תרתי לריעותא, קוצר שנים שלא חי הרבה שנים, וגם קוצר ימים שלא בלה ימיו בטוב. וזה ששאלה האשה כתוב בתורה כי הוא חייך ואורך ימיך דמשמע שהעוסק בתורה יש לו שני אריכות. אריכות של שנים ואריכות של ימים. בעלי ששנה הרבה וכו' מפני מה מת בחצי ימיו. דבשלמא על קיצור שנותיו יכול להיות משום דהן בקדושיו לא יאמין כקושיית התוספת אבל מפני מה מת בחצי ימיו דהיינו שלא בלה ימיו בטוב והיה מהראוי שאותן מעט שנים אשר חי לבלות ימיו בטוב ומתורץ קושי' התוס' הנ"ל. והשתא ניחא נמי הא דנטלה תפיליו. דהנה איתא במס' יומא עבר על מ"ע ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו. עבר על חייבי כריתות ועשה תשובה תשובה תולה ויה"כ מכפר. עבר על חילול השם אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת ופריך הגמ' היכי דמי חילול

השם אמר רבי יוחנן כגון אנא דאזלינא ד' אמות בלא תפילין ובלא תורה. א"כ הכא דעיקר כוונת האשה על אריכות ימים והיתה מתאוננת שלא בלה ימיו בטוב וכל ימיו היה ביסורים. והיתה חוששת אולי אף שקרא ושנה הרבה. היו כל ימיו בצער ולא בלה ימיו בטוב מחמת דהלך ד"א בלא תפילין ודא גרמה לו דהוא חילול השם כמו ר"י דאמר כגון אנא וכו' לכך הראתה תפילין שהיה נזהר בהם שלא הלך ד"א בלא תפילין ובלא תורה ושפיר היתה מתאוננת על אשר לא בלה ימיו בטוב ודו"ק. י"ד א"ר פרנך א"ר יוחנן האוחז ס"ת ערום נקבר ערום ס"ד אלא א"ר זירא ערום בלא מצות בלא מצות ס"ד אלא ערום בלא אותה מצוה בס' דברי חבר בן חיים לכאן הביא פי' בשם מרן חת"ס ז"ל דהכופר רזי תורה ומפשיט התורה ערומה שאין בה אלא פשטי דברים ועי"ז נעשה תורת ה' פלסתר וכמו שלגלג מנשה וכי לא היה למשה לכתוב כי אם ואחות לוטן תמנע, נקבר ערום בלא מצות, דלבסוף נעשה צדוקי עכ"ל:

ובפתיחה שם משמואל לתשו' "כתב סופר" חא"ח כתב כי יראת ה' והמדות הישרות נקראים לבושי האדם כדמצינו ומלבשתו ענוה. ואמר קהלת בכל עת יהיו בגדיך לבנים וכו' כנודע. אבל מי שאין לו מלבושים אלו של יראה ומדות טובות, ואוחז בס"ת, מדבק עצמו בה, לא לבד שאין תורתו מביאו לתכלית האמיתי אלא אף אין בידו מצות הלימוד ועסק תורתו, וז"ש ר"פ כל האוחז ס"ת ערום, דהיינו שאינו מלובש בלבוש מלכות יראת מלך עליון ית"ש ואוחז בס"ת נקבר ערום בלא אותה מצוה של לימוד התורה ולריק יגע כי הא בלא הא לא סגי וא"ש:

בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וכו':

צ"ב מה החכמה שיש בתיקון זה. אמנם י"ל עפי"מ שאחז"ל במס' תמיד פרק ד' איזה חכם הרואה את הנולד, והנה בדורו של שלמה היו ישראל בתכלית השלימות ולא היו צריכים לגדרים וסייגים כדי לשמור גופי תורה, אמנם שלמה המלך ע"ה ראה בחכמתו דורות העתידים לבא לאחר זמן שיפלו במדרגה, ובלתי גדרים וסייגים לא יהיה להם באפשרות לשמור גוף התורה, ולכן תיקן עירובין לעשות גדר לאיסור הוצאה בשבת, ונט"י כדי לעשות גדר לסרך תרומה כמ"ש מהרש"א בח"א, (ועיין חולין ק"ו א') וז"ש בשעה שתקן שלמה עירובין ונט"י יצתה ב"ק ואמרה בני אם חכם לבך. שאתה רואה את הנולד ומיעוט היראה והשלימות של הדורות העתידים לבא, ואשר על כן צריכים לגדרים וסייגים כדי שלא יגעו בגוף האיסור. ישמח לבי גם אני. וק"ל:

כ"א:

ארבב"ח אר"י שני זקנים היו בצידן א' עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נו"ט לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין: בגמרא איתא הלשון אחד עשה כב"ש ואחד עשה כדברי ב"ה. ויל"ד למה אמר כדברי ב"ה וגבי ב"ש לא אמר כדברי. וכ' בקונטרס תל תלפיות מחברת ז' צד ל"ד דעל הטעם שנתן שייך לומר דברי. והנה העושה כב"ה עושה גם כדבריו ר"ל כטעמו כי הולך מחיל אל חיל ומעלה בקודש. אבל העושה כב"ש עושה רק כמעשיו כי בטעמו אין שום לימוד מוסרי כלל:

ובצד מ"ג שם כתב דרצה בזה לתרץ איך עשה הזקן כב"ש ושבק ב"ה, (עיין ברכות י' ע"א כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה ע"ש בתוס' ר"ע ובתפארת ישראל), אבל זקן זה מעולם לא שמע דב"ש וב"ה נחלקו בדבר זה רק מדעתו כיוון לדעת ב"ש, וז"ש עשה כב"ש ונותן טעם לדבריו מדעת עצמו. וזקן האחר אפשר שידע ממחלוקת ב"ש וב"ה עשה כדברי ב"ה. ובזה ניחא קו' תוס' יבמות י"ד ע"א ד"ה לא עשו, דבאמת אין מוכח מזקן זה דעשו ב"ש כדבריהם עכ"ל, (הנה מ"ש ובזה ניחא קו' תוס' וכו', הוא פלא כי המעיין בתוס' יבמות הנ"ל יראה דלא הקשו תוס' כלל מכאן, ואולי כוונתו דבזה ניחא הא דלא הקשו תוס' גם מכאן ודוחק), ועיי' עוד בתל תלפיות הנ"ל צד נ"ז ונ"ח אריכות גדול בזה:

מאי חנוכה (פירש"י על איזה נס קבעוה) דת"ר בכ"ה בכסליו וכו' ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים וכו': וצ"ב השאלה והתשובה ואם רצה לספר ענין חנוכה הול"ל בקיצור, ת"ר בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון כו', ולמה צריך להביא שאלת המקשן הכי לא ידע זה המקשן כלל וכלל מאי חנוכה, (ועיין בבני יששכר בעניני חנוכה) עוד ראוי להבין מה שקבע הגמ' השאלה הזאת לבסוף אחר שהביא תחלה מנהג המהדרין והמהדרין מן המהדרין ופלוגתא דב"ש וב"ה אם פוחת והולך או מוסיף וה והילך, הלא טוב הי' לשאול מתחילה מאי חנוכה, ולהשיב שענין חנוכה בשביל נס הנרות, וגם לשון הברייתא נעשה בו נס צ"ב דהול"ל בקיצור נעשה נס וכו'. ונראה ליישב הכל בס"ד עפי"ד העטרת זקנים בריש ה' חנוכה שכתב כי חנוכה הוא ר"ת ח' נרות והלכה כבית הלל. והנה כבר הקשו כולם למה מדליקין ח' נרות והלא הי' בפך להדליק יום אחד ולא נעשה נס אלא בז' ימים ותירץ הטו"ז בריש ה' חנוכה שענ"ח נשאר בהפך גם ביום א' דאם לא הי' נשאר כלום לא הי' על מה שיחול הברכה ע"ש (ובזה פי' ז"ל הזמר "ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים" דע"י שנותר קצת שמן בקנקן ביום א' מזה נעשה הנס לשאר ימים, ולכן, בני בינה ימי "שמונה" קבעו שיר ורננים):

ועתה אקדים לך עוד מ"ש מהרש"א ז"ל בח"א וז"ל. טעמא דב"ש כנגד פרי החג. יש לעיין דודאי לא פליג ב"ש בהא דמעלין בקודש דילפינן מקרא כפרש"י ובפרי החג ודאי דאיכא טעמא כדאמרי' לפי שהם נגד ע' אומות עובדי כוכבים שיהיו פוחתין והולכין. וי"ל דה"נ איכא טעמא כמ"ש הב"י והרא"ם בתירוץ אחד שהיה הנס גם בליל ראשון לפי שהיה מעיקרא מתחלק לח' חלקים נמצא ח' חלקי שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה וה"ק ב"ש כנגד פרי החג כיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש כו' הכא נמי הכא איכא שאלת המקשן מאי חנוכה כלומר מאי ח' כרות והלכה כבית הלל, על איזה נס קבעו ח' נרות, הלא ביום א' לא היה שום נס אלא בז' ימים, וא"ת כמ"ש הב"י והר שהיה הנס גם בליל א' לפי שהי' מעיקרא מתחלק לח' חלקים, א"כ מדוע הלכה כבית הלל הלא ח' חלקי שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה וכיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש וכדברי מהרש"א הנ"ל וע"ז מביא התרצן הברייתא, נעשה בו נס, ר"ל שנעשה נס בהפך שנשאר בו קצת שמן גם בליל ראשון ועי"כ הדליקו ממנו ח' ימים כתירוץ הטו"ז הנ"ל, וא"כ שפיר קבעו ח' נרות, וגם א"ש דהלכה כבית הלל, לפי דאדרבה השמן בהפך הי' מוסיף והולך בכל לילה ולילה ושפיר י"ל מעלין בקודש כו' ודו"ק היטב כי נכון הוא בעזהי"ת כ"ב סמיכות ב' מאמרי רב תנחום נ"ח שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה וכו' והבור רק אין בו מים וכו' אבל נחשים ועקרבים יש בו. מבואר יפה בס' "תורה תמימה" פ' וישב דהנה קשה אם היה בבור נחשים ועקרבים איך אמר ראובן השליכו אותו אל הבור הזה אבל י"ל שלא ראה מה שבתוך הבור כי לפי מה שכתב המפרש למס' תמיד ספ"ק דאין השלכה פחות מעשרים אמה, (וחידוש שלא הביא שכ"כ נמי התוס' במעילה י"א ע"ב ד"ה דישון עיי"ש), וכאן דכתיב "וישליכו' אותו הבורה א"כ היה הבור עמוק עשרים אמה ויותר, וקיי"ל דלמעלה מעשרים אין עינו של אדם שולטת א"כ לא היה אפשר לראובן לראות מה שבתוך הבור, ולזה מביא הש"ס הני ב' מאמרים יחד, נ"ח שהניחה למעלה מעשרים כו' והבור רק אין בו מים כו', דטעם שניהם שוה, להורות דלמעלה מעשרים אמה אין העין שולטת ודו"ק. [ולא נעלם ממני המון פירושים שנאמרו בזה, אך לפי שהם רחוקים מן הפשוט, על כן לא שמתים בילקוטי):

מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכי לאורה הוא צריך כו' אלא עדות הוא לבאי עולם ששכינה שורה בישראל כתב באהבת יהונתן בהפטורה לפ' בשלח ונראה לומר טעם על מה שצוה האל ית' להדליק מנורה בהיכל, והוא לפי שהכהן נכנס בכל יום בהיכל לעבוד עבודה, ואלו לא הי' אור גשמי בהיכל הי' הולך לאורה של שכינה, והיה נהנה ג"כ מזיו השכינה,

לכך צוה האל ית' להדליק את המנורה כדי שלא יהנה מזיו השכינה, וזהו כוונת הגמ' עדות הוא שהשכינה שורה בישראל, דאם לא כן למה הוצרכו למנורה, וכי לאורה היה צריך עכ"ל. כ"ג:

אמר ר"ה הרגיל בנר (חנוכה) הויין לי' בנים תלמידי חכמים:

שמעתי מפי אדמו"ח הגאון הקדוש מה"ו עמרם בלום זצ"ל בעהמ"ח שו"ת בית שערים, דבזה מובן טעם המנהג שנוהגין לתת "חנוכה געלד" לתלמידי חכמים, דהנה כתב בשל"ה טעם על מה שהעולם מחזיקים הבעלי מומין, האלמים והסומים והחגרים, ואין מחזיקים התלמידי חכמים, לפי שיראים שגם הם או בניהם יעשו אלמים או סומים וחגרים, אבל תלמידי חכמים הם בטוחים שלא יהיו לא הם ולא בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות, והתינח בכל השנה אין יראים מזה, אבל בחנוכה אחז"ל הרגיל בנר חנוכה הויין לי' בנים תלמידי חכמים, א"כ שוב יש להם לירא שיהיו בניהם ת"ח, לכך נותנים בחנוכה "חנוכה געלד" לתלמידי חכמים ומחזיקים אותם ודפח"ח:

ל. שאול שאלתא זו לעילא מר' תנחום דמן נוי מהו לכבויי בוצינא דנורא מקמי באישא בשבתא פתח ואמר אנת שלמה מלכא אן חכמתך וכו':

כתב בפי' הגר"א ז"ל על משלי ט"ו כ"ג וז"ל. עוד יש דבר שצריך לומר אף בלא זמנו והוא פיקוח נפש כדי שלא יהיה בכלל שופך דמים כאשר לא ילמד העם הדרך. וז"ש במס' שבת ל' ע"א שאול שאילתא לעילא כו' פתח ואמר אנת כו' ולכאורה תמוה למה פתח בדברי אגדה מה שלא נמצא כזה בשאר ההלכות והדינים, והוא כמ"ש חז"ל בענין פיקוח נפש הנשאל הוא שופך דמים וכאשר ראה שואלים אותו פיקוח נפש אמר מסתמא אינם יודעים העם שפיקוח נפש דוחה שבת, ואז פתח באגדה להמשיך העם בכללם כדי שישמעו כולם וידעו זה עכ"ל:

והיינו דא"ר יוחנן מאי דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות כ' בפתח עינים להחיד"א ז"ל בשם מהר"א יצחקי ז"ל דקשיא לר"י דהול"ל המתים חפשים או המת חפשי, ומאי האי דקאמר במתים חפשי, ע"כ בא דברו של ר' יוחנן לאסבורי קרא, כלומר דארבעה חשובים כמתים סומא ומצורע ומי שאין לו בנים ועני, וז"ש במתים בכלל המתים אשר קראו בשמותם מתים, אחד הוא המת ממש הוא לבדו חפשי מן התורה והמצות, אבל האחרים הם חייבים ונמצא כי אין במתים בכללותם והם חמשה, אלא אחד חפשי ודפח"ח [א"ה אולי אתי ר' יוחנן בזה לאפוקי מדר' יהודא דסובר סומא פטור מן המצות ודו"ק]:

ובס' שם הגדולים מערכת האלף דפוס ווארשא דף י' ע"ג כתב עוד עפימ"ש בספר חסידים סי' תתשכ"ט רבינו הקדוש היה נראה בבגדי חמודות שהיה לובש בשבת ולא בתכריכין ופוטר בני ביתו מקידוש כי הצדיקים נקראים חיים ולא כשאר מתים שהם חפשים מן המצות עכ"ד. ובזה מבואר דברי ר"י ונקדים מ"ש מהרש"א בח"א ב"ב דף קס"ד אהא דאמרינן ג' עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום כו' דדייק למינקט אדם דהיינו אדם דעלמא אבל החסידים ניצולין עיי"ש. ור' יוחנן ק"ל דהול"ל המתים חפשים, ולזה פירש דהכוונה במתים, שלמראה, עינים הם מתים וכולל חסידים ובינוניים, האחד חפשי, דהיינו הבינוני, אבל החסיד אינו חפשי ומקיים המצות שם, וכמ"ש פרק הפועלים שהאבות מתפללים. וזה רמז ר' יוחנן באומרו כיון שמת אדם דייקא אדם דעלמא לאפוקי חסיד כמ"ש מהרש"א אההיא דב"ב הנ"ל, [וסהדי במרומים שגם אני אמרתי כן טרם שראיתי בשם הגדולים, ודברי ס' חסידים הנ"ל ראיתי מובא בהגהות רבינו עקיבא איגר ז"ל על כתובות דף ק"ג ע"ש]:

וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב שנתעברו נשותיהן של כל א' וא' וילדה זכר:

ותמוה מנ"ל. וראיתי בספר פנינים יקרים שמביא בשם בית אפרים בפתיחה שפי' עפמ"ש בברכות, ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב, הטוב לדידיה ומטיב לדידה וכאן דכתיב וטובי לב שניהם היינו איש ואשתו והיינו עכ"ח שילדה זכר עיי"ש:

הודיעני ה' קצי וגו' ואדעה מה חדל אני, א"ל בשבת תמות, אמות באחד בשבת א"ל כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחבירתה כו' אמות בע"ש א"ל כי טוב לי יום בחצריך מאלף טוב לי יום א' שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני ע"ג המזבח: בס' יערות דבש דקדק במאמר זה הרבה דקדוקים, וכתב לפרש דהנה קלקול אדה"ר הי' בע"ש וידוע מ"ש במדרש שלכך הקריב שלמה אלף עולות משום דהקב"ה אמר לאדם ביום אכלך ממנו מות תמות והמתין לו הקב"ה יומו שהוא אלף שנים כנגד זה הקריב אלף עולות, וזהו הכוונה כי דוד חשב שמת בעטיו של נחש בעבור היותו גלגול אדה"ר כנודע, וידוע כי בת שבע היתה גלגול חוה, ולכך ביקש מתחילה למות בע"ש לתקן חטא אדה"ר שקלקל בע"ש, ואמר ה' שמה שהוא עוסק בתורה הוא תיקון לחטא אדה"ר, ולכך אמר חביב לי תורתך שאתה עוסק יום א' יותר מאלף עולות שיקריב שלמה שהוא כנגד הנ"ל. והנה חשב דוד אולי מת בחטא בת שבע, וידוע במדרש כי ב"ש נלקחה לבית המלך באחד בשבת דכתיב לעת ערב ביום שנאמר בו ערב, ולזאת אמר דוד אמות בא' בשבת לתקן הקלקול באותו זמן. אמנם ידוע מאמר בת שבע כי ימלוך אדוני' והייתי אני ובני שלמה חטאים כי סימן זה הי' בידם

שאם ימלוך שלמה אזי נמחל החטא, וראוי היתה ב"ש לדוד, אבל אם לא ימלוך ודאי מאת ה' היתה סיבה הזאת שאינו ראוי למלוכה, וז"ש שאם ימלוך אדוני' והייתי אני ובני שלמה חטאים לה', וזה שהשיב לו הקב"ה על שאלתו שימות באחד בשבת לתקן החטא בת שבע, וא"ל הקב"ה שא"צ לזה שכבר הגיע מלכות שלמה בנך שימלוך, וזה לך לאות כי סר עונך וחטאתך יכופר וא"ש. ועיין עוד בספר דברי ר"ש מהגאון ר' שלום חריף ז"ל בסוף הספר מ"ש בזה וינעם לך]:

שלח שלמה לבי מדרשא אבא מת ומוטל בחמה וכלבים של בית אבא רעבים מה אעשה. שלחו ליה חתוך נבלה והנח לפני הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו:

ויש לדקדק למה באמת שאל שלמה הני תרי שאלות, והם השיבו תחלה חתוך נבלה לפני כלבים ואח"כ השיבו על אביו:

וכ' בס' כתנות אור פ' שמיני, עפי"מ דאיתא במתני' דשבת מ"ב ע"ב אין נותנין כלי תחת הנר לקבל את השמן [ואחר שהאריך בדברי הגמ' והתוס' דשם סיים בזה"ל] ועתה נקוט כלל זה בידך דמתני' אין נותנין כלי תחת הנר, יש לפרש בשני טעמים (א) בשביל ביטול כלי מהיכנו, ועכ"ח לא סבירא לן כר"ש כיון דלדידי' מותר מותר השמן שבנר לאחר שכבה, דלית לי' מיגו דאתקצי לביהש"מ, א"כ לא חשיב ביטול כלי מהיכנו, ולמתני' דאסור לבטל כלי מהיכנו א"כ מותר השמן שבנר ג"כ אסור משום דאתקצי לביהש"מ, ולפ"ז אסור לחתוך נבלה שנתנבלה היום לפני הכלבים, דהא לא הי' חזי בין השמשות, וכיון דאתקצי לבהש"מ אתקצי לכל היום, אבל אם נפרש טעמא דמתני' כדר' יצחק משום דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, ולעולם כר"ש קיי"ל דלית לי' מיגו דאתקצי א"כ אין תקנה למת המוטל בחמה, כדאמרינן שם בגמ' מ"ג ע"ב, א"ל רב ששת פוקו וא"ל לר' יצחק כבר תרגמה רב הונא לשמעתך בבבל, דאמר ר"ה עושין מחיצה למת בשביל חי ואין עושין מחיצה למת בשביל מת משום דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל. והשתא יובנו הדברים ששלח שלמה לבי מדרשא שני שאלות דוקא, אבא מת ומוטל בחמה איך לעשות וא"ת דיכולין ליטול כלים ולעשות מחיצה, דכלי ניטל אף לדבר שאינו ניטל, וא"כ קשה מ"ט אין נותנין כלי תחת הנר, ועכ"ח צריכין אתם לומר משום ביטול כלי מהיכנו, ועכ"ח מוכרחים אנו לומר דלא כר"ש, ומותר השמן שבנר אסור משום דאתקצי לביהש"מ, א"כ כלבים של בית אבא רעבים איך לעשות, דהא אסור לחתוך להם נבלה משום דאתקצי לביהש"מ, והם השיבו חתוך נבלה והנח לפני הכלבים דקיי"ל כר"ש דלית לי' מוקצה ולית ליה מיגו דאתקצי לבהש"מ כיון דהשתא חזי, וכ"ת לפי"ז מוכח עכ"ח דטעמא דמתני' משום דאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, וא"כ היאך יהי' תקנה

לאביך, לז"א ולענין אביך, הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו, דבאמת אסור לעשות מחיצה בכלים, דאין כלי ניטל אלא לצורך הניטל, וק"ל, ולכך השיבו תחלה על שאלת כלבים רעבים, ואח"כ על שאלת אביו וק"ל עכ"ל הטהור:

ובס' "אורח ישרים" על אגדות הש"ס כ' וז"ל:

שמעתי ע"פ הפשט עם וועט הוספה משלי. כי היא ע"פ מאמרם ז"ל "מת פתאום סימן רע לו' ע"כ כאשר דוד המע"ה מת פתאום במיתה משינה לפני פתח גנו, והחמה זרחה עליו ומוטל בבזיון, הלא אז מצאו שונאיו מקום לדבר עתק עליו כי לו היה צדיק באמת לא היה מת במיתה בזויה כזו, ומי המה היו שונאיו, הלא המה משפחת שאול אשר לוקחה המלוכה מידו, ועתה פערו עליו פיהם לדבר על צדיק עתק, ולשלמה בנו היטב חרה לו על דבריהם ועל לעגם זו, אך היה כאלם לא יפתח פיו, כי לא היה לו במה לסתום את פיהם ולהראות כחשם בפניהם, ובאמת גם הוא בעצמו היה לבו נבהל ע"ז מדוע עשה ה' ככה לאביו הצדיק, ע"כ שלח אל הסנהדרין השאלה הזאת בחידה כי ישיבו לו ע"ז, וזה הוא ששלח להם "אבא מת ומוטל בחמה" כי מת פתאום ומונח בבזיון בחמה "וכלבים של בית אבא הוא הכנוי על שונאי דוד ע"ה אשר תמיד חרקו עליו שן, ואשר גם דוד ע"ה כנה אותם תמיד בשם כלבים, כמו סבבוני כלבים, יהמו ככלב וגו', וזה הוא כלבים של בית אבא, אשר אבי קראם תמיד בשם כלבים, ועתה מה אעשה במה אסכר את פיהם, ובמה אראה צדקת דוד אבי, והסנהדרין השיבו לו ג"כ בחידה, כי באמת לסכור פי משטיני דוד אביו והכלבים עזי נפש לא ינבחו עוד, אין לו עצה אחרת כ"א רק חתוך נבלה והנח לפני הכלבים" כי יתן להם משרות ופקודות בממשלתו ובזה יסגירו את פיהם כי מדוע נהפכו לו לאויבים הוא רק מסבת כי בעת אשר מלך שאול ע"ה היו כל המשרות והפקודות לבני שבטו, וכאשר מלך דוד ע"ה לקח מהם המשרות וימסרם לבני שבטו ע"כ נהפכו לו לאויבים, וכל עוד שלא יתן משרות גם על שכמם לא ישלמו עמו באמת, ולא יועילו לו כל ההצטדקות לפניהם ואך בזאת יסכור את פיהם. או נוכל לומר ג"כ עוד כוונה בזה, כי הכלבים שונאים זה את זה וכאשר יתקבצו יחד על נבלה ינבחו וינשכו זה את זה, ולא ישימו לבם אז אל עובר אורח, וזה הוא שהשיבו לו כי לסכור את פיהם יעשה בחכמתו לסכסך אותם זה בזה, וממילא לא ינבחו עוד על אביו הצדיק. ועתה השיבו לו על השאלה השנוי' ג"כ בחידה, ואביך, ואודות אביך ואשר אתה ירא עליו שמת פתאום, אל תירא מאומה כי שכרו הרבה מאוד וצדקתו עומדת לעד, כי הנח עליו ככר או תינוק וטלטלו, כי איזו זכות שתזכור די לפניו בשני עולמות, אם הזכות אשר עמל כל ימי חייו רק בעד הצלחת עמו, כי תהיה להם פרנסה ומלחמת ה' לחם תמיד. כידוע מרז"ל כי

בעלות השחר באו אליו חכמי ישראל ואמרו לו וכו' עמך ישראל צריכין פרנסה וכו', והוא השתדל תמיד שלא יחסר לחמם ולא יצטרכו זה לזה וזה מכונה בשם "ככר", או כי יזכור לו הזכות אשר השתדל כל ימיו כי עם בנ"י יפרו וירבו ולא הביט על כבודו, כאשר אמר דוד ע"ה על נפשו "ואני ידי מלוכלכות בדם וכו' כדי לטהר אשה לבעלה" וזה מכונה בשם "תינוק" ומה גם שניהן יחד די לפניו מאד לזכור צדקתו וחסידותו ע"כ אל ידאג מאומה ולא ייירא רע מאומה, עכ"ל הנחמד: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זא"ז ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה פי' בדרשות דברי שאול בדף האחרון, כי דעת החוקרים שצריך לחקור בשכל בעניני האמונה, אמנם המקובלים חלקו עליהם ואמרו שאין מהראוי לחקור באמונה והמליצו ע"ז וארשתיך לי באמונה, והיינו משום שע"י החקירה יוכל אדם למשוך לדרכי מינות, אמנם באמת זה במי שאין לו אמונה ליסוד מוסד, אבל מי שיש לו יסוד מוסד והוא גוזר אומר שהוא מאמין באמונה שלימה בבורא ית' ובכל הי"ג עיקרים, וגם אם לא ישיג בשכלו ישאר באמונתו, לזה טוב שיחקור ויהי' לו אמונה וחקירה משולבות יחד, וז"ש ירמי', צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה, והיינו שבתחלת חקירתו הניח ליסוד מוסד, שאף שלא ישיג יאמין באמונת אומן, ולזה אמר צדיק אתה ה' כי אריב אליך, אך משפטים אדבר אותך וגו' והיינו שלאחר שהאמנתי יכול אני לחקור. ונודע ממרן חת"ס ז"ל, שע"כ לאחר שאנו אומרים אין כאלהינו, מותר לנו גם לשאול ולחקור מי כאלהינו, ודו"ק] וז"ש בקשו לגנוז כו' כי באמת קהלת רצה להתפלסף בחקירות והוא דרך מסוכן, לכן בקשו חכמים לגונזו, אבל כיון שראו שתחלתו דברי תורה שהניח בתחלה ליסוד מוסד, שמאמין אף שלא ישיג, וגם אח"כ אחר כל התפלספות שלו הניח ליסוד מוסד, שסוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא א"כ מותר לו לחקור, וז"ש מפני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת הניחוהו, וא"ש. [ועמ"ש לקמן דף פ"ח במרז"ל אם תקבלו את התורה מוטב יעו"ש בענין זה, ואולי זה גם כוונת חז"ל בפ' על מה אבדה הארץ כו' שלא ברכו בתורה תחלה, ר"ל שהתחילו לחקור קודם שיהי' להם אמונה שלימה שבחר בנו ה' ונתן לנו את תורתו, ועי"כ נמשכו לדרכי מינות ר"ל, ודו"ק] תחלתו ד"ת דכתיב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דבי ר' ינאי, תחת השמש הוא דאין לו, קודם השמש יש לו:

עיין בפירש"י:

ועוד י"ל דכוונת חז"ל לרמז דדוקא במסחר ומלאכה שעוסק האדם בשעות היום לאחר שכבר תזרח השמש הוא דאין יתרון לאדם, אבל בתורה ותפלה שעוסק קודם זריחת

השמש [כמ"ש בסה"ק שזה הזמן היותר מוכשר לתורה ולעבודה מפני שאז רעיוני האדם עדיין זכים וטהורים וחפשים מטרדות הזמן] בזה ודאי יש לו יתרון, וז"ש תחת השמש הוא דאין לו, קודם השמש יש לו, וק"ל: מאי כי זה כל האדם כו' לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה עיין ברש"י:

ובס' תורה תמימה' סוף קהלת כתב דצ"ל לציית לזה, והוא מלשון שמועה ושימוש, והוא כפי מה שאמרו בברכות ו' ב' כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין ובסוף ברכות נ"ח א' איתא שראה בן זומא אוכלסי ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלה לשמשני עכ"ל:

ובדרך אפשר נלע"ד כגירסת רש"י לצוות, אבל הוא מלשון ציווי (בעפעהלען), וקאי על האלהים שנזכר בריש הפסוק את האלהים ירא, וע"ז קאמר לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה, והוא כמ"ש חז"ל במס' מו"ק אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה וצדיק מבטלה. ועיי"ש בפירש"י ובמהרש"א שפי' צדיק מושל יראת אלהים דהיינו ומי מושל בי צדיק ע"י יראת אלהים. וז"ש סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו', כי זה כל האדם, לא נברא כל העולם כולו אלא בשביל יראת שמים, שעי"כ יכולים למשול בי ית', וז"ש אלא לצוות לזה דהיינו לו ית', ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד שגגתי: ומאי דבריו סותרין זה את זה כתיב טוב כעס משחוק וכתיב לשחוק אמרתי מהולל (פרש"י משובח) לא קשיא טוב כעס משחוק טב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא:

כתב המגיד מדובנא ז"ל בס' קיל יעקב (בקונטרס אבל כבד שבסה"ס) הנה לכאורה יקשה כי הלא מלת שחוק בכ"מ מורה על התנצלות ומהתלות כמו שחיק לרעהו אהיה וא"כ אף אם יתכן לקרוא שמחת הרשעים בעוה"ז בשם שחוק מפני שהם רשעים וטובתן אינה כי אם כדי להאבידן בעוה"ב אבל איך יתכן לקרוא למתן שכרם של צדיקים בעוה"ב בשם שחוק. גם להבין עפי"ז סיום המאמר לשמחה מה זו עושה ונקדים לזה מאמר הגמ' נדה ל' משביעין את האדם היה צדיק ואל תהי רשע ואפי' כל העולם אומרים עליך צדיק אתה תהיה בעינך כרשע. והוא נגד השכל כי בודאי ידע אינש בנפשיה אם הוא צדיק למה יחזיק עצמו לרשע. אך האמת הוא שמגודל צדקתם ויראתם הטהורה של הצדיקים הגמורים בידעם מעלת כבוד מלכותו הגדול יתברך שהוא כורא ונשגב לאין חקר והוא ראוי לעבודה יותר ויותר ממה שיש ביכלתם וע"כ אינה חשובה עבודתם בעיניהם לכלום נגד כבודו הגדול ושמו הנשגב, וכמו שמצינו בריב"ז, וברבינו הקדוש שקרא על עצמו רבים מכאובים לרשע, ותלמודיו קראו עליו משיח ה' נלכד בשחיתותם,

ולכן הצדיקים כשמראים להם מתן שכרם בעוה"ב הם תוהין ותמיהין עליו כי לפי דעתם אינם ראוים בעיניהם לשום שכר כלל, וע"כ נחשב בעיניהם השכר ההוא לשחוק כאלו הקב"ה שוחק ומתלוצץ עליהם, ואף שבאמת הם טועים בזה לחשוב מתן שכרם לשחוק, ושלא ידע אדם ערכו הוא מתנגד אל השכל, מ"מ שיבחם החכם כי הטעות הזה מורה על גודל תפארת רום שכלם ועל טהרת יראתם, וזהו לשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעוה"ב, אם אמנם שהוא דיעה משובשת והוא מתנגד אל השכל, מ"מ הוא משובח וטעותם חביב לפני המקום כי זה מעיד על גודל צדקתם ויראתם האמתית שאין נחשבים בעיניהם לכלום:

אך מי מעיד בהם שהם חושבין כן ע"ז אמר, ולשמחה מה זו עושה, כלומר השמחה היתירה שיש להם בקיבול שכרן תעיד על זה:

ונמתיק עפ"י משל לאחד שנתאכסן בפונדק אחד, שהיה בעל הפונדק מכניס אורח גדול וביתו פתוח לרוחה לכל דכפין, וקיבל את האורח ההוא בשמחה גדולה והאכילו והשקהו בכל אות נפשו כמה ימים ולא עלה על דעתו שום קיבול שכר כלל רק לקיים מצות הכנסת אורחים, ולבסוף נתן לו האורח שכרו משלם ונסע לדרכו, והיה בכל מקום בואו היה משבח ומפאר מאד את בעל הפונדק, ושאלו אותו מאי רבותיה שאתה משבחהו כ"כ אחר שלא קפחת שכרו ושלמת לו בעד הכל ומה וותרנותו:

השיב להם אמת שאני נתתי לו שכרו משלם, אבל ידעתי כי הוא קיבל את השכר מצד החסד והחנינה לא מצד החיוב, והיה דומה בעיניו כאלו נתתי לו מתנת חנם ולא היה עולה בדעתו שיהא ראוי לשכר כלל, ושאלוהו עוד איך תוכל לדעת דברים שבלב ומה ראית אות וסימן על מחשבתו, והשיב להם ראיתי שבעת שנתתי לו השכר צהבו פניו וצהלו מגודל שמחתו כמי שמוצא מציאה, וזאת היא עדות נאמנה לשלא עלה על דעתו שום קיבול שכר. וזהו לשחוק אמרתי מהולל שמורה על גודל יראת הצדיקים שאינם מצפים לשום תשלום גמול וחושבים את מתן שכרם לשחוק כאלו הקב"ה שוחק עליהם ומתלוצץ בהם, והראיה ע"ז ולשמחה מה זו עושה, כי אילו היו מצפים לתשלום גמול מתחלה, לא היה מקום לשמוח כל כך בסוף וכנ"ל, ודפח"ח: עתידה אשה שתלד בכל יום וכו':

התמיה מפורסמת, איך אפשר זה הלא בכל פעם שתלד היא טמאה מדין יולדת שטמאה אפי' לא ראתה דם, כדקיי"ל ביו"ד סי' קצ"ד, וגם קיי"ל דמצות אין בטילות לעתיד לבא, א"כ לא יהי' אפשר לה לשמש בכל יום ואיך תלד בכל יום. והנה פ"א הי' בידי הספר נחלת בנימין על תרי"ג מצות ושם ראיתי שהביא תירוץ לקושי' זו ונשכח מלבי. ומצוה

ליישב. [שו"ר מ"ש בזה בשל"ה הקדוש חלק תורה שבכתב פ' ויצא ולדבריו הקדושים לק"מ ע"ש]:

לא. מעשה בב' בני אדם שהמרו זה עם זה, אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ת' זוז, אמר א' מהם אני אקניטנו כו' כל המאמר עד לסוף א"ל אותו האיש להלל אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל, א"ל הן, א"ל הוי זהיר ברוחך, כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ת' זוז ות' זוז והלל לא יקפיד בס' ילקוט דוד (טעביל יפה מקראקא) דף י"ב, הביא מה שאמר הגאון מ' שמעון, סופר ז"ל בדרשה ראשונה בקראקא, ליישב הדקדוק למה אמר והלל לא יקפיד הול"ל בקיצור כדאי הוא הלל שתאבד ע"י ת' זוז ות' זוז ולא יקפיד, ותיבת והלל מיותר, אמנם זה פירושו, האיש הזה אמר להלל אם אתה הוא הנשיא לא ירבו כמותך בישראל, ר"ל נשיאים כמותך לא ירבו בישראל שיהיו ענוים כמותך, כי הנשיא צריך להראות קצת התנשאות כמאמרם נהוג נשיאתך ברמים, וע"ז השיב לו הלל בחכמה והשכל, כדאי הוא הלל כו' "והלל" לא יקפיד, ר"ל בדבר הנוגע להלל בעצמו על שפוגעין בכבודו לא יקפיד מאומה, אבל על ענינים הנוגעים לכבוד שמים לעבודת הבורא ב"ה, כגון לזרוק מרה בתלמידים וכיוצא, בודאי יקפיד ויקפיד, וינהוג נשיאתו ברמים ויהי' עז כנמר לעשות רצון אביו שבשמים עכדפח"ח, (וע"ע בחידושי חת"ס ז"ל דפוס ירושלים תרנ"ד על פי איזהו נשך דף ע"ג ע"ב מש"ש בזה ע"ד דרוש, וינעם לך):

שוב מעשה בנכרי א' שבא לפני שמאי, א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כה"ת כולה כשאני עומד על רגל אחת, דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גיירי' א"ל דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כה"ת כולה, ואידך פירושא הוא זיל גמור:

עיין בענף יוסף בשם ס' סמא דחיי, וכ"כ בס' דברי חפץ להגאון מ' משה ארי' חרל"פ ז"ל בדרוש ג', כי רגל א' הוא כמו פעם א' כי ג' פעמים היינו ג' רגלים (כמו כי הכיתני זה שלש רגלים) ור"ל כי יפעל אל פעמים שלש עם גבר להביאו בסוד הגלגול לתקן נשמתו בתרי"ג מצות מה שא"א לתקן בפעם א' כי יש מצוה שתלוי דוקא בכהן או בלוי או דוקא בישראל ויש בצדיק גמור ויש בבעל תשובה ויש בעשיר ויש בעני וכהנה, אבל ע"י אהבת רעים יחשבו כולם כגוף א' מחמת אהבתם זה לזה וכשאחד מקיים כאלו כל אוהביו קיימו ולא יצטרך לבוא בגלגול, וז"ש הלל דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כה"ת כולה, דע"י אהבת רעים נחשב לכל א' כאלו קיים כה"ת כולה, ואח"כ אמר לו ואידך פירושא הוא כלומר עוד עצה א' יש שעי"ז נחשב כאלו קיים כל התרי"ג מצות ולא יצטרך להיות מגולגל, זיל גמור, לך ולמוד תורה כמ"ש זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, וכן כל המצות יכול לקיים ע"י שעוסק בהלכה של אותו מצוה:

ובס' דברי חפץ הנ"ל הוסיף וכתב, אלא דא"כ יש להקשות למה דחפו שמאי וי"ל משום שאמרו בעירובין י"ג ב', ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא כו' נמנו וגמרו נוח לו שלא נברא כו', וא"א לומר שאמרו כן על תחלת בריאתו של עולם, וה' אמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, ואיך יאמרו היפך התורה ורצון ה', אלא עכ"ח שקאי על גלגול שלא יהא נברא יותר כיון שנברא פעם אחד ולא הועיל, אבל שמאי עצמו קודם שנמנו וגמרו הי' סבור שנוח לו שיברא עוד הפעם ויתקדש יותר וכו' עכ"ד ודפח"ח ובס' דברי חבר בן חיים הביא בשם מרן חת"ס ז"ל, עפי"ד בעל חובת הלבבות ז"ל, כי האדם נמשל בעוה"ז לתינוק שהי' מהלך בפרשת דרכים בעירום ובחוסר כל, ובא נדיב א' ואספו אל ביתו, והתנה עמו אחרי כי הוא נותן לו כל מחסורו צריך לשמור חוקיו בעניני מאכלים ובעניני מלבושים, ואם לא יקיים התינוק תנאים האלה אזי ירע בעיני הנדיב, וכן השי"ת זן ומפרנס אותנו ומספיק לנו כל צרכינו, והתנה עמנו הן בעניני מאכלים זאת החי' אשר תאכלו וגו' והן בעניני מלבושים ובגד כלאים שעטנז וגו' ואם לא נקיים התנאי, היינו מה דעלך סני כנ"ל לחברך לא תעביד, ואידך פירושא הוא מה הן התנאים זיל גמור וא"ש. (ובספר א' ראיתי שזהו יסוד לקיום התורה להתרחק מן היצה"ר ושלא להחזיק אותו לחבר טוב ואוהב וריע, כי אף שהוא מתחפש בלבושי אוהב נאמן אין להאמין לו רק ראוי לאדם לידע כי הוא שונא לו יותר מכל השונאים שבעולם, כמו שאחז"ל (חגיגה ט"ז) אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף אם יאמר היצה"ר חטוא והקב"ה מוחל לך אל תאמינו ברע, ר"ל כי הוא מתחפש לפניך כאוהב ורע ושוקד בטובתך והנאתך, וע"כ אמר לו הילל טרם הכל אודיע אותך דבר אחד הכולל כל טובתך והצלחתך, דע לך כי דעלך סני, מי שהוא אורב ושונא על חייך, לחברך לא תעביד, לא תעשה אותו אליך לאח וחבר, זה הוא עיקר חובת האדם בעולמו, ואידך, נקל אח"כ, פירושא הוא זיל גמור מה לעשות ודו"ק, ועיין בשפת היריעה אשר לאוהל יעקב פ' קדושים שביאר זה הפירוש עפ"י משל כדרכו הטוב עיי"ש: שוב מעשה בעכו"ם א' שהי' עובר אחורי בהכנ"ס ושמע קול סיפר שהי' אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד, אמר הללו למי, א"ל לכהן גדול, אמר אותו עכו"ם בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כ"ג, בא לפני ב"ש כו' דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גייריה א"ל כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות, הלך וקרא כיון שהגיע לוהזר הקרב יומת א"ל מקרא זה על מי נאמר א"ל אפי' על דוד מלך ישראל, נשא אותו גר ק"ו בעצמו, ומה ישראל כו' כתיב עליהם והזר הקרב יומת, גר הקל שבא במקלו ובתרמילו עאכו"כ :

ופלא לשון "הקל' וגם כוונת מקלו ותרמילו הלא דבר הוא, ופי' בילקוט אליעזר ערך גר, כי גר הבא להתגייר לש"ש אז מתעלה עד מאוד, אבל אם בא רק להשיג מאויו להרבות הון, ולהיות שבט מושל בידו, אז במה נחשב הוא, ואמר על עצמו שבא להתגייר רק להיות כהן גדול ללבוש הבגדים ולהתעשר, כמחז"ל והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו, וכו, והוא קל ואינו נכבד, וז"ש גר "הקל" שבא "במקלו" בעבור שבט מלכות, ולאסוף הון "בתרמילו" עאכו"כ ודו"ק, וב"ש דחפו באמת הבנין, ומי שבא שלא לש"ש אין ראוי לבנות עליו עמודי עולם לבית ה' ודו"ק עכ"ל:

ואמר ר"ל מאי דכתיב והי' אמונת עתך חוסן כו' אמונת זה סדר זרעים כו' :

עיין מ"ש בזה בהקדמה לספרי ילקוט הגרשוני חלק ראשון (על סדר א' ב') באריכות ותמצא נחת בעזהי"ת:

בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה ובתוס' סנהדרין דף ז' ע"א הקשו הא אמרינן (שם) אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה. ועיין מ"ש בזה בס' אוהל יעקב פרשת שלח בפסוק שלח לך אנשים תירוץ נכון מאוד עיי"ש דפח"ח:

עסקת בפרי' ורבי' צפית לישועה פי' דיש הרבה אנשים שמונעים לישא אשה מדאגה פן לא יהי' להם במה לפרנס אותה. ובאמת אין זה טענה כי צריך לבטוח בה' המכין מזון לכל בריותיו וז"ש עסקת בפו"ר צפית לישועה וק"ל:

פלפלת בחכמה יובן עפי"מ ששמעתי בשם הגאון מלובלין בעהמ"ח שו"ת תורת חסד ז"ל, שאמר לחכם א' שצעק בפלפול, והגאון הנ"ל הי' אדם חלוש ולא הי' יכול לצעוק, ואמר לו זה החילוק שבין מעלתו וביני, כבודו מפלפל בגבורה, ואני מפלפל בחכמה, וז"ש פלפלת בחכמה ולא "בגבורה" וק"ל: מכריז ר' ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד. פירש"י ביומא ע"ב ב' ומובא במהרש"א לכאן שהתורה אינה רק שער ליכנס ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים עכ"ל:

וכ' בהקדמה לס' אור הצבי. הנראה מזה, כי הוא חושב את היראה לפנימי והתורה חוצה לה, וזה סותר מ"ש כאן לפני זה בסמוך אמר רבה בר"ה כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל, ופירש"י ז"ל יראת שמים דומים לפתחים חיצונים שדרך שם נכנסים לפנימיים וכו'. שוב מצאתי להרי"ף בע"י שהעיר קצת בזה. והנ"ל בזה כי באמת על הלומד רק בפני עצמו שלא לש"ש, אין לצעוק עליו "חבל, כי כבר אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה שמתוך זה יבא לשמה, רק הכרזת ר' ינאי "חבל הוא

על המוכיח לזולתו לרבים ביראת שמים והוא בעצמו אינו י"ש עליו שפיר יש לצעוק חבל כי אדרבה בזה מביא חטא יותר, כי כבר אמרו מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים וכו' והמוכיח לרבים בדבריו שאינם יוצאים מן הלב באמת, אינם נכנסים ללב ודבריו אינם נשמעים כלל, ומכל שכן אם הוא נאה דורש ואינו נאה מקיים, ומביא הערה לעיל במעשה דהלל שגייר אותו נכרי שאמר גיירני ע"מ שתשימוני כה"ג, כתב מהרש"א ז"ל ק"ק הא אין מקבלין גרים משום שלחן מלכים וכו' וצ"ל דהא דקאמר בא לפני הלל וגיירי כו' לאו דוקא אלא דלא גיירי עד לבתר הכי שידע דגר אסור בכהונה כו' ואין להקשות דא"כ היאך למדו תורה קודם שנתגייר הא עכו"ם אסור ללמוד תורה די"ל דהכא כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה עכ"ל ובתשו' רעק"א ז"ל סי' מ"א כתב דהוא כתב בגליון מהרש"א בקושיא הא אין מקבלין גרים וכו' בזה"ל. כך הקשו תוס' בפ' כיצד (יבמות דף כ"ד ד"ה לא בימי דוד), ותירצו דבטוח היה הלל דסופו לשם שמים וכ"כ עוד שם בפ' בית שמאי (דף ק"ט ד"ה רעה), הרי דס"ל לתוס' דגייריה קודם שלמדו, א"כ אזדא ראיית מהרש"א דאחר הגירות אף דעדיין לא הי' לש"ש מ"מ עוד את זולתו לחטא לומר טול קורה מבין עיניך, וז"ש כל אדם שיש "בו יראת שמים, בו בעצמו, דבריו, ר"ל דבריו שמדבר לזולתו בי"ש נשמעין, כי המה דברים היוצאים מן הלב ונכנסים ללב, וגם אין לומר לו טול קורה וכו' שנאמר סוף דבר הכל נשמע, את אלהים ירא אתה בעצמך בשעה שתוכיח לזולתך ביראת אלהים ואת מצותיו שמור כשאתה מצווה ומזהיר לזולתך להתרחק מעבירה שלא יוכלו לומר לך טול קורה וכו', כי זה יכול להוכיח לכל אדם וז"ש חבל על דלית ליה דרתא "ותרעא לדרתא עביד, כי "תרעא אין פירושו פתח העשוי רק לכניסה ויציאה לבני אדם, כי זה פתח שמו. אך תרעא ביאורו שער שנכנסים בו עגלות וקרנות וסוסים, והיינו כמו שעושים בפונדוקאות ובתי אכסניות שנמצאים שמה כמה דירות וקיטוניות פנויים שיוכלו להתאכסן שמה אורחים רבים עוברי דרכים, יתכן שם לעשות שער, היינו פתח רחב וגדול, שיוכלו לסור שמה העוברי דרכים עם מרחב העגלות והסוסים, אבל מי שאין לו דירה מספקת גם עבור עצמו ובני ביתו, וצר לו המקום שילון שמה, מה לו לעשות פתח רחב הנקרא שער כי מי יוכל לסור אליו, וז"ש חבל על דלית "ליה דרתא שיספיק לו לעצמו, שאינו יר"ש, "ותרעא" לדרתא עביד להוכיח לאחרים שיהיו יראי שמים אתמהא עכ"ד ודפח"ח:

על שלש עבירות נשים מתות בשעת לדתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר עיין מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני על ש"ע או"ח ח"ר סימן רס"ג אות ד', ואין לכפול הדברים:

ל"ב. ת"ר מי שחלה כו' ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומע"ט ואפי' תתקצ"ט מלמדים עליו חובה ואחד כו' זכות, נצול, שנא' אם יש עליו מלאך וכו' ר"א בנו של ריוה"ג אומר אפי' תתקצ"ט באותו מלאך לחובה וא' לזכות נצול שנא' מליץ אחד מני אלף:

וכתב מהרש"א מזה נראה מפורש כד' חכמי האמת שכל מצוה שעושה אדם בורא לו הקב"ה מלאך מליץ ופרקליט טוב וכן בהפך בעושה מעשה רע בורא לו מלאך רע וקטיגור, ומיהו קצת דחוק לפי"ז לר"א דאפי' תתקצ"ט באותו מלאך לחובה היאך אפשר דבמעשה א' יהי' תתקצ"ט לחובה ואחד לזכות ויש ליישב עכ"ל:

ועיין בענף יוסף מ"ש בזה ולענ"ד י"ל בפשוט עפי"ד האר"י ז"ל בפ' אין אדם צדיק בארץ וגו' פי' שאין אדם צדיק בארץ אשר יעשה "טוב" ולא יחטא בעשיית הטוב עצמו, ע"י איזה פני' שלא לש"ש המעורב במצוה, וילקוט אליעזר ערך יצ"ט ויצה"ר מביא בשם הקדוש ר' חיים וויטאל ז"ל שפי' אם יש מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד ישרו, כי ממצוה לא נשאר רק אחד מאלף שימליץ בעדו לטובתו ודו"ק, וז"ש ר"א אפי' תתקצ"ט באותו מלאך וכו' כלומר אפי' יש במצוה תתקצ"ט חלקים שלא לש"ש והוא לחובתו וחלק אחד יש במצוה לש"ש והוא לזכותו, ג"כ נצול, וק"ל שוב מצאתי כן בילק"א ערך ביקור חולים אות י' והנאני]. לג:

ויבא יעקב שלם אמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו:

פי' מו"ח הגאון מ' עמרם בלום ז"ל בהקדמה לתשו' בית שערים חאו"ח, עפ"ד חז"ל למה נקרא שמה תושיה מפני שמתשת כחו של אדם, אמנם ידוע דזה רק בלומד תורה שלא לשמה, אבל בלימוד תורה לשמה אדרבה התירה תוסיף תת לו כח וגבורה, (וכנודע מהגאון כתב סופר ז"ל שפי' בזה מאמה"כ לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, אם לומד רק בדרך עצה להתפרנס ממנה אז ותושיה מתשת כוחו, אבל אם לומד כדי להבין אמרותיה אז לי גבורה), והנה ת"ח עני ואביון לומד עפ"י הרוב שלא לש"ש רק בשביל שיחזיקו אותו עשירי עם ויתנו לו פרנסתו, אבל ת"ח עשיר שאינו נצרך לבריות הוא לומד לשמה, (וכפי' מרן ח"ס ז"ל בפי' עשר תעשר וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלהיך, דהנה אחז"ל עשר תעשר בשביל שתתעשר, ועז"א ומהו תכלית העשירות, למען תלמד ליראה וגו' כלומר למען יהיה לימודך רק לתכלית הנשגב ליראה את ה' אלהיך ולשמור מצותיו, ודפח"ח), וז"ש ויבא יעקב שלם שהיה שלם בגופו ואעפ"י שהיה שלם בתורתו, עכ"ז לא התישה התורה כחו ונשאר שלם בגופו, והטעם יען שהיה שלם בממונו, ולא היו עיניו נשואות למתנת בו"ד וממילא למד לשמה, וזה אדרבה מוסיף גבורה כנ"ל, ודפח"ח. [ובס' בית שערים הנ"ל לא נדפס ההקדמה ממו"ח הגאון זצ"ל ולא ידעתי למה השמיטוה]:

ויחן את פני העיר, אמר רב מטבע תיקן להם ושמואל אומר שווקים תקן להם, ור' יוחנן אמר מרחצאות תקן להם:

יל"פ שתקן להם המטבע שקלקלו בה ע"י שנשאו ונתנו שלא באמונה והיה המטבע שלהם גניבה וגזל והוא תקן להם שישאו ויתנו באמונה, וש"א שווקים תקן להם, שתקן השווקים שלא ילכו הנשים בשווקים ללא צורך רק להראות יפים וקשוטים ובגדים אשר עליהם שעי"כ גורמים לאנשים שיסתכלו בהם ובשם זונה נפקת ברא נקראים ולכן תקן השווקים למנוע הדבר הרע הזה, ורי"א מרחצאות תקן להם, ע"ד רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע, (וע' "באהבת ציון מהגאון בעל נוב"י ז"ל בדרוש חמישי שפי' עד"ז באופן אחר קצת), ועוד י"ל מטבע תקן להם, שהוכיחם על הצדקה לעניים ועי"כ יתוקן המטבע שלהם ויתעלה למדרגה רמה מאד, וכפי' המוסקאטי ז"ל בפסוק כי לאלהים מגיני ארץ' מאוד נעלה, אם יתנו הכסף שהוא המגיני ארץ לאלהים, אזי הוא מאוד נעלה, (שו"ר מ"ש בס' בית שמואל אחרון על התורה פ' וישלח, ולפירושי הנ"ל יומתק מאוד מ"ש בס' הנ"ל לפרש מה שאמר ויחן את "פני" העיר, דהו"ל לכתוב בקיצור ויחן את העיר, ופי' הוא ז"ל, דהנה אם בא חכם לעיר והוא מוכיח לעשירים שיגמלו חסד עם עניים, אזי סוברים העולם שהוא עושה טוב לעניים ולא לעשירים' אבל באמת עושה לעשירים יותר טובה ולעניים, וכמאמר חז"ל במדרש רות, שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז, דגדול מה שהעני עושה עם בעה"ב יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני, דהוא נותן לעני דבר גשמיי, ובעה"ב זוכה ע"י עני לשכר רוחניי עוה"ב, והנה רש"י פי' בפ' מקץ והרעב היה על פני הארץ דהעשירים נקראו פני, וזהו פי' ויחן את פני העיר ר"ל במה שהוכיחם על הצדקה היה עושה הטובה לעשירים יותר מלהעניים ודפח"ח, אפס כי לא נזכר בשום מקום הערה בדיעבד הוי גר ומותר ללמוד תורה, ובסוף קיבל הגירות לש"ש עכ"ל, ולכך כתב שאין בכחו להתיר ללמוד עם נכרי שרוצה להתגייר מקרא וסדר תפלה יום יום עיי"ש. והנה מדברי שניהם מהרש"א ורעק"א ז"ל נלמד שאסור ללמוד לנכרי גם תורה שבכתב. אמנם בחידושי והגהות מהר"ץ חיות ז"ל לסוטה דף ל"ה בד"ה לדבריך היאך למדו עובדי כוכבים של אותו הזמן תורה, כתב אע"ג דקיי"ל חגיגה י"ג ע"א אסור למסור ד"ת לעכו"ם שנא' לא עשה. כן כו' הנה כבר חלקו הפוסקים בין תורה שבע"פ דאסור אבל תורה שבכתב שרי עכ"ל. וכן מצאתי בספר אהבת יהונתן בהפטורה לפרשת בשלח בפ' שמעו מלכים וגו' שכתב וז"ל. ויש להקשות על מה דאמרי' גוי שלמד כו' הלא כתיב באר היטב ור"ל בשבעים לשון כדי שילמדו האוה"ע. אמנם י"ל דזו קאי על תורה שבכתב והאיסור הנ"ל הוא על תורה שבע"פ עכ"ל וצ"ע. שיעקב הוכיחם על הצדקה,

אבל לפירושי הנ"ל שמטבע תיקן להם ר"ל שהוכיחם על הצדקה ותיקן המטבע שלהם שישתמשו בו לתכלית נשגב להחיות לב נדכאים, א"ש הפירוש הנ"ל מאוד). נ"ג מעשה בא' שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא הי' לו שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כב' דדי אשה והניק את בנו א"ר יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית. פירש"י ולא זכה ליפתח לו שערי שכר:

וכ' בעץ יוסף וז"ל ובב"ר פ' למ"ד סי' ח' אי' על פסוק ויהי אומן את הדסה שנפתחו למרדכי שני דדים כדדי אשה ליכא למיפרך הכי דהכא קאמר נשתנו דלא ה"ל שכר מינקת ומרדכי ה"ל שכר אך לא היה מוצא מינקת (תוס' ישנים ונזה"ק) עכ"ל:

והנני מעתיק לך בזה מ"ש בס' עליות אליהו' במעלות הסולם דף י"ח כי נשאול נשאל הגאון מ' חיים מוואלאזין נ"ע אשר פומי' ממלל רברבן בהקדמת ספרא דצניעותא ומספר על רבו הגר"א ז"ל שנעשו לו נסים ונפלאות לאין מספר והוא בעצמו נפשו ירעה לו כאשר שמע מאחרים מספרים על רבם נסים ושינוי טבע בזה"ז ועי"ז האמינו בהם, והשיב להם הגאון מוהר"ח בצחות לשונו ע"ד מליצה, הנה חז"ל אמרו (שבת נ"ג) מעשה באחד שמתה אשתו והניחה לו בן לינק כו' ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדים כו' אמר אביי כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית ע"ש, והנה הרבה מצינו לחז"ל מעשה נסים וכל פרקי דחסידי בתענית מלא מזה, ולא אמרו כמה גרוע ח"ו, אך האמת כי כן על האיש הנודע לגדול בתורה וקדוש, לא יפלא כי רצון נביאיו ויראיו עשה ה' והטבע הטה לפעלם, לכל אשר חפצו, והנה כאן לא נאמר בגמ' מעשה בחסיד אחד, כי אם מעשה באחד, ושפיר קאמר אביי כמה גרוע וכו' כן הדבר על הגאון החסיד נוכל להאמין כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס, ומעשה בחסיד אחד, אך לא מעשה באחד, כי אז כמה גרוע אדם זה, והנה הנודע בנגלה בעוצם גדולת תורתו וחסידיתו נוכל להאמין עליו מעשה נסים, אך לא להיפך ע"י מעשה נסים להאמין כי הוא גדול בתורה וחסיד עכ"ל. (ובדבריו הנחמדים הנ"ל אזדא לה גם קושי' הנ"ל ממרדכי וא"ש): נ"ה. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עליה:

לכאורה קשה וכי לא ידעו מה"ש מקרא מלא בתורה ביום אכלך ממנו מות תמות ועיין מ"ש בזה בעץ יוסף ובענף יוסף בשם ס' מיני תרגימא ובשם ס' קול נהי ב' תירוצים וכולן שוין לטובה:

ובס' דורש לציון דרוש י"א הביא בשם מגן אברהם בספרו שמן ששון פ' בראשית שהקשה ע"מ דאיתא בחטא אדה"ר נתמעטו המאורות ונתחייב לשלם שבעתיים והקשה

המג"א הא אין אדם מת ומשלם. ותירץ ב' תירוצים עפ"י סוגיא דכתובות דרנבה"ק הי' עושה יוכ"פ כשבת לתשלומין ומפרש אביי טעמא נאמר אסון בידי אדם וכו' ורבא מפרש טעמא שאמרה תורה כרת שלי כמיתה שלכם, מאי בינייהו זר שאכל תרומה שחייב מיתה ביד"ש לאביי פטור לרבא חייב שדוקא כרת פוטר מתשלומין ולא מיתה בידי שמים ומקשה הגמ' לאביי נמי מדאגבהה קניי' מיתה לא מיחייב עד דאכיל עיי"ש בגמרא. וא"כ ה"נ אדם הראשון מדאגבהה קניי' ונתחייב בתשלומין מיתה לא מיחייב עד דאכיל, ועוד תירץ אליבא דרבא דסובר כרת פוטר ולא מיתה ביד"ש, והנה איתא במס' שבועות, חמורות, חייבי מיתות ב"ד וחייבי כריתות, קלות, חייבי מיתה בידי שמים ועוד אמרינן במס, כתובות חידוש הוא שחדשה תורה בקנס, וזהו קושיית מלה"ש ממני מה קנסת מיתה על אדה"ר פי' שודאי מיתה זו בתורת קנס היא דאם מיתה מן הדין למה מת ומשלם, אלא ודאי קנס הוא וקנס חידוש הוא ולכך מת ומשלם, וא"כ כיון שלא היה חייב מיתה מן הדין למה קנסת עליו, והשיב להם הקב"ה, המיתה מן הדין היה חייב ולא בתורת קנס כלל, והא דמת ושילם, לזה אמר מצוה קלה צויתיו פי' שאין על מצוה זו מיתת ב"ד ולא כרת שזהו מהחמורות, רק מהקלות שחייב מיתה בידי שמים ולכן מת ושילם שמיתה ביד"ש אינו פוטר מתשלומין כדעת רבא ע"ש בספר שמן ששון שהאריך ודפח"ח עכ"ל. [וע' בס' בינה לעתים דרוש ע"ד בסופו ג"כ פי' נחמד במאמר זה]: ובספר קשת יהונתן דף ו' כתב כי אדה"ר שב בתשובה שלימה כמבואר דישב במי גיחון עד שנעשה בשרו ככברה, רק הטעם דלא נתכפר לו העון לגמרי, יען כי הוא כמו אחר דידע רבונו ומרד בו, וכן הדבר באדה"ר דידע כח ה' ומרד, רק לכאורה הא בישראל במדבר היה ג"כ כי הכירו כח ה' במ"ת ופנים אל פנים נראה ה' עמם וסרו מהר להמיר כבודו בתבנית שור אוכל עשב ומ"מ נתקבלה תשובתם, רק כבר אמרו כי באמת לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה רק להורות לבעלי תשובה אחרים ולכך נתקבלה תשובתם, רק לפי"ז קשה א"כ אף תשובת אדה"ר היה ראוי להתקבל להורות לבעלי תשובה, רק המפורשים הקשו מה צורך להורות לבע"ת הלא מקרא מלא כתיב ושבת עד ה' וגו' ותירצו דהו"א בעון קל ולא בעון חמור כזה ולכך קמ"ל, וא"כ א"ש דמלה"ש שאלו מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר דהא שב, ואי דידע רבונו ומרד מ"מ בשביל להורות לבע"ת היה לך לקבל תשובתו, והשיב להם הקב"ה מצוה קלה צויתיו ועבר עליה, בשלמא אלו היה מצוה חמורה י"ל להורות לבע"ת כי זהו לא נלמוד מקרא, אבל מצוה קלה כבר נלמוד מקרא וא"צ להורות לתשובה עכ"ד ודפח"ח. [וזולת זה עיין בס' ראש דוד להחיד"א ז"ל פ' בראשית פירושים שונים על מאמר זה עיי"ש] מיתיבי ד' מתו בעטיו של נחש ואלו הן

בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכו' וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ותיובתא דרב אמי תיובתא עיין בתוס' שהניחו בקושיא דהא במאי דקאמר אין יסורין בלא עון לא איתותב, ועיין בעיון יעקב שנדחק בזה. ולדעתי נראה פשוט דהא בין ד' שמתו בעטיו של נחש היו בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה, והם נתיסרו בהרבה יסורין, בנימין נתיסר בצרות יוסף, ועמרם נתיסר בצרות ישראל במצרים, שלכך פירש מאשתו ואין לך יסורין גדול מזה וכדאמרי' את ענינו זו פרישות דרך ארץ, ואלו השנים לא הי' להם שום חטא ועון כלל ואעפי"כ נתיסרו ביסורין (ועיי' בבעה"ט פ' מקץ בפ' אלהים יחכך בני שכ' דבנימין הי' צועק וי והי' מצטער על יוסף והי' קורא כל בניו ע"ש צרות יוסף) וא"כ ש"מ דיש גם יסורין בלא עון ושפיר איתותב רב אמי בתרוייהו כנ"ל נכון. נ"ו רבי דאתי מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד מדוע בזית את דבר ה' לעשות הרע רבי אומר משונה רעה זו מכל רעות שבתורה שכל רעות שבתורה כתיב בהו ויעש וכאן כתיב לעשות שביקש לעשות ולא עשה וקשה מלת "מהפך" ודריש, (עיי' פנ"י גיטין דף ע"ד), ופי' הגאון מ' וואלף באסקאוויץ ז"ל בס' מאמר אסתר, ענין שביקש לעשות ולא עשם היינו שרצה לעשות איסור ועלה בידו היתר, והוי כמי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה שצריך כפרה, כמו שאחז"ל בפ' וה' יסלח לה, וה"נ גבי דוד שאוריה נתחייב מיתה משום מורד במלכות ומת במלחמה, והיתה בת שבע מגורשת למפרע שכל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות הי' כותב לאשתו, א"כ רק ביקש לעשות איסור אבל לא עשה כי עלה בידו דבר היתר, ובהיות כן הלא יפלא א"כ למה חרד נתן הנביא את כל החרדה הזאת, ובא על דוד ברעש גדול כאלו עשה חטא משפט מות, אבל ידוע מחז"ל ב"ק נ' א' וסביביו נשערה מאוד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, וכיון שהי' חילול השם בעיני העולם, לכך איים עליו נתן הנביא כל כך, וז"ש רבי דאתי מדוד אדרבה מהפך ודריש בזכותיה דדוד כלומר דמוכח אדרבה "להיפך" כמה צדיק הי' דוד זה, שדקדקו עמו כחוט השערה, דהלא באמת משונה רעה זו וכו' שביקש לעשות ולא עשה, ואעפי"כ לגודל צדקתו וחשיבותו נחשב לו גם זה כאילו עשה האיסור בפועל, וא"כ אדרבה מוכח להיפך דדוד צדיק גדול היה, עכד"ה. ועיין בדרשות דברי שאול דף ה' ע"ג וע"ד מ"ש בענין כל האומר דוד חטא וכו']:

ס"ג. אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד אלא בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא פירש"י בתמיה כיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד :

והקשה בענף יוסף דילמא האמת כן רק אורך ימים ולא עושר וכבוד דלאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות וע"ש מ"ש בזה. אמנם היטב אשר דבר בזה בס' "שם משמואל" פ' מצורע

עפ"ד הגמ' שבת דף ק"ה כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים, ופריך והכתיב ויעבדו העם וגו' וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע, ומשני ימים האריכו שנים לא האריכו וכו' עיי"ש, ופירש"י ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכת ימים כדאמרי' בסדר יומא כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם של חיים א"ר אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה עכ"ל. נמצא עולה מזה דיש לאריכות ימים ב' פירושים או שיבלו ימיהם בטוב ולא אריכות שנים ממש או דקאי אתרווייהו כדמצינו בקרא למען ירבו ימיכם. אבל על זה אין סברא לפרש אורך ימים על אריכות שנים לחודא ולא ימים ממש בטוב דא"כ הו"ל למכתב אורך שנים ובכלל שנים נכלל ג"כ ימים, והשתא יובן קושי' הגמ' אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא הא עכ"ח צריך לפרש האי קרא דאורך ימים שיבלו ימים בטוב וא"כ היאך עושר וכבוד ליכא בתמיה, ולזה משני שפיר דכ"ש עושר וכבוד דאריכות ימים קאי אתרווייהו וא"ש:

אלא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים ליכא:

בס' קול יעקב למגלת קהלת המתיק ביאורם ז"ל עפ"י משל לאחד שהלך בדרך וראה חברת גנבים נופלות על אוצרות המלך ויגנבו דיים וישימו בכליהם והוא לא פנה אליהם וילך לדרכו, ויבא אל המלון עיף ורעב, ויהי הולך אנה ואנה ויבואו גם הגנבים עם כל הרכוש, ויצוו על בעל המלון להכין להם סעודה גדולה, ויאמר האיש העני בלבו עתה אשבור רעבוני כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני, כי הלא טרם יוגמר הבישול בודאי ישיגום הרודפים ויתפשום ויוליכום אל המאסר, ואשאר אני לבדי ואוכל די שבעי, הנמשל הקב"ה ברא צדיק ורשע זה פונה לתורתו ולעבודתו וזה פונה לרשעו, הצדיק יאריך ימים כמשפט אוהבי שמו יתברך, ואנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ונספים בלא משפט וכמאמר חז"ל (חגיגה ה') הנהו שני מאי עבידתייהו אי איכא צורבא מרבנן דמעביר במיליה מוסיפון ליה, נמצא פי' הפסוק כפשוטו אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד בלא אריכת ימים כמאמר יכין רשע וצדיק ילבש ודו"ק:

א"ר חנינא בר אידי כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע וצ"ב לשון כמאמרה, ועיי' במהרש"א, ובס' "תורה תמימה" למגלת קהלת ח' ה' כתב הכוונה משום דיש כמה מצות שחיובם אינו בהכרח אלא במעשה הקודם לה, למשל שאם עשה לו אדם בגד של ד' כנפות מחויב להטיל בו ציצית, משא"כ אם לא עשה לו בגד כזה הוא פטור ממצוה זו, וכן כשיש לו חמץ בערב פסח

הוא מחויב במ"ע דתשביתו ואם לא קנה לו כלל חמץ קודם הפסח אין לו מה להשבית ואינו באותה מ"ע, וכן אם אינו רוצם לאכול פת ביו"ט אינו מחויב בסוכה, והרבה כהנה, והנה איש כזה נראה שאינו מחבב מצוה, אבל מי שהוא מחבב מצות משתדל לסבב לו המקרים והמעשים כדי שיתחייב במצות, עושה לו בגד של ד' כנפות כדי שיקיים מצות ציצית, קונה לו חמץ קודם הפסח כדי שיקיים מ"ע דתשביתו, אוכל פת ביו"ט של סוכות כדי שיתחייב בסוכה, וכדומה, וז"ש מצוה כמאמרה, כמו שנאמרה בתורה, ויתבאר עוד הראיה מהלשון שומר מצוה, מלשון ואביו שמר את הדבר, שמחכה וממתין עליה מתי תבא לידו ויקיימה, וזהו זכות גדול עכ"ל:

אמר ר"ה מ"ד שמח בחור בילדותך וגו' ודע כי על כל אלה וגו' עד כאן דברי יצה"ר מכאן ואילך דברי יצ"ט:

כתב בס' קול יעקב סוף קהלת.

לכאורה הוא פלאי שיהיו שני הפכים נאמר בפסוק אחד. אבל דע כי הקב"ה ברא באדם יצ"ט ויצה"ר וקבע זמן לכל אחד כי מעת גיחי מבטן עד כלות ימי העליה הוא זמן שליטת היצה"ר באדם מחמת רתיחת הילדות ואז יפתה וגם יוכל, אכן בבוא ימי הירידה בראות האדם ימיו הולכים ודלים וימי הרעה באים הלוך וקרוב אז יתבונן האדם על דרכיו ויפקח עיניו על איבוד ימי עלומיו אשר הלכו בלי חמדה ואז ימצא היצ"ט מסלול ודרך ליכנס בלבו להוכיח על פניו דרכו ולשבר את לבו הזונה לאמור מה לך נרדם ועד מתי לא תסיר הבגדים הצואים מעליך הלא המות מרחף נגד פניך עוד מעט ואינך. וככה יום יום יביע אומר ודברים בתוכחת מגולה, ואז אין מקום ליצה"ר עוד לפתותו כפעם בפעם בתכונת יצה"ר כי לא יאבה לו ולא ישמע אליו, ולכן יתחכם היצה"ר להתחפש וללבוש תכונת היצ"ט (כמבואר בס' בעל העקידה שהיצה"ר מתלבש לפעמים בדמות יצר הטוב ובטענותיו יטעון עמו) ובראותו שהאדם מתחרט על מעשיו ומסכים בלבו לשוב אל ה' אז בא אליו בדמות יצר טוב ומפחידו ואומר לו בן אדם האם דבר קטן וקל הוא בעיניך דרך התשובה היספיקו מעט ימיך לעשותך בהם תשובה כראוי על רוב עוניך ואם תוכל שאת כובד עול התשובה עליהם, הלא כאשר אבדת עולמך המעותד לעולם הבא, כן תרצה אתה לאבד גם יתר שנותיך בעולם הזה ותהיה קרח מכאן ומכאן וכאשר אבדת אבדת הלא מעט ימיך חדל מן התשובה ומצוא מרגוע לנפשיך עכ"פ בעודך חי אכול ושתה וייטב לבך ואשר תמצא לעשות בכחך עשה ואל תבלה ימיך בהבל וזהו בהשתדלות העולם הבא כי השיג לא תשיגנו עוד. וז"ש עד כאן דברי היצה"ר שאומר לו בילדותו בדמותו האמתי שמח בחור וגו' מכאן ואילך דברי היצר טוב כלומר שיצה"ר בעצמו

מתחפש ומדבר דברי היצ"ט להגדיל בעיניו דרכי תשובה. ולהרחיקו ממנה כמאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט וק"ל:

ס"ד:

והדוה בנדתה זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין עד שבא ר' עקיבא ולימד א"כ אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה ואלא מת"ל והדוה בנדתה בנדתה תהא עד שתבא במים כ' בס' "תורה תמימה" ס"פ מצורע יתכן דר"ע לשיטתיה בסוף גיטין צ' א' דמותר לאדם לגרש את אשתו אפילו אם מצא אחרת נאה הימנה, והזקנים ס"ל כב"ש דלא יגרש את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר, ולכן לא חששו לשמא תתגנה על בעלה ויגרשה, וכ"מ בירושלמי דסוף גיטין אתיא דר"ע כטעמיה והזקנים כב"ש. והנה הפוסקים פסקו כאן כר"ע דמותרת להתקשט בימי נדותה, ולפי הירושלמי הנ"ל צ"ע בדין זה לפי"מ דקיי"ל כב"ש דאסור לגרש בלא ערות דבר, עיין באבהע"ז סי' קי"ט, א"כ היה צריך כאן הדין להיות קיים כדעת הזקנים וצ"ע עכ"ל. ופלא גדול בעיני שלא ידע המחבר הגדול הזה שקושיא זו כבר הקשו גדולי עולם, וכבר נאמרו ונשנו עליה תירוצים נכונים, במשנה למלך פרק עשירי מה' גירושין הלכה כ"א ובהגהות מל"מ לשם עיי"ש ותמצא, ואין להאריך עוד:

ס"ז:

מעשה בר"ע שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן ולפום תלמידיהון:

בס' עולת חודש ח"ר מאמר רי"ד הביא פי' הגאון מ' מרדכי יפה ז"ל דהנה אמרו חז"ל בסנהדרין לא נברא היין אלא לנחם בו אבלים כמ"ש תנו יין לאובד ושכר למרי נפש, ועוד אמרו חז"ל הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין, לפי"ז אם עמי הארצים שותים יין עכ"ח מת אחד ושותים כדי להתנחם, אבל תלמידי חכמים מותרים לשתות יין גם כשהכל חיים וקיימים, וז"ש חמרא ששותים יין, וחיי שהכל חיים, עכ"ח רק לפום רבנן, [ועיי"ש עוד פי' עפימ"ש בשם הזוהר כל דיבור ודיבור שיצא מפי האדם מקרב לו המיתה, ולא נמצא ריבוי דברים כמו אצל היין כמ"ש ז"ל נכנס יין יצא סוד, אבל התורה מקרבת לו החיים כל דיבור ודיבור שיצא ממנו לבטלה ע"י לימוד התורה חוזרים למקומם הראשון כמבואר בזוהר וספרי מוסר, וז"ש חמרא וחיי, הרוצה לשתות יין ולחיות שלא לקרב המיתה ע"י רוב דברים, לפום רבנן ולפום תלמידיהון כלומר ילמוד תורה כי על ידה מקרב הדברים היוצאים לבטלה אחד אל אחד]. ובס' ילקוט אליעזר ערך מן הביא בשם חותנו הגאון ז"ל עפ"י מה שפירשו כך דרכה של תורה פת במלח תאכל,

מי שמתחיל לילך בדרך התורה ירגיל עצמו במדת הסתפקות להחיות נפשו בלחם ומים. כי אם ישבע במעדנים יפשע גבר רך וצעיר אשר עוד לא עלה עליו עול התורה, אבל אם מכבר אתה עושה כן, וכבר יגעת בתורה ומצאת, אז אשריך בעוה"ז צדיקים יירשו ארץ וטוב לך לעוה"ב וכנודע, וז"ש חמרא וחיי לפום רבנן. חיי וחמרא לפום רבנן ותלמידיהון, לרבנן הקדים חמרא, דהיינו תענוגי עוה"ז כי הם לא יבעטו גם אם יתנו בכוס עיניהם, ואח"כ וחיי דהיינו חיי עוה"ב, אבל התלמידים עוד לא הכה שרשי אמונה על תלמי לבבם לנצח, ע"כ הזהיר אותם והקדים לזכור חיי העוה"ב ואח"כ תענוגי עוה"ז ודו"ק:
ע"ז:
מ"ט עיזי מסגן ברישא וכו'. עיין בספר בנין אריאל פ' וישלח מ"ש בזה וינעם לך. פ"ו:
ודכ"ע בשבת ניתנה תורה לישראל:
בספר עיון יעקב' כתב הטעם שניתנה תורה בשבת ע"ד דאמרינן שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא וישראל נתרפאו אז ממומין כדאיתא בתנחומא פ' יתרו עכ"ל:
ועפי"ז נ"ל לפרש מה ששמעתי רמז בפסוק משה ידבר והאלהים יעננו בקול. משה ר"ת שבת היא מלזעוק, קול ר"ת ורפואה קרובה לבוא, ותמהתי מה ענינו לכאן, ולהנ"ל ה"פ דמשה אמר שבת היא מלזעוק, על כל הבעלי מומין שיתרפאו, והאלהים ענהו בתיבת קול, דהיינו ורפואה קרובה לבא וא"ש. [ולענ"ד י"ל הטעם שניתנה תורה בשבת, עפימ"ש בבני יששכר מאמר מעלת התורה אות כ"ג בשם הגאון חיד"א ז"ל מה שארז"ל שמלאכי השרת היו מקטרגים והיו רוצים לקבל התורה באו בטענות דינא דבר מיצרא אשר רז"ל אסמכוה אקרא ועשית הישר והטוב. אמנם כתב בשיטה מקובצת מציעא. דלגבי בן לא שייך דינא דבר מיצרא. וישראל המה בנים עיי"ש. ועוד כתב בבני יששכר במאמר מעלות וסגולות שבת אות ו' העדות לישראל שנקראים בנים הוא השבת דהנה קיי"ל גוי ששבת חייב מיתה וכתבו הטעם להיות השי"ת קידש את השבת מבראשית ובו שבת הוא ית"ש מכל מלאכתו וא"כ נקרא שבת שרביטו של מלך ואסור להשתמש בשרביטו של מלך והמשתמש חייב מיתה ע"כ גוי ששבת חייב מיתה משא"כ ישראל ניתן להם השבת לאות ולעדות שהם בנים ויכולין שפיר להשתמש בשרביט אביהם עיי"ש. ובזה יובן שפיר טעם שנתנה התורה בשבת כי מן השבת מוכח דישראל הם בנים למקום וממילא אזדא לה טענת המלאכים שלהם יאתה התורה מצד דינא דבר מיצרא דהא לגבי בן לא שייך דינא דבר מיצרא כנ"ל. וזה כוונת הפייטן בזמירות לשבת. תנו שבח ושירה לאל אשר שבת ברא ולנו בו נתן תורה. דלולי השבת שממנו מוכח דאנו בנים למקום לא

היה אפשר ליתן לנו התורה, רק ע"י השבת זכינו לקבל התורה אנחנו ולא המלאכים, וז"ש ולנו בו נתן תורה, דעם השבת היה אפשר לו ית' לתת לנו התורה ודו"ק):
פ"ו. תניא וישב משה את דברי העם אל ה' וכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' וכו' רבי אומר בתחלה פירש עונשה וכו' ולבסוף פירש מתן שכרה וכו', ואיכא דאמרי בתחלה פירש מתן שכרה דכתיב וישב משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פירש עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין:
וכתב מהרש"א בד"ה בתחלה פירש עונשן וכו' נראה דכ"ז הי' לפי הדין בגרים דאז נכנסו ישראל לברית ונעשו גרים ואמרינן פ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו ענשן של מצות כו' וכשם כו' כך מודיעין אותו מתן שכרן כו' עכ"ל:
וקשה דהתינח ללישנא קמא אבל להאיכא דאמרי קשה אמאי הפך משה הסדר והודיע תחלה מתן שכרם והלא בגרים מודיעין תחלה עונשן. ונ"ל לפרש עפמ"ש בס' ארצות השלום דרוש ז' בפסוקים דפ' יתרו, כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ופירש"י כה תאמר לנשים וע"ה אמירה רכה, ולבני ישראל הגדולים תגד דברים קשים כגידין, ולא נודע מה הדברים הקשים כגידין בזה המאמר אשר דבש ונופת על לשונו, אמנם נדמה בזה לשר ואדון שמרדו בו שני עבדיו, ויאמר להם האדון הלא תזכרו כי שניכם מרדתם בי ופשעתם נגדי, הנני נושא את ראשכם ואשימכם לשני שרי צבאות על כל ביתי, העבד האחד כסיל וישמח על הדברים האלה, אמנם השני שהיה חכם ירדו הדברים האלה אל חדרי לבבו כמדקרות חרב, באמרו, איך אשא פני להיות שורר על ביתו ושומר לראשו, ואנכי הרביתי לפשוע נגדו, וכן הענין הזה, בזכרו השם לבני ישראל את אשר נשאם על כנפי נשרים בחפזון ממצרים, כי לא יכלו להתמהמה שם יותר יען היו משוקעים שם בירכתי בור הטומאה וגילולי תועבות מצרים, ויאמר הנה עתה תהיו לי סגולה מכל העמים, להמונים ונשים אשר אין בם תבונה היה זה אמירה רכה, אבל לבני ישראל הגדולים המרגישים תוכן הדבר, היו אלה הדברים בעצמם דברים קשים כגידים כי נקוטו בפניהם לקבל רב הטובה הזאת, בזכרם את עלם אשר מעלו בו עכ"ד ודפח"ח:
(ועד"ז כתבו בשם הקדוש מהר"י בעל שם טוב זי"ע במ"ש בזמירות לשבת, משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם, דלהיודעים ומבינים אינך צריך להעניש בעונשים קשים ומרים ולעשות בהם נקמה בהביאך עליהם פגעים רעים, כי גם אם תמשוך חסדך עליהם ותתנהג עמהם במדת החסד והרחמים, המה ידעו ויבינו מה גדולה הנקמה הלוטה והמעוטפה

בהחסד הלזה שהוא ע"ד שאמר שלמה המע"ה אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו, וז"ש משוך חסדך "ליודעיך" ובזה גופא תהיה אל קנא ונוקם ודפח"ח ש"י):

וזה כוונת האיכא דאמרי, בתחלה פירש מתן שכרה בתחלה ביאר להם כמה גדלו חסדי ה' שמשלם שכר טוב על צד החסד והרחמים כמאמר הכתוב, ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כי עפ"י שורת הדין א"צ לו לשלם כלל, כמאמר מי הקדימני ואשלם, ואמרו חז"ל מי עשה מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו בגד, מי מל עד שלא נתתי לו בן וכו', נמצא כל המתן שכר שנותן הקב"ה לאדם הכל הוא רק מצד מדת החסד והרחמים, וז"ש בתחלה פירש מתן שכרה, ולבסוף פירש עונשה, כלומר לבסוף ביאר להם גודל העונש והנקמה הטמונה בהמתן שכר גופיה, דכתיב ויגד משה, דברים שקשין "לאדם" כגידין, דידוע דמלת אדם הוא מורה על הגדולה והחשובות, כמאמר חז"ל אתם קרויים אדם וכו', והענין כמו שכתבנו כי לאדם גדול וחשוב, הרחמים והחסד שעושה עמו הקב"ה בתת לו שכרו, הוא גופא עונשו היותר גדול, בזוכרו שאינו ראוי להשפעת חסד ורחמים, ונגד מה שהיה ראוי לעונש על חטאיו ופשעיו המרובים, הקב"ה עוד מטיב עמו יותר ויותר ויש להמתיק עוד יותר אומרם, בתחלה פירש מתן שכרה, דהיינו שפירש להם שכל השכר שמשלם השי"ת לאדם הוא רק בבחינת "מתן" ואין לו להאדם לבקש תשלומין מצד הדין רק הכל מאוצר מתנת חנם יחוננהו ה' על צד החסד והרחמים ולבסוף פירש עונשה ר"ל שהמתן שכר עצמו הוא עונשה לאדם המעלה אשר חננו ה' חכמה בינה ודעת להבין ולהשכיל שאיננו ראוי לרחמי ה' ורוב חסדיו כנ"ל, וא"ש: פ"ח ויתיצבו בתחתית ההר כו' מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם: בקונטרס "תל תלפיות" מחברת ט"ו אות קמ"ו פי' עפ"י הידוע דיש ב' דרכים לעבודת ה', קבלה וחקירה, והחוקרים אומרים שצריך לחקור עד מקים שידו מגעת ולהתבונן בפלאי הטבע כמאמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו' ומתוך כך יכיר את מי שאמר והיה העולם, אמנם המקובלים חולקים ע"ז ואומרים שאין מהראוי לחקור באמונה והמליצו ע"ז וארשתיך לי באמונה ומזהירין מן הדין שלא להכניס ראשו בסכנת החקירות והדרישות כי קצר השכל וחלש התבונה ומה נקל לו ליפול ברשת המינות והאפיקורסת כאשר בעינינו ראינו במוחש מה שאירע לכמה חוקרי דת, ועפ"ד המקובלים וחכמי אמת הנ"ל יתכן ליישב קושי' התוס' דלמה הוצרכו לכפיית ההר הא אמרו כולם נעשה ונשמע. ולהנ"ל י"ל דאעפ"י כבר אמרו נעשה ונשמע כוונתם היה

נשמע דהיינו הבנה שנתבונן עליהם כפי יכלתינו בחקירת השכל ג"כ, ולזה כפה עליהם ההר כגיגית ואמר אם תקבלו את התורה כלומר אם תספיקו בדרך קבלה ואמונה לבד מוטב ואם לאו כלומר שלא תרצו לעבוד בלתי חקירה ודרישה במאזני שכליכם אז שם תהא קבורתכם כי ימעדו קרסוליכם ותלכו באורח עקלתון ותפלו לבור שחת המינות והאפיקורסית וק"ל עכ"ל. ובס' הפלא"ה לכתובות דף ז' כ' דמה שכפה עליהם הר כגיגית אף שאמרו בתחלה נעשה ונשמע הוא מפני שבתחלה אמר להם משה אם תשמעו בקולי והייתם לי סגולה וגו' והיינו ע"מ לקבל פרס, אבל אח"כ בשעת קבלת התורה אמר להם הקב"ה שצריכין לקבל את התורה ע"מ שלא לקבל פרס אפילו בהיותם בארץ אויביהם בגלות והיינו משום דאין תנאי בחופה, וז"ש להם אם תקבלו את התורה מוטב רצה לומר בלא שום תנאי ע"מ לקבל פרס עכ"ל] ולפענ"ד נראה דישראל לא אמרו נעשה ונשמע אלא על עשרת הדברות וכן איתא במדרש אבכיר מובא בילקוט פ' יתרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ראוי היה לומר נשמע ונעשה אלא אמרו ישראל להקב"ה רבון כל העולמים עד שלא שמענום קיימנום ועיי"ש דפורט והולך דהאבות והשבטים קיימו כל עשרת הדברות, וע"ז קאי מה שאמרו נעשה ונשמע, אבל שאר התורה באמת לא רצו לקבל, וע"כ הוצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית שיקבלו את כל התורה וז"ב בעיני:

אמר ראב"י מכאן מודעה רבה לאורייתא:

בס' אהבת יהונתן בהפטורה לפ' במדבר הביא בשם ספר אש דת פרשת בראשית שכתב בכאן דברים נפלאים והעתיק ממנו גרגיר א' וז"ל, ומתוך דברים אלו למדנו דאיכא מודעה אחריתי לאורייתא שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ ממ"ש רז"ל מ"ד ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו. אלא דזה אינו לסברת הפוסקים כיון שהתנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית מתחילה קודם שנתנה התורה א"כ כל אונס שאינו בשעת המעשה אף שבידו של אנס לעשות ליכא הכרח באונסו. ועיין בספרי הפוסקים. והיטב אשר דבר מר דודי ז"ל בכוונת מכאן מודעה רבה לאורייתא ר"ל דאיכא מודעה אחריתי זוטא דאם לא בריתי יומם ולילה שנקראת זוטא לפי שלא היתה בשעת מעשה משא"כ בשכפה עליהם את ההר היה באותה שעה נחשב מודעה רבה ודייק לישנא דמכאן מודעה רבה כו' עכ"ל ומתוק הוא מאוד לחיך:

[ובעיקר המודעא עיין בס' "דבש לפי" מהגאון חיד"א ז"ל מערכת מ' אות כ"ט שכ' וז"ל מודעא רבה לאורייתא המפורשים ז"ל הרבו לבטל מודעה זו. ואפשר כי מודעא רבא ר"ל שאינה כלום ע"ד מ"ש הה"מ פכ"ט דשבת דקדוש יום שבת נקרא קדושא רבא ע"ד

סגי נהור שלא יש שום קידוש רק בפה"ג ע"ש וכן רמוז שאינה מודעא במ"ש מודעא רבא שלפי האמת אינה מודעה ואעפ"כ שאינה מודעא בימי אחשורוש רצו לפרסם שהם מקבלים התורה ברצון וכמ"ש אני עני בקונטרס אהבת דוד דף ג"ן ע"ב ע"ש באורך עכ"ל]: אמר רבא אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתיב קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר. והקשו תוס' דבמגילה ז' ב' אמר שמואל קימו למעלה מה שקבלו למטה ואמר רבא כולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלית ליה פירכא והשתא דשמואל נמי אית לי' פירכא דרבא גופא מוקי האי קרא לדרשא אחריתי:

ועין מ"ש בילקוט הגרשוני ח"ג על סדר א"ב אות קיימו וקבלו בשם הגהות הגאון מ' שלמה כהן ז"ל בש"ס ווילנא מגילה דף ז' עיי"ש: ובתשו' כתב סיפר חאו"ח סס"י קמ"א כתב הנה התוס' תירצו תרתי משמע מיניה, וצ"ל מנ"ל תרתי וצ"ל דודאי פשיטא דקרא קאי על מה דאיירי בי' קיימו וקבלו עליהם וכו' להיות עושים וכו' ימי משתה ושמחה וכו' ומדכתיב קיימו וקבלו דרשי' קיימו למעלה מה שקבלו למטה דמסתבר יותר מלמדרש על ענין אחר קיימו עתה מה שקבלו כבר, אבל הענין בעצמו מה כולי האי דקיימו למעלה מה שקבלו למטה לעשות שמחה ומשתה ולשמחה מה זו עושה רושם כ"כ למעלה ועכ"ח כי משתה ושמחה זו היא על קבלת התורה דהדר קבלוה ברצון והראו כ"ז ע"י שהיו בטוב לב משתה ושמחה ומשלוח מנות וכל מן דין ראוי שיעשה רושם וקבלה למעלה, והשתא א"ש דשמואל עדיפא דעיקר בקרא דקאי ממה דאיירי קרא דקיימו למעלה וכו' וממילא כשמע ג"כ דקיימו עתה מה שקבלו כבר דאל"ה לא קיימו למעלה ומיושב קו' תוס' ע"ד יסר עכ"ל:

והנה הטעם שקבלו התורה ברצון בימי אחשורוש פירש"י ז"ל מאהבת הנס שנעשה להם. והקשה בזרע אברהם על המדרש וכי לא נעשו לישראל כמה נסים קודם לזה [בעברם את הירדן ובמלחמת ל"א מלכים וכו'], ואמאי לא קבלו התורה מחמת הנס עד עכשיו, וע' בילקוט הגרשוני מגלת אסתר בפ' קיימו וקבלו וגו' מ"ש בזה ותמצא נחת ב"ה, אך זה לא כביר אמרתי דעיקר הטעם שלא רצו ישראל לקבל התורה הוא משום דעי"כ כל האומות שונאים אותם, וכדאיתא לקמן בגמרא מאי הר סיני הר שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו, ופי' המחבר "עיון יעקב" ז"ל היינו שהעכו"ם שונאים אותנו כדאיתא במדרש בשביל התורה והמצות שאנו מקיימין הם שונאים אותנו יותר מכל האומות וכן פירש"י באיכה א' בפסוק שמעו כי נאנחה אני כי אתה עשית, אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני מאכלם וממשתיהם ומהתחתן בם וכו' ע"ש. ולכך הוצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית. וכ"ז לפי מה שחשבו דההרחקה מהעכו"ם

גורם השנאה אבל אם היו אוכלים ושותים עמהם יחד היה ביניהם אהבה ואחוה ושלום וריעות. אבל בימי אחשורוש שראו שאכלו ושתו עמהם ונהנו מסעודתו של אותו רשע ואעפי"כ נכתב ונחתם בטבעת המלך להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים ר"ל א"כ ראו דאעפ"י שאין שומרים התורה אעפי"כ שונאים אותם, ורוצים להכחידם מני ארץ, לכן אמרו כיון דבין כך ובין כך אנו מוכים ולוקים, א"כ לכל הפחות נשמור את הדת, ונדע על מה אנחנו לוקים, ולכך הדור קבלוה בימי אחשורוש ודו"ק. [שו"ר כעין זה בילק"א ערך תורה אות רע"ח ע"ש]:

דרש ר' שימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע עיין בזה בהשמטות שבסוף המסכתא אות א' מ"ש בשם בית הלוי] באו ס' רבוא של מלה"ש לכל א' וא' מישראל קשרו לו שתי כתרים א' כנגד נשמע וכו':

בספר תורה תמימה" פ' משפטים בפסוק כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כתב והקרוב לומר בזה וכו' ע"ש, והנה כל דבריו כתובין ומסורין במהרש"א ז"ל לכאן כאשר יראה הרואה. וע' בס' אור הצבי בדרוש לשבועות מה שהאריך במאמר זה וינעם לך]:

אמר ר"א בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה ב"ק ואמרה להם מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע:

פי' בס' ישמח משה פ' יתרו שמצד הסברא גדול מי שאינו מצווה ועושה רק הטעם דגדול המצווה ועושה לפי שיש לו יצה"ר המסיתו לעבור והוא כובשו משא"כ באינו מצווה, אבל לולי יצה"ר אינו מצווה ועושה עדיף, והנה, כאן אמרו ישראל נעשה ונשמע משמע נעשה קודם שנשמע וקשה למה לא אמרו נשמע ונעשה דמצווה ועושה עדיף, ולזה אמר המדרש בשעה שאמרו נעשה ונשמע נעקר יצה"ר מלבם א"כ אינו מצוה ועושה עדיף ושפיר הקדימו עשיי' לשמיעה והבן. ועפי"ז יתפרש מאמר רז"ל רז זה שמלה"ש משתמשין בו שנא' עושי דברו לשמוע בקול דברו, והיינו משום דאין יצה"ר ביניהם וק"ל ועפי"ז יתפרש תשובת משה למלה"ש שאמרו תנה הודך על השמים, והשיב להם כלום יצה"ר יש ביניכם וק"ל עכ"ל הטהור,:

וכוונתו ז"ל דאצל המלאכים שאין להם יצה"ר א"כ אינו מצוה ועושה עדיף, ודפח"ח, ודבר זה מצאתיו אח"כ כתוב ג"כ בס' ראש דוד למרן החיד"א ז"ל פרשת יתרו יעו"ש ובס' שער בת רבים פ' תצא הביא בשם ס' בתי נפש דרוש ב' עפ"י מ"ש בש"ך עה"ת פ' תצוה ופ' עקב כי התורה היתה למעלה כתובה אחור והיתה נקראת על סדר תשר"ק, וניתנת למשה על סדר אבג"ד, לכן היו הלוחות כתובים משני צדדים, מצד אחד היתה

סדורה בנגלה לישראל על אבג"ד, ומצד הב' בנסתר למלאכים על סדר תשר"ק, והנה ממה שהקדימו נעשה לנשמע מוכח דמעשה גדול מתלמוד, וקשה ממאמר חכז"ל (שבת ק"ד עא') א' ב' אלף בינה, ג' ד' גמול דלים, הרי מסידור האותיות מוכח להיפוך דתלמוד גדול ממעשה כדאיתא (בקידושין מ' ע"ב), אך לפי שבשמים ממעל סדר האותיות אצל המלאכים הם נקראים למפרע בדרך תשר"ק, א"כ בסדר זה מעשה קודם לתלמוד, וידוע דישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן (שבת קמ"ו עא') והיו במדריגת מלאכים לכן הקדימו נעשה לנשמע, וז"ש מי גילה לבנו רז זה שמה"ש משתמשין בו וכו' ודפח"ח:

ועיין עוד פירוש נעים על זה בספר קול יעקב על שיר השירים בפסוק לבבתני אחותי כלה וגו' עיי"ש ויערב לך ואני אמרתי (ואח"כ מצאתיו באופן אחר קצת בכתב סיפר פ' יתרו) דנעשה ונשמע היינו נעשה לא בשביל תקות שכר כ"א בשביל שנשמע בקולו, והיינו שלא ע"מ לקבל פרס, וז"ש מי גילה לבני רז זה שמה"ש משתמשין בו, עושי דברו, לא בשביל שום שכר כ"א, לשמוע בקול דברו וא"ש: ואולי זה כוונת התנא בפ"א אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, והקשה המהרש"א בח"א הלא כל עבד משמש ע"מ לק"פ ואיזה עבד יש המשמש את הרב שלא ע"מ לק"פ (ויותר הו"ל להתנא לומר אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כבנים המשמשים את האב שלא ע"מ לק"פ שזהו החילוק בין עבודת עבד לרבו ובין עבודת בן לאביו) ולפי הנ"ל י"ל דכוונת התנא הוו כעבדים היינו מלאכי השרת המשמשין את הרב היינו הקב"ה שלא ע"מ לקבל פרס, ובעמדי במקהלים הארכתי לפרש בזה גם יתר דברי התנא "ויהי מורא שמים עליכם, ואכמ"ל: כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע:

והקשו בתוס' דהא מאמר כתפוח וגו' כן דודי וגו' נאמר על הקב"ה לא על ישראל, ואיך דרש לי' על ישראל שהקדימו נעשה לנשמע וכתב המגיד מהו' יצחק אלי' לאנדא מווילנא בביאורו לחמש מגלות וז"ל, ויתכן עפ"י שבארנו במענה אלי' דהשבח אינו ניכר רק כאשר המשבח יש לו בעצמו איזה תכונה מעין שבח הלזה, דאם עם הארץ ישבח חכמת הדרשן אין משתבח בזה, אך כאשר היודע ספר משבחו, הוא תהלתו, לכן כאשר הכנסת ישראל משבחת אותו כביכול שהוא התפוח המוציא פריו קודם לעליו, עכ"ח לומר שיש בהם בישראל איזה תכונה מעין זה, זהו שמבאר הדורש שהיה בישראל ענין זה שהקדימו נעשה לנשמע עכ"ד, וכעין זה כתב בענף יוסף בשם ספר נפש החיים, ועיין עוד בבינה לעתים סוף דרוש מ"ב ובחידושי חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה (ועיין עוד לקמן בהשמטות שבסוף המסכתא מה שהבאתי ע"ז בשם ס' בית יצחק על מס' מגילה ע"ש):

אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי מי שהכל שלי מכפר לי עון גדי שכרמתי לי:
באהבת איתן שבגליון העין יעקב לכאן פי' עפ"י מה דקיי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, והקב"ה מוחל על כבודו משום דיקרא דילה הוא וכבר פירשו הראשונים "מלך הכבוד" שכבודו בא מחמת עצמותו יתברך, וז"ש אשכול הכופר, מי שהכל שלו כלומר שגם הכבוד ויקרא דיליה, לכן מכפר לי על עון גדי וכו' עכ"ד ודפח"ח:
ובס' קול יעקב על שיר השירים כתב להבין המאמר, ולבאר ג"כ מלת שכרמתי "לי" שהיה די לומר שכרמתי. ונקדים תחלה כי קלקול מעשה העגל נחלק לב' אופנים, הא' מבואר בפסוק לך רד וגו' עד סרו מהר מן הדרך אשר צויתים, דהיינו שעברו על ציווי המקום ית', וכמאמר המדרש עשר דברות צויתים ולא צויתי אלא שנים בשביל כבודי, ולא עברו כי אם על אלו השנים, עוד קלקול ב' מה שפגמו וגרמו לעצמן רעה לנפשותם, כי כשעמדו על הר סיני נזדככו מאד כמאמר חכז"ל ישראל על הר סיני פסקה זוהמתן וכשעשו את העגל חזרה הזוהמא והפגם בנפשם, והנה אמרו חז"ל (ברכות ל"ב א') אלמלא ג מקראות נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל וכו' וחד דכתיב ואשר הרעותי מיכה ד') כלומר שהקב"ה מחייב את עצמו כביכול על כל מה שאנחנו חוטאים כאלו אין הבחירה בידינו כי מוכרחים אנחנו ע"י היצה"ר על כל עונותינו, וא"כ גם חטא העגל הוא מחמת היצה"ר, וא"כ ראוי שיעביר המקום ב"ה הפגם והקלקול ג"כ מאתנו. ונמתיק זה עפ"י משל לאחד שבא לבית חבירו והיה שם תיבה גדולה מלאה כלי זכוכית יקרים, וגם כלים מלאים שמנים יקרים, ונסתבך האיש ונאחז בגדו בהתיבה אשר בה הכלים ונקרע בגדו, וגם הפיל התיבה ונשתברו כל הכלים שבתוכה ונשפכו כל השמנים והיה ההפסד רב מאד עד שיעלה למאות ולאלפים, ותפש הבעה"ב את האיש והוליכו אל מקום המשפט לתבוע ממנו הפסדו הרב, וטען האיש אתה גרמת בעצמך הפסדך בהעמידך התיבה במקום הילוך בני אדם, וזכה בטענה זו לפני השופט ונפטר מלשלם, אח"כ טען האיש ואמר, אם אינני חייב בדבר, מעתה ראוי שישלם לי הבעה"ב בעד בגדי שנקרע ע"י תיבתו:
הנמשל הוא, בראות כנס"י שהקב"ה כביכול מחייב את כבודו לומר שהוא ית' גרם להם לחטוא נגדו ע"י בריאת היצה"ר, ובעבור זה ימצא להם זכות בכל עון ובכל חטאת ויהיו פטורים מעונש על שחטאו נגד כבודו יתעלה, אז יבקשו ממנו שראוי א"כ שיתקן להם גם הפגם שפגמו בנפשותם, שגם זה בא להם מחמת היצה"ר, וזהו, מי שהכל שלו, כלומר שהכל (היינו גרם החטא) הוא ממנו, יכפר ויטהר אותנו מעון גדי שכרמתי לי, כלומר מה שפגמתי בנפשי, מלבד מה שחטאתי נגדו, עכ"ד ודפח"ח ואמר ריב"ל בשעה שעלה

משה למרום אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו וכו' כל המאמר הזה מרישי' לסיפי' מידרש ומבואר יפה בספר יערות דבש ח"ר סוף דרשה ט"ו (וביערות דבש שתחת ידי דפוס לובלין שנת תרל"ה, הוא בדף צ"ה מדפי הספר) ע"ש וינעם לך ודברי הגאון בעל בינה לעתים ז"ל כבר הובאו בס' ענף יוסף שעל העין יעקב לכאן ע"ש אשר ע"כ לא העתקתים פה:

ובס' ילקוט אליעזר ערך תורה אות רפ"ד כתב וז"ל, בשעה שעלה משה למרום וכו' החזר להם תשובה וכו' ובס' בינה לעתים מדקדק לשון החזר משמע הדבר בעצמו ע"ב, ונראה כי מה"ש אמרו, מה ילוד אשה, תנה הודך על השמים, א"כ משמע שלבני אדם אין שום התקרבות אל השי"ת, לכך אמר ה' למשה, אמור להם והחזר אותו הדבר בעצמו מה חשובים מה"ש יותר אשר עי"כ יתך הודו על השמים, כי אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, כפירוש האלבילדא ז"ל בפסוק כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע, ר"ל כי רם ה בכ"ז ושפל יראה, כי גם גבוה דהיינו מה"ש הגבוהים ורמים אין להם התקרבות, ורק ממרחק יידע, רחוק רחוק ממנו. וכמו שמשגיח עליהם כן יראה על שפל בארץ, עכ"ד ודפח"ח. ובסידור באר חיים דף מ"ה ע"ב מביא בשם אביו זלה"ה שהם טענו מה לילוד אשה כו' שילוד אשה עלול לחטא כמ"ש כי בחטא יחמתני אמי, אז אמר לו הקב"ה החזר להם תשובה, היינו שעל זה יש תרופה בתשובה, ועיי"ש שביאר בזה גם מאמר השי"ת אחוז בכסא כבודי שהוא ע"ד שאמרו חז"ל בסנהדרין ק"ג ע"א גבי מנשה מלך יהוד' ויחתר לו כו' מלמד שחתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד, וא"ש ודו"ק (וע"ע בחידושי חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה וינעם לך): שו"ר בס' ילקוט דוד פויזנער פ' יתרו שמביא בשם יד יוסף וז"ל, אמרו המלאכים טוב ליתן התורה לנו שאנו בלתי חטא ועון, השיב הקב"ה אחוז בכסא כבודי" והחזר להם "תשובה" ר"ל התשובה המגעת עד כסא הכבוד, ובמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, לפי שיותר שכר גדול למי שיש בו יצה"ר וכובש אותו למי שאין בו יצה"ר כלל, ועוד סודות התורה אתם יכולין ללמוד משא"כ פשוטי התורה אי אפשר לכם לקיים דמה כתיב בה כו' וא"א לפרוש סודותיה מן פשוטיה עכ"ל: עוד כתב שם שאמרו המלאכים מה לילוד אשה בינינו, ר"ל שהתורה שתנתן על ידו תשתכח, דמה בו"ד עובר כך תורתו עוברת, ולענ"ד לפרש בזה מ"ש הקב"ה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, עפ"י מה שראיתי בספר א' דעשיית תשובה על חטא הוא מסוגל לזכרון, דגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, ושם אין שכחה, כמ"ש במוסף לר"ה ואין שכחה לפני כסא כבודך, וז"ש אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה, ר"ל תשובה מסוגל לזכרון ועי"כ התורה לא תשתכח:

בספר שדי חמד כללים מערכת הדל"ת אות ח' הביא בשם ס' ברכת מועדיך לחיים שחקר מאחר שהתורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים איך נתחייבו ישראל בקיומה הא לדעת הרמב"ם ז"ל אין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב (עיין בחו"מ סי' ס'). ולפי המבואר שם באות ט' בשם הרב נחלת בנימין מצוה כ"ט דאם המקנה הוא מלך חל הקנין בדבר שאינו קצוב א"כ כ"ש לגבי הקב"ה דהוא מלך מלכי המלכים. וא"כ נתחייבו ישראל שפיר בקיום התורה. הא חדא ועוד י"ל עפ"י המבואר שם באות ה' בשם מרן החבי"פ בס' ראה חיים בשם הרב לחם רב סי' ק"י דאלים כח הרבים ומתחייבים אף בדבר שאינו קצוב עיי"ש א"כ הא כל ישראל ביחד חייבו אז עצמם לקיים התורה ואלים כח הרבים להתחייב אף בדבר שא"ק כנ"ל:

ובזה נ"ל לפרש מקראי קודש (דברים ל"ג ד' ה') תורה צוה לנו משה מורשה קהלת ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, דרש"י פירש ויהי הקב"ה בישורון מלך עיי"ש. וז"ש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כלומר התורה אשר צוה לנו משה היא ירושה לכל קהל יעקב לעדי עד וכל הדורות חייבין אותה לקיים, וא"ל עיקרא דדינא פירכא איך נתחייבו ישראל בקיומה הא אין אדם מתחייב בדבר שאינו קצוב כחקירה הנ"ל, עז"א דז"א כי ויהי בישורון מלך דהקב"ה הוא מלך ואם המקנה הוא מלך חל הקנין אף בדבר שא"ק, ועוד, בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, דכל ישראל ביחד חייבו א"ע לקיים התורה ואלים כח הרבים ומתחייבים אף בדבר שאינו קצוב כנ"ל וא"ש. [וטרם אכלה לדבר בענינים הללו ארשום עוד הערה נאה שראיתי בס' המדרש והמעשה פ' כי תשא בהא דשבר משה את הלוחות ואמרינן לעיל בגמ' שדרש ק"ו ומה פסח שהוא א' מתרי"ג מצות א"ת כל ב"נ לא יאכל בו, התורה כולה וישראל עאכו"כ. וקשה מאי מהני ק"ו, הא מפסח לא ידעינן אלא שלא היו הלוחות ראויות להנתן לישראל, אבל שבירה מנא לן ? הא שבירה זו ל"ת שבתורה היא ולא תעשון כן לה' אלהיכם, וכלי שהיה השם כתוב עליו אם התינו לוקה (עיין רמב"ם פ"ו מיסוה"ת ה"ו) וה"ה שבירה א"כ שבירת הלוחות שהיה כתוב עליהם כומה שמות ואזכרות מי התיר לו למשה, אחרי שמק"ו דפסח לא ידע אלא שהם מעוכבי נתינה בלבד. ועיי"ש מה שמפלפל בזה ולבסוף הביא בשם אחיו הרה"ג מהר"א שיחי' תירוץ מושכל עפ"י דאיתא בש"ס ע"ז נ"ג ב' ואשריהם תשרפון באש, מכדי א"י ירושה היא וכו' וא"א אוסר דשא"ש כו' מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתייהו דניחא להו. עכ"ל הש"ס. הרי דעכ"ח צ"ל דקרא זה דואשריהם רק לבתר מעשה דעגל נאמר, וא"כ עכ"ח דגם לאו דלא תעשון אכתי לא

נאמר בשעת הלוחות הראשונות, דהא חד קרא הוא ואשריהם תשרפון וגו' לא תעשון כן לה' אלהיכם ודפח"ח ש"י]. פ"ט:

כשנים כשני מיבעי לי, אמר ר' יצחק אמר הקב"ה כו' אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו:

עיין בענף יוסף מ"ש ע"ז בשם באר אברהם. ולא ידעתי למה הביא ממרחק לחמו והלא כן כתוב ברי"ף שעל הע"י וז"ל ובפשט הכתוב יאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כערך השנים דהיינו בחור נואף שיצרו אנסו, לאפוקי זקן נואף שאין הדעת סובלתו שינאף זקן שבע ימים, ואם יהיו חטאיכם כפי ערך השנים כשלג ילבינו עכ"ל. [ועיין עוד ביאור ע"ז בס' ילקוט אליעזר ערך תשובה אות קמ"ב כי בכל שנה ושנה יתמעטו הלבבות ותורה ויראה פוחתים והולכים, וזה דרך השנים, אבל אם בזמן קצר יתהפך הדור כמו במאה שנים, אין זה דרך הטבע, כפי' מרן ח"ס ז"ל חדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותיכם, גם האבות היו יודעים שישתנה העת, וגם הדור ישתנה, אבל לא היו משערים שבזמן קצר יתהפכו כמהפכת וכו' וע"ז אמר אם יהיו חטאיכם כדרך השנים אז כשלג ילבינו וק"ל.]:

לעתיד לבוא אומר לו הקב"ה לאברהם בניך חטאו אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר אימא ליה ליעקב וכו' בניך חטאו אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה:

כמדומה לי ששמעתי דאברהם ויעקב הטמינו בדבריהם מליצה על ישראל וכי עינינו הרואות דהנקודה הפנימית שבלב האיש הישראלי פונה לה' ואף החוטאים היותר גדולים מ"מ כשאונסים אותם להמיר דתם ח"ו פושטים צוארם לטבח ומוסרים נפשם על קידוש שמו ית' וז"ש אברהם ויעקב להקב"ה שאמר להם "בניך חטאו". והשיבו אף שחטאו מ"מ בפנימיות לבבם נאמנה את אל רוחם ורצונם שימחו על קדושת שמך, כלומר בעת שצריך לקדש השם ברבים לא איכפת להו אם ימחו מספר החיים, וכמאמר אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר הלא אלהים יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב. כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מד), ואמנם לפי שיש במשמעות דבריהם שני פנים הא' לטובה שמוכנים למחות חייהם על קדושת שמך והב' לרעה שימחו ח"ו על קדושת שמך ע"כ אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה דאין להכריע בדבריהם לא טעם ולא עצה אם כוונתם לטובת ישראל או לרעה ח"ו וכדרך שכתב מהרש"א ז"ל כאן לפי דרכו עיי"ש והוא נכון מאד שו"ר תמצית הדברים בבינה לעתים דרוש י"ג עיי"ש] א"ל ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע וכו'. כמה שנותיו של אדם וכו' אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך פי' בעץ יוסף

דר"ל פלגא עלי, המחצה חטאים שבאים מצד הגלות אני גרמתי במה שברכתי את עשו ואמרתי לו והיה כאשר תריד ופרקת וגו' והמחצה חטאים שבאים מצד היצה"ר אתה גרמת שבראת היצה"ר וז"ש פלגא עלי ופלגא עלך ודפח"ח. (שו"ר דתמצית הדברים כבר כתובים ביערות דבש ח"ר דרשה בפי' השמ"ע בסוף ברכת ולמלשינים עיי"ש, ומה שלא רלה הגאון ז"ל לפרש בפשיטות פלגא עלך מצד שבראת היצה"ר כנ"ל, י"ל משום דהא אחז"ל בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ודו"ק: ק"ד א"ב אלף בינה ג"ד גמול דלים ה"ו זה שמו של הקב"ה ז"ח ט"י כ"ל אם אתה עושה כן הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעולם הבא:

נ"ל לפרש עפ"י מאמר הגמ' כתיב כי גדול מעל שמים חסדך וכתיב כי גדול עד שמים חסדך ומשני כאן בעוסקים לשמה וכאן בעוסקים שלא לשמה וביאר בדרשות הר"ן דעוסק במצות שלא לשמה רק בעבור עניני עוה"ז מקבל שכרו רק בעוה"ז וזהו עד שמים חסדך אבל העוסק במצות לשמה מקבל שכרו גם בעוה"ב וזהו מעל שמים חסדך. וז"ש אלף בינה גמול דלים, שתעסוק בתלמוד תורה וגמ"ח, לא בעבור איזה פנייה כי אם, ה"ו זה שמו של הקב"ה ר"ל לשמה, אם אתה עושה כן אז שכרך כפול ומכופל, הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך בעוה"ז, וגם נותן לך ירושה וקושר לך כתר גם לעוה"ב וא"ש. [ועי' מש"ל בברכות דף י"ח ולקמן בסוף המסכתא בהשמטות אות א' עוד בזה]:

ק"ה אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה, איכא דאמרי אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמכין אמריה. עיין ענף יוסף בשם במ"ח כלומר כי ע"י התורה הקדושה שנתתי לבני ישראל אנא נפשי בכתיבה הזה יהבית להון שאם יתנהגו אתי כרצוני אני אצייתם לאשר יאמרו:

ובס' אור הצבי בדרוש האותיות כתב כי קוב"ה ואורייתא וישראל חד הוא, נפשות ישראל המה חלק אלהי ויפח באפיו כל הנופח מעצמותו נופח, ועיקרם המה ס' רבוא, אחוז כל נפש באות אחד מן ס' רבוא אותיות שבתורה, וזהו אנא נפשי כתבית יהבית, הכתב כמנין הנפשות ממש, ורבנן אמרי המה הת"ח העוסקים ומפלפלים בתורה שבע"פ, אמירה נעימה כתיבה יהיבה, כי ליכא מידי מד"ס דלא רמיזא בתורה שבכתב באותיות וקוצין ותגין, וזהו המכוון האמירה הנעימה תורה שבע"פ גם היא כתיבה יהיבה מרומזת הכל בהכתיבה. איכא דאמרי אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה ר"ל נתתי כתיבה נפלאה כזו שמרומזין ע"י הכתיבה בקוצין ותגין כל האמור בע"פ מה שמחדשים הת"ח ד"ס ועי"ז נאמנין אמרי' שבע"פ: ומה שלא דרשו האיכא דאמרי תיבת אנכי ביושר אמרי' נאמנין כתיבה יהיבה ודרשו אנכי למפרע י"ל דכוונתם לעתיד לבוא שנזכה לשמוע שנית

מאלהינו אנכי ה' אלהיך כנודע, וידוע דגאולה העתידה יהי' על פי תשר"ק האותיות למפרע יהי' נדרש אז אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה ר"ל שאתן לכם אז כתיבה שיתגלו כל הסודות אשר ע"י יתגלה למפרע כי אמריה הוא התורה שבע"פ נאמנים המה וכולם רמוזים בתורה ויהיה גלוי לכל הכל וכו' והאיר השי"ת עיני ומצאתי בשל"ה הקדוש שער הגדול בחתימתו ד"ה ביתי"ן כפי"ן וכו' ועתה ב' תורות ולעתיד שיוחזר כתנות אור בהיר אז יהיה תורה שבכתב לנו מבוארת מצד אור השכל ולא יהיה צורך בביאור התורה שבעל פה וכו' הרי מבואר הכל כדברינו הנ"ל ונדרש כמין חומר הנוטריקון של אנכי המורה על העתיד שיהיה אז רק תורה א' שבכתב, אנא נפשי כתבית יהבית "כתב דייקא שיהיה הכל רמוז בה ויתגלה לנו הכל בביאור, וכן אמירה נעימה היינו תורה שבע"פ העריבה לנו יותר משבכתב גם היא כתיבה יהיבה, ואיכא דאמרי למפרע ר"ל לעתיד יתוודע לנו בכתיבה דיהיבה כי נאמנין אמריה בתורה שבע"פ מתוך התורה שבכתב כי יתגלה לנו אור הגנוז במצפוני סודותיה הכל בביאור והבן עכ"ל:

כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנא' נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך וכתב המהרש"א משמע לי' דלא איירי האי קרא אלא במוריד דמעות על מת דבלא"ה אסור לאדם להצטער ולבכות דלא הותר בכיה אלא למת עכ"ל. וקשה לי ממדרש רבה פ' ויצא וישא את קולו ויבך למה בכה, א"ר, אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב בי' ויקח העבד עשרה גמלים וגו' ואני לא נזם א' ולא צמיד א' עיי"ש ואיך הותר ליעקב לבכות עבור זה וצ"ע. (ועיין ברי"ף שכ' נודי ספרת כו' מלשון לנוד לו עיי"ש ולשון זה שייך לגבי מת וע' בחידושי בכור שור לכאן ואין להאריך), וביאור המאמר, שמעתי, כל המוריד דמעות על שנעדר אדם כשר, ולא על שנעדר ממנו אביו או אוהבו ורעו, רק יען שנעדר אדם כשר, ובוכה על ירא שמים שמת, ומי יביא לנו תמורתו, דידוע שכל אדם מישראל יש לו שלימות בענין אחד או מדה טובה אחת מה שאין לכל העולם, א"כ בכיתו מצד יראת שמים, לכן הקב"ה סופר הדמעות ומניחן בבית גנזיו, ששם גנוז יראת שמים כמ"ש חז"ל אין לו להקב"ה אלא אוצר של יר"ש בלבד שנא' יראת ה' היא אוצרו. וקרוב לזה בכלי יקר פ' ראה בפ' לא תתגודדו עיי"ש מ"ש בכל המאמר שלפנינו:

ובס' תורת משה ממרן ח"ס ז"ל פ' וירא כתב הענין כי דרך דבר חשוב כמו פנינים ומרגליות לאוצרם באוצר ובשמירה מעולה אך לא לסופרם כדי שתשלוט בהם ברכה בדבר הסמוי מן העין כמ"ש חז"ל ההולך למוד את גרנו יאמר יהי רצון שתשלח ברכה בכור הזה ואחר שמדד אם אמר תפלה זו ה"ז תפלת שוא כיון שנמדד ונמנה שוב אין

הברכה שולט וה"נ כל דבר חשוב שאוצרים אותו אין דרך לספור, אמנם ההיפוך דברים שאינם חשובים הנפוצים בבית הנה והנה ואינם נסגרים באוצר, אותם סופרים ומונים שלא יגנובו, ולברכה ולריבוי אינו חושש כי אינם חשובים, והנה הורדת דמעות על אדם כשר הוא חשוב מאוד עד שהקב"ה אוצרם באוצרו, ומ"מ הוא סופרם כדי שלא תשלוט בהם הריבוי ח"ו, כי מיתת הצדיקים האלו יהי' כפרה על כל עונותינו ויבולע המות לנצח ולא נוריד עוד דמעות של הספד ח"ו ונסו יגון ואנחה וששון ושמחה ישיגו אכי"ר עכ"ל ובספר אחד ראיתי פירוש בדרך מליצה, כל המוריד דמעות על אדם כשר, היינו כל המוריד דמעות בתפלתו, לא על עניני עוה"ז, אלא על שיזכה להיות אדם כשר, דמעות כאלו חשובים מאוד בעיני הקב"ה, ולכן סופרם ומניחם בבית גנזיו ודו"ק ועיין עוד לקמן בהשמטות שבסוף המסכתא מ"ש בזה עיי"ש ותמצא:

כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו:

מאמר זה מבואר יפה בדרשות מהר"י מינץ ז"ל דרוש ה' עיי"ש וינעם לך. ק"ו אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים כולן, אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה, אמרי לה דמת גדול ואמרי לה דמת קטן פי' אם מת גדול א"כ יש להם לישא קל וחומר אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר, ואם מת קטן ג"כ יש להם לישא קל וחומר אם קטנים שהם נקיים מכל חטא נענשו, אנו עאכו"כ :

ובס' "עין המים" להמגיד רא"ב פלאהם ז"ל כתב וז"ל:

ובגמ' שבת ק"ו אחד מן האחים שמת ידאגו כל האחים, משל לאחד עשה לבניו מלבושים ממין סחורה אחת אשר קנה אצל הסוחר, ונקרע בגד של אחד מן הבנים אז ידאגו כל אחיו לאמר כי בקרוב גם הבגדים שלהם יהיו לבער, אחר כי כל המלבושים יצאו מבעל מלאכה אחד, הנמשל מובן מאליו, כי ראוי שידאגו כל האחים, אחר כי ממחצב אחד נחצבו וטבע אחת מחזקת אותם, ואמר עוד, אחד מן החבורה שוות ידאגו כל החבורה, מאמר חבורה מורה על כמה אנשים עוסקים במשא ומתן א' למשל חבורה גנבים וגזלנים שנתפשו על מעשה אחת, לקחי את אחד לדון ולייסרו אשר ודאי כל חברתו יחרדו וירגזו מאימת דינו, כי יודעים בעצמם כי ראוי לדונם במשפט אחד עכ"ל. קי"ח: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים וכו' לא כאברהם וכו' ולא כיצחק וכו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: כתב בס' אור הצבי דף כ"א רמז לזה "ופרצת ימה" בגימטריא "עונג שבת" חושבנא דדין כחושבנא דדין:

ובס' יין הרקח מהגה"ק ר' משה טייטעלבוים זי"ע ביאר עלי' דלכל אומה ולשון חלק ה' ארצו במצריו וגבוליו, וא"כ שורת הדין נותן שלא יגע שום אחד במה שמוכן לאומה

אחרת, רק איתא במס' ב"ק דף ל"ח ע"א הופיע מהר פארן כיון שלא רצו לקבל את התורה הופיע וגילה ממונם לישראל עיי"ש, א"כ לפי"ז יש לישראל נחלה בלי מצרים וגבולים, דהא הקב"ה התיר לנו ממונם ומותר לנו ליגע במה שמוכן לאחרים, והנה המחללי שבתות יש להם אמתלא שהוא מחייתם ופרנסתם, וא"כ לפי"ז הי' אמתלא ג"כ לעשו שלא קיבל התורה דהא נאמר על חרבך תחי' א"כ הוא מחייתם, וכן לשאר אומות הי' אמתלא א"כ אין להתיר ממונם, ועפי"ז מבואר דמי שאין שומר שבת א"כ אסור ליגע חוץ למיצר, משא"כ השומר שבת, והבן כי נכון הוא בס"ד עכ"ד קדשו, ודפח"ח ש"י: כל המשמר שבת כהלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנא' שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחול לו:

פי' בס' הישר והטוב להגה"ק ר' צבי הירש מליסקא זי"ע, דידוע דכ"מ שארז"ל אל תקרי, היינו אין אתה יכול לקרוא כך עד שלא תקרא מקודם כך, וכמו כן צריכין לומר בזה. והיינו עפ"י מה שכתב רש"י ז"ל ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך, כשתבא שבת יהי' בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויי' שלא תהרהר אחר מלאכה, ונמצא שצריך האדם לשבות בש"ק כמו ששבת הבורא ית' שאצלו ית' נשלם הכל עד גמירא. והנה בודאי בדברי הרשות יכול האדם לדמות בעיניו שהכל נשלם כהוגן. אבל מה יעשה האדם בדברים שאינם רשות שבאמת לא עשה כהוגן ועשה כמה קלקולים איך יאמר כי עשה הכל על נכון. אמנם אחז"ל לקמן קי"ט כשאדם אומר ויכולו השמים שני מה"ש מניחין ידיהם על ראשו ואומרים וסר עונך וחטאתך תכופר וא"כ שפיר יכול לראות בעיניו שכל מלאכתו נעשה כהוגן. וז"ש שנא' שומר שבת מחללו ואיך יכול לשבות בשבת הלא עשה כמה קלקולים דברים שאינם ראויים לעשות ולכן אל תקרי מחללו אלא אם תקרא מקודם מחול לו ולכן עי"ז יכול להיות בשבת במנוחה ובשביתה שלימה עכדפח"ח. [והנה הטו"ז בריש הל' שבת הקשה על המאמר שלפנינו ממנ"פ אי לא עשה תשובה שבת מאי מהני ואי עשה תשובה שבת למה יעו"ש. ולפענ"ד י"ל עפימ"ש בס' עיון יעקב לקמן קי"ט על מחז"ל הנ"ל כל האומר ויכולו שני מה"ש מניחין ידיהם על ראשו ואמרים וסר עונך וגו' כי לכאורה אם אדם חוטא נגד הקב"ה דין הוא שלא ימחול על כבודו כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, אך ורק דתירץ הש"ס בקידושין שאני הקב"ה דכ"ע דילי' ויכול למחול על כבודו, וזה שמעיד על חידוש בריאת עולם שהוא מאתו והכל שלו לכך יכול למחול על כבודו ואומרים וסר עונך וחטאתך תכופר ע"ש. וא"כ י"ל דמיירי בעשה תשובה ואין לומר א"כ שבת למה לי דז"א דאם אינו משמר שבת ואילו מעיד דהכל שלו ית' א"כ אין הקב"ה יכול למחול על כבודו

ולא מהני תשובה וא"ש]: אמר ריו"ח משום רשב"י אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים וכו':

וקשה מאי טעמא דוקא שתי שבתות, וכתב בס' אפריון עה"ת פ' ויקהל בשם הגאון ר' משה טייטעלבוים זי"ע, דבאמת גם זכות של שבת אחד אם משמרים אותו כראוי הי' די להביא את הגאולה, ואולם בתנאי שיהא שמירת השבת כראוי בכל היותר טוב וככתוב בתורה, והנה מצות שבת היא לעשות מלאכה ששת ימים ולשבות ביום השביעי ולכן אם עברו זמנים על ישראל שלא שמרו את השבתות ואח"כ יתעוררו לשמור שבת כראוי, הנה שבת הראשון אשר הם משמרים אינו ככתוב בתורה, שהרי בתורה כתיב לעשות מלאכה ששת ימים ולשבות ביום השביעי, והם עשו מלאכה זה כמה שנים ועתה משמרים יום א', ולכן אמר רשב"י אלמלי משמרים ישראל שתי שבתות וכו' כי אז הי' השבת השני ככתוב בתורה דהיינו אחר עשיית מלאכה ששת ימים לבד, ואז מיד היו נגאלים עכדפח"ח:

ואמר ר' יוסי מימי לא עברתי ע"ד חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן אני עולה:

כתב בס' תורה תמימה פ' נשא בפ' כה תברכו וז"ל, והנה בשבת קי"ח ב' א"ר יוסי מימי וכו' יודע אני בעצמי שאיני כהן וכו' וכתבו התוס' לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן אם לא משום ברכה לבטלה דלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל עכ"ל. ועל הדברים המעטים האלה רעשה הספרות בכמה מחבורי ראשונים ואחרונים ליישב דבריהם הסותרים לגמ' כתובות כ"ד ב' דנשיאות כפים בזר הוי איסור עשה דכתיב כה תברכו אתם ולא זרים. וגם דברי ר' יוסי בעצמו תמוה מאד כי איך לא חשש הוא לאיסור נשיאות כפים בזר, ובכל הדברים הנאמרים בזה לא מצאתי קורת רוח. ולא אמנע מלהעיר דבר חדש ונפלא מה שמצאתי בהקדמת ס' רבינו ירוחם שהביא מאמר זה דר' יוסי, ובמקום שכתוב לפנינו יודע אני בעצמי שאיני כהן כתוב שם יודע אני בעצמי שאיני כדאי, ולפי"ז יהיה הכוונה אם יאמרו לי חבירי עלה לדוכן, לא לדוכן של כהנים בנשיאות כפים אלא למקום ששם דורשין גדולי החכמים לפני הצבור, והוא מקום גבוה ובולט כעין איצטבא, וכמ"ש בב"ב כ"א א' מותבינן ריש דוכנא, וכ"כ בערוך דבלשון ישמעאל קורין לאיצטבא דוכן, ומזה הלשון במגילה ג' א' ובכ"מ ולוים בדוכנם, וא"כ אין כל ענין נשיאות כפים במאמר זה של ר' יוסי, כי נשתבשה הגירסא שבגמ', ובמקום כדאי כתוב כהן עכ"ל:

אמר ר"נ תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת וכו' אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית: וקשה מאי רבותייהו דקיימו מצות הכתובות בתורה, (וע' רש"י ומהרש"א ז"ל). ולפענ"ד נראה הכוונה עפימ"ש בסידור "באר חיים" בברכת אהבה רבה, במה דאיתא בשלהי קדושין מצינו "שקיים" אברהם אע"ה כל התורה ויש גורסין "עשה" אברהם ומאי נ"מ, ויובן כי הוראת "עשה" הוא מה שעושה העושה בעצמו לא באמצעות אחר, ולהכי אמרינן מכות ו' א' יקום דבר במקיימי דבר הכתוב מדבר ופירש"י ז"ל ולא בעושי דבר, היינו כי ההורג ורובע הם בעצמם עשו את המעשה אבל העדים ע"י עדותם נתמלא הדבר כי על פיהם פסקו הסנהדרין את הדין, וזו הוראות "יקום" שמקיים את הדבר אף לא ע"י מעשה עצמו כ"א בסיבתו הדבר יעשה וזהו מ"ש ארור אשר לא יקים את כל וגו' כי בודאי אי אפשר לאדם אחד לעשות בעצמו את כל המצות האמורות בתורה, כי הרבה מהם אשר שייכים בזה ואינן שייכים בזה, אבל על האדם להשתדל שעל ידו וע"י סיבתו יתמלאו כולן, ולכן ארור אשר לא יקים, לא יראה שימולא הכל את כל דברי וגו'. והנה אחד היה אברהם ואיך יעשה את כל המצות כולן, אבל הא רבים הם הנפש אשר עשו בחרן ועל ידם נתמלאו הכל, לכן שני הגרסאות מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, מר אמר "עשה" אברהם היינו מה שעשה מה שהיה יכול לעשות בעצמו, ומר אמר "קיים" אברהם היינו שהשתדל שעל ידו תתמלא כל התורה כולה, עכ"ל. המורם מזה דהוראת מלת קיים היינו ההשתדלות שאחרים יקיימו הדבר, (דאס בעשטרעבען דאס דיא זאכע אין ערפיללונג געהע), א"כ א"ש מ"ש ר"נ תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת וכן מ"ש ר"ש תיתי לי דקיימית מצות תפילין ומ"ש ר"נ תיתי לי דקיימית מצות ציצית, דהיינו שהשתדלו שכל אלו המצות יתמלאו ויקויימו ולא יזלזלו בהם בני אדם, כנלע"ד נכון ב"ה:

קי"ט. לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת וכו', לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו ק"ש שחרית וערבית וכו', לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן וכו' לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה וכו', לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קטן וגדול וכו', לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה וכו', לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים וכו':

המשך וקישור מאמרים אלו כתב בס' חזון למועד (חזיון ה') עפ"י פירש"י חולין ה' א' האי תנא חמירא ליה שבת מע"א דהעובד ע"א כופר בהקב"ה והמחלל שבת כופר במעשיו ומעיד עדות שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית. ביאור דברי רש"י ז"ל. דהעובד

אליל כופר בהקב"ה ושם מבטחו באלילו. ומודה עכ"פ בחידוש עולם וביש חידוש יש מחדש. רק אומרים עזב ה' את הארץ ומסרה לאלילים. ואחז"ל (מנחות ק"י א') ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים דקרו ליה אלהא דאלהא. אפי' מי שיש לו ע"א יודע שהוא על כולם. רק כופר בהקב"ה שהוא אחד ואין שני לו בשמים ובארץ. וחושב בדעתו שמסר הארץ לאלילים. ואף שדעה ההיא אצלנו בנ"י דעה נפסדה, מ"מ הוא ירא לנפשו ומפחד לעבור על א' ממצות השכליות שהדעת מכרעת כי הוא מאמין בשכר ועונש שיש מחר לאחר זמן, אבל זה המחלל שבת כופר בעיקר חידוש בריאת העולם, ולדעתו העולם הפקר ולית דינא ולית דיינא, ומה שישר בעיניו עושה גוזל וחומס ונואף ורוצח והורג את אחיו ואין פחד אלהים לנגד עיניו, זה גרוע ושפל מאד ובשם אפיקורוס יכונה אצל כל האומות בזמננו, כי רובם ככולם מודים בחידוש העולם ומלואה, והוא העיקר שהוא מציאות האל ית' ויתעלה והנו אדון עולם לכל נוצר והיינו דאמר אביי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם, שהיה שמו מחולל בתוכה שכפרו ביחודו של עולם, כי זה המחלל את השבת גרע מעובד האלילים כמו שבארנו :

וכי ישאל איש מאת רעהו פן ואולי חללו את השבת לתאבון, למלאות נפשם ולהפיק רצונם, ולא כפרו בה' שהוא אחד ואין דומה לו, והאמינו שהוא בתכלית האחדות הוא אחד ושמו אחד בשמים ובארץ, לזה בא ר' אבוהו ואמר, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו ק"ש שחרית וערבית וכו' הרי שלא קבלו עליהם עול מלכות שמים וכי יטעון הטוען, הגם שחללו את השבת וביטלו ק"ש שחרית וערבית, מ"מ היה ראוי להקב"ה הצופה ומביט עד סוף כל הדורות לחמול ולחוס על האבות בזכות הבנים היוצאים מהם, (וכמו שהתפלל אאע"ה על סדום ועמורה, חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, היינו להמית הצדיק אשר עדיין כמוס בבטן הרשע כי פן ואולי יצא טהור מטמא, ואם אתה עושה כן והיה כצדיק כרשע כי תאסף הצדיק אשר עמו במעיו, ואף שהמנהג מבתי דינים של בני אדם הרשע בעונו ימות ואין מרחמים בדין לאמר משרשו יצא צדיק, הוא מטעם שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות, אבל חלילה לך השופט כל הארץ אשר עיניו משוטטות עד אין סוף, לא יעשה משפט להכרית צדיק עם רשע), אמור מעתה הגם שחללו את השבת ובטלו ק"ש שחרית וערבית עכ"ז ראוי ללמוד עליהם זכות, אולי צאצאי מעיהם יהיו למודי ה' וחושבי שמו, ויש להרהר שלא כדין תצא דינא בת ירושלים לחרבה, וחלילה עביד קוב"ה דינא בלא דינא, לזה בא ר' המנונא ואמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן, ואפס התקוה טובה

מבניהם אחריהם ואם אמור יאמר מלאך מליץ אחד, הלא גדולה מדת הבושה למחות זדונות ולכפר עונות, כמאמר חז"ל ברכות י"ב ב' כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו, ועתה יש להרהר חלילה על הקב"ה על אשר שפך אש בציון והחריב ירושלים עיר קדשנו ולא מחל לכל חטאת יהודה בעבור מדת הבושה, לזה בא עולא ואמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים זה מזה, שנאמר הובישו כי תועבה עשו גם בוש לא יבושו, אחרי כל התועבות אשר עשו לא היתה להם מדת הבושה לכפר על עונותם:

ועדיין יש הרהורי דברים כלפי מעלה, הגם שלא היתה להם בושה זה מזה, היינו לפני אנשים כערכם אבל לגדולים מהם בחכמה ובמנין אפשר ששמו כבוד ותהלה, והנהיגו יקר ותפארת, לזה בא ר' יצחק ואמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קטן כגדול שנאמר והיה כעם ככהן וגו':

ואפשר גם ממדה הרעה הזאת לפעמים יצאה מדה טובה, שהיו מהם אנשים אשר לא כבשו פניהם בקרקע, ולא נשאו פנים לשום אדם, והוכיחו לגדולים כקטנים, ולא החניפו פני עשירים, ולא הדרו פני גבורים, ופרסמו את החנפים, ואמרו חכז"ל כל זמן שהתוכחה בעולם נחת רוח באה לעולם, לזה בא ר' חנינא ואמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה וכו' ויען גם מזה יצאה לפעמים טובה בעולם, שהמה אוהבים לתלמיד חכם אחרי שלא הוכיחם, כמאמר חז"ל כתובות ק"ה א' האי צורבא מרבנן דמרחמי לי' בני מתא לאו משום דמעלי טפי אלא בשביל דלא מוכח להו במילי דשמיא, כי אחרי דלא הוכיח להם על מעשיהם הם אומרים עליו הנמצא כזה איש חכם ונבון, (איין טאלעראנטער מאנן,) היודע להתנהג לפי העת והזמן, (נאך דעם צייטגייסטע), ואוהביו רבים, לזה בא ר' יהודא ואמר, גם זה לא היה, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה ת"ח וא"כ שנאתם היה שנאת חנם והיינו הך דאח"ז שחרבה ירושלים על שנאת חנם ואף דהמע"ה אמר נגד שונאיו (תהלים ל"ח ט"ו) ואהי כאיש אשר לא שומע ואין בפיו תוכחות, ר"ל שהמה שונאיו חנם, אחרי שלא הוכיח אותם וראוים להיות לו לאוהבים, כי האי צורבא מרבנן דמרחמי לי' בני מתא וכו', עכ"ד ודפח"ח. [וע"ע בס' מלאה קטורת להגאון בעל ילקוט אליעזר ז"ל בדרוש לשבת חזון שהאריך במאמרים אלו בדברי חן ושכל טוב עיישׁ]:

כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו:

עיין בענף יוסף מ"ש בזה.

ולפענ"ד נראה דהנה אחז"ל צדיק נתפס בעון הדור, ומובא בספרים בשם הזוהר הקדוש שהוא כמו שמקיזין דם מאבר אחד ומתרפאין כל האברים. אך כבר כתב הגאון בעל עיון יעקב במגילה כ"ח א' דשאל רע"ק את ר' נחוניא הגדול במה הארכת ימים וכו', אם נאמר כבש למה נאמר אחד, א"ל אחד מיוחד שבעדרו, א"ל מימי לא קבלתי מתנות דכתיב ושונא מתנות יחי'. דר"ע רמז לו דלכך שאל אותו לפי שנא' כבש אחד מיוחד שבעדר, א"כ ראוי לגדול שכמותו שהוא מיוחד בעדת ישראל ליתפס בעון הדור. לזה תירץ מימי לא קבלתי מתנות, וא"כ ראוי לי שלא ליתפס עבורם, כיון שאין לי הנאה מהם עיי"ש, (ובחיבוריי הבאתי זה כ"פ בשם "עין המים" לרא"ב פלאהם ז"ל שהמתיק זה עפ"י משל), א"כ המכבד ת"ח ומהנהו מנכסיו יש לו תקוה שיהי' רפואה למכתו ע"י שיתפס הצדיק בעונו, אבל המבזה ת"ח ואין מהנה אותו, א"כ אין לו רפואה הנ"ל למכתו, כי למה יהיה הת"ח כפרתו בחנם וא"ש. [וע"ע בילקוט הגרשוני ח"ג אות "רפואה" וגם בס' אמרי שפר להג' רש"ק מבראד ס"פ בהעלתך מ"ש בזה]:

מאי דכתיב אל תגעו במשיחי ולנביאי אל תרעו, אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן, ולנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים. פירש"י במשיחי שדרך תינוקות למשחן בשמן:

וכתב בס' מלאה קטורת הנ"ל, כי חנוך לנער עפ"י דרכו להטות לבו לתורה צריך למשוח אותו בשמן ששון, (עיי' רש"י תהלים מ"ה ח' כל לשון גדולה נופל עליה לשון משיחת שמן כדת המלכים), שיהיה לו התוה"ק עטרה להתגדל בה, ועי"כ ימשוך לבו לתורה, והתינח אם רואה שמכבדין את הת"ח, אבל אם צעירי צאן קדשים רואים שפלות ובזיון ת"ח, במה יזכה נער את ארחו לשמור מזוזות פתחי בית המדרש, אם כגורל הת"ח יהיה מנת חלקו וגורלו. וז"ש אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן, ר"ל אל תפריעו אותם מעבודתם עבודת הקודש לימוד התורה, ולנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים, כי אם תרעו להת"ח ותבזו ותשפילו אותם, הלא אז במשיחי אלו תשב"ר אתם נוגעים, כי בראותם שפלות ובזיון ת"ח, באין ספק יפנו עורף לתוה"ק, ותינוק מבית מקום ספר בורח, ודפח"ח:

קכ"ט:

מעלי יומא טבא דעצרתא נפק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו:

ופלא. ופי' בילקוט אליעזר ערך תורה אות מ"ז, כי קודם מתן תורה היה עבודת ה' עפ"י שכל לעיין במושכלות להתבודד עצמו להתקרב לה' והיו מרחקים עצמם מכל

תענוגי עוה"ז, אבל ע"י התוה"ק פתח דבריה יאיר שנאמר ממנו תאכל למצוה, ויכול אדם להתענג ולשמוח על הי לקיים מצות ה' כאשר פי' השל"ה מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים כנודע, וא"כ אנו מברכים ברוך אלהינו שהבדילנו מן התועים חוקרי אוה"ע שהולכים מדברות להתקרב לה' וה' נתן לנו תורת אמת הבריח התיכון מקצה אל קצה ועי"כ גם חיי עולם נטע בתוכינו, שנוכל לחיות על פני האדמה, וז"ש מעלי יומא טבא דעצרתא נפק ביה זיקא ושמיה טבוח, דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולדמייהו, כי אז היה צריך לסגף הגוף, ולמנוע מכל תענוג גשמיי, ורק ע"י קבלת התורה נייח לגוף ולנשמה, ודו"ק:

אמר המחבר הנה נא הואלתי לעיל דף פ"ו לפרש החרוז בזמירות של שבת "תנו שבח ושירה" וכו' ויען שאין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה, ע"כ אמרתי לגמור גם יתר דברי החרוז. קרא למשה מתנה, בבית גנזי היא טמונה, לך יאתה וקח אותה, תנה לעדת מי מנה". והוא עפימ"ש בס' "שער בת רבים" פ' יתרו, בביאור המאמר מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, כי יום שבת מתנה טובה לישראל שאז יש להם עת ופנאי לעסוק בתורה משא"כ בכל ימי החול, אבל לא הכל הם מבינים בטובת השבת, רק זה שהוא ירא שמים ויודע כי כל עניני עוה"ז הבל הבלים ואין בם מועיל, ועיקר התכלית הוא רק העסק בתורה ומצות בעוה"ז כמאמרם ז"ל התקן עצמך בפרוזדור וכו' אדם כזה ישמח במתנת שבת, והוא ממתין ומצפה מתי יבא יום שבת, ואז אנוח מעבודתי ואוכל לעסוק בתורה, לא כן מי שאינו ירא שמים הוא אינו שמח בשבת רק אדרבה מצטער על שאינו יכול לעסוק במשא ומתן בשבת, וז"ש ה' למשה מתנה טובה יש לי, אבל רק בבית גנזי ששם הוא האוצר של ק"ל. כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה וכו' עדיין עושין אותה בשמחה, וכל מצוה שקבלו עליהם בקטטה כגון עריות כו' עדיין עושין אותה בקטטה וכו' פירוש לשון "עדיין" עיין בענף יוסף בשם הגר"א ז"ל ודפח"ח. ועיין בפתח עינים לחיד"א ז"ל מ"ש בזה. [ועיין בהשמטות שבסוף המסכתא מ"ש בענין זה וינעם לך):

דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא:

אמרתי בדרך הלצה עפ"י מה שראיתי בכל חתונה מריבין עם השוחטים או החזנים שכותבין הכתובה על מנת לקבל פרס ושכר הכתיבה, והמחותנים אין רוצים לשלם כאשר יושת עליהם ובאמת כדאי בזיון וקצף דלבדחנים וכלי זמרים מפזרין ממון בשופי ורק לשוחטים וחזנים מקמצין ואין רוצים ליתן), ואמרתי אולי ע"ז רמזו חז"ל באומרם דליכא "כתובה" דיקא דלא רמי בה תיגרא וק"ל:

בתוס' ד"ה שש אנכי כו' משתה גדול ביום הגמל כו' ביום ה"ג מל כו': עיין מ"ש בזה בילקוט הגרשוני עה"ת פ' וירא בשם ס' קול אומר קרא ע"ש וינעם לך:
והנה בס' תורה תמימה פ' וירא הביא קושיא למה לא נזכר שעשה אברהם סעודה ביום המלו את עצמו וע"ש מ"ש בזה, ולפענ"ד י"ל עפ"י מ"ש מהרש"א ז"ל בח"א אהא דא"ר יצחק עיר אחת היתה בא"י שהיו עושים כר"א והיו מתים בזמנם, וכתב המהרש"א דהוא מדה כנגד מדה על שהיו מדקדקין לעשות כלי מילה אפי' בשבת כדי לקיים מצות מילה בזמנה, גם הם מתו בזמנם, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, יצחק היה הראשון שנמול לח' בזמנו מת בזמנו, אברהם שנמול שלא בזמנו מת ה' שנים קודם זמנו כדאמרי' פ"ק דב"ב וק"ל עכ"ל:
ובדברים אלו כבר יש לענ"ד די נתינת טעם על מה שלא עשה אברהם סעודה ביום שמל עצמו כמובן, ודו"ק: איתא במדרש וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים, מכאן אמרו חכמים שחייב אדם לעשות משתה ושמחה ביום שמל את בנו. [המדרש הזה שמעתי מפי מו"ח הגאון הקדוש מהו' עמרם בלום זצ"ל בעת הי' פה על סעודת ברית מילה א']. ונלע"ד לפרש דהנה יש לנו ב' טעמים על מצות מילה ביום השמיני דוקא (א) מ"ש בספר אפריון פ' ויחי בשם ספר שרביט הזהב כי השבעה כוכבי לכת משמשים כל א' ביומו ולכן צריכים להמתין עם התינוק שבעה ימים שישפיעו לו כל המזלות, ואח"כ ביום השמיני מלין אותו ומתישין כחו שעי"ז יוצא מן המזל ונכנס תחת השגחת ה' ית"ש ע"ש (ב) משום דמילה דומה לקרבן וכמו בקרבן צריך שיהי' ז' ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה וגו' ה"נ במילה, ולכך איתא במדרש הסנדק והמוהל כהנים הם לפי שהם מקריבי הקרבן, ונפקא מיני' בין ב' הטעמים האלו הוא, דלטעם הא' אין צריך לעשות משתה ושמחה, אבל לטעם הב' משום דהוו כקרבן, א"כ כמו בקרבן יש מ"ע ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים ה"נ בסנדק ומוהל דכהנים הם צריכים לאכול ולשתות ועי"ז הבעלים מתכפרים והנה יש להוכיח דעכ"ח העיקר כטעם הב' דהוי כקרבן, דאי כטעם הא' כדי שיצא מהמזל ויכנס תחת השגחת ה' ית"ש א"כ קשה אמאי נמול יצחק אבינו לשמונה הלא תיכף בעת שנולד כבר יצא מהמזל כדאי' בשבת קנ"ו א' בפ' ויוצא אותו החוצה שאמר אברהם נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד א"ל הקב"ה צא מאצטגנינות שלך, א"כ עפ"י המזל לא היה יצחק נולד כלל א"כ תיכף כשנולד נכנס תחת השגחת השי"ת וא"כ למה נימול בשמיני, אעכ"ח דעיקר טעם מילה בח' משום דהוי כקרבן וא"כ ממילא צריכים לעשות משתה ושמחה כנ"ל, וז"ש וימל אברהם את

יצחק בנו בן שמונת ימים דוקא, ומוכח דהעיקר כטעם הב' משום דהוי כקרבן, וא"כ צריך לאכול ולשתות כדי שיהיו כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, ולכך, מכאן אמרו חכמים שחייב אדם לעשות משתה ושמחה ביום שמל את בנו וא"ש:

קל"ג:

תניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה וכו' אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום, ופירש"י דלאבא שאול לשון ואנוהו אני והוא אעשה עצמי כמותו לידבק בדרכיו ומהרש"א כתב ולולא פירושו נראה דלאבא שאול נמי פי' ואנוהו התנאה לפניו רק במצות שבין אדם למקום, ואבא שאול חשיב התנאה לפניו גם במצות שב"א לחבירו, לרחם על העניים וליתן צדקה באופן נאה ויפה, ובדרך שלא יתבייש העני, וז"ש מה הוא חנון ורחום וכו' ונותן באופן שאין בו בושה וכלימה להעני, אף אתה וכו', א"נ כמ"ש ביו"ד סי' רמ"ח ס"ח וכל דבר שהוא לשם שמים יהי' מהטוב והיפה, האכיל רעב יאכיל מהטוב והמתוק שבשלחנו, כיסה ערום יכסה מהיפה שבכסותו הקדיש דבר יקדיש מהיפה שבנכסיו וכן הוא אומר כל חלב לה' עכ"ל כנ"ל כוונת מהרש"א ז"ל ובחידושי מהר"י אסאד ז"ל עה"ת פ' כי תבא, כתב דהנה אם אחד עשה סוכה נאה ולולב נאה לא יאמר הנה יצאתי ידי חובתי בזה ומתוך כח יקמץ ידיו ולא יתן צדקה, אעפי"כ יתן צדקה, וז"ש עשה סוכה נאה וכו', על זה אמר אבא שאול לא תימא שא"צ ליתן עוד צדקה, אלא קח לך ראי' מהשי"ת מה הוא חנון ורחום אף אתה חנון ורחום ר"ל שמ"מ צריך ליתן צדקה כפי יכלתו עכד"ה:

יראת שמים כמחז"ל (לעיל ל"א) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד שנאמר יראת ה' היא אוצרו, שמי שהיא ירא שמים יתייחס השבת אצלו למתנה טובה: ועוד אקדים לך מ"ש בס' אוהל יעקב פ' עקב, לבאר מחז"ל אטו יראה מלתא זוטרתי היא אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא. עפי"ד הגר"א ז"ל כי יש שיעור אל היראה באדם עד שתפיץ זהרה גם לאחרים כמו שיש שיעור לכלי שממנה יושפע על הכלי הסמוך לה. למשל כאשר יתן איש כלי בתוך כלי גדול ויצוק על הכלי הפנימית כל עוד שלא נתמלאה הכלי הפנימית לא יגיע אל הכלי החיצונה דבר, בלתי כאשר הכלי הפנימית כבר נתמלאה, אז יגיע כל המותר אל הכלי החיצונה, כן שיעור היראה בלב הירא, כי כאשר נתמלאו כל כלי נפשו בצדקה ועוז, אז ישטוף ויעבור גם לסביביו. וז"ש, אין לגבי משה מלתא זוטרתי היא. פי' בהיותם קרובים למשה שהיה מלא יראה על כל גדותיו, עד אשר שטפה ועברה על לבב כל הסמוכים אליו, עיי"ש באורך:

ובזה יאירו לנו דברי החרוז הנ"ל, קרא למשה מתנה, בבית גנזי ששם האוצר של יראת שמים היא טמונה, וכיון דרק להירא שמים היא מתנה, ממילא "לך יאתה" המתנה ההיא כי אתה ירא אלקים באמת, אמנם בבקשה ממך, קח אותה ותנה לעדת מי מנה, דלגבי דידך ולהקרובים לך, יראה מלתא זוטרתי היא, ממילא גם להם יתיחס השבת למתנה טובה, וא"ש ודוק:

על קושיית המפורשים כיון שאברהם אבינו קיים כל התורה עד שלא נתנה מדוע לא קיים מצות מילה קודם שנצטוה, עיין בישועות יעקב ס"פ לך לך דבר נחמד מאוד:

ובשיורי המדות (על ס' המדות להמגיד מדובנא ז"ל דף י"ד ע"א) כתב, הנה בהשקפה ראשונה נראים הדברים רחוקים מפשוטם, כי הוראת מאמר ואנוהו עליו ית' ורז"ל בארו על האדם התנאה לפניו במצות וכו' אמנם דע כי על הבורא ית' כבר נאמר, לא מצאנוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו, וכמו שזכרנו בפנים כי אין על המצוייר רק את אשר על המצייר, אשר על כן בהתבונן בצדיקי הדור, בתמימותם, בחסדם ואמונתם, קדושתם וטהרתם, מה נקל עי"כ להעריך ולשער עאכו"כ מה נפלאו המדות האלה אצל המאציל העליון ב"ה עצמו אשר הוא בלתי בעל תכלית, אם גם הניצוץ קטן הנאצל ממנו כך הוא נאה ותמים במעשיו, מכל שכן הוא ית' מקיר כל הויות וסבת כל הסבות, וכבר ספרו חז"ל (דברים רבה פ"ג) מעשה בר"ש בן שטח שלקח חמור א' מישמעאלי א', הלכו תלמידיו ומצאו אבן טובה תלוי' לו בצווארו, אמרו לו רבי ברכת ה' היא תעשיר, אמר להם חמור לקחתי אבן טובה לא לקחתי, הלך והחזירה לאותו ישמעאל, קרא עליו אותו ישמעאל, ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח, הוי מאמונתו של בו"ד אתה יודע אמונתו של הקב"ה ע"כ, וא"כ רבותינו ז"ל יפה ביארו מאמר זה אלי ואנוהו כפשוטו, רק בארו במה תהיה מייפהו, לזה אמרו התנאה לפניו במצות, והוי דומה לו, מאז יתקיים בך ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל. וע"ש מ"ש עוד בביאור הפסוק זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו ותמצא נחת:

קל"ז מל ולא פרע כאלו לא מל. ת"ר המל אומר אקב"ו על המילה וכו': קשה מ"ט בכל הפרק לא מפרש תלמודן נוסח הברכה רק כאן אצל המשנה זאת, ועיין מ"ש בזה בילקוט הגרשוני פ' תזריע בפ' וביום השמיני ימול וגו' וינעם לך:

שכשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה ולחופה ולמעש"ט:

שמעתי לפרש כשם שנכנס לברית בלי שום פני' ומחשבה זרה, כי נימול בעודו קטן, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעש"ט ג"כ בלי שום פני' ומחשבה זרה רק יהי' כל כוונתו לשם שמים וא"ש. ומה שמקדים חופה קודם למעש"ט, עיין בהקדמה אוהל לאה לס' כתב

סופר עה"ת שכתב דמעשים טובים היינו בנים טובים כדאיתא לעיל דף ל"ב ע"ב וחבל את מעשה ידיך איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם ע"ש. אמנם בעיקר הדקדוק נעלם ממנו במח"כ כל מ"ש בזה במעדני יו"ט על הרא"ש הל' פדיון בכור הנספח להרא"ש סוף מס' בכורות יעו"ש:

אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש ידוע מ"ש הרמב"ם במורה נבוכים טעם מצות מילה כדי למעט תאות המשגל הבא מכח ריבוי הדם, וכ"כ במהרש"א ז"ל לכאן:

ובזה פירש יפה, בספר יד שאול על הלכות מילה, נוסח הברכה שלפנינו, אשר קידש ידיד וכו' היינו יצחק כפירש"י ז"ל, וז"ש אשר קידש ידיד מבטן דהיינו יצחק שהי' קדוש מבטן ולא צריך מצות מילה כדי להחליש התאוה, על כן רק "חוק" בשארו שם, ר"ל חוק בלי טעם, אמנם וצאצאיו חתם באות ברית קודש, נתן להם מצות מילה שיוכלו לשמור הברית בקדושה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה וכמבואר במהרש"א ז"ל לכאן, ודפח"ח:

(והנה רבים חולקים על הרמב"ם ז"ל בזה דלדבריו אין חותם המילה אות כבוד, אלא אדרבה קצת גנאי לישראל דצריכים לגדר ערוה, לזאת אמרו דחותם המילה הוא אות כבוד להראות שאנו עם סגולתו ועבדיו ית"ש, וכמו עבדי המלך שנושאים חותם המלך (וואפפען) כן אנחנו נושאים חותם ברית קודש והוא תהלתנו. ואמרתי ב"ה מכבר, לפרש בזה דברי הפיוט של יום ליבשה וכו' הראה אותותם לכל רואי אותם ועל כנפי כסותם יעשו גדילים, הכר נא דבר אמת למי זאת נרשמת למי החותמת ולמי הפתילים. דאנחנו בני ישראל שיש לנו מצות ציצית, דמגינה ומצלא מחטא עריות, כדאיתא במס' מנחות במעשה דשמע שיש זונה א' בכרכי הים וכו' יעו"ש, א"כ א"צ לנו מצות מילה כדי להצילנו מחטא עריות, דכבר יש לנו מצות ציצית דמגינה ומצלא מזה, ממילא המילה לנו לאות כבוד שאנו עבדי המלך כנ"ל, אבל לערביים וישמעאלים שמלים ג"כ, והם אין להם מצות ציצית, להם שפיר ניתנה מצות מילה כדי להצילם מעריות, ולא לכבוד יחשב להם אלא אדרבה לגנאי כנ"ל, וז"ש הראה אותותם לכל רואי אותם, כלומר תוכל להראות אותותם כי זה האות לא לגנאי יחשב להם שהרי לא לגדר ערוה ניתן להם האות הזה כי הלא ועל כנפי כסותם יעשו גדילים, א"כ כבר יש להם מצות ציצית המצלת אותם מחטא עריות, לכן, אם תרצה להכיר דבר אמת למי זאת הברית נרשמת, דהיינו למי החותמת, מי היא האומה הנושאת אות המלך לכבוד ולתפארת, ראה כנ, ולמי הפתילים, כי האומה שיש להם פתילי ציצית היא הנושאת חותם המלך, אמנם שאר

האומות אעפ"י שיש להם ג"כ מצות מילה, מ"מ אין נושאים חותם המלך, כי לא לאות גדולה וכבוד ניתנה להם מצוה זו, אלא אדרבה לגנאי, אשר לא תגלה ערותם, ודו"ק):
קל"ח:
ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו דבר ה' זו הלכה דבר ה' זה הקץ וכו' ופרש"י זה הקץ לא ידענא מהיכא. ותוס' כתבו דכתיב גבי גלות שבעים לכלות דבר ה' מפי ירמיה עכ"ל, ופלא וכו' בילקוט אליעזר ערך תורה אות שכ"ז בשם ינ"פ הרב ר"ז נ"י הבדל גדול בין גלות בבל, לקץ גלות הזה, בקץ בבל ה' אמר והוציא מפיו שבעים שנה והיה דבר ה', אבל בקץ הזה אחז"ל סנהדרין ק"ז לפומי לא גליתי, א"כ לא שייך לומר דבר ה' ע"כ כתב רש"י לא ידענא ודו"ק:
רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנא' כי לא תשכח מפי זרעו וכ' מהרש"א ז"ל דועגתה השירה הזאת דכתיב בהאי קרא משמע ליה כל התורה וכן כתבו לכם את השירה הזאת וגו' מוקמי' ליה (בפרק כהן גדול) בתורה שצריך לכתוב ס"ת וכו' עכ"ל ולפי דבריו ז"ל, קשה לי קצת בפרש"י בחומש פ' וילך, דעל פסוק וענתה השירה הזאת וגו' כי לא תשכח מפי זרעו, פי' הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי, ועל פסוק כתבו לכם את השירה הזאת, פי' האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו, הלא כיון דמשמע ליה דועגתה השירה הזאת קאי על כל התורה, וכדס"ל לרשב"י, א"כ ה"נ בכתבו לכם את השירה הזאת, הו"ל לפרש דצריך לכתוב כל התורה, וצ"ע קצת:
קל"ט. אף הם לא טעמו טעם יין (מיום שפירש מהם יוסף) דכתיב וישתו וישכרו עמו מכלל דעד האידנא לא:
עיין בעץ יוסף. והגאון בעל כתב סופר ז"ל אמר בפשיטות דמוכח מכאן דלא רק שלא נשתכרו עד היום אלא אפילו לא טעמו כלל טעם יין, דהנה קשה היאך שתו כל כך יין לרוב עד שנשתכרו עמו, הלא אין זה מהנימוס ודרך ארץ להשתכר לפני מלך ושליט בכל הארץ רק באמת הם לא שתו רק מעט מן המעט, אבל לפי שלא הורגלו בשתיית יין שמיום שפירש מהם יוסף לא טעמו טעם יין, על כן הזיק להם אפי' שתייה מועטת ונשתכרו גם ממעט יין, וז"ש אף הם לא טעמו טעם יין דכתיב וישתו ותיכף וישכרו עמו, וא"כ עכ"ח מוכח דעד האידנא לא שתו כלום וע"כ נשתכרו תיכף, ודפח"ח:
קמ"ה:
מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים וכו' עיין מ"ש ע"ז הגאון בעל פמ"א ז"ל בס' כתנות אור' סוף פ' עקב וינעם לך. [וע' לקמן בהשמטות שבסוף המסכתא]:
קמ"ז:

ר"א בן ערך איקלע כו' בעא למיקרי החודש הזה לכם אמר החרש היה לבם.:
עיין בפתח עינים לחיד"א ז"ל בשם מהר"ש מאסטראפאלא ז"ל, ועיין בס' אור הצבי בדרוש האותיות מן אות ק"כ ואילך, וע"ד הנגלה עיין בפתיחה לשו"ת בית שערים חא"ח ממו"ח הגאון ז"ל, וגם בס' ילקוט אליעזר ערך מזלות אות י"ז וינעם לך:
ק"נ:
מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת היתה ונמנע אותו חסיד ולא גדרה. ונעשה לו נס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו:
כבר פי' מהרש"ל ומהרש"א והט"ז באו"ח סי' ש"ז סק"ד, כי נמלך עליה בשבת לגדרה אחר שבת כדקי"ל הרהור מותר, אך להיותו חסיד נכנס לפנים משורת הדין, וקידש עצמו גם במותר לו, לבל להנות גם ממחשבת שבת, ולא גדרה שוב לעולם. והובא בספרים בשם כתבי האר"י זלה"ה כי זה האיש חסיד היה צלפחד המקושש שחילל שבת אז, ובא בגלגול בחסיד הזה ותיקן חטאו בשימור שבת להזהר גם מדבר המותר כהרהור. ונעשה לו נס ועלתה לו "צלף" והוא סוד צל"פ "חד ע"ש. ובס' אור הצבי דף ס"א ע"א כתב וז"ל. כ"מ שנאמר מעשה בחסיד אחד הוא או ר' יהודא ב"ר אלעאי או ר' יהודה בן בבא. ואם זהו "רבי יהודא בר אלעאי" עולה מספרו תקנ"ב וכן "צלפחד בן חפר" עולה מספרו תקנ"ב צא וחשוב והוא פלא עכ"ל:
קנ"א:
רשב"א אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך ואף שלמה אמר בחכמתו וזכור את בוראך בימי בחורותיך וכו':
מ"ש ועודך בידך עיי' רש"י ומהרש"א. וי"ל עוד עפ"י מה שמעיד הנסיון:
כי לאחר שגדלו הבנים שוב אין האב בידו רק בניו שולטים עליו, ואין מניחים לו להרבות בצדקה ובגמ"ח מדאגה בדבר פן לא יעזוב להם עושר רב כל כך, ולז"א עשה צדקה וכו' ועודך בידך, עודך ברשותך קודם שגדלו הבנים, דאז הבנים ימנעוך מלעשות צדקות וחסדים, ואף שלמה אמר בחכמתו דייקא דאין חכם כבעל הנסיון, וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה, דאז כבר גדלו הבנים, ולא יניחו אותך להניח קרן קיימת לנשמתך, וק"ל:
אר"י נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני והא קא חזינא דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר:

שמעתי דהנה קיי"ל דאם לא כיוון בפותח את ידיך צריך לחזור ולאומרו בכוונה. והנה הכוונת פשטיות של פותח את ידיך להתפלל על הפרנסה, ומי שמכוין בפותח את ידיך ואם אירע לו שלא כיוון אזי חוזר עליו ואומרו בכוונה, זה לא מיעני, כי קרוב ה' לכל קוראיו וכו', אך מי שאינו חוזר על פותח את ידיך, לזה יקרה מקרה רע ח"ו דמיעני ויחסר לחמו. וז"ש האי צורבא מרבנן לא מיעני, והא קא חזינא דמיעני, ומשני, דזה בא לו משום דאהדורי "אפתחא" כלומר אפותח את ידיך, לא מיהדר, דהיינו שאינו חוזר עליו שנית לאומרו בכוונה, אשר על כן בא כמהלך רישו וק"ל. [שו"ר בפנינים יקרים דמביא זה בשינוי לשון ע"ש, וע"ע בס' דברי שאול דף קל"ט עמוד ג' מ"ש בזה ע"ש]:

ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים:

ולכאורה קשה מדוע לא אמרו ירחמו עליו כמ"ש (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד ונאמר (תהלים ל"ז) כי מבורכיו יירשו ארץ הבטחה על העתיד כן היה ראוי להם לומר ירחמו עליו מן השמים. וכ' בשיורי המדות על ס' המדות להמגיד מדובנא ז"ל דף ס"ז ע"א, כי באו רז"ל להעיר את לב האדם לבלי יבא לגסות הרוח ע"י הונו ורכושו, כי כבר אמר החכם ע"ה (קהלת ה') יש רעה חולה ראיתי וגו' עושר שמור לבעליו לרעתו. אמנם איככה נדע לאיזה מהפנים נתן לו ית' את העושר והרכוש. כי כבר ידענו כי העושר הוא סבה לב' הקצוות מי שהקב"ה אוהב אותו נותן לו הון ועושר להספיק בידו לעשות מע"ט צדקות וגמ"ח. ואל הרשע יתן ית' עושר לקיים בו מאמר (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. היינו כי ע"י העושר יהיה סיפק בידי לעשות מעשים רעים. אמנם המבחן בזה כך הוא כי כאשר אנחנו רואים בו שהוא משתמש בעשרו רק למלאות תאותו. ודאי הוא מסוג עושר שמור לבעליו לרעתו והעושר הוא לו לנקמה גדולה, אך כאשר יעשה עם עשרו צדקות ומע"ט ומרחם על הבריות זה לו אות לטובה כי מאהבת הקב"ה אותו ומחמלתו נתן בידו העושר. וז"ש כל המרחם על הבריות בעשרו. זה לו לסימן כי מרחמין עליו מן השמים, ומסבת הרחמנות מן השמים, נתעשר. וכל שאינו מרחם וכו' וא"ש. [ועמ"ש בזה בילקוט הגרשוני על סדר א"ב חלק ב' מערכת הסמ"ך אות "סיום הספר" עיי"ש וינעם לך]:

אמר רב פפא נקטינן אריא אבי תרי לא נפיל הא קא חזינן דנפיל ההוא כדרמי בר אבא דא' רב"א אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה שנא' אדם כו' נמשל כבהמות נדמו הקשו המפורשים א"כ לפי"ז מה אמר ר"פ אריא אבי תרי לא נפיל הא תרי לא מעלה ולא מוריד דעיקר הדבר תלוי אם נדמה כבהמה והכי הול"ל אין ארי' שולט באדם

אא"כ נדמה לו כבהמה. וכ' בס' שם משמואל פ' מצורע עפי"מ דאיתא במס' ר"ה ג' ספרים נפתחין בר"ה רשעים גמורים נכתבין לאלתר למיתה, ומקשה בס' בכור שור דהא חזינן כמה רשעים מאריכין ימים ושנים, ומתרץ דזאת ידוע שיש לכל אחד נפש רוח ונשמה, ואם הוא צדיק שלש אלה משתמרים בקרבו, אבל כשחוטא גורם שנסתלק ממנו הנשמה, ואם חוטא יותר מסתלק ממנו ג"כ הרוח ונשאר אצלו רק בחינת הנפש, ואז נמשל לבהמה שאין לה רק נפש הבהמיות, וכ"ז נקרא מיתה כי סר ממנו בחינות הנ"ל דמה לי קטלי כולה ומה לי קטלי פלגא וז"ש רשעים נכתבין לאלתר למיתה. נמצא עולה מזה דלא נמשל לבהמה רק כשיסתלק ממנו גם בחינת רוח ולא נשאר רק בחינת נפש היינו נפש החיוני, אבל אם יש לו בחינת רוח אף שנסתלק ממנו בחינת נשמה עדיין לא נדמה לבהמה. א"כ שפיר קאמר רב פפא אריא אבי תרי לא נפיל ר"ל כל זמן שיש לו שני בחינות הללו דהיינו נפש ורוח אף שיסתלק ממנו בחינת נשמה עדיין לא נדמה לבהמה והיינו כרמי בר אבא דאין חיה רעה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה ודפח"ח. [ובדרשות דברי שאול דף ז' ע"ג כתב דבי תרי היינו כ"ז שיש על האדם ב' הצורות צורה אנושיות וצורה אלהיות יעו"ש]:

קנ"ב. עד ארבעין שנין מיכלא מעלי מכאן ואילך משתי מעלי. [ראיתי בס' "מיכל המים" שיחה נאה ע"ד ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. וב"י אכלו את המן ארבעים שנה. מכאן ואילך קח צנצנת אחת, רמז דלאחר ארבעים שנה יתחיל לשתות] בס' עולת חידש ח"ד מאמר ס"ז ביאר זה דרצו חכז"ל לגדור גדר בעד הלומדים חכמת הקבלה שלא ילמדו חכמה זו כ"א מארבעים ואילך. וכן מצינו בראשונים ז"ל שקבעו הזמן ללמוד חכמת הקבלה מארבעים ואילך וסמכו דבריהם על מילי דאבות. בן ארבעים לבינה (וע' בש"ך יו"ד ס' רמ"ו סק"ו) וכן נראה מרע"ק אחר אשר למד והרביץ תורה בישראל ארבעים שנה והצליח ועשה פרי ופירי פירות וגדלה נפשו בעיני ה' והביאהו חדריו ונכנס לפרדס ויצא בשלום כמפורש (בגמ' חגיגה י"ד ב'). וז"ש עד ארבעין שנין וכו', כי הנה הנגלה הוא המזון, והנסתר הוא היין שלאחר המזון, וזהו נכנס יין יצא סוד, וקאמר עד ארבעין שנין מיכלא מעלי, לחמה של תורה בבלי וירושלמי וספרא וספרי ותוספתא וגדולי פוסקים הנמשכים מהם כמו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור והש"ע עם מעדנים, ואחר אשר מילא כריסו אכל ושבע ודשן, ונפש ברכה תדשן, ומתנהג בחסידות עשר ידות בקדושה וטהרה ומלבשתו ענוה יתירה אז אח"כ משתי מעלי יין המשומר בענום:

ועוד שם במאמר (קפ"ח קפ"ט ק"צ קצ"א קצ"ב) את זו דרש רבי אלעזר פלעקלש זצ"ל כלפי החכמות חיצוניות וז"ל:

הנה החכמות זולת חכמת הגמרא נקראים בשם פרפראות (עיין בתוי"ט פ"ג דאבות מי"ח) כי כמו הפרפראות שרגילין לאכול בסוף הסעודה דרך תענוג, כך הם כל החכמות אחר שמילא האדם כריסו בלחמה של תורה מותר לטייל באקראי בשאר חכמות כמ"ש הרמ"א ביו"ד סי' רמ"ו סעיף ד' בהג"ה עיי"ש) ובזה:

עמדתי על ביאור דברי שהמע"ה (משלי ט' ה') לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. הנה התורה נמשלה ללחם. מה הלחם לבב אנוש יסעד ועליו יחיה האדם אף התורה היא סעדך והיא חייך, ושאר החכמות נמשלו ליין. מה היין פורתא סעיד וטובא גריר (כברכות ל"ה ב') כך הם שארי החכמות אם האדם עוסק מעט בהם אז הם סועדים ומשמחים, אבל טובא גריר. העוסק הרבה גריר את לבו עד שגורר עצמו לבאר שחת. אמנם עדיין לא ידענו אימתי מותר ללמוד בשארי חכמות אם קודם לימוד התורה או לאחריה. עד שבא שלמה ופירשו. מתחלה לכו לחמו בלחמי ואח"כ ושתו ביין מסכתי. ובכל זאת לא נודע התחלת הזמן מאימתי קורין בשארי חכמות, עד שבאו רבותינו ואמרו עד ארבעין שנין מיכלא מעלי מכאן ואילך משתי מעלי, רמזו בזה עד ארבעים אין טוב אלא תורה כי היא חייך ואורך ימיך, מכאן ואילך הלוך ילך באקראי גם בשארי חכמות. וכל זה כתבתי למי שנפשו חשקה ותאבה בחכמות אנושיות, אבל באמת אמרו (ברכות מ"ב א') ברך על הפת פטר את הפרפרת, על הפרפרת לא פטר את הפת, כלומר מי שברך ברכת התורה אז הוא פטר את כל החכמות, אבל מי שיושב ועוסק בחכמות לא פטר את תורת ה' כי התורה היא עקרת הבית האנושי, ומביאה את האדם לחיים נצחיים. בה תחזי וסיב ובלה בה. וכל החכמות מגוררות במגירה. מבית ומחוץ בכופר וגוררין את האדם לשאול ואבדון. והיינו דאמרו ז"ל (שבת ק"מ ב') בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר. הנה כל החכמות נמשלו לעומת חכמת התורה. כמו הירקות לעומת הפת שהם דברים שאינם באים לעיקר הסעודה כי אם לקנוח בעלמא וללפת, ומה הירקא שגריר לביה טפי, אף כל החכמות גריר לביה, וז"ש בר בי רב וכו' כלומר לא יעסוק בחכמות נכריות, שמביאים אותו לשאול תחתיות, כי המה מושכים את האדם ובתרייהו גריר לביה (וכיו"ב שמעתי בשם הגאון מ' טעבל אבדק"ק ליסא על מה דאמר ר"ח (שם שם) אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא. בעניותי משום דגריר. בעתירותי דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי. ר"ל מאי עניות עניות דתורה. כלומר כשהיה עני בתורה שלא למד ושימש כל צרכו, הניח כל החכמות ולא למד אלא תורה כי ירא לנפשו דחכמות זרות ימשכוהו עד שיהא בטל מהתורה, וגם כשהיה עתיר בתורה ושנה ושימש כל צורכו, אפי"ה לא עסק בשום חכמה, ואמר היכא דעייל ירקא חכמות

טבעיות. ליעול בשרא וכוורא דתורה, כי ארוכה מארץ מדה טובה הימנה ודפפ"ת) עכ"ל:
אמר רב כהנא מ"ד כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו בנים:
פי' בילקוט אליעזר ערך נשואין אות ה', עפימ"ש יד יוסף פ' חיי שרה, דלכן הזיווג, דבר ה' ולא ביד אדם, יען שמחקרים כתבו אם הטבעיות של איש ואשתו שוים אי אפשר להוליד בנים, ע"כ נאמר לא טוב היות האדם לבדו, שיבחר האדם הזיווג מדעתו, כי אעשה לו עזר אשר תהיה בטבע כנגדו, וזה א"א לאדם לדעת כעצמים בבטן ורק לה' בוחן כליות ולב, וז"ש ויעתר יצחק לנוכח אשתו, שיהיה טבעו נגד טבע אשתו, ואז יוכל להוליד עיי"ש. וזה כוונת רב כהנא. כי הוא אמר ויהי זו אשה. ה' אמר ומזווג זיווגים ולא מסר ביד אדם. יען הוא צוה ויעמוד אלו בנים. עיקר המצוה בעבור פ"ו שיעמיד בנים. וצריך התנגדות הטבעיות של איש ואשה. ומי יודע לבחור כזאת בלתי ה' לבדו וא"ש. [וע"ע בפתח עינים להחיד"א ז"ל מ"ש בזה]:
כי הולך האדם אל בית עולמו א"ר יצחק מלמד שכל צדיק וצדיק נותנים לו מדור לפי כבודו. משל למלך בו"ד שנכנס הוא ועבדיו לעיר כשהם נכנסין כולם בשער אחד נכנסין כשהם לנין כל א' וא' נותנין לו מדור לפי כבודו :
עיין פירש"י, ומהרש"א כתב הנמשל דהכל נכנסין בשער אחד היינו בשער ג"ע, מיהו גם שם כל צדיק וכו' יש לו מדור לעצמו לפי כבודו: ובדרוש א' אמרתי לקשר ולחבר סוף הפסוק וסבבו בשוק הסופדים" דלכאור' אין לו קישור למ"ש בתחלה כי הולך האדם אל בית עולמו, מלמד שכל צדיק וצדיק נותנים לו מדור לפי כבודו (מדכתיב אל בית עולמו ולא אל בית העולם עיין רש"י) ומה ענין וסבבו הסופדים לזה ונ"ל דהנה אחז"ל לכל יש תמורה אבל חכם שמת מי מביא לנו תמורתו, והגם כי במק"א אחז"ל בפ' וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה כבר זרחה שמשו של צדיק אחר, כבר כתבו המפורשים ז"ל תירוצים שונים לזה (עיין בהפלא"ה כתובות דף ח' שפי' בזה הפסוק במשלי י"ד בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור, מפני שאמרו חז"ל גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה זו מיתת צדיקים, והטעם כי לכל מכה הכתובה בתוכחה קדמה רפואה למכה כמאמר חז"ל כי ע"י התשובה תתרפא המכה להיטיב ביותר אחריתה מראשיתה, משא"כ מיתת צדיקים שהוא הולך וחסור כמו שאמרו פני משה כפני החמה פני יהושע כפני הלבנה אוי לאותה בושה וכו' וכן בכל הדורות כי אעפ"י שאמר הכתוב וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של אותו צדיק זרח השמש, מ"מ אין הצדיק השני במעלה של צדיק הראשון, וז"ש בכל עצב ר"ל בכל מכה הכתובה בתורה כשמתעצב אל לבו וחוזר בתשובה יתרפא ויהי' עוד מותר, אך

בדבר שפתים ר"ל המכה אשר לא כתובה הוא אך למחסור, ולכך לא נכתב מכה זו בתורה מפני שאין לה רפואה עכלה"ט), והרב מהר"ש יפה ז"ל תירץ דנהי שישנו בעולם, אבל לא ימצא לאלו שאבדו את הראשון, שפעמים ימות צדיק א' במזרח ויקום צדיק שני במערב, ופירשו בזה וזרח השמש ובא השמש, דכשם שהשמש שוקע במערב וזורח במזרח דנמצא דבמקום ששקע לא זרח, כמו כן הוא הצדיק, ועפי"ז פי' הגאון ר' שמעון מנשה ז"ל מסאלוניקי בס' שם משמעון, המסורה ג' כצאת, כצאת משה אל האוהל, לא תצא כצאת העבדים, כצאת השמש בגבורתו, הכוונה כצאת משה הוא הת"ח לבוא אל האוהל הידוע לעוה"ב, לא תצא כצאת העבדים שביד האדון למצוא עבד אחר דוגמתו ותמורתו ואין כאן פסידא, אין הדבר כן אלא, כצאת השמש בגבורתו, דדומה לשמש ששוקעת במערב וזורחת במזרח במקום אחר (ובדרוש כ"ג שם כתב בן המחבר הנ"ל, ולפי התירוץ הנ"ל דנולד במקום אחר מה מתוק לחכי נועם שיח מרז"ל דנקטו במאמרם, אבל חכם שמת מי מביא לנו תמורתו, דלכאורה תיבת מביא צ"ב דמשמע דהצדיק ישנו רק חסר מי שמביאו, והיה די לומר אין תמורתו, אבל עפ"י הנ"ל נכון מאד דר"ל דידענו בודאי שזה הצדיק תמורתו וחליפתו הוא בעולם דעד שלא שקעה שמשו וכו' אבל אפשר שנולד במקום אחר, ומי מביאו לנו שלא להפסיד הדרת אור תורתו, עכ"ד ודפח"ח). אמנם במח"כ כל הני גדולים זצ"ל לא ידענא שום קושיא, דהן אמת עד שלא שקעה שמשו וכו' אבל הלא כל צדיק וצדיק עובד את ה' בבחינה אחרת ובדרך אחר, כמה שידענו דאברהם אבינו ע"ה הי' עמוד גמילות חסדים, ויצחק אבינו ע"ה הי' עמוד עבודה, ויעקב אבינו ע"ה הי' עמוד התורה, ובודאי כל אחד ואחד מהאבות הקדושים קיימו תורה ועבודה וגמילות חסדים, אלא שכל אחד מהם הי' מצויין בענין אחד מעניינים אלו בפרטיית, ולא קרב זה אל זה בענין גמילות חסדים או בענין עבודה או בענין תורה, שבזה השלים אברהם אבינו ע"ה את עצמו בתכלית השלימות, ובזה יצחק אבינו ע"ה, ובזה יעקב אבינו ע"ה, וכן הוא בכל הצדיקים שבעולם שכל אחד משלים עצמו במצוה אחת מתרי"ג מצות בייחוד, מה שאין עושה חבירו, ואעפ"י שעמך כולם צדיקים מ"מ אין אחד דומה לחבירו, וכל אחד נכוה מחופתו של חבירו כי לא ראי זה כראי זה ובזה אמרתי ענין הכ"ף קטנה שנרמז במלת ולבכותה, דכתיב בר"פ חיי שרה, בפסוק ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה, דכבר כתב בעה"ט שם דלעיל מיני' כתיב ובתואל ילד את רבקה לומר לך דעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה, וא"כ קשה מה הספיד אברהם את שרה ובכה עליה כל כך הלא כבר יש כאן זריחת שמשה של רבקה הממלאת מקומה מכל וכל, לזה אמר, דאעפ"י שגם רבקה צדיקת כמו שרה, מ"מ

בענין צדקה וגמ"ח דאיתא במ"ת שהספידה אברהם וקרא עליה כפה פרשה לעני שהיתה גומלת חסדים ומלבשת ערומים, בזה לא תשוה רבקה אליה, כי אף שגם היא תפרוש כפיה לעני אבל רק בכ"ף קטנה ולא בכ"ף גדולה ובמדה גדושה כמו שרה, שהיתה שוה בענין צדקה וגמ"ח לגמרי לאאע"ה כמ"ש במדרש משלי "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" כנגד אברהם ושרה שהיו שקולים כאחד בצדקה ובגמ"ח (וכמובא בשמן רענן על הילקוט משלי ל"א בפ' ותקם בעוד לילה עיי"ש), וזהו הרמז דכ"ף קטנה במלת ולבכותה, דההספד והבכי' של אברהם היה על הכ"ף של כפה פרשה לעני שמעתה תשאר כ"ף קטנה ודו"ק: ומעתה שפיר יש לבכות ולקונן במיתת צדיקים וחכמים מי מביא לנו תמורתם וחליפתם, דמעלתם ושלימותם של ת"ח וצדיקים אין דומים לזה לזה, דכל צדיק וצדיק פועל בשדה אחר, זה בגמ"ח וזה בעבודה וזה בתורה וכדומה. וז"ש כי הולך האדם אל בית עולמו, אל בית העולם אין כתיב כאן אלא אל בית עולמו, שכל צדיק וצדיק יש לו עולם אחר ומדור אחר, לפי שכולם עובדים אה ה' בבחינה אחרת ובענין אחר, ולכך שפיר "וסבבו בשוק הסופדים ומקוננים במיתת הצדיקים, לכל יש תמורה אבל חכם שמת מי מביא לנו תמורתו, דכל צדיק וצדיק הוא עולם בפני עצמו ונפרד במעלתו מחבירו וא"ש:

הנהו קפולאי (חופרים) דהוו קפלי בארעא דר"נ נחר (גער) בהו ר' אחאי בר יאשי', אתו ואמרי לי' לר"נ נחר בן גברא וכו', א"ל ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוו עפרא, א"ל ומנו מרי דלא ידענא לי', א"ל והא קרא כתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה, א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי, דכתיב ורקב עצמות קנאה, כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל מי שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין:

ולכאורה קשה למה תלה ר' אחאי הדבר ברבו של רב נחמן באמרו דאקרייך קהלת וכו' למה לא תלה ברב נחמן עצמו לומר לא קרית משלי. וכ' בס' קיל יעקב סוף קהלת שכוונתו לומר שמאמר וישוב העפר על הארץ כשהיה, הוא מכיון כהאי פסוקא דמשלי, כי הנה מלת כשהיה נראה לכאורה אך למותר, אבל בא לומר שהדבר תלוי בכמו שהיה האדם בחייו, והיינו שאם לא קנא מעולם והיה לו מנוחת הלב בחייו יהיה מנוחתו גם בקבר שלא ירקבו עצמותיו, אבל אם היה לו מדת קנאה שהיא רקב עצמות בחייו כן ירקבו עצמותיו בקבר, וזהו וישוב העפר על הארץ כשהיה, כלומר כמו שהיה בחייו, ונמצא שהדבר תלוי באמת ברבו שלא פירש לו בשעה שלמד עמו קהלת שכוונת הפסוק הוא עפ"י הפסוק שבמשלי. וזהו דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי וק"ל:

קנג. אמר לי' רב לרב שמואל בר שילת אחים בהספדאי דהתם קאימנא עיין רש"י ועיין בס' "עיון יעקב" ובס' עץ יוסף לכאן מ"ש בזה ובס' "עין המים" לרא"ב פלאהם זצ"ל דף ר"ג ע"א כתב כי רב אמר כן לגודל ענותנותו לא החזיק א"ע לצדיק ע"ד שמצאנו (פרק י"ב דכתובות) בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך כו' אמר להם כר יהא דלוק במקומו שלחן יהא ערוך במקומו כו' כל בי שמשי הוה אתא לביתי'. אבל רב לא החזיק א"ע שיהי' לו זכות זה שיחזור לפה לכבוד שבת להיות בין החיים. לכן אמר אחים בהספדאי כי על העדרו יש לבכות ביותר. דהתם קאימנא. ולא יחזור עוד לביתו. לא שמו שהי' ברבי כל בי שמשי אתא לביתי' עכ"ל. ובס' רמת שמואל (הספד על הגאון רש"ש ז"ל מווילנא מהמגיד ר' יצחק אלי' לאנדא) כתב דהנה איתא בשו"ע דהמספיד יכול להוסיף מעט בשבח הנספד יע"ש. והטעם בזה לדמיון. סוחר שהיה לו אבנים טובות אבני יקר. העולה כל אבן לכמה אלפים וסבב עם מרכולתו בכל ערי המדינה. והראה האבנים לסוחרי אבני שהם וישפה, ונתנו לו לשליש ולרביע מכדי שוים, יען כי מעודם לא ראו אבנים יקרות כאלה ונעלם מהם מחיר שוים ויתיעץ ליסע לקרית מלך רב, ויבוא לפני הממונה על אוצר המלך, הוא בראותו יקר תפארת האבנים הכיר שיווי מחירם ונתן לו ביתר שאת מאשר חשב לקחת בעדם. כן עד"ז כל המצות ומע"ט וחידושי תורה שמחדש הצדיק, עיקר חשיבותם הוא בעולם העליון, שמה מבינים יפעת טובם ושיווי מחירם, ואנחנו בעולם השפל לא נדע ערך חשיבותם לשליש ולרביע, ולכן כשמספידין לת"ח וצדיק אשר הוא כעת בעולם העליון, שמה התעלה חשיבות מעשיו וחידושי תורתו כפלי כפלים מאשר נודע לנו, לכן רשאים להוסיף על שבחו כפי תכונת חשיבותו כעת, וז"ש רב אחים בהספדאי להגדיל בשבח האבדה יען דהתם קאימנא, דכעת אני עומד התם בעולם העליון, ומתעלים חשיבות מעשי יותר מאשר המה ניכרים בעולם השפל:

וכולל עוד דהצדיקים קרויים חיים במיתתם לפי שהם חיים וקיימים בעולם עליון, א"כ אין להתאונן על הצדיק עצמו במה שמת, שהרי הוא חי, רק יש להתאונן במה שאיננו עמנו פה היום שנעתק מעוה"ז לעולם העליון וז"ש אחים בהספדאי לעורר לבבם על האבדה דאף שאני קרוי חי אבל התם קאימנא בעולם העליון ואינני כאן:

וכולל עוד עפ"י מאמר חז"ל עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחו שמשו של שמואל הרמתי וכו' א"ר יוחנן כהדא ענלא תמימתא, ועיין במפורשים. והכוונה אחרי שאין הצדיק נפטר מן העולם עד שנולד צדיק אחר במקומו, א"כ אין להתאונן כלל על אבידת הצדיק מן העולם, שהרי בא חבירו תחתיו, אך הענין שהוא כתכונת סבוב הגלגל כשצד אחד מהגלגל יורד למטה, לעומתו מתנשא ועולה צד השני, כן עד"ז כאשר הצדיק נפטר

ויורד, לעומתו עולה צדיק אחר במקומו, אבל הוא עולה בצד השני לא במקום ירידתו, זהו אחר שמודיע המדרש דעד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל, מבאר ר' יוחנן תכונת הזריחה איננה במקום שקיעתה, רק כהדא עגלא תמימתא, כמו גלגל השלם הסובב שיורד בצד זה ועולה בצד השני, זהו דאמר אחים בהספדאי, ולא תאמר דאין במה להחם ההספד, כי יודעים העולם דזרחה שמשו של אחר במקומי, דאף אם הוא כדבריהם, אבל התם קאימנא, במקום אחר לא במקום הזה, כהדא עגלא תמימתא עכ"ד ודפח"ח. [ובדרשות מהר"י מינץ דרוש ו' כתב דרב ידע והכיר בטבעו דשמואל בר שילת שיתחמם מאד בהספדו, וכמתירא מענוה יתירה דהות ביה שלא יפליג בספור שבחיו יותר מדאי ויספידנו במה שאין בו, ויענשו המספיד והנספד כמו שאמרו על הנספדים במה שאין בהם, כשם שנפרעים מן המתים כך נפרעים מן הספדנים, על כן להצילו שלא יכשל בחטא זה מרוב התלהבותו בחמום הספדו, ראה כי טוב להיישיר לשמואל בר שילת וללמדו דעת היאך יתחמם בהספדו ולא יפול ברשת מקצר ומתעצל בהספדו של ת"ח, ולא כמפליג בשבחיו יותר מדאי, ואמר לו אחים בהספדאי דהתם קאימנא, ורצה בזה התחמם עלי בהספדי, אבל לא תשבחני כ"א בתואר אחד והוא שהרבצתי תורה והעמדתי תלמידים רבים עד שיצדק לומר עלי שעודני חי ועומד שם עמהם, כי המעמיד תלמיד הגון אינו מת, והמעמיד תלמידים רבים אי אפשר שלא יהיה בהם אחד הגון. ויהיה דהתם קאימנא המלות והדרוש עצמו אשר יאמר עליו בהספדו וכו' עיי"ש בדבריו כי נעמו, ועיין עוד בס' בינה לעתים סוף דרוש ע"ב מ"ש על מאמר זה, וגם על המאמר המובא בגמרא כאן בסמוך ונראה, א"ל אביי לרבה כגון מר דסנו ליה כולהו פומבדיתאי מאן אחים הספידיה, א"ל מיסתיא את ורבה בר בר חנן, ע"ש וינעם לך] ובספר ראש דוד פ' תרומה כתב בשם הרב פני שלמה דרוש כ"ז משם הרמ"ע בעשרה מאמרות, דכל מת דלא נספד כהלכה חוזר לבוא בגלגול כדי שיספידוהו כראוי, וז"ש בשבת דף קנ"ג אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא, כלומר ולא אצטרך לבוא בגלגול עכ"ל:

בעא מיני' ר' אלעזר מרב איזה הוא בן העוה"ב א"ל ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו, ר' חנינא אמר כל שדעת רבותיו נוחה הימנו:

עיין רש"י ומהרש"א. [ועיין בענף יוסף בשם "שפת אמת" פי' יקר ונחמד בזה] ועי' בהקדמה לס' "עשרה למאה" דמי שהוא אוהב את התוכחות ושומע תוכחה אפילו מפי קטן ממנו זה זוכה לחיי העוה"ב, וז"ש אם אזניך תשמענה דבר (שהוא לשון קשות היינו תוכחה) מאחריך ר"ל ממי שהוא אחריך ופחות ושפל ממך, ואתה אפי"ה תשמע ממנו

לאמר זה הדרך תלך בה, הנה כאשר תהי' במדרגה הזאת תהי' בטוח שאתה בן עוה"ב ע"ש. ועפ"י דרכו נ"ל לפרש דעת ר' חנינא דלא בא לחלוק אלא לפרש מלת מאחריך דלא תימא דמכל מאן דהו צריך לשמוע תוכחה אלא כל שדעת רבותיו נוחה הימנו אפי' הוא פחות וקטן ממך כבר צריך לשמוע תוכחה מפיו, ואם כן תעשה אזי תזכה לחיי העוה"ב. וא"ש:

קנ"ו. האי מאן דבצדק יהא גבר צדקן ארנב"י וצדקן במצות פרש"י צדקה לעניים דקרי ליה מצוה בכל לשון אגדה:

ועי' במהרש"א לקמן ד"ה דקאי צדק וכו' שכ' מזלו של אברהם היה צדק כדאמרי' לעיל מאן דבצדק יהא גבר צדקן במצות. והנה אמרינן לקמן מנין שאין מזל לישראל שנא' ויוצא אותו החוצה וכו' אמר לו צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל ע"ש. ובזה נ"ל לפרש הפסוק דכתיב אחר ויוצא אותו החוצה וגו' והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, וכמה נדחקו המפורשים לפרש פסוק זה. ולפי"ז א"ש מאוד דזש"ה והאמין בה' כלומר האמין במה שאמר לו ה' שאין מזל לישראל, וממילא אין לייחס הצדקה של אברהם אל מה שנולד במזל צדק דהא אין מזל לישראל, ולכך ויחשביה "לו" צדקה ר"ל חישב את הצדקה לו לעצמו ולא חישבה אל מה שנולד במזל צדק וא"ש. (ועיין רש"י ב"ב דף ט' זכה הלא פרוס לרעב לחמך כו' ופירש"י זכה למזל טוב, ונתקשו בו המפורשים ועי' בס' עיון יעקב שם בד"ה ר' יושיע וכו'. ולהנ"ל י"ל דכוונת רש"י שזכה למזל טוב דהיינו שנולד במזל צדק ועדיין צ"ע ויבואר אי"ה במקומו):

האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא כו' אמר רבה אנא במאדים הואי, אמר אביי מר נמי עניש וקטיל:

עיין בעץ יוסף מ"ש בזה בשם מראות הצובאות בליקוטים, ועי' בתשו' חת"ס ז"ל או"ח ס"ס קצ"ו ע"ש (ועיין פירש"י על תיבת "עניש" וחידוש שעל תיבת "וקטיל" לא פי' כלום. ואפשר כוונת אביי על האי עובדא דמס' מגילה דקם רבה ושחטי' לר' זירא ודו"ק):

אין מזל לישראל כו' כתבו התוס' והא כו' בני חיי ומזוני כו' עכ"ל: והקשה המהרש"א דא"כ לר' חנינא דאמר יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות גדול לא משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו אין מורין כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וכו' ע"ש:

ולענ"ד י"ל דמודה ר' חנינא דבארץ ישראל דכתיב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה לא תלוי מידי במזל אלא בזכות. (וא' ממעלות א"י הוא דאין שולט בה שום ממונה ומזל אלא הקב"ה בעצמו כמבואר במפורשים ועי' במכתב גלוי הנדפס בראש ספר שדי חמד

חלק אסיפת דינים מערכת דל"ת ע"ש), א"כ אין קושיא מכל יעודי התורה דמיירי בזמן שישראל שרויין על אדמתן בארץ ישראל וק"ל:

סליק מסכת שבת בס"ד:

השמטות וקונטרס "עונג שבת" כולל חידושים שונים בעניני שבת: (א) בחומש פ' אמור פי' רש"י ז"ל בפסוק ששת ימים וגו' מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות כאלו חלל את השבתות וכל המקיים את המועדות כאלו מקיים את השבתות עכ"ל. ודברים אלו צ"ב מאוד היאך תלוי זה בזה. ומצאתי בחידושי מהרי"א עה"ת (מהגאון מהר"י אסאד מס"ה ז"ל) שכתב בפ' אמור וז"ל, דהנה על שני אופנים יוכל אדם לקיים שבתות, האופן הא' הוא מפני שכל השבוע הוא עוסק בפרקמטיא ובמלאכה וכדי שינוחו איבריו יום אחד בשבוע ע"כ שומר את השבת שהוא בסוף השבוע, האופן הב' שומר את השבת יען שצוהו ה' ית"ש, אמנם מנא ידעינן כשאחד שומר את השבת אם שומר אותו משום שצוהו ה' או משום שבחר יום אחד למנוחתו, ונראה דיכולים לידע זאת באם חל יו"ט באמצע השבוע ושומר את היו"ט א"כ עכ"ח מוכח ששומר את השבת יען שצוהו ה' דאי מטעם מנוחתו אמאי שמר גם את היו"ט, וז"ש שכל המחלל המועדות ואינו מקיים ציווי השי"ת ומה ששומר את השבת הוא רק כדי שינוח. א"כ הוי כאלו חלל כל השבתות כולם, וכל המקיים את המועדות א"כ מוכח שלכך שומר את השבת יען שצוהו ה' א"כ מקיים כל השבתות עכ"ד ודפח"ח. (ועיין מ"ש עוד בקונטרס הזה לקמן אות י"ז בענין זה עיי"ש). ושוב לאח"ז מצאתי פי' זה גם בספר כתב סופר עה"ת פ' אמור בד"ה ששת ימים תעשה מלאכה יע"ש. ובבחינה הנ"ל כתב עוד בכ"ס פ' כי תשא בפסוק ושמרו בנ"י את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עילם ביני ובין בנ"י אות היא לעולם וגו' וצריך להבין מאי לעשות את השבת הול"ל ושמרו בנ"י את השבת לדורותם וגו' אמנם הנה הפוקרים נותנים טעם לשמירת שבת כדי שינוח האדם ממלאכתו כי לבריאות גופו וחיזוק אבריו צריך שישבות יום א' בשבוע ובחר ה' ביום זה וה"ה יומא אחרינא, והנה מיכת אותך נגד זה דהא במדבר ג"כ צוה ה' על השבת ובמרה נצטוו ואז לא היו טרודים במלאכה לא חרשו ולא זרעו ועכ"ח כי היום בעצמו מקודש קודש קדשים הוא לאות ברית בין ה' ובינינו ומראה על חידוש העולם ויציאת מצרים וז"ש ושמרו בנ"י את השבת, שישמרו אותו תיכף ומיד, לעשות את השבת לדורותם ברית עולם, היינו שע"י שישמרו אותו עתה, יעשו אותו לדורותם לברית עולם ולא למען ינוח הגוף, כי ע"י שמירתם עתה יראו לדורותם כי עכ"ח אין המכוון בשבת לטובת הגוף רק לקדושת עצמות היום ולדורות כשיבאו לארץ וכל ימות החול יעסקו במלאכתם יצא

אדם לפעלו וגו' לא ישמרו השבת במכוין שינוח הגוף כי אם כמו ששמרו אותו במדבר שלא היו צריכים לנייח הגוף רק לקדש עצמם ביומא דשבתא כן יהיה לדורות לברית עולם ביני ובין בני ישראל וגו' עכ"ד ודפח"ח. וע"ש עוד בפ' ואתחנן שפי' בבחינה הנ"ל הפ' שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך ופירש"י כאשר צוך במרה, דכמו במרה הי' כל השבוע שביתת מלאכה והי' שמירת השבת רק לתכלית הכוונה האמיתית לאות בין ה' ית"ש ובינינו, כן תשמור אותו תמיד בלי שום תערובות כוונה לנייח הגוף, וז"ש שמור את יום השבת וגו' כאשר צוך במרה וא"ש ודו"ק. והנה כעין זה כתב גם בפי' הריע ספורנו בפ' ואתחנן ע"ש]:

ובענין זה ראיתי בספר מעגלי צדק עה"ת פרשת תרומה, (מהגאון מ' מנחם פאנעט ז"ל אבד"ק דעש יע"א), שכתב על מאמרם ז"ל מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפי' בשבת של חול והוא תמוה, וי"ל דהכונה לפלוגתת שמאי והלל דכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, אך שמעתי למבש על נכון, דהנה ענין שבת כולל ב דברים האחד הוא לנוח מעבודה בששת ימים של חול שעובד ובשבת ישבות ממלאכה, ולפ"ז ביושב בטל ואינו עושה כלל קיים מצות שבת, אבל באמת אינו כן שצריך ג"כ לעבוד בשבת צורך הנשמה לעבודת הבורא כמ"ש לעשות את השבת ולשבת ניתנה כנסת ישראל לבן זוג שיעבדו בה להשי"ת בתורה ותפלה, וענין שביתה ממלאכה, זה נקרא שבת של חול פי' שאינו רק שובת מעבודת חול לחוד, וזהו כוונת המדרש הנ"ל, דמעולם לא זזה שכינה בשבת מישראל שהם עובדים השי"ת ולא זו רק אפי' בשבת של חול פי' שאינו רק שובת ממלאכת חול בענין הראשון הנ"ל מ"מ שכיבה שרוי' עליהם ע"כ שמעתי יעו"ש שהאריך עוד בזה בדברים נעימים. (ועיין בדברינו לקמן המצא הרבה פירושים נחמדים על המדרש הנ"ל קחם נא משם וינעמו לד):

בשבת ק"ד ע"א א"ל רבנן לריב"ל אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא איתמר כותייהו א' ב' אלף בינה ג' ד' גמול דלים ה' ו' זה שמו של הקב"ה. בס' אורח ישרים על אגדות הש"ס ח"ב דף ק"ה מביא פי' ע' עפ"י מ"ש חז"ל בעירובין י"ח מיום שחרב ביהמ"ק דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות של הקב"ה שנאמר כל הנשמה וגו' וכן דרשו כי יד על כס י' אין השם שלם כו' והנה אחז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה וכן אחז"ל אין הגליות מהכנסות אלא בזכות המשניות ע"כ כאשר דרשו א"ב אלף בינה ג"ד גמול דלים אמרו שבזכות עמוד התורה והצדקה עי"ז יהי' שמו של הקב"ה שלם כי יתוספו היו' לשמו של הקב"ה להיות השם שלם ע"כ דפח"ח: ובס' תורת בר נש אות קי"ג כתב וז"ל:

וראיתי בס' תורת חיים במס' סנהדרין כ' י"א שכתב דברים יקרים על המאמר הנ"ל והנני מעתיק דבר אחד. ס' ע' פ' צ' כמה סודות ורמזים יש בסדרן של אותיות, דבמס' נדרים דף נ"ד פריך והאמר שמואל נו"ן סמ"ך עי"ן. נונא סמא דעינא, הרי שרמז לן בזה הסדר רפואת הגוף, ובפ' אלו מציאות אמרו איזהו ה"א דמהדרינן לי' אבידה בטביעת עין, כל שאינו משנה בדיבורו. וכתבתי שם שיש ראיה לדין זה מסדרן של אותיות ס' ע' פ' צ' זה אחר זה לומר שיש לסמוך על טביעת עין במי שיש לו פה צדיק דהיינו שאינו משנה בדבורו עכ"ל הת"ח:

בדף י"ב ע"ב לא יקרא לאור הנר שמא יטה, אמר ר' ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה, פעם אחד קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר, רבי נתן אומר קרא והטה וכו' והקשו התוס' אמאי לא פריך הש"ס גם הכא השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים לא כ"ש, וכתב בספר תורת בר נש אות פ"ד דהנה בס' מלוא רצון כתב על מאמר זה וז"ל הא דיש לדקדק דסתם ש"ס שלנו קאמר פעם אחת קרא וביקש להטות א"כ לא עשה המעשה, ורבי נתן חולק ואמר שעשה המעשה שהטה וכו' ? נראה לי שהוא פשוט ששניהם אמת כי פעם אחת ביקש להטות ולא הטה אבל בפעם אחרת עשה והטה באמת וכתב על פנקסו כך וכך, א"כ שניהם אמת וצדק עכ"ל. ולפ"ז מתורצת שפיר קושית התוס' דרק מטעם זה אין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים יען כי הם בעצמם נזהרים מאד שלא יהיו' נלכדים ברשת הטעות לעשות חלילה איזה עבירה בטעות ולכן גם הקב"ה משגיח עליהם בהשגחה פרטית שלא תבוא תקלה על ידם, אבל כיון שר' ישמעאל קרא כבר פעם אחת והיה קרוב להטות, ובכל זאת לא היה זהיר וקרא עוד הפעם, לכן לא היו משגיחים עוד עליו מן השמים והטה את הנר, ע"כ דפח"ח:

בדף פ"ח ע"א דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלאכי השרת לכל א' וא' מישראל קשרו לו שתי כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע בס' שערי תודה להרה"ג הגביר מ' מרדכי הלוי עפשטיין נ"י מווילנא אות י"א מביא בשם ס' בית הלוי להגאון מ' יוסף דוב הלוי ז"ל אבד"ק בריסק דליטא יצ"ו שכתב וז"ל, ויש להבין אומרו בשעה שהקדימו, ולא אמר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, ומובן דרק ע"י ההקדמה זכו להני שני פוזרים. ויש להבין איך תלוי בההקדמה, והנראה לי ויובן ג"כ למה אמרו ישראל נעשה ונשמע ולא נשמע ונעשה, דהנה איתא בזוה"ק, נעשה בעובדין טבין, ונשמע בפתגמין דאורייתא, הרי דנעשה הוי קבלה על קיום המצות, ונשמע הוי קבלות לימוד התוה"ק, והנה ידוע דלימוד התורה הוא משני פנים, אחד כדי

לידע האיך ומה לעשות ואם לא ילמד האיך יקיים, ולא ע"ה חסיד כו' אבל באנשים הוי הלימוד גם מ"ע לעצמו וכמו הנחת תפילין וכדומה כו', והנה אם היו אומרים ישראל נשמע ונעשה, לא היה במשמעות קבלתם רק על עול מצות, אלא שמוכרחין ללמוד קודם כדי שידעו האיך לעשות, והיה נשמע נמשך ומבוא לנעשה, ונעשה הוי התכלית והיה רק קבלה אחת, ומשו"ה אמרו נעשה, ומובן מאליו שמוכרחין ללמוד מקודם, ואח"כ אמרו נשמע, ונמצא דהוי נשמע תכלית מצד עצמו ג"כ, דגם שלא יצטרכו ללמוד משום עשי', ג"כ ילמדו מצד עצמם, ונמצא ע"י ההקדמה נעשו ב' קבלות של ב' תכליתים, עול מצות ועול תורה, וז"ש בשעה שהקדימו והוו ב' קבלות עול מצות ועול תורה ירדו ס"ר מה"ש וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, דע"י ההקדמה זכו לב' כתרים ע"כ דפח"ח ש"י:

ב איתא במדרש רבה פ' וירא וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים הד"ד ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם. ופי' רש"י כאשר צוה אותו אלהים והיכן צוה ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם. נלע"ד פירוש לפירושו דהנה איתא בר"פ ראד"מ כל מצוה שקבלו ישראל עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי כו' עדיין עושין אותה בשמחה. וכ' בענף יוסף לשם בשם הגר"א ז"ל פירוש לשון עדיין. יען כי כעת בטל הטעם כגון מילה דאיתא במס' נדה דף ל"א מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה (פרש"י ולא לז') שלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים (פירש"י שאסורים בתשמיש) אף שכעת אינה נטהרת לח' ימים (דכולהו יולדות בזוב שווינהו) והנה אביו ואמו עצבים, עכ"ז הם שמחים במצוה אף היום עיי"ש. והנה לכאורה קשה לדידן דאינה נטהרת לח' ימים א"כ לא יהיה מילה לשמונה. אבל באמת אנן לא דרשינן טעמא דקרא, וצריך לנו לקיים מצות התורה בדרך חק וגזוה"כ בלי טעם. (וכ"כ בענף יוסף לנדה שם). והנה כתב בס' תפארת יהונתן פ' וירא בפסוק וימל אברהם את יצחק בנו וגו', כי אמרו חז"ל בת היה לו לאברהם אבינו ובכל שמה, ולא נזכר בתורה לידתה, אבל נראה דנולדה תאומה עם יצחק, והנה אמרו חז"ל דלכך נימול הבן לשמונה כדי שלא תהא האם עוד טמאה לידה ויהיו האב והאם ג"כ שמחים, וזה לא שייך כאן כי שרה היתה טמאה לידה י"ד ימים מחמת לידת הנקבה שנולדה עמו, ואשמעינן קרא דמ"מ מל אותו לשמונת ימים, מחמת כאשר צוה אותו אלהים עכד"ה. והיינו דקשי' לי' להמדרש והיכן צוה דגם בכה"ג צריך למול לשמונה. ועז"א הד"ד ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר "לדורותיכם" כלומר מדאמר רחמנא שצריך למול כל זכר לשמונה לדורות עולם, ואע"ג דכעת כבר בטל הטעם דשלא יהיו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים. דהא

עכשיו אינה נטהרת לח' ימים א"כ ש"מ דאין טעם זה העיקר כ"א רמז בעלמא, והעיקר דצריך לקיים בדרך ציווי וחק, וז"ש והיכן צוה דצריך למול לשמונה אף דלא שייך הטעם, שנאמר ובן שמונה ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם דהיינו אף בדורות דלא יהיה שייך הטעם כנ"ל, וא"ש ודו"ק:

ובגליון הע"י שלי בנדה שם כתבתי בזה"ל. ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה. צריך ביאור למה שאלו זה את רשב"י דוקא, (ומ"ש בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל לשם, דר"מ הוא דאמר טעם מילה לשמונה, בלי עיון כתב כן, כי מפורש בגמ' דשאלו זה את רשב"י, והוא השיב הטעם שלא יהיו כולם שמחים כו' עיי"ש), ונלע"ד דהנה איתא בנדרים י' ב' תניא ר' שמעון אומר מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' מנחה כו' אלא עולה לה' מנחה לה' כו' ת"ל קרבן לה', והטעם כתב בשל"ה דחיישינן שמא ימות מיד לאחר שיאמר לה' ונמצא מוציא שם שמים לבטלה. ולפי"ז אם חייש ר"ש למיתה בזמן מועט כזו, כ"ש למיתה דלזמן מרובה עד ח' ימים וודאי חייש, א"כ לשיטתו דוקא הקשו מפני מה אמרה תורה מילה לשמנה, הו"ל למול תיכף כשנולד, משום שמא ימות התינוק או האב, ולא יוכל לקיים מצות מילה אח"כ וא"ש, עכ"ל שם:

[וכעת ראיתי בריי"ף שעל הע"י שם, שכתב דהכל נמשך לדלעיל שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה כו' זכר לשבעה ונקבה לי"ד זכר שהכל שמחים בו מתחרטת לשבעה כו' וע"ז הקשו התלמידים דא"כ ביום שהיא מתחרטת היה ראוי להיות המילה ולמה תמתין עד יום הח' עיי"ש, ולפי"ז ל"ק כלל אמאי שאלו זה את רשב"י דוקא. והא דקשה גם לעיל אמאי שאלו דוקא את רשב"י מפני מה יולדת מביאה קרבן. כבר תירץ זה הגאון ר' העשיל ז"ל כמובא בשמו בס' עיון יעקב ועוד ביתר ביאור בס' פתח עינים לחיד"א ז"ל, דשאלו דוקא לר"ש לשיטתו דיוצא דופן אמו חייבת בקרבן עיי"ש וינעם לך. ועפי"ד הרי"ף הנ"ל מובן היטב פירש"י ומפני מה מילה לח' ולא לשבעה וכתב המהרש"א שהוא דחוק. ולפ"ז א"ש דהי' קשה לרש"י מה שייכות שאלה זו לכאן אעכ"ח כפי' הרי"ף כיון שהיא מתחרטת לשבעה, היה ראוי להיות המילה ביום שהיא מתחרטת, א"כ יפה פי' רש"י מפני מה מילה לח' ולא לשבעה, והכל נכון]:

ג שייך לדף ק"ה ע"ב, כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו וכו'. כתב בספר אורח ישרים על אגדות הש"ס, שמעתי הלצה מדוע עוד צורך להקב"ה לספרן, וכי לא היה יכול לגנזם בבית גנזיו בלא מספר. הוא רק מאשר לא כל הדמעות הם בעבור הנספד, כי כאשר יעמוד הספדן לספוד על הנפטר, אם הספדן הוא איש חכם וכאשר רואה כי דבריו לא פעלו על לב השומעים לרכך את לבבם כי יזלו מים,

מה עושה, מתחיל הוא אז לעורר תאניה ואניה על העת הלא טובה, ויציע לפני קהל הנאספים מצרות שונות אשר תקראינה בכל יום, כמה אנשים אשר יסבלו חרפת רעב וכפן ועולליהם מבקשים לחם ואין ועוד דברים כאלה, בטח נמצאו אז בקהל הנאספים כמה אנשים אשר בביתם אין לחם ואין שמלה, והדברים האלה יגיעו עד נפשם, ובזכרם את מצבם הרע הם ירימו את קולם בבכי וצעקה על דאגת הפרנסה, ואח"כ יזכור צרה אחרת ממיתת הילדים הקטנים ר"ל, כמה יונקי שדים ועוללים שלא טעמו עוד טעם חטא הלכו מעולמם בשנה ההיא, והיה בזכור את בניהם בטח נמצאו שם ג"כ אנשים נגועי האסון הזה כי נלקחו מאתם פרי בטנם מחמדי נפשם, ירימו את קולם בבכי'. ועוד ממקרים שונים כאלה ר"ל אשר יקרה תמיד ובעת כי יחם לבם על צרת נפשם. אך אז ירים כשופר קולו ויעורר קינים הגה והי ויזכור מעלת הנפטר וההעדר המגיע ממיתתו. ואך אז בחומם יתעוררו לבכיה ג"כ על הנפטר, ע"כ על הקב"ה לספרן מה הנה הדמעות אשר נזלו בעבור אדם הכשר, ומה הנה הדמעות אשר ירדו בעבור צרת הפרנסה והבנים וכדומה, יען כי לא כל הדמעות ירדו על דבר הנפטר ודפח"ח:

ד לדף קמ"ה ע"ב מפני מה ת"ח שבבבל מצוינים לפי שאינן בני תורה באמת קשה להבין דהרי מלשון שאינן בני תורה מוכח שאינם יודעים מאומה וא"כ מדוע קורא אותם ת"ח. ומביא בס' שיחת חולין החדש בשם הרה"ג מ' משה כ"ץ עליאוויטש נ"י ליישב ע"ד הנציי, דהנה הבורא ית' הציב גבולות בין בני אדם מהם ת"ח ולומדי תורה אשר התורה והיראה חבל נחלתם. ומהם בעלי בתים אשר העושר והאושר מנת גורלם. על הת"ח חובה קדושה רובצת להורות לעם משפטי ה' ותורתו. והבע"ב נטל עליהם להחזיק במעוז הת"ח ולכלכלם די ספוקם. ואם יעשו כן אז טוב לשניהם. הבע"ב יקחו לקח מפי הת"ח והת"ח מתפרנסים בכבוד. לא כן אם הבע"ב אינם יודעים את ערכם ומחזיקים את עצמם לת"ח, ואינם רוצים לפרנס את הת"ח, אז הת"ח בשפל ישבו ולחץ ועוני מנת כוסם. וז"ש מפני מה ת"ח שבבבל מצוינים (במלבושיהם שהולכים בבגדים נאים) לפי שאינן בני תורה, כלומר הבעלי בתים יודעים את ערכם שאינם בני תורה, והם מפרנסים את הת"ח בכבוד, ולכך הולכים הת"ח במלבושים נאים ומתוקנים ודפח"ח:

ה לדף קל"ג ע"ב זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה לולב נאה שופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה וכו':

אמרתי בזה בפסוק ר"פ כח ויולד נח שלשה בנים את שם ואת חם ואת יפת, וברמב"ן ז"ל מדקדק דנראה כמיותר דהא כבר אמר למעלה בס"פ בראשית ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם ואת חם ואת יפת. ונלע"ד דכבר כתב באמרי שפר עה"ת מהגאון

ר' שלמה קלוגר ז"ל, דשלשה בנים היינו תורה ועבודה וגמ"ח ונקראו בנים יען שהם עמודי העולם ואיתא במדרש איכה דהבנים הם סמכי דביתא כלומר עמודי הבית עיי"ש, והנה בכל המצות ומעש"ט אשר יעשה אותם האדם וחי בהם צריך לקיים ג' תנאים (א) שצריך לעשותם לשמה דהיינו לש"ש ולא עבור איזה פני' ח"ו (ב) צריך לעשותם בשמחה בהתלהבות ובחמימות ולא ע"ד מצית אנשים מלומדה ח"ו (ג) צריך לעשותם באופן נאה ויפה כמאמר חז"ל הנ"ל התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה לולב נאה וכו'. ומעתה מיושב שפיר דלעיל ס"פ בראשית מיירי בבנים גשמיים של כח וסיפר הכתוב דגופי של כח תיליד ג' בנים שם וחם ויפת, אמנם כאן בפ' נח דמיירי בעיקר תולדותיהם של צדיקים שהם מצות ומעש"ט כמ"ש ברש"י ז"ל והם נכללים בג' עמודים שעליהם העולם עומד דהיינו תורה ועבודה וגמ"ח, ע"ז אמר הכתיב ויולד נח שלשה בנים דנשמתו של נח הוליד שלשה בנים רוחניים דהיינו הורה ועבודה וגמ"ח וקיים בהם כל הג' תנאים הנ"ל (א) את שם. שעשה אותם לשם ה' (ב) את חם. שעשה אותם בחמימות והתלהבות (ג) ואת יפת, שעשה אותם על צד הנוי והיופי וא"ש בעזהי"ת: (ו) לדף ק"מ ע"ב ואמר רב פפא האי מאן דאפשר למשתי שיכרא ושתי חמרא עובר משום בל תשחית ולאו מילתא היא בל תשחית דגופא עדיף:

וכתב המהרש"א בח"א וז"ל. וא"ר פפא כו' ולא היא כו' ורב פפא לטובת עצמו אמרה שהיא היה עושה שכר כדאמרינן פ' ע"פ דאמר ר"פ אי לאו דעבדי שיכרא לא איעתרי וק"ל עכ"ל. ואמר לי ידידי הרה"ג מה"ו חיים וויטריאל נ"י ממונקאטש יע"א דדברי מהרש"א אלו הם נפלאים מאוד וכי ס"ד לחשוד את ר"פ דלכבוד עצמו ולטובתו הוא דורש. ובטח כי לץ אחד כתב הדברים האלה במהרש"א, ויפה דברו וכן ראיתי כעת בספר "אורח ישרים" על אגדות הש"ס שהביא דברי המהרש"א הנ"ל וכתב עליו וז"ל. אף כי בטח הדברים האלה לא יצאו מפה קדוש לדבר עתק על רב פפא ע"ה, ובטח אחד הכופרים כתבם במהרש"א, נוכל לומר כי על זה כיוון רב פפא באמרו במס' שבת דף קי"ח ע"ב לדידי חשדן ולא הוה בי ונלאו המפורשים למצוא כוונתו (ועיין בעץ יוסף לשם מ"ש בזה), אמנם כוונתו על זה המאמר, כי חשדו אותו הלצים כי לטובתו דרש הדרש הזה להרבות שותי שכר משום שהוא עוסק במלאכת השכר, אבל הוא ידע בעצמו כי כוונתו היה רק מטעם שלא ירגיל את עצמו במותרות, וז"ש לדידי חשדן ולא הוה בי ע"כ דפח"ח: (ז) לדף קנ"א ע"ב אמר רב יוסף נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני, והא קא חזינא דמיעני, אם איתא דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר, א"ל רבי חייא לדיביתהו כי

אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך אמרה ליה מילט קא לייטת להו א"ל קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה ותנא דבר"י גלגל הוא שחוזר בעולם ע"כ:
ראיתי בספר עבודת ישראל להמגיד מקאזניטץ זצ"ל שמביא בשם הגאון מה"ו יונתן זצ"ל שמדקדק בלישנא כפילא דאמרה "מילט" קא "לייטת" להו ותירץ עפ"י הגמ' הנ"ל דצורבא מרבנן אהדורי אפתחא לא מיהדר, רק שנותנין לו דרך כבוד, וכיון דשמעה מיניה כי היכי דלקדמו לבניך שיהיו מחזרין על הפתחים אמרה תרי קללות קללת להם, חדא שיהיו עמי הארץ, ועוד שיהיו עניים, ע"כ דפח"ח:
ובס' שיחת חכמים אות נ"ה מביא בגמ' הנ"ל פירוש הלצייי, (ובהיות שאין לך דבר שאין לו מקים, כתבתיו לזכרון), וז"ל שם:
ת"ח אחד מטה ידו ונתרושש, ויסע לארץ אחרת לקבץ על יד נדבת הנדיבים לבעבור החיות נפשו, ויהי כבואו העירה וישאלוהו אנשי המקום הלא "נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני ואם איתא דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר" וישיבם הת"ח:
הנכם טועים בפשט הגמרא והכי קאמר נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני, ר"ל קים לן שצורבא מרבנן אינו עני, ופריך הש"ס והא קא חזינא דמיעני, הלא אנחנו רואים צורבא מרבנן עני, ומתרץ הש"ס, אם איתא דמיעני זהו מה שאנו רואים את הצורבא מרבנן שהוא עני, הוא יען וביען כי אהדורי אפתחא לא מיהדר, מפני שאינו מחזר על הפתחים. כי אם היה רצונו לחזור על הפתחים, היו מעניקים אותי די מחסורו, די והותר, עכ"ל:

ח לדף פ"ח ע"א מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע: והקשו התוס' הלא בהאי קרא לא נמשל ישראל לתפוח אלא הקב"ה כדכתיב כן דודי בין הבנים וכתב בס' בית יצחק על מגילה דף י"א וז"ל. אמנם הדבר נכון כמ"ש המפורשים ז"ל, ויעויין בדברי הרה"ק בעל אוה"ח "בספר החפץ" שם ובביאורו לשיר השירים בפסיק זה. דהענין הוא כך דהנה כתיב ה' צלך ואמרו במדרש מה הצל הזה כשאתה משחק הוא משחק נגדך וכשאתה בוכה הוא בוכה כנגדך כו', כי השי"ת מתנהג עם האדם מדה במדה ממש. ומעתה יצדק מאמרם ז"ל למה נמשלו ישראל לתפוח דמאחר שאנו רואים דבהך קרא דכתפוח בעצי היער מדמה המשורר את ה השי"ת ב"ה וב"ש לתפוח. א"כ בהכרח ישנו בישראל ג"כ דוגמא זו, דאל"כ לא הי' לו לדמות להקב"ה שמתנהג עם ישראל כתפוח ולזה שאל להודיעו באיזה דבר נמשלו ישראל ולק"מ קושיית התוס' עכ"ל:

ט בענין מה שהארכתי בדף קנ"ב למה יש לבכות ולקונן כל כך במיתת הצדיק, הלא אחז"ל וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו וכו' כבר זרחה שמשו וכו', וא"כ

תיכף יש תשלומין ותמורה להההפסד שמפסידים ע"י מיתת הצדיק, ראיתי כעת למהר"ש אלגאזי ז"ל בס' זהב שיבה" במס' מועד קטן, במאמר פתח עלי' האי ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר, עפ"י מ"ש בספר הזוהר בפרשת ויצו פרעה, ר' יצחק פתח צדיק כתמר יפרח מפני מה הקיש צדיק לתמר. מה תמר כד גזרין לי' עד זמנא סגיאה לא סליק כך הצדיק כיון דאתאבד מעלמא עד זמן סגיא לא סליק אחר. וז"ש פה הספדן שלא יתייאשו העם מלהספידו שיאמרו וזרח השמש ובא השמש, לכך אמר להם הספידו אותו כי הצדיק נמשל כתמר שעד שיבוא אחר יעבור זמן רב, ניהי שנולד היום, עד יגדל כמוהו כמה זמן יעבור, עכ"ל. (שו"ר שגם בס' עין דמעה מהגאון ר' שלמה קלוגער ז"ל פי' כן המאמר הנ"ל בשינוי קצת ע"ש): (יו"ד) איתא במדרש מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט ואפילו בשבת של חיל, והוא תמוה לכאורה מאי שבת של חיל ועיין בספר פרשת דרכים דרוש כ"ג שמפרשו בשני אופנים. והגאון בעל כתב סיפר ז"ל כתב דהכוונה על תוספת שבת שמוסיפין "מחול" על הקודש בין מלפניו ובין מלאחריו ודו"ק, (ועוד כתב הנ"ל בס' כתב סופר פ' אמור וז"ל, ונ"ל כי ידוע בזמן שישראל עושי' רצונו של מקום, ועמדו זרים ורעו צאנכם, ובזמן שאין עושי' רצש"מ ואספת דגנך וכו' והנה כשעושים רצונו ית"ש ומלאכתם נעשית ע"י אחרים אז שובת כל ימי השבוע והשבת הוא שבת שבתון מקרא קידש לה' וא"כ יום השבת הוא שבת של שבת שכל ימות השבוע המה ימי שביתה ומנוחה, אבל כשאין עושים רצונו, ועושים מלאכתם כל ימות השבוע בעצמם, אז נקרא יום השבת שבת של חול, ואמר המדרש רבותא מעולם לא זזה שכינה מישראל אפי' בשבת של חול אפי' כשאין עושי' רצונו כ"כ וכל ימיהם חול רק בשבת שובתים ופונים לעבודת ה' מ"מ לא זזה שכינה מישראל כנ"ל עכ"ל הזהב), ולפענ"ד נראה בפשיטות, עפ"י מה שאמרו חז"ל לא ניתנו שבתות וי"ט לישראל אלא לעסוק בהם בתורה, ואם ישראל שומרים השבתות וימים טובים על אופן זה דהיינו שעוסקים בהם בתורה אז נקרא השבת שבת של קודש על שם התורה שיש לה דין קודש כמ"ש בעל בית שמואל בשו"ע אהע"ז בהקדמה שלו יעוש"ה אבל אם אין עוסקים בהם בתורה רק שובתים ממלאכה ומענגים עצמם באכילה ושתי' ושינה, אז נקרא יום השבת שבת של חול יען שאין עושים בו רק עניני חול והנה מלפנים בישראל כאשר עסקו בש"ק בתוה"ק והי' השבת אצלם בבחי' שבת של קודש בודאי היתה השכינה עמהם, אבל עתה בעוה"ר שאין שומרים הש"ק רק בשביתה ממלאכה ובאכילה ושתי' ושינה והשבת אצלם בבחי' שבת של חול, הו"א שאין השכינה עמהם, לכן קמ"ל המדרש מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט ואפילו בשבת של חול, כי לפום מאי שנתמעטו

הלבבות הקב"ה מתענג ויש נ"ר לפניו בראותו ישראל ישנים על מטתם ואין הולכים לבתי משתאות (קאפעע הייזעל) או לבתי טרטיאות וקרקסאות וכדומה, (וז"ש חז"ל שינה בשבת תענוג כלומר השינה בשבת הוא תענוג להקב"ה ונחת רוח לפניו בראותו ישראל ישנים בשבת ושומרים עכ"פ השבת של חול) ופירשתי בזה מ"ש בזמירות לליל ש"ק, כל מקדש שביעי כראוי לו וכו' עפ"י מה דאיתא בסנהדרין צ"ו ע"ב אין איש אלא הקב"ה ה שנא' ה' איש מלחמה ופי' המהרש"א בח"א שהוא איש של אומה ישראלית ללחום מלחמותיהם עיי"ש, אמנם זהו רק כשהשכינה שורה בישראל כמ"ש בפ' כי תצא, כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת אויביך לפניך משא"כ כשאין השכינה שורה בישראל ח"ו אינו מתהלך בקרב מחנינו ואינו לוחם מלחמותינו, אמנם בשבתות וי"ט דלא זזה השכינה מישראל מעולם ואפי' בשבת של חול, ודאי איש היינו הקב"ה הוא על מחנהו ועל דגלו של השומר שבת ולוחם מלחמותיו, וז"ש כל מקדש שביעי כראוי לו, דהיינו שעוסק בתורה ביום השבת ומקדש יום השביעי כראוי לו ליום ש"ק לקדשו בלימוד התוה"ק, וגם מי שאינו במדריגה זו, לעסוק בתוה"ק ביום השבת. אלא שומר השבת רק מחללו, וזהו, כל שומר שבת כדת רק מחללו, כל אחד מאלו השנים הן זה והן זה, שכרו הרבה מאוד על פי פעלו, ומהו השכר, לז"א, איש (דהיינו הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה) על מחנהו ואיש על דגלו, דכיון דאפי' בשבת של חול לא זזה השכינה מישראל, א"כ הקב"ה לוחם מלחמותיו ומתהלך בקרב מחנהו להצילו ולתת אויביו לפניו אכי"ר וא"ש ודו"ק וע"ע בס' ישמח משה עה"ת פ' ויקהל פירוש על המדרש הנ"ל ע"ש]:

י"א בבכור שור בחי' לשבת הקשה על מ"ש בהגה"ה ש"ע א"ח סי' תרפ"ז דאם שכח בחנוכה לומר על הנסים בבהמ"ז יאמר הרחמן יעשה לנו נסים כמו שעשה בימים ההם ע"כ, הא מוכח בברכות דף ס' דאין להתפלל שיעשה לו נס דהכי אמרינן בגמ' אמתניתין דהמתפלל יה"ר שתלד אשתי זכר ה"ז תפלת שוא ולא מהני רחמי כו' לא תהא רחל אחותי כא' מן השפחות מיד נהפכה לבת ומשני אין מזכירין מעשה נסים, והשתא קשה אמאי היא תפלת שוא הרי הוא מתפלל שיעשה לו ג"כ נס כדרך שנעשה לרחל וללאה, אלא דהמתפלל שיעשה לו נס ה"ז תפלת שוא ע"ש ולפענ"ד י"ל בפשוט דכבר כתבו ז"ל דבימים שכבר נעשה נס פ"א שוב נקל שיעשה עוד נס וכמ"ש בדרשות הר"ן דרוש ח' על מחז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל וכנודע, א"כ י"ל דהא דאין ראוי להתפלל על הנס היינו משום דאין להטריח כלפי מעלה לעשות לו נס דאינו נעשה אלא בקישוי, משום דהקב"ה ברא העולם שיתנהג בדרך הטבע, אבל בימים שכבר נעשה בהם נס פ"א

ושוב נקל שיעשה בהם עוד נס כנ"ל, א"כ אין זה טירחא כלל כלפי מעלה ולכן מותר להתפלל אז על הנס, וז"ש בהגהות ש"ע דאם שכח בחנוכה לומר על הנסים בבהמ"ז, יאמר הרחמן יעשה לנו נסים "כמו שעשה בימים ההם", דכיון שכבר נעשו נסים בימים ההם שוב מותר להתפלל על הנס כנ"ל וא"ש:

ש (י"ב) בדף כ"ה ע"ב ת"ר איזהו עשיר כו' ר"ט אומר כל שיש לו ק' כרמים וק' שדות וק' עבדים שעובדין בהן:

כתב בפי' הגר"א ז"ל על משלי כ"ד פסוק ל' על שדה איש וגו' ועל כרם וגו' כמ"ש לכו לחמו בלחמי:

ושתו ביין מסכתי, לחמי הם הלכות ודרושי תורה, ויין הוא אגדות אשר שמה גנוזים כל הסודות וכמ"ש עד ארבעין שנין מיכלא מעלי מכאן ואילך משתי מעלי, וז"ש בגמרא איזהו עשיר מי שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים כו' והוא תמוה וגם רש"י ז"ל הוסיף תימא על תימא במ"ש למנ"מ למטרח לאהדורי וכו' ולפי מ"ש א"ש כמ"ש בתוספתא כל השונה מאה הלכות בכ"י כו' וכן מאה אגדות כי מחד קרא אתו שנא' לכו לחמו כו' ושתו כו' וז"ש איזהו עשיר כל מי שיש לו מאה כרמים הם מאה אגדות, מאה שדות הם מאה הלכות כמ"ש ורב תבואות בכח שור וכמ"ש הרואה שור בחלום כו' מאה עבדים הם מאה מצות והם מאה ברכות עכ"ל הזהב ודפח"ח שפתים ישק:

דף נ"ה ע"ב אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר א"ל מצוה קלה צויתיו ועבר עליה:

כבר הבאתי בפנים פירושים שונים על מאמר פליאה זו, וכעת ראיתי בס' ישמח משה להגאה"ק ר' משה טייטעלבוים ז"ל בפ' בראשית בפסוק ויצו ה' אלהים על האדם וגו' שהאריך בביאור מאמר זה והרוצה למצוא לנפשו נחת יעיי"ש וימצא:

י"ג על המאמר הפלא מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וימים ט בים ואפילו בשבת של חול, (שדברתי בו לעיל), מצאתי כעת בספר תוספת שבת ריש הלכות שבת שכתב וז"ל, ומ"ש אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלים כתב בראשית חכמה בשער הקדושה לפי מה דנודע דאור יום קדושת שבת הוא משפיע ומאיר לכל יום ויום משאת ימי המעשה ומכח זה בכל יום ויום יש בו קצת מקדושת השבת וראוי לו לאדם לקדש את עצמו בכל יום ויום ומכ"ש ביום השבת שכולו קודש והוא פנוי ממלאכתו יקדש עצמו ביותר והיינו דקאמר אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות יע"ש שהאריך בזה הרבה. ובזה יבואר בפשיטות הא דמצינו ברעיא מהימנא פ' קרח דמעולם לא זזה שכינה מישראל בשבת וי"ט ואפילו בשבת של חול, ובפרשת דרכים מביא איך שבא

חכם מן המערב ושאל לאיזה חכמים לפרש מאמר זה שהוא מחוסר הבנה ושם מסיק לפרש עפ"י מ"ש המחקרים שיש לשאול שאלה רבה אחרי אשר נודע בבירור שהעולם ככדור ובמקום אחד הוא יום ובמקום אחר לילה א"כ איזה זמן הוא נקרא שבת האמיתי שנוהגים בו קודש בשמים ממעל ובאיזה מקום שומרים הם את יום השבת האמיתי, והסכימו החוקרים דעיקר שבת הוא בירושלים והסמוך לו שהוא באמצע העולם וכן נוהגים בשמים כמנהג ירושלים, אך כל מקום ומקום מחוייבים לעשות את יום השבת לפי מקומם ושעתם ואף שלגבי שמים וירושלים הוא יום חול מ"מ הולכים אחר מקומם ושעתם וכ"כ בס' חסד לאברהם בשם הר"מ קארדווארי ז"ל, לפ"ז המאמר מבואר ממילא, גם בספר משנת חכמים להר"מ חאגיז ז"ל כיון לפירוש זה, ואמת שפירוש הגון הוא:

אך עדיין יש לו פתחון פה, דלפ"ד קשה דהתחיל בתרתי בשבתות וי"ט וסיים בחדא דהיינו שבת של חול והל"ל בשבת וי"ט של חול דהא גם בי"ט שייך זה, אמנם לפמ"ש בשם הר"ח אתי שפיר בפשיטות טפי עכ"ל הנעים, (וע"ע מ"ש בזה לקמן במס' יומא דף נ"ד ע"י"ש):

י"ד לדף י' ע"ב א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה וכו':

בס' זכרון יהודא מובא בזה דבר נחמד בשם הגאון מהו' מאיר א"ש זצ"ל, על פסוקי תהלים. אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז לאלהים ולך ה' חסר כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ופירש"י אחת דבר וכו' שתים וכו' זכור ושמור בדבור אחד נאמרו כי עוז לאלהים מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכול לשמוע, והנה יש להבין מה זה שנסמך אחר זה הפסוק כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ואמר הגאון הנ"ל דהנה צריך להבין בשלמא כל הנסים והנפלאות אשר עשה השי"ת עמנו הכל הי' לצורך, כגון ניסי מצרים וכן קריס"ס הי' עבור ישראל, וכן מעמד הר סיני הי' ללמד תורה לישראל, אמנם מה שנאמר זכור ושמור בדביר אחד והראה הקב"ה וה שאין יכולה לבי' לעשות מה תועלת יש בזה כי הראה השי"ת כי הוא כל יכול, ונראה דאיתא בגמ' א"ל הקב"ה למשה מתנה טיבה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, הנה קרא הקב"ה לשבת מתנה טובה ויש לומר הטעם דהנה בכל הקנינים אשר האדם רוצה לקנות הן קנינים הגופיים והן קנינים הנפשיים הכל צריך לעשות איזה דבר כמו שאמרו בגמ' לא יגעתי ומצאתי אל תאמן, זולת בשביתת שבת אין האדם עושה דבר והוא מקבל שכר על זה, וזהו מתנה טובה, כי בכל המצות צריך לעשות איזה דבר וע"ז היא מקבל שכר, ורק בשביתת שבת אינו צריך לעשות שום דבר, ועל זה שאיני עושה הוא מקבל שכר, ולפי"ז יש לומר דלכך זכור ושמור נאמרו בדבור אחר להורות על זה, דהנה זכור הוא מצות עשה זכרהו על היין

וצריך האדם לעשות איזה דבר, אמנם שמור הוא מצות לית שישמור את עצמו מלעשות מלאכה, והורה לנו השי"ת בזה דנאמרו בדבור אחד, דכמו שמקבל שכר על הזכירה לאשר כי הנהו עושה דבר, כן מקבל שכר על השמירה אף שאינו עושה שום דבר, וזהו חסד גדול ומתנה טובה מאתו יתברך, כי הנהו נותן שכר על זה, וזה יש לכוון בפסוקים הנ"ל, אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי, דהיינו כי זכור ושמור נאמרו בדבור אחד, כי עוז לאלהים מה שאין הפה יכול לדבר וכו', ואמר כי הודיענו השי"ת בזה, ולך ה' חסד כי זהו מחסדי ה' כי אתה השלם לאיש שאינו עושה כאלו הי' עושה, דהיינו שמשלם על השמירה שאינו עושה כמו על הזכירה שעושה עכ"ד ודפח"ח ש"י:

והואיל ואתו פסוקים הללו לידן אנשים מה ששמעתי בזה בשם הגאון החריף מהו' שאול עהרענפעלד ז"ל שהי' אבדק"ק סיקס יע"א, דהנה ידוע שהמ"ע והל"ת של התוה"ק הם בעצמם משמרים את האדם לבלתי יחטא, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בסיף הלכות מזוזה, דמצות ה' הן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא ע"ש וזה ההבדל בין חוקי העמים ובין חוקי ה' ית"ש, דבכל חוקי העמים המצות ל"ת שבהם אינם במשמע רק דבר אחד דהיינו שלא יעשה האדם את הדבר הזה, אבל אין בהם כח ועוז לשמור האדם לבל יעשהו, לא כן חוקי השי"ת, הם משתמעין לתרי אפי, למשל לא תרצח ולא תגוב, יש במשמעם כפשוטם, "דוא זאללסט ניכט מארדמען, דוא זאללסט ניכט שטעהלען, אבל יש בם גם משמעות השני "דוא ווירסט ניכט מארדען, דוא ווירסט ניכט שטעהלען וזה הכח והעוז הצפון והטמון בהלאוין שבתורה אין לשום חוק ונימוס רק לחוקי האלהים ותורותיו, ועל ענין זה ירמוז הכתוב בפ' משפטים, ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, ר"ל ובכל המ"ע והל"ת אשר אמרתי אליכם תהיו נשמרים דהיינו שהם עצמם ישמרו אתכם לבלתי תחטאו, ושם אלהים אחרים לא תזכירו, ר"ל לא תזכירו. וגם באמת, לא ישמע על פיך, כי הלאו דלא תזכירו עצמו ישמור אתכם ובודאי, לא ישמע על פיך, וא"ש ודו"ק: וזש"ה אחת דבר אלהים, ר"ל לא תעשה כן וכן, שתים זו שמעתי, ר"ל שתי משמעות הבנתי בהם, דהיינו אזהרה שלא לעשות, וגם הבטחה שבאמת לא העשה כן וכן, כי עוז לאלהים, ר"ל כי עוז וכח זה אין לשום מחוקק דת רק לאלהים ית"ש, וכיון שכן הוא שהלאוין בעצמם משמרים האדם לבלתי יחטא, א"כ למה ישלם שכר למקימי התורה, לז"א, כי באמת ולך ה' חסד, זהו רק מחסדי ה' לפנים משורת הדין, כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, עכ"ד ודפח"ח ש"י. [וע' בילק"א תהלים קי"ט מביא פי' הפ' אתה צויתה פקודיך לשמור מאד, וקשה דהול"ל אתה צויתה לשמור פקודיך, אלא ה"ק אתה צוותה את פקודיך לשמור מאד את האדם ע"ש ודפח"ח]:

ט"ו בדף י' כל דיין שדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ביאור זה עיין בטור חו"מ סי' א' דענין השותפות דהקב"ה ברא העולם והדיין עושה דין אמת לאמתו מקיימו וכמ"ש חז"ל על ג' דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום יע"ש באורך, ועיין בספר עין הבדולח (סוכה דף מ"ט) שכתב דנתקשו בספרים איך נחשב הצדקה שעושה האדם למצוה, הא אינו עושה צדקה בשלו רק משל הקב"ה כמאמר התנא תן לו משלו שאתה ושלך שלו. ותירצו דכל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה, במעשה בראשית ויש לו חלק בבריאה ועושה צדקה בשלו, ופירש בזה הפסוק שמרו משפט ועשו צדקה והמשכיל יבין עכ"ד ודפח"ח:

ובזה מובן הגמ' בב"ב גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנא' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו', ומקשה הרי"ף שעל הע"י לשם מנ"ל דצדקה מקרבת וכו' דילמא המשפט מקרבת וכו' דהא כתיב שמרו משפט, ולפי"ז ניחא דהא העיקר הוא הצדקה, ומה שאמר שמרו משפט, היינו רק דלולא שמירת משפט לא הי' נחשב הצדקה למצוה לפי שאינו עושה צדקה בשלו, לכן אמר שמרו משפט ותהיו שותפין להקב"ה במ"ב, ועי"כ ועשו צדקה כנ"ל, וא"ש ודו"ק: והנה ראיתי בספר שיחת חולין החדש דף י"ד שכתב, בעיר לבוב הי' דיין אחד שהיו מרננים עליו שהוא לוקח שוחד, פ"א הי' מתפלל בבית הגאון בעל ישועות יעקב זצ"ל תפלת שחרית, והי' מאריך מאוד בק"ש בתיבת "אחד" יותר מדאי, וישאלהו גאון יעקב, מדוע הארכת כ"כ באחד, ולא ידע מה להשיב לו, ויאמר לו הגאון הנ"ל, אני אגיד לך טעם הדבר, הנה חז"ל אמרו כל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וא"כ אם הדיין אינו לוקח שוחד אז לא נקרא השי"ת אחד שהרי יש לו שותף הוא הדיין אמת, אבל אם הדיין לוקח שוחד ולא נעשה שותף להשי"ת אז הוא אחד ואין שני לו, לכן אתה שלקחת שוחד הנך מאריך באחד ומכריז שהבורא ית' הוא אחד יחיד ומיוחד שאין אתה שותף לו עכ"ד ודפח"ח ובסעודת אירוסין א' אמרתי דלכך מזמר החזן לחתן בעת שעולה לתורה בשבת שקודם החתונה "אחד יחיד ומיוחד" והוא ג"כ על דרך הנ"ל, דלכאורה גם החתן נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, דהקב"ה ברא העולם והחתן מקיימו, דלולא שנושאין אשה ומולידי' בנים הי' העולם חרב, וכמאמר הכתוב לא תוהו בראה לשבת יצרה, אך התינח אם נושא אשה בכדי לקיים המין, אבל באמת אין מתכוין לזה, דא"כ למה מבקש נדוניא ובלי נדוניא אינו נושאה, א"כ הוי ממש כמו הדיין שלוקח שוחד ואינו שותף להקב"ה במ"ב, ולכן מזמר עליו החזן אחד יחיד ומיוחד, ומכריז שהבורא ית' הוא אחד יחיד ומיוחד ואין החתן שותף לו, וק"ל:

ט"ז בדף קי"א רמי לי' רב אחא בר פפא לר' אבהו תנן החושש בשיניו לא יגמע בהן את החומץ למימרא דחומץ מעלי לשינים, והכתיב כחומץ לשינים וכעשן לעינים כן העצל לשולחיו, לא קשיא וכו' הא דאיכא מכה הא דליכא מכה, איכא מכה מסי, ליכא מכה מרפי:

עיין תויו"ט שבת פי"ד מ"ד דתי' זה הוא עיקר ע"ש:

ומה נעמו לי בזה דברי הגה"ק ר' משה טייטעלבוים זצ"ל בספרו יין הרקח דף מ' וז"ל: ועפ"ז יתפרש כפשוטו כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה, כי בעת גזירה וצרה וצריכין להשתדלות אצל העכו"ם, רוב השתדלות ע"י רשעי ישראל שהמה מעורבין בין העכו"ם ואהובים אצלם, ועפ"ז יתפרש הפסוק, כחומץ לשינים כן העצל לשולחיו, כי ידוע דהרשע מתעצל בשליחותו ית"ש, ולפעמים בעת גזירה וצרה קונה עולמו בשעה אחת ועושה שליחותו ית"ש, והנה במסכת שבת אהא דתנן ולא יגמע בהן את החומץ משני הא דאיכא מכה הא דליכא מכה עיי"ש, ועפי"ז מבואר כחומץ לשינים, דבזמן דליכא מכה הוא רע, ובזמן דאיכה מכה הוא טוב, כן העצל לשולחיו, והבן כי נכון הוא בס"ד עכ"ל הזהב:

י"ז ברש"י (ויקרא כ"ג ג') ששת ימים. מה ענין שבת אצל מועדות וכו' עיי"ש:

ובס' אפריון שם הביא בשם הגה"ק מהו' צבי מליסקא זצ"ל לתרץ קושי' רש"י הנ"ל, כי הנה אמרו חז"ל (שבת קי"ט ע"ב) כל המתפלל בע"ש ואומר ויכולו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, וכתב בס' אור החיים (בפ' בראשית פסוק ויכולו) כי השי"ת ברא את העולם רק לששת ימים (כמ"ש כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ולא כתב כי בששת ימים), ורק ע"י שמירת ישראל את השבת מתקיים הבריאה עוד לששת ימים, וכן תמיד מתקיים הבריאה ע"י שמירת ישראל את השבת, ולכן הם מקיימים את העולם ונעשים כשותפין להקב"ה במ"ב, (כמש"ל גבי כל הדן דין אמת לאמתו בשם הטור חו"מ סי' א' עיי"ש), והנה דרשינן אשר תקראו אתם, אתם אפילו שוגגין אפילו מוטעין, איך שהב"ד של מטה מקדשין את החדש ומעברין את השנה, מסכימין למעלה, וי"ל כי כח זה באי להם לישראל מחמת שהמה כשותפין במע"ב, ולכן נתן לנו השי"ת ג"כ חלק, שיו"ט יהי' עפ"י מה שמקדשין הב"ד את החודש כרצונם, וגם עפ"י מצות ה' ית"ש דהיינו דוקא ביום ט"ז בחודש וכדומה ע' תוס' חולין דף ק"א ע"ב ד"ה יוהכ"פ), וז"ש אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם היינו אפי' שוגגין וכו' ובמה כחכם יפה כל כך, זהו ע"י כי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת וגו' שעי"ז אתם נעשים כשותפין להקב"ה עכדפח"ח ומרן החת"ס ז"ל כתב בספרו תורת משה פ' אמור פסוק שבת הוא

לה' בכל מושבותיכם וז"ל, איתא במדרש מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפילו בשבת של חול, ופי' בס' פרשת דרכים, דהיינו ההולך במדבר ומונה ששה ימים ושובת בשביעי אעפ"י שהוא חול מ"מ כיון שהוא עושהו שבת שכינה עמו, ונראה דמרומז זה בהך קרא דכתיב שבת גבי מועדים דכתיב בהו אתם אפילו שוגגים אפילו מוטעים, וקאמר שבת נמי כן אפי' שוגג אפי' מוטעה במדבר מ"מ שבת הוי ששכינה עמו בכל מושבותיכם היינו אפי' במדבר ובאיים רחוקים עכ"ד ודפח"ח: (י"ח) ועפ"י הנ"ל דשומר שבת נעשה שותף להקב"ה במע"ב אמרתי ב"ה לפרש הפסוקים בישעי' סי' נ"ו כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה וגו' אשרי אנוש יעשה זאת וגו' שומר שבת מחללו וגו', וצ"ב מאוד להבין סמיכות שבת לצדקה, ולפי הנ"ל א"ש עפ"י מ"ש לעיל בשם ס' עין הבדולח, דלכאורה למה נחשב נתינת צדקה למצוה, הלא אינו נותן צדקה בשלו אלא משל הקב"ה כמאמר התנא שאתה ושלך שלו, ותי' בס' הנ"ל דכל הדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה במע"ב א"כ יש לו חלק בבריאה, והוי שפיר עושה צדקה בשלו, ופי' בזה מאמה"כ הנ"ל שמרו משפט ועשו צדקה, הכל כמש"ל, אמנם קשה התינח בדיין שפיר י"ל כנ"ל, אבל אטו כ"ע דיינים נינהו, א"כ עדיין קשה בצדקה דכ"ע, איך נחשב עשיית צדקה למצוה, ולז"א הנביא תיכף אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו, וא"כ ע"י שמירת שבת כהלכתו נעשה כל אדם כשותף להקב"ה במע"ב, ויש לו חלק בבריאה, וא"כ שפיר עושה הצדקה בשלו וא"ש, ובזה פירשתי ב"ה כמין חומר הפסוק בפ' ואתחנן, וצדקה תהי' לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו, דאיתא במדרש רבה פ' אחרי (פ' כ"א) בזאת יבא אהרן אל הקודש, בזכות שבת, אשרי אנוש יעשה זאת, א"כ נלמד מזה דשבת נקרא "זאת", וז"ש וצדקה תהי' לנו, כלומר ומצות צדקה תהי' לנו משלנו, (כמו שדרשו חז"ל בלולב ולקחתם לכם משלכם), כי נשמור לעשות את כל המצוה "הזאת" דהיינו שבת קודש שנקרא זאת, דעי"ז אנו נעשים שותף להקב"ה במע"ב ויש לנו חלק בבריאה והוי שפיר הצדקה משלנו וא"ש ודו"ק, (ובזה א"ש נמי דנקט המצוה הזאת בלשון יחיד ולא אמר המצות האלה בל"ר):

ובזה יל"פ החרוז לש"ק, לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה דמשמע מזה דגם שאר דברים מביאים ברכה רק שבת היא מקור הברכה (כמו שאנו אומרים על הקב"ה שהוא מקור החכמה דהיינו אעפ"י שיש עוד חכמים בעולם, מ"מ הקב"ה הוא המקור של החכמה) וה"נ ה"פ אעפ"י שיש עוד מצות שמביאים ברכה להאדם מ"מ השבת היא המקור של הברכה, ולכאורה אינו מובן על מה קאי, אמנם לפי הנ"ל ניחא דבאמת מצות

צדקה ג"כ מביא ברכה להאדם. וכמ"ש בפ' ראה נתן תתן לו וגו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וגו', רק דע"ז קשה מה חשיבות יש לצדקה ולמה נחשב למצוה, הלא האדם אינו נותן משלו רק משל הקב"ה, אך ע"י ששומר שבת כהלכתו ונעשה שותף להקב"ה במע"ב, יש לו חלק בבריאה ועושה שפיר הצדקה בשלו, א"כ לולא שבת לא הי' חשיבות לצדקה רק ע"י שמירת שבת יש חשיבות גם לצדקה, א"כ באמת השבת היא מקור הברכה, וז"ש לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה וא"ש ודו"ק:

י"ט בדף פ"ח ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית כו' מודעה רבה כו' אעפי"כ הדר קבלוה בימי אחשורוש כו' עיין מ"ש בפנים בשם ס' דבש לפי למרן החיד"א ז"ל דמודעא רבה היינו כמו קדושא רבא בלשון סגי נהור וכו' עיי"ש, ועפ"י דבריו הקדושים א"ש מאוד לשון אעפי"כ דאמר רבא אעפי"כ הדר קבלוה כו' ולא אמר בקיצור הדר קבלוה וכו' ומזה ראי' גדולה לדברי החיד"א ז"ל אמנם שאר כל המחברים ראשונים וגם אחרונים לא ס"ל כדבריו:

וע"ד קושי' התוס' למה הוצרך הקב"ה לכפיי' ההר כגיגית הלא כבר אמרו נעשה ונשמע, אולי י"ל דהם לא קבלו ברצון רק קיום המצות ועז"א נעשה ונשמע, אבל לימוד ועסק התורה שיתעסקו בה יומם ולילה זה לא רצו לקבל לפי שבזה יש יגיעה וצער ונידוד שינה והתשת כח כמ"ש חז"ל למה נקראת תושי' שהיא מתשת כחו של אדם, ובזה מדוייק הלשון שאמר הקב"ה אם אתם מקבלים התורה מוטב, ולא אמר אם אתם מקבלים המצות, כי קיום המצות באמת כבר קבלי ברצין ואמרו נעשה ונשמע, אך "התורה" דהיינו לימוד התורה כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור, לא רצו לקבל וע"ז כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר אם אתם מקבלים התורה מוטב וכו' ובזה מיושב קו' הרשב"א ז"ל למה נענשו ישראל בבית ראשון מקמי ימי אחשורוש הלא אז הי' להם מודעה, ולפי הנ"ל ניחא דהא אז גם כל המצות מ"ע ול"ת שבתורה לא קיימו א"כ שפיר נענשו דהא קיום המצות קבלו ברצון וע"ז אמרו נעשה ונשמע ובזה יש לפרש מאמרם בפסחים דף ס"ח רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבידו לי עגלא תילתא אמר אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא והוא פלא כנודע ולהנ"ל י"ל דהנה בכל המצות קיי"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, רק על לימוד התורה משלם הקב"ה שכר גם בעוה"ז, כמ"ש בס' אור חדש על קידושין דף ט"ל בפסוקים דפ' ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וגו את הברכה אשר תשמעו, וכתב בעה"ט את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה בזכות התורה תזכו לברכות האלה והוא תמוה, וכתב בס' הנ"ל משום דהמפורשים כ' טעמא דמלתא דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משום דאין שכירות משתלמת אלא בסופו, וכל ימי

חלדי האדם הוא עומד ופועל מעשה ה' ומצותיו ואין לו שכרו עד שובו לעפרו וישקוט מעבודתו. וז"כ רש"י ס"פ ואתחנן אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולמחר לעוה"ב לקבל שכרם, ובגמ' דרשינן היום לעשותם ולא למחר לעשותם, רק להמבואר חדא באידך תלי' מדנותן שכר למחר והיינו משום דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף ש"מ דלמחר לאו זמן עשי' הוא, דאל"כ אין עדיין זמן לשלם שכרו ומתי ישתלם וכשם שמשלמין לעתיד כך הי"ל לשלם מיד, אעכ"ח ממילא נשמע דלאו למחר לעשותם. אמנם כן בסוף מס' ברכות איתא אר"א ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא לעוה"ב שנאמר ילכו מחיל אל חיל וכו' הרי דלימוד התורה לא יושבת אף לאחר מיתת הת"ח ואין קץ ותכלית לעבודה זו, מעתה ראוי לשלם שכר התורה גם בעוה"ז, וז"ש ראה אנכי נותן לפניכם "היום" ברכה, וקשה הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ועז"א את הברכה אשר תשמעו ס"ת תורה, בזכות לימוד התורה תזכו לברכות האלו גם בעה"ז עיי"ש דפח"ח ש"י:

וז"ש רב יוסף אי לאו האי יומא ר"ל יומא תליתאי שנאמר בו ויתיצבו בתחתית ההר שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית שיקבלו גם את המצוה דלימוד התורה, ולא הי' לנו אלא קיום המצות לבד, אז כמה יוסף איכא בשוקא פי כמה וכמה ת"ח היו מוכרחים לסבב בשווקים וברחובות ולעסוק במשא ומתן לפרנס אשה ובנים, ולא היו יכולים לסמוך ע"ז שהקב"ה בוודאי יזמין להם פרנסתם גם בלי יגיעה וטורח בזכות שמקיימים המצות, דהא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל ע"י האי יומא שכפה הקב"ה על ישראל ההר כגיגית וקבלו גם המצוה דלימוד התורה, א"כ על לימוד התורה משלם הקב"ה שכר גם בעוה"ז, ממילא א"צ הת"ח ליגע ולטרוח כ"כ עבור פרנסתם כי בזכות התורה יזכו לברכה גם בשבתם בביתם על התורה ועל העבודה, וכמאמר הכתוב שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שנא (תהלים קכ"ז) ופירש"י שוא לכם בעלי האומניות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרכסין בעצבון וביגיעה בלחם העצבים של טורח, כן יתן הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשביל לעסוק בתורה, לידידו שנא. למנדד מעיניו שינה, עכ"ל עיי"ש וא"ש ודו"ק היטב. ועפי"ד האו"ח הנ"ל מובן מאוד פי' רש"י ז"ל בר"פ בחקתי, אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, משום דהי' קשה לרש"י איך מבטיח לנו השי"ת כל השכר הזה, ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו וגו' הא שכר מצוה שהרי נייר ניכא, לכן פירש"י שתהיו עמלים בתורה, ועל ביניר ההרה משלם השי"ת שכר בעוה"ז כמבואר וא"ש, כך בה עוד כמה מקראי קודש, אלא שאין רצוני להאריך יתן לחכמויחכם עוד:

ב בפנים אא כתבתי הטעם דבשבת ניתנה תורה רי השבת מוכח דאנו בבחינת בנים למקום חבב בן נח שנ רי"א דבר מצרא, וכעת נ"ל בדרך אחר עפ"י מה ששמעתי טעם להא דאמרו חז"ל בסנהדרין דף נ ע"ב דשבת ודינין וכיבוד אב ואם במרה נצטוו, וקשה אמאי לא המתין הקב"ה לצוותם ע"ז בעת מתן תורה נבחר יונת שנצטוו במ"ת, ומה נשתנו מצות אלו שניה רה עמהם עוד קודם מתן תורה, ושמעתי הטעם בזה דהק"ה ידע שהמלאכים יקטרגו וירצו שיתן להם את התורה ולא לישראל וכתבו המפורשים ז"ל שהם ב"י וניברא בר מיצרא שהתורה היתה אז בשמים במצר של הי זבים יבר מיצרא קודם, לכן ברצות ה' לתת שראב מיהר ונתן להם שבת ודינין עוד קודם הם דין שותפין כמ"ש חז"ל כל וכן כל השומר שבת כהלכתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית (וכמ"ש לעיל אא ושותף נגיה בי' דינא דבר מצרא כדקיי"ל ה סע"ף מ"ט ועיין בבאר הגולה לשם טענת המלאכים, כן שמעתי מתלמידי החוב מהו' יצחק אייזיק שווארץ נ"י מפה, שראה כן בששר אחד, וא"כ מובן טעם דבשבת ניתנה תורה בניה שבת הי' להמלאכים טענת בר מיצרא ורק ע"י שבת דנעשים ישראל כשותף להקב"ה במע"ב בטלה טענתם משו"ה נתן הקב"ה התורה בשבת ו"ש, והנה שכב על הא דצוה להם הקב"ה שבת ודינין עוד קודם מתן תורה, אבל הא דנצטיו גם על כיבוד אב ואם במרה לא נתבאר עוד בזה, מדוע נשתנה כיבוד ר שלא נצטוו אז, ואולי י"ל דהא כנה דכיבוד או"א היא לפי ששלשה שותפין יש בררדכ אב ואם והקב"ה ולכך מצד השותפות שיש להם ביברה הרדם הוקש כבודם לכבוד המקום כמבואר בקידושין דף ל' ע"ב יעו"ש, א"כ גם בזה י"ל כנ"ל דישראל היו שותפין להקב"ה ולכך נצטוו במרה על כיבוד או"א להודות על השותפות, ולכך אח"כ בעת מתן תורה אזדה לה טענת המלאכים מצד דינא דבר מיצרא דהא ישראל הם שותפין להקב"ה והם אינם שותפין וא"ש:

ובזה נלע"ע ליישב קושי' העי"ז ביו"ד ר"ס א' על הברייתא ברת כאשר צוויתיך מלמד שנצטוה משה בע"פ וכו' והקשה הטי מנ"ל הא דילמא כאשר צויתיך במרה, כמו שדרשו בסנהדרין נ"ו הנ"ל בשבת וכיבוד או"א כאשר צוך ה' אלהיך במרה, ולפי הנ"ל ניחא דבשלמא בשבת ודינין וכיבוד או"א י"ל לכך ננל"ע ע"ז במרה קודם מ"ת כדי שאח"כ בשעת מ"ת לא יהי' להמלאכים טענת בר מיצרא. משא"כ בשחיטה מהיכא תיתי לומר שנצטוו עוד במרה קודם מ"ת טפי משאר מצות, ומה טעם יש בה לצוות על השחיטה במרה יותר משאר מצות, ולכך שפיר דרשי כאשר צויתיך מלמד שנצטווה משה בע"פ וכו' וא"ש ודו"ק:

כא על המאמר הפלא מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות ויו"ט אפילו בשבת של ריל מצאי כעת בס' יבין שמועה מהגאון בעל שמן ריקר י"ל רכ כי תשא שפי' בפשיטות עפ"י מ"ש רז"ל עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, כי מי שדחיקא לי' שעתא בהוצאות השבת אל יטיל עצמו על הבריות ויעשה שבת חול ולא ירבה בהוצאות יותר מכדי יכולתו, ידוע מאמר חז"ל דאין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה, ולכן אין השכינה שורה אלא על עשיר (כמחז"ל בנדרים אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכו') יען כי העני נשבר לבו בקרבו והוא בעצבות, אמנם זה דוקא בימות החול, אבל בשבת ישמחו בו מקדשי שינו, ואף מי שעושה שבתו חול מחיות עניות, אפ"ה לא זזה השכינה ממנו, כי עצם היום גורם השמחה וחדות ה' היא מעוזכם וגורם השראת השכינה עכלה"ט והנה ראיתי בס' קטן הנקרא שיחות חולין של ת"ח שכתב על המאמר הנ"ל, ולולא דמסתפינא נ"ל שהי' נקוד על תיבת חו"ל והוא ר"ת חוץ לארץ רק שבדפוס השמיטו הנקודה ונשאר שבת של חול, והכוונה דהנה אמרו אין השכינה שירה בחוץ לארץ אמנם בשבת לא זזה שכינה אפי' בשבת של חוץ לארץ עכ"ל, ולע"ד שפיר עביד דמסתפי, דהרי מובא בכל הספרים לשון המדרש, מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפילו בשבת של חיל. ואי כוונת המדרש דלא זזה שכינה בשבת אפי' בחוץ לארץ, א"כ הול"ל בקצרה, מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפילו בחוץ לארץ, ומה האריך בלישני' לומר אפילו בשבת של חול, אע"כ הכוונה כמו שהבינו כל המחברים שבת של חול ולא שבת של חוץ לארץ וז"ב שו"ר אריכות גדול בזה בס' דברי חפץ להגאון מ' משה ארי' חרל"פ ז"ל בדרוש י"ג ומפני האריכות א"א להעתיק דבריו, ובסוף הדרוש כתב שם די"ל בשבת של חיל הוא שנת השמיטה שנקראת שבת הארץ אף שבאמת הוא חול שמותרים כל אדם לעשות בו מלאכה חוץ מלאכת עבודת אדמה מ"מ השכינה מקדש לכל ישראל בשנה ההיא יותר משאר שנים שהשנה ההוא הוא מוכשרת להתבודד ולעיין בגדולת ה' ומתגלה להם בטוב וכו' יעו"ש דפח"ח ובשעת כותבי עלה במנחשבתי די"ל שבת של חיל היינו חול המועד דגם הוא נקרא שבת דהרי יום הושענא רבה הוא חול המועד ואנו נוהגין לומר בו מזמור שיר ליום השבת (קודם יהי כבוד) ומוכח דגם חול המועד נקרא שבת, שהרי המג"א כתב באו"ח ס' תפ"ח דלכך אומרים בי"ט מזמור שיר ליום השבת דגם י"ט נקרא שבת ע"ש, (ועיין בחכמת שלמה להג' רש"ק מבראד או"ח סי' תרס"ד ע"ש), וז"ש ואפי' בשבת של חול היינו אפי' בחוה"מ דנקרא ג"כ שבת ולענין מלאכת דבר האבד הוי כחול:

כ"ב בדף פ"ח ע"א דרש ההוא גלילאה וכו' בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על יד תליתאי וכו' פירש"י אוריין תליתאי, תורה נביאים וכתובים. ובקונטרס תל תלפיות מחברת ז' אות קי"ח מביא קושיא מהה"ג דשאאק סעליצע נ"י הא בנדרים כ"ב ע"א אר"א ב"ח אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד מפני שערכה של א"י הוא שנא' כי ברב חכמה רב כעס עייי"ש, וא"כ מאי בריך רחמנא על נתינת נביאים וכתובים, ועיי"ש תשובת הרה"ג העורך נ"י על זה, ובמח"כ נעלם משניהם דקושי' זו כבר כתובה בשו"ת תשובה מאהבה ח"ר סי' וז"ל הגאון מהרי"ש נ"ז ז"ל בספרו דברי שאול לכאן בד"ה ויתיצבו בתחתית ההר וכו' וזה לדעתי מ"ש בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי וכו' ובשו"ת תשובה מאהבה הקשה לו אחד מהחכמים דמאי מעליותא הא אמרו בנדרים אלמלא זכו ישראל לא ניתן להם רק התורה וספר יהושע בלבד וע"ש מ"ש בזה. ולמ"ש נראה דהענין הוא כך דבאמת בהתוה"ק נרמז כל מ"ש הנביאים והכתובים כמאמרם בתענית דף ח' ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא רק דשכל אנושי לואה להשיג כל מה שנרמז וביגיעה רבה הוא מבין לכך ניתן להם נביאים וכתובים אבל אם היו זוכים היו מבינים הכל מהתורה, וז"ש בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי היינו כפרש"י תנ"ך, לעמא תליתאי היינו כהנים לוים וישראלים והיינו לפי שיש בה המון כהנים ולוים שיוכלו להשיג יותר מישראלים לכך ניתן להם כל אלו שיבינו הכל. וז"ש על יד תליתאי דהיינו משה רבינו שהוא השיג הכל בהתורה עצמה ודו"ק היטב כי היא ענין נכבד עכ"ל הנעים ובאמת מלבד זה ג"כ לא קשה, דהא כתב בנדרים שם בספר עיון יעקב (שעל העין יעקב) דר"א ב"ח דאמר אלמלא לא חטאו ישראל וכו' פליג אהא דאיתא במדרש וברש"י על פסוק ויתן אל משה ככלותו מה כלה מקושטת בכ"ד קישוטין אף ת"ח צריך להיות בקי בכ"ד ספרים ועיין בספרי שבות יעקב סוף חלק ב' עכ"ל עייי"ש, א"כ אין קושיא מר"א ב"ח על ההוא גלילאה די"ל דהוא סובר כהמדרש הנ"ל דפליג על ר"א ב"ח ואטו גברא אגברא קרמית ודו"ק:

כ"ג העתק מס' שער בת רבים פ' לך לך. הביא בשם ע"נ סו"פ כי תצא על מ"ש חז"ל במסכתין (דף י' ע"ב) א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה כו', וקשה הלא כל התורה נקראת מתנה כמ"ש וממדבר מתנה, ולמה נקראת מצות שבת מתנה יותר מכל המצות, אלא כי בכל המצות היצה"ר מכביד עליו שהוא היפך תאותי, לא כן מצית שבת שהיא ככל תאות האדם אכילה ושתי' ושינה וביטול מלאכה רק שיעשה הכל לש"ש ושלא לדבר בו דברים בטלים כל המעת לעת, רק בד"ת וקדושה, ובעד דבר קל כזה נמחלו עונותיו כמחז"ל קי"ח ע"ב כל המשמר שבת כהלכתה אפי'

עבד ע"ז כדור אנוש מוחלין לי על כל עונותיו, הרי זהו מתנה טובה מאוד, ומי שאיני עושה זאת הוא שוטה ומשוגע עכ"ל:
(עוד שם) בפ' וישלח, הביא על מ"ש (בדף קי"ב ע"ב) קרי עלי' דר' יוחנן לית דין בר אינש ואיכא דאמר' קרי עלי' כגון דין בר אינש, ופי' ביד יוסף פ' בראשית וביד משה דרוש א', דפליגי במחלוקת שנפל בין החוקרים והמקובלים, דת"ק סובר כדעת החוקרים דמלאך עדיף מצדיק, לכן כשרצה חזקי' לכבדו וליתן לו מעלה אמר לית דין בר אינש רק מלאך דעדיף ואיכא דאמרי סוברים כדעת המקובלים דאדם עדיף ממלאך ונשמתי יותר גביה מעולם המלאכים כי היא חצובה מתחת כסא הכבוד (ולכן זכו ישראל לקבלת התורה יותר מהמלאכים כמ"ש הקב"ה למשה אחוז בכסא כבודי וכו'), לכן נתן לו מעלה וכבוד שהוא בר אינש עכ"ל: (עוד שם) בפ' שמות, הביא על מ"ש (בדף פ"ט ע"א) בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן הוא, והקשו התוס' וכי שטן לא הי' יודע מתן תורה, ותי' האר"י הקדוש זי"ע כי התורה ניתנה בשבת כדאי' בדף פ"ו ע"ב, וביום שבת הקליפות כולם מתחבאים בנוקבא דתהומא רבה כי אינם יכולים לסבול יום השבת לפי שהוא יום קדוש והם טמאים, וז"ש וגם במנוחתו לא ישכנו רשעים, (לכן אם חל ר"ה בשבת אין תוקעין בשופר. כי טעם תקיעת שופר בר"ה אמרי חז"ל ר"ה ט"ז ע"ב כדי לערבב את השטן וע"ש בתוס' בשם ירושלמי, אבל בשבת א"צ לערבב שטן כי היא בנוקבא דתה"ר, עיין יע"ד ריש ח"ב). ע"כ ניחא שלא ידע השטן ממתן תורה עכ"ל: ועוד שם) בפ' אחרי, הביא בשם ברכת יעקב בשם הגר"א מווילנא זי"ע, על מ"ש (בדף קכ: ע"א) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני דכתיב אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעביר מעל עבדך, והקשה הרי"ף בע"י מנלן שגדולה שמא שניהם שקולים הם ע"ש תירוצי, (א"ה אני לא וכרתי שם שהר הקושי' ולא התירוץ), וי"ל דידוע שהנפטר מרבי חל פני כבם כלפי רבו אלא פניו כלפי רבי, לכן המלאכים כשחר מאברהם הלכו אחורנית להיות פניהם נגד השכינה שהיתה שם והנה אברהם כאשר ראה את האורחים הלך לקבל פניהם ובקש מאת ה' שימתין עד שיקבל האורחים. והנה כאשר עבר מאת פני ה' היה השכינה לו ללילך ופניי כלפי השכינה ולא כלפי האורחים אך אין דרך ארץ לקבל פני האורחים כן לכן הסיב פניו כלפי האורחים לקבלם בסבר פ"י. כמ"ש וירא וירץ לקראתם, לקראתם משמע נגד פניהם יתן כדרכו כי א"א לרוץ אחורנית, והסיב פניו מנגד פני השכינה והיה אחוריו נגד השכינה, וז"ש גדולה הכנסת אורחים מלהיות מקביל פניו נגד השכינה עכ"ד ודפח"ח (ע"ד שם) הביא בשם המפרשים על הקושיא בשלמא אנחנו למדנו זאת מאברהם אבל אברהם עצמו מנין ידע זאת לאמר לה' שימתין

ער שיכניס האורחים לביתו אמנם ידוע דגופו של אאע"ה נזדכך מטהר מאוד וכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו רצו מעצמן לקיים כל מ"ע השייך לאותו אבר וכל מל"ת השייך לאותו גיד, (וכמי שמצינו ביעקב כשהיתה רבקה עוברת על פתחי ב"כ וב וב"מ היה יעקב מפרכס לצאת וכו' ברש"י פ' תולדות) לכן כשראה אברהם אורחים באים, אז רגליו רצו מעצמן בגודל חשק להכניסם לביתו ולא הי' יכול לעמוד לפני ה' לז"א אל לא תעבור מעל עבדך, ומזה למדו חז"ל דגדולה הכנ"א וכו' רחל:

לא הי' אברהם הולך מעל ה'. וז"ש וירא וירץ לקראתם פרש"י וירא לשון הבנה שאברהם עצמו הבין בשכלי מחבריו שמצוה זו ראוי לעשות וק"ל, (וכבר הבאתי זה בקו בספרי ילקוט הגרשוני פ' וירא, ועוד לעת שם ועיין בזה בס' אמרי שפר להגאון ר' שלימה קליגער ז"ל שכתב על המדרש וירא וירץ לקראתם וירא בשכינה וירא במלאכים וי"ל הכוונה עפי מ"ש במק"א הטעה דאמרי חז"ל גדולה הכנ"א יותר מקבלת פני השכינה, משום באורחים כיון שיש להם צלם אלהים לכך הוי זה ג"כ כקבלת פני השכינה וגם מצות הכנסת אורחים, אך לפי תינח באורח שיש לו צלם אלהים אבל אדם רשע כהר צלו מעליו וכו' לא שייך טעם זה, אך הי אין בקור להבין מי שיש לו צלם אלהים או לא. אבל אברהם עה אם הי' יכול לראות בשכינה אא יכול להבין מי שיש לו צלם אלהים ובפרט דאז הי' השכינה כנגד ג"כ ולכך ראה בשכינה וראה בהם אם החררה בהיה אלהים וז"ש שאחר שראה שלשה אנשים גנבים עני אז וירא שנית בשכינה וירא במלאכים אם צלם אלהים דומה זה לזה, וכיון שראה שדומה אז וירץ לקראתם כי בא' יעשה שניהם קבלת פני השכינה ומ הכנסת אורחים עכ"ד ודפח"ח, ועוד ראיתי ב"ה בריה ששר ושכחתי שמו, עפ"י פירש"י כחום היום הינה הרבה חמה מנרתיקה שלא להטריח באורחים יהיה קשה ניה הוצרך הקב"ה לשנות הטבע בעבור זה הנד בלה יכול להשרות שכינתו אצל אברהם כל היום אא לא הי' מטריח א"ע באורחים כי איך אא ויכניס אורחים, אלא מדהוצרך הקב"ה לשנות טבע העולם ולהוציא חמה מנרתיקה שלא להטרידו באורחים דגם אם הי' משרה שכינתו אא לעזוב השכינה ולהכניס אורחים, אא ע"ה שגדילה הכנ"א מקבלת על השמים א"ל הקב"ה אתמול אכלתם בשר בחלב והיום דהם רוצים לקבל התורה, ויש לפרש דהנה מבואר בס' הרקנטי הטעם שמותר לאכול חלב ואח"כ בשר, ואסור לאכול בשר ואח"כ חלב, משום דחלב הוא רומז על בחי' חסד, ובשר רומז על בחי' דין. ואנן קיי"ל תתאה גבר לכן אסור לאכול בשר ואח"כ חלב, כי הבשר דהוא בחי' דין יהי' בגוף האדם מתתאי, ולמעלה החלב שהוא בחי' חסד יגבור הדין ח"ו. אבל מותר לאכול חלב ואח"כ בשר. שאז יהי' החלב מלמטה והבשר מלמעלה, ויגברו החסדים ע"כ. והנה

מצינו בדחז"ל (כתובות ק"ד) יה"ר שיכיפו תחתונים אה העליונים, והנה לכאורה באמת קשה על המלאכים שאכלו בשר וחלב, אך י"ל שאכלו חלב החלה ואח"כ בשר, וכמ"ש בקרא ויקח חמאה וחלב ואח"כ ובן הבקר אשר עשה וכנ"ל, אמנם הא ניחא אי אמרינן תתאי גבר, אבל אי אמרינן עילאה גבר, הקושיא במקומה עומדת למה אכלו חלב ואח"כ בשר והוי הבשר למעלה גברי הדינים ח"ו, ולכך א"ש המדרש כשאמרו מה"ש הנה הדן על השמים, ורצו שיגברו עליונים על התחתונים משום דס"ל עילאה גבר, א"ל הקב"ה אתמול אכלתם בשר בחלב דהיינו חלב ואח"כ בשר משום דקיי"ל תתאי גבר, והיום אתם רוצים לקבל התורה משום עילאה גבר, ואתם סותרים עצמיכם, לכן הניחו מזה ואתנה התורה לישראל ויגברו התחתונים את העליונים ככר קדשו, (והנה בילדותי שמעתי זה בשם הרב הקדוש מהי' כבי הירש מרימנוב זי"ע, ואולי גם הגה"ק מליסקא ז"יע אמרי בשם הרה"ק הנ"ל, והרב המו"ל ס' הישר והטוב לא כיון יפה בשמיעתו):

כ"ה בענין זכו' ושמור בדבור אחר נאמרו דמבואר בשבועות דף כ' ע"ב דלכך נאמרו בדבור א' כדי לחייב גם הנשים בקדוש היום מצד כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה ע"ש, נ"ל ליתן טעם לדבר למה רצה הקב"ה לחייב הנשים במ"ע דקדיש היום טפי מכל שאר מ"ע שהז"ג דהנשים פטורות, וי"ל דזהו מחסדי ה' לפי דבאמת על מ"ע דקדוש היום משלם הקב"ה השכר גם בעה"ז משא"כ בכל המצות דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא) כדאיתא בשבת דף כ"ג ע"ב אמר ר"ה הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין (וע"ש במהרש"א ז"ל בח"א) וע"כ רצה הקב"ה לחייב גם הנשים כדי שגם הם יקבלו שכר ע"ז גם בעוה"ז ובזה נ"ל לפרש הפסוקים בתהלים סי' ס"ב אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כי עוז לאלהים, ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ופרש"י בתהלים שם על אחת דבר אלהים וכו' דרבותינו דרשוהו אזכור ושמור בדבור א' נאמרו (והוא מרומז במ"ש שתים זו שמעתי, זו ר"ת זכור ושמור) וכבר הבאתי לעיל בשם הגאון ר' מאיר א"ש מאונגוואר ז"ל דקשה לפי"ז לפרש פסוק ולך ה' חסד וכו' מה ענין זה אל הפסוק הקודם. אמנם לפי"ז ניחא, דמתחלה אמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי דהיינו זכור ושמור בדבור א' נאמרו, כי עוז לאלהים, דזה הכח הוא לאלהים לדבר ב' מלות בפ"א, וגם לנו נתן הכח אלהי הזה לשמוע ב' מלות בפ"א מה שהוא חוץ לדרך הטבע, ולמה עשה השי"ת כן אלא להודיענו שגם הנשים חייבות בקדוש היום מצד כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, אך קשה למה באמת רצה הקב"ה לחייבם במצוה זו טפי מכל המצוה שהז"ג שהנשים פטורות, לז"א יען. ולך ה' חסד, כי אתה תשלם לאיש על המצוה דקדוש היום. כמעשהו

כיני שעושה בעוה"ז כן תשלם לו בעוה"ז, לכן רצה הקב"ה לחייב גם הנשים במ"ע זו כדי שגם הם יקבלו שכר ע"ז גם בעוה"ז וא"ש ודו"ק:

[ואל תשיבני דא"כ הו"ל לחייב הנשים גם בציצית מה"ט דהרי גם בציצית איכא שכר בעוה"ז, כדאמר ר"ה בשבת שם הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה, דבאמה ז"א דטלית נאה אינו על דרך שכר כ"א שיזכה למצות ציצית בטלית נאה, אבל בקידוש היום הוא ודאי על דרך שכר בעוה"ז, דאל"כ הו"ל לר"ה לומר, הזהיר בקדוש היום זוכה ליין טוב. כמו דאמר בציצית זוכה לטלית נאה, אלא מדקאמר זוכה וממלא גרבי יין, משמע ודאי שיהי' לו יין בשפע רב וזה ודאי על דרך שכר גם בעוה"ז וא"ש ודו"ק:

וא"ת על ר"ה גופא קשה מנלי' דעל קדוש היום יש שכר גם בעוה"ז טפי מבשאר מצות, י"ל דגם זה נכלל בזכור ושמור בדבור א' נאמרו, דרצה הקב"ה להורות בזה דכשם שמקבל על השמירה שכר בעוה"ז, כן מקבל ג"כ על הזכירה שכר בעוה"ז, והא דמקבל שכר בעוה"ז על השמירה הוא כמ"ש בחי' בכור שור למס' ב"ב דף ט' דשכר עשה בהאי עלמא ליכא כי היכי דעונשה ליכא, דהא דמכין אותו עד שתצא נפשו היינו לעשות העשה אבל בשכבר ביטלה אין ב"ד מענשין עלי', אבל לא תעשה דמלקין עלי' ה"נ שכרה בעוה"ז איכא עכ"ל, א"כ על שמירת שבת דהוא ל"ת דאיכא עונש סקילה בעוה"ז, איכא נמי שכרה בעוה"ז, וזה ענין זכור ושמור בדבור א' נאמרו כמו דמקבל שכר בעוה"ז על השמירה, כן מקבל נמי שכר על הזכירה גם בעוה"ז ומכאן למד ר"ה דהזהיר בקדוש היום ומקיים זכור זוכרהו על היין, זיכה וממלא גרבי יין ומקבל שכרו בעוה"ז, ומה"ט נמי גם נשים חייבות בקה"י ד"ת, כדי שגם הם יקבלו שכר ע"ז גם בעוה"ז, וא"ש המשך הפסוקים אחת דבר אלהים וכו' ולך ה' חסד וכו' לפי"מ שדרשוהו רבותינו ז"ל דקאי על זכור ושמור בדבור א' נאמרו כדי לחייב הנשים בקה"י ד"ת כמבואר בשביעות דף כ' וכמש"ל, כנלענ"ד ברור בעזהי"ת]: (כ"ו) בדף קי"ח ע"ב וא"ר יוסי יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו, א"ר פפא לדידי חשדן ולא הוה בי, וצ"ב במה חשדוהו והיכן מרומז שחשדוהו, ועיין מ"ש בזה לעיל בד"ה לדף ק"מ ע"ב בשם ס' אורח ישרים על אגדות הש"ס, ועתה אני רואה שכבר קדמו בזה בהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל בדף ק"מ ע"ב וז"ל, ולאו מילתא היא. עיין חידושי אגדות שפי' דר"פ לטובת עצמו אמר כן שהיה עושה שכר ואני אומר על פירושו ולאו מילתא היא דמאי יענה על ר"ח (מאי נוגע בדבר היה) דהאי ולאו מילתא היא שב ג"כ על דבריו, ואולי דלזה כוון ר"פ לעיל (קי"ח ב') באמרו לדידי חשדן ולא הוה בי, כי יש שהיו חושדין אותו כפי' מהרש"א עכ"ל, (ובעל אורח ישרים זכרונו הטעתו וכתב זאת משמי, דנפשי') וע"ע בש"ס דפוס ווילנא מביא

בשם הגאון ר' שאול קאצנעלבאגען זצ"ל דקאי על מ"ש בקידושין דף ע"ב ע"א "חנן בן פינחס אומר חביל ימא (שם מקום) תכילתא דבבל (מכלולה ותפארתה של בבל ליוחסין) שוניא וגוביא וציצורא (מקומות הם) תכילתא דחביל ימא (תפארת של חביל ימא) אמר רב פפא והאידנא איערבי בהו כותאי ולא היא איתתא הוא דבעא מינייהו ולא יהבו לי' ופירש"י איתתא בעא מינייהו, כותים לא נתערבו בהם אבל הקול יצא ע"י ששאל כותי א' אשה מהם אבל הם לא נתנו לו ויש אומרים רב פפא בעא מינייהו אתתא ולא יהבי לי' לכך היה מוציא עליהם שמץ פסול וקשה בעיני לומר כן עכ"ל (ועיין בתוס' שם ד"ה איתתא וכו' וי"א דקאי אדרב פפא ולא נהירא דח"ו שיעלה בדעתו של אותו צדיק להוציא לעז עליהם שלא כדין עכ"ל) ועל ענין זה אפשר שאמר לדידי חשדן ולא הוה בי עכ"ד קדשו (שו"ר שכבר העתיקו בעץ יוסף שעל הע"י לכאן עיי"ש):

כז בענייני שבת הנדפס בסידורים מובא בשם ס' נועם מגדים ז"ל בפ' פקודי דהנה כתיב בזוה"ק בר"מ פ' צו ובפ' נשא וכ"כ בכמה סה"ק דהתלמיד חכם נקרא שבת ע"ש וכתבו דחייבים לכבדו במאכל ומשתה ומלבוש כמו שמכבדין לשבת כו' וא"כ כיון דבכל ימות החול הת"ח נקרא שבת א"כ השבת שלו נקרא שבת של שבת משא"כ לשאר המון עם נקרא שבת שלהם שבת של חול, והיה אמינא דדוקא לת"ח וצדיקים שמתנהגים בכל ימות השבוע בת"ת ומע"ט לעבוד ה' ביראה ואהבה אזי הם משיגים בשבת תוס' קדושה וטהרה והשגה ובאה להם נשמה יתירה אבל להמוני עם שמבלים כל ימות השבוע בעסקי הזמן, הוה אמינה שלהם אין בא בשבת נשמה יתירה ותוספת קדושה, לזה ארז"ל מעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפילו בשבת של חול" פי' אפי' מהמוני עם שנקרא שבת שלהם שבת של חול, ג"כ כל אחד ואחר לפי ערכו ולפי מעלתו ולפי הכנתו משיג יותר קדושה ויראה מבימות החול ונכון הוא עכ"ל הטהור:

כח בטורי אבן ר"ה דף כ"ז ע"א הקשה בהא דאמרי' בשבועות דף כ' ע"ב דזכור ושמור בדבור א' נאמרו לכדר"א בר אהבה דאמר נשים חייבות בקדוש היום ד"ת דאמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה אתנהו נמי בזכירה, א"כ לאביי דס"ל בברכות דף כ' ע"ב דנשים אין חייבות בקדוש היום מה"ת אלא מדרבנן למאי נ"מ נאמרו זכור ושמור בדבור אחד ובסידור באר חיים דף קי"ח בד"ה כל מקדש שביעי כו' כתב, די"ל דודאי על מ"ע שמקיימין בקום ועשה יש יותר שכר מעל שמירת ל"ת המתקיימת בשב ואל תעשה, אמנם כאן הי' רצון השי"ת כביכול שהשומר שבת לקדשו מעשות כל מלאכה יקבל שכר כעושה מעשה ומקיים מצות קידוש היום, ולכך זכור שהוא מ"ע דקידוש היום ושמור שהוא ל"ת, בדיבור אחד נאמרו ע"ש, והנה

זכה לכוין בזה לדעת הגאון האדיר מהו' מאיר א"ש מאונגוואר זצ"ל כמובא בס' זכרון יהודא והבאתיו כבר לעיל בביאור הפסוקים בתהלים סי' ס"ב אחת דבר אלהים וגו' ולך ה' חסד וגו' ע"ש, ולפימ"ש מ"ש לעיל בד"ה בענין זכור ושמור וכו' דכשם שמקבל שכר על השמירה גם בעוה"ז יען דשמור הוא ל"ת ועל שמירת ל"ת איכא שכר גם בעוה"ז כמ"ש בחי' בכור שור לב"ב דף י"ט עיי"ש, כך מקבל שכר על הזכירה דהוא מ"ע דקידוש היום גם בעוה"ז, ומה"ט אמר ר"ה בשבת דף כ"ג הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין עיי"ש, א"כ י"ל דלכך נאמרו זכור ושמור בדבור אחד וא"ש גם לאביי, ובלא"ה י"ל לפי מ"ש בס' תורה תמימה פ' יתרו אות נ"ו וז"ל, בירושלמי ומכילתא ובתוס' ובפירש"י בפסיק זה חשיבי כל הדברים שנאמרו בדבור אחד, שוא ושקר, זכור ושמור, מחללי' מות יומת וביום השבת שני כבשים, לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך, ערות אשת אחיך לא תגלה יבמה יבא עליה, ולא תסוב נחלה וכל בת יורשת נחלה, וכתב בשו"ת מהר"ם אלשקר בשם רה"ג, דכונת הענין נאמרו בדבור אחד מפני שאלו הענינים סותרים זא"ז, ולכן בשעה שאמר הקב"ה מחלליה מות יומת, בה בשעה אמר וביום השבת להקריב שני כבשים אע"פ שהוא חלול שבת, וכן ביתר הענינים, והנה בזכור ושמור לכאורה אין כל סתירה והתנגדות זל"ז, וא"כ צריך הסבר בענין אמירתן בדבור אחד, וכבר נתעוררו ע"ז איזו מפרשים ובאורם אינו עילה יפה, ועיין בהגהות מהר"ץ חיות, ולי נראה פשוט דהכוונה ע"פ הדרשה של המכילתא, זכור ושמור, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקודש (א"ה עיין בזית רענן שעל הילקוט), והיינו בין בכניסה שבת בין ביציאתו צריך להוסיף מחול על הקודש, והנה זה אמנם דבר הסותר זא"ז. כי ממ"נ אם נחשב אה מקצת היום שבערב שבת ללילה הלא באותו הזמן ביציאת השבת צריך ג"כ לחשבו ללילה, וכן אם אנו חושבים את מקצת הלילה של מוצאי שבת ליום איך נחשב זה הזמן גופיה בערב שבת ללילה, ולכן צריך לומר דבדבור אחד נאמרו שנלך בשני הזמנים לחומרא, וזהו זכור מלפניו ושמור מלאחריו עכ"ל עיי"ש, א"כ מיושב שפיר קושי' הטו"א ז"ל דלאביי י"ל דלכך נאמרו זכור ושמור בדבור אחד להורות שנלך בשני הזמנים לחומרא כנ"ל ודוק:

כ"ט ועוד י"ל דהנה איתא בזמירות לליל פ"ק דורשי ה' זרע אברהם אוהבו, המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבוא, והוא תמוה דבתחלה הוא תוס' שבה של ע"ש ואח"כ הוא התוס' שבת של מוצ"ש ואיך מהפך הסדר ואמר תחלה המאחרים לצאת וכו' ואח"כ וממהרים לבוא, ומ"ש בזה בסידור החדש דפוס ווילנא בשם ס' מטיב נגן, יען דהתורה ניתנה בשבת (כמ"ש שבת פ"י ע"ב) ולכן קיימו תוספת שבת ביום ההוא ביציאת השבה

ובשבת שאחריה קיימו גם בכניסתה, ואף שכבר כנמר על השבת במרה אבל תוספת שבת לא נרמז עד עשרת הדברות עכ"ל, לא נהירא לי דהא כתב הפמ"ג ז"ל בס' תיבת גומא פ' ואתחנן בפסוק שמור את יום השבה לקדשו, את יום י"ל לרבות תוס' שבת עיי"ש, א"כ כאשר צוך ה' אלהיך במרה קאי גם על הריבוי דאת הערבה תוס' שבת א"כ מוכח דגם על תוס' שבת כבר במרה נצטוו:

ולכן הנכון בזה מ"ש בעיון תפלה (שם בסידור הנ"ל) עפ"י תוס' חדשים על המשניות (שבת פ"ב מי) ספק חשכה דלכאורה הי' נראה להקל בין השמשית של עיולי יומא מביהש"מ של אפוקי יומא משום חזקת היום (ובאמת לא שייך למימר הכי, דחזקה היא דיקא בגוף אחד כמו ספק נטמא ספק טבל ספק התפלל ספק לא התפלל, אבל לאוקמי ספק רגע זה על חזקת רגע הקודם לא שייך למימר, שהרי הרגעים מתחלפים זה אחר זה), ודברי הפייטן בדרך לא זו אף זו נאמרו, לאת זו בלבד שמאחרים לצאת משום חומרא דחזקת שבת, אלא אף ממהרים לביא מבלי הביט על קולא דחזקת חול עכ"ד ודפח"ח. והנה באמת צדקו דבריו דלא שייך בזה לאוקמי אחזקה, רק כיון דיכולים לטעות להקל טפי בזכור מלפני מבשמור מלאחריו, יען דבזכור מלפניו איכא חזקת חול, ובשמור מלאחריו איכא חזקת שבת לכן נאמרו זכור ושמור בדבור אחד להורות דשניהם שוין וצריך להחמיר בשניהם בשוה יען דבאמת לא שייך בזה לאוקמי אחזקה ומיושב קי' הטו"א ז"ל דלאביי י"ל להכי נאמרו זכור ושמור בדבור א' וא"ש:

ועוד י"ל לפימ"ש בסה"ק דרך פקודיך:

דפוס מונקאטש דף פ"ו ע"א וז"ל. הבנתי מס' טעמי המצות למהר"ד הבבלי [א"ה צ"ל למהר"ם הבבלי והיא ר"ת מ' ר' מנחם הבבלי כמ"ש במדרש תלפיות ענף יין ע"ש], זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, הייני זכור את יום השבת לקדשו, ושמור היינו אזהרה שלא לזכרו בעת המצטרך, היינו בעסק פיקוח נפש צריך לחלל שבת וסיבה האזהרה שלא לזכור הוא כדי לזכור כי אמרז"ל חלל שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה וא"כ ענין החילול במקום פ"נ היא זכור ושמור עכ"ל ע"ש, א"כ מיושב קו' עיר דלאביי י"ל להכי נאמרו זכור ושמור בדבור א' וא"ש והנה מריש הו"א לתרץ הקושי' עפ"י מ"ש רבינו מהר"ל מכררג. בבור ארי' על רש"י פ' ואתחנן בד"ה בדבור כרר וכו' וז"ל:

וא"ת ולמה נאמרו זכור ישמור בדבור רד, אין לומר שבשביל שדרשו ז"ל זכור ושמור בדבור א' נאמרו לומר לך כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנה ובשמירה איתנהו בזכירה דזה אינו דאם היה נאמר זכור ושמור ביחד מכל שכן דהוי מקשינן להדדי זכור ושמור כל שישנן בשמירה ישנו בזכירה, ויראה כי מה שהם בדבור

אחד נאמרו לפי שהם שני דברים והם באמת דבר אחד ויש לך לדעת כי שמור הוא שיושלל כל מלאכה מן היום באופן שלא יימצא בו מלאכה עד שיהא ראוי לקדשו, ומ"מ בשלילת המלאכה מן היום הזה לא נמצא בו השבת כי כמה פעמים שהאדם הוא שובת מן המלאכה ולא יהיה ניכר שיש לו שבת, לכך ציותה התורה זכור את יום השבת לקדש את השבת ולזכור אותו לקדשו שבזה יהיה היום מקודש, ואמנם בזכירה אין זה כלום אם יעשה בו מלאכה דמאי מועיל קדושתו בפה לומר שהוא קדוש ויהיה נוהג מנהג חול בעשיית המלאכה הרי זכור ושמור כמו דבר אחד שעל ידי שניהם הוא השבת ולפיכך נאמרו בדבור אחר עכ"ל הזהב, וא"כ מיושב קו' הטו"א ז"ל די"ל לאביי לכך נאמרו בדבור א' כן רציתי לומר לכאורה, אך אח"כ נתיישבתי דז"א דבאמת אין כוונת הגור ארי' לסתור קאי דרשת חז"ל מזכור ושמור כל שישנו בשמירה וכו' הלא אדרבה לבנותו ולחזקי הוא בא ותוכן כוונתו דלא מצד ההיקש למדו חז"ל כן דא"כ הו"ל לכתוב זכור ושמור ביחד ומכ"ש דהוי מקשינן להדדי ודרשינן כל שישנו בשמירה וכו' אלא מצד דנאמרו בדבור אחד הוא דלמדו כן דלפי דזכור ושמור הוא דבר אחד ובלא שמור אין זכור ובלא זכור אין שמור א"כ מוכרח דגם נשים חייבות בקרה ד"ת דכיון דישנם בשמור את יום השבת לקדשו ואם פטורות מזכור במה יודע איפה קדושת השבת ובמה ניכר שמקדשים אותו דילמא מלאכה הוא דלית להו וכמה בטלני איכא בשוקא אעכ"ח דחייבות בקדה" לקדשו בפה ולימד שהוא קדוש א"כ בזה שומרים את השבת, אמנם אביי דס"ל דנשים חייבות בקדה"י רק מדרבנן עכ"ח דלא ס"ל הך דרשה, א"כ שפיר הקשה הטו"א א"כ למאי נ"מ נאמרי ש בדבור א', וצ"ל כתירוצים שכתבתי לעיל: ועפי"ד גור ארי' הנ"ל מיושב לנכון קושי' התוס' בשבועות דף כ' ע"ב בד"ה כל שישנו דאימא איפכא דהני נשי הואיל וליתנהו בזכירה ליתנהו בשמירה ועל מה שתירצו דלחומרא מקשינן כבר הקשו דא"כ ליחייבו נשים בציצית ע"ש, אבל לדברי הגור ארי' ניחא דבשלמא אם מכח ההיקש הי' דרשינן כן שפיר הי' יכולין לדרוש איפכא ולפטור נשים משמירה אבל כיון דבאמת לאו מכח ההיקש דרשינן כן רק מכח דנאמרו בדביר א' ושניהם קשורים זב"ז היא דדרשינן כן דכל החייב בשמירה בעכ"ח דחייב גם בזכירה דאל"ה במה ניכר ששובת את השבת א"כ אי אפשר לדרוש איפכא דכל הפטור מזכירה פטור גם משמירה דהיכן מרומז זה בהא דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו וא"ש ודו"ק:

ועיין בתשו' בית שערים למו"ח הגאון ז"ל חאו"ח סי' צ"ח שכ' דאותן המחללים שבת לתיאבון ומאמינים בה חייבים בקידוש ובהבדלה ע"ש ולפי"ד הגור ארי' דזכור ושמור קשורים זב"ז ואם אין זכור אין שמור ואם אין שמור אין זכור (וכמ"ש להדיא ואמנם

בזכירה אין זה כלום אם יעשה בו מלאכה וכו') פסקי של מו"ח זצ"ל צ"ע לדינא: (ל) וסידור דפוס ווילנא הנ"ל (הנקרא בשם אוצר התפלות) הואיל ואתי לידן, ארשום בו איזה הערות (א) בנוסח הברכה של נשיאת כפים אשר קדשנו בקדושתו וכו' כתב שם בדובר שלום וז"ל:

שינוי ניסח הברכה מכל ברכת המצות שמברכים אשר קדשנו במצותיו וכאן לא הוזכיר מלת במצותיו, הכוונה עפ"י דאיתא וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם איתה שעה זכה בנשיאת כפים לו ולדורותיו עד שיחיו המתים, הרי דפעם ראשון שברך אהרן ברכת כהנים לא היה מצד המצוה רק מעצמו, ובשכר זה זכה לנשיאת כפים, לכן אין מברכין ע"ז במצותיו דהמצוה נצטוו אח"ז. בזכות אהרן, לכן מיחסים הברכה לקדושתו של אהרן שברך בלא מצוה ועי"ז נצטוו אח"ז למצוה עכ"ל ע"ש. ואני תמה מאוד דא"כ מה יענה למ"ש הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות תרומות, כל האוכל תרומה מברך ברכת אותו מאכל ואח"כ מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה עכ"ל, והנה גם שם לא הוזכר מלת במצותיו, ושם לא שייך כלל מ"ש בעל דובר שלום הנ"ל (ב) מ"ש בדובר שלום על ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וכו' כבר כתוב בתורת רבינו בעל הטורים פ' ואתחנן פסוק שמע ישראל ע"ש (ג) מ"ש בדובר שלום אהבה רבה, ומליצת קוממיות הוא ע"פ מאמר חז"ל מתי חו"ל יבאו באחרית הימים לא"י ע"י גלגול מחילות, לכן מבקשים שתוליכנו קוממיות לארצנו מהלכי קומה בחיים, לא אחר המות בגלגול מחילות וכר' ע"ש, דבר זה כתוב בתורת משה בעל חת"ס ז"ל בתשו' חיו"ד סי' של"ב וז"ל ורגיל אני לומר שע"כ תיקנו בברכת אהבה לומר ותוליכנו קוממיות לארצנו לאפוקי לאחר מיתה ע"י גלגול אלא בחיים קוממיות וכו' עכ"ל ע"ש (ד) בתחלת השמ"ע נתקשה בדובר שלום על מה שאנו אומרים אלקינו ואלקי אבותינו, דהיה מהראוי לומר להיפך אלהי אבותינו ואלהינו, דהרי אבותינו קדמו בזמן ממנו, ועיין בנימוקי הגאון ר' ישעי' בערלין ז"ל מברעסלא שנדפס בסיף הסידור הנ"ל שהקשה ג"כ כן ועיי"ש מ"ש בזה, ולפי מ"ש אני עני לקמן בהשמטות למס' פסחים בשם הגאון האדיר ר' מאיר א"ש ז"ל מאונגוואר, על מאמר חי"ל יכול יהו חותמין בכולם ת"ל והי' ברכה בך חיתמון וכו' עי עיי"ש. א"ש מאוד ודו"ק היטב ותבין:

ל"א מדרש פליאה למה לא כתב ויהי ערב ויהי בקר ביום השבת, מפני שנשים חייבות בקידוש היום ד"ת (מובא בחוט המושולש וע' בכלי חמדה פ' בראשית ובילקוט סופר פ' בראשית לנישואין אות קנ"ג מ"ש בזה) ולפענ"ד נראה לפרש דהנה איתא במכילתא זכור ושמור זכור מלפניו ושמור מאחריו מכאן אמרי מוסיפין מחול על הקודש ופי' בזית

רענן שעל הילקוט פ' יתרו שכל דבר בא עדיין נופל לשון זכירה שלא ישכחנו ועל דבר שכבר הוא בידו נופל לשון שמירה שלא יאבד אותו, ומוכח מכאן דצריך להוסיף מחול על הקודש, אך לפי"מ שדרשו חז"ל דזכור היא מ"ע ושמור הוא מצות ל"ת ולמדו מזה דנשים חייבות בקדה"י דכל שישנו בשמירה וכו' (ועי' רמב"ן פ' יתרו פסוק זכור וגו') אין מזה שום הוכחה דצריך להוסיף מחול על הקודש, כי זכור ושמור הוא מ"ע ול"ת שכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא ל"ת ובא ללמד שכל שישנו בשמירת הל"ת ישנו במ"ע דזכירה, ולא משו"ה נקט כאן לשין שמור ללמד על שמור מלאחריו גם לא משו"ה נקט לשון זכור ללמד על זכור מלפניו וז"ב, והנה בס' ילקוט דוד פויזנער פ' בראשית הביא בשם ס' יד יוסף, דלכך לא כתיב ויהי ערב ויהי בוקר בשבת כבשאר ימים, משים שצריך להוסיף מחול על הקודש ר"ל אף קודם ערב הוא שבת ולכך לא כתיב בו ויהי ערב עיי"ש, אך על זה קשה עדיין הו"ל לכתוב גם בשבת ויהי ערב ויהי בוקר כבשאר ימים, ואי משום דיכולים לטעות דאין צריך להוסיף מחול על הקודש כ"א מעת ערב, ז"א דהא כתיב זכור ושמור ולינה נקט כאן לשין זכור וכאן לשון שמור אעכ"ח כדרשת המכילתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו וכפי' זית רענן הנ"ל, וא"כ מוכח מכאן שצריך להוסיף מחול על הקודש ולא הוי נפיק מיני' שום חורבא אי הוה כתיב ויהי ערב ויהי בוקר בשבת כבשאר ימים, אבל באמת לפי מה דקיי"ל דנשים חייבות בקדה"י ד"ת מזכור ושמור כל שישנו בשמירה וכו' ולכן נאמר כאן זכור ושם נאמר שמור אין הוכחה כלל מזכור ושמור שצריך להוסיף מחול על הקודש, א"כ שפיר היינו יכולים לטעות דא"צ להוסיף מחול על הקודש, לכך לא כתב ויהי ערב ויהי בוקר לפי דבאמת צריך להוסיף מחול על הקודש ואף קודם ערב הוא שבת, וזה כוונת הפליאה, למה לא כתב ויהי ערב ויהי ביקר ביום השבת, מפני שנשים חייבות בקידוש היום ד"ת וא"ש ודו"ק: (ל"ב) והנה כבר הבאתי לעיל קושי' התוס' בשבועות דף כ' ע"ב מנ"ל לדרוש כל שישנו בשמירה וכו' אימא איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירה, ומדקדקים העולם אמאי המתינו התוס' בקושיא זו עד מס' שבועות ולא הקשו כן בברכות דף כ' ע"ב, ועיי' באור חדש לקידושין דף ל' ע"ב בד"ה דת"ר איש וכו' שעמד ג"כ על זה, וכתב לתרץ בסגנון זה דבמס' ברכות מרי' דשמעתין הוא רבא ועל רבא לא היו התוס' יכולים להקשות דאימא איפכא אבל במס' שבועות דף כ' דרהיטת הסוגיא אזדא אליבא דר' יוחנן הקשו התוס' שפיר אימא איפכא יע"ש נועם פלפלו, וגם אני אלך בעקבותיו ואיישב דקדוק הנ"ל באופן אחר, דהנה בפ' כי תשא פסוק אך את שבתותי תשמורו, פירש"י אך למעט שבת ממלאכת המשכן דאך מיעוט הוא, והקשה עליו הרמב"ן ועיקר קושיתו דאך הכתוב כאן בא ללמד

על פיקוח נפש נפש דדחי שבת כדאיתא ביומא דף פ"ה ע"ב ועיין ברא"ם ומפרשים, וכתב הגאון ר' שאול מאמסטערדאם ז"ל בספרו בנין אריאל לשם וז"ל, ואני בעניי לא ירדתי לסוף דעת קדושים דהא מסיק שם באותה סוגיא אמר שמואל אי הואי התם הו"א דעדיפא מכולהו וחי בהם ולא שימות בהם ואמר רבא עלי' דשמואל לית לי' פירכא וטבא חדא פלפלא חריפא וכו' הרי לפי המסקנא ילפינן דפיקוח נפש דוחה שבת מהך דשמואל והשתא אייתר לן אך, ועכ"ח צ"ל לאשמעינן דמלאכת המשכן לא דחי שבת כמו שפירש"י ותו לק"מ עכ"ל עיי"ש:

והנה קשה למה לי אך למעט שבת ממלאכת המשכן תיפוק לי' בלא"ה לא דחי דשבת הוי עשה ול"ת ובנין המשכן רק עשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, ותירץ הגאון ר' יהונתן ז"ל בספרו נפש יהונתן פ' בהעלתך דאצטריך אך להורות דנשים נמי אסורות בבנין המשכן דלדידהו לא הוי רק ל"ת כמ"ש תוס' בקידושין דף ל"ד ד"ה מעקה וכו' דנשים אינם חייבות בעשה דשביתה דהוי מעשהז"ג והו"א דידחה שבת לכן איצטריך אך עיי"ש, והתינח אי נשים ישנם בשמירת שבת שפיר אצטריך אך להורות דנשים נמי אסורות בבנין המשכן אבל אי נימא איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירה תיהדר קושי' לדוכתא למה לי אך ת"ל דבלא"ה לא דחי מלאכת המשכן את השבת דהוי ל"ת ועשה ואין לומר דאצטריך לנשים דהא נשים אינם בשמירה כלל, ולכן מדאצטריך אך מוכח דנשים ישנם בשמירה א"כ לא מצו התוס' בברכות דף כ' להקשות דאימא איפכא דהתם רבא הוא דאמר כל שישנו בשמירה וכו' ורבא לשיטתו ביומא פ"ה ע"ב דילפי' פ"נ דדחי שבת מוחי בהם וכו' ואייתר לן אך להורות דמלאכת המשכן לא דחי שבת כפירש"י ועכ"ח דגם נשים אסורות וא"כ ליכא למימר איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירה, אבל בשבועות דף כ' דשם רהיטת הסוגיא אזדי לר' יוחנן ומפורש בירושלמי יומא פ"ח הלכה ה מניין שספק נפשית דוחה את השבת ר' אבהו בשם ר' יוחנן אך את שבתותי תשמרו מיעוט, ופי' בקרבן העדה שם דאך מיעוטא הוא לומר דלא לכל אמר שישמרו את השבת, א"כ אצטריך אך להורות דספק פ"נ דוחה שבת, וא"כ אליבא דר' יוחנן לא מוכח מידי מדאצטריך אך דגם נשים ישנם בשמירה, דהא לר' יוחנן אצטריך אך לספק פ"נ דדוחה שבת כירושלמי הנ"ל, א"כ בשבועות הקשו תוס' שפיר דאימא איפכא דנשים אינם בשמירה וא"ש ודו"ק:

ל"ג ובאופן ב' י"ל עפ"י מ"ש בס' או"זז הגדול ריש ה' ערב שבת דממ"ש רש"י עה"פ שם שם לו חוק ומשפט וכו' שנצטוו במרה על שבת וכו' וכן במן וכו' למדנו ששבת נאמרה לב"נ שכל זמן שלא קבלו ישראל את התורה נקראו ב"נ וכו' ומעתה י"ל שעכו"ם

מוזהרין על שבת דהא כל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה וא"כ תקשי דאיך קאמר ר"ל בסנהדרין נ"ח ב' עכו"ם ששבת חייב מיתה דהא אדרבה הוא מצווה עוד על השבת עכ"ד, וכתב הגאב"ד דק"ק בעלעניעש נ"י בקונטרס תל תלפיות מחברת כ"ה משנת תרע"ז דף קכ"ז די"ל שר"ל ס"ל כר"א המודעי שבמכילתא פ' בשלח שחק ומשפט דכתיב במרה לא קאי כלל על שבת אלא על עריות ודיני קנסות וכדומה וממילא שפיר י"ל עכו"ם ששבת חייב מיתה אבל למ"ד שנצטוו במרה על שבת ודאי שהעכו"ם נצטווה עוד לשבות בשבת יעו"ש שמיישב בזה קושי' המפרשים בבינה דט"ז בהא דלא ליענשו עכו"ם עלה יעו"ש משום דהש"ס שם אזיל בשיטת מ"ד שנצטוו על השבת כבר במרה ושהעכו"ם ג"כ מצווה עליו כדעת או"ז הגדול הנ"ל יעי"ש ומעתה הא מבואר בשבת דף פ"ז סוף ע"א ודיש ע"ב דרבא ורב אחא בר יעקב תרוייהו ס"ל דשבת במרה נצטוו יעוין שם א"כ ס"ל ליבא דעכום ג"כ מצווים על השבת דכל מצוה שנאמרה לב"נ ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה וא"כ בברכות דף כ' דאיירי הש"ס אליבא דרבא לא מצו התוס' להקשות דדאימא איפכא דנשים דליתנהו בזכירה ליתנהו בשמירה, דכיון דגם העכו"ם מצווים על השבת א"כ ודאי גם הנשים מצווים עלי' דאטו מי גרעי מעכו"ם, אבל בשבועות דף כ' דרהיטת הסוגיא אזדי לר' יוחנן שפיר הקשו התוס' אימא איפכא דנשים דליתנהו בזכירה ליתנהו נמי בשמירה, ואין לומר אטו מי גרעי נשים מעכו"ם דג"כ מצווים על שמירת שבת, זה אינו דהא איתא במדרש רבה דברים פרשה א' בפסוק ראה החלותי תת לפניך, ומה ראית לומר גוי ששומר את השבת חייב מיתה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן בנוהג שבעולם מלך ומטרונה יושבין ומסיחין זע"ז מי שבא ומכניס עצמו ביניהם אינו חייב מיתה כך השבת הזו בין ישראל ובין הקב"ה שנא' ביני ובין בני ישראל וכו' יעו"ש, א"כ מבואר דר"י ס"ל בזה כר"ל דעכו"ם ששבת חייב מיתה ועכ"ח דס"ל דלא נצטוו ישראל במרה כלל על השבת וממילא דגם עכו"ם לא נצטוו עלי' א"כ שפיר הקשו תוס' בשבועות אליבא דריו"ח אימא איפכא וא"ש:

ל"ד כל זה כתבתי דרך פלפול הנהוג, אבל יותר נ"ל בדרך הפשט שהוא פשוט ונכון יותר דבכוונה מכוונת לא הקשו התוס' בברכות והמתינו עד מס' שבועות כדי שלא יצטרכו להאריך. כי ברכות הוא תחלת הש"ס ועדיין לא נודע להמעיין כל אותן ההקדמות הצריכות לקושיא זו ובלעדי אותן הקדמות אין התחלה לקושיא דאימא איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם נמי בשמירה. לכן המתינו התוס' בקושיתם עד מס' שביעית וסמכי על מה שכתבו תחלה קודם מס' שבועות ולאחר שכבר ידע המעיין כל אותן ההקדמות השייכים לקושיא זו אז מצאו לנכון להקשות דאימא איפכא בלי שיצטרכו להאריך,

ואבאר דברי בב' אופנים (א) לכאורה אין מקום כלל להקשות דנדרוש להיפוך ולפטור נשים משמירת שבת דהא איתא במס' שבת דף צ"ו ע"ב דיליף ריו"ח הוצאה מקרא ויצו משה ויעבירו קיל במחנה וקאמר דבשבת קאי דילפינן העברה העברה וא"כ התם מפורש בקרא איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא, וא"כ מפורש בקרא דגם נשים חייבות בשמירת שבת, וכבר נשאל ע"ז בשו"ת שבט סופר חאו"ח סי' ד', והשיב דלא קשה על התוס' דהא כתבו בתוס' שם ד"ה וממאי דבשבת וכו' דר"ח לא גרס כל זה דאף אי בחול קאי הקרא מ"מ נפקא לי שפיר דהוצאה אסורה משום דקרי להוצאה מלאכה, וא"כ הא דצוה משה גם על הנשים היינו משום דשלימא לה מלאכה כדמקשה באמת ולא משום איסור שבת כלל, ואף דנשים פטורות משמירת שבת מ"מ גם אצלם מלאכה מקרי רק דאינם מציוים כמו שאר מלאכות שבת עיי"ש והוא פשוט א"כ בברכות לא מצו התוס' להקשות דאימא איפכא, דאכתי לא נודע להמעיין מ"ש התוס' בשבת צ"ו הנ"ל דר"ח לא גרס כל זה, לכן כדי שלא יצטרכו להאריך ולהביא כל זה שתקו לגמרי ולא הקשו כלום, אכן במס' שבועות שכבר ידע כל המעיין ההקדמה שכתבו התוס' כבר במס' שבת דר"ח לא גרס כל זה, שם כבר מצו התוס' להקשות דאימא איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם נמי בשמירה (ב) לפי המבואר בע"ז דף כ"ז ע"א בפלוגתא דרב ור' יוחנן דרב ס"ל מילה בנכרי פסולה ויליף לה מקרא ואתה את בריתי תשמור וריו"ח יליף לי' מקרא המול ימול (קרי בי' המל ימול מי שהוא מהול ימול אחרים) ומסיק הש"ס דאיכא בנייהו אשה למ"ד ואתה את בריתי תשמור ליכא דאשה לאו בת מילה היא ולמ"ד המול ימול איכא דאשה כמאן דמהילא דמיא, ולכאורה לפי הכלל דרב וריו"ח הלכה כר' יוחנן אשה כשרה למול, אלא שהתוס' שם כתבו בד"ה אשה וכו' יש לפסיק כרב ואין אשה כשירה למול דאע"ג דרב וריו"ח הלכה כר' יוחנן בהא הלכה כרב דברייתא דר' יהודה הנשיא קיימא כוותי' (ופלא שבפסקי תוספות שם לא נמצא מזה כלום):

לכן בברכות לא מצו תוס' להקשות דאימא איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירה דהא רב וריו"ח הלכה כר' יוחנן וא"כ מוכח בעכ"ח דנשים ישנם בשמירת שבת, דאל"כ תקשי אמאי מילה דוחה שבת, הא אפשר לקיים שניהם למול ע"י אשה דאינה בשמירת שבת, ואין לומר דהמצוה על האב למול, דמה בכך יעשה האב את האשה שליח למול ושלוחו ש"א כמותו ומקיים בזה המנוה דרמי עלי' למול, (ועיין בשעה"מ פי"ב מה' עכו"ם ובהגהות טעם המלך לשם ודו"ק), אעכ"ח דנשים ג"כ ישנם בשמירת שבת לכן לא מצו התוס' בברכות להקשות כלום, אבל בשבועות שכבר כתבו קודם לזה במס' ע"ז דכ"ז

הנ"ל דהלכה כרב ואין אשה כשרה למול, א"כ אין שום הוכחה דנשים ישנם בשמירת שבת, שם שפיר הקשו מנלי' לרב אדא בר אהבה לדרוש כל שישנו בשמירה וכו' נדרוש איפכא ונשים שאינם בזכירה אינם נמי בשמירה וא"ש ודו"ק: (ל"ה) וראיתי בשו"ת בית יצחק ח"ר על יו"ד בתשו' הנדפסת אחרי המפתחות שמביא קושי' בשם המפרשים מה הקשו תוס' דנדרוש איפכא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירה איך אפשר לומר כן הרי בסנהדרין דף נ' ודף נ"א אמרינן ובת כהן כי תחל יכול אפילו חיללה שבת ת"ל לזנות בחילול שבזנות הכתוב מדבר ואי ס"ד דנשים אין חייבות בשמירת שבת למה לי לזנות והרי בלא"ה א"א לומר יכול אפי' חיללה שבת דהא אשה אין בשמירת שבת, ועיי"ש מה שתירץ ע"ז בדרך פלפול, ולפענ"ד בפשיטות לק"מ דאטו מי נזכר בקרא חילול שבת כי תחל כתיב וא"כ יכולים לדרוש כך ובת כהן כי תחל יכול אפילו חיללה את השם כגון שהמירה את דתה (שע"ז נאמר ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך ישראל) ת"ל לזנות בחילול שבזנות הכתוב מדבר, וא"כ אפי' נימא דנשים אינם בשמירה שבת אפ"ה לזנות לא מיותר כלל, והא דנקט הת"כ והגמ' לשון אפי' חיללה שבת היינו לפי האמת דדרשינן כל שישנו בשמירה וכו' אבל באמת אפי' הוי דרשינן איפכא לא הוה מיותר תיבת לזנות [וע' בתורה תמימה פ' אמור אות ס' שכתב וז"ל: ועיין במרדכי פ"ו מסנהדרין מי שיש לו בת שהמירה דתה או שזנתה אין מחויבין עוד לקדשו בקדושת כהונה, ולכאורה צ"ע מש"כ שהמירה והא בדרשה דלעיל מבואר דהכתוב מדבר רק בחילול שבזנות ולא בחילול אחר, וצ"ל דכיון שהמירה בודאי גם זנתה עכ"ל, ומזה ראיה למה שכתבתי ודו"ק] א"כ שפיר הקשו תוס' דנדרוש איפכא דנשיש שאינם בזכירה אינם נמי בשמירה וזה ברור:

ל"ו וגם בלא"ה י"ל דהנה שיטת רש"י ביבמות דף מ"ח ע"ב בד"ה גר תושב, דג"ת שקבל עליו שלא לעבוד ע"א הוא מוזהר על השבת דמחלל את השבת כעובד ע"א יעו"ש, ובתוס' שם ד"ה זה גר וכו' הקשו עליו דא"כ נפישי להו משבע מצות ובע"ז דס"ד משמע דבז' מצות שקיבלו ב"נ איקרי גר תושב ועוד דבסנהדרין דף נ"ח אמרינן דב"נ ששבת חייב מיתה וכו' ובכריתות ד"ט קאמר ר"ע דגר תושב אין מוזהר על השבת (ועיין בחמדת ישראל להגאון מדוואהרט שליט"א דף קט"ו מ"ש ליישב דברי רש"י ז"ל עיש"ה וגם מבואר שם דכוונת רש"י רק שלא יחלל שבת בפרהסיא דהא דמחלל שבת הוא כעובד ע"א היינו רק במחלל שבת בפרהסיא כמבואר בעירובין ס"ט ע"ב ועוד בכמה דוכתי ועיין בתוס' סנהדרין ע"ח ע"ב בד"ה לא וכו' ובהגהות רעק"א ז"ל לשם ואכמ"ל) מבואר מזה דגם התוס' לא נחלקו על רש"י ז"ל רק בגר תושב דהוא ב"נ וב"נ ששבת חייב

מיתה אבל בנשים אע"ג דנדרוש איפכא ונימא כיון דאינם בזכירה אינם נמי בשמירה מ"מ כיון דהם ישראלים מוזהרים הם עכ"פ שלא לחלל שבת בפרהסיא וכמ"ש התוס' בסנהדרין ע"ח הנ"ל דמחלל שבת בפרהסיא ככופר בעיקר דכופר במעשה בראשית בזה ודאי מודים לרש"י דמוזהרים על חילול שבת בפרהסיא דהוא כע"א ועיקר קושי' התוס' דנדרוש איפכא היינו דנימא דנשים שאינם בזכירה אינם בשמירת שבת בצנעה אבל על שמירת שבת שלא לחללו בפרהסיא בפני עשרה מישראל בזה פשיטא ודאי דגם נשים מוזהרים וא"כ שפיר דרשינן בסנהדרין דף נ' הנ"ל יכול אפי' חיללה שבת בפרהסיא דבזה ודאי נשים מוזהרים ת"ל לזנות בחילול שבזנות הכתוב מדבר ולק"מ על התוס' וא"ש ודו"ק: סליקו להו ההשמטות למס' שבת ועור חידושים שונים בעניני שכת בריך רחמנא דסייען עד כען:

קחו עמכם דברים ושובו אל ה. בידים רותתות טבלתי את עטי בדיו לכתוב לבני ולבנותי שיחי' לאוי"ט רעיוני לבבי הזוחל ורועד מאימת הדין כמחז"ל במ"ר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן הי תורה והי מצות דמגנו עלן. אנא יוצרי קוני ובוראי מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים, לך לבדך חטאתי והרע בעינך עשיתי אך לא להכעיסך נתכוונתי, ה' אתה ידעת כמה דמעות שפכתי בימים הקדושים ובלב קרוע ומורתח בקשתיך שתמחול ותסלח ותכפר לי על עוני וחטאי ופשעי, ואתה רחם לקבל שבים רחם עלי והשקיפה ממעון קדשך מן השמים על נשמתי השבה אליך, וצוה למלאכיך הקדושים והטהורים להוליכה ולהושיבה תחת עץ החיים אצל נשמת הצדיקים והצדקניות חסידים וחסידות, וגופי ינוח בקבר במנוחה נכונה בחדוה ובשמחה ובשלום, וכשם שהשגחת עלי בעין חמלתך בעודי בבטן אמי והוצאתני לאויר העולם ללמוד תורתך הקדושה, כן תשגיח עלי אחרי צאתי מן העולם הזה לחסות בסתר כנפיך סלה, והיתה נפשי צרורה בצרור החיים, ורבותי הקדושים נ"ע אשר מבאר תורתם שאבתי מים חיים תורתך הקדושה, הם יצאו לקראתי ויעתירו בעדי לפני כסא כבודך להיות אתם עמם במחיצתם ואזכה ללמוד עוד מפיהם בישיבה מעלה אכי"ר:

ואתם בניי ובנותי שתחיו, אשר טפחתי ורביתי, שמעו אל גרשון בן אסתר מלכה אביכם. ולכו בדרכי התורה ויראת ה' טהורה, סורו מרע ועשו טוב אין טוב אלא תורה ועבודה וגמילות חסדים, קבעו עתים לתורה ולמדו בכל יום שיעור קביע בגמ' ותוס' ושו"ע ובספרי מוסר, ולאו דיקא באותן הכתובים בלשון הקודש כ"א גם באותן הכתובים בלשון יידיש דייטש כגון ס' מנורת המאור וס' פלא יועץ שנדפסו עם יידיש דייטשער איבער זעטצונג, וס' עת לעשות, משכיל אל דל, צאנה וראינה וכדומה, למען תלמדו ליראה את

השם הנכבד והנורא. ובנותיי שיחיו ילכו בצניעות ויגלח ראשם ולא ילכו בפריצות ח"ו לא בשערות ראשם ולא במלבושם, ולא יגרמו לי צער ח"ו, ויהי' מנוחתי כבוד ולא בזיון ח"ו ע"י התנהגות בניי ובנותיי, ודעו כי על כל אלה יביאכם האלהים במשפט:

קודם קבורתי תחלקו לעניים הסכום שכתוב בצוואת הגאון מהו' יעקב מליסא ז"ל שנדפסה ברישׁ ספרו נחלת יעקב על התורה אשר תמצאו בארגז הספרים שלי (בארגז הקטן שורה רביעית) גם בשאר דברים תעשו כמ"ש בצוואה הנ"ל, כי דבריו הקדושים המה דברי אלהים חיים. ומדבריו אין לשנות: על המצבה שלי לא יהי' כתוב רק פ"נ גרשון בן משה ואסתר מלכה בעל המחבר ספרי ילקוט הגרשוני" עשרה חלקים ועוד שאר ספרים ת.נ.צ.ב.ה.,, בניי ותלמידי וכל הבעלי בתים דקהלתי ודהגליל שלי, ילמדו משניות כל השנה עבורי לזכות נשמתי והתפלה שאחר הלימוד יאמרו בכוונה גדולה ואם אפשר בעינים זולגות דמעות כי שערי דמעה לא ננעלו ויהי' שכרם כפול מן השמים: ביום יא"צ שלי ילמדו בחיבורייי ויאמרו בשמי איזה דבר תורה למען יהיו שפתותי דובבות בקבר ויהי' תיקון לנשמתי:

שרי לכל מאן דצערן ולא יענשו ח"ו בסבתי וכן אבקש מכל אדם שצערתי או פגמתי בכבודו שימחול לי בלב שלם:

אבקש מבני קהלתי שיחיו, שבכל יוכ"פ יעמידו לי נר נשמה בבהכנ"ס בחלון הסמוך למקומו. וכל רב שידרוש בליל יוכ"פ יעיין בחיבורים שלי ויאמר איזה דבר תורה בשור, אולי יפעול לקרב לבות בני הקהלה אל אביהם שבשמים וחיתה נפשי בגללם. הכ"ד הכותב בדמע גרשון בן אסתר מלכה: המעות שתחלקו לעניים קודם קבורהי יהי' ממעות שלי דוקא, וכן תשלמו להחברא קדישא דפה עבור הקרקע איזה סכום ממעות שלי דוקא, וגם תשלחו לעניי ארץ הקדושה איזה סכום ממעות שלי ותבקשו אותם שילמדו עבורי משניות כל השנה:

במדרש תלפיות ענף ארץ ישראל בסופו כתב וז"ל עוד שמעתי אם ישימו על עיני המת ועל טבורו ועל מילתו מעפר של א"י נחשב כאלו הוא קבור ממש בא"י עכ"ל, וכן אני מניח לעשות בי מעפר של א"י שלי:

ואתחנן אל ה' בעת ההוא להאריך עוד ימי חיי על האדמה ולעבוד אותו עוד שנים רבות מתוך נחת והרחבת הדעת וכמחז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז וכו' וכשם שראיתי בשנת עתר לפ"ק ירושלים בחרבנה כך אזכה לראותה בבנינה בבאכי"ר:

הנ"ל יום ה' לסדר וה' הולך לפניהם שנת תרפ"ב לפ"ק:

ילקוט גרשוני על מסכת עירובין

עם קונטרס נחלת אבות כולל ליקוטים לפרקי אבות. יג:
אמר ר' אחא בר' חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של רי מאיר כמותו וכו':
מה שכינה כאן את הקב"ה בשם מי שאמר והי' העולם, עיין בס' "עיון יעקב" לכאן שכתב על זה, נ"ל פי' ע"ד הדרש וכו' עיי"ש:
ומלבד מה שדבריו סתומים וקשים להבין. קשה עוד מה יענה בהך דמגילה י"ג ב' אר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקלים וכו' ע"ש, וכן בהך דחולין ס"ג ב' תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שבהמות טמאות מרובות על הטהורות וכו' וגלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעופות טהורים מרובים על הטמאים וכו' ע"ש, ולכן דברי הרב בעל עיון יעקב בזה צ"ע: תניא תלמיד ותיק הי' ביבנה שהיה מטהר את השרץ בק"ן טעמים:
ובסנהדרין דף י"ז סע"א אר"י אמר רב אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התירה ע"ש, והקשו התוס' דמה לנו בחריפות של הבל לטהר השרץ שהתורה טמאתי בהדיא יע"ש ועיין בס' ערוך לנר על מס' סנהדרין שם שכתב תירוץ נכון לקושי' התוס' ע"ש, וע"ע אריכות בזה בס' יערות דבש חיש דפוס לובלין דף קמ"ט ע"ש ותמצא נחת. ובעת כותבי כ"ז הרהרתי דאפשר שע"ז כיוון התנא ר' מאיר באומרו, אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, כלומר אל תסתכל בק"נ טעמים שיכולים לטהר בהם את השרץ, כי זה רק חריפות של הבל כיון שהתורה טמאתו בהדיא, ולכן אל תסתכל בקול ק"ן ק"ן טעמים הללו לחושבם לדבר אמתי, אלא במה שיש בו, כלומר אלא תסתכל במה שיש בו מן השכל וחכמת התלמוד, אולי תמצא בי איזה נפקא מינה למקום אחר, להבין פי דבר מתוך דבר שזה תכלית כל הפלפול, ואם אפי' במקום זה לא יהי' אמת אפשר שבמקום אחר תוכל לבוא על ידו אל האמת וא"ש:
ת"ר שתי שנים ומחצה עי' בזה בפתח עינים להחיד"א ז"ל בשם רבינו ר' יונתן ז"ל מפראג] נחלקו ב,ש וב"ה הללו אומרים ניח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא כו' נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא כו' ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו. (י"ל ע"י תשובה מאהבה דזדונות נעשו לו כזכיות א"כ עי"ז המ"ע הם מרובים על הל"ת וקרוב יותר לשכר מלהפסד וממילא טוב שנברא, עיין בעץ יוסף בשם מהרש"א בח"א מכות פ"ג וק"ל). וראיתי בסידור באר חיים, בנוסח הברכה שלא עשני גוי, כתב שם וז"ל במנחות איתא עוד נוסחא שעשני ישראל, הגירסא

תליא בפלוגתא דב"ש וב"ה בעירובין אם נוח לו לאדם שנברא או שלא נברא (ועיין טו"ז או"ח סי' מ"ו סק"ד) ובזה אמרתי ליישב מה דיש לדקדק מדוע נחלקו ב"ש וב"ה, הא מאי דהוה הוה, דנפ"מ לענין נוסח הברכה עכ"ל, ודפח"ח ואולי י"ל עוד לפי מה דאיתא ביוצא דף ה ע"ב דהיכא דנפ"מ למסבר קראי לא שייך להקשות מאי דהוה הוה, א"כ י"ל דה"נ נפ"מ למסבר קראי, דהרי הקשה האבן עזרא ז"ל על מה שאמר הקב"ה במעמד הר סיני, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, נלמה לא אמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתיך, ותירצו המפרשים משום דבאמת נוח לו לאדם שלא נברא, א"כ לפ"ז מיושב קושי' האבן עזרא ומוסבר הקרא דאנכי ה' אלהיך אשר הוצאת מאמ"צ, ובכה"ג לא שייך להקשות מאי דהוה הוה וכן נפ"מ עוד למסבר קראי דתהלים סי' קמ"ח שאמר הללוהו כל מלאכיו וגו' הללוהו שמש וירח וגו' הללוהו שמי השמים וגי' יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו ופי' הגאון בעל ההפלא"ה ז"ל דלהמלאכים וצבא השמים שאינם חוטאים ודאי טוב שנבראו ויוכלו להלל את שם ה' על הבריאה כי הוא ית' צוה ונבראו, משא"כ בני אדם העלולים לחטוא הם אין יכולים להלל את שם ה' על כי צוה ונבראו, כי באמת נוח להם שלא נבראו יותר משנבראו וק"ל. [וע' באוהל יעקב פ' חוקת ביריעות האוהל מ"ש בזה בשם הגאון מ' ישראל סלאנטער זצ"ל ע"ש ודו"ק]:

ועוד י"ל עפ"י מ"ש בספר עיון יעקב במס' חגיגה דף י"ב בהא דת"ר ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה ואח"כ, ארץ, וב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים, וכתב בעל עיון יעקב שם, דב"ש אזיל לשיטתו דסבר לו לאדם שלא נברא יותר משנברא לכך איחר השי"ת בבריאתם כי אקדומי פורענות לא מקדמינן, משא"כ ב"ה דס"ל נוח לאדם שנברא לכך ס"ל דצרכי בני אדם נבראו תחלה ע"ש. (ולדבריו צ"ל דאחר שנמנו וגמרו נוח שלא נברא גם ב"ה מודו לב"ש דשמים נבראו תחלה), א"כ תי לא קשה מדוע נחלקו ב"ש וב"ה אי נוח שלא נברא או נברא הא מאי דהוה הוה, דהא נ"מ לאידך פלוגתא אי שמים נבראו תחלה או ארץ, ואין לומר דשם ג"כ קשה מאי נ"מ אם זה קדם או זה, ז"א דכבר כתב בעץ יוסף שעל הע"י חגיגה שם בשם יפ"ת דשם לא קשה כנ"ל יען דנפקא מינה למסבר קראי כדאמר בפ"ק דיומא גבי בגדי אהרן דבעי כיצד הלבישן וכו' ע"ש, וא"ש ודו"ק. (שוב לאח"ז ראיתי בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל ליומא ה' ע"ב שכתב, ואולי דכלל זה דמאי דהוה הוה לא שייך להקשות בעניני אגדה ע"ש):

נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא:

עיין בענף יוסף שעל הע"י לכאן שהביא דברים מתוקים בזה בשם יערות דבש ז"ל ובשם הכתב והקבלה ז"ל ע"ש וינעם לך:

ולא נצרכה אלא להעדפה פירוש חדש שראיתי בזה בפי' הגר"א ז"ל על יונה סי' ד' ועוד בשאר ספרים קדושים, דמה שנברא האדם פעם אחר זה הוא טוב ונוח לאדם שנברא, אבל מה שנברא עוד יותר משנברא כבר פעם אחד. דהיינו מה שמוכרח לבוא בגילגול פעם שנית לעוה"ז, זה רע ומר מאוד וז"ש נמנו וגמרו כוח לו לאדם שלא נברא "יותר" משנברא כבר, ור"ל שהי' די לכל אדם להיות נברא פעם אחד אבל לא יותר משנברא כבר והבן:

והנה בספר עיון יעקב כתב וז"ל:

נוח לאדם שלא נברא. אפ"ה ברא הקב"ה את עולמו בשביל צדיק אחד כדאיתא ביומא דף ל"ח ובמדרש בשביל יעקב ומשה עי' במדרש בראשית וכו' עכ"ל:

ובזה נ"ל לפרש נוסח התפילה:

ברוך שאמר והי' העולם ברוך הוא ברוך עושה בראשית, דבא לתרץ היאך מברכין ברוך שאמר והי' העולם הלא נוח לו לאדם שלא נברא משנברא, ועז"א ברוך הוא ברוך עושה בראשית, דהכל נעשה ונברא בראשית בשביל משה שנקרא ראשית שנאמר וירא ראשית לו וא"כ שפיר מברכין על הבריאה, והארכתי עוד בדרושים שונים בזה בכמה מקומות ולא עת האסף פה:

ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו:

עיין בהריטב"א, ובענף יוסף בשם מסלות ישרים פ"נ, גם הביא לנו בשם נחלת יעקב הוספת דברים ע"ד הריטב"א במ"ש ימשמש במעשיו, כי המפרשים העירו אחרי כי הצור תמים פעלו א"כ איך ברא את האדם ונתן לנו התירה במנין הלאוין מרובין על העשין, והרי עי"ז האדם עלול להפסד יותר מן השכר ונוח לו שלא נברא כמ"ש מהרש"א ז"ל בח"א ספ"ב דמכות על "נמנו" וגמרו וכו' עיי"ש, ותירץ הגאון בעל בנין אריאל ז"ל לפי מ"ש חז"ל בקידושין דף ל"ט ע"ב דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה לעשה לא כן מחשבה רעה עיי"ש, א"כ הרמ"ח מ"ע עם המחשבות עולים כי למספר תצ"ו, לא כן הל"ת אין עולים כי אם שס"ה, ושפיר טיב לאדם שנברא כי אין קרוב להפסד עכ"ל, וז"ש ואמרי לה ימשמש במעשיו, שיזהר מכאן ואילך לדקדק במעשיו וליזהר בהם שיהיו במחשבה זכה ויהיה נחשב כל מצוה לשתים, דהיינו המחשבה והמעשה כנ"ל :

ואני אמרתי לפרש בזה דברי המדרש המובא ביערות דבש דרשה ג' (דף כ"ד ע"א) על הפסוק היש ה' בקרבנו אם אין, אמרו ישראל אם יודע מה אנו מהרהרין בלבנו נעבדהו ואם לאו לא נעבדהו, ופלא. ולפי"ז א"ש דלכאורה קשה על האדם לקבל עליו עבודת ה' ושמירת תרי"ג מצות אחרי כי הלאוין מרובין על העשין והאדם קרוב יותר להפסד

מלשכר. אך ע"י שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה ומחשבה רעה אינו מצרפה למעשה א"כ העשין מרובין כנ"ל. אך התינח אם הקב"ה יודע הרהורים שבלב אבל אם ח"ו אינו יודע המחשבות והרהורי הלב, א"כ אי אפשר לומר כנ"ל וממילא אי אפשר לאדם לקבל עליו עול תר"ג מצות. וז"ש אם יודע מה אנו מהרהרין בלבנו נעבדהו ונקבל עלינו עול תרי"ג מצות, אבל אם לאו אי אפשר לנו לעבדו, וא"ש:

י"ח והנה עלה זית טרף בפיה, אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ויהיו מסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בו"ד:

עיין באהבת איתן שבגליון הע"י לכאן דזית רמז ליסורין וז"ש יהיו מזונותי מרורין כזית וכו' עיי"ש. ובזה י"ל כוונת המסורה ב' טרף המובא בבעה"ט פ' נח, עלה זית טרף בפיה, כי הוא טרף וירפאנו, כלומר דלכך חביבין יסורין הנרמזים בזית, יען כי היא ית' טרף וירפאנו, דתכלית יסורין רפואת הנפש, ודו"ק:

י"ט ב' תמרים יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גהינם:

ופלא להבין דברי חכמים וחידותם. ושמעתי מכבוד דודי הגאון ר' משה צבי פוקס שליט"א אבדק"ק גראססווארדיין יע"א שאמר לפרש בדרך מליצה כי ידוע כל זמן שהעם מכבדין את הרב שלהם, ולא יצאו לריב מהר כשרואים ח"ו כי עולתה בי, כמאמרם ז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו וכו' וכמאמר שהמע"ה כי אין אדם צדיק בארץ וכו' אז חפץ ה' בידו יצליח ודבריו יכו שורש אך יעשו פרי:

והכל סרים למשמעתו, ויכול לנהלם ולהדריכם בדרכי התורה והיראה, אבל אם ח"ו מיד כשרואים בו איזה חסרון. יקחו את התוף בידם להעביר קול במחנה, כזאת וכזאת עשה הרב אב"ד ומה לנו ולתוכחהו, טול קורה מבין עינך. אז לא יפעל כלום בדבריו, ואיש כל הישר בעניו יעשה, [ועי' בזה בס' תורת משה ממרן ח"ס ז"ל פ' חקת שהביא בשם מחצית השקל שאמר על בנו הגאון מ' וואלף באסקאוויץ בימי חורפו בק"ק פרוסטיץ פי' הפסוק, אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבוקר יאכלו, אי לך ארץ מוסב על שריך ולא על מלכך נער כי הנה מי שזכה בנערותו למלכותו כגון שלמה שמלך בן י"ב שנה ויחכם מכל אדם אשריו ואשרי דורו ואם בנערותו כך בזקנותו עאכו"כ, אך האדם בטבעו איננו מלאך וא"א בשום אופן שלא ירתיחהו רתיחת הילדות ובפרט חכם גדול המוסיף דעת מוסיף לו מכאוב וכעס, אך על כל זה יעמדו שריו וזקניו ויחפו עליו ויכפו פסכתר על כל מכשיליו עד הביאונם אל מקומו הראוי, ומעלתו ומדרגתו הגדולה, ואז אשרי הדור שיזכו ליהנות מאורו הגדול, אך אי לך ארץ שאם זכית למלך נער, אך שריך שסביביו בבוקר שלו

וימי נערותו יאכלהו ויכלוהו ולא יסבלו ממנו מאומה, ומגדילים כהר מכשוליו הקטנים כחוט השערה, אז טרם יזקין כבר הבאישו ריחו, ולא יזכו אנשי דורו ליהנות ממנו עכ"ד ודפח"ח], אמנם הנסיון מלמדנו כי העמי הארצים אינם מריבים ומחרחרים ריב עם הרב אביר, אבל עפ"י הרוב ימצא בעוה"ר איש חכם למדן מופלג בתורה וצדיק בכל דרכיו. שלא ישר בעיניו דרכי הרב, עקב הי' עמו רוח אחרת ושיטה אחרת ולדעתו כך צריך כל ירא ה' לעשות ולא כמעשה רב והנה אם כי יש לדונו לכף זכות ויש לומר שלש"ש מתכוין, אבל בעוה"ר זו היא פתחה של גהינם, שעי"כ פוגמים בכבוד הרב וחברך חברא איתי ליה להורידו מכבודו ושלא לשמוע בקילו, וז"ש ב' תמרים (כלומר ב' צדיקים דצדיק מכונה בשם תמר ע"ש צדיק כתמר יפרח ועיין ברש"י בשלח ושבעים תמרים כנגד ע' זקנים) יש בגי בן הנם ועולה עשן המחלוקה ואש המריבה מביניהם, וכל אחד מהם כונתו לשם שמים. וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות, שניהם כאחד טובים וכשרים באותה שעה, אמנם אעפי"כ, זו היא פתחה של גהינם. עי"כ הקהלה חריבה ושוממה, ופתחה פתוח לפתח של גהינם. אלו דברי דודי שליט"א ודפח"ח ש"י:

כא:

במהרש"א ד"ה ד"ה שד"ת יש בהן כו' כתב דמ"ש כל העובר על ד"ס חייב מיתה ביד"ש היינו בדבר שגזרו לעשות גדר על דבר עבירה שיש בגופה חיוב מיתה אבל גזרו בדבר שיש בי עשה ול"ת אינו דומה כעובר על גדרם שיהא חייב מיתה דלא יהא טפל חמור מן העיקר וכו' עכ"ל:

וכבר תפסי עליו מכמה דוכתי בגמ' בבלי וירושלמי דסותר להך כללא דכייל מהרש"א ז"ל, ועיין אריכות בזה בס' "שדי חמד" חלק הכללים מערכת חי"ת ככל צ"ב עיי"ש:

ולהג הרבה יגיעת בשר א"ר פפא וכו' א"ל רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ההוגה בהן טועם בהן טעם בשר. פירש"י כל שעה שאדם מחזר עליהם על דברי תורה מוצא בהם טעם ונ"ל דקאי אדלעיל שאמר ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. ועיין בתרגום קהלת דשהמע"ה מזהיר ומצוה לנו לעשות ספרים הרבה אין קץ וא"ת איך יהי' אפשר לנו לחבר ספרים לאין קץ, לז"א ולהג הרבה כו' כל שעה שאדם מחזר וכו' מוצא בהם טעם. א"כ אין קץ לתורה ולחכמה וממילא תוכל עשות ספרים הרבה אין קץ וא"ש ודו"ק:

בשעה שתקן שלמה עירובין ונט"י וכו'. עיין מ"ש בזה במס' שבת דף י"ד ע"ב וינעם לך: דרש רבא מ"ד לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים אראך בני עשו שהשפעת להם טובתך וכפרו בך, נשכימה לכרמים אלו ב"כ ובמ"ד נראה

אם פרחה הגפן אלו בעלי מקרא פתח הסמדר אלו בעלי משנה הנצו הרמונים אלו בעלי תלמוד שם אתן את דודי לך שאראך כבודי וגדולת שבח בני ובנותי:

כ' בספר המקנה מהגאון בעל ילקוט אליעזר בהקדמה לח"ר וח"ב הכוונה כי בעת שבעלי מקרא משנה ותלמוד עומדים על גפי מרומי קרת ההצלחה וכבוד חכמים ינחלו, אין שבח כ"כ שעוסקים בתורה כי יוכל להיות שלומדים עבור תקות עישר או כבוד, אבל בזמן שתורה מונחת בקרן זוית ולומדי תורה בבזיון ושפלות, לא יפרח הגפן זה בעל מקרא ולא יניץ הרמון זה בעל תלמוד, ואעפי"כ מגדלים את בניהם לתורה ומשיאים בנותיהם לת"ח בזה ניכר שבח בני ובנותי וז"ש נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן וכו' ואעפי"כ מגדלים בניהם לתורה ונותנים בנותיהם לבחורי חמד, שם אתן את דודי לך בזה אראך כבודי וגדולת שבח בני ובנותי וא"ש. כ"ט:

מעשה בר' חנינא בן דוסא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו וחלה ונטה למות ובקשו עליו חביריו רחמים וחיה מפני שהשעה צריכה לו:

וכ' במהרש"א בהרבה מקומות בתלמוד אשכחן דבקשו רחמים על חביריהם ולא קאמר כי הכא מפני שהשעה וכו' וי"ל משום דר"ח שהוזכר הכא היינו ר"ח בן דוסא שהוא בעל המעשים בכ"מ להתפלל על חבריו וקאמר הכא דבקשו חבריו רחמים עליו ולא בקש הוא רחמי שמי' על עצמו וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו כדאמרינן אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים וק"ל עכ"ל ועיין "אוצר בלום" דמציין ברכות ה' ע"ב דשם אמרי' אין חבוש כו'. אמנם קשה טובא ע"ד מהרש"א דהוא נגד דברי רש"י בחומש פ' וירא בפ' כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם פרש"י מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל, וכ"א במדרש רבה שם בפ' הנ"ל ופירש"י שם מכאן אמרו יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל תפלות אחרים דכתיב וישמע אלקים את קול הנער עכ"ל, ואיך כתב מהרש"א להיפוך מזה וצע"ג, [ברם זכור אותו האיש לטוב ידידי הרה"ג מ' יצחק יוסף הכהן נ"י אבדק"ק

סאמאש אויוואר יע"א, שהקשה סתם על פרש"י הנ"ל דהא אדרבה אמרי' אין חבוש מתיר עצמו כו', ואני הראיתי לו אז דיותר קשה על מהרש"א דכאן, ומצוה ליישב ולפשר העניינים]. ועיין במזרחי וגור ארי' ברש"י פ' וירא הנ"ל וצ"ע:

מ"ג. אלא אמרינן לב"ד הגדול אתא:

כ' בחידושי והגהות מהר"ץ חיות ז"ל, מכאן ראיה ברורה לשיטת הרמב"ם בפי' המשנה פ"א דסנהדרין דגם בזה"ז יש אפשרות לסמיכה אם יתקבצו כל חכמי ישראל וכו' דאל"כ לא תמצא ב"ד הגדול לפי שיצטרך שיהיה הב"ד סמוך עכ"פ וכו':

ובמח"כ נעלם ממנו דבני האורים ותומים חו"מ סי' א' סוף סק"ב שכתב לפמ"ש רוב המחברים דאלי' יבוא לפני משיח וכמשמע בפשיטות מגמ' כאן א"כ הוא מוסמך מאחי' השלוני ואף הוא ישית ידו לסמוך אחרים ויחזור הסמיכה למקומו וזהו אמרם לב"ד הגדול אתא הרצון צורך ביאתו יהי' להעמיד ב"ד הגדול בישראל ולהקים סנהדרין ב"ד הסמוכים עכ"ל ועיי"ש עוד דפח"ח: נ"ג. ויקם מלך חדש על מצרים רב ושמואל חד אמר ן חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו:

פי' בס' נטע שורק פ' וירא דמ"ד חדש ממש יען כי לפי השכל האנושי לא אפשר שינוי ותמורה גדולה כזאת באדם אחד להיות לבו מלא אהבה לעם הישראלי ואח"כ ישתנה לבו ונפשו לשנוא אותם ולרדפם עד חרמה ולהכחידם ח"ו. אין זה בחק האפשרות אצל אדם אחד. ואין זה כי אם מלך חדש קם תחת המלך הראשון אשר בטבעי שונא ישראל היה, וחד אמר לא כן הוא כי הוא המלך הראשון והוא פרעה ברשעתו מתחלתו ועד סופו, והטוב אשר עשה והראה לעם ה' בראשיתו, כמו כן ברעה היתה, וברשעתו חפץ להכחיד ח"ו שם ישראל מקרב הארץ, בחשבו שהטובות אשר יעשה להם יהיו בידו לכלי יוצר להעבירם מאמונתם ויתאחדו עמהם והיו אתם לעם אחד, וכאשר ראה שלא הועיל עצתו בזה מול ישראל, יעץ לקום עליהם בחזקה בעינוי סבל, אולי מלחץ סבלם יטו שכם להבלם וישקרו באמונתם, לכן כל הטובות שעשה עם ישראל בראשונה ג"כ גזירות רעות היו כפי מחשבת רצונו, אכן היו הגזירות בפנים אחרות בפנים שוחקות, ואח"כ חידש עליהם הגזירות באופן אחר, במטה חובל בזעם ועברה, וז"ש שנתחדשו גזירותיו פי' שהיה פרעה אחד ברשעתו מתחלה ועד סוף, והכל היה גזירות רעות, רק אח"כ נתחדשו גזירותיו בפנים אחרות עכ"ד ודפח"ח:

נ"ד. א"ל שמואל לרב יהוד' שיננא חטיף אכול חטוף אישתי דעלמא דאזלינן מיניה לבי הלולא דמי:

הכוונה כי הצדיקים לא באו לעוה"ז למען ישבעו ויתענגו מטוב העוה"ז ומעדניו כ"א למען יעסקו בתורה ובעבודת ה' ויוכל כל העולם להתקיים ולחיות בזכותם כמאמר חז"ל כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. נמצא כי להצדיקים האי עלמא לבי הלולא דמי. דכמו אצל חתונה לא יאכלו ויתענגו כי אם הקרואים. אבל הבעל חתונה עצמו אינו אוכל ומתענג רק הולך תמיד סביב השלחן.

ושואל את כל אחד אם כבר הביאו לו הבשר והדגים ויין רב כיד המלך. כן הוא הצדיק אשר בזכות תורתו ויראתו ניזון כל העולם כולו, הוא עצמו אינו אוכל ומתענג רק חיי צער יחיה ובתורה הוא עמל, א"כ דומה ממש לבעל חתונה הנ"ל. וז"ש שמואל לר"י חטוף אכול חטוף אישתי כלומר לא תאכל במתינות לאט לאט כדרך בעלי עוה"ז בעלי תענוג האוכלים למעדנים, כי אם חטוף אכול ושתה, דעלמא דאזלינן מיניה לבי הלולא דמי, כלומר דהעולם הזה דומה לנו לחתונה, וכשם שלא נעשה החתונה בשביל שיהנה הבעל חתונה, רק בשביל שיהני הקרואים. כן לא נברא העולם בשביל שנהנה אנחנו בזכות תורתנו ומעשינו הטובים, אלא בשביל שיהנו ויתענגו ויחיו כל העולם כולו מזכות התורה והעבודה אשר אנחנו עושים פה היום וא"ש. ובס' בית שמואל אחרון פרשת:

בהר מביא בשם אחיו הגאון לפרש למה דומה האי עלמא להלולא, ואמר בדרך משל דהנה החתונה עיקר דהחתן מקדש הכלה ואגב זה עושין סעודות ושוררין בכלי זמר. והנה דרך העולם. על הקידושין אין משגיחין אם יהיו כדין דלפעמים מקדש החתן בטבעת שאולה ולפעמים איך עדים רואין הקידושין. ועל הטפל דהיינו הסעודות וכלי זמר עיקר הוא אצלם. כן העולם הזה. דעיקר שבא אדם לעולם הוא לעבוד הבורא אך כיון שבא לעולם מוכרח גם לאכול ולשתות וללבוש בגדים ולהתעסק בסבת פרנסה והוא הטפל. והנה על העיקר שבא אדם לעולם אין משגיחין כלל ודברים הטפלים צורכי עוה"ז עיקר הוא אצל בני אדם, לכך דימה העולם להלולא ודפח"ח. ולפי פירושו כך א"ל שמואל לר"י חטוף אכול כו' כלומר לא תעשה סעודתך קבע אלא עראי, ועשה עבודת הבורא עיקר וצורכי עוה"ז טפל, דעלמא דאזלינן מיני' לבי הלולא דמי, כלומר כי דרך העולם לעשות העיקר לטפל והטפל לעיקר כמו בחתונה. אך אתה לא תעשה כן. ובזה מיושב הדקדוק שדקדק בס' בש"א על פירוש זה ודו"ק]:

ל"א:

אימתי שמחה לאיש במענה פיו בזמן שדבר בעתו מה טוב הכוונה עפ"י מחז"ל סוף מס' תמיד איזהו חכם הרואה את הנולד. דמי שרואה השתנות העת בימים העתידים לבוא יכיר ויודה כי טוב פתר החכם ומענה טובה היתה בפיו בעת ששאלוהו, איך איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת מלפנים, אמנם אח"כ כשכבר רואה בעיניו שנשתנו העתים גם הוא יודה מה טוב היה תשובת החכם שראה מכבר את הנולד. ואז שמחה להחכם שכבר הכל יודעים כי דבר אמת היה בפיו. וז"ש אימתי שמחה לאיש במענה פיו, בזמן שדבר בעתו מה טוב, כלומר בזמן שהדברים בעתם שלאח"כ בעצמם אומרים מה טוב השיב אותו האיש מקדמת דנא וא"ש ודו"ק:

אימתי תאות לבו נתת לו בשעה שארשת שפתיו בל מנעת סלה עיין באלשיך תהלים סי' כ"א פסוק ג'. אז תבין כוונת חז"ל בזה:
זכה תאות לבו נתת לו לא זכה וארשת שפתיו בל מנעת סלה פירש"י זכה אם יש לו מזל טוב עכ"ל:
עיין ברש"י ב"ב ט' א' זכה הלא פרוס לרעב לחמך כו' פירש"י ג"כ זכה למזל טוב. ותמה שם הרי"ף שעל הע"י למה שינה ממשמעותי דזכה במעשיו להיות צדיק וכו' ע"ש. ובס' "עיון יעקב" שם ע"ב בד"ה ר' יהושע כו' כתב דשמע שטעות נפל שהיה כתוב זכה למ"ט שהיא ראשי תיבות למעשים טובים. וטעה המדפיס וכתב מזל טוב עיי"ש. והנה כמו כן י"ל בפירש"י דכאן. עכ"פ יש להפליא על הני גדולים שעמדו על רש"י דב"ב ולא עמדו גם על רש"י דכאן וצ"ע. [וגוף כוונת המאמר כ"ל ע"ד המאמר שלאח"כ חיים שאל ממך נתת לו אורך ימים לעולם ועד" פי' הוא שאל בפיו סתם חיים ואתה נתת לו כפי תאות לבו וכפי כוונתו שמכוין בחיים דהיינו חיי העוה"ב והוא אורך ימים לעולם ועד. וז"ש זכה, תאות לבו נתת לו, דהיינו חיים כפי כוונת לבו כלומר חיי העוה"ב, לא זכה, רק, וארשת שפתיו בל מנעת סלה, שאז תתן לו רק חיים בעוה"ז, כמשמעות הלשון שהוציא בשפתיו וא"ש]:
אילמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל:
י"ל דמה"ט אמר לו הקב"ה למשה אשר שברת יישר כוחך ששברת. עפי"מ שכתבו ז"ל דהשכחה היא טובה להאדם דאלמלי ששוכחין היו לומדין התורה פעם א' ושוב לא היו לומדין ע"ד אבל ע"י ששוכחים מה שלומדים עי"כ מוכרחים ללמוד התורה בתדירות בלי הפסק, והנה אלמלי לא נשתברו הלוחות לא היה שכחה וממילא לא היו לומדים בתמידות, ולכך א"ל הקב"ה יישר כחך ששברת וק"ל. [וגוף הדבר היאך נרמז באשר שברת יישר כחך ששברת, מבואר יפה בשיורי המדות אשר לספר המדות מהמגיד מדובנא ז"ל דף ע"ח ע"א כי משפט וחק האהבה הנעימה לשכח ולהעביר מן הלב וכש"כ שלא ישמע על פיו דבר שעשה לו רעהו מן הרע. כי כן טבע בני אדם שלא יערב להם לשמוע את השגגה אשר יצאה מתחת ידם. וא"כ מה זה שהזכיר השי"ת בימי הרצון פסל לך כו' את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים אשר שברת (אם משה לא יפה עשה במה ששיבר הלוחות), אם לא שבאמת שבירת הלוחות תפיק רצונו ית' ומגיע לו בעבור זה יישר כח, על עשותו הנכון והישר. לכן יפה הוכיחו חז"ל ממה שהזכיר בפניו מאמר אשר שברת מסתמא יישר כח ששברת והבן]:

נ"ה. לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח (שמגביהין עצמם עד לשמים) ולא מעבר לים היא לא תמצא בסחרנים ולא בתגרים:

פי' בפתיחה שם משמואל לתשו' כתב סופר חא"ח. לא בגסי הרוח המה האנשים הלומדים תורה רק לעשות עטרה להתגדל בה וזה תכליתם המבוקש ממנה ומגביהם עד לשמים, כמו שהשמים עליון על כל, כן רוצים גם הם להיות לשם ולתפארת עליון על בני אדם, ואמרו ז"ל למה נמשלה תורה למים מה מים יורדין ממקום גבוה למקום נמוך כך ד"ת אינן מתקיימין אלא בענוים ושפלי רוח, ולא בסחרנים ולא בתגרים, היינו אלו שעושים מסחר בלימודם, ולימוד התורה אינה תכלית העצמיי רק סיבה להמסובב, לעשות ממנו פרנסה קרדום לחפר בה מחליף תורתו בממונו כסוחר ותגר ועל דרך זה אם יתמידו בלימודם לא תתקיים התורה בידם עיי"ש אר"ה אמר רב כל עיר שאין בה ירק אין תלמיד חכם. רשאי לדור בתוכה:

והקשו תוס' הא אמרי' בשבת ק"מ ב' בר בי רב לא ליכול ירקא משום דגריר. וכתב בס' אהבת יונתן (הפטרת בלק) וי"ל עפ"י הלצה דאיתא במדרש וה' ברך את אברהם בכל אפי' ספינה המוטרפת בים היתה ניצולה בזכותו של אברהם ופריך אם היתה הספינה מלאה יין נסך איך ניצולה בזכותו הלא אי אפשר לשתות הימנה, ומשני הא מוזיל חמרא על גבה דאם יש הרבה יין נסך נעשה יין כשר בזול, וא"כ אין מקום לקו' התוס' דודאי אסור לת"ח לדור במקום שאין בו ירקות כי שם יתייקר הבשר ביותר ואפ"ה לא יחוייב מזה לאכול דוקא הירקות. וזהו מאמר רב חסדא לא בעניותי אכלי ירקא משום דגריר ולא בעתירותי דהיכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכווריי בזול ע"י מציאות הירק תמיד וא"ש עכ"ד ודפח"ח:

ס"ג. כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב מפרשים העולם בדרך הלצה עפ"י מה שאנו רואים דכשני בלי דינים מריבים על סך עצום העולה למאות ולאלפים אז הולכים לדון בערכאות של עכו"ם, אבל כשדנים רק על סך קטן אז חולקים כבוד לרב והולכים לדון אצלו. וז"ש כל מקום "שיש" היינו כל מקום שדנים על סך גדול שיש בו ישות וממשות, אז חילול ה' כלומר אז הולכים לדון בדיני עכו"ם וגורמים חילול ה' כמ"ש רש"י בחומש ר"פ משפטים שכל המביא דין ישראל לפני עכו"ם מחלל את השם וכו' ע"ש. "אין כלומר אבל כשדנים על דין פרוטה שהוא כאין, אז "חולקין כבוד לרב" והולכין לדון אצלו וק"ל. (וכבר הבאתי זה לעיל בהשמטות לברכות אות כ' ע"ש):

ס"ד. לא יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו: עיין בענף יוסף בשם מעין הברכות פי' יפה על זה. והנה שמעתי הרבה פירושים בזה ואזכיר א' מהם

דהנה הצדיק כל מחשבותיו מחוברים ודבוקים בה' ית"ש כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד ואסור להסיח דעת ממנו ית' אפילו רגע אחד, אמנם כשלימד דבר הלכה אז צריך שיהיה כל מעינו בה ואם יסיח דעתי הימנה לחשוב מחשבות בענין אחר אז לא ישאר אותה הלכה חקוק בזכרונו כאשר יעיד ע"ז הנסיון. על כן בדבר הזה הותר מכללו היסח הדעת מהבורא ית"ש על אותו שעה שמעמיק ושם עיונו בדבר הלכה. וז"ש לא יפטר אדם מחברו כלומר אי אפשר לאדם להפטר מחיבוק ודביקות מחשבתו בהבורא ית"ש, אלא מתיך דבר הלכה, יען שמתוך כך שמסיח דעת מן הכל ומשים כל מעיני בה, זוכרו. לאותו דבר הלכה ונשאר חקוק בזכרוני ודו"ק:

רב פפא אמר אפילו מצא מציאה [יקח ספר תורה]. בזה פי' מהר"ם שי"ף ז"ל מה שאחז"ל בתיקוני זוהר, הכל תלוי במזל אפילו ס"ת שבהיכל דלולא מצא מציאה לא היה קונה ס"ת וז"ש הכל תלוי במזל כו' ודפח"ח:

[ולכאורה צ"ע לשון יקח בהן ס"ת דנקט כאן דלדעת הרבה פוסקים אין יוצאין י"ח כלל בקניית ס"ת אלא בכתיבה דוקא א"כ הול"ל יכתוב ס"ת ואפשר דר"ל דאף שכבר יצא י"ח בכתיבת ס"ת מ"מ יקח עוד הפעם ס"ת ודו"ק]:

אמר רמי בר אבא דרך מיל ושינה כל שהוא מפיגין את היין אר"נ אמר רבה בר אבוה לא שנו אלא ששתה כדי רביעית אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך טורדתו ושינה משכרתו:

כתב בקונטרס הארות השמש להגאון מ' משה מישל שמואל שפירא נ"י אבדק"ק ראגאווא, וז"ל:

בשו"ע או"ח סי' תרצ"ה ס"ב בהג"ה וי"א דא"צ להשתכר אלא ישתה יותר מלמודו ויישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. שמעתי מהגאין מ' שאול זעליג הכהן זצ"ל אבד"ק דינאבורג שהתפלא ע"ז איך יתכן לומר על ישן שאיננו עם חושיו, עד דלא ידע כו' ואיך שייך לכנות על שינה, בלי דעת ואמר לי שלדעתו ופירש ד' הרמ"א עפמש"א עירובין ס"ד דרך מיל ושינה כ"ש מפיגין את היין אר"נ ארב"א ל"ש אלא ששתה כדי רביעית אבל שתה יותר מרביעית כ"ש שדרך טורדתו ושינה משכרתו ע"ש. וזה ג"כ כוונת הרמ"א דישתה יותר מלמודו ואח"כ יישן מעט וכשיתעורר ויקץ והשינה משכרתו יותר, וזש"א ומתוך שיישן אינו יודע בין ארור המן כו' וקאי אדעת המחבר שנר' שחייב להשתכר הרבה, והשכיל הרמ"א שא"צ רק שתיה מעט יותר מלמודו, ושינה מעט, עכ"ד ודפח"ח עכ"ל:

סה. אר"ש משים ראב"ע יכולני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שחרב בהמ"ק ועד עכשיו שנא' לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין. מיתבי שכור מקחו מקח וכו' כללו של דבר הרי הוא כפקח לכל דבר אלא שפטור מן התפלה. מאי יכולני לפטור נמי דקאמר מדין תפלה:

וקשה סוף סוף ראב"ע אמר יכולני לפטור מן הדין ומשמע מכל דין, ואם נאמר שחזר בו הש"ס, הול"ל "אלא" מדין תפלה קאמר:

ותי' הגאון ר' נפתלי כהן ז"ל בס' סמיכות חכמים בשם א"ז ז"ל עפ"י דאיתא (לעיל מ"א ב') ג' דברים מעבירין את האדם ע"ד ועל דעת קונו. ואלו הן, עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות, למאי נפ"מ למיבעי עלייהו רחמי:

א"כ התינח מי שחייב וגם יכול להתפלל, אבל כיין דאמר יכולני לפטור מדין תפילה שנא' ושכורת ולא מיין, א"כ אין יכולים להתפלל, וממילא יש להם אמתלא על כל חטאים. דעכו"ם ודקדוקי עניות מעבירין את האדם ע"ד קינו עכ"ד ודפח"ח ומאז אמרתי לפרש בזה הפסוקים בתהלים סי' כ"ה ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי, ראה אויבי כי רבו וגו' דמתחלה אמר ראה "עניו "ויעמלי" ולכך. ושא לכל חטאתי, כי דקדוקי עניות מעבירין את האדם ע"ד קונו, וא"ת הרי אפשר לי למיבעי רחמי עלייהו, לז"א ראה אויבי כי רבו וגו' א"כ גדלי הצרות והריני שכורת ולא מיין ופטור מתפלה ושוב אית לי אמתלא דעניות וא"ש. (ובס' יין הרקח מהגה"ק ר' משה טייטעלביים ז"ל דף י' ע"א כתב עפ"י שאמרו חז"ל אלמלא הקב"ה עוזרו לא הי' יכול לו, ומבואר באלשיך ובאור החיים פ' כי תבא בפסיק ונצעק אל ה' וכו' דעזר הקב"ה לנגד היצה"ר הוא ע"י הפלה, ועפ"ז מבואר הגמרא הנ"ל מאי מן הדין דקאמר שיפטור בטענת שכרות היינו מדין תפלה וממילא יפטרו לגמרי מן הדין ע"י טענת היצה"ר גרם והבן עכ"ל, וכ"כ גם הגאון ר' שלום חריף ז"ל בסו"ס דברי ר"ש יעו"ש ודפח"ח):

אר"י לא איברא ליליא אלא לשינתא, אר"ל לא איברא:

סיהרא אלא לגירסא בחוט המשולש מסופר מהגאון בעל כתב סופר ז"ל, כי לא נתן שנה לעיניו והי' משתוקק ביותר לעבוד עבודתו עבודת הקודש בלילה, וכאשר שאלו אותו בניו למה מונע מעצמו השינה כ"כ. וכו, השיב בצחות כי בגמ' נחלקו ב' מ"ד ח"א לא איברא ליליא אלא לשינתא וח"א דלא איברא אלא לגירסא, וי"ל ששניהם לדבר אחד נתכוונו. כי ביום כל בני אדם ניעורים ועוסקים בהוויות העולם ומטרידים זא"ז וא"א לת"ח לעבוד ה' כ"כ, אבל בלילה שהכל ישינים ובא לילה. בא מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה של יום, אזי הלומדים תורה פנוים יותר לעבודת ה' וללמוד. וא"כ לעוסקים

בהוויות העולם לא איברא לילה אלא לשינתא, ועי"ז לא איברא לילה חלא לגירסא להלומדים תורה כי אז אין להם מפריעים מלימודם עכ"ד ודפח"ח:

אר"נ בר יצחק אנן פועלי דיממא אנן:

כתב מהרש"א ז"ל בסד"ה השתא כו' ורב נחמן דאמר אנן פועלי דיממא משום דעיקר לימודה ביום שמחדד יותר כדלעיל (דאמרי לי' לר' זירא מחדדין שמעתתך א"ל דיממא נינהו) ולימוד הלילה אינה אלא פריעה על מה שביטל זמנה ביום וק"ל עכ"ל:

ונלע"ד דרב יהודא דאמר לא איברא ליליא אלא לשינתא, היינו ג"כ לפי שהי' חריף ומחודד כדאשכחן לעיל דף נ"ד ע"א א"ל שמואל לר' יהודה שיננא פתח פימך קרי וכו' ועיי' במהרש"א לשם בשם הערוך, שיננא פי' מחודד כמו חץ שנון ע"ש, וע"ע בענף יוסף לשם בשם ס' גאולת עולם ע"ש, ומסתמא הי' ג"כ שמעתתי' מחדדין משום דיממא נינהו כמ"ש ר' זירא הנ"ל ולכך אמר רב יהודא דייקא, לא איברא ליליא אלא לשינתא:

וראיתי בסידור באר חיים שמתרץ בהנ"ל קושי' בעל דובר שלום מדוע נשתנה ברכת התורה שהולכין בה הלילה אחר היום משארי מצות אשר היום הולך אחר הלילה, ולהנ"ל א"ש דאנן פועלי דיממא אנן ולימוד הלילה אינה אלא פריעה על מה שביטל זמנה ביום וא"כ שפיר הלילה הולך אחר היום עכד"ה:

אר"ח כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו:

כתב הריטב"א ז"ל כל המתפתה ביינו כלומר שמתרצה לחבירו ע"י שמחת יין שעושה עמו:

הא דעשה הריטב"א "כלומר" נלע"ד משום דהקשה לו לשון המתפתה, דהא כ' הטו"ז באו"ח סס"י קכ"ז דאין לומר מתרצה ברחמים "ומתפתה" בתחנונים משום דכ' הרמב"ן בפ' משפטים פתוי הוא על דברי שקר ע"ש, א"כ קשה אמאי נקנו ר' חנינא לשון המתפתה ביינו, לכן עשה הריטב"א "כלומר" שמתרצה, והיינו דלשון מתפתה לאו דוקא אלא שמתרצה לחבירו וא"ש. ולענין מה שמקשים על הטו"ז הנ"ל מפיוט דר"ה בשופר אפתנו, עיין בתשו' בית שערים חאו"ח סי' רפ"ד מ"ש מו"ח הגאון זצ"ל תי' נחמדים ע"ז ואכמ"ל):

אר"ח כל המתיישב ביינו (פירש"י השותה יין ואן דעתו מטורפת) יש בו מדעת שבעים זקנים עיין רש"י, ולולי דבריו ז"ל נ"ל פשוט דה"פ דיש בו מדעת של ע' זקנים דכתיב בהו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו א"כ מאחר דראו במראות אלהים עכ"ח שלא נטרפה דעתם מחמת שתיית היין וז"ש כל המתיישב כו' ופשוט:

נכנס יין יצא סיד:

עיין בגאון "יעקב" שעל גליון הע"י לכאן מ"ש בזה וינעם לך. וע"ד דרוש נלע"ד דהנה המג"א או"ח סימן רמ"ב מביא בשם ירושלמי (פ"ב דמו"ק הל' ג') לוין בריבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה. ופי' הפמ"ג שם לוין בהיתר עיי"ש. וקשה לי דא"כ פשיטא ומאי קמ"ל. לכן נ"ל הפי' עפמ"ש הרמ"א ביו"ד סי' ק"ס סט"ו וז"ל, י"א דמותר לישראל לומר לחבירו ישראל לך והלוה לי מעות מפלוני ישראל בריבית ומותר לתת הריבית לשליח להביאו לו דלא אסר' תורה אלא רבית הבא מיד לוה למלוה והשליח אינו עושה שום איסור דהאי רבית לאו דידי' הוא ואי משום ששלוחו ש"א כמותו אין שליח לדבר עבירה ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ (מרדכי בשם רש"י) וכן עיקר אע"ג דיש מפקפקין בהיתר ומחמירים לאסרו יש לסמוך עליו לעת הצורך עכ"ל. ונ"ל דז"כ ירושלמי ליין בריבית מישראל ע"י שליח כנ"ל לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה וז"ש נכנס יין דהיינו בסעודת שבת או מצוה (דבלא"ה אין לתלמיד חכם לשתות יין כדאי' בכמה דוכתי) אז יצא סוד דהיינו שלוין בריבית ע"י שליח:

דהוא סוד, דאין לפרסם הדבר בפני עם הארץ כנ"ל ודו"ק:

פ"ה:

פ"ו. בוניוס בן בוניוס וכו'. אעתיק לשון זהב מס' עולת חודש ח"ר מאמר ק"כ קכ"א קכ"ב וז"ל:

אמנם בעונינו הלא חנוף תחנף הארץ, ובכל יום גברה אגרופה של חנופה, וגם קצת לומדים מחניפים לעשירי עם וקורין לנבל נדיב, וסומכים בשטות עצמן, במה דאמרו ז"ל רבי מכבד עשירים, [בדרך מליצה י"ל רבי מכבד עשירים, כלומר לולי שהיה רבי אמרתי, אלו שאין להם חלק לעוה"ב העשירים, כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות. (עיין בתוס' ברכות ה' ע"ב ד"ה לא). עוה"ז ועוה"ב וע"כ העושר שמור לבעליו לרעהו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. וכי יעשיר איש וירבה כבוד ביתו בחייו משלם לו הקב"ה גמולו הטוב ולא במותו יקח שכר הטוב הצפון לצדיקים. אמנם בעבור שרבי היה הון ועושר בביתו עכ"ח שגם העשירים זוכים לעוה"ב, וא"כ רבי מכבד עשירים, ע"י רבי כיבוד לעשירים, שגם המה זוכים לעוה"ב] ר"ע מכבד עשירים, ומוסיפין חטא על פשע להוציא לעז על גדולי ישראל קדושים אשר בארץ המה, כמו רבי ור"ע, והם אינם מבינים שיחה של תלמידי חכמים הנה לא מצינו בשום מקום שהיו מכבדים עשירים יותר מעניים, או חלילה עניים לא היו מכבדים. או בלשון זה שחנפו לעשירים, אלא הסוגיא כך במסכת (עירובין פ"ו א') רבי מכבד עשירים. ר"ע מכבד עשירים כדדרש רבה בר מרי ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו, אימתי שב עולם לפני אלהים

בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו. וה"פ הנה הסברא נותנת והדעת מכרעת לכבד לעניים כי מחויב האדם לדבק במדותיו של הקב"ה שהוא אוהב עניים וה' חפץ דכאו וראיות רבית לזה, קמ"ל מרבי ור"ע, שהיו מכבדים לעשירים כי המה גומלי חסדים שמתדבקים במדותיו של הקב"ה והיינו דסיים תלמודא כודדר רבה בר מרי ישב עולם לפני אלהים וגו' אימתי וכו' בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו. והשתא דאתית להכי מיושב נמי מה שמובא בגמ' (שם לעיל מזה) כי אתא בוניוס בן בוניוס לקמי' דרבי אמר להו פנו מקום לבן מאה מנה כי אתא אינש אחרינא אמר פנו מקום לבן מאתיים מנה, אמר לפניו ר' ישמעאל בר' יוסי רבי, אביו של של זה יש לו אלף ספינות בים, וכנגדן אלף עיירות ביבשה, אמר לו לכשיגיע אצל אביו אמור לו אל תשגרהו בכלים הללו לפני, ופשוט וברור כשמש הכל על דרך זה, פנו מקום לבן מאה מנה. לאיש אשר ערכו ליתן לקופת הצדקה מאה מנה וכן נמי לבן מאתים מנה, הכל על ערך צדקה, א"ל ר' ישמעאל בר"י שיש להחמיר בערך של זה יותר מכלל מאתים מנה, כי יש לו לאביו אלף ספינות בים, ולכך אמר רבי, אמור לאביו שלא לבוא עוד בכלים הללו לפני, כ' אוכל לטעות בו בערכין, והמכשלה הזאת תחת ידו, אבל חלילה וחלילה להחניף לשום אדם וכו' עכ"ל הזהב:

ועיין בס' עיון יעקב וביד יוסף לכאן מ"ש בשם ליקוטי מהרי"ל בהא דרבי מכבד עשירים. וראיתי עוד בס' דברי שאול להגאון מ' יוסף שאול ז"ל מלבוב שכתב דבאמת לכאורה כל המעלות כגון חכמה וגבורה וכדומה הם קנינים התלוים בגוף. אבל מעלת עשירות הוא ענין חיצוני וקנין אשר יכול להסיר ממנו וישלל מאתו אבל כאשר נשכיל בדבר נראה כי עכ"פ הוא ענין אשר נוכל לבוא אל ידה לכל המעלות כי אם נהי' טרודים בבקשת הפרנסה וכל הצרכים לא נוכל להשיג כל דבר שלימות וע"י עשירות נוכל לבוא לכל השלמות וזה מעלת עשירות אשר בהתחברות המעלות היא מעלה גדולה, וחכמת המסכן בזויה, והמופת לזה שהרי ראינו שרבינו הקדוש אשר זקף עשר אצבעותיו ואם כי לא נהנה אפילו כאצבע קטנה אפ"ה הי' עשיר גדול וכן ר"ע ולמה נתן הקב"ה להם זאת על חנם, ועכ"ח שהי' להרחיב דעתם, ועי"ז יוכלו לכתוב ספרים ולהרחיב גבולם בתלמידים, ומזה ניכר מעלת העושר, וז"ש רבי מכבד עשירים, כמו שאמרו הלל מחייב עניים ור"א בן חרסום מחייב עשירים, והיינו שהי' בהילל ענין מחייב עניים, ובר"א בן חרסום ענין וחייב עשירים. כמו כן ענין של רבי מכבד עשירים שעכ"ח שמעלה גדולה היא והבן כי ענין נפלא הוא עכ"ל: אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו:

כ' בחידושי והגהות מהר"ץ חיות ז"ל. וביאר ע"ד מאמר בן זומא (ברכות נ"ח א') כמה יגיעית יגע אדם הראשון ואני משכים ומוצא כל וכו' ע"ש. דהכונה דבהעדר הכנתם אין אפשרות לאדם שלם מבעלי הסגולה להשיג שלימות ואם יתעסק האדם כל ימיו לעמוד לפני ה'. מי ישמור חסד ואמת. ועתה כל אחד מסייע לחבירו. החכם מורה דעת ומלמד העם והעם מכין לו את כל צרכיו ואיש את רעהו יעזורו עכ"ל:

ובס' פתח עינים מביא פי' רבינו בעל מל"מ ז"ל בפרשת דרכים במ"ש ז"ל בראשית ברא אלהים בתחלה עלה במחשבה לבריא העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים ושתף מדת רחמים שנא' ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. והיינו דקשי' לי' איך אמר ישב עולם לפני אלהים דהוא מדה"ד ועז"א בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו והכוונה דאמרו חז"ל השקיפה ממעון קדשך וברך וגו' כל השקפה לרעה חוץ מזו שהיא לטובה שגדול כח מתנות עניים שמהפך מדה"ד למדת הרחמים וא"כ בצדקה יש מציאות לישב עולם לפני אלהים שמהפך אלהים מדה"ד למדת רחמים ענ"ד ודפח"ח. [ועיין בס' מקדש מעט לתהלים ס"א שמביא בשם מהר"י הרופא ז"ל בספרו מעלות המדות שכתב. בשביל גמ"ח שאדם עושה בממונו הקב"ה משמר לו יתר הממון שנשאר לו, וזש"ה ישב עולם כלומר למה ישב העשיר בעשרו לפני אלהים. בעבור חסד ואמת שהכין ועשה לעניים, ינצרוהו לאותו ממון שנשאר לו, והיינו דאמרו מלח ממון חסד ואמרי לה מלח ממון חסר וכן אמר שלמה בחכמתו (משלי י "א) יש מפזר ונוסף עוד עכ"ל]: צ"ו תנא מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחי בה חכמים פירש"י דהוי כתוספת על דברי תורה שפטרה נשים ממ"ע שה"ג עכ"ל. ועיין בתוס' שחלקו עליו:

ועיין בספר "אלה המצות" לידידי הגאון מ' חיים משולם קויפמאן הכהן שליט"א אבדק"ק גאסטינין (וכעת בפולטוסק פלך ווארשא) כלל ד' בענין בל תוסיף סי' א' אריכות בביאור שיטת רש"י ז"ל ואכמ"ל. רק בדבר א' אעורר במה שהקשה שם דף מ"ד ע"ד בהא. דכתוב בתורה ארבעים יכנו לא יוסיף, למ"ל כלל הלאו דלא יוסיף כיון דמ"ע מן התורה להלקות את הרשע מספר ארבעים ממילא אם לוקה יותר חייב על בל תוסיף, ועיין מ"ש בזה בהשמטות שבסוה"ס דף סי). ולענ"ד אולי י"ל עפימ"ש בספרי ומובא בתורה תמימה פ' כי תצא. "לא יוסיף ואם הוסיף עובר בל"ת ואין לי אלא בזמן שהוסיף על מנין של תורה מניין שעובר אם הוסיף על אומד ב"ד ת"ל לא יוסיף פן יוסיף מכל מקום" ע"כ. וכתב בתו"ת דאיירי כשאמדוהו שיכול לקבל עשרים הכאות והוא הכהו אחת יתירה עיי"ש. א"כ שפיר איצטריך למכתב הלאו דלא יוסיף דאם רק מצד לאו דבל תוסיף לא הוי ידעינן שעובר גם אם הוסיף על אומד ב"ד וא"ש:

סליק מסכת עירובין בס"ד:
השמטות. בבואי ללודאש, ודרשתי במקראי קודש, אמר לי ח"א מי יודע כמה שבועות יגע אדוני על זה לסדר לו דרוש אחד. אבל בזאת אדע כי בכחו לדרוש טוב, אם יפרש לי הפסוק (בפ' מטות) וחמורים אחד וששים אלף: ואמרתי עפימ"ש בס' דברי שאול חגיגה דף י"ד, על מאמר חז"ל (המובא בע"י עירובין דף נ"ג), אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים ואינו מובן. (וע"ש בענף יוסף פי' בשם נחלת יעקב כוונתם בזה אם אנו משיגים ומבינים מעלת הראשונים שהם כמלאכים, אזי אנו כבני אדם, אבל אם נדמה בנפשותינו מעלת הראשונים כבני אדם, אנו כחמורים) והוא ז"ל פירש עפי"ד הקול יעקב על המדרש אדם אחד מאלף מצאתי זה אברהם, ואשה בכל אלה לא מצאתי זה שרה עיי"ש תוכן דבריו, דבקיבוץ אלף אנשים יראים ושלמים ימצא בם כל המעלות ומדות שהי' באברהם וכו' עיי"ש באריכות, והנה המלאך הוא גדול בפ"ע ושלם בכל מיני שלימות, משא"כ בבני אדם שם צריך לקבץ הרבה בני אדם, אשר בכללם יושלם המעלות ומדות שיש באדם גדול אחד. וז"ש אם הראשונים כמלאכים והי' גדולים ומושלמים בפ"ע, אזי אנו שנפלנו במדרגה כבני אדם, ומהרבה בני אדם יושלם אדם גדול אחד, אבל אם הראשונים ג"כ לא היו מלאכים, רק אנשים מקובצים מפרטים רבים אזי אנו כחמורים שלא יתן ולא יוסיף אף אם יקובץ מחמורים רבים, מכל מקום חמור הוא, וזה נכון עכ"ל הזהב: והנה מצינו בכמה מקומות וי"ו מחלקת כמו או, (כמו ומכה אביו ואמו מות יומת שפירושו מכה אביו או אמו וכדומה הרבה), וכן כאן אחד וששים אלף פירושו אחד או ששים אלף הכל חד רק לחמור נחשבו, כולם, וז"ש וחמורים הם חמורים, בין אם הוא אחד, או ששים אלף, מכל מקום חמורים הם וד"ל: בדף י"ג ע"א שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת:
עיין בעין יעקב, אמר הבונה, שמא אתה מחסר וכו' ואין לעבור מלתת לב על דברי התוס' ז"ל שפירשו או מייתר אות אחת כגון בראשית ברא בראו אמאי לא ניחא להו הדמיון שנתן רש"י ז"ל וידבר ה' אם תוסיף אות אחת ותכתוב וידברו וכו' וחידוש בעיני שלא זכר שר דרש"י ז"ל בסוטה דף כ' ע"א ד"ה אם תחסר וכו' ג"כ פי' כפי' התוס' דכאן, או תייתר אות אחת כגון בראשית בראו אלקים עיי"ש:
בדף ס"ג ע"א ר' אליעזר אומר לא מתו בניו של אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן וכו' והקשה בס' עיון יעקב הא ביבמות דף ס"ד ע"א איתא אבא חנן אמר משום ר' אליעזר דכל מי שאין עוסק בפו"ר חייב מיתה שנא' ובנים לא היו להם הא אם היו להם בנים לא מתו, א"כ דברי ר"א סותרין זא"ז וע' בהגהות מהרל"ח לאהע"ז ר"ס א' שכתב

דמכח קושיא זו גריס הרב"י שם בגמ' דיבמות הנ"ל אבא חנן אמר משום ר' יוסי יעו"ש ר וע"ע בש"ס דפוס וויען עירובין ס"ג א' מובא בגליון הש"ס גירסת הב"ח ז"ל ר"א בן יעקב אומר לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה וכו' ולפי גירסא זו ג"כ נסתלקה קושי' העיון יעקב ז"ל ויותר אין להאריך: בדף כ"ד ע"א חש בראשו יעסוק בתורה:

בהגהות רבינו עקיבא איגר ז"ל כתב ע"ז, עיין תורת חיים שבועות דף ט"ו ע"ב ד"ה אסור להתרפאות עכ"ל :

ולח ידעתי מה הציון הלז, דהלא כל דברי התורת חיים שם כבר המה כתובים כאן במהרש"א חידושי אגדות בד"ה רפאות תהי וכו' ומה תועלת יגיע לנו אם יוספים אנחנו לעיין בדברי תורת חיים הנ"ל, ועיין בענף יוסף שעל העין יעקב שבועות דף ט"ו שהעתיק דברי הת"ח בזה ואין בהם שום הוספה על דברי המהרש"א ז"ל בכאן:

בדף כ"ב ע"א שחורות כעורב במי אתה מוצא וכו' רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קא אזיל לבי רב א"ל דביתהו ינוקי דידך מאי אעביד להו א"ל מי שלימו קורמי באגמא (איזט דענן אויסגענאנגען גראז פאן פעלד):

בס' שער בת רבים פ' בראשית מביא בשם נחלת עזריאל פ' בא שכתב, הנה בודאי לא היו דברי רב אדא בר מתנא כאיש משוגע שיאכלו בניו עשב השדה כבהמות, אך ידוע דמיעוט הפרנסה הוא רק מסיבת העבירות כמחז"ל קידושין פ"ב א' מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסין שלא בצער ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני וכו' אני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, וז"ש רב אדא בר מתנא אם אני אלך ללמוד תורה ולא ארע את מעשי אז בוודאי ה' יפרנס אותם. כי הלא איכא קורמי באגמא למזונות הבהמות, קי"ח האדם מבחר הברואים עכ"ל, והוא פי' נכון לכאורה, אלא דלשון הגמ' קצת לא משמע כן מדאמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל ב"ב כי הא דרב אדא בר מתנא, ומשמע דר"א בר מתנא באמת שם עצמו אכזרי על בניו ודלא כפי' הנ"ל, אמנם י"ל דגם כוונת הגמ' הוא עד"ז דבאמת לא הי' אכזרי רק שם עצמו כאלו הי' אכזרי, וי"ל דהיינו דקאמר שחורות כעורב, בכ"ף הדמיון כעורב ולא עורב ממש, כי כ"ף הדמיון אינו השואה גמורה כמ"ש בתשו' חכם צבי י' ע"ז שדבר זה מבואר בתלמוד וזוה"ק ומדרש רבה כי טבע כסף הדמיון אינו השואה גמורה, ועיין בשדי חמד חלק הכל"לים מערכת כף כלל ע"ה ע"ו בזה, ואין להאריך:

בדף ס"ד ע"ב ושלשה דברים למדנו באותה שעה למדנו שאין מעבירין על האוכלין ולמדנו שהולכים אחר רוב עוברי דרכים וכו' ופירש"י מדלא שרי לי' לר"א למכלינהו דאחזקינהו בחזקת פיתן של עכו"ם שרוב עוברי דרכים עכו"ם הם:

בענף יוסף שעל הע"י לכאן הביא קושי' הבכור שור ז"ל ק"ק פשיטא ומאי אשמועינן בכה"ת אזלינן בתר רובא ואפי' רובא דליתא קמן וכו' עיי"ש, ובהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל כתב וז"ל, נראה דר"ל אף דר"ג חייש למיעוטא כר"מ כדאיתא בחולין ו' ע"א מ"מ לא סמיך עליה להקל אף באיסור פת עו"ג דדבריהם עכ"ל וכ"כ גם בהגהות מצפה איתן עיי"ש. וכל זה אנו צריכין לומר לפי פירש"י הנ"ל, אבל לפי פי' רבינו יהונתן ז"ל על הרי"ף ז"ל לכאן לק"מ, שהרי הוא כתב וז"ל, אין מעבירין על האוכלין המוצא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחם שם אלא יסלקם לצדדין או יקחם שהולכין אחר רוב עוברי הדרכים ולא נזרקו שם לשם כשפים עכ"ל, וא"כ לפי"ז ה"פ למדנו שאין מעבירין על האוכלין ולמדנו שהולכים אחר רוב עוברי דרכים ולא נזרקו שם לשם כשפים, א"כ לפי"ז טובא קמ"ל אע"ג דמיעוט יש שזורקים שם האוכלין לשם כשפים ואיכא סכנת כשפים ובמקום סכנה לא אזלינן בתר רוב כמבואר ברש"י חולין דף י' ע"א בד"ה אי נמי וכו' עיי"ש (וע' בתשו' נוב"י קמא חלק. אהע"ז סי' י' ע"ש), אפ"ה התיר ר"ג לר"א ליטול הגלוסקין מן הדרך משום שהולכים אחר רוב עוברי דרכים ולא נזרקו שם לשם כשפים, והטעם י"ל משום דאותן הזורקים האוכלין שם לשם כשפים הוי מיעוטא דמיעוטא ובכה"ג אפי' ר"מ לא חייש כדאיתא בגמ' ריש גיטין וא"ש ודו"ק. (ודע דבמדרש רבה סוף פרשת בחקותי נשמט לגמרי הך שהולכים אחר רוב עוברי דרכים, אלא כ"ה הגירסא שם, למדנו ג' דברים שחמצו של גוי מותר לאחר הפסח, שצפה ברוח הקודש ששמו מבגי, ושאין מעבירין על האוכלין עכ"ל עיי"ש, ואפשר דבכיוון השמיטו המדרש מכח קושי' בכור שור הנ"ל דפשיטא דאזלינן בתר רובא):

בדף כ"א ע"ב כתב במהרש"א מהדורא בתרא הטעם שתמיד אחר שאומרים פרקי אבות אומרים רבי חנניא בן עקשיא וכו' שנאמר ה' חפץ וגו' באשר כל מילי דאבות היא דברים חדשים נוספים על התורה ומצות דצוה להם הקב"ה ושמא תאמר מי שמך לאיש לעשות עצמך שותף להקב"ה שנתן תורה ומצות ואתה מוסיף עוד תורה ומצות לזה מביא פסוק ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר לומר שאדרבה הקב"ה חפץ ומבקש דבר זה לעשות למען צדקו, למען שיהי' האדם צדיק ולא יעבור על התורה שנתן לנו הוא חפץ שיגדיל האדם את התורה ויוסיף עוד תורה ומצות כדי שיהי' צדיק במצות השי"ת, ויאדיר, כלומר הקב"ה חפץ שהאדם יאדיר ויחזק את מה שהוא מגדיל, דהיינו מה שהוא

מגדיל יהי' יותר אדיר וחזק מן גוף התורה של הקב"ה כמו שמצינו בגמ' חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, וכמו שדרשו לעיל, ויותר מהמה בני הזהר בדברי סופרים יותר משל תורה שהללו יש בה עשה ול"ת והללו דברי סופרים כל העובר עליהם חייב מיתה ביד"ש, ומה שאמר, לפיכך הרבה להם תורה ומצות, יש לפרש שהקב"ה נתן רשות להם לישראל להרבות להם תורה ומצות ודו"ק, עכת"ד ודפח"ח:

ולפענ"ד י"ל טעם אחר על מה שאומרים תמיד אחר פ"א רבי חנניא בן עקשיא וכו' בכדי שיהי' החתימה מעין הפתיחה ויהי נעוץ סופה בתחלתה, שמתחילים תמיד קודם פ"א במשנת כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, דהא מילתא ג"כ טעמא בעי, מדוע טרם יצמיח כל שיח בפ"א פתח דברינו יאיר במשנת כל ישראל וכו', וראיתי לבעל מדרש שמואל ז"ל בהקדמה לפ"א שכתב בזה, כי בהיות שכל המוסרים הללו ניתנו למשה מסיני והאדם צריך לקיימם ואיפשר שכשישמע האדם יכבד עליו עול כובד המשא ואולי יתיאש מן הרחמים בחושבו שלא יזכה לחיי העוה"ב עד שיקיים כל מילי דאבות ויראה בעיניו כי אפי' מעט מזעיר ממילי דאבות קשה לאדם לקיימם וכ"ש כולם ויתיאש לומר שא"א לו לזכות לחיי העוה"ב לכן הקדימו הבבא הזאת דעת את העם שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ואף אם לא יקיימו כל מילי דאבות שאי אפשר לכל ישראל שיקיימו את כולם אעפ"כ יש להם חלק לעוה"ב וכו' עכ"ד קדשו:

ומן הטעם הזה עצמו חותמין ג"כ במאמר רבי חנניא בן עקשיא וכו' כי מאמר זה מאשר ומחזק הענין הלז שבעבורו פותחי' במשנת כל ישראל, וכמ"ש רבינו הגדול הרמב"ם ז"ל בעפי' המשניות (סוף מס' מכות) על המשנה ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה הנה זכה בה לחיי העוה"ב וע"ז אמר ר' חנניא כי המצות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחי' נפשו באותו מעשה וכו' עיי"ש בדבריו הקדושים, ואם בתורה הוא כן דע"י עשיית מצוה אחת מתרי"ג מצות בשלימות זוכים לחיי העוה"ב וודאי גם במוסרים הכתובים ומסורים לנו בפרקי אבות כן הוא דגם אם יקיים רק קצת מאותן המוסרים בשלימות כראוי יזכה על ידיהם לחיי העוה"ב וא"ש החתימה במאמר ר' חנניא בן עקשיא מעין הפתיחה במשנת כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ודו"ק כי נכון הוא בס"ד:

בדף פ"ו כתב במהרש"א בח"א וז"ל. ובערוך בערך מן פירש דאיתא בילמדנו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ישב עולמך בשוה העניים והעשירים אור לי' אם כן חסד ואמת מן ינצרוהו:

וראיתי בזה בס' טל אורות (דפוס פ"פ דאדר דף ק"י ע"ב) וז"ל. ועוד זאת יתירה מנהג עירי שאנשי החבורה הקדושה שמו להם לחוק. שכל א' מהם מחויב לצאת לביה"ק לגמול חסד עם המתים אם דל ואם עשיר הוא, ובשאר קהלות ראיתי שקונים עצמם עשירים בחבורה לבד לכבוד ולתפארת, מבלי שיתעסקו עם המתים, ואמרתי להם היינו שדרשו רז"ל בפסוק (תהלים ס"א) ישב עולם לפני האלקים חסד ואמת מן ינצרוהו שביקש דוד שיהיו כולם עשירים והקב"ה השיבו א"כ חסד ואמת מן ינצרוהו וי"ל בדרך הלציי שכך השיב הקב"ה אם כולם יהיו עשירים א"כ חסד ואמת שהוא חסד שעושים עם המתים שנקרא חסד ואמת מן ינצרוהו, הלא העשירים אינם משפילים כבודם להתעסק עם המתים עכ"ל ודפח"ח ועיין מ"ש בזה בילקוט הגרשוני ח"ג אות קבורה בשם מו"ח הגאון זצ"ל ע"ש וינעם לך:

בספר שיר החיים על פרק שירה דף י"א הביא מה ששאל לו משכיל אחד איך פליגי ב"ש וב"ה אם כוח לו לאדם שנברא או לא הלא כבר אמר שלמה המע"ה בחכמתו וטוב משניהם את אשר עדן לא היה כו' וא"כ רואין אנו שנוח לו שלא נברא. (וביותר קשה על הגר"א ז"ל שכתב בביאורו למשלי שפלוגתתם רק על גלגול שני אבל פעם הראשון ודאי יותר נוח שנברא) עיי"ש שהאריך ליישב זה. ואמנם לפי פי' הר"ע ספורנו ז"ל על קהלת שפי' ושבח אני את המתים שכבר מתו, בעת החורבן קודם הגלות, וטוב משניהם את אשר עדן לא הי' עד ימי הגאולה העתידה עיי"ש בלא"ה לק"מ כמובן:

שו"ר שקושי' המשכיל הנ"ל כבר כתובה בשל"ה הקדוש בקונטרס בית דוד דפוס יוזעפאף דף ט"ז ע"א ועיי"ש מ"ש על זה באריכות ואשרי הזוכה ומבין דבריו הקדושים על בוריים. ואח"כ ראיתי בס' אור חדש לפסחים דף כ' ע"ב שהקשה ג"כ כקושי' המשכיל הנ"ל וכתב דתלוי בפלוגתא דפ"ק דמגילה אי קהלת ברוח הקודש נאמר או באו ומ"ד דהוי סבר כוח לאדם שנברא ס"ל דלאו ברוח הקודש נאמרה ופי' בזה המשנה דמס' ידים בו ביום נמנו דקהלת אינו מטמא את הידים ע"ש. וראיתי מביא שם דברי מהרש"א ז"ל בח"א סוף מס' מכות בהא דנמנו וגמרו כו' דאחר דהמ"ע הם רמ"ח והמצות ל"ת הם שס"ה והוי קרוב להפסד מן השכר שהעבירות אשר יוכל האדם להכשל בהם המה מרובים מן המצות אשר נוכל להשיג שכר עליהם וז"ש נמנו היינו בשביל שמנו המצות והוי לאוין מרובין מהעשין לכן גמרו נוח לו לאדם שלא נברא יע"ש ודפח"ח וע"ז כתב האו"ח שראה

במפורשים דעדיין מקום לומר דנוח לאדם שנברא משום דאמרינן בקידושין תלמוד גדול יותר מן המעשה הרי יכול להשיג יותר ע"י לימוד בתורה, ובזה פי' מאמרם ז"ל בפ"ב דברכות כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא, דהנה הטעם דתלמוד גדול שהלימוד מביא לידי מעשה וזה שייך במי שלומד תורה לשמה לשמור ולעשות ולקיים משא"כ מי שלומד שלא לשמה תכליתו של לימוד זה אינו להביא לידי מעשה א"כ הדרן לכללא לזה ודאי מעשה עדיף והויין עבירות מרובים מן העשים לכן דייק רבא דהלומד שלא לשמה הרי היא בכלל נוח לאדם שלא נברא כסברת מהרש"א הנ"ל וק"ל ע"כ דפח"ח, ויש לפרש בזה פסוק ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, דלכאורה כיון שנמנו וגמרו נוח לאדם שלא נברא שלא ביושר ושלא בצדק ברא ה' את האדם אך כיון דהתלמוד גדול מן המעשה א"כ טוב לאדם שנברא כדברי האו"ח בשם המפורשים הנ"ל, וזאת הסברא אהני לי' להבורא י"ת שע"כ בצדק וביושר ברא את האדם, וז"ש ה' חפץ למען צדקו, דהיינו למען שיהי' הצדק אתו במה שברא את האדם, לכן יגדיל תורה ויאדיר, ר"ל לכן הגדיל התורה והאדירה שיהי' התלמוד גדול מן המעשה וממילא יהי' טוב לאדם שנברא וא"ש ודו"ק: קונטרס "נחלת אבות" כולל ליקוטים לפרקי אבות:

א פ"ד ראב"י אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד, העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד, תשובה ומעש"ט כתריס בפני הפרענות. וצ"ב לכאורה כ"ז פשיטא ומה קמ"ל הלא קרא כתיב אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וכו' ואם לא עשה מצוה איך ימליץ ובע"כ ע"י עשיית מצוה קונה לו מליץ וכן מ"ש העובר עבירה א' ג"כ פשיטא הלא זה עסקו של שטן יורד ומסית עולה ומסטין, וכן מ"ש תשובה ומעש"ט כתריס וכו' ג"כ פשיטא כמבואר בכמה מקראות בתנ"ך:

עיין בס' מדרש שמואל שפירש דהתנא דקדק באומרו אחת לומר שאפי' לא קיים אלא מצוה אחת (וכל ימיו בעבירה) והמצוה היא יחידה עם כל זה נבראת ממנה פרקליט אחד להליץ בעדו וכן מי שכל ימיו הי' צדיק ולא עבר רק עבירה אחת לבד קנה לו קטיגור אחד וכו' עיי"ש בכל דבריו, ולפענ"ד י"ל לפי"ז בדרך דרוש כוונת התנא שסיים תשובה ומע"ט כתריס וכו' עפי"מ שחקר רבינו הפמ"ג ז"ל בסוף ספרו תיבת גומא עה"ת דאם עשה אלף מצות ועבירה אחת הו"ל לומר דבטל העבירה ברוב מצות וכמ"ש אחר"ל וילפי' מינה ביטול חד בתרי ומכ"ש באלף, וא"כ לפי"ז יקשה איך אמר התנא העובר רק עבירה אחת וכל ימיו עסק במצות קונה לו קטיגור א' הלא הו"ל לומר דבטל העבירה באלף מצות ובכל ביטול קיי"ל דהמיעוט כמאן דליתא דמיא, אמנם אפשר לומר כיון שאפשר לו לעשות תשובה על העבירה שעשה וכמ"ש בפ' נצבים כי קרוב אליך הדבר

וגו' א"כ הוי בגדר דבר שיש לו מתירין וכל דשיל"מ אפי' באלף לא בטיל, וז"ש התנא והעובר אפי' רק עבירה אחת וכל ימיו עשה מצות ג"כ קונה לו קטיגור אחד, אמנם ע"ז קשה מדוע לא נימא דבטל העבירה באלף מצות שעשה כבר, לז"א תשובה ומע"ט כתריס וכו' א"כ כיון דאפשר לו לעשות תשובה הוי בגדר דשיל"מ וכל דשיל"מ אפי' באלף לא בטיל וא"ש:

ועפ"י פי' המד"ש הנ"ל אמרתי ליישב קושי' שמובא בס' דורש לפרקים על פ"א אמאי המצוה והעבירה בסוג א' שבמצוה קונה פרקליט אחד ובעבירה ג"כ אחד הא במצוה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה והי' לו לקנות שני פרקליטין אחד במחשבה ואחד במעשה (ומ"ש ע"ז בשם ספר "בשם בצלאל" הוא דחוק למעיין) ולפי פי' מד"ש דכוונת התנא העושה בכל ימיו רק מצוה אחת וכל ימיו בעבירה ג"כ קונה לו פרקליט אחד מיושב שפיר דהא טעם דמחשבה טובה מצרף הקב"ה למעשה ומחשבה רעה אין מצרפה למעשה כתב בס' עיון יעקב קידושין דף מ' בשם של"ה הקדוש על מ"ש התוס' שם בדף ל"ט דבעכו"ם הוי איפכא, והטעם דכל אחד אוקי אחזקת אבותיו שבישראל החזקה שלא יעשה הרעה וחזקה שיעשה הטוב משא"כ בעכו"ם יעו"ש, וא"כ לפי"ז התינח במי שעוסק במצות ומונע עצמו מעבירות, משא"כ כאן דמיירי התנא במי שכל ימיו בעבירה ולא עשה רק מצוה אחת א"כ כבר איתרע חזקה דאבהתי' וממילא מחשבה טובה אינו מצטרף למעשה וא"כ שפיר קאמר התנא דקונה לו רק פרקליט אחד ומיושב שפיר קושי' הס' הנ"ל ודו"ק:

ועפ"ד של"ה הקדוש הנ"ל דלכך בעכו"ם מחשבה רעה מצרף למעשה ומחשבה טובה אינו מצרף ובישראל הוי להיפך משום דאוקי כל אחד בחזקת אבותיו כנ"ל, אמרתי לפרש ד' חז"ל במדרש בשעה שקבלו ישראל התורה נתקנאו בהם אוה"ע ואמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מאלו מיד סתם הקב"ה את פיהם ואמר להם הביאו לי ספר יוחסין כדרך שבני מביאים שנא' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם, דבאמת נמנו וגמרו ב"ש וב"ה דנוח לאדם שלא נברא משנברא, ופי' מהרש"א בח"א דנמנו היינו שמנו המצות ומצות ל"ת הם רבים מן המ"ע דל"ת במנין שס"ה ומ"ע במנין רמ"ח א"כ האדם קרוב להפסד יותר מלשכר ולכך גמרו טוב שלא נברא משנברא, אך כבר כתבו המפורשים להצדיק הבורא ית' שברא את האדם משום דמחשבה טובה מצטרף למעשה ומחשבה רעה אינו מצטרף א"כ במ"ע מנין רמ"ח הוי כפול דגם המחשבה טובה נחשב למצוה בפ"ע משא"כ בל"ת נשאר רק שס"ה דהא מחשבה רעה אינו מצטרף למעשה, והתינח בישראל דאוקי לי' בחזקת אבותיו כנ"ל משא"כ בעכו"ם הוי להיפוך כנ"ל א"כ איך

יקבלו אוה"ע את התורה הלא מאחרי דהל"ת מרובים במנין מן המ"ע א"כ קרובים המה להפסד יותר מלשכר, וז"ש חז"ל מיד סתם הקב"ה את פיהם וא"ל הביאו לי ספר יוחסין כדרך שבני מביאים שנא' ויתילדו על משפחותם לבית אבותם, דבישראל תיכף מלידה ומבטן יש להם חזקת בית אבותם, וחזקה שיעשו הטוב ולא יעשו הרע, א"כ מחשבה טובה מצרף למעשה ומחשבה רעה אינו מצטרף, משא"כ באוה"ע יש להם חזקת אבות להיפוך, ואם יקבלו התורה אז טוב להם שלא נבראו משנבראו וא"ש ודו"ק:

ב שם ר"מ אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם, יל"פ עפ"י פירוש המפו' בפסוק פ' ויחי, וירא מנוחה כי טוב וגו' ויט שכמו לסבול, דישששכר הי' יושב ועוסק בתורה ולזה צריך מנוחה גדולה, ואיך אפשר להשיג מנוחה הלא הת"ח יש לו שונאים שמדברים עליו לה"ר ומסבבים לו מחלוקת, לז"א ויט שכמו לסבול, כלומר אחז במדת סבלנות לסבול הכל, ולהיות מהנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ולא משיבים, ועי"כ אפשר להיות מנוחה לו מכל אויביו מסביב, וז"ש וירא מנוחה כי טוב לעסק התורה, ולכן ויט שכמו לסבול הכל ולשתוק לכל הזלזולים והבזיונות שעושים לו שונאיו ומתנגדיו וא"ש, נמצא בלא מדת סבלנות ושפלות רוח (כפי' רש"י על ומשה הי' עניו וגו' שפל וסבלן) א"א לעסוק בתוה"ק, וז"ש ר"מ הוי ממעט בעסק, כלומר הוי ממעט במחלוקות ומריבות, ע"ד שכתוב בפ' תולדות ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו (ופירש"י נתעסקו עמו עלי' במריבה וערעור), ועסוק בתורה, כי ע"י שתמעט במריבות, יהי' לך מנוחה לעסוק בתורה, וא"ת מה אעשה בקמים עלי מרעים לז"א התרופה לזה, והוי שפל רוח בפני כל אדם, כלומר תקנה בלבך מדת הכניעה והסבלנות, ואז תוכל לעסוק בתוה"ק באין מפריע וא"ש: (ג) עוד שם ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך, יבואר עפ"י מ"ש חז"ל בברכות דף ה' כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנא' נאלמתי דומי' החשיתי מטוב וכאבי נעכר ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם וגו' ופי' בס' עץ יוסף כל שאפשר לו לעסוק בתורה וכו' כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין ועוכרין אותו שאע"פ שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשין לא יתנוהו השב רוחו יעו"ש, וז"ש ואם בטלת מן התורה שאתה ברצונך לא תרצה לעסוק בתורה, יש לך בטלים הרבה כנגדך, ר"ל הקב"ה יביא עליו יסורין מכוערין הרבה ש שיבטלו אותך מלימוד התורה "כנגדך" פי' כנגד רצונך שאע"פ שתרצה לעסוק בתורה לא תוכל מכובד היסורין הקשין, ומ"ש ואם עמלת בתורה וכו' יתבאר עפ"י מ"ש בס' תורת משה ממרן החת"ס ז"ל

בפ' בחקתי בפסוק אם בחקתו תלכו ופירש"י שתהיו עמלים בתורה דהנה המפורשים הקשו הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ותירצו שכר עבור המצוה גופא ליכא אבל שכר טרחתו שטרח עצמו עבור המצוה איכא וז"ש אם בחקתי תלכו פי' שתהיו עמלים בה ותטרחו אתכם בשביל התורה עבור זה ונתתי גשמיכם בעתם אבל לא עבור גוף המצוה כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל עכ"ל יעו"ש, וז"ש ר"מ ואם "עמלת" בתורה יש לו שכר "הרבה" (ר"ל שכר כפול ומכופל בעוה"ז ובעוה"ב) ליתן לך, כי עבור העמל והטורח בתורה איכא שכר גם בהאי עלמא וא"ש: (ד) שם ר' יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות:

המפורשים מדקדקין בתיבת גופו שהוא מיותר לכאורה והול"ל בקיצור כל המכבד את התורה מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה מחולל על הבריות ומה רצה התנא במלת גופו, והנה עוד יל"ד על אומרו את התורה והול"ל בקיצור כל המכבד התורה כו' וכל המחלל התורה כו', לכן נ"ל דכוונת התנא דכל את היינו לרבות הטפל כמ"ש חז"ל בפסוק ולא יאכל את בשרו דשור הנסקל את הטפל לבשרו ומאי ניהו עורו, וכן בפ' וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו ומאי ניהו שומר לפרי, וה"נ את התורה היינו המעיל של הס"ת דהיא טפל להס"ת, וז"כ התנא כל המכבד "את" התורה, דמכבד ומנשק גם המעיל של הס"ת שהוא טפל ולבוש אל הס"ת, בשכר זה מדה כנגד מדה, גופו דייקא שהוא לבוש אל הנשמה, דהנשמה הוא עיקר האדם והגוף הוא בבחינת לבוש אל הנשמה, ג"כ מכובד על הבריות, דהבריות מכבדים גם גופו ודואגים עבורו לפרנסו ולהחזיק גופו במאכל ומשתה וכל דבר אשר יחסר לו, אמנם כל המחלל "את" התורה דהיינו שאינו מכבד ומחבק ומנשק המעיל של הס"ת שהוא בבחי' לבוש אל הס"ת, אזי עונשו ג"כ מדה כנגד מדה אשר גופו שהוא לבוש לנשמתו, מחולל על הבריות ואין דואגים עבורו להחזיק גופו ולתומכו ולסעדו בכל מילי דמיטב וא"ש ודו"ק:

ה שם בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, דרשתי במקהלות לעת הצורך, דכוונת התנא שירוץ האדם למצוה קלה דהיינו שירוץ לבהכנ"ס להתפלל מנחה ומעריב בצבור שזהו מצוה קלה על האדם לעשותה דאין בה חסרון כיס וגם אינו צריך כ"כ התגברות נגד היצה"ר כמו לילך לבהכנ"ס לתפלת השחר שכ' בשו"ע יתגבר כארי וכו' לכבוש תאות שנה של שחרית המונעתו מלילך לבהכנ"ס, וז"ש הוי רץ למצוה קלה להתפלל מנחה ומעריב בביהכנ"ס ובאותו שעה תהי' בורח מן העבירה, לישב בבית המשתה ולשחק במשחק הקארטין ר"ל, וע"ז אמר התנא שמצוה קלה זו של תפלת מנחה ומעריב בבהכנ"ס שהיא קלה

על האדם לעשותה, גוררת מצוה חמורה וקשה על האדם לעשותה דהיינו נתינת צדקה שהיצה"ר ושאור שבעיסה מעכב מלעשותה כי עפ"י הרוב בשעת תפלת מנחה ומעריב הולכים אנשים לקבץ בביהכנ"ס נדבות אחב"י לעניים העוברים ושבים מכפר לכפר ומעיר לעיר, ועל נתינת צדקה שקשה על האדם לעשותה, כבר מקבל האדם שכר גדול כמ"ש חז"ל לפום צערא אגרא, ועבירה של ישיבת בתי משתאות ומשחק הקארטין ר"ל, גוררת עבירה של ביטול תפלת מנחה ומעריב כידוע, וע"ז מגיע להאדם עונש גדול כמבואר בגמ' ובסה"ק וא"ש ודו"ק:

[1] שם ר' יוחנן הסנדלר אומר כל כנסי' שהיא לש"ש סופה להתקיים וכל כנסי' וכו' אין סופה להתקיים, עיין בס' מד"ש בשם, הר"י אברבנל ז"ל שהנה בכל קיבוץ עפ"י הרוב כל א' אומר דעתו וכל א' רוצה שיקבלו דעתו, אמנם כל א' פונה לדרכו לפי תועלתו הפרטי, ועי"ז יולידו קטטות ומריבות כ"פ, כי איך אפשר שיהיו כולם מכוונים לדעת אחת, ולכן כל כנסי' שאינה לש"ש אין סופה להתקיים, משא"כ אם כל א' כוונתו לש"ש ואז היראת שמים ואהבת השם שבקרבם מאחד אותם והיו לאחדים אחר שכל א' כוונתו אל התכלית הטוב, ואז כולם יבחרו במה שהוא טוב, וכל א' יביט אל תועלת הכללי (געזאממט אינטערעססע) ולא אל תועלתו הפרטי (אייגענע אינטערעססע), וזהו סופה להתקיים. משא"כ באם אינו לש"ש, והוא נכון מאוד, ועיין בס' מקוה ישראל על פ"א, שמביא בשם בעל עקידה ז"ל בפסוק משלי, נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו, כלומר רעהו רשע כמותו (כמ"ש רש"י ז"ל בפ' למה תכה רעך רשע שכמותך) והטעם כי כל רשע יש לו תאוה בפ"ע ותאותו של זה אינו תאותו של זה, משא"כ הצדיקים כל פניות שהם פונים אינו אלא לימין ה' עושה חיל, וכל כוונתם לש"ש, ולכן אף אם בתחלה חולקים זע"ז עכ"ז אהבה בסופו כמ"ש חז"ל בפ' את והב בסופה בסוף הם נעשים אוהבים זל"ז מפני שכל א' כוונתו עכ"פ לברר האמת יעו"ש, וזה כוונת המסורה המובא בבעה"ט פ' בשלח, ולא קרב זה אל זה, וקרא זה אל זה קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ושמעתי קצת ממו"ח הגאון ר' עמרם בלום זצ"ל והוספתי נופך משלי, דענין קדוש היינו מופרש ומובדל מכל תועלת פרטי ומכל כבוד עצמו, כמ"ש הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל בשו"ת קנאת סופרים לבאר המשך הפסוקים בר"פ קדושים, קדושים תהי' כי קדוש אני ה' אלקיכם איש אמו ואביו תיראו, עפ"י מה שאחז"ל בפ' יודוך ה' כל מלכי ארץ, דבשעה שאמר הקב"ה אנכי ה' אלקיך אמרו לכבוד עצמו הוא דורש וכשאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו לדברו' הראשונות, וז"ש קדושים תהי' שתהי' פרושים ומובדלים מכל תועלת פרטי ולא תדרשו לכבוד עצמכם, כי קדוש אני ה' אלקיכם, פרוש ומובדל מכל

תועלת פרטי ואיננו דורש לכבוד עצמי, והראי' לזה שהרי אמרתי, איש אמו ואביו תיראו ודו"ק ודפח"ח וז"כ המסורה הגם ולא קרב זה אל זה, שבתחלה חולקים הצדיקים זא"ז וכנראה שכל א' כוונתו לתועלת פרטי ולכבוד עצמו הוא דורש, מ"מ בסוף, וקרא זה אל זה קדוש קדוש ה' צבאות, כשם שהוא פרוש ומובדל מכל תועלת פרטי וכבוד עצמו, כך גם אנו צריכים להתדמות אליו יתב' ולהיות פרושים ומובדלים מכל תועלת פרטי וכבוד עצמיי, אלא צריכים אנו לראות התועלת הכללי והתכלית הנרצה לברר האמת ולכן כיון שכל א' כוונתו לש"ש ולא לשום תועלת פרטי הכל הולך אחר הכוונה הזאת שמאחד אותם והי' לאחדים בלי פירוד לבבות ולכך כל כנסי' שהיא לש"ש סופה להתקיים וא"ש:

(ז) שם ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. כתב בס' בית שמואל אחרון פ' מטות וז"ל:

והנה קשה בשלמא עונש שיהי' עני שפיר כיון שהי' יכולת בידו לקיים את התורה מעושר ולא קיים לכן עונש שלו שיהי' עני אבל העונש סופו לבטל התורה מעוני למה והלא הבחירה חפשית ואין הקב"ה מביא תקלה לאדם וכו' ואמרתי ליישב עפ"י מ"ש הרמב"ם ז"ל ע"פ עת לעשות לה' הפרו תורתך, דאף דבא לטמא אין מסייעין לו מן השמים מ"מ אם השי"ת רוצה לייסר את האדם בשביל איזה עבירה שעשה וכל זמן שעוסק בתורה זכות התורה מגין עליו ואין הקב"ה יכול לענוש אותו מגלגל לו הקב"ה ביטול תורה כדי שיענוש אות וזה פירוש עת לעשות לה' ר"ל כשהקב"ה רוצה לנקום מן האדם, הפרו תורתך, מביא לו ביטול תורה כדי שינקום ממנו, וזה פי' כל המבטל את התורה מעושר וא"כ העונש שלו שיהי' עני ואם יעסוק בתורה לא יהי' עני דאורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, לכך אמר סופו לבטלה מעוני דקב"ה מגלגל עליו ביטול תורה כדי שיהי' לו עוני עכ"ד ודפח"ח ואמנם לענ"ר כוונה אחרת יש בדברי התנא ובזה יתיישב גם מה שהקשו כולם דהלא עינינו הרואות שיש ת"ח שכל ימיהם לומדים תורה מתוך הדחק ואיך נתקיים בהם המשנה ויש עשירים שמבטלים התורה מעושר ובכ"ז הם עשירים כל ימיהם ועיין מ"ש בזה בס' דברי שאול על אגדות הש"ס מהגאון מלבוב מהרי"ש נ"ז זצ"ל דף קל"ד ע"ד, ובס' מגן אבות מהגאון ר"ש קלוגר זצ"ל על משנתנו ע"ש), לכן נלע"ד דכוונת התנא על חיזוק ת"ח ותלמידיהם דהיינו מקיים את התורה כי מי שמחזיק ת"ח ותלמידיהם הוא המקיים את התורה שלא תאבד זכרה מישראל, ועיין בתוס' סוטה דף ל"ז ע"ב בד"ה ר"ש וכו' בשם ירושלמי כתיב אשר לא יקים את דברי התורה וכי יש תורה נופלת וכו' ר' אחא בשם ר' תנחום ב"ר חיי למד ולימוד שמר ועשה והיתה סיפוק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור, ר' ירמי' בשם ר' חיי ב"ר אבא לא למד

ולא לימד לא שמר ולא עשה ולא היתה סיפוק בידו להחזיק והחזיק הרי זה בכלל ברוך עכ"ל יעו"ש, וע"ז קאמר התנא כל המקיים את התורה מעוני דהיינו שלא הי' סיפוק בידו להחזיק ואעפי"כ החזיק ת"ח כי צמצם מפיו ומשאר צרכיו כדי להחזיק ת"ח ותלמידיהם, הנה איש כזה בודאי דסופו לקיימה ולהחזיק ת"ח מעושר, דמה אם הי' עני ולא סיפוק בידו להחזיק אעפ"כ החזיק, מכש"כ אם יתעשר אח"כ בודאי שיקיים התורה ויחזיק ת"ח, אבל כל המבטל את התורה מעושר, דהיינו שהי' סיפוק בידו להחזיק ת"ח ולקיים התורה ואעפ"כ לא החזיק, איש כזה בודאי שסופו לבטלה מעוני, דמה אם הי' עשיר ביטל את התורה ע"י שלא החזיק ת"ח מכש"כ אם יעני אח"כ בודאי שיבטל התורה ולא יחזיק ת"ח וא"ש ודו"ק:

ח שם במשנת בן זומא איזהו עשיר השמח בחלקו שנא' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, פי' בס' מדרש שמואל ז"ל איזהו עשיר השמח בחלקו כלומר שהוא שמח בחלקו שהוא צריך אליו בהכרח ולא יבקש מותרות רק יגע וטרח כדי אוכלו לבד כי זהו חלק הצריך בהכרח אליו שמבלתו לא יוכל להתקיים וע"ז אמר שנאמר יגיע כפיך כי תאכל כלומר כשאתה לא תיגע להעשיר רק שיעור אכילתך לבד, וזהו כי תאכל דקאמר, עליך נאמר אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז שאינו נצרך לבריות רק נהנה מיגיעו וטוב לך לעוה"ב, לפי שאחר שיגיע שיעור אכילתו, את כל העודף מן היום יניח לו למשמרת לעסוק בתורה עכ"ל. ועיין בס' בית שמואל אחרון פ' בראשית שנגע בקצה המטה ביערת דבש הפירוש הזה, ומן התימה שלא ראה דברי המדרש שמואל כאן במקומו:

ט שם ר' יהודא אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. כתב בס' מדרש שמואל ז"ל. ומתוך דברי הרב מתתי' היצהרי ז"ל משמע הוי זהיר בלימוד אשר למדת לקיימו לפי ששגגת לימוד ששגגת במה שלמדת ולא קיימת אותו עולה זדון' כי עמי הארץ ממך יראו וכן יעשו בזדון, והם אינם יודעים שאתה לא עשית אלא בשוגג, נמצא ששוגג שלך יעלה לזדון אחרים ע"כ. וע"ד זה שמעתי שאמר דהע"ה ואתה נשאת עון חטאתי והל"ל ואתה נשאת עוני וחטאתי, אמנם הכוונה העון שעש אחרים במזיד ונמשך ונגרר מחטאתי מהשוגג שלי שחטאתי עכ"ל הטהור:

ובעמדי במקהלים אמרתי לפרש בזה הפסוקי' בתהלים קאפ' י"ט גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב וגו' עד ונקיתי מפשע רב והנה רב טובך אשר צפנת, ועקב הוא כמו עקב אשר שמע אברהם בקולי ע"ש ולפע"ד י"ל שכך אמר דוד גם עבדך נזהר בהם בשמרם, היינו שהי' נזהר מאוד בשמירת המ"ע והל"ת שלא תבוא תקלה על ידו אפי' לחטוא

בשוגג, עקב רב, בשביל העם רב אשר יסובבוהו תמיד, וחטאו בשוגג. יעלה לזדון אחרים כנ"ל, ורב הוא כמו פן יהרסו אל ה' לראות וכפל ממנו רב (שמות י"ט כ"א) ופי' האבן עזרא ז"ל ונפל ממנו עם רב ויתורגם בל"א (איינע גראססע פאלקס מאססע) אמנם אע"פי שאני נזהרתי מאוד אעפ"כ שגיאות מי יבין ואי אפשר לאדם להזהר שלא יפול ברשת השגיאה ע"כ אבקש אליך ה' אתה נקני מנסתרות שנסתרו ממנו ולא ידעתי בחטאי בשגגה, ואם תנקנו מנסתרות ומשגיאות אזי אנצל משני מיני חטאים א' תחטא גופא בשוגג שגם הוא חטא יחשב מדצריך להביא עליו קרבן וב' שלא ימשך מזה שאחרים הרואים ממנו יראו וכן יעשו במזיד, וז"ש גם מזדים הסובבים אותי חשוך עבדך אל ימשלו בי כלומר אל יעשו בי משל ולא ישימוני למשל (עיין מקדש מעט על תהלים בשם מהר"ו הצרפתי ז"ל) לומר כשם שאני חוטא כך יחטאו גם הם, אז איתם, אז אהי' תם וישר, כלומר כי רק אז אהי' תם אם ונקיתי מפשע רב, אם אהי' נקי מפשע עם רב אשר ימשך על ידי חטאי בשוגג ויתורגם בל"א (נור דאנן ווערדע איך איין רעכט פראממער מאנן זיין, וועגן איך פאן דער פערזינדיגונג דער גראססען פאלקסמאססען ריין ווערדע) וא"ש:

ועיין בספרי ילקוט הגרשוני על פרקי אבות שנדפס בפאקש בשנת תרס"ו מ"ש על משנתנו בשם ספר טל אורות וינעם לך]:

י שם ר' שמעון אומר שלשה כתרים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן. פי' רש"י ז"ל וכתר ש"ט עולה על גביהן שהוא משובח מכולם מי שיש לו שם טוב ומעשים טובים נמצאות בו שנא' טוב שם משמן טוב:

טוב שמם של חנני' מישאל ועזרי' שהיו בעלי מעשים טובים מנדב ואביהו שנמשחו בשמן המשחה שהרי הללו נשרפו והללו לא נשרפו ונראה מזה דעיקר כוונת התנא לומר כי לא המדרש עיקר אלא המעשה. וכשם שכתר חנני' מישאל ועזרי' שהיו בעלי מעשים טובים הי' גדול מכתר כהונה של נדב ואביהו, כך כתר שם טוב ומעשים טובים גדול מכתר תורה וכתר מלכות וכדאיתא בברכות דף י"ז מרגלא בפומא דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. ועיין בס' טל אורות דפות פ"פ דאדר דף צ"ו ע"ב שהאריך בענין זה וסיים בזה"ל:

ומצינו במדרש אמר ר"א איזה ברכה בירך משה בתורה תחלה ברוך אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושי' ע"כ. דקדק לומר בעושי' ולא בהוגי' ולומדי' לבד עכ"ל:

י"א שם ר' ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים. פי' הרע"ב ז"ל אין בידינו כמו לא היי בידיה כלומר אין הדבר הזה ידוע לנו מדוע דרך

רשעים צלחה ומפני מה הצדיקים מדוכאים ביסורים עכ"ל וכן פי' רש"י ז"ל. ולכאור' קשה דהא מקרא מלא דיבר הכתוב בס"פ ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ופירש"י ומשלם לשונאיו וגו' בחייו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבידו מן העוה"ב, וכ"ה בתרגום אונקלס שם, ולמה אמר ר' ינאי שאין ידוע לנו מדוע דרך רשעים צלחה, ואם נאמר כפי' הגאון ר' יחזקאל בנעט ז"ל מנייטרא (המובא בילקוט אליעזר על תהלים קאפ' ל"ז) דצעקת הנביא ירמי' מדוע דרך רשעים צלחה איננו מוסב על מה שהרשע מצליח כי לא נעלם מהנביא מה שאמרה תורה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, רק הומה לבו מדוע בדרך שהולך לחלל שבת מצליח, יצליח בימי החול, ולא בשבת, וז"ש מדוע "דרך" רשעים צלחה, ולא אמר סתם מדוע רשעים מצליחים עכ"ד ודפח"ח, ודאי קשה אם לזה נתכוין ר' ינאי א"כ העיקר חסר מדבריו דהלא מדברי ר' ינאי משמע דשלות הרשעים על הכלל ואין ידוע לנו מדוע הם שקטים ושלוים ומצליחים בעוה"ז וע"ז כבר אמרה תורה שזהו מטעם שמשלם הקב"ה לשונאיו אל פניו להאבידו, וגם חוץ לזה כבר כתבו הרבה מחברים ז"ל שאין לשאול על זה ומוכרח להיות כן דאל"כ תתבטל והבחירה מכל וכל, ופירשו בזה הפסוקים בתהלים ל"ז אל תתחר במצליח דרכו באיש עושה מזמות וגו' כי מרעים יכרתון וקוי ה' המה ירשו ארץ ועוד מעט ואין רשע, ר"ל שלא יקנא בהצלחת רשעים כי מוכרח להיות כן למען תהי' הבחירה חפשיית, כי אם יהי' נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה שמרעים יכרתון ויקבלו עונשם מיד, ולעומת זה וקוי ה' המה ירשו ארץ ויהי' להם כל טוב בעוה"ז, הלא אז, עוד מעט ואין רשע, כי מי פתי יהי' רשע אם מיד בפועל כפיו יהי' נוקש רשע במצודה רעה ואין מי אותו לפודעה, וע"כ למען שלא תתבטל הבחירה מוכרח להיות צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, ולא קשה מידי לא על שלות הרשעים ואף לא על יסורי הצדיקים וגם כבר מובא בס' קטן ויכוחא רבה בשם הרב הצדיק משפיטיווקא זצ"ל תירוץ על הקושי' דרשע וטוב לו צדיק ורע לו, עפי"מ שאחז"ל (נדה ט"ז ב') דהמלאך הממונה על ההריון נוטל טפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע ופה זו מה תהא עלי' גבור או חלש חכם או טפש עשיר או עני ואילו רשע או צדיק לא קאמר כדר"ח דאמר ר' חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים יעו"ש א"כ כיון דכבר נגזר על האדם עוד טרם יצירתו אם יהי' עשיר או עני גזירה זו מתקיימת גם אם אח"כ זה צדיק וזה רשע דהא רשע או צדיק לא קאמר מחמת דהבחירה הוא חפשיית ובשביל שהאדם צדיק לא ישתנה הגזירה שנגזר עליו קודם יצירתו שיהי' עני לכך מצינו צדיק ורע לו, ואם נגזר עליו קידם יצירתו שיהי' עשיר אף אם יהי' אח"כ רשע וטוב לו ומתורץ שפיר הקושי' מפני מה צדיק ורע לו רשע

וטוב לו ודפח"ח, ובודאי לא נעלם זה מהתנא הקדוש ר' ינאי ולמה יאמר אין בידינו לא משלות הרשעים, ולכן נלע"ד מלבד הפירוש שכתבתי בספרי ילקוט הגרשוני על פ"א דפוס פאקש תרס"ו בדברי ר' ינאי, עוד כוונה אחרת בדבריו, והוא עפי"מ שאחז"ל שלהי מס' מכות בעובדא דר"ג וראב"ע ור"י ור"ע שהיו מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי וכו' והתחילו בוכים ור"ע משחק א"ל עקיבא למה אתה משחק א"ל למה אתם בוכים א"ל עכו"ם הללו שמשתחוים לעצבים ומקטרים לאלילים יושבים בטח והשקט ואנו בית הדום רגלי אלקינו שרוף באש ול נבכה א"ל לכך אני משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ, נמצא לפי"ז אם אנו רואים שלות הרשעים בעוה"ז יש לנו ליקח מוסר ולהרבות בידינו מצות ומעש"ט דאם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ שיגדל השכר וכן ג"כ להיפוך אם אנו רואים יסורי הצדיקים בעוה"ז יש לנו ליקח מוסר ולמלא ידינו מצות ומעש"ט כמ"ש רש"י ז"ל בפ' שמיני בפ' הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, כשהקב"ה עושי דין בצדיקים מתייירא מתעלה ומתקלס אם כן באלו כ"ש ברשעים וכה"א נורא אלקים ממקדשיך א"ת ממקדשיך אלא ממקודשיך, וא"כ כשאנו רואים הצדיקים מדוכאים ביסורים יש לנו ללמוד קו"ח אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכו"כ, וע"ז אמר ר' ינאי בגודל ענותנותו, אין בידנו וכו' כלומר לא לקחנו מוסר למלא ידינו מצות ומעש"ט ולא למדנו, לא משלות הרשעים, לומר אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ יגדל שכרנו אם נעשה רצונו, ואף לא מיסירי הצדיקים, גם מהם לא לקחנו מוסר למלא ידינו מצות ומעש"ט ולומר אם לעושי רצונו כך לעוברי רצונו עאכו"כ יגדל עונשנו אם לא נעשה רצון השי"ת רק נשארנו בידים רקניות מבלי מצות ומעש"ט ולא היינו מעושי רצונו של מקום ב"ה וא"ש ודו"ק כי פירוש נכון הוא בעזהי"ת:

י"ב שם שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח וגו' פן ירא' ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, עיין מ"ש בזה בס' מנחת שבת על פ"א דפוס ווילנא תרנ"ד דף מ"ח ע"ב וינעם לד, ובס' ילקוט אליעזר ערך כיבוד או"א וכן בילק"א לתהלים קאפ' ג' וקאפ' ל"ח הביא בשם אחיו הג' ר' יעקב שלם סופר הדקדוק על לשון פן ירא' ה' מדוע אמר כמסתפק פן הלא ה' ודאי רואה כל אשר נעשה בארץ, ותירץ עפ"י הקדמה ידועה מס' יערות דבש שהעונשים הבאים בהסתרת פנים שהקב"ה מסיר ההשגחה ומניחו על הטבע ומערכות המזל, אינם באים לכפרת עון, אמנם העונשים שהם חרץ לדרך הטבע והמערכת וניכר שהמה באים בהשגחה פרטית מאת ה' מן השמים, עונשים כאלו ודאי הם לכפרת עון ולכך אמר דהמע"ה מזמור בברחו מפני אבשלום בנו דסתם ברא חייס על אבא והוא לא

חס א"כ הוא עונש חוץ לטבע ואין זה רק בהשגחה אלקית לכפר עון ויש לזמר ולשמוח ע"ז, ובזה יובן מ"ש פן יראה ה' וגו' כי רוצה לשמוח בנפול אויבו יען שחושב שנפילתו הי' בדרך הטבע ע"ד הסתרת פנים וזה אינו מכפר, לז"א אל תשמח ובהכשלו אל יגל לבך, פן אין זה במקרה, רק להיפך, שיראה ה' עליו בעין השגחתו, ורע בעיניו, שמוכרח ליסרו כמו שרע בעיני האב אם מוכרח לייסר בנו ואעפ"כ מייסרו מחמת אהבה שאוהב אותו וחפץ בטובתי, כן ה' אלקיו מייסרו, ובהשגחה פרטית נעשה לו זאת והשיב מעליו אפו, ודו"ק ידפח"ח:

[י"ג] שם הוא הי' אומר הילודים למות והמתים להחיו' והחיים לדון לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא, נלע"ד לפרש עפ"י מה דאי' במס' ב"מ דף ע"א א"ר יוסי בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבין וחותמין פלוני זה כפר באלקי ישראל, וכתב בס' ענף יוסף בשם ס' רמת שמואל הא דכופר בעבירה זו באלקי ישראל, דאיתא בסנהדרין דף צ"א דאמר גביהא בן פסיסא להאי מינא אוי לכון חייביא דאמריתו מיתו לא חיין, דלא הוו הוו דהוו לא כ"ש, ופי' רש"י אם אותן שלא הי' בעולם נוצרין נולדין וחיין אותן שהי' כבר לא כ"ש שחוזרין וחיין יעו"ש, אמנם האי מינא שכפר בתחה"מ סובר ב' רשויות הן כדאי' בגמרא מי שברא טוב לא ברא רע, הטוב מוליד והרע ממית, וא"כ אין ראיה מולד הנוצר, כיון שהוא ביד הרע אחר שהמית אותו וזה הלוקח רבית הלא יודע עונשו של מלוה ברבית דלא יעמוד בתחיית המתים, אע"כ דכופר בתחיית המתים וקשה הא נלמד מן מה דלא הוו הוו וכו' אע"כ דסובר דשני רשויות הן ח"ו הטוב והרע, א"כ כפר בזה באלקי ישראל דסבר דאיכא ב' רשויות עד כאן דבריו ודפח"ח, והנה כתיב בישעי' סימן מ"ה יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה, וכתב הרד"ק בשם רבינו סעדי' יחס הטוב ורע לבריאת האל כנגד מחשב' מי שהיא מאמין בשני אלוהות אחד טוב ואחד רע לפיכך אמר אני ה' עושה כל אלה עכ"ל, וז"ש התנא הילודים למות והמתים להחיות וכו' ואל תאמר כאותו המין שאמר לגביהא בן פסיסא, דחיי מיתי דמיתי חיין, ופירש"י אותן שהם חיים רואין אנו שמתים והאיך יעלה על דעתנו שהמתים חוזרין וחיין, אלא האמת כמו שהשיב לו גביהא דלא הוו הוו דהוו לא כ"ש, ובע"כ דלא כהאי מינא שסובר שני רשויות הן האחד הטוב והא' רע הטוב מוליד והרע ממית, דא"כ מיפרך לה האי קו"ח ואין ראיה מולד הנוצר כיון שהוא ביד הרע אחר שהמית אותו, וז"ש התנא הילודים למות ואעפ"כ המתים להחיות אעפ"י שאנו רואים דהחיים מתים אעפ"כ המתים חוזרין וחיין, דמה דלא הוו הוו דהוו לא כ"ש. לידע

ולהודיע שהוא אל הוא היוצר (אור) הוא הבורא (חושך) ואין זצ"ל ליישב כאן ב' רשויות א' טוב וא' רע, רק ה' הוא העושה כל אלה, והוא המוליד והוא הממית א"כ שפיר איכא ק"ו מה דלא הוו הוו דהוו לא כ"ש וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת:

שם הוא הדיין הוא העד, במדרש שמואל הרגיש הלא קיי"ל שאין העד נעשה דיין וא"כ קשה איך הקב"ה הוא עד ודיין, ועיין מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני על פ"א דפוס פאקש תרס"ו וינעם לך:

[י"ד] שם ב"ה שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי החשבון, כתב רבינו בעל תוס' יו"ט ז"ל, ולא מקח שוחד, פירש הרמב"ם שאינו לוקח שוחד המצוה בשביל העברה וכו' דאי להטות הדין זה מן השטות שירוחק מן הש"י מה שלא יצוייר ואף לא ידומה כי איך יצוייר לו שוחד ומה יהי' השוחד עכ"ד והקשו עליו המפורשי' דמאי שהכל שלו שאין זה נתינת טעם על שוחד של מצות, ותירץ במדרש שמואל שאף המצוה היא הכל שלו דהבא לטהר מסייעין לו ואין המצוה נקראת אלא על שם הגומרה ע"כ, והנה ז"ל המדרש שמואל:

ואפשר שנתן טעם מספיק למה לא יקח שוחד של מצות וכו' לפי שכל זה השוחד של מצות הוא שלו יתברך לפי שהאדם אינו עושה במצוה רק התחלה לבד והשאר הקב"ה עושה אותו וכמש"ה גול על ה' דרכך ובטח עליו והוא יעשה וכן כתיב ה' יגמור בעדי ואין המצוה נקראת אלא על שם גומרה כדכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל וגו' ולא נקראת אלא על שמם של ישראל שהם גמרו אותה עכ"ל, והנה יפה כתב ויפה תירץ הקושי' על הרמב"ם, אבל על רבינו התוי"ט ז"ל אני תמה איך מביא דברי המד"ש בשתיקה דכהודאה דמיא, ואיך לא זכר דברי רבו הגאון בעל מהר"ל מפראג ז"ל בספרו גור אריי על רש"י פ' עקב בפסוק כל המצוה וגו' אם התחלת במצוה גמור אותה שאינה נקראת המצוה אלא ע"ש הגומרה שנא' ואת עצמות יוסף וכו' ע"ש וכתב עלה בגור אריי וז"ל ולפי"ז אין להיות אחד מל והשני עושה פריעה דהא אומרים לו גמור המצוה ויש לחלק דאע"ג שמי שמל ולא פרע כאלו לא מל מ"מ אם יפרע יש מצוה במילה כמו בפריעה ומותר ולא אמרינן רק דומיא דקבורה דאין המצוה רק הקבורה ולא העלאה ובהאי גוונא אמרינן דנקרא על שם הגומר וראיה לזה דשחיטת הקרבן בכהן אחד וזריקתו בכהן אחר אע"ג דשחט ולא זרק לא הוי מידי ולא אמרינן שאומרים לו גמור עכ"ל הזהב: ומדברי גור אריי הנ"ל יש ראי' למ"ש בתשו' נוב"י מהד"ת חאו"ח סי' כ"ב ודלא כמהרש"ל בישש"ש ליבמות יעו"ש, וחידוש על הגהות הגאון ר' ברוך פרענקל ז"ל על הנוב"י הנ"ל שלא ראה דברי גור אריי הנ"ל, ובאמת גם על הנוב"י גופא קצת חידוש שלא ראה ד'

גו"א הנ"ל, וכבר הראיתי לדעת בכמה מקומות שהאחרונים ז"ל לא היה רגילים בספר גור ארי' ולא דברו ממנו כמעט בשום מקום), א"כ בנ"ד שהאדם עושה התחלת המצוה והקב"ה הוא הגומר דומה ממש למילה ופריעה דאחרי גמר המצוה יש מצוה בהתחלה כמו בגמר ולא אמרינן בכה"ג דאין המצוה נקראת אלא על שם הגומרה והדרא קושי' לדוכתא איך אמר התנא שהכל שלו ליתן טעם על שאינו מקבל השי"ת שוחד של מצות: אמנם בגוף הקושי' על הרמב"ם ז"ל דלדבריו מאי שהכל שלו, נלע"ד מלבד מ"ש כבר בספרי ילקוט הגרשוני פ"א דפוס פאקש תרס"ו יעו"ש, דהרמב"ם ז"ל לא הוי גריס לי' כלל במשנה, וצא ובדוק בכל הסידורים הנמצאים בידינו, שנדפס בהם פרקי אבות ותמצא שחסר בהם הך ב' תיבות שהכל שלו, ולא כתוב רק, ולא מקח שוחד ודע שהכל לפי החשבון, ולא לחנם נשמט זה בכל הסידורים, אך הם הלכו בשיטת הרמב"ם ז"ל דלא הי' גורס כלל הנך ב' תיבות, ועיין במדרש שמואל שהביא בעצמו דברי הרב ר' מנחם לבית מאיר ז"ל שכתב וז"ל שאין לפניו וכו' ולא מקח שוחד כלומר אף אם הוא צדיק גמור לא ישא לו פנים להעביר לו שום חטא ולא יקח שוחר דמצות ואם עשה עבירה אחת אפי' עשה מאה מצות כנגדה לא תמחק העבירה אלא יעניש על העבירה ויגמול על כל מצותיו וז"ש והכל לפי חשבון עכ"ל וא"כ לא נפלאת ולא רחוקה היא לומר שהרמב"ם ז"ל ג"כ הי' גורס כן, ולא מקח שוחד אלא הכל לפי החשבון כנלע"ד ברור ולק"מ:

ובענין מה שתמהתי לעיל על התוי"ט ז"ל מדברי הגור ארי' ז"ל חתרתי אל היבשה להצילו מהשגתי ולא עלתה בידי כי נלע"ד ברור לפי"ד הגו"א ז"ל כמו מילה ופריעה וכן שחיטה וזריקה דכל א' הוי חצי מצוה אחרי שעשה האחד הפריעה או הזריקה יש מצוה במילה כמו בפריעה ויש מצוה בשחיטה כמו בזריקה ולא אמרינן בכה"ג דאין המצוה נקראת אלא ע"ש הגומרה, ה"נ אם האדם עושה התחלת המצוה דהיינו חצי מצוה [וכמאמר החכם ההתחלה היא חצי הכל] והקב"ה עושה גמר המצוה יש מצוה בהתחלה. כמו לגמר ובכה"ג לא אמרינן דאין המצוה נקראת אלא ע"ש הגומר כי לא אמרינן רק דומיא דקבורה דאין המצוה רק הקבורה ולא העלאה ובהאי גוונא אמרינן דנקרא על שם הגומר, ולכך תמיהתי על התוי"ט נצבה כמו נד דהיאך לא זכר דברי רבו בעל גור ארי' ז"ל ושתק לי' לבעל מד"ש בתירוצו לדברי הרמב"ם ז"ל:

ט"ו שם ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך בדרושים שבסוף תשו' שמן רוקח ח"ר כתב ששמע לפרש מאמר זה, דהנה כמה תחבולות יש ליצה"ר לפתות את הבריות ולפעמים מענה בפיו לאמר שמע בקולי ולא תענש כי יש לך להתנצל ולומר הנחש השיאני כלומר יצרי אנסני, אמנם באמת אין זה התנצלות כי אם תזכיר לו יום המיתה

תוכל להנצל מפתויי היצר וכמחז"ל בפ"ק דברכות ואם לאו יזכיר לו וכו'. וז"ש "ואל יבטיחך" היצה"ר שתוכל להתנצל באומרך "יצרך" גרם החטא כי באמת אין זה התנצלות "ששאול בית מנוס לך" שזכרון השאול דהיינו יום המיתה הלא הוא בית מניס לך, ועי"ז תויכל להנצל מפהויי יצרך. עכ"ד ודפח"ח. ואני אמרתי לפרש בזה גם יתר דברי המשנה, שעכ"ח אתה נוצר ועכ"ח אתה נולד ועכ"ח אתה חי ועכ"ח אתה מת, כלומר, וכי תאמר גם זכרון יום המיתה הי' ללא יועיל נגד היצה"ר, כי הלא היצה"ר אומר, לא מות תמותין, וכמ"ש רבינו הגר"א ז"ל בפירושו ליונה בפסוק והאניה חשבה להשבר, שכל ימיו חישב האדם שכל העוה"ז הוא שלו ולעולם לא ימות יע"ש לזה אמר הלא תוכל לברר לו כי שקר בימינו, שהרי עכ"ח אתה נוצר ועכ"ח אתה נולד ועכ"ח אתה חי, ומה שהוא ע"י כח המכריח סוף שיחלש אותו כח (כמ"ש בס' יערת דבש וכנודע) וא"כ כיון שכל החיות של האדם היא בעכ"ח, א"כ בעכ"ח סופו למות, וז"ש שעכ"ח אתה נוצר וכו' ועכ"ח אתה חי, א"כ ממילא ועכ"ח אתה מת, ואיך תוכל להתפתה בטענות שקר וכזב של היצה"ר שמדמה בנפשך שלעולם תחי' וא"ש ודוק: (ט"ז) פ"ה בעשרה מאמרות נברא העולם וכו'. פי' בס' לקוטי שלמה. על פסוק בחוזק יד הוציאך ה' ממצרים פי' רמב"ן הלא השי"ת לא ייעף ולא ייגע אבל החוזק יד מורה לפי שבדין לא היו ראויים להגאל כמ"ש המלאכים מה נשתנו אלו מאלו, וכן בבריאת עולם אמרו קצת מלאכים אל יברא האדם שכולו מלא שקרים שכולו מלא קטטות, לכן בחוזק יד ברא הקב"ה את העולם ולא במאמר אחד אלא בעשרה מאמרות, והנה הרשעים אנשי שקר ובעלי מחלוקת אשר גורמים שה' התעצב אל לבו כי עשה את האדם ואת העולם נפרעים על שבעבורם הוצרך להבראות ביו"ד מאמרות אבל צדיקים מקבלים שכר עכ"ד ודפח"ח (ובמקהלים הרחבתי הדברים וכאן אין מקום להאריך):

י"ז י' דורות מנח עד אברהם כו' שכה"ד היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם. שמעתי שהך וקבל שכר כולם קאי על הקב"ה שכל כך הי' לו נחת רוח ממצות ומע"ט של אברהם אבינו עד שקבל בזה שכר ותשלומין על כל הצער שהי' לו מכל הדורות הקודמים שהיו מכעיסין ובאין וא"ש ודו"ק:

י"ח בן הא הא אומר לפום צערא אגרא. י"ל עפ"י הרשב"ם המובא במד"ש ובתוי"ט דבן הא הא היה גר ר"ל בן אברהם ושרה שנתוסף להם ה"א על שמותם יע"ש, ואיתא ביבמות דף מ"ח ע"ב מפני מה גרים בזה"ז מעונים ויסורין באין עליהם וכו' ובטעמא דמלתא פליגי שם תנאי יע"ש, עכ"פ הגרים בזה"ז שרויים בצער וביסורין, ולכך אמר בן הא הא,

דמ"מ לא ימנעו הגרים מלהכנס תחת כנפי השכינא ואל יחושו להצער והעינוי אשר ישיגם, כי לפום צערא אגרא, וא"ש ודו"ק:

י"ט בפ"ו מ"א ר"מ אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. וע' במפרשים שנתקשו מאד במ"ש זוכה לדברים הרבה ומה הם אותן הדברים הרבה. ונ"ל דמוסב על מ"ש אח"כ שהתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים וקחשיב ואזיל לכולהו, ובאמת המעיין יפה בכל אותן המ"ח דברים יראה כי כמעט א"א למין אנושי לקנות בנפשו כל אותן המעלות ומדות וכל פרישות דרך ארץ והקדושה והטהרה והותיקות שנמנה בין אותן המ"ח דברים וכאשר יביט האדם אל אותן המ"ח דברים הלא יחרד האיש וילפת ויאמר מי גבר יזכה לכולם, וע"ז אמר התנא ר"מ כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה מן אותן המ"ח דברים, ואם כי לא יזכה לכולם עכ"פ זוכה להרבה מהם ועי"כ יכול לקנות לעצמו קנין התורה, וא"ש ודו"ק:

כ שם ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, בליקוטי חבר בן חיים ח"ד דף כ"ז מביא פי' ע"ז בשם מרן חת"ס ז"ל כי עיקר ישיבת ישראל באה"ק לקיים מצות התלויות בה אמנם ידוע דברי חז"ל בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי, ת"ח העוסקים בהל' עבידה כאלו מקטירים ומגישים, נמצא דהעוסק בתורה לשמה א"צ לישיבת ארץ ישראל כ"א כל העולם כולו כדאי הוא לו עכ"ד ודפח"ח:

כ"א שם בנ"י ב"ק יוצאת מהר חורב כו' אוי ל להם לבריות מעלבונה של תורה. נ"ל ע"ד שכ' היערות דבש במשנה כל שרוח הבריות נוחה הימנו כו' דהבריות היינו האנשים החשובים, מלשון שאני בריה דחשיבא ואפילו באלף לא בטלה, וה"נ קאי על האנשים החשובים בני תורה ובעלי מדע, הדוברים סרה על תלמידי חכמים ומבזים אותם בפני עמי הארץ, ועי"כ מלעיבים התורה ומורידים כבודה ומשפילים אותה עד לעפר, כי אם הת"ח אינו חשוב בעיניהם, מי יורה דעה ומי ירביץ תורה ויראה בקרב ישראל, (וכפי' הגאון מ' שמעון סופר ז"ל מקראקא בפ' שופטים בפסוק והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת וגו' וקשה דהול"ל בקיצור והאיש אשר לא ישמע אל הכהן וגו' אבל כוונת הפסוק והאיש אשר יעשה בזדון להשפיל כבוד הכהן ועי"ז ימשך לבלתי שמוע שום אדם אל הכהן העומד לשרת וגו' ומת האיש ההוא ובערת הרע מקרבך עכ"ד ודפח"ח) ואם ע"ה וההמון עם יעשו כזאת, עליהם לא יחרה אף ה' כי הם אינם יודעים מעלת הת"ח כי הוא הגבר הוקם על ומוכתר בכתר תורה וחכמה, אבל על "הבריות" ר"ל האנשים החשובים די בכל אתר ואתר, ועושים בזדון לבלתי שמוע אל

הכהן העומד לשרת וגו' עליהם יצא הקצף מלפני ה', ועליהם תצא הבת קול מהר חורב ומכרזת ואומרת:
אוי להם "לבריות' מעלבונה של תורה, וא"ש ודו"ק:
(כ"ב.) שם כך דרכה של תורה וכו' וחיי צער תחי' ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב. דקדוק המפרשים ידוע וכ"ל עפמ"ש מרן חת"ס ז"ל בתורת משה פ' בחקתי ברש"י אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה דהנה המפרשים הקשו הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ותירצו שכר עבור המצוה גופא ליכא אבל טרחתו שטרח עצמו עבור המצוה איכא וז"ש אם בחקתי תלכי פי' שתהי' עמלים בה ותטרחו אתכם בשביל התורה עבור זה ונתתי גשמיכם וגו' אבל לא עבור גוף המצות כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כנ"ל עכ"ל. וז"ש כך דרכה של תורה וכו' וחיי צער תחי' ובתורה אתה "עמל" שתעמול ותטרח ותיגע עצמך בשביל התורה, אם אתה עושה כן, יהי' הסוף. אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז, בשביל העמל והטרחא, וטוב לך בעוה"ב, עבור גוף המצוה דתלמוד תורה, וא"ש ודו"ק: (כ"ג.) שם במ"ו במיעוט דרך ארץ. בילקוטי חבר בן חיים ח"ד מביא בשם הגאון מ' דוד דייטש זצ"ל ע"ד משל שני תלמידים א' עני וא' עשיר לומדים יחד בישיבה ואח"ז העשיר הולך לבית אבותיו ויבן לו בית, ובעת יבא חבירו העני לבקרו, אל ישים אליו לב, ויתנצל כי אין לו פנאי לשעשע, ובעת יבא העשיר לבקר חבירו העני שנעשה בנתים ת"ח מפורסם דיו אם ינהוג בו ג"כ מיעוט דרך ארץ, ולא יהי' לו ג"כ פנאי להשתעשע עמו ודפח"ח:
(כ"ד.) שם והאומר דבר בשם אומרו הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם וכו'. נ"ל לפרש דלכאורה קשה היאך ע"י שיאמר דבר בשם אומרו יהי' התורה נקנית לו, ואיך יהי' זה סיבה לקנין התורה וע"ז אמר הא למדת שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לאולם. א"כ כיון שמביא גאולה לעולם הוא סיבה גדולה מאד לקנין התורה, שבעת הגאולה יתקיים וכל בניך למודי ה' ויהיו שומעים התורה מפי הקב"ה, וא"ש ודו"ק [ושו"ר שכבר קדמני בזה במדרש שמואל והנאני]:
(כ"ה.) שם אמר ר' יוסי בן קסמא פ"א הייתי מהלך בדרך וכו'. שמעתי מפרשים בדרך הלצה דריב"ק הי' נצרך פ"א לצאת לבקש לו משען ומשענה מנדיבי עם אשר במדינה וז"ש פ"א הייתי מהלך בדרך, פגע בי אדם אחד וכו' אמר לי רבי מאיזה מקום אתה. כלומר מאיזה מקום אתה שאין מחזיקין אותך ומניחין אותך לילך ממדינה למדינה מעיר לעיר ומכפר לכפר בעד משען ומשענה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים וסופרים אני, כלומר מקהל יראים חכמים וסופרים הנקראים בשם נאורטודוכד סים) אני ובקהלות

כאלה אין נותנים סיפוק גדול כ"כ להרב אב"ד שלהם שיוכל לפרנס עצמו וב"ב בכבוד ובריוח, וע"כ אני מוכרח לשוטט במדינה ולדפוק על פתחי נדיבים, וע"ז אמר לי, רבי רצונך שתדור עמנו במקומינו, שאנחנו מאותן הקהלות החדשים הנקראים בשם (נעאלאגען) ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב, כי לא כקהלות האור - טודוכתות הנעאלאגות שכולם מלאים חסדים ונותנים להרבנים שלהם פרנסה בריוח שלא יצטרך בשום פעם לבקש משענה מקהלות אחרות, אמרתי לו, אעפי"כ, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה דהיינו בקהלה אורטודוכסית לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף וכו' אלא תורה ומעש"ט כו' [כך הוא הנוסחא בברייתא זאת בס' מדרש שמואל יע"ש וכ"ה באמת במס' אבות שבגמרא עם פי' הרמב"ם ז"ל איני דר אלא במקום תורה לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם וכו' (ובגמ' הנוסחא אין מלוין אותו וקאי על אדם, והנוסחא אין מלוין לו לאדם לכאורה הוא כפל לשון מאחר דכבר אמר שבשעת פטירתו של אדם) ואח"כ, וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד כו' טוב לי תורת פיך וגו', ובפרקי אבות שנדפס בסידורים הנוסחא להיפוך, איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספר תהלים כו' טוב לי תורת פיך כו' ולא עוד אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין וכו' ואינו מובן הטעם מדוע כתוב בסידורים היפוך הנוסחא שבגמרא ומאין לקחו נוסחא שלהם]:

וחידוש ראיתי בספר תנא דבי אלי' (אלי' זוטא פרק י"ז) מובא כל הפרק מן כל העוסק בתורה לשמה וכו' (שם הגירסא ר' אליעזר אומר כל העוסק וכו') עד ואומר ה' ימלוך לעולם ועד, רק המעשה מר' יוסי בן קסמא לא נזכר שם כלל, רק באלי' רבה פרק י"ח מובא שם בזה"ל:

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ושנת בצורת היתה ומצאני אדם א' ואמר לי רבי מאיזה מקום אתה, ואמרתי לו בני ממקום פלוני אני שכולם חכמים ורבנים, וא"ל רבי שב במקומי שאני מראה אותך ואני נותן לך חטין ושעורין וכל מיני קטניות, ואמרתי לו בני אפי' אם אתה נותן לי אלף אלפים דנרי זהב אין אני מניח מקום תורה, ואמר לי רבי מפני מה, ואמרתי לו מפני שכל אותן בני אדם שאתה רואה אותן בעולם שמספיקין את עצמן, ועומדים במקום שאין בה דברי תורה, ולאחר שעה מתים והולכים להם, לפי שאין מלוין לו לאדם לבית עולמו אלא ד"ת ומע"ט בלבד שנאמר בהתהלכך תנחה אותך וגו' עכ"ל. ושם באלי' זוטא פרק א' מובא עוד בזה"ל:

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ומצאני קסדור אחד, נתן לי שלום ולא הכירני, ואמר לי רבי מאיזה מקום אתה, אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים ורבנן

אני, ואמר לי רבי בא ושב עמי במקומי שאני מראה אותך, ואני אתן לך חטין ושעורין ופולין עדשין וכל מיני קטניות, ואמרתי לו בני אפילו אם אתה נותן לי אלף אלפים דינרי זהב אין אני מניח מקום תורה ואין אני דר במקום שאין בו תורה, ואמר לי רבי למה, ואמרתי לו שלא חרב העולם (פי' במאורי אש, זה דור המבול כמה מדינות שחרבו) ולא חרבה ארץ ישראל אלא מפני פשעה של תורה, וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה, שנאמר (מיכה א') בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה שנאמר מי האיש החכם ויבין את זאת וגו' על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגי' עכ"ל יע"ש: ומאז אמרתי במאמר התנא לעיל בפרקין, ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובי, פי' עפ"י מה שאמר התנא כאן שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף כו' אלא תורה ומע"ט בלבד כו' נמצא דכל קניני עוה"ז האדם עוזב אותם וכמ"ש ועזבו לאחרים חילם משא"כ התורה וז"ש אין טוב באמת אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם לא כשאר הקנינים כולם האדם עוזב איתם ונמצא שאינם טוב, אבל התורה היא טובה באמת, והטעם כי הלא תורתי אל תעזובו כאן. רק עמכם תלך ותלוה אתכם לעוה"ב, ונמצאת שהיא טובה יותר מכל קניני העוה"ז וא"ש:

כ"ו בפ"א מ"א בתוס' יו"ט והעמידו תלמידים, אמרו לשון עמידה לפי שמימות משה עד ימות רבן גמליאל היו לומדין בעמידה והרב יושב על הכסא, במדרש שמואל בשם רבי יוסף נחימאש, ואם שהוא נכון כפי הלשון מ"מ אין זה תכלית המכוון שיעמדו או שישבו למה זה אמר והעמידו הל"ל ולמדו שזהו תכלית הכונה עכ"ל. ושמעתי מידידי הגאון מ' שלמה פישער נ"י אבד"ק קארלסבורג יע"א, שאמר עפ"י מחז"ל כי רבים חללים הפילה וגו' זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, ועל ענין זה הזהירו אנשי כנה"ג שלא בקל יתנו כתר הסמיכה והתרת הוראה לתלמידים ולא בקל יתנו להם רשות לישב על כסא הוראה, כי אה יעמדו לפניהם בתור תלמידים זמן הרבה, ואח"כ כאשר יראו שכבר למדו מעומד שנים רבות בתור תלמידים, וכבר הגיעו להוראה, אז יתנו להם רשות והורמנא לישב על כסא הוראה, וז"ש והעמידו תלמידים הרבה, כלומר הניחו אותם ללמוד בעמידה בתור תלמידים זמן הרבה, ורק אח"כ תרשו אותם להורות את בנ"י ולהיות בגדר רב יושב על הכסא, עכ"ד ודפח"ח. (כ"ז.) שם מ"ג אל תהיו כעבדים כו' אלא הוו כעבדים המשמשי' את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם. נל"פ עפ"ד הרמב"ם פ"ב מיסוה"ת ה"ב והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב

ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמ"ש דוד צמאה נפשי לאלקים לאל חי וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודה שהוא ברי' קטנה שפלה אפילה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמ"ש דוד כי אראה שמים מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו עכ"ל המתוק מנופת צוף וכל טעם. והנה זה ברור לכל מבין ובר דעת כי העבד המשמש את רבו ע"מ לקבל פרס זה לעולם לא יתבונן בגדולת רבו למען תהי' יראתו על פניו כי כל ישעו וכל חפצו רק קבלת הפרס אשר אליו הוא נושא את נפשו, אבל העבד המשמש את הרב שלא ע"מ לקבל פרס כ"א בעבור כבוד אדונו זה יתבונן בכבודו ובגדולתו העצומה למען ילמד ליראה אותו ולעבדו בלבב שלם, וז"ש אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס, ואם תעשו כן, אז, ויהי מורא שמים עליכם, שע"י שתתבוננו בגדולות וגבורות וחכמת הבורא ית' מיד תהיו נרתעים לאחוריכם ותראו ותפחדו וכו' כדברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וא"ש ודו"ק:

כ"ח שם מ"ה יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה וכו' נל"פ ההמשך עם מה שפי' המדרש שמואל יהי ביתך פתוח לרווחה כלומר יהי' לך הצלחה והרווחה וביתך יהי' מלא כל טוב אם תעשה את הדבר הזה שיהיו עניים בני ביתך מצויים תמיד בביתך כבני בית בגלל הדבר הזה יברכך ה' ויהי' ביתך פתוח לקבל הברכה העליונה עכ"ד, ובזה י"ל דמ"ש אח"כ ואל תרבה שיחה הוא כמו תנאי בדבר כלומר אימתי יהי' ביתך פתוח לרווחה, אם לא תרבה שיחה עם האשה, אבל אם תרבה שיחה עם האשה אז אעפ"י שיהיו עניים בני ביתך לא יהי' לך הצלחה, כי ע"י שתרבה שיחה עם האשה תבוא לידי הרהור, וע"י הרהור תבוא לידי עבירה דהוצאת זרע לבטלה ר"ל, וזה גורם מיעוט השפע ועניות ודלות ר"ל, כמ"ש בס' שדי חמד מערכת אישות סי' א' אות ל"ג בשם דורשי רשומות שאמרו הכל תלוי במזל (ר"ת במוציא זרע לבטלה) שכל הצרות ועניות ודלות הבאות על האדם הן בעון זה עיי"ש, וש"כ מה שתשביח ע"י ויהיו עניים בני ביתך תפגום ע"י מה שתרבה שיחה עם האשה ויצא שכרך בהפסדך וא"ש. שם ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. פי' הרע"ב מי ששומע חרפתו ושותק. בדרושים שבס"ס שמן רוקח ח"ר כתב ששמע לפרש עפ"י מחז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו א"כ מי ששומע חרפתו ושותק א"צ לסגף גופו בתעניות לכפרת עונותיו כי בלא"ה מעבירין ממנו כל פשעיו, וז"ש לא מצאתי שום דבר שיהי' טוב לגוף שלא יצטרך לתעניות וסיגופים, משתיקה, כי מי ששומע חרפתו ושותק א"צ לסגף א"ע ויכיל לענג את גופו במאכל ומשתה ואעפי"כ עונותיו מתכפרים, ועיין במשפט צדק על תהלים

אות רפ"ה בשם הר"מ קארדיוואר זצ"ל בפסוק יתן למכהו לחי ישבע בחרפה ע"ש, וע' בס' זכות אבות על פרקי אבות פ"ג בהערה למטה מן השורה בשם מהר"ח מוולאזין זצ"ל על מחז"ל טיב שברופאים לגיהנם עיי"ש וינעם לך. וראיתי במדרש שמואל שכ' ויש מי שפירש לא מצאתי וכו' בענין קץ המשיח ומה שתאר קץ המשיח בשם גוף לפי שאז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל נשמות שבגוף עכ"ל. ומ"ש התנא אח"כ ולא המדרש עיקר אלא המעשה. יתבאר עפימ"ש הרמב"ם פי"ב מה' מלכים הלכה ב' ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות ולא יאריך "במדרשות" האמורים בענינים האלו וכיוצא בהן ולא ישימם "עיקר" שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה, וכן לא יחשוב הקצין, אמרו חכמים תפח רוחן של מחשבי הקצי' אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שבארנו עכ"ל, וז"ש לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, ר"ל המעשה הטוב כי ע"י מצות ומעש"ט של ישראל יתקרב הקץ, אבל לא על ידי המדרשות וההגדות האמורים בענינים האלו מביא חטא ודו"ק. ועוד י"ל עפימ"ש בכתבי האר"י ז"ל (מובא בבית שמואל אחרון פ' שמות) על הא דאיתא בגמ' סנהדרין דף צ"ו שיתא אלפי שני הוי עלמא שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבי יצאו מה שיצאו ופי' האר"י ז"ל דהנה אמרו חז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף והנה אם לא היו הבריות חוטאים והיו יוצאים בכל פעם נשמות חדשים כבר היו כלים הנשמות שבגוף והי' יכול משיח לבוא במהרה אבל אם חוטאים ומצטרכים לבוא בגלגול אין יוצאים נשמות חדשים ולא יכול משיח לבוא במהרה וזש"ה ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו ר"ל שיצאו נשמות מה שיצאו כבר שמצטרכים לבוא בגלגול ועי"כ לא יוכל משיח לבוא באותן שני אלפי שנים עכ"ל, והנה אחז"ל בחולין דף פ"ט בפ' האמנם אלם צדק תדברון וגו' מה אומנתו של אדם בעוה"ז ישים עצמו כאלם. ואם היו בני אדם זהירים בדבר הזה היו נשמרים מכל חטא ועון ורק ע"י שמרבים דברים מביאים חטא כמאמר ברוב דברים לא יחדל פשע, בפרט כל מה שפוגמים בברית קודש בא ע"י רבוי דברים, דברית המעור מכוון כנגד ברית הלשון וכנודע, ועי"כ מצטרכים הנשמות לבוא בגלגול ואין כלים הנשמות שבגוף, וז"ש התנא הקדוש ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, שאם היו שותקים ומשימים עצמם כאלם לא היו באים לידי חטא והיו כלים הנשמות שבגוף במהרה אך בעוה"ר, וכל המרבה דברים מביא חטא הידוע, ועי"כ אין כלים נשמות שבגוף רק יוצאים נשמות מה שיצאו כבר, ודין גרמא דעצירא"ה הגאולה והתגלות קץ הימין ודו"ק:

כ"ט פ"ב מ"א רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם. וכו'. והקשה במד"ש האם בידי האדם לבור לו דרך כרצונו וחפצו הלא התורה מורה לנו הדרך הישרה ואין לנו ישרה הימנה כי ישרים דרכי ה' ע"ש. וכתב בס' יין הרקח מהגאה"ק ר' משה טייטלבוים זצ"ל כי יש בעלי משנה ובעלי מקרא ובעלי גמרא ובעלי אגדה כולם דרך ה' וישרה, והנה כבר כתבו, דלמה שהאדם חושק יותר, בזה יחזיק, כי נשמתו לזה מסוגל, ע"כ לא אמר בלשון ציווי, רק באם שמסופק איזה דרך יבחר, יברור במה שבני אדם מפארין יותר, ולא משום התפארת רק דקול המון כקול שדי ובודאי דזה חשוב יותר לפני המקום וכו' ע"ש באמריו כי נעמו:

שם והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. פי' הרע"ב ושכר עבירה. הנאה שאתה נהנה בעבירה וכו'. ולדעתי י"ל כפשוטו עפימ"ש בכמה ספרים בשם סה"ק תולדות יעקב יוסף ז"ל דעל כל עבירה תלוי כיס מלא זהובים ומזה בא הצלחת הרשעים בעוה"ז, וז"ש הוי מחשב שכר עבירה שהשטן הוא היצה"ר משלם לך בעד כל עבירה כנגד ההפסד שעתיד לבא לך ממנה בעוה"ב וא"ש:

ל שם מ"ב וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. בדרושים שבס"ס תשו' שמן רוקח ח"ר כתב ששמע לפרש כי הלומד תורה לשמה בורא מלאך מליץ אבל הלומד שלא לשמה לא די שאינו בורא מלאך אלא אף הלימוד נשכח ממנו ואין חכמתו מתקיימת כידוע וז"ש וכל תורה שאין עמה מלאכה דהיינו שאינו בורא מלאך ע"י הלימוד שלא לשמה סופה בטילה:

שם מ"ד אל תפרוש מן הצבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך. כתב הגאון ר' אלעזר פלעקלש ז"ל, במילי דשמיא מאמר קמ"ז, רבים מעמי הארץ מתיהרים ואומרים, אין אני בשום חברא שבעולם, ולא חבר אני לכל אשר יראוך כדרך כמה אנשים כמה בטלני איכא בשוקא שמתחברים לכל החבורות, ללמוד תורה, ולתיקון חצות לילה ויום, וכהנה חבורות חבורות שיושבים אגודות אגודות, ולא שאני מטיל דופי חלילה בדברים ההם, אלא גם בלי חבורה ואגודה, יכול כל אדם לעשות בפני עצמו כל זאת, ותכלית שנאה שנאתי החבורות והמחברים יחד, וע"ז אמר התנא אל תפרוש מן הצבור אם תראה צבור שעושין חבור לטהרה אל תפרוש ואל תבדל מהם והתחבר עמהם באגודה אחת, ואל תאמר גם בלעדי החבורות אפשר להתקיים ולא מפיהם אנו חיים, אל תאמן בעצמך עד יום מותך, אז אנשי חסד יאספו החברה קדישא קברנים, ותראה שהחברה טובה ואהובה לפני המקום ב"ה, ואי אפשר להתקיים בלעדה, עכ"ד ודפח"ח:

שם מ"י ה' תלמידים היו לו לריב"ז כו' הוא הי' מונה שבחן. במד"ש מביא בשם ה"ר יונה ז"ל שפי' כי לא אמר מספר או מגיד רק מונה לפי שבא לתרץ מה שהקשה לקצת המפרשים איך הי' מספר והרי אמרו ז"ל לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו לז"א כי לא סיפר לאדם רק הי' מונה בינו לבין עצמו עכ"ל. וחידוש כי לא זכר שר דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ז מה' דיעות ה"ד וכל המספר בטובת חבירו בפני שונאיו ה"ז אבק לה"ר שזה גורם להם שיספרו בגנותו עכ"ל וכתב בהגהות מיימוני שם אבל בפני אוהביו מותר דברי הכל ריב"ז היה מונה שבחן וכו' מסכת אבות ספר המצות עכ"ל: (ל"א) שם מי"ב והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך. בס' "ילקוט הדרוש" הנערך ונסדר ע"י הרה"ג מ' שלום יצחק לעוויטאן רב בעיר קריסטיאניא בנארוועגען ומ' אליעזר ליפא ווייסבלום רב בעיר נוי יארק באמעריקא כרם יאיר (כרך ב' פ' ויגש) מובא פי' ע"ז בשם ר"י חריף ז"ל דהנה אם אנו רואים איש שבגדיו קרועים ובלואים כאחד האביונים ועניים מדוכאים, והוא נושא טבעת זהב על ידו ובה אבן יקרה, הלא הכל יאמרו על איש כזה שהוא משוגע וחסר דעת, כי מה לו אבן יקרה העולה בסך גדול בעוד שאין לו כסות לכסות את גופו, הלא מוטב שימכור את הטבעת עם האבן היקרה ויקנה לו מלבושים ללבוש כאחד האדם:

אולם יש אשר יצדיק אותו כי לא מחוסר דעת הוא עושה זאת, רק יש לו לזה טעם נכון, והוא: כי הי' האיש הזה בן לעשיר גדול, ובמותו הנחילו את כל אשר לו, כבוד עשרו וכל חפציו, אך קודם מותו אמר לו שאם יצר לו ויצטרך לכסף יוכל למכור כל החפצים שהוא מנחילו, רק הטבעת הזאת עם האבן היקרה שבה לא ימכור בשום אופן, כי זוהי ירושה לו מאבותיו ואדיר כל חפצו שישאר גם אצלו בירושה למזכרת אהבה וידידות, והאיש הזה הפסיד כל העושר שירש מאביו בענין רע, ע"י עסקים לא טובים שעשה, וכעת הוא בעירום ובחוסר כל, אך את הטבעת לא ימכור, כי הרי ירושה הוא לו מאביו, אשר צוהו לפני מותו שלא ימכרנה:

והנה ראשית חכמה יראת ה' ומעלות ומדות טובות כאמרם ז"ל דרך ארץ קדמה לתורה, ואיש שאין לו יראת ה' וגם אינו בעל דרך ארץ ובעל מדות טובות, הוא דומה ממש לאיש שהולך בלי מכנסים ובלי בגד לכסות ערותו, והוא נושא טבעת זהב על ידו ובה אבן יקרה, אשר הכל יאמרו עליו שהוא משוגע וחסר דעת, כן מי שגדול בתורה ואין לו יראת שמים וגם אינו בעל דרך ארץ ובעל מדות טובות, הכל יאמרו עליו שהוא משוגע וחסר דעת, כי מה לו טבעת זהב וענקים לגרגרותיו, אם הוא ערום בלא לבוש יראת ה' ומעלות ומדות טובות הנצרך לכל אדם באשר הוא אדם ולכן אמר התנא, "והתקן" עצמך ללמוד

תורה אם רוצה אתה ללמוד תורה התקן עצמך מקודם, שתהי' ראוי ללמוד תורה, שתהי' ירא שמים בסתר ובגלוי ובעל דרך ארץ ובעל מדות טובות וישרות, ואז כאשר תלמוד אח"כ תורה ותעמיק בה ותבין סודותיה, תוסיף התורה לך לוית חן כאבן טובה ויקרה הנותנת חן לנושאיה כ"א לא תתקן עצמך מקודם להיות ירא ה' ובעל דרך ארץ ובעל מדות טובות, הן אמת, כי התורה תתן לך חן טוב, כאבן יקרה, אך מה יסכון "אבן יקרה" לאיש שהולך יחף וערום ואין כסות בקרה ? הלא איש כזה למשוגע יחשב ואם תמצא איש כזה ההולך קרוע ובלוע באין כסות ושלמה, ויש לו טבעת עם אבן יקרה, והוא נותן טעם למעשיו, שלא מחוסר דעת הוא עושה זאת, רק משום שאבן טובה זו "ירושה" היא לו מאבותיו, ואיננו יכול למוכרה בעד כל הון:

אמנם אתה לא תוכל להגיד את התירוץ הזה:

כי התורה איננה "ירושה" לך:

וא"כ אם אין לך בגד לכסות ערותך, אבן טובה למה לך ? אם אינך ירא אלקים ובעל דרך ארץ ובעל מדות טובות, א"כ איך תוסיף לך התורה לוית חן ולכן התקן עצמך מקודם, שתהי' ירא ה' ובעל ד"א ובעל מדות טובות, ואז תוסיף לך התורה חן ויקר, כאבן טובה לנושאיו ! עכ"ד ודפח"ח:

ל"ב במי"ג ואל תהי רשע בפני עצמך. כתב בהקדמה לספר הנורא שב שמעתתא מבעל קצוה"ח ז"ל, הנשמה קודם רדתה משביעין אותה הוי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע, מאמר הגמ' בנדה פרק המפלת, ולכאורה זה סותר למה שאמרו באבות אל תהי רשע בפני עצמך וע"ש מ"ש ליישב זה בטוב טעם ודעת. אמנם לפום רהיטא לא ידענא מאי קושיא הלא ידוע דכף הדמיון אינו השואה גמורה וכדאיתא בזוה"ק פ' משפטים דף קכ"ב בההוא דאמר לחבריה כרשע עבדת לי אתא לקמי' דר' יהודא א"ל רשע לא קאמינא לי' אלא כרשע דאחזי מילוי כרשע ולא אמינא דאיהו רשע וכו' ודאי לא אתחייב מנלן דכתיב הי' ה' כאויב ולא אויב דאל"ה לא אשתאר מישראל גזעין בעלמא, כגוונא דא היתה כאלמנה ולא אלמנה כאלמנה דאזיל בעלה לעברא דימא ומחכת לי' וכו', ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם, כמראה אדם ולא מראה אדם יע"ש, וה"נ אחז"ל בנדה ואפי' כל העולם כו' צדיק אתה היה בעיניך כרשע ולא רשע ממש, ושפיר אמר התנא באבות ואל תהי רשע (ר"ל רשע ממש) בפני עצמך, ואין כאן שום סתירה אלא חילוק גדול יש בין כרשע ובין רשע כנ"ל. וז"ל הרע"ב כאן. ורמב"ם פירש אל תהי רשע בעיניך כלומר לא תחזיק עצמך כרשע שמת"כ אתה יוצא לתרבות רעה לגמרי עכ"ל, ובמחכ"ת הרמה לא דק במ"ש לא תחזיק עצמך כרשע

אלא צ"ל לא תחזיק עצמך רשע וכמו שבארנו, (שו"ר במד"ש שהעיר קצת ע"ז, אבל לא נחית לתרץ הסתירה הנ"ל עפי"ד הזוה"ק הנ"ל כאשר כתבתי): ודע דבאבות דר' נתן פי"ז הגירסא ר' שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך שיחה אלא תחנונים לפני הקב"ה שנא' כי אל חנון ורחום הוא וגו' ונחם על הרעה עכ"ל, ומאמר ואל תהי רשע לפני עצמך נשמט לגמרי:

ל"ג פ"ג מ"ג שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו זבחי מתים. כתב הרע"ב ובבהמ"ז שמברכי' על השלחן יוצאין י"ח ותמה התוס' יו"ט דאטו ברשיעי עסקינן שאין מברכין בהמ"ז שהיא מ"ע מה"ת. ובדברי שאול על אגדות הש"ס מביא בשם הגאון מו"ה חיים וולאזין זצ"ל דהנה לעיל אמרו בשנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה וכאן דקדק התנא לומר לשון עליו ולא אמר בקיצור ולא אמרו דברי תורה אמנם הכוונה עפמ"ש התוס' בברכות דף מ"ב ע"א דבזמן הש"ס היו שלחנות קטנות לפני כל אחד ואחד וקודם בהמ"ז מסלקין הקטנים וכולן נסמכין על שלחן הגדול ועכשיו אין לנו אלא שלחן אחד, ולפ"ז זה שדקדק התנא ולא אמרו עליו ד"ת דאף שברכו בהמ"ז מ"מ עליו היינו על השלחן הקטן שלפני כל אחד שנסתלק קידם בהמ"ז לא אמרו ד"ת א"כ אותו השלחן הי' בלי ד"ת, אבל כעת שיושבים כולם ביחד על שלחן אחד שפיר יוצאין בבהמ"ז ע"כ, וכתב ע"ז הגאון בעל דברי שאול ז"ל, ובאמת שדפח"ח, אבל אין מכוון בלשון המשנה שהרי נקט שלשה שאכלו על שלחן אחד ולדבריו לא אכלו על שלחן אחד, ולפענ"ד אי משום הא לא איריא שדרך התנא לשנות בדרך קצרה וכוונתו שלשה שאכלו כל אחד על שלחן אחד ור"ל על שלחן קטן שלפני כל אחד ואחד כנ"ל, ומה מאד מדוייק בזה הראיה שהביא מפסוק כי כל שלחנות מלאו קיא צואה וגו' והיינו כל שלחנות הקטנים שלפני כל א' וא' שכיון שלא אמרו עליהם ד"ת נשארו כל אותן השלחנות מלאים קיא צואה וגו' ודו"ק: (ל"ד) שם מי"א כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת, כתב במד"ש אית דגרסי שיראת חטאו קודמת וכו' וכל שאין יראת חטאו קודמת לחכמתו אין חכמתו מתקיימת, וכתב בספר כתב סופר עה"ת פ' בחקתי דהנה מצוה על כל איש מישראל שיתבונן בטעמי התורה והמצות ויחקור היטב הדק, אבל לא יסתפק בשום דבר ויאמין שנכון ואמת הוא גם אם לא יעמוד על בירור הדבר אלא שמתבונן בו הואיל ומצוה הוא שיחקור ויעמוד על הדברים, ואם מחשבתו כן אז יורהו ה' דרך יבחר בל יכשל ובל ינטה מדרך האמת בהרהורי רעיוניו, אבל אם מסתפק באחת מכל מצות ה' ורוצה להתחכם ולהתבונן אם יעשה המצוה או לא, לא זה דרך ישכון אור ולא יבוא אל

אמיתית הדבר כ"א ילך חושך ולא אור, וידועים דברי אאמ"ו מאוה"ג זצ"ל, אחר, שלא נכנס בשלום, שנכנס לפרדס כמסתפק, לכן יצא לתרבות רעה, משא"כ ר' עקיבא נכנס בשלום, ר"ל לא נסתפק אלא הסכים בדעתו כי הכל נכון ויקיים הכל, רק רוצה לחקור ולהתבונן כמצווה עליו, זכה ויצא בשלום, וזה כוונת התנא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, שכלל מונח אצלו לירא את ה' ולשמור מצותיו גם אם יהי' נגד שכלו ומקיים הכל קודם שמתחכם בו ואינו מסתפק אם לעשותו אם לא, לזה חכמתו מתקיימת כי זוכה ומצליח ויבין הכל לאישורו, אבל כל שאין יראת חטאו קודמת רק מתחלה רוצה להתחכם וכשיעלה בידו שהוא נכון אז ישמור ויעשה, זה אין חכמתו מתקיימת ואינו יוצא בשלום כאחר, משא"כ כל שיראתו קודמת יוצא בשלום כר"ע וק"ל עכלה"ט (ל"ה) שם מי"ד חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם בס' שמלת בנימין עה"ת מביא פי' ע"ז דלכאורה קשה במ"ש חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, הא אחז"ל שהחזיר הקב"ה התורה על כל אומה ולשון שיקבלוה, רק הם לא רצו לקבלה וישראל רצו לקבלה, ואיך אמר חביבין ישראל שניתן להם דייקא כלי חמדה, ובמה נודע איפוא חבת ישראל בזה, הלא אם שאר האומות היו רוצים לקבל התורה גם להם הי' ניתן הכלי חמדה, אלא שזה החילוק בין ישראל לעמים, דלשאר האומות הי' הקב"ה מודיע שרוצה ליתן להם כלי חמדה סתם, אבל לא הודיע להם שהתוה"ק הוא כלי חמדה שבו נברא העולם, וע"כ לא רצו לקבלה, אבל לישראל הודיע הקב"ה שהתוה"ק אינו כלי חמדה סתם רק כלי חמדה שבו נברא העולם, וט"כ חשקה נפשם להשיג כלי חמדה כזה, וז"ש חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה וא"ת הלא גם לשאר האומות רצה הקב"ה ליתן הכלי חמדה הזה, לז"א חבה יתירה לישראל מה שנודעת להם מפי הקב"ה שניתן להם כלי חמדה "שבו נברא העולם" מה שלא עשה כן לכל גוי וסגלות ויקר כלי חמדה "שנו נברא העולם" בל ידעום וא"ש ודו"ק:

ל"ו שם מכ"א הכל צפוי כו' והכל לפי רוב המעשה. כתב במדרש שמואל וז"ל:

ואפשר עוד שכוון במ"ש והכל לפי רוב המעשה כי אף שהוא יתברך מסייע את האדם שהבא ליטהר מסייעין אותו והיה מן הראוי שינכה מן השכר כנגד מה שסייע הוא יתברך באותו מעשה המצוה, והשמיענו, שהשי"ת אינו מנכה כלל בשביל אותו המעט שסייע רק הכל הולך לפי רוב המעשה וכיון שרוב המעשה הוא מן האדם משלמים לו שכרו משלם כאלו הוא קיים את המצוה כולה לבדו עכ"ל, ופלא דדבריו סותרים זא"ז, דלקמן בספ"ד בהא דתנן ברוך הוא שאין לפניו לא עולה וכו' ולא מקח שוחד שהכל שלו, כתב ליישב דברי הרמב"ם שפי' שהקב"ה אינו לוקח שוחד המצות כדי למחול

העבירות וקשה לפי"ז מאי קאמר ולא מקח שוחד שהכל שלו בשלמא אם מקח שוחד היינו ממון שפיר נותן טעם שהכל שלו כי לו הכסף ולו הזהב אמנם אם פי' הדברים שוחד של מצות מאי שהכל שלו דקאמר, ותי' המד"ש שאף המצוה היא הכל שלו לפי שהאדם אינו עושה במצוה רק התחלה לבד והגמר הקב"ה עושה וכמ"ש ה' יגמור בעדי וכתיב לאל גומר עלי ואין המצוה נקראת אלא על שם גומרה וא"כ איך יעלה על הדעת שיקח שוחד של מצות תמורת העבירות שהרי כל המצות הם שלו וז"ש שהכל שלו יע"ש באריכות שנתן בזה ג"כ טעם למ"ש חז"ל עבירה מכבה מצוה ואין מצוה מכבה עבירה משום שהמצוה הוא כולה שלו יתברך ואין חלק לאדם בה רק כגרגיר חרדל וכו' יע"ש, ודבריו סותרים למ"ש כאן בתרתי, חדא דשם כתב דאין חלק לאדם במצוה רק כגרגיר חרדל, וכאן כתב שרוב המעשה הוא מן האדם ורובו ככולו, ועוד דשם כתב דהקב"ה הגומר ואין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה, וכאן כתב לפי שרוב המעשה הוא מן האדם מקבל שכר כאלו קיים כל המצוה לבדו, ומה בכך שרוב המעשה שלו מ"מ הגמר הוא של הקב"ה ואין המצוה נקראת אלא ע"ש גומרה וצ"ע:

ובתוי"ט לכאן כתב וז"ל:

וראיתי במדרש שמואל שכתב בשם הר"ם אלשק"ר דיש גורסין ובטוב העולם נדון אבל לא על פי רוב המעשה ומפרש שהכונה כי העולם נדון בטוב בחן בחסד וברחמים, אבל לא עפ"י רוב מעשה בני אדם שאם הי' רואה רוב המעשים הי' העולם אבד ונפסד ע"כ. והוי יודע דמ"מ נפרעין מן האדם לפי מעשיו שהאומר הקב"ה ותרן הוא יותרו מעוהי אלא מאריך אפיה ודן העולם בטוב שלא יהא אבד ונפסד וגבי דיליה לעתים ידועים אצלו יתברך זכרו נצח עכ"ל התוי"ט ז"ל. ופלא בעיני שבמקומות הרבה במסכתין הוא מזכיר פירש"י על אבות ומביא כמה פירושים בשמו. וכאן העלים עינו עין הבדולח מפ' רש"י לכאן שכתב וז"ל:

נ"א [כוונתו על נ"א שנזכר במשנה שבמשניות כאן] אין הקב"ה הולך אחר רוב מעשיהם של אדם שהן מוסיפין וחוטאים בכל יום אלא לטובה הוא דן את העולם שלא להחריבו ומ"מ מעשיהן גנוזים ליום הדין עכ"ל. והוא כולל כל מ"ש התוי"ט בזה:

ולענ"ד נראה לפרש הנ"א ובטוב העולם נדון אבל לא לפי רוב המעשה, עפימ"ש בדרשות מהר"י מוסקאטי ז"ל מובא בהקדמה לס' שם שמעתתא מבעל קצוה"ח ז"ל בהא דעולם נידון אחר רובו והיינו אם זה רוצח וזה גנב וזה מקבל שוחד וזה מלוה בריבית איסורין מבטלין זה את זה, כדאמרינן פיגול ונותר וטמא שבללן ואכלן פטור, וא"כ דרובם לאו לוקחי ריבית ולאו רוצחים הן, מבטלין זה את זה ע"ש, אמנם אם הקב"ה הי' הולך אחר

רוב המעשה דהיינו אם רוב מעשיהן של בני אדם הם מעשים טובים או מעשים רעים לא הי' אפשר לומר כנ"ל דרובם לאו לוקחי ריבית ולאו רוצחים הן דסוף כל סוף רוב מעשיהם תוהו ובוהו ומעשים רעים המה עושים אלא הקב"ה רב חסד מטה כלפי חסד ודן את העולם בטוב ואינה מביט על רוב המעשה של העולם כי ברע הוא רק על מה דרובם אינם עוברים על איסור אחד רק על איסורים מאיסורים שונים והם מבטלים זה את זה, וז"ש התנא רע"ק ובטוב העולם נדון אבל לא לפי רוב המעשה וא"ש ודו"ק:

ל"ז שם מכ"ב הכל נתון בערבון וכו' כתב התוי"ט ז"ל שמשנה זו אינה אלא תוספת ביאור למשנת הכל צפוי וכו' וקאמר הוא הי' אומר כלומר בעצמו הי' אומר ביאור דבריו וכו' ע"ש. והנה מ"ש הכל נתון בערבון הוא כנגד הכל צפוי כמ"ש במד"ש בשם החסיד ז"ל כלומר שאעפ"י שהכל צפוי ויודע השי"ת בעושי רע לא משלם כדי רשעתו מיד כי הכל נתון בערבון כלומר שיש לו ערבות שלא ימלט מידו, ומביאו התוי"ט ז"ל וכתב, וכן יש לפרש לפי פירוש הר"ב דרגלוהי דבר נש אינון ערבין ביה עכ"ל: ומ"ש וכל הרוצה ללות יבא וילוה, כתב הברטנורה היינו והרשות נתונה דלעיל שאין שום אדם מוכרח ללות שלא ברצונו עכ"ל:

ועל דרך זה נלע"ד לפרש דמ"ש והגבאים מחזירים תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם וכו' הוא כנגד ובטוב העולם נדון (דבתר והרשות נתונה דלעיל) והוא עפ"י הגמ' בע"ז דף ד' בפסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, משל למה"ד לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת ע"כ. וכבר הבאתי בילקה"ג מלאכים א' סי' ח' בשם צרור המור ואלשיך ז"ל, דעל זאת התפלל הערה לעיל אות ל"ג כתבתי דהתנא ר"ש קיצר בלשונו אמנם כוונתו היתה שלשה שאכלו כל אחד על שלחן אחד עיי"ש, וכעת מצאתי דוגמא לזה במסכתין בפ"ב משנה י' הם אמרו שלשה דברים ופירש"י כל אחד מאלו ה' תלמידים עכ"ל ע"ש, הרי כוונת התנא הם אמרו כל אחד שלשה דברים, ולאהבת הקיצור השמיט הני ב' תיבות "כל אחד" וא"כ ה"נ י"ל במלתא דר"ש דלאהבת הקיצור השמיט הני ב' תיבות "כל אחד" אבל כוונתו היתה לומר שלשה שאכלו כל אחד על שלחן אחד, ודברי הגאון מו"ה חיים וולאזין זצ"ל עולים יפה בלי פקפוק:

שלמה המע"ה, לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו, פי' שהשי"ת יפרע ממנו על עונותינו מעט מעט בכל יום קצת ולא ימתין ח"ו עד שיתמלא הסאה ע"ש, ולכך כנגד מ"ש לעיל ובטוב העולם נדון, (דהעולם היינו ישראל כמ"ש המד"ש שם לפי שהם עיקר העולם שבשבילם נברא העולם כמ"ש רב"ל בראשית ברא וגו' בשביל ישראל

שנקראו ראשית) שהקב"ה דן את ישראל בטוב. אומר כאן בתוספת ביאור דזהו הטובה שעושה לישראל שנפרע מהם על עונותיהם מעט מעט בכל יום קצת וז"ש והגבאים מחזירים "תדיר בכל יום" ונפרעין מן האדם וכו' וא"ש ודו"ק:

וכנגד מ"ש לעיל והכל לפי רוב המעשה, ולא היינו יודעים על מה קאי והכל הזה, אומר כאן, והכל מתוקן לסעודה, ופי' הרע"ב אחד צדיקים ואחד רשעים יש להם חלק לעוה"ב לאחר שגבו מהן את חובן עכ"ל, ומעתה מובן שפיר מ"ש לעיל והכל לפי רוב המעשה, דלא תימא כיון דאחד צדיקים ואחד רשעים יש להם חלק לעוה"ב וכו' כנ"ל, חלק כחלק יאכלו והחלק לעוה"ב של רשעים, לז"א התנא רע"ק דאינו כן, אלא הכל לפי רוב המעשה, ולכך צדיקים שסיגלו מצות ומעש"ט הרבה פשיטא דחלקם לעוה"ב יהי' גדול הרבה יותר משל רשעים אף לאחר שיגבו מהן את חובן וא"ש ודו"ק:

ל"ח בסוף פ"ו שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם וכו' אלא תורה ומעשים טובים בלבד. כתב בס' "זכות אבות" לכאורה מלת "בלבד" מיותרת היא, אלא בא לדייק שאיזה תורה ומעשים טובים מלוין לו לאדם בשעת פטירתו שהמה אך לשמה בלי שום כונה אחרת, ר"ל לא משום התפארות וגאות, או להשתכר חלילה, וכמו שיש עושה צדקה אך להתפאר או שיהולל בשערים כי פועל טוב הוא וכדומה, ועל זה בא לדייק תיבת בלבד, כלומר שלא כיוון שום דבר אחר, אך לעשות רצון קונו ויוצרו בלבד עכ"ל, והנה כבר קדמו בזה בס' טל אורות דף מ' וז"ל, אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ר"ל שהאדם בתחלת ימיו יקבל ממנו השי"ת גם המעשים שלא לשמה, כי מההרגל יבוא הקנין, אבל בשעת פטירתו של אדם אמרו שאין מלוין לו לאדם אלא תורה ומעש"ט בלבד, ורגיל אני להמליץ בדבריהם שיהי' מדוקדק בדבריהם מלת בלבד. שאחר שכבר אמרו מלת אלא נראה שמלת בלבד הוא מיותר ותוספת שלילה על שלילה, אבל ר"ל שיש מין מהתורה ומעש"ט שיש להם עוד שם אחר זולת שם תורה ומעש"ט, והוא כשלא יעשה אותם לשמה, אלא להגיע על ידם אל קנין ממון ונכסים וכדומה, שאז יש בהם צד לקרותם עסקי מסחר על שם התכלית שהוא מקווה לסחור ולהרויח בהם, לכן באו רז"ל לשלול שמעשים כאלו אין מלוין לו לאדם בשעת פטירתו, שכיון שכבר הגיע שעת פטירתו ולא הגיע לשיעור השלימות לעשותם לשמו ית', אחרי מתי יגיע ? ולזה אמרו בשעת פטירתו אין מלוים לו לאדם אלא מעש"ט בלבד, ר"ל מעשים שהם נקראים מעש"ט בלבד, ואין להם שם אחר בשום צד עכ"ל יעו"ש. ולפענ"ד י"ל בפשיטות ע"פ מ"ש רז"ל בע"ז דף י"ט בפסיק מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה שמא יאמר אדם הואיל ונצרתי לשוני

מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ע"כ. ולכך להוציא מלב הטועים שסגי בסור מרע ואף מה שלא פעלו עולה מיקרי בדרכיו הלכו לזה דייק התנא שבשעת פטירתו ש"א אין מלוין לו לאדם אלא תורה ומעש"ט בלבד, אבל מה שנצר לשונו מרע ושפתיו מדבר מרמה והי' ישן ג' שעות על היום וסר מרע, זה אינו מלוה אותו, וא"ש ודו"ק:

בכתב סופר עה"ת פ' בחקתי בד"ה ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, כתב לפרש המשנה כל הלומד על מנת ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד וכל הלומד ע"מ לעשות מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות יעו"ש באריכות. ובודאי לרוב טרדותיו לא לקח מועד לעיין בס' מדרש שמואל בפרק ד' משנה וי"ו שקדמו כבר בכל דבריו מרישא לסיפא יעוש"ה ותמצא ואמנם לענ"ד נראה לפרש, דהנה מי שעמוס עליו עול הצבור או עול פרנסה, אין לו פנאי להעמיק בלימוד וללמוד בעיון הדק היטב. וממילא אינו מסוגל ללמד לאחרים, ורק מי שאין עליו שום עול אלא עול תורה בלבד הוא האי המסוגל ללמד לאחרים תורת ה' מאחר שיש לו פנאי ללמוד לעצמו בעיון כל שיעורים הקבועים עם פירושי הראשונים והאחרונים וגם להוסיף עליהם נופך משלו חידושים נאים ונחמדים, וכמו ששמעתי בשם הגאן מ' שמואל ראזענבערג זצ"ל אבד"ק אונסדארף יע"א (שישב בקהלה קטנה הנ"ל והרביץ תורה שנים רבות והעמיד תלמידים לאלפים) שהי' מרגלא בפומי' לומר על מאמר חז"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו אל יבקשו, כלומר אם הרב דומה למלאך שאינו עושה רק שליחות אחד כאמרם ז"ל אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, וכן גם הרב אינו עושה רק ענין אחד דהיינו הרבצת תורה, אז תורה יבקשו מפיהו ואם לאו, ואם אינו דומה בזה למלאך, רק עושה הרבה שליחות, (כמו רב בעיר גדולה שמוטל על צוארו ענינים רבים לאין שיעור) אל יבקשו תורה מפיו, כי אם אין לו פנאי ללמוד לעצמו בעיון היטב אין יוכל ללמד לאחרים וכמחז"ל רבי לא שנה ר' חייא מנין וז"ש התנא כל הלומד ע"מ ללמד, מספיקים בידו ללמוד לעצמו, דהיינו שמעבירים ממנו עול צבור ועול דרך ארץ, ועי"כ יהי' מסוגל ללמד לאחרים, וז"ש ללמוד וללמד, וא"ש ודו"ק:

ומ"ש וכל הלומד ע"מ לעשות, מיירי בבעל הבית שטרוד בפועליו ואין לו פנאי ללמוד בעיון ולעסוק בד"ת דרך פלפול, כי אם לומד הלכות ודיני תוה"ק למען יוכל לעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתנו, וג"ש וכל הלומד רק ע"מ לעשות, מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות, ר"ל יעשרנו המלך מלכו של עולם עושר גדול, ועי"כ חפץ

ה' בידו יצליח, ללמד לעצמו ההלכות והדינים ואת המעשה אשר יעשה, ויהי' מסוגל גם ללמד לאחרים לשמור ולעשות, כי ממנו יראו וכן יעשו, כמנהגו של עולם שאין מביאין ראיה מן העניים והאביונים לשמור ולעשות התוה"ק כמו ששומרים העניים, אבל אם רואים עשיר גדול שעם כל עושרו ויקר תפארת גדולהו מתנהג בדרכי התורה ויראת ה' טהורה, זה עושה רושם גדול בלבם ורבים מעמי הארץ מתיחדים ולוקחים משל להתנהג גם המה כמוהו, וז"ש וכל הלומד ע"מ לעשות, מספיקים בידו ללמוד, וללמד (באין אומר ואין דברים) לאחרים, לשמור ולעשות ולקיים כמוהו את כל דברי תלמוד תוה"ק, וא"ש ודו"ק:

ט"ל בשערי ציון הנספח לשו"ת מראה יחזקאל שער טו"ב כתב וז"ל. אחז"ל כך דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, וכבר נתקשו איך אשרי לו בעוה"ז כיון שחי חיי צער, ונ"ל דהנה בנוהג שבעולם כשאדם יושב בביתו שאנן ושקט הוא נותן עיניו ולבו על כל ענייניו ד"מ בענין אכילתו שתהא בשעה מיוחדת ובמקום הראוי ושיעשו לו מטעמים כאשר אהב, וזולת הכנות הללו אינו נהנה כלל מאכילה זו, וכמו כן בענין שכיבתו שתהא על מטתו בכרים וכסתות ובמטה כבודה ובשעה הראוי', אבל כשאדם הולך בדרך אינו משגיח כלל על ענין אכילתו יהי' איך שיהי' כל שיבא לידו אף לחם צר יערב לו מאד כמו כל המטעמים שהוא אוכל בביתו, וכמו כן בענין השינה אף שיהא על הארץ יערב לו ויבושם לו והיינו משום דלעולם עיקר מחשבות האדם על התכלית ואינו משגיח על ההכנות איך שיהיו וע"כ כשאדם בביתו התכלית שלו היא האכילה כשהולך לאכול וע"כ הוא נותן לבו ומחשבותיו שיהי' כראוי כאשר אהב וכשאיננה כרצונו אינו נהנה ממנה, משא"כ האדם כשהוא על הדרך שעיקר כוונתו על דרכו אשר הולך עלי' לעשות צרכיו במשא ומתן שלו וע"כ אינו משגיח על אכילתו ושינתו כי זה רק הכנה להתכלית, ואוכל רק להשקיט רעבונו וישן רק להעביר שינה מעיניו, וכמו כן הוא בעסק התורה אמרו על חזקי' המלך שהי' אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה וכן אמרו בפסוק שחורות כעורב אין ד"ת מתקיימין וכו' וכן דרשו על פסוק כן יתן לידידו שנה כו' וע"כ מי שחשקה נפשו בתורה אינו משים עיניו ולבו כלל על אכילה ושתי' וכל מעייניו הם רק להשלים חשקו בעסק התורה ואעפ"י שאוכל לחם צר וישן במטה רעועה הוא נערב לו מאד בכדי שיוכל ללמוד אח"כ במהרה, וזש"ה כך דרכה של תורה וכו' שאין ד"ת מתקיימין בך רק כאשר פת במלח תאכל וכו' ואעפי"כ אשריך בעוה"ז שנערב ונתבשם לך מאוד ואז יהי' טוב לך לעוה"ב עכ"ל ודפח"ח:

מ' בדברי שאול (דרשות לש"ש ושה"ג) דף כ"ה מביא בשם אביו הגאון מ' ליבוש נאטאנזאהן ז"ל על המשנה אף הוא ראה גלגלות אחת שצפה על פני המים ואמר לה על דאטפת אטפוך, דבאמת אם היו מביאין עגלה ערופה הי' מכופר להם הדם ולא נצטרך שיהרג זה אבל כאן לא הביאו עגלה ערופה שהרי דרשו חז"ל בסוטה כי ימצא חלל על פני האדמה ולא שצף על פני המים וכיון שלא הביאו עגלה ערופה על כן אמר על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון ע"כ דפח"ח:

מ"א במעשי למלך על הרמב"ם דף רל"ג עמוד ד' כתב וז"ל, והנה במה שאמרו שציץ מכפר על עזות פנים ראיתי בס' תורת העולה להרמ"א שכ' בשם הבע"ק וז"ל הציץ מכפר על עז"פ כי מי הוא אשר יראה כהן בגדולתו וציץ הזהב אשר שם המפורש חקוק בו עומד על מצחו שלא יכבוש פניו בקרקע מהביט אל האלקים ומשם יקח מוסר השכל כל איש השלם והחכם כי אין ספק כי שם ה' נקרא עליו וראוי לירא מפניו ועי"ז הי' הציץ מונע העז"פ ומכפר עליו עכ"ל ובזה נראה לפרש משנה פ"ה מאבות הוא הי' אומר עז"פ לגיהנם ובושת פנים לג"ע יהי רצון מלפניך ה' אלקינו שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, ופלא המשך הענין, וכתב בתוס' רעק"א בשם הרד"ך משום דבלימוד צריך שיהי' עז"פ כדקתני ולא הביישן למד אבל לעתיד לבא תמלא הארץ דעה ולא נצטרך עזות אפי' בתורה ולזה משום דאמר תחלה עז"פ לגיהנם ובתורה שצריך עז"פ אמר יה"ר שתבנה עירך כו' ואז יתבטל העזות מכל וכל, אולם לפי דברי בע"ק יפורש כמין חומר דיה"ר שיבנה ביהמ"ק וכה"ג עומד ומשמש בציץ ועי"ז יכנע לבבו וימנע מעז"פ ומכפר עליו ג"כ עכ"ל, וראה דבריו נכוחים אבל כבר קדמו במדרש שמואל פ"ה משנה כ"ב שכ' וז"ל, ושמעתי אומרים כי אחר אשר הזהיר על ענין העזות פנים כו' התפלל כדי להנצל מעון העז"פ אמר יה"ר שתבנה עירך ב"ב כי אז בבנין ביהמ"ק יבוקש עון העזות פנים ואיננו כי הציץ מכפר על עזי פנים עכ"ל יעו"ש. (ועיין מ"ש ע"ז בספרי ילקוט הגרשוני חלק ג' על סדר א"ב בחלק המכתבים דף י"ז עמוד ג' וינעם לך) ובס' בית שמואל אחרון פ' במדבר כתב בדרך הלצה קצת, דהנה איתא בגמ' דבר צוה לאלף דור העביר הקב"ה תתקע"ד דורות ונתן התורה ועמד ושתלן בכל דור והן הן עזי פנים שבדור, ובוודאי כל מה שיכול הקב"ה למעט עזי פנים בכל דור ממעט. ובעקבות המשיח אמרו חז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וא"כ צריכים כל הנשמות להבראות בעקבות המשיח ונבראו כל עזי פנים שבדור:

נמצא מה שיקדים משיח יותר יהי' אז יותר עזי פנים, דמה שמשיח מתאחר נברא בכל דור עזי פנים ויתמעטו בביאת משיח, אבל אם יבוא קודם יתרבו העזי פנים יותר וז"ש

הוא הי' אומר עז"פ לגיהנם כו' וא"כ יש פחד מה שיקדים ביאת משיח דיתרבו באותו הדור עזי פנים, לז"א אעפי"כ אני מתפלל יה"ר שתבנה עירך ב"ב ואף שיהיו עזי פנים הרבה וכו' ע"כ דפח"ח. ולפענ"ד נראה יותר עפי"מ שתירצתי קושי' התוס' בנדה דף י"ג ע"ב בהא דאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. והא אמרי' בשבת דף קי"ח אילמלי שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלים יעו"ש, ונלע"ד ליישב עפמ"ש הפלתי בסי' ק"י בסוף קונטרס בית הספק, וז"ל, הא דכתב הרמב"ם סוף הל' מלכים דאין הדבר מוחלט שיבא אלי' קודם משיח אף דבגמ' אמרו כן והא קרא הנני שולח וכו' וכי דברי הגמרא בכדי נאמרו, אבל ידוע מ"ש חז"ל בעתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה וס"ל להרמב"ם ודאי סדר ותנאי ביאת משיח הוא שאלי' יבא לבשר ביאתו רק ה"מ אם נעשה בעתה אבל אם זכו שימהר ויחיש גאולה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות לשנות הסדר, ואהבה של הקב"ה כי זכו ישראל משנה השורה, והן הן דברי הרמב"ם כי ודאי ראוי שאלי' יבא קודם לבשר אבל אין מוחלט כי אולי ירחם ה' להערות על ישראל רוח קדשו לעבדו בכל לבב ואז יחיש הפדות והגאולה למהר ביאת בן דוד מבלי בשורת אלי' ז"ל עכ"ל הזהב, ולפי"ז י"ל גם הא דאמרו אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף היינו שכן סדר וביאת משיח דוקא באופן הזה ומיהו ה"מ כשגאולה בעתה אבל אם זכו שאז הגאולה בבחי' אחישנה אז. לאהבת ישראל הקב"ה מדלג על ההרים לשנות הסדר, ולכך שפיר אחז"ל אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין כי אז היתה הגאולה בבחי' אחישנה ואין צריך לתנאי שיכלו כל הנשמות שבגוף ומיושב קושי' התוס' בנדה הנ"ל. וז"ש הוא הי' אומר עז פנים לגיהנם וכו' וא"כ יש פחד לעת יבוא משיח ויכלו כל הנשמות שבגוף יתרבו באותו דור עזי פנים כמ"ש ב"ש אחרון הנ"ל, לז"א יה"ר מלפניך ה' אלקינו שתבנה עירך "במהרה" בימינו, היינו שתרחם להערות על ישראל רוח קדשך לעבדך בכל לבב ואז תחיש הגאולה "במהרה" בבחי' אחישנה ולא יצטרך שיכלו כל הנשמות שבגוף כי כאשר תהי' הגאולה "במהרה" בבחי' אחישנה לא ישמור הקב"ה שום סדר ותנאי בביאת בן דוד, וכיון שלא יכלו כל הנשמות שבגוף גם העזי פנים לא יתרבו וא"ש ודו"ק. (ועיין עוד מ"ש בזה אדמ"ו הגאון הקדוש מהר"ם שיק ז"ל בפתיחה לתשו' מהר"ם שיק חלק או"ח וינעם לך), ועי' גם בס' שיחת חולין של ת"ח פרק ו' מ"ש בזה דרך בדיחותא ע"ש: (מ"ב) פ"ד מ"ד ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה:

והקושי' מפורסמת כי אע"פ שזה סוף כל האדם מ"מ אין האדם מקוה שיהי' רימה (ועי' תוי"ט). אמנם י"ל עפ"מ דאיתא במ"ר קהלת תני בשם ר"מ כשאדם בא לעולם ידיו הן

קפוצות, כל העולם שלי הוא, כשהוא נפטר ידיו פשוטות, ולא נחלתי מן העולם הזה כלום, שכן שלמה אמר כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת ע"כ. נמצא תקות האדם שהי' מקוה שתהי' לעולם הצלחתו ושהי' מדמה בנפשו שכל העולם כולו שלו הוא, הוא כמו תקות הרימה שבעוד היותר בתוך הפרי, מדמה בנפשה כי כולה שלה, ואוכלת לשבעה ממנו, וסבורה שלעולם תהי' הצלחתה, אבל בהגיע תור אכילתו לאדם הוא זורק הרימה ממנו, וכאשר יצאה מבטן אמה ערום תשוב ללכת, כן ממש הוא תקות האדם, וז"ש מאד מאד הוי שפל רוח, שתקות אנוש (היא תקות) רימה, כזה כן זה, שוא ושקר גם שניהם, ובהיות כן איך יתגאה. (רעיון זה מצאתי בס' ברכת אברהם על פרקי אבות מהגאון האמיתי מ' אברהם אביש ז"ל אבד"ק פפד"מ יצ"ו ע"ש באופן אחר, אבל תמצית הרעיון הזה כתוב שם):

מ"ג פ"ב מי"ג הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע וכו' ר עיין מ"ש בזה לעיל בהשמטות למס' ברכות אות ל"ח וינעם לך. ועתה באתי ליישב הדקדוק שמדקדקי' על מ"ש וכשאתה מתפלל דנראה מיותר והול"ל בקיצור הוי זהיר בק"ש ובתפלה ואל תעש תפלתך קבע כו' ונלע"ד דהנה מבואר (ברכות כ"ט) דתפלתו קבע היינו כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי. וכתב שם בעץ יוסף בשם הא"ר סי' צ"ח סק"ד פירוש שמתפלל במרוצה כמו שמתפלל מפני החיוב ומבקש לפטור ממנו יע"ש, והנה המתפלל בבית הכנסת בצבור הוא מתפלל במתינות, כמו שהוא הדרך להתפלל בביהכ"נ וכדאיתא (בברכות ו' ע"א) אין תפלתו ש"א נשמעת אלא בביהכ"נ שנא' לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה ופירש"י במקום רנה בבהכ"נ ששם אומרים הציבור שירות ותשבחות בנעימות קול ערב עכ"ל, ומתוך שמתפללים פסוקי דזמרה במתינות ובנעימות קול ערב יתפעלו בלבם באהבתו וביראתו ית"ש ונקל להם אח"כ לכוון בתפלתם, ולכן לאותו המתפלל בבהכ"נ לא הוצרך התנא להזהיר שלא יעשה תפלתו קבע דהיינו שלא יתפלל במרוצה כי אם הולך להתפלל בביהכ"נ בוודאי רוצה להתפלל במתינות ובנחת כדרך שמתפללים בביהכ"נ, אמנם לאותו המתפלל בביתו ביחידות ואין רוצה לילך לביהכ"נ להתפלל מפני ששם מתפללי' במתינות, מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שרוצה להתפלל במרוצה, ולז"א התנא "וכשאתה" כלומר אתה לבדך, מתפלל, ביחידות ואין איש עמך, אזי אני מזהירך למען השם אל תעש תפלתך קבע אל תתפלל במרוצה כדרך המתפללים ביחידות, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה, וא"ש ודו"ק:

מ"ד פ"ד מ"ט ר' יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני:
וקשה דהול"ל כל העוסק בתורה, וע' בתוי"ט שהרגיש בזה. וגם מה שאמר מעוני מעושר אינו מובן דהי' ראוי לומר בעוני בעושר, ומם משמש בכל מקים כמו מן או יותר כידוע וע' בתוי"ט שהרגיש. גם בזה. וכתב בחידושי מהר"ם צבי (דפוס ווארשא תרנ"א) בחלק הדרושים דף מ' ע"א, יש שני בכי אדם שעושים דבר אחד ולאחד יחשב למצוה ולהשני יחשב לעון, בדוגמא, עני נותן פרוטה לצדקה ועשיר נותן פרוטה לדקה, לעני יחשב מצוה כיון שנתן לפי כחו, ומחשבתו אילו היה יכול ליתן יותר היה נותן יותר, לזה הקב"ה מקיים מחשבתו לתת לו עושר שיתן כפי מחשבתו, משא"כ בעשיר שלא די שלא יחשב לו למצוה, אף גם מענישין אותו ונעשה עני מחמת דלא עבד כמו הראוי ליתן כפי כחו כמבואר (בכתובות פ' מציאת האשה) בבת נקדימון בן גוריון יע"ש, ובזה נפרש (משלי כ"ב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' ופירש"י כשעני אומר לעשיר פרנסני והיא עונה קשה עושה כולם ה' הקב"ה עושה אותם חדשים לזה עני ולזה עשיר עכ"ל, ולפירש"י הי' ראוי לומר עשיר ועני נפגשו, וגם לשון נפגשו אינו מובן, לזה נאמר דעני ואביון הוא שאין לו כלום, אבל רש יש לו מעט כמ"ש ולרש אין כל כ"א כבשה אחת קטנה, וה"ק הכתוב, עשיר ורש נפגשו, שעושים צדקה שניהם בשוה ונפגשו יחד בענין אחד, אז עושה כולם ה' שיהי' הרש עשיר והעשיר עני כנ"ל, וכמו כן בכל ענינים, וז"ש התנא, כל המקיים את התורה ר"ל מצות התורה, מעוני, ר"ל מחמת שהוא עני נקרא זה קיום, דלפי עניותו מיחשב זאת למצוה, ובודאי במחשבתו אילו הי' עשיר הי' נותן יותר, ע"כ מקיים הקב"ה כפי מחשבתו לעשותו עשיר, וסופו לקיימה המצוה מעושר ר"ל לפי עשרו שנותן יותר לפי כוחו מעשירות, וכל המבטל את התורה מעושר, ר"ל שזה שנקרא ביטול הוא משום שהוא עשיר וכדבעי לי למיעבד לא עביד, סופו לבטלה מעוני אזי הקב"ה יעשה איתו עני דאף לפי ערכו מעניות ג"כ לא יקיים כיון דדרכו בכך שלא ליתן לפי כוחו, משא"כ המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר ע"כ דפח"ח:

מ"ה פ"ג מט"ו ובטוב העולם כדון והכל לפי רוב המעשה. ומקשין מה טוב יש כאן. וכתב בס' דברי ר"ש להגאון מ' שלום חריף ז"ל, דבאמת עם צדיקים מדקדק הקב"ה יותר מעם רשעים. וצריך טעם. אלא ודאי לפי ערך עונש איכא שכר על כל מצוה ומצוה. א"כ לצדיק איכא מעט עונות ואם למשל עבר עבירה קטנה ונותן לו הקב"ה עונש גדול נגד זה איכא שכר גדול על שכמה פעמים עשה מצוה זאת, לכן מדקדק עמהם כחוט השערה, אבל ברשע הוא להיפך, נותן לו שכר מועט על מיעוט מצות שעשה, נגד זה איכא עונש

קטן על שעשה כמה פעמים עבירות להיפך, וזה טוב לשניהם והכל לפי רוב המעשה עכ"ל ודפח"ח:

מ"ו פ"ד מ"ז ר' צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין. כוונת המשך שני דברים אלו, כתב בס"ס באר יצחק (בשם חתן המחבר הרה"ג מ' צבי רייכמאן נר"ו) דהנה מדרך העולם הרבה בני אדם אשר רוצים לפטור עצמם מן נתינת צדקה היות כי מוטל עליהם עול ציבור ובזה טוענים לפטור, ע"כ אמר התנא אל תפרוש מן הצבור אבל עכ"ז אל תעש לעצמך כעורכי הדיינין לטעון עי"ז טענת שקרים כי באמת אין לפטור עצמו בזה כי כל צרכי קהילה רק לו לעצמו נותן כי הוא צריך לכל זה לבהכ"נ ולמקוה וכדומה עכ"ל [יע"ש שכתב שכל זה לא לצדקה יחשב, ואין יכול לפטור עצמו בזה מן נתינת צדקה]. אבל יותר נראה הפי' בדברי ר' צדוק מ"ש בס' עבודת ישראל להרה"ק המגיד מקאזניץ זי"ע דאל תפרוש מן הצבור היינו שלא ילמוד בהתבודדות רק ילמוד עם הצבור ויוכיח אותם תמיד למען ילכו בתורת ה' ולא ינטו ממנה ימין ושמאל, אך ועל תעש עצמך כעורכי הדיינין, ר"ל כמו שלומדין לאחד הטענות מה שיטעון נגד בעל דינו, כמו כן לא ילמוד האדם להמון עם תשובת ותירוצים שיאמרו לפני הבורא ית' לדין להתנצל לפניו, כי הם יסמכו על זה וירפו ידיהם מן התורה והמצות, רק יוכיחם על פניהם שלא יעשו איש כל הישר בעיניו כי על כל אלה יביאם אלהים במשפט כמאמר חז"ל במדרש רבה אוי לנו מיום התוכחה וכו' ומה יוסף קטנן של שבטים לא יכלו אחיו לעמוד בתוכחתו לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל א' וא' לפי מה שהוא עאכו"כ וא"ש. (ושמעתי מליצה על ענין זה, כי כ"ז היות האדם בעולם התחתון נדמה לו שיש לו תשובות ותירוצים שיאמר לפניו יתב' בעת יעמוד לפניו למשפט:

אבל תם, מה הוא אומר, בעת שיהי' שם בעולם העליון, מה יאמר ומה ידבר):

מ"ז פ"ב מ"ט ר' שמעון אומר הרואה את הנולד פי' בס' עבודת ישראל הנ"ל. שהוא ע"ד שאמרנו לעיל בסיפור שבחו דר' שמעון שהי' ירא חטא, אמר ג"כ הרואה את הנולד, כי בוודאי החטא בשעתו הוא מתוק מאד ואחריתו מר, לזה אמר הרואה את הנולד, אשר יולד מחטא זה כמה מקטריגים ומשחיתים רח"ל, ובחשבו זאת בודאי לא יחטא עכ"ד קדשו:

מח במדרש תלפיות ענף בלעם מביא כתיבת יד בפסוק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וכו' פי' רש"י ז"ל למדנו שנפשו רחבה וכו' התוספות הקשו וכי נפשו של רבי יוסי בן קסמא היה רחבה דקאמר אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה ותירצו דלא דמי כי בלעם אמר דבר שיכול להיות שאמר מלא ביתו כסף וזהב

אבל רבי יוסי בן קסמא אמר כל כסף וזהב שבעולם וזה דבר שאי אפשר כי מי יוכל למצוא כל זה אלא כדי לפרוש ממנו אמר לו כך עכ"ל. והנה בס' תורה תמימה הקשה ג"כ מדנפשי' קושי' הנ"ל וכתב דלא דמי דשם הי' המעשה שאיש א' הציע לפני ר' יוסי שילך לדור בעירו ויתן לו עבור זה אלף אלפים דינרי זהב וע"ז השיבו ר' יוסי התשובה הנזכרת וא"כ הוכרח ר' יוסי להשיבו מעין ההצעה שלא רק שלא יקח אלף אלפים דנרי זהב אלא אפילו כל כסף וזהב שבעולם, משא"כ הכא לא הציע בלק לבלעם שיעשרנו בכסף עבור מעשיו רק הבטיחו שיכבדנו כמו שאמר כי כבד אכבדך וא"כ הו"ל לבלעם להשיבו ג"כ מעין הצעתו שלא יוכל להתכבד בשום כבוד ולעבור את פי ה', ולמה השיב מעניני כסף, אלא ודאי משום דחומד ממון הוא, וכמו שנודע בטבע שתאות האדם רגילה על לשונו תמיד להזכירה עכ"ל. (יע"ש בפ' בלק אות ח'):

מ"ט פ"ב מ"א הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבים. יש להתבונן, כי מה שאמר התנא עין רואה, זה מוסב על המעשים אשר יעשה האדם כי השי"ת רואה בעין השגחתו על מעשי האדם, ואוזן שומעת, מוסב על הדברים אשר יבטא האדם בשפתיו כי השי"ת שומע את כולם, וא"כ הי' לו לומר, וכל מעשיך ודבריך בספר נכתבים, כי כמו שיקבל האדם שכר טוב על מעשיו הטובים ועונש על מעשיו הרעים, כן יקבל ג"כ שכר טוב על דבריו הטובים ומענישים אותו על דבריו הרעים, ולמה לא הזכיר שגם דברי האדם נכתבים בספרו וכתב בס' תורת בר נש אות שפ"ח לבאר ענין זה עפ"י מה שאמר הנביא:

הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע שמים חושך לאור ואור לחושך שמים מר למתוק ומתוק למר (ישעי' ה' כ'). הנה בתחלה הוכיח הנביא את החוטאים, על הדברים אשר יבטאו בפיהם, ואומרים לרע טוב ולטוב רע, ואח"כ מוסיף והולך בתוכחתו שחוטאים גם במעשיהם וישימו חושך לאור וגו'. וביאור ענין זה הוא כך. כי יש בני אדם אשר לא יעיזו לעבור על גדרי וחוקי התורה ע"י מעשי ידיהם וגם רגילים לקיים את מצוות עשה, ובכל זאת ראוים הם לחשוב אותם לכת הלצים, כי בעתות הפנאי יושבים בבתי משתאות ושם משתעשעים בדברי שחוק ולצון מתלוצצים על המדקדקים בעשיית המצוות וחרדים לדבר ה', וכהתל בשוטים וטפשים יהתלו בם, והנה הם לפי דעתם המשובשת חושבים כי אינם עושים בפועל שום עברה ע"י דברי התול ולצנות שמשתעשעים בם, אבל טועים הם מאוד וגדול עונם מנשוא, כי אם אלה השומעים את דברי הלצון הם ריקי המוח וחלושי דעת, אזי הדברים אשר שמעו יכו שורש על תלמי לבבם, ולאט לאט יצמחו ויעלו ברעוני המינות והאפיקורסית בקרבם, והלצים המה היו בעוכרם כי הם היו הגורמים,

והם הטילו את ארס הכפירה אל לבבם הנבער מדעת, ועל הלצים האלה אמר הנביא: הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, כי גם אם אינם חוטאים בפועל ורק אומרים לרע טוב ומשבחים ומפארים את קלי הדעת, ולהיפך אומרים לטוב רע, כלומר שיבטאו דברי לצון על המדקדקים במצוות, כדי להתענג בדברי שחוק והתולים, הם חוטאים מאוד מאוד, כי גם אם יחשבו שאין עושים בפועל שום עברה ודבריהם הם פורחים באויר ולא ישאר מהם שום רושם, בכל זאת, שמים חושך לאור ואור לחושך, כלומר המינות והאפיקורסת שדומה לחושך הם מהפכים לאור בעיני הכסילים אשר ישמעו דבריהם, ואור האמונה הקדושה בתורת ה' הם מהפכים לחושך, כי יחשיכו לגמרי את עיני הבוערים מראות האמת, ואנשי הלצון הם הגורמים כי יסורו שומעי דבריהם מדרכי התורה ויראת ה', וגם אם השומעים את דבריהם לא יעזובו לגמרי את שבילי האמונה והיראה, מ"מ שמים מר למתוק ומתוק למר, כלומר העברה שהיא ליראי ה' דבר מר, כגון דבר האסור באכילה, יהפכו ע"י דברי לצון להיות מתוק לפיהם, והמצוה אשר היתה מתוקה להם כדבש ונופת צופים יהפכו לדבר מר :

ולפי"ז מבוארים דברי התנא שאמר:

עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים, ירצה, עין ההשגחה העליונה רואה את כל מעשיך אשר תעשה, ואוזן שומעת כל דבריך אשר תוציא בפיך, ואל תדמה בנפשך כי הדברים אשר תמלל בעתות הפנאי כדי להשתעשע ולהתענג, הם רק דברים שאין בהם ממש ואין בהם חטא, אבל גם הדברים הם פעמים רבות כמו מעשים הנעשים בפועל, כי הדברים אשר תבטא בשפתיך לפני בני אדם, הם מסבבים מעשים טובים או רעים לכן גם הדברים נחשבים כמו מעשים וכל מעשיך בספר נכתבים. ע"כ דפח"ח:

[נ] בפ"ו ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים ולא עוד כו' כתב בשל"ה הקדוש בקונטרס בעשרה מאמרות (ד' יוזעפאף דף ל"ז וז"ל: יש להקשות מה הם הדברים הרבים שזוכה להם, ואין לומר אלו שחושב אח"כ כל העולם כולו כדאי וכו', דאלו דקא חשיב הא קאי על ולא עוד ? אלא הענין הוא הקב"ה נתן תרי"ג מצות ובאלו התרי"ג מצות נשלם דמות האדם בסוד רמ"ח אברים ושס"ה גידים, ולכאורה יתבהל האדם כי מי הוא זה ואיזה הוא הנשלם בכל התרי"ג, כי יש ויש הרבה מצות שהם בחק הנמנע אצלו לקיים ואפי' מרע"ה לא קיימם, כגון מצות הנוהגים בכהנים וכל תורת כהנים מי שאינו כהן, ומצות יבום או חליצה לא נזדמן לידו, גם דיני מחזיר גרושתו והוצאת שם רע וכיוצא בהן הרבה, וא"כ לא נשלם דמות וצלם שבו חלילה חלילה, אלא הענין הוא כל העוסק בתורה לשמה, הכוונה משל למלך שכותב כתב לבני מדינתו מה לעשות וכו' והם

פותחים הכתב לעשות רצון המלך דהיינו כל אחד ואחד יעשה מה ששייך לו, זה הולך ולוחם, וזה בונה פלטרין, וזה גובה המכס, כל אחד עושה מה שאפשר לעשות, וזה נקרא עובד המלך כי עושה מה שאפשר לו לעשות ואלו הי' באפשרי לו לעשות יותר מזה אז הי' עושה, אז מעלה עליו כאלו עשה הכל. כן אנחנו עבדי ה', התורה היא הכתב שכתב הקב"ה לבני מדינתו דהיינו אנחנו אומה הישראלית ואנחנו פותחים זה הכתב לקיים כל מה שכתוב, כל אחד מה שאפשר לו, על כן אנחנו עבדי ה' אם אנחנו עוסקים בתורה לשמה, דהיינו כדי שנדע מה שהזהירנו הקב"ה ומה שציוונו, ואנחנו לומדים לשמור לעשות ולקיים, אז אם מקיים כל מה שאפשרי לו לקיים, מעלה עליו הכתוב כאלו קיים הכל, כי הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, כמאמרם ז"ל בפ"ק דברכות בפ' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' ולחושבי שמו, מאי ולחושבי שמו, אמר רב אסי חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה, ובזה יתורץ ג"כ במה שנמנו וגמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, והקושיא מפורסמת בזה המאמר, כי נודע התכלית הוא גדול מהפעולות הקודמות המביאות להתכלית, ומאחר שהתכלית הוא המעשה נמצא המעשה גדול וכו' אמנם וכו' נ"ל לפרש דה"ק התלמוד מביא לידי מעשה כלומר שהלומד והעוסק לשמה וחושב לקיים, מביא כאלו היה קיים זה המעשה מאחר שמצדו לא הי' מניעה באם הי' באפשר לו לקיים, וז"ש ר"מ זוכה לדברים הרבה דהיינו יותר ממה שעשה מקבל שכר כאלו עשאם מאחר שמצד מחשבתו שבלב היה מוכן לקיים אם היה באפשרי לו עכ"ל הזהב: (נ"א) שם מ"ב שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה שנא' והלוחות וגו' והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות ביאור הענין כתב באלשיך הקדוש פ' כי תשא, שהזקיקם לומר אל תקרי, שאל"כ הל"ל חרות בלוחות, על כן אמרו שיהי' להם חירות בשביל הלוחות ע"ד (בראשית י"ב על דבר שרי (שם ל"ז) על חלומותיו ועל דבריו עכ"ל. והנה בענין דרשות אל תקרי ראיתי בשל"ה הקדוש חלק תורה שבע"פ (אות האלף) שכתב וז"ל:
אל תקרי כו' תמצא כן בתלמוד כמה פעמים, וקבלתי כ"מ שאמרו אל תקרי הוא משום שיש איזה קושיא המורית כן שלא לקרי כך אלא כך, כמו אל תקרי בניך אלא בוניך שרז"ל עשו א"ת זה על ורוב שלום בניך, כי תיבת בניך מיותר מאחר שאמר ברישא וכל בניך למודי ה' די לו לומר וכל בניך למן למודי ה' ורב שלומם, אלא א"ת כו', וכן אל תקרי שומר שבת מחללו אלא מחול לו. משום דקשה ליה דאילו קאי על השבת הל"ל מחללה בלשון נקיבה כי כן מצינו ענין חילל שבת מוזכר בל' נקיבה כמ"ש מחלליה מות יומת אלא אל תקרי מחללו אלא מחול לו. והארכתי בזה במקומו. [א"ה צע"ק מתוס'

כתובות דף ז' ע"א ד"ה שמא ישחוט וכו' יעו"ש]. ועוד אני אומר כי לפעמים אומר א"ת אף כשאין לו קושיא בקריאה והוא משום שאותו הדבר בעצמו הוא מקובל איש מפי איש וכדי שלא ישכח מפיהם ומפי זרעם שמו כמו סימנא בפיהם והציבו ציונים לדבר כדמות אסמכתא ואמרו אל תקרי כו' עכ"ל הטהור. ועיין בשדי חמד פאת השדה מערכת האל"ף אות ג"ן הביא דברי הספר אור לי סי' ב' ששם הובא מ"ש הרמב"ם בס' המורה פרק י"ג לשלישי כי כל הדרשות בדרך אל תקרי המה רק מליצות השיר והמה סימנים למען יהיו הדרשות האמורות בע"פ נסמכות להכתב ויהיו נשמרות בכח הזוכר עכ"ל וחידוש דהשל"ה הקדוש זי"ע לא זכר דברי הרמב"ם הנ"ל. וע"ע בשדי חמד חלק הכללים מערכת האל"ף אות קכ"ב שכתב וז"ל:

וכתבו הקדמונים דזימנין יתפרש מ"ש א"ת וכו' דר"ל דשניהם צריכים הכתוב והדרוש שאם אין הדרוש א"א להבין הכתוב ולא שיעקר הכתוב ממקומו ופי' בזה מ"ש אל תקרי כי אין בלתך אלא כי אין לבלותך דר"ל דלא יתקיים הכתוב כי אין בלתך (שהרי גדולים צדיקים שיכולים ועושים כמעשי ה' אך חילוק רב כי הצדיקים מעשה ידיהם מבלים אותם והקב"ה מבלה מעשי ידיו) אלא א"כ תדרוש כי אין לבלותך שהוא יתברך מבלה מעשי ידיו, ועד"ז פירשתי מאמרם אל תקרי בניך אלא בוניך, לפי שיש שני סוג ת"ח יש אשר הוא רק טוב לשמים תורתו אומנתו ואין לו עסק עם בני אדם להשפיע מטובתו ללמד בני יעקב תורה ויראה, ויש שדומה לפרה שרוצה להניק ומשתדל להפיץ תורה ויראה ורבים יאותו לאור תורתו, והשני כוח לשמים ולבריות ולא המדרש עיקר וכו', וזהו אמרם אל תקרי בניך אלא א"כ תקרא בוניך שהם בונים ומקיימים העולם ויסוד התורה והאמונה שלא תשכח תורה מישראל עכ"ל הנחמד. ובדרך מוסר י"ל א"ת בניך אלא בוניך עפ"ד הספר אפריון עה"ת פ' בא בשם החת"ס ז"ל בפסוק ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים ע"ש כי להצדיק רק אלו נחשבים לבנים מי שיזכו אותו לאחר פטירתו בתורתם ותפלתם ובמעש"ט אשר יעשו כמ"ש רז"ל ברא מזכה אבא ע"ש באריכות דבריו כי נעמו, וז"ש א"ת בניך אלא א"כ תוכל לקרוא אותם בשם בוניך רק אז תוכל לקרוא אותם בניך ואם לאו אינם נחשבים בניך ודו"ק]: (נ"ב) פ"א מי"ד הוא הי' אומר אם אין אני לי מי לי' וכו' כתב בס' ווי העמודים מהגאון מ' שעפטיל בן השל"ה זצ"ל פרק י"ד ששמע מחכם א' בק"ק פראנק פורט עפ"י הגמ' ביומא ת"ר עני ועשיר באים לדין לעני אומרים מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני את יותר מהלל כו' נמצא הלל מחייב עניים, וז"ש הילל אם אין אני לי מי לי ר"ל אם אין אני מחייב עצמי מי לי שיחייב עצמי בשלמא שארי אנשים ילמדו מוסר ממני

אבל אני ממי אלמוד לחייב עצמי ע"כ דפח"ח. תם ונשלם קונטרס נחלת אבות, תהלה ותפארת למלך רוכב בערבות:

ילקוט גרשוני על מסכת פסחים

ג'. ההוא עכו"ם דהו' סליק ואכיל פסחי' בירושלים כו' א"ל ר"י בן בתירא מאליה מי קא ספו לך כו'. ובתוס' ד"ה א"ל ריב"ב. וא"ת איך לא עלה לרגל י"ל שלא היה לו קרקע וכו' עכ"ל:

והנה יש בזה אריכות גדול באחרונים, וגם אני הארכתי בזה במכתב שכתבתי בילדותי להגאב"ד דק"ק פאקש בעהמ"ח תשו' הריב"א ז"ל, אך אזכיר מה ששמעתי בשם הגאון מ' אפרים זלמן מרגליות זצ"ל מבראד, שאמר דבאמת שאר אדם חייב לעלות לרגל אע"פ שאין לו קרקע, משום שכל אדם יש לו חלק בארץ ישראל כמ"ש הה"מ בפ"ג מה' שלוחין ה"ז בשם הגאונים דלכן כותבין בהרשאות והקניתי לו ד' אמות אעפ"י כשידוע שאין לו קרקע ועיין בס' "תורה תמימה" פ' כי תשא בפ' ולא יחמוד איש וגו' ע"ש], אבל ר' יהודא בן בתירא שעמד על רגליו ואמר אני מבני בניהם של מתים שהחיה יחזקאל והללו תפילין שהניח לי אבי אבא מהן, כדאיתא בסנהדרין דף צ"ב ע"ב, ומתים שהחיה יחזקאל אמר רב (שם) אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו ויצאו ממצרים קודם זמנם, א"כ לא היה להם חלק בארץ ישראל, וממילא גם לר"י בן בתירא לא היה חלק בא"י לכך לא עלה לרגל משום שלא היה לו קרקע ודפח"ח ש"י. [שו"ר בתשו' בית יצחק יו"ד סי' נ"ה שמביא זאת בשם הגר"א מווילנא ז"ל]:

ד'. ההוא דהוה קאמר דונו דיני אמרי ש"מ מדן קאתי דכתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל עיין רש"י דאיש הזה לא רצה לשמוע לדבר אדם אלא על פי דיין ע"ש. והענין דשאר בני אדם כשיש להם דין ודברים הם דנים עפ"י דעת בעלי בתים, כי חושדים להדיין שנושא פנים לבני עירו וקהלתו וכדומה, אבל איש הזה לא חשד את הדיין בזה, ולכך אמרו ש"מ מדן קאתי דכתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, ופי' האלשיך הקדוש ז"ל כי דן לא הי' מחניף שבטו רק ידין עמו המיוחד לו כאחד שבטי ישראל מכל יתר השבטים. ולכך איש הזה דאתי מדן שלא הי' מחניף לשום אדם, ע"כ לא חשד ג"כ להדיין שיחניף וישא פנים, וכמאמר חז"ל כל הפוסל במומו פוסל, ואשר אין בו מום גם את אחרים לא יפסול ודו"ק:

כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר:

בס' "תורה תמימה" פ' וירא, הביא בשם רביד הזהב שהעיר, למה לא יליף לי' מפסוק דפ' בא ושמרתם את המצות, ודרשינן בגמ' ומכילתא, מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה ע"ש ולענ"ד נראה דדרשה דפ' בא קאי למ"ד יש אם למסורת, משא"כ למקרא אי אפשר למילף משם לענין מצות, דהא מצות קרינן, א"כ י"ל דלכך ניחא לי' להברייתא טפי למילף מאברהם, משום דמהתם ילפי' אליבא דכולי עלמא, משא"כ מושמרתם את המצות, וא"ש: ח. ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזו, למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר בפני האבוקה:

כתב בספר עיון יעקב, כנר בפני אבוקה, ואפ"ה הקב"ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה עכ"ל: נלע"ד כוונתו ז"ל לפרש הקרא, ונוגה כאור תהיה קרנים מידו לו, פי' אורה מידו של הקב"ה לו לצדיק כמו כי קרן עור פני משה, אעפי"כ ושם (אצל הצדיק) חבוי עוזו, וכוחו של הקב"ה, כלומר שמסר עוזו וכוחו אל הצדיק, דכאשר יגזור כן יקום, ודו"ק:

מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים וכו':

עיין בס' פרשת דרכים דרוש ז' מה ששמע בזה מפ' הרב מהר"ם גאלאנטי זלה"ה, בפי' הפסוקים בתהלים ירושלים הבנוי' כעיר שחוברה לה יחדיו וגו' ע"ש, דפח"ח ש"י, (עוד בגמרא) מפני מה אין חמי טבריא בירושלים וכו'. עיין מ"ש לקמן בסוף המסכתא להשיג מכאן על הספר תורה תמימה פ' בא עיי"ש:

וכהאי גוונא לאו מצוה היא [פירש"י המתכוין למצוה ולצרכו לאו שליח מצוה הוא בתמיה], והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני או כד' שאהי' בן העוה"ב ה"ז צדיק גמור:

עיין בתוס' ובמהרש"א לכאן. והנה ראיתי בס' ילקוט אליעזר ערך צדקה אות ג' שמביא פי' המאמר, בשם ביאור מרדכי ז"ל האומר סלע זה לצדקה וכו' לא באמת שנחלה בנו או שנותן רק בעבור זה, אלא לפייס לעני ביקש ממנו אחי, עשה עמי אות לטובה קח נא מנחתי מידי ותנצל בזה נפש בני ה"ז באמת צדיק גמור ע"ש, וקשה לי דא"כ תיקשי כקושי' מהרש"א ז"ל מאי פריך מזה אהך דהכא וכה"ג לאו מצוה היא, הא שאני התם דכוונתו לפייס העני, ולכך ה"ז צדיק וצ"ע ודו"ק ועיין בחדושי חת"ס ז"ל לכאן שכ', יש לעיין מה מקשה ממצות צדקה לשארי מצות דמותר לנסות את הקב"ה בנתינת צדקה (א"ה ברמ"א יו"ד ס"ס רמ"ז יש פלוגתא בזה ע"ש), וכן הקשה במהרש"א ח"א, ולפע"ד דוקא בשכר ממון עשר בשביל שתתעשר וכן מורה קרא ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח וגו' והריקותי לכם ברכה כו' אבל לא שיחיו בני ושיהי' בן העוה"ב ואפ"ה אמרינן שהוא צדיק גמור ומקשה שפיר וק"ל עכ"ל:

ועיין בפתחי תשובה יו"ד סימן רמ"ז סק"א שהביא כדברי חת"ס ז"ל בשם ס' משנת חכמים הל' יסוה"ת דהא דשרי לנסות במעות מעשר היינו אם עושה ע"מ להתעשר אבל בשביל טובה אחרת כמו בשביל שיחיו בניו וכדומה אסור לנסות ע"ש, ומרן החת"ס ז"ל כיוון לדעת המשנ"ח ז"ל בזה:

כ"ב:

שמעון העמסוני וכו' הי' דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש: ידוע קושי' המפורשים אמאי לא פירש תחלה כשהגיע לואהבת את ה' אלקיך (וע' בס' ברית משה על הסמ"ג מ"ע ד' אות ב' מ"ש בזה, אך כבר קדמו בס' עין הבדולח יומא דף פ"ו ע"א ד"ה ואהבת וכו' ע"ש ותמצא), ובס' אור חדש לכאן הביא בשם בעל פנים מאירות ז"ל, דתוס' ב"ק דמ"א הקשו אמאי לא דרש שמעון העמסוני את ה' אלקיך תירא לרבות אב ואם, ותי' דכבר כתיב איש אמו ואביו תיראו ולא ניחא לי' לאוקמי בעשה יתירא ע"ש, והתינח גבי יראה אבל גבי ואהבת את ה' וגו' י"ל באמת דאתי לרבות אהבת אב ואם דזה לא נכתב בתורה עכ"ד ודפח"ח, ולפענ"ד נראה דבאמת בירושלמי פ"ט דברכות דרש את ה' אלקיך תירא אותו ואת תורתו ע"ש, ומה דבגמ' דילן לא רצו לדרוש כן היינו משום דלא מצינו בקרא יראת התורה רק אהבת התורה כמ"ש בתהלים קי"ט מה אהבתי תורתך וגו' ואמר עוד שם סעפים שנאתי ותורתך אהבתי, ולכך לא רצו לדרוש את ה' וגו' אותו ואת תורתו דאצל תורה לא מצינו לשון יראה, ולכן כשהגיע לאת ה' אלקיך תירא פירש אבל בואהבת את ה אלקיך, באמת י"ל אותו ואת תורתו דאהבה מצינו שפיר אצל תורה, וא"ש ודו"ק:

עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים עיין בס' פתח עינים למרן החיד"א ז"ל שדקדק בלשון עד "שבא" ר"ע וכו' מהיכן בא, וכתב על זה, שמעתי כי הנה שמעון העמסוני פירש. כי ירא לאמר דאת מרבה ת"ח, וכשנכנסו לפרדס ר' עקיבא ודעימיה, ואמרו בחגיגה דף ט"ו ע"א דמחיוהו למט"ט שיתין פולסי דנורא על דלא קאים מקמי' דאחר להיותו ת"ח, ומכאן נתפרסם מעלת הת"ח, וז"ש עד שבא ר"ע מכניסת הפרד"ס אשר שם חזה תוקף מעלת הת"ח כי מחיוהו למט"ט וכו' ואז היה לו כח לדרוש לרבות ת"ח עכ"ד ועיין מ"ש בזה לקמן במס' ר"ה דף י"ז בד"ה ולשון עד שבא ר"ע וכו':

אך אמנם בעיקר דקדוקו על הלשון עד שבא, חידוש בעיני שלא זכר שר שכן הלשון במשנה ח' פ"ח דמעשר שני, עד שבא ר"ע ולמד שכל הפירות וכו' ע"ש וכבר נודע בזה מה שמפרשים העולם דשמעון העמסוני הי' רב אב"ד בעירו. ושם הי' ירא לדרוש את ה"א תירא לרבות ת"ח, פן יאמרו לכבוד עצמו הוא דורש, לכן פירש עד, "שבא" ר"ע מעיר

אחרת, ודרש לאנשי הקהל של שמעון העמסוני, שיכבדו את רבם, כי את ה"א תירא לרבות ת"ח, והיינו דפי' רש"י ז"ל לרבות ת"ח שיהא מורא רבך כמורא שמים ודו"ק: ובס' דורש לפרקים על פרקי אבות, הביא בשם ספר כה"מ דודאי גם שמעון העמסוני הי' יכול לדרוש כר"ע, אך כאשר נדרוש את ה"א תירא לרבות ת"ח, אז צריכין אנו לדרוש ואהבת את ה' אלקיך וגו' ובכל מאדך, ג"כ לרבות ת"ח, וחכז"ל דרשו בכל מאדך בכל ממונך וכן נדרוש ולא יראה את פני ה' ריקם (דס"פ ראה) ג"כ לרבות ת"ח, ומה יאמרו הבריות אותו זקן לכבוד עצמו הוא דורש בעבור יתנו לו מתנות, לכך פירש, אבל ר"ע הי' עשיר גדול כדאיתא בנדרים נ' ע"א מן שית מילי איעתר ר"ע עיי"ש, ולא לקח מתנות, לכך לו הי' נאה לדרוש דרש זה ובס' "שיחת חולין החדש" מביא שבעת שנתקבל הגאון מהו' שאול ז"ל לאבד"ק אמסטערדאם, דרש דרוש גדול ונפלא בביהכנ"ס הגדולה דשם, אשר מצא חן בעיני כל שומעיו, אחר הדרשה אמרו אליו איזהו ת"ח מה זה חידוש אם דרש כעת דרשה טובה, הלא בודאי עסק בסוגיא זו כמה חדשים, אנחנו נציע לפניו איזה סוגיא ובג' ימים ידרוש בסוגיא זו, אז נראה כמה רב חילו באורייתא, ויאמר להם הגאון הנ"ל, הנה חז"ל אמרו, שמעון העמסוני הי' דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה"א תירא פירש. עד שבא ר"ע ואמר את ה"א תירא לרבות ת"ח ולכאורה קשה מדוע לא הי' יכול שמעון העמסוני לדרוש זאת, אך ידוע, דמי שהי' מוסמך לדון ולהורות הי' נקרא בשם רבי, ומי שלא הי' מוסמך הי' נקרא בשמו העצמי, ומסתמא גם שמעון העמסוני לא הי' מוסמך, ואם הי' דורש דאת ה' אתא לרבות ת"ח, הרי יאמרו, דגם מ"ש לא תנסו את ה' אתא לרבות ת"ח, דכמו שאסור לנסות את ה' כן אסור לנסות הת"ח. א"כ יאמרו שלכבוד עצמו הוא דורש, כדי שלא יבחנו וינסו אותו, ולכך פירש, אבל "רבי" עקיבא שהי' כבר מוסמך, לא חשש על דבר זה כיון דשוב אין צריך לנסות אותו, וסיים, כמו כן אני אומר, אם הייתם רוצים לנסות אותי טרם שמניתם אותי לרב הי' הצדק אתכם, אבל עתה שכבר סמכתם אותי וקבלתם אותי לרב, שוב אין הרשות בידכם לנסות אותי, עכ"ד ודפח"ח ובגוף הדרשה את ה"א תירא לרבות ת"ח, עיין בס' גור ארי' על רש"י ר"פ בראשית (בד"ה כל תולדות שמים וארץ) שכתב דהיינו טעמא שדרשו חז"ל את ה"א תירא לרבות ת"ח, יען שת"ח הם דביקים ומחוברים בהשם ית' ולפיכך את ה"א תירא לרבות ת"ח, וכן אמרו במס' ב"ק מ"א ע"ב את בשרו את הטפל לבשרו והיינו עורו (וכן אמרו בברכות ל"ו ע"ב וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו ומאי ניהו שומר לפרי) עיי"ש:

ועיין עוד בס' אוהל יעקב להמגיד מדובנא ז"ל פרשת עקב שהמתיק דרשה את ה"א תירא לרבות ת"ח עפ"י משל כדרכו בקודש בכ"מ, עיי"ש וינעם לך, וכבר העתיקו בס' שער בת רבים פ' עקב וע"ש עוד בזה:

ואציגה נא עמך קורא נעים קושי' אחת, שהקשיתי לפי מה דמבואר בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים דמחיקת אותיות הנטפלים לשם מאחוריו (כגון ד' של אלקיך, כם של אלקיכם, נו של אלקינו), אינו אסור אלא מדרבנן, אמאי פירש שמעון העמסוני כשהגיע לאת ה' אלקיך תירא, ואמאי לא דרש דאתא לרבות גם הנטפל לשם מאחוריו דיהא אסור למוחקו מדאורייתא, (כדדרשינן בעלמא את הטפל לבשרו את הטפל לפריו), דהרי כתב בס' מנחת חינוך מצוה תל"ז בשם המשנת חכמים דהמוחק את השם עובר גם בעשה דאת ה' אלקיך תירא עיי"ש, א"כ הו"ל למימר דאתא לרבות גם הנטפלים לשם מאחוריו דאסורים במחיקה מדאוריי' וצ"ע. וכן הקשיתי בדברי התוס' ב"ק מ"א ע"ב ד"ה כיון שהגיע וכו' שכ' דלא ניחא לי' לשמעון העמסוני (למדרשי' דאתא לרבות מורא אב ואם לאוקמי לעשה יתירא) עיי"ש. וקשה לי הא באמת אע"ג דכתיב איש אמו ואביו תיראו מ"מ לא שמענו מעולם שיהא אסור מדאוריי' למחוק שם אביו ואמו, ולכן אתא את ה' אלקיך תירא לרבות גם אביו ואמו דאסור למחוק שמם מדאורייתא, והעושה כן עובר בעשה דאת ה' אלקיך תירא כמו דעובר במוחק א' משמותיו הקדושים ית"ש, וא"כ לא הוי עשה יתירא וצ"ע (ויש ליישב) ודו"ק. (וע' בהשמטות מ"ש בשם הס' לוית חן ע"ש):

כ"ח. שתק רבי יהודא, אמר רב יוסף היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגויה נשרוף חרדלא:

אביי אמר סדנא בסדני יתיב מדויל ידיה משתלם:

רבא אמר גיראה בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלם וקשה וכי ממשלי משלים הם ומדוע ממשיל כל א' משל אחר ואביי מ"ט לא אמר כרב יוסף וכן רבא מ"ט לא אמר כאביי, ועיין בעץ יוסף בשם הגר"א ז"ל), ונלע"ד דאביי חולק על רב יוסף משום דאין הכף מזיק להאומן אלא החרדל מזיקו א"כ אין לומר דמעשי ידיו בעצמן גורמין לו רע כי הלא רק החרדל שורף את לשונו והוא לא עשה את החרדל רק את הכף לכן אומר הוא, סדנא בסדני יתיב מדויל ידיה משתלים, ובזה שפיר הסד שעשה בעצמו גורם לו רע וזה שפירש"י כאן מהרמת ידו "וממלאכתו" משתלים שכרו כשנמצא גנב: אמנם רבא לא ניחא ליה כלל במשלים אלו, דמה ענין כף וחרדל וסד של גנבים לפלפול דר"י ורבנן והיאך נוכל לדמות דברי תורה לענינים אלו, לכך אמר הוא, גיראה (עושה חלים) בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלים, כי זה הדמיון עולה יפה ושייך שפיר לדברי תורה, כענין

שנאמר בתהלים חגור חרבך על ירך גבור וגו' חציך שנונים וגו' וכתב בס' מקדש מעט (תהלים מ"ה) בשם מהר"ו הצרפתי ז"ל הדבר הנכון בטעמו והלימוד המשובח יצטרך ב' תנאים שיהיה בו אמיתות, גם צד חריפות, זהו על דבר אמת. חציך שנונים תחתיך יפלו בלב אויבי. כי נראים ת"ח כלוחמים זה עם זה את והב בסופה עכ"ל, וז"ש רבא גיראה היינו הת"ח השנון ומחודד ועושה חצים שנונים יפלו בלב אויביו החולקים עליו. בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלים. חיצי עצמו אל חיקו ישובו. וכמו שהיה הענין ברבי יהודא דדחו רבנן דבריו מדברי עצמו וא"ש. (ועיין בפירוש הגר"א מווילנא ז"ל על משלי קאפ' י"א פסוק ד' מ"ש בזה):

מ"ב ואלו עוברין בפסח וכו' וכו':

עי' בס' לחמי תודה בשם אביו הגאון האמיתי בעל הפלאה ז"ל ע"פ מאמר חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל (עיין בפי' הר"ע ספורנו ז"ל בפ' בא בפסוק ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים, שהי' מצפה להוציאם אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראוים לגאלם עד אותו הלילה ואותה היה משמר ומצפה כי חפץ חסד הוא כאמרם ז"ל שהקב"ה מחשב את הקץ, הוא הלילה הזה לה' שמורים וכמו שהי' משמר ומצפה לגאולת ישראל כל ימי גלותם במצרים כן הוא משמר ומצפה לגאולת ישראל העתידה כאמרו ולכן יחכה ה' לחננכם, לכל בני ישראל לדורותם, כאמרם בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל עכ"ל), וז"ש ואלו, כל אלו הארבע גליות עוברין מן העולם בפסח, כותח הבבלי רמז לגלות בבל, ושכר המדי רמז לגלות מדי וחומץ האדומי רמז לגלות אדום, וזיתום המצרי רמז לגלות מצרים (דכל הארבע גליות באו להשלימו) ר' אליעזר אומר אף תכשיטי נשים:

כלומר אף תכשיטי נשים גלות הם לנו ולבנינו, ולכך אף אלו עוברין מן העולם בפסח כשאר כל הגליות, עכ"ד ודפח"ח:

ועכשיו אין יינם של אדומיים מחמיץ עד שנותנין לתוכן שעורין וקורין אותו חומץ האדומי:

כראה לפרש בדרך מליצה, כוונתם ז"ל דיינם של אדומיים מחמיץ היהודים ומשחית נפשם, כמאמר חז"ל במס' שבת גזרי על יינן משום בנותיהן, אמנם לא הי' אפשר לאדומיים לפתות היהודים שיתקרבו אליהם וישתו מיינם, עד שנותנין לתוכן שעורין, כלומר עד שבאים עמהם בברית המסחר והמשא ומתן למכור להם תבואתם שעורין וחטין, וע"י כן מתערבים בגוים ואוכלים מפתם ושותים מיינם, וקורין אותו חומץ האדומי, כלומר וע"כ קורין החכמים אותו היין חומץ האדומי, על שם שיינם של

אדומיים מחמיץ היהודים ומקלקל אותם, דוק ותשכח שכן הוא האמת בעוה"ר, וה' ירחם:

מ"ט:

אמר ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור וכו': נ"ל לפרש עפ"י ווה ששמעתי מעשה מעם הארץ אחד שהי' שונא גדול לתלמידי חכמים, ולבסוף השיא בתו לתלמיד חכם, ושאלו אותו למה עשה זאת, והשיב להם, גם זאת עשיתי מחמת שאני שונא לתלמיד חכם, וכל תשוקתי וחפצי לבזות אותו ולומר לו כל החירופים וגידופים שבעולם, אמנם לתלמיד חכם זר שאינו שלי, אין אני יכול לעשות כן, כי הלא יביאני בפלילים ויענשו אותי, לכך את בתי נתתי לאיש הזה שהוא תלמיד חכם, ועתה יש לי תלמיד חכם שהוא שלי, ולו אני יכול לומר ככל אשר עם לבבי וז"ש ר' עקיבא כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן "לי" תלמיד, דהיינו מי יתן לי תלמיד חכם שישא את בתי ויהי' לי משלי, (כמו ולקחתם לכם משלכם), ואז, ואנשכנו כחמור, כי על זה אני בטוח שלא יביאנו אל הדיין או אל השופט, וא"ש ודו"ק:

אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב, א"ל זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם שמעתי מפי הרבני מ' אליעזר דיאמאנטשטיין ע"ה מסענט קיראלי יע"א, דיש ב' מיני שונאים לת"ח, הא' מכיר שזה ת"ח וצדיק רק הוא שונא לו ומבקש רעתו, והב' עוד גרוע מזה, שאינו מכיר כלל מעלות הת"ח ואומר שאינו ת"ח אלא איש פשוט ולא ירא אלקים, נמצא כי הראשון אינו נוטל העצמיות של הת"ח, כי מודה שהוא ת"ח רק שהוא שונאו, אבל השני נוטל גם העצמיות של הת"ח כי אומר עליו שאינו ת"ח כלל, וזה כוונת הגמ' דאמרו לו תלמידיו לר"ע, רבי אמור ככלב, והשיב להם זה ר"ל החמור נושך ושובר העצם, ששובר גם העצמיות של הת"ח, אבל הכלב נושך, ששונא לת"ח, אבל אינו שובר העצם ר"ל העצמיות של הת"ח והוא פירוש נכון. ו וגדולה שנאה ששונאין ע"ה את חכמים כו' תנא שנה ופירוש יותר מכולן עיין בחידושי חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה, ושם נאמר ג"כ פירוש בשם מורו הגאון מ' מענדלי ליילג ז"ל רב בבה"מ דק"ק פפד"מ, דשנה ופירש יותר מכולן, משום דהגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, והאי ששנה היה לו יצה"ר גדול ונשאר לו אחר שפירש ג"כ ודפח"ח [וע"ע בצל"ח מ"ש בזה]:

נ. רב יוסף ברי' דריב"ל איחלש ואתנגיד, כי הדר, א"ל אבוה מאי חזית, א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה, א"ל בני עולם ברור ראית:

פי' בנטע שורק פ' הברכה עפ"ד הפלא"ה ז"ל בפנים יפות פ' וירא בביאור מחז"ל חגיגה ט"ו ב' אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה

מפיהו. ואמר כי המלמד תורה לתלמידיו יהי' על בחינת מלאך אלקים אשר אין לו שום פני' כ"א להביא רצון ה' אל הפועל כציר שולח מה' להשלים תלמידיו והעם העוטרים סביביו וכמו שמלאך אלקים הוא עומד ואינו הולך במדרגה מעלה מעלה כן יהי' הוא בהפיקו רצון ה' עם תלמידיו והעם החונים עליו, הגם שעי"ז יעצר הוא במהלכו ולא יוכל לעלות בסולם השלימות במדרגה גבוה כפי יכולת כשרונו להיות עולה מעלה מעלה בתורה וקדושה כי מוכרח לגדור בעד השגתו להתנהל לאטו לרגל המלאכה אשר לפניו עם תלמידיו קצרי הדעת והשכל ועי"כ ישאר גם הוא עומד על מצבו לבלתי לכת במדרגה מעלה מעלה, אם כן יעשה הנהו דומה למלאך ה' צבאות יחפץ ה' בידו יצליח להביא התלמידים אל מדרגה נכונה, לא כן הרב אשר אינו כמלאך אלקים שהוא עומד, אבל כל מחשבת רצונו להשלים עצמו בתורה, הנה הוא באמת ישיג מבוקשו בו ירוץ צדיק ונשגב ויגדל מאוד, אבל אלה צעירי הצאן קדשים תלמידיו הקטנים אשר בקוצר מושגם לא יוכלו ללכת אחריו, יסוגו אחור, וז"ש אם הרב דומה למלאך ה' צבאות אז יבקשו תורה מפיהו, ודרכו צלחה, אבל אם אינו דומה למלאך ה' צבאות אל יבקשו תורה מפיהו כמובן. ועד"ז ג"כ בהנהגת העם ביראה ועבודה, אם המנהיג והרב יחפוץ לרוץ אורחות דרכו מועף ביעף השמימה, לא יצלח למנהיג, כי אז העם אשר לרגליו יסוגו אחור. כי לא יוכלו ללכת אחריו, כי אך עלייתו בקדושה ובטהרה לבו חפץ ולא בהשלמת אחרים כפי מדרגתם והשגתם. ופי' שם בזה גם מחז"ל (שבת קכ"ז) גדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה, ירצה שגדולה מעלת המנהיג אשר שם מגמתו להכניס אורחים תחת כנפי השכינה ללמדם ולהריחם ביראת ה' טהורה, ולא יחוש אף אם עי"ז יסוג אחור בבחינת עצמו ולא יעלה במדרגה גבוה שיהי' מקבל פני השכינה כי ישכון עליו הענן וערפל ע"י עסקו ועמלו עם הציבור עיי"ש בדבריו כי נעמו. נמצא לפי"ז יש ב' מיני צדיקים, יש צדיקים הדומים למלאכים שהם עומדים ואינם הולכים במדרגה מעלה מעלה למען השלים עצמם בתורה וקדושה ויצמצמו השגתם לטובת התלמידים והעם, ונגד זה יש צדיקים אשר יעפו בגדלם למעלה ראש וישיג מעלה רמה מאוד בתורה ויראה ושלימות הנפש אבל לא יתנו עיניהם ולבם על תלמידיהם והעם אשר הם בקרבם ובהשקיף על מעלות שני אלו צדיקים אשר לכל אחד מעלה וחסרון כמובן. יאמר בטח שתגדל מעלות הצדיקים הראשונים כי הגם שבעצם אישם יש חסרון שישארו אחור כפי יכולת כשרונם, אבל לעומת זה זכות הרבים תלוי בם ויעלו מעלה מעלה בזכות הרבים אשר ילכו לנוגה אור צדקתם ותורתם וכפי' הפנים יפות הנ"ל במאמר גדולה הכנסת אורחים וכו' וזה פירש המאמר לפנינו. א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים

למעלה. היינו כפי האמור שראה באמת צדיקים גדולים נשגבים בשלימות הנפש במעלה רמה מאוד, המה למטה מהצדיקים אשר קטנו מאוד בצדקתם נגדם, והצדיקים הקטנים מהם המה למעלה, והתפלא על זה, ואמר לו אביו בני עולם ברור ראית" שהאמת כן שאלו הקטנים תגדל מעלתם מאלה הגדולים, כי המה נתנו נפשם אל העם ותלמידיהם, ועי"ז נשארו הם אחור בגדלם, אבל זכות הרבים יגדלם וינשאם למעלה ראש, ואלה הגדולים החטיאו בזה את המטרה ויעפו בגדלם, אבל העם נסוגו אחור על ידם עכ"ד ודפח"ח:

ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות א"ר ירמי' א"ר אויא אין כאן עני לכאורה הוא ענין רחוק מאוד לחלק מלת כנעני לשנים. שדורשה נוטריקון אין כאן עני. ועיין עצי יוסף מ"ש ע"ז בשם אוהל יעקב. ואני שמעתי מפרשים דעכשיו בזה"ז יש בין הולכי בית המדרש וביהכנ"ס אנשים כאלו שהולכים ועושים למען יהי' שכר הליכה ושכר מעשה בידם, ומצא שהם עושים מסחר עם השי"ת, שהם עובדים השי"ת והולכים בביהכנ"ס ובביהמ"ד למען יפתח ה' למו ארובות השמים ויריק להם ברכה עד בלי די, וע"ז אמר הכתוב דזה רק עכשיו הואיל ויד עניים אנן כי דלונו מאוד ע"כ אנו עושים סחורה עם השי"ת, ועבודתינו היא כעבודת העבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס:

אבל לעתיד לבא שלא יהיה בנו עני ואביון אז לא נעבוד ה' כדרך סוחר על מנת להשתכר אלא יהיו כל מעשינו לשם שמים. וז"ש ולא יהי' כנעני (דהיינו סוחר כדאמר בגמ' לקמן) עוד בבית ה' צבאות והטעם. אין כאן עני שלא יחסר לשום אדם דבר, וממילא לא יצטרכו לעשות מסחר עם השי"ת, ולעבוד ע"מ לקבל פרס וא"ש:

והיה ה' למלך וגו' יהי' ה' אחד ושמו אחד. אטו האידנא לאו אחד הוא, אר"א ב"ח לא כעוה"ז העוה"ב, העוה"ז על שמועות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אבל לעולם הבא כולו הטוב והמטיב ושמו אחד, ומאי אחד אטו האידנא לאו שמו אחד הוא, ארנב"י לא כעוה"ז העוה"ב, העוה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דלי"ת העוה"ב כולו אחד נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א ע"כ:

הכוונה עפ"י מ"ש בעה"ט פ' ואתחנן בפסוק שמע ישראל וגו' ה' אחד. ויש פסיק בין ה' ובין אחד לומר אע"פ שראיתם כמה דמיונות ואע"פ שאני בא עם זה במדה"ר ועם זה במדה"ד אעפ"כ הכל אחד עכ"ל. ועוד נקדים מ"ש הצל"ח ז"ל בשם המגיד מבראד הרה"ג מ' אפרים רישר זצלה"ה, שדקדק במאמר הזה במ"ש לא כעוה"ז העוה"ב, הרי בענין הברכה אין הפרש, שעל הטובות גם בעוה"ז מברך הטוב, אלא שבעוה"ז יש גם רעות ולעוה"ב לא יהי' רע כלל, וא"כ אין בענין הברכה הפרש, והול"ל לא העוה"ז עוה"ב, העוה"ז יש בו רעות וטובות, העוה"ב אין בו רק טובות, ואמר הוא ז"ל דכתיב אודך ה' כי

אנפת בי, לפי שמעליון לא תצא הרעות, ואין דבר רע בא מהקב"ה, רק הכל הוא לטובה, ואפילו הפרעניות שבא על האדם אינו רעה רק טובה לזכך אותו ולהכניע יצה"ר ולטהר הנשמה שיזכה לעולם שכולו טוב:

אלא שהאדם בעוה"ז אינו מבין הדבר לאשורו ונדמה בעיניו כאלו הוא רעה, כמו החולה שעושין לו תחבושת ויש לו יסורים, והחולה השוטה צועק להסיר התחבושת, אבל החכם סובל בשמחה, כן הוא יסורי הרשעים הם תחבושת, אמנם אחר מותו שרואה ומבין הטוב האמיתי, וכמו כן לעתיד לבוא כשנזכה לזה במהרה, נאמר אודך ביום ההוא כי אנפת בי, שנותן הודאה לשעבר על שהתאנף בו הקב"ה לפי שעה, להטיבו באחריתו וזה כוונת המאמר כאן, בעוה"ז אומר על בשורות רעות דיין האמת שסובר שזהו מצד מדת הדין, ולעוה"ב כולו הטוב והמטיב פירוש שיראה למפרע שכולו היה מדה טובה והיה לו לברך על הכל הטוב והמטיב עכ"ד המגיד הנ"ל ודפח"ח, וזה ג"כ כוונת הגמ' ביום ההוא יהיה ה' אחד, אטו האידנא לאו אחד הוא, אראב"ח לא כעוה"ז העוה"ב וכו' פי' דעכשיו בזה"ז אין מבינים דמדה"ר ומה"ד הכל אחד הוא כמרומז בתיבות ה' אחד וכמ"ש בעה"ט הנ"ל, אלא סוברים דהם שני ענינים. אבל לעוה"ב דכולו הטוב והמטיב דהיינו שנראה למפרע שהכל היה מדה טובה, אז יבינו הכל כי ה' אחד ובין שמתנהג הקב"ה במדה"ר או שמתנהג במדה"ד הכל לטובה והכל אחד הוא. וזה הענין נמי שיהיה אז שמו אחד. נכתב ביוד ה"א שהוא שם הרחמים ונקרא ביוד ה"א שם הרחמים. לפי שאז הכל יבינו שכל פעולותיו ית' מצד מדה"ר לכך לא יהיה חילוק בין הכתיבה לקריאה ודו"ק:

נ"ו. ששה דברים עשה חזקי' המלך כו' עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו: בס' דברי שאול לכאן הקשה איך עיבר חזקי' המלך את השנה הא קיי"ל בסנהדרין ח"י ע"ב אין מושיבין מלך בעיבור שנה. והנה לא ראה דהיא קושי' ישנה ככתוב בס' פתח עינים להחיד"א ז"ל כאן ועיי"ש מ"ש בזה: ג:

(כן מסודר בע"י) המצפה לשכר אשתו כו' אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל עבדה ומזבנא אשתבוחי משתבח בה קרא שנאמר סדין עשתה ותמכור. פי' בס' עין הבדולח מבעל מעון הברכות זצוק"ל, כוונת חז"ל אם אשתו עוסקת במשא ומתן קל ומרווחת ואח"כ פנוי' ממלאכה אז אין הבעל נהנה מעוה"ז כי מצערת אותו שמקבל שפע ממנה, אבל אם היא עוסקת במלאכה למכור מעשה ידיה אז תמיד היא טרודה במלאכה ובמכירה ואין לה פנאי לצער את בעלה, וז"ש המצפה לשכר אשתו כו' אינו רואה סימן ברכה לעולם,. כי אינו נהנה לעולם ואינו נחשב אצלו לברכה, אבל "עבדא" "ומזבנא"

אשתבוחי משתבח בה קרא שנא' סדין עשתה ותמכור. כי מטרדותה אינה פנוי' לצערו וא"ש: ונותנין עיניהם בחלק יפה אינם רואים סימן ברכה לעולם. פירש"י כשחולקין עם אחרים תמיד מקפידין ליטול חלק יפה:

ובס' עין הבדולח הנ"ל פי' עפמ"ש ספרי מוסר כי בכל הנאת העוה"ז העושר והכבוד יסתכל האדם במי שלמטה הימנו, אשר השיג מועט ופחות ממנו, ואז הוא שמח בחלקו ונקרא עשיר. משא"כ המסתכל למעלה ממנו במי שהשיג חלק יפה יותר, הוא מצטער והוא עני באמת כל ימיו. כי כאשר ישיג עוד יחמוד ויתאוה יותר, בהסתכלו במה שיש לזולתו חלק יפה ממנו, וזש"א "ונותנין עיניהם בחלק יפה אינם רואים סימן ברכה לעולם כלומר שמסתכלים במי שיש לו חלק יפה מהם אינם רואי' סי' ברכה לעולם, כי כל מה שישיגו קללה תחשב להם ולא ברכה, משא"כ השמח בחלקו משיג ברכה, והוא פי' נחמד:

נ"ג. מה ראו חמו"ע שמסרו עצמם על ק"ה כו' נשאו ק"ו בעצמם מצפרדעים ומה צפרדעים שאינן מצווין על ק"ה כתיב בהו ועלו ובאו וגו' ובתנוריך ובמשארותיך וכו' אנו שמצווין על ק"ה עאכו"כ:

והקשה הרי"ף שעל הע"י וביפ"ת על מ"ר וארא הא גם הצפרדעים היו מצוים שגזר הקב"ה עליהם ועלו ובאו בביתך ובתנוריך. ותי' בס' לוית חן פ' וארא עפמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים פ"ח הא דענש הקב"ה המצריים על ששעבדו את ישראל הא היתה כן גזירה מאתו ית' שאמר לאברהם כי גר יהי' זרעך ועבדום וענו אותם וגו' ותירץ לפי שלא גזר הקב"ה על איש ידוע וכל אחד אם היה רוצה שלא לשעבדם היה רשות בידו א"כ בבחירתם שעבדו בישראל לא עפ"י הכרח הגזירה ע"ש, א"כ ה"נ הא לא גזר הקב"ה שיכנסו לתוך תנור האש כ"א על קצתם ולא פירש מי ומי ההולכים לתנור אש, וכל אחת היתה יכולה להציל עצמה מגזירה זו ולומר שחביריה יקיימוה בידה וא"כ בבחירתם וברצונם ולא בהכרח גזירה מסרו את עצמן לתנור אש, לכן שפיר אמר מה צפרדעים שאינן מצווין על ק"ה דאף דהוא צוה אל הכלל שקצתם מהם ירדו לתנור מ"מ לא היה בזה הכרח אל הפרט לכל אחת מהם ואעפי"כ מסרו עצמן לתנור אש אנו שמצווין על ק"ה עאכו"כ וא"ש. [ועמ"ש בס' זהב שיבה למהר"ש אלגזאי ז"ל ובס' דמשק אליעזר פרשת וארא אות כ"ז בשם מחנה חיים ז"ל]:

נ"ד רשב"ג אומר פרד בימי ענה היה שנא' הוא ענה כו' ענה פסול היה לפיכך הביא פסולין לעולם:

והקשה מהרש"א בשם החזקוני ממ"ש במ"ר פ' תולדות בפ' ויגדל האיש, שהיו אומרים זבל פרדותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך, יעו"ש ברש"י, הרי דעוד בימי יצחק הי' מין פרדות והאריכו לתרץ בדחוקים. אמנם בס' "תורה תמימה" ס"פ וישלח כתב וז"ל. אבל הנה התוס' בב"מ פ"ה א' הביאו מדרש זה וגרסו זבל בהמותיו של יצחק, וא"כ מעיקרא דדינא ליתא פירכא:

ויקרא יעקב אל בניו וגו' בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש ח"ו פסול במטתי וכו' א"ל בניו שמע ישראל וגו' מיד פתח יעקב כו' ואמר בשכמל"ו אמרו רבנן היכי נעביד כו' משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה:

כו' פי' בספר יערות דבש דפוס לובלין דף צ"ה, הענין כי אמרו חביבין ישראל יותר ממה"ש כי מה"ש מזכירין ה' אחר ג' תיבות וישראל אחרי ב' תיבות:

ישראל אומרים בכל יום ומה"ש פעם אחת בשבת, אמרי לה פעם אחת בחודש, א"ל פ"א בשנה, א"ל פ"א ביובל, והענין מה הך וא"ל, אבל הענין כפי קרבתם להקב"ה כן ענין הזכרת ה' ואמירת השירה, וישראל דבקים בה' וקרובים למאד לה' אומרים אחר ב' תיבות ובכל יום, וכן אמרו בגמ' אופנים אומרים ג"כ אחר ב' תיבות ברוך כבוד ה' ממקומו היותם דבוקים במרכבות ה' וקרובים לה' אבל מה"ש שאינם קרובים אחר ג' תיבות, ומה"ש היותם רחוקים אומרים שירה פ"א בשבת, והיותם רחוקים יותר פ"א בחודש, וכן כולם מדרגות מדרגות כפי יותר רחוקים יתמעט ויתרחק זמן שירתם, וכל האמרי' ליה בגמרא המה אמת כפי מרחקם ומדרגותם מן כבוד ה'. וכבר נודע בפוסקים כי המזכיר ה' לבטלה ח"ו חייב לומר בשכמל"ו, ולכך יעקב שראה שנסתלקה ממנו השכינה וא"כ רחוקים מהשכינה והשבטים לא ידעו זאת וחשבו שיש כאן השראת השכינה כפעם בפעם ואמרו שמע וגו' והזכירו ה' אחר ב' תיבות והרגיש יעקב בזה וחשש אולי לא הזכירו ה' כדין להיות כאן הסתלקות השכינה, ולכך פתח ואמר בשכמל"ו כדין המזכיר ש"ש שלא כדת, אבל בימי משה שהיה השראת השכינה וכבוד ה' במחנה יפה הזכירו ה' אחר ב' תיבות ולא חשש לומר בשכמל"ו, ואנן בגולה מסופקים אי נסתלק שכינה, או שוכן אתנו בגולה כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאותם כביכול הוא אסור בזיקים כנודע, ולכך אנו מסופקים אי לומר בשכמל"ו או לא, ולכך הטיבו אשר דברו משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה כו' נימריה יש לנו גנאי, כי מורה הסתלקות השכינה מאתנו וה' סר מעלינו, לא נימריה יש לנו צער אולי באמת נסתלק השכינה והזכרנו ה' שלא כדת, ולכך תקנו לומר בחשאי לבל נהיה לבוז בפומבי עכ"ד המתוקים מנופת צוף וכל טעם: אמר ר' אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינין (פרש"י שלא יהו

אומרים עלינו שאנו מוסיפין דבר שאינו הגון בחשאי) ובנהרדעי דליכא מינין עד השתא אמרי לה בחשאי (כ"ה לשון הגמרא): וראיתי בס' לחמי תודה להגאון בן הפלאה ז"ל שכתב עפי"ז טעם הלציי נחמד מאד על שנהגו לומר ביוהכ"פ בשכמל"ו בקול רם, דהנה ר' אבהו אמר כאן, שהתקינו לאומרו בקול רם מפני תרעומת המינין וכפירש"י הנ"ל, ואולם אנו שאומרים אותו בחשאי אין אנו חוששין לתרעומת המינין, יען כי המינין אין באים לבהכנ"ס ואין שומעים כשאנו מתפללים, אמנם ביוהכ"פ שהכל נאספים בבית ה' וכל המינים והאפיקורסים באים ביום זה לבהכנ"ס א"כ שפיר יש לחוש לתרעומת המינין וע"כ התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם ודפח"ח:

נ"ז. מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר גדיא יאי מלכתא אמרה אימרא יאי אמרי מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא אתא אחוי בידיה אי גריא יאי יסיק לתמידא (כ"ה לשון הגמרא). וכ' בדמשק אליעזר פ' מקץ אות י"ט, ופלא כלום חסר משלחן המלך, ושמעתי הכוונה עד"מ הוא אמר גדיא יאי, הכל תלוי במזל [גדיא היינו מזל עיין רש"י ורשב"ם פ' ויצא בא גד] והיא אשת חיל אמרה שהכל בגזירת עירין ומאמר קדישין ה' יתן אומר, אימרא יאי, אמרו נשאל לכהן גדול כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' ואמר אי גדיא יאי יסק לתמידא, כלומר אם מזל גורם א"כ יהיה כן תמיד מי שנולד במזל טוב או רע צריך להיות כן לעולם, ומה שנראה זה ישפיל וזה ירום ניכר שהכל עפ"י רצון ה' עיי"ש. [וע"ע בחי' חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה]:

ס"ד. כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו כו' ממשה דכתיב ויקצוף משה על פקודי החיל וגו' וכתיב ויאמר אלעזר הכהן וגו' מכלל דמשה איעלם מיניה ולכאורה יש לתמוה מה ענין גיעולי כלי מדין להך דויקצוף משה וגו' החייתם כל נקבה. אך עיין בפני יהושע מס' שבת דף ס"ד ע"א בתוד"ה מידי הרהור מי יצאנו וכו' ותמצא יישוב נחמד לזה: ס"ח. רבא רמי כתיב אני אמית ואחי' וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא אחויי מחיי אסויי לא כ"ש אלא אמר הקב"ה כשם שמחצתי אני ארפא כך כשאני ממית אני מחי' כתב בס' עין הבדולח, ולולא דרש חז"ל י"ל בכתוב אני אמית ואחי' מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל, היות אמרו ז"ל מפתח של תחית המתים רק ביד הקב"ה ולא ביד שום נברא, וזה מוסכם לחכמי המחקר, כי נמנע שום סיבה חלושה שנברא, להמציא תחיה, ובעניני רפואות החלאים יוכל אנוש לטעות כי הסמים או הרופא מרפא, וזה סכלות גמור, כי נמנע גמור שיוכל נברא למלט מפגע שמפניע הבורא ית"ש, והנבון יודה בעצמו, כי אין הרופא והסיבה חלושה מרפא, רק הבורא הרופא והרפואה, וז"ש אני אמית ואחי' מחצתי ואני ארפא, כשם מה שאני ממית אני מחי', בעכ"ח אני ולא אחר:

כך מה שמחצתי אני ארפא, ג"כ אני ולא אחר, וסיים ואין מידי מציל, היינו כפי המוסכם עפ"י החקירה, כי נמנע נברא או סיבה חלושה למלט מפגע שמפגיע הבורא ית"ש, זולת הוא ית"ש בכבודו ובעצמו מוחץ ורופא והקרא מרישא לסיפא מדרש כפשוטו עכ"ל הנחמד ונעים:

רב יוסף ביומא דעצרתא וכו' אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא. במאמר זה רבו הדקדוקים, ועיין בעיון יעקב ובענף יוסף לכאן מ"ש בזה וגם בבאר היטב או"ח סי' תצ"ד ובישועות יעקב לשם האריכו בזה:

וראוי להעתיק בזה דברי הגאה"ק מ' צבי מליסקא זצ"ל בספרו "הישר והטוב" בליקוטים דף מ"ה ע"ג וז"ל, ראיתי בבאה"ט שהקשה על ר' יוסף שהי' עניו והתפאר עצמו בזה, וי"ל דז"ש ר"י דהנה מרע"ה אמר לנו (דברים ל"א) כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת היא ממך וגו' כי קרוב אליך הדבר מאוד בפיך ובלבבך לעשותו. דהיינו שאם האדם הולך בדרך התורה אז כל דבר שעושה עפ"י התורה הוא מקיים בו מצות הבורא ית' אפי' בלבישת בגד או אכילה ושתי' וכמ"ש רש"י ז"ל על חכו ממתקים שהשי"ת צוה לנו בשבת לאכול ולשתות ועבורו יתן לנו גם שכר טוב היש לך חיך מתוק מזה, והנה ז"ש ר"י שצריך שיהי' לנו שמחה גדולה עם התורה, ואמר שגם הוא עושה כמו אדם הפשוט ואעפי"כ ע"י שעושה עפ"י התורה נחשב לו לעבודת שי"ת, ולכן אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא שאני ג"כ אוכל ושותה ונוהג עצמי כשאר אדם ואעפי"כ יהי' לי שכר גדול והוא לע"ד דבר יקר מאוד עכ"ל הטהור:

ובדרשה א' לשבועות אמרתי אני ב"ה הפירוש להיפוך, שר' יוסף שמח בנתינת התורה לישראל לפי שעי"כ הם יכולים לכבוש את יצרם ולעבוד את השי"ת כמו שאמרו חז"ל אמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, וע"ז אמר אי לאי האי יומא דקא גרים ולא הי' לישראל התוה"ק לנצח בה היצה"ר, אז כמה יוסף איכא בשוקא, כלומר אז כמה וכמה אנשים היו בשוקא שלא היו יכולים לנצח היצה"ר, כמוני יוסף. שג"כ אין בי כח לנצח היצה"ר תמיד, ועי"כ אני מתרשל לפעמים בעסק התורה, ואינני עובד את השי"ת עבודה תמה, וכדבעי למיעבד לא עבידנא, וא"כ אדרבה לגודל ענותנותו אמר כן, וא"ש ודוק. ועיין מ"ש בזה לעיל בהשמטות למסכת שבת וינעם לך]:

פ"ו:

כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא:

עיין במהרש"א ובס' ענף יוסף בשם הב"ח ובשם הראשית חכמה ז"ל מ"ש בזה ובס' שיחת חולין של ת"ח מביא ששמע בשם רבינו הגר"א ז"ל פי' שלא תעשה מאומה

בהלכות דרך ארץ בביתו של בעה"ב כי אם ע"י אמירתו, חוץ מצא, ר"ל בזה לא תמתין על אמירתו רק אם תבין מחשבתו שרצונו שתצא, צא מיד, עכ"ד ודפח"ח ועוד שמע הנ"ל מהרב מ' אברהם יצחק בערנשטיין דהנה אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך, וצ"א בגימט' אמן וז"ש כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה, חוץ מצא, אם יאמר לך כי הוא יברך להוציא אותך ואתה תענה אחריו אמן. לא תשמע לו, רק תברך אתה בעצמך ותוציא שארך ונפשך עכ"ד ודפח"ח:

ובס' שיחת חולין החדש דף כ"ט מביא דהרב הצדיק ר' שלמה הכהן אבדק"ק ראדאמסק נתארח פ"א אצל הרה"צ ר' ראובן הורוויץ אבדק"ק דעמביץ, ולעת סעודת הצהרים כיבד הרב מדעמביץ את הרב מראדאמסק שיטול את ידיו תחלה לסעודה, וימאן הרב מראדאמסק באמרו דבעה"ב בוצע תחלה ולכך יטול ג"כ ידיו תחלה, והרב מדעמביץ אמר וקדשתו כתיב ולכך הרב מראדאמסק שהוא כהן יטול ידיו תחלה, כה התוכחו זע"ז זמן רב עד שבאחרונה נצח הרב מראדאמסק באמור לו:

חז"ל אמרו כל מה שיאמר בעה"ב עשה חוץ מצא, וכוונתם היינו דכל דבר צריך האורח לשמוע לבעה"ב, אך אם הבעה"ב יצוה עליו דברים כאלה שמוציאין את האדם מן העולם, בזה אין צריך לשמוע לו. וז"ש חוץ מצא, כלומר אם יצוה עליו דברים שמוציאין את האדם מן העולם אל יאבה לו ולא ישמע אליו, ואיתא באבות הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם, ומה שכבודו יכבדני ליטול תחלה הוא מחמת כבוד המדומה והוא מן הדברים שמוציאין את האדם מן העולם, ואיני צריך לשמוע לכבודו, ויטב הדבר בעיני הרב מדעמביץ וקילס תמיד את דבריו בפני אנשי שלומו עכ"ל: (והנה שמעתי עוד, דסוכה הוא בגימטרי' צ"א, וז"ש כל מה שיאמר לך בעה"ב, היינו היצה"ר שבסוף נעשה בעה"ב, עשה חוץ מצ"א, חוץ לסוכה שהוא בגימט' צ"א, שעכ"פ בסוכה לא יעשה שום חטא ועון):

פז. א"ל הקב"ה להושע בניך חטאו היה לו לומר בני הם בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם מדת רחמיך:

כתב בס' עולת חודש כי הטעם שלא אמר הושע כך, משום דאחז"ל שבת נ"ה א' בימי אליהו תמה זכות אבות:

אמנם אעפי"כ לא יפה עשה הושע כי רש"י ז"ל פי' בשבת (שם) למ"ד בימי אליהו תמה זכות אבות אעפי"כ ע"י רחמים הוזכרה להם בימי חזאל עיי"ש:

וא"כ אף שתמה זכות אבות, היה לו לומר גלגל עליהם "מדת רחמיך" דהיינו זכור להם זכות אבות ע"י רחמים, וז"כ הגמ' שלפנינו הי' לו לומר וכו' ודו"ק:

לא דיו שלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באימה אחרת: שמעתי דכוונת הושע הנביא ע"ה הי' לטובה, כי אף שישראל חטאו, מ"מ הם טובים יותר מכל אומות העולם, וז"ש, העבירם באומה אחרת, ותראה דהאומה האחרת היא גרוע עוד יותר מישראל:

אמנם אף דיש בדברים אלו משמעות לטובה ע"מ כיון דיש בהם גם משמעות לרעה, על כן אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה, והוא ממש כמו שאמר הקב"ה על אברהם, לא בסבי טעמא, עיין במס' שבת דף פ"ט ע"ב ובמהרש"א חיא לשם ודו"ק:

א"ל הקב"ה להושע וכו' בדול עצמך הימנה א"ל רבש"ע יש לי בנים הימנה וכו' א"ל הקב"ה ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואי אתה יודע אם שלך הם של אחרים הם כך, ישראל שהן בני בחוני וכו':

כתב מהרש"א ז"ל דמ"ש לו הקב"ה ואי אתה יודע אם שלך הם כו' אע"ג דרוב בעילות אחר הבעל הייני שאין אתה יודע "בודאי" אם שלך הם דיש לחוש למיעוט בעילות אחרים עיי"ש:

ר והכוונה בזה, עפ"י מ"ש הראשונים ז"ל דרוב אינו בגדר ודאי אלא ספק היא והתורה התירתו וכנודע:

וז"ש שאין אתה יודע "בודאא וכו' אלא שראיתי פלפול באיזה אחרונים אם גם ברובא דליתא קמן אמרינן רוב ספק הוי, או רק ברובא דאיתא קמן:

ומכאן ראיה דאף רובא דליתא קמן אינו בגדר ודאי וכנ"ל ויש להאריך בזה בכמה מקומות בש"ס אלא שאכ"מ והנה המהרש"ל בח"ש לכאן כתב אע"ג דרוב בעילות אחר הבעל הכא שהיה זקן שאני עיי"ש:

וכתב בתשו' חת"ס ז"ל חאו"ח סי' ר"ח דר"ל זקן וגם פרוצה, אבל בחדא מינייהו בודאי לא עיי"ש, וכ"כ רבינו הפרמ"ג ז"ל לאו"ח בפתיחה כוללת שלו חלק ה' אות כ"ה עיי"ש ואכמ"ל בזה: פ"ח. אר"י גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בי שמים וארץ שנא' ונקבצו בנ"י כו' כי גדול יום יזרעאל וכתיב ויהי ערב כו' יום אחד הב"ע דרוש נ"ד מדקדק למה תלה הדבר ביום שאמר גדול יום קבוץ כו' ולא תלאו אל הענין עצמו לומר גדול קבוץ גליות כבריאת שמים וארץ ואם מפני הגז"ש דיום יום. הא גופא טעמא בעי למה נרות ענין זה במלת יום. ותירץ כי א' והטענות אשר טענו נגד הגאולה, הוא מאורך הגלות כ"כ זמן, ועד אימתי ימתין ה' לגאלנו, או"ו מהאיחור והעיכוב הזה הם אומרים עזבם ה' לחלוטין ועוד לא יגאלם חלילה, ע"כ אמר ר' יוחנן כי טענה זו בטלה מעצמה ואין לה שחר כלל, כי שאלה זאת היא מעין שאלת בריאת העולם, למה היתה הבריאה ביום

שנברא ולא כמה וכמה אלפים שנים קודם, כי לא קצרה ידו ית' לברוא אותו זמן אחר, ומה נוכל לומר בזה אלא היות השאלה הזאת סכלות גמור, כי היא ית' בחכמתו העמוקה ידע היטב הראוי והנאות להתבראות שלא יתכן זמן אחר לא לפניו ולא אחריו ואנחנו לא נוכל להשיגו, כמאמרם ז"ל זמן היה לו לעולם שיברא וכו'. כן היום המיועד ממנו ית' לקבוץ הגליות ולא זולתו, הוא הגדול והחשוב בו ראוי להיות הגאולה ולא ביום אחר, כמו שהוא הענין ביום שנבראו בו שמים וארץ לא ביום מוקדם או מאוחר וז"ש גדול יום קבוץ גליות וכו' ודפח"ח: צ"ד. ועולם אחד מס' בגן וגן א' מס' בעדן ועדן א' מס' בגיהנם, נמצא כל העולם כולו ככסוי קדרה לגיהנם, והקשה בס' עין הבדולח הא מדה טובה מרובה וכו' ותירץ דאם לא היה מקום רחב כ"כ היה אור של גיהנם שולט ביותר ולא היו יכולין לעמוד בה והמשכיל יבין עכ"ל:

ק"ד. א"ר יוחנן בנן של קדושים אומר אחת, ונהגו העם לומר שלש בדרך מליצה נ"ל עפ"י דדרך העולם לעשות מחלוקות על התלמיד חכם (ובפרט על ת"ח שאינו גדול בתורה כ"כ רק הוא בנן של קדושים) ואם הת"ח ישיב חורפיו דבר, אזי עושים מתנגדיו מדבר אחד דברים הרבה, ומוסיפים על דבריו תוספת מרובה על העיקר, כדי להגדיל מדורת המחלוקת, אש תמיד תוקד לא תכבה, וז"ש ר"י אם הבנן של קדושים אומר אחת, אזי נהגו העם לומר שלשה דברים, ומזה תרבה המחלוקה, ותלך הלוך וגדול עד אין קץ, וק"ל:

כאן ניהו בנן של קדושים ר' מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזי נ"ל לפרש דידוע כי הרב החונף לעשירים ומגדלם ומנשאם יש לו כבוד בקהלתו, אבל הרב המתדבק במדותיו של הקב"ה שוה ומשוה קטן וגדול, וחולק כבוד לעני שאין ביכולתו ליתן לו יותר ממטבע המצוייר עליו כהר אחד, כמו להעשיר הנותן לו מטבע המצוייר עליו עשרה כתרים, זה יש לו תמיד מחלוקות ומריבות עם העשירים אלופי הקהל ומנהלי העדה, ואף אם כגובה ארזים גבהו, המה יאמרו שמצד עצמו לא נחשב לכלום וכל גדולתו הוא מצד יחוס אבותיו ואבות אבותיו, ולולא זה, לא הי' כדאי והגון לישב על כסא רבנות:

וז"ש מאן ניהו בנן של קדושים "רבי" מנחם בר סימאי (וכבר נודע דתואר "רבי" מורה שהי' רב גדול ומוסמך להוראה ולדין), וע"ז הקשה א"כ כיון שהי' יחוס עצמו אמאי קרו לי' "בנן של קדושים" דתואר זה מורה שאין לו יחוס רק אבותיו הקדושים, ועז"א שזה הי' מחמת דלא איסתכל "בצורתא" דזוזי, שלא הביט על הזוז איזה שיווי מצוייר עליו, ולא החניף לעשיר יותר מלעני, ע"כ קרו לי' בנן של קדושים, ואמרו שרק מצד יחוס אבותיו זכה לכל הכבוד הזה, וע"ש ודו"ק ש ועיין בספר "עיון יעקב" לסוטה דף י"ג בד"ה אותן

ד' מילין כו' שהביא בשם ספרי מוסר דלא איסתכל בצורתא דזוזי היינו שלא היה קמצן בזוזי שלא היה משגיח על המעות והיה פזרן לתת צדקה הרבה, ונותן צדקה הרבה נקרא קדוש שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה עכ"ל ע"ש, אמנם קבה לפירוש הזה הול"ל קדוש ולא בנן של קדושים, אמנם לפי פירושי א"ש ב"ה:

קי"ב. עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות:

שמעתי בדרך צחות, דידוע דת"ח הוא בחינת שבת (דלית לי' מגרמי' כלום רק מה שמכינים לו אחרים), ועז"א דרך מוסר לת"ח, עשה שבתך (בחינת שבת שלך) חול, ואל תצטרך לבריות כלומר ואל תטיל עצמך על הצבור וק"ל, ועיין בס' משיב נפש על פסחים מ"ש בזה ע"ד דרוש עיי"ש וינעם לך. [וע"ע מ"ש לקמן ריש מס' ביצה בענין זה]:

שבעה דברים צוה ר' עקיבא וכו' ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים שמעתי בשם הגאון בעל קצות החושן ז"ל, הכוונה כי בעוה"ר יש בכמה קהלות, אנשים ששנו ופירשו מן התורת והמה לצנינים בצדי הרב מרא דאתרא ומצערו ליה טובא, באמרם גם לנו יש "ראש" טוב כמוהו, (ובלשון אשכנז, איך האבע אויך זא איינען גוטען קאפף אלס ער(ר ואילו הייתי לומד, גם אני הייתי למדן כמוהו ואולי עוד יותר, ולמה ותנשא על קהל ה', ובאמת אם הי' שוקד על דלתי התורה גם הוא היה מבין גדולת הרב והיה מכבד אותו, אבל יען שאינו לומד ואינו ת"ח באמת, רק "ראשו" הוא תלמיד חכם, ע"כ יצא עתק מפיו לדבר סרה על ת"ח אמיתי, וזה שצוה ר"ע לבנו, אל תדור בעיר "שראשיה"' תלמידי חכמים, ר"ל שאינם ת"ח באמת, רק "ראשיהם" ת"ח היינו שיש להם "רא טוב, אך לא יביטו בספר, עכ"ד ודפח"ח:

קי"ג. אר"י ג' מן נוחלי העוה"ב אלו הן הדר בא"י והמגדל בניו לת"ת והמבדיל על היין במוצ"ש מאי היא דמשייר מקידושא נאבדלתא:

ראיתי בס' א' דאלו הן מן נוחלי העוה"ב נוחלי דייקא שבא להם העוה"ב בדרך נחלה וירושה שבא לאדם בענין כל בלי עמל ויגיעה, כן אלו נוחלין העוה"ב בלי יגיעה, א' ראיתי בס' א' ושמו נשכח ממני ובתשו' כתב סופר חא"ח סי' מ"ה כתב אהא דמשייר מקידושא לאבדלתק ופירשו הראשונים דמשייר מיין קידוש להבדלה, ותמוה וכי א"א לקנות עוה"ב רק בדבר זה עד שאמרו זה המשייר וכו' וגם צ"ל מה מצוה זו ומה טעם יש בה לשייר מקדושה צאבדלתא, וכתב הוא ז"ל עפ"י דשבת קודש הוא בלתי לה' לבדו ישמע ויוסיף לקח, דרך ילך בה אחר השבת, ועי"ז יזכה לחיי העוה"ב ליום שכולו שבת, אבל אלי שהולכים בשבת לבהכנ"ס ושומעים קול מבשר צדק בקהל רב, ובמוצ"ש לא יזכר ולא יפקד עוד ולא יעלה על לב לעולם מה ששמעו ולמדו או ראו בש"ק, במה יזכו

לחיי העוה"ב, ביום זה לא סגי לי' לזכות ליום שכולו שבת, לזה תיקנו לשייר מקידושא לאבדלתא, אם לח כל אדם זוכה שיהי' כל ימות החול כביום השבת אבל ישתייר ממנו קדושה גם בחול, והיינו דקאמר זה הרי זה לקט שכחה לעיל נ' א' ולא יהיה כנעני עוד וכו' אין כאן עני:

ועיין מ"ש בזה:

ובס' ילקוט אליעזר פי' דעכשיו גם הסוחר זוכה לעמוד בבית ה' ע"י שמחזיק את הת"ח עני, אבל לעתיד לבוא אין כאן עני, א"כ לא יהיה עוד כנעני בבית ה' צבאות, רק הכל יהיו צריכים ללמוד בעצמם, עכ"ד ודפח"ח:

בשבת דף קי"ט ע"ב כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו שמעתי. ממורי חמי הגאון מהו' עמרם בלום זצ"ל דכבר כתב היערות דבש בפסוק לשוא הכיתי את בניכם מוסר ה' לא לקחו. דבדורות הקודמים מי שהיה לו בת בעלת מום. חיגרת או סומא היה נותנה לבן תורה. אבל עתה לשוא הכיתי את בניכם, כי גם זה אין עושים, ומוטב שתלבין ראשה ואל ישאנה ת"ח. וז"ש כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו, כלומר אם הכהו ה' בבת אילמת או חיגרת אין לו רפואה:

[וע"ע בס' ערבי נחל עה"ת פ' עקב מ"ש בזה עיי"ש]:

המשייר מקידושא לאבדלתא, ביום השבת כולו טהור קדוש אמר לו, וגם בימות החיל נשאר מקדושה זו, עד"ז יזכה לחיי העוה"ב וא"ש נכון: קמ"ז. מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי בגנות רב אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ושמואל אמר עבדים היינו לפרעה:

הכוונה דרב אמר רק אבותינו הראשונים היו עובדי ע"ז כמ"ש תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. אבל אנחנו לא היינו עובדי ע"ז. ושמואל אמר לא כן אלא גם אנחנו עבדים היינו לפרעה במצרים. שגם אנחנו עבדנו לפרעה שעשה עצמו אלוה כמו שעבדוהו המצריים. א"י בפשיטות עבדים היינו לפרעה כלומר שהיינו עבדי פרעה ולא עבדי ה' וזה מ"ש מתחיל בגנות לדעת שמואל וא"ש. [ובדרשה א' לשה"ג אמרתי טעם למנהג הספרדים שקורין הלל בליל פסח בבהכנ"ס קידם הסדר. ואמרתי טעמם ונימוקם. עפימ"ש בס' קול אומר קרא" המשך כהא לחמא עניא כו' מה נשתנה הלילה הזה וכו' עבדים היינו לפרעה. וכ' שם בדרך הלצה דהבן מתפלא על אביו שאומר כהא לחמא וכו' כל דכפין ייתי ויכול, ונעשה בפתע פתאום בעל מכניס אורחים גדול וקורא לכל רעבים גם צמאים שיביאו לאכול ולשתות אצלו, מה שלא שמע ממנו בשום פעם בכל השנה, ולכן הבן שואל מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שאתה אומר כל דכפין

ייתי ויכול משא"כ בכל הלילות, וע"ז משיב לו האב, עבדים היינו לפרעה במצרים, ושם למדנו מדותיו מה פרעה גוזר ואינו מקיים אף אני גוזר ואינו מקיים. ואף שאמרתי כל דכפין ייתי וייכול מ"מ לא אקיים דברי לעשות כן בפועל ודפח"ח. אמנם עכשיו שכבר קרבנו המקום לעבודתו מוטל עלינו להיות עבדי ה' האומר ועושה וגוזר ומקיים ולא עבדי פרעה שגוזר ואינו מקיים. ולכך קורין הספרדים הלל בבהכנ"ס קודם הסדר, כדי להזהיר את העם שלא יתנהגו באמירת כל דכפין כו' כעבדי פרעה, אלא "הללו עבדי ה' " ואמרו חכז"ל עבדי ה' ולא עבדי פרעה וא"ש] :

א"ל רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה א"ל בעי לאודיי ולשבוחי א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו. פי' רשב"ם לאחר שאילת הבן התחיל לומר עבדים היינו. עכ"ל. ודברים אלו תמוהים מאוד ומתנגדיה לדברי הגמרא דר"נ אמר פטרתן מלומר מה נשתנה, ורשב"ם פי' לאחר שאילת הבן משמע דבעי שאילה:

וראיתי שכבר עמד ע"ז בס' נחלת יושע והניח בצ"ע ובקונטרס תל תלפיות מחברת ז' אות צ"ו נדפס ע"ז בשם הה"ג מ' אברהם צבי קליין נ"י מסילאש באלהאש יע"א שכתב ביאור הדברים בהקדם איזה דקדוקים (א) במשנה אמרינן וכאן הבן "שואל" וכן בברייתא חכם בנו "שואלו" בכולם איתא לשון שאלה, וכאן אמר פטרתן "מלומר" מה נשתנה ולא נקט לישנא דשאלה (ב) בברייתא דשם יל"ד דהול"ל "ואם אין לו בן אשתו שואלתו" ולמה אמר "ואם אינו חכם" (ג) תמיה מאוד לשון הרמב"ם פ"ח מחמץ ומצה ה"ב וז"ל. ואח"כ עוקרין השלחן מלפני קורא ההגדה לבדו ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל ואומר הקורא מה נשתנה וכו' עכ"ל. הנה הב' תיבות "ואומר הקורא" אין להם פירוש לכאורה, הלא הבן שואל ולא הקורא. ונלענ"ד דרמב"ם ס"ל דודאי אם הבן חכם ויוכל לפרט שאלתו על כל השינויים הנעשים בזה הלילה אז די בשאילת הבן לבדה, אבל אם הבן אינו חכם כ"כ ואינו יכיל לפרט שאלתו רק שואל סתמא "מה זאת" וכדומה, אז מחויב האב לברר הגאלה ולפרט עוד השינויים ולומר לו יפה שאלת בני כמה שינויים נעשים בזה הלילה, ועל כולם אומר לך טעם, ובירור זה שאומר האב לבני נקרא אמירת מה נשתנה, ואם הבן חכם ומברר הוא בעצמו את שאלתו זה נקרא "שאלת" מה נשתנה, והרמב"ם שכ' וכאן הבן שואל ואומר הקורא מה נשתנה איירי בבן שאינו חכם ששואל סתמא, וע"כ אומר הקורא ומברר דברי הבן. ודייק לה מקושיות הנ"ל, תני ואם אין הבן חכם לפרט שאלתו אשתו שואלתו כי עכ"פ צריך בירור השאלה, ועובדא דר"נ י"ל לפי"ז שהיה לו בן אבל היה עדיין קטן ורך בשנים. ושאל רק בקצירת אומר "מה זאת" וא"כ

וע"כ היה צריך "עוד לומר" מה נשתנה רצ"ל לברר דבריו ע"ד שכ' הרמב"ם ואומר הקורא כנ"ל, ולכן אמר ר"כ פטרתו "מלומר" "מה נשתנה, לא מלשאול, כי שאילת הבן היתה כאן, אבל היה צריך עוד פרט ובירור, ומזה נפטר ע"י דברי העבד, ושפיר פירשב"ם לאחר שאילת הבן פתח ואמר עבדים היינו ודו"ק עכ"ל:

ובס' עזר אליעזר מהה"ג מ' אליעזר צבי ציעגעלמאן נ"י מפיאסק פלך לובלין כתב בס"פ בא בשם הגאון מ' צבי יחזקאל מיכלזאהן נ"י אבדק"ק פלונסק יע"א, וז"ל, בש"ס פסחים (דף קט"ז ע"א) פתח ואמר עבדים היינו, וכ' שם הרשב"ם ז"ל ד"ה פתח ואמר לאחר שאילה הבן, וקשה למה אמר פטרתן מלומר מה נשתנה, ועיין בכוונת הרשב"ם בס' שם אפרים עה"ת סו"פ ויחי מהגה"ק רא"ז מרגליות מבראד ז"ל, ובש"ס, ולענ"ד בהקדם מש"כ בס' ברכת אברהם פסחים שם מהגה"ק ר' אבושל אבדק"ק פ"פ דמיין ז"ל, וז"ל פי' הרשב"ם לאחר שאילת הבן והוא תמוה, אבל הוא ט"ס שהיה כתוב ברשב"ם פתח ואמר לאשה, והיינו שאמר כן לאשתו, וטעה המעתיק שהיא ר"ת לאחר שאילת הבן עכ"ל, והנה זה דוחק דאם היה כתוב לאשה בלא ר"ת איך עשה המעתיק מזה ר"ת לאחר שאילת הבן. לכן י"ל עפ"י דרכו בקידש בהקדם מה שהקשו המפורשים על כל ענין דרב נחמן ודרו עבדיה, דלמה פטר העבד עם תשובתו דבעי לאודיי ולשבוחי מלומר מה נשתנה, וכבר האריכו בזה בהגש"פ אמת ליעקב וחסד לאברהם, ובהגש"פ מלבים ושבחא דמרא, ובדרושים בס' חיי אריה לשה"ג ובס' תולדות נח ח"ב לשה"ג, לכן י"ל דקאי הא דר"נ אהא דלעיל דקאמר הגמ' ת"ר חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל לעצמו והו', הרי מבואר דהא דהבן שואל דוקא אם הוא חכם ובר דעת, אבל באם אינו חכם הוא שואל לעצמו, ע"ז מביא הא דר"נ דבחן את חכמתו של עבדו דרו, אם די שהעבד ישאל אותו או אם הוא מחויב לשאול את עצמו, ע"ד הבחינה בקטן אם יודע למי מברכין, כן שאל את העבד, עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר, א"ל בעי לאודיי ולשבוחי. וכיון דידע והבין דרו ענין ההודאה והשבח עבור טובת מריה, מזה ראה ר"נ שהוא חכם ואין מהצורך לר"נ שישאל את עצמו רק שהעבד ישאל אותו כדין חכם בנו שואלו. ולכן אמר ר"נ פטרתן מלומר מה נשתנה היינו, מלומר בעצמו נפטר ר"נ, רק דהעבד ישאל מה נשתנה, אבל ר"כ עצמו פטור מלשאול, רק פתח ואמר עבדים היינו, אחר שאילת העבד כקושיית המפורשים דבאמת אין טעם שיפטור ממה נשתנה אחר דברי תשובת העבד כנ"ל וא"כ י"ל שהיה כתוב ברשב"ם לאש"ה בר"ת, והכונה היה לאחר שאילת העבד, וטעה המעתיק וכתב

לאחר שאילה הבן, ומעתה אין חידוש כ"כ על טעות המעתיק כיון דהיה כתוב באמת בר"ת לאש"ה וטעה רק בכוונת הראשי תיבות כנ"ל:
שוב ראיתי בס' דקדוקי סופרים פסחים שמביא מש"ס ישן הגרס"א דליתא שם תיבות אלו, א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה. גם הובא שם מכתב יד הגרסא ברשב"ם לאחר שאילת העבד, ע"ש והיא כדברינו תלי"ת:
עכ"ל הגאון הנ"ל:
ואח"כ הביא בעל עזר אליעזר עוד, שראה בגליון הש"ס של אדמו"ר הגה"ק מוהר"צ הכהן ז"ל מלובלין, כי דברי הרשב"ם נכונים כמו שהם, רק שחסר בהם תיבת "כמו" וצ"ל ברשב"ם פתח ואמר כמו לאחר שאילת הבן, ופשוט, ודפח"ח:
מצה זו שאנו אוכלין על שום מה וכו', מרור זה שאנו אוכלין על שום מה וכו':
ראיתי במהר"ם מלובלין הישן עם חידושים מחתנו ז"ל שכתב עפימ"ש בסה"ק דאין ליתן טעם על המצות דע"י שנותנים טעם יוכל לבא לפעמים לידי ביטול המצוה (ועי' באהבת יונתן הפטורת יתרו בפסוק שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראה ואל תדעו ע"ש דפח"ח), ולכך אין אנו שואלין "מצה זו" או "מרור זה" על שום מה אנו "אוכלין" כי באמת אנו אנו מקיימים המצוה בכל אופן בין אנו יודעין טעמה ובין אין אנו יודעין רק אנו רוצין לידע גם הטעם:
וז"ש מצה זו שאנו אוכלין:
מרור זה שאנו אוכלין כלומר אכילתנו אין תלוי בשום טעם:
כי אנו אוכלין המצה והמרור בין כך ובין כך, רק לרווחא דמלתא אנו שואלים ורוצים לידע ג"כ "על שום מה", ודפח"ח:
קי"ו:
ואעשיך לגוי גדול אר"ל זה שאומרים אלהי אברהם וכו' יכול יהו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בכולם כ' באור חדש בשם זקינו הגאון פמ"א ז"ל, יל"ד מנלן דהך והיה ברכה קאי על אברהם דלמא קאי על מה דמסיים ואגדלה שמך זה שאומרים אלקי יעקב, ונראה דאי' בברכות מ' ע"ב אר"י כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וכתבו תוס' שהרי"ף פוסק כר' יוחנן וברכות של שמונה עשרה כו' אלקי אברהם הוי כמו מלכות דאברהם אבינו המליך הקב"ה על כל העולם שהודיע מלכותו ע"ש:
והשתא ה"פ והיה ברכה כלומר ע"י אברהם נעשה ברכה כיון שהוא הודיע מלכותו בעולם הוי אלקי אברהם כמו מלכות ומיקרי ברכה וראוי גם לסיים בחתימה כיון שהוי ברכה וא"ש דבך חותמין שאתה גורם להחתימה ודפח"ח. (וע' בס' זכרון אפרים מהה"ג

מ' פישל סופר ז"ל אבדק"ק שארוואר יע"א מ"ש בפ' לך לך על מאמר "בך חותמין ולא בכולם" וגם מביא מתש' מהרי"א או"ח סי' י' פי' על מאמר ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב' עיי"ש. ואני שמעתי באופן אחר דתיבות אלהי אברהם אלהי יצחק" ואלהי יעקב' הם כ"ו אותיות כמנין שם הוי' ב"ה שהוא בגימט' כ"ו, אבל אם היו אומרים ואלהי ישראל, היו מוכרחים לומר אלהי אברם, (לא אברהם), כדי לכוין מספר כ"ו אותיות כנ"ל, וז"ש ואגדלה שמך, אברהם ולא אברם, זה רק ע"י שאומרים אלהי יעקב, דאם היו אומרים אלהי ישראל, היו מוכרחים לומר אלהי אברם ולא אברהם, וע' עוד בס' שער בת רבים ר"פ לך לך מ"ש בענינים אלו ואין להאריך:

קי"ח. הודו לה' כי טוב, הודו לה' שגובה חובתו של אדם בטובתי עשיר בשורו עני בשיו וכו', פרש"י מפסידו ממון ומכפר על גופו:

פי' הודו לה' כי טוב. הודו לה' שגובה חובהו של אדם בטובתו, כלומר בטובה שהשפיע לו תחלה כדי לגבות ממנו עי"ז את חובתו והוא כמ"ש רז"ל (ילקוט תשא) ארך אפים ורב חסד, משל למלך שהיה חייב לו אחד מאה מנה, שלח עליו שליח ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, היה מיצרי שלח עליו שליח אחר כו'. מה עשה המלך עמד בלילה ונטל כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה, וזרקו דרך החלון, ועמד וקיבל הכיס, והתחיל להיות שמח, ואח"כ שלח עליו שליח אחר, אמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון, בא ופרע לו מה שהיה חייב לו, נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלי, כך הבריות, עשה אדם עבירה וחייב עלי' מיתה, והקב"ה ממתין לו כו' ובזה יובנו דברי המדרש (בראשית) מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים, שיתף עמו עמו מדה"ר, ולא עוד אלא שהקדים מדה"ר למדה"ד, וצ"ב מה ענין השיתוף ומה ענין ההקדם, כי אם הניחו שמרה"ר משותפת למדה"ד איך א"כ חזרו ואמרו ולא עוד אלא שהקדים כו', וגם הדבר בעצמו צ"ב מה יתרון בזה אם הקדים, ולהנ"ל א"ש כי ראה הקב"ה שאין העולם מתקיים במדה"ד, כי לפי מדס"ד הנפש החוטאת תמות ח"ו כמ"ש ז"ל (בילקוט תהלים כ"ה) שאלו לחכמה כו' עיי"ש, ולכן שיתף מדה"ר למדה"ד, ואופני השותפות ותועלתה כך הוא כי כאשר יש ביד החוטא איזה דבר לתת בעד נפשו, אזי יעשו ב' המדות האלה פעולותיהם גם יחד, כי המדה"ד תעשה דבר המשפט, לקחת דין מאת החוטא, והמדה"ר, פעולת ההגנה וההצלה אל גוף החוטא לבלתי יפגעו בו בעצמו, כמרז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה והפליגו עוד ואמרו. ולא עוד אלא שהקדים מדה"ר למדה"ד, היינו כאשר יקרה כי יהיה החוטא ההוא מסכן ודל עד שלא יהיה בידו דבר במה להתפרע ממנו, הנה השי"ת יעשה עמו צדקה, ויחון אותו

בעושר, טרם יקחהו לדין, וזהו, ולא עוד אלא שהקדים מדה"ר למדה"ד, כלומר אשר מדה"ר תעשה פעולתה טרם בוא אליו המדה"ד (מהמגיד רא"ב פלאהם בסוף ספרו אבל יחיד הספד על גאון יעקב מליסא ז"ל):

אר"י קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה כו' עיין בס' "תורה תמימה" פ' בראשית בפסוק בעצבון תאכלנה וגו' מ"ש בזה. וכבר קדמן היפ"ת. כמובא בס' עץ יוסף לכאן עיי"ש:

אר"א קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנא' נותן לחם כו' וסמוך לי' לגוזר י"ס לגזרים כ' בס' עשרה למאה סוף דרוש א' דלכאור' ק' מה ענין מזונות לקרי"ס וגם מה אמרו שקשין מזונותיו ש"א כקי"ס איך שייך לומר על בורא שמים וארץ מאפס המוחלט, שיהי' נמצא דבר שהואקשה לפניו, אבל יובן דהנה אחז"ל ע"פ וישב הים לאיתנו תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע לפני ישראל, ולפי"ז כאשר הגיע הזמן צאת ישראל ממצרים ורדיפת פרעה אחריהם על הים, היה ראוי שתיכף ומיד יקרע הים ויהיה קרוע ועומד וממתין עד יבואו ישראל לתוכו, כי כן היה התנאי, אבל לא כן עשה ה', אלא מקודם ויצעקו בני ישראל אל ה', והכל מטעם שהקב"ה רצה שיתפלל כמרז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, וז"ש קשין מזוניתיו של אדם. ר"ל מה שתראה לפעמים שיקשה על האדם שיגיע אל מזונותיו, אעפ"י שמזוכיתיו כבר קצובות לו מראש השנה, אל תתמה על החפץ, ודע שטעמו של דבר הוא כקריעת י"ס שהיה תנאי בתחלת מעשה בראשית ואפ"ה לא נקרע עד שהתפללו, מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן כנ"ל עכ"ד ודפח"ח:

אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנס"י לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני:

מאמר זה יובן מאוד עפ"י מה שכתב הפרמ"ג ז"ל בס' תיבת גומא על נוסח "אב הרחמן שמע קולינו' דזה החילוק בין אב לאדון, דהאדון אינו שומע בקול עבדו אא"כ יקרא אליו בכוונת הלב, וז"ש אב' הרחמן שמע "קולינו" אפילו לא נתפלל בכוונה כראוי ולא יהיה אלא קול דברים לבד ג"כ תשמע לפי שאתה אב הרחמן ולא בבחינת אדון עכ"ד ודפח"ח:

וז"ש, אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע "קול" תחנוני ר"ל אפילו קול דברים לבד, כי אז יודע איפוא כי אנו בנים למקום ולא בבחינת עבדים וא"ש:

הללו את ה' כל גוים, אוה"ע מאי עבידתייהו, ה"ק הללו את ה' כל גוים אגבורות ונפלאות דקא עביד להו כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו פי בספר עין הבדולח, דאומות העולם עולים מגדולה לגדולה ואין ניכר כל כך החסד, ואעפי"כ הללו את ה' כל גוים, כ"ש אנן לעתיד

לבא, כי גבר חסדו לעלות מדיוטא תחתונה לאיגרא רמה, עאכו"כ שחייבים אנו להלל ולהודות לשם ה', וזה כוונת המאמר שלפנינו ודו"ק:

גער חית קנה, א"ל הקב"ה לגבריאל גער בחיה שכל שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד נלע"ד הכוונה עפ"י מ"ש בכמה ספרים שכל מה שעושין אוה"ע עם ישראל הן רעה הן טובה, כוונתם להדיחם מאמונת אומן שמאמינים בה' ובתורתו הקדושה, פעם ינשאו אותם ויתנו להם כל החריות והחפשיות: כדי שמעצמם יתקרבו להם ויהיו לעם אחד, וכאשר רואים שזה אינו מועיל, אז ידכאום עד לעפר וישימו עליהם מסים וארנוניות וחוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, פן ואולי מגודל הלחץ זה הדחק ישליכו מעליהם עול תורה ומצות וימירו דתם ר"ל, א"כ כל מה שעושים לישראל הן טובה הן רעה, הכל עולה בקנה אחד וז"ש, גער בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד ר"ל בכוונה אחת ודו"ק:

קיט:

אומרים לו לדוד טול אתה וברך' אמר להם אני אברך ולי נאה לברך ראיתי בס' בנין אריאל פ' ויחי שמביא בשם השל"ה ז"ל בהל' פסח ועוד גדולים אחרים, שכתבו הטעם כי נאה לו לברך, לפי שבא מרות המואביה, והוא כמו אורח דקיי"ל אורח מברך עכ"ד ודפח"ח:

סליק מסכת פסחים בס"ד:

וזה דבר השמטה וקונטרס "עמק הלכה" בסוגיא דחזקי' ור' אבהו: שייך לדף ח' ע"ב אמר ר' דיסתאי בר' ינאי מפני מה אין חמי טבריא בירושלים כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא נא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצא עלייה שלא לשמה וכן איתא בספרי ומובא בילקוט שמעוני פ' בהעלתך רמז תשל"ה וז"ל, כיוצא בו א"ר דוסתאי אי בר ר' ינאי מפני מה לא ברא הקב"ה חמין בירושלים כחמי טבריא שלא יאמר אדם לחבירו נלך ונעלה לירושלים הא אם אנו עולים אלא בשביל רחיצה דיינו ונמצאת עליתן שלא לשמה עכ"ל והנה בש"ס ווילנא מובא קושי' הגאון מהו' שלמה הכהן בפסחים דף מ"א פסח שבישלו בחמי טבריא חייב משום צלי אש, והקשה הנ"ל היאך משכחת לה להאי דינא הרי כיון שיצא הפסח חוץ לחומת ירושלים הוא נפסל ביוצא ע"ש. ובס' תורה תמימה פ' בא מביא קושי' זו וכתב דלכך כתב רש"י שם לפרש הלשון חמי טבריא, מעינות רותחין, אשר לכאורה דברים אלה מיותרים, כי מי אינו יודע שם חמי טבריא או"ו מכוין לפרש שכל מעינות רותחים בכל מקום שהם, מכונים בשם חמי טבריא וכו' ע"ש, ופלא גדול היאך נעלם ממנו דבירושלים אין מעינות חמין כחמי טבריא כנ"ל בשם הגמ' והספרי וצ"ע:

א לדף כ"ב ע"ב כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש בס' לוית חן עה"ת פ' ואתחנן מביא קושי' התוס' ב"ק דף מיא למה לא דרש את הי אלהיך תירא לרבות אב ואם ותירצו דלא הוה ניחא לי' למידרשי' לאוקמי בעשה יתירא, והנה לפי מ"ש בדרישה ופרישה (הביאו הטו"ז יו"ד ר"ס רמ"ב) בהא דקשה על הטור דכתב שם חייב אדם בכבוד רבו יותר מכבוד אביו כו' ואמרו חכמים ומורא רבך כמורא שמים, וקשה הא כתב הטור ר"ס ר"מ דגם כבוד ומורא אביו ואמו ככבוד ומורא שמים דהוקשו להדדי נאמר איש אמו ואביו תיראו וכו' ותירץ הפרישה דכל המוקש אינו שוה לגמרי אל המקיש משא"כ מורא רבך דרשוהו מאת ה' אלהיך תירא הרי שני מוראות במקרא אחד להודיע שהם שוים לגמרי ע"ש, א"כ לפי דבריו לא תירצו התוס' כלום דאכתי קשה למה לא ריבה מאת ה' אלהיך תירא מורא אב ואם, ואי משום דלא רצה לאוקמי בעשה יתירה דכבר הוקש מוראם למורא המקום, הא איצטריך את ה' אלהיך תירא, דמן ההיקש לא הוי מורא אב ואם שוה לגמרי למורא המקום, ואתא האת ה' וגו' לרבות מורא אב ואם להשוותם לגמרי, ואיצטריך נמי ההיקש דאי לאו ההיקש לא הי' יכול לרבות מאת ה' וגו' מורא אב ואם: ולכן כתב לתרץ קושי' התוס' הא דלא ריבה שמעון העמסוני מאת ה' אלהיך תירא מורא אב ואם, לפי דסבר דריבוי את ה' וגו' קאי נמי על ואותו תעבוד ובשמו תשבע הסמוך לו, כי אין לחלק ביניהם לפי שמחוברין בווי"ן יחר, וגבי ובשמו תשבע ודאי אין לרבות אב ואם דהא אין נשבעין אלא בדבר שבקדושה בשם או בספר ושאר כתבי הקודש כדאי' ביו"ד סי' רל"ו: ולכן פירש עד שבא ר"ע ולימד דאתא לרבות ת"ח, כי בריבוי ת"ח יש לקיים הפסיק כולו דאותו תעבוד יש לרבות ת"ח כמ"ש חכז"ל גדולה שימושו של ת"ח יותר מלימודו שנא' היש פה אלישע אשר יצק מים על ידי אלי' למד לא נאמר אלא יצק וכו' וכן בשמו תשבע יש לרבות ת"ח כדאי' בפסחים דף קי"ג ע"ב גבי רב חנינא ורב אושעי' וכו' ומומתייהי הכי (פירש"י שבועה שלהן) בחייהון דרבנן קדישי דבארעא דישראל עיי"ש, לכן לא ריבה מפסוק זה אלא ת"ח דשייך לדרוש הריבוי על כל הפסוק כולו וא"ש ודו"ק: (ב) לדף קי"ז ע"ב ואעשך לגוי גדול אמר ריש לקיש זה שאומרים אלהי אברהם, ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב, יכול יהו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בכולם בס' זכרון יהודא מביא בשם הגאון מו"ה מאיר א"ש זצ"ל הכוונה כי למה לא יחתמו ג"כ בכולם ואמר לפרש דהנה הפנים מאירות ז"ל בתשובה השיב על מה שנשאל למה אומרים בכל אחד ואחד אלהי ולא כוללים כולם ביחד, אלהי אברהם יצחק ויעקב, והשיב הפמ"א ז"ל כי האבות הקדושים כל אחד ואחד חקר על אחדות הבורא ית"ש ומצד. שכלו והבנתו חקר ומצא

כי הבורא קדמון אחד ואין יחיד כמוהו, ולזה אומרים אלהי בכל אחד ואחד, להורות כי כל אחד ואחד מצד חקירתו הכיר את הבורא ואמר הגאון ר' מאיר א"ש זצ"ל כי בודאי חקירתו של יצחק ויעקב לא היה על זה האופן אם האמת הוא כאשר הגיד והודיע להם אברהם אביהם, רק היתה על אופן הלזה כי האמינו באמונה שלימה מה שלמד ומסר להם אביהם אברהם, ולא היה אצלם ספק כלל, וגם אם לא היה מגיע תבונתם לידע זאת מצד שכלם והכרתם היו מאמינים באמונה שלימה, ורק אחרי כי היתה הקבלה מאברהם חזק אצלם ליסוד מוסד יתד אשר לא תמוט חקרו גם המה על זה, וה' עזר להם כי גם המה באו על זה להכיר את אחדות הבורא מצד תבונתם. והנה מאז אשר הכיר אברהם אבינו את הבורא ית"ש וקרא בשם ה' אל עולם, מאז אין עוד שום ספק על זה ואין מהצורך לחקור על זה, וזה כוונת הגמ' כי אמר ואעשך וכו' זה שאומרים אלהי אברהם כי הכיר את הבורא, וכן יצחק ויעקב הכירו ג"כ את הבורא מצד חקירתם, נוסף על מה שהיתה האמונה חזק אצלם מצד מה שקבלו מאברהם. יכול יהו חותמין בכולם, ונאמר כי כל אחד מהאבות לא היה לו האמונה מצד מה שקבל מאביו ורק מצד חקירתו, ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בכולם, כי העיקר האמונה הוא מצד אברהם, ומאז אשר הכיר אברהם את הבורא והודיע אחדותו בעולם, לא עלה עוד על דעת זרעו זרע קודש שום ספק על זה ואין צורך עוד לחקירה, וכמ"ש דוד לשלמה דע את אלהי אביך כי אב אינו מוריש שקר לבנו ואין מהצורך לבלבל את עצמו בחקירות ובהבלי הפילוסיפים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר עכ"ד ודפח"ח ש"י: (ג) בדף ג' ע"א אמר ריב"ל לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתב שמנה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה עיין ברש"י ז"ל ד"ה אשר איננה טהורה כו' ואע"ג דבאורייתא כתיב טמא שני קרא בחד דוכתא וכו' ע"ש: וע' בפי' הרי"ף שעל העין יעקב לכאן מ"ש על דברי רש"י אלו וינעם לך, ועיין בס' משיב נפש על פסחים שהביא קושי' המפו' (ובס' אור חדש הביאו בשם החזקוני) אמאי לא יליף מקרא המוקדם שאמר הקב"ה לנח ומן הבהמה אשר לא טהורה היא ועיי"ש תירוצו בזה ולא זכר שסברתו כתובה כבר בפי' הרי"ף הנ"ל. ועיין בחי' חת"ס ז"ל למסכתין שהביא ג"כ קושי' זו וכתב דודאי כשדבר עם נח לא הומ"ל טמאה כי איננו טמא לב"נ כ"א לא טהורה היא להקרבה דמש"ה ציוהו שיקח מהטהורים ז' שיקריב ממנו כידוע אך הכא שהוא רק סיפור שכתבם נותן התורה ית' לנו איך הי' המעשה שבאו להתיבה שנים שנים א"כ הו"מ למכתב לן בקצרה והטמאות שנים שנים אע"כ משום לישנא מעלי' נקט עכ"ל, ובס' תורה תמימה פ' נח כתב וז"ל, ויש מן המפרשים שהעירו למה לא הביא ריב"ל לראי' זו

את הפסוק המוקדם אשר לא טהורה היא ובו ג"כ ח' אותיות יתרות, וכתבו בזה כמה תירוצים, אבל לפלא מאד שלא העירו שבמדרש רבה פרשה זו (פי' ל"ב) מביא באמת ריב"ל לענין זה את הפסוק הקודם וא"כ מה שהובא כאן פסיק זה לאו דוקא הוא עכ"ל: ועי' בס' שיחת חולין החדש דף ע"א מה שהביא בזה בשם המגיד מדובנא עפ"י משל (כדרכו בקודש בכ"מ) והנמשל הוא דבאמת במקום שאין נ"מ לדינא אם הוא טמא או טהור הקפידה התוה"ק לדבר בלשון נקי' ולכך עיקם הכתוב שמונה אותיות כדי לכתוב בלשון צח ונקי, אמנם במקום שהצריכה התורה להזהיר על האיסור ולהרחיק את האדם מן העבירה בודאי אין להקפיד על לשון נקי' כי הצריכה לצעוק ולומר בפירוש שהוא טמא למען ינזרו בני ישראל מאכילת איסור עיי"ש דפח"ח, אך לא זכר הרב המוציא לאור דקשה על זה דא"כ מאי פריך הגמ' לקמן בעמוד ב' "ובאורייתא מי לא כתב טמא" עיי"ש: ועי' בהגהות מלא הרועים ז"ל לכאן שהקשה כיו"ב על רבינו יונה ז"ל בס' שערי תשובה עיי"ש: ועיין כאן בדברי רבינו בעל המאור ז"ל ותמצא שדברי המגיד מדובנא ז"ל הנ"ל קרובים מאד ואולי הם ממש דברי הרב בעל המאיר ז"ל, ועיין במהרש"א בחידושי הלכות לכאן שכתב, ועוד יש לבעל המאור דרך אחרת בשמעתין וסוגיין דשמעתין ק"ק להולמו לפי דרכו ע"ש ודו"ק עכ"ל, אמנם בחידושי חת"ס ז"ל לכאן כתב, ועי' בהרז"ה שדבריו נכונים מאוד לנבון וק"ל עכ"ל. ועיין עוד בפתח עינים להחיד"א זצ"ל מ"ש בזה ודו"ק:

ד בדף מ"ו האופה מיו"ט לחול רבה אמר אינו לוקה הואיל ומקלעי לי' אורחים אורחים חזי לי' ופירש"י לאחר שגמר כל סעודתו, ותמה הצל"ח ז"ל דהול"ל הואיל ומקלעי לי, אורחים חזי להו ומה הלשון חזי לי' וכתב בהקדמה לס' מלא הרועים ח"ב עפ"י מ"ש בסה"ק בוצינא דנהורא בפי' הפסוק צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר דהכוונה שהצדיק כשמזמין עניים על שלחנו הגם שהוא שבע כבר בכ"ז אוכל כדי שהעניים ג"כ יאכלו ולא יתביישו אבל ובטן נשעים תחסר דגבי רשעים הוא להיפוך שהגם שבטנם חסר והמה רעבים בכ"ז אינם אוכלים כדי שעניים ג"כ לא יאכלו, וזה כוונת הש"ס אם יקלעו לי' אורחים ממילא יהי' צדיק אוכל לשובע נפשו ויהי' חזי לי' באמת ע"ד הצחות עכ"ד ודפח"ח:

ה בדף מ"ט תנא שנה ופירש קשה מכולם:

עיין מ"ש בפנים וכעת מצאתי בס' יין הרקח מהגאה"ק ר' משה טייטעלבוים זצ"ל שכתב ג"כ לפי שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, א"כ זה ששנה תורה יצרי גדול יו ר מזה שלא למד, רק לעומת זה יש לו תורה תבלין, וזה שפירש מהתורה ודאי דיצה"ר לא אזיל ומשם זה, וא"כ נשאר יצה"ר בלי תבלין כנ"ל עכ"ל הנעים:

ו בדף נ"ג ע"ב אין מברכין על האור אלא במוש"ק:
וכ' התוס' הקשה ה"ר יוסף למה אין מברכין בכל שעה שנהנה ממנו דאסיר ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה ותירץ דה"מ כשגופו נהנה אבל שאר הנאה לא עכ"ל וא"כ בריח שאין הגוף נהנה ממנו שפיר סד"א דאין מברכין כמו שאין מברכין על האור לפי שאין גופו נהנה ממנו ולכך שפיר שאל רב בברכות מ"ג ע"ב מנין שמברכין על הריח ע"ש, ובחנם נתקשה בזה הצל"ח ז"ל לברכות שם עיי"ש. והנה ראיתי בס' לקוטי שלמה לברכות שהביא דבס' קול רמז תמה דברכת ריח לא נזכר בשום משנה עכ"ל ואני תמה על תמיהתו, דהרי נזכרה ברכת ריח בברכות פ"ו משנה ו' והיא אומר על המוגמר, ועי' בב"ח בטוא"ח ר"ס רט"ז, ודו"ק:

ז בדף כ"ב ע"ב שמעון העמסוני הי' דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש וכו' עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים כתב בס' תפארת יהונתן פ' עקב יש להבין וכי שמעון העמסוני לא הי' יכול לדרוש דרש הזה, אך י"ל כי הסברא נותנת שעם הארץ יש לו לאהוב את הת"ח בכל לבבו ולירא מפניו דידוע מה שאמרו על ג' דברים העולם עומד וחד מנייהו הוא התורה ואם לא יהי' הת"ח אשר הוא עוסק בתורת ה' ועל ידו יקוים העולם זולת זה יחזור העולם לתוהו ובוהו, ולכך שמעון העמסוני לא הי' יכול לדרוש זה דבלא"ה הסברא מחייבת שיהא ירא מת"ח ויאהב אותו וא"צ לקרא לקרא להשמיענו זאת, וכמ"ש בכ"מ למ"ל קרא סברא היא, אכן ר"ע שפיר דרש דאיתא בפסחים מ"ט ע"ב דאמר ר"ע כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור, ומוכח דעם הארץ אינו אוהב לת"ח ואינו ירא ממנו כלל, ושפיר דרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח, עכ"ד ודפח"ח:
ולפענ"ד י"ל דפלוגתייהו תלי בפלוגתא דהפנ"י והצל"ח ז"ל בר"פ כיצד מברכין, דלהפנ"י ז"ל כל מה דהוי סברא הוא גם מצוה דאורייתא, ולהצל"ח ז"ל אי לאו קרא אע"ג דהוי סברא מ"מ עדיין אינו מצוה דאורייתא דאל"כ לחנם נכתבו כל המצות שהם שכליות עיי"ש, ולפי"ז י"ל דשמעון העמסוני הי' סובר כהפנ"י ז"ל וכיון דהוי סברא לא צריך קרא, אבל ר"ע סובר כהצל"ח ז"ל ולכן אע"ג דהוי סברא לירא מהת"ח מ"מ כתב רחמנא "את" כדי שיהי' מצוה דאורייתא, וא"ש ודו"ק:
ובגוף המאמר מראה מקום אני לך לעיין בחדושי חת"ס ז"ל לכאן (דפוס ירושלים תרנ"ד) ד"ה שמעון העמסוני וכו' ובספר המקנה מהגאון בעל הפלא"ה ז"ל קידושין דף נ"ז ד"ה בגמרא וכו' אריכות גדול בזה, וע"ע בס' תורה תמימה פ' ואתחנן פסוק את ה' אלקיך תירא, אמנם כל דבריו בזה הלא הם כתובים בפי' הרי"ף שעל העין יעקב לכאן והו"ל

לומר דבר בשם אומרו, ועיין בס' דמשק אליעזר פ' ואתחנן אות י"א הביא מדרש פליאה (שמובא במנחת עני) ראה משה את רע"ק שדרש את כל אתין שבתורה לכך ביקש ליכנס לא"י, והוא תמוה, ועיי"ש מה שפירש, ומש"ש בשם בנו הרה"ג הצדיק מהו' יוסף ליב נ"י הוא נדפס ביתר ביאור בספרו ילקוט סופר פ' ואתחנן להספד אות כ"ד יעו"ש וינעם לך (ואגב ראיתי בס' הנ"ל דף ע"ב שהביא פי' נעים במחז"ל ברכות א"ל לריו"ח איכא סבי בבבל וכו' כיון דאמרי לי' מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו, וכתב בס' וידבר משה עפ"י מוסר, כי מי שיאריך לו בביהכנ"ס חצי שעה מה שצריך שם להאריך יותר מאלו התפלל בביתו ביחיד, איך יעיז לבקש חיים ארוכים של ע' ופ' שנה, הלא לו יחשב חצי שעה זמן ארוך, וז"ש מקדמי ומחשכי, ממהרים לבוא ומאחרים לצאת ולא יאריך להם הזמן, לזה מדה כנגד מדה מאריכים ימים ושנים עכ"ד ודפח"ח ש"י) ובאמת הי' יכול לומר בפשיטות יותר עפ"י מ"ש בס' בנין אריאל בפ' ואתחנן דאחד מן הטעמים שרצה משה ליכנס לא"י הוא עפ"י מ"ש במס' סוטה אין המצוה נקראת אלא על שם מי שגומרה שנא' ויקח משה את עצמות יוסף וכתיב ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל כו' לפי שגמרו ישראל נקראת המצוה על שמם ולכך נתאוה משה ליכנס לא"י כדי שתגמר המצוה הזאת של לקיחת עצמות יוסף על ידו ותהי' נקראת על שמו עיי"ש, וז"ש המדרש, ראה משה את ר"ע שדרש כל אתין שבתורה, ואע"ג דמתחלה הי' שמעון העמסוני דורש את כולם, אבל כיון שאח"כ פירש, ובא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח נקרא דרשת כל אתין שבתורה על שמו לפי שהוא גמרם ואין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה, לכך ביקש משה ליכנס לא"י, כדי שהוא יכניס עצמות יוסף לא"י ותהי' המצוה נקראת על שמו, ועיין ותראה כי פי' זה הוא נכון יותר עפ"י ההקדמה מס' בנין אריאל הנ"ל:

ובאופן אחר נ"ל עפ"י מ"ש בסה"ק דאע"ג דנשבע הקב"ה לכן לא תביאו וגו' מ"מ מרע"ה רצה להתיר נדרו של הקב"ה, אך לכאורה איך יהי' בכח בשר ודם להתיר נדר הקב"ה, לז"א המדרש ראה משה את רע"ק שדרש כל אתין שבתורה ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח א"כ הוקש כבודו לכבוד המקום ושפיר יש בכחו להתיר נדרו של הקב"ה, ולכך ביקש ליכנס לא"י, ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד:

[כתב בס' שער בת רבים פ' תזריע בשם ס' יתדות אהלים, למה דוקא ר"ע דרש את ה"א תירא לרבות ת"ח, אלא דאיתא ביבמות ס"ב ע"ב שר"ע היו לו כ"ד אלף תלמידים וכולם מתו בין פסח לעצרת מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, וכיון שהמעשה אירע לר"ע נזכר בדרוש זה ודרש את לרבות תלמידי חכמים (ולא אמר תלמוד חכם) יר' שהתלמידי

חכמים בעצמן גם הם יראו זם מזה ויתנו כבוד זה לזה ולא דוקא הע"ה חייב בכבוד החכם אלא אפי' החכם חייב בכבוד החכם חבירו עכ"ל]:

ה בדף ס"ח ע"ב רב יוסף ביומא דעצרתא וכו' אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא רר בש"ס דפוס וילנא מסכת שבת מובא בשם הגאון ר' שאול קאצנענבויגען זצ"ל שפירש עפ"י הגמ' שבת דף פ"ו ע"ב דפריך וליטבלו ביני שימשי וליקבלו תורה ביני שימשי, ומשני א"ר יצחק לא מראש בסתר דברתי עיי"ש:

והנה אמרו חז"ל בעירובין נ"ד א' אמר ר"א מ"ד חרות על הלחות אלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, עוד אמרו חז"ל במדרש ומובא ברש"י כי תשא על פסוק ואיש לא יעלה וגו' הראשונות ע"י שהי' בתשואות וקולות שלטה בהם עין הרע אין לך יפה מן הצניעות, ואמרינן בשלהי ברכות רבה ורב יוסף רבה עוקר הרים ור"י סיני וע"ש ברש"י שפי' סיני שהי' בקי בברייתות הרבה, וז"ש רב יוסף אי לאו האי יומא, ר"ל אם התורה לא היתה ביום דוקא אלא ביני שימשי (כקושי' הגמ' דשבת הנ"ל) והיה בסתר, וא"כ לא הי' עין הרע שולטת בהם ולא היו שבורים, וכיון דלא נשתברו לא נשתכחה תורה מישראל, וא"כ כל א' וא' היה יכול להשיג מעלת הסיני שהי' לומד ואינו שוכח, וז"ש אי לאו האי יומא דייקא דקא גרים השכחה, כמה יוסף איכא בשוקא עכ"ד קדשו וע' בשו"ת שבט סופר להגאון דפ"ב ז"ל חאו"ח סי' ט"ז שכתב ג"כ עפ"י ההקדמה הנ"ל דרב יוסף סיני אך בדרך אחר עיי"ש:

ועפ"י דרכו של הגאון מהו' שאול הנ"ל נלע"ד בפשיטות יותר, עפ"י מה שאחז"ל במדרש ומובא בילקוט שמעוני ישעי' סי' נ"ד בפסוק וכל בניך למודי ה' וכו' אמר הקב"ה בעוה"ז ישראל לומדים תורה מבשר ודם לפיכך משכחין אותה שנשתנה ע"י משה שהי' בו"ד וכשם שב"ד עובר כך למודו עובר שנא' התעיף עינך בו ואיננו אבל לעתיד לבא אין ישראל לומדין אלא מפיו של הקב"ה שנא' וכל בניך למודי ה' וכשם שהאלהים חי וקיים לעולם כך למודו מה שלמדים ממנו אינם שוכחים לעולם עיי"ש:

והנה ביום מתן תורה כתיב וכל העם רואים וגי' וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים וגו' ולפי שהיו לומדים תורה ע"י משה שהי' בו"ד לכך היו שוכחין מה שלמדו, ועי"כ גדלה מעלת רב יוסף שהי' סיני והי' זוכר כל מה שלמד וז"ש ר"י אי לאו האי יומא דקא גרם השכחה, כמה יוסף איכא בשוקא ולא הי' ניכר מעלתו שהי' זכרן וא"ש: (ט) בדף ק"ח סע"א אמר ריב"ל נשים חייבות בארבע כוסות הללו שאף הן היו באותו הנס, ופירש"י שבשכר נשים צדקניות נגאלו וכן במגלה ע"י אסתר ובחנוכה ע"י יהודית:

ועיין פרש"י שבת כ"ג ע"א גבי נ"ח פי' ג"כ שע"י אשה היה הנס וע"ע ברש"י ערכין ג' ע"א ד"ה לאתויי נשים שכתב דנשים מוציאות זכרים י"ח בקריאת המגלה וכתב הב"י באו"ח סי' תרפ"ט טעם רש"י ז"ל משום דעיקר הנס הי' ע"י אשה יעו"ש:

אך במגלה ד' ע"א פירש"י בד"ה שאף וכו' שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג וכו' ע"ש ולא פי' שעיקר הנס הי' ע"י אסתר ודבריו סותרים זא"ז שו"ר שכבר עמד ע"ז הפרמ"ג באו"ח סי' תרפ"ט א"א סק"ב אבל לא הרגיש רק בסתירת רש"י ממס' שבת למס' מגילה, אמנם מרש"י דכאן לא הרגיש כלל:

והנה התוס' כתבו כאן, פי' רשב"ם שעל ידם נגאלו וכן במגלה ע"י אסתר ובחנוכה ע"י יהודית וקשה דלשון אף משמע שאינו עיקר ועוד דבירושלמי וכו' היו באותו ספק משמע באותה סכנה דלהשמיד וכו' והא דאמרינן דפטורות מסוכה אע"ג דאף הן היו באותו הנס כי בסוכות הושבתי, התם בעשה דאורייתא, אבל בארבע כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס עכ"ל התוס' כאן והמשך דבריהם יתבאר בנקל דבשלמא לפי' רשב"ם דעיקר הנס נעשה על ידם לא קשה כלל אמאי פטורות מסוכה מאחר דשם לא נעשה הנס על ידם אבל לפי התוס' דאף להן נעשה הנס א"כ שפיר קשה אמאי פטורת מסוכה אפי' מדרבנן לכן הוצרכו לחלק דבמצוה דאורייתא לא תיקנו לנשים מטעם שאף הן היו באותו הנס רק במצוה דרבנן:

ועיין כאן בפסקי תוספות סי' רפ"ג שכתב ע"י נשים נגאלו וכן ע"י אסתר עכ"ל, והוא פלא דבתוס' מבואר ההיפוך מזה ועיין באו"ח סי' תע"ב במג"א ס"ק ט"ז גם הנשים חייבות בארבעה כוסות מפני שהנשים היו עיקר באותו הנס שבזכות נשים צדקניות נגאלו משא"כ בסוכה (תוס') עכ"ל וכתב בנתיב חיים אגב שיטפי' לא דק דזהו פירש"י אבל התוס' לא ניחא להו מדקתנו אף ע"ש וכ"כ בהגהות מבעל תוס' שבת ז"ל, ולענ"ד נראה דמה שנרשם במג"א דסוף הס"ק (תוס') הוא ט"ס וצריך למוחקו מן הספר כי כל ס"ק זה הוא מדברי המג"א עצמו, וכוונתו דעפ"י פירש"י ורשב"ם מיושב קושי' התוס' אמאי פטורות מסוכה ולפי פירושם ניחא דאין חייבות אלא היכא שהיו עיקר באותו הנס משא"כ בסוכה וא"ש ונ"ל להמתיק הדברים עפי"ד הכלבו והאבודרהם ז"ל דטעמא דנשים פטורות ממ"ע שהזז"ג הוא משום שמשעובדות לבעליהן למלאכה, וא"כ לפי"ז מה יועיל שאף הן היו באותו הנס סכ"ס משועבדות הן לבעליהן, אבל היכא שהם היו עיקר באותו הנס שבזכותן נגאלו מן הגלות בזה אין סברא כלל לפוטרם מחמת השיעבוד לבעליהן, דלולי הם לא הי' שום אדנות וחירות לבעליהן, וכל השררות שיש להם הכל הנשים גרמו ומידם ניתן להם, א"כ יועיל עכ"פ להפקיע שיעבודם באותו שעה ודו"ק:

אלא דקשה לי טובא על המג"א ז"ל דנראה שסותר עצמו דבאו"ח סי' תרפ"ט כתב במג"א סק"ב ועבדים משמע בטור אפי' אין משוחררים, ופי' הלבושי שרד, בטור כתב סתם עבדים ופי' הב"י דהיינו משוחררים ע"ש ופליג עליו המג"א דסתם עבדים משמע אף שאין משוחררים, והנה משמע ממג"א דכוונתו לפסוק כן להלכה דעבדים אף שאין משוחררים חייבים במגילה, וקשה לי טובא דהרי כתב הב"י דלהמפורשים אף הן היו באותו נס שעיקר הנס נעשה ע"י אשה א"כ בעבדים שאין משוחררים פטורים כיון שהוא מ"ע שהז"ג וחיוב אשה אינו רק הואיל ונעשה הנס ע"י אשה משא"כ עבדים ע"ש ומובא במחצה"ש שם, וא"כ לפי"ד המג"א בסי' תע"ב ס"ק ט"ז הנ"ל דנשים חייבות בד' כוסות מפני שהנשים היו עיקר באותו נס, שבזכות נשים צדקניות נגאלו משא"כ בסוכה עכ"ל, עכ"ח בכל מקום דנזכר בגמ' שאף הן היו באותו הנס הפירוש שהנשים היו עיקר באותו נס, דאל"כ אלא במגילה הפי' שאף להן נעשה נס א"כ היאך מיושב בסוכה, אעכ"ח הפי' בכל מקים שהם היו העיקר באותו הנס א"כ מנלן לחייב עבדים שאין משוחררים וצ"ע:

יו"ד ובטורי אבן מבעל שאג"א ז"ל למגילה דף ד' בד"ה שאף הן כו' עמד וחקר אמאי בסוכה דאורייתא נשים פטורות אף מדרבנן ואילו גבי מגילה חייבות מדרבנן מטעם שאף הן היו באותו הנס, ותירץ דמגילה אין דינו לגמרי כשל תורה וכו' עיי"ש, וכוונתו בעכ"ח כסברת התוס' דכאן שחילקו בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן דבמצוה דאורייתא כגון סיכה לא תיקנו חכמים לחייב נשים מטעם שאף הן היו באותו הנס רק בד' כוסות וכיו"ב שהם מדרבנן, ומאחר דהטו"א דהוא בעל שאג"א ז"ל ס"ל לחלק כסברת התוס' בזה בין מצוה דאוריי' למצוה דרבנן, תם אני ולא אדע מה בקש אדמו"ר הגאון מהר"ם שיק ז"ל בחיבורו מהרמ"ש על תרי"ג מצות מצוה כ"א סוף אות ג' להשיג על השאג"א סי' י"ב שכתב דנשים פטורות מהזכרת יצ"מ בכל יום לפי שהוא מעשהז"ג וכתב עליו אדמו"ר זצ"ל וז"ל, ועוד מה הועיל השג"א שרצה ללמד זכות על הנשים שאינם נזהרים להזכיר יצ"מ בכל יום וקשה אפי' הי' מעשהז"ג, מ"ש מקריאת מגילה וד' כוסות שחייבין משים שאף הן היו באותו הנס וכו' וא"כ עכ"פ חייבין מצד שאף הן היו באותו נס וצ"ע עכ"ל (והגאון מוואיטצען נ"י בספר מעשי למלך על הרמב"ם דף קע"ז הקשה ג"כ כן והניחו בצ"ע ולא זכר שר שכבר קדמו בזה במהר"ם שיק הנ"ל) ולא ידענא מאי קושיא הלא השאג"א ז"ל ס"ל כסברת התוס' כאן לחלק בין מצוה דאוריי' למצוה דרבנן וא"כ במ"ע דהזכרת יצ"מ בכל יום דהוא מ"ע דאורייתא אין שום חיוב לנשים מצד שאף הן היו באותו הנס וז"ב: (י"א) וחזות קשה ראיתי בס' כפות תמרים סוכה דף ל"ח ע"א בתוד"ה

מי שהי' וכו' שכתב וז"ל ומדברי תוס' דידן שכתבו דנשים חייבות בהלל דליל פסח משום דאף הן היו באותו הנס משמע דס"ל כפי' רשב"ם דאילו תוס' דידן ס"ל כפי' התוס' דפסחים הול"ל דנשים חייבות גם בהלל דסוכה ועצרת עכ"ל:

ולא זכיתי להבין דהלא התוס' כתבו, שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן (ר"ל הלל דסוכה ודעצרת) לא על הנס אמור עכ"ל, א"כ אפי' אי ס"ל להתוס' דידן כפי' התוס' דפסחים שאף להן נעשה נס אי אפשר לחייב נשים בהלל דסוכה ועצרת משום שאף הן היו באותו הנס מאחר דאין אומרים אותו על הנס וצ"ע:

ועוד כתב שם בעל כפות תמרים ז"ל, על מ"ש הר"ן ז"ל בפ' כל כתבי וז"ל, וכתב ר"ת ז"ל דנשים חייבות בשלש סעודות וכן נמי לבצוע על שתי ככרות שאף הן היו בנס המן, ואין צורך שבכל מעשה שבת איש ואשה שוין כדילפינן מזכור ושמור את שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכלל זה הוי כל חיובי שבת עכ"ל וע"ז הקשה הכפ"ת שם לסברת הר"ן דמקידוש היום ילפינן כל חיובי שבת א"כ למה לי הטעם שאף הן היו באותו הנס לחייב נשים בארבע כוסות תיפוק לי' מהיקישא דמצה דדרשינן כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה ובכלל זה הוי כל חיובי ליל פסח אלא ודאי אין למדין זו מזו ולכך אצטריך טעמא דאף הן כו':

ולפענ"ד י"ל דכוונת הר"ן דג' סעודות בשבת וכן לבצוע על ב' ככרות הכל הוא מצד קדושת יום השבת כמ"ש אכלוהו היום כי שבת היום וכו' וכמ"ש חז"ל ברכו במן וקידשו במן, א"כ הכל נכלל במ"ע דזכור את יום השבת לקדשו, וכיון דנשים מצווים לקדש את השבת א"כ כל חיובי שבת שהם מצד קדושת היום נכלל במ"ע דזכור את יום השבת לקדשו, אבל התם במצה אע"ג דמצווים במ"ע דאכילת מצה אין נכלל בזה חיוב דארבע כוסות ולכך אצטריך טעמא דאף הן וכו' וזה פשוט לענ"ד: ובברכי יוסף סס"י תע"ג הביא בשם לקוטי הגאון מו"ה מרדכי מודינא כת"י וז"ל אין להקשות יהיו נשים חייבות בסוכה מדרבנן שאף הן היו בעניני כבוד כמו ג' סעודות לר"ת דדוקא במן שיורד לפי הנפשות עמר לגלגלת לנשים כמו לאנשים וא"כ היו הנשים כמו האנשים אבל בעניני כבוד עיקרן היו לאנשים והם היו נופלות עכ"ל:

ואין לנו צורך בכל זה, דלפי' רש"י ורשב"ם שאף הן וכו' היינו שעיקר הנס נעשה על ידם בלא"ה לא קשה מסיכה, ולפי' התוס' שאף להן נעשה נס כבר כתבו תוס' דבמ"ע דאורייתא אין לחייב נשים מצד שאף הן היו באותו נס, ועיין בתשו' מהרי"ל סי' צ"ד בסופו שכתב וז"ל:

דע דג' סעודות נמי דרבנן וקרא, דג' היום אסמכתא וראיה מדפסק ר"ת דנשים חייבות בג' סעודות שאף הן היו באותו נס והך סברא לא מהני אלא למצוה דרבנן כגון מגילה וחנוכה וד' כוסות דאל"כ מצה וסוכה כמי נילף מהאי טעמא כדפי' התוס' עכ"ל:

י"ב ועל פירש"י ז"ל כאן במימרא דריב"ל נשים חייבות בד' כוסות, ג' כנגד ג' כוסות שנאמרו בפסוק זה וכוס פרעה בידי וגו' ורביעי בהמ"ז, שתמהו המפרשים דהוא סותר דברי עצמו במתני' דריש פרקין דשם פי' ד' כוסות כנגד ד' לשיני גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, ראיתי בס' כלי חמדה עה"ת להגאון מדוואהרט נ"י בפ' וארא שהאריך ליישב ותו"ד דנראה מירושלמי בשני מקומות דחיוב ד' כוסות הוא מצוה דאורייתא כנגד ד' לישני דגאולה וא"כ אין לחייב בהם הנשים מצד אף הן היו באותו נס דהא במצוה דאורייתא אין מחייבין את הנשים אף מדרבנן מטעם שאף הן היו באותו נס כמ"ש בטו"א מגילה דף ד' ע"א דמה"ט אינם חייבית בסוכה אף מדרבנן ע"ש (א"ה הי"ל להביא זה בשם התוס' דכאן ובשם תשו' מהרי"ל סס"י צ"ד הנ"ל) וא"כ קשה איך אריב"ל נשים חייבות בד' כוסות שאף הן וכו' לכן פי' רש"י ז"ל דריב"ל לשיטתו אזיל דס"ל בירושלמי ריש פרקין דד' כוסות הם כנגד הכוסות האמורים בשר המשקים דהיא דרשה רחוקה מאוד ופשיטא דהיא רק אסמכתא ואינה מה"ת ולכן יש לחייב נשים מצד שאף הן היו באותו הנס עכ"ד (עיי"ש דף ע"ה ע"ג):

ולפענ"ד אין זה מן היישוב לדעת רש"י ז"ל שכתב בג' מקומות פי. אף הן היו באותו הנס היינו שעיקר הנס נעשה על ידם א"כ בלא"ה לק"מ אמאי פטורות מסוכה אף מדרבנן וא"כ אין הכרח כלל לחלק בין מצוה דאוריי' למצוה דרבנן כי היכי דלא תקשי מסוכה, א"כ אין לומר כמ"ש הגאון הנ"ל נ"י דהי' קשה לרש"י אי ד' כוסות הוי מצוה דאוריי' איך מחייב ריב"ל נשים בד' כוסות מצד אף הן היו באותו נס, דהא לרש"י לשיטתו אין זה קושיא כלל ואפי' במצוה דאוריי' נוכל לחייב נשים מדרבנן מצד שאף הן היו באותו נס הא חדא ועוד דעיקר יסודו בנוי במחכ"ת על קו תוהו ואבני בוהו ומעולם לא עלה על דעת שום אדם לומר דד' כוסות הוא מצוה דאורייתא, ומ"ש שכן נראה מירושלמי בשני מקומות, (א) מירושלמי דריש פירקין ודשקלים פ"ג ה"ב, מהו לצאת (ד' כוסות) ביין של שביעית תני ר' הושעיא יוצאין ביין של שביעית. (ופירושי בעל קרבן העדה ז"ל ובעל תקלין חדתין ז"ל לא ישרו בעיניו מטעם שכתב שם) ובעכ"ח צ"ל כוונת הירושלמי דהשאלה הוא אם מצות ארבע כוסות דוחה איסור דפירות שביעית לאחר הביעור וא"כ עכ"ח דס"ל דמצות ד' כוסות הוא מצוה של תורה (ב) מירושלמי פ"ו דנזיר ה"ה וכו' עיי"ש ואומר על ראשון ראשון כו' דאין משם הוכחה כלל, דהא עכ"ח אין לפרש הירושלמי

כפירושו דהשאלה הוא אם מצית ד' כוסות דוחה איסור דפירות שביעית לאחר הביעור דא"כ איך מסיק הירושלמי תני ר' הושעי' יוצאין ביין של שביעית ומטעם דעשה דוחה ל"ת (דהיינו לאו הבא מכלל עשה דפ"ש לאחר הביעור) הלא בקידושין דף ל"ח ע"א הביאו התוס' ד"ה אקרוב וכו' בשם הירושלמי דאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור ע"ש א"כ אי אמרת דד' כוסות הוי מצוה דאורייי' לפי הדרש כנגד והוצאתי והצלתי וכו' עכ"ח נרמזה מצוה זו ונאמרה עוד קידם הדיבור ואיך דוחה הל"ת דפ"ש לאחר הביעור דנאמר אחר הדיבור, ואם נאמר דהירושלמי כאן ס"ל דעשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת דאחר הדיבור א"כ יהי' הירושלמי סותר זא"ז, ובעכ"ח לפרש הירושלמי או כפי' בעל קרבן העדה או כפי' בעל תקלין חדתין ז"ל ואין מירושלמי זה שום הוכחה דיסבור דד' כוסות הוי מצוה דאורייתא:

ומ"ש מירושלמי פ"ו דנזיר ה"ה וכו' אין מן הצורך להאריך דכל המעיין שם בפי' בעל קרבן העדה ז"ל ובפי' הגאון רידב"ז שליט"א יראה דאדרבה מוכח להיפוך דהירושלמי ס"ל דד' כוסות הוי רק מדרבנן, ועיי"ש בתוס' שירי קרבן מבעל קרבן העדה ז"ל ואין להאריך, ותמהני מאוד על הגאון בעל כלי חמדה נ"י איך נטה מדרך הפשוט בזה:

ומלבד זה תמוה בעיני מאוד איך לרוב בקיאתו בספרי האחרונים לא ראה מ"ש בזה בשדי חמד חלק דברי חכמים סי' ג' אות י"ב וז"ל:

אחר שכתבתי כי' ראיתי להרב נחמד למראה כו' שכתב בשם הרב שדה יהושע שפי' הירושלמי הנ"ל דמבעי' לי ביין של שביעית שחייב לבערו ולשתותו עד כלה הפסח מהו לצאת בו מי אמרינן כיון דמותר לשתות יוצא בו או דילמא כיון דחייב לכלותו מן העולם ושתיה זו שהוא שותה היא למוצוה דרמיא עליה ולא למצוה דד' כוסות קעביד ולא עבדינן מצות חבילות חבילות ופשיט דיוצאין ביין של שביעית עכ"ל ודבריו הללו האירו עיני ושמח לבבי כמוצא שלל רב דלפי"ז הפי' אין בזה שום שייכית לתא דמצות לאו ליהנות ניתנו (רפי' מתקלין חדתין ז"ל) דהא הבעיא היא לענין שביעית קודם זמן הביעור כמבואר ותנוח דעתינו ממאי דהוה תמיה לן היכי נימא במידי דאכילה ושתיה מצל"ל ה"נ ויהא מותר לאכול ולשתות דבר איסור משום דמללה"נ (כמש"ל בס"ק י"א) וכו' עכ"ל ועיין עוד שם בס"ק י"ד וכיון דאית לן פי' הרב שדה יהושע בירושלמי הלז איך רצה הגאון נ"י להוכיח מירושלמי הלז דד' כוסות הוא מצוה דאורייתא מה שלא נמצא בשום ראשון רו אחרון וממילא בנפוטל היסוד יפול כל הבנין שבנה הגאון הנ"ל ליישב סתירת רש"י הנ"ל בזה:

והנכון בזה מ"ש בס' עדות ביוסף להגאון ר' יוסף שאול נאטאנזאהן זי"ע, דרש"י לשיטתו דפירש בברכות דף כ' ע"ב דלכך נשים בבהמ"ז דרבנן משום שלא נטלו חלק בארץ וא"כ כיין דד' לשונות של גאולה הם והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, ולפי"ז כיון דבלשון ולקחתי כתב שם והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם למורשה, והרי נשים לא לקחו חלק בארץ, וא"כ לא שייך הארבע גאולות, לכך הוכרח רש"י לפרש כנגד הכוסות שהוא רמז לגאולתן של ישראל אבל במשנה שפיר פירש"י כנגד ד' לשונות של גאולה שהוא העיקר והכוסות של פרעה אינו רק רמז עכ"ד ודפח"ח והנה בס' תורה תמימה פ' וארא העיר דלמה לא תיקנו כוס חמישי לענין והבאתי אתכם אל הארץ וע"ש מ"ש בזה אמנם לפי"ד הגאון ר' יוסף שאול הנ"ל ניחא דמאמר והבאתי אתכם אל הארץ הוא בכלל ולקחתי כנ"ל, והטעם נלע"ד עפימ"ש חז"ל כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה וכל הדר בא"י וכו' ממילא י"ל דזה שאמר הכתוב ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים, אמנם זה אי אפשר רק כאשר תדורו בא"י, דכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, לכן והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ובזה יתקיים מה שאמרתי ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים, נמצא דוהבאתי אינו ענין בפ"ע אלא שייך אדלעיל ולכך לא תקנו עבורו עוד כוס אחד כנלע"ד נכון ב"ה, (ושוב מצאתי בפי' אמרי יושר שעל המדרש רבה דפוס ווארשא ס"פ וישב שכתב ג"כ בזה"ל, כנגד והוצאתי והצלתי וכו' תימה והרי הוסיף והבאתי, וי"ל דזה תנאי לקיחת ישראל לעם והקב"ה לאלוה דאינו אלא בא"י דהיושב בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה מדרש תלים ע"ה עכ"ל, ושמחתי מאד שכוונתי לדבריו הקדושים בזה):

י"ג בדף ק"ח ע"ב ת"ר הכל חייבין בארבע כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים [א"ה לפ"ר ק"ל מה קמ"ל ריב"ל דנשים חייבות בד' כוסות הא ברי ברייתא מפורשת היא כאן] ואחד תינוקות, א"ר יהודא וכי מה תועלת יש לתינוקות ביין אלא מחלקין להן קליות ואגוזים בע"פ כדי שלא ישנו וישאלו בס' לוית חן עה"ת פ' לך לך מביא בשם הב"ח ז"ל, פירוש דברי ר' יהודא, עפי"מ דפריך הגמ' בדף ק"ט ע"ב על תקנה דד' כוסות הא הוי סכנה משום זוגות, ותירץ רבא כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה, והנה איתא בדף ק"י ריש ע"א ולא אמרן (דמרעי לי זוגות) אלא לצאת לדרך (אחר הזוגות) אבל לעמוד בביתו לית לן בה, א"ר זירא ולישן כלצאת לדרך דמי, והשתא א"ש דקאמר ת"ק הכל חייבין בד' כוסות אפי' קטנים, רק דקשה הא הוי זוגות וצ"ל דכוס של ברכה מצטרף לטובה וכו' ועז"א ר' יהודא מה תועלת יש לקטנים ביין הרי פטורין מן המצות וליכא למימר כתי' כוס של ברכה וכו' א"כ הדק"ל דהוי סכנה, ועכדצ"ל דלא אמרן אלא

לצאת לדרך אבל בביתו לית לן בה, אך הא לישן כלצאת לדרך דמי, וניחוש שמא ישנו, עז"א אלא מחלקין להן קליות ואגוזים כדי שלא ישנו עכ"ד ודפח"ח:

י"ד בדף ק"ט ע"ב פריך הגמ' אתקנה דד' כוסות היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי והקשה בשו"ת חוות יאיר ז"ל סי' כ"ה מה פריך הא בדף ק"י ע"א אמר עולא עשרה כוסות אין בהם משום זוגות דתנא עשרה כוסות תיקנו חכמים בבית האבל ואי ס"ד עשרה כוסות י"ב משום זוגות היכי תיקנו רבנן מלתא דאתי לידי סכנה ע"ש, א"כ ה"נ מה פריך היכי תיקנו רבנן ד' כוסות, אדרבה ניקום ונוכיח מאחר דתיקנו רבנן ד' כוסות עכ"ח דבד' כוסות אין בהם משום זוגות כהוכחת עולא בעשרה כוסות וע"ש מ"ש בזה וצפענ"ד י"ל עפי"ד הצל"ח ז"ל כאן שכתב על קושי' הגמ' דלכאורה יפלא הלא בכל ליל שבת וליל י"ט תיקנו רבנן כוס של קידוש וגם בהמ"ז על הכוס ובפרט להפוסקים שגם ביחוד טעונה כוס ולמה לא הי' קשה לו היכי תיקנו רבנן זוגא וכו', ולכן נראה דודאי ידע שאין כוס של קידוש מצטרף לכוס של בהמ"ז שהרי בהמ"ז הוא כמו היסח הדעת וסילוק, אלא שהי' קשה לו על השני כוסות הראשונים שהם זוגא ולא ישתה אדם תרי, וכן על שני כוסות האחרונים, ורבא השיב לו שכוס של ברכה מצטרף לטובה, שאעפ"י שהי' הפסק בנתים הסעודה כולה אפ"ה מצטרף לטובה, ובזה מיושב מה דאמר דמצטרף לטובה דנראה כמיותר ודי הי' באומרו כוס של ברכה אין מצטרף לרעה ולפי"ז ניחא דמוכרח לומר דמצטרף לטובה דאל"כ עדיין הי' קשה על תרי כסא קמאי עכ"ד הצל"ח ז"ל ודפח"ח וא"כ מיושב שפיר קושי' החוו"י ז"ל דאין לומר אדרבה מדתיקנו רבנן ד' כוסות אנן ניקום ונוכיח דבד' כוסות אין בהם משום זוגות, זה אינו דהא עיקר קושי' הגמ' הי' על השני כוסות הראשונים שהם זוגא, ובזה ודאי אין לומר ניקום ונוכיח דבשני כוסות אין בהם משום זוגות, דא"כ תקשי היאך תניא ולא ישתה אדם תרי, אלא ודאי בשני כוסות לכ"ע יש בהם משום זוגות, א"כ קשה על השני כוסות הראשונים שהם זוגא וא"ש ודו"ק:

ט"ו רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה וכו' הקשה בס' אור חדש ז"ל לפי מ"ש לעיל (בדף ק"ח ע"א בד"ה ודרך חידוד וכו') דקשה לכאורה בהא דאמרינן כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה מה יתרון יש במצוה זו יותר משאר כוסות שכולן מצוה דרבנן היא וצ"ל דלכוס של בהמ"ז איכא יתרון דבהמ"ז דאורייתא, א"כ התינח באנשים אבל בנשים דבעיא דלא איפשטא לרבא גופי' במס' ברכות אי נשים חייבות מדאורייתא או מדרבנן אכתי קשה היאך חייבו חכמים גם את הנשים בד' כוסות האיכא סכנה משום זוגות, וכתב ע"ז ב' תירוצים (א) כיון דזהו מצוה באפי' נפשי' גם בשאר ימות השנה

חשיבא טפי מהני כוסות דאינם חייבים רק בלילה הזה (ב) דבאמת לית לי' לרבא דנשים חייבים בד' כוסות יעו"ש, ותירוצו הב' הוא תמוה במחכ"ת דנהי דרבא יכול לחלוק על ריב"ל דאמר לעיל נשים חייבות בד' כוסות, אבל היאך יש בכוחו לחלוק על ברייתא מפורשת לעיל דף ק"ח סוף ע"ב ת"ר הכל חייבין בד' כוסות הללו אחד אנשים ואחד נשים מבלי שום חולק וצ"ע:

אמנם לענ"ד יש ליישב קושי' האור חדש ז"ל עפ"י מה דקשה לי על רבא מ"ט לא אמר כרבינא דמתרץ ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באנפי נפשה היא ופרש"י ורשב"ם ואין מצטרפין זה לזה, ובעכצ"ל דרבא ס"ל דד' כוסות כולם מצוה אחת היא, ודלא כרבינא דכאו"א מצוה בפ"ע, אמנם צריך להבין באמת במאי קמיפלגי, ונלע"ד דפליגי בטעם שתיקנו ד' כוסות הני ד' כנגד מי, דרבא סובר דד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, ולפי"ז י"ל דכולן מצוה אחת היא, כמו בציצית דכתיב גדילים תעשה לך על ארבע כנפות וגו' ואחז"ל ולא בעלת ג' ולא בעלת ה', וכתב רש"י ז"ל בחומש ס"פ שלח בשם רבי משה הדרשן, על ד' כנפות וכו' כנגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, וקיי"ל בטוש"ע או"ח ר"ס י"ג דארבעתן מצוה אחת, ודלא כר' ישמעאל דס"ל ארבעתן ארבע מצות יעו"ש, א"כ כמו התם ד' ציצית דהוא ג"כ כנגד ד' לשונות של גאולה מצוה אחת היא, ה"נ ד' כוסות שהם כנגד ד' לשונות של גאולה מצוה אחת היא, ולכך הוצרך רבא לתרץ כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה, אבל רבינא ס"ל דד' כוסות הם כנגד ד' כוסות האמורים בשר המשקים. כירושלמי כאן וכמדרש רבה ס"פ וישב וע"ש בפי' נבחר מפנינים בשם תורת חיים ז"ל, או כפרש"י לעיל דף ק"ח ע"א במימרא דריב"ל נשים חייבות בד' כוסות, ג' כנגד ג' כוסות דכתיבי בפסוק וכוס פרעה בידי, וכוס ד' בהמ"ז יעו"ש, וא"כ ד' כוסות אין דומים כלל לד' ציצית, ולכך סובר דכל כוס וכוס מצוה בפ"ע היא וא"ש:

והנה כבר כתבתי לעיל בדף ק"ח ע"א על סתירת רש"י דבמשנה ריש פרקין פי' דד' כוסות הם כנגד ד' לישני דגאולה ובדף ק"ח על מאמר ריב"ל נשים חייבות בד' כוסות פי' ג' כנגד ג' כוסות דכתיבי בפסוק וכוס פרעה וגו' והבאתי בשם הגאון ר' יוסף שאול נ"ז ז"ל מלבוב שתירץ דרש"י לשיטתו דפירש בברכות דף כ' דלכך נשים בבהמ"ז דרבנן משום שלא נטלו חלק בארץ וא"כ כיון דד' לשונות של גאולה הם והוצאתי והצלתי כו' ולפי"ז כיון דבלשון ולקחתי כתיב שם והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם למורשה, והרי נשים לא לקחו חלק בארץ, וא"כ לא שייך הארבע גאולות, לכך הוכרח רש"י לפרש כנגד הכוסות שהוא רמז לגאולתן של ישראל אבל במשנה שפיר פירש"י כנגד ד' לשונות

של גאולה שהוא העיקר והכוסות של פרעה אינו רק רמז עכ"ד ודפח"ח ומעתה יתורץ שפיר קושי' האור חדש הנ"ל מה יענה רבא להא דנשים חייבות בד' כוסות ושם לא שייך תירוצו דכוס של ברכה מצטרף לטובה וכו', ולפי דברינו לק"מ דעד כאן לא פליג רבא על רבינא אלא באנשים דלדידהו תקנת ד', כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה ע"כ הוי כמו ד' ציצית דהוא ג"כ כנגד ד' לישני דגאולה וקי"ל דארבעתן מצוה אחת כנ"ל, אבל בנשים דבדידהו לא שייך הארבע גאולות, ועכ"ח הא דתיקנו לנשים ד' כוסות הוא כנגד הכוסות דפרעה, א"כ בזה גם רבא מודה לי' לרבינא דכל כוס וכוס מצוה באנפי נפשה היא ואין מצטרפין זה לזה ובלא"ה ליכא סכנה דזוגות וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בס"ד:

ט"ז ובגוף דברי האיר חדש הנ"ל שכתב דלכוס של ברכה יש יתרון על שאר הכוסות משום דבהמ"ז דאורייתא, הא חדא ועוד כיון דזהו מצוה באפי נפשי' גם בשאר ימות השנה חשיבא טפי מהני כוסות דאינם חייבים רק בלילה הזה:

וכלע"ד להוכיח כסברא הראשונה דהיתרון של כוס בהמ"ז הוא משום דבהמ"ז דאורייתא, דכבר כתבתי לעיל בשם הצל"ח ז"ל דעיקר קושי' הגמ' מסכנה דזוגות הוא משני כוסות הראשונים שהם זוגא יעו"ש, ולכאורה קשה ע"ז אמאי לא מתרץ דכוס של קידוש אין מצטרף לרעה עם הכוס השני, אמנם זה טעות דהרי גם לכוס של ברהמ"ז ליכא יתרון על שאר הכוסות רק משום דבהמ"ז מדאורייתא, א"כ הקידוש ביו"ט דאינו מדאורייתא רק מדרבנן כמ"ש הה"מ בסוף הל' שבת (ועיין בלח"מ פי"ב מה' עכו"ם ה"ג שכ' דכן נ"ל עיקר ע"ש), א"כ אין לכוס של קידוש שום יתרון על שאר הכוסות, ולכך פריך שפיר משני כוסות הראשונים בכל יו"ט דפסח שחל להיות בחול, רק זה ניחא אי אמרינן כפי' הא' של האו"ח הנ"ל, אבל אי אמרינן דיתרון של כיס בהמ"ז הוא משום דזהו מצוה באפי נפשי' גם בשאר ימית השנה וכו' א"כ הדק"ל מה פריך משני כוסות הראשונים הא כוס של קידוש דהוא גם בשאר ימות השנה וכו' א"כ הדק"ל מה פריך משני כוסות הראשונים הא כוס של קידוש דהיא גם בשאר ימים טובים חשיבא טפי ואין מצטרף לרעה עם כוס הב' אעכ"ח העיקר כסברא הראשונה של האו"ח ז"ל ודו"ק:

רבינא אמר ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי נפשי' הוא יש לדקדק על אימרו "דרך חירות" שנראה כמיותר ודי הי' באומרו ד' כסי תקינו רבנן כל חד וחד מצוה באפי נפשה וראיתי למרן החידא ז"ל בס' פתח עינים שעמד בזה וביאר עלי' בהקדם מ"ש המפרשים בד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וכו' דלמא כתיבי בלשונות שונים ותסגי בחד, אלא שארבעה פרקים היו דמשפט המצריים י"ב חודש, ובניסן הקודם התחילו לבא המכות עליהם, ובודאי דממכת הדם ואילך הקלו העבודה

ותוקף השעבוד מישראל, כי היו עסוקים וטרודים באבלם אשר הוכו במכות נמרצות, ואח"כ בתשרי בטלה העבודה לגמרי כמ"ש פ"ק דר"ה, ואח"כ בניסן נגאלו גאולה שלימה כי ע"י קריעת ים סוף שמעו עמים ירגזון ונגאלו מכל צר ואויב ומכל עם ולשון, וזש"ה והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים היינו תוקף השעבוד שבהתחלת המכות אכן סר מר מרירות הוקף השעבוד, ואח"כ והצלתי אתכם מעבודתם אף עבודה כל שהיא והיינו בתשרי כאמור, ואח"כ וגאלתי וכו' גאולה שלימה והיינו בניסן ואח"כ ולקחתי אתכם לי לעם וכו' בנתינת התורה והיינו בסיון עכ"ד המפרשים, והנה אמרו חז"ל דד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה, והיינו דאמר רבינא ד' כסי תקינו רבנן "דרך חירות" כלומר כמו שהי' הדרך לינצל מעט מעט בארבעה פרקים בניסן ותשרי וניסן וסיון, וזהו דרך חירות כפי הדרך שהיה החירות בזמנים מתחלפים וא"כ כל חד וחד מצוה באפי' נפשה זכר להההוא פרקא כי כל כוס רומז לפרק אחד והדין נותן כי כל אחד נדרש לעצומו עכ"ל הטהור :

ולפי מ"ש אני בעניי לעיל ביישוב קושי' האור חדש ז"ל דרבא ס"ל דד' כוסות הם כנגד ד' לישני דגאולה אבל רבינא ס"ל דהם נגד ד' כוסות דפרעה וכוס פרעה בידי וגי' כריב"ל בירושלמי דריש פרקין ע"ש באורך טעמי ונימוקי בזה, חזר הדקדוק למקומו, מה רצה רבינא באומרו ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות ומה ענין זה לאומרו כל חד וחד מצוה באפי נפשי' הוא והנה המעיין ברי"ף ורא"ש לכאן יראה שהעתיק דברי רב נחמן ודברי רבא כלשון המובא בגמ' אבל כשהגיעו לדברי רבינא שינוי מלשון הגמ' וכתבו רק רבינא אמר כל חד וחד מצוה מצוה באפי נפשי היא והשמיטו לגמרי הנך ששה תיבות ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות הכתובים בגמ' ואין לומר כי לאהבת הקיצור עשו כן, זה אינו דהרי לקמן בסוף פרקין על המשנה, מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, כתב הרי"ף ז"ל, א"ל רבינא לרבא (ובהרא"ש שם איתא א"ל רב חנן לרבא כמו שהוא בגמ' שלפנינו) שמעת מינה ברכה טעונה כוס א"ל ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות הואיל ואיכא (ובהרא"ש גריס הואיל ל ואיתנייהו) כל חד וחד נעביד בי' מצוה (ובהרא"ש גרס בכל חד וחד נעביד חדא מצוה) עכ"ל, הרי לפניך דשם לא קיצרו רק העתיקו דברי רבא ככל הכתוב בגמ', וכאן בדברי רבינא נטו מן הדרך, והשמיטו לגמרי הנך ו' תיבות ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, והלא דבר הוא, אלא ודאי מכאן ראי' דדוקא אליבא דרבא דס"ל ד' כוסות הם כנגד ד' לישני דגאולה י"ל ארבע כסי תקינו רבנן "דרך חירות" כפי הדרך שהי' החירות שהי' באמת ארבע גאולות ולא רק ארבע לשונות וכמש"ל בשם המפורשים, אבל אליבא דרבינא דס"ל ד' כוסות הם כנגד ד' כוסות דפרעה אי אפשר

לומר דארבעה כסי תקינו רבנן ודרך חירות" הוא נתינת טעם למאי דקאמר כל חד וחד מצוה באפי נפשי הוא, דהלא רבינא לית לי' כלל דד' כוסות הם כנגד ארבע גאולות, לכך לקמן דף קי"ז ע"ב העתיק הרי"ף והרא"ש ז"ל דברי רבא ככל הכתוב בגמרא ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות, אבל כאן אליבא דרבינא השמיטיו בכוונה מכוונת כל הני ששה תיבות ולא גרסי להו כ' עיקר הגירסא באמת היא, רבינא אמר כל חד וחד מצוה באפי נפשי הוא, ותו לא, ומזה אדרבה ראי' גדולה יש למה שכתבתי ודוק:

ובדברי רבא לקמן דף קי"ב ע"ב, ארבע כסי תקינו להו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה, שכתבנו לעיל פי' "דרך חירות" היינו כפי הדרך שהי' החירות שהיו ממש ארבע גאולות, (ולא רק ארבע לשונות של גאולה, אבל הגאולה היתה רק אחת), כי באמת היו שם ארבע גאולות שונות, כמ"ש החיד"א ז"ל בשם המפורשים, ולכך כיון דהיו ארבע גאולות, משו"ה תיקנו חכמים כנגדם ארבע כוסות, וז"ש ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות קצת קשה מה נתינת טעם הוא זה למאי דקאמר אח"כ, כל חד וחד נעביד ביה מצוה, וי"ל דבאמת אין זה נתינת טעם למאי דקאמר כל חד וחד וכו' אלא הוא ענין בפ"ע ופירושו כמ"ש הרי"ף והרא"ש ז"ל ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות, הואיל ואיתניהו יהו בכל חד וחד נעביד חדא מצוה, והוא כעין שאמרו בברכות דף ט"ל ע"ב הואיל ואתעביד בי' מצוה אחריתי ע"ש ועוד י"ל דידוע דתכלית כל הארבע גאולות הי' כדי שנקבל התורה הקדושה ותכלית התורה הוא קיום המצות, כדאי' בברכות י"ז ע"א מרגלא בפומ' דרבא תכלית חכמה, עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים ע"ש, וכיון דקיום המצות הוא תכלית כל הארבע גאולות ממצרים, לכן שפיר אמר רבא ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות דהיינו כנגד הארבע גאולות כנ"ל, ולכך כיון דתכלית כל הארבע גאולות הי' קיום המצות, משו"ה הסברא מחייבת דכל חד וחד נעביד ביה מצוה, כיון שזה עיקר התכלית של הארבע גאולות שכנגדם תיקנו רבנן ארבע כוסות וא"ש ודו"ק:

י"ט ובגוף דברי החיד"א ז"ל בביאור דברי רבינא ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי נפשי' הוא, דרצונו לומר דרך חירות כפי הדרך שהיה החירות בארבעה פרקים בניסן ותשרי וניסן וסיון וא"כ כל חד מצוה באפי נפשי' זכר להההוא פרקא כי כל כוס רומז לפרק אחד :

יש לתמוה עליו דא"כ עיקר החידוש שהעלה רבינא הוא, דארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, וממילא נמשך ממנו הדין דכל חד וחד מצוה באפי נפשי', א"כ קשה על רבא מ"ט לא אמר כרבינא ואמאי הוצרך לתרץ דכוס של ברכה מצטרף לטובה, הלא הוא

בעצמו אמר לקמן דף קי"ב ע"ב לרבינא, ארבע כסי תקינו רבנן דרך חירות, וא"כ ממילא מוכח דכל חד וחד מצוה באפי נפשי' הוא וליכא משום זוגות וצ"ע:

שו"ר די"ל דהחיד"א ז"ל אזיל בשיטת הרשב"ם ז"ל לקמן דף קי"ב ע"ב שכתב, ה"ג ארבע כוסות תקינו להי רבנן וכל חד וחד נעביד ביה מצוה, ונראה בעליל מדבריו דלא גריס בדברי רבא שם הנך ב' תיבות "דרך חירות" א"כ לפי"ז לרבא לא נגלה רז זה דארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות דייקא, ולכך פליג כאן על רבינא וס"ל דארבע כוסות כולן מצוה אחת היא ובזה ניחא מאי דהרשב"ם ז"ל מחק לקמן דף קי"ב ע"ב הנך ב' תיבות "דרך חירות" ולא גריס להו, וכאן בדברי רבינא גריס להו, (מדשתיק לגירס' הספרים שלפנינו ולא הגיה כלום), אלא הוא הדבר אשר דברתי, דכיון דרבינא הוציא דינו דכל א' וא' מצוה בפ"ע הוא, מדתיקנו רבנן ד' כוסות דרך חירות" א"כ עכ"ח מוכח דרבא לא ס"ל כן, דאל"כ לא הוה פליג על רבינא, ולכן לקמן דף קי"ז ע"ב בדברי רבא מצא הרשב"ם ז"ל מקום להגיד ובכוונה מכוונת מחק הנך ב' תיבות "דרך חירות" מן הספר, וכמה עמקו מחשבותיו בזה וא"ש ודו"ק ומלבד זה י"ל עוד דהחיד"א ז"ל אזיל בשיטת הסמ"ג עשין סי' מ"א דגריס לקמן דף קי"ז ע"ב א"ל רבינא לרב אשי ש"מ ברכה טעונה כוס א"ל ארבעה כוסות תקנו חכמים בכל א' וא' א"כ תעשה בו מצוה עכ"ל עיי"ש א"כ לפי"ז לק"מ על החיד"א ז"ל כמובן:

כ ואמנם לפי גירסת הרי"ף והרא"ש וכ"ה גם גירסת רבינו חננאל ז"ל (בגליון הש"ס ד' ווילנא) לקמן דף קי"ז ע"ב דרבא הוא דאמר ארבע כסי תקיני רבנן דרך חירות, א"כ עכ"ח אי אפשר לגרוס כאן בדברו רבינא ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, דכיון דתרוייהו ס"ל דד' כוסות כנגד ארבע גאולות א"כ במאי קמיפלגי ואמאי ס"ל לרבא ארבעתן מצוה אחת ורבינא ס"ל ארבעתן ארבע מצות, לכך מחקו הרי"ף והרא"ש וגם רבינו חננאל ז"ל בגליון הש"ס ווילנא כאן, מדברי רבינא הנך ששה תיבות, ארבאעה כסי תקינו רבנן דרך חירות, הכתובים בגמ' שלנו, ולא גרסי להו, והוא ראיה למש"ל ביישוב קושי' האור חדש ז"ל, דדוקא רבא הוא דס"ל דד' כוסות הם כנגד ד' גאולות ולכך ס"ל דמצוה אחת היה כמו ד' ציציות דהם ג"כ כנגד ד' גאולות וקיי"ל דמצוה אחת היא, אבל רבינא ס"ל דד' כוסות הם כנגד ד' כוסות דפרעה כריב"ל בירושלמי דריש פירקין, ולכך ס"ל דארבעתן ארבע מצות ואין בהם משום זוגות, וגם אין מעכבין זה את זה כע"ש בהגהות וחידושי הרש"ש ז"ל לכאן ע"ש. (שוב מצאתי בש"ס ווילנא בהגהות וחידושים מהגאון מ' אלעזר משה הלוי הורוויץ שליט"א אבדק"ק פינסק שכתב בדף קי"ז ע"ב וז"ל:

תקנו רבנן דרך חירות הך דרך חירות מיותר לפי גי' רשב"ם אבל לא לפי גי' הרי"ף לעיל ק"ח ב'. וז"ש רשב"ם הכא הכי גרסינן עכ"ל ע"ש. ואולי יכלול במלות קצרות כל מ"ש אני באריכות, והבן):

כ"א וביישוב קושי' האור חדש הנ"ל, עוד אתי דבר נחמד בזה תלי"ת, דהנה לכאורה מה פריך הגמ' האיכא סכנה משום זוגות ומאי קושיא הא כללא בידנו שומר מצוה לא ידע דבר רע, כדקיי"ל באו"ח סי' תנ"ה בהג"ה ס"א דאין לשפוך בשכונת המת מים שנשאבו למצת מצוה וגם לא משום תקופה הנופלת, משום דשומר מצוה לא ידע דבר רע ולא חיישי' לסכנה, וכ"כ כמה פוסקים מפורסמים דביבום לא שייך איסור קטלנית משום דשומר מצוה לא ידע דבר רע (עיין בתשו' נוב"י ז"ל מהד"ק אהע"ז סי' י') וא"כ ה"נ במצות ד' כוסות אין לנו לחוש לסכנה, אמנם באמת זה טעות ולא דמי כלל לכל הני דכתיבנא, כי התם כבר יש מצות מצה או מצות יבום בעולם, ולכן שפיר אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע ולא חיישינן לסכנה, אבל כאן קושי' הגמ' היא על עיקר חלות התקנה, היאך התחילו חכמים כלל לתקן ד' כוסות האיכא סכנה משום זוגות, וז"ש הגמ' היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה ש וע"ז משני רבא כוס של ברכה מצטרף לטובה וכו' והטעם משום דבהמ"ז דאורייתא יש יתרון לכוס של ברכה על שאר הכוסות ולכך מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה, וא"כ כיון דעיקר התקנה ניתקנה לאנשים דלדידהו בהמ"ז דאורייתא וליכא סכנה משום זוגות, עכ"פ כבר יש מצות ד' כוסות בעולם, ממילא אף דבנשים הוי בעיא דלא איפשטה לרבא גופי' במס' ברכות אי נשים חייבות בבהמ"ז דאורייתא או דרבנן, ולא שייך בהו תירוצא דרבא דכוס של ברכה מצטרף לטובה וכו' מ"מ כיון דמעיקר הדין גם נשים חייבות בד' כוסות מטעם שאף הן היו באותו הנס, שוב לא קשה האיכא סכנה, דהא באמת שומר מצות לא ידע דבר רע ולא חיישינן לסכנה וא"ש ודו"ק:

כ"ב בתוס' ד"ה רבא וכו' אע"ג דרבא גופי' קאמר לקמן (בדף ק"י ע"ב) וישמרך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף וכו':

כתב בס' משיב נפש (נדפס מחדש על פסחים) וז"ל, ולע"ד י"ל דהצל"ח הקשה דל"ה צ"ל מצטרף לטובה והי' די באומרו כוס של ברכה אין מצטרף לרעה, וגם האו"ח הקשה דמה יתרון יש לכוס בהמ"ז על שאר כוסות שכולן מצוה דרבנן, ולע"ד י"ל דהגם דאמר רבא לקמן וישמרך לרעה לא מצטרף היינו היכא דשתה ד' כוסות אין מצטרף השלישי ונחשב כאלו לא שתה כלל אבל הכא כיון שע"כ הקפידו חכמים על המספר לח שייך לכאורה לומר דאין מצטרף לרעה דא"כ דנחשב כאלו לא שתה היאך יצטרף לד' כוסות

שהקפידו חז"ל על המספר שיהי' בכיון ארבעה, ע"ז אמר דבכ"ז כוס של בהמ"ז דהוי כוס ג' דהוא וישמרך מצטרף לטובה וההי"ד דמצטרף לחשבון ד' כוסות ובכ"ז לענין זוגות לא מצטרף, ולעולם הטעם משום דהוי ג' וישמרך. עכ"ל:

והנה רצה המחבר הזה להביא לנו אומר מן החדש, אמנם בחמת כולו ישן:

דמ"ש דמצטרף לטובה היינו לענין חשבון ד' כוסות, כבר כתוב בס' עיון יעקב שעל הע"י לכאן וז"ל מצטרף לטובה פי לצאת ידי חובות ד' כוסות ולא לרעה לחוש לזוגות ועיין פירש"י עכ"ל, ומ"ש דכוס של ברכה היינו וישמרך, כבר כתוב בס' קרבן נתנאל שעל הרא"ש לכאן שכתב ע"ד התוס' ורשב"ם כאן, ולולי דבריהם אמינא דזה בעצמו קאמר רבא כוס של ברכה שהוא כוס שלישי שהוא כנגד וישמרך לטובה מצטרף לרעה לא מצטרף עכ"ל:

אמנם הרי לפנינו דהתוס' ורשב"ם לא ס"ל הכי ואליביהו כתב האו"ח מה שכתב:

כ"ג בשאגת ארי' סי' י"ב תמה על נשי דידן שהרבה נשים שאין קורין ק"ש וברכותי' מפני שהן פטורין מק"ש וברכותי' ואין נזהרין להזכיר יצ"מ כלל הא קיי"ל כבן זומא דדריש ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות א"כ מ"ע דהזכרת יצ"מ נוהג בימים ובלילות והוי מ"ע שאין הזמן גרמא ונשים חייבות, ותירץ בסברא דקה מן הדקה דאעפי"כ הוי מ"ע שהזמן גרמא ע"ש:

אמנם לפי מ"ש הפרמ"ג ז"ל בפתיחה כוללת לאו"ח (בפתיחה להל' ק"ש) וז"ל, ובפריי לא"ח בהל' פסח עמדתי ע"ז אם ספור יציאת מצרים מ"ע תמיד בכל יום ח' ביום וח' בלילה למה מנאה הר"מ ז"ל ברפ"ח מה' חמץ ומצה לספר ביצ"מ באותו הלילה וגם על הקרא קשה והגדת לבנך כו' והא בכל יום מחויב בלילה ג"כ וכ"ת והגדת באורך ובהוצעה כו' זה לא ניתן להאמר כלל כו' ומיהו י"ל דביום מ"ע לומר יציאת מצרים אבל בלילה דאתיא מריבויא כל ימי חייך להביא הלילות וכבר ידוע דכל מילי הבאים מריבוים לא נכנס במנין מצות ואינם מ"ע רק מצוה בעלמא מה"ת, ויציאת מצרים באותו הלילה (ר"ל בליל ט"ו ניסן) מצות עשה הוה, שהפרש יש בין מצוה בעלמא מה"ת ובין מ"ע כמו שיראה הרואה במנחות ע"ח א' בעומר יע"ש בתוס' ובדף ה' שם ובצאן קדשים יע"ש עכ"ל ר א"כ לפי"ז בלא"ה הוי מ"ע דהזכרת יצ"מ בכלל מ"ע שהז"ג דהא המ"ע אינה רק ביום, ומה דמזכירי' יצ"מ גם בלילה מריבויא דכל, זה אינו מ"ע רק מצוה בעלמא מה"ת ולא נכנס במנין מצות וגם אינה בכלל מ"ע, א"כ "המצות עשה" דהזכרת יצ"מ, שפיר הוי הזמן גרמא, דהא מה דהוי מ"ע להזכיר יצ"מ זה אינו נוהג אלא ביום וא"ש ודו"ק.

(ומה שציין הפמ"ג מנחות ע"ח א' הוא ט"ש ונ"ל ס"ח א' וכוונתו על התוס' שם בד"ה והא כתיב ועיי"ש בגליון הש"ס:

ומה שהקשה מורי הגאון מהר"ם שיק ז"ל בחיבורו לתרי"ג מצות מצוה כ"א דמה בכך דהוי מ"ע שהז"ג מ"מ ליחייבו נשים מטעם שאף הן היו באותו הנס, כבר כתבתי לעיל דאין זה קושי' כלל, דהרי כתבו התוס' לעיל דף ק"ח ע"ב דבמצוה דאורייתא אין לחייב נשים מה"ט ורק במצוה דרבנן מהני סברא זו לחייבם יע"ש, וכן הבאתי לעיל בשם תשו' מהרי"ל סס"י צ"ד יע"ש, וכעת מצאתי כן גם במרדכי פ"א דמגילה בהג"ה וז"ל, וא"ת יהיו נשים חייבות בסוכה שאף הן היו בנס דעניי כבוד וכן יהיו חייבות במצה מטעם זה וכו' וי"ל דלא אמרינן האי טעמא אלא במילתא דרבנן כגון מגלה וחנוכה וד' כוסות עכ"ל ע"ש:

אמנם אי קשיא הא קשיא הא איתקש בחד קרא הזכרת יצ"מ לאכילת חמץ דכתיב בס"פ בא ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' ולא יאכל חמץ, א"כ נדרוש היקישא כל שישנו בלא יאכל חמץ ישנו בזכור את היום הזה כדפי' רש"י ז"ל בחומש, זכור את היום הזה, למד שמזכירין יציאת מצרים בכל יום עכ"ל ופי' במזרחי וגור ארי' דזכור הוא מקור ופירושו בלשון הוה תמיד כמו זכור את יום השבת בפ' יתרו שפירושו עליכם לזכור תמיד את יום השבת ולפיכך ג"כ כאן פירושו שיזכרו יצ"מ בכל יום ע"ש וכיון דנשים ישנם בלא יאכל חמץ ישנם נמי בזכור את היום הזה וחייבות להזכיר יצ"מ בכל יום, (ועיין כפות תמרים סוכה דל"א ע"א שכתב דמ"ש רש"י שם דלא דרשינן היקש אח"כ הוא מקובל מסיני היינו דוקא לר' יהודא אבל אליבא דרבנן ודאי רש"י מודה דאדם דן היקש מעצמו וכדמוכח מפירש"י במס' ר"ה דל"ד ע"א עייש"ה), ואע"ג דהוקשה כה"ת כולה לתפילין לפטור נשים ממ"ע שהז"ג, מ"מ כאן דאיכא היקש לחייבם ודאי לחומרא מקשינן וחזרה למקומה תמיהת בעל שג"א ז"ל על הני נשי דידן שאין נזהרין להזכיר יצ"מ בכל יום:

מיהו לזה י"ל דהני נשי דידן סומכים בזה על דעת הרמב"ם ז"ל ברפ"ז מה' חמץ ומצה דזכור את היום הזה לא קאי על הזכרת יצ"מ בכל יום כפרש"י ז"ל, אלא על ליל ט"ו בניסן דוקא קאי, וז"ל הרמב"ם שם, מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת, ומנין שבליל ט"ו ת"ל והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך עכ"ל וכוונתו ז"ל לפענ"ד, דמ"ע לספר בפה דוקא ולא בלב כמו שנאמר זכור את יום השבת שהוא בפה דוקא ומזה נלמד דזכור

הוא בפה דוקא, ומנין שבליל ט"ו, ר"ל מנין שבלילה דוקא דילמא המצוה מבעוד יום לז"א, ת"ל והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, עכ"פ ס"ל הרמב"ם ז"ל דזכור את היום הזה קאי על ליל ט"ו בניסן דוקא א"כ אין לדרוש היקישא לחייב נשים בהזכרת יצ"מ בכל יום, אמנם בסיפור יצ"מ בליל ט"ו בניסן אפשר שפיר לחייב גם הנשים מה"ת מהיקש הנ"ל דכל שישנו בלא יאכל חמץ ישנו נמי בזכור את היום הזה דקאי על סיפור יצ"מ בליל ט"ו בניסן כנ"ל, וכן כתב באמת בהגהות מראה כהן הנדפס בש"ס ווילנא מהגאון ר' שלמה הכהן מו"ץ בווילנא בהגהות השייכים לפסחים דף קט"ז ע"ב עו"ש, אך לפענ"ד גם זה אינו מוכרח, כי י"ל דהוקשה כה"ת כולה לתפילין לפטור נשים ממ"ע שהז"ג ואף דלקולא ולחומרא לחומשא מקשינן, מ"מ בזה דההיקש שהוקשה כה"ת כולה לתפילין הוא מקובל מסיני, וההיקש דכל שישנו בלא יאכל חמץ ישנו בזכור את היום הזה אינו מקובל מסיני רק אנן דרשינן לי' מעצמנו בזה י"ל דההקיש המקובל מסיני אף שהוא לקולא עדיף טפי מההיקש שאינו מקובל מסיני אף שהוא כחומרא וצ"ע ושקידה בש"ס ופוסקים אם לא נמצא ההיפך מסברתי זה ועיין בס' חיי אדם כלל ק"ל דין י"ב דמסיק דעכ"פ מדרבנן חייבות בסיפור יצ"מ כיון דחייבות בד' כוסות וקיי"ל דאם שתאן שלא על הסדר לא יצא וא"כ עכ"ח חייבות בהגדה כדי שתשתה על הסדר וכ"כ תוס' להדיא בסוכה ל"ח ע"א ד"ה מי שהיה יעו"ש, ובקיצור שו"ע סי' קי"ט ס"ב כתב דגם הנשים חייבות בסיפור יצ"מ אך לא גילה דעתו אי מדאוריי' או מדרבנן דוקא ואין להאריך בזה יותר:

(שוב לאח"ז ראיתי בשדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ט"ו אות ט' שכתב בשם ס' כפי אהרן שקריאת הגדה היא מ"ע שהז"ג ואין הנשים חיבות משום דלמצוה דאורייתא לא מהני הטעם דאף הן היו באותו הנס יעו"ש, ופלא שלא זכר שר דברי החיי אדם כלל ק"ל דין י"ב הנ"ל, ושי"ר שגם בס' שמחת הרגל להחיד"א ז"ל על הגדה של פסח כתב קודם כהא לחמא עניא בזה"ל, ודע דנשים חייבות בהגדה ודלא כהרב בית דוד עכ"ל, וע"ש עוד מ"ש בהשמטות שבסוף הספר, ופלא על בעל שדי חמד זצ"ל שלא ראה כל זאת):

כ"ד וכעת יצא לאור ס' לקוטי סופר על תרי"ג מצות ח"ר וראיתי שכ' במצוה כ"א בסוג אשה בשם כלי חמדה עה"ת פ' וארא שכתב דדוקא מ"ע שממתן תורה ואילך נפטרו הנשים מכח היקשא דתפילין היכא דהוי מ"ע שהז"ג משא"כ מ"ע דקודם מ"ת כגון סיפור יצ"מ נשים חייבות אע"ג דהוי מ"ע שהז"ג, ואע"ג דמצות תפ לין נאמרה ג"כ לפני הדיבור מ"מ לא היתה נוהגת בפועל אלא לאחר הדיבור, ועיין בקונטרס מבן המחבר הנדפס בכלי חמדה הנ"ל סוף חלק ויקרא:

ולפענ"ד י"ל עפ"י סברא זאת דגם לר' יהודא דס"ל סומא פטור מכל המצות בב"ק פ"ז ע"א מקרא וזאת המצוה והחוקים והמשפטים (דברים ו' א') כל שישנו במשפטים ישנו במצות וחוקים וסומא שאינו במשפטים אינו במצות וחוקים, וקרא הנ"ל מוסב על המצות שאמר להם מרע"ה אחר מתן תורה, א"כ י"ל דדוקא ממצות שמם"ת ואילך נפטרו הסומים, אבל במ"ע דקודם מ"ת כגון סיפור יצ"מ גם סומא חייב, ועיין ברמב"ן עה"ת דברים (ה' כ"ח) ותמצא מבואר כן להדיא דקרא וזאת המצוה והחוקים והמשפטים דמיני' יליף ר"י לפטור סומא מכל המצות, מיירי רק במצות וחוקים שאמר להם מרע"ה לאחר מתן תורה, ממילא שפיר י"ל דקאי עלייהו היקשא דר"י לפטור סומא, אלל בסיפור יצ"מ שאמר להם מרע"ה עוד קודם מ"ת זה לא נכלל בהיקש זה וי"ל דגם הסומא חייב: ובזה מיושב שפיר קושי' ספר המכריע המובא בס' משיב נפש לפסחים דף קט"ז ע"ב בהא דאמר ראב"י סומא פטור מלומר ההגדה, כתיב הכא בעבור זה, וכתיב התם בננו זה מה להלן פרט לסומין אף כאן פרט לסומין, והקשה בס' הנ"ל מה יענה ראב"י לר"י דס"ל סומא פטור מכל המצות א"כ למה לי הגז"ש דהא בלא"ה בכל התורה סומא פטור ממצות, וע"ש מ"ש בזה ולפי"ז בלא"ה ניחא דהא סיפור יצ"מ נאמר קודם מ"ת ובזה גם לר"י הוי סומא חייב ולכך איצטריך שפיר הגז"ש לפוטרו וא"ש:

ועוד י"ל דבאמת טעמא דר"י דסומא פטור מכל המצות אינו מבואר בברייתא רק רב שישא ברי' דרב אידי בב"ק פ"ז ע"א אמר טעמי' דר"י משום דכל שאינו במשפטים אינו במצות וחוקים, אבל ראב"י י"ל דסובר טעמא אחרינא משים דרוב מצות שבתורה אינם נוהגים אלא ביום כגון ציצית ותפילין שופר ולולב ומילה ובנין ביהמ"ק ועבודת הקרבנות וכ', ומשו"ה הסומא פטור מהם, כדקי"ל בחו"מ סי' ז' ס"ב סומא בשתי עיניו פסול לדון, וכתב בסמ"ע סק"ב הטעם כיון דלכ"ע בלילה אסור לדון וכזה ביממא לילה הוא יעו"ש, (ומ"ש ר"י סומא פטור מכל המצית כל לא דוקא אלא רוב דרובו ככולו). אבל במצה ומרור ואכילת הפסח וכל מצות הנוהגות בלילה דוקא, אה"נ גם לר"י הסומא חייב בהם, וא"כ סיפור יצ"מ דג"כ הוא בלילה דוקא בשעה שמצה ומרור מונחים על השלחן, גם סומא חייב בו, ולכך אצטריך גז"ש דזה זה לפטור הסומא מסיפור יצ"מ, ולק"מ:

והנה בקונטרס מבן המחבר כלי חמדה סוף חלק ויקרא הנ"ל כתב עוד בעיקר ד' החינוך מצוה כ"א דס"ל דנשים חייבות בסיפור יצ"מ אף דהוי מ"ע שהזז"ג י"ל לפמ"ש בס' שפת אמת לס' ויקרא דל"ב למרן הגה"ק מגור זצ"ל טעם חדש על מה דאין מברכין על סיפור יצ"מ כיון דמצד השכל ג"כ חייבין להודות ולהלל למי שעשה לנו הנסים האלה שמו דאיתא עבדא דמפיק לי' מארי' לחרות ויהיב לי' כספא ודהבא אית לי' לשבחא וכו'

ולכן ל"ש ע"ז לברך א"ק במצותיו וצונו כיון דבל ציווי ג"כ אנחנו חייבין לעשות עכ"ד ודפח"ח, ובאמת כבר קדמו בזה גדולי האחרונים בהך טעמא דאין מברכין על מצות שכליות וכו' ולפי הנ"ל י"ל כיון דהיא מצוה שכליית גם נשים חייבות בה אף דהוי מ"ע שהז"ג כיון דמתפילין ילפינן לה א"כ זה דוקא במצוה שהי' צריך ציווי אבל לא במצוה שכליית עכ"ל:

ואני בעניי אין אני מודה לו בזה, כי אעפ"י שגוף המצוה דסיפור יצ"מ היא שכליית, מ"מ זמן המוגבל לזה הוא חוקיי, וכמ"ש במכילתא ובהגש"פ יכול מר"ח ת"ל ביום ההוא, אי בום ההוא יכול מבע"י, ת"ל בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור יכו', א"כ מה שהמצוה דוקא בליל ט' בניסן דיקא וכמ"ש גם ברמב"ם רפ"ז מה' חמץ ומצה ע"ש, על זה שייך שפיר לברך וצונו, דבלא הציווי לא הי' המצוה בלילה הזה דוקא, וכיון דעל זה הי' צריך ציווי, א"כ ממילא דומה לתפילין ונשים פטורות מזה ככל מ"ע שהז"ג, כנלע"ד: שוב מצאתי בס' נחלי מים להגאון ר' יעקב מאיר פאדווא ז"ל אבדק"ק בריסק דליטא בדרוש י"ט לשבת הגדול שכתב דדברי החינוך תלי' בשני תירוצי התוס' במגילה ד"ד ע"א עיי"ש שכתבו יש מקשה ל"ל היקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה תי"ל מטעם שאף הן היו באותו הנס, ותירצו דמשים ה"ט לא מיחייבי אלא מדרבנן אם לא מהיקשא, וכתבו עוד בשם רבינו יוסף איש ירושלים דס"ד למיפטרי מג"ש דט"ו ט"ו מחג הסוכות, יצא לנו לתירוץ א' מטעם שאף הן היו באותו הנס אינו חייב אלא מדרבנן, ולתירוץ ר' איש ירושלים מטעם שאף הן וכו' היו חייבות ג"כ מדאורייתא, ולפי"ז י"ל טעמו של החינוך דסבר כתירוץ ר"י דהא משמע מחינוך שכתב דנוהג בזכרים ובנקבות משמע דנשים חייבות מדאורייתא ע"כ צ"ל דס"ל להחינוך כתירוץ ר"י ולכך נשים חייבות לספר ביצ"מ בליל ט"ו אן שמ"ע שהז"ג מ"מ חייבות מטעם שאף הן היו באית הנס ולענין זה ליכא ג"ש למפטריה למילף מחג הסוכות עכ"ל, וע"ש עוד מ"ש בזה ואסתגר בזה: (כ"ה) בסוגיא דמצה של טבל בפסחים דל"ה הקש הלח"מ על הרמב"ם פ"ו מה' חומ"צ דפסק דאין יוצאין במצה של טבל, הי בסוגיין מוקי רב ששת הברייתא דא"י במצה ש"ט מטעם שאין איסורו משום ב"ת חמץ אלא משום ב"ת טבל כר"ז דס"ל כאחע"א, אבל לדידן דקיי"ל אחע"א בכולל אמר א"י במצה ש"ט, וכבר נאמרו בזה באחרונים תירוצים שונים, ולענ"ד נראה דהנה הקשו התוס' ר"פ לולב הגזול למ"ל קרא דא"י במצה ש"ט תיפוק לי' משום דהוי מצהב"ע, ותי' בתשוי שג"א סי' צ"ו דלולי קרא הו"א עשה דמצה דוחה ל"ת דטבל (כגון בטבל הטבול למעשר שני או למעשר למעשר עני שאין בו מיתה רק לאו גרידא), וליכא משום מצהב"ע, ולכך אצטריך

קרא דלא יצא יעו"ש באריכות, ואמנם קשה לפימ"ש התוס' קידושין דל"ח ע"א בשם הירושלמי דעשה דמצה דהוא עשה שלפני הדיבור אינו דוחה ל"ת דחדש שנאמרה לאחר הדיבור א"כ ה" אין עשה דמצה דוחה ל"ת דטבל והד"ק קושי' התוס' לדוכתה, מיהו י"ל דהא הטעם דעשה שלפני הדיבור אינו דוחה ל"ת שאחר הדיבור היינו משום דל"ה דומי' דכלאים בציצית דמיני' ילפי' עדל"ת דשם שניהם נאמרו אחר הדיבור, א"כ לר' שמעון דס"ל בכה"ת כולה דרשינן טעמא דקרא כמבואר בב"מ דף קט"ו ובשאר דוכתי י"ל דגם עשה דלפני הדיבור דוחה ל"ת דהא לדידי' אית לן למדרש טעמא דקרא דגלי לן בכלאים בציצית דעדל"ת מאיזה טעם ידחה עשה לל"ת, וצ"ל כמ"ש הרמב"ן עה"ת פ' יתרו בפסוק זכור את יום השבת וכו' דמ"ע גדולה ממצות ל"ת כמו שאהבה גדולה מיראה כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו ולכך אמרו דאתי עשה ודחי ל"ת עכ"ל יעו"ש, וא"כ לפי"ז י"ל דגם עשה שלפני הדיבור דוחה ל"ת שאחר הדיבור מה"ט גופא דאהבה גדולה מיראה, א"כ א"ש דהא הברייתא דמצריך קרא דאינו יוצא במצה ש"ט אתיא כר"ש, אבל להרמב"ם באמת אין יוצאין מטעם דהוי מצהב"ע, דהרי לדידי' עשה דמצה אינו דוחה ל"ת דטבל יען דהוי עשה שלפני הדיבור, וא"ש ודו"ק:

כ"ו ובאופן ב' י"ל עפ"י מה שהקשה מורי הגאון ז"ל במהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה רפ"ה על תי' השג"א הנ"ל דלולי קרא הו"א דעשה דמצה דוחה ל"ת דטבל ול"ה מצהב"ע דהא מלבד הלאו דטבל יש ג"כ מ"ע להפריש מעשר שני ומעשר עני א"כ הו"ל ל"ת ועשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה, וליישב זה צ"ל דהשג"א אזיל בשיטת הריב"א בפסחים מ"ז בהא דפריך ואי אמרת הואיל אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי דם צפור והקשו התוס' הא יו"ט הו"ל ל"ת ועשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ותי' הריב"א דבאמת הל"ת נדחית ולא נשאר רק עשה ואין לוקין על העשה, ועיין בסוף נוב"י קמא דהביא קושי' חתנו מהו' יוסף זלמן מפ"ב ז"ל הא כיון דעבר על העשה א"כ הו"ל ללקות גם על הל"ת ותי' הנוב"י דבדיעבד היכא שכבר עבר אמרינן להיפוך מה אולמא עשה דיו"ט מעשה דכיסוי ואין בכח העשה דיו"ט לדחות העשה דכיסוי יעו"ש, א"כ ה"נ הו"א היכא שכבר עבר ואכל מצה של טבל אע"ג דהיא ל"ת ועשה מ"מ בדיעבד יוצא י"ח, לכך קמ"ל קרא דלא תאכל עליו חמץ וכו' מי שאיסורו משום ב"ת חמץ וכו' דאינו יוצא אפי' בדיעבד, והתינח בברייתא דמוקי לה ר"ש כר' שמעון י"ל דסובר כשיטת הריב"א הנ"ל כמ"ש בנועם מגדים פ' אמור דר' עקיבא סובר כשיטת הריב"א יעו"ש (ומובא בילקוט הרועים ח"א אות עדל"ת יעו"ש), ור"ש תלמידו של ר"ע ומסתמא כר"ע רבי' ס"ל ג"כ כשיטת

הריב"א (עיין רש"י מנחות דף ע"ב ע"א ר"ש תלמידו של ר"ע וכו' יעו"ש, א"כ לדידי' שפיר י"ל כתי' השג"א דלולי קרא הו"א עדל"ת ול"ה מצהב"ע, אבל הרמב"ם ז"ל לשיטתו בפ' י"ג מה' שחיטה ה' י"ט שכתב אסור ליטול אם על הבנים ואפי' לטהר בהן את המצורע שהיא מצוה ואם לקח חייב לשלח ואם לא שלח לוקה שאין עשה דוחה ל"ת ועשה, ועשה ול"ת דוחה עשה עכ"ל, ומבואר להדיא דלא ס"ל כשיטת הריב"א הנ"ל, רק ס"ל אדרבה דעשה ול"ת דשילוח הקן דוחה עשה דטהרת מצורע, א"כ ה"ה עשה ול"ת דהפרשת מע"ש ומ"ע דוחה עשה דמצה, (וכתבו האחרונים ז"ל דמה"ט נמי לא הביא הרמב"ם ז"ל אוקימתא דש"ס פסחים מ"ז ע"ב דמוקי הא דחייב אחרישה ביו"ט במתונתא דלא חזי לכיסוי לפי דרמב"ם לשיטתו דחולק על הריב"א ממילא לא קשה כלל קושי' הגמ' אחרישה לא ליחייב וכו' דהא יו"ט הו"ל ל"ת ועשה ודוחה עשה דכיסוי וא"ש), א"כ לרמב"ם לשיטתו אי אפשר לומר עשה דמצה דוחה ל"ת ועשה דמע"ש ומ"ע, וממילא אינו יוצא במצה של טבל משום דהוי מצהב"ע וא"ש ודו"ק: [ובדרך אגב אעורר על מ"ש בס' כלי חמדה להגאון מדוואהרט נ"י בפ' אמור דף ק' ע"ד, בשם בעל נודע בשערים חיו"ד סי' ס"ג דלרבא לא שייך לומר אין עשה דוחה ל"ת ועשה כיון דהל"ת נדחה כשיטת הריב"א ז"ל א"כ ממילא גם העשה נדחית, דמה לי חד דיחוי מה לי שתי דחיות, כמבואר בזבחים דף ל"ב עב דמסיק רבא דהיכא דהותרה אמרינן להא אשתראי להא לא אשתראי אבל היכא דהיא מצד דיחוי אמרינן מ"ל חד דיחויא מ"ל שתי דחיות יעו"ש ואני תמה מאוד איך אפשר לומר כן הא מבואר להדיא בגמ' יבמות דף כ' ע"א וע"ב דגם רבא סובר אין עשה דוחה ל"ת ועשה יעוש"ה ותמצא כן מפורש ולפע"ד אדרבה יש להוכיח מזה דהריב"א ז"ל לא אמר סברתו דהל"ת מיהא נדחית רק נשאר העשה אלא אליבא דאביי בזבחים שם דס"ל דהיכא דהיא מצד דיחוי אמרינן להא א אידחאי להא לא אידחאי ולית לי' סברא דרבא דמ"ל חד דיחוי מ"ל שתי דחיות, א"כ לפי"ז שפיר דהל"ת נדחית לגבי העשה אבל העשה לא נדחית, אבל לרבא דס"ל מ"ל חד דיחוי וכו' גם הריב"א מודה דבכ"מ דאיכא ל"ת ועשה גם הל"ת לא נדחית, ובזה אפשר ליישב קושי' התוס' בחולין קמ"א ע"א שהקשו מהגמ' דשם דמוכח דלא כריב"א, ולהנ"ל ניחא דהתם קאי הגמ' אליבא דרבא דהוא מרא דשמעתא לדבר מצוה מנין ת"ל תשלח מ"מ, וכל השקלא וטריא דגמ' שם אליבי' קאי כיעו"ש, ואליבא דרבא גם הריב"א מודה דגם הל"ת לא נדחה, ולא אתי הריב"א רק לתרוצי הסוגי' דפסחים מ"ז דפריך ר"ח לרבה אי אמרי' הואיל אחרישה לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי וכו', דמשמע לי' לר"ח דרבה כאביי תלמידי' ס"ל דלא אמרינן מה לי חד דיחוי וכו', וא"כ י"ל שפיר דהל"ת מיהא נדחית ולא הי"ל ללקות על

החרישה ביו"ט, אבל לפי"מ דקיי"ל כרבא לגבי אביי דמ"ל חד דיחויא מ"ל שתי דחיות ואעפי"כ קיי"ל דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, גם הריב"א מודה דגם הל"ת לא נדחה, ובזה א"ש מאוד מה דהשמיט הרמב"ם ז"ל אוקימתא דש"ס פסחים מ"ז ע"ב במתונתא, דהא לפי"מ דקיי"ל להלכה כרבא לגבי אביי מוכח עכ"ח דלא כשיטת הריב"א ז"ל ולא קשה כלל קושי' הגמ' אחרישה ביו"ט לא ליחייב הואיל וחזי לכיסוי וכו' דהא יו"ט ל"ת ועשה ואין ע' דוחה לתו"ע, וא"ש ודו"ק]:

כ"ז נחזיר לסוגיא הנ"ל ונרחיב הדיבור בעזהי"ת על מה שהרעישו כל המפורשים על דברי רש"י ז"ל, שכתב במתני' בד"ה והכהנים בחלה ובתרומה אבל ישראל בתרומה לא כדיליף לקמן לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות מי שאינו מוזהר על חימוצו אלא משום חמץ אתה יוצא בו י"ח מצה יצא זה שאסור מחמת איסור אחר עכ"ל, ודבריו תמוהים שזהו כרבינא דבעינן איסורו משום בל תאכל חמץ לבד והרי מסיק הגמ' מידי בלבד כתיב אלא מחוורתא כדרב ששת, וכן תמהו עוד על מ"ש רש"י ז"ל בגמ' דפריך דמאי הא לא חזי לי' דאמרינן לקמן מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ לבדו אתה יוצא בה לשם מצה יצא מי שיש לו איסור אחר עכ"ל, וזהו ב"כ כרבינא ותמוה כנ"ל דהא לפי המסקנא נדחו דברי רבינא, ונלע"ד ליישב כ"ז והוא דרש"י ז"ל לשיטתו הי' לו הוכחה דאי אפשר לומר כרב ששת דמוקי להברייתא כר' שמעון ועכ"ח לומר כרבינא דאמר אפי' תימא רבנן מי שאיסורו משום ב"ת חמץ בלבד וכו' ולא משגח בקושי' דמידי בלבד כתיב, דהנה הקשו התוס' בר"פ לולב הגזול על הברייתא למ"ל הטעם דמי שאיסורו משום ב"ת חמץ וכו' תיפוק לי' בלא"ה אין יוצאי' במצה של טבל משום דהוי מצהב"ע, ותי' בתשו' שאג"א ז"ל סי' צ"ו דלולי קרא דלא תאכל כו' מי שאיסורו כו' הו"א דאתי עשה דמצה ודחי ל"ת דטבל הטבול למעשר שני או למעשר עני דאין בו מיתה אלא לאו גרידא, וא"כ ל"ה מצהב"ע דהא אדרבה עדל"ת, לכך קמ"ל קרא דאינו יוצא משום שאין איסורו משום ב"ת חמץ, ואי קשה היאך הי' הו"א לומר עדל"ת הא אפשר בהפרשה למע"ש או מעשר עני וכיון דאפשר לקיים שניהם הא אר"ל בכה"ג אין עדל"ת, לק"מ הא משכחת לה כגון שהטבל אינו שלו וא"א בהפרשה וכו' וא"ת א"כ תיפוק לי' דאין יוצא י"ח מצה משום דה"ל מצה גזולה, וי"ל דמשכחת לה כגון שהטבל הוא של נכרי ואפי' למ"ד מירוח נכרי פוטר כגון שנתמרח אצל ישראל ומכרו לנכרי בתר מירוח והפריש ממנו הישראל תרומה ומעשרות חוץ ממעשר שני או מעשר עני דהשתא איסור טבל נוהג בו וא"א בהפרשה כיון שאינו שלו ואפ"ה לא ה"ל מצה גזולה לא מיבעי' למ"ד גזל נכרי מותר דל"ל בה משום מצהב"ע אלא אפי' למ"ד גזילו אסור ה"מ היכא דגזלו בידים

אבל בממילא שרי כמו הפקעת הלוואתו דשרי לכ"ע כדאמר בפ"ב דב"ק ואפ"ה לענין תרומות ומעשרות ה"ל אינו שלו וא"א בהפרשה, אי נמי משכחת לה דעשה דמצה ידחה לל"ת דטבל של מע"ש או מעשר עני וא"א בהפרשה כגון שאין לו אלא כזית מצומצם ממצה של טבל דאם יפריש ממנו מעט למע"ש או מעשר עני חסר לי' שיעורא וכו' ואע"ג דהא מתני' דאין יוצא י"ח בטבל וכו' מוקי לה כר' שמעון ור"ש הא ס"ל כ"ש למכות אלמא דלא ס"ל לר"ש דשיעור אכילה בכזית וא"כ י"ל דה"ה אכילת מצה בכ"ש סגי לי ולא בעי כזית הא מ"מ ר"ש עצמו אמר ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן ולפי' התוס' בשבועות דף כ"א ה"ד לענין עונש כרת בעי ר"ש כזית ולא סגי לי' בכ"ש ה"נ אפשר לומר דאכילת מצה לר"ש נמי צריך כזית ולא סגי לי בכ"ש ולכרת וקרבן מדמי' לי' ולא לכל איסור וכ"כ כן במ"א אין זה מקומו עכ"ל הגאון בעל שאג"א ז"ל:

וראיתי בס' תולדות אברהם להגאון מאולייאכאב ז"ל דף כ"ז ע"ג, שהביא דברי השג"א הנ"ל במ"ש דמשכחת דהטבל אינו שלו וקיי"ל דהתירם משאינו שלו אין ת"ת, וא"ת א"כ ת"ל דא"י משום מצה גזולה, י"ל דמוירי בשל נכרי ולכ"ע מותר כגון היכא דהוי בדרך הפקעת הלוואתו, וע"ז כתב בס' ת"א הנ"ל דלדעתו אין דבריו מובנים בזה דכיון דס"ל דמיירי בגוונא דלית בי' משום גזל והוי שלו מה"ת למה לא יהא שלו לענין דיכול להפריש ממנו מע"ש או מ"ע כאדם העושה בשלו כיון דזכה בו מה"ת כאילו זכה מן ההפקר:

ואולי הרגיש השאג"א בעצמו בחולשת דבריו בזה, לכך כתב עוד דמשכחת לה לומר עדל"ת כגון שאין לו אלא כזית מצומצם ממצה של טבל וכו', ומה שהשיג בס' תולדות אברהם הנ"ל גם על זה דאם אין לו אלא כזית מצומצם א"כ בלא"ה אינו יוצא מטעם דלא הוי לכם כקושי' הר"י דאורליינש ז"ל לקמן בתוס' ריש דף ל"ח, ואין לומר כתי' הר"י דבמצה שנשאר כזית גם לאחר שיפריש חשיב שפיר שלכם דהא מיירי בכזית מצומצם, הנה לא ראה במחכ"ת כל פלפול השג"א ז"ל בסי' צ"ז דשם הרגיש השג"א בעצמו בקושי' זו, וכתב דקושי' התוס' לק"מ יעו"ש טעמו ונימוקו עמו דהיכא דמותר באכילה מצד עדל"ת שפיר קרינן בי' מצתכם הראוי לכם משא"כ באתרוג דל"ש עדל"ת, וא"כ אין שום השגה מדברי התוס' הנ"ל על השג"א ז"ל:

אלא בגמר דבריו אדם הגדול בענקים בעל שג"א ז"ל] נתפס ונאחז בסבך הדוחק, דלענין אכילה דמצה ושאר אכילות מצוה גם ר"ש מודה דצריך כזית ולא סגי לי' בכ"ש, וקשה מנלי' הא דמדמי' אכילת מצוה לכרת ולקרבן דבעי' כזית דילמא לכל שאר איסור מדמי' לי' דסגי לר"ש בכ"ש וא"צ כזית, והנה באמת האחרונים ז"ל מסתפקים בזה לר"ש דכ"ש למכות איך הדין בכל אכילול מצוה לר"ש אי סגי בכ"ש או בעינן כזית דוקא, וראש

המדברים בזה הוא הגאון ר"ט אלגאזי ז"ל בס' קהלת יעקב (בערך חצי שעיר) ודעתו דעת תורה מכרעת דבמ"ע מודה ר"ש דבעינן כזית ומביא ראי' לזה מפסחים דע"א ע"ב דאמרי' התם דר' נתן שאומר שכל ישראל יוצאין בפסח אחד ס"ל דאכילת פסחים לא מעכבא יע"ש ואם איתא דלר"ש לא בעינן כזית אמאי לא דחי הש"ס דאין ראיה מהתם די"ל דר' נתן כר"ש ס"ל דבכ"ש סגי וא"כ שפיר י"ל דכל ישראל יוצאים בפסח אחד במה שיאכלו כאו"א מכל שהוא ולעולם י"ל דס"ל לר"נ דאכילה דפסח בכ"ש עכבא, ועוד ראי' ממאי דתנן בפסחים דפ"ט ע"א לעולם נמנין עליו עד שיהא בו כזית לכאו"א נמנין ומושכין את ידיהם ממנו עד שישחט ר' שמעין אומר עד שיזרקו הדם ואם איתא דר"ש ס"ל דאף בעשה סגי בכ"ש אמאי לא פליג ר"ש אארישא נמי דקתני דאין נמנין עליו עד שיהא בו כזית לכל א' וא' דלר"ש נמנין עליו כל כך עד שיהא בו כל שהוא לכל א' וא' וכו' אלא ודאי במ"ש גם ר"ש מודה דבעינן כזית יעו"ש:

ולפענ"ד ראיות אלו אינן מכריעות די"ל לעולם בכל אכילת מצוה יוצא לר"ש בכ"ש, רק בקדשים וכן בפסח צריך כזית משום דכתיב למשחה לגדולה וצריך לאוכלן כדרך שהמלכים אוכלים, (עיין רשב"ם פסחים קי"ט ב' ד"ה כגון ארדילאי וכו' ופליתי יו"ד סי' ס"ט אות ד' יעו"ש), וכן ראיתי בס' קונטרס ע' פנים לתורה אופן י"א, שכ' בשם ברוך טעם בדיני עדל"ת, דאפי' אי שלכד"א חשיבא אכילה לענין מצוה עכ"ז בקדשים י"ל דצריך לאכול כד"א משום דבקדשים בעי' למשחה לגדולה כדרך שמלכים אוכלין וא"כ שלכד"א הרי לא חשיב לגדולה עכ"ד, וא"כ הה"ד בכ"ש, דכ"ש ושלכד"א שניהם שוים כנודע ממהרש"ל בח"ש לשבועות דכ"ג ע"ב יעו"ש וז"ב בעיני כ שו"ר בס' שלום ירושלים על הירושלמי פסחים פרק ז' שכ' בזה"ל: אע"פ שאין להם אלא פסח א' עי' בס' יד דוד שהביא בשם הרב קהלת יעקב דמוכח מכאן דר"ש אע"ג דס' כל שהוא למלקות אבל מודה דמ"ע צריך לקיים בכזית דווקא דהא דהא בבלי דף ע"ח הוכיח מזה דאכילת פסחים לא מעכבא דלמא מש"ה יוצאין כולם משום דלא צריכין לאכול כל א' אלא כ"ש והנה ראי' זו יש לדחות בכמה אנפין וע"ש בס' יד דוד אבל הדין דין אמת דוודאי ר"ש מודה בהא וביותר לפימ"ש הריטב"א במס' מכות י"ז ע"ע בטעמא דר"ש משום דהוא אחשבי' באכילתו וזה לא שייך בקיום מ"ע עכ"ל ודבר זה כתוב ביתר ביאור בס' ברוך טעם (דפוס קראקא דף ל"ג) דזה תליא במחלוקות שבין הראשונים, דלפימ"ש הריטב"א במכות י"ז בשם רבינו מאיר דאחשבי' לאיסורא ללקות עליו וזה לא שייך אלא גבי אכילת איסור ולא גבי אכילת מצוה כגון מצה וכדומה. אבל לשיטת הסוברים דר"ש סובר דסתם אכילה היא בכ"ש אלא דלענין קרבן וכרת נאמרה הלכתא שלא לחייב אלא

בכזית ולענין חיוב מלקות נשאר כפשטא דקרא דאף אכילת כ"ש מקרי אכילה, ממילא כמו כן לענין אכילת מצוה עכ"ד יעו"ש:

המורם מכל זה, ד"ז אי יוצא לר"ש מ"ע דמצה בכ"ש, תלי' בפלוגתא דאם טעמי' דר"ש דכ"ש למכות משום דאחשבי' באכילתו [וכמו שהבינו האחרונים סברת רבינו מאיר שבהריטב"א מכות הנ"ל, או כמו שהבין בתשו' שבט סופר חיו"ד סס"י סיב לא שהאוכל אחשבי' באכילתו אלא דרחמנא אחשבי' לחומר האיסור יען שעבר על האיסור במזיד ובשאט נפש לכן חייבי' רחמנא אף בכ"ש משא"כ בקרבן הבא על השוגג די לחייבו בכזית ולא להחמיר עליו כ"כ לחייבו אפי' בכ"ש יעו"ש] זה שייך רק באכילת איסור משא"כ באכילת מצוה דלא שייך טעם הנ"ל ודאי בעינן כזית, אבל אם טעמי' דר"ש דכ"ש למכות כמ"ש רש"י ז"ל במס' שבועות דף כ"א ע"ב משום דס"ל לר"ש סתם אכילה שבכה"ת כל שהוא, וכרת וקרבן דבעי כזית היא הלממ"ס, א"כ ממילא לענין אכילת מצוה כגון מצה וכדומה וכדומה ג"כ סגי בכ"ש כסתם אכילה שבכל התורה וז"ב :

ועיין ברש"י מס' מכות דף י"ז ע"א בד"ה כך מחלוקת בזו וז"ל:

דקסבר ר' שמעון בכל האיסורין כל שהוא למכות ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן על שגגות כרת והלכה למשה מסיני היא עכ"ל:

וכתב ע"ז בס' שיח יצחק על מס' מכות להגאון ר' יצחק חיות ז"ל מבראדי וז"ל:

נראה כוונת רש"י בזה שכ' על שגגות כרת, דפשיטא דקרבן אינו חייב רק על שגגת כרת וגם מה דסיים דהוי הללמ"ס, משום דברמ"ה מובא בריטב"א כאן כ' הטעם של ר"ש דס"ל כ"ש למכות ול"א כזית אלא לקרבן דס"ל לר"ש אחשבי' אפי' למלקות אבל קרבן אינו בא רק בשוגג ובשוגג לא שייך אחשבי' דהא לא ידע שאכל איסורא ע"ש, וא"כ לפי"ז א"צ לומר דהוי הלממ"ס, אבל בשבועות דף כ"א ע"ב איתא דלר"ש בנשבע שלא יאכל ואכל כ"ש חייב קרבן, והקשו שם בתוס' הרי מודה ר"ש דלקרבן צריך כזית דווקא ותי' דזה דווקא בכרת צריך כזית משו"ה א"ח קרבן על שגגת כרת רק בכזית אבל שבועה שאינו בזדון רק בלאו ומלקות דסגי בכ"ש משו"ה גם בשוגג חייב קרבן בכ"ש, ומעתה לדברי הרמ"ה דהטעם דבקרבן צריך כזית משום דבשוגג ל"ש אחשבי' א"כ מה לי אם הוי שגגת כרת או שגגת לאו סוף הרי סוף הרי אכל בשגגה ול"ש אחשבי' אלא ודאי דלא כרמ"ה ז"ל וטעמו דר"ש משום דהכי הלממ"ס היא, וזה שכ' רש"י ז"ל ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן על שגגת כרת אבל בשבועה דהוי שגגת לאו חייב קרבן אפי' בכ"ש והלממ"ס היא ולא משום אחשבי' הוא עכ"ל, ודפח"ח ש"י:

ומעתה י"ל דרש"י ז"ל לשיטתו הי' לו הוכחה דהברייתא דאין יוצאין במצה של טבל לא מצי אתי' כר"ש דאאחע"א כאוקימתא דרב ששת, דא"כ תיקשי כקושי' התוס' למ"ל קרא דלא תאכל עליו חמץ כו' מי שאיסורו משום ב"ת חמץ וכו' תיפוק לי' משום דהוי מצהב"ע, ואין לומר כתי' השאג"א ז"ל דלולי קרא הו"א עדל"ת, ז"א דהא אפשר לקיים שניהם ע"י הפרשה ואין לומר דמשכחת לה כגון שאין לו אלא כזית מצומצם ממצה ש"ט דאם יפריש בציר לי' שיעורא מכזית, ז"א דהא הברייתא ריש היא, ור"ש אית לי' כ"ש למכות משום דסתם אכילה שבכה"ת כל שהוא. וא"כ אפי' באכילת מצה סגי בכ"ש וא"צ כזית, ורב ששת דמוקי, לה כר"ש דכ"ש למכות הוא משום אחשבי', וזה לא שייך רק באכילת איסור אבל באכילה דמצוה גם ר"ש מודה דצריך כזית, וא"כ אפשר לומר כתירוץ השאג"א ז"ל, אמנם רבינא ס"ל כשיטת רש"י ז"ל דטעמי' דר"ש דב"ש למנות הוא משום דס"ל סתם אכילה שבכה"ת כל שהוא, וא"כ א"א לומר דהברייתא ר"ש היא, משום דא"כ תיקשי קושי' התוס' למ"ל קרא תיפוק לי' משום מצהב"ע, ואין לומר כתי' השג"א דהו"א עדל"ת ומיירי בכזית מצומצם דאם יפריש בציר שזעירא מכזית דהא לר"ש דסתם אכילה בכ"ש יוצא גם באכילת מצה בכ"ש, לכך קאמר אפי' תימא רבנן מי שאיסורו משום ב"ת חמץ בלבד ולא משגח בקושיא דמידי בלבד כתיב :

ולכן רש"י לשיטתו דהוכיח מסוגית דשבועות דכ"א ע"ב דטעמי' דר"ש דכ"ש למלקות עכ"ח לאו משום אחשבי' הוא במש"ל בשם שיח יצחק ז"ל, אלא משום דס"ל סתם אכילה שבכה"ת כל שהוא, והא דלא אמרו כזית אלא לכרת וקרבן הלממ"ס היא, נקט לגמרי כרבינא דבעינן מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ בלבד, דהברייתא עכ"ח הכי ס"ל ולא משגיחין בקושיא דמידי בלבד כתיב, וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בס"ד:

כ"ח ואמנם עדיין צריכין אנו לתרץ קושי' המפרשים למה לקמן בד"ה דמאי לא חזי לי' כתב רש"י כדאמרינן לקמן מי שאיסורו משום ב"ת חמץ לבדו וכו' א"נ הויא לה מצהב"ע, וכאן גבי ישראל בתרומה לא הזכיר רש"י כלל מענין מצהב"ע, (ובספרי האחרונים ז"ל כתבו תירוצים שונים בזה, ולכולהו אית להו פירכא, כאשר יראה המעיין בעומק ההלכה), ואמנם לפענ"ד נראה עפ"י מ"ש בס' מנחת חינוך ז"ל מצוה רפ"ד, דאם נאמר גבי מצה דעשה דוחה ל"ת כמ"ש השאג"א הנ"ל, א"כ כהנת שנבעלה לפסול לה דאסורה בתרומה רק בלאו ואינה חייבת מיתה ביד"ש כמש"ל, ונשים חייבות באכילת מצה מותר לה לאכול מצה של תרומה דהעשה דוחה ל"ת שאין בו מיתה עכ"ל יעו"ש א"כ יפה עשה רש"י ז"ל דהשמיט כאן גבי ישראל דתרומה הטעם דמצהב"ע דהרי טעם דמי שאינו מיזהר על חימוצו אלא משום חמץ אתה יוצא בו י"ח מצה יצא זה שאסור מחמת איסור

אחר, הוא טעם כולל יותר מטעם מצהב"ע דהא לטעם דמצהב"ע כהנת שנבעלה לפסול לה דאסורה בתרומה רק בלאו וא"ח מיתה שפיר יוצאה י"ח במצה של תרומה מטעם עדל"ת, אבל מטעם דמי שאינו מוזהר על חימוצו אלא משום חמץ וכו' כל האסורים בתרומה אפי' לא יהיו אסורים אלא בלאו ג"כ אין יוצאים במצה של תרומה, משו"ה כתב רש"י אבל ישראל בתרומה לא כדיליף לקמן וכו', וממילא נדע דכל האסורים בתרומה אפי' רק בלאו ולא שייך הטעם דמצהב"ע דהא אדרבה נימא עדל"ת, ג"כ א"י י"ח במצה של תרומה, דבעינן איסורו משום חמץ לבדו לאפוקי מי שאסור אף משום תרומה, והתינח כאן, אבל לקמן בד"ה דמאי לא חזי לי' שפיר כתב רש"י א"נ הויא לה מצהב"ע, דהרי שם לא שייך כלל לומר עדל"ת וכמ"ש השאג"א ז"ל בסי' צ"ו הנ"ל בזה"ל:

והא דפריך דמאי הא לא חזי אע"ג דדמאי אינו אלא מדרבנן אפ"ה פריך שפיר דהא כיון דטבל הטביל לתרומת מעשר דאורייתא אינו יוצא בו י"ח מצה משום דחמיר דבמיתה ואין עשה דמצה דוחה אותו, ה"ה לדמאי דהוי טבול לתרומת מעשר מדרבנן כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, ואינו יוצא בו י"ח וכדאמרי' בגמ' אבל לא בטבל פשיטא ל"צ בטבל טבול מדרבנן שזרעו בעציץ שאינו נקוב עכ"ל יעו"ש, א"כ מאחר שאין נ"מ בין שני הטעמים. ואין טעם אחד כולל יותר מחבירו, שפיר כתב רש"י שני הטעמים חדא דאמרי' לקמן מי שאיסורו משום דהוי מצהב"ע אבל גבי ישראל בתרומה דטעם מי שאיסורו משום ב"ת חמץ לבדו, הוא הוא טעם כולל יותר, מטעם מצהב"ע, בדין הוא למינקט הטעם הכולל יותר, ולימשבק השני, ולכך לא הזכיר רש"י כלל הטעם דמצהב"ע, ובזה נתפשטו כל הקמטים ונתבררו ונתלבנו דברי רש"י ז"ל הדק היטב בעזהי"ת:

ואל ישיאך לבך לסתור בניני מדברי רש"י יבמות דף ו' ע"א בד"ה אלא וכו' שכן הכשר מצוה וכו' משמע דס"ל דעשה דוחה ל"ת שי"ב כרת היכא שא"א לקיים העשה במקום הזה כ"א ע"י עקירת הלאו, וא"כ מכ"ש דעשה דוחה ל"ת שי"ב מיתה ביד"ש דקיל מכרת כדאי' בש"ס בכמה דוכתי, דבאמת דברי רש"י הנ"ל קשים מאוד, וכאשר כבר הקשו עליו התוס' כמה קושיות עצומות, ואשר ע"כ רחוק הדבר מאוד שיהי' שיטת רש"י באמת כן, דבכ"מ שא"א לקיים העשה בלא עקירת לאו דוחה אפי' ל"ת שיש בו כרת (ועין בס' מלא הרועים מערכת עשה דוחה ל"ת אות כ"ט שהביא קושי' התוס' על רש"י, וכתב שבחדושיו ליבמות ישב דעת רש"י, והעלה דגם רש"י ס"ל דאפי' בהכשר מצוה אין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת יעו"ש, והובאו דבריו בשדי חמד חלק דברי חכמים סי' ע"ו יעו"ש), ונראה דמה"ט רוח אחרת היתה עם רבינו אלי' מזרחי ז"ל בפ' קדושים, שעמד עליו המהרש"א יבמות דף ו' ע"א בתוד"ה שכן הכשר מצוה וכתב וז"ל:

ודברי הרא"ם תמוהים שהוא מביא סוגיא דשמעתין כמסקנא לשיטת רש"י דלא אתא קרא אלא לשחיטה ובישול ומשום דסד"א הואיל והוקש כו' כדאמרי' בפרק אלו מציאות וזה סותר סוגיא דשמעתין דהא לפי סוגיא דשמעתין אי אתא קרא לשחיטה ובישול לא אצטריך קרא אלא למידק מיני' דבעלמא דחי כפרש"י וכו' ואולי שהרא"ם סובר לשיטת רש"י דתלמודא דדחי הכא וקאמר דאיכא למיפרך כו' שכן הכשר מצוה, ה"ה דה"מ למדחי ולמימר דאתא קרא גרידא בשחיטה ובישול משום דסד"א הואיל והוקש כו' כדאמרינן בפ' אלו מציאות ול"ת שיש בו כרת נמי ה"א דלידחי, והתלמוד הכא בלא"ה דחי לי' שפיר עכ"ל מהרש"א ז"ל, וכל מעיין בצדק יראה שהכריחו להרא"ם ז"ל לפרש כן שיטת רש"י לפי שהי' קשה בעיניו לומר דרש"י יסבור לאמת דעשה דוחה אף ל"ת שיש בו כרת בהכשר מצוה דהיינו בכ"מ שא"א לקיים העשה בלא עקירת לאו, לכן ס"ל להרא"ם ז"ל דלא דלא כתב רש"י כן אלא לפום מאי דחי תלמודא ביבמות מה להנך שכן הכשר מצוה, אבל לפום מאי דאמרי' בפ' אלו מציאות דסד"א הואיל והוקש כבודם לכבוד המקום אף ל"ת ועשה לידחי אף שהוא נגד הכלל מכללי עדל"ת, א"כ ה"ה דסד"א אף ל"ת שיש בו כרת לידחי, א"כ כיון דבאמת הוי מצי הש"ס למדחי ולמימר דאצטריך קרא דאת שבתותי תשמורו לגופי' דסד"א הואיל והוקש כבודם לכבוד המקום אף ל"ת שי"ב כרת לידחי, אין ראיה כלל משם דבעלמא דחי אף ל"ת שי"ב כרת בהכשר מצוה, וממילא אליבא דאמת גם רש"י ס"ל דאין עשה דוחה ל"ת שי"ב כרת אפי' בהכשר מצוה, וקמו דברינו הנ"ל אליבא דרש"י ז"ל וגם נצבו בעזהי"ת].

כ"ט בגיטין כ' ע"ב כתב בס' דעת סופר להגאון ר' אהרן ג"ב זצ"ל ממיהאלאוויטץ יצ"ו וז"ל, והנה לשיטת רש"י דסובר דווקא קדושת מזבח מפקיע מידי שיעבוד כגון עשה שורו אפותיקי והקדישו למזבח, קשה לי דהא כ' התוס' ר"פ לולב הגזול בהא דקאמר קרבנו ולא הגזול אחר יאוש משום דיאוש לא קנה, והקשו התוס' דהא הוי יאוש ושינוי השם דמעיקרא חולין והשתא הקדש ותי' כיין דאינו קונה אלא בשעת הקדש הו"ל מצהב"ע כיון דבשעת המצוה דהיינו ההקדש נעשה העבירה ע"ש והנה במשחרר עבדו נחלקו ת"ק ורשב"ג אם המשחרר חייב לשלם מטעם מזיק שיעבודו, אבל וודאי הא כ"ע מודו דאיסורא עביד, א"כ אם עשה שורו אפותיקו והקדישו למזבח איך הוי כשר להקרבה דהא במה שהקדישו הזיק שיעבודו וא"כ פסול להקרבה משום מצהב"ע וממילא לא הוי קדושת הגוף אלא קדושת דמים ואינו מפקיע מידי שיעבוד וצ"ע עכ"ל:

ובמחכ"ת נעלם מעינו הבדולח דברי רש"י בכתובות דף נ"ט ע"ב דשם פירש"י בד"ה הקדש, כגון ששיעבד שורו לבעל חוב וחזר והקדישו מפקיע שיעבוד המלוה וגובה חובו

ממקום אחר וזה כשר לקרבן ואינו גזול דלא הוה קני לי' אלא לגוביינא בעלמא וכו' עכ"ל עיי"ש א"כ ס"ל לרש"י ז"ל בהדיא דרבא מיירי באפותיקי סתם דגובה חובו משאר נכסים כמבואר כאן בגמ' דדוקא באפותיקי מפורש כגון שאמר לא יהא לך פרעון אלא מזו אינו גובה חובו משאר נכסים משא"כ באפותיקי סתם, א"כ כיון דבאפותיקי סתם גובה חובו משאר נכסים א"כ לא הזיק כלל שיעבודו של חבירו ולא עביד איסורא כלל דהא יכול הבע"ח לגבות חובו מנכסים אחרים (וכ"כ גם הרא"ש ז"ל בפי' לנדרים דף פ"ו ע"ב בד"ה הקדש וכו' אם עשה שורו אפותיקי והקדישו קדושת הגוף מפקיעו מידי שעבוד ובעל חוב יגבה חובו מנכסים אחרים וכו' ע"ש וכ"כ גם הר"ן ז"ל שם והוא עפ"י פירש"י ז"ל הנ"ל במס' כתובות דנ"ט ומדברי כולם נלמד דרבא מיירי באפותיקי סתם דגובה חובו משא"כ נכסים ובזה לא עביד איסורא כלל כנ"ל) והא דנחלקו ת"ק ורשב"ג במזיק שיעבודו של חבירו אי חייב לשלם היינו משום דמתניתין עכ"ח מיירי באפותיקי מפורש דבזה אינו גובה חובו משאר נכסים וכמבואר בתוי"ט ז"ל כאן בשם הר"ן ז"ל, מתני' באפותיקי מפורש עסקינן דא"ל לא יהא לך פרעון אלא מזו דאי באפותיקי סתם למה לי' להמשחרר דלכתוב שטר הא כתוב וקאי דהא משתעבדי לי' כולהו נכסי, אלא ודאי מתני' באפותיקי מפורש היא ע"כ וכ"כ התוס' כאן בד"ה המזיק וכו' ע"ש, אבל רבא דמיירי באפותיקי סתם ודאי דלא שייך כאן כלל ענין מזיק שיעבודו של חבירו והוא פשוט וברור בס"ד:

בפסחים דף קי"ג ג' דברים אריב"ל משום אנשי ירושלים וכו' בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה וע' במדרש רבה פ' אחרי (פ' כ"א) רב אמר וכו' בתך בגרה שחרר עבדך ותן לו, וכתב בפי' נבחר מפנינים, ואע"ג דהמשחרר עבדו עובר בעשה מצוה רבה שאני כמ"ש תוס' בגיטין (ז"ר) דאם ישהנה בבית תביא לידי זימה עכ"ל עיי"ש:

וצע"ק בגיטין דף ל"ח גבי ההיא אמתא דעבדי בה אינשי איסורא וכו' ופריך הש"ס ואביי משום איסורא לא האמכ ר"ח וכו' מעשה בחצי' שפחה וכו' וכפו את רבה ועשאה בת חורי' ואמר רנב"י מנהג הפקר נהגו בה ע"ש, ואמאי לא פריך לאביי מהא דריב"ל ורב הנ"ל דאמרו בתך בגרה שחרר עבדך ותן לה ומוכח דמשום מילתא דאיסורא מותר לשחרר עבדו, אך י"ל דמהתם לא מוכח דכופין את האב לשחרר עבדו רק אם רוצה לשחררו מותר, לכך פריך ממעשה דחצי' שפחה כו' דמבואר להדי' דכפו את רבה לשחררה משום איסורא וא"ש:

[ל] בקידושין נ"ו ע"ב המקדש בערלה וכה"כ וכו' אינה מקודשת, והקשו התוס' ליתני נמי חמץ בפסח ותירצו דקסבר כריוה"ג דחמץ בפסח מותר בהנאה והקשה השער המלך

בפ"ה מה' אישות, לפי"ז מאי פריך הש"ס בע"ז דף ע"ד ע"א אמתני' דאלו אסורין ואוסרין בכל שהוא כו', תנא מאי קחשיב אי דבר שבמנין קחשיב ליתני נמי חתיכת נבילה אי איסורי הנאה קחשיב ליתני נמי חמץ בפסח ע"ש, ואמאי לא מתרץ דמתני' ריוה"ג היא דחמץ בפסח מותר בהנאה, והוא קושיא גדולה, ואמרתי בדרוש לשה"ג שנת תפא"ר לפ"ק ליישב ב"ה, בהקדם דברי הצל"ח ז"ל בפסחים בסוגי' דחזקי' ור' אבוה, דקשיא לחזקי' דיליף איסור הנאה בחמץ מקרא דלא יאכל חמץ. א"כ מנא לי' איסור הנאה כל שבעה לדורות, נימא דלא נאסר הנאת חמץ רק אותו יום שיצאו ממצרים כדאיתא בפסחים כ"ח ע"ב דריש ריוה"ג מנין לפסח מצרים שאין חימוצו נוהג אלא יום אחד שנא' לא יאכל חמץ וסמיך לי' היום וכו', א"כ קשה לחזקי' שאין לנו איסה"נ בחמץ רק מהאי קרא דלא יאכל, א"כ מנ"ל איה"נ כל ז' לדורות נימא דסמיך לי' היום ולא נאסר הנאת חמץ רק אותו יום שיצאו ממצרים, ואף גם זה רק אותו יום ממש, ולדורות מותר בהנאה לגמרי אפי' יום ראשון, ותירץ דריוה"ג דדריש זה הרי באמת סבר דחמץ מותר בהנאה כל ז' בפסחים כ"ח ע"ב אך כ"ז לריוה"ג, אבל לשאר תנאי דאסרי הנאה כל ז' לדורות לחזקי' קשה מנ"ל, וצ"ל באמת דלחזקי' שאר תנאי לא דרשי כלל האי דסמיך לי' היום, ואמנם לר' שמעון דקאמר בפסחים כ"ח ע"ב דלא יאכל חמץ מיבעי לי' לכדתניא ריוה"ג אומר מנין לפסח מצרים וכו' וא"כ ר"ש ודאי דריש הך סמיכות, א"כ לחזקי' קשה מנ"ל לר"ש איסור הנאה כלל בפסח דורות, ואמנם לפימ"ש התוס' בפסחים כ"ב ע"א ד"ה ור' שמעון כו' בסוף הדיבור, דחזקי' באמת לא סבר כר"ש ניחא עכ"ד הצל"ח ז"ל עיי"ש, ועדיין לא העלה ארוכה לפימ"ש התוס' בפסחים כ"ב א' ד"ה ור"ש הנ"ל בתירוץ א' דחזקי' גם לר' שמעון אמר למילתי' [והא דאוסר ר"ש גיה"נ בהנאה לאו משום דלא תאכלו נמי איה"נ במשמע, אלא כיון דסבר אין בגידין בנ"ט. סברא הוא דכי אסור בהנאה נמי אסור דלא שייכא בי' אכילה], והרי ר"ש מוקי לא יאכל חמץ לפסח מצרים כריוה"ג, ואיך הוא סובר דחמץ אסבה"נ כל שבעה וגם לדורות:

וסבור הייתי לומר עפי"ד הר"ן ז"ל בפסחים דף קי"ז ע"ב דהקשה על הקרא דכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים, משמע אי לאו דגורשו היו עושים חמץ והרי הי' יום ראשון של פסח, וכתב הר"ן דהיו אופין חמץ לצורך מחר אי לא גורשו דפסח מצרים אין נוהג אלא יום אחד ועל בל יראה לא הוזהרו עכ"ל, ומעתה יש ללמוד דחמץ אסור בהנאה לדורות בק"ו ומה פסח מצרים שלא הי' החמץ בבל יראה ואעפי"כ הי' אסור בהנאה פסח דורות שהחמץ בבל יראה ק"ו שאסור בהכאה (וע' בפני יושיע בסוגיין שהקשה למ"ל לחזקי' לא יאכל על איה"נ תיפוק לי'

מק"ו דבב"ח שאינו בב"י ואפ"ה אסור בהנאה חמץ שהוא בב"י ודאי דאסבה"נ ותי' דלא נוכל למילף מבב"ח דחמור שהוא איסור עולם משא"כ חמץ יש היתר לאיסורו לאחה"פ דקיי"ל כר"ש דחמץ לאחה"פ מותר עיי"ש, אבל מחמץ על חמץ שפיר נוכל למילף בק"ו פסח דורות מפסח מצרים כנ"ל, וכן מצאתי בקונטרס נייח נפשי' תנספח לס' מנוחת אשר דף ע"ז ע"ג עיי"ש): אך באמת לא הועלנו בזה כלום, דכיון דכל מה דחמץ אסבה"נ לדורות לא ילפי' אלא בק"ו מפסח מצרים, א"כ דיו לבא מן הדין להיות כנדון. וכמו בפסח מצרים דלא הי' אסבה"נ אלא ביום ראשון של פסח דכתיב לא יאכל חמץ וסמיך לי' היום, א"כ ה"נ לדורות לא יהי' אסבה"נ רק ביום ראשון של פסח ולא כל שבעה, וי"ל בזה דהיינו דאמר ריוה"ג בפסחים כ"ח ע"ב, תמה על עצמך היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה, ולכאורה הנך תיבות "כל שבעה" מוותרים לגמרי, ולא הול"ל אלא האיך חמץ אסבה"נ, אבל להנ"ל ניחא דה"ק ריוה"ג בשלמא ביום ראשון ש"פ מודינא לך דחמץ אסבה"נ מדכתיב לא יאכל וסמיך לי' היום, ולדורות ג"כ אסור דילפינן בק"ו פסח דורות מפסח מצרים שלא הי' החמץ בב"י ואפ"ה הי' אסבה"נ ק"ו לפסח דורות שנוהג איסור ב"י אינו דין שאסבה"נ אבל תמה על עצמך איך חמץ אסבה"נ כל שבעה, הא דיו לבא מן הדין להיות כנדון, וכמו בפסח מצרים לא הי' חמץ אסבה"נ אלא יום א' ולא יותר. ושוב מצאתי בס' ילקוט הרועים ח"א דף כ"ד ע"ג וע"ד שהביא בשם ספר רמת שמואל לפסחים אע"ג דריוה"ג ס"ל דחמץ מותר בהנאה מ"מ מודה דביום ראשון של פסח אסור חמץ בהנאה, ושם הביא דבחידושי שמן רוקח פסחים כ"ח כתב ג"כ דלריוה"ג חמץ אסבה"נ ביום ראשון ש"פ מה"ת, דדריש סמוכין לא יאכל חמץ היום אתם יוצאים שאון חימוצו נוהג בפסח מצרים אלא ביום א' ע"ש. ונהניתי מאד:

והנה ידוע פלוגתת הרמב"ם והתוס' ז"ל דהרמב"ם סובר דאין לוקין על שום הנאה בלא אכילה והתוס' ס"ל דלוקין גם על הנאה גרידא בכל דברים האסורים בהנאה, (עיין במל"מ פ"ה מיסודי התורה שהאריך בזה), והנה בחידושי חת"ס ז"ל לפסחים בסוגי' דחזקי' ור"א כתב כ"פ דלר' אבוה אליבא דר"י דקיי"ל כוותי' וילפי' איסוה"נ מטריפה דכתיב לכלב תשליכון אותו, אותו אתה משליך לכלב ואי אתה משליך לכל איסורים שבתורה, גם התוס' מודים דאין לוקים על הנאה משום דליכא רק לאו הבא מכלל עשה ע"ש, אמנם במחב"ת נעלם ממנו מ"ש הפני יושיע ז"ל בפסחים דף כ"ד ע"ב בד"ה אמר ר' אבוהו וכו' דגם לר' אבוה אליבא דר"י לוקין על הנאה גרידא משום דהאי דרשה דאותו לא הוי אלא גילוי מילתא בעלמא, וה"ק קרא דוקא בהאי לא תאכלו דטריפה הוא דשרי בהנאה משא"כ בכ"מ שנא' לא יאכל ולא תאכל הוי איסה"נ בכלל לשון לא יאכל כדמשמע

להדיא בלישנא דר"א דקאמר א' איסור אכילה וא' איסה"נ במשמע והיינו במשמע והיינו במשמעות הלשון דלא יאכל ולא תאכל עיי"ש. א"כ לפי"ז לוקין על הנאת חמץ לשיטת התוס' דפליגי על הרמב"ם בין לחזקי' ובין לר' אבוה אליבא דר"י וכמ"ש הפנ"י הנ"ל, אמנם לריוה"ג דס"ל חמץ מותר בהנאה ואפ"ה מודה ביום ראשון של פסח דאסור בהנאה כמש"ל, היינו דוקא לאיסורא בעלמא אבל ללקות בודאי דאין לוקין לדידי' על הנאת חמץ אפי' ביום ראשון של פסח, דהא איהו דריש הסמיכות לא יאכל חמץ וסמיך לי' היום א"כ לא נשמע לדורות רק אותו יום שיצאו ממצרים. וכל עיקר דאסור בהנאה ביום ראשין, היינו מכח הק"ו דילפינן גם לדורות מפסח מצרים דמה פסח מצרים שלא הי' החמץ בבל יראה וכדעת הר"ן הנ"ל, ואפ"ה הי' החמץ אסה"נ דכתיב לא יאכל, פסח דורות שהחמץ בבל יראה אינו דין שאסור בהנאה, א"כ כיון דכל עיקר איסה"נ ביום ראשון של פסח לדורות לריוה"ג לא אתיא אלא מק"ו, א"כ ודאי דאין לוקין על הנאת חמץ אפי' ביום ראשון של פסח, דהא קיי"ל אין עונשין מן הדין, וזה ברור:

ממילא לפי"ז י"ל דלנשים מותר חמץ בהנאה לריוה"ג אפי' ביום ראשון של פסח, דכיון דלא אתיא איסה"נ לדורות אלא מק"ו ואין עונשין מן הדין ממילא לנשים מותר בהנאה, דהא נשים אינם חייבים בל"ת שהזמן גרמא אלא מדכתיב איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ופירש"י בקידושין דף ל"ה ע"א ולאוין עונשין מלקיות הן, וכתב הפרמ"ג או"ח בפתיחה כוללת דמשמע מדברי רש"י ז"ל דאם אין עונש מלקות אזי נשים פטורות, וביאר עלי' הגאון בעל מנחת חינוך ז"ל במצוה ח', דה"ד במ"ע שהזמן גרמא שהנשים פטורות וממילא הי' ס"ד דש"ס דגם בל"ת שהז"ג יהיו נשים פטורות כמו במ"ע שהז"ג, וע"ז פריך בל"ת מנ"ל דחייבות והיינו בל"ת שהז"ג, (דאילו בל"ת שאין הז"ג מה"ת דפטורות הא באין הזמן גרמא גם במ"ע חייבות), וע"ז תירץ הש"ס דנפקא מאיש או אשה וכו' השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה ולאוין עונשין מלקיות הן, ממילא בל"ת שהז"ג במקום שאין לוקין, נשים אין מוזהרות כלל, דלא הושיו אלא לכל עונשין אבל לא להיכא שיש רק איסורא בעלמא א"כ ממילא לריוה"ג נשים אין מוזהרות על הנאת חמץ לדורות, אפי' ביום ראשון של פסח, דליבא מלקות על הנאה, יען דלא אתי' איסוה"נ לדורות, אלא מכח ק"ו מפסח מצרים כנ"ל:

והנה לכאורה קשה מה תירצו התוס' בקידושין הנ"ל דלכך לא חשיב חמץ בפסח משום דקסבר כריוה"ג דחמץ בפסח מותר בהנאה, הא עדיין קשיא ליתני המקדש בחמץ ביום הראשון של פסח, דמצד קידושין ביו"ט בדיעבד הוה מקודשת, כמ"ש הרי"ף ביצה בפרק

משילין, דכולן אם עברו ועשו, מה שעשו עשוי עיי"ש, אבל מצד איסור הנאה אינה מקודשת, דהא ביום ראשון של פסח גם ריוה"ג מודה דחמץ אסור בהנאה כנ"ל, אך באמת ז"א דהא בקידושין בתר דידה אזלינן כמ"ש המשל"מ בפ"ה מה' אישות א"כ כיון דאשה אינה מוזהרת על הנאת חמץ אפי' ביום ראשון ש"פ יען דליכא מלקות וכמש"ל, הא שרי לדידה ומקודשת, והתינח במשנה דקידושין, אבל במשנה דע"ז לענין דאוסר בכל שהו דנפ"מ לאנשים, שפיר לא מצי הגמרא לתרץ דקסבר כריוה"ג, דעדיין קשה אי איסורי הנאה קחשיב ליתני נמי חמץ ביום ראשון של פסח, דאז אפי' לריוה"ג אסור בהנאה, ומיושב שפיר קושי' השעה"מ והדברים נעימים בעזהי"ת:

ל"א ולענין קושי' הצל"ח ברישׁ הסוגי' דחזקי' ור"א הנ"ל מנלי' לחזקי' אליבא דר"ש דחמץ אסבה"נ כל שבעה וגם לדורות, הלא איהו דריש ולא יאכל חמץ לסמוכין דריוה"ג דפסח מצרים אין חימוצו נוהג רק יום אחד מדסמיך לי' היום, א"כ דילמא לא נאסר הנאת חמץ רק אותו יום שיצאו ממצרים ואף גם זה רק אותו יום ממש ולדורות מותר בהנאה לגמרי, נלע"ד ליישב עפימ"ש בבעל הטורים פ' כי תשא (בפסוקי' אלהי מסכה לא תעשה לך, את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות וגו') סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שעבודת כוכבים אסורה בהנאה כחמץ בפסח עכ"ל, וברור בעיני שטעות נפל בבעה"ט וצ"ל להיפוך "לומר שחמץ בפסח אסור בהנאה כעבודת כוכבים" דהרי עכו"ם כתוב בפירוש בתורה שאסבה"נ כמ"ש הרמב"ם בה' עכו"ם דהנהנה מע"ז עובר בלאו דלא ידבק בידך מאומה מן החרם (ועיין ברמב"ן עה"ת פ' עקב בפ' פסילי אלהיהם תשרפון וגו' לא תחמוד כסף וזהב וגו' תעב תתעבנו ושקץ תשקצנו כי חרם הוא עיי"ש), א"כ מה צריך לנו ללמוד איסור הנאה בעכו"ם מסמוכין, אלא ודאי צ"ל להיפוך דאתי הסמוכין דאת חג המצות לאלהי מסכה לומר שחמץ בפסח אסבה"נ כעכו"ם, דבחמץ בפסח לא כתיב בפירוש בתורה בשום מקום שאסבה"נ ולכך אתיא מסמוכין הנ"ל, ואין להקשות א"כ למ"ל לחזקי' ללמוד איסה"נ בחמץ מלא יאכל ת"ל מסמוכין הנ"ל, ז"א דחזקי' בעי למילף דאסבה"נ אף לר"י דלא דריש סמוכין בכה"ת רק במשנה תורה ואעפי"כ סובר דחמץ אסבה"נ כדאיתא בפסחים כ"ח, ולכן יליף איסה"נ מלא יאכל דמה"ט אף לר' יהודא חמץ אסבה"נ וא"ש, והשתא תו לא קשה מנלי' לחזקי' אליבא דר"ש איסה"נ בחמץ כל שבעה וגם לדורות דאף אם הסמוכין דלא יאכל חמץ היום אתם יוצאים, מורה דלא נאסר הנאת חמץ רק אותו יום שיצאו ממצרים, מ"מ הסמוכין דאת חג המצות לאלהי מסכה מורה דחמץ אסבה"נ כל שבעה וגם לדורות, וממילא לר"ש דדריש סמוכין בכה"ת כולה מוכח דחמץ אסבה"נ כל ז' ולדורות, וכמ"ש במלוא הרועים ערך סמוכין אות ט"ז היכא

דאיכא למדרש סמוכין לקולא ואיכא למדרש סמוכין לחומרא, לחומרא דרשינן כמו בהיקש יעו"ש, (ואין לומר דחומרא דאסבה"ב אתי לידי קולא, דע"י כן מהני ביטול בלב, כמ"ש הר"ן משום דבלא"ה אינו ברשותו ש"א ואינו ממונו גמור לכך סגי אף בביטול בלב, דבאמת זה אינו תלי' כלל במה שאסבה"נ או לא, וכמו"ש בס' בית מאיר על שו"ע או"ח סי' תל"א, דאפי' אי מותר בהנאה ג"כ חשיב חמץ אינו ברשותו של אדם, מפני העשה דתשביתו המוטלת עליו, ואם הוא מתרשל בהשבתתו, יד כל אדם הקודם וזוכה להשביתו אף בלא דעת הבעלים מצוה קעביד, תו לא מקרי ברשותו אלא רשות אחרים עלי' ע"ש באורך שמשיג על תשו' שאגת ארי' בזה, וגם בלא"ה הרי כל עיקר קושי' הצל"ח הנ"ל, הוא רק לתירוץ הא' של התוס' פסחים כ"ב א' ד"ה ור"ש וכו' דחזקי' נמי מצי סבר כר"ש יעוש"ה, א"כ דברינו א"ש כי התוס' אינם סוברים כהר"ן הנ"ל, וכמ"ש ג"כ בס' בית מאיר לשו"ע או"ח סי' תל"א הנ"ל, כי שיטת הר"ן והתוס' דף ד' ע"ב אינם אחדים (ודלא כתשו' שאג"א סי' ע"ז שכ' שהם שפה אחת ודברים אחדים), וז"א כי שיטת התוס' ברורה שע"כ סוברים דמה דנאמר מבטלו בלבו, הוא ל"ד אך בלבו, אלא בפה מלא כדרך שאנו עושים, ולהכי אך נאמר בלבו, שצריך שיהא פיו ולבו שוים. ולהכי נמי לא מצרכו כלל קרא, אלא כיון שהפקירו פשיטא דלא עבר כמו בשל אחרים, וכן נמי לא צריכו כלל לסברת הר"ן דמשום דבל"ז אינו ברשותו, והן הן האיכא מ"ד שבב"י בשם הר"ן שבפרק כ"ש וכו', יעו"ש בלשון הבית מאיר ז"ל עד גמירא וא"ש):

קונטרס "עמק הלכה" על סוגיא דחזקי':

א בסוגיא דחזקי' ור"א הקשה הפנ"י ז"ל בריש הסוגי' לחזקי' למ"ל לא יאכל בצירי לר' יהודא דס"ל חמץ לאחה"פ אסור ואין היתר לאיסורו תיפוק לי' בקו"ח מנותר ושאר איסורי הנאה שאינן בבל יראה ואסורי' בהנא' מכ"ש חמץ דבב"י, ואין לומר מה להנך שכן אין היתר לאיסורן דהא לר' יהודא גם חמץ אין היתר לאיסורו, ואין לומר דנ"מ למלקות דעל קו"ח אין לוקין דהא לדעת הרמב"ם ז"ל אין לוקין על שום הנאה בלא אבילה, א"כ ליכא נ"מ רק לאסורא, וזה ידעי' בלא"ה אקוישׁ, (והפמ"ג בגינת וורדים כלל י"ז הקשה כן מדנפשי' ולא זכר שר שזהו קושי' הפנ"י), ונלע"ד ליישב דהנה מקשים העולם על הרמב"ם פ"א מחמץ ומצה דח"ש בחמץ אסור שנא' לא יאכל חמץ, א"כ מנלי' לחזקי' ללמוד איסה"נ בחמץ מלא יאכל הא איצטריך לאסור ח"ש, ונלע"ד דכבר הקשה הכ"מ למ"ל קרא בחמץ תיפוק לי' דח"ש אסור בכל איסורי' שבתורה, וכתב המל"מ בשם תשו' רלב"ח סי' י"ז דחמץ דקיל דהי' לו שעת הכושר ל"ה ילפינן מכל חלב וסד"א דא"ש מותר לכך אצטריך לא יאכל יעו"ש, ותירוץ זה א"ש לשיטת הרמב"ם פ"ה מה נזירות

הלכה ד' דדבר המותר אינו מצטרף לדבר האסור בנזיר יעו"ש א"כ לא גלי רחמנא בנזיר דח"ש אסור מה"ת וא"א למילף חמץ מנזיר דג"ב הי' לו שעת הכושי לכך צריך קרא בחמץ אבל לרי יוחנן דס"ל בפסחים מ"ג ומ"ד כר' עקיבא דמשרת אתא להיתר מצטרף לאיסור בנזיר הרי גלי רחמנא באיסורי נזיר דהייינו אסור מה"ת דאל"כ היאך מצטרף חצי זית פת לחצי זית יין והלא אין שני היתירים מצטרפים להיות איסור אעכ"ח דנזיר אסור בח"ש מה"ת, וכ"כ הגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל בספר החיים סי' תמ"ב דאף דס"ל לר"ל דח"ש מותר מה"ת מ"מ מודה דלר"ע דס"ל משרת להיתר מצלא"ס עכ"ח ס"ל דח"ש אסור מה"ת ור"ל קאמר אליבא דרבנן דסול משרת לטע"כ יע"ש ומובא בילקוט הרועים ח"ר אות א" הב' יע"ש א"כ ממילא כר' יוחנן א"צ קרא בחמץ לאסור ח"ש דהא נוכל ללמוד מנזיר דג"כ הי' לו שעת הכושר ואפ"ה ח"ש אסור בו מה"ת וממילא הה"ד או כ"ש בחמץ דח"ש אסור בו מה"ת, וא"כ ממילא י"ל דחזקי' סובר כר' יוחנן דמשרת אתא להיתר מצלא"ס (ובפרט לפימ"ש הרא"ש בחולין פ' גיה"נ סי' י"ז דחזקי' הי' רבו של ר' יוחנן וכ"כ ביד מלאכי כללי האלף סי' ל"ט ע"ש ודאי די"ל דס"ל כר' יוחנן תלמידו דמסתמא הרב והתלמיד בחדא שיטה שייטו היכא דלא אשכחן דפליגי כנודע) א"כ גלי רחמנא בנזיר דח"ש אסור גבי' מה"ת וילפינן מיני' גם לחמץ וא"צ לא יאכל לח"ש ולכך שפיר יליף מלא יאכל דחמץ אסבה"נ, והתינח לחזקי' דס"ל כר' יוחנן, אבל התנא ר' יהודא דעכ"ח לא מצי סבר כר' יוחנן וכר' עקיבא דמשרת אתא להיתר מצלא"ס, דא"כ תיקשי קושי' הגמ' בפסחים מ"ד סוף ע"א, דנילף מנזיר היתר מצטרף לאיסור בכל התורה כולה, ואין לומר כתירוץ הגמ' משום דנזיר וחטאת ה"ל שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, דהא ר' יהודא סובר בכל הש"ס דשני כתובים הבכ"א מלמדין, א"כ עכ"ח לומר דר' יהודא סובר דמשרת אתא לטע"כ ולא להיתר מצלא"ס, א"כ לא גלי רחמנא בנזיר דח"ש אסור גבי' מה"ת, וא"א למילף חמץ מנזיר אלא מכל חלב וזה אי אפשר דחמץ קיל דהי' לו שעת הכושר ואין ראי' מחלב, א"כ ממילא אצטריך לא יאכל לאסור ח"ש כמ"ש הרמב"ם ז"ל, ושוב לא קשה קושי' הפנ"י הנ"ל לחזקי' למה שני קרא לכתוב לא יאכל בצירי לר' יהודא, תיפוק לי' מקו"ח דנותר ושאר איסה"נ שאינן בבל יראה, דז"א דלר' יהודא באמת צריך למכתב לא יאכל בצירי לאסור ח"ש בחמץ וכקושי' הנ"ל על הרמב"ם באמת כנלע"ד נכון מאד בעזהי"ת: (ב) וראיתי בחכמת שלמה על שו"ע או"ח סי' תל"א שהקשה לרלב"ח הנ"ל דאיסור שהי"ל שעת הכושר אין ללמוד מחלב, א"כ מה קאמר בפסחים כ"ב ובב"ק מ"א ממשמע שנא' סקל יסקל השור אינו יודע שהיא נבילה ומה ת"ל לא יאכל את בשרו

הא איצטריך לא יאכל לאסור ח"ש דכיון דשור הנסקל הי' לו שעת הכושר אין ראיה מחלב יע"ש:

ובמח"כ לא ראה תשו' הרשב"א סי' תל"ט דבנבילה דכתיב לא תאכלו כל נבילה דרשינן כל לרבות ח"ש, א"כ שפיר קאמר מאחר שנא' סקל יסקל השור וידעי' שהיא נבילה וכתיב בגופי' כל לרבות א"ש א"כ מה ת"ל לא יאכל וגו' וא"ש (שו"ר כן בס' ילקוט הרועים ח"ב דף כ"ה ע"א והנאני) ועיין בחתם סופר על סוגיות הש"ס דפוס ירושלים תו' שנת תרנ"ג דף ס"ח בד"ה גופא וכו' ע"ש ועוד הרי ידוע מ"ש הפמ"ג ז"ל בפתיחה לה' שחיטה דוזבחת ואכלת הוא אכילת רשות ול"ש בי' אכילה בכזית ולכך על העשה דשאינו זבוח עובר גם בכ"ש א"כ שפיר מאחר דהיא נבילה אסור גם כ"ש מכח העשה דשא"ז א"כ מה ת"ל לא יאכל וגו': ועוד י"ל דהא הקשו התוס' בב"ק מ"א ע"א בהא דקאמר איני יודע שהיא נבילה וכו' דהא אצטריך לבן פקועה דלא בעי שחיטה ותי' בשיטה מקובצת שם דהברייתא אזיל אליבא דר' מאיר דאמר בן פקועה טעון שחיטה ע"ש, א"כ לפי"ז פריך שפיר ומה ת"ל לא יאכל, ואין לומר דאצטריך לאסור ח"ש, דהא ר"מ דאמר בע"ז דף ס"ו ע"א דכל איסורין מצטרפין זה לזה שנא' ל"ת כל תועבה כל שתיעבתי לך וכו' עכ"ח דס"ל דכל איסורין שבתורה אסורים בח"ש מה"ת וכמ"ש בעל חכמת שלמה בעצמו בספרו עבודת עבודה לע"ז דף ס"ו ע"א דמילתא דר"מ דכל איסורין מצטרפין זע"ז לא שייך רק אם נימא דח"ש אסור מה"ת א"כ נקרא איסור ושייך בי' לומר כל שתיעבתי לך דהרי אף אם לא יצטרפו הוי תועבה עכ"פ דגם ח"ש אסור מה"ת ולכך שייך לומר כל שתיעבתי לך וכו' ולכך נהי דאכילה בכזית מצטרפי' עכ"פ להדדי להיות לוקה עליהם אבל אם ח"ש מותר מה"ת א"כ אם לא יצטרפו אינו בכלל כל שתיעבתי לך דהרי מותר הוא לגמרי לכך ודאי דאין מצטרפין ע"ש א"כ כיון דברייתא אתי' כר"מ כשיטה מקובצת הנ"ל פריך שפיר מה ת"ל לא יאכל דהא לר"מ אסור ח"ש מה"ת בכל איסורין שבתורה מדמצטרפין זע"ז א"כ אין לומר דאצטריך לא יאכל לאסור ח"ש בשור הנסקל דמי גרע שור הנסקל מכל איסורין שבתורה דח"ש אסור בהו מה"ת וא"כ לא קשה על מהרלב"ח כלום די"ל דסובר כתירוץ השיטה מקובצת הנ"ל דהברייתא דאיני יודע שהיא נבילה ר' מאיר היא ולר"מ הא ח"ש אסור מה"ת בכל איסורין שבתורה כנ"ל וא"ש (וע"ש בעבודת עבודה לע"ז דף ס"ו ע"א שכתב דמה דס"ל לר"ל ח"ש מותר מה"ת היינו רק לרבנן דר"מ, דר' יוחנן ס"ל אף לרבנן אסור ח"ש מה"ת ור"ל ס"ל דלרבנן מותר ח"ש מה"ת, אבל לר"מ דס"ל כל איסורין מצטרפין זע"ז ודאי דח"ש אסור מה"ת ומה דפריך הש"ס ביומא מברייתא דכל חלב לרבות כוי וח"ש ולא משני דר"מ היא היינו מכח דזה

הוי ספרא וסתם ספרא הוי ר' יהודא ולא ר"מ ולכך לא ניחא לי' לאוקמא כר"מ אבל לר"מ ודאי דח"ש אסור מה"ת עכ"ל. ולפענ"ד עדיין קשה מיומא דף ע"ג ע"ב דפריך הגמ' אמתני' דיוה"כ אסור באכילה ובשתי' אסור ענוש כרת הוא ומשני לא נצרכה אלא לח"ש ופריך הגמ' הניחא לריו"ח דא' ח"ש אסור מה"ת אלא לר"ל מאי איכ"ל, ולהנ"ל מאי פריך תא סתם מתני' ר"מ היא ולר"מ גם ר"ל מודה דח"ש אסור מה"ת וצ"ע). כ"ז כתבתי לפלפולא בעלמא אבל בעיקר הדברים שכ' הגאון בעל ח"ש ז"ל דשור הנסקל הי"ל שעת הכושר ואין ראי' מחלב, תמה אנכי דנעלם ממנו דברי התוס' פסחים דף כ"ה ע"א ד"ה מה לחמץ וכו' שכ' דשוהנ"ס לא הי' לו שעת הכושר לאכילה וכתב במהרש"א שם כוונתם דקודם שנגח נמי בחיים באיסור אכילה עומד יע"ש א"כ שוה ממש לחלב דלא הי' לו שעת הכושר לאכילה (דאילו להנאה חלב מותר בהנאה) וה"ד שוהנ"ס נמי לא הי"ל שעה"כ לאכילה ואין חומרא מצד זה בחלב יותר מבשוהנ"ס ושפיר נוכל למילף איסור ח"ש בשוהנ"ס מחלב ופריך הגמ' שפיר מה ת"ל לא יאכל ולק"מ על הרלב"ח ז"ל, [ועפ"ד הצל"ח בסוגיין ד"ה יתיב ההוא מרבנן וכו' יש ליישב קצת דברי החכמת שלמה דו"ק ותשכח]: והנה בראש הס' פמ"ג או"ח בפתיחה לה' פסח הביא ד' רלב"ח הנ"ל דצריך קרא בחמץ לח"ש משום דהי"ל שעה"כ ולא אתי' מחלב, וכתב ע"ז, וקשה למה לי כל חלב לח"ש הא ק"ו מחמץ וי"ל דמה לחמץ שעובר בל יראה ע"כ, ובענייי לא ידענא מדוע לא תירץ כהגמ' חולין ק"כ ע"א דחלב מחמץ לא אתי שכן לא הותר מכללו תאמר בחלב שהותר מכללו ע"ש (וע' בריי"ט אלגאזי בקהלת יעקב דפוס לבוב דף מ"ה עמוד ג' וד' שהקשה ג"כ כקושי' הפמ"ג וניחא לי' בגמ' הנ"ל דחלב מחמץ לא אתי דשאני חמץ שלא הותר מכללו משא"כ חלב וחמץ לא אתי מחלב דשאני חלב שלא הי"ל שעה"כ משא"כ חמץ, ומה שהקשה דלפי"ז נבילה ושאר איסורין דאינם בכרת איך ילפינן מחלב וחמץ כיון דאיכא למפריך מה להנך שכן ענוש כרת, כבר כתב החת"ס זאל על סוגיות הש"ס דף ס"ח דגבי נבילה נמי דרשינן כל נבילה לרבות ח"ש א"כ איכא תלתא קראי בחלב ובחמץ ובנבילה ומינייהו ילפינן לכה"ת כולה וא"ש. ומה שהקשה הריי"ט אלגאזי שם עוד על המהרלב"ח ז"ל שכתב דלפי"ז חמץ בי"ד מו' שעות ולמעלה אינו אסור מה"ת בכל שהו, והוא דבר תימה דשאר איסורין שיש להם שעת הכושר כיום הכפורים ושבועה ילפינן מחמץ לאסור ח"ש ואיך לא נלמוד לאיסור חמץ מו' שעות ולמעלה והוא קושי' גדולה מאד, נלע"ד דאיסור חמץ מו' שעות ולמעלה היא חידוש שחידשה תורה דבאמת לא מצינו בכל התורה יום שמקצתו מותר ומקצתו אסיר רק בחמץ מו' שעות ולמעלה א"כ אין לך בו אלא חידושו רק שיעור שלם אבל לא ח"ש, וכמ"ש כעין זה הפמ"ג לאו"ח

בפתיחה כוללת תחלק הא' אות י"ז אף למאן דיחלוק על רלב"ח מ"מ א"ש בשר בחלב אפשר מדרבנן לא מה"ת דבחולין ופסחים אמרינן בב"ח חידוש הוא וקי"ל לא חידושא גמר מעלמא ולא עלמא מחידושא וא"כ אף דשאר איסורין ילפי' במ"מ מכל חלב א"ש מה"ת הא בב"ח לא רק מדרבנן עכ"ל ע"ש, וה"נ, דכוותי' אע"ג דילפינן לאסור ח"ש מה"ת בכל איסורין מחלב וחמץ ונבילה, מ"מ באיסור חמץ מו' שעות ולמעלה דחידוש הוא כנ"ל, לא ילפינן מכל הני לאסור ח"ש מה"ת דקיי"ל לא חידושא גמר מעלמא וכו' כנ"ל ואולי זה הוא טעם וסברת המהרלב"ח בזה: (ג) ועפ"י דברי הגמ' דחולין ק"כ ע"א הנ"ל ניחא נמי מה דלכאורה קשה על מש"ל דלר' עקיבא ור' יוחנן דס"ל משרת בנזיר אתי להיתר מצלא"ס עכ"ח דבנזיר ח"ש אסור מה"ת (וכמ"ש בספר החיים סי' תמ"ב וגם בס' עבודת עבודה על מס' ע"ז דף ס"ו ע"א דלא שייך לומר היתר מצלא"ס רק אם עכ"פ ח"ש אסור מה"ת ולכך כיון דנקרא איסור שייך לומר היתר מצלא"ס אבל אם ח"ש מותר מה"ת א"כ הרי הוא היתר בפ"ע לא שייך לומר היתר מצלאיס דאין בו איסור כלל עכ"ל ע"ש) א"כ קשה לרע"ק ולריו"ח למה לי כל חלב לח"ש הא הוי קו"ח מנזיר אבל לפ"ז ניחא דחלב לא אתי מנזיר שכן היוצא מן הגפן לא הותר מכללו כדאיתא בגמ' דנזיר דף מ"ד ע"א משא"כ חלב שהותר מכללו וא"ש:

אך אי קשיא הא קשיא לכאורה למה לא אמר הגמ' בחולין ק"כ הנ"ל דחלב מחמץ לא אתי שכן יש לו חומר דבל יראה משא"כ חלב וכמ"ש הפמ"ג בפתיחה להי' פסח הנ"ל, ויגעתי ומצאתי בקונטרס נייח נפשי' שבס"ס מנוחת אשר שגם הוא הקשה כן, ונלע"ד דהגמ' דחולין אזיל בשיטת הר"ן ריש פסחים דטעמא דבל יראה בחמץ הוא משום דחמץ בכרת וגם לא בדילי מיני' כולי שתא ולכך גזרה עליו התורה שיהא בבל יראה כי היכי דלא ליתי למיכל מיני' ולפי"ז ל"ה חמץ חמור כלל מחלב במה דעוברי' עליו בב"י דהרי גם בחלב הי' עובר בב"י רק כיון דבדילי מיני' לא חיישי' שיבוא לאוכלו משא"כ חמץ וז"ב, ובזה אפשר לתרץ קושי' התוס' בחולין שם שהקשו לריוה"ג למה לי קרא נפש בחלב לילף מחמץ וליכא למימר דחלב הותר מכללו הא ריוה"ג סובר בבהמה מיהת לא הותר מכללו ואין לומר מה לחמץ שאסבה"נ הא ריוה"ג סובר חמץ מותר בהנאה (וע"ש במהר"ם לובלין מ"ש ע"ד תוס' הנ"ל ובס' לב ארי' מיישב קושיתו בזה עיי"ש) ולפי"ז ניחא דלמ"ד חמץ לאחה"פ אסור ודאי י"ל כהר"ן הנ"ל דטעמא דב"י משום דלא ליתי למיכל מיני' אבל לריוה"ג ושאר תנאי דס"ל חמץ לאחה"פ מותר כבר הוכיח במישור הגאון בעל חת"ס ז"ל בחידושיו לפסחים (דפוס ירושלים תרע"ג) דף ה' מדפי הספר, דלדידהו אי אפשר לומר כדברי הר"ן הנ"ל ע"ש באריכות, א"כ כיון דלריוה"ג בל יראה

בחמץ עכ"ח גזיה"כ הוא ולא מטעם שיבוא לאוכלו א"כ שפיר נחשב בל יראה בחמץ חומרא לגבי חלב ואצטריך שפיר נפש בחלב ולא אתי מחמץ משום די"ל מה לחמץ שחמור שכן עוברין עליו בב"י ובב"י ומיושב קושי' התוס' וא"ש:

ד בגמרא עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט לך בנבילה. בס' משיב נפש מביא קושיא בשם כנפי יונה מנ"ל מנבילה דכל איסורי' שבתורה אסבה"נ דלמא להכי פרטה התורה לגר כו' או מכור לנכרי להורות דאין היתר לנבילה לבטלה ברוב, דיבש ביבש אסור לבטלו מה"ת לכתחלה כמ"ש בנוב"י מהד"ת חיו"ד סי' מ"ה עכ"ל. ונ"ל דהנה גם בחת"ס בתשו' חיו"ד סי' שי"ט כתב ג"כ דמוכח מה"ת שלא לבטל איסור לכתחלה דאלת"ה למה נשליך טרפה לכלב ונבילה לגר ולנכרי ולמה לא נבטלנו חד בתרי וכו' יעו"ש בלשונו הטהור, א"כ כיון דכבר כתיב בפ' משפטים בטרפה לכלב תשליכון כו' כבר מוכח דביבש ביבש אסור לבטל אי' מה"ת לכתחלה וא"כ מדוע פרט הכתוב בפ' ראה שנית לגר אשר בשעריך וגו' להורות זה אלא ודאי לגלות דכ"מ שנא' ל"י ל"ת א' איסור אכילה וא' איסה"נ במשמע ולק"מ:

ה בדף כ"ב אותו אתה משליך לכלב וא"א משליך כו' כל אי' שבתורה, פירש"י דבלאו אותו לא מצי למדרש מדאצטריך קרא למישרי' דאיצטריך ללמד שאין הקב"ה מקפח שכר כל ברי', והתוס' לא ניחא להו בתירוץ רש"י ולכן כ' תירוץ אחר, ולפענ"ד נראה ג"כ לתרץ קושי' רש"י ז"ל עפ"י מ"ש בס' לב ארי' על חולין דף מ"ב דאף מ"ד דס"ל טריפה חיה מודה הוא בדריסת ארי דאינה חיה רקרא דלכלב תשליכון אותו דמיני' יליף הרמב"ם ז"ל דטריפה אינה יכולה לחיות ואינה ראוי' אלא לכלב (ועי' בטור יו"ד סי' כ"ט ובב"י שם) ויישב בזה כמה קושיות וגם אני כתבתי בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר אות דרוסה פלפול נעים ע"ש, וע"כ כאן דהלימוד מאותו אותו אתה משליך וכו' קאי לר' יהודא א"כ א"ש דבלאו אותו לא מצי למדרש מגופי' דקרא מדאצטריך קרא למישרי, די"ל דקרא דלכלב תשליכון לא אתי למישרי רק לגלויי אתא דאף דבשאר טריפות טריפה חי' מ"מ בבשר בשדה טריפה דהיינו בדריסת ארי כמ"ש הרמב"ם ז"ל, לכלב תשליכון אותו דבזה לכ"ע טריפה אינה חי', וכ"ת מאי נ"מ הא אנן קיי"ל בכל מיני טריפות טריפה אינה חי', ז"א דהא כאן לר' יהודא קיימינן ואיהו ס"ל טריפה יולדת ומכ"ש דחי' וכמ"ש בכרתי ופלתי יו"ד סי' ק"ב (בפלתי אות ד' ד"ה ובחידושי וכו' ע"ש) א"כ שפיר א איצטריך קרא דלכלב תשליכון להורות אע"ג דבכל טריפות טריפה חי' מ"מ בטריפות דדרוסה טריפה אינה חי' ומשו"ה אצטריך ללמוד מאותו דתיבת אותו מיותר ולא הול"ל אלא

לכלב תשליכוהו וכבר מוכח דאינה חי' ומדכתיב אותו ילפי' שפיר אותו אתה משליך לכלב וא"א משליך לכלב כל איסורי' שבתורה וא"ש:

א"ו ור' מאיר אותו אתה משליך כו' וא"א משליך לכלב חולין שנשחטו בעזרה. פירש"י ומשום דאין מפורש בהן לאו בהדיא באכילה אצטריך למילף להו איסה"נ מהכא. וכ' הגרעק"א ז"ל בגליון הש"ס. ק"ל הא מ"מ נילף מקרא דלא תאכל כל תועבה דגם הנאה במשמע לר"א וכן קשה לר"י דס"ל חשנ"ב לאו דאו' דלפירש"י דשחיטתו דאוריי' ליתסר בהנאה משום ל"ת כל תועבה וצ"ע עכ"ל והנה לא ראה דברי השער המלך פ"ה מה' מאכלות אסורות דדוקא בלאו המפורש בתורה הוא דמקרי דבר שתיעבתי לך כההיא דבשר בחלב אבל בלאו הבא מכלל עשה לא מקרי דבר שתעבתי לך וכן צ"ל בקידושין דף נ"ח ע"ב גבי חולין שנשחטו בעזרה יכול לא ישחוט ואם שחט יהא מותר וכו' וקשה דהא דבר שתעבתי לך הוא ות"ל מלא תאכל כל תועבה אכן אם נאמר דבלאו הבא מכלל עשה לא מיקרי דבר שתעבתי לך ניחא כנ"ל עכ"ל. וגם בלא"ה יש לדון בזה יען דלא ניכר התועבה ולא דמי לבב"ח שניכר בו התועבה וכמ"ש התוס' בחולין קט"ו ע"א סד"ה חורש וכו' אליבא דרש"י דבב"ח הבישול נוכר אבל מעשה שבת אין ניכר שנעשה בשבת ט"ש (ועי' בחת"ס בחידושיו למס' למס' ע"ז דל"ב ע"ב מ"ש על קושי' הפלתי ריש ה' בב"ח מ"ט לא תאסר תקרובות ע"ז מלא תאכל כל תועבה וכו' יעוש"ה). ובהיותי בזה ראיתי בשעה"מ פ"ה מיסוה"ת שהביא קושי' בשם הרב מהו' יהודא אשכנזי ז"ל על מ"ש הפר"ח ביו"ד סי' ק"י ס"ק י"ג בשם הר"ש מקינון שכ' בסוף ס' כריתות וז"ל ובהכי ניחא מה שמקשים העולם יאסר כל העולם לחרישה ובזריעה מטעם נחל איתן שהוא קבוע ולמאי דפרישית כו' אבל אי ידעינן מקומו אמינא כי הנזרע בתוכו אסור וכתב עליו הפר"ח ז"ל דטעם הר"ש מקינון דהנזרע בתוך נחל איתן אסור הוא משום ל"ת כל תועבה כדפריך בחולין קט"ו ע"א דכלאי זרעים הם עצמן תועבה וליתסרו ומשני דאיתקש לכלאי בהמה וכו' וא"כ הכא גבי נחל איתן דליכא קרא למישריי' הנזרע בתוכו אסור דכל שתעבתי לך הוא, וקשה דא"כ מה פריך בסוף הסוגי' דחזקי' ור"א מכדי אותבינהו כל הני קראי ושנינהו חזקי' ור"א במאי פליגי ואמאי לא משני דאיכא בינייהו זורע בנחל איתן דלחזקי' הנזרע בתוכו מותר בהנאה ולר"א אסור בהנאה ולא תאכל כל תועבה דגם איסור הנאה במשמע וצ"ע עכ"ל. ולפענ"ד בלא"ה דברי הפר"ח ז"ל מפוקפקים מאד דמה דמות יערוך הנזרע בתוך נחל איתן לכלאי זרעים דהתם הכלאי זרעים הם התועבה גופא אבל הנזרע בתוך נחל איתן אינו התועבה גופא רק אתי מכח האיסור ילפינן בקו"ח ממעשה שבת דלא נאסר מל"ת כל תועבה כמבואר בחולין קט"ו ע"א ואולי ס"ל לפר"ח

ז"ל דכמו דכלאי זרעים הם עצמן תועבה יען שצותה תורה שלא יזרע כלאים והוא זרע א"כ ה"נ הנזרע בתוך נחל איתן הזרעים עצמן תועבה הואיל וצותה תורה שלא יזרע שם והוא עבר וזרע, אבל עדיין יש לפקפק מדברי התוס' בחולין שכתבו אליבא דרש"י דכל שאין ניכר התועבה ל"ה בכלל כל שתעבתי לך א"כ עדיין יש חילוק בין כלאי זרעים דניכר שהם כלאים א"כ ניכר התועבה משא"כ הנזרע בתוך נחל איתן דאינו ניכר שגדל בנחל איתן א"כ דמי למעשה שבת דמותר ולא מקרי דבר שתעבתי לך וצ"ע שו"ר בס' מנחת חינוך מצוה תקל"א שכ' וז"ל. ויש לספק אם עבר וזרע בנחל איתן אפשר הגידולים אסורים מל"ת כל תועבה ודבר שתיעבתי לך ועיין בסוגי' דחולין דף קט"ו נראה דבכה"ג לא שייך תועבה ומותר וכו' תלי"ת מצאתי בס' פר"ח על יו"ד בסי' ק"י מביא בשם הר"ש מקינון כו' דגידולי נחל איתן אסורים וכ' הפר"ח טעם זה מל"ת כל תועבה כו' ותלי"ת כוונתי לדעתם עכ"ל, ולענין קושי' מהר"י אשכנזי הנ"ל לימא איכא בינייהו הנזרע בנחל איתן לחזקי' מותר בהנאה ולר"א אסבה"נ מל"ת כל תועבה נלע"ד דה"ד לר"א אליבא דרי"מ דס"ל מדפרט היתר הנאה בנבילה ש"מ דלא תאכל איה"נ במשמע, אבל לר"א אליבא דר"י דמפיק לי' מאותו אתה משליך וכו' וא"א משליך לכלב כל אי' שבתורה לא נוכל למיליף מלא תאכל כל תועבה איה"נ יען דל"ה דומי' דטריפה שכתב בי' לא תאכלו בגופי' וכן מורה לשון רש"י ז"ל בד"ה אותו אתה משליך כו' כל איסורין שנאאר בהן לא תאכל כגון זה עכ"ל מלשון זה משמע דלא ילפינן מאותו לאסור בהנאה כל איסורין שבתורה אלא דוקא אותן איסורין שנאמר בהן לא תאכל בגופייהו כגון טריפה שנאמר בו לא תאכלו בגופי' משא"כ הנזרע בנחל איתן שלא נאמר בו לא תאכל בגופי' אלא במקום אחר נאמר לא תאכל כל תועבה זה לא נוכל למילף מאותו לאוסרו בהנאה א"כ אנן דקיי"ל כר"י לגבי ר"מ ולא נפיק לר"א איסה"נ בכל איסורין אלא מדיוקא דאותו א"כ לא נאסר הנזרע בנחל איתן בהנאה ולכך לא מצי הש"ס למימר הך איכא בינייהו בין חזקי' לר"א וא"ש ודו"ק:

בתוס' ד"ה חולין שנב"ע כו' וקשה לרשב"א דבת"כ בפ' צו וכו'. עיין בחידושי מהר"ס חלאווה ז"ל בשמעתין שהביא קושית התוס' וכתב דההיא דת"כ אסמכתא בעלמא וא"ש:

ז בגמ' והרי גיד הנשה כו' מסיק הש"ס דלמ"ד אין בגידין בנו"ט ט ג"ה אסבה"נ ומזה הקשו חכמי לוניל על הרמב"ם ז"ל דפוסק אין בגידין בנ"ט ואפ"ה פוסק ג"ה מותר בהנאה והרמב"ן ז"ל כתב דהאי סוגי' לרווחא דמלתא אתמר דהיתר הנאה בג"ה משום היא וגידה כו' אבל למסקנא מותר בלאו האי טעמא וכוונתו' סתום וחתום באין מבין, ובס' בנין אריאל בחי' פסחים כתב ראי' לדברי הרמב"ן ממסקנא דגמ' בסוף הסוגי' איכא

בינייהו בין חזקי' ור"א חולין שנשב"ע ומדוע לא קאמר דא"ב גיד הנשה לחזקי' מותר בהנאה ולר"א אסבה"נ אליבא דהלכתא דאין בגידין בנ"ט דהא ל"ל היא וגידה הותרה או"ו כהרמב"ן ז"ל דלאו הא בהא תליא. ובס' דגן שמים על מס' פסחים לידידי הגאון מ' צבי יחזקאל מיכלזאהן נ"י אבד"ק פלונסק יע"א בדף י"ט מדפי הספר האריך בזה וכתב דהרמב"ם ס"ל דג"ה בפני עצמו יש לו טעם רק בדברים אחרים המתבשלים עמו אינו בנו"ט ולכך שפיר הוי בכלל היתר נבילה משא"כ לר"ש דסובר דגם בפ"ע אין לו טעם מדפוטר האוכל ג"ה של בהמה טמאה אליבי' אמר הגמ' שפיר דאינו בכלל היתר דנבילה ומיישב בזה קושי' הפליתי ביו"ד סי' ס"ה בגמ' כאן דקאמר מאן שמעת לי' אין בגידי' בנו"ט ר"ש כו' ר"ש הא ס"ל ג"ה אסבה"נ וקשה הא איכא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה בחולין דף צ"ט ע"ב דס"ל אין בגידין בכו"ע ולא מצינו דס"ל ג"ה אסבה"נ עיי"ש ולפ"ז ניחא דר"י בנו של ריב"ב מצי סבר דבפ"ע יש לו טעם א"כ שפיר הוי בכלל היתר נבילה יעו"ש באריכות. וכדומה שכבר קדמו בזה בס' עיני ישראל על מס' חולין כמובא בשמו בס' ילקוט הרועים ח"ר דף ט"ו ע"ג וז"ל. ג"ה אמרינן אב"ג בנו"ט אי הפירוש דאין בו רק טעם משהו ואינו יכול ליתן טעם באחר'ם אבל לעצמו יש לו טעם או דילמא דאין בו טעם כלל והוא כעץ בעלמא וכ' בס' עיני ישראל דפליגי בזה דר' שמעון ס"ל דאב"ג בנו"ט ככל אבל ר"י בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ס"ל דיש בי טעם רק דאין יכול ליתן טעם באחרים עכ"ל, והנה זה יספיק לתרץ קושי' הפלתי בסי' ס"ה הנ"ל (וכן הקשה גם הפמ"ג בשושנת העמקים כלל ט' יעו"ש) אבל לא ידענא איך יתיישבו בזה דברי הרמב"ם דהא כל הראי' דר"ש ס"ל דאין בג"ה טעם כלל מדפוטר האוכל מג"ה של בהמה טמאה דשם מיירי שאוכל הגיד בפני עצמו וא"כ עכ"ח דסובר דאב"ג בנו"ט אף בפ"ע, א"כ הא הרמב"ם ז"ל דסובר בזה לגמרי כר"ש ופוטר נמי האוכל מג"ה של בהמה טמאה גם מאיסור בהמה טומאה כמ"ש בפ"ח מה' מאכלות אסורות ה"ה (וע' במנחת חינוך ריש מצוה ג') משום דאב"ג בנו"ט א"כ ש"מ דס"ל דאין בג"ה טעם אף בפני עצמו וממילא דאינו בכלל היתר נבילה יהדק"ל דאיך רכב אתרי רכשי לפסוק דאין בג"ה טעם כלל וגם דג"ה מותר בהנאה:

ועיין בס' לב ארי' על חולין ר"פ גיה"נ שכ' אורבים תירצו דס"ל להרמב"ם כיון דסתמא דמתני' דשולח אדם ירך לנכרי סובר דג"ה מותר בהנאה אף דקיי"ל דאב"ג בנו"ט עכ"ח דנקטינן כחד שינוי' בפסחים כ"ג ע"ב אליבא דריוה"ג דג"ה מותר בהנאה דיליף קו"ח מחלב דענוש כרת ואפ"ה מותר בהנאה עיין בפלתי בסי' ס"ה' ופלא בעיני דהא אדרבה הפלתי שם מדחה תירוץ זה דהרי הקשו התוס' שם על הק"ו מחלב לימא שוהנ"ס ושאר

אסוה"נ יוכיחו שאינן בכרת ואפ"ה אסובה"נ ותי' דכך הק"ו מה חלב דבכרת מ"מ הוא בכלל היתר נבילה מכ"ש גיד דהוא בכלל היתר נבילה וא"כ ליכא למימר לרמב"ם הך ק"ו כאן דס"ל אב"ג בנ"ט אינו דומה כלל לחלב וא"א לומר שיהא בכלל היתר נבילה, ע"ש אמנם ראיתי בס' אור חדש הנספח לס' כתנות אור עה"ת פ' וישלח שכ' לקיים התירוץ הנ"ל משום דלדברי התוס' הנ"ל קשה קושי' חמורה מאד דא"כ מה פריך הגמ' שם, ור"ש דאסר ג"ה בהנאה למה לא יליף בק"ו מחלב דשרי בהנאה ולפ"ד התוס' הנ"ל מאי קושיא הא ר"ש ס"ל דאין בגידין בנ"ט וממילא ליכא למילף בק"ו מחלב כקושי' התוס' דשוהנ"ס ושאר איה"נ יוכיחו, ואין לומר כתירוצם דיליף בק"ו מחלב שיהא ג"ה בכלל היתר נבילה. כיון דס"ל אב"ג בנ"ט ממילא א"א לומר דג"ה הוא בכלל כב נבילה (וע' בפנ"י ז"ל בסוגיין שגם הוא הקשה כן על התוס') ועל כן מזה הקושיא היה לו לרמב"ם הכרח גדול דלאו הא בהא תליא אלא גם אי אין בגידין בנ"ט הוה היתר ג"ה בכלל נבילה וסוגיא דלעיל לרווחא דמלתא אתמר כמ"ש הרמב"ן ז"ל ע"כ דפח"ח, (ואם כי בס' או"ח הנ"ל העלה יישוב לקושיא הנ"ל על התוס' בדרך הפלפול כל מעיין בצדק יראה שאינו אלא לחדודי בעלמא), ולפי"ז להרמב"ם ז"ל הפירוש בדברי המקשן, ור"ש דאסר ג"ה בהנאה למה לא יליף מק"ו מחלב היינו שיהא בכלל היתר דנבילה מכ"ש דחלב, וע"ז מתרץ הש"ס משום דאיכא למפרך מה לחלב שכן הותר מכללו אצל חיה וכו' משא"כ גיד דחמיר דלא הותר מכללו י"ל דאינו בכלל היתר דנבילה, אונם קשה התינח בק"ו מחלב לא מצי למילף אבל אכתי נילף בק"ו מדם, ומה דם דענוש כרת אפ"ה הותר בכלל נבילה (וכמו שיבואר לקמן בעזהי"ת ודלא כהתוס' בסוגיין בד"ה והרי דם) מכ"ש גיד, ודם לא הותר מכללו וליכא למיפרך שום פירכא, וצ"ל כמ"ש הפליתי בסי' ס"ה אות ב' בד"ה וצ"ל וכו' (בין שני חצאי עיגול) די"ל דם יש היתר לאיסורו דדם שבישלו מותר מה"ת משא"כ גיד ודו"ק עכ"ל יעו"ש, אך התינח לר' שמעון דס"ל דדם שבישלו מותר מה"ת כדמוכח מגמ' יבמות דף קי"ד דאמר צריכא לקראי בדם ובשרצים להזהיר גדולים על הקטנים משום דבשרצים בכעדשה משא"כ בדם דשיעורו ברביעית, וקשה לר"ש דס"ל כ"ש למכות מאי איכא למימר הא לדידי' גם דם בכל שהו וא"כ לר"ש יהי' דם ושרצים שני כתובים ויהי' לר"ש גדולים אין מוזהרים על קטנים ולא מצינו בשום דוכתי, ועיין באחרונים ומחוורתא כמ"ש הפליתי סי' ק' סוף סק"א דר"ש לשיטתו דס"ל בקידושין דבר שיש היתר לאיסורו קיל א"כ דם קיל משרצים דיש היתר לאיסורו דיכול לבשלו ודם שבישלו מותר יעו"ש, א"כ ה"נ שפיר אוסר ר"ש גה"נ בהנאה ולא מצי למילף בק"ו מדם דהא איהו לשיטתו מוכרח לסבור דם שבישלו מותר. א"כ איכא למיפרך מה לדם שכן

יש היתר לאיסורו תאמר בגיד שאין היתר לאיסור. והתינח לר"ש, אבל הרמב"ם דסובר דם שבישלו חייב עליו כרת, (כמ"ש הב"י ביו"ד סי' פ"ז בד"ה כתב הרמב"ם המבשל בחמי טברי' וכו' יעו"ש, א"כ אין פירכא לק"ו מדם ושפיר ילפינן היתר הנאה בגה"נ מק"ו מדם שענוש כרת ואפ"ה מותר בהנאה מכ"ש גיד וא"ש ודו"ק. (ומה שיש לפקפק ע"ז ממ"ש הצל"ח ז"ל בסוגיין בד"ה והרי דם כו' דגם דם הותר מכללו בדגים וחגבים, א"כ גם מדם לא מצינן למילף להתיר גה"נ בהנאה מק"ו, יבואר אי"ה לקמן דלענ"ד דברי הצל"ח ז"ל תמוהים בזה):

ח ובענין מש"ל דדם הוי שפיר בכלל נבילה ודלא כמ"ש התוס' בד"ה והרי דם כו' ראיתי כעת בס' שושן עדות מהגאון ר' וואלף באסקאוויץ זצ"ל על מס' עדיות (דף קכ"ו מדפי הספר) שכתב בזה"ל, עוד אשוב אתפלא על דבריהם הנ"ל דמיפשט פשיט להו דדם לאו בכלל בשר הוא, והא דבר זה תליא בפלוגתא דאמוראי ביומא מ"ט ע"ב וז"ל:

איבעיא להו שחט ומת מהו שיכנס אחר בדמו של פר או"ד בפר ולא בדמו של פר, ורל"ק אמר בפר ואפי' בדמו ש"פ, ר' אמי אמר בפר ולא בדמו ש"פ, ר' יצחק אמר בפר ואפי' בדמו ש"פ וכו' יע"ש בסוגי', הרי דהוא פלוגתא דאמוראי אם דם הפר נקרא פר או לא, וה"ה דתליא בפלוגתא דידהו אם דם נקרא נבילה או בשר דמאי שנא, ואדרבא, הא רב אשי שם דף נ' קאמר מסתברא כמ"ד דם איקרי פר דכתיב בזאת יבא אהרן וכו' וכן פסק רבינו ז"ל בהל עבודת יוהכ"פ פ"ה הי"ג שיכנס אחר בדמו, והיינו דדם איקרי פר הואיל ורב אשי שהוא בתרא ס"ל כן וכמ"ש מרן ז"ל בכ"מ שם יעו"ש, וא"כ אדרבה לדידן דם בכלל בשר היפוך ממ"ש התוס' ז"ל עכ"ל יע"ש, וא"כ אדרבה לדידן דם בכלל בשר היפוך ממ"ש התוס' יעו"ש. ועפ"י דבריו הקדושים שפיר י"ל כמש"ל דהרמב"ם ס"ל היתר הנאה בדם הוא משום כשהותרה נבלה היא ודמה הותרה כדפסק בה' עבודת יוה"כ הנ"ל דדם איקרי פר וה"ה דאיקרי נבלה או בשר, והא דיליף בגמ' כאן היתר הנאה דדם מהיקישא למים, ולא יליף מהא דכשהותרה נבלה היא ודמה הותרה, היינו משום דרוצה לתרץ גם אליבא דר' חנינא ור' אמי דס"ל ביומא הנ"ל בפר ולא בדמו ש"פ וס"ל דדם לא איקרי פר וה"ה דלא איקרי נבלה או בשר ומסתמא גם אינהו ס"ל כהלכתא דקיי"ל כר"א לגבי חזקי' וכדפסק הרמב"ם ז"ל בפ"ח מה' מאכלות אסורות הלכה ט"ו יע"ש ע"כ מתרץ הש"ס גם לדידהו ניחא דדם מותר בהנאה משום דאיתקש למים. אבל לדידן דקי"ל דדם איקרי פר וה"ה דאיקרי נבלה אי בשר ל"צ להיקש להתירו בהנאה רק מותר מטעם דנבילה היא ודמה הותרה וא"ש כל מש"ל בזה:

ט ועתה אבוא אל מ"ש הצל"ח ז"ל דדם נמי הותר מכללו בדגים וחגבים. והנה זה דבר חדש לא שערוהו הני תרי גאונים בעל הפליתי בסי' ס"ה ובעל הפני יושיע ז"ל בסוגיין דף כ"ג ע"ב בתוס' ד"ה ומה חלב וכו' ששניהם טרחו ליישב הקושי' דנהי דלא יליף ר"ש להתיר ג"ה בהנאה מק"ו מחלב משום דחלב הותר מכללו מ"מ אמאי לא יליף זה מק"ו מדם, הרי דלא עלה על דעתם לומר דדם נמי היתר מכללו בדגים וחגבים, אלא ודאי שאני דגים וחגבים שכולם היתר שא"צ שחיטה כדאמר בכריתות כ"א ע"ב יצאו דם דגים וחגבים שכולו היתר דלא בעי שחיטה יע"ש ור"ל דלא אסרה תורה דם אלא במידי דבעי שחיטה לאפוקי דגים וחגבים דל"ב שחיטה, ואם נימא כדעת הצל"ח ז"ל דמה"ט הוי דם הותר מכללו, א"כ גם נבילה הוי הותר מכללו דהא נבילה ג"כ לא אסרה תורה אלא במידי דבעי שחיטה לאפוקי דגים וחגבים דל"ב שחיטה כמ"ש הרמב"ם פ"א מה' שחיטה ה"ג ובכסף משנה שם יעוש"ה, וזה היפך דברי הגמ' בחולין דף ק"כ סוף ע"א דמסיק הש"ס דחלב הותר מכללו להדיוט ונבילה לא הותר מכללו להדיוט יע"ש ולדברי הצל"ח הרי גם נבילה הותר מכללו להדיוט בדגים וחגבים אלא ודאי שאני דגים וחגבים שהותרו אצלם כל האיסורים כגון נבילה וטריפה ואבמה"ח א"כ מה"ט לא נוכל לומר דדם קיל יען שהותר אצל דגים וחגבים דהלא כל איסורין שבתורה הותרו אצלם, משה"כ חלב בחיה דשייך בי' כל איסורין שבתורה ורק חלב הותר אצלה, בזה שפיר י"ל דחלב קיל משאר איסורין יען שהותר בחיה ודו"ק, ותימה בעיני על בעל הצל"ח ז"ל שלא עמד בזה:

אמנם לפי"ז מוטל עלינו ליישב קושי' הצל"ח בסוגיין בהא דפריך הגמ' ולחזקי' למאי הלכתא איתקש דם למים ומאי קושי' הא אצטריך דלא נילף איסה"נ בק"ו משאר איסורי הנאה שאינן בכרת קו"ח דם שענוש כרת ותי' דאיכא למפרך מה לשאר איסוה"נ שלא הותרו מכללן תאמר בדם שמותר בבישול ואפי' לשיטת רש"י ורמב"ם דדם שבשלו מן התירה מ"מ הותר מכללו בדגים וחגבים ועוד דחלב יוכיח שענוש כרת ואפ"ה מותר בהנאה, אבל לפי דברינו הנ"ל דדם לא הותר מכללו הדק"ל ואין לומר כתי' הא' של הצל"ח וגם א"ל כהי' הב' דחלב יוכיח וכו' דהא י"ל מה לחלב שהותר מכללו בחי' ולכך מותר בהנאה משא"כ דם. אכן באמת קושי' הצל"ח בלא"ה לק"מ דבאמת לחזקי' לא צריך ההיקש למים לאפוקי מק"ו דשאר איסה"נ דהא יש לנו היקש אחר לאפוקי מק"ו הנ"ל כמ"ש הפני יושיע ז"ל בסוגיין בהא דפריך והרי דם דכתיב כל נפש מכם לא תאכלו דם: הא דמייתי מהאי קרא דכתיב בפרשת אחרי ולא מייתי מקראי טובא דפ' ויקרא ופ' לו, נראה משום דהתם כתבו גבי חלב וא"כ איכא למימר דאיתקש דם לחלב דשרי בהנאה

כדאיתא בפ"ק דכריתות דדם וחלב איתקשו להדדי לכמה דברים דקיי"ל אין היקש למחצה משו"ה מייתי מהאי קרא דלא כתיב גבי חלב וא"כ כיון דפשטא דקרא דלא תאכל משמע איסור הנאה אדרבה משמע דעיקר קרא דכל נפש לא אתי אלא לאפוקי מהיקשא דחלב לענין הנאה כנ"ל עכ"ל הפנ"י ז"ל, והתינח לר' אבוה דלא תאכל משמע איסה"נ אבל לחזקי' דלא תאכל לא משמע איסה"נ א"כ אין לומר דקרא דכל נפש אתא לאיסוה"נ ולאפוקי מהיקשא דחלב דא"כ הול"ל בלשון לא יאכל בצירי וממילא יש לנו היקשא דדם לחלב להתירו בהנאה ופריך הש"ס שפיר לחזקי' למה לי ההיקש דדם למים וא"ש ומיושב ג"כ אריכות לשון רש"י ז"ל ולחזקי' דאמר לעיל איה"נ דחמץ מלא יאכל הא לא תאכל לא תאכלו לא משמע לי' הנאה למאי הלכתא איתקש דם למים למישריי בהנאה ומה"ת לך דניתסרו עכ"ל, ולכאורה הוא אריכות לשון ללא צורך, אבל לפי"ז ניחא דרש"י לשיטתו דדם שבישלו אסור מן התורה, וליכא למיפרך הק"ו משאר איסוה"נ משום דדם קיל שמותר בבשלו, ועכ"ח צ"ל כנ"ל דאם הקרא דכל נפש לא אתא אלא לאיסוה"נ ולאפוקי מהיקישא דחלב א"כ הול"ל בלשון לא יאכל בצירי דהא לחזקי' לא תאכל לא משמע הנאה א"כ קשה לחזקי' למאי הלכתא איתקש דם למים למישריי בהנאה ומה"ת לך דניתסר דאין לומר דהוי ילפינן בק"ו משאר איסוה"נ ואתי היקישא לאפוקי מק"ו דהא השתא נמי יש לן היקישא דדם לחלב לאפוקי מהך ק"ו ולזה כוון רש"י ז"ל באריכות לשונו הזהב וא"ש:

יו"ד נחזור לענין ראשון מ"ש ביישוב דעת הרמב"ם ז"ל די"ל דילפי' היתר הנאה בגי"ה בקו"ח מדם ומה דם דענוש כרת אפ"ה מותר בתנאה מכ"ש גיד וע"ז ליכא למפרך מה לדם שהותר מכללו דהא דם לא הותר מכללו ודלא כהצל"ח ז"ל דחשיב דם הותר מכללו, וס"ל להרמב"ם נמי כסברת התוס' דהכי ילפינן בקו"ח ומה דם שענוש כרת ואפ"ה הוי בכלל היתר דנבילה מכ"ש גיד דאינו בכרת ודאי דהוי בכלל נבילה וכמש"ל באורך אך לא הי' לי ראי' ברורה מן הגמרא דהיתר הנאה דדם הוא משום כשהותרה נבילה היא ודמה הותרה אכן כעת מצאתי בחידושי חת"ס ז"ל בשמעתין שכתב בד"ה ואימא כמים הניסכים ע"ג המזבח והקשו התוס' דהא לאסור בהנאה א"צ היקש דממילא ידעינן מלא תאכל וכתבו דכוונת הגמ' דמהכא לא מצי למילף דשרי בהנאה וכבר כ' הצל"ח דדבריהם תמוהים דודאי שפיר איכא למילף להיתר דאל"כ למאי איתקש דאי לאיסור א"צ היקש ומהרש"א נדחק מאד בזה, וע"ז כתב החת"ס ז"ל ליישב גם בצירוף קושיא שקשה בגמ' דחולין דף ל"ה סוף ע"ב דקאמר דההיקש דם למים למשרי דם פסילי מוקדשין בהנאה אתי ולא קאמר למשרי כל דם בהנאה אתי, לכך נראה דמעיקרא קושי' הש"ס והרי דם

לא היה על דם חולין דידע כשהותרה נבלה דמה נמי הותרה רק הקשה על דם קדשים ופסולי מוקדשין דנבלתם בקבורה א"כ דמן נמי ליתסר דהא בדם קדשים אצטריך לאו בפ"ע כמ"ש תוד"ה מים כו' וע"ז מייתי הש"ס היקשא דדם למים דכתיב בפסולי מוקדשין אע"ג דנבלתם בעי קבורה אפ"ה דמן מותר בהנאה וה"ה לקדשים, והשתא א"ש ש"ס דחולין דקאמר למשרי דם פסומ"ק דהיינו ממש דברי הש"ס דשמעתין דקאי נמי אדם מוקדשין, וע"ז מקשה ואימא כמים הניסכים ע"ג המזבח, ואם אינו ענין לדם קדשים דפשיטא דאסורים, תנהו ענין לדם חולין שיאסר להנאה. ולא נימא כשהותרה נבילה דמה נמי הותרה עכ"ד ודפח"ח. ונמצא למאי דמתרץ רב אשי כמים הנשפכין ולא כמים הניסכין, הדרינן לסברא קמייתא דדם חולין דמותר בהנאה היינו משום כשהותרה נבילה דמה נמי הותרה, וא"כ שפיר יליף הרמב"ם ז"ל היתר הנאה בגי"ה מק"ו מדם ומה דם שענוש כרת אפ"ה הוי בכלל היתר הבאה דנבילה קי"ח גי"ה דאינו בכרת ודאי דהוי בכלל היתר דנבילה וא"ש כל מ"ש בזה בעזהי"ת:

י"א עוד אשוב אתפלא על הצל"ח ז"ל ששינה ושילש בסוגיין דדם נמי הותר מכללו בדגים וחגבים, והיאך יפרנס דברי התוס' לקמן דף כ"ג ע"ב בד"ה ומה חלב וכו' שכתבו באה"ד ולא מצי למיעבד נמי ק"ו מדם דדם אינו בכלל נבילה וכו' עכ"ל וביאר הפנ"י ז"ל כוונתם בזה דלא תיקשי אהא דמסקינן לר"ש דאסר משום דלא יליף מחלב דאיכא למפרך שכן הותר מכללו ואכתי אמאי לא יליף גיד הנשה בק"ו מדם אבל לפירושם א"ש וכו' יעו"ש בפנ"י ז"ל, ולדברי הצל"ח ז"ל מאי קשי' להו לתוס' הלא כמו דלא יליף ר"ש מחלב משום פירכא דהותר מכללו כמו כן לא יכול למילף נמי מדם דהא גם דם הותר מכללו בדגים וחגבים ומאי עדיפות לדם יותר מחלב, ואין לומר הצל"ח סובר הפירוש בדברי תוס' דריוה"ג לא מצי למיעבד נמי ק"ו מדם דז"א דמאי נ"מ אם יליף ק"ו מחלב או מדם אלא עכ"ח הכוונה דאם יליף מחלב עכ"ח צריך לאסוקי לסברא בבהמה קאמרינן בבהמה מיהת לא אשתרי משו"ה קשיא להו לתוס' אמאי לא יליף טפי בק"ו מדם דלא הותר מכללו לגמרי, אבל אם כדברי הצל"ח ז"ל דדם נמי הותר מכללו בדגים וחגבים א"כ אפי' אי הוה ריוה"ג יליף בק"ו מדם אכתי הוה צריך לאסוקי לסברא דבבהמה מיהת לא אשתרי א"כ מאי עדיפות למילף מדם יותר מחלב וצע"ג. ופלא בעיני שהצל"ח ז"ל לא הרגיש בדברי התוס' שהם היפוך דעתו ז"ל:

י"ב אמנם אחרי כל זאת לא אכחד תחת לשוני דיש ראי' גדולה לדעת הצל"ח ז"ל דעפי"ד מיושב לנכון קושי' התוס' חולין דף ל"ה סוף ע"ב בהא דאמר הגמ' שם דלריש צריך ההיקש דדם למים למישרי דמן דפסולי המוקדשין בהנאה והקשו התוס' הא לר"א דלא

תאכל משמע הנאה אצטריך למשרי כל דם ותירצו דהגמ' קאי לחזקי' דס"ל דל"ת לא משמע הנאה והקשה החת"ס בסוגיין וכן הקשה בס' לב ארי' על חולין דהא כתבו התוס' בסוגיין דף כ"ב ע"א בסד"ה ור"ש וכו' בתי' השני דר"ש דאסר ג"ה בהנאה לא מצי סבר כחזקי':

אמנם לדברי הצל"ח ז"ל א"ש נכון מאד דהרי הקשה הצל"ח בד"ה והרי דם כו' הרי דם התמצית שאין בו כרת יש ללמוד בק"ו מחלב שענוש כרת ומותר בהנאה ואפי' לר"ש דאמר דאיכא למיפרך מה לחלב שהותר מכללו בחיה הרי גם דם הותר מכללו בדגים וחגבים, וגם אין לומר שור הנסקל ושאר איסוה"נ יוכיחו שאינן בכרת ואפ"ה אסורים בהנאה דשאני שור הנסקל ושאר איסוה"נ שלא הותרו מכללן ואין לומר דקושייתו על דם הנפש שהוא בכרת וליכא ק"ו מחלב דמה בכך כיון דדם התמצית אין בו כרת שוב אין לחלק בין דם לדם וגילוי מילתא דכולהו לאוי דדם הוה איסור אכילה דוקא וכמ"ש התוס' כאן בסד"ה מה מים מותרים וכו' ותירץ דקושיא זו והרי דם הוא רק לריוה"ג דאמר בתהמה מיהת לא אשתרי וא"כ שפיר י"ל שור הנסקל ושאר איסוה"נ יוכיחו שאין בהם כרת ואפ"ה אסורים בהנאה ואין להשיב מה להני שכן לא הותרו מכללן תאמר בדם שהותר בדגים וחגבים דאנן בבהמה קיימינן ובבהמה מיהת לא אשתרי, ועוד תירץ דקושי' הגמ' והרי דם הוא לר' יהודה דסובר לכם דכתיב גבי ערלה הוא להוציא את הנטוע לרבים כדלקמן כ"ג ע"א וא"כ שפיר איכא למיפרך ערלה תוכיח שאין בו כרת והותר מכללו בנטוע לרבים ואפ"ה אסור בהנאה עכ"ד הצל"ח ז"ל עיי"ש, והתינח לריוה"ג ולר' יהודא שפיר קא מקשה והרי דם ומוכרח לתרץ דהיקשא דדם למים אתי למישרי כל דם, אבל ר"ש דפליג על ריוה"ג ולית לי' הסברא בבהמה מיהת לא אשתרי כדלקמן כ"ג ע"ב וגם פליג על ר' יהודה דממעט בערלה הנטוע לרבים (דר' יהודא יחידאה הוא בדבר זה) א"כ לדידי' לא צריך היקש למישרי כל דם וכקושי' הצל"ח לאמת כיון דדם. התמצית אין בו כרת וילפינן לי' בק"ו מחלב דמותר בהנאה שוב אין לחלק בין דם לדם וגילוי מלתא דכולהו לאוי דדם הוה איסור אכילה משו"ה אמר הגמ' דלר"ש למישרי דם פסוהמ"ק בהנאה וכו' והתוס' בחולין שתי' דקאי לחזקי' היינו לתירוץ הראשון של התוס' כאן דר"ש נמי מצי סבר כחזקי' אבל לתירוץ השני דעכ"ח ר"ש לא מצי סבר כחזקי' צ"ל עכ"ח כדברי הצל"ח הנ"ל דגם דם הותר מכללו בדגים וחגבים ועפי"ז א"ש הגמ' דחולין דאמר לר"ש אתי ההיקש למישרי דם פסוהמ"ק בהנאה ולא למישרי כל דם ודו"ק:

י"ג בגמרא ואימא כמים הניסכים ע"ג המזבח. והקשו התוס' הא עכ"ח ההיקש להיתרא אתי, דלאיסורא א"צ היקש דממילא ידעינן מלא תאכל, ותירוצם כולו מקשה הוא, וכבר כתבנו בזה לעיל בד"ה נחזור לענין וכו'. ולכאורה לפי שיטת התוס' בכ"מ דלוקין על הנאה ודלא כרמב"ם ז"ל הוו מצו לתרץ בפשיטות דהא קושי' הגמ' והרי דם. קאי בין לר"מ דיליף איה"נ מנבילה ובין לר"י דיליף לי' מאותו אתה משליך כו' וא"א משליך לכלב כל אי' שבתורה לכולהו קשה אמאי יהי' דם מותר בהנאה, ומתרץ הגמ' דאיתקש דם למים, אך התינח לר"א אליבא דר"מ דלדידי' ודאי לוקין על הנאה כיון דלא תאכל משמע הנאה, אבל לר"א אליבא דר"י דמפיק לי' מאותו כבר כ' בחי' חת"ס ז"ל וכ"כ גם הצל"ח בסוגיין דאותו אתה משליך כו' וא"א משליך לכלב כל אי' שבתורה הוי רק לאו הבא מכלל עשה והכל מודים דאין לוקין על הנאה, וא"כ שפיר מקשה הגמ' ואימא כמים הניסכים ע"ג מזבח, ואין לומר דלאיסורא בלא"ה ידעינן, דז"א די"ל דאתי ההיקש למלקות שיהיו לוקין על הנאה מכח ההיקש. אבל בל"ז לא היו לוקין דאותו אתה משליך וכו' ל"ה אלא לאו הבא מכלל עשה ואין לוקין עליו אליבא דכ"ע, ומאי קשי' להו לרבותינו בעלי התוס' הלא אינהו לשיטתם דלוקין על הנאה הו"מ לתרץ קושייתם בריוח דכוונת המקשן ואומא כמים הניסכים ע"ג מזבח היינו דעכ"פ לר"א אליבא דר"י דמפיק כל אי' שבתורה דאסבה"נ מאותו אתה משליך כו' אכתי קשה נימא דאתא ההיקש למים לאיסורא ולא להיתרא ונ"מ למלקות כאמור, אלא ודאי מכאן ראיה למ"ש הפנ"י ז"ל לקמן דף כ"ד ע"ב דאפי' לר"א אליבא דר"י דקיי"ל כוותי' ג"כ לוקין על הנאה לשיטת התוס' דהאי דרשא דאותו ל"ה אלא גילוי מילתא בעלמא וה"ק קרא דוקא בהאי לא יאכל דטריפה הוא דשרי בהנאה משא"כ בכ"מ שנא' לא יאכל ולא תאכל הוי איסה"נ בכלל לשון לא יאכל כדמשמע להדי' בלישנא דר"א דקאמר להדיא אחד איסור אכילה וא' איסה"נ במשמע והיינו במשמעות הלשון דלא יאכל ולא תאכל יעו"ש, ולכך שפיר קשי' להו להתוס' דמאי פריך ואימא כמים הניסכים וכו' דהא בין לר"מ ובין לר"י לוקין על הנאה א"כ א"צ ההיקש לאיסורא וזה ראי ברורה לדעת הפנ"י ודלא כחת"ס וצל"ח ז"ל:

אך עכ"ז אכתי קשה מאי קשיא להו להתוס' דילמא הכי פריך ואימא כמים הניסכים ע"ג מזבח ואע"ג דלאיסורא ממילא ידעינן מלא תאכל, מכל מקום מלא תאכל לא לקי על הנאה עד שיהא בו כזית דכיון דנפיק מלא תאכל א"כ השיעור כמו אכילה דהוא בכזית אבל מהיקשא למים הניסכים ע"ג מזבח לקי בנהנה בשוה פרוטה אעפ"י שאין בו כזית עיין ברמב"ם פ"א מה' מעילה ה"ג דאיסור הנאה בהקדש תליא בשיעור שו"פ ולא בכזית א"כ שפיר פריך ואימא כמים הנסכים וכו' ונ"מ למלקות בנהנה בשו"פ אעפ"י שא"ב

כזית. ומצאתי בס' שושנת העמקים מבעל פמ"ג ז"ל בכלל א' שעמד בזה, וכתב דהיינו כוונה עמוקה של המהרש"ל בחכמת שלמה כאן שכתב על דברי התוס' דכאן וז"ל: פירוש דאין סברא למדרש הפסוק דוקא כמים הנסכים ע"ג מזבח אפילו לחומרא דסתם מים כתיב ורובן אין נסכים אלא שלא תידוק מינה להיתרא היא דפריך עכ"ל, ועיין במהרש"א שכתב ודברי מהרש"ל אין מובנים לי ועפי"ז דבריו מובנים שפיר וכוונתו היתה לתרץ דלא תיקשי על התוס' קושיא הנ"ל עיי"ש בשושנת העמקים שקיצר בלשונו מאד כדרכו אך כוונתו כמ"ש ודפח"ח:

[י"ד] בגמ' שם ע"ב ולחזקי' למאי הלכתא אתקש דם למים לכדרחב"א אר"י דדם קדשים אינו מכשיר. בקונטרס שערי מדע הנספח לספרי הקטן ברכת הנפש הקשיתי מדוע אמר דצריך ההיקש לדם קדשים שאינו מכשיר לימא טפי דצריך להורות דדש שחיטה דחולין מכשיר כמ"ש התוי"ט בפ"ו דמס' מכשירין מ"ה בד"ה דם שחיטה בבהמה כו' בשם רש"י שבת דף קמ"ד אע"ג דדם מגפתה לא וטעמא דדם חללים גבי אדם כתיב מ"מ דם שחיטה מכשיר משום דאתקש למים דכתיב על הארץ תשפכנו כמים (ועיין בחולין ל"ה סע"ב ועוד שם קכ"א ע"א ברש"י ד"ה והכשר ממקום אחר יעו"ש) וכתבתי ששאלתי זה לכמה גדולים ואין מגיד לי, הנה אח"כ למדתי פעם שלישית מס' חולין ומצאתי שכן הקשה בס' ראש יוסף חולין דף ל"ה, ועיי"ש בס' באר יצחק להגאון מטאלטשאווא ז"ל שהביאו וטרח לתרץ הקושיא יעו"ש ודע דבירושלמי בפירקין מייתי בשם ר' יוחנן דדוקא לא יאכל בצירי משמע איסור הנאה, וע"ז מייתי תני חזקי' מסייע לר' יוחנן ממשמע שנא' רק הדם לא תאכלו לאיזה דבר נאמר על הארץ תשפכנו כמים מה המים מכשירין אף הדם יהא מכשיר עכ"ל, וצ"ע מרוע מיאן הבבלי לומר כירושלמי:

[ט"ו] והרי אבהמ"ה דכתיב לא תאכל הנפש עם הבשר. בס' לקוטי שלמה כתב, שאל א' מן התלמידים, בכולי פירכות דסוגיין (ג"ה דם שור הנסקל ערלה תרומה נזיר שרצים וחמץ) פריך בלשון דרחמנא אמר ורק כאן באמה"ח הלשון דכתיב עכ"ל ולא תירץ מאומה, ולענ"ד בדקדוק גדול לא אמר גבי אבמה"ח לשון "דרחמנא" אמר יען דהוי משמע מזה דמצד רחמנות על הבעל חי אסרה תורה שלא לחתוך אבר מבע"ח ולאכלו, ובאמת ז"א רק הוא גזיה"כ אבל לא מצד רחמנות וכמ"ש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל פ"ט מה' תפלה ה"ו מי שאמר בתחנונים מי שריחם על קן צפור שלא ליקח האם על הבנים או שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום א' ירחם עלינו וכיוצא בענין זה משתקין אותו מפני שמצות אלו גזיה"כ הן ואינן רחמים שאלו הי' מפני רחמים לא הי' מתיר לנו שחיטה כל עיקר עכ"ל וה"ה לאבמה"ח שג"כ אינו מפני רחמים רק גזיה"כ הוא, לכן לא אמר המקשן באבמה"ח לשון

דרחמנא אמר, אבל בכולי פירכות דסוגיין אין שום הו"א לטעות דהאיסור מפני רחמים משו"ה לא חש המקשן להקשות בל בלשון דרחמנא אמר כנלע"ד פשוני ונכון ב"ה: (ט"ז) עו"ש בגמ' שאני אבמה"ח דאיתקש לדם וכו' והדר פריך ולחזקי' למאי הלכתא איתקש אבמה"ח לדם. וקשה לי הא גם לחזקי' איצטריך ההיקש דאמ"ה לדם דלא ניליף איסור הנאה בקו"ח משור הנסקל ושאר איסורי הנאה שאינן נוהגים בבני נח גאפ"ה אסורים בהנאה קו"ח אבמה"ח שנוהג בב"נ, וליכא למיפרך מה לשאר איסורי הנאה שלא הותרו מכללן תאמר באבמה"ח שהותר מכללו בדגים וחגבים (כדעת הצל"ח הנ"ל בדם) דהא כתבו התוס' בחולין קט"ו ע"ב ד"ה כה"כ וכו' דבב"ח לא חשיב הותר מכללו דדוקא חלב דכתיב כל חלב דמשמע אפי' דחיה והדר שרא דחיה זה חשיב הותר מכללו אבל בבב"ח לא כתיב כל יע"ש, א"כ ה"נ באבמה"ח לא חשיב הותר מכללו כיון דלא כתיב בי' כל, ואין לומר דחומרא שיש באבמה"ח שנוהג בב"נ לא תוסיף תת כח לענין לאוסרו בהנאה, ז"א דא"כ מה התחיל להקשות והרי אבמה"ח הא י"ל דמותר בהנאה מק"ו דנבילה שמטמא במגע ובמשא ומותר בהנאה וכמו דיליף במכילתא פ' משפטים (ומובא ברש"י בחומש פ' הנ"ל טריפה מנבילה בקו"ח הנ"ל יע"ש אעכ"ח צ"ל כמ"ש בחידושי חת"ס ז"ל כאן, דבאמה"ח לא שייך ק"ו זה, די"ל מה לנבילה שמותר לבני נח תאמר באבמה"ח שאסור לב"נ, א"כ עכ"ח ידע המקשן דמחמת חומרא דאמ"ה אסור לב"נ י"ל דאסור גם בהנאה, א"כ מה הקשה שוב ולחזקי' למאי הלכתא איתקש אמ"ה לדם, הא צריך ההיקש להיתרא דלא ניליף בק"ו משור הנסקל ושאר איסורי הנאה דאינן נוהגין בב"נ ואפ"ה אסורים בהנאה קו"ח אבמ"ה דנוהג בב"נ וצע"ג: (י"ז) והנה בס' ראש יוסף חולין ק"ב ע"א הקשה לר' אלעזר דס"ל דאמה"ח נוהג בטמאים מכח ההיקש לדם כל שאתה מצווה על דמו אתה מצווה על אבריו ח"כ מנלן דאמה"ח נוהג בב"נ מכח דנאמרה ונשנית בסיני הא למלתייהו נשנית לאקושי לדם דנוהג אף בטמאים וכמו דאמרי' בסנהדרין נ"ט ע"ב במילה ופ"ו דכיון דלמלתייהו הוא דנשנית רק לישראל נאמר ולא לב"נ יע"ש וכן קשה גם לר"מ דס"ל דאמה"ח אין נוהג אלא בבהמה טהורה לבד וטעמי' דכתיב וזבחת מבקרך וגו' וכתיב בתריה אבמה"ח א"כ מנלי' אבמה"ח לב"נ הא י"ל למלתייהו נשנית (ומרן רע"ק איגר ז"ל בתשובותיו סי' קע"ז לא ראה דברי רחש יוסף הנ"ל וגם מה שהקשה בתשו' הנ"ל וגם מה שהקשה בתשו' הנ"ל דגם לרבנן קשה דהא י"ל למלתייהו נשנית למעט טמאים ואי דאילו אינו נוהג בב"נ לא היו צריכים למעט טמאה דהא אין אחע"א, הא מ"מ לפמ"ש תוס' שבועות דף כ"ג דעל ח"ש חל איסור וכן פסק הרמב"ם, א"כ אף אם אינו נוהג בב"נ ולא הוי מוסיף מ"מ באמה"ח בכזית בשר גידין ועצמות היה מדינא חל

אטמאה דמצד טמאה הוי חיש ואצטריך קרא דמי שבשרו מותר למעט טמאה והדק"ל למלתייהו נשנית יע"ש, ג"כ נעלם מעינו הבדולח שכבר הקשה כן הפמ"ג ז"ל בספרו תיבת גומא פ וירא יע"ש), ובס' אור חדש בסוגיין הקשה ג"כ למאי דאמרי' כאן דהיתר הנאה באמה"ח אתיא מהיקשא לדם א"כ מנ"ל דאמה"ח נוהג בב"נ דלמא לישראל נאמר ולא לב"נ והא דנשנית י"ל למלתייהו הוא דנשנית להקיש לדם דמותר בהנאה ע"ש, ועיין בילקוט הרועים ח"ר וגם בס' משיב נפש לכאן שטרח מאד ליישב כל הקושיות האלה, אכן לפענ"ד נעלם מכל הגאונים הנ"ל במחכ"ת ברייתא מפורשת בתורת כהנים פ' צו בפסוק דבר אל בנ"י לאמר כל חלב וגו' לא תאכלו בני ישראל מוזהרים על חלב ומה אם אמה"ח שאין חייבי' עליו כרת איסורו נוהג בב"נ כישראל חלב שחייבים עליו כרת אינו דין שיהי' איסורו נוהג בב"נ כישראל ת"ל בני ישראל בנ"י מוזהרים על החלב ואין העכום מוזהרים על החלב עכ"ל (ויע"ש בביאור התורה והמצוה. שכתב דבכ"מ דכתיב דבר אל בנ"י צריך לאיזה מיעוט יע"ש ובגינת וורדים מבעל פמ"ג ז"ל כלל ג' כתב בשם הקרבן אהרן דבחלב דריש לה דהוא מיותר יע"ש), עכ"פ התורה כתבה יתור לשון למעט עכו"ם מאזהרה דחלב דלא נטעה מדין ק"ו כיון שמוזהרים על אמה"ח כ"ש על חלב שחמור שענוש כרת, וא"כ עכ"ח מוכח דאמה"ח נוהג בב"נ גם מסיני ואילך ואין לומר לישראל נאמר ולא לב"נ דא"כ למה לי המיעוט למעט עכו"ם מאזהרת חלב, אעכ"ח דאמה"ח לזה ולזה נאמר, ונפלו להו כל הנך קושיות בבירא, וכבר נדפס דבר זה בשמי בקונטרס תל תלפיות מחברת שנים ועשרים דף פ"א ע"ג יע"ש:

י"ח ובדרך אגב הנני מעתיק כאן מה שנדפס עוד בשמי בת"ת מחברת הנ"ל אות ק"ו ענף ד' השייך לסוגיין וזה לשוני שם:

ביו"ד סי' ס"ה ס"י במחבר, גיד הנשה מותר בהנאה. בפסחים כ"ב א' מבואר בגמ' דלמ"ד אין בגידין בנ"ט גיה"נ אסור בהנאה לר' אבוה ומזה הקשו חכמי לוניל על הרמב"ם ז"ל שפוסק אב"ג בנו"ט ופוסק דג"ה מותר בהנאה והוא תרתי דסתרי אהדדי (ובשלמא על המחבר ל"ק די"ל דאיהו ז"ל על פוסק כחזקי' לגבי ר"א וכמ"ש בביאור הגר"א ז"ל כאן בליקוט ע"ש אבל על הרמב"ם אין לומר כן דהא הוא פוסק בפ"ח מה' מאכא"ס כר' אבוה ותמה אני על הפרישה ס"ק י"ט שכתב והרמב"ם התירו טעמו דהלכה כחזקי' וכו' וז"א וכמ"ש) והאריכו בזה מאד בכל ספרי האחרונים חדשים גם ישנים ועיין בס' תיבת גומא מבעל פמ"ג ז"ל פ' וישלח אות ב' כתב דהיה לו להרמב"ם ז"ל הוכחה דג"ה מותר בהנאה ממה שנכתב הלאו דג"ה אצל המעשה דיעקב לידע מאיזה טעם נאסר עיי"ש. ובס' אור חדש לפסחים דכ"ב כתב ג"כ בדרך הזה עיי"ש. וראיתי להחת"ס ז"ל בחי'

חולין צ"ט ע"ב שהעיר בדבר חדש וכתב וז"ל. ולפ"ז למאי דקיי"ל נמי אין בגידין בנ"ט אי ס"ל קנוקנות דאורייתא אפשר נוהג במוקדשים ובטמאה וי"ל נמי כשהותרה נבילה היא וחלבה וגידה הותרה ויש לעיין בזה עכל"ה. והנה יש לי ספק בדעת הרמב"ם אי ס"ל קנוקנות דאורייתא או רק דרבנן כי הרמב"ם בפ"ח ממא"ס אינו מזכיר הקנוקנות ואפשר דס"ל דאורייתא ואמנם אינו לוקה אלא על הגיד עצמו אבל לענין איסור אפשר דס"ל דמדאורייתא אסורים (ועי' בב"י כאן מענין הקנוקנות וגם הוא אינו כותב איך דעת הרמב"ם נוטה בזה עיי"ש) ואמנם נ"ל דאם קנוקנות דאורייתא י"ל דאנו לומדים זה מן תיבת "את" גיד הנשה כידוע דקיי"ל כמ"ד דדריש את (עיין ברמב"ם פי"א מה' פסולי המקדשין ה"ח ועוד בפ"ו מה' ממרים הט"ו ובהגמי"י שם ע"ש) א"כ גם כאן הוי סגי לכתוב ע"כ לא יאכלו בנ"י גיד הנשה ומדכתיב את גיה"נ יש לדרוש את לרבות קנוקנות, ואסורים מדאורייתא, והני ודאי מותרים בהנאה דהא יש בהם טעם והוו בכלל בשר וכשהותרה נבילה אינהו נמי הותרו, ועכ"ח דהך לא יאכלו לא משמע איסור הנאה דהרי קאי נמי על הקנוקנות דאתרבו מאת גיד הנשה והם מותרים בהנאה, ולכן שפיר פסק הרמב"ם דג"ה מותר בהנאה, והא דאמר הש"ס לר"ש ג"ה אסור בהנאה י"ל דר"ש לשיטתו בזוהר פ' וישלח ק"ע ע"ב דאת גיה"נ בא לרבות תשעה באב ומאן דאכיל בת"ב כאוכל גיד הנשה עיי"ש וס"ל דלא אתא את לרבות קנוקנות א"כ לא שייך לומר כשהותרה נבילה היא וגידה הותרה דהא קנוקנות דרבנן וגוף הגיד אינו בכלל בשר דהא אין בגידין בנ"ט כנלע"ד (והמחבר ז"ל שפוסק קנוקנות דרבנן י"ל דפוסק כחזקי' וכמש"ל). ואגב אעורר על מ"ש בתשו' חת"ס ז"ל חאו"ח סי' פ"ו בד"ה ובחי' אמרתי בדברים אלו ליישב פסק רמב"ם וכו' ולמאי דקיי"ל דבשר בשדה קאי אבשר מה"ח ואינו נמשך אטריפה דבתרי' שפיר י"ל כשהותרה טרפה וכו' ומיושב פסק הרמב"ם עכ"ל. ולפענ"ד יש להפליא עליו מאד דהלא כתב הרמב"ם בפ"ד מה' מא"ס ה"י וכן החותך בשר מה"ח כו' תרי אותו הבשר טרפה והאוכל ממנו כזית לוקה משום אוכל טרפה כו' ע"ש א"כ ס"ל להרמב"ם דבשר בשדה נמשך אטרפה דבתרי' (וכ"כ הראש יוסף חולין ק"ב ל' בד"ה גמרא אמר ר' יוחנן וכו' ע"ש) וזה ברור וא"כ איך כתב החת"ס ז"ל דבזה מיושב פסק הרמב"ם וצע"ג:
ועוד ראיתי לעורר על מ"ש הפליתי ז"ל בסי' ק' אות ב' ד"ה ויותר כראה וכו' דיש ראי' להרשב"א דברי' בטל באלף דהא לפי דעת התוס' חולין צ"ט ב' קיי"ל להלכה דג"ה אסור בהנאה א"כ קשה למה לא קחשיב במשנה בסוף ע"ז דף ע"ד ע"א גיד הנשה דאינו בטל דהא אית בי' תרתי, איסור הנאה ודבר חשוב מטעם בריה, ודוחק דסתם משנה דהלכתא כוותי' יסבור דג"ה מותר בהנאה שלא אליבא דהלכתא, ולפי הרשב"א ניחא דא"א למתני

אוסר בכל שהוא דג"ה אסור משום ברי' וברי' בטל באלף עיי"ש, וכלא גדול דהקושיא הוא לדעת התוס' והאיך מתורץ קושיא זו עם דעת הרשב"א הלא התוס' כתבו בפירוש בחולין ק' ע"א ד"ה בריה שאני ואפילו באלף לא בטיל וכן חהר"ל לא בטלה כדאמר הכא עכ"ל (ועיין בלב ארי' כוונת ד' התוס' על נכון) וא"כ לדעת התוס' הדק"ל אמאי לא קחשיב במשנה דסוף ע"ז גיד הנשה דאינו בטל דהא אית בי' תרתי דאסור בהנאה וגם הוא דבר חשוב מטעם ברי' וצ"ע, ואמנם הרווחנו בדברי הפליתי ליישב דברי רש"י פסחים כ"ב ע"א דפי' כשהותרה נבילה היא וגידה הותרה לא שנא גיד דנבילה ול"ש גיד דכשרה, אמנם בירושלמי שם איתא להדיא לחלק בין גיה"נ דנבילה לכשרה, והקשה בס' אור חדש מנ"ל לרש"י לפרש בסוגי' פירוש אחר ולעשות פלוגתא בין בבלי לירושלמי ודלמא גם ה"נ פירושו דכשהותרה נבילה הותר גידה ולא של כשירה עיי"ש, אמנם לפ"ד הפליתי א"ש נכון מאד דהנה קשה מדוע לא קחשיב במשנה דסוף ע"ז בין איסוה"נ דאוסרין בכ"ש גם גיד הנשה דאסור בהנאה וגם הוא דבר חשוב משום ברי' וצ"ל עכ"ח דתנא דמתני' סובר כר"י דגיה"נ מותר בהנאה והטעם דכשהותר נבילה גידה נמי הותר א"כ עכ"ח מוכח כפירש"י דאין חילוק בין ג"ה דנבילה לכשירה דאל"כ הדק"ל ליתני ג"ה דכשירה דזה לכ"ע אסור בהנאה ולכן פירש"י ל"ש נבילה ול"ש כשירה, אך התינח לדידן דקיי"ל בריה אפילו באלף לא בטיל א"כ שפיר קשה קושי' הנ"ל ליתני גיה"נ דאוסר ג"כ בכל שהוא, אבל הירושלמי לשיטתו דס"ל ברי' בטלה באלף והה"ד בתתק"ס (עיין טור וב"י סי' ק') שפיר מחלק בין ג"ה דנבילה לכשירה וס"ל דלא הותר רק ג"ה דנבילה אבל דכשירה לכ"ע אסובה"נ, ואין להקשות א"כ ליתני גיה"נ דכשירה דהא י"ל כתירוץ הפליתי דא"א למיתני אוסר בכ"ש דהא ג"ה אסור משום ברי' וברי' בטל באלף, וא"כ הבבלי והירושלמי כ"א לש לשיטתו אזיל ולפי שיטת הבבלי מוכרח לפרש כפירש"י ז"ל וא"ש ודו"ק כי הוא כפתור ופרח בעזהי"ת עכ"ל שם: (י"ט) והרי שוהנ"ס דרחמנא אמר לא יאכל את בשרו כו' טעמא דכתב ובעל השור נקי דאי מלא יאכל כו' איסה"נ לא משמע, לעולם לא יאכל איסור אכילה ואיה"נ משמע ובעל השור נקי להנאת עורו הוא דאתא ואצטריך סד"א ל"י את בשרו כתיב בשרו אין עורו לא קמ"ל, ולהנך תנאי דמפקו לי' להאי קרא לדרשא אחרינא לחצי כופר בלדמי ולדות הנאת עורו מנא להו כתב הצל"ח ז"ל יש לתמוה ולפום מה דס"ד מעיקרא דלא יאכל איסור הנאה לא משמע ועיקר איסוה"נ נפקא מבעל השור בקי פשיטא דקשה להנך תנא דמפקו לי' לדרשא אחרינא מנ"ל כלל איסור הנאה משור הנסקל עכ"ל. ואני תמה על תמיהתו היאך לא זכר שר המכילתא המכילתא פ' משפטים ומובא בילקוט שמעוני פ' הנ"ל רמז של"ט, לא יאכל

את בשרו ואין לי אלא איסור אכילה מנין שהוא אסור בהנאה, אמרת קו"ח ומה ומה אם עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה, שור הנסקל שהוא שופך דמים דין הוא שיהא אסור בהנאה וכו' ר' יצחק אומר אינו צריך ומה אם עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ ולא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק ואת השכינה דין הוא שיהא אסור בהנאה, רבי אומר ומה אם פרים הנשרפין שאין באין אלא לכפרה לעולם אסורין בהנאה שור הנסקל שאינו בא לכפר לעולם דין הוא שיהא אסור בהנאה עכ"ל. ולפ"ז א"ש דלהס"ד לא קשה כלל להנך תנאי דמפקו לי' בעל השור נקי לדרשא אחרינא מנ"ל איסוה"נ כלל בשוהנ"ס די"ל דס"ל כהנך תנאי דמכילתא הנ"ל דילפי איסה"נ בשוהנ"ס בקו"ח הנ"ל, אבל עכשיו שפיר פריך הגמ' הנאת עורו מנא להו כיון די"ל דממעט לי' הכתוב בפירוש מדכתיב את בשרו בשרו אין עורו לא, ואין לומר כדיליף ר' ישמעאל ומכילתא שם גם הנאת עורו בק"ו מחטאת דהשתא דס"ל להש"ס דבשרו ממעט עורו א"כ לא מהני הק"ו נגד המיעוט בפירוש, וע"ז משני הש"ס דנפקא להו מאת בשרו את הטפל לבשרו ולק"מ. (ועפימ"ש יובן מה דסיים במכילתא ולא יאכל את בשרו למה נאמר להביא דמו וחלבו ועורו, ולכאורה למ"ל ריבוי לעורו הרי ר' ישמעאל יליף לי' בקו"ח מחטאת, ומה שרצה לדחות הקו"ח ולומר נבילה תוכיח חזר ודחה א' מתלמידי ר' ישמעאל, א"כ נשאר הקו"ח דרי"ש, א"כ למ"ל שוב ללמוד עורו מריבוי דאת, אבל להנ"ל י"ל כיון דעור ודאי לאו בכלל בשר הוא וי"ל דהכתוב "בשרו" מיעטו בפירוש ולא מהני הקו"ח לכך הוצרך שוב ללמדו מריבוי דאת):

ויש לעורר על הא דנקיט בגמ' רק הנאת עורו ולא נקיט הנאת דמו וחלבו ועורו כמכילתא הנ"ל, אך י"ל דהגמ' סובר דדמו וחלבו הוא בכלל בשרו משא"כ עורו, והמכילתא ס"ל דדם וחלב ג"כ לאו בכלל בשר הוא (וכריוה"ג דס"ל הכי גבי חלב לקמן כ"ג ע"ב עיי"ש ברש"י ראש העמוד) ומזה קשה על מ"ש התוס' בסוגיין כ"ב ע"א דדם לאו בכלל בשר הוא, וכבר העיר ע"ז הגאון מהו' וואלף באסקאוויץ זצ"ל בס' שושן עדות דף קכ"ו ע"ב יעו"ש ומזה ראי' למ"ש החת"ס ז"ל בסוגיין דקושי' והרי דם לא קאי על דם חולין דבזה ידע הש"ס די"ל כשהותרה נבילה דמה נמי הותרה וכו' וכמש"ל בשמו ואינני רוצה להאריך בזה יותר:

כ והנה לפי המבואר בסוגיין דלעולם לא יאכל איסור הנאה משמע ודרשא דר"ש בן זומא מבעל השור נקי רק להנאת עורו אצטריך א"כ עכ"ח הפירוש בברייתא אין לי אלא באכילה בהנאה מנין היינו הנאת עורו מנין, וע"ז אמר ת"ל ובעל השור נקי וז"ב, ולכך לא

ידענא מה הרעישו המפורשים על רש"י בפי' החומש פ' משפטים דמייתי דרשא דבעל השור נקי לאסור שוהנ"ס בהנאה, ותיפוק לי' מלא יאכל בצירי, דהא י"ל כוונת רש"י במי על הנאת עורו וקיצר וסמך על המעיין בסוגיא דכאן. שו"ר באור חדש לקידושין דנ"ו שהביא בשם הריטב"א שם דתנא דברייתא דקאמר בהנאה מנין ת"ל בה"ש נקי ה"ק אין לי אלא באכילה כלומר אין לי דמתסר אפי' בהנאה אלא בדבר הראוי לאכילה כגון בשרו, דבר שאינו ראוי לאכילה אלא בהנאה כגון עורו מניין שיאסר בהנאה, ת"ל ובעל השור נקי, וע"ז סיים הריטב"א, אבל מדברי רש"י ז"ל נראה שהוא מפרש דתנא לית לי' דר' אבוה וכך פירש השתא דנפקא לן מלא יאכל ולא דרשינן איסה"נ כדדריש תנא מבעל השור נקי ולא מיחוזר לפום סוגיין, ועוד דאפילו מאן דלית לי' דר' אבוה אית לי' דחזקי' עכ"פ וכאן כתיב לא יאכל בצירי דלכ"ע איה"נ במשמע ע"ש, ומזה חלו גם ילדו המפורשים הקושי' על רש"י בחומש שהעתיק דברי הברייתא כלשונה וקשה קושי' הריטב"א תיפוק לי' מלא יאכל בצירי ואין לומר הפירוש בברייתא על הנאת עורו כנ"ל דהרי רש"י לא מפרש הברייתא כן, ובזה ניחא לי מה דהוי ק"ל מדוע לא הקשו המפורשים כן על הרא"מ בספר יראים סי' קמ"ב שהעתיק ג"כ דברי הברייתא כלשונה וקשה ג"כ תיפוק לי מלא יאכל בצירי ולפ"ז ניחא דעל הרא"מ ז"ל לא קשה די"ל דהוא מפרש הברייתא כהריטב"א ז"ל דהכוונה תיכף על הנאת עורו, אבל על רש"י דלא מפרש הברייתא כי שפיר קשה ודו"ק, אמנם באמת גם על רש"י לק"מ דדברי הריטב"א הנ"ל במחכ"ת הקדושה תמוהים וכמש"כ בס' שער המלך על הרמב"ם פ"ה מה' יסודי התורה בסוף ד"ה וראיתי לרבינו בפירוש המשניות וכו' בהביאו דברי הריטב"א הנ"ל בזה"ל:

ומ"ש דמדברי רש"י ז"ל נראה דהאי תנא לית לי' דר' אבהו הם דברים תמוהים דמדברי רש"י ז"ל אין רמז כלל כמו שיראה הרואה עכ"ל, וסהדי במרומים שגם אני תמהתי כן על הריטב"א זל תיכף כאשר ראיתי דבריו וגם אפי' לו יהיבנא להריטב"א ז"ל שרש"י בפירושו להגמ' אינו מפרש הברייתא כן, לק"מ על הרש"י בפי' החומש די"ל שאח"כ חזר בו, ויותר אין לי להאריך בזה:

כא והרי ערלה דרחמנא אמר ערלים לא יאכל ותניא וכו' ת"ל וערלתם ערלתו וכו' טעמא דכ"ר וערלתם וכו' הא לא"ה ה"א איסה"נ לא משמע ומשני לעולם ל"י משמע בין אי' אכילה בין איסה"נ ושא"ה דכתוב לכם ואצטריך סד"א הואיל וכתב לכם שלכם יהא קמ"ל, ופריך ואלא השתא דכתיבי הנך קראי לכם למה לי וקשה לי הלא כתב הרמב"ם פ"י מה' מעשר שני ה"ז הקדיש ואח"כ נטע פטור מן הערלה, ובמשנה למלך פ"א מה' שמטה ויובל ה"א הביא דגרסינן בתוספתא פ"ב דפאה הנוטע כרם להקדש פטור מן

הערלה וכתב המל"מ הטעם משום דכתיב לכם יצא הקדש שאינו משלכם יע"ש, א"כ מאי פריך הכא לכם למה לי, הא אצטריך למעוטי של הקדש דפטור מן הערלה משום דכתיב לכם וצ"ע:

בתוד"ה לכם כו' הקשה הר"י מקורבל אמאי אצטריך ג' ערלים וכו' וכתב במראה הפנים לירושלמי פ"א דערלה ה"ב בד"ה ר' יהודה פוטר וכו' אחרי שהוכיח מירושלמי ריש הוריות דלא אמרי' אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט רק בשני ריבוין אבל בג' ריבוין לא אמרינן כן (וכמו דמחלק הירושלמי ריש הוריות בין ב' מיעוטין דאמרינן כלל זה שאינו אלא לרבות אבל בג' מיעוטין זאח"ז לא אמרו כן, א"כ מסתמא כך הוא גם בריבוי אחר ריבוי) ומזה יצא לנו לתרץ אליבא דחכמים דלא ס"ל להא דר' יהודא דפוטר בנטוע לרבים ולכאורה בעינן לטעמא אמאי לא וכי חלוקין הן עכל הכלל הזה דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט והא בעלמא דרשינן הכי בלי שום פלוגתא אלא דטעמא משום דהכא כתיב נמי וערלתם והוו להו ג' ריבוי ולא ניתן הכלל הזה לדרוש אלא בב' ריבוין בלבד כמי דאשכחן בהדיא גבי מיעוטין, ובהכי ניחא לן ג"כ לתרץ קושי' התוס' בשם הר"י מקורבל למה לי ג' ערלים וכו' וע"ש שהניחו בקושיא, ולמאי דנתבאר שפיר הוא דאצטריך כי היכי דלא נסמוך על הכלל אין רבוי אחר רבוי וכו' עכ"ל המראה הפנים ז"ל. ודבריו אין מובנים לי וכי טעמא דחכמים דפליגי על ר' יהודא צריך סעד לתומכו מחמת דס"ל דבג' ריבויין לא אמרי' אין רבוי אחר רבוי וכו' הלא מפורש בסוגיין טעמא דחכמים דפליגי על ר' יהודא משום דליכא רק חד ריבוי דונטעתם אינו ריבוי רק אדרבה ליחיד משמע לרבים לא משמע וע"כ כתב רחמנא לכם להביא את הנטוע לרבים וצ"ע:

כ"ב והרי תרומה דרחמנא אמר וכל זר לא יאכל קדש ותנן מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה:

הקשה בריט"ט אלגאזי על הל' בכורות להרמב"ן פ"ג (דפוס לעמבערג תרכ"ה בדף י"ט מדפי הספר) אמאי לא אשכח הש"ס ראיה דתרומה לישראל מותר בהנאה כ"א מתני' דמערבין לישראל בתרומה דיש לדחות דהא אין מערבין אלא לדבר מצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו ואמאי לא מייתי ממתניתין דיבמות דף כ"ט כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה הגדילו התערובות ושחררו זא"ז אינם אוכלים בתרומה ומוכרין את התרומה והדמים שלהם, ומוכח דתרומה לישראל מותרת בהנאה דאם איתא דאסורה בהנאה כמו שאינו יכול לאוכלה מפני הספק שמא הוא ישראל גם ליהנות ממנה ולמוכרה יהי' אסור שמא היא ישראל ואסורה לו בהנאה, והיא קושיא גדולה ונלע"ד ליישב עפמ"ש הפרמ"ג בפתיחה לה' בב"ח ובפתיחה לה' פסח פ"א אות ח' דח"ש אינו אסור מה"ת בהנאה

דלא שייך חזי לאצטרופי דהללמ"ס דכדא"פ לא נאמרה אלא לענין אכילה אבל לא לענין הנאה, ועיין בצל"ח בסוגיין כ"ב ע"ב ד"ה והרי אמה"ח דגם שיעור הנאה הוא בכזית דילפינן מאכילה, וא"כ במתני' דיבמות הנ"ל י"ל דמוכרין את התרומה פחות מכזית והוא שו"פ דאין כאן איסה"נ מה"ת וספיקא דרבנן לקולא אבל באכילה אסורים דח"ש אסור מה"ת, משא"כ מעירוב פריך שפיר דליתסר מדרבנן מיהא, ועוד דעירוב הוא מזון שתי סעודות ויש בו שיעור ואסור בהנאה מה"ת וא"ש וכבר הביא מו"ח הגאון ר' עמרם דלים זצ"ל התירוץ הזה בשמי בספרו שו"ת בית שערים חאו"ח סי' קע"ה ע"ש. וכעת נ"ל מכאן ראיה למ"ש הצל"ח והחת"ס ז"ל בסוגיין דלר' אבוה אליבא דר"י דילף כל איסורין שבתורה דאסובה"נ מאותו אתה משליך לכלב וא"א משליך לכלב כל איסורין שבתורה, אליבא דכ"ע אין לוקין על הנאה, כיון דלא הוי אלא לאו הבא מכלל עשה יע"ש, א"כ הרי כתב הפמ"ג ז"ל בס' תיבת גומא פ' בשלח דבלאוין שאין לוקין עליהם לכ"ע ספק רק מדרבנן אסור דוקא בלאוין שיש בהם מלקות ספק אסור מה"ת דומיא דממזר יע"ש, א"כ ממתני' דיבמות אין ראיה דהא באיסור הנאה אין בו מלקות לר"א אליבא דר"י אליבא דכ"ע, וא"כ מותר להם למכור התרומה מדאוריי' משום ספק דלמא כהן הוא ואי דעכ"פ ספק מדרבנן אסור י"ל משום פסידא דתרומה לא גזרו, דהא באכילה אסורה להם ואם גם במכירה יהי' אסור אז תלך התרומה לאיבוד, ואנן מצווים לשמור התרומה שלא תלך לאיבוד כדילפינן מאת משמרת תרומותי עביד לה שימור, וא"כ לא מצי הש"ס להקשות ממתני' דיבמות די"ל דר' יהודא היא ואליבי' אין לוקין על הנאה וספק מותר מה"ת ומשום פסידא דתרומה גם מדרבנן לא גזרו על הספק, משו"ה פריך רק ממתני' דמערבין לישראל בתרומה וא"ש ודו"ק:

כ"ג והרי נזיר דרחמנא אמר מחרצנים עד זג לא יאכל ותנן מערבין לנזיר ביין, אמר מר זוטרא שא"ה דאמר קרא נזרו שלו יהא:

והקשו התוס' א"כ קשה לחזקי. נזרו למאי אתא, ובס' עט סופר ולקוטי שלמה ומשיב נפש כולן אמרו דבר אחד עפימ"ש התוס' לעיל כ"ב ע"א בתירוץ הראשון כיון דאב"ג בנו"ט סברא הוא דבהנאה נמי אסור כיון דלא שייכא בי' אכילה יע"ש א"כ ה"נ בנזיר דאסור בחרצן דאינו ראוי לאכילה (כמ"ש בספרי מובא בילקוט פ' נשא דהוי אכילת צער וכתב בזית רענן דאינו ראוי לאכילה יע"ש) א"כ סברא דלא יאכל בחולם נמי איסור הנאה משמע דלא שייך בי' אכילה לכן אפי' לחזקי' אצטריך נזרו להתיר בהנאה, אך זה ניחא לתירוץ הראשון של התוס' הנ"ל אבל לתירוץ השני דלא ס"ל לתוס' סברא הנ"ל, אכתי קשה לחזקי' נזרו למאי אתא לכן נ"ל דגם לחזקי' אצטריך נזרו להתיר לנזיר יין בהנאה

דאי לאו נזרו הוי ילפינן איסורי נזיר בקו"ח מחמץ בפסח עפימ"ש לעיל בריש הסוגיא דחזקי' דיליף איה"נ בחמץ מלא יאכל וקשה קושי' השעה"מ דהא איצטריך לח"ש כמ"ש הרמב"ם וכתבתי דחזקי' ס"ל כר' יוחנן תלמידו דבנזיר אמרינן היתר מצטרף ל לאיסור מדאמרה תורה משרת א"כ מוכח דבנזיר ח"ש אסור מה"ת דאל"ה איך המצל"א הא הו"ל היתר בהיתר, וא"כ לא צריך לימוד לח"ש בחמץ דהא נוכל למילף מנזיר דג"כ הי' לו שעת הכושר ואפ"ה ח"ש אסור מה"ת א"כ הה"ד בחמץ, והנה ר' יוחנן לא דריש כל, וע"כ בחמץ לא אמרינן המצלא"ס, ורק באיסורי נזיר, וכמ"ש התוס' בפסחים דף מ"ד ע"א ד"ה לענין חמץ בפסח וכו' יע"ש, ומסתמא חזקי' רבי' נמי ס"ל הכי, א"כ יש ללמוד נזיר בק"ו מחמץ בפסח, ומה חמץ דקיל שכן אין היתר מצלא"ס אפ"ה אסור בהנאה נזיר דחמור שכן היתר מצטרף לאיסור אינו דין שיאסר בהנאה, וליכא למפרך מה לחמץ בפסח שכן ענוש כרת דהא י"ל ערלה תוכיח שכן אינו ענוש כרת ואפילו הכי אסור בהנאה, ואין לומר מה לערלה שכן לא הי' לו שעת הכושר, דהא י"ל חמץ בפסח יוכיח שהי' לו שעה"כ ואפ"ה אסור בהנאה, וכמו כן יש ללמוד נזיר בקו"ח מערלה ומה ערלה דקיל שכן אין היתר מצלא"ס אפ"ה אסבה"נ נזיר דחמור שכן היתר מצלא"ס אינו דין שיאסר בהנאה, וכ"ת מה לערלה שכן לא הי' לו שעת הכושר תאמר בנזיר שהי"ל שעת הכושר חמץ בפסח יוכיח ואפ"ה אסבה"נ, וכ"ת מה לחמץ בפסח שכן ענוש כרת, י"ל ערלה תוכיח שאין ענוש כרת ואפ"ה אסבה"נ, וכ"ת מה לערלה שהפרי שנאסר אין היתר לאיסורו תאמר בנזיר דהיוצא מן הגפן קודם השלמת נזירות יש לו היתר בהשלמת זמן האיסור (עיין בתוס' פסחים מ"ד ע"ב סד"ה והוא הדין וכו' ע"ש) י"ל חמץ בפסח יוכיח דג"כ החמץ שנאסר יש לו היתר בהשלמת זמן האיסור דהא קיי"ל כר"ש דחמץ לאחה"פ מותר (עיי' בפני יושיע ז"ל בריש סוגיין) ואפ"ה אסור בהנאה, ולכך גם לחזקי' אצטריך נזרו שלו יהא, להתיר יין לנזיר בהנאה, כי היכי דלא נילף בקו"ח מחמץ בפסח או מערלה לאסור בהנאה כנלע"ד לפום רהיטא נכון בעזהי"ת: (כ"ד) והרי חדש דרחמנא אמר לחם קלוי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה ותנן קונר לשחת ומאכיל לבהמה, אמר רב שמעי' שא"ה דא"ק קצירכם שלכם יהא, ואידך קצירכם דכל ישראל משמע. ובתוד"ה קצירכם שלכם יהא הקשה הרשב"א מנ"ל דאתא להכי הא אצטריך לכדדרשינן במנחות דע"ב קצירכם ולא קציר מצוה וחזקי' נמי לישני הכי, וי"ל מדלא כתב ראשית קציר והוי מצי למיכתב קצירך וכתב קצירכם ש"מ תרתי עכ"ל לחיבת הקודש אעתיק פה דברי הגאון מ' יעקב עטלינגער זצ"ל בס' ערוך לנר על מס' ר"ה דף י"ג ע"א (יען שהס' הזה אינו מצוי במדינתינו) וז"ל הטהור:

קצירכם ולא קציר נכרי, הט"א הקשה הרי צריך קצירכם למה דדרשינן מיני' בפסחים דכ"ג דחדש מותר בהנאה לר' אבוה ולחזקי' קצירכם דכל ישראל והתוס' הקשו שם דהא צריך קצירכם למעט קציר מצוה ותירצו דהוי מצי למיכתב לדרשה זו קצירך ומדכתיב קצירכם ש"מ תרתי והרי אכתי צריך לדרשה דהכא והניח בקושיא ולענ"ד י"ל דחברייא דהקשו הכא לרב כהנא ס"ל כחזקי' דס"ל דקצירכם דכל ישראל משמע וזה גופא היא הדרשה למעט נכרי דהא נכרי אינו בכלל כל ישראל ולפ"ז לר' אבוה דצריך קצירכם להיתר הנאה באמת ליתי לי' למעט נכרי [אמר הכותב כן כתב גם בס' אור חדש לקידושין דף ל"ח ע"ב בתוס' ד"ה הערלה הלכה וכו' יע"ש], ובזה א"ש מה שלא הביא הרמב"ם דאין מביאין עומר מקציר נכרי וגם הרי לדרשה זו דממעטינן מקצירכם קציר נכרי יש נפקותא ג"כ שמותר לישראל לקצור קציר של תבואות נכרי קודם העומר קודם העומר כמו דמותר לקצור קצירת מצוה] דממעטינן מקצירכם ולא קציר מצוה וגם זה לא הביא הרמב"ם, אבל לפ"ז א"ש כיון דהרמב"ם הל' מאכא"ס פ"ח פסק כר' אבוהו וצריך קצירכם להיתר הנאה לכן השמיט דין ולא קציר נכרי ורק הדרשה דלא קציר מצוה הביא בה' תמידין ומוספין פ"ז דזה אתו מקצירך כמ"ש התוס', ובזה יש ליישב ג"כ מה שהקשה הצל"ח בפסחים שם על הירושלמי שתירץ על הקושיא לר' אבהו מחדש תירוץ אחר דשאני חדש שקבע לו הכתוב זמן ולמה לא ניחא לי' בתירוץ הגמ' שלנו דיליף היתר הנאה מקצירכם, ומה שתירץ וכו' לענ"ד אינו מספיק וכו' ומה שתירץ הצל"ח עוד וכו, לענ"ד ג"כ אינו מספיק וכו' אבל לפי דברינו הנ"ל י"ל דהירושלמי ס"ל כהחברייא דדרשי מקצירכם ולא קציר נכרי ולכן לא מיותר להתיר הנאה, ואין לומר דא"כ דפליגי ר"א וחזקי' בזה אי קציר נכרי כשר לעומר מה פריך בפסחים שם מאי בינייהו לימא דהא איכא בינייהו די"ל דלא פריך אלא מאי איכא בינייהו בהך ענינים דאיירי בהו שם אבל לענין שאר ענינים אפשר דאיכא בינייהו עוד, ועוד דבלא"ה משני שפיר והרי התוס' שם ג"כ הקשו דלמא א"ב חמץ נוקשה ולא תירצו כלום וצ"ל ג"כ הכי דבלא"ה משני שפיר עכ"ל. [אמר הכותב עפי"ז מיושב ג"כ קושי' מהר"י אשכנזי ז"ל המובא בשעה"מ פ"ה מיסוה"ת והארכתי בזה לעיל דלימא גידולי נחל איתן איכא בינייהו דלחזקי' שרו בהנאה ולר"א אסירי בהנאה יע"ש]:

ועיין בס' משיב נפש לכאן שכתב ג"כ כדברים האלה ולא ראה שכבר קדמו בכ"ז בס' ערוך לנר הנ"ל, והנה הצל"ח כתב דלא ניחא לי' להירושלמי לשנויי קצירכם שלכם יהא משום קושי' התוס' בד"ה קצירכם דאיצטרך למעוטי קציר מצוה עכ"ל ובס' ערוך לנר פקפק בזה דהרי תירוץ התוס' ודאי נכון הוא ולמה לא ניחא להירושלמי בזה, אמנם בס'

תורה תמימה פ' אמור כתב ג"כ כהצל"ח והוסיף לבאר דלא ניחא לי' להירושלמי בתירוץ התוס' דהי' יכול לכתוב קצירך משום דכיון דכל הפסוק איירי בלשון רבים כי תבואו, וקצרתם, והבאתם, ועשיתם, הניפכם, וספרתם, ועוד, הוכרח לכתוב גם קצירכם בלשון רבים עכ"ל יע"ש וא"ש, אמנם לענ"ד אין כוונת התוס' על קצירכם דייקא דהו"מ למיכתב קצירך, אלא כוונת התוס' על כל הפרשה כולה דהו"מ למיכתב בלשון יחיד, כמו כמה וכמה פרשיות בתורה הכתובים בלשון יחיד והכוונה לכל ישראל וה"נ דכוותי' וממילא הוה כתיב קצירך כנלע"ד כוונת התוס' בזה ויותר אין לי להאריך:

והנה הקשה הצל"ח להירושלמי דמתרץ לקושיא דחדש משום דיש היתר לאיסורו א"כ גם חמץ לר"ש דמותר אחה"פ מנ"ל דאסור בהנאה תוך הפסח ונלע"ד ליישב דסברת הירושלמי ל"ש אלא בחדש דהתורה התירה להניח התבואה החדשה עד לאחר הקרבת העומר א"כ גם קודם העומר יש לו הנאה מחדש שמשהא איתי בביתי ויהא מותר לו לאחר זמן א"כ עכ"ח דמותר בהנאה גם קודם העומר, אבל בחמץ בפסח אין כאן שום הוכחה דמותר בהנאה תוך הפסח, דהא אדרבה צותה תורה ב"י וב"י ועשה דתשביתו ומוטל עליו לבערו כדי שלא יהי' לו הנאה ממה שיותר לו לאחר הפסח ולכך באמת אסור בהנאה תוך הפסח וא"ש ודו"ק:

כ"ה והרי שרצים דרחמנא אמר שקץ הוא לא יאכל ותנן ציידי חי' וכו' שנזדמנו להם מינין טמאין מותרין למוכרם לנכרים שא"ה דא"ק לכם שלכם יהא, א"ה אפי' לכתחלה נמי, שא"ה דא"ק יהיו בהוייתן יהו, ולחזקי' למ"ל למיכתב לא יאכל ומייתי לכם למישריי לא לכתוב רחמנא לא יאכל ולא בעי לכם, אמר לך חזקי' טעמא דידי נמי מהכא ופירש"י טעמא דידי דאמינא לא יאכל משמע הנאה מהא נפקא לי דאי לאו האי קרא דכתיב לא יאכל ותו כתב לכם למישריי' לא הוה ידענא דלא יאכל איסור הנאה הוא עכ"ל: ולקמן בגמ' דף כ"ג ע"ב הקשה המהרש"א ז"ל קושיא עצומה מגמ' דכאן, על הא דאיתא שם בגמ', יתיב ההוא מרבנן קמי' דרשב"נ וקאמר משמי' דריב"ל מנין לכל אי' שבתורה דאסבה"נ ומאי נינהו חמץ בפסח ושור הנסקל, מנין תיפוק לי' מלא יאכל, לא יאכל איסה"נ לא משמע לי' ותיפוק מנבילה, ס"ל כר"י דאמר דברים ככתבן יעו"ש, והקשה המהרש"א ז"ל דאכתי תיפוק לי' מדכתיב לכם גבי מינין טמאין לאפוקי ממשמעות דלא יאכל עכ"ח דאיסור הנאה משמע והוא קושי' חמורה מאד:

ועיין בצל"ח ד"ה יתיב ההוא מרבנן וכו' ותראה שהוא הקשה קושי' זו מדנפשי' ולא זכר שר שהוא קושי' מהרש"א ז"ל, ומש"ש הצל"ח ז"ל לתרץ זה ותו"ד די"ל דלא אייתר לכם בשרצים להורות דלא יאכל איסה"נ משמע רק י"ל דלכם בשרצים לגופי' ואיצטריך

דלולא דכתיב לכם הוי ילפינן שרצים לאיסור הנאה בק"ו מערלה שהותר מכללו בנטוע לרבים ולר' יהודא דסובר דלכם בערלה אתא להוציא הנטוע לרבים) ואסור בהנאה קו"ח שרצים שלא הותרו מכללן ודאי דאסורי' בהנאה, וליכא למיפרך חלב ודם יוכיחו שלא הותרו מכללן ואפ"ה מותרים בהנאה, דהא באמת חלב ודם ג"כ הותרו מכללן חלב בחי' ודם בדגים וחגבים, וא"כ אצטריך לכם בשרצים לגופי' שלא נילף קו"ח מערלה, וא"כ קשה מה אמר חזקי' טעמא דידי נמי מהכא דלכם בשרצים אתא להורות דלא יאכל איסה"נ משמע הא אצטריך לגופי' וצ"ל דחזקי' דאמר טעמא דידי נמי מהכא ס"ל כסברת ריוה"ג בחלב דבבהמה מיהת לא אשתרי ולא מקרי חלב הותר מכללו וליכא למילף קו"ח מערלה דהא י"נ חלב יוכיח דג"כ לא הותר מכללו ואפ"ה מותר בהנאה ואייתר לכם בשרצים להורות דלא יאכל איסור הנאה משמע, אמנם ההוא מרבנן ס"ל כר"ש דמקרי הותר מכללו וליכא למימר חלב יוכיח ואיצטריך לכם בשרצים לגופי' לכך שפיר קאמר מני לכל איסורין וכו' ע"כ דברי הצל"ח ז"ל ודפח"ח. ואמנם לפימ"ש התוס' בסוף סוגיין בד"ה ומה חלב וכו' דבעלמא מודה ריוה"ג דחלב מקרי הותר מכלנו ומה דאמר הכא אנן בבהמה קיימינן היינו משום דהכא לא ילפינן אלא שיהא בכלל התר נבילה יעו"ש, א"כ לפי"ז נסתר תירוץ הצל"ח הנ"ל ואכתי קשה לחזקי' נמי אצטריך לכם לשרצים לגופי' דלא נילף בקו"ח מערלה וליכא למימר חלב יוכיח דהא חלב היתר מכללו גם לריוה"ג כנ"ל, ואיך קאמר חזקי' טעמא דידי נמי מהכא, לכן נלע"ד באופן אחר דהנה הקשו התוס' בחולין דף קט"ו ע"ב על איסי ב"י דיליף איסה"נ בבב"ח מערלה וחמץ כה"כ הא י"ל מה להני שכן בשריפה, ותירצו ב' תירוצים דהיא גופה נילף, ועוד דהיינו דוקא לר' יהודא וכו' ע"ש (ועי' בס' לב ארי לשם שכ' דהתירוץ הא' הי' דחוק להם לכן כתבו ועוד וכו') ובצל"ח על מס' חולין דף פ"י מדפי הספר הביא דהתוס' במס' סוכה דף ל"ה ע"א מסתפקים אם ערלה טעון שריפה מדאורייתא או רק מדרבנן וכתבו שם בזה"ל, ואפשר דאפי' מדאורייתא הוי ערלה בשריפה דילפינן לה מכלאי הכרם וכו' יע"ש, וע"ז כתב הצל"ח דמסוגיא דחולין שם מוכח דערלה אינו טעון שריפה מדאוריי' דאל"כ איך יליף איסי ב"י בב"ח בק"ו מערלה הא איכא למיפרך מה לערלה שהיא בשריפה יע"ש, וא"כ י"ל דחזקי' ס"ל כהתוס' סיכה הנ"ל דערלה טעון שריפה מדאוריי' דילפינן לה מכלאי הכרם א"כ ליכא למילף שרצים בק"ו מערלה דהא אכיא למיפרך מה לערלה שהיא בשריפה א"כ עב עכ"ח לכם בשרצים אתא להורות דלא יאכל איסור הנאה משמע דהא לגופי' לא אצטריך, אבל ההוא מרבנן ס"ל כסוגיא דחולין הנ"ל דמוכח משם דערלה אינו טעון שריפה מדאוריי' א"כ איכא למילף שרצים בק"ו מערלה דאסבה"נ וממילא אצטריך

לכם בשרצים לגופי' דלא נילף בק"ו מערלה ולעולם לא יאכל לא ווש משמע אסור הנאה ומיושב קושי' מהרש"א על הדרך שכתב הצל"ח ז"ל וא"ש ודו"ק: (כו') ובאופן אחר י"ל עוד עפ"י קושי' אור חדש ז"ל לפסחים (שאינו תח"י כעת) המובא בס' משיב נפש כאן שהקשה בגמ' דפריך ולחזקי' לא לכתוב לא יאכל ולא בעי לכם ומ"פ דלמא אי לא כתב לכם הוה אסרינן שרצים בהנאה מטעם דאיתקשי לע"ז, והכוונה על הא דדרשי חכמים בשבת ר"פ רע"ק דע"ז מטמאה כשרץ שנאמר שקץ תשקצנו, והנה י"ל בפשיטות למאי דמסיק שם בשבת דף פ"ג ע"ב דטומאת ע"ז רק מדרבנן וכל אלו היקישות רק אסמכתא בעלמא נינהו כמ"ש שם רש"י ז"ל א"כ לק"מ ושפיר פריך הש"ס לחזקי' לא לכתוב לא יאכל וכו' דההיקש לע"ז אינו מדאוריי' כלל. אך בירושלמי שם פליגי בזה ר' חנניה ור' מנא דר"ח ס"ל דטומאת ע"ז רק מדרבנן ור"מ ס"ל דהוא מדאוריי' (ע"ש בפי' קרבן העדה ז"ל) א"ר לר' מנא הוי היקש דע"ז לשרץ היקש גמור מדאוריי' ואין היקש למחצה ממילא הה"ד דאיתקשי שרצים לע"ז, א"כ י"ל דחזקי' ס"ל כר' חנני דההיקש הוא רק מדרבנן ולא אצטריך לכם בשרצים לגופי' ואייתר להורות דלא יאכל איסה"נ משמע, אבל ההוא מרבנן ס"ל כר' מנא דההיקש לע"ז היא היקש גמור מדאוריי' ואצטריך לכם בשרצים לגופי' דלא נילף איסה"נ מההיקש לע"ז ולא אייתר לכם כלל להורות דלא יאכל איסה"נ משמע ומיושב קושי' המהרש"א ז"ל וא"ש בעזהי"ת:

כ"ז והרי חמץ דרחמנא אמר ולא יאכל חמץ ותני' ריוה"ג אומר תמה על עצמך היאך חמץ אסבה"נ כל שבעה, שא"ה דא"ק לא יראה לך שאור שלך יהא, ובתוס' ד"ה שא"ה וכו' כתבו תימה דליכתב לא יאכל (בחולם) לחזקי' ולא בעי לך. וכתב הפני יושיע ז"ל דלפמ"ש התוס' בדף הקדום בד"ה ור"ש דבלא"ה לא אתי מלתא דחזקי' אליבא דכ"ע א"כ אין מקום לקושיית התוס' כאן אלא דכאן קיימו בשיטתם בתירוץ הראשון שכתבו לעיל וא"כ משמע להו דחזקי' אליבא דכ"ע קאי עכ"ל. ולפי"ז נלע"ד מאחר דקושייתם בנוי על התירוץ הראשון שכתבו לעיל א"כ ממילא בקל יש לתרץ קושייתם דהא בתי' הראשון כתבו כיון דאין בגידין בנו"ט סברא הוא דכי אסור בהנאה כמי אסור דלא שייכא בי' אכילה יע"ש א"כ ה"נ בשאור דאינו ראוי לאכילה כדאיתא בביצה דף ז' ע"ב סברא הוא דכי אסור בהנאה נמי אסיר א"כ אפי' אי הוי כתיב לא יאכל בחולם ג"כ בעי לך גבי שאור למידרש לך שלך יהא לאפוקי מסברא הנ"ל, ומדוייק בזה מאד לשון הגמ' שא"ה דא"ק לא יראה לך שאור שלך יהא, ולכאורה אמאי נקיט קרא דשאור דייקא ולא נקיט קרא לא יראה לך חמץ, אלא בא לתרץ קושי' התוס' דליכתב לא יאכל בחולם לחזקי' ולא בעי לך אמנם להנ"ל א"ש דבעי לך גבי שאור דייקא לאפוקי מסברא הנ"ל דשאור שאינו ראוי

לאכילה יהי' אסור בהנאה וא"ש ברש"י ד"ה תמה על עצמך וכו' דס"ל דמותר בהנאה כל שבעה וכ"ש לאחר הפסח ופליגא דר"י דאמר חמץ שעבר עליו הפסח אסבה"נ עכ"ל. והגאון מ' שלמה גאנצפריעד ז"ל בספרו שם שלמה על סוגיות דף י"ב ע"ג תמה על רש"י למה לי' להזכיר מלאחר הפסח יע"ש, ואני תמה להיפך הלא הוא בעצמו כתב בספרו הנ"ל בריש סוגי' דחזקי' ור"א מה שהאריך ריוה"ג לומר כל שבעה אינו מדוייק ורש"י ז"ל תיקן ופי' כוונתו דאפי' כל שבעה אין סברא לאסרו בהנאה ומכ"ש לאחר הפסח ע"ש עכ"ל א"כ שפיר הוכרח רש"י להזכיר מלאחר הפסח, ועיין בס' ילקוט הרועים ח"ב בדף האחרון מ"ש ע"ד רש"י אלו דרך פלפול ועייל פילא בקופא דמחטא ובמחכ"ת נטה מדרך הפשט הפשוט בדברי רש"י ואין להאריך בזה:

כ"ח בגמרא לימא כתנאי יעשה למלאכה מה ת"ל לכל מה ת"ל לכל מלאכה שיכול למו למלאכת גבוה יהא מותר למלאכת הדיוט יהא אסור ת"ל לכל מלאכה דברי ריוה"ג רע"ק אומר שיכול למלאכת הדיוט יהא טהור למלאכת גביה יהא טמא ת"ל לכל מלאכה וכו' מאי לאו בהא קמיפלגי וכו' לא דכ"ע לא תאכלו משמע בין א' אכילה בין איסה"נ והבא בהא מיפלגי ריוה"ג סתר כשהותרה נבילה היא הותרה חלבה וגידה לא הותרו וכי איצטריך קרא להתר הנאה הוא דאתא ור"ע סבר כשהותרה נבילה חלבה וגידה נמי הותרה וכי אצריך קרא לטומאה וטהרה:

והקשו האחרונים ז"ל לדעת רוב הפוסקים דאיסור סחורה בדברים האסורים הוא מדאורייתא איך אמרי' כאן לר"ע לאיסור והיתר לא צריך קרא רק לטומאה וטהרה הא צריך להתיר לסחור דבשאר איסורי אכילות אסור מדאורייתא וע' בתשו' רע"ק מהד"ק סי' ע"ד ובס' תיבת גומא להפמ"ג ז"ל בפ' צו כתב בקיצור, ומהא דאמרינן לר"ע היתר הנאה ל"צ ואכתי צריך היתר סחורה אי הוה מה"ת וצ"ע עכ"ל והוא באמת קושי' גדולה, וע' בתשו' רעק"א מהד"ת סי' ל"ב שכ' דדוקא בשרצים ובהמות טמאים הוי דאוריתא אבל בנבלות וטרפות הוי רק דרבנן וכמ"ש החות יאיר דא"א ללמוד נו"ט משרצים ובהמות טמאות דשא"ה דלא הי' להם שעת הכושר משא"כ נבלות וטרפות ומה דאמרינן דבחלב לאיסור והיתר ל"צ קרא דכשהותר נבילה וכו' י"ל דגם חלב א"א ללמוד איסור סחורה משרצים ובהמות טמאות עכ"ל, והנה קיצר מאוד ולא ביאר הטעם מדוע א"א ללמוד חלב משרצים והי' לי' מקום לפרש דבריו אך אינני רוצה להאריך, כי לענ"ד יש ליישב הקושיא הנ"ל באופן פשוט, עפימ"ש החת"ס ז"ל בסוגיין בד"ה ציידי חי' וכו' דמותר לעשות סחורה בדם שהרי אתקש למים ומה מים מותר בכל ההנאות אפי' בעשיית סחורה ה"ה לדם והש"ס דלעיל דאמר דלחזקי' אצטריך ההיקש לדם קדשים

הה"נ דהומ"ל דאצטריך להכי אלא דעדיפא מני' אמר יע"ש, א"כ לפ"ז י"ל דגם חלב מותר בסחורה משום דאתקש לדם בפסוק כל חלב וכל דם לא תאכלו כדאיתא בכריתות דף ד' ע"ב ואין היקש למחצה (ועיי' בתוס' יבמות דף ע"ג ע"א ד"ה משא"כ במעשר עיי"ש), ואין להקשות א"כ כיון דאיתקש חלב לדם למ"ל לריוה"ג יעשה לכל מלאכה להתיר חלב בהנאה תיפוק לי' מהקישא לדם מה דם מותר בהנאה אף חלב דבאמת ז"א קושי' כלל די"ל כמ"ש הפנ"י ז"ל לעיל בגמ' בד"ה והרי דם, כיון דפשטא דלא תאכלי משמע איסה"נ, אדרבה משמע דעיקר קרא דכל נפש מכם לא תאכל דם (דלא כתיב גבי חלב) לא אתא אלא לאפוקי מהיקשא דחלב לענין הנאה ולכן פריך והרי דם וכו' ולא ילפי' היתר הנאה בדם מדאיתקש לחלב יע"ש, וה"נ י"ל לריוה"ג אי לאו קרא להתיר חלב בהנאה ל"ה ילפינן מדאיתקש לדם אלא הוי אמרינן כיון דפשטא דלא תאכלו משמע איסה"נ עיקר קרא דכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (דלא כתיב גבי דם) לא אתא אלא לאפוקי מהיקשא דדם לענין הנאה אבל לבתר דכבר ידעינן דחלב מותר בהנאה א"כ קם לי' ההיקש לדם להתירו גם בסחורה, וא"כ לרע"ק דס"ל כשהותרה נבילה חלבה וגידה נמי הותרו א"כ א"א לומר דהקרא דכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו אתא לאפוקי מהיקשא דדם לענין הנאה, דהא כבר הותר בהנאה בכלל נבילה, א"כ קם לי' ההיקש לדם גם לענין היתר סחורה, וממילא שפיר אמרינן לר"ע לאיסור והיתר ל"צ קרא רק לטומאה וטהרה. ובזה מיושב גם קושי' האחרונים ז"ל על הרמב"ם בפ"ח ממא"ס ה' י"ו שכ' דחלב מותר בסחורה שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה והקשו עליו דלמא מיירי קרא בנזדמן לו ובכה"ג אף בכל איסורים מותר בסחורה ובתשו' רעק"א ז"ל סי' ע"ד נדחק בזה כיעו"ש, אולם להנ"ל ניחא שהרי כתב הרמב"ם שם לעיל מני' בה' ט"ו כ"מ שנ' בתורה לא תאכל כו' א' אי' אכילה וא' איה"נ במשמע עד שיפרט לך הכתוב כדרך שפרט בנבילה כו' ובחלב שנאמר בו יעשה לכל מלאכה עכ"ל ופשוטן של דברים אלו מורים דיעשה לכל מלאכה אתא להתיר חלב בהנאה כדברי ריוה"ג וז"ש הרמב"ם בה' י"ו דחלב מותר בסחורה שהרי נאמר בו יעשה לכל מלאכה להתירו בהנאה וכיון שכבר מותר בהנאה שוב א"א לומר דקרא דכל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו דלא כתיב בהדי דם אתא לאפוקי מהיקשא דדם לענין הנאה א"כ ממילא קם לי' ההיקש לדם בפסוק כל חלב וכל דם לא תאכלו גם להיתר סחורה דמאחר דאיתקש לדם שוב לכל מילי איתקש דאין היקש למחצה וא"ש ודו"ק:

כ"ט הרא"ש בחולין פ' גיה"נ סי' י"ז מביא בשם רבינו יונה ז"ל דג"ה אסור בהנאה וכתב שיש לו ראיה מפסחים ולא כתב הראיה, ונראה שסובר הלכה כר' אבהו, ולכאורה נראה

דהלכה כחזקי' וכו' ואי משום דקאמר התם דכ"ג לימא כתנאי יעשה למלאכה וכו' מאי לאו בהא קמיפלגי וכו' לא דכ"ע לא תאכלו משמע בין אי' אכילה בין איסה"נ והכא בהא קמיפלגי וכו' אלמא מסיק דתרווייהו סברי כר' אבהו, הא לאו ראיה היא דתהוי הלכתא כר"א משום דלא מצי למימר דכ"ע לית להו דר' אבהו דעכ"ח ריוה"ג צריך למיסבר כר' אבהו מדאצטריך קרא להתיר חלב בהנאה עכ"ל, ונלע"ד ליישב דעת רבינו יונה ז"ל משום דבאמת י"ל דריוה"ג סובר כחזקי' ואעפי"כ צריך קרא להתיר חלב בהנאה, דהנה אנן קיי"ל להלכה דבהמה בחיי' בחזקת איסור שאינה זבוחה קיימא דוזבחת ואכלת הוי מ"ע לשחוט אם רוצה לאכול ומה שא"ז הוא אסור בלאו הבא מכלל עשה ודלא כדעת הריצב"א שבתוס' שבועות דף כ"ד ע"א ד"ה האוכל כו' דוזבחת ל"ה עשה אלא תיקון הלאו דאמה"ח או דנבילה וכבר האריך בזה הפמ"ג ז"ל בפתיחה לה' שחיטה יע"ש אמנם הביאו התוס' שם דהריצב"א הקשה דא"כ איך חל אי' אמה"ח על איסור שאינו זבוח דאפי' במעי האם קיימא באיסור זה, וכתב המהרש"א ז"ל שם דבאיסור חלב וכן באיסור טריפה לא קשה לי' בפשיטות דהיכי משכחת מעולם איסור חלב או איסור טרפה דהיכי חיילי על איתור שאינו זבוח דקיימא במעי האם די"ל דמשכחת לה איסור חלב או איסור טרפה בזבוחה דפקע לי' איסור שא"ז בשחיטתה וחלו אז איסור חלב או טרפה שהיתה לה בחייה עכ"ל, והקשה בס' טהרת הקודש (מובא במהר"ם שיק ז"ל לתרי"ג מצות מצוה קמ"ח) א"כ איך משכחת הקרא וחלב נבילה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו ודרשו חז"ל דהתורה אמרה יבא איסור נבילה ואיסור טרפה ויחול על איסור חלב (ופירש"י בחולין דף ל"ז סע"א דהתורה אמרה דחייב משום שני לאוין כו' דלא תימא אין אחע"א) ולפי דברי המהרש"א הנ"ל קשה דהא בנבילה שלא יצאה מידי איסור שא"ז לא אתיא איסור חלב עלי' מעולם דהא כתב המהרש"א דלא חייל אלא בזבוחה דפקע מינה איסור שא"ז, אך י"ל דהא בנבילה צ"ל עכ"ח דחל על איסור שא"ז דא"א בענין אחר וכ"כ בס' לב אריה חולין דל"ז ע"א יע"ש וכצ"ל גם באבמה"ח על איסור שא"ז דא"א לחיל בענין אחר אך בחלב דאפשר לחול אחר השחיטה דפקע איסור שא"ז שפיר קשה כנ"ל האיך חל איסור חלב על איסור נבילה ועכ"ח ל"ל כיון דמצד הסברא לא הי' נבילה חל אחלב דחמור דהוא בכרת ועכ"ח גזיה"כ הוא מה דאמרה תורה יבא איסור נבילה ויחול על איסור חלב (ועיין בשעה"מ פי"ז מה' איסורי ביאה שהביא כן בשם התוס' מכות דף ט"ז ומעילה דף ט"ז יע"ש) א"כ כמו דאמרה תורה מגזיה"כ דנבלה יחול אחלב הה"ד דאמרה מגזיה"כ דחלב יחול אנבילה, ואם כי יש דוחק בדבר מ"מ מוכרחים אנו לומר כן, אבל כדי להמלט מקושיא זו ושלא נצטרך ליכנס בפרצה דחוקה ודאי

היינו טועים ואומרים דחלב אסור בהנאה א"כ שפיר חל חלב אנבילה דהא נבלה מותר בהנאה וחלב אסור בהנאה ואיסור הנאה הוי איסור מוסיף כמ"ש רש"י בחולין דף ק"א ע"א לדעת ריוה"ג יע"ש ובאיסור מוסיף ודאי דחל איסור על איסור ומשו"ה לולי הקרא יעשה "לכל" מלאכה דחלב מותר בהנאה רק הוי כתיב יעשה למלאכה היינו אומרים דלמלאכת הדיוט חלב אסיר בהנאה וע"כ שפיר אמרה יבא איסור נבילה ויחול על איסור חלב וחייב משום שני לאוין דחלב שאסור בהנאה ה"ל איסור מוסיף לגבי נבלה וחייל עלי' שפיר, א"כ אפי' אי סובר ריוה"ג כחזקי' ג"כ צריך קרא להתיר חלב בהנאה דלא נטעה, מחמת קושיא הנ"ל לאסור וא"כ הי' יכול הגמרא לומן דכ"ע לית להו דר' אבהו ומדלא אמרה כר יש יש ראיה דהלכה כר' אבהו והיינו כונת רבינו יונה ז"ל וא"ש:

ל בגמרא וריוה"ג אשכחן חלב דשרי' רחמנא בהנאה אלא גיד נימא דאסור איבע"א ה"נ דאסור איבע"א מייתי לה בק"ו ומה חלב שענוש כרת מותר בהנאה גיד לא כ"ש. הא דנאיד הגמ' משינויא קמא ה"נ דאסור י"ל הטעם כי היכי דלא תקשי עלי' דרבא דאמר בחולין דף ק"א ע"א באוכל גיה"נ של עולה ושל שור הנסקל לריוה"ג חייב שתים משום דג"ה מותר בהנאה ועולה ושור הנסקל אסובה"נ והו"ל כולל באיסור חמור (לפירש"י איסור הנאה הו"ל איסור מוסיף ולהתוס' שם רק איסור חמור הוי ע"ש) וא"כ עכ"ח ס"ל לרבא דלריה"ג גי"ה מותר בהנאה דאל"כ אמאי חייל עלי' איסור עולה ושוהנ"ס, לכן קאמר הש"ס איבע"א מייתי לה בק"ו מחלב וכו', אלא דא"כ לא הו"ל להגמ' לומר אלא שינויא בתרא דהא לשינויא קמא דלריה"ג ג"ה אסבה"נ יקשה חושי' הש"ס בחולין שם מאן האי תנא דבאיסור כולל אחע"א לית לי' ואיסור כולל באיסור חמור אית לי', ואין לומר כתי' רבא ריוה"ג היא דהא לריוה"ג ג"ה אסור בהנאה ומאי חומר יש בעולה ובשוהנ"ס לגבי ג"ה. ובאמת בס' לב ארי' לחולין שם הביא בשם חידושי הרשב"א שתמה לחד שינויא בפסחים דריה"ג סובר דג"ה אסבה"נ א"כ מאי חומר איכא בעולה ושוה"נ הא ג"ה נמי אסור בהנאה וכתב הלב ארי' דהרב בעל אור חדש ז"ל בפסחים שם הוסיף להקשות אהא דפירש"י בחולין דק"א ריש ע"ב הטעם דלא מצי לאוקמה כר"ש יע"ש ודקארי לה מה קארי לה הלא ר"ש ס"ל בהדיא דג"ה אסור בהנאה א"כ מה חומר איכא בשוהנ"ס יע"ש, (ועיין בס' באר יצחק על חילין מהגאון מ' אברהם יצחק אבד"ק טאלנשאווא ז"ל מה שתירץ קושיות אלו ודפח"ח ש"י), אמנ הגאון בעל חת"ס ז"ל בחידושיו לחולין כתב בזה"ל:

ואולי הי' אפשר לומר אדרבה שמעתין אזלא לאידך לישני דריה"ג ס"ל ג"ה אסור בהנאה ומש"ה פשיטא לש"ס להקשות מטומאת הגוף דחמיר בכרת ומנ"ל לש"ס לדמות חומר

עונש דכרת לאיסור הנאה אעכ"ח ס"ל ג"ה נמי אסור בהנאה וחומרא דעולה ודשוה"נ היינו משום דעל הנאת ג"ה אין לוקין כמ"ש משל"מ פ"ה מיסוה"ת כיון דליכא לאו מיוחד אהנאה רק בכלל לא תאכל הוא והנאה לגבי אכילה הוה כחצי שיעור משא"כ בעולה בקדשים מיוחד לאו בפ"ע וכן בשור הנסקל למאן דיליף הנאתו מבעל השור נקי י"ל לוקין על ההנאה א"כ ה"ל עולה ושור הנסקל חמור מג"ה בענין עונש ושפיר פריך טומאת הגוף נמי חמיר בכרת עכ"ל החת"ס ז"ל. ותמהני מאד על דבריו הקדושים פה קדוש איך יאמר כן הלא לריוה"ג קיימינן וריוה"ג דריש בב"ק דף מ"ב ע"א ובעל השור נקי, נקי מדמי וולדות יע"ש, א"כ לא יליף איסור הנאת שוהנ"ס מבעל השור נקי רק מלא יאכל וא"כ אין לוקין על הנאת שוהנ"ס והדק"ל מאי חומר איכא בשוהנ"ס לגבי ג"ה וצע"ג, וקושי' זו קשה גם על מ"ש החת"ס לחולין שם בזה"ל:

ומ"ש תוס' בסוף הדבור מפ' כל הבשר דפריך וסבר שמואל אחע"א וכו' רצונם לרש"י לא פריך מידי דשאני בב"ח דאיסור הנאה והוי איסור מוסיף אבל לתוס' לק"מ נהי איסור חמור מ"מ מאן יימר דהנאה חמור דלמא נבלה חמור דמטמאה וחלב אית בי' כרת. ומ"מ י"ל רש"י ס"ל כנקודה נפלאה דברמב"ם פי' המשנה דכריתות י"ד ע"ב לחלק בין איסור הנאה דבב"ח לדקדשים וה"ה לדשור הנסקל אי נפקא מקרא אחרינא ובעל השור נקי עכ"ל וגם על זה קשה קושייתי הנ"ל הא רש"י קאי אליבא דריוה"ג וריוה"ג מפיק לי' לבעל השור נקי לדמי וולדות א"כ לא יליף איסה"נ בשור הנסקל מבעל השור נקי רק מלא יאכל ודמי ממש לאיה"נ דבב"ח דל"ה איסור מוסיף כנקודה נפלאה שברמב"ם הנ"ל ואיך כתב רש"י אליבא דריוה"ג דשור הנסקל שאסבה"נ הוי איסור מוסיף לגבי גיה"נ וצע"ג:

אולם לענ"ד לא הי' החת"ס ז"ל צריך לכל זה רק בלא"ה הי' יכול לתרץ כל אלו הקושיות משום דאף דג"ה אסור בהנאה מ"מ יש חומרא בעולה מצד העונש דלוקין על הנאתו משא"כ בג"ה, וגם בשור הנסקל י"ל דלוקין על ההכאה משום דכתיב בי' לא יאכל בצירי והוי כאלו נכתב איסה"נ בפירוש, ולכך שפיר חייל עולה ושוהנ"ס על איסור ג"ה והי' בדעתי להאריך בזה אבל לפי שמצאתי אח"כ בס' שער יהודא להגאון מ' יהודא ליבש ספיר ז"ל אבד"ק הומנא יע"א שהביא תירוץ זה בוסגיין בשם ספר זרע ברך יע"ש באריכות קצת ע"כ אקצר באמרים. רק עוד זאת אכתוב כי התירוץ שכתב בס' לב ארי' חולין דק"א על קושיות אלו, כבכ כתוב בס' טעם המלך על השעה"מ פ"ח ממאכלות אסורות הלכה וא"ו יע"ש, ועיין בס' באר יצחק לחולין שם מה שמפקפק על תירוץ זה' ואינני רוצה להאריך בזה יותר:

ל"א בתוס' ד"ה מאי ביניהו, תימא לרשב"א לימא דאיכא בינייהו חמץ נוקשה וחמץ דגן גמור ע"י תערובת דמרבינן מכל מחמצת לא תאכלו דלחזקי' מותר בהנאה ולר"א אסבה"נ וכו' יע"ש. ונלע"ד עפימ"ש בס' אור חדש הנספח לס' כתנות אור עה"ת פ' בהעלתך דלפמ"ש התוס' לעיל דכ"ב ע"א בד"ה ור"ש דמש"ה לר"ש ג"ה אסור בהנאה משום דס"ל אין בגידין בנ"ט א"כ עכ"ח הך לא יאכלו דאמר קרא קאי על הנאה כי שם לא שייך אכילה יע"ש והגאון בעל מג"א פי' בסי' תמ"ב דנוקשה היינו חמץ שאינו ראוי לאכילה יע"ש ובהיות כן י"ל ג"כ דלא שייך בי' אכילה כ"ש מג"ה די"ל עץ היא והתורה חייבה עליו ועכ"ז סובר ר"ש דכוונת הקרא לחייבו על הנאה כ"ש בנוקשה דלא שייך בי' אכילה וחמץ תלה רחמנא באכילה דמתהני מיני' פשיטא דלא שייך בי' אכילה לאוסרה. וע"כ ג"כ מהנאה מיעטו קרא עכ"ל, א"כ ממילא י"ל דחמץ נוקשה וחמץ ד"ג ע"י תערובת דמחד קרא איתרבו גם לחזקי' אסורים בהנאה דכיון דהקרא כל מחמצת לא תאכלו דמרבה נוקשה עכ"ח כוונתו על הנאה א"כ גם על חמץ ד"ג ע"י תערובת כוונת הקרא על הנאה דלא נוכל לחלק הקרא דעל נוקשה כוונתו על הנאה ועל חמץ ד"ג ע"י תערובת יהי' כוונתו על אכילה והרי לעיל גבי קושי' והרי דם כתבו התוס' אע"ג דדם קדשים שאין נשפך כמים לא הוקש למים מ"מ כיון דמשמע קרא בדם חולין דשרי בהנאה ולא תאכל דידי' היינו אכילה ולא הנאה ה"ה לדם קדשים ואע"ג דאיכא תרי לאוי חד לדם חולין וחד לקדשים מ"מ גילוי מלתא בעלמא הוא דכולהו לאוי דדם הוו איסור אכילה דוקא עכ"ל א"כ מכ"ש בחמץ נוקשה וחמץ ד"ג ע"י תערובת דמחד קרא איתרבו גילוי מלתא בעלמא הוא דכל שניהם להנאה איתרבו ומיושב שפיר קושי' התוס' [ושו"ר שגם בס' משיב נפש לכאן כתב כן אך לא נזכר מדברי האו"ח הנ"ל שכתב להדיא סברא זו בנוקשה]:

ועיין בפנ"י ז"ל כאן שתירץ דהשתא דכבר אית לן לא יאכל לאפוקי ממשמעות דלך שלך יהא שוב גם לחזקי' נוקשה וחמץ ע"י תערובת אסורים בהנאה מק"ו דשאר איסורי הנאה שאינן בבל יראה ואסבתרל שבז"חי נוקשה וחמץ ע"י תערובת שהן בב"י ודאי דאסורים בהנאה יע"ש, והצל"ח ז"ל כאן תירץ דבנוקשה ובחמץ ע"י תערובת כ"ע מודים דמותר לאחר הפסח וממילא יש היתר לאיסורן ובכה"ג ליכא למילף מאותו אתה משליך וכו' איסור הנאה דאותו לא ממעט אלא איסור עולם דומיא דטריפה יע"ש, ונ"ל דתרווייהו צריכי דלשיטת רש"י וסיעתו דסוברים דעל נוקשה וחמץ עי"ת עוברין בב"י ואסור להשהותם מה"ת לא יתכן תירוץ הצל"ח ז"ל מצד דיש היתר לאיסורן. כמ"ש הפנ"י ז"ל כאן כיון דלכתחלה אסור להשהותן מדאורייתא לא מקרי יש היתר לאיסורו יע"ש, וע"כ צ"ל כתירוץ הפנ"י דגם לחזקי' אסורים בהנאה מכח הקו"ח משאר איסורי הנאה שאינן

בב"י ולשיטת ר"ת וסיעתו דסוברים דעל נוקשה וחמץ עי"ת אין עוברין בב"י ומותר להשהותם מה"ת (עיין ספר יראים לרא"מ ז"ל בסי' ק"ה יע"ש) לא יתכן תירוץ הפנ"י ז"ל מצד החומרא דבל יראה, וע"כ צ"ל כתירוץ הצל"ח ז"ל דלר"א אליבא דר' יהודא דיליף איה"נ מאותו ליכא למילף רק איסור עולם דומיא דטרפה משא"כ נוקשה וחמץ עי"ת דיש היתר לאיסורן אחה"פ, דכיון דאין עוברי' עליהם בב"י ומותר להשהותם מה"ת מקרי שפיר יש היתר לאיסורו, וא"ש ודו"ק:

ואמנם לענ"ד לא הי' צריך הצל"ח ז"ל לאסוקי לסברא דיש היתר לאיסורו, דבלא"ה הו"מ למימר דמיעוט דאותו לא ממעט אלא איסורים המפורשים בקרא להדיא כגון חמץ ושור הנסקל וכיו"ב אבל לא איסורים שאינם מפורשים להדיא רק אתו מריבויא כגון חמץ נוקשה ותערובת דאיתרבו מכל, ועיין בתשו' בית יצחק ח"ב ליו"ד סי' י"ט שהאריך בדין אם ריבוי קאי אריבוי או לא, ובמפתחות לסי' הנ"ל הראה לעיין בפ"א דנגעים משנה א' דשני תולדות אין מצטרפות וכתב הברטנורה דקרא והיה בעור בשרו לנגע דמיני' ילפינן שמצטרפין זע"ז לא קאי אלא אשאת ובהרת דכתיבי בהדיא ולא אתולדות דאתי מריבוי יע"ש ומזה מוכח דריבוי לא קאי אריבוי ודו"ק עכ"ל, א"כ כי היכי דאם התורה מרבה איזה דבר לא קאי הריבוי אלא על מה דכתיב בהדיא, ה"ה אם התורה ממעט איזה דבר לא קאי המיעוט אלא על מה דכתיב בהדיא דמהיכא תיתי לחלק בין ריבוי למיעוט ולומר דריבוי לא קאי אריבוי אבל מיעוט קאי על ריבוי בודאי אין שום סברא לחלק בין זה לזה, א"כ לר"א אליבא דר' יהודא א"א למעט מאותו ולאסור בהנאה אלא איסורים המפורשים בקרא בהדיא אבל לא נוקשה ותערובת דאתו רק מריבויא דכל, ולכך לא מצי הש"ס לומר איכא בינייהו נוקשה ותערובת דלחזקי' שרו בהנאה ולר"א אסירי, דהא ר"מ ור"י הלכה כר"י ואליבא דר"י גם לר"א שרו בהנאה וא"ש:

ל"ב שייך לעיל בפירכת והרי אמה"ח. יש לי פליאה עצומה על מרן חת"ס ז"ל שכתב בחידושיו לכאן בזה"ל:

מניין שלא יושיט כו' הא לכלבים שרי. לפמ"ש הרמב"ם בפ"ט מה' מלכים דאמה"ח דעוף אין ב"נ נהרג עליו ובכ"מ משמע לחד סברא דשרי לגמרי א"כ בפשיטות ה"ל להקשות דטעמא דלפני עור הא דעוף שמותר לב"נ מותר להושיט תיפוק לי' דאסור בהנאה לישראל, וי"ל משום דאיכא למימר דמותר בהנאה מק"ו דנבלה שמטמא במגע ובמשא ומותר בהנאה כמש"ל ק"ו זה בשם מכילתא (גבי טרפה כמובא ברש"י פ' משפטים יע"ש) משא"כ אמה"ח דבהמה לא שייך ק"ו זה דמה לנבלה שמותר לב"נ משא"כ אמה"ח דבהמה וא"ש עכ"ל. ופליאה נשגבה בעיני איך ידבר אדוני כדברים האלה, בשלמא

באמה"ח דעוף שאינו מטמא, כמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' שאר אבות הטומאה הלכה ט"ו, שפיר י"ל דמותר בהנאה מק"ו דנבלה, אבל באמה"ח דבהמה שמטמא כנבלה כמ"ש הרמב"ם פ"ב מה' שאה"ט הלכה ג' וכדאיתא בש"ס במקומות אין מספר (וע' גם חולין דף קי"ג ע"ב בתוס' סד"ה ושאני הכא וכו' ע"ש) מאי ק"ו איכא מנבלה שמטמא במגע ובמשא הא אמה"ח נמי מטמא במגע ובמשא כנבלה ואין לו שום קולא לגבי נבלה וצע"ג. ומלבד זה ק"ל עוד דא"כ גיד הנשה נמי אתי בק"ו מנבלה דהא ג"ה אינו מטמא, ואמאי מייתי לה ריוה"ג בסוגיין בק"ו מחלב דבכרת וכו' דיש לו פירכא דהותר מכללו והוכרח לומר אנן בבהמה קאמרינן וכו' תיפוק לי' מק"ו מנבלה, ור"ש נמי דאסר ג"ה בהנאה אמאי לא יליף היתר הנאה מק"ו מנבלה דליכא למפרך עלי' מידי, אלא ודאי אין זה קו"ח דבאמת איכא למיפרך עלי' טובא, דהא י"ל שור הנסקל (ששחטוהו לאחר שנגמר דינו) יוכיח דאיני נבלה ואינו מטמא (וכמ"ש בס' לב ארי' חולין דף ק"א ע"א בד"ה ומאן האי תנא וכו') ואפ"ה אסור בהנאה, והמכילתא דיליף היתר הנאה בטרפה בק"ו מנבלה, התם שפיר שייך קו"ח, דאינו בדין שטרפה שהוא תחלת נבלה (כמ"ש הרמב"ם פ"ד ממא"ס הלכה י"ז) יהא חמור מסוף נבלה, ואם סוף נבלה מותר בהנאה מכ"ש טרפה שהוא תחלת נבלה ודאי דמותר' אבל בעלמא ליכא למילף בק"ו זה מידי, וראיתי בס' משיב נפש בסוגיין גבי פירכת והרי דם שכ' דלכאורה קשה הא גם בדם יש קו"ח זה מנבלה להיתר הנאה ולמ"ל ההיקש למים ונמשך אחר החת"ס ז"ל בזה ולפמ"ש א"א לומר כן ודברי החת"ס ז"ל צ"ע רב:

ל"ג ובהא דפריך הגמ' והרי אמה"ח וכו' ותניא ר' נתן אומר מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואמה"ח לב"נ ת"ל ולפ"ע ל"ת מכשול הא לכלבים שרי, מדקדקים העולם למ"ל להקשות מדיוקא הא לכלבים שרי הול"ל בפשיטות טעמא דלפ"ע הא בלא"ה שרי תיפוק לי' דאסור בהנאה, ותירץ החת"ס ז"ל כאן לפמ"ש הרמב"ם דמפרכסת אסור לנכרי אע"ג דשריא לישראל וא"כ אפשר דר' נתן איירי במפרכסת דליכא איסה"נ לישראל ואפי' באכילה שריא, דומיא דנזיר דשריא להמושיט ואסור לו ה"נ איירי באמה"ח כה"ג ושפיר הוצרך לטעמא דלפ"ע ומה מקשה, אע"כ מקשה מלכלבים של נכרי משום לפ"ע דאסור בהנאה לנכרי, ושוב כתב בין ב' חצאי ענולה, אמנם כ"ז אי נפיק מנבלה דהוי רק גילוי מילתא דאכילה בכ"מ פירושו הנאה וה"ה לאכילה דלגבי ב"נ אבל למאן דיליף מאותו א"כ אין שום הו"א שיהי' אסבה"נ לב"נ וליתא למ"ש דלכלבים של נכרי אסור וק"ל עכ"ל החת"ס ז"ל, וא"כ דקדוק הנ"ל במקומו עומד וגם קשה מה פריך והרי אמה"ח וכו' הא י"ל לעולם אמה"ח אסבה"נ ור' נתן מיירי במפרכסת דמותר לישראל ולנכרי אסור (או

באמה"ח דבהמות טמאות דלישראל אין אמה"ח נוהג בטמאים ולב"נ נוהג אף בטמאים כדאיתא בחולין דף ק"ב ע"א ע"ש) ואי דה"ל לאשמועינן רבותא דאסור לתתו אפי' לכלבו של נכרי משום לפ"ע דאסור בהנאה לנכרי, ז"א די"ל דר' נתן ס"ל כר"י דברים ככתבן ויליף איסה"נ מאותו, ולפ"ז פשיטא דאינו אסור בהנאה לנכרי ואין כאן קושיא כלל:

ובגוף דברי חת"ס ז"ל פלא גדול בעיני שלא זכר שר דברי השיטה מקובצת לבבא מציעא דף ל"ב ע"ב בד"ה אלא אי אמרת וכו' דמביא בשם הרא"ש ז"ל דגורס בקושי' הגמ' דכאן הא לכלבו שרי והיינו לכלבו של של נכרי יע"ש, אמנם י"ל דשפיר ידע החת"ס מדברי השימ"ק הנ"ל רק ס"ל דאין כוונתו מצד דאבמה"ח אסור בהנאה לנכרי, דבאמת מזה ל"ה מקשה הגמ' מידי אלא כוונתו בפשיטות דאם איתא דאמה"ח אסבה"נ איך מותר לתת לכלבו של נכרי הא הנכרי מחזיק לו טובה וחשיב כהנה מאמה"ח וכמ"ש בשימ"ק שם בהדיא, אמנם מה שיש לתמוה על החת"ס ז"ל הוא על שלא נזכר באותו שעה מדברי תשובות מהרי"ל סי' קס"א שכתב וז"ל:

ולהאכיל לבהמת חבירו חמץ שלא מדעתו חמץ שאינו שלו, הבאת ראייה לאסור מהנאה הבאה לאדם בעל כרחו, מזה אין ראייה דהתם בהנאת הגוף איירי כדמייתי עלה מקיל מראה ורוח וצל שגופו נהנה, וכן חלקו לענין שבת, ושוב הבאת ראייה להתיר (אולי ט"ס הוא וצ"ל לאסור ודו"ק) מתוך ב"ש (צ"ל כ"ש והוא ר"ת כל שעה) דהא לכלבו שרי דפירשו לכלבו של גוי (ר"ל דכוונת המקשן דאי אמה"ח אסבה"נ הו"ל לר' נתן לאשמעינן רבותא דאפי' לתת לכלבו של נכרי אסור משום לפ"ע דאסור בהנאה לנכרי, על דרך שכתב החת"ס ז"ל שהבאתי לעיל) מטיבותא אמינא דאפי' לר' אבהו אין איסור הנאה באמה"ח (ר"ל לנכרי) דמדאצטריך נבלה על ישראל קיימא ולא אגוי, דאי לגוי נמי מנ"ל למשרי לגוי דהיקשא לדם לא נאמר לגוי (ר"ל דאם כוונת המקשן היתה מצד דאמה"ח אסור בהנאה לנכרי ושייך לפני עור אפי' בנתינה לכלבו כנ"ל א"כ מה פעל התרצן דאיתקש אמה"ח לדם הא ההיקש לא נאמר לגוי ואכתי אסבה"נ לגוי א"כ הדק"ל דהו"ל לר' נתן לאשמעינן רבותא דאפי' לתת לכלבו של גוי אסור משום לפני עור) וא"כ נמי איכא בינייהו אמה"ח לגוי (ר"ל מה מקשה בסוף סוגיין מאי בינייהו לימא אבה"ח לגוי א"ב דלחזקי' גוי מותר בהנאת אמה"ח ולר"א אסור) וליכא למימר מכח דלישראל שרי ולגוי אסור כיון דלישראל אסור באכילה חשיב שפיר אסור לישראל. ולפי דבריך מ"מ אין לפרש הגמרא מהנאת בני נח. דמייתי (ט"ס וצ"ל מדלא מייתי) תלמודא קרא לא תאכלו (ר"ל אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו דכתיב בפ' נח) דאיירי בבני נח ואי משום דלא נימא לישראל נאמר ולא לבני נח כיון דלא נשנית (ר"ל ואין לומר דלכך מייתי תלמודא קרא

לא תאכל הנפש עם הבשר יען דמזה מוכח דאמה"ח נוהג גם בבני נח דכל מה דנאמרה ונשנית לזה ולזה נאמר) מ"מ מהך קרא לחוד אין שום ראייה דכתב לשון אכילה בבני נח (ר"ל מהך קרא לא תאכל הנפש עם הבשר לחוד אין שום ראייה דכתב לשון אכילה דמשמע גם הנאה בבני נח דהאי קרא לישראל נאמר ואי כוונת המקשן משום דאמה"ח אסור בהנאה לגוי הו"ל להביא גם הקרא דפ' דפ' נח והכי הול"ל והרי אמה"ח דכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו וכתיב לא תאכל הנפש עם הבשר ותניא ר' נתן אומר וכו') עכ"ל תשו' מהרי"ל ז"ל עם הביאור שכתבתי ופירשתי אני דבריו הקדושים בין שני חצאי עגולה ונ"ל דעיקר כמו שפירשתי דבריו ודלא כפירוש הגאון בעל חמדת ישראל נ"י בדף צ"ח מדפי הספר יע"ש ומש"ש הגאון הנ"ל להעמיס בכוונת השואל בתשו' מהרי"ל הנ"ל לדעתי הוא רק לחידודי והוא רחוק מאד מן האמת כיעו"ש, עכ"פ הרי דחה מהרי"ל בשתי ידים דא"א לפרש כוונת הגמ' מאיסור הנאת אמה"ח לגוי, דלב"נ ודאי אמה"ח מותר בהנאה, וגם אפי' למאן דמפיק איה"נ מדאצטריך היתר הנאה בנבלה ג"כ א"א למילף איה"נ לבני נח, דמאצטריך נבלה על ישראל קיימא ולא אגוי, וכל זה דלא כדעת החת"ס ז"ל כאן:

ועפי"ד תשו' מהרי"ל הנ"ל נדחין גם דברי הגאון מ' שאול מאמשטרדאם ז"ל שכתב בספרו בנין אריאל בחלק בית תלמוד לכאן בזה"ל והרי אמה"ח כו' מניין שלא יושיט אמה"ח לב"נ ת"ל לפני עור כו' הא לכלבים שרי ע"כ וכבר צווחו, קמאי בהאי לישנא יתירא דקאמר הא לכלבים שרי ולא דייק בפשיטות מדאצטריך לאתויי מקרא דלפני עור וכו' ונראה ליישב דלכאורה יש לדקדק דלמא לעולם אימא לך אמה"ח אסבה"נ ותא דצריך לפני עור היינו לאמה"ח דבהמה טמאה דליכא איסורא גבי ישראל ולנכרי אסור כדאי' בסוף פרק. ג"ה. ונראה לפמ"ש התוס' בפ"ב דחולין ובכמה דוכתי הא דאמ"ה אינו נוהג בטמאים ובב"נ נוהג אע"ג דליכא מידי דלישראל שרי ולגוי אסור מ"מ הא טמאה בלא"ה אסור לישראל משום טומאה. ולפ"ז ניחא דאי ס"ד אמ"ה אסור בהנאה ובטמאה מותר בהנאה לישראל א"כ קשה ליכא מידי וכו' לענין הנאה, דהא הא דנוהג אמ"ה בב"נ בטמאה גם הנאה בכלל, ונמצא דלב"נ אסור בהנאה בטומאת ולישראל מותר בהנאה וק"ל. והשתא "ש דהא עדיין י"ל לעולם כדאמרן, ואי משום קושיא דליכא מידי וכו' לענין הנאה, הרי מ"מ ליכא נפקותא כיון דאסור ליתן לנכרי משום לפני עור, באיזה ענין יהי' שייך היתר הנאה, וכבר נקטינן מדברי התוס' דלעיל דהיכא דאסור לישראל בלא"ה לא שייך ליכא מידי וכו'. להכי קא מסיים הא לכלבים שרי, כלומר אע"ג שיש איסור להושיט לב"נ משום לפ"ע, מ"מ יש נפקותא דאי מותר בהנאה הרי מ"מ לכלבים שרי

וא"כ שפיר שייך ליכא מידי וכו' דלפי הס"ד שאסור בהנאה א"כ אסור להושיט לכלבים אפי' טמאה ושפיר קמותיב וק"ל עכ"ל בנין אריאל ז"ל. ועיניך הרואות שגם ממנו נעלמו דברי תשו' מהרי"ל הנ"ל שכתב דלב"נ לא שייך איסור הנאה באמה"ח וממילא הא דנוהג אמ"ה בב"כ בטמאה היינו דוקא לענין אכילה ולא לענין הנאה כלל וכלל, ולא קשה ליכא מידי וכו' לענין הנאה, וגם אפי' את"ל דשייך איסור הנאה באמה"ח גם לב"נ, הרי כתב המהרי"ל דלענין הנאה ליכא למימר ליכא מידי דלישראל שרי ולנכרי אסור כיון דלישראל אסור באכילת חשיב שפיר אסור לישראל, ונסתר כל הבנין אשר בנה הבנין אריאל כמובן:

ועיין בס' מנחת חינוך מצוה י"ד שרוצה לומר דאמה"ח לב"נ אסור בהנאה, ושוב כתב דמותר מחמת מי איכא מידי דלישראל שרי וכו', ובמחכ"ת נעלם ממנו ג"כ דברי תשו' מהרי"ל הנ"ל. ובענין הדקדוק הנ"ל שמדקדקים העולם בהא דקאמר הא לכלבים שרי ולא אמר בפשיטות טעמא דלפ"ע הא בלא"ה שרי תיפוק לי' דאסור בהנאה, לפענ"ד אין זה דקדוק גדול כ"כ כי כן דרך הגמרא להקשות מכח דיוק אע"ג דהי' יכול להקשות מגוף הברייתא וכמ"ש במבוא התלמוד בקיצור כללי הגמרא בשם התוס' בב"מ דף י"ג שהמקשה היה יכול להקשות להדיא ולא מכח דיוק ומקשה מדיוק ופי' תוס' שכך דרך הגמרא עכ"ל יע"ש וה"נ דכוותי' ואין להרעיש העולם בשביל דקדוק כזה: (ל"ד) אה"כ ראיתי בתשו' שואל ומשיב מהדו' תנינא ח"ב סי' ס"ז שמביא משו"ת ספר יהושע מהגאון דק, טארנאפאל ז"ל בשם רבינו ההפלא"ה ז"ל שאמר. ליישב הא דמסיים הש"ס הא לכלבים שרי ע"פ קושי' התוס' בד"ה והרי דם דנימא כשהותר נבלה גם דם הותר וכתב משום דבדם הנפש שייך אבמה"ח וא"כ היאך כתב או מכור לנכרי ואמה"ח אסור למכור לנכרי משום לפני עור ולפי"ז לא הי' יכול להקשות סתם דלמאי אצטריך לאסור משום לפ"ע תיפוק לי' משום תנאה דאם לא אסור משום לפ"ע הו"א דמותר משום דהותר בכלל נבלה גם הדם ודם איכא איסור משום אמה"ח ולכך הקשה דהרי אסור משום לפ"ע א"כ לא הותר בכלל נבלה ואפ"ה מותר לכלבים עכ"ד ההפלאה ז"ל, וכתב ע"ז הגאון בעל שו"ע ז"ל, ובאמת שדפח"ח אבל במחכ"ת לא זכר שר דברי הרמב"ם פ"ט ממלכים הלכה יו"ד דדם מן החי לא נאסר לב"נ דאינו מצווה על דם ואין מקום לכל דבריו דשפיר י"ל דהוא בכלל נבלה ואפ"ה מותר למכרו לנכרי, ובלא"ה אטו לא משכחת דלא קאי בתרי עברי דנהרא דאז לא שייך לפני עור עכ"ל:

והנה מ"ש אטו לא משכחת וכו' במח"כ אין לו מובן כלל דהא דלא שייך לפ"ע בדלא קאי בתרי עברי דנהרא היינו משום דכי לא יהבינן לי' שקיל לי' בעצמו, והתינח באמה"ח

שהיא של הנכרי אבל באמה"ח שהיא של הישראל ומוכרו לנכרי שפיר שייך לפ"ע אפי' בדלא קאי בתרי עברי דנהרא דאם איננו מוכרו לו לא מצי שקיל לי' בעצמו וזה פשוט ובמח"כ הגאון שואל ומשיב ז"ל טעות פלטה קולמוסו בזה, וגם מ"ש שההפלא"ה ת"ל לא זכר דברי הרמב"ם דדם מן החי מותר לבני נח, לא ידענא אטו מי לא סבר ר' חנינא בן גמליאל בסנהדרין דף נ"ט ע"א דב"נ אסור אף בדם מן החי א"כ שפיר קאמר ההפלא"ה ז"ל דהש"ס לא הי' יכול להקשות סתם מדאצטריך לאסור משום לפ"ע וכו' דלמא ר' נתן ס"ל כרחב"ג דב"נ אסור בדם מן החי וממילא אם לא אסור משום לפ"ע הו"א דמותר משום דהותר בכלל נבלה גם הדם ובדם איכא איסור משום אמה"ח ולכך הקשה דהרי אסור משום לפ"ע א"כ לא הותר בכלל נבילה ואפ"ה מותר לכלבים. ועפי"ז דברי ההפלא"ה ז"ל עולים יפה ולק"מ. אלא דדא עקא דאם נימא דר' נתן סובר כר"ח בן גמליאל דדם מן החי אסור לב"נ שוב לא נוכל לומר דבל"ז הו"א דמותר משום דהותר בכלל נבלה גם הדם דהא ר' חנינא בן גמליאל עכ"ח ס"ל כדעת התוס' דדם לא הוי בכלל בשר דהא טעמא דרחב"ג מדכתיב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו וכדאי' בסנהדרין נ"ט ע"א יע"ש א"כ עכ"ח מוכח כדעת התוס' דדם ל"ה בכלל בשר דאל"כ למה לי קרא על דם הרי הוא בכלל אבר ובשר מן החי, וזה השגה גדולה באמת ע"ד ההפלאה ז"ל, ובדוחק י"ל דהו"א ר' נתן ס"ל כרחב"ג אבל לא מטעמי', דרחב"ג נפקא לי' מדמו, ור' נתן סובר דדם מן החי אסור לב"נ משום דדם הוא בכלל אבר ובשר מן החי, ודמו אצטריך לדרשה אחרינא למשרי אבמה"ח דשרצים כמו דס"ל לרבנן דפליגי על רחב"ג בסנהדרין שם וא"ש:

לה עוד מצאתי בזה בס' תיבת גומא להפמ"ג ז"ל פרשת עקב שכ' בהא דאמר הא לכלבים שרי ולא אמר טעמא דלפני עור כו' כי י"ל דר' אבהו תלמידי דר' יוחנן מסתמא כרבי' ס"ל דס"ל דבשר מן החי נפיק מבשר בשדה טרפה דלא כר"ל (עיין חולין דף ק"ב ע"ב מזה) וא"כ אמה"ח אסור בהנאה הא בשר מן החי ודאי שרי דטרפה נמי שרי בהנאה וא"כ י"ל דר' נתן אמר טעם לפני עור לכלול אף בשר החי משו"ה הקשה איך נתן מכשול שיבינו דליכא איסור אחר כ"א לפני עור אבל לכלבים שרי וכר"ש רש"י ז"ל כאן עכ"ד ודפח"ח. ועד"ז הי' נלע"ד בדרך הפלפול דלא ברירא לי' להש"ס להקשות סתם למה לי' לר' נתן הטעם משום לפ"ע תיפוק לי' משום דאסור בהנאה די"ל דר' נתן מפיק כל איסורי הנאה כר' יהודה ממיעוט דאותו אתה משליך לכלב וכו' וממילא כל איסור הנאה הוי רק לאו הבא מכלל עשה והוי רק עשה, וגם בפלוגתא דר' יהודא ורבנן בסומא אי חייב במצות מה"ת ס"ל לר' נתן כר' יהודא דסומא פטור מן המצות והיינו דוקא במ"ע אבל

בל"ת גם ר' יהודא מודה דחייב כמו שהסכימו האחרונים ז"ל, וא"כ י"ל לעולם אמ"ה אסור בהנאה אבל הוא רק לאו הבא מכלל עשה דלא הני אלא עשה וסומא פטור,, ולכך אמר ר' נתן הטעם משום לפ"ע ל"ת מכשול דהוא ל"ת ושייך גם בסומא וכיון דאיכא נפקותא בסומא שוב לא קשה למ"ל הטעם מפני לאו דלפני עור, לכך הקשה הש"ס איך נתן מכשול שיבינו דליכא איסור אחר כ"א לפני עור אבל לכלבים שרי וא"ש ודוק:

ובמש"ל בדברי ההפלא"ה ז"ל בזה מצאתי כעת בשו"ת ק ראש אפרים להגאון רא"ז מרגליות ז"ל סי' ט"ו שמביא דברי הפלא"ה הנ"ל וכתב עלה בזה"ל א צ"ע לענ"ד מה שמדמה דם מן החי לב"נ לאמ"ה לב"נ דרחב"ג ס"ל הכי בסנהדרין ורבנן פליגי והרמב"ם פ"ט מה' מלכים פסק כרבנן ושמא י"ל דהש"ס לא בעי לתרוצי היא ודמה הותרה כי היכי דתיתי שפיר אף כרחב"ג וכן הש"ס הוצרך לאקשוויי מדיוקא דאל"כ מצינן למידחי דר' נתן הוצרך לאתויי קרא דלפני עור משום דס"ל כרחב"ג וצ"ע עכ"ל. והנה כבר כתבתי כן לעיל מדעתי דנפשי ושש אנכי שכיוונתי לדעת הגאון רא"ז מרגליות ז"ל בזה. אך אני תמה על ההפלא"ה ז"ל למה הוצרך לאתויי עלה מטעם דם מן החי הלא הי' יכול לומר תירוצו על הדקדוק הנ"ל דלולי הטעם משום לפני עור הי' מוכח דאמ"ה מותר בהנאה בכלל נבילה דשחיטה פסולה דהיינו בנתנבלה בשחיטה דאסור למכור הבני מעיים לנכרי אליבא דכ"ע (עיין ביו"ד סי' כ"ז ובדברי התב"ש ז"ל שם) מפני האיסור דלפני עור], אבל אי לאו לפני עור הי' שפיר מוכח דאמה"ח מותר בהנאה דכשהותרה נבלה שנתנבלה בשחיטה גם הבני מעיים שהם אמה"ח הותרו בכלל נבילה, ולפ"ז לא הי' יכול להקשות סתם דלמאי אצטריך לאסור עשום לפ"ע ת"ל משום הנאה דאם לא אסור משום לפ"ע הו"א דמותר בהנאה משום דהותרו בכלל נבילה שנתנבלה בשחיטה גם הבני מעיים שאסורים משום אמה"ח, ולכך הקשה הרי אסור למכור הבני מעיים לנכרי משום לפני עור א"כ לא הותר אמה"ח בכלל נבילה ואפ"ה מותר לכלבים וא"ש, ופלא על ההפלא"ה ז"ל דלא נחית לזה: (ל"ו) עוד אני חוזר על מ"ש החת"ס ז"ל בסוגיין דאמה"ח דעוף י"ל דמותר בהנאה מקו"ח דנבלה שמטמא במגע ומשא ומותר בהנאה מכ"ש אמה"ח דאינו מטמא וכמו דיליף המכילתא פ' משפטים בק"ו זה מנבלה דטרפה מותר בהנאה, משא"כ אבמה"ח דבהמה. וכבר תמהתי לעיל על דבריו דבשלמא באמה"ח דעוף שאינו מטמא כמ"ש הרמב"ם פ"ג מה' שאר אבות הטומאה הלכה ט"ו שפיר מצינן למיליף דמותר בהנאה מקו"ח דנבלה אבל באמה"ח דבהמה שמטמא במגע ומשא כנבלה כמ"ש הרמב"ם פ"ב מהלכות הנ"ל הלכה ג' מאי ק"ו איכא מנבלה. וכעת מוסיף אני להקשות על דבריו דאם נימא דאמה"ח דעוף מותר בהנאה מק"ו דנבלה א"כ

מאי מקשה הש"ס והרי אבמה"ח כו' הא כיון דאמה"ח דבהמה ואמה"ח דעוף מחד קרא לא תאכל הנפש עם הבשר נפקי, ואמה"ח דעוף מותר בהנאה מק"ו דנבלה א"כ גילוי מילתא הוא דלא תאכל דגבי אבמה"ח לא משמע איסור הנאה דא"א לחלק הפסוק לשתי משמעות וכמ"ש תוס' לעיל בד"ה מה מים מותרים וכו' גבי דם קדשים יע"ש (וכן הקשה הצל"ח בד"ה והרי דם וכו' הרי דם התמצית שאין בו כרת יש ללמוד בק"ו מחלב שענוש כרת ומותר בהנאה וכו' ואין לומר דקושיתו על דם הנפש שהוא בכרת וליכא ק"ו מחלב דמה בכך כיין דדם התמצית אין בו כרת שוב אין לחלק בין דם לדם וגילוי מלתא הוא דכולהו לאוי דדם הוא איסור אכילה וכמ"ש התוס' כאן בסד"ה מה מים מותרים וכו' ע"ש) וה"נ כיון דאבה"ח דעוף יש ללמוד בק"ו מנבילה דמותר בהנאה שוב אין לחלק בין אמה"ח לאמה"ח וגילוי מלתא הוא דלא תאכל דגבי אמה"ח הוה אכילה דוקא ולא הנאה, ואכ"ק מאי פריך והרי אמה"ח וכו' וגם למה הוצרך לשנויי שאני אמה"ח דאיתקש לדם וכו' וצע"ג. אמנם נ"ל דד"ז תליא בב' הפירושים שכתבו ז"ל במ"ש הרמב"ם פ"ט ממלכים הלכה י"א דאין ב"נ נהרג על אבמה"ח דעוף דההפלתי ז"ל כתב ביו"ד סי' ס"ב בכרתי סק"ב וז"ל, אבל עוף כתב הרמב"ם בה' מלכים דיראה לו שאין ב"נ נהרג עליו ומסתמא איסורא נמי ליכא דאזהרתן היא מיתתן לגבי ב"נ וא"כ מותר להושיטו לב"נ ואין בו משום לפני עור וכו' עכ"ל והכסף משנה בה' מלכים שם הלכה י' כתב דלהרמב"ם נהי דאין ב"נ נהרג על אמה"ח דעוף מ"מ איסורא איכא יע"ש, ואם נימא כדעת הכ"מ אז אפי' אמה"ח דעוף אסור בהנאה (לולי היקשא דאמה"ח לדם) דהא לא מצינן למיליף היתר הנאה בק"ו מנבלה דהא איכ"ל מה לנבלה שמותר לב"נ משא"כ אמה"ח דעוף נהי דאין ב"נ נהרג עליו מ"מ אסור מה"ת לב"נ, וכיון דליכא ק"י מנבילה גם באמה"ח דעוף א"כ שפיר הו"א דלא תאכל דאמה"ח גם איסה"נ במשמע, ופריך הגמ' שפיר והרי אמה"ח וכו' והוצרך לשנויי דאיתקש אמה"ח לדם, אבל אם נימא כשיטת הפלתי ז"ל דבאמ"ה דעוף לב"נ גם איסורא ליכא, א"כ שפיר יש ללמוד אמ"ה דעוף מק"ו דנבלה דמותר בהנאה וממילא גם אמ"ה דבהמה מותר בהנאה דגילוי מלתא בעלמא הוא הוא דלא תאכל דאמ"ה הוה רק אכילה: ובזה מיושב מה דקשה לכאורה בגמ' דסנהדרין דף נ"ט ע"א דקאמר דרבנן דפליגי על ר' חנינא בן גמליאל מוקי היקשא דדם לאבמה"ח לדם הקזה שהנפש יוצאה בו יע"ש, והנה בסוגיין אמר הגמ' כן אליבא דחזקי' א"כ יהי' סתמא דגמ' דסנהדרין הנ"ל כחזקי' ותיקשי לרוב הפוסקים דפסקי כר' אבהו הו"ל להגמ' לומר דלרבנן דרחב"ג ג צריך ההיקש דאבמה"ח לדם להתיר אמ"ה הנאה כדאמר הגמ' בסוגיין אליבא דר' אבהו, אמנם להנ"ל י"ל דהגמ' בסנהדרין אזיל בשיטת הפלתי ז"ל דאמה"ח

דעוף מותר לב"נ לגמרי ואפילו איסורא ליכא, א"כ אמ"ה דעוף יש ללמוד מק"ו דנבלה דמותר בהנאה וממילא גם אמ"ה דבהמה מותר בהנאה דבא זה וגילה ע"ז דלא תאכל דאמ"ה הוה רק אכילה, ושוב אין צריך ההיקש דאבמה"ח לדם להתיר אמ"ה בהנאה ומשו"ה אמר הגמ' דלרבנן צריך ההיקש לדם הקזה וכו' וא"ש:

וכן נמי מיושב בזה קושי' התוס' בחולין דף ל"ה סע"ב בהא דאמר הגמ' שם אליבא דר"ש אתא היקשא דדם למים למשרי דם פסולי מוקדשין בהנאה והקשו התוס' לימא למשרי כל דם בהנאה אתא כדאמר הכא לר' אבהו, ועל מ"ש התוס' משום דחזקי' דפליג וכו' כבר הקשו החת"ס והלב ארי' ז"ל דהא כתבו התוס' בסוגיין דכ"ב סד"ה ור"ש וכו' דר"ש ס"ל כר אבהו, אמנם להנ"ל ניחא דהגמ' בחולין אזלא ג"כ בשיטת הפלתי ז"ל דבאמ"ה דעוף לב"נ אפילו איסורא ליכא וא"כ מדאמ"ה דעוף מותר בהנאה מק"ו דנבילה גם אמ"ה דבהמה מותר בהנאה דגילוי מלתא בעלמא הוא דלא תאכל דאמ"ה הוה רק אכילה כנ"ל, וא"כ אין צריך היקש דם למים למשרי כל דם בהנאה דהא מצינן למיליף זה מהיקשא דדם לאמ"ה מה אמ"ה מותר אף דם מותר בהנאה, לכך אמר הגמ' דההיקש דדם למים אתא למשרי דם פסומ"ק בהנאה דסד"א הואיל ואסירי בגיזה ועבודה וכו' יע"ש וא"ש ודו"ק:

ל"ז בדף כ"ג סע"א בתוס' ד"ה שאני התם דא"ק לא יראה לך. תימה דליכתב לא יאכל (בחולם) לחזקיה ולא בעי לך עכ"ל. והקשה מהרש"א ז"ל הא אליבא דריוה"ג קיימינן הכא ואיהו ודאי ע"כ לא סבר כחזקי' מדאצטריך לי' לקמן קרא למשרי חלב בהנאה ע"כ דלא תאכלו דחלב איסה"נ נמי משמע כדאמרי' בסמוך עכ"ל. ועיין בצל"ח בד"ה ותניא ריה"ג אומר וכו' ובחת"ס ז"ל בד"ה שא"ה וכו' מ"ש בזה. ובנמוקי הגרי"ב ז"ל שנדפס בש"ס ווילנא המהרש"א כתב ליישב דהא מצינו לקמן דף ל"ב דגם ר"א חסמא סובר דחמץ בפסח מותר בהנאה וגם לדידי' צ"ל תי' הגמ' ולכן מקשים התוס' שפיר והוא נכון מאד עכ"ל. וכ"כ בהגהות מצפה איתן שנדפס בש"ס הנ"ל וז"ל, אין כוונת התוס' לתמוה דוקא על ריה"ג דאיהו ודאי לא סבר כחזקי' כדמוכח בסמוך, אלא כוונתם דתקשי מיהא אמאן דקאי בשיטתי' דריה"ג ומתיר חמץ בהנאה כדאי' לקמן דף ל"ב דר"א חסמא ס"ל ג"כ הכי (אמר הכותב, חידוש שלא הביאו הגאונים הנ"ל דתנא דמתני' דהמקדש בערלה וכו' ס"ל ג"כ כריה"ג דחמץ בפסח מותר בהנאה מדלא חשיב נמי חמץ בפסח וכמ"ש התוס' בקידושין דף נ"ו ע"ב יע"ש) ואליבי' ודאי תקשה לחזקי' דליכתב לא יאכל ולא ליבעי לך עכ"ל. והנה כבר כתבתי לעיל ביישוב דעת רבינו יונה ז"ל שהשיג עליו הרא"ש ז"ל בפרק גיד הנשה סי' י"ז דריה"ג שפיר מצי סבר כחזקי' ואפ"ה צריך קרא למשרי

חלב בהנאה דהו"א מדחל איסור חלב על איסור נבילה שאסור בעשה דשאינו זבוח וקשה קושי' מהרש"א בשבועות דף כ"ד ע"א איך חייל חלב על איסור עשה דשאינו זבוח ועכצ"ל דהוא גזירת הכתוב אך כ"ז לבתר דאית לן קרא דחלב מותר בהנאה אבל לולא קרא ודאי דהו"א דחלב אסור בהנאה ומשו"ה חל על איסור שא"ז יען דאיסור הנאה הוי איסור מוסיף ובודאי עדיף לומר דמשו"ה חל חלב על איסור נבילה מלומר דהוי גזיה"כ ולכך כדי דלא נטעה לומר כן כתב רחמנא יעשה לכל מלאכה להתיר חלב בהנאה, ומ"ש תוס' בחולין דף ק"א ע"א דאיסור הנאה ל"ה איסור מוסיף רק איסור חמור יע"ש היינו דוקא בתר דכבר ידעינן דחלב מותר בהנאה אבל לולא דגלי קרא דמותר בהנאה בודאי הו"א דאיסור הנאה הוי איסור מוסיף ומשו"ה חייל איסור חלב על איסור שא"ז דקדים דאפי' במעי אמו קיימא באיסור זה כמ"ש התוס' בשבועות דף כ"ד ע"א, דודאי טפי עדיף לומר דמטעם זה חל חלב אאיסור שא"ז מלומר דהוי גזיה"כ, ולכך גם אי סבר ריה"ג כחזקי' דלא תאכל לא משמע איסה"נ צריך קרא למשרי חלב בהנאה ומיושב שפיר קושי' מהרש"א ז"ל:

אמנם בגוף דברי מהרש"א בשבועות כ"ד הנ"ל צ"ע אם יש לבנות יסוד עליהם, כי עתה ראיתי מ"ש מרן חת"ס ז"ל בחידושיו לחולין דף ק"ג ע"א וז"ל, עיין שבועות כ"ד הקשה מהרש"א איך יחול איסור חלב אאיסור שאינו זבוח ודבריו התם תמוהים עטה"ק זבחים ע' ע"א נ"ל איסור שאינו זבוח לא שייך בחלב דאדבר שאינו ניתר בשחיטה לא נאמר וזבחת מבקרך וצאנך וליכא מ"ע של שחיטה עליו עכ"ל הזהב, ולפי"ז נסתר כל בניני שבניתי על יסוד דברי מהרש"א בשבועות הנ"ל. לכן נ"ל ליישב באופן אחר דהנה בעיקר קושי' התוס' כתב הפני' ז"ל דלפמ"ש התוס' בדף הקדום בד"ה ור"ש דבלא"ה לא אתי מלתא דחזקי' אליבא דכ"ע א"כ אין מקום לקושי' התוס' כאן, אלא דכאן קיימא בשיטתם בתירוץ הראשון שכתבו לעיל וא"כ משמע להו דחזקי' אליבא דכ"ע קאי עכ"ל, וא"כ כיון דהתוס' קיימו כאן בשיטתם בתירוץ הראשון שכ' לעיל א"כ ל"ק קושי' מהרש"א דהא בתי' הראשון ס"ל להתוס' כיון דבגיד לא שייך אכילה סברא הוא דבהנאה נמי אסור ומשו"ה גם חזקי' מצי סבר כר"ש דג"ה אסובה"נ יע"ש ומעתה י"ל אפי' אי סבר ריוה"ג כחזקי' צריך קרא למשרי חלב בהנאה דבאמת מבואר בפ"ג דעוקצין דחלב בעצמותו אינו מיוחד למאכל אדם רק בשווקים שיש רוב עם הבאים לשוק איכא טובא דאכלי חלב והיינו משום שאין מספיק לכולם בשר לכן מפני הדחק איכא טובא דאכלי חלב והוא כעין מ"ש בשבת דף ע"ו ע"א אכילה ע"י הדחק שמה אכילה וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהל' שבת וה"נ דכוותי' אבל בעצמותו לא הוי מאכל אדם, ולכן שפיר הו"א כיון

דחלב אינו עומד לאכילה סברא הוא דכוונת הכתוב לאוסרו בהנאה דלולא שעת הדחק לאו בר אוכלא הוא וכמ"ש התוי"ט שם מ"ב ד"ה והחלב כו' בשם הר"ש יע"ש, קמ"ל קרא יעשה לכל מלאכה דמותר בהנאה, ומדוייק בזה היטב כוונת הפסוק וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה אף כי ואכול לא תאכלוהו כלומר דאינו מיוחד למאכל אדם והו"א דלא תאכלו דידי היינו איסור הנאה אעפי"כ יעשה לכל וגו' ומותר בהנאה, ומיושב שפיר קושי' המהרש"א על התוס', וגם דברי רבינו יונה ז"ל אתיין שפיר ומסולק ההשגה שהשיג עליו הרא"ש ז"ל בפ' גיד הנשה סי' י"ז יע"ש, וא"ש ודו"ק:

ל"ח ובגוף קושי' התוס' דליכתב לא יאכל לחזקי' ולא בעי לך. כבר כתבתי לעיל מה שנ"ל ליישב קושייתם, וכעת נ"ל עוד עפ"מ"ש לעיל בד"ה ולענין קושית הצל"ח וכו' דיש ללמוד איסור הנאה לחמץ בפסח מסמוכין דאלהי מסכה לא תעשה לך את חג המצות תשמור וגו' וכמ"ש שם בבעל הטורים וז"ל סמך את חג המצות לאלהי מסכה לומר שעבודת כוכבים אסורה בהנאה כחמץ בפסח עכ"ל יע"ש בפ' כי תשא. וכבר כתבתי לעיל דנ"ל ברור דטעות נפל בבעה"ט וצ"ל בהיפוך, לומר שחמץ בפסח אסור בהנאה כעבודת כוכבים: דהא איסור הנאה בעבודת כוכבים כתיב בפירוש בתורה בפ' עקב שקץ תשקצנו וגו' כי חרם הוא, ובפ' ראה כתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, א"כ א"צ ע"ז סמוכין רק בחמץ בפסח שאין מפורש בתורה דאסור בהנאה שפיר צריך ללמוד מסמוכין לע"ז שאסבה"נ, והא דהוצרך חזקי' למילף איה"נ בחמץ מלא יאכל, היינו דיהי' מוכח דאסבה"נ גם לר' יהודא דלא דריש סמוכין בכה"ת כולה רק במשנה תורה ולדידי' לא מוכח כלום מסמוכין דפ' אלהי מסכה וגו' דכתיב בפ' כי תשא, לכך צריך לא יאכל, ולמסקנא דסוגיין כל האיכא בינייהו בין חזקי' לר"א הוא אליבא דר' יהודא, וכמ"ש רש"י בסוף הסוגי' בד"ה א"ב חולין שנשחטו בעזרה ואליבא דר' יהודא וכו' יע"ש, אבל לריה"ג ולר"א חסמא ולתנא דמתני' דהמקדש בערלה וכו' בקידושין נ"ו ע"ב דס"ל חמץ מותר בהנאה. באמת היינו יכולים ללמוד מסמוכין דחג המצות לאלהי מסכה דחמץ אסור בהנאה כבעה"ט הנ"ל, לכך אצטריך למכתב לך שלך יהא, לאפוקי מסמוכין הנ"ל, ומיושב שפיר קושי' התוס' דהא אפי' אי הוי כתיב לא יאכל בחולם, עדיין בעי לך להתיר בהנאה כדי דלא נילף מסמוכין הנ"ל לאסור בהנאה וא"ש ודו"ק: (ט"ל) בענין מש"ל אות ח' בשם ס' שושן עדות להג' מהרו"ו באסקאוויץ ז"ל דהא דדם הוא בכלל בשר או לא תלי' בפלוגתא אי דם איקרי פר ביומא דף מ"ט וכ' יע"ש, מצאתי כעת בש"ס דפוס ווילנא מובא בשם ס' מים חיים מבעל פר"ח ז"ל הגה"ה בתוס' בסוגיין דף כ"ב ע"א בד"ה והרי דם משמע דדם לא הוי בכלל בהמה, בפ' הוציאו לו דף כ' אמרי' דדם איקרי פר ועי'

בתוס' דב"ק דף מ"א ע"א ד"ה איני יודע יע"ש עכ"ל. ושמחתי שמצאתי חבר להגאון מהרו"ו באסקאוויץ ז"ל בהערה זאת:

מ ובענין מש"ל באות ל"ב דשור הנסקל ששחטוהו לאחר שנגמר דינו, השחיטה מטהרתו מידי נבלה ואינו מטמא, וציינתי הלב ארי' בחולין דף ק"א ע"א, הנה מקור ד"ז נובע מגמ' זבחים דף ע' ע"ב דפריך הגמ' אהיכא דשחט עגלה ערופה אחר ירידתה לנחל איתן שאוסרתה בהנאה, ותיהני לה שחיטה לטהרה מידי נבלה, ופירש"י ותיהני לה שחיטתה אע"פ שאינה מתרתה לא באכילה ולא בהנאה תטהרנו מלטמא דאין לך שחוטה בבהמה טהורה שמטמאה עכ"ל. וע"ע בתוס' זבחים דף ס"ט ע"א בד"ה יכול תהא וכו' שכ' הא דמצרכינן הכא קרא לשחיטת עוף קדשים שמטהרת מידי נבלה ולענין איסורי הנאה לא מצרכינן קרא לשחיטתם שמטהרת מידי נבלה לא דמי דקדשים אין הכשר אכילתן בשחיטתן אבל איסורי הנאה הכשר אכילתן בשחיטתן אע"ג דהשתא מיהא אין שחיטתן מכשרתן באכילה מ"מ מטהרתן מידי נבלה עכ"ל. ולפיכך לאו כל מוחא סביל מ"ש בס' תורה תמימה בפ' צו סי' צ"ד וז"ל, ודע דהא דחלב של שור הנסקל ושל עגלה ערופה טהור מלטמא טומאת נבילה הוא רק היכי דשחטה דלגבי זה מהני השחיטה לטהרן מידי נבילה ובע"ע צריך שישחטנה קודם ירידתה לנחל איתן אבל אחר הסקילה והירידה לנחל איתן בודאי מטמאין הן עכ"ל, ומשמע מדבריו דאם שחט הע"ע אחר ירידתה לנחל איתן אין השחיטה מטהרתה מידי נבלה, והוא נגד הגמ' ורש"י ותוס' דזבחים הנ"ל, וגם לא ראה מ"ש הרמב"ם בפ"ג מה' שאר אבות הטומאה הלכה י"ג וז"ל, כיוצא בו עגלה ערופה שנערפת כהלכתה טהורה כפרה כתוב בה כקדשים וכן אם נשחטה אחר ירידתה לנחל אע"פ שאסורה בהנאה הצילה אותה שחיטתה מידי נבילה עכ"ל הרמב"ם ז"ל והכ"מ ציין המקור בזבחים דף ע' ע"ב יע"ש. אך הדבר הפלא בעיני בענין זה הוא מה שהשמיט הרמב"ם ז"ל ולא כתב דין שור הנסקל אם נשחט לאחר שנגמר דינו אם שחיטתו מטהרתו מידי נבילה או לא. ואפשר דהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו שכתב בפ"ד ממאכלות אסורות הלכה כ"ב וז"ל, נאמר בשור הנסקל ולא יאכל את בשרו והיאך הי' אפשר לאכלו אחר שנסקל והרי היא נבילה אלא לא בא הכתוב אלא להודיעך שכיון שנגמר דינו לסקילה נאסר ונעשה כבהמה טמאה ואם קדם ושחטו שחיטה ה"ז אסור בהנאה עכ"ל ומדכ' ונעשה כבהמה טמאה ש"מ שהוא לגמרי כבהמה טמאה וא"כ ממילא אין שחיטתו מטהרתו מידי נבלה דהא בבהמה טמאה משנה מפורשת בחולין דף ע"ב ע"ב דאין שחיטתה מטהרתה מידי נבלה יעו"ש וברש"י שם, אך צ"ע למה לא כתב הרמב"ם בה' שאה"ט כן בהדיא:

[ועיין מ"ש בזה עוד לקמן אות מ"ט עיי"ש]:

מ"א ובדברי התורת כהנים פ' צו (שהבאתי לעיל באות י"ז) דבר אל בני ישראל כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו בני ישראל ולא העכו"ם שיכול והלא דין הוא ומה אמה"ח שאין בו כרת נוהג בבני כח חלב שיש בו כרת אינו דין שיהא נוהג בב"נ ת"ל בני ישראל וכו' הקשה הפמ"ג ז"ל בגינת וורדים כלל ג' שלשה קושיות (א) איך מצי למילף חלב מאמה"ח הא א איכ"ל מה לאמה"ח שכן לא הותר מכללו תאמר בחלב שהותר מכללו אצל חיה. וקושי' זו נ"ל ליישב דיש להוכיח דהתורת כהנים ס"ל כריוה"ג דמה שהותר חלב אצל חיה לא חשיב פירכא דבבהמה מיהת לא אשתרי (וכתוס' חולין דף ק"כ ע"א בשם הר"ש מוואר דון יע"ש) דהרי בת"כ פ' ויקרא קאמר, כשהוא אומר מן הבקר למטה שאין ת"ל אלא להוציא את הטריפה והלא דין הוא ומה אם בע"מ שהיא מותר בחולין פסול מע"ג המזבח, טריפה שאסורה בחולין אינו דין שתפסל מע"ג המזבח, חלב ודם יוכיחו שאסורים בחולין וכשרים ע"ג המזבח, מת לחלב ודם שהם מדבר מותר ונאמר בטריפה שכולה אסור יעו"ש ואם איתא דהת"כ חשיב לה פירכא מה שמותר מכללו אצל חי' טפי הול"ל מה לחלב ודם שהותרו מכללן חלב בחי' ודם בדגים וחגבים, כמ"ש הצל"ח בסוגיין בד"ה והרי דם יעו"ש, תאמר בטריפה שלא היתר מכללו (וא"ת הרי גם טריפה הותר בדגים וחגבים כדאיתא בחולין דף ע"ה ע"א וברש"י שם דדגים אין במינן טריפות יעו"ש, ז"א דהא כתבו התוס' בחולין דף קט"ו ע"ב דדוקא היכא דכתיב כל חשיב הותר מכללו יע"ש, א"כ בטריפה דלא כתיב כל רק ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, לא חשיב כלל הותר מכללו) אלא ודאי דה"ל ל להת"כ כיון דבבהמה מיהת לא אשתרי חלב ודם לא חשיב פירכא א"כ שפיר יליף הת"כ לשיטתו חלב מאמה"ח בקו"ח לאוסרו לב"נ ואיש (ב) הקשה הפמ"ג בגי"ו שם הא בדם ליכא שום קרא למעט הכו"ם א"כ קשה מנלן דדם אינו נוהג בבני כח מהאי ק"ו גופא ומה אמה"ח שאין בו כרת כ"ש דם ואי דחלב יוכיח מה לחלב שכן הותר מכללו אצל חיה. וגם קושי' זאת לק"מ חדא דגם דם הותר מכללו בדגים וחגבים, ועוד דכבר הוכחתי דהת"כ לא חשיל פירכא מה דחלב הותר מכללו בחי' יען דבבהמה מיהת לא אשתרי, ומלבד זה נראה דשכח הפמ"ג באותו שעה דבהאי פרשה גופא בתר אזהרה דחלב כתיב וכל דם לא תאכלו א"כ המיעוט בני ישראל ולא העכו"ם דכתיב בראש הפרשה קאי אכל מאי דכתיב בהאי פרשה וכמו דאתא למעט עכו"ם מאיסור חלב ה"נ אתא למעט עכו"ם מאיסור דם דסמיך אצל חלב בהאי פרשה גופה וז"ב (ג) הקשה הפמ"ג בגו"ו שם לפימ"ש הקרבן אהרן בהקדמתו דסתם ספרא ר' יהודא הוא אליבא דר"ע ולר"ע למא לי בני ישראל למעט עכו"ם והא איהו ס"ל דחלב

נבילה יעשה לכל מלאכה לטהר מידי נבילה אתא ולא להיתר הנאה ומסיק בפסחים דף כ"ג דלהיתר הנאה לא צריך דכשהותרה נבילה חלבה וגידה הותרה פירוש דכתיב דברים י"ד לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה וחלב וגיד בכלל א"כ עכ"ח מוכח דחלב מותר לב"נ דאל"כ איך מותר ליתן לו והא עובר על לפני עור לא תתן מכשול, ודוחק לומר דאכלה לא קאי כ"א אבשר ולא אחלב, כיון דתתננה קאי אכולה, משמע ודאי פשטיה דקרא דאכלה קאי אכילה, ולמה לי בני ישראל למעט עכו"ם ע"כ הקושי' ולכאורה הוא קושיא גדולה. אך באמת נראה דגם בזה הפמ"ג ז"ל לשיטתו אזיל דבני ישראל למעט עכו"ם לא קאי רק אחלב אבל לא לדם ע"כ יפה הקשה לר"ע למ"ל בני ישראל למעט עכו"ם, אבל לפימ"ש דהמיעוט בני ישראל דממעט עכו"ם קאי גם אדם דכתיב בהאי פרשה גופה, תו לא קשה לר"ע למ"ל בנ"י ולא עכו"ם דהא י"ל דאצעריך למעט עכו"ם מאיסור דם, דדוקא חלב הותר בכלל נבילה, אבל דם דלאו בכלל בשר הוא כמ"ש התוס' בדף כ"ב ע"א ובכמה דוכתי בש"ס באמת לא הותר בכלל נפלה ושפיר סד"א דאסור לב"נ מק"ו דאמה"ח לכך צריך בני ישראל, למעט עכו"ם גם מאיסור דם כן הי' נ"ל לכאורה, אלא דבאמת הא ליתא, דכיון דכבר מוכח מלגר אשר בשעריך תתננה ואכלה וחלב וגיד בכלל, דחלב מותר לב"נ, שוב לא צריך בנ"י למעט עכו"ם מאיסור דם, דהא מצינן למילף דם מחלב, ואין לומר מה לחלב שהותר מכללו אצל חיה חדא דגם דם הותר מכללו בדגים וחגבים כדעת הצל"ח הנ"ל ועוד דהא עכ"ח התורת כהנים לא חשיב לה פירכא מה דמותר בחי' יען דבבהמה מיהת לא אשתרי וכמש"ל על הקושי' הב' דפמ"ג ז"ל. וא"כ הדק"ל לרע"ק למה לי בני ישראל למעט עכו"ם:

מב לכן נלע"ד ליישב עפ"י מ"ש רבינו התב"ש ז"ל בחדושי בכור שור לפסחים כאן, בהא דאמר ר' נתן מנין שלא יושיט אדם כוס יין לנזיר ואמה"ח לב"נ ת"ל לפ"ע ל"ת מכשול, מנלי' לר' נתן לאוקמי קרא דלפ"ע בין בישראל בין בב"נ דלמא דוקא אישראל אוהר רחמנא במו שמוזהר ישראל אחברי' בהוכח תוכיח וגו' לא תשא עליו וגו' ואישראל הוא דחס רחמנא אבל עליו דעכו"ם לא ע"ד הלעיטהו לרשע וימות, ואמרינן בע"ז דף נ"ה אקרא אשר חלק וגו' מלמד שהחליקן בדברים לטורדן וכו' וה"נ כיון שלא קיימו אוה"ע ז' מצות עד שעמד והתירן אע"פ שמ"מ נענשים עלייהו כמ"ש רש"י ע"ז דף וי מ"מ אי בעי לעבור מותר להכשילם, והעלה התב"ש ז"ל ליישב קושיא זאת, דס"ל לר' נתן בקרא דגבי נבילה כר' מאיר דא' נכרי וא' גר בין בנתינה ובין במכירה ומ"מ לא יליף איסור הנאה דשאר איסורין מהכא, אלא מהיכא דילפינן אליבא דר' יהודא דהיינו מלכלב וגו' א"נ מקראי דדף כ"ג סוף ע"ב, ואייתר לי' לר' נתן קראי דגבי נבילה, וא"ל דאצטריך לגופי'

למשרי נבילה בהנאה דא"כ לכתוב שאר הנאה א"נ לכלב תשליכון כמ"ש גבי טריפה ולא כרש"י ד"ה אותו כ"א כהתוס' שם ודו"ק, ועכ"ח לדיוקא אתי, דוקא נבילה מותר למכור או ליתן לנכרי משום דשריא לי' אבל מידי דאסור לי' כגון אמה"ח אסור למכור או ליתן לו שלא להכשילו, והיה אפשר לומר דקרא קמ"ל דדוקא לנכרי מותר למכור נבילה אבל לא לישראל אפי' הישראל רוצה לקנות מ"מ אסור למכור לו שלא להכשילו, אלא משום דכתיב ולפני עור וכבר ילפינן מיני' לישראל, ממילא אייתר קרא דנבילה לאסור אפי' למכור לגוי מידי דאסור לו, והיינו דקאמר ר' נתן מניין שלא יושיט כו' ולא קאמר אסור להושיט כו' ואמה"ח לב"נ ואע"ג דאורחא דתנאי בכמה דוכתי למיתני לישנא דמניין. מ"מ עדיף טפי בכ"מ למיהב טעמא, וכאן איכא טעמא, דודאי איכא איסור לחד מינייהו מקרא דנבילה, רק מנין למילף מהתם תרוייהו דאסור להושיט לישראל וגם לב"נ, ומשני, משום דכתיב לפני עור, ומזה יש ללמוד חדא דהיינו מסתבר אישראל, וממילא אייתר קרא דנבילה לאסור לה להכשיל הב"נ וכו' יעש"ה בדבריו המתוקים מנופת צוף וכל טעם והתינח לר' נתן דס"ל כר"מ דא' נכרי וא' גר בין במכירה בין בנתינה וכו' כמ"ש הבכור שור ז"ל אבל סתם ספרא ר' יהודא דס"ל נבילה לדברים ככתבן הוא דאתא א"כ לא אייתר קרא דנבילה לאסור להכשיל הב"נ מדאורייתא א"כ לא קשה למ"ל לר"ע בני ישראל למעט עכו"ם הלא כבר מוכח מלגר אשר בשעריך וגו' דחלב מותר לב"כ דאל"כ איך מותר ליתן לו הא עובר על לפ"ע ל"ת מכשול, "א דלר' יהודא דקרא דנבילה אתא לדברים ככתבן לא אייתר קרא דנבילה לאסור מדאורייתא להכשיל הב"נ במידי דאסור לו ואמרינן כקושי' הבכור שור לאמת דרק אישראל חברי' אזהרה לישראל שלא יכשילו אבל לא אב"נ ומיושב שפיר קושי' הפמ"ג בגו"ו הנ"ל בעזהי"ת:

ולכאורה נ"ל ראיה לזה מהתוספתא ספ"ב דדמאי דקתני, כיוצא בו לא יושיט ישראל אמה"ח לב"נ וכו' שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו, ולכאורה הול"ל משום לפ"ע ל"ת מכשול כדאמר ר' נתן, אלא משום דסתם תוספתא ר' נחמי' ואליבא דר"ע כדאיתא בסנהדרין דף פ"ו, ואליבא דר"ע באמ"ה לב"נ ליכא לפני עור דאורייתא כנ"ל משו"ה קאמר דעכ"פ מדרבנן יש לאסור משום שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו, ואע"ג דהתוספתא נקט לשון זה גם גבי היה נדור מן הככר ואמר לו תן לי ואוכלנו. ושם איכא לפני עור דאורייתא, י"ל דאגב סיפא דאמ"ה לב"נ נקט בכולהו לשון שאין מאכילין את האדם דבר האסור לו, ואין לומר דהתוספא מיירי בדלא קאי בתרי עברי דנהרא דליכא משום לפני עור ואפ"ה אסור משום מסייע ידי עוברי עבירה וכדעת הופסקים דגם בישראל לעכו"ם איכא משום מסייע וכמ"ש בשדי חמד חלק הכללים מערכת וא"ו

כלל כ"ו סק"ג יעש"ה, דהא מדנקט התוספתא לא יושיט אמ"ה לב"נ ש"מ דמיירי בדקאי בתרי עברי דנהרא וכדאיתא בע"ז דף ו' אמלתא דר' נתן מנין שלא יושיט וכו' הכא במאי עסקינן דקאי בתרי עברי נהרא דיקא נמי דקתני לא יושיט ולא קתנילא יתן ש"מ יע"ש, וא"כ קשה שפיר מ"ט לא אמר משום לפ"ע ל"ת מכמול כדאמר ר' נתן אעכ"ח כמ"ש דהתוספתא קאי אליבא דר"ע ולדידי' ליכא באמ"ה לב"נ לפני עור מדאורייתא:

בתשו' חת"ס חאו"ח ח סי' פ"ו בד"ה שוב בדק לן מר וכו' כתב וזה לי כעשרים שנה הקשה לי רב מופלא א' לרש"י דס"ל (חולין ק"ב ע"ב) לכ"ע או לאיברים או לבשר עומדת א"כ מאי צריך קרא ר"פ כל שעה להתיר אמ"ה בהנאה תיפוק ליה א"כ יהיו כל בעלי חיים אסורים בעבודה וקרא כתיב למען ינוח שורך ולא תחרוש בשור וחמור וכהנה רבות עכ"ל. ולא ידענא מדוע הקשה לרש"י דוקא הא בלא"ה קשה למ"ד בהמה בחיי' לאיברים עומדת, וצ"ל כוונתו דבאמת קיי"ל כרבי מחבירו אפי' אצל ר' אלעזר בר' שמעון כמ"ש ביד מלאכי כללי הה"א אות קע"ה עיי"ש, ורבי סובר בחולין ק"ב ע"א בהמה בחיי' לאו לאיברים עומדת ופליג אר"א בר"ש יעו"ש, א"כ אליבא דהלכתא דקיי"ל כרבי לא מוכח כלום מהא דבע"ח מותרים בעבודה, ושפיר צריך קרא להתיר אבמ"ה בהנאה לכן הקשה לרש"י דוקא, למאי דס"ל לרש"י דאפי' למ"ד לאו לאיברים עומדת ואין אי' אמ"ה חל אבהמה בחייה מ"מ לחתיכת בשר עומדת ואי' בשר מן החי חל עלי' מחיים א"כ שפיר קשה למה צריך קרא להתיר אמ"ה בהנאה הא אי אמ"ה אסור בהנאה הא אי אמ"ה אסור בהנאה א"כ יהיו כל בע"ח אסורים בעבודה מטעם איסור הנאת בשל מן החי וזה דבר שאי אפשר אעכ"ח דמותר בהנאה. כן צריך לפרש כוונת חת"ס ז"ל בקושיא הנ"ל. ואולם לפענ"ד עיקר יסוד הקושיא רעוע דכמו דלא קשה. מלאיברים עומדת לפי דאנן קיי"ל כרבי דלאו לאיברים עומדת, כמו כן לא קשה מבשר מן החי דאפי'' אי בהמה בחיי' לחתיכת בשר עומדת מ"מ אליבא דהלכתא דקיי"ל כר' יוחנן לגבי ר"ל, בחולין ק"ב סע"ב וסבירא לן דבשר מן החי נפקא מבשר בשדה טריפה, א"כ פשיטא דבשר מה"ת מותר בהנאה דהא לכלב תשליכון אותו דגבי טריפה קאי גם אבשר מו החי א"כ אין ראיה כלל ממה דבע"ח מותרים בעבודה דאמ"ה מותר בהנאה דהא אנן. קיי"ל כרבי דבהמה בחיי' לאו לאיברים עומדת ואין, איסור אמ"ה חל על הבהמה מחיים, ואי משום דעכ"פ לחתיכת בשר, עומדת ואיכא על הבהמה איסור בשר מן החי מחיים, הא איסור בשר מן החי ודאי מותר בהנאה מכח הקרא לכלב תשליכון אותו דקאי גם אבשר מה"ח דכתיב בהאי קרא גופי' וא"כ מבשר מן החי אין שום ראיה לאבמ"ה דילפינן מלא תאכל הנפש עם הבשר ושפיר סד"א דאסור בהנאה וע"כ צריך קרא להתיר

אמ"ה בהנאה וקושי' מעיקרא ליתא: שו"ר בחת"ס בחידושיו לחולין דף ק"ב ע"ב שהביא הקושיא בשם הרב הג' מהו' אהרון דייטש זצ"ל הי' אב"ד בק' הדייניץ במעהרין, באופן אחר, והיינו דמאי פריך והרי אמ"ה דכתיב וכו' ותני' מנין שלא יושיט וכוי הא לכלבים שרי, דלמא הך ברייתא ס"ל בהמה בחיי' לאיברים עומדת ואי ס"ד אמ"ה אסור בהצאה א"כ אסור לחרוש ולעבוד בכל בעלי חיים א"כ למ"ל דכתיב למען ינוח שורך לא תחרוש בשור וחמור לא תעבוד בבכור שורך לא תחסום שור בדישו אע"כ דאמ"ה מותר בהנאה ומאי פריך עכ"ל, וכוונתו מאי פריך לעולם למאי דקיי"ל בהמה לאו לאיברים עומדת אמ"ה אסור בהנאה כר"א דלא תאכל איה"נ במשמע) והא דר' נתן דמוכח מיני' דמותר בהנאה הוא משום דס"ל לאיברים עומדת א"כ עכ"ח דמותר בהנאה ויע"ש בחת"ס ז"ל מ"ש על קושיא זו, ואני העני לולא דמסתפינא הייתי אומר עפימ"ש הפלתי ביו"ד סי' ס"ב בביאור מה דאמרינן בהמה בחיי' לאברים עומדת ופירש"י לנתחה לנתחים וצריך פי' איך תהי' עומדת לנתחה הא אם ינתחה החתיכות אסורות משום אמ"ה ומהכ"ת ישחית הבהמה, וצ"ל דכך הן הדברים לולי דתורה אסרה משים אמ"ה הי' בהמה עומדת לנתחה כרצונו רק התורה אסרה משום, אמ"ה וא"א לנתחה ולכך על כל חתיכה וחתיכה חל אמ"ה לבל ינתחה ויחתוך ממנו ותיכף האיסור חל יעש"ה, ומעתה אומר אני כ"ז שייך בבהמה העומדת לאכילה בזה שפיר י"ל לולי דתורה אסרה משום אמ"ה הי' בהמה עומדת לנתחה כרצונו וכו' אבל בבהמה העומדת למלאכה אף לולי דתורה אסרה משום אמ"ה מי משוגע ופתי שינתחה ולא יהי' לו בהמה לחרוש ולדוש ולאסוף את תבואתו א"כ בבהמה העומדת למלאכה ליכא למימר לאיברים עומדת ועכ"ח מוכח דאמ"ה מותר בהנאה מדשריא בעבודה ז"א דכיון דעומדת למלאכה כ"ע מודים דלאו לאיברים עומדת וממילא לא חל עלי' איסור אמ"ה בעודנה חי' וכל הפלוגתא דתנאי ואמוראי אי לאיברים עומדת או לא, הוא דוקא בבהמה העומדת לאכילה, אבל בבהמה העומדת למלאכה כ"ע ס"ל דלאו לאיברים עומדת וא"ש ודו"ק:

בדעת תורה ליו"ד סי' ס' סק"ה כתב וז"ל. ויש להעיר מפסחים כ"ב דפריך, והרי דם וכו' והרי אמה"ח וכו' והא מוכח דשרי בהנאה מהא דחלב שרי משום דאשתני דאם אסור בהנאה לא מהני שינוי כמ"ש רש"י ור"ן בע"ז מ"ו ע"ב אבל י"ל דבחלב חידוש הוא דאף דאמ"ה או דם אסור בהנאה מ"מ שרי וע' תשו' מהרי"א חא"ח סי' קכ"ז מ"ש לחלק לענין איסה"נ בין שינוי שנעשה ביד ובין שינוי ממילא בטבע וצ"ע עכ"ל ולפענ"ד בלא"ה לק"מ דבדם ליכא הוכחה דמותר בהנאה מהא דחלב שרי רק למ"ד דם נעכר ונעשה חלב משא"כ לר' יוסי ור' יהודא ור' שמעון דס"ל בנדה ט' ע"א איברי' מתפרקים וכו' א"כ

אליבא דכל הני תנאי פריך שפיר והרי דם. וגם באמ"ה ליכא שום הוכחה דשרי בהנאה מהא דחלב שרי, דכבר כ' הנוב"י מהד"ת יו"ד סי' ל"ו דחלב אינו אבר ואינו בשר רק ה"א דאסור משום דלא אשכחן דאתי מן החי ויהי' מותר קודם זביחה דכתיב וזבחת ואכלת ויש בו איסור שאינו זבוחה וכו' יע"ש, ובאיסור שא"ז פשיטא לן דשרי בהנאה דדוקא היכא דכתיב לא תאכל ה"א דאסור בהנאה בין לר"מ דנפיק מנבילה ובין לר"י דנפיק מאותו (עיין רש"י פסחים כ"ב ריש ע"א) וא"ש ודו"ק:

מ"ה בילקוט הגרשוני ח"ב דף כ"ב כתבתי יישוב לדברי הרמב"ם שסותרים זא"ז כמ"ש הלח"מ פ"ח מה' מא"ס (ונדפס ג"כ בשמי בתל תלפיות מחברת ב' אות פ"ד יע"ש) אמנם לפי שתירוצי נבנה על יסוד מה שמקשים בגמ' דקאמר אלא לר"י דאמר לדברים ככתבן הוא דאתי הא כל איסורין שבתורה מנ"ל, ומקשים העולם הא גם לר"י מוכח עכ"ח דאתי להורות נמי דלא תאכל איסה"נ משמע דאל"כ קשה "או" לדברים ככתבן למה לי כיון דבלא"ה ידענא עכ"ח מכח יתורא דכולא קרא דאתי לדברים ככתבן (ועיין באור חדש ובס' אשל אברהם להגאון מ' אברהם ברודא ז"ל ובס' פרי החג כלל נ"ו יע"ש), ועכשיו מצאתי בש"ס דפוס ווילנא בנימוקי הגאון ר' יהודא בכרך ז"ל שכתב וז"ל, בגמ' אלא לר' יהודא דאמר לדברים ככתבן כו' מנ"ל דאסורין בהנאה כו', מה שמקשים דלמה לא ניליף מיתורא דאו דלדידיה דאית ליה סברא לאקדומי מיותר הוא ואי דלא נימא כר"מ לא לכתוב כלל דמסברא ידעינן ובע"כ דגם איסור הנאה משמע ולכך ה"א כר"מ לכן איצטריך או. לק"מ דזה גופא ה"א לטעות דבלא או ה"א כר"מ ומוכח דגם איסור הנאה משמע לכן כתב רחמנא או להורות דדברים ככתבן. וא"כ ליכא למשמע דלא יאכל גם איסור הנאה משמע דאיצטריך לדברים ככתבן והוא פשוט עכ"ל. (ובעט סופר ח"ב דף צ"ד ע"ג כתב ג"כ וז"ל ואשל אברהם הקשה גם לר"י מוכח ע"כ דאתי להורות נמי ללא תאכל איה"נ במשמע דאל"כ קשה או לדברים ככתבן למה לי כיון דבלא"ה ידענא ע"כ מכח יתורא דכולא קרא דאתי לדברים ככתבן עיין או"ח ותלמידי המופלג כ"ה קלמן וועבער נ"י (כעת הוא הגאב"ד דק' פישטיאן יע"א אמר ליישב אם לא כתיב או הי' אומר צריך הפסוק לגלות איסור הנאה ודברים ככתבן לא ידענו ע"כ צריך או על דברים ככתבן עכ"ל. וזכה אותו תלמיד ותיק לכוון לדעת הגאון ר' יהודא בכרך ז"ל בזה) על כן הדרנא בי ממ"ש בספרי הנ"ל דהרמב"ם סובר כקושית העולם הנ"ל לאמת, כי באמת קושי' העולם הנ"ל פורחת באויר ואין לה על מה שתסמוך:

והנה בחדושי חת"ס ז"ל בסוגיין כתב לתרץ סתירת הרמב"ם ז"ל עפ"י קושי' התוס' בע"ז דף כ' ע"א שהקשו לר' יהודא דס"ל להקדים לא צריך קרא סברא הוא, א"כ כיון דמסברא

יש לנו להקדים נתינה דגר למכיר' דנכרי למה נכתבה נתינה דגר כלל מכ"ש ממכירה לנכרי ידעינן לי' ותירצו דאי לא כתיב נתינה דגר הו"א דאסור ליתן לו נבילות כדי שיתן לב להתגייר לגמרי יע"ש ותירוץ זה צ"ע לכאורה הא קיי"ל קשים גרים לישראל כספחת וכו' ועכצ"ל דתוס' כ"כ ליישב ק' אר' יהודא ואיהו לא ס"ל כל הנ"ל וכו' אבל הרמב"ם שכתב בפי"ג מה' איסורי ביאה הלכה י"ח קשים גרים לישראל וכו' יע"ש וא"כ אי נמי ס"ל כר' יהודא דקרא לדברים ככתבן אתי מ"מ אייתר נתינה דגר כקושי' התוס' דע"ז הנ"ל ותירוצם לא שייך להרמב"ם דקשים גרים וכו' ואייתר קרא לאיסור הנאה לכל איסורין שבתורה, ושפיר כתב הרמב"ם בפ"ח ממא"ס הט"ו עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבלה שנ' לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה עכ"ד ודפח"ח. ובדבריו הקדושים מדוייק היטב לשון הרמב"ם דלא נקט גם סיפא דקרא או מכור לנכרי, יען דמזה לא נשמע כלום, ועיקר הלימוד לכל איסורין שבתורה הוא רק מנתינה דגר דמיותר כקושי' התוס' דע"ז הנ"ל ודו"ק:

ועפ"י דרכו של הח"ס ז"ל י"ל דלכאורה יש ליישב קושי' התוס' דע"ז הנ"ל לר' יהודא למה נכתב נתינה לגר כלל, עפ"מ דאיתא בירושלמי דכאן, תני חזקי' מסייע לר' יוחנן וכו' ממשמע שנא' לא תאכלו כל נבילה לאיזה דבר נאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה בא להודיעך גר תושב אוכל בנבילות ע"כ, ופי' בקרבן העדה בא להודיעך שגר תושב שקיבל עליו ז' מצות של בני נח מותר להאכילו נבלות. ולכאורה קשה מהכ"ת הי' אסור, הלא נבלה אינו בכלל ז' מצות ב"נ, וצ"ל. דהו"א דגר תושב במדרגה א' גבוה מב"נ ואסור להאכילו נבלות, לכך קמ"ל קרא דמותר, וא"כ י"ל דגם ר' יהודא סובר כן, ולכך נכתב נתינה דגר ולא אייתר לגלות דלא תאכל איה"נ במשמע, אבל הרמב"ם שכ' בספ"ח מה' מלכים דכל ב"נ השומר ז' מצות ה"ז מחסידי אוה"ע ויש לו חלק לעוה"ב, א"כ במה יזכה גר תושב את ארחו להיות גבוה במדרגה יותר משאר ב"נ המקיים ז' מצות, וא"כ ודאי פשיטא דגר תושב מותר להאכילו נבלות כמו דמותר להאכיל נבלות שאר ב"נ המקיים ז' מצות, ול"צ לכתוב נתינה דגר להודיעך שגר תושב אוכל בנבילות כירושלמי הנ"ל, והד"ק התוס' לדוכתה למה נכתב כלל, אלא ודאי אתי לגלות דכ"מ שנא' לא תאכל איה"נ במשמע, וא"ש. (שו"ר בשו"ת ערוגת הבושם להגאון מ' משה גרינוואלד ז"ל אבד"ק חוסט יע"א חא"ח סי' קנ"ג, שהולך ג"כ בדרך זה ליישב הרמב"ם, ומפלפל בזה די"ל דאצטריך נתינה דגר להורות דשאינה ראוי' לגר לא הוי נבילה ונטל"פ מותר יע"ש באריכות, ובס' מעשי למלך על הרמב"ם הל' בית הבחירה מהגאון מ' ישעי' זילבערשטיין נ"י אבד"ק וואיטצען יע"א העיר בדף מ"ג מספרו הנ"ל בדבר חדש על הא דלא פסק הרמב"ם כר'

יהודא בסוטה דף מ' דאמר שמיר שבו בנה שלמה את ביהמ"ק שנא' והבית בהבנותו אבן שלמה מסע נבנה הדברים ככתבן, והרמב"ם פוסק כר' נחמי' דפליג עלי' וס"ל שהי' מתקן מבחוץ ומכניסן בפנים, והקשה הכ"מ למה שבק דר"י ופסק כרנ"ח, וכתב בס' הנ"ל די"ל דר"י בזה לשיטתו אזיל דסובר בכמה דוכתי דברים ככתבן. בזבחים נ"ט ע"ב דריש וג' אמות קומתו דברים ככתבן וכן בפסחים כ"ב סובר לגר בנתינה ולנכרי במכירה דברים ככתבן ולכן סובר גם הכא דברים ככתבן, והרמב"ם פסק בכל הני דאמרן דלא כר"י דלקמן בפ"ב פסק כל המזבחות גבהן עשר אמות וכן בפ"ג מה' זכי' ומתנה הלכה י"א פסק לגר או בנתינה או במכירה ג"כ דלא כר"י א"כ חזינן דהרמב"ם לא פסק כר"י דנדרוש הקרא לדברים ככתבן ע"כ גם בהך דהכא דדריש ר"י קרא אבן מסע שלימה נבנה לדברים ככתבן לא פסק כוותי' אולם המפורשים הקשו לדעת הרמב"ם מפרק י' דעכו"ם וחוקותיהם ה"ד דשם פסק לגר בנתינה ולנכרי במכירה משמע דפסק כר"י דדרשינן לדברים ככתבן. אך הדבר ניחא דקשה לכאורה דבפ"ח ממא"ס פסק כר"א דלא תאכל איה"נ משמע וסובר ג"כ חשב"ע דאורייתא ולר' יהודא הא חשב"ע לאו דאורייתא וכבר עמדו ע"ז המפורשים. ע"כ אומר דהא לפמ"ש מוכח מכמה דוכתי דפסק דלא דלא כר"י ולית לי' דברים ככתבן א"כ לפ"ז הא דסובר בהל' עכו"ם לנכרי במכירה י"ל לא מדרשה זו אלא משום איסור לא תחנם וכדאי בע"ז דף כ' וכמ"ש הרמב"ם שם אבל לגר באמת פסק או בנתינה או במכירה ולר' יהודא עכ"ח בנתינה א"כ הרי דלא פסק באמת כר' יהודא וא"ש עכ"ל וראה זה חדש הוא. וצריך לעיין בס' סדר משנה מהגאון מ' וואלף באסקאווינץ ז"ל על הרמב"ם הל' עכו"ם וחוקותיהם אם לא קדמו כבר בזה):

מ"ו ודרך אגב אעורר על מ"ש בס' מעשי למלך הנ"ל דף ק"ד בפירש"י בסוגיין כ"ב ע"א ויוצאין לנחל קדרון כמו לנחל איתן עמק עכ"ל דלכאורה קשה מ"פ דלמא משום דנתערב במים א"כ ל"ה עוד דם הראוי לזריקה וליכא איסור משום דם ולא מוכח כלל דשרי בהנאה לכן פירש"י עמק ולא נתערב במים עכ"ד, ואני שמעתי ולא אבין הא תנן אלו ואלו מתערבין באמה היינו אמת המים שהי' בעזרה א"כ כבר נתערב במים, ועכצ"ל כמ"ש המנחת חינוך מצוה קמ"ח דהסוגי' אזלא אליבא דמ"ד דם שבשלו עובר עליו וממילא גם בדם המעורב במים עובר יע"ש וכ"כ גם הצל"ח בסוגיין דקושי' והרי דם קאי למ"ד דם שבשלו עובר עליו דאל"כ הרי נוכל למילף דם מק"ו מחלב שאין היתר להיסורו ושרי בהנאה קו"ח דם שיש היתר לאיסורו ע"י בישול וכו' יע"ש:

ב עוד הקשה שם בס"ד דמקשן דלא ידע דהוקש למים א"כ מוכח דדם שרי בהנאה דהא כבדא דשרי היינו משום דלא אסרה תורה רק דם הנשפך כמים כנודע א"כ להאי ס"ד

כבדא אסור משום דם ואפ"ה הותר בהנאה דכשהותרה נבלה היא וגידה וכבדה הותרה יע"ש, וגם זה אינני מבין דודאי ידע גם בס"ד דבעינן דם הנשפך כמים כמ"ש בקרא בהדיא על הארץ תשפכנו כמים רק מהא דהוקש דם למים להיות דינו כמו מים, זה לא ידע המקשן בס"ד וזה פשוט מאד:

מ"ז לעיל בקושי' הגמ' והרי דם כו' ונמכרין לגננין לזבל כו' הקשה הפנ"י ז"ל הא לזבל ה"ל שלכדה"נ ומותר. וכתב בס' יוסף דעת ודברי שאול ליו"ד סי' ס"ה עפמ"ש הר"ן ביומא דיוה"כ שאסור בנעילת הסנדל אדרבה מה שאינו סנדל מקרי מנעל יע"ש (וע' במנחת חינוך מצוה שי"ג בזה) ולפ"ז כאן דבאמת דם נפשו של אדם קצה בו כדאיתא בסוף מס' מכות ע"ש א"כ אדרבה לזבל מקרי דרך הנאתו ודו"ק. ובזה יש ליישב התוס' לימא כשהותרה נבילה דמה נמי הותר. ולפמ"ש כיון דדם נפשו של אדם קצה בו לא הוה בכלל לגר אשר בשעוריך תתנה ודו"ק היטב עכ"ל ודפח"ח:

באור חדש לקידושין דף נ"ז מביא מדרש פליאה. שאל האי מינא את ר"מ אנת מריה דמתניתין אימא לי טעמא דערלה ואימא לי בשעה דקבילתן אורייתא אמאי לא בעיתי שכרכן לעולם הבא ע"כ והוא פלאי. ונלע"ד לפרש ב"ה בדרך הפשוט דלא שאל האי מינא מדוע אסרה תורה ערלה באכילה די"ל כמ"ש האבן עזרא בפ' קדושים כי הפרי הבא עד שלש שנים אין בו תועלת ומזיק כאשר יזיק לגוף כל דג שאין לו סנפיר וקשקשת, אבל עיקר שאלת אותו מין הי' אהא דאסרה תורה שלא יהנה מן ערלה ושלא יצבע ממנו ושלא ידליק בו את הנר כמבואר בסוגיין, דבזה לא שייך הטעם שכתב האבן עזרא ז"ל והיינו דשאל האי מינא את ר"מ, אנת מכה דמתניתין דקידושין דף נ"ו המקדש בערלה אינה הא דהקשו ? מקודשת, משום דערלה אסור בהנאה, אימא לי טעמא דערלה, מעני מה אסרה תורה ערלה אף בהנאה, והנה לכאורה י"ל הטעם דאסור בהנאה עפ"י מ"ש רש"י ז"ל בפ' קדושים בפסוק ובשנה החמישית האכלו את פריו להוסיף לכס תבואתו המצוה הזאת שתשמרו תהי' להוסיף למה תבואתו שבשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעה, היה רע"ק אומר דברה תורה כנגד יצה"ר שלא יאמר אדם הרי ארבע שנים אני מצטער בו בחנם לפיכך נאמר להוסיף לכם תבואתו עכ"ל ולפ"ז י"ל הטעם דאסרה תורה ערלה אף בהנאה, דאם הי' מותר למכרה או ליתנה לנכרי, ולצבע ממנו ולהדליק בו את הנר, לא הי' צער האדם גדול כ"כ וממילא גם השכר לא הי' גדול כ"כ, כי השכר הוא לפי גודל או קוטן הצער כמאמר חז"ל לפום צערא אגרא, ולכן כדי להרבות השכר אסרה תורה ערלה אף בהנאה כדי שיהי' הצער גדול ולעומת זה גם השכר דלהוסיף לכם תבואתו יהי' הרבה מאוד ועץ השדה יתן פריו במדה גדושה לפום צערא שהי' ג"כ גדול מאוד, אבל

אם באמת היינו טעמא דערלה אסור בהנאה כדי שלפי גודל הצער כן ירבה וכן יפרוץ גם השכר, א"כ קשה מאד טל ישראל למה לח ביקשו מהקב"ה שלא יתן להם שכר מצוה זאת בעוה"ז להוסיף להם תבואת הכרם, כי אם ישמור להם שכר מצוה לעוה"ב כי הלא יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, וז"ש האי מינא, ידעתי שתוכל לומר לי טעמא דערלה אסורה בהנאה, כדי שלפום צערא יהי' אגרא בתוספות מרובה, כמ"ש להוסיף לכם תבואתו, אבל אימא לי בשעה דקבילתן אורייתא, אמאי לא בעיתו שכרכן, עבור מצות ערלה, בעולם הבא דשם יפה שעה אחת קורת רוח מכל החיים ומכל הברכה לאדם בכל אשר יש לו בבית ובשדה בעולם הזה וא"ש ודו"ק:

מ"ה בשערי ציון (שהוציא לאור החריף מ' ישראל ברודא ממיהאלאוויץ) סי' ה' כתב הה"ג מ' אהרן שווארץ נ"י ממעזילאבארץ וז"ל, המקור חיים לה' פסח ר"ס תס"ז מביא ראי' לר"י דנשתנה לדבר המותר דמותר ממס' כריתות דף ה. ע"א דקאמר שם בגמ' נכתוב כרמל ונילף לחם וקלוי מינה איכא למיפרך מה לכרמל שכן לא נשתנה מברייתו יע"ש, וקשה לפימ"ש רש"י בע"ז דף מ"ו ע"ב דבאיסורי הנאה כל הנעשה מהם נאסר ולא מהני שינוי א"כ מאי מקשה הגמ' פסחים דף כ"ג והרי חדש דרחמנא אמר ולחם וקלוי וכרמל ל"ת וגו' ותני קוצר לשחת ומאכיל לבהמה ולפי"ד המקו"ח הנ"ל הנ"ל עכ"ח שמעינן דחדש מותר בהנאה מדכתב רחמנא לחם דלא נימא הואיל ונשתנה מברייתו ואי נימא דאסיר בהנאה לא מהני שום שינוי כמבואר ברש"י הנ"ל עכ"ל, וע"ש בסי' יו"ד מ"ש ע"ז אחד מהכותבים, ולפענ"ד נראה פשוט דהגמ' בכריתות קאי לבתר דידעינן כבר מקצירכם שלכם יהא דחדש מותר בהנאה ומהני שינוי לכן קאמר דלחם לא מיותר דא"א למילפי' מכרמל דמה לכרמל שכן לא נשתנה מברייתו, אבל א"א למידק מזה דחדש מותר בהנאה דאפי' אי הוי אסבה"נ ול"מ שינוי, לא הי' לחם מיותר, דהא אצטריך כדי למיליף לחם ממצה ולמעט אורז ודוחן מאיסור חדש כפירש"י מנחות דף ע' ע"ב או לרבות חמשת מינין דלא תימא דוקא שעורין דמייתי עומר מיני' כפי התוס' שם בד"ה אתיא לחם וכו, יע"ש. ולא הי' סגי דניכתב כרמל ועיין בירושלמי פ"א דחלה ה"א דהי' הו"א דקלי יהא חייב גם באורז ודוחן וקאמר הירושלמי כתיב ולחם וקלוי וגו' את שחייב על לחם כו' חייב על קלוי ואת שאין חייב על לחם כו' א"א על קלוי יע"ש בפי' הפני משה, כנלע"ד פשוט ונכון:

שא נא עינך וראה מ"ש לעיל אות מ' בענין שור הנסקל שנשחט לאחר שנגמר דינו אי שחיטתו מטהרו מידי נבילה וכעת מצאתי בס' אומר השכחה להגאון מ ישעי' בערלין

זצ"ל שהאריך בזה באות ל"ז, ולפי שהס' הזה אינו בנמצא כ"כ ראיתי לנכון להעתיק לשונו:

סנהדרין קי"ב ע"א בעי רב חסדא בהמת עיר הנדחת מהו דתיהני בה שחיטה לטהרה מידי נבלה, לפי תרב אמר רחמנא ל"ש שחטה משחט ל"ש קטל' מקטל או דלמא כיון דשחטה מהני שחיטה וסליק בתיקו ומסתמא הוי להחמיר דלא מתני בה שחיטה לטהרה מידי נבילה. אמנם הרמב"ם השמיטו ונשאלתי בזה מהרב הגאון מו"ה עקיבא אייגר מליסא נר"ו. ויש בה כדי להוסיף המיה' דבעל עין משפט א"ק כ' ציין מיימוני ובמחילה מכבודו שגג בציון הלז. גם על הכ"מ שם בפ"ד מה' עכו"ם דין י"ב אהא שכתב הרמב"ם בהמה של עיר הנדחת מהו וכו' לפי חרב אמר רחמנא וכו' או דלמא כיון דשחטה מהני' לה שחיטה מאי תיקו ומשמע שאם היתה מותרת אחר שחיטה וכו' או"ו דאסור בהנאה אפי' לאחר שחיטה ומבעי' לי' אי מטמא או לא עכ"ל הכ"מ יש לדקדק עלוי שלא העיר כלום מאותו האיבעי' שהביא דלא הזכירו הרמב"ם מדין טהרתו מידי נבילה שום דבר, ולפום רהיטא הי' מקום לומר דמהא שכתב הרמב"ם בתוספות ביאור אסור' בהנאה כשור הנסקל שנשחט והוי סגיא לי במ"ש אסורה בהנאה ולמה זה המשיל משל כשור הנסשל שנשחט, אלא להורות בא דלא מהניא שחיטה כלל אפי' לטהרה מידי נבילה (דתיקו דאיסורא לחומרא כמבואר בכ"מ בסמוך ד"ה שיעור הראש) להוראה זו סיים כשור הנסקל שנשחט, וגבי שור הנסקל ביאר הרמב"ם בפ"ד מה מאכלות אסורות דין כ"ב בזה"ל נאמר בשור הנסקל ולא יאכל וכו' להודיעך שכיון שנגמר דינו לסקילה נאסר ונעשה כבהמה טמאה ואם קדם ושחטו ה"ז אסור בהנאה ואם אכל מבשרו לוקה ע"כ, מדכתב נאסר ונעשה כבהמה טמאה משמע כשם שבבהמה טמאה לא מהני שחיטה כלל לטהרה הה"ד בשור הנסקל:

ברם כל זה נסתר ממ"ש הרמב"ם בספ"א מה' טומאת אוכלין דין כ"ה הערלה ובה"כ ושור נסקל שנשחט וכו' אע"פ שכל אלו אסורין בהנאה כולן מטמאין טומאת אוכלין ע"כ. ומדנקט שור הנסקל שנשחט כלומר דאי נסקל מטמא טומאה חמורה דנבלה היא כמ"ש הכ"מ שם. הרי נתבאר מדברי הרמב"ם דשחיטת שור עד שלא נסקל מהני לטהר מידי נבילה. והנה לכאורה לא ידענא מנלי' להרמב"ם דשחיטת שור הנסקל מהני לטהר מידי נבילה ואי מהא דמנחות ק"א ע"ב דתניא ערלה וכה"כ ושור, הנסקל וכו' כולם מטמאין טומאת אוכלין, וכדאסברי' הכ"מ דהא מטמא טומאת נבילה בלאו הכי אעכ"ח דאיירי שנשחט. הנה גם רש"י בלשון ראשון במנחות שם ריש ע"ב כתב ג"כ ושור הנסקל ששחטו לאחר שנגמר דינו דאי נסקל ממש מטמא טומאה תמורה דנבילה היא. אמנם

ללישנא אחרינא שכתב רש"י. שם בד"ה פטר סגור וכו' בזה"ל ל"א ואפילו היו נבילות מטמא טומאת אוכלין וכגון דאיכא פחות מכזית דלא חזי לטומאת נבילות מצטרף לפחות מכביצה אוכלין להשלימו לכביצה ע"ב. אין שום ראי' מעתה דשחיטה מהני. וא"כ קשיא מנלי' להרמב"ם לדינא דמטהר דלמא פי' של שור הנסקל כלשון השני של רש"י ויתכן לומר דיצא לו מסוגיא דזבחים ע' ע"ב א"ל אביי מכלל דעגלה ערופה טהורה היא, וכו' ותיהני לה שחיטה לטהרה מידי נבילה וז"ל רש"י ותיהני לה שחיטתה אע"פ, שאינה, מתרתה לא באכילה ולא בהנאה תטהרנה מלטמט דאיו לך שחיטה בבהמה טהורה שמטמאה הרי דקים לי' לסתמא דתלמודא דשחיטה מתניא בכל בהמה טהורה דאי לאו דקים לי' הרי לא הוה מקשה מידי וא"כ מוכח שפיר דגם בשור אם שחטו עד שלא נסקל מהניא לטהר מידי נבילה וא"כ גם בבהמת עיר הנדחת מהניא לטהר אכידי נבילה וזה כוונת הרמב"ם שכתב בהמה של עיר הנדחת וכו' והשור הנסקל שנשחט וכולל בזה ג"כ כמו שביאר בשור הנסקל דשחיטתו מטהרו מידי נבילה מכח סתמא דתלמודא דדוחה סברת רב חסדא דמספקא לי' עכ"ל:

(ועי' בסי' מנחת חינוך מצוה תס"ד שכתב ב' תירוצים על האי דהשמיט הרמב"ם הך איבעי' דרב חסדא אי מהני שחיטה לבהמת עיהנ"ד לטהר מידי נבילה עיי"ש ואכמ"ל):

לאחר שגמרתי הקונטרס הזה, בא לידי בשאלה לזמן מה, הספר אור חדש על פסחים ואשא ועניני וארא כי מ"ש לעל באות יו"ד בשם החת"ס ז"ל, כבר כתוב הדר בס' או"ח בסוגיין בתוס' ד"ה והרי דם וכו' דבאותו ענין הקשו התוס' ג' קושיות א' אמאי לא משני כשהותרה נבילה דמה נמי הותרה כ' מנלן היתר הנאה בדם קדשים סא דם קדשים לא איתקש למים ג' מאי פריך ואימא כמים הניסכין הא לאיסור ל"צ קרא דל"ת ממילא משמע איה"נ ותירץ האו"ח כל אלו ג' קושיות התוס' בחדא מחתא דבאמת י"ל דידע המקשן שפיר די"ל דדם מותר בהנאה כשהותרה נבילה דמה נמי הותרה רק דאותו קרא דלגר אשר בשעריך תתננה לא באמר כ"א בחולין וקשיא לי' עדיין בדם קדשים דכיון דכתיבי תרי קראי גבי דם חד לחולין וחד לקדשים א"כ מנלך דדם קדשים מוסר בהנאה, ומשני התרצן דאיתקש דם למים וע"כ גלי רחמנא בהך הקישא דאפי' דם קדשים מותר בהנאה, דלדם חולין גרידא לא אצטריך קרא להתיר בהנאה דכבר נלמוד מכלל היתר הנאה דנבלה דדמה נמי הותרה, והדר פריך ואימא כמים הניסכין ולהורות דאפי' דם חולין אסור בהנאה ואיני בכלל היתר נבילה עכ"ל הטהור. ובדף כ"ב ע"ב מביא ראיה לדבריו אלו מכח קושי' הגמ' דמקשה ולחזקי' למאי הלכתא אתקש דם למים וקשה לכאורה דלמא בלאו ההיקש הייתי אומר דדם אסור בהנאה בקי"ח משור הנסקל שאינו

ענוש כרת ואסבה"נ ה"נ כ"ש דם דענוש כרת שיהי' אסור בהנאה ואין לומר חלב יוכיח דהא י"ל מה לחלב שהותר מכללו דחשיב פירכא לכ"ע כמ"ש תוס' לקמן דכ"ג בד"ה ומה חלב כו' יע"ש, אבל לפמ"ש ליישב קושי' התוס' ניחא כיון דדם חולין עכ"פ נשמע דמותר בהנאה דכשהותרה נבילה גם דמה הותרה ועיקר הקושיא הי' על דם קדשים א"כ פריך שפיר לחזקי' היקש זה למה לי ואין לומר דה"א תיתי בק"ו משוהנ"ס ז"א די"ל דם חולין יוכיח דג"כ ענוש כרת ואפ"ה מותר בהנאה דנכלל בכלל היתר נבילה כנ"ל ע"כ דפח"ח. ונתחזק בזה מ"ש לעיל בדעת הרמב"ם ז"ל דיליף היתר הנאה בגיה"נ בקו"ח מדם דענוש כרת ואפ"ה הוא בכלל היתר דנבילה מכ"ש גיד, דהא מוכח מכאן דהגמ' סובר דדם חולין דמותר בהנאה הוא משום דכשהותרה נבילה גם דמה הותרה וא"ש בעזהי"ת:

בדף כ"ב ע"א בתוד"ה מועלין בהן מדרבנן ולא מדאורייתא וכו' ואור"י דמעילה וכו' עכ"ל. כתב הפנ"י וז"ל ולפ"ז א"ל דמהניא דהכא ולא אזלא אליבא דמ"ד דיליף טעמא דחכמים דאין מועלין מדכתיב לכם שלכם יהא דחייב ל"ה מקשה הכא מידי דהא מהניא דרשה דלכם ממילא משמע היתר הנאה אע"כ ולאינך אמוראי דהתם איירי שלא וטריא דהכא דמפקא לכם לדרשה אחריני וזה דוחק דמאי מקשה הכא לר' אבהו דלמא אית לי' דרשה, דלכם יעו"ש ועיין בצל"ח על מס' ברכות דף ל"א ע"א בתוס' ד"ה המקיז דם וכו' שהשיג על הפנ"י בזה יע"ש באריכות ועיין בחידושי הרי"מ ז"ל לפסחים דף כ"ב מ"ש בזה. ופלא שלא ראה לא דברי הפנ"י ונא דברי הצל"ח הנ"ל. תם ונשלם קונטרס "עמק הלכה" וסליקא לה מס' פסחים, תהלה ותארת למלך חי לעד וקיים לנצח נצחים:

ילקוט גרשוני על מסכת יומא

בספר ח"מ דייק על שם המסכתא דאין בו מהות ותכלית היום וכמו במס' פסחים ר"ה סוכה. וכאן רק שם יומא. וכתב בס' ל"ש עפ"י המדרש (ב"ר פ"נ) ויהי ערב אלו מעשיהן של רשעים, ויהי בוקר אלו מעשיהן של צדיקים, יום אחד שנתן להם הקב"ה יום אחד ואי זה זה יום הכפורים. ולפי שבתורה נרמז יוה"כ ביום אחד, לכן קראו שם המסכתא יומא עכ"ל:

ד':

בשבעה לחודש נתנה תורה לישראל:

והנה אצלינו המנהג לחוג חג שבועות בששה בסיון. ובמג"א סי' תצ"ד תמה על זה שהרי קיי"ל כר' יוסי דבשבעה בסיון נתנה תורה עיי"ש. ועיין בס' "תורה תמימה" ס"פ משפטים

שכתב לדעתי הדבר פשוט וכו' עיי"ש, והנה כבר קדמו בזה הפר"ח או"ח סי' תצ"ד בשם הריב"ש סימן צ"ו עיי"ש:

ט:

רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה וכו' לפיכך הקב"ה הביא עליהם ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם:

כ' בדברי שאול במהדו"ב לכאן בשם אביו הגאון מ' ליבוש נאטהאנזאהן ז"ל. דהנה יש מומר שהוא כופר בכל התורה. בו אין שייך עבירות חלוקות שכולם באו משורש אחד שכפר בכל התורה, אבל מי שהוא ישראל וחוטא בעבירות. בזה שייך עבירות חלוקות ועונש חלוק. וז"ש אמת שרשעים היו אבל תלו בטחונם בהקב"ה א"כ לא כפרו. לפיכך הקב"ה הביא עליהם ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם ודו"ק:

אבל מקדש שני שהיו עוסקים בתוב"מ. ובגמ"ח מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם והקשו בתוס' ב"מ דף ל' ע"ב בד"ה לא כו' דהאמר ר' יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין. ועיין בס' תורה משה ממרן ח"ס ז"ל בפ' משפטים בפסוק כי תראה חמור שונאך מ"ש בזה בשם הגאון מ' יעקב ווירמיז זצ"ל מפפד"מ וופפר"ת ש"י:

ראשונים שנתגלה עונש נתגלה קבם אקבונם שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם :

עיין בתסרשאן ז"ל ובסי' עולת חודש חיב פ"י בעבור שנתגלה עונם אבן קיצם כיי מתוך שעונותיהם היו גלים וידועים, פלחרואחהם היו מוכיחים אותם על פניהם בתוכחות מגולה, ועי"כ שבו מדרכיהם הרעים ולכן נתגלה קוצם וקץ שם לחושך הגלות, אבל אחרונים שלא נתגלה עונם כי עונם הי' צפון וטמון בחדרי הלב בשנאת חנם, נראים כאוהבין ובקרבם הוות, וכל רואיהם חשבו כאלו כולם קדושים ובתוכם ה' ואיך יעלה ויבא על דעת שום מוכיח להוכיח אנשים כאלה, לכן לא נתגלה קיצם והיינו טעמא דרבא העזובה בקרב הארץ עכ"ד י"ח:

רבנן אודועי הוו מודעי להו מקדם הוו מקדמי ומשדרי שלוחי עיין בס' מקרי דרדקי ר"פ מצורע מ"ש ליישב כפל הלשון. ולפי פירושו שם צ"ל אודועי "הוי" וכו' ולא "הוו" כמובן ודו"ק ואכמ"ל בזה:

משביעין אנו עליך כו' שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך:

על קושי' העולם דאם הוא צדוקי ולדבריו בענן אראה אל הכפורת היינו ענן הקטורת והמצוה לתקן מבחוץ א"כ הוי נשבע לבטל את המצוה ולא חלה השבועה. עיין בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל לכאן. ועיין בתשו' חת"ס חא"ח סי' קע"ו מ"ש בזה. ועיי' בס' "תורה

תמימה" ויקרא ט"ז פסוק י"ג דהביא קושי' הנ"ל וכתב אבל י"ל דלא קשה וכו' עיי"ש, ולא זכר שכבר קדמוהו רבנן בתראי הנ"ל:

י"ט:

א"ל אליהו לר"י כו' אמריתו אמאי לא אתי משיחא והאידנא יומא דכפורי הוא ואיבעול כמה בתולות בנהרדעא, א"ל הקב"ה מאי אמר" א"ל לפתח חטאת רובץ, ופירש"י יצה"ר הוא מחטיאם בעכ"ח ובס' "תורה תמימה" (בראשית ד' פ' ז') כ':

ולדעתי פירוש זה אינו מרווח. דלפי"ז עדיין תשאר השאלה אמאי לא אתי משיח, אחרי שאין החוטאים אשמים כיון דהיצה"ר מחטיאם בעכ"ח, ולולא דבריו הי' נראה לפרש כוונת המאמר של הקב"ה דבאמת החטא מעכב, והבאור הוא ע"פ מ"ש באגדה דחלק צ"ד א' דמשיח יושב אפתחא דרומי ומחכה לצאת לגאול את ישראל, ומפני חטאינו מתמהמ' לבא אלינו וע"ז אמר שהקב"ה אומר ברמז דק לפתח, כלומר לפתח הידוע ששם יושב משיח ומחכה לצאת "חטאת רובץ" ומעכב עליו לצאת ממנו ודו"ק, עכדפח"ח:

כ. ת"ר אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי ואלמלא קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה ידוע פי' המפרשים ז"ל דגלגל חמה מפרסם מציאתו ית' בעולם כענין השמים מספרים כבוד אל וגו' לשמש שם אוהל בהם והוא כחתן יוצא וגו' וז"ש אלמלא קול גלגל חמה היה נשמע קול המונה של רומי שם רות לחכמת הפילוסיפיא המכחשת מציאותו ית' ואלמלא קול המונה של רומי הממלאה פני תבל מינות ואפיקורסות ר"ל היה נשמע קול גלגל חמה המכריז ומודיע בעולם שיש בירא ית' המניע הגלגלים תמיד בלי הפסק וא"ש:

כ"א:

ה' דברים נאמרו באש של מערכה, רבוצה כארי וכו' והתניא אר"ח סגה"כ אני ראיתיה ורבוצה ככלב. ל"ק הא במקדש ראשון הא במקדש שני: בי' הגאון ר' חוים סופר ז"ל אבדק"ק מונקאטש ופעסט יע"א כי בבית ראשון הי' אש המערכה, אש שלהבת יה אשר תאכל החטאות והאשמות בבחינת ארי, כי דירות ראשונים מסרו נפשם על קדושת השם, ע"כ הי' דומה האש אשר תוקד בקרבם, רבוצה כארי אשר לא יפחד ולא יחת מפני כל כמ"ש כי כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה וגו' (ישעי' ל"א) והשמיעו קולם בבואם אל הקודש בקול חוצב להבות אש בלי שום מורא ופחד מהמון רשעים רבים, אבל במקדש שני, דורות אחרונים לא מסרו נפשם על קדושת השם, והיה האש להבות שלהם רק בבחינת

כלב שיריע ויצריח מרחוק, וכאשר יקרב האדם אליו, בורח לנפשו מפני מקל חובלים שמגביהים לנגדו עכדפח"ח:

כב:

ר"י רמי כתיב והיה מספר בנ"י כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר. ל"ק כאן בזמן שעושין ישראל רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצש"מ:

וקשה לשון הגמ' דלפי פשוטו הול"ל להיפך ל"ק כאן בזמן שאין עושין רצש"מ אז והי' מספר כאן בזמן שעושין וכו' אז אשר לא ימד ולא יספר. ואמר מו"ח הגאון מ' עמרם בלום זצ"ל דהנה ראינו אשר בדורות הראשונים הי' לרבנים הצדיקים אנשי קידש ז"ל רק מאה חסידים או מאתים. ועכשיו יש להם ב' אלפים חסידים או ג' אלקים, וקשה וכי אכשור דרא. אבל הענין הוא דבדורות הראשונים נסעו אל צדיקי הדור רק אותן שרצו ללמוד מרבם יראת שמים וטהרה ופרישות. לכן היו רק במתי מעט כי ראיתי בני עליה והמה מועטים, אבל עכשיו נוסעים בשביל שהצדיק ישפיע להם שפע ברכה ופרנסה, על כן הן רבים עתה עמי הארץ המתעטפים בטליתו של חסיד ובצל אדמו"ר יתלונן. והיינו קושית ר"י כתיב והיה מספר. וכתיב אשר לא ימד ולא ולא יספר. ומתרץ ל"ק כאן בזמן שעושין ישראל רצש"מ אז והיה מספר. כאן בזמן שאין ישראל עושין רצש"מ אלא לטובת עצמם ולהנאתם. אז אשר לא ימד ולא יספר וכתירוץ הנ"ל, ודפח"ח. ועי' בס' שיחת חילין של ת"ח פרק ג' מ"ש בגמ' שלפנינו בשם דרשן אחד ע"ש:

אר"ה כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה שאול באחת ועלתת לו דוד בשתים ולא עלתה לו, שאול באחת מאי נינהו מעשה דאגג, והא איכא נמי מעשה דנוב עיר הכהנים, במעשה דאגג כתיב נחמתי כי המלכתי את שאול למלך כ' בס' עין הבדולח בשם א"ז הגאון מוהר"ל ז"ל מלבוב. כי יש שני דיעות, לחד מ"ד שאול היה מלך גמור ושאול הוא שמו ממש, ולחד מ"ד נקרא שאול על שם שהיה מלכותו שאולה, ואמר הוא ז"ל נפ"מ לתרי גיסא, כי במלחמת עמלק כתיב כי יד על כס יה וגו' ודרשו חז"ל צוה למלך שילחם עיי"ש. ואם לא הי' מלך גמור לא חטא במעשה דאגג שלא היה מוטל עליו ויש נפ"מ להיפך בנוב עיר הכהנים שהיו מורדים במלכות ואם הי' מלך גמור לא חטא במה שתרגם רק אם היתה מלכות שאולה, ועפ"ז הקסה הוא ז"ל בכתוב שנאמר לו אל תצדק הרבה על מעשה דאגג ואל תרשע הרבה על מעשה דנוב ונחשב לו שניהם לחטא, וזה לא לא יתכן. ממ"נ אם הי' לו דין מלך לא חטא בנוב, ואם לא הי' לו דין מלך לא חטא באגג ותירוץ דבאמת הי' מלך וחטא באגג וכשחטא באגג אמר השי"ת נחמתי כי המלכתי ולא היה שוב מלך וחטא שוב גם בנוב ואמר הוא ז"ל דהש"ס פריך

שאול באחת כו' והאיכא מעשה דנוב והקישיא כנ"ל מה דחשבו הכתוב לתרתי וליכא רק חדא, ומשני במעשה דאגג כתיב נחמתי וגו' וניחא דנחשבו בתרתי, תחלה היה מלך וחטא באגג. ואח"כ אמר השי"ת נחמתי ובג' והעבירו ממלכותי וחטא גם בנוב. ותירץ מזה מה דקאמר תחלה שאול באחת ולא פירש איזה כי לס"ד הי' אחת ממ"נ ולא נודע איזה ודו"ק, ודפח"ח:

בן שנה שאול במלכו, אריה כבן שנה שלא טעם טעם חטא:

ענין מ"ש בזה בס' דברי שאול לכאן. ולפי שכבר העתקתי דבריו בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר על תנ"ך דף מ"ג ע"א. על כן איני רוצה לכפול הדברים:

כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח עיין בענף יוסף בשם איי הים וכבר קדמוהו בספרים רבים וכנודע. ואזכיר מה שראיתי בס' א' מליצה נאה בפסוק והבור רק אין בו מים ודרשו חז"ל מים הוא דאין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. דידוע דאין מים אלא תורה כמ"ש היי כל צמא לכו למים. והנה יש הרבה בני אדם שהם רקים מתורה אבל לענין נקימה ונטירה כנחש עושין עצמן ת"ח ואומרים כל ת"ח וכו'. וז"ש והבור רק אין בו מים של תורה. ועז"א חז"ל מים של תורה הוא דאין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. כלומר לענין מדת הנקימה והנטירה כנחש. מחזיק את עצמו לת"ח וק"ל. [ובגוף המאמר עיין בתל תלפיות משנת עת"ר מה שכתבתי שם בסי' י"א בזה עיי"ש]:

כ"ג. מעשה בב' כהנים כו' נטל סכין ותקע לו בלבו עמד ר' צדוק כו' ואמר אחינו ב"י שמעו ה"ה אומר כי ימצא חלל וגו' אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה. ופריך וירושלים בית אתויי ע"ע היא והתניא י' דברים נאמרו בירושלים כו' אינה מביאה ע"ע ועוד לא נודע מי הכהו כתיב והכא נודע מי הכהו אלא כדי להרבות בכיה בישראל:

בס' עילת חודש ח"ר הביא ראי' מכאן כדי להרבות בבכי רשות נתונה למוכיח לעמוד דבריו על המקרא כי האי דר' צדוק אעפ"י שהמוכיח בעצמו יודע שאין כוונת הקרא כן, ואין בכלל מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. העושה לשם שמים לעורר העם בתשובה שלימה. ופי' בזה הפסוק באיכה. נביאיך חזו לך שוא ותפל ולא גלו על עונך להשיב שבותך, ר"ל נביאיך המוכיחים חזו לך שוא ותפל, כל כוונתם להראות גבורתם במלבושים חדשים פירושים ודרושים לכל חפציהם, וזהו בנין של שוא ותפל, אמנם אולי היו עושים כן כדי שיתאונן אדם חי יתן אל לבו גבר על חטאיו, כמו. שעשה ר' צדוק וע"ז סיים הנביא, ולא גלו על עונך להשיב שבותך, כ"א לכבוד עצמן הם דורשים וק"ל: [ובגוף המאמר מי' ביערות דבש בדרשה הראשונה בברכת שים שלום ע"ש]: כ"ח:

אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה הוה כו' יצחק אבינו כו' יעקב אבינו זקן ויושב כו' :
עיין הע"י בשם הריטב"א מה שהקשת בזה, ומתירוצו נראה דלא שמ עש כלומר לא אסהל פרש בהרבה שהרי אאר אפה הגאון הבאחת סהשר ז"ל ושאר גדולים דהעוסק בתורה לשמה אין התורה מתשת כוחו אמנם בגוף קושי' הריטב"א י"ל עפמ"ש בכתב סופר עה"ת (כמדומה פ' חיי שרה) דחכז"ל הוכיחו דהאבות הקדושים כולם תופסי ישיבה היו ועשו קיבוץ וריבוץ ופעלים לתורה, דאל"כ למה להם הזקנה הלא כתב הרמב"ם ז"ל לבנו ודע בני כי האדם המסכן כו' ואשרי למי שחתמו ימיו מהרה כו', כמבואר כוונתו ז"ל בהקדמה פתוחי חותם לתשו' חיו"ד יעו"ש, אלא ודאי דהיו יושבים בישיבה ולכך היו צריכים ימי הזקנה לטובת תלמידיהם שיהנו מאורם וישלימו גם הם נפשם וא"ש:
אמר רב קיים אברהם אבינו כה"ת כילה כו'. עיין מהרש"א דהק' מאי קע"ל הא מתני' היא סוף קידושין :
וי"ל דבמתני' שם איתא "שעשה" ורב קמ"ל "שקיים" והחילוק בין "עשה" "לקיים" מבואר בדברינו לעיל שבת דף קי"ח עיי"ש:
ובס' עין הבדולח כתב, דלשון "שעשה" משמע שעשה כה"ת כולה מעצמו דהיינו עפ"י שכלו והשגתו לא כמקיים גזירת תמלך, אמנם "קיים" משמע שקיים הכל מצד ציווי הקב"ה:
קיים אברהם אבינו אפי' עירוב תבשילין:
ע' בת"י ומהרש"א מדוע נקט ע"ת טפי משאר עצות דרבנן. ובס' "עיון יעקב" כתב שמעתי משום דאמרינן בפסחים דמותר לבשל מיו"ט לשבת הואיל ואי מקלעו אורחים ואברהם שהיה ראשון להכנסת אורחים וא"כ הו"א דא"צ לע"ת ואפ"ה קיים אותו עכ"ל. והנה בילקוטי ח"ג אות ע"ת כיוונתי לזה ב"ה, וי"ל הה"ג מ' יהודא יואל דייטש נ"י מגאניטש כתב לי שקדמני בזה בס' ייטב לב פ' תולדות, ועיציך הרואות שגם אותו קדם הרב "עיון יעקב" ז"ל. והנה אז הקשה הרה"ג הנ"ל מה מהני הע"ת לאאע"ה דעיקר ההיתר משום הואיל. והרי אז לא היו ישראלים בעולם כלל וקי"ל לכם ולא לנכרים, א"כ אף אי אורחים לפנינו אסור לבשל לנכרים. וכעת ראיתי שכבר קדמו בזה בס' "דברי שאול" לכאן וע"ש מ"ש בזה:
כ"ט. הרהורי עבירה קשין מעבירה:
במאמר זה יש אריכות גדול בס' שדי חמד (כללים) מערכת המ"ם כלל כ' עיי"ש וינעם לך. וע' בעין יעקב החדש בבא מציעא ס"פ המפקיד בד"ה אמר הבונה וכו' ותמצא נחת]:

אשתא דסיתוא קשה מדקייטא וסימניך תנורא קרירא פי' עולת חודש ח"א כוונתם ז"ל אם אדם עובר עבירה בימי זקונים דהמה ימי הסתיו כי כבר טבעו מקורר, קשיא מאוד מדקייטא, כלומר מימי נעורים, כי בימי נעורים י"ל יצרו אנסהו וחומו כפהו, אבל לעת זקנה סימניך תנורא קרירא, ואיהו מגרה יצה"ר בנפשי' ומשרה על עצמו רוח הטומאה. ר"ל וק"ל:

מגמר בעתיקא קשה מחדתא וסימניך בר טינא פי' בעוללות אפרים מאמר ר"ד עפמ"ש בזוה"ק בפ' מפני שיבה תקום נ"ל קודם זמן השיבה תשוב אל ה' וז"ש מגמר בעתיקא קשה מחדתא. קשה ללמד את זקן וכסיל שכבר הזקין ברשעו ואין טוב לאדם כי אם להעביר העבירה מכנגד פניו בעוד היותה חדשה. וסימניך טינא בר טינא. כי החומר שכבר הוליד כמה תולדות קשה לבטל מציאותו. (ועיי"ש עוד פי' שאר המאמרים המובאים בגמ' דבאן): למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים והא איכא חנוכה ניתנה ליכתב קא אמינא:

עיין בענף יוסף בשם טל אורות. וקרוב לזה כ' גם ביערות דבש ח"ר. ועיין בס' ילקוט אליעזר ערך חנוכה ריש אות כ' יעו"ש. ועיין בס' שבט סופר מהרה"ג מ' ישעי' עהרענפעלד ז"ל על בראשית שעות בדף האחרון מ"ש בזה:

ל"ז. אר"י המהלך לימין רבו הרי זה בור:

שמעתי בשם הגאון ע' שאול עהרענפעלד ז"ל, דא' ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם הוא פלפול התלמידים, דע"י שהתלמיד מביא ראיות נגד דברי רבו והרב דוחה אותו עי"כ יבורר ההלכה כשמלה, אבל אם התלמיד מביא תניא דמסייע לך אז א"א לברר הלכה וכמ"ש בב"מ פ"ד א' דאמר ל' יוחנן לר"א בן פדת, את כבר לקיש? בר לקישא כי הוה אמינא מלתא הוה מקשי לי כ"ד קושייתא ומפריקנא לי' כ"ד פירוקי וממילא רווחא שמעתא ואת אמרת תניא דמסייעא לך אטו לא ידענא דשפיר קאמינא עיי"ש. והנה תלמיד חריף אומר על ימין של רבו שהוא שמאל ומקשה לי' הרבה קושיות אבל התלמיד שהוא בור ריק אינו מקשה שום קושיא על דברי רבו רק אדרבה מביא ראיות לדבריו שהאתם אתו, והנה האמת מכונה בשם ימין והשקר בשם שמאל. וז"ש תלמיד המהלך לימין רבו שאומר שהאמת אתו ודבריו צדקו יחדיו. הרי זה בור. כי התלמיד החריף צריך לעשות להיפך ולהראות לו שדרכו אינו דרך ימין רק שמאל. וע"י הפלפול רווחא שמעתא ויתברר ההלכה ודפח"ח:

ל"ח:

בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב. פירש"י שהי' קושר ד' קולמוסין בד' אצבעותי והי' כותב שם של יו"ד ה"א וא"ו ה"א ביחד:

כתב בס' מנחת חינוך מצוה תד"ז וז"ל ולכאו' קשה לי דהכותב שם הוי' ב"ה דכותב יו"ד ה"א והוי שם ואח"כ כותב הוא"ו ובאותו רגע הוי קלקול כי אין זה שם אלא אח"כ כשכותב ה"א האחרונה נגמר השם וכו' ולמה לא התקינו חז"ל בכותב שם הוי"ה ב"ה דיכתוב היו"ד לבסוף ויכתוב תחלה אותיות הוה ואח"כ יכתוב היו"ד בראש התיבה ונגמר השם ובזה אין שום מכשול. ומזה ראי' ברורה דהשם צריך להיות כסדרן א"כ א"א בענין אחר ומצותו בכך. וע' בנו"ב מה"ק היו"ד סי' ע"ד דמביא בפשיטות דהשם צריך להיות נכתב כסדר ובאמת ל"מ זה בשום מקום ולפמ"ש יש מכאן ראי' ברורה מדלא התקינו חז"ל כן ע"כ מבואר דהיו"ד אסור לכתוב בסוף מחמת שלא כסדרן. וע' בספר יהושע שכ' ג"כ על ד"ז דלא נמצא בשום מקום ולענ"ד הוא ראי' ברורה. ובזה ניחא לי מאי דחז"ל מגנין בן קמצר דלא רצה ללמד על מעשה הכתב ומאי נ"מ ע' בתויו"ט ולפמ"ש דהי' כותב שם הקדוש בב"א ולא הי' כאן קלקול רגע אחת משא"כ כשאינו יכול לכתוב בב"א דא"א בענין אחר ובן קמצר הי' כותב בשלימות ע"כ מזכירין אותו לגנאי ע' ביומא וע' שם בתויו"ט ובן קמצר הי' כותב תיבה בת ד' אותיות בב"א ע"ש עכ"ל הזהב: מנא הא מלתא דאמור רבנן ושם רשעים ירקב א"ל הא כתיב ושם רשעים ירקב מדאורייתא מנלן דכתיב ויאהל עד סדום וכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' בס' "תורה תמימה" פ' לך לך כתב. אמנם צריך ביאור איפה מרומז בלשון ואנשי סדום רעים וחטאים הא שצריך להזכירו בלשון קללה, כי הלא בלשון רעים וחטאים לבד אינו מרומז לשון קללה עיי"ש. והנה במח"כ נעלם ממנו כל מ"ש מהרש"א לכאן בד"ה מדאורייתא מנלן כו' יע"ש, ואין אנו צריכים לשינויא דחיקא שכ' הרב תורה תמימה שם:

אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנא' וזרח השמש ובא השמש וכו':

עיין מ"ש הרב "עיון יעקב" בזה. ועפ"י דבריו מיושב מה שחמה בס' שם משמעון דרוש ג' על הרב מהר"ש יפה כיעוי"ש ודו"ק:

ל"ט ת"ר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. פירש"י מניחין אותו ליטמא הרבה והכי קאמר קרא אל תטמאו בהם ואם תטמאו סוף ונטמתם בם עכ"ל (וכן איתא בתורת כהנים ומובא בילקוט שמיני, אם אתם מטמאים בהם סופכם ליטמא בם) וראיתי בס' אסיפת חכמים פ' אחרי שמביא פי' ע"ז בשם הרב משפט שלם. לפימ"ש הרמב"ן במס' ע"ז בפרק השוכר את הפועל. הטעם שהאיסור בטל בהיתר ולא היתר בהיתר הוא כן משום דהאיסור אדם מבטלו ואינו מחשבו לכלום כי

אינו, מצפה שיוסיף לכן שפיר בטל איסור בהיתר משא"כ בהיתר שאדם מצפה שיוסיף ההיתר. ולפ"ז י"ל דברשע שאוכל האיסור ושביק ההיתר וא"כ להרשע חשוב האיסור יותר ויותר מן ההיתר וא"כ לפי"ז שוב לא מועיל גביה ביטול דהוי ביטול היתר בהיתר. והנה ביומא ס"ד ע"א איתא אליבא דר' יוחנן כי משחתם בהם בעינייהו הוא דלא מרצו מדלא כתיב בם דהוי משמע ע"י תערובת (ע"ש. ברש"י ד"ה מבם בהם) ולפי"ז יש לפרש אל תטמאו בהם בעינייהו, ואם תטמאו סוף ונטמתם בם אפילו ע"י תערובת, כי להרשע אינו בטל האיסור כי הוא מחשבו יותר מן ההיתר וכפי שיטת הרמב"ן הנ"ל ודפח"ח:

נ"ב. איסי ב"י אומר חמש מקראות בתורה אין להם הכרע שאת משוקדים מחר ארור וקם --- בס' "תורה תמימה" פ' תרומה בפסוק ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתוריה ופרחיה, כתב וז"ל:

ודע שבס' יבין שמועה כלל תע"ג כתב בשם הרא"ש, דהא דחמש מקראות אין להם הכרע הוא עד דאתא עזרא ופסק טעמים אבל מימות עזרא ואילך יש להם הכרע, וכ"כ הריטב"א בחידושי יומא. ותמה עליהם בס' יד מלאכי כלל רע"ח וז"ל בשלמא בכל הפסוקים שחשיב הגמ' ניחא חידוש זה אבל במשוקדים אף דאפסקינהו עזרא אכתי כדקאי קאי ולא מכרע מלתא כלל דכיון דיש אתנחתא על מלת גביעים וזקף קטן על משוקדים אכתי לא אתברר אם קאי אגביעים שלפניו או אכפתרי' ופרחי' שלאחריו, ולכן כתב דלאו דוקא על חמשתן קאמרי הרא"ש והריטב"א אלא רק אארבעה, ולא אדעה מה אדון בדבריו, דהא הענין מתבאר היטב, האתנחתא שעל גביעים הוא המפסיק המלה הזאת, ומשוקדים מוסב על כפתורי' ופרחי' והכל עולה יפה וצ"ע עכ"ל --- והנה נעלם ממנו שגם זקף קטן הוא נגינה מפסקת, וכמבואר בתשו' חת"ס חא"ח סי' יו"ד בשם מגן גבורים בשם בנו של המחבר יכין ובועז יעו"ש, וא"כ כיון דיש אה אתנחתא על גביעים וזקף קטן על משוקדים שפיר קאמר היד מלאכי דאכתי לא אתברר אם קאי משוקדים על גביעים שלפניו או אכפתרי' ופרחי' שלאחריו וזה ברור. [שוב הראני בני הב' החו"ב כ"ה יוסף דוב שי' ברש"י חגיגה דף ו' ע"ב ד"ה לפסוקי טעמים דשם כ' רש"י בפירוש דזקף קטן הוא נגינה מפסקת כמו אתנחתא עיי"ש]:

נ"ג: תנ"ה המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל -- פי' בס' ילקוט אליעזר ח"ר בדרוש לחינוך בהכנ"ס עד"מ כי יש ד' מדרגות דומם צומח חי מדבר ואם אדם יחשוב בלבו שנפשי כעפר לכל כי מה אנוש שיתגאה, מתוך כך יהיה אוהב שלום עם כל אדם. וע"י שלום ואחדות השכינה שורה ותפלתו תקובל וז"כ שיפסיע ג' פסיעות לאחריו שייציר במחשבתו ג' מדרגות

מאחוריו, ויהי רק בפמינת דומה כעשו ואח"כ והי שלום לכל, אדם ודו"קיר ר ומשה ומית הבאוול מא עמרם בלום זאאל סמכתי. הכוונה דהזמזפלב לאד נשר לפנים לשנות שם לשון ומלבוש ח"ו כי אז אביהם לא יכירנו וישראל לא ידענו ולא יועיל לנו זכות אבות אשר עי"כ אנו מקויים שתכנס תפלתנו לפני ולפנים רק צריך שנפסיע ג' פסיעות אלה לאחור ולהתנהג בשם לשון ומלבוש. כמו שהתנגו אבותינו הקדושים ואז תקובל תפלתנו בזכות אבות המליצים יושר בעדינו וז"ש המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחריו וא"ש (ויש לצרף אלו ב' פירושים יחד, דצריך שיפסיע ג' מדרגות מאחוריי ויהי' בבחינת דומם כעשר, ויועיל לו זכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר, ואח"כ יתן ש' ל' ו' ם' ראשי תיבות שם לשון ומלבוש, ואז תפלתו תקובל ודו"ק):

נד. בשעה שהיו ישראל עולין לרגל כו' ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זב"ז והיו אומרי' להם ראו חבתכם לפני המקום כתבת זכר עם נקבה -- בס' "תורה תמימה" פ תרומה בפ' ועשית שנים כרובים. כתב וז"ל:

ועיין ברבינו בחיי כו' ולבד זה איני יודע מי מלל לרבותינו דלהכרובים הי' לא' צורת זכר ולא' צורת נקבה דמה שלמדו זה מסוגיא דיומא נ"ד א' וכו' אין זה מוכח כלל שהי' להם צורת זכר ונקבה אלא שהיו מעורים זב"ז באהבה וחבה כמו זכר ונקיבה ודמות צורתם באמת היו שניהם צורת זכר כו' עכ"ל והנה נעלמו ממנו דברי הזוהר פ' אחרי מות דף נ"ט. רבי יצחק אמר מכאן אוליפנא דבכל. אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא לאו כדאי למחמי אפי שכינתא כו' אוף הכא כרובים דכר ונוקבא כו' עיי"ש:

בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל מצאו כרובים המעורין זה בזה וכו'. הקשה הריטב"א דהא בב"ב אמרינן שלא היו פניהם איש אל אחיו אלא כשהיו עושין רצונו שנ' מקום. ותי' ביערות דבש ח"ר דרשה י"ג כי ידוע מ"ש במדרש לעולם לא זזה שכינה מישראל בשבתות וי"ט אפי' בשבת של חול. (והכוונה כי כל מועדים נקראים שבת כנודע וז"ש אפי' בשבת של חול ר"ל אפי' י"ט ב' של גליות שהוא באמת חול דבקיאי אנן בקביעא דירחא ואמרו לגבי מת כחול שוויוה רבנן ומ"מ לא זזה שכינה). ומבואר בירושלמי דתענית בחורבן בית ראשון היה חורבן הבית באחד באב כי בט' תמוז הובקעה העיר וכ"א יום מקל שקד הוא א' באב וידוע בגמרא דעירובין כי ט' באב היה ביום א' א"כ ר"ח אב היה בשבת והיה אז השכינה שורה בנו ושפיר מצאו פניהם איש אל אל אחיו וא"ש:

סט. למה נקרא שמם אנשי כנה"ג שהחזירו את העטרה ליושנה (עיין בסי' "עיון יעקב מ"ש בזה) אתא משה כו' אתא ירמי' אמר עכו"ם מקרקרין בהיכלו אי' נוראותיו ל"א נורא אתא דניאל אמר עכו"ם משתעבדין בבניו אי' גבורותיו כו' הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו

שאלמלא נוראותיו אומה אחת היאך יכולה להתקיים בין ע' אומות ידוע פי' מכך ח"ס ז"ל בזה "עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר עורבה גבורתך וקנאתך וכו' עד מתי תראה עוזך וגבורתך בזה שישראל יכולים להתקיים בשבי וביד צר וכו' וכנודע) ורבנן היכי כו' ועקרי מה דאמר משה אריבר"א מתוך' שיודעים בהקב"ה שאמיתי הוא לפיכך' לא שזכו לו -- פירוש המאמר הזה תמצא בס' נטע שורק פ' בשלח עיש"ה ויונעם לך וקרוב לדבריו נמצא ג"כ בס' "גאון יעקב" שבגליון העין יעקב לכאן ואינם רוצה להאריך:

עא אמר רבה כי מפטרי רבנן מהדדי בפומדתיא אמרי הכי, מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים טובים ומתוקנים:

צ"ב לשון מחיה חיים, ועיין בס' עין הבדולח מ"ש בזה, ולפענ"ד נראה פשוט דהנה החיים של העני אינו נחשב לחיים וכמ"ש חכז"ל עני חשוב כמת, לכן אם הקב"ה מקום מעפר דל ונותן לו עושר וכבוד אז הוא נותן חיות בהחיים שלו. ולז"א מחיה חיים וא"ש ודו"ק:

ועיין עוד לקמן דף ע"ו מש"ש בזה וינעם לך:

אתהלך לפני ה' בארצות החיים אמר רב יהודה זה מקום שווקים הכונה נ"ל דידוע דכל עבודת השי"ת קל הוא לאדם כמש"ה כי קרוב אליך הדבר, לבד המשא ומתן באמונה וביושר הוא קשה מאוד, וכפי' המהרש"א ז"ל בפ' מקשה אחת זהב טהור, כלומר דבר אחד מקשה הוא והיינו זהב טהור ר"ל שיהי' הזהב של אדם טהור ונקי מתערובת גניבה וגזל ואונאה ורבית זה קשה מאוד לכל אדם ועל זאת התפלל החסיד דוד המע"ה, כי לא רק בבהכנ"ס וביהמ"ד יתהלך לפני ה', רק גם בארצות החיים זה מקום שווקים דשם קונים ומוכרים ונושאי' זע"ז יהי' נוכח ה' דרכו וישא ויתן באמונה וביושר וא"ש ודו"ק:

כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך, וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם של חיים, אמר ר"א אלו שנותיו של אדם שמתהפכין לו מרעה לטובה :

בס' תורה תמימה פ' ויגש כתב לבאר עפי"ד הגמ' שלפנינו תשובת יעקב לפרעה ששאלו כמה ימי שני חייך וגו' מעט ורעים היו ימי שני חיי, דלכאורה השיבו על מה שלא שאלו ע"ש:

ונעלם ממני דברי האלשיך ז"ל ר"פ ויחי שקדמו בזה:

ועל הפסוק כי אורך ימים וגו' הנ"ל, ראיתי בס' צבי לצדיק שהביא בשם לחם שמים פ"ב דאבות שכתב וז"ל: ומפי אבא מ"ה (היינו החכם צבי זצ"ל) שמעתי הלצה נאה בזה הפסיק, כי הנה מצאנו שנים של מתים, כההיא דריש חגיגה, על הפסוק ויש נספה בלא משפט, דא"ל רב ביבי סוף סוף שניה מאי עבדת להו, א"ל כי חזינא צורבא מרבנן דמעביר במיליה מוסיפנא ליה והויא חילופיה, נמצא לזה צריך מריבה וקטטה מבני

אדם ולעבור על מדותיו ומתוך כך זוכה לאריכות ימים כאלה שהן שנית מתים, אמנם התורה מבשרת באורך ימים של שנות חיים בעצם. לא של מתים שנתקצרו שנותיהם, וא"ת מאי נפקא לך מינה, ומשני קרא. ושלום יוסיפו לך, כלומר יש ריוח גדול בדבר, שהרי תרויח שלום עכ"ד ודפח"ח:

אליכם אישים אקרא וגו' א"ר ברכי' אלו ת"ח שדומין לנשים ועושין גבורה כאנשים : [הכוונה נ"ל דנודע דאשה היא בחינת מקבל, ואיש הוא בחינת משפיע, ולכך אמר דת"ח דומין ונראין כנשים שהם מקבלים. אבל באמת הן הם המשפיעים ברכה לישראל בזכות תורתם. וכפי' המפרשים ז"ל על מאמר חז"ל ארון נושא את כושאיו בנודע, וז"ש ועושין גבורה כאנשים וא"ש ודו"ק], עיין פי' רש"י ז"ל "בראש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה" עכ"ל, וכבר העיר במסורת הש"ס כי הרואה יראה שהפסוקים רחוקים זה מזה כי פ' ושנ"ח כתיב (במשלי ג' ב') ופ' אליכם אישים אקרא כתיב (שם ח' ד') והכן מצוה לכוון דעת רש"י וע' בח"א עכ"ל:

וראיתי בקונטרס תל תלפיות מסברת י"ג אות צ"א שהביא בעם הה"ג בן ר' אהליאב (הוא ידידי הגאון מ' שלמה אישר נ"י אבדקמ"ק קרילסבורג יע"א) שכתב ע"ד רש"י אלו אחרי דרך מבוא כל מ"ש מהרש"א והגהות רש"ש בזה ואחרי שדחה דבריהם בטוב טעם פתח ואמר:

ומעתה מצוה עלינו לישב ד' רש"י ז"ל ומצוה זו הבאה לידי אקיימנה בזה: הנה ראשון לציון מה שיל"ד בלשון רש"י ז"ל שכ' בראש פרשת ושנות חיים "הו" ולמה לא כ' כנהוג בראש פ' ושנית חיים כתיב אלא נ"ב כי בכוונה גדולה השתמש בלשון "הוא" במקום "כתיב" כי ודאי אין רצונו לומר שבראש פ' ושנות חיים כתיב אליכם אישים אקרא. שהרי זה הכתוב מכחישו, אבל רצונו לומר מה דכתיב בראש פרשת ושנית חיים הוא במשמעותו מה שדרש כאן ר' ברכי' על מה דכתיב אליכם אישים אקרא, וזה יתבאר לנו כשנרד לתוך עומקו של ענין להבין דברי חכמים וחידותם, כי הנה ידוע שמדתו של אב ומדתה של אם, לגידול בניהם לתורה ולמצוה, חלוקות זו מזו, דרכו של אב שיוכיח את בניו וידבר אתם קשות לאמור שמעו בקולי זאת עשו או או השמרו לכם מעשות זאת הלא צויתיכם. ודרכה של אם שתקרב אל בניה בתורת חסד על לשונה ותשתדל באמירה רכה שיקבלו תוכחת אביהם וישמעו למצותיו, ולהכי גבי כבוד הקדים הכתוב אב לאם לפי שדרכו של בן לכבד האם יותר וגבי מורא הקדים האם לאב לפי שדרכו של בן לירא האב יותר כמ"ש רש"י בפ' קדושים. ופוק חזי גם בס' משלי מיחס שלמה המלך המוסר והמצוה לאב והתורה לאם. שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך (א' ח') נצור בני

מצות אביך ואל תטוש תורת אמך (ו' כ'), ותרווייהו צריכי התורה והמצוה, ר"ל תורת חסד על לשונה של אם אשר אמריה אמרי נועם, והמצוה והמוסר בפי האב אשר לעת הצורך לא ימנע מליסר את בנו בשבט פיו ויוכיחו בדברים קשין כגידין, כי רק אם יהי' זה לעומת זה, המקל נועם לעומת המקל חובלים, חפץ ה' ביד האבות יצליח להדריך את בניהם ובנותיהם בדרך ישרה:

וכן תלמידי חכמים אשר דבריהם כדרבונות, להדריך העם דרך חיים בהוכחות מוסר, טוב להם להשתמש באמירת רכה, למען לא יאטמו אזנם משמוע לקול תכיחתם וכדכתיב דברי חכמים בנחת נשמעים ואז גם את גזרותיהם יקבלו ברצון ולא יסורו מן הדבר אשר יגידו להם ימין ושמאל. וכן אמר הקב"ה למשה קח לך את יהושע ב"נ איש אשר רוח בו, ר"ל שיש בו חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה לדעת איך ידבר אל העם שישמעו לקולו, וכמו שתרגמוהו במדרש שידע להלוך עם כל או"א מהם לפי דעתו, שיהי' עם הקפדנים לפי דעתן ועם המתונים לפי דעתן, הרי בהנהגת חכמים צריך שתחוברנה יחדיו מדת האב ומדת האם והיינו דאמר ראב"ע לר"א (סנהדרין ק"א) טוב אתה לישראל יותר מאב ואם וכו' ולמה לא די לו לומר מאב, אבל הוא הדבר אשר דברתי כי בהנהגת החכמים להדריך את העם דרך חיים צריך שיחדיו יהיו תמים דרכו של אב ודרכה של אם, צריך שיהיו דומין לנשים בענותנותן ובתורת חסד על לשונם, ועושין גבורה כאנשים שישמרו לעשות ככל אשר יורום, וגם כשיעשו גדרים ויגזרו גזירות יקשיבו אל מצוותיהם: ועתה שא נא עיניך וראה דכי אורך ימים ושנ"ח הוא פסוק ב' בפרשה ג' ומה כתיב בראש אותה פרשה בפסוק א'? "בני תורתי אל תשכח ומצותי יצור לבך. ולפי הצעתנו דלעיל יש לתת לב, דברי מי אלה א אם דברי האב הם, יפלא הלא דרכו במשלי ליחס תמיד התורה לאם ולא לאב וא"כ תורת אמך אל תשכח ומצותי יצור לבך הי"ל, ואם דברי האם המה, יפלא הלא דרכו ליחס המצוה לאב ולא לאם וא"כ תורתי אל תשכח ומצוה אביך יצור לבך הול"ל, אלא מוכח מכאן שבתלמידי חכמים שהם כאב ואם לישראל הכתוב מדבר דומין לנשים בענותנותם ובתורת חסד על לשונם ועושים גבורה כאנשים שישמעו לקולם ומצוותיהם ינצורו. הרי פסוק תורתי אל תשכח ומצותי יצור לבך" דכתיב בראש פרשת כי אורך ימים ושנ"ח יוסיפו לך הוא ממש מה שדרש ר' ברכי' על הא דכתיב אליכם אישים אקרא. וזהו לדעתי כוונת רש"י וא"ש הא דכתב "בראש פרשת ושנות חיים הוא' וגם מדוקדק לשון "הוא" דנקט: ודיקא נמי הכי ממה שפירוש שדומין לנשים "ענותנין ותשושי כח" ולכאורה איכא למידק מה דחקי' לדבר בפירושו מענותנותן של נשים, הלא לעומת הגבורה שעושין האנשים היה די לומר שנראין כנשים

שהן תשושי כח. ועוד בשלמא תשושי כח לחיי, אבל מהיכי תיתי לייחס לנשים ענותנות טפי מלאנשים, הלא מצינו אפי' נשי חיל כדבורה וחולדה הנביאה שנהגו ביוהרא כדאיתא במגילה י"ד ע"ב, אבל בגידול בנים ודאי הנשים בענותנות ובתורת חסד על לשונם, ולא באב אשר לעת הצורך דרכו למלוך ביד חזקה על בנ, ומשום דכוונת ר' ברכי' דבהנהגת העם דומין ת"ח לנשים בגידול בניהן יתכן שפירש רש"י ענותנין ותשושי כח. ונתפשטו כל הקמטין. כנ"ב נכון בס"ד עכ"ל הנעים:

מעשה בכ"ג אחד כו' לסוף אתו שמעי' ואבטליון כו' א"ל ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדי דאהרן ולא ליתו בני אהרן לשלם דלא עבדי כו: הכוונה לע"ד כי עובדא דאהרן היינו להוריד ההשפעה האלקית ורב טוב לבית ישראל מלמעלה למטה (עיין באוהל יעקב פ' אמור בפ' וקדשתו כי את לחם אלקיך הוא מקריב) אמנם זה הכהן גדול דע"ה ולא מעלי הוה כמבואר במהרש"א ז"ל) אין בכוחו להשפיע שפע ברכה לישראל וא"כ לא עביד עובדא דאהרן, וז"ש שמעי' ואבטליון ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן פי' שבכח תורתם וצדקתם מורידים השפע מלמעלה למטה, ולא ליתו בני אהרן לשלם דלא עבדי עובדא דאהרן כנ"ל וא"ש. ובס' עבודת ישראל להרה"ק המגיד מקאזניץ זי"ע בדרוש ליוהכ"פ כתב עפי"ד מורו הגאון מהד"ב זי"ע על ר' ישמעאל בן אלישע שנכנס להקטיר קטורת וראה אכתריאל י"ה ה' צבאות ואמר לו ישמעאל בכי ברכנו כו' שר' ישמעאל הגם שהי' גדול החכמים לא בזכותו לבד זכה להמראה נפלאה כ"א ע"י הקנה התנא שהי' בימיו והוא הרימו ונשאו בקדושתו כדרך הצדיקים להרים הש"ץ בקדושתם וע"י זכה לכל אלה ע"כ. ובודאי מורינו הצדיק אמר אלו הדברים עפ"י רוח קדשו שהופיע עליו. אכן עפי"ד ועפ"י שכלנו נראה לומר כי מסתמא הכהן שהי' בימי שמעי' ואבטליון בבית שני ולא הי' כ"כ כהוגן מסתמא לא זכה לעלות לק"ק ביוהכ"פ כ"א ע"י שמעי' ואבטליון שהיו אז ראשי הדור והם הרימוהו ונשאוהו לזאת המדרגה, ולכן השיבו לכה"ג שלא יתנאה עליהם, כי הם עבדו עובדא דאהרן פירוש שעיקר העבודה הי' על ידיהם והבן. עכ"ד הקדושים ודפח"ח ש"י:

ע"ב:

אריב"ל מ"ד וזאת התורה אשר שם משה, זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה:

בס' צל הכסף להגאון מ' אהרן פריעד אבד"ק ביסערמין ז"ל מביא פי' רבינו הגאון ר"א מווילנא ז"ל. דהתורה הוא כמו המטר כמ"ש יערוף כמטר לקחי, והנה המטר בא על כל הארץ בשוה וגם עושה פעולתו בשוה, אך פעולתו לפי המקבל, דמקום שזרוע חטין

צומח חטין, ומקום שזרוע קוצים וסם המות יצמח כן. אך המטר עצמו נקרא לעולם טוב, הנה כמו כן לב האדם הוא כמו ארץ זרוע, ותורה מן השמים היא כמו מטר שיורד עליה. ואם הלב זרוע מיראת השם אז התורה שלומד מצמיח ומרחבת דעתו ומגדלת אורה, אך אם הלב מחוסר אמונת השם וזרוע בו מינות, אז התורה שלומד מצמיח ומגדל המינות שבלבו, וזהו כוונתם זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו התורה סם המות הכל לפי המקבל, וכמו שהיו דואג ואחיתופל גדולים בתורה ולא נתקנו בה אדרבה נתקלקלו ע"כ דפח"ח. ובדרוש לז' אדר פירשתי בזה מאמר חז"ל בחולין קל"ט ע"ב אסתר מן התורה מניין, ואנכי הסתר אסתיר, ואמרתי ע"ד שכתבו המפורשים דאסתר שלחה למרדכי לך כנוס את כל היהודים. יען דהמן הרשע קיטרג שאין אחדות בישראל כמו שאמר ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים. דאע"פ שהם בין העמים והי' להם להיות באחדות אעפי"כ הם מפוזר ומפורד ויש ביניהם פירוד הלבבות, ע"כ צותה אסתר נעשות בהיפך זה, לאסף ולכנס את כל היהודים שיהיו באגודה אחת ואז אין שום חומה ולשון שולטת בהם, וע"ז שאלו חכמי התלמוד, אסתר מן התורה מניין, פירוש מהיכן הי' לה זה שצוותא דווקא על שלום ואחדות, המבלי אין תקנה אחרת להשמיד אויבי ישראל, ולמה לא ציותא אסתר שיעסקו בתורה, כדשלח לי' ר"א למר עוקבא (גיטין ז' א') השכם והערב עליהן לבית המדרש והם כלים מאליהן יעו"ש, ע"ז מתרץ הגמ' משום דכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו' כי פנה מל אלהי' אחרים, וא"כ אז שהשתחוו לצלמו של נבוכדנצר היה לבם מחוסר אמונת ה' והיה זרוע בו שמץ כפירה ושמץ ע"ז ר"ל, א"כ לא היו מועיל להם לימוד התורה, כי לא זכה אדרבה נעשית לו סם המות ר"ל, וע"כ צוותה אסתר רק לאחוז במדת השלום והאחדות, דבזה אפי' כשעובדים ע"ז אין שטן ואין פגע רע כמו שאחז"ל (בב"ר פ' ל"ח) גדול השלום אפי' עע"ז אמר הקב"ה כביכול איני יכול לשלוט בהם כיון ששלום ביניהם שנא' חבור עצבים אפרים הנח לו יעו"ש וא"ש ודו"ק:

ע"ה. וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסרו להם וכו':
עיין במהרש"א שהקשה למה נתעוררו על איסור עריות בזמן תרעומתן על המן ובאומרם מי יאכילנו בשר ע"ש:

ועיין בהקדמה נפלאה מבעל קצוה"ח ז"ל על ספרו שב שמעתתא אות ח' וט' מ"ש בזה ותמצא נחת ולענ"ד נראה לומר בדרך הפשוט עפ"י מאמרים ז"ל (סנהדרין ס"ג ב') לא עבדו ישראל עבודה זרה אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא יעו"ש, הרי דבכל מקום ובכל זמן שישראל פרשו מן המקום ב"ה לא הי' זה עיקר התכלית כ"א עיקר התכלית

הי' כדי להתיר להם עריות בפרהסיא והנה כאן שטענו מי יאכילנו בשר איתא בילקוט שמעוני בשם הספרי (ומובא גם בפירש"י בחומש) וז"ל, ויאמרו מי יאכילנו בשר, וכי מפני שלא היה להם בשר היו מתרעמין, והלא כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן וגו' יכול שאכלום במדבר ת"ל בכניסתן לארץ ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' אלא שמבקשין עלילה לפרוש מאחרי המקום עכ"ל:

ואם נרצה להבין מה היה התכלית בבקשת עלילה לפרוש מאחרי המקום. הלא בודאי אין זה כי אם כדי להתיר להם עריות בפרהסיא כמחז"ל הנ"ל, וז"ש וישמע משה (מלשון הבנה כמו וישמע אברהם אל עפרון) את העם בוכה למשפחותיו, ר"ל שהבין משה שכל מה שמבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום וכל מה שבוכים ואומרים מי יאכילנו בשר, הכל הוא רק למשפחותיו, על עסקי משפחות, כדי להתיר להם עריות שנאסרו להם, וא"ש ודו"ק:

והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר כו' מדבר שירד להם בבקר בבקר מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן:

עיין במדרש שמות רבה פ' ל"ג מובא זה המאמר בלשון אחר, ועי"ן בס' דברי שלום להגאון הגדול מ' יצחק אדרבי ז"ל פ' תרומה מ"ש בזה וינעם לך: ע"ו:

והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין:

כ' בדרשות מהרי"א הלוי ז"ל (שנדפסו בסוף ח"ב מתשובותיו) בשם הגאון מ' מרדכי זאב זי"ע אבדק"ק לבוב עפ"י מאמרם ז"ל במנחות דף פ"ז ע"א כשם שהדיבור יפה לבשמים כך דיבור רע ליין. הרי דהבשמים והין הא שני הפכים. דהטוב לזה הוא רע לזה וכן להיפוך. דדיבור יפה לבשמים ושתיקה יפה ליין. ובענין עבודת ה' והנהגות האדם" מצינו ג"כ שני ענינים הפכיים דפעמים הדיבור טוב מאוד כמו בתורה ותפלה ובתוכחת מוסר. ולפעמים השתיקה טובה מאוד כמו שאמרו חז"ל בשומעין חרפתן ואינם משיבין וכן במונע עצמו מלשה"ר חנופה וליצנות וכדומה. ולז"א רבא שהוא הי' בידו שתי המדות גם יחד. דהיה עובד את ה' וגם מתנהג בין אנשים במדת השתיקה ומדת הדיבור בכל אחד לעת הצורך. ולזה אמר חמרא דהיינו יין דהשתיקה טובה לו וריחני דהיינו בשמים אשר הדיבור יפה להם. פקחין דע"י השתמשותו לעת המצטרך בשני הדרכים לכן נעשה פיקח ודפח"ח:

ואגב אעתיק גם מ"ש בדרשות הנ"ל על מאמר חז"ל לעיל ע"א א' אתא משלח מצאו בשוק לכה"ג אומר לו אישי כה"ג עשינו שליחותך מצאו בביתו אומר לו "מחיה חיים" עשינו שליחתו ע"ש ולא מצינו במקרא ובגמ' אשר יכנו להקב"ה בשם מחיה חיים.

אמנם באמת תכלית החיים אשר חנן הבורא ב"ה את האדם בעוה"ז איני לאכול ולשתות ולבלות ימיו בתענוגי הבל. כי למה לו חיים כאלה ולאיזה צורך בראו ואחרי לקצר ישולח ובלה בשרו ועורו אך זה כל פרי חיי האדם לטהר מחשבותיו ורעיוניו לאהבה וליראה את השם הנכבד והנורא ולעשות מצותיו וחקותיו כמצווה עלינו בתוה"ק כי אז יצליח ויזכה לחיי הנצחיים כנודע. ואת אשר אשר נמצא לפעמים במקרא מלת חיים על דברים המתנועעים. זהו חיים על צד ההשאלה והכינוי ואין זה חיים האמתיים. ולכן כל ימות השנה תכלים בהבל ומלאים חטאים ופשעים בעוה"ר לא באלה חפץ הבורא ב"ה ועפ"י האמת הימים האלה מתים המה. וכאשר אמרו חז"ל רשעים בחייהן קרוי. מתים. אמנם בבוא יום הקדוש יוה"כ וישראל מתחרטים ומתמרמרים על עונותיהם ושבים בתשובה והקב"ה מוחל להם ונעשו נקיים כמלאכי השרת כמבואר במדרש. אז יחיו הימים המתים ויבוא בהם רוח חיים האמתיים. ולזה בפעם ראשונה אשר פגע המשלח את הכה"ג בביתו. אשר ע"י המשלח הי' סליחת העון כמבואר בפרשה. כינה את הבורא ב"ה בשם מחיה חיים כי על ידי רב טובו וחסדו לבית ישראל לקדשם ולטהרם ביוה"כ הפיח בימי השנה העברה רוח חדשה רוח חיים וכו' עכ"ל ודפח"ח. [אמר המלקט בפשיטות י"ל עוד עפי"מ שאחז"ל בברכות, דצדיקים קרוים חיים ורשעים אפי' בחייהם קרוים מתים, והנה הצדיקים נכתבים לאלתר לחיים, והרשעים נכתבים לאלתר למיתה, וז"ש מחיה "חיים" דהיינו הצדיקים הקרוים "חיים" וא"ש ודו"ק]:

עח. מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה כו' מכאן ואילך מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד כיון שהגיע לפתח בית דוד כיון שהגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבין וזבות נדות ויולדות שנא' ביום ההוא יהי' מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה אדעי"ר הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד סס"י ק"ץ כתב וז"ל: והנה מהא דאמרינן דהיו נשים טובלות בנהר היוצא מבית קדשי קדשים קשה על דברי רשב"א בתשו' סי, תתי"ט שכ' דבעי' לכתחלה שיהיו המים למעלה מהטבור זרת, וקשה הא אמרינן שם ביומא דאסור לעבור בנהר למעלה ממתנים וא"כ ע"כ הא דטבלו נשים בו שם לא הי' למעלה ממתנים ואיך משתבח קרא בי' דיהי' מקור נפתח הא לכתחלה אסור עכ"ל:

ולי תלמידו הקטן נראה דלק"מ דהא דאסור לעבור בנהר למעלה ממתניים ה"ד בזה"ז דמלאך המות שולט בעולם ע"כ אסור מחשש סכנה שלא ישטפוהו המים אבל לע"ל דאמרי' כאן בגמ' אף מלאך המות אין לו רשות לעבור לשם וכו', ועיין בספר "עיון יעקב" בד"ה נעשה כנחל שוטף שכ' וז"ל, נראה דהכל בא לרמז על גאולה האחרונה

שגם הישועה תהיה מעט מעט עד שיתגבר כנחל שוטף ואז אף מלאך המות לא יהיה לו כח לעבור ויקוים בלע המות לנצח אמן ב"ב עכ"ל א"כ כיון דאז לא יהיה סכנת מיתה שפיר דמי לנשים לטבול בנהר הזה למעלה ממתניים וא"ש פ. תנ"ה שיעורין של עונשין הלמ"ס אחרים אומרים ב"ד של יעב"ץ (פרש"י הוא עתניאל בן קנז) תקנוח והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא שכחים וחזרו ויסדום:

מכאן נראה דרק שיעורין של עונשין נשתכחו והחזירן ב"ד של עתניאל בן קנז אבל שיעורין של מצות לא נשתכחו מעולם ובזה מיושב קו' המפורסמת מהגאון ר' יהונתן ז"ל על הירושלמי המובא בתוס' קידושין ל"ז דליתי עשה דמצה ולידחי ל"ת דחדש עיי"ש והא אמרינן בימי אבלו של משה נשתכחו שיעורין והחזירן עתניאל בן קנז בפלפולו א"כ לא ידעו אז בכניסתם לא"י כמה יאכלו אי יאכלו ב' זיתים דילמא השיעור כזית וכו' כנודע ולהנ"ל שיעורין של מצות לא נשתכחו מעולם וידעו דהשיעור דהשיעור כזית ושפיר עשה דמצה דוחה ל"ת דחדש, וכמדומה לי שכבר כתב כן בשי"ת דברי חיים להגאון מצאנז ז"ל ואינו תח"י כעת לחפש בו:

פ"ו תניא ר"א אימר א"א לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה וא"א לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה הא כיצד מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, עיי"ש בספרי ילקוט הגרשוני על סדר א"ב, ח"ג בקי"א אות תשובה, מ"ש בזה בשם ספר שיירי קומץ המנחה ואין לכפול הדברים:

שאל ר' מתיא כו' שמעתי ד' חלוקי כפרה שהי' ר' ישמעאל דורש א"ל שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד (עיין מהרש"א דג' הן בחלוקי כפרה (א) עבר על ל"ת (ב) עבר על כריתות ומיתות ב"ד (ג) עבר על חילול השם, אבל עבר על עשה לא חשיב עיי"ש), וראיתי בס' בני יששכר במאמר גדולה תשובה אות כ"ט וז"ל, והנה כבר כתבנו כ"פ בענין ד' חלוקי כפרה שהי' דורש עבר אדם על ל"ת ושב תשובה תולה ויהכ"פ מכפר. עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויהכ"פ תולין ויסורין ממרקין. חילול השם ח"ו כולן תולין ומיתה ממרקת. הנך רואה כי לא על כל העבירות מהני התשובה לבדה. והנה קשה ע"ז ממשנה שלימה המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק גמור ונמצא רשע גמור מקודשת שמא הרהר בתשובה ולפי הנ"ל הנ"ל מאי מהני תשובה לחודא וכו' עיי"ש שנדחק בזה. ואנו שזכינו לס' מנחת חינוך אנו רואים דלק"מ כי כן כתיב בס' הנ"ל ריש מצוה שס"ד וגם בסופו דצדיק ורשע אינו תלוי בכפרה כלל אלא כיון שמתחרט ושב הוי צדיק אף דעדיין אין לו כפרה עיי"ש. [והנה עוד ראיתי בס' בני יששכר מאמר הנ"ל אות ל"ט בשם הרב החיד"א ז"ל ד' חלוקי כפרה אינם רק להשב מיראה אבל השב מאהבה

א"צ לד' חלוקי כפרה רק מתכפר הכל בתשובה לבד כתב כן בשם גדולי קדמונים ולא נודע לי מקומו אי' וכו' עיי"ש.. והנה נעלם מעינו הבדולח שכן כתב כאן ברי"ף שעל הע"י וכן נעלמו דברי הרי"ף הנ"ל מהגאון בעל מנחת חינוך שכ' בסוף מצוה שס"ד וז"ל גם נ"ל הא דתשובה לחוד אין מועיל בחמורה היינו תשובה מיראה דאין זה תשובת גמורה אבל תשובה מאהבה דזדונות נעשו לו כזכיות א"כ אפי' על החמורה מועיל כיון דנעשין כזכיות א"כ למפרע ה"ל מצות עיי"ש. ולא זכר שר דברי הרי"ף ז"ל. ולפי"ז מיושב ג"כ קושי' הנ"ל ממשנה דקידושין דהא י"ל דחיישי' שמא הרהר תשובה מאהבה בלבו וממילא מתכפר גם בעבר על החמורות ודו"ק. והנה לפי"ד החיד"א ועוד גדולים הנ"ל י"ל גם בעבר על חילול השם שהוא בכלל חלוקי כפרה כמ"ש המהרש"א ז"ל, אם שב מאהבה התשובה לבדה מכפרת בלא מיתה. ועפי"ז פירשתי בדרוש א' מאמר הכתוב ומל ה' אלהיך את לבבך וגו' לאהבה את ה' אלהיך וגו' למען חייך. דעון חילול השם אינו מתכפר עד שימות כמבואר בגמ' דכאן. ואם הת"ח אינו זהיר ומדקדק הרבה בכל עניני התורה ועבודת ה' כבר יש בידו חילול השם כמבואר ג"כ בגמ' דכאן לפי שבני אדם למדין הימנו לזלזל בתורה ועבודה. ומי יאמר זכיתי לבי טהרתי מעון חילול השם החמור מאוד עד שאינו מתכפר כ"א במיתה. על כן התרופה לזה לשוב בתשובה מאהבה וזה מועיל אפי' בחמורה שבחמורות ויוכל לחיות. וז"ש ומל ה' אלהיך את לבבך וגו' לאהבה את ה', אלהיך וגו' היינו שיתן בלבך לשוב בתשובה מאהבה, ולמה יעשה כן, כז"א למען חייך, כלומר למען שתוכל לחיות ולא תצטרך למות בשביל עון חילול השם רחמנא ליצלן וא"ש]:

גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם וכו':

כתב בס' אוהל יעקב בדרוש לער"ה לכאור' יפלא הלא גם בכל המצות כן הוא כמ"ש והארכת ימים למען יאריכון ימיך גם מדוע לא אמרו מאריכים לו ימיו כו' כמ"ש (ברכות ח') המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכים לו ימיו ושנותיו, אבל יתכן כי כבר אמרו (שם י"ח) רשעים בחייהם קרואים מתים, א"כ מי שהיה רשע כל ימיו ועשה תשובה יום א' קודם מותו, אין חייו רק יום יום אחד, והדבר לא כן הוא, כי סגולת התשובה השלימה היא מה שכל החטאים יהיו כלא היו וכאלו לא הרשיע מאומה, ועוד ירויח כי נעשה מהם מצות וזדונות נעשו לו זכיות א"כ הוא כחי מיום הולדו, וזהו, גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, ר"ל השנים אשר היה חי עד הנה המה נחשבים לו כולם לשנות חיים א"כ התשובה היא המארכת לו ימיו ושנותיו לא הוא ית' כי אינו חי יותר רק התשובה תחיה השנים אשר עברו עליו וק"ל:

תניא אר"י בר"י עבר אדם עבירה פעם ראשונה כו'. וגירסת הרי"ף והרמב"ם ז"ל היא. תניא עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו, שניה מוחלין לו, שלישית אין מוחלין לו שנא' הן כל אלה יפעל אל אין מוחלין, לא קשיא הא ביחיד הא בצבור ע"כ:
פעמים שלש עם גבר. והתניא שלישית מוחלין לו רביעית ועיין בס' תורה תמימה' פ' שלח שפירש עפ"י גירסא זו הפסוק והמתה את העם הזה כאיש אחד עיי"ש:
והנה כבר קדמו בזה בס' משכנות יעקב עה"ת להגאון מ' יעקב ז' נעים מחכמי ספרדים ז"ל בשם חכם אשכנזי וכמובא כבר בספרי ילקוט הגרשוני פרשת שלח עיי"ש:
ת"ר עבירות שהתודה עליהם יוה"כ זה לא יתודה עליהם יוה"כ אחר ואם שנה בהן צריך שיתודה עליהם ביוה"כ אחר ויש להקשות לכאור' הך אם שנה דצריך לחזור ולהתודות, משנה שאינה צריכה, אטו משום ששנה באולתו יהיה נשכר שאפי' וידוי לא צריך. וכ' בעילת חודש ח"ר מאמר כו' דכוונת הברייתא דצריך לחזור ולהתודות על העבירות שכבר התודה עליהם מכמה שנים כי בעבור ששב על קיאו קיא צואה העבירה מראה את עצמו כאלו תוהא על הוידוים הראשונים משנים קדמונים כאשר אמרו הקדמונים על הפסוק שנאת תעורר מדנים. ולכך צריך לחזור ולהתודות על הראשונות ועל האחרונות וא"ש:
האומר אחטא ואשוב כו' אין מספיקין בידו לעשות תשובה:
עיין ביאור נחמד על זה בס' יריעות האוהל אשר לאוהל יעקב מדובנא ז"ל פרשת צו עיי"ש וינעם לך:
אר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנא' וזרקתי עליכם וגו' ואומר מקוה ישראל ה' מה המקוה מטהר את הטמאים הקב"ה מטהר את ישראל:
כבר כתבתי בזה בכמ"ק בחיבורייי, וכעת נ"ל עפימ"ש בתשו' חת"ס חיו"ד סי' רי"ג מקדמון אחד דהמקוה מטהר יען דהמים מחוברים לקרקע ואינם מקבלים טומאה דאל"כ המים מתטמאים מהטובל בהם וחוזרים ומטמאים הטובל עיי"ש, נמצא דטהרת המקוה ע"י שהמים מחוברים לשורשם, וכן הוא בעצם טהרת הקב"ה ע"י שהאדם מחובר לשרשו דהיינו הקב"ה שנפח באפיו נשמת רוח חיים והיא חלק אלוק ממעל. וז"ש ר"ע אשריכם ישראל כו' ומי מטהר אתכם הקירוב וההתחברות לאביכם שבשמים מצד הנשמה שמצד זה הוא אביהם כמחז"ל ג' שותפין יש באדם כי', ואומר מקוה ישראל ה' מה המקוה מטהר את הטמאים ע"י שהמים מחוברים לשורשם ואין מקבלים טומאה מהטובל, אף

הקב"ה מטהר את ישראל, ע"י שהם מחוברים לשורשם ועיקרם השם ית"ש, כנפש הבן הקשורה בנפש האב וא"ש ודו"ק וע"ע לקמן בהשמטות שבסוף המסכתא מ"ש עוד בזה]:
פ"ח. תנא תנא קמי' דר"נ הרואה קרי ביוה"כ עונותיו מחולין לו והא תניא עונותיו סדורין לו מאי סדורין לימחל:
פי' בס' אמרי שפר להגאון רש"ק ז"ל מבראד בפ' הברכה עפ"ד הפנים יפות ז"ל בפ' לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכ' הכוונה שאם היה חטא האדם תלוי בארץ מחמת שהוא עפר מן האדמה אז היה צריך למעט בחטא כל מה שמזקין יותר ומתרחק מן הארץ ונהיות כל פעם שמזקין צדיק יותר אך כיון שבאמת יצר לב האדם רע מנעוריו ר"ל רע בזקנותו יותר מבנעוריו וחוטא כל פעם יותר מוכח שאינו מן הארץ עיי"ש. ולפי"ז הנה אם האדם חוטא בנערותו יותר מבזקנותו וממעט אח"כ בחטא זה הוי עונותיו כסדר דרך הטבע אבל אם האדם מגדיל בחטא בזקנותו יותר אז הוי שלא כסדר. והנה יש חוטא דבעי יוה"כ לכפר, ויש שאף יוה"כ אינו מועיל לו לכפר, ויש דאף יוה"כ לא בעי כלל לכפר, לכך זה שהיה רואה קרי ביוה"כ והראו לו מן השמים שאין חפצים בעינוי שלו כמו שפרש"י י"ל בו שני אופנים. או דלא בעי יוה"כ, ולכך אם לא היו עונותיו סדורין לו כסדר והי' להיפך שלא כסדר שבזקנותו חטא יותר מבנערותו מוכח דלא הועיל לו יוה"כ כלל לכך ידאג כל השנה, אבל אם עלתה לו שנה אז מוכח להיפך שעונותיו היו סדורים, לו כסדר הטבע שבזקנותו חטא מעט ובנערותו יותר אז יכול לתלות הדבר בעבע הארץ וממילא לא בעי יוה"כ כלל לכפרה דיוכל לתלות בארץ היינו שטבע הארץ גרמה לו כל זה ולכך אמרו מהו סדורין סדורין בעי לימחל ר"ל כיון שהם סדורים ממילא הוי למחול ודו"ק כי הדברים נכונים, עכל"ה:
סליק מסכת יומא בס"ד. השמטות בדף נ"ג ע"ב בתפלת כהן גדול לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודא. קשה מדוע לא אמר בלשון הקודש לא יסור שבט מיהודה. עיין תרגום ויחי ואמרו בשם הגר"א ז"ל יען שלא הביא עמו ספר לבית ק"ק ול"ה יכול לאמרו בלה"ק בע"פ דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ לכן אמרו בלשון הרגום (עיין בתוס' ב"ק דף ג' ע"ב ד"ה כדמתרגם ע"ש). וכתב לי גיסי הרה"ג מ' בן ציון בלום נ"י אבדקה"י בעעקעש סארוואש יע"א, כי ברמב"ם פ"ד מעבודת יוהכ"פ הנוסח בלשון הקודש ופלא. ולענ"ד י"ל ד' הרמב"ם. כי לומר בע"פ אותו הענין ואותה הכוונה שנאמר בכתב זה אסור לומר בע"פ, אבל כאן דכוונת הכתוב בדרך נבואה שלא יסור שבט מיהודה, וכוונת הכה"ג בדרך תפלה ובקשה שלא יסור וכו, א"כ אין זה הענין הנאמר בכתב, על זה לא שייך איסור דדברים שבכתב א"א רשאי לאומרם בע"פ וא"ש:

[שוב אמר לי בני החרוץ ושנון כ"ה יוסף דוב שיחי' דהרמב"ם ז"ל דייק בלשונו, ולא כתב כלשון הכתוב ולא יסור שבט מיהודה, אלא ולא יסור שבט מבית יהודה עיי"ש ולק"מ ודו"ק]:

בדף ע"ה. והנשיאים הביאו את אבני השוהם תנא נשיאים ממש וכה"א (משלי כ"ה) נשיאים ורוח וגשם אין:

ראוי להעתיק מ"ש בס' ראש דוד להחיד"א ז"ל פרשת ויקהל פקודי בשם הרב הגדול. מהר"ר ישראל זאבי זלה"ה להבין שינוי הכתובים ויקחו לי תרומה ואחר זה כתיב תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם וגם להבין שינוי אחר דכתיב זהב וכסף ונחושת וכו' כולם בוי"ו העטוף אך בשמן כתוב פ' תרומה בלא וי"ו שמן למאור וכו' וכן כתיב אבני שהם וכו' ומדוע שינה הכתוב בפרשת תרומה לכתוב כל הדברים בוי"ו חוץ משמן ואבני שהם. אך הנה אמרו רז"ל שהנשיאים נתעצלו בנדבת המשכן הם אמרו יתנדבו ישראל ואח"כ עלינו להשלים מדי העבודה אבל ישראל קדושים הפליגו בנדבתם עד כי המלאכה היתה דים והותר ונשארו הנשיאים מבחוץ מבלי יכולת להתנדב שום דבר והיינו דכתיב והנשיאים הביאו את אבני השוהם וכו' והנשאים חסר וכמו שפרש"י. ואמרו רז"ל והוא בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל על פסוק והנשיאים הביאו וז"ל. וענני שמיא אזלין לפישון ודליין מתמן ית אבני בורלוות חילא וית אבני אשלמתא לשקעא באפודא ומחתן יתהון באפי מדברא אזלין רברבני ישראל ומייתן להון לצורך עבידתא ותייכן ענני שמיא ואזלין לגן עדן ונסבין מתמן ית בושמא בחירא וית משחא דזיתא וית אפרסמא דכיא וכו' ע"ש. אמר המלקט ראה ראיתי בס' "תורה תמימה" ס' ויקהל שכתב על מאמר חז"ל שלפנינו וז"ל:

אך צ"ע היאך אפשר לומר דהפירוש נשיאים:

עננים, הא כתיב שהם הביאו גם שמן למאור, ושמן למאור מפורש קי"ל דצריך שמן זית, כמבואר ריש פ' תצוה ובמנחות פ"ט א', וזה אי אפשר בשמן שהביאו עננים ואפשר לומר ע"פ מ"ש במנחות פ"ט ב' חטים שירדו בעבים ועיי"ש ברש"י ותוס' וכו' עכ"ל:

ולפי התרגום הנ"ל קושית התורה תמימה מעיקרא ליתא וכמובן] אמור מעתה דאבני השוהם ואבני מילואים ואת הבושם ואת השמן נתונים נתונים המה מאתו יתברך על יד העננים. וכביכול נתן מנת חלקו למראה עיני ממש בנדבת המשכן בשגם לה' הארץ ומלואה והכל שלו, הני מילי באו מאת ה' ממש שלא על יד בני אדם:

וזה רמז הכתוב ויקחו לי תרומה מאת כל איש והדברים כפשטן שאיש איש מישראל יתנדב למשכן. ואחר זה אמר, תקחו את תרומתי כלומר גם אני אתן תרומה כביכול לצורך

המשכן וזהו תרומתי בכינוי, ונמצא ששתי תרומות הן אחת מישראל ואחת תרומת ה':
והדר מפרש הכתוב, וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וכו', הכוונה, לחלק יצא בין נדבת ישראל לחלק גבוה, ואמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם מנדיבי ישראל זהב וכסף ונחושת וכו' עד עצי שטים הן כל אלה נדבת ישראל ומשום הכי כתוב בכולן וי"ו העטוף:
אך שמן למאור כתוב בלא וי"ו לרמוז דעצי שטים הוא סוף נדבת ישראל, ומכאן ואילך הוא נדבת המקום ומשו"ה כתוב שמן למאור וכו' דהני משמן ואילך אינם נדבת ישראל רק נדבת המקום ב"ה ומשום כבוד הנשיאים נכתב ברמז. עכדפח"ח ש"י: עוד שם מבואר בגמרא ובמהרש"א בח"א ד"ה צדיקים לחם וכו' דהמן שירד לישראל לא היה נאכל כמות שהוא חי, אלא לצדיקים, משא"כ לבינונים ולרשעים עיי"ש:
ומיושבים בזה דברי הרדב"ז בתשובה דדבר שנאכל כמות שהוא חי אינו חייב עליו משום מבשל בשבת ולמד כן בדעת הרמב"ם ז"ל פ"ט מה' שבת ה"ג שכתב המבשל דבר שא"צ בשול כלל פטור עיי"ש, והקשה על זה בס' חמדת ישראל דף נ"ב בשם הגאון מקינצק שליט"א הרי מפורש בתוה"ק במן את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אע"ג דמן בודאי היה נאכל כמות שהוא חי עיי"ש, ולפענ"ד פשוט דהרדב"ז אזיל בשיטת הגמ' שלפנינו דזה רק לצדיקים אבל לבינונים ולרשעים לא היה המן נאכל כמות שהוא חי, ולא קשה מידי:
בדף כ"ח: תמר רבא ואיתימא רב אשי קיים אברהם אבינו אפי' ערובי תבשילין וכ':
עיין מ"ש בפנים על הקושי' מאי רבותא דערובי תבשילין יותר משאר מצות דרבנן והבאתי דברי העיון יעקב ז"ל בזה:
והנה כעת ראיתי בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל שכתב דנראה לו להגיה עירובי תחומין מפני כי "עקב" (אשר שמע אברהם וגו') היינו שאדם דש ברגליו וזה תחומין שהמצוה מונח בפעמי רגלים שלא ילך בשבת יותר מן אלפים אמה עכ"ל:
ובשו"ת יד יצחק להגאון מטאלטשווא ז"ל ח"ב סי' קי"ד אות הב' הביא החכם השואל דברי מהר"ץ חיות הנ"ל בשם רבינו הגר"א ז"ל, והקשה דא"כ קשה קושי' הנ"ל מא' רבותא דעירובי תחומין יותר משאר מצות דרבנן, ועיי"ש תשובת הגאון ז"ל בדרך רחוקה, אמנם לפענ"ד אין כאן אפ אפילו ריח קושיא ותמהני מאוד על הגאון ז"ל שמטפל בקושיות כאלו, דודאי לפי הגירסא עירובי תבשילין ולמדו זה ממה שנאמר ותורותי א' דברי תורה וא' דברי סופרים, א"כ הך תיבה ותורותי" כולל לפי דבריהם כל מצות דרבנן א"כ שפיר קשה מדוע בחרו לרמז עירובי תבשילין יותר מכל שארי מצות דרבנן.

אבל כפי הגירסא עירובי תחומין לא קשה כלל מדוע בחרו עירובי תחומין יותר מכל שארי מצות דרבנן, דהא תשובתו בצדו דלכך בחרו לרמז עירובי תחומין משום דזה לרמז בפרטות בתיבת "עקב" אשר שמע אברהם בקולי, דהיינו מה שהאדם דש בעקביו וזה תחומין, שהמצוה מונח בפעמי רגלים שלא ילך בשבת יותר מן אלפים אמה כמש"נ בשם מהר"ץ חיות ז"ל, ולזה נתכוין גם רבינו הגר"א ז"ל באמרו שעיקר הגירסא הוא ערובי תחומין וא"ש: בדף ל"ט: טרף בקלפי כז' אמר רבא קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים, מתקיף לה רבינא בשלמא אינה מחזקת כו' אלא של חול ניקדשוה:

כתבו בתוספות ישנים וז"ל אלא של חול אמאי ליקדשיה, לפי שכבוד המצוה בשל קודש וא"ת לרב יהודה דאמר מצות ליהנות ניתנו (בר"ה דכ"ח) כיון שעושה בשל קודש מצוה שיכול לעשות בשל חול דהגרלה לאו עבודה היא א"כ יהנה משל קידש וכו' עכ"ל :

והקשה בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל מה הקשו הת"י הרי בעל האומר כאן דשל חול היתה הוא רבא ורבא ס"ל בר"ה שם) מצות לאו ליהנות ניתנו והניחו בצע"ג עיי"ש ולפענ"ד לק"מ דהא מבואר בסוגי' דר"ה הנ"ל דמתחילה אמר רבא א' זה וא' זה לא יצא, והדר אמר א' זה וא' זה יצא מצית ללה"נ ע"ש א"כ מקמי דהדר רבא הי' סובר מצות ליהנות ניתנו א"כ שפיר הקשו הת"י מנלי' לרבינא להקשות אלא של חול ניקדשי' דילמא הא דאמר רבא ושל חול היתה מקמי דהדר בי' אמרה וכיון דאז עדיין הי' סובר מצית ליהנות ניתנו א"כ שפיר אסור לעשותו בשל קודש כיון דאפשר לעשות בשל חול א"כ יהנה משל קודש:

ומ"ש הת"י וא"ת לרב יהודה וכו', ולא כתבו וא"ת לרבא קודם חזרה, זה אינו קושי' כלל, די"ל דהת"י ס"ל דהא דאמר רבא בתחלה לא יצא והדר אמר יצא, לא אליבא דנפשי' אמר כן אלא הכל אליבא דרב יהודה אמר' וכמ"ש הריטב"א ז"ל דהא דאמר רבא א' זה וא' זה לא יצא היינו דרב יהודה אמר כן, וכ"כ הבעל המאור ז"ל שם וז"ל, ונראה מדברי הרי"ף ז"ל דהא דאמר רבא א' וא' זה לא יצא תירוצא הוא למימרא דרב יהודה דכי איתמר הכי א איתמר וכו' עכ"ל עיי"ש וא"ש ודו"ק היטב:

והנה חפשתי בספרים המדברים בענין מצות ללה"נ, ולא מצאתי בשום א' שיתעורר בסרגי' שלפנינו, ואגב סחפשתי בספר "אלה המצות" לידידי הגאון החריף מו"ה חיים משולם קויפמאן הכהן שליט"א אבדק"ק גאסטינין פלך ווארשא יע"א, לראות אם לא דבר בזה, מצאתי מרגניתא חדא, מש"ש בדף ל"ה ע"ד, על הקושי' המפורסמת לשיטת הרשב"א ז"ל דגם היכא דאיכא הנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו

א"כ האיך ילפינן דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית הא כלאים אינו חייב אלא דוקא בנהנה דומיא דלבישה דאית בי' הנאה וכמ"ש ביבמות (ד"ד ע"ב) וכיון דמצות ללה"נ והוי כמו שאינו נהנה וליכא איסור כלאים, ואיך ילפינן מזה דעדל"ת הא הכא ליכא עבירה כלל, (וכבר פלפלו בזה רבים מהאחרונים ז"ל בתשובותיהם), וע"ז הביא ידידי הגאון הנ"ל סברא ישרה, בשם הרב הגה"ק אבדק"ק קוטנא ז"ל בעמ"ס ישועות ישראל, דהמצוה רק בהציצית אבל לא בהטלית, והוי כמו מזוזה בבית דהמצוה רק במזוזה, ואם הבית אסור בהנאה כגון בית מוחלט פשוט דאסור לדור בתוכו אף דאיכא ביה מזוזה, הה"ד הכא דהתורה אמרה דבבגד של ארבע כנפות חייבים לעשות בה ציצית, והציצית היא המצוה אבל לא הבגד, ואם עושה ציצית של צמר בטלית של פשתן דכל הטלית אסור משום כלאים אין להתיר משום מצות ציצית ולומר מצות ללה"נ וז"ב עכ"ל, ודפח"ח:

ועל קושי' הגאון מהר"ץ חיות ז"ל על התוס' ישנים הנ"ל נלע"ד עוד, לפי מ"ש הגאון מהו' צבי מליסקא זי"ע בס' הישר והטוב ח"ב דף כ"ח ע"ב בלקוטים לשבועות וז"ל, הנה במס' ר"ה דף כ"ח פליגי אמוראי אי אמרינן מצות ליהנות ניתנו או לאו ליהנות ניתנו, והנה באמת אלו ואלו ד"א חיים, דהנה אחז"ל (ברכות ו') גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים שנא' יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב כך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, והענין הוא דהנה באמת שכר מצוה מצוה, (היינו המצוה עצמה היא שכר על המצוה), כי הצדיקים הגמורים הם עושין מאהבה מצות השי"ת ונהנים מהם, וכמו שאמרו (ברכות י"ז) עולמך תראה בחייך, אבל לפשיטי בני אדם הם לעול ולמשא, רק שהם מקבלים עול מלכות שמים, וז"ש גדול הנהנה מיגיעו, פי' מי שנהנה מהמצוה בעשותה, יותר מירא שמים (שעושה רק מיראה, ואינו נהנה)(שנא' יגיע כפיך כי תאכל, אם תאכל ותהנה מיגיע כפיך אז, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, ולכן אצל הצדיקים גמורים אמרינן מצות ליהנות ניתנו, אבל לפי פסק הלכה אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, דלרבוא דעלמא המצות הם עליהם כגזרת חיק על עבדיו, ולכן אמרינן בשופר של ע"ז לא יתקע ואם תקע יצא עכ"ד קדשו:

וא"כ שפיר הקשו תוס' ישנים הנ"ל מאי מקשה רבינא על רבא, אנא של חול ניקדשי' הא לר"י מצות ליהנות ניתנו ואפי' לרבא דפליג עלי' הא בצדיק גמור י"ל דמוידה לר"י, וא"כ איך עביד הכהן גדול, דהוא מסתמא צדיק גמור, ההגרלה בשל קודש, הא נהנה משל קודש, וא"ש ודו"ק. (ועפ"י דברי' הקדושים של הגאון מליסקא הנ"ל, מיושב מאוד קושי' הנ"ל, איך מוכח מכלאים בציצית דעדל"ת דילמא, התם מותר מטעם מצות לאו ליהנות

ניתנו כמש"ל, אמנם לפי הנ"ל ניחא דהרי אפי' לצדיקים גמורים התירה תורה כלאים בציצית, ובצדיקים גמורים מצות ליהנות ניתנו, אעכ"ח מטעם דעדל"ת הוא וא"ש, והי' ברצוני להאריך בכלל זה, אלא שאין זה מכוונת החיבור הזה, ולכן קצרתי וישמע חכם ויוסיף לקח):

בדף פ"ו תניא א"ר יוסי בר' יהודה עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו. שני' מוחלין לו. שלישית מוחלין לי. רביעית אין מוחלין לו. שנא', (עמוס ב' כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו והנה צריך להבין לפי"ז סוף הפסוק (בעמוס שם) על מכרם בכסף צדיק, וראיתי בזה בהקדמה לס' מנוחת אשר להגאון מטשענגער ז"ל שכתב לבאר הענין עפימ"ש בתורה שאם יחטאו ישראל יזכור להם השם זכות אבות כמ"ש בפ' בחקותי וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, לכן מהני זכות שלשה אבות להגין על ישראל בחטא הראשון זכותא דאברהם רחימא יעמוד למחול העון, ובחטא השני יגין זכותא דיצחק עקידא, ובחטא השלישי יגין זכותא דיעקב שלימא. ולכן על שלשה פשעי וחטאי בית ישראל אשיבנו ואסלח ועל ארבעה שפסק זכותא דאבות להגין לא אשיבנו ולא אסלח ולא יקשה לך הא יש גם זכות שבטי יה הצדיקים, ע"ז משיב הקרא כי שבטי יה חטאו על מכרם בכסף צדיק שמכרו את יוסף. לכן די שיפקיעו את עצמן ולא להגין על זרע זרעם, ע"כ דפח"ח ש"י בענין שמעי' ואבטליון שאמרו לכה"ג ייתן בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן וכו' ראיתי בס' מעגלי צדק עה"ת פ' וירא שמביא בשם אביו בעל מראה יחזקאל זצ"ל, שהעיקר בהקרבנות הי' הכוונה הכל הולך אחר הלב וכן היי באהרן אמנם הכהנים שבבית שני שלא היו ראוין לא היו עושין רק בפועל ולא במחשבה וע"כ הוצרכו הגדולים האלה לעמוד על הקרבנות ולכוון הכוונות (כעין דאיתא בהל' ר"ה בתק"ש המקרא מכוין) וא"כ הם היו עבדין עובדא דאהרן עכ"ד קדשו. ומעין הפירוש הזה הבאתי בשם ס' עבודת ישראל להרה"ק המגיד מקאזניץ זי"ע יעו"ש:

וראיתי ביד יוסף שבגליון העין יעקב ליומא דף ע"א ע"ב שכתב: עיין בשו"ת חות יאיר שהאריך בזה שבוודאי לא דברו (כה"ג ושמעי' ואבטלין) חדודין זה לזה עכ"ל. ואני חפשתי בשו"ת חות יאיר ולא מצאתי בכל הספר שיזכיר הך עובדא דשמעי' ואבטליון בשום מקום. ועיין בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא מ"ש בזה החיד"א ז"ל בפתח עינים ואן להאריך יותר:

במשנה שבסוף המס' "ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל" אמרתי בדרשה א' לליל כל נדרי הפי' דא' מתנאי טהרת המקוה שלא

יהי' חציצה בשום דבר ליכלוך בין מי המקוה לגוף איש הטובל ואז המקוה מטהרתו, וכמו כן צריכין אנחנו לעשות תשובה על עבירות שבידינו ולהסיר כל דבר החוצץ בינינו לבין אלהינו ית"ש וכמאמר ישעי' הנביא ע"ה בסי' נ"ט הן לא קצרה יד ה' מהושיע ולא כבדה אזניו משמוע כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע, הרי שהעבירות שבידינו הן הם הדברים החוצצים בינינו לבין אלהינו שבשמים ית"ש, וכאשר נעשה תשובה שלימה על כל עונותינו ונסיר כל הדברים החוצצים והמסכים המבדילי' בינינו לבין אלהינו ית"ש אז יושיט לנו הוא ית' את שרביט זהב חסדו וצדקתו ויזרוק עלינו מים טהורים לטהרנו מעוונינו, וז"ש מה מקוה מטהר את הטמאים בתנאי ובאופן שלא יהי' חציצה בין גוף הטובל להמים שבמקוה, אף הקב"ה מטהר את ישראל, בתנאי ובאופן שלא יהי' חציצה מהעונות וחטאים ופשעים בינינו לבין אלהינו שבשמים ית"ש וא"ש:

ובדברי שאול (דרשות לש"ש ושה"ג) דף ל"ז ע"א כתב דלכאו' יל"ד דהכוונה הפשוטה של מקוה ישראל הוא לשון קיווי ומה ענין למקוה, אלא י"ל דהנה מה שצריך ריצוי חבירו הוא אף לאחר שהשיב את הגזילה צריך שירצה את חבירו ויפייסנו שלא יהי' לו עליו תרעומת כמבואר בב"ק דף צ"ב ובהל' יוכ"פ סי' תר"ו, והטעם הוא כדי שיהי' שלום בין אדם לרעהו ולא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום, ועיין במדרש רבה פ' פינחס שגדול השלום שאף שחטאו בעגל בו' שנא' חבור עצבים אפרים הנח לו חלק לבם עתה יאשמו. וזה המליצה מקוה ישראל. שענין המקוה שנאסף למקום אחד מ' סאה שיעור מקוה ובזה נטהר הטמא. בך ישראל אינם מטוהרים רק בשעה שיתקבצו כולם ויהיו לאגודה אחת, ולפי"ז לא יצא מקוה ממשמעותו שהוא לשון קיווי, ורק שהתקוה הוא ע"י השלום והוא ענין מליצה על מקוה ישראל שיתקבצו יחד. ובלצ"ג אמן עכ"ל הטהור:

באורח ישרים על אגדות הש"ס ח"ב כתב על הגמ' כתובות דף ק"ג ע"ב ההוא יומא דאשכבתיה דרבי נפקא בת קול ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב ב ע"כ. הגאון הצדיק מו"ר ר' ישראל סלאנטער זצל"ה. פעם אחת בעת התעוררו לתשובה ביוה"כ קודם כל נדרי, בכה עד מאד ופתח ואמר. אוי נא לנו מה נעשה כי הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו, ובאר את דבריו. כי רבי סבר שיוה"כ מכפר אף בלא תשובה. כי היום עצמו מכפר ורבנן ס"ל כי דוקא עם התשובה מכפר יוה"כ, ואמר כי באם היינו פוסקים שהלכה כרבי מחביריו, לא היינו יראים כלל מאימת יום הדין, כי היום עצמו הי' מכפר על עונותינו אף בלא תשובה, אבל לא כן עכשיו שאין הלכה כרבי נגד חביריו, והלכה היא כרבנן כי דוקא עם תשובה מכפר היוה"כ, ובלא תשובה אינו

מכפר, וא"כ עלינו לעשות תשובה אמיתית, ואז יכפר עלינו גם היום עצמו, ובאר בתוך דבריו גם את המאמר הזה, מדוע דוקא ביום פטירתו של רבינו הקדוש יצא בת קול כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן הוא לחיי העוה"ב ומדוע לא יצא הב"ק הזה גם בעת פטירת תנא אחר ? ואמר כי נמצא בזוה"ק שביום שהי' נפטר איזה תנא, אותו היום היה נקרא הילולא שלו ובאותו היום היו פוסקים במתיבתא דרקיע כאותו התנא, ככל פסקיו ודיניו, והנה ידוע מאמרם ז"ל כשם שיוה"כ מכפר כך מיתת צדיקים מכפר, וא"כ לדעת רבי שסובר שיוה"כ מכפר אף בלא תשובה, כך הי' יום מיתתו מכפר נ"כ כיוה"כ בלא תשובה, וכאשר פסקו אז במתיבתא דרקיע באותו היום ככל פסקיו, א"כ כיפרה מיתתו אף בלא תשובה, וא"כ כל מי שהי' אצלו בעת פטירתו נתכפר לו, והוא מזומן לחיי העוה"ב, ע"כ דפח"ח. והנה העתקתי דבריו לפי שהם יקרים ונחמדים מאד, אבל בגוף הקושי' לא הבנתי, לפי מה דאיתא במדרש רבה על קהלת פ"ט סי' י' (המובא בעץ יוסף על הע"י כתובות דף ק"ג ע"ב) שביום שמת רבי הספידוהו י"ח פעמים ונתארך להם היום עד דאתא כל אחד ואחד מישראל לביתו ומדליק לו את הנר וצולה לו דג וממלא לו חבית של מים ועד שעשה האחרון שבהם שקעה החמה וקרא התרנגול התחילו להצטער אמרו ווי שמא חללנו שבת יצתה בת קול ואמרה כל שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי העוה"ב ע"כ. אם כן לא קשה כלל מדוע לא יצא הב"ק הזה בעת פטירת תנא אחר: אך אולי יועילו לנו דברי הגאון הנ"ל לתרץ בהם קושי' התוס' בכתובות שם שהקשו על הב"ק שאמרה מזומן לחיי העוה"ב, הלא כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ולהנ"ל י"ל דאעפ"י דכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב היינו דוקא כשעשו תשובה לפני מותם ומתו מתוך תשובה, אבל באשכבתי' דרבי יצאה ב"ק דמזומן לחיי העוה"ב אפי' בלא תשובה משום דפסקו באותו היום כרבי דיוה"כ מכפר אף בלא תשובה וההי"ד מיתת צדיקים כנ"ל, כן אפשר לומר. מיהו קושי' התוס' הנ"ל גם בלא"ה יש ליישב דחיי העוה"ב היינו בעולם שאחר תחיית המתים וכמ"ש בפי' הרע"ב בסנהדרין פ"י מ"א יע"ש ולזכות לתחה"מ צריך שיהי' לו חלק בתורה כמ"ש חז"ל בכתובות דף קי"א ע"ב בפ' כי טל אורות טלך כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכו' אלא התקנה להנות ת"ח מנכסיו, ועי"ז יש לו חלק בתורה וזוכה לעמוד בתחה"מ, וז"ש כל ישראל יש להם חלק בתורה המביאם לעוה"ב, (ולכן לא קאמר סתם כל ישראל יש להם עוה"ב ודו"ק) והתנא על הרוב ידבר דרובו ככולו, אבל כל דהוה באשכבתי' דרבי יצתה ב"ק ואמרה מזומן הוא לחיי העוה"ב אף אם אין לו חלק כלל בתורה וא"ש ודו"ק:

תם ונשלם מסכת יומא תהלה ותפארת לשומר ישראל ומסכיבם כחומה:

ילקוט גרשוני על מסכת סוכה

ט:

ריב"ב אומר כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנא' חג הסוכות שבעת ימים לה' מה חג לה' אף סוכה לה': כתב בס' דברי שאול לכאן לכאורה יפלא קרא למה לי ולמה לא יחול שם שמים על הסוכה הא הוא מצוה. ולפענ"ד הכוונה נפלאה דהנה שלמי חגיגה כולו לבעלים רק האימורין לגבוה ואפ"ה נתקדשה כל החגיגה עד שכולה נקראת חגיגה והטעם שכל הבשר נתקדש ע"י שהאימורים נקרבין לגבוה כמו כן מצות סוכה אף האכילה ושתיי' ושינה בסוכה נתקדש ונטהר עד שכולה מקרי לה' ואין חילוק בין לומד לאוכל ושותה בסוכה שכולו נקרא לה' והבן עכ"ל: כ"ה. והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא מהתם נפקא דתניא ויהי אנשים אשר היו טמאים וכו' אלא עוסקים במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בע"פ וכו' עיין בפירש"י ועיין בספרי ילקוט הגרשוני על ספר א"ב באות העוסק במצוה כו' מש"ש בזה וינעם לך. ועיין בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל לכאן מה שהקשה ע"ד הראב"ד והתוס' פסחים דף צ', ובמח"כ לא זכר סר דברי הצל"ח פסחים שם שכבר העיר בכ"ז עיי"ש, [וע"ע בתשו' מהרי"א הלוי ז"ל בחלק הדרשות שנדפסו בסוף ח"ב דף פ"ו עמוד ג' מ"ש בזה וינעם לך]: כ"ז:

אר"י מנין שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנא' מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת מכלל דבחודש ושבת מיחייב אדם להקביל פני רבו ומקשים דפתח ברגל וסיים בחודש ושבת. ועיין בחידושי גאונים שבגליון הע"י מ"ש בזה בשם הגאון ר' יהונתן ז"ל. והוא מובא בס' אהבת יהונתן בהפטורת פרשת החודש בפסוק והשתחוו עם הארץ וכו' עיי"ש. מ"ש בזה בספרי ילקוט הגרשוני ח"ר על ש"ע או"ח ר"ס ש"א ע"ש. [ועיין לקמן סוף מגילה בד"ה וזה דבר השמטה מ"ש בזה בשם אהבת יהונתן בהפטורה ליום ב' דשבועות]:

מעשה בר"א ששבת בגליל העליון בסוכתו של ריבר"א כו' הגיע חמה לסוכתו א"ל רבי מהו שאפרוש עליה סדין א"ל אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט וכו' הגיע חמה לחצי הסוכה וכו'. עיין בטו"ז או"ח סי' תרכ"ט ס"ק כ"ב מ"ש בביאור מאמר זה. ועיין להגאון ר' אלעזר פלעקלש ז"ל בספרו חזון למועד חזיון י"ג מש"ש בזה. ותורף דבריו דהך מילתא אי סוכה הוי אוהל ארעי או אוהל קבע תלי' בזה אי שבעה ימים הויין ארעי או קבע עיי"ש באורך. והנה כבר קדמו במקצת הגאון בעל "עיון יעקב" כאן אלא שהוא כתב להיפוך דר"א סובר דסוכה הוי אוהל ארעי ואין בו איסור משום

מוסיף אוהל רק שלא רצה לומר לו בפירוש לפי שלא אמר דבר שלא שמע מרבו ולכך אס"כ יצא כפירש"י עיי"ש:

מנין שאפי' שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד שנאמר ועלהו לא יבול: פי' בהקדמה לס' נטע שורק עה"ת דשיחות חולין של תיח לוטה בם מוסר השכל ולימוד נכון ואף אם בראשית השקפה לא נדע ולא נמצא בם מועיל אבל צריכין אני ללמוד ולדרוש ולהבין הדברים ואז בודאי נמצא ברכה בם גם איזה לימוד או מוסר כי אנשים השלימים לא יבלו זמנם בהבל וריק, וז"ש שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד ושקידה והבחנה, ותמצא שהמה דברים עתיקים, חולין שנעשו על טהרת הקודש מלאים פרי תבונה, ומביאים ראיה שנאמר ועלהו לא יבול, לא לבד הפרי אינו הולך לאיבוד, אלא גם העלים לא יבול ולא נופל הוא מהם עיי"ש:

ובס' יין הרקח מהגאוה"ק ר' משה טייטעלבוים זצ"ל כתב, שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד ר"ל דשיחתן הוא שצריכין לימוד שעדיין לא למדו כלל, וכמו דאיתא במג"ע בפסוק והנה דרש דרש שהוא באמצע התורה, אבל המונים סוברים שכבר למדו כל התורה כולה עכ"ד ודפח"ח ובשם הגאון ר' מנחם פרויסטיץ אבד"ק צעהלים ז"ל שמעתי דת"ח רגיל לדבר תמיד בדברי תורה, אמנם באמת צריך לידע גם שיחות חולין:

כדי שיוכל לדבר עם עמי הארצים, ואם איננו בקי בשיחות חולין אזי צריך לו ללמוד ולרכוש לו ידיעה ובקיאות במילי דעלמא שהם שיחת חולין אצל ת"ח. למען ידע מה לדבר עם הע"ה, וז"ש שיחות חולין של ת"ח שיהיו הת"ח בקיאים בשיחות חולין, צריכין לימוד ושקידה כי בלתי לימוד לא ידעו מה לדבר עם הע"ה, וכאשר ישבו בחברת ע"ה יהיו כאלם לא יפתח פיו ויהיו לבוז ח"ו בעיני הע"ה וק"ל:

עוד ראיתי בס' א' ע"ד הלצה, דשיחת "חולין" של ת"ח:

כגון רש"י ושאר ראשונים ז"ל שקוראין. בכל מקום מס' חולין בשם "שחיטת חולין":

צריכין לימוד והבנה מ"ט עשו כן אבל הטעם פשוט דלא יתכן לקרות המסכתא סתם מס' חולין, דהוה משמע דזאת המס' הוא חולין ח"ו ואינו קדושה כשאר המס' לכך שינו רש"י ושאר ראשונים ז"ל וקראוה בכ"מ בשם שחיטת חולין ודו"ק היטב:

ל. אר"י משום רשב"י מ"ד כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה וכו':

הנה לעיל מיני' יליף מוהבאתם גזול את הפסח גזול דומיא דפסח, ומה שהוצרך ללמוד זה עוד מקרא דשונא גזל בעולה, עיין בחדושי חת"ס ז"ל לכאן מ"ש בזה, ולפ"ר נ"ל בזה, דמוהבאתם גזול לא ידענא אלא אם הקרבן עצמו הוא גזול, דאז כל הקרבן כולו בא בעבירה, אבל אם רק מעורב במעותיו איזה ממון של גזל וקונה עבורם קרבן הו"א דלא

מיפסל, קמ"ל קרא כי אני ה' וגו' שונא גזל בעולה, אפי' אם העולה עצמה אינה גזולה, רק יש בה איזה צד של גזל ג"כ היא שנואה לפניו ית' ולא לרצון יחשב וא"ש:
ל"ד. קח על מים רבים צפצפה שמו (יחזקאל י"ז) א"ר אבהו אמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה, והם שמו עצמם כצפצפה בין ההרים פי' בחדושי חת"ס ת"ל, אני אמרתי וכו' כלומר שאפילו הריקנים שבהם הנמשלים בערבה, יהיו כקח על מים רבים של חכמי תורה, ומליאים מצות כרמון עפ"י חכמי הדור, והם שמו עצמם כצפצפה המצפצפים ומלעיגים על נביאי ה' וחכמיו בעוה"ר ופיהם דומה למסר עכ"ל הטהור:
ל"ה באמת אמרו בן מברך לאביו (פירש"י בהמ"ז) וכו' אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו:
כתב חת"ס ז"ל בשם מורו הפלא"ה ז"ל בחידושי תורה, אין זה קללה, אלא כלפי שפירש"י פ' בחקותי, ותאכלו ולא תשבעו, זהו מארה בבני מעים שלא ישבע מאכילתו, א"כ מארה זו טובה לו, כי אם היה שבע ונתחייב בבהמ"ז מדאורייתא לא היו אשתו ובניו הקטנים יכולים להוציא י"ח, אבל אם איננו שבע יכולים להוציאו י"ח, עכ"ד ודפח"ח:
אמר רבא לא לימא אינש ברוך הבא והדר בשם ה' אלא לימא ברוך הבא בשם ה' כהדדי וכו' אמר רב ספרא משה שפיר קאמרת אלא וכו' אסוקי מלתא ולית לן בה, פירש"י הואיל וכוונתו לגמור לית לן בה הכוונה נ"ל עד"מ דקאי על הברכה שמברכים לאותן הבאים בברית איזה חבורה קדושה, וע"ז אמר רבא לא לימא אינש ברוך הבא לאנשים שלא נודע כוונתם אם באים בברית החברה לש"ש או לא, על סמך כי והדר בשם ה', דאח"כ יהיה בודאי כוונתם לש"ש, דמתוך שלא לשמה וכו', אלא לימא ברוך הבא בשם ה' כהדדי, כלומר לא יברך ולא יקבל רק חברים כאלו הבאים תיכף בשם ה' וגלוי וידוע לכל שכוונתם מיד לשם שמים, וע"ז א"ל רב ספרא, משה (פירש"י גדול הדור) שפיר קאמרת כלומר לחברה שיש בתוכה גדולי הדור כמותך בודאי ראוי שלא יקבלו חברים רק אנשים כאלו שידוע מכבר שכוונתם לש"ש אבל מ"מ בעבור זה אין ראוי למנוע מלקבל חברים סתם, כי אסוקי מלתא היא ולית לן בה, הואיל וכוונתם לגמור לשם שמים בודאי לבסוף יבואו לשמה, וא"ש ודו"ק: מ"ג:
מעשה בר"ג כו' ולא היה לולב אלא לר"ג בלבד שלקחו באלף זוז כו' למ"ל למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה מצות חביבות עליהן:
בס' ערוך לנר מדקדק לשון "עליהן" דהלא רק ר"ג לקחו באלף זוז וא"כ לא הול"ל רק להודיעך כמה מצות חביבות עליו. ומתרץ בפשוט כי למה נתן ר"ג בעבור הלולב אלף זוז

ולא לקחו בזול יותר, אלא ודאי שהיו שם הרבה אנשים שרצו ליתן עבורו ת"ת או תת"ק זהובים ואחד רצה ליתן עבורו תתקצ"ט זהובים וע"כ היה ר"ג מוכרח ליתן עבורו אלף זוז וא"כ מדלקחו ר"ג באלף זוז שפיר מוכח כמה מצות חביבות עליהן על כל ישראל וק"ל:
מ"ל. קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש תורה מאי היא אמר רב המנונא תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב:
כ' בעולת חודש ח"ב מאמר קצ"ג שדקדקו בלשונם ואמרו מאי תורה תורה צוה לנו משה וגו' שלא יכשלו בהם בני האדם שאינם מהוגנים ויאמרו מה שהזהירו רז"ל קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה היינו תורת האדם מעט טבעיות ונימוסיות כפי כחו של תינוק, ולכן אמרו מאי תורה, תורה צוה לנו משה, ולא בתורת האדם בנימוסות ודעות, הבנויות על יסודות הרעועות, עיי"ש:
מ"ה:
וא"ר חזקי' אר"י משום רשב"י ראיתי בני עלייה והם מועטים כ' בס' דברי שאול שמעתי קושיא בשם ס' א' ושמו שער היחוד שהקשה אחרי דתזוהר אמר שאנשים אשר לא למדו חכמת הקבלה אין בכלל הצדיקים והרי הוא בעצמו אמר שבני עלייה מועטים הם. והשבתי דבאמת יש מבוא לבא אל דרך אלקים ע"פ התורה הנגלית ומשם ימשך אל דרך חכמת הקבלה והנה אם עולה ע"פ דרך הזה אז אשרי וטוב לו אבל אם יעלה אל חכמת הקבלה בלי דרך הנגלה אז יוכל לקצץ בנטיעות ח"ו, והדמיון מי שרוצה לעלות לעלייה בלי סולם. כי אז יוכל לשבור ידו ורגלו, וז"ש ראיתי בני עלייה והם מועטים, היינו שיהיו תיכף בני עלייה בלי מדרגות התחתונות זה מועטים הם:
[ובס' א' ראיתי פי' ראיתי בני עלייה, והם, אם תרצה לדעת מי הם הבני עלייה, ע"ז אתן לך סימן, "מועטים" אם תראה צדיקים שהם ענוים ושפלים בעיני עצמם (ע"ד שדרשו חז"ל בפ' כי אתם המעט מכל העמים וגו' בשעה שאני נותן גדולה לישראל הם ממעטים עצמם לפני), הן המה הבני עלייה]: אם שנים הם אני ובני הם. מי זוטרי כולי האי והאמר אביי לא פחות עלמא מל"ו צדיקי כו' לא קשיא הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר וכתב מהרש"א עיין פירש"י ועוד פי' בערוך, בר בלשון תרגום בן, כלומר שיהא צדיק ובנו כמותו כמו ר"ש ובנו ר"א מועטין וכו' ע"ש עכ"ל. ובס' לקוטי חבר בן חיים א"ר (דף ו' ע"ד) פי' כי רוב הצדיקים במותם לא יעלו אל מקים שנאצלו ממנו רק ברבות הימים ע"י בניהם ותלמידיהם אבל ר"ש ובנו לא הוצרכו לזה כ"א בצאת נפשם שבה אל מעון הקדושה, והיינו דאמר הא דרשב"י ובנו דעיילי בלא בר בלא בניהם ושאר צדיקים עיילי בבר עכ"ל: מ"ח:

ולמנסך אומר לו הגבה את ידך שפעם א' ניסך א' על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן עיי' בהכותב בשם הרמב"ם בפי' משנה הזו ניסוך המים בחג הלמ"ס כו' ואותן שאינן מאמיני בניסוך המים ולפיכך כשניסך זה מים על רגליו רגמוהו כל העם באתרוגיהן כו' עכ"ל. הכוונה נ"ל דהנה גם אתרוג אינו מפורש בתורה שבכתב רק פרי עץ הדר אבל עפ"י התורה שבע"פ ידענו שכוונת התורה על פרי האתרוג (ועיין בס' בינה לעתים בסוף דרוש ל"ד) ולכך כשניסך צדוקי זה המים ע"ג רגליו רגמוהו כל העם באתרוגיהן מדה כנגד מדה דלדבריו שמכחיש בתורה שבע"פ א"כ אין מצוה באתרוג וא"כ מותר לזורקו ודו"ק:

א"ל ההוא מין דשמי' ששון לר"א עתידיתו דתמלו לי מים לעלמא דאתי דכתיב ושאבתם מים בששון א"ל אי הוה כתיב לששון כדקאמרת השתא דכתיב בששון משכיה דההוא גברא משוינן לי' גודא ומלינן בי' מיא כ' בס' "עיון יעקב" עיין בתשובותי ח"ר סי' פ"ט ויש מכאן ראיה לדברי דבחזקת מלחמה מותר ליהנות מעורם עיי"ש עכ"ל. והנה תשו' שבות יעקב אין מצוי אתי. אך לפ"ר לא ידענא שום קושיא דהא כתבו התוס' בנדה נ"ה ע"א ד"ה שמא וכו' דעור האדם מותר בהנאה יעו"ש:

נ"ב. לע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר גבוה ורשעים נדמה להם כחוט השערה וכו' צדיקים בוכין היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כו' פי' בס' עין הבדולח כי האמת כן עפ"י מאמרם ז"ל כאן בסמוך כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימני וא"כ יצרם היה כהר גבוה ולרשעים נדמה כחוט השערה להראותם שלא היו יכולים למשול בחוט השערה כי היה רק בערך הזה וכן פי' בעולת חודש ח"ב מאמר כ"ט עיי"ש:

ואת הצפוני וגו' זה יצה"ר שצפון כו' עד כי הגדיל לעשות:

פי' בס' ע"ה הנ"ל עפימ"ש בשם ח"א בגמרא שוחט משום מאי מיחייב רב אמר משום צובע ואמר דרך מוסר כי כתבו הספרים, טעם עונש יצה"ר לעתיד, היות שבראו השי"ת להסית לרע, ולא להסתיר מעשיו כמתחכם לצבוע רע לטוב ולזה יענש, ונודע הוא יצה"ר היא מלאך המות ר"ל, וז"ש ברמז שוחט משום מאי מחייב רב אמר משום צובע ודפח"ח. וכבר ביארנו בגדר זה נקרא צפוני שמסתיר מעשיו ומצפין הרע כדי להכשיל וע"ז לא נצטוה ויענש. וזש"ה ואת הצפוני, ואמרו זה יצה"ר שצפון כו' ארחיק והדחתיו וגו' היינו אענשו, וסיים כי הגדיל לעשות יותר ממה שנצטוה כי לא צויתיו שיהיה צפון וכנ"ל וא"ש:

כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו:

פי' בהקדמה לס' שב שמעתתא מהג' קצו"ח ז"ל דהענין כמ"ש חז"ל שהי' אומרים לשליח שהוליך השעיר המשתלח הרי לחם הרי מים ואמרו מעולם לא הי' צריך אדם לכך רק שאין דומה מי שיש לו פת בסלו וכו' כן נמי כל הגדול מחבירו ובפניו כל דלתים סגורות מלעבור איזה עבירה והנה אצלו דבר שאי אפשר בשום אופן לעבור על מצות ה' והרי אין לו פת בסלו כי בשום אופן לא יוכל לבא לידי התאוה ההוא ואז יצרו מתגבר ויבליג עליו, משא"כ הקטן במעלתו שיוכל לעבור באיזה אופן מאופנים על המצות הרי פת בסלו ולא תקיף עלי' יצרי' כיון דאי בעי עביד יעו"ש בדבריו כי נעמו:

תנא דבי ר' ישמעאל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו' שמעתי עפימ"ש לעיל דיצה"ר הוא צובע שמצביע הרע לטוב ואומר על עבירה שהוא מצוה. ולכך עצה טובה קמ"ל משכהו לביהמ"ד ואמור לו ניתי ספר ונחזי אנה כתוב מצוה זו. ופירשו בזה מאמר דהמע"ה שמרה נפשי כי חסיד אני, כי החסיד עושה לפנים משורת הדין, וא"כ א"א לומר ליצה"ר שיראה לו מצוה זו באיזה ספר, כי החסיד הלא צריך עשות לפנים משורת הדין ולכך אמר דוד שמרה נפשי מפיתויי היצה"ר כי חסיד אני וק"ל:

ובס' עולת חודש ח"ב מאמר ל"א כתב כי הנה היצה"ר בא לו לאדם בחזקה שיש עמה טענה שראוי לשמוע בקול דברו כי הוא זקן ורגיל כי הוא מזדווג להאדם מיום לידתו, אבל יצר טוב מהגם שהוא חכם, ומגיד לאדם מה טוב אעפי"כ הוא נער ורך בשנים, דהוא מזדווג להאדם מיום י"ג שנים ואילך, אמנם כבר אמרו (ב"ב ק"כ א') בישיבה הלך אחר זקנה, וכ"ה בש"ע יו"ד סי' רמ"ד סי"ח, וז"ש אם פגע בך מנוול זה, שיבא אליך בטענה והדרת פני זקן וכסיל, כי לו משפט הבכורה משכהו לבית המדרש ששם הולכים אחר החכמה, ויש ליצר טוב דין קדימה להקדימו לכל דבר שבקדושה, כי הוא יניק וחכם טובא, ואף שהמע"ה מכריז ואומר טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל]:

אמרו עליו על הלל הזקן כשהי' שמח בשמחת השואבה אמר כן אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן:

כבר הקשו היתכן שהלל העניו יאמר כן ופי' הפלאה ז"ל הכוונה דיש בני אדם שאומרים מי אנכי שאזכה לעבוד את מלך מלכי המלכים הקב"ה ומה נחשב עבודת אדם ילוד אשה הנוצר מטפה סרוחה בעיני רבון כל העולמים אשר אין סוף לגדולתו, אך באמת טעות גדול הוא וח"ו לומר כן כי אז אפילו מלאכי עליון אינם ראויים לעבוד את הקב"ה כי אל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש, גם מלאכי מעלה משרתי עליון רחוקים הם מהשי"ת בתכלית ההרחקה ואין להם שום דמיון כלל למלך אל רם ונשא, ואם המה ראויים לעשות שליחותו ולעבוד עבודתו, גם אנחנו שוכני ארץ ויושבי תבל ראויים לזה. וז"ש

הלל אם אני כאן, אם שפל ונבזה כמוני ראוי לעבוד את ה' ולהיות שמח כאן בשמחת בית השואבה וליטול חלק בשמחה של מצוה, אז הכל כאן, אז כל ישראל ראויים לזה בקו"ח ממני," ואם איני כאן כלומר אם אני אחשוב ואדמה בנפשי שאין אני ראוי לעבוד את ממה"מ הקב"ה הרם ונשא וגבה מאד, אז אני שואל מי כאן, מי הוא זה ואיזהו כאן בכל העולם כולו שיהי' ראוי לעבדו, הלא גם שנאני שחק כאין וכאפס נחשבו נגדו ית' ואם עבודתם חשובה בעיני ה' אז גם עבודתנו חשובה ויקרה בעיניו ודפח"ח:

רגלוהי דבר אינישׁ אינון ערבין ביה לאתר דמיתבע תמן מובלין יתיה: פי' באבל כבד שבס"ס קול יעקב לה' מגלות כי במות איש אחד מסבת מיתתו מתפחדים וחוזרין בתשובה ומטיבים מעשיהם ופועל במיתתו יותר מבחייו. וז"ש רגלוהו דבר אינש כו' כי לפעמים אנו רואים אחד בא ממקומו לעיר אחרת ומת שם ואין זה כ"א שאנשי העיר צריכין לפעולת מיתתו וע"כ אמרו לאחר דמיתבעי בלשון התפעל כלומר שהמקום צריך אליו ולפעולתו. וזה טעם שצותה תורה והטילה חיוב הכפרה על העיר הקרובה אל החלל ולכאורה קשה וכי בשביל שהמה קרובים לו מוכרח שמשם בא הרוצח אבל לפי"ד הנ"ל יתכן שאעפ"י שהרוצח הוא ממקום אחר עכ"פ מי הביא את האיש ההוא שמה להיות נרצח קרוב להם ומדוע לא נהרג במקומו, אם לא בעוונם נרצח והמה צריכים לפעולת מיתתו כאשר זכרנו, ע"כ המה הסבו את מיתתו ולכן מחוייבים להביא כפרה עכ"ד הנעימים:

אמרו עליו על רשב"ג כשהי' שמח שמחת בית השואבה הי' נוטל שמונה אבוקות של אור וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה וכשהוא משתחוה נוגע ב' גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה. לוי אחוי קידה קמי' דרבי ואיטלע. כו' לוי הוה מטייל קמי' דרבי בתמניא סכיני ושמואל קמי' דשבור מלכא בתמניא מזגי חמרא אבייּ קמי' דרבה בתמניא ביעי ואמרי לה בארבע ביעי בס' ילקוט אליעזר ערך מנורה אורה אות ה' הביא בשם ס' דרש משה שכתב ביום שמ"ע היו חכמים בתכלית השמחה העליונה וכו' ורשב"ג גדול מחכמי ישראל נטל ח' אבוקות של אור בידו אחת, כי ידו היינו רשותו ורשב"ג תפס האור והנוגע של כל החכמות ברשותו ובידו, שהם שבע החכמות הנשפעים מאתו ית' מצורף אל החכמה האמתית שבידו כבר והיא השמינית, ואם היותו תופס בכולם כענין שנאמר גם מזה אל תנח ידך, בכל זה הבדיל בין הקודש ובין החול, ולזה זרק אחת, ר"ל כאשר הספיק כדי החיוב מאותן חכמות, תוכן אכל קליפתן זרק אחת ואחת, ולא קיבל בלתי אם החכמה האמתית הקדושה. אחת היא ברה, וזה שאמרו ומקבל אחת, גם מיד שנעץ שכלו בחוזק

באותן החכמות ונראה כמשתחוה ומודה בהם לאהבה אותם, הנה תיכף זקף כח שכלו מהם בחוזק יד על בלי כי המשיך והטה את לבבו ללכת אחריהם ולדבקה בם, וזה מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן, כי כאשר ירד איש לבא לקחת לו אותן החכמות לא במהרה ינתק ויפרד אדם מהן כי יטו לבבו, ואמרו לוי אחוי קידה ואיטלע, ר"ל אף שלוי גדול מחכמי ישראל עכ"ז כאשר רצה לעלות לראות בזה הדרך של רשב"ג היה צולע על יריכו, שכמעט אותן החכמות הטו את לבבו, ונתאמת המאמר אין כל בריה יכולה לעשות כן. ע"כ פעם אחר עשה לוי זה המעשה בשמונה סכינים, מה שיורה על חוזק השמירה ותוקף הזהירות, לבלתי יוזק מפאת אותן החכמות, כמה שנאמר ושמת סכין בלועיך אם בעל נפש אתה, ושמואל מטייל קמיה דשבור מלכא בשמונה מזגי חמרא, כשהיה מתווכח ומעמיק ומטייל באותן החכמות לפני מלך פרס שיעשה זה המעשה כהלכתו כנסכו שלא ימזגם ויערבם וימשך אחריהם פן ישתה וישכח ראש"ו. ואביי בשמונה בצים. להיותו נזהר ממהירות שטיפת רדיפת אלו החכמות היורדים חדרי בטן ומתגלגלים כבצים, כי היזק אלו החכמות נקל ומהר כשבירת בצים הללו, ויש מי שאומר שמיעט עוד במעשה הזה עד שלא למד בכל החכמות ויחלק אותם לחצי, וזה ואמרי לה בארבע ביעי עיי"ש:

תניא אר"י בן חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו פי' הגאון כתב סופר ז"ל ע"ד היכי תמצא שאדם יראה שינה בעיניו כי כשהאדם ישן עיניו סגורות ואי אפשר לו לראות שינה. אבל אפשר שיראה בעיניו שהוא יושב ובטל ואמרו חז"ל יושב ובטל כישן דמי ואז יוכל לראות שינה בעיניו. וז"ש ר"י בן חנניה כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו, כי כל היום וכל הלילה לא ישבנו בטל רק תמיד עבדנו את ה' בשמחה ודפח"ח:

בשעה שכרה דוד שיתין, קפא תהומא ובעי למשטפיה לעלמא, אמר דוד מי איכא דידע דשרי למיכתב שם אחספא ונשדיה בתהומה ומנח וכו' נשא אחיתופל קו"ח בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמר' תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים לעשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים עאכו"כ א"ל שרי עיין פירש"י במס' מכות י"א ע"א דפי' מי שרי למיכתב שם פן מחקוהו המים ועובר משום ואבדתם את שמם כו' לא תעשון כן כו' עכ"ל. ובתשו' מהר"ם שיק חא"ח סי' קט"ו הביא מורי הגאון ז"ל להקשות ע"ז מש"ס דשבת ק"כ ע"ב דמבואר דאם שם כתוב על בשרו שרי לטבול משום דכתיב לא תעשון כן כו' עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי וא"כ לפי"ז מאי מספקא לי' לדוד הא אפילו אם ימחקוהו המים הוי רק גרמא ושרי. עיי"ש מ"ש בזה. והנה לפ"ר

רציתי לומר לפימ"ש בקונט' באר בשדי (הנספח לשד חמד כללים מערכת הכ"ף) מכתב י"ד דבעימ"ש במנחת חינוך מצוה תל"ז דמוחק השם עובר מלבד הל"ת דלא תעשון כו' גם אעשה דאת ה' אלקיך תירא דלא גרע ממוציא ש"ש לבטלה דעובר בעשה זו וכ"כ גם בשו"ת תורת חסד להגאון מלובלין ז"ל א"כ לפי"ז גם גרם מחיקה אסור משום העשה דאת ה' אלקיך תירא דהא דגרם מחיקה שרי היינו משום דכתיב לא תעשון כו' ואמרינן עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי אבל בעשה דאת ה' אלקיך כו' לא כתיב עשייה א"כ אפי' בגרמא עובר בעשה. ודוקא בהי' שם כתוב על בשרו דבלא"ה עומד להמחק כמ"ש סברא זו בתשב"ץ ח"א סי' ב' לכן אין כאן משום בזיון השם דבלא"ה אזיל לאיבוד לכך ליכא משום את ה' אלקיך תירא ואין כאן איסור רק משום לאו דלא תעשון כו' דבזה אין חילוק בין עומד להמחק או לא דהרי הלאו קאי על המ"ע ואבדתם את שמם מן המקום התוא דכתיב בע"ז ובע"ז ודאי אף דבלא"ה אזלא להתעקר וליאבד מ"מ המצוה לאבדה בידים וע"ז קאי הלאו דלא תעשון כו' וא"כ אף דעומד להמחק אסור ולא שרי אלא משום גרמא דרק עשייה הוא דאסרה תורה אבל משום העשה דאת ה', תירא בזה שפיר שרי משום דבלא"ה אזיל להמחק אין כאן משום בזיון השם לכך מותר גרמא, אבל בעלמא היכי דהשם אינו עומד להמחק בזה אפי' גרם מחיקה אסור משום העשה דאת ה' אלקיך תירא עיי"ש באורך דמתרץ בזה מה דה דהשמיטו הטור וש"ע מלהשמיענו דגרמא במחיקת השם שרי ולפי"ז א"ש דאף דליכא לאו דלא תעשון כן מ"מ אסור משום העשה דאת ה' אלקיך תירא ודפח"ח. וא"כ לפי"ז מיושב שפיר קושי' הנ"ל דשפיר הי' דוד מסופק אי שרי למיכתב שם אחספא ונשדי' בתהומא דכיון דאין השם הזה עומד להמחק א"כ אפי' גרם מחיקה אסיר מחמת העשה דאת ה' אלקיך תירא. אלא דבאמת אינו מן היישוב מספיק דאטו למאן מקשינן הא לא מקשינן אלא לרש"י דפי' ועובר משום לאו דלא תעשון כן וכו' וע"ז שפיר קשה הא מלאו זה לא נשמע אלא עשייה אבל גרמא שרי והדק"ל:

ולכן לולא דמסתפינא הו"א דחילוק גדול יש דדוקא בהך דהי' שם כתוב על בשרו דלא כתב השם הזה מתחילה ע"מ לגרום לו מחיקה אלא דאח"כ נזדמן לו טבילה של מצוה ע"כ שרי לטבול כדרכו משום דאינו אלא גרמא, אבל לילך לכתוב לכתחלה שם אחספא כדי לגרום לו מחיקה זה אפי' מה"ת אסור דדמי למבטל איסור לכתחלה וגורם לו היתר ע"י הביטול דלהרבה פוסקים אפי' מה"ת אסור וא"כ לא נפלאת ולא רחוקה היא לומר דרש"י ג"כ הכי ס"ל וא"כ לכתוב לכתחלה שם כדי לגרום לו מחיקה אח"כ זה אפי' מה"ת אסור וא"ש:

שו"ר בס' שיח יצחק להגאון מ' יצחק חיות ז"ל מבראד על מס' מכות דף י"א שפלפל בזה בדברים מתוקים ונעימים עיי"ש ואני הנלע"ד כתבתי. ובדרך אגב אעורר על הקושי' שהקשה שם מאי מספקא לי' לדוד הא אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש וכאן דבעי תהומא למשטפי' לעלמא א"כ אין לך פ"נ גדול מזה וא"כ בודאי דשרי, ולפענ"ד נראה דלק"מ דכאן דרצה שיפעול השם דליקום התהום אדוכתיה אם יעשה איזה איסור בהשם אז לא יפעול השם כלל ולא דמי לשאר דוכתי דאפי' אם יחלל השבת מ"מ ינצל החולה מסכנה לכך פ"נ דוחה שבת ודכוותי' בכל איסורין אבל כאן אם יעשה איזה עבירה בהשם גופא אז לא יועיל השם כלל להציל העולם משטף מים רבים וע"ז א"ל אחיתופל כי אין כאן איסור כלל דכדי לעשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים היתר גמור הוא למחוק השם בקו"ח מסוטה ולכך שפיר יפעול השם פעולתו וישוב התהום למקומו וא"ש:

נ"ו:

אלא למ"ד מרים בת בילגה שהמירה דתה משום ברתא קנסינן ליה לדידיה: כ' מהרש"א והא דכתיב את אביה היא מחללת היינו שאומרין עליו ארור שזו ילד וגדל כפירש"י בחומש ולא לענין קנס עכ"ל. ובס' דברי שאול הקשה לפימ"ש הרמב"ן בפ' נצבים בפ' שורש פורה ראש ולענה שכל מי שכופר בע"ז, לא יוליד בן מודה בה' א"כ למת הוצרך אבייי לתרץ כדאמרי אינשי שותא דינוקא כו' ותיפוק לי' דעפ"ח אביה הי' רשע גמור ע"ש ובפשיטות י"ל דאין כאן הכרח דמרים זו היתה מודה בע"ז אלא המירה דתה כדי להנשא לסרדיוט יוני ורצתה למלא תאותה וע"כ שפיר הקשה משום ברתא קנסינן לי' לדידי' דמנלן שהיתה מודה בע"ז כדי להוכיח ממעשיה על אבית כנ"ל פשוט: סליק מסכת סוכה בס"ד:

ילקוט גרשוני על מסכת ביצה

ט"ו:

לוו עלי כו' ואני פורע כ' התוס' והא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הני מילי כשאין לו לפרוע והך דלוו עלי מיירי שיש לו לפרוע ורבים מדקדקים כיון דיש לו פשיטא. וכ' בס' אור חדש פסחים קי"ג שראה בס"א דמפרש ע"ד מ"ש מלכים ב' ד' הגידי לי מה יש ליכי בבית, דאין הברכה שורה אא"כ יש לו דבר מה, אבל לא על מי שאין לו לגמרי, והשתא מתרצין התוס' כך דהא דקאמר עשה שבתך חול מיירי שאין לו כלל בביתו אפי' דבר מועט, והא דאמר לוו עלי מיירי שיש לו מעט, ישים בטחונו בהשם

ב"ה שישלח הברכה באסמו ויוכל לפרוע, ודברי טעם הם, עכ"ל: [והעולם רגילים לתרץ דאם יאכל האדם וישתה בשבת רק למען לקיים מצותו ית' אז יוכל ללות על חשבון של הבורא ית', אך אם כוונתו רק להנאת עצמו איך יוכל לבקש מהשי"ת שישלם לו חובותיו, וז"ש לוו "עלי" אם כוונתם בשבילי למען לקיים מצותי אז ואני פורע, אבל אם הוא "שבתך" ולא "שבתי" שאינך מתכוין בשבילי רק בשביל עצמך. אז עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות וא"ש]:

הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר שנאמר אדיר במרום ה' :

פי' בס' בני יששכר (דף ע') דהנה בחודש ניסן נתגלו נסים נגלים לבאי עולם, ונתגלה לכל כי השי"ת משדד המערכ' כוכבי השמים וכסיליהן, אבל הנהגת הטבע איך השי"ת מנהיגו בחפצו ורצונו בהשגחתו הנפלאה על כל פרט ופרט, לא נתאמת עדיין לכל באי עולם והיו סוברין שהשי"ת מסר עולמו לטבעיים, המה הכוכבים ומזלות, ועל ידן מתנהגת ההנהגה הטבעיית כפי ספינת המזלות לכל זמן, זולת כשעולה ברצונו ית"ש לשדדם בנס, אך בהגיע תור וזמן הנס שנעשה לישראל בחודש אדר שהיה הנס טבעיי בלא שידוד המערכה ואעפי"כ נתוודע לכל באי עולם כי יד ה' עשתה זאת ולא נסתפק שום בן אדם לומר שהיה הענין הזה במקרה בזולת השגחת הבורא ב"ה אזי אז נתוודע לכל שגם הנהגת הטבע הוא הכל בהשגחה נפלאה מאת המשגיח ב"ה וב"ש, ממילא כל עסקי העולם וכל ענייניו שקונה האדם עושר ונכסים הכל הוא בהשגחת המשגיח ולא יוסיף ולא יגרע האדם ברוב השתדלות וחריצות ולא יאמר האדם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, רק ידע עם לבבו כי השי"ת המשגיח וכל יכול, הוא הנותן לו כח לעשות חיל, הגם שמשתדל האדם בטבע ומשא ומתן, השגחת השי"ת היה בעניני הטבע במסחר ומשא ומתן, השגחת השי"ת היה בעניני הטבע ההיא ליתן לו כח ואומץ להשתכר ההון ועושר כענין שנראה בעליל בנס דחודש אדר שהיה בטבע, עכ"ז הכירו וידעו כל באי עולם שהוא בהשגחה נפלאה, ובאם יאמר האדם כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, הנה לא יתקיימו נכסיו, וז"ש חכז"ל הרוצה שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר, היינו יטע ויתקע בהם הענין חודש אדר שהיה נס מופלג בטבע להתוודע ולהגלות שהכל בהשגחה נפלאה גם כל הענינים הנעשים בטבע וא"ש:

ט"ז. כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני היא וכו' הטריפני לחם חוקי הקשה מהרש"א למ"ד הכל נידון בר"ה וגזר דינו ביה"כ אמאי נקט בהאי קרא חוק דמשמע טפי מזונות דהא שאר דברים נידונין בר"ה. ונ"ל פי' הפסוק תקעו בחודש שופר כמ"ש חז"ל במדרש חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם והיינו שיעשו

תשובה מאהבה דזדונות נעשים כזכיות ועי"כ יהיו מעשיהם למפרע נאים ויפים. אף כי באמת בכסה ליום חגנו איזה חג שהחודש מתכסה בו ופירש"י שהלבנה מתכסה בו כדי שלא יוכל השטן להביא ב' עדים להעיד על רוע מעשיהם של ישראל שהלבנה מכוסה ואין כאן אלא עד אחד דהיינו החמה והתורה אמרה לא יקום עד אי באיש וגו' א"כ אין עדות וראיה ברורה על החטאים, מ"מ אנו צריכים לחדש מעשינו ולשפר מעשינו כנ"ל, יען כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, ואנו באים להוציא מהקב"ה מזונות ופרנסה לכל השנה א"כ המוציא מחבירו עליו הראיה, וכאשר נשוב אל ת' בתשובה בתשובה מאהבה אז יהפכו זדונות לזכיות ואז יכולת בידינו להביא ראיה כי ראוים אנו לכך שיתן לנו ה' שפע ברכה ופרנסה וכל טוב וא"ש ודו"ק ומיושב. קושי' מהרש"א ז"ל: עוד נ"ל בזה והוא העיקר עפי"מ שאחז"ל קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. נמצא דמזונותיו של אדם הם בדרך נס למעלה מן הטבע כמו קרי"ס וא"כ ודאי שלא די בזה שאין להשטן עדות וראיה על החטאים כי לזה צריך שיהי' לו זכות גדול מאוד. וע"כ אמר הכתוב, תקעו בחודש שופר דהיינו חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם למפרע ע"י תשובה מאהבה דמהפך זדונות לזכיות אף אמנם כי בכסה ליום חגנו. חג שהלבנה מתכסה בו ואין להשטן עדות וראיה על החטאים, אבל בזה לחודא לא סגי, כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, בו ביום הקב"ה יושב וקוצב מזונותיו של אדם, וזה קשה כקרי"ס וצריך נס ושידוד הטבע, א"כ ודאי צריך לזה זכות גדול מאוד ועדות וראיה שזכיותיו מרובים, וזה אי אפשר כ"א ע"י תשובה מאהבה דמהפך זדונות לזכיות כנ"ל. וא"ש דנקט קרא טפי מזונות משאר דברים ומיושב קו' מהרש"א ז"ל ודו"ק:

אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כו' אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים נ"ל עפ"י מה שכ' בכתב סופר ז"ל עפ"י מחז"ל כל ימי עני רעים אפי' שבתות וימים טובים דשינוי ווסת תחלת חולי מעים. נמצא ע"י שאין אוכלים כל ימי השבוע ברחבה ושבת וי"ט אוכלים למעדנים באים לידי חולי ואין זה כבוד שבת. לכן שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל ברחבה לכבוד שבת כדי שלא יחלה ממאכלי שבת השמנים וטובים דע"י שהי' רגיל בכך כל ימיו א"כ לא גרם לו השבת שום חולי רק הי' יום עונג ושמחה להיפוך מן העני שכל ימיו רעים אפי' שבתות וימים טובים אמנם הלל הזקן שמסתפק במיעוט לא הי' אוכל כל ימיו ברחבה, כי הי' בטוח דמאכלי שבת לא יגרמו לו שום חולי, יען דשומר מצוה לא ידע דבר רע. והנה כבר הבאתי בילקוט הגרשוני ח"ג בקו"א אות שומר מצוה בשם קהלת יעקב לרי"ט אלגאזי בשם הרד"ך דשומר מצוה לא ידע דבר רע היינו דוקא בשומרה לשמה עי"ש. וז"ש אבל

הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו לשם שמים. וא"כ שייך בו שומר מצוה לא ידע דבר רע. על כן הגם שלא אכל כל ימיו, בן בקר רך וטוב, מ"מ היה בטוח, דמאכלי שבת ומטעמים הרבה מינים לא יגרמו לו שום חולי, כי שומר מצוה לא ידע וכו' וא"ש:
אמר ר' יוחנן משום רשב"י כל מצוה שנתן הקב"ה לישראל נתן להם בפרהסי' חוץ משבת שנתן להם בצנעא שנא' ביני ובין בנ"י. אי הכי לא ליענשו עובדי כוכבים עליה. שבת אודיענהו מתן שכרה לא אודיענהי:
עיין רש"י בד"ה לא ליענשו. ועיין במרש"א. ועיין בצל"ח לכאן בהשמטות מ"ש בזה. והנה כבר קדמו בס' העיון יעקב כאן בשם ספר אסיפת חכמים עיי"ש. ועיין מ"ש אני בזה בילקוטי על ה' טריפות דף מ"ז. וכעת הגיע אלי עין יעקב החדש ד' ווילנא וראיתי שנדפס בו בסוף מסכת מגילה השמטה מחידושי אהבת איתן למס' ביצה, ושם נאמר מ"ש אני, והלל והודות לה' שכיוונתי לדעת גאון כמותו:
שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש עיין פירש"י, ויש עוד דברים בגו, דכל ימי השבוע בעל הבית טרוד בפועליו ובעסקיו ואין לו פנאי לעשות חשבון הנפש האי נשמה עלובתא מה יהי' בסופה, אמנם בשבת שפנוי מכל עסקיו מתחיל לחשוב עם נפשו ולדאוג בעניני הנפש, ואז צועק אוי ואבוי, כי רואה שעדיין לא עשה עוד מאומה לטובת הנפש. וז"ש כיון ששבת, אז צועק ווי אבדה נפש ודו"ק:
כ"ה:
מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שעזין הן הקשה מהרש"א הא אמרי' פ"ק דע"ז שהחזירה הקב"ה על כל האומות ולא קבלוה. ועיין מ"ש בזה בס' בית שמואל אחרון עה"ת פ' במדבר, וכבר העתקתיו בילקוט הגרשוני ח"ג בחלק המכתבים דף י"ח בד"ה ראיתי כו' עיי"ש, ואין לכפול הדברים:
שלשה עזין הן כו' וי"א אף צלף באילנות. פירש"י לא ידעתי מהו עזות שלו, וכ' בפנינים יקרים בשם נחלת יעקב עה"ת עפ"י הגמ' שבת צ"ו. ת"ר מקושש זה צלפחד דברי ר"ע דיליף גז"ש ממדבר א"ל ריב"ב עקיבא כו' התורה מכסה ואתה מגלה ואיתא בשבת ק"נ ע"ב מעשה בחסיד א' שנפרצה כו' בתוך שדהו ונמלך עלי' לגודרה ונזכר ששבת היתה ונמנע ולא גדרה ונעשה לו נס ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו כו'. וכתבו המקובלים דחסיד זה הי' גלגול צלפחד ותיקן חילול שבת של צלפחד ע"כ עלתה אילן צלף שהוא צלפ חד. ואין עזות גדול מזה שאותו צלף גילה מי היה המקושש ולכן י"א צלף באילנות ע"ש:
ל"ב:

כל המצפה לשלחן אחרים העולם חשך בעדו כו' (כ"ה הלשון בגמרא ובע"י איתא לשלחן חבירו וע' מהרש"א וגם לפניו הי' הנוסחא לשלחן אחרים), וראיתי בס' ילקוט דוד (טעבל יפה מקראקא) דף כ' מביא פי' עד"מ, בשם ס' אלף המגן עה"ת מבעהמ"ח ספה"ק פלא יועץ וז"ל:

זאת ידוע שהנר מאיר יפה כשהוא לפנים ולא כשהוא לאחורי האדם, ומצות הצדקה ובפרט ללומדי תורה הוא הנר המאיר להאיש הנדיב בעוה"ז ובעוה"ב, אבל המצפה על שולחן אחרים דהיינו שהוא מצוה את בניו שישלחו לו אחריו שיעשו בעדו צדקה ומע"ט אפילו מממונו, והוא בעצמו לא התיר פס ידו בעודו בחיים שילך לפניו צדקו להכין אור הנר מצוה, להאיר לפני פניו בהליכות בית עולמו, אזי עולם חשך בעדו, כי מה בצע לו בנר המאיר מאחוריו, ומעט מזער נתפשט האור לפניו במהלכו עכ"ל. והוא פי' הלציי נחמד מאוד. (ועיין מה שהבאתי לעיל במס' ברכות דף י"ז על מאמר עולמך תראה בחייך וכו' ובדרוש מוסר הארכתי בזה ואכ"מ):

סליק מסכת ביצה בס"ד

ילקוט גרשוני על מסכת ראש השנה

ד:

האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לחיי העוה"ב ה"ז צדיק גמור והקשו התוס' מדתנן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לק"פ ע"ש. ובס' פתח עינים להחיד"א ז"ל מביא בשם הרב מהר"ש פרימו שתי' קו' התוס' דמתני' דאבות היינו בעושה המצות שחייב לעשותם ובהא קאמר דחובת גברא לקיים מצותיו ית' שלא ע"מ לק"פ. אכן אם לאחר שכבר יצא י"ח המצוה דרמיא עליה עושה תוספת כגון שכבר נתן צדקה כמצותו לפי ערכו ואח"כ אומר סלע זו לצדקה כלומר תוספת על חיובו אז שרי לעשותה בשביל שיחיו בניו וכו' עכ"ד. וראיתי בס' דגן שמים לידידי הגאון מ' צבי יחזקאל מיכלזאהן שליט"א אבד"ק פלונסק יע"א (בדף ל"א מדה"ס) שהביא בשם ס' מדבר קדמות להחיד"א ז"ל דמייתי להך תירוצא דמהר"ש פרימו. ובזה פי' הכתוב צדק צדק תרדוף למען תחיה. כלומר תוספת הצדק אחר הצדק שכבר יצא י"ח תוכל לעשות למען תחיה עמלק"פ עיי"ש. ועוד ראיתי בס' הנ"ל דף ל' ע"ג שמביא בשם ס' ייטב לב פ' בחקותי שכ' ליישב קו' התוס', דיש לדקדק על אומרו האומר סלע זו לצדקה ולא אמרו הנותן סלע וכו' אכן הגה"ק ר' משה טייטעלבוים ז"ל פי' החילוק בין ישראל לאוה"ע עפ"ד הרמב"ם כ"ג מה' גירושין בהא דכופין עד שיאמר רוצה אני אף דבאמת

אינו רוצה עכ"ז מהני הכפיה, כי נפש הישראלי רוצה לעשות ורק החומר מעכב לכן הכפיה הוא שגם החומר יסכים ולא יהיה מונע וממילא חוזר לרצון הנפש, ובזה מיושב טענת האוה"ע (בע"ז ב' ע"ב) כלום כפית עלינו ההר כגיגית, דדוקא בישראל מהני כפיה כיון שהם משורש טיב חלק אלקי ממעל, ובהסיר המונע יש רצון, משא"כ באוה"ע לא מהני כפיה, דשורשם היפך הטוב רק שיהיו מוכרחים מצד הכפיה וההכרח לא ישובח, וזאת אמרם כאן גבי כורש, לא קשיא כאן בישראל כו' דישראל הגם שאומר בשביל שיחי' בני כיון שעכ"פ הוסר המונע אנן סהדי שנותן לש"ש משא"כ באוה"ע עכ"ד. וא"כ לכך אמרו האומר" דבשעת אמירה דיצרו מונעו מליתן הוא אומר סלע זה בשביל שיחיו בני אבל אח"כ בעת הנתינה אנן סהדי שהוא נותן לש"ש כיון דכבר הוסר המונע ע"י שאמר שהוא נותן להנאתו, אבל אם נותן בשעת נתינה ג"כ בשביל הנאתו אינו צדיק גמור דאין משמשי' עמלק"פ וגם ישראל אינו רשאי. ובזה פי' המדרש חשבתי דרכי כו' חשבתי מתן שכרן וכו' ולכאורה איך כיוון דהע"ה ע"מ לק"פ. אכן הכוונה חשבתי דרכי היינו בעת שאני חושב לעשות מצוה אז להסיר המונע אני חושב מתן שכרן ואח"כ אשיבה רגלי לעשות רק לש"ש בשביל עדותיך עיי"ש:

ועפי"ד הגה"ק ר"מ טייטעלבוים הנ"ל מיושב לנכון קושי' מהרש"א בח"א לב"ב דף י' על תי' הגמ' דהכא ודהתם, כאן בישראל כאן בעובד כוכבים, והק' מהרש"א מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור עיי"ש, ולפ"ז א"ש דסברת מא"מ כ' רש"י בסנהדרין נ"ט א' משום דכשיצאו ישראל מכלל בני נח להתקדש יצאו ולא להקל עליהם יעו"ש, והתינח היכי דההיתר בדבר מורה על פחיתות קדושה, אבל כאן אדרבה ע"י דישראל קדושים יותר, ויצאו מכלל ב"נ להתקדש, לכן אנן סהדי דבהוסר המונע נותן לש"ש, ובאוה"ע הוא להיפוך, א"כ ל"ש כאן סברת מי איכא מידי ודו"ק:

והנה ראיתי בס' אהבת ציון דרוש י' שכ' הגאון מ' שמואל לאנדא ז"ל. ואאמ"ו הגאון זצ"ל נתן טעם לזה למה בכל המצות צריך לעשות המצוה לשם שמים ולא ע"מ לק"פ ובמצות צדקה הוא צדיק גמור אם נותן על מנת שיחי' בני, ואמר אאמ"ו וכו' שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם שמים אין בו ממשי ואינו עושה כלום דהא אם נטל לולב או מניח תפילין וציצית ולולא שיש בו מצות הבורא ב"ה אשר צוה לעשות דבר זה אין במעשה הזה שום תועלת מצד עצמותו רק המצוה במה שמקיים מצות הבורא ב"ה וכו' ולכך אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש, אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה אפ"ה יש תועלת ופעולה בעשייתו דהא העני נהנה ממנו ואין חילוק להעני אם מקבל אותה צדקה לשמה או לא עכ"ל. ונוראות נפלאתי ע"ז דא"כ איך יפרנס הסוגיא דכאן

דקאמר דכורש החמיץ מדאמר די להוון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי (ופירש"י למדת שלא לש"ש עשה כ"א להנאתו) ופריך ע"ז ומאן דעביד הכי לאו מעליות' היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחי' בני כו', ה"ז צדיק גמור. ולד' אהבת ציון הנ"ל בשם הנוב"י מה פריך הא שאני צדקה דהעני נהנה ממנו משא"כ בשאר מצות וצע"ג:

ובגוף קושי' התוס' ע"ע בס' ערוך לנר על מסכתא זו ואף שדבריו דברי טעם הם בכ"ז לא העתקתי אותם כי לדבריו לשון הברייתא אינו עולה יפה כאשר יראה הרואה ולא נראה לי לדחוק בלשון הברייתא]:

הרי זה צדיק גמור ופירש"י אם רגיל בכך ותמוה מאי בעי רש"י בזה. ועיין בס' "עיון יעקב" מ"ש בזה. ולפענ"ד נראה דכבר הבאתי לעיל בפסחים ח' קושי' החת"ס ז"ל מאי פריך מצדקה לשאר ענינים הא בצדקה מותר לנסות את ה' כמ"ש ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמים וגו' ונ"ל דלרש"י הי' קשה ג"כ קושי' זאת ולכן כתב אם רגיל בכך. דזאת נ"ל מסברא דהא דשרי לנסות את ה' בצדקה היינו דוקא פעם אחד ואם כבר נסה את ה' ומילא לו שאלתו שוב לא יתכן לנסות את ה' עוד הפעם ובפרט להיות רגיל בכך לנסות את ה' הרבה פעמים ודאי אין סברא שיהי' מותר. וזה כוונת רש"י ז"ל הרי זה צדיק גמור אם רגיל בכך. כלומר דהברייתא מיירי בכל גווני אפי' אם רגיל בכך לומר כן הרבה פעמים אפ"ה הרי זה צדיק גמור א"כ אין לומר דשאני צדקה דשרי לנסות את ה' דא"כ היה אסור לעשות כן הרבה פעמים אעכ"ח לאו מהאי טעמא מותר רק משום דמותר לכוין ג"כ להנאת עצמו וא"כ פריך הגמ' שפיר מצדקה לשאר ענינים והוצרך לחלק בין ישראל לעכו"ם וא"ש ודו"ק:

ט"ז א"ר יצחק למה תוקעין בר"ה, למה תוקעין, רחמנא אמר תקעו אלא למה מריעין מריעין רחמנא אמר זכרון תרועה וכו' פי' בעולת חודש ח"ב ריש דרוש ב' דשאל מה הן כוונת התקיעה, והשיב כי זה הכוונה תיותר טובה לקיים חוק המלך ה' צבאות, וז"ש רחמנא אמר תקעו היינו תקעו בחודש שופר שאמר דהע"ה תקעו וגו' מצד כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב עיי"ש באריכות ושם במאמר ס"ט מביא בשם הגאון בעל נוב"י זצ"ל ולייישב גם הדקדוק למה נקט רחמנא אמר ולא נקט דאמר קרא. אך הנה ידוע ומפורסים שאנו תוקעין תקיעה שברים תרועה לעורר זכות ג' אבות (כמבואר בזוה"ק פ' אמור ובכתבי האר"י ובשל"ה באריכות) וקא מתמה ר' יצחק למה תוקעין הלא לכ"ע תמה זכות אבות בין לרב ובין לשמואל, בין לריב"ל ובין לר' יוחנן (מיין שבת כ"ה א') ומשני, רחמנא אמר תקעו, דרש"י פי' (שם בשבת) למ"ד בימי אליהו תמה זכות

אבות, אעפי"כ ע"י רחמים הוזכרה להם בימי חזאל עיי"ש, ולכך דקדק לומר "רחמנא" אמר כלומר ע"י רחמים אפשר לעורר זכות אבות ודפח"ח. (וע' בילקה"ג ח"ר אות אבות שמה כתבתי דלכן אומרים ביה"ר שבין תקיעות ברוך אתה בעל הרחמים). ושם במאמר קס"ד מביא עוד בשם הגאון נוב"י זצ"ל ליישב הדקדוק למה נקט רחמנא אמר זכרון תרועה ולא נקט יום תרועה. כי הנה מצינו כתוב אחד אומר יום תרועה וכתוב אחד אומר זכרון תרועה (ומ"ש חז"ל בזה לקמן כ"ט ב' לא קאי לפי המסקנא כיעו"ש) ואמר רבינו זצ"ל הא לא קשיא כאן בזמן שביהמ"ק היה קיים, וכאן בזמן הזה, כי ענינו של תרועה יורה לפעמים על שמחת קבלת המלך כמ"ש הכתוב (שמואל א' י' כ"ד) ויריעו כל כל העם ויאמרו יחי המלך, וכל זמן שביהמ"ק היה קיים שהיתה מלכות שמים שלימה, והי' היום תרועה, ויריעו כל ישראל תרועה של שמחה, אבל עתה בגלות אין מלכות שמים שלימה, כי אין הכסא שלם (כמ"ש רש"י ס"פ בשלח) ואין מלך בלא כסא, ואינו אלא זכרון תרועה זכרון למעשה בראשית לימים הראשונים הטובים והן הן דברי רז"ל, אלא למה מריעין, הלא התרועה תורה על תרועת המלך שאין לנו מיום שגלינו מארצינו, ומסיק, באמת אנו אין לנו אלא זכרון תרועה ודפח"ח:

אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן בס' עולת חודש ח"א מאמר קפ"א כתב לולא דברי המפורשים י"ל הפירוש כלומר למה תוקעין ומריעין כל חודש אלול, שיושבין ועוסקין בישובו של עולם, ותוקעין ומריעין בר"ה שהן עומדין לדין ומשפט על כל נעלם, כמשפט בעלי דינין שמחויבים עפ"י הדין לעמוד, ומשני, כדי לערבב השטן כי בכ"ח ימים אלו מתישים כחו של שטן המשחית ומוסיפין כח של מעלה עיי"ש. ולפענ"ד היה יכול לפרש תירוץ הגמ' כדי לערבב השטן בדרך מרווח יותר לפימ"ש הרמ"א בדרכי משה בשם הפסיקתא דלכך תוקעין בכל חודש אלול כדי לערבב השטן שלא ידע מתי ראש השנה (ועיין בס' בית שמואל אחרון פ' שופטים) א"כ א"ש תי' הגמ' כדי לערבב השטן בפשיטות דלכך תוקעין ומריעין כל חודש אלול כנ"ל. [ועיין בס' כתנות אור מהגאון בעל פמ"א ז"ל על עה"ת פ' אמור מ"ש לפרש כל המאמר שלפנינו באופן נעים עיי"ש]:

כדי לערבב כו' פרש"י שלא יסטין כשישמע ישראל מחבבין את המצות מסתמין דבריו: פי' הפלא"ה ז"ל תשובה מיראה זדונות נעשין שגגות אבל ע"י תשובה מאהבה זדונות נעשין זכיות, וז"ש כשישמע ישראל "מחבבין" את המצות, א"כ עושין תשובה מאהבה וזדונות נעשין זכיות, א"כ ירא השטן מלהשטין, דכל מה שיוסיף לקטרג שעשו עברות כן ירבו הזכיות, ומתוך כך מסתמין דבריו וק"ל:

[וזה פי' הירושלמי המובא בתוס' וכד שמע תנין אמר ודאי זהו שיעורא דיתקע בשופר גדול, דכיון שרואה שתוקעין שנית ומחבבין את המצות א"כ עושין תשובה מאהבה וזדונות נעשין זכיות וכיון שיש להם כל כך זכיות א"כ זכו אחישנה ודו"ק]. ועי' בס' שיחת חולין של ת"ח פרק י' שמביא מש"ל בשם הפלא"ה ז"ל, בשם הגאון ר"ע איגר ז"ל ע"ש:

ראיתי בשפת היריעה אשר לאוהל יעקב פ' אמור שכ' וז"ל. עיי' תוס' שהקשו על תקיעות דמיושב ודמעומד הרי הוא עובר על בל תוסיף ע"ש, אמנם כבר כתבתי בס' שמן המור (בחמישי לשלישי) כי הנה הרמב"ם ז"ל (בה' תשובה פ"ג) נותן טעם לשופר וכתב אעפ"י שתקיעת שופר בר"ה מצוה רמז יש בה כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם כו' ומעתה תהי' נפקותא גדולה כי אם נאמר שהתקיעה אינה רק דרך חק וגזירת המלך ית' כשארי מצות התורה א"כ אין להוסיף בה כמשפט בכל המצות שלא לעבור על בל תוסיף. וזהו ששאל למה תוקעין והשיב המתרץ רחמנא אמר תקעו כלומר בדרך חוק, אז הקשה על נכון קושייתו א"כ למה תוקעין כשהן יושבין וחוזרים ותוקעין כשהן עומדין והיא בעצמה קושיית התוס' וע"ז תירוץ אלא כדי לערבב השטן שכל עיקר השופר רק לטובתנו וכאשר כתבנו ודו"ק, עכ"ל]:

ועיין ילקוט אליעזר ערך שופר סוף אות ט"ו שכתב להיפך והבוחר יבחר): וא"ר יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה שנא' כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם:

בס' "תורה תמימה" פ' וירא כתב וע"ד הפשט י"ל עפימ"ש בנדרים מ' א' מנין שהשכינה שרוי' מראשותיו של חולה שנא' ה' יסעדנו על ערש דוי, והנה כמבואר כאן הי' ישמעאל, חולה, ולפי"ז י"ל דהלשון באשר הוא שם מוסב על הקב"ה כלומר באשר הוא שם מראשותיו של החולה עכ"ל. והנה גם אני אמרתי כן ב"ה טרם ראיתי בס' ת"ה, אך אח"כ מצאתי שכבר הוא כתוב הדר בספר "תפארת יהונתן" עה"ת מהגאון ר"י מפראג זצ"ל יעו"ש:

שלשה ספרים נפתחין בר"ה א' של צדיקים וכו' ופירש"י ג' ספרים. ספרי זכרון של מעשה הבריות. עיין בס' עץ יוסף לכאן מ"ש פירוש דברי רש"י ז"ל בשם ס' איי הים. ולא ראה שכבר קדמו לזה בס "כתנות אור" עה"ת פ' אמור עיי"ש. ועי' בס' דגן שמים לכאן וגם הוא לא ראה דברי כתנות אור הנ"ל:

[ועיין בהערות שונות שנדפס בספרי ילק"ג, ח"ב על תנ"ך דף ס"א מש"ש בפי' דברי הפיוט דשחרית ליום ב' דר"ה והיום יפתחו שלשה ספרים "מנוקדים" וכו' דתיבת

מנוקדים אין לו מובן לכאורה וע"ש מ"ש בזה] יז: וב"ה אומרי' ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע וגו' ועיין בתוס' ד"ה ועליהם. ובהגהות רש"ש מביא בשם הגאון מ' מנשה מאיליא ז"ל דעיקר דיוקא הוא מן כי הטה אזנו לי ודריש לי' מלשון מאזנים ור"ל דמטה לי' המאזנים לצד זכות:

פושעי ישראל בגופן מאי נינהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין וכ' התוס' בשם ר"ת דהכא כשהמצוה בזוי' בעיניו שמגונות עליו רצועות של תפילין שבראשו אבל ירא להניח משום דבעינן גוף נקי וסי' הא ודאי דאין עליו דין פושעי ישראל בגופן. ועיין בב"ח או"ח סי' ל"ו שהקשה לר"ת דא"ב מאי איריא תפילין שאר מ"ע נמי כשאינו מקיימה מפני שהוא בזוי' עליו ועוד מאי בגופן דמשמע שבגופו הוא פושע ותי' דלר"ת נמי מיירי שאינו מניח תפילין מפני שאין לו גוף נקי אלא דמה שאין לו גוף נקי אינו מפני אונס חולי אלא פושע בגופו מרוב אכילה ושתייה ושכרות בסעודות דאינו נזהר לשמור עצמו מרבוי אכילה וכו' כדי שיהיה לו גוף נקי ומה שאינו נזהר אלא לפי שהמצוה בזוי' בעיניו שמגונות עליו רצועות שבראשו וא"כ פושע הוא בגופו ממש וכו' עיי"ש ודפח"ח ורב חסד מטה כלפי חסד היכא עביד ר"א אומר כובש רו' ריבר"ח אומר נושא כו': עיין בס' "עיון יעקב" בשם השל"ה במס' יומא. ועיין בס' עין הבדולח מ"ש בזה. ועיין עוד בס' קול יעקב למגלת קהלת בפ' כי ברב חכמה רב כעס וגו' מ"ש בזה [וע"ע בילקוט אליעזר תהלים פ"ו בשם קדושת לוי זי"ע יעו"ש]:

מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה:

ראיתי בס' אחד, הכוונה. לא שהקב"ה מדתו לנטור שנאה אלא שמעביר על מדותיו" לז"א לא כן אלא שכך המדה ודו"ק:

נושא עון וגו' לשארית נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים. כ' בס' ערוך לנר בביאור ענין שיריים דגם במדת עניוות יש ב' מדרגות הא' אע"פ שאינו מגביה עצמו על חבירו עכ"ז גם לא מחשיב עצמו שפל נגדו כי אם בחשבו שהכל נבזה והבל ולמה זה יקפיד על הבל, אבל עיקר העניוות הוא דרך שני, שלאחרים יחשוב חשוב וטוב נגדו, ולהציב נגד עיניו המעלות שנמצאו בחבירו ולא בו וכו' וזש"א שמשים עצמו משים לשיריים והוא מדת עניוות באמת עיי"ש ובדרך הלצה י"ל כי דרך החסידים מיד כאשר סילק רבם את ידו מן הקערה יחטפו השיריים ויקרעוהו לגזרים ואותו השיריים אינו מקפיד כלום ומניח לעשות עמו מה שרוצים, וכמו כן הצדיק וחסיד במדותיו ראוי לו לעשות עצמו כשיריים דהיינו שלא יקפיד בכל מה שעושים עמו, וז"ש למי שמשים עצמו כשיריים וק"ל:

כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם כו' ידוע פי' לבנת הספיר שכתב דל"א יאמרו לפני, אלא "יעשו" לפני, היינו שיעשו בפועל הי"ג מדות וידבקו במדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. אך הגאון בעל הפלאה ז"ל אמר דמוכח עכ"ח דדי באמירה לחוד ול"צ מעשה בפועל דהא גם "אל" רחום וחנון הוא אחד מי"ג מדות וזה אי אפשר לקיים בפועל דהא א"א לאיש להיות אל, א"כ עכ"ח מוכח דדי באמירה של הי"ג מדות, ופי' בזה "אל הורית לכו לומר שלש עשרה" ר"ל ממדה אל הורית לנו "לומר' שלש עשרה דמזה מוכח דדי באמירה לחוד ודפח"ח. וא"ז הגאון מ' יצחק יעקב ז"ל אביו של מו"ח הגאון מ' עמרם בלום ז"ל אמר דיש לדחות זאת דהרי אחז"ל במגילה י"ח א' שקראו הקב"ה ליעקב אל שנא' ויקרא לו אל אלהי ישראל עיי"ש, א"כ ראינו שאפשר גם לאיש להיות אל א"כ עדיין י"ל דצריך לעשות הי"ג מדות במעשה ובפועל, ועי' בזה מ"ש בפזמון לי"ג מדות "תמכתי יתדותי בשלש עשרה תיבות וכו' בטוח אני באלה ובזכות שלשת אבות" כלומר בטוח אני באלה שאמרתי י"ג מדות, דאם תאמר לא די באמירה אלא צריך לקיים בפועל וגם מדת אל אפשר לקיים בפועל כדמצינו גבי יעקב, א"כ בטוח אני בזכות שלשת אבות. כיון דהקב"ה קראו ליעקב אל א"כ נפיש זכותו וכחי של אותו זקן. וא"ש הא דאמר בטוח אני באלה כו' ע"ד ממנ"פ ודויק:

[וע"ע בזה בס' שער יהודא להגאון מסומענא "ל בפתח השער אות נ"ח ונ"ט ע"ש]:

ה' ה' אני הוא קודם שיחטא אדם, אני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה הקשה הרא"ש ז"ל למה צריך רחמים קודם החטא, ותי' בס' נחלי מים להגאון מבריסק ז"ל בדרוש ח' לשבת שובה עפ"י הגמ' בקדושין אר"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנא' צופה רשע לצדיק וגו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנא' ה' לא יעזבנו בידו, א"כ איש בפשיטות דהיינו דקאמר אני ה' קודם שיחטא ובזה גופיה הוא מדת הרחמים שאינו מניחו ביד היצה"ר רק בעזר הרחמים מצילו מיצה"ר שלא לחטוא, והיינו דקאמר אני ה' קודם שיחטא (וכ"כ גם בס' ערוך לנר יע"ש) ועוד תי' דצריך רחמים קודם החטא על מחשבה רעה שחושב לחטוא ומצד מדה"ר אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה, וכן מוכרח דהא באוה"ע השי"ת מצרף מחשבה רעה למעשה כמ"ש התוס' בספ"ק בקידושין והיינו דכך הוא מדת הדין, אבל בישראל מתנהג הקב"ה במדת הרחמים. ומדויק הכתוב ג"כ דמזה ילפינן דאין השי"ת מצרף מחשבה רעה למעשה שנא' און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' דהיינו מדה"ר, ובזה יש לפרש מ"ש אל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי, והיינו עפ"י מה שאחז"ל (ב"ב קס"ד) שלש עבירות אין אדם ניצול בכל יום וחד מנהון הרהורי עבירה, ע"כ מבקשים אנו מהשי"ת

שלא יבא במשפט כ"א יתנהג עמנו במדת הרחמים, שאם יבא ח"ו במדת הדין אזי יעניש ג"כ על מחשבת העבירה ובזה לא יצדק לפניך כל חי דהא כל אדם אינו ניצול בכל יום מהרהורי עבירה, א"כ מיושב בפשיטות דאני ה' קודם שיחטא קאי על מחשבת עבירה שאין השי"ת מצרף למעשה מצד מדה"ר עכ"ד ודפח"ח (וכ"כ גם בדרושי הצל"ח דרוש ז' יע"ש), ומאז אמרתי ב"ה דלפי"ז בצדיקים שמתנהג הקב"ה עמהם במדת הדין כמ"ש הספה"ק לפרש בזה מחז"ל (מנחות כ"ט ב') כשראה מרע"ה ששוקלין בשרו של ר"ע במקולין אמר רבש"ע זו תורה וזו שכרה א"ל שתוק כך עלה במחשבה לפני, כלומר דבתחלה עלה במחשבה לפני השי"ת לברוא את העולם במדה"ד וכו' ונשאר המחשבה לצדיקים כנודע, א"כ בצדיקים אף מחשבה רעה מצרף השי"ת למעשה ופירשתי בזה בר"פ ויגש מ"ש יהודה ליוסף, ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני, היינו שלחש לו באזניו שביקש לחטוא עם אשת פוטיפר אלא שנזדמנה לו דיוקנו של אביו ומנעו מלחטוא, וז"ש ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני שרצית לחטוא, ואל יחר אפך בעבדך על שאני אומר לך זאת, ומצרף אני אצלך מחשבה רעה למעשה כי כמוך בפרעה, כלומר כי גבי צדיק כמותך הוא כמו בפרעה, דכמו דגבי פרעה מחשבה רעה מצרף השי"ת למעשה, כן גם בצדיק שמתנהג כמו הקב"ה במדת הדין מצרף השי"ת מחשבה רעה למעשה וא"ש ודו"ק ועיי"ש עוד בדרושי הצל"ח הנ"ל שכתב על מאמר הנ"ל עפ"י מה שעלה ונסתפק במדותיו של הקב"ה והוא דע"י תשובה מאהבה זדונות נעשו כזכיות, מעתה יש לשאול אם חטא אחד במעשה ובודאי קדם לו המחשבה ומחשבה שבא לידי מעשה הקב"ה נפרע אף פרי המחשבה כמבואר בספ"ק דקידושין יעו"ש ואח"כ חזר בתשובה על החמשה, מחשבה זו מה תהא עלה אי נימא כיון שבטל המעשה שהרי עשה תשובה ממילא בטלה המחשבה אף שלא עשה תשובה על המחשבה, או נימא כיון שכבר נעשה מעשה מצטרפת המחשבה, שוב אי אפשר לה ליבטל בלי תשובה גם על המחשבה, והנה הקב"ה מטה כלפי חסד למפשט בעיא זו לקולא, וא"כ י"ל דזה כוונת חז"ל דתשובה מועיל ג"כ בב"ד של מעלה, אבל כיוצא בזה שעשה תשובה על המעשה דלא על המחשבה, זה אינו מועיל בב"ד של מעלה והקב"ה במדת הרחמים אמר, אני ה' קודם שיחטא, אין אני מצרף המחשבה, ואני ה' לאחר שיחטא ועשה תשובה על המעשה, הרי אצלי כאלו מעולם לא נעשה מעשה, ואני מוותר המחשבה עכ"ד הנחמדים: ובדרך אגב אעתיק גם מ"ש עוד בדרושי הצל"ח דרוש הנ"ל להסביר דברי חז"ל יומא פ"ו א' עבר על עשה וכו' וצ"ל מה חילוק בין עשה לל"ת ולמה במ"ע יכופר מיד בעת התשובה ואינו זז משם עד שמוחלין לו ומדוע ל"ת יהיה תולה עד יוה"כ והלא עשה דוחה ל"ת וכבר

הארכנו כו' אם עשה חמור מל"ת או להיפוך, וכעת נ"ל טעם הדבר עפ"י שחקרתי אם מדה זו שהקב"ה מקבל שבים היא מצד מדת הרחמים, או היא גם מצד המשפט במדה"ד, ואמרתי לחלק בין הפרקים, שתשובת המשקל שהאריכו בספרי המוסר בפיגועים די משקל הנאת העבירה, אם עשה כן תשובה זו היא גם מצד הדין, אבל תשובת הוידוי והחרטה בלי סיגופים לזה צריך מדת הרחמים, והנה כל ענין משקל הסיגופים שהאריכו חכמי המוסר היא לפי ענין הנאה שנהנה מעבירה ככה יסבול סיגופים וזה שייך בעבירה שעבר במעשה ונהנה מן המעשה, כמו אוכל חזיר וכדומה אבל ישב ולא עשה מ"ע שעבר בשוא"ת אין כאן שום הנאה מעבירה ואין כאן שום שייכות לתשובת המשקל ודי לו הוידוי והחרטה מצד הדין, וא"כ כיון שתשובה מועיל גם מצד הדין, לכך לא זז משם עד שמוחלין, אבל עבר על ל"ת אף שהתחרט והתודה, מ"מ מצד מדה"ד צריך סיגופים לתשובת המשקל. לכך תשובה תולה עד יוה"כ, שאז הוא מקור הרחמים לקבל בתשובה עכדפח"ח:

ועפ"ד הקדושים נ"ל לפרש הפסוקים שובה ישראל עד ה' אלקיך וגו' ואיתא בילקוט הושע י"ד בשם ר"מ תני עד ה' עד שהוא במדת רחמים ואם לאו אלהיך. היינו שישובו בעשי"ת עד שהוא במדת רחמים דבעשי"ת שערי רחמים פתוחים והקב"ה מתנהג במדה"ר, ומה הרויחו בזה, קהו עמכם דברים ושובו אל ה', היינו שיהי' די בוידוי וחרטה לבד, ואם לאו, רק שאמתינו ולא תשובו בעשי"ת רק בשאר ימית השנה, אז "אלהיך" כלומר אז יתנהג עמך ה' במדה"ד, ולא יהיה די בוידוי וחרטה לבד, כ"א תצטרכו לסיגופים לפי משקל עונותיכם וא"ש:

אילפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת, בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד: הקשה הרי"ף בע"י א"כ הי' לו לכתוב בהיפך, תחלה אמת ואח"כ ורב חסד. ועיין בשעת היריעה אשר לאוהל יעקב מדובנא "זל ר"פ בראשית דבר בחמד בזה עיי"ש. [וע"ע ביערות דבש דפוס לובלין. דף קל"ו עמוד ג' מ"ש בזה] :

שאלה בלוריאה הגיורת את ר"ג כתיב בתורתכם (ע' יד יוסף דבשאלתות פ' ויקהל ליתא תיבת בתורתכם וכצ"ל ודו"ק) אשר לא ישא פנים כו' וכתיב ישא ה' שניו כו' נטפל לה ר"י הכהן כו' כאן בעבירות שב"א לחבירו כאן בעבירות שב"א למקום עד שבא ר"ע ולימד כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד:

עיין בס' עין הבדולח שכ' דר"ע לשיטתו בסוף יומא אשריכם ישראל כו' וכתב הרי"ף דפליג אדראב"ע וס"ל דיה"כ מכער גם אם יש עבירות שב"א לחבירו ולא פייסו כו' עיי"ש. והנה לא ראה שכבר קדמו בזה בס' "עיון יעקב" לכאן עיי"ש:

ועיין בתוד"ה כאן קידם גז"ד ובס' דגן שמים לכאן וינעם לך]: ולשון עד שבא ר"ע ולימד כו' דקשה מהיכן בא. נ"ל ליישב ע"ד שהבאתי בפסחים כ"ב בשם ס' פתח עינים לחיד"א ז"ל עד שבא מכניסת הפרד"ס יעו"ש ועד"פ י"ל גם כאן עפ"י דאיתא בחגיגה ט"ו דאתיהיבא לי' רשותא למט"ט למימחק זכוותא דאחר, יצתה ב"ק ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר, א"כ מוכח מכאן דלאחר גזר דין שוב לא מהניא תשובה וז"ש עד שבא ר"ע מכניסת הפרד"ס אשר שמע ב"ק שובו בנים כו', וש"מ דלאחר שמחקו זכיותיו דאחר וגזרו דינו, שוב לא מהני תשובה אז לימד, כאן קודם גז"ד כאן לאחר גז"ד, וא"ש ודו"ק. והנה בססחים הקשיתי על החיד"א ז"ל מע"ה דמעשר שני מ"ח עד שבא רע"ק ולמד שכל הפירות וכו' וכעת הנני מוסיף להקשות עליו מגמ' נדרים כ"ה ע"ב עד שבא רע"ק ולימד נדר שהותר מקצתו הותר כולו]: י"ח. היה ר"א אומר שנים שעלו למטה וחוליין שוה כו' זה ירד וזה לא ירד כו' זה שהתפלל תפלה שלימה, נתכוין:

ובס' "תורה תווימה" פ' ואתחנן מפרש בזה הפסוק ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, וק' דפתח בלשון רבים ובקשתם וסיים בלשון יחיד ומצאת. ולפי המאמר שלפנינו א"ש. דזש"ה ובקשתם, המבקשים יהיו שנים, ומצאת, אחד, ולמה כן מפני כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, דהיינו תפלה בכוונה, והשני התפלל שלא בכוונה ודפח"ח:

ויהי כעשרת ימים ויגף ה' את נבל עשרת ימים" מאי עבידתייהו אר"י אמר רב כנגד עשר לגימות שנתן כבל לעבדי דוד אמר ר"נ כו' אלו עשי"ת שמר"ה ועד יוה"כ:

עיין מ"ש בס' דברי שאול בשם הגאון מ' חיים ז"ל מוואלאזין, וכעת הוא נדפס בגאון יעקב שבגליון הע"י סוף מסכת זו בשם הגאון ר' רפאל מהאמבורג עיי"ש:

בד"ה כל באי עולם וכו' מאי כבני מרון, סבא הרגיעו כבני אימרנא, רשב"ל אמר כמעלות בית חורון, ר"י אמר שמואל כחיילות של בית דוד: פי' באוהל יעקב ר"פ וילך ההבדל בין ג' ענינים אלה. כי כבני אימרנא היינו גם אותו שהוא חייב עתה והקב"ה רואה כי עתיד צדיק לצאת ממנו, הקב"ה מתחסד עמו ומאריך לו למען יצמח צמח צדיק, כמו שהאריך הקב"ה לאחז כדי שיצא ממנו חזקיה, והוא ממש כאשר יעברו הצאן ע"י מונה הם יוצאים אחד אחד ואין עושה בהם ומהם מאומה בי הוא עומד וממתין עד שיצא העשירי אז הוא סוקרו בסיקרא שיהיה קודש בקדושת מעשר. ור"י אמר שמואל בחיילות של בית דוד בא להורות חסד אחר כי הקב"ה יזכור לאדם זכות אבותיו אם היו אבותיו צדיקים יגן עליו בזכותם כמו שאמרו בחיילות של בית דוד שהיו מיוחסים שנאמר והתיחשם בצבא המלחמה (עיין קידושין מ"ו ב'). ורשב"ל אומר כמעלות בית חורין חידש לנו עוד ענין

אחר, כי מעלות בית חורון אי אפשר ללכת שם רק אחד בפ"ע, כן דרך משפט שלמעלה לדון כל אחד בפני עצמו, ואף אם מעשיו דומים אל מעשי איש אחר שכבר יצא דינו, עכ"ז לא ישפטהו במשפט הנחרץ עליו שיהיה דינם שוה, רק כל אחד נידון כפי הכנתו וטבע מזגו אל מה שהוא נטוי מטבע תולדתו כן ראוי להעריך משפט כל אחד ואחד לפי ענין טבעו ולפי ענין מעמדו והבן:

ארבב"ח אר"י וכולן נסקרין בסקירה אחת כ' בס' דברי שאול עפימ"ש הזוהר דלכך לא מנו את ישראל ועה"ר שולט דהענין הוא שאסור להוציא את בן ישראל מהכלל ולכך אמרה השונמית בתוך עמי אנכי יושבת ע"ש ולכך אמר שכולן נסקרין בסקירה אחת ודו"ק:

צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית אלקינו כו' צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדלי' כו' ומי הרגו ישמעאל בן נתני' הרגו (בעץ יוסף מביא קו' הט"א מאי קמ"ל הא מקרא מלא הוא בירמיה שהוא הרגו ועיין בס' ערוך לנר יישוב לזה) ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו:

הקשו המפורשים דזה סותר להמדרש רבה איכה דאיתא שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר מחורבן בית המקדש ע"ש. ובס' פנינים יקרים מביא בשם אפיקי יהודה ח"ב דרוש ל"א בשם הגאון רמ"ז ז"ל אבד"ק לבוב דנודע כי בבית שני חסרו חמשה דברים מה שהיה בבית ראשון, והגדולה שבכולם השראת השכינה שלא היתה רק בבית ראשון ולא בבית שני נמצא לפי"ז כי הבית הראשון מתואר בשם בית אלקינו, לא כן הבית השני אין מתואר רק בשם ביהמ"ק, וא"כ א"ש כי במס' ר"ה אמרו ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו היינו הבית הראשון שהיתה השראת השכינה אבל במד"ר דאמרו דקשה מיתת צדיקים מחורבן ביהמ"ק היינו הבית שני שמכונה רק ביהמ"ק באמת קשה מיתת צדיקים יותר עיי"שי ובס' "אבל יחיד" הספד על גאון יעקב מליסא ז"ל מהדרשן הגדול רא"ב פלאהם ז"ל כ' דחילוק יש ב"ן לשון מיתתן של צדיקים ובין לשון סילוקן של צדיקים דאצל המיתה עדיין יתנחם השי"ת כביכול בראותו אשר העם ישימו את הצדיק על לוח לבם לזכרון ותמיד יהגו בצדקתו ויצטערו באסיפתו ויתנו לבם עי"ז למלאות העבודה הנעדרת בהעדר תורתו וצדקתו וע"כ שקולה רק כשריפת בית אלקינו. אבל סילוקן של צדיקים היינו הסתלקות הגמור שנאבד שמם וזכרם מלב העם עי"ד הצדיק אבד ואין איש שם על לב זה קשה לפני הקב"ה יותר מחורבן ביהמ"ק. ובס' "עין המים" מהדרשן הנ"ל כתב עוד ליישב הסתירה עפ"י משל לאחד ששאל את רעהו על מלבוש שהוא לבוש בו כמה הוא שוה, ויאמר לו שלשים כסף, ויאמר אליו הא לך שלשים כסף ותנה אותו לי, ויאמר לו סכל גם. כי אמרתי לך שאינו שוה רק שלשים כסף הנה

אמרתי לך כסף שוויו בערך עצמותו, אבל לא מצד עצמו, כי המלבוש אשר אני צריך אליו ללבשו הוא שוה בעיני הרבה יותר מן הסך ההוא, כן מה שחז"ל שיערו בגמ' מיתת צדיקים כשריפת ביה אלקינו היינו בערך עצמותו לומר כי בערך עצמו הוא יקר בעיני ה' כשריפת בית אלקינו, אבל במדרש כוונו להפליג את ההפסד הבא ע"י הסתלקו מה שאנחנו אין לנו עוד מי שיורה לפנינו הדרכים הישרים וילמדנו אורחות צדיקים, וא"כ הסתלקותו מאצלנו הוא ממש כאבדת המלבוש מאת הלובשו שהוא שוה הרבה יותר מהסך ששוה המלבוש בערך עצמו. וז"ש קשה סלוקן של צדיקים מה שנסתלקו מן העם, יותר מחורבן ביהמ"ק וזה שסימו ואמרו וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ודו"ק:

כ"א:

בקש קהלת להיות כמשה שנאמר בקש קהלת למצוא דברי חפץ יצתה ב"ק ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה פי' המגיד ר' יצחק אלי' לאנדא מווילנא באוהל רחל למגלת קהלת כל מה שמשיג האדם בא לו ע"י עמל ויגיעה, רק מה שמשיג ע"י מתנה מזולתו או שמוצא מציאה זה בא לו בלי עמל ויגיעה, וכן בהשגת התורה לא יוכל האדם להשיג רק ביגיעה כמאמרם ז"ל יגעתי ומצאתי. ומשה רבינו ע"ה זכה שניתנה לו התורה במתנה כמו שאנו אומרים בנוסח התפלה ישמח משה במתנת חלקו שניתן לו חלקו במתנה (וע' רס"י בפ' כי תשא בפסוק ויתן אל משה ככלותו וגו') ושלמה כשראה שלא ניתן לו התורה במתנה בקש למצוא דברי חפץ דרך מציאה בלי עמל וז"ש בקש קהלת למצוא דברי חפץ דרך מציאה שבקש להיות כמשה להשיג התורה בלי יגיעה יצתה ב"ק ולא קם נביא עוד בישראל כמשה שישיג התורה דרך מציאה או דרך מתנה. ובס' פנינים יקרים פ' ברכה הביא פי' בשם ס' נחלת יעקב עפי"מ שאחז"ל למה נקרא התורה תורת אמת יען כי נאמר בראשית ברא אלקים והוא סופי תיבות אמת בהיפוך. ולכך פתחה התורה בראשית ברא אלקים משום סופי תיבות הנ"ל. ודיעה ב' דרמזה התורה אמת ביושר ולא בהיפוך בתיבות ברא אלקים לעשות סופי תיבות אמת ביושר. ומה שפתחה התורה בבראשית הוא משום שהעולם נברא בזכות משה הנקרא ראשית שנא' וירא ראשית לו, אך התינח אי אין כמשה, אבל אי אמרת בנביאים לא קם כמשה אבל במלכים קם ומנו שלמה. א"כ קשה למה נברא בשביל משה ולא בשביל שלמה שהיה כמוהו. וז"ש בקש קהלת להיות כמשה דהוא אמר בנביאים לא קם אבל במלכים קם, יצתה ב"ק וא"ל "וכתב יושר דברי אמת שהרמז שהתורה נקרא אמת הוא ביושר מן אשר ברא אלקים לעשות ולא מסופי תיבות של. בראשית ברא אלקים שהוא

אמת הפוך ולא ביושר, ועכ"ח צ"ל כי התורה פתחה בבראשית משום משה. ואי אמרת במלכים קם למה לא נרמז שם שלמה, אעכ"ח דלא קם כמשה אפי' במלכים ע"ש. (ועיין בפתח עינים לחיד"א ז"ל בשם רבני אשכנז שפי' עם הר"ת של ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת וכנודע, ואין להאריך):

כ"ד:

דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל כו' ועשייה גרידתא מי שרי והתניא לא לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשיי כו' כגון חמה ולבנה כוכבים ומזלות:

הקשה בתשו' מהר"ם אלשיך מאי קושי' דילמא דוקא צורה שלימה אסורה ור"ג לא עשה אלא כחצי לבנה. ועיין בס' תורת משה ממרן ח"ס ז"ל ס"פ יתרו מ"ש בזה ועיין עוד בס' מנחת חינוך סוף מצוה ט"ל מ"ש בזה:

כ"ח:

מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך את ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל לא תוסיפו וגו' בס' "תורה תמימה" פ' נשא בפ' ואני אברכם מדקדק בלשון כגון ה' וכו' למה ליה לפרש ענין הברכה שמוסיף הכהן, האם מעטים הם לשונות ועניני ברכה בכל אדם לפי המקום לפי הזמן לפי המצב, בבריאות הגוף, בשלימות הנפש, בבני חיי ומזוני, וכדומה, ואיזו נ"מ איזה ברכה שיוסיף הכהן, ותי' עפימ"ש רשב"ם עה"ת כה תברכו את בנ"י כלומר לא תברכו מברכת פיכם כאדם שאומר תבואתה לראש פלוני כך וכך אלא אלי תתפללו שאברכם אני כמו שמפרש ושמו את שמי על בנ"י כשיברכו הכהנים לישראל בשמי ולאו בשמם כמו שהתפללו הכהנים ואומרים יברכך ה' ישא ה' פניו אליך. וכו'. עכ"ל, מבואר מזה דבכל ברכה שמברך הכהן חובה עליו להזכיר שם ה' והיינו שימסור השפעת הברכה להקב"ה שהוא יברך את ישראל ומעתה א"ש נכון לשון הברייתא שמביא לדוגמא באיזה לשון ברכה יוסיף הכהן משלו בהשתתפות שם ה', ואמר כגון ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ודו"ק:

ועי בס' מגן גבורים או"ח סי' קכ"ח במחבר סעיף כ"ז כהן אינו רשאי להוסיף כו' כתב: ראוי להסתפק אם כבר נשא כפיו פעם אחת ואח"כ איתרמי לי' צבורא אחרינא דקיי"ל בסעיף שאח"ז דאי בעי מברך ואי בעי לא מברך אם יכול להוסיף בברכה שניה על הג' ברכות די"ל דע"כ לא מצינו אסור בל תוסיף רק במצוה חיובית אבל במצוה של רשות לא, אמנם נראה כיון שעכ"פ אם מברך פעם שנית מצוה קעביד ובמרך עלי' רק שבידו לפטור עצמה ממצוה, כל שעושה אותה צריך לעשותה כמו שציותה התורה עלי' ועובר

בבל תוסיף, מידי דהוי אציצית דקיי"ל דחובת גברא הוא ואי לא לבש טלית בת ד' כנפות אין עליו חיוב ציצית ואפ"ה עובר בבל תוסיף וז"ב. ובזה מדוקדק הא דקאמר הש"ס ר"ה כ"ח מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך אוסיף ברכה משלי ת"ל לא תוסיפו כו' והלשון הואיל ונתנה לי תורה תמוה לכאורה מאי תלוי זה בזה, אמנם לפימ"ש הא גופי' קמ"ל דאף שנתנה לו תורה רשות לברך כמה שירצה אפי' כמה פעמים ביום וכיון שהוא רשות בידו א"כ יכול להוסיף ת"ל לא תוסיפו היינו אף בכה"ג אין להוסיף ודפח"ח):

ל"ב הני עשרה מלכיות כנגד מי ר"י אמר כנגד ש עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, מאי נינהו אילימא ויאמר דבראשיתי הני ט' הוו, בראשית נמי מאמר הוא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו ולכאורה קשה מדוע לא הוזכר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים. וע' מהרש"א. ובס' תורה תמימה ר"פ בראשית כ' עפ"י דאיתא ביומא נ"ד ב' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, תולדות השמים משמים נבראו, תולדות הארץ מן הארץ נבראו והענין כמ"ש הרמב"ן דשמים וארץ הם היסוד והחומר לכל הנמצא בעולם ומהם נבראו הכל, אלה אשר בשמים ממעל יסודם בשמים, ואשר בארץ מתחת יסדם בארץ. ולכן נקראו השמים והארץ אבות בערך כל הנבראים שהם תולדותיהם. ולפי"ז יסדר כל הנבראים שבעולם הי' שצוה הקב"ה על השמים והארץ שהם היסודות שיוציאו תולדותיהם למיניהם ולכן כתב בהו אמירה מפורשת, והיינו האמירה ליסודות שיוציאו תולדות, משא"כ בבריאת שמים וארץ גופייהו שלא קדם להם כל יסוד לא כתב בהו אמירה מפורשת כיון שלא היה עוד דבר בעולם שאליו יפנה הקב"ה כביכול במאמר וצווי. ואעפ"י דכתיב בדבר ה' שמים נעשו, אין זה רק הוראה על רצון נפשי, מלשון והלילה אאנ (איוב ב'), אמרה יונה (עירובין י"ח ב'), וע' תוס' נזיר י' א' עכ"ל:

[ובס' שם משמואל פ' בראשית מביא בשם האלשיך דלכך לא כתיב אמירה בראשונה משום דשמים וארץ נבראו במחשבה שנקרא ראשית, שתמיד קודם המעשה הוא המחשבה, לכך כתיב בראשית ברא כו' דהיינו במחשבה ברא את השמים כו' ע"כ. וע"ז כ' השם משמואל, מיהו הא גופא קשיא למה נבראו שמים וארץ במחשבה יותר משאר הנבראים. ונלפענ"ד לתת טוב טעם לדבר, דהנה איתא במדרש למה נבראו המלאכים ביום ב' ולא ביום ראשון כדי שלא יאמרו מוכאל ה"ה מותח את השמים או את הארץ בדרומו וגבריאל בצפונו, והנה איתא בגמרא כל דיבור שיצא מפי הקב"ה נברא ממנו מלאך, וא"כ שפיר הי' צריך להיות שמים וארץ במחשבה, דאם היו בדיבור והי' נברא ממנו מלאך היו אומרים ח"ו שותף יש להקב"ה במעשה בראשית או בשמים או בארץ,

דאם נברא השמים תחילה בדיבור והי' נברא ממנו מלאך היו אומרים ח"ו שותף הי' לו לכך הוכרך הקב"ה לברוא שמים וארץ במחשבה ובמחשבה לא נברא מלאך עכד"ה]:
בר"ה אין אומרים בו הלל מ"ט אמר ר' אבהו אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים לפניך ישראל שירה בר"ה וביוה"כ אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה:
יל"ד על אומרו ית' אפשר מלך יושב כו' והלא ודאי הוא יושב על כסא דין וכך הול"ל אמר להם מלך יושב כו'. וכ' בדרושי הצל"ח דרוש נ"ב וז"ל:
הנה מלבד הטעם שאמרו במס' ערכין שהיה ראוי לומר בר"ה ויה"כ משום דאקרו מועד, מלבד זה אני אומר טעם וכו' מה מעבדות לחרות אמרי' שירה ממות לחיים לא כ"ש וכו' וכיון שבר"ה ויו"כ הנכתבים לחיים ניצולים ממש ממות לחיים לכן אמרו מלה"ש שראוי לישראל לומר שירה על זה. והנה כל זה נעשה ע"י תקיעת שופר שהקב"ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים, והקב"ה משיב להם, אטו ישראל יודעים זה למטה, אם נתקבל סדר תקיעתם ברצון, וע"ז משיב אפשר מלך יושב על כסא דין, לשון אפשר שמידי ספיקא לא נפקי, וישראל עכ"פ מסופקים שמא ח"ו עדיין יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים, ועדיין לא ניצלו ממות לחיים ולכן אינם אומרים שירה, ולכן המלאכים שפיר אומרים שירה בר"ה ויה"כ וכמ"ש התוס' במס' ערכין שיש לומר בר"ה והחיות ישוררו, לפי שהם למעלה רואים שהקב"ה עמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ואז יכולים לומר שירה עכד"ה: [ועיין בס' ערוך לנר כאן שכ' דשאלת המלאכים למה אין ישראל אומרים שירה בר"ה וביוה"כ הרי הם בטוחים שיצא כאור משפטם אשר על כן לובשים לבנים וכמו שהקשה הכפ"ת ביום תרועה. אבל הקב"ה השיב אעפ"י שבטוחים בחסדי, מ"מ כשהמלך יושב על כסא דין ועדיין ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו שלא נגמר הדין עדיין, גם להם אין ראוי לומר שירה, אף שבטוחים שארחם עליהם עכ"ל, עיי"ש, והנה לא אמנע מלכתוב מאי דקשיא לי לע"ז לפימ"ש המקובלים דהגמר חתימה אינו אלא בהושענא רבה, א"כ עד הו"ר עדיין לא נגמר הדין, וא"כ איך ישראל אומרים הלל כל ימי חג הסוכות וצ"ע]:
וראיתי ביערות דבש דפוס לובלין דף קע"ט עמוד ג' שכ' וז"ל ואמרו חז"ל (בפ"ט דסוטה, משפסקו סנהדרין בטל השיר. והיינו כי אמרו בגמ' דר"ה (ט"ז א') אדם נידון בר"ה ור' יוסי אמר אדם נידון בכל יום וא"ר יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי. וי"ל מאי קמ"ל פשיטא וגם מה ביקש במלת האידנא. הל"ל סתם כמאן מצלינן, וגם הא גופא קשיא כיון דהלכה כרבנן דרבים נינהו איך מצלינן כר"י. אבל באמת הוא

הכריע בזמן בית שהיו יושבין סנהדרין בלשכת הגזית ובכל פלך ופלך כסאות למשפט לא היה אדם נדון בכל יום כי כל זמן שיש דין למטה אין דין למעלה דכתיב אלקים נצב בעדת אל היינו שעומד ואינו עושה דין כשיש עדת אל לשפוט למטה, אבל בעוה"ר כשפסקו סנהדרין לשפוט למטה אז יש דין למעלה ואדם נידון בכל יום, ולכך שלמה המלך כמשמעות ירושלמי מלך לא דן ולא דנין אותו ד"ת שנאמר מלפניך משפטי יצא, נאמר עליו, לעשות משפט עבדו ומשפט עמו דבר יום ביומו, ומשפט עמו היינו מה שתלוי במשפט המלך, כי המלך הוא כפי הנהגתו לעמו ומשפט המלך הוא משפט העם וכמ"ש כל המפרשים משפט עמו הנאמר פה הוא משפט התלוי במלך, וא"כ א"ש כמאן מצלינן האידנא דייקא דבזמן בית שהיו סנהדרין הלכה כרבנן וא"כ אין אדם נידון בכל יום, אבל האידנא מתפללים כר"י דהאידנא דבטלו בעוה"ר סנהדרין, אדם נידון בכל יום, והלכה כר"י ולכך מתפללין האידנא ודו"ק. והנה אמרו מפני מה אין ישראל אומרים שירה בר"ה וכו' ספרי חיים וספרי מתים פתוחים וכו' הרי בעת הדין אין לשורר כי איך ישוררו וספרים ופנקסות פתוחים לעיין בדינו איך ישיר וגילו ברעדה כתיב, ולכך אמר משפסקו סנהדרין ואדם נידון בכל יום פסק שיר כי ערבה שמחה עכ"ל: ואני תמה על דבריו הקדושים דא"כ לפי"ז איך אומרים האידנא הלל בכל יו"ט וחנוכה ור"ח הלא משפסקו סנהדרין אדם נידון בכל יום והלכה כר' יוסי ואיך ישוררו וספרים ופנקסות פתוחים לעיין בדינו וצ"ע: שייך לעיל דף ט' ע"א ועניתם את נפשותיכם בתשעה וכי בתשעה מתענין והלא בעשרה מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עה"כ כאלו התענה תשיעי ועשירי וכתב הגאון מ' משה גרינוואלד ז"ל אבדק"ק חוסט יע"א בס' ערוגת הבושם עה"ת ס"פ אמור, עיין טו"ז שהקשה אמאי הוציא רחמנא האכילה בלשון עינוי הזל"ל בהדיא שמצוה לאכול בעיוה"כ, ולפענ"ד נראה בס"ד דאי כ"ר תאכלו בעיוה"כ הו"א דאפי' התענה כל היום רק פ"א לעתותי ערב אכל קיים מ"ע זו, השתא דכ"ר האכילה בלשון עינוי אמרי' כי היכא דבעינוי א"א לומר כשיאכל כל היום ומונע עצמו מאכילה שעה אחת או שתים דזהו פשיטא דאינו בכלל עינוי ה"נ באכילה אינו יוצא י"ח אי מתענה מקצת היום ואכל אח"כ וזה דלא כשיטת המג"א בסי' תר"ו אלא כשיטת השלה"ק שם באה"ט דאף מקצת היום אסור להתענות. ובזה יתפרש כמין חומר מה שפירש"י בראש השנה דף ט' דה"ק קרא ועניתם בתשעה אכילת תשעה אני קורא עינוי וכיון דאכילתו עינוי חשיבא כל דמפיש באכילה ושתי' טפי עדיף, ולכאורה לא ידענא מה בעי רש"י בזה, ולהנ"ל ניחא בס"ד דרש"י בא לפרש מ"ש דהוציא רחמנא בלשון עינוי ולא כתב אכילה בהדיא, וצ"ל כהנ"ל, והיינו דבא רש"י ללמדנו ודו"ק עכ"ל

ודפח"ח ש"י: איתא לעיל דכ"ח ע"א אמר רב יהודה בשופר של ע"א לא יתקע ואם תקע יצא, בשופר של עיר הנדחת לא יתקע ואם תקע לא יצא מ"ט עיהנ"ד כתותי מיכתת שיעורי' ובתוס' ד"ה אמר רב יהודא בשופר שנ ע"א כו' ואם תקע יצא, תימה מאי שנא משלמים דאמר רב יהודה דלא יצא משום דמצות ליהנות ניתנו, ורבינו חננאל גרס הכא רבא, ותימא דבסוף כסוי הדם תניא תקע לא יצא וכו' עכ"ל התוס'. ועיין בפני יושיע ז"ל שכתב בהמשך דברי התוס' דאחר שהביאו גירסת ר"ח כתבו דמ"מ גם אי גרסינן רבא קשה הסתירה דאם תקע יצא, ועכ"ח צ"ל אחד מהחילוקים שכתבו התוס' בפ' כסוי הדם בין ע"ז שלי ישראל או של נכרי, או בין קודם ביטול או לאחר ביטול, ולפי"ז שפיר י"ל דרב יהודה גרסינן וזה כוונת התוס'. וסיים מ"מ לענ"ד כ"ל דגרסינן רבא, דלרב יהודא יקשה למ"ל טעמא דכתותי מיכתת שיעורי' בשופר של עיהנ"ד תיפוק לי' משום דמצות ליהנות ניתנו ע"ש שכתב זה כמשיב על התוס', וכבר תמה עליו הגאון בעל ערוך לנר ז"ל כאן, שהרי זה כתבו התוס' בעצמם כן בס"פ כסוי הדם ע"ש. והנה ברוב ספרים שלפנינו הגירסא רב יהודא ודלא כגירס' ר"ח שגרס הכא רבא, וכ"כ התוס', בסוכה דף ל"ב ע"א וז"ל, ומיהו על כרחך צריך לאוקומה לאחר ביטול כפירוש ר"ת לפי מ"ש שם ברוב ספרים רב יהודא דאי קודם ביטול הא רב יהודה אמר התם לעיל בשופר שלמים לא יצא דמצות ליהנות ניתנו, ומיהו צ"ל דמ"מ רבא גרסי' ולא רב יהודא דהא מפרש התם טעמא דשופר של עיהנ"ד לא יצא משום דכתותי מיכתת שיעורי' ולרב יהודה הול"ל משום דמצות ליהנות ניתנו עכ"ל התוס' בסוכה הנ"ל, הרי העידו. התוס' דברוב ספרים הגירסא רב יהודא ולא רבא ומעתה מצוה לקיים הגירסא ולא להגיה, וכמו שהמליץ הגאון ר' ישעי' פיק זצ"ל ע"ז "לאוקמי" גירסא סייעתא דשמיא, וחוב מוטל עלינו ליישב קושי' התוס' הנ"ל דאי נרסינן רב יהודא א"כ למ"ל הטעם בשופר של עיהנ"ד משום דכתותי מכתת שיעורי' ת"ל משום דמצות ליהנות ניתנו, ונלע"ד בזה דהנה כבר הקשה הטעם המלך ז"ל אמאי אמר ר"י בשופר דשלמים לא יצא וכן למה הוצרך רבא לומר דבשור דעולה ושלמים יצא משום דמללה"נ תיפוק לי' דיוצא מצד דעשה דשופר דוחה ל"ת, ותירצו האחרונים ז"ל דבשלמים ועולה האיסור מצד דנהנה מהקדש א"כ הא אמר רבא בזבחים דף צ"ז ע"ב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש והיינו משום דבקודש לא אמרה תורה לידחי עשה ל"ת ולכך שפיר ס"ל לר"י דבשופר שלמים לא יצא וגם רבא הוצרך לומר הטעם דיוצא משום דמללה"נ דאל"כ לא הי' יוצא דהא אין עשה דוחה ל"ה שבמקדש (וכ"כ הגאון מלבוב זצ"ל בדרשות דברי שאול דף כ"ג סע"א ע"ש) ובזה רצו האחרונים ז"ל לתרץ קושי' התוס' אמאי אמר ר"י בשופר של ע"א אם תקע יצא מאי שנא משלמים דלא יצא ולהנ"ל ניחא

דדוקא בשלמים ס"ל לר"י דלא יצא משום דבהקדש לא שייך עדל"ת אבל בסופר של ע"א באמת יצא משום דעשה דשופר דוחה הל"ת, אך באמת ז"א דהא כתב הרמב"ם ז"ל פ"ז מה' עכו"ם הלכה ב' דהנהנה ממשמשי ע"ז לוקה שתים א' משום ולא תביא תועבה אל ביתיך וא' משום לא ידבק בידך מאומה מן החרם, א"כ הא קיי"ל דאין עשה דוחה שני לאוין, א"כ הדרא לדוכתה קושי' התוס' אמאי ס"ל לר"י בע"ז דיצא ובשלמים לא יצא, ומה"ט גורס ר"ח רבא, אך התוס' דוחים דהא עדיין קשה מפ' כסוי הדם דשם תניא תקע לא יצא, ועכ"ח צ"ל דהתם מיירי קודם ביטול, וכאן מיירי לאחר ביטול ולכך יוצא, וא"כ שפיר נוכל לגרוס כאן רב יהודא, והשתא שוב לא קשה א"כ למ"ל טעם בשופר של עיה"נ דלא יצא משום כתותי מכתת שיעורי' ת"ל משום דמצות ליהנות נתנו, ז"א דבלא הטעם דכתותי מכתת שיעורי, הו"א דיוצא משום דעשה דשופר דוחה ל"ת דהא בעיהנ"ד ליכא רק לאו אחד דלא ידבק מאומה מך החרם א"כ שפיר אמרי' עשה דוחה ל"ת ולא סגי בטעם דמצות ליהנות ניתנו ולכך צריך לומר הטעם דכתותי וכו' ואין כאן שיעור שופר, ואפי' לדעת הגאון בעל מנחת חינוך ז"ל במצוה תס"ו דכל הנהנה מעיהנ"ד עובר אף בעשה דושרפת באש את כל שללה עיי"ש, ג"כ א"ש דהא ידוע דעת הריב"א ז"ל דהא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, הל"ת נדחה ולא נשאר רק העשה דאין עשה דוחה עשה, וזה דוקא לכתחלה אבל בדיעבד אם כבר עבר וקיים העשה שפיר יוצא וכמ"ש הנוב"י ז"ל בסוף מהדו"ק בדיעבד אמרי' להיפוך מאי אולמא דהאי עשה מהאי עשה דנימא דלא יצא משום העשה שכנגדה, א"כ בדיעבד אם תקע בשופר של עיה"נ הו"א דיוצא משום עדל"ת, לכך צריך ר"י לומר הטעם דלא יצא משום דמכתת שיעורי' ומיושב שפיר הגירסא רב יהודא כנלע"ד בעזהי"ת:

בדף י"ז ע"ב כתב הרא"ש ז"ל, ה' ה' אני הוא קודם שיחטא כו' אני הוא לאחר שיחטא וכו' וא"ת מה צריך האדם למדת רחמים קודם שיחטא וי"ל וכו' אי נמי קודם שיחטא בע"א ואעפ"י שכבר חשב לעובדה ומחשבת ע"א הקב"ה מצרפה למעשה כו' אפ"ה מתנהג עמו במדת הרחמים קודם שיחטא וכשיחטא מצרף המחשבה עם המעשה עכ"ל. וכתב הקרבן. נתנאל דיש מקשים על הרא"ש מן הגמ' דסוף חולין תני דבי ר' יעקב וכו' הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה אלא למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב ודלמא לא הכי הוה, ר' יעקב מעשה חזא, ודילמא מהרהר בעבירה הוה, מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה,

ודלמא מהרהר בעכו"ם הוה וכו' ומאי פריך הא לפי' הרא"ש אפילו חטא במחשבת ע"א אין מחשבה מצרף כי אם לאחר שעשה מעשה יעו"ש:
ומצאתי בדברי שאול (דרשות לש"ש ושה"ב) דף ל"ז ע"ד שמביא בשם הגאון מ' יהודא עייאש הספרדי ז"ל דדוקא היכא שיכול להנצל בדרך הטבע הוא דלא נענש על מחשבת ע"א לבד, אבל שם דעלה, לגג ונפל, דמצד הטבע כל שאין לו מעקה יפול הנופל ממנו והיה צריך שהקב"ה ישנה הטבע בכה"ג שמהרהר בע"ז הוה, אינו מרחם אף על המחשבה לבד ע"כ דפח"ח: ע"ש בגמרא אילפא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת. בתחילה ואמת [פי' יושב לשפוט בדין] ולבסוף ורב חסד פי' לבסוף כשרואה שאין העולם מתקיים בדין אז ורב חסד] והקשה הרי"ף שעל הע"י, ח"כ אמאי כתיב ורב חסד ואמת, הול"ל להיפך. אמת ואח"כ ורב חסד, (וכבר ציינתי בפנים לעיין באוהל יעקב ר"פ בראשית בשפת היריעה לשם, וביערות דבש ח"ב בסוף דרשה המתחלת "המלך דוד בהתפללו בשביל ישראל בהיותם בגולה וכו' מ"ש בזה יעו"ש), וכעת מצאתי בס' כנפי נשרים עה"ת מהגאון מ' אברהם ליכטשטיין ז"ל פ' כי תשא, שכ' בחלק מחזה אברהם, דיובנו דברי אילפא עם מאמרם ז"ל בכאן על פסוק ויעבור ה' וגו' שנתעטף הקב"ה כש"צ כו' ואמר כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם עונותיהם. וכבר נתקשו בזה. הלא זה הסדר אנחנו עושים הרבה פעמים בשנה ועונותינו חקוקים על עצמותינו. (ודברי הראשונים בזה ידועים), אמנם כי אלה שני המדות, חסד ואמת, המה מתחילת הבריאה הכרחים לצרף זה לזה ואי אפשר לעולם כי יונהג במדה אחת בלתי שתף השניה עמה, כי כמו שא"א לעולם שיונהג רק במדה"ד שהוא מדת אמת, כי אז הי' העולם נתבטל מכל וכל כי מי גבר יוכל לעמוד בדין לבד וע"כ צריך לשתף עמה מדת חסד כן נמי א"א שיתנהג העולם רק במדת החסד, מחמת כי רבים היו המורדים והפושעים כי הכל היו בטוחים במדת החסד לעשות מה שיחפצו והי' ישוב העולם נתבטל מכל וכל והי' חלילה לית דין ולית דיין, כי על הכל הי' התפשטות החסד מחפה, ע"כ צריך לשתף למדת ורב חסד המדה של ואמת והוא קיום הדין, ואז נופל פחד ואימת משפט על העולם ויכול העולם להתקיים: אולם פשר דבר בהנהגה בשתי המדות הוא כך, כשרוב העולם מוכרעים לכף זכות, והרוב מהעולם מתנהגים בקו הצדק, אז עיקר התפשטות המדה ורב חסד בעולם, כי הצדיקים משלשין מדת החסד לעולם ומהפכין הרוגז לרחמים, ואז העיקר הנהגה הוא, ורב חסד, ואצלה יצורף מדת, ואמת, כי במדת החסד לבד אי אפשר שיונהג העולם וצריך שיתוף עמה מדת ואמת אבל כשרבה רעת האדם בארץ, והעולם רובם חוטאים, אז עיקר הנהגה במדת ואמת, כאמרם ז"ל בזמן

שרשעים בעולם אז מדה"ד, אולם בגין דלא יתוקד עלמא בשלהובא דדינא, ישתתף עמה מדת ורב חס"ד להתמזג קצת תוקפא דדינא בקוי חסד להתקיים העולם:
והנה רצונו יתב' בבריאת עולמו. אשר העולם יהי' מוכרע ברוב צדיקים, כמ"ש במדרש ויהי אור אלו מעשיהם של צדיקים וירא אלהים את האור כי טוב הוי חפץ במעשי הצדיקים, וקב"ה הסתכל בתורתו גברא עולמו, ותורתו היא רצונו הפשוט יתב', לכך כתיב בתורה ורב חסד ואמת כי עיקר הנהגת העולם רצונו יתב' הי' להתנהג במדת החסד והיא המדה העיקרית, ואח"כ לשתף עמה מדת אמת, אבל אילפא דיבר לפי מיד דורו, כאשר ראה כי רבה עזובה בקרב הארץ וירעו וישחיתו, ובזמנו הלא הי' עיקר הנהגת העולם בעדת ואמת והשיתוף עמה מדת ורב חסד, ולכך תפס כשיטת הנהגת העולם, בתחילה ואמת ולבסוף ורב חסד והוא הדבר הרמוז במאמרם ז"ל כאן ויעבור וגו' שנתעטף הקב"ה כש"ץ ואמר כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה כו' כלומר שיסגלו מעשיהם וייטיבו דרכיהם, עד שיהי' לפני הנהגה בעולם, כסדר הזה" ר"ל כסדר הכתוב בתורה, שהנהגה ורב חסד יהי' עיקרית ותחילה בהנהגה, ואח"כ ואמ"ת לשיתוף עמה, אז אמחול להם עונותיהם, כי העולם יוכרע ברוב צדיקים, ואחרי רבים להטות ע"כ דפח"ח:
בדף ט"ז ע"א אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כר' יוסי דס"ל אדם נידון בכל יום והקשו התוס' וז"ל וא"ת לרבנן נמי מי לא מצלינן האידנא רפאנו וברכת השנים ואומר ר"ת דשלא יחלו לא מצלינן אלא לר"י אבל שיתרפאו מצלינן אליבא דכ"ע דמתי יחלו נגזר ומתי יתרפאו לא נגזר עכ"ל, והקשה הגר"י עמדין ז"ל בהגהותיו על הש"ס וז"ל אע"ג דאמרי' בגמ' ע"ז דף נ"ה ע"א יסורין בשעה שמשגרין על האדם משביעין אותן כו' והיינו דאמר ר"י מאי דכתיב חליים רעים ונאמנים, רעים בשליחותם ונאמנים בשבועתם הרי דיסורין נגזרו על זמן מתי שיתרפאו ? (וכ"כ בס' עיון יעקב וז"ל רבים מקשים וכו' יעו"ש), ותי' הגרי"ע, דהגמ' בע"ז מיירי בלא תפלה דאז ודאי נגזר עד מתי יהי' משך החולי והיסורין, אבל הר"ת בתוס' דכאן מירי בתפלה, דתפלה מהני להקדים הרפואה עכ"ד, וכתב בפתח השער אשר לספר שערי תודה להרה"ג הגביר מ' מרדכי עפשטיין נ"י מווילנא יע"א וז"ל, ולענ"ד קשה לתרץ כן, דאי נימא דר"ת מיירי בתפלה, א"כ אמאי קאמר מתי יחלו נגזר, הלא בתפלה הי' מועיל תפלתו שלא יחלה כלל וכמ"ש שבת דף ל"ב ע"א לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה וכו', אשר ע"כ נלע"ד ליישב הקושי' באופן אחר, בהקדם דברי הכתוב פ' בשלח, כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך, ולכאורה צריך להבין האם באמת לא נמצא בעולם

איזה מחלה כמחלת מצרים רח"ל ? אבל לדעתי הכונה כן היא, במצרים היו המכות בתורת נקמה וכליון, אחר שהתרו בו ולא קבל התראה ולא נכנע ולא שב מרעתו הכביד השי"ת את לבו כמ"ש כי אני הכבדתי את לבו גו' ולא ישוב עד אשר יסבול כל יסורי המכה זמן קצוב כפי שנגזר עליו מן השמים וכ"כ הרמב"ם בפ"ו מה' תשובה ה"ג וז"ל, לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה לפי שחטא מעצמו תחלה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר הבה נתחכמה לו, נתן הדין במנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו ע"כ, וכ"כ רש"י בפ' וארא בפסוק ואני אקשה את לב פרעה יע"ש, אבל כאשר השי"ת שולח איזה מחלה ויסורין רח"ל על איזה איש הוא רק בתורת עונש ורפואה, למען ישוב וייטיב דרכו, וזש"ה, כל המחלה אשר שמתי במצרים, דהיינו מחלה בתורת נקמה לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך, דהיינו המחלה עצמה היא בתורת רפואה, שו"ר בכת"ס פ' בשלח, שכתב כזאת על סוף דברי הכתוב הזה. והנה החילוק בין שני אופני המחלה בין מחלת מצרים ובין סתם מחלה כן הוא במצרים אשר היתה המחלה בתורת נקמה, באשר הוחלט לאבדם, היו נאמנים בשליחותם על זמן קצוב ומוגבלי, למען יסבלו כל הזמן שנגזר עליהם, אבל סתם מחלה אשר בתורת עונש ורפואה, אז מתחלה לא קצב הבוי"ת על זמן מוגבל, ותלוי רק ברצון ושכל האיש, לעורר לבו, להרגיש במחלת גופו ונפשו להתבונן היטב ברפואתו רפואת הנפש והגוף, ולתקן את אשר עוה, ואז במהרה יוכל להרפא ממחלתו ברצון השי"ת, וזהו כונת הר"ת בתוס' דכאן, דמתי יחלו נגזר אבל מתי שיתרפאו לא נגזר, משום דבידי האדם הוא לשוב בתשובה ומקרי בידו, ואם ישוב קודם יתרפא קודם, אבל הכתוב תלייא רעים ונאמנים שהובא בגמ' ע"ז הנ"ל כתוב בפ' כי תבוא, ומיירי באופן מחלת מצרים, שהוא בדרך נקמה ואבדון, (יעויין שם בהכתובים) ובאופן כזה נאמנים הם בשליחותם וכנ"ל, ומיושב שפיר לפענ"ד קושית הגר"י עמדין ז"ל בס"ד עכ"ל הנחמד:

דף י"א ע"א בגמ' בניסן נברא העולם:

הקשה הר"ן ז"ל בשלמא למ"ד בתשרי נבה"ע היינו טעמא דמנינן שנות העולם מתשרי אבל לר' יושיע דס"ל בניסן נבה"ע למה נקבע ר"ה. בתשרי ותירץ מפני שהוא חודש של סליחה וכפרה דיוה"כ והמהרש"א הקשה ע"ז דהרי זה בעשירי לחודש ולא בר"ה ומה שתירץ ג"כ דחוק אמנם בס' "ערוך לנר" כתב עפימ"ש התוס' לקמן דף כ"ז ע"א לתרץ דברי ר"א הקליר שיסד במוסף דשמיני עצרת כר"א דבתשרי נבה"ע ובמוסף של פסח כר"י דבניסן נבה"ע וכתבו בשם ר"ת דאלו ואלו דברי אלהים חיים דבתשרי עלה במחשבה להבראות ולא נברא עד ניסן ע"ש, וכיון דאצל הקב"ה מחשבה כמעשה דלא

בן אדם הוא ויתנחם לכן גם לר' יושיע נמנו שנות העולם מתשרי והוקבע ר"ה ליום הדין מפני שבמחשבה עלה להבראות העולם בדין, כדאיתא במדרש הובא ברש"י בפ' בראשית ברא אלקים, וכשראה שלא יעמוד שיתף רחמים עם דין כדכתיב ביום עשות ה' אלהים, וא"כ כשעלה במחשבה דהיינו בתשרי שלט מדת הדין לכן נקבע יום זה לדין, אבל ביום עשות שהוא בניסן שהי' מעשה שמים וארץ שיתף הקב"ה מדת הרחמים עמו, ובזה מיושב מה שקשה כיון דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, הרי שמיד ביום ראשון שנבראו שמים וארץ שיתף הקב"ה מדה"ר עם הדין, א"כ למה נאמר בכל מעשה בראשית שם אלהים לבד אבל לפ"ז א"ש דשם נאמר על שם המחשבה, אבל ביום עשות שהיה המעשה שיתף רחמים עם הדין ע"כ דפח"ח:

ועפי"ד קדשו יש לפרש דברי הפייטן, היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, דהנה המחשבות נדמו להריון כמ"ש הרד"ק בתהלים ז' בפסוק הרה עמל וז"ש הפייטן, היום הרת עולם, שהיום עלה במחשבה לפניו ית"ש לברוא העולם, וכיון דמתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד א"כ אז שלט מדת הדין, לכן. היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים כלומר לכן נקבע יום זה לדין, וכמ"ש הערוך לנר הנ"ל וא"ש:

דף ט"ז ע"ב א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן ג' ספרים נפתחים בר"ה א' של רשעים גמורים וא' של צדיקים גמורים וא' של בינונים, ופירש"י ג' ספרים ספרי זכרון של מעשה הבריות עכ"ל ולכאורה אינו מובין מה אשמעונין רש"י בזה, ועוד מקשין העולם למ"ל ספר לבינונים כלל, אם יטיבו דרכם יכתבו בספר צדיקים וכו' וכ' בס' כתנות אור פרשת אמור ליישב עפ"י דאיתא בברכות ו' ע"א דפריך וכי מאחר דאפי' חד שיושב ועוסק בתורה שכינה עמו תרי מבעי' ומשני תרין מכתבן מילייהו בספר הזכרונות חד לא מכתב מילי' כו' וכתבו התוס' חד לא מכתב כו' כלומר עם אחרים אבל בס' לבד נכתבין כדאמר באבות פ"ב וכל מעשיך בספר נכתבים כ"ש מדה טובה עכ"ל, הרי להדיא שכל דרכי בני אדם נכתבים בספר, ובר"ה כשמעיינין במעשה בני אדם נפתחים אלו הספרים:

וממילא יש ספרים שהם ספרי צדיקים ושהם ספרי בינונים ושהם ספרי רשעים וזה כוונת רש"י לתרץ קושי' העולם דלמ"ל ספר לבינונים. לכן כתב, ספרי זכרון של מעשה הבריות, שמעיינין במעשה הבריות וממילא יש כאן ג' מיני ספרים גם של בינונים וק"ל ע"כ דפח"ח:

י"ז ע"ב ר' אלעזר רמי כתיב ולך אדני חסד וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, בתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ולבסוף ולך אדני חסד עיין בזה בשפת היריעה אשר

לאוהל יעקב מדובנא ז"ל עה"ת פ' ואתחנן ותמצא ביאור נעים על מאמר זה ע"ש, ויען כי ספר זה שכיח טובא במדינתנו ע"כ למותר אחשוב להעתיקו:
דף כ"א ע"ב בקש קהלת להיות כמשה שנאמר בקש קהלת למצוא דברי חפץ יצתה בת קול ואמרה וכתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: פי' בס' חיות יאיר (מהגאון בעל או"ח ז"ל) עפ"י דאיתא במס' מנחות, אפשר משה חי וכתב וימת משה וכו' ע"ש, וחד אמר יהושע כתבה, והנה אחז"ל ולא קם נביא כמשה, בנביאים הוא דלא קם אבל במלכים קם, ולכך בקש קהלת להיות כמשה, אמנם באמת נוכל לומר, הואיל וע"י מרע"ה נכתב כל התורה עפ"י ה' והוי כמו דאמרינן אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו, ומשו"ה אמר ולא קם נביא, דהוי רק מקצת שבחו הואיל והי' בפניו, אבל באמת אפילו במלכים לא קם:
אבל אם יהושע כתב סיום התורה וע"י יהושע נכתב ולא קם נביא אז מוכת שפיר דרק בנביאים לא קם, דאי גם במלכים לא קם הוי לי' למיכתב סתם ולא קם כמשה אחרי דנאמר שלא בפניו:
והנה עוד נ"מ אי מרע"ה סיים התורה צריכה אותה פרשה שרטוט כגופי התורה משא"כ אם יהושע סיימה:
וז"ש בקש קהלת להיות כמשה, דס"ל בנביאים לא קם אבל במלכים קם דס"ל דיהושע סיים התורה, יצתה בת קול וכתוב יושר דבר אמת, התורה איקרי אמת כתובה יושר כלומר בשרטוט כולה, מכלל דמרע"ה בעצמה סיימה, א"כ הו"ל בפניו, ויש לומר שגם במלכים לא קם ע"כ דפח"ח:
תם ונשלם מסכת ראש השנה:
תהלה ותפארת לשוכן מעונה:

ילקוט גרשוני על מסכת מגילה

ג:
תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר' אליעזר ור' יהושע:
בהגהות מהר"צ חיות ז"ל הקשה לפי"ז איך תרגם אונקלוס ר"פ כי תצא ועשתה את צפרניה ותרבי ית טופרהא הרי דעת ר"א בספרי שם ובש"ס (יבמות מ"ח ע"א) דתקוץ. וא"כ תרגום אונקלוס שלא כשיטת ר"א והניח בצ"ע: ועיין בס' נתינה לגר על התרגום ר"פ כי תצא וגם בהקדמה כוללת מ"ש בזה:

אמר רבינא ש"מ האי מאן דמיבעית אע"ג דאיהו לא חזי וכו' עד עיזי דבי טבחא שמיני מינאי:

עיין פי' ע"ז בס' ילקוט אליעזר ח"ב ערך צניעות אות מ"ז ע"ש וינעם לך:

א"ל אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם ת"ת, א"ל על איזה מהם באת, א"ל עתה באתי, על של עכשיו באתי, כן פירש"י ז"ל, ובתוס' כתבו בשם ריב"ן על ת"ת באתי דכתיב בי' ועתה כתבו וגו' ולפענ"ד נראה פשוט דה"ק עתה באתי על הדבר הנוהג עתה בלילה דהיינו ת"ת באתי, לאפוקי קרבנות דאין נוהגים עתה אלא ביום וכדילפי' מביום צוותו את בנ"י וגו' ואולי לזה כיוון רש"י ז"ל:

אמר רבה בר הונא אין מועד בפני תלמוד חכם כל שכן חנוכה ופורים: פי' מו"ח הגאון ר' עמרם בלום זצ"ל בדרך מליצה כי הנה רבים אומרים מה לנו לאונן ולקונן כ"כ על מיתת ת"ח הלא יש מועד לכל חי וכל אדם מת בבוא עתו ומועדו למות, וע"ז אמר רבה בר הונא כי לא כן הוא. כי בפני תלמיד חכם אין מועד, כי בזכות תורתו וצדקתו היה לו לחיות עוד שנים הרבה, וכמאמר חכז"ל זכה מוסיפין לו. וכל שכן חנוכה ופורים ר"ל אם מת בחנוכה ופורים ודאי דאין לומר שמת בדרך הטבע לפי שהגיע מועדו וקיצו, כי הימים האלה ימי נסים הם לישראל, וספון וטמון בימים האלה כח הנסים ושידוד הטבע כמבואר בספה"ק, א"כ ודאי שהי' לו לת"ח עוד לחיות ולא למות בימי הנסים האלה שמתנהגים למעלה מן הטבע, אלא עכ"ח עונינו גרמו מיתתו כמאמר חז"ל צדיק נתפס בעון הדור ועל כן לן יאות למבכי לן יאות למיספד עכ"ד ודפח"ח:

ד. נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס כ' התוס' פרשב"ם שעיקר הנס הי' על ידן בפורים ע"י אסתר בחנוכה ע"י יהודית בפסח שבזכות נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו, וקשה דלשון אף הן משמע שהן טפלות ולפירושו הי' לו לומר שהן, ובס' תורת משה ממרן ח"ס ז"ל פ' בשלח כתב ליישב כי ידוע "נס ראוי להקרא מה שהקב"ה משדד הטבע ומערכות שמים, וידוע דטבע משועבדת לתורה ותנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית ע"מ שיקבלו ישראל את התורה ואם לא יקבלו יחזרו לתהו ובהו, ובשביל התורה הנקראת ראשית נברא העולם, ומשועבדת טבע העולם לתורה (וכדאי' בירושלמי על פסוק לאל גומר עלי וכו') א"כ כל כמה דגדול זכותן של צדיקים שומרי התורה משועבד הטבע להשתנות לצרכם ולטובתם, וממילא הנס בעצמותו קטן כי מוכרח הוא בטבע. וכל כמה דזוטרי זכותייהו כך יתגדל הנס בעצמותו, והנה כאן באסתר ויהודית ונשים צדקניות שבאותו הדור דנפיש זכותייהו שעל ידן ובזכותן היה עיקר הנס אם כן להני נשים יתקטן להם התשועה והגאולה מהיות נס, כי בטבע מוכרח

להם כל זאת. ובאמת היה קשה לרשב"ם כי ריב"ל אמר נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס ולשון שאף משמע שהן טפילות, והלא המה ג"כ באותה גזירה וצרה היו ונגאלו, לכן מפרש הרשב"ם שעיקר הנס נעשה על ידן ובזכותם נגאלו, וא"כ כיון שגדול זכותן כ"כ תקטן להם הגאולה מהיות נקרא נס, ואינן רק טפילות בנס לכך אמר שאף הן ודפח"ח:

חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום שנא' למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלקי לעולם אודך הא דמביא גם סוף הפסוק ה' אלקי לעולם אודך. כ' המהרש"א משום דקריאת המגילה לא יבוטל לעולם וכמ"ש אם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים עיי"ש. ועיין בס' פנינים יקרים מ"ש בזה בשם ס' קהלת משה. ומדבריו משמע דאיתא בגמרא כאן ה' אלקי לעולם אודך זה ימות המשיח יעו"ש. ובאמת לא נזכר מזה בגמ' כלום וגם במדרשים לא מצאתי כעת דרש זה בשום מקום:

ו:

כי נח נפשי' דר' זירא פתח עלי' ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה:

פי' בבכור שור עפמ"ש בקידושין ע"ב כשמת ר"ע נולד רבי כשמת רבי נולד ר' יהודה כו' שאין צדיק נפטר עד שנברא צדיק כמותו כו' וא"כ אין ראוי לומר אוי נא לה כו' כי אבדה כלי חמדתה, דאפשר שאותו יום נולד ברקת מי שיהיה צדיק ות"ח כר' זירא, רק דאמרינן בכתובות ע"ה ע"א חד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו ולפי"ז א"א שיולד בא"י אחד שיהי' כר' זירא שהרי אפי' הגדול שבהם אינו כמי שנולד בבבל והלך לא"י דאיהו כתרי מינייהו, והשתא שפיר קאמר על ר' זירא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה כו' פי' שנולד בבבל והלך לארץ ישראל וא"כ אוי נא לה אמרה רקת דהשתא ודאי אבדה כלי חמדתה שא"א שנולד כאן כמותו ודפח"ח: והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי אלו טיאתראות וקרקסיאות שלהן שעתידין שרי יהודה ללמד בהם תורה ברבים:

פי' הגאון כתב סופר ז"ל דגם מטיאתראות וקרקסיאות יש ללמוד מוסר דאם כדי לילך לשם כדי לצחק מפזרים הרשעים הין רב ויושבין וניעורין עד חצות הלילה כדי למלא תאותם, ללמוד ולעסוק בתורה עאכו"כ שצריכים אנו לפזר ממון בשביל לימוד תוה"ק ולעסוק בתורה כחשיכה כאורה, וזש"א אלו טיאתראות וקרקסיאות שלהן שעתידין שרי יהודה ללמוד בהם (כלומר עמהם) את העם תורה ומוסר ברבים, כי יאמרו להם אם הרשעים מפזרין כ"כ ממון וניעורין כל הלילה למלא תאוותם המגונה עאכו"כ שמחויבים

אנחנו לעשות כמתכונתם לחזק הישיבות ובתי ספר תלמיד תורה ולעסוק יומם ולילה בתורה אשר היא חיינו ואורך ימינו וא"ש:

אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנא' אל תתחר במרעים וגו' איני והאר"י משום רשב"י מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז וכו' לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא:

כ' בס' מלאה קטורת דפוס פאקש דף ס"ג הכוונה לפנים בישראל גם אם הי' עובר עבירה התאוה תאוה נפש רשע איותה רע אבל לא הי' מחטוא רבים בענין בית הכנסת לרומם בית התפלה עם מגדלים ובימה למעלה עם כל כנור ועוגב ותערובת אנשים ונשים, רק הלך דרך לעצמו, ע"ז אמר אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בי, כי עוד תקוה כאשר יהי' שבע ודשן מתענוגי התאות ושב לאלקים, אולם חדשים מקרוב באו להרוס יסודי אמונה ולעשות הכל לשם שמים כדי שנערים מערות יבאו להתפלל מהפכים בתי התפילה לבית תפלה וכדומה בכל דברים חדשים מענה בפיהם שהכל לשם שמים, ורבים חללים נלכדו ברשתם שפרשו לצוד המון עם שלא ידעו כי בנפשם הוא, אז חיוב לאזור חלציו לצאת בחרב פיפיות לגלות רשעתם, וזש"א כאן במילי דידיה אם רק לעצמו הוא רשע אל תתחר בו, אבל במילי דשמיא שמחטיא את הרבים ואומר לשם שמים אז שומרי תורה יתגרו בם וא"ש:

ז. שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות (י"ד וט"ו ליו"ט ולקריאה) שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו בין האומות שלחה להם כבר כתיבה אני על ספר דה"י למלכי מדי ופרס. רב ור' חנינא וכו' שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים וגו' שלישים ולא רביעים, עד שמצאו לה מקרא מן התורה, שנא' כתיב זאת' זכרון, בספר, כתוב זאת, מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון, מה שכתוב בנביאים, בספר, מה שכתוב במגילה:

כ' בשער בת רבים למגלת אסתר בהשמטות בשם ס' דברי שלום למהר"י אדרבי ז"ל שזה פי' הפסוק ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה ונכתב בספר, כלומר ומאמר אסתר, תשובת אמריה של אסתר שהשיבה להם כבר כתובה אני וכו' קיים דברי הפורים האלה, להיות נעשים בכל שנה ושנה בקריאה ומשתה ושמחה וכו'. אמנם "ינכתב":

מה שהיא מגילה נכתבת בין הכתובים היא לא עפ"י מאמרה, רק ממה שנמצא ע"ז רוח בתורה ממלת:

"בספר". ודו"ק:

ר"מ אומר מגלת אסתר ברוה"ק נאמרה שנא' ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה ופרש"י מי גלה לו אלא ברוה"ק נגלה אליו וכתב ביערות דבש. הדבר הזה תמוה לכאורה וכי אנו דנין אם מרדכי ואסתר נשתמשו ברוה"ק, פשיטא, הלא נמנים במ"ח נביאים וז' נביאות שהיו בישראל כמבואר בגמ' ורש"י רק הספק הוא במגילה עצמה אם היא נכתבה ברוה"ק בזה הלשון אשר לסנינו או לאו, כי מה שהמחבר ה' בעל רוה"ק לא יחוייב שנכתבה ברוה"ק כמו שהיא לפנינו, ושלמה הי' ודאי בעל רוה"ק כי שיר השירים ברוה"ק נאמר ומ"מ נסתפקו בקהלת אם נאמר ברוה"ק, וכן במגילה, אמכם הדבר נכון דידוע מ"ש בתירה ויקרא באל"ף זעיר"א, לרוב ענוה למשה מבלי לכתוב שהקב"ה קרא לו ובא לאוהל, וא"כ אף דכתב במגילה ויודע הדבר למרדכי קשה מנא ידע ועכ"ח ברוה"ק וא"כ איך כתבו מרדכי במגילה שזה מפרסם היותו בעל רוה"ק ואין זה מגדר הענוה לכתוב בספר כן, אלא גלוי לכל העם דברוה"ק נאמרה כל המגילה ולא עצה חלבו לכתוב רק כאשר ישים ה' בפיו אותו הוצרך לכתוב מבלי שינוי ח"ו בשום צד וא"ש עכדפח"ח: [וע' בס' בית יצחק חיבור על מס' מגילה שהביא הקושי' ביתר ביאור בשם טורי אבן, וע"ז הביא דברי היע"ד הנ"ל בשינוי לשון וגם ביתר ביאור עיי"ש]:

אמר שמואל אי הואי התם הוה אמרי להו מילתא דעדיפא מדכולהו שנא' קיימו וקבלו היהודים קיימו למעלה מה שקבלו למטה אמר רבא לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל דלית לי' פירכא. והקשו התוס' דהא רבא גופי' אמר בשבת פ"ח א' שקבלו התורה שנית בימי אחשורוש ברצין שנא' קיימו וקבלו קיימו מה שקבלו כבר. ותירצו דשמעינן מינה תרתי ועיין מ"ש לעיל בשבת פ"ח א' בשם הגאון כתב סיפר ז"ל בזה. וכעת אוסיף מ"ש מרן ח"ס ז"ל בחי' שבת וגם בח"ת פ' תצוה עפימ"ש חובת הלבבות אין התוספת מתקבל מהקב"ה עד שיקיים החובה ואז יכול אדם להוסיף מדעתו, והשתא אי ס"ד לא קבלו התורה מרצונם איך קימו למעלה מה שקבלו עליהם תוספת פורים ומגילה, אעכ"ח קבלו מרצונם תורת ה' ושוב קימו למעלה תוספתם לקיים ימי הפורים האלה בזמניהם וא"ש. ועיין בגאון יעקב שבגלין הע"י כאן בשם הגאון מהאמבורג הוא בעל יערות דבש ז"לי ואני ראיתי עוד ביערות דבש ח"ב דף ק"נ ע"ד שכתב על תי' התוס' הנ"ל תרתי שמעי' מינה וצריך להבין איך יובנו תרתי ונראה די"ל מה צריך לפסוק דקיימו למעלה מה שקבלו למטה פשיטא כל מה שב"ד למטה גוזרין ה' עמהם ואלקים נצב בדעת אל להסכים כל מה שב"ד ישרלל עושים. אבל באמת אילו קבעו למגילה ופורים למצות דרבנן פשיטא דהוא נכון רק הם קבעו למצות קבלה כאילו היא מצוה דאורייתא ונאמרה מפי נביאים ולא מגזרת חכמים וזהי בגדר בל תוסיף ואלה המצות שאין נביא

רשאי לחדש וכו' דא צריך ישוב ולכך צריך הסכמה משמים ולכך לא קשיא מעירובין ונט"י דתיקן שלמה כי בתורת גזירה רשאים והוא בכלל לא תסור כמבואר בגמ' אבל הם עשו בתורת מצוה חדשה. וצריך להבין באמת איך רשאי להוסיף. אבל הוא הדבר כי אמרו מודעה רבה לאורייתא רק הדר קבלוהו, וא"כ בטענת מודעא פסק לאו דבל תוסיף דטענו על כולם בכלל, אנוסים היינו, רק אז קבלוה ברצון, וכשקבלו הלאו דבל תוסיף ברצין מחדש, היה זה בתנאי לבל יהיה מקרא מגילה בכלל בל תוסיף, וכל תנאי קיים, ולכך הורשו במקרא מגילה להוסיף כי היא בכלל תנאי קבלת התורה, וזה, קימו למעלה מה שקבלו למטה להיות בכלל מצוה, רק קשה הא אלה המצות וכו' ולא בשמים היא, וע"ז אמרינן קיימו מה שקבלו כבר וא"כ היה זה בכלל תנאי קבלת התורה וא"ש עכד"ה: ובגוף קושי' התוס' נלענ"ד בדרך דרוש דכבר הקשו המפורשים איך אמרו מודעא רבה לא לאורייתא הא בשעת מתן תורה פירש הקב"ה עונשן ומתן שכרן של מצית א"כ היי תליוהו וזבין דהוי זביני' וכתב האלגאזי כי אף שהקב"ה פירש עונשן ומתן שכרן מ"מ לא הוי תליוהו וזבין דתליוהו וזבין היינו דוקא כשנותן מעות מיד אז אמרינן אגב אונסא חוד גמר ומקני, אבל מתן שכר המצות הא אמרינן היום לעשותן ומחר לקבל שכרם דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ולכן לא מהני כשהוא באונס. אמנם דבר זה אי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא או איכא תלי' בפלוגתא דרב יהודא ורבא בר"ה כ"ח ע"א דרב יהודא סובר מצות ליהנות ניתנו ורבא סובר מצות לאו ליהנות ניתנו וצ"ב במאי קמיפלגי וכתבו האחרונים דר"י סובר שכר מצוה בהאי עלמא איכא ולכך סובר מצות ליהנות ניתנו כיון דנהנה במה שמקבל שכר המצוה תיכף ומיד בעוה"ז אבל רבא סובר שכר מצוה בהאי עלמא ולכך סובר מצית ללה"נ דכיון שאין מקבל שכר המצוה אלא בעוה"ב לכך אין לחשבו להנאה. והנה מבואר בכל הש"ס דרב יהודא הוא תלמודיה דשמואל א"כ מסתמא שמואל נמי סובר בזה כר"י דשכר מצוה בהאי עלמא איכא וא"כ בטלה לה מודעה רבה כו' מכל וכל דכיון דהקב"ה פירש עונשן ומתן שכרן א"כ הוי כתליוהו וזבין דהוי זביני דאגב אונסא וזוזי גמר ומקני, רק רבא לשיטתו דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא שפיר קאמר אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש שנא' קיימי וקבלו וכו' אבל לשמואל אין לדרוש כן ואייתר לי' קיימו וקבלו לדרשא קיימו למעלה מה שקבלו למטה, ושפיר קאמר רבא לכולהו אית להי פירכא לבר מדשמואל דלית לי' פירכא, וכל שכן לפי גירסא הישנה בעין יעקב "לבר מדרב יהודא אמר שמואל דלית לי' פירכא" ודאי דא"ש כי לרב יהודא אין כאן טענת מודעה ואין לדרוש קיימו מה שקבלו כבר, ודו"ק כי נכון הוא ב"ה:

דר"ע [דיליף מגלת אסתר ברוה"ק נאמרה מדכתיב ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה אית לי' פירכא] דילמא כר' אלעזר דאמר מלמד שכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. צ"ב לאיזה תכלית נדמתה אסתר לכל א' וא' כאומתו. וכ' בס' בנין אריאל כי הריגת ושתי נסתבב מזה כי כשאכלו ושתו ונשתכרו הללו אמרו מדיות נאות והללו אמרו פרסיות נאות, אמר אחשורוש כלי שאני משתמש בה אינה לא מדיית ולא פרסיית אלא כשדיית רצונכם לראותה אמרו לו הן ובלבד שתבא ערומה, מיד צוה אחשורוש להביא את ושתי ערומה ביד הסריסים והיא לא רצתה לבא ולהתבזזות כ"כ לכן נהרגה (עיין לקמן י"ב ב') א"כ יש לירא כי בעת יעשה אחשורוש את משתה אסתר ויאכלו וישתו וישתכרו יאמרו עוד הפעם מדיות נאות כו' פרסיות נאות ואחשורוש יאמר כלי שאני משתמש בה אין אשה יפה כמוה בכל העולם רצונכם לראותה, לכן משום זה עשה ה' נס זה שהל או וא' נדמה לו שהוא מאומתו וכאו"א אמר. זו משלנו היא לכן כשאמר אחשורוש כלי שאני משתמש בה אין אשה יפה כמוהו בכל העולם אז מיד הסכימו לו כל שרי פרס ומדי ואמרו לו אמת שאין כמוהו בכל העולם כי שרי פרס אמרו כי היא פרסיית ושרי מדי אמרו כי היא מדיית וכן שרי כל אומה ואומה הסכימו והשיבו כן, ולכן לא אמרו להביאה לפניהם לראותה כי כולם הסכימו לדבריו שאין אשה יפה כמוה בכל העולם עכדפח"ח ואני פירשתי בזה המסורה ג' להראות המובא בילקוט אליעזר ערך פורים אות צ"ח להראות את יפיה, להראות אסתר, אתה החילות להראות, כי הריגת ושתי נסתבב ממה שאמר אחשורוש להראות את יפיה וא"כ יש לירא שיצוה ג"כ להראות את אסתר, לכן עשית נס ופלא, אתה החילות להראות, שקדמת להראותה לכל, וכל העמים והשרים הסכימו שאין אשה יפה כמוהו בכל העולם וא"ש ודו"ק:

והא דר' יוסי בן דורמסקית (דיליף אסתר ברוה"ק נאמרה מדכתיב ובבזה לא שלחו את ידם מנא ידעי מה עשו הרחוקים אית לי' פירכא) דילמא פריסתקי שדור פרש"י שלוחים שלחו להם למרדכי ואסתר שלא נגענו בביזה שלא ירע למלך. וכ' המהש"יא בד"ה דלמא פרסתקי שדר כו' יל"ד מעיקרא דדייק לי' ובבזה לא שלחו וגו' היאך ידעו מה עשו הרחוקים אי לאו ברה"ק, טפי ה"ל לדייק כן מרישא דהאי קרא דכתיב ושאר היהודים ג' והרוג בשונאיהם חמשה ושבעים אלף וגו' היאך ידעו מספר ההרוגים של הרחוקים אי לאו ברה"ק עכ"ל :

והביא בס' שער בת רבים למגילת אסתר בהשמטות. שמעתי בילדותי מפי זקן מופלג אחד כי נשאל המהרש"א ז"ל בלכתו מביהמ"ד מדוע הציג דברי קושיתו על פרכת הגמ' דילמא פריסתקי כו' ולהקשות על ראית הגמרא מקודם. הו"ל להקשות תיכף על דברי

ר"י בן דורמסקית עצמו מדוע לא הביא ראיי ממספר ההרוגים. והשיב המהרש"א ז"ל. דעל ר"י בן דורמסקית עצמו אין להקשות די"ל דלמד זאת מהכתוב של ובבזה לא שלחו את ידם דשושן עצמו הכתוב מקודם אשר מספר של שלש מאות ההרוגים ידעו במקומם אבל הא דלא שלחו את ידם בבזה לא היו יכולים אף בשושן עצמו לידע. אולי היה איזה מהם ששלחו בסתר את ידם בבזה. אבל מפירכת הגמ' נראה דיוקו של ריב"ד הוא מהכתוב השני מהא דובבזה לא שלחו את ידם הכתוב אצל ושאר היהודים אשר במדינות המלך וגו' כלומר מאין ידעו מה עשו הרחוקים, א"כ הקושיא שלי מכוון מעתה למה לא הביא ריב"ד דברי ראייתו מרישא דהך קרא ממספר ההרוגים וק"ל:

דשמואל ודאי לית לי' פירכא, אמר רבינא היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלא חריפא ממליא צבא דקרי:

הנה מדמדמה רבינא דברי שמואל לפלפלא חריפא נראה שיש בדבריו איזה פלפול חריף, ואנחנו לא נדע מה פלפול חריף יש במאי שדרש קיימו וקבלו קיימו למעלה מה שקבלו למטה וצ"ב להבין הענין ואולי י"ל עפ"י דברי היערות דבש שהבאתי לעיל בפירוש דברי התוס' שכתבו תרתי שמעינן מינה, עיי"ש, וא"כ באמת אין לך פלפלא חריפא גדול מזה, וא"ש ודו"ק והנה מצינו בגמ' עוד כיוצא בו, ביומא דף פ"ה ע"ב דיליף שמואל דפיקו"נ דוחה שבת מוחי בהם וכו' ואמר רבא לכולהו וכו' בר מדשמואל דלית לי' פירכא, אמר רבינא וכו' טבא חדא פלפלתא חריפא וכו' וקשה ג"כ איזה פלפול חריף יש בדברי שמואל הנ"ל ויש ליישב קצת עפ"י דברי הכפת תמרים בקונטרס תוס' יוהכ"פ שם, ועפ"י דברי מרן החידא ז"ל בפתח עינים לשם יעו"ש ודו"ק ואכ"מ להאריך ועיין עוד בחגיגה דף י' ע"א דשמואל לית לי' פירכא אמר רבא כו' טבא פלפלתא חדא וכו' ואי"ה לקמן בחגיגה דף הנ"ל אכתוב בזה עיי"ש:

רב יוסף אמר מהכא, וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים (מנא ידעי את העתיד) ור"נ בר יצחק אמר מהכא וזכרם לא יסוף מזרעם והנה קשה מאוד מה הוסיף ר"נ בר יצחק ומדוע מיאן לומר כרב יוסף דמוכח מרישא דקרא (ועיין בתוס' ובטו"א ודבריהם דחוקים קצת) ושמעתי בשם בשם מרן החת"ס ז"ל ואח"כ מצאתי בספר זכרון יהודה דף נ"ד שהביא זה בשם אביו הגאון מו"ה מאיר א"ש זצ"ל מאונגוואר יע"א דהנה רש"י ז"ל פי' בפסוק הנ"ל במגלת אסתר, משפחה ומשפחה, מתאספין יחד ואוכלים ושותים יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו. וזכרם לא יסוף וכו' וזכרם קריאת מגילה עיי"ש בפירש"י ז"ל, א"כ לפ"ז וימי הפורים לא יעברו קאי על אכילה ושתי', וזכרם לא יסוף קאי על קריאת מגילה, א"כ י"ל דלכך לא רצה רנב"י למילף דאסתר ברוה"ק נאמרה

מימי הפורים לא יעברו' דמזה לא מוכח עדיין דנאמר ברוה"ק רק י"ל דהכותב המגילה ידע זאת מסברא, דלעולם יתאספו יחד בפורים ויאכלו וישתו יחד, כי אכול ושתו כל עדת ישראל יעשו אותו, כאשר באמת יש כמה אנשים חטאים בנפשותם אשר לא ישמעו מקרא מגילה ועכ"ז המה זוללים וסובאים בשמחה של הוללות, לכן יליף רנב"י מסיפא דכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם דקאי על קריאת מגילה ומנא ידע כותב המגילה שגם המגילה יקראו ישראל לעולם, אעכ"ח מוכח דברוה"ק נאמרה עכ"ד ודפח"ח ובס' דברי שאול כתב עפ"י דאמרו ריש פרקין דאנשי כנה"ג תקנו בעצמם עוד זמנים אחרים להקל על בני הכפרים ורמזום במגילה ע"ש, ולפי"ז ימי הפורים האלה היינו הזמנים הכתובים מפורש, לא יעברו מתוך היהודים, אבל גם זכרם, דהיינו הזמנים אחרים שרמזו במגילה שאינו רק לזכר לנס שהי' ימי' הפורים והם קורים המגילה מקודם, גם זה לא יסוף מזרעם, ונמצא התנבאו ברוה"ק שאחריהם יעמוד ב"ד אחרת ומוציא עוד זמנים אחרים. א"כ זה הוה עפ"י רוה"ק, וא"כ א"ש דמרישא דקרא י"ל דהוא אזהרה בלבד, אבל מוזכרם לא יסוף וגו' שפיר מוכח כנ"ל ובספר שער בת רבים (בהשמטות למגלת אסתר) כתב עפ"י מה שאמרו חז"ל לקמן, כי כל הכופר בעכו"ם במסירת נפש) נקרא יהודי, אמנם גם מי שהוא חפשי בדעות (נעאלאג) אף כי לא נוכל לתארו בשם יהודי הנ"ל עכ"ז מזרע היהודי הנ"ל עכ"ז מזרע היהודים הוא, והנה החפשים שבדורותינו אף כי לא יקיימו מצות מרדכי ואסתר בכל פרטיהם ודקדוקיהם, עכ"ז זכר הנס לא נשכח מלבם, וחמור המגילה ושאר מצות היום, יעשו להם (טהעאטער ומחולות וריקודים (באלל) לכבוד פורים, וז"כ הפסוק, וימי הפורים האלה, ככל פרטותיהם ודקדוקיהם (כמשמעות (לשון אלה כמ"ש בירושלמי אלה המצות אם עשיתם כמצוותם הרי הם מצות וכו' לא יעברו מתוך היהודים [האורתודקסים] ואפילו החפשים אשר המה מזרע היהודים, אם כי לא קיימו הפורים האלה, עכ"ז יעשו למו זכר ליום, וזהו "(וזכרם" לא יסוף מזרעם, וע"כ הוסיף רנב"י כי מדברי רב יוסף שהביא מוימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, אינו ראיה כ"כ שברוה"ק נאמרה זאת, כי מי לא ידע שכל מצוה שיקבלו עליהם היהודים החרידים יחזיקו אותה לנצח בכל פרטיה, אבל מסוף דברי הכתוב שאמר וזכרם לא יסוף מזרעם, שאף החפשים ממצות יעשו זכר ליום לפי רוח דיעותיהם ומחשבותיהם, מזה נראה יותר כי ברוה"ק נאמרה זאת, והוא ע"ד צחות:

ר' יהודה הנשיא שלח לי' לר' אושעי' אטמא דעגלא תילתא וגרבא דחמרא שלח לי' קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ובירושלמי דכאן סוף ה"ד איתא הלשון ר' יודן נשייא שלח כר' הושעי' רבה חדא עטם (כמו אטמא) וחד לגין דחמר,

שלח וא"ל קיימת בנו ומתנות לאביונים, חזר ושלח לי' חד עיגל (עוגה) וחד גרם דחמר, שלח וא"ל קיימת בנו ומשלוח מנות איש לרעהו. ואולי פליגי בזה בבלי וירושלמי אי נכון לקיים ב' המצות בבת אחת משום אין עושין מצות חבילות חבילות ודו"ק ואכמ"ל. ובס' בתר כהונה מובא בזה"ל:

בשנת תרכ"א כשנתקבל הגאון ר' שמעון סופר לאבדק"ק קראקא בפורים הראשון לנשיאתו שלח משלוח מנות להגאונים מ' אברהם יענער ומ' משה יעקב דעמביצער זצ"ל. להראשון שלח תפוח ובקליפתו עשה חור עגול ויתן לתוכו אדום זהב ולהשני שלח י' ר"כ בצירוף צלוחית יין ובצירוף מכתב וז"ל ב"ה פורים תרכ"א לפ"ק. שמחת פורים לאיש הגדול בענקים הרב הגאון מ' משה יעקב דעמביצער נ"י. בירושלמי מגילה פ"א איתא ר' יודן נשיא שלח לר' הושעי' רבה וכו' שלח וא"ל קימת בנו ומשלוח מנות איש לרעהו. ולכאורה קשה הלא בדברי חז"ל אלה וכמו כן במגלת אסתר גופי' האלה אאיס"' שפת יתר היא והוי לי' לכתוב ומשלוח מנות לרעתו, לכן נ"ל לבאר בדברי חכמים וחידותם שר' הושעיא רבה רמז בתשובתו לר"י הנשיא. קיימת בנו משלוח מנות איש (כמו של איש), לרעהו. כי הוא היה נשיא דורו ומרבים העם לשלוח לו מנות גדולות ותהי לאל ידו לשלוח מנות איש (כמו של איש), לרעהו. שמעון בהג"מ משה סופר זצלה"ה עכלה"ט:

אמר אביי כי נפקי מבי מר הואי שבענא וכי מטאי להתם כו' אמר אביי היינו דאמרי אינשי כפין עניא ולא ידע אי נמי רווחא לבסומי שכיחא: עיי' רש"י שנדחק לדבר מתוק יעו"ש, ולפי פשוטו י"ל מלת לבסומי שכרות כמאמרם אח"כ מיחייב אינש לבסומי וכנראה בחוש בעת שכרות ושתיה הרבה יוכל לאכול הרבה וכמאמרם פורתא מסעיד סעיד טובא מגריר גריר ופשוטו (מס' עין הבדולח):

אמר רבא מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברך מרדכי:

עיין ענף יוסף בשם יוסף לקח דחז"ל רצו שישתו וישכחו רישם וגלותם ושלא יזכרו חורבן הבית אחרי ראותם היד הגדולה וההשגחה המופלגת לשם עלינו עם היות שנסתלקה שכינה וכמו כן קבועה לדורות בשתיה מופלגת עד שישכחו גולתם, עכ"ז לא רצו לומר בהדיא שישתו עד ששיכחו ירושלים, אבל אמרו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי שהם ההפכים, עאכ"ו שישכח רישו וגלותו ולא יזכור חורבן הבית בראש שמחה זאת יעו"ש:

וע"ד הרמז י"ל עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, על הכוונה הנ"ל שישכח כל מיני אבילות ויהי' שמחתו בשלימות. והנה בין ארור המן לברוך מרדכי יש ג' תיבות

אשר בקש לאבדי. והוא ראשי תיבות א"ב"ל" ורמזו בזה עד דלא ידע שום ענין אבילות הנרמז בר"ת בין ארור המן לברוך מרדכי ודו"ק:

[עוד אמרתי דהנה קשה אמאי צריכים לקלל את המן הלא היה רק שלוחא דרחמנא כי ישראל שבאותו הדור נתחייבו כלייה למקום בשביל שנהנו מסעודתו של אותו רשע או בשביל שהשתחוו לצלמו של נבוכדנצר, אבל התירוץ כי הוא לח נתכוין לקיים גזירת הבורא ית' רק בקש לאבדנו ח"ו, וזה ארור המן אשר בקש לאבדי. אמנם כשישתה וישתכר ישכח התירוץ הזה, וזה עד דלא ידע התירוץ הרמוז בתיבות אשר בקש לאבדי שהם בין ארור המן לברוך מרדכי ויתעורר לו קושיא הנ"ל אמאי צריכים לקלל את המן ודו"ק): ועיין עוד בענף יוסף מ"ש בשם יד אפרים והוא באו"ה סי' תרצ"ה. פי' עד דלא ידע, עד ולא עד בכלל. וכתב שם דמיושב בזה מה שבש"ס סמכו ענין לו עובדא דרבה ור"ז דעבדו סעודת פורים בהדדי כו' שלכאורה הוא מעשה לסתור וקצת פוסקים כתבו שהכוונה הוא שמזה יש ללמוד שאין הלכה כרבא בהא, ולפימ"ש י"ל דאדרבה מייתי סייעתא מזה שמה שחייבו לעשות אותם ימי משתה ושמחה גבול יש לו שלא ישתכר יותר מדאי דהא קמן דרבה ור"ז כו' ולפי שלא נשמרו מלעבור הגבול בא הדבר ליני סכנה לכך יש להזהיר שלא לבסומי רק עד הגבול הזה דלא ידע פי' ולא יעבור עכד"ה:

ועיין בתשו' ח"ס או"ח ס"ס קצ"ו דשומר מצוה לא ידע דבר רע ואין ראיה מרבה דהוא הי' במזל מאדים כדאי' בשלהי בס' שבת ולא מהני הגנת המצוה עיי"ש ודפח"ח. ועיין בס' דברי שאול לכאן:

[ובספרי אגדה רבו הפירושום לזה ואזכיר איזה מהם (א) כתב יערות דבש ח"ר דרשה ג' כי הברכות והארורים ישנם מתועלת ונזק בעוה"ז שברוך הוא בעושר וכבוד וארור הוא בעוני וצער ויסורים וכדומה וכן לעוה"ב הוא ברכה שיהי' בצרור החיים ואור עדן ה', וארור לרשע בעוה"ב לירש הגיהנם וכף הקלע והנה בזוהר איתא שיכור אסור להתפלל אבל מותר לברך ברכת המזון, והטעם כי ענין בהמ"ז לצורך עדה"ז ולפרנס הגוף, בזה אף שהוא שיכור ואין רעיונו שלם מהני, אבל תפלה שהוא לצורך הנפש חיי העוה"ב צריך להיות רעיונו שלמה וזה ליתא בשיכור, וא"כ אילו היו מרדכי והמן חיים היה נ"מ לזה בברוך ולזה בארור, אבל כאשר ספו תמו מה איכפת להם בברוך וארור, רק הוא לענין עוה"ב כנ"ל והוא כענין תפלה שמתפללים להשם שזה יהיה ברוך בעוה"ב וזה יהיה ארור וצריך כוונה ורעיונו שלמה וזה לא שייך בשיכור. ולכך אמרו חייב לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן וכו' כי בעוה"ז אין נפקא מיניה ובעוה"ב כבר נתפתה ביינו והוא בגדר שיכור ואין תפלתו תפלה ואין הפרש בין ארור לברוך: (ב) כתב המגיד

ר' יצחק אלי' לאנדא ווווילללא בדברי חכמים למגלת אסתר בדרך הלצה דהא וירים היטב חרה להם על ימי הפורים שמוכרחים לבזבז ממונם לעניים, וכל היום אין להם השקט ומנוח מטרדת המשלוח מנות והמון רגשת העניים, אך העניים עיניהם מצפים לימי הפורים לקבץ נדבות העשירים ולאכול ולשתות, והעשירים כאשר קצף עליהם ימי הפור המה מקללים את המן שהוא סבב להם כל העמל הלזה, והעניים השמחים בימי הפור המה מברכים את מרדכי דעל ידו בא להם הברכה, וכאשר האדם שותה נאמר בו, ישתה וישכח רישו, דאינו מתבונן אז אם הוא עני או עשיר, וז"ש חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע אם הוא עשיר, מכת האומרים ארור המן. או הו עני, מכת האומרים ברוך מרדכי. (ג) כתב בס' ישמח משה על חמש מגלות דף צ"א ע"א כי ההפרש בין ארור לברוך הוא שותא דינוקא ולא מיירי בההפרש הזה רק ענין ההפרש כיון שארור לזה וברוך לזה נצמח מדבר אחד, א"כ הן שוין במדריגה שזה ברוך כמו שזה ארור וזה ארור כמו שזה ברוך, וההפרש הוי אם זה ארור יותר ממה שזה ברוך או שזה ברוך יותר ממה שזה ארור ובזה ההפרש מיירי, ועכשיו נחזי אנן, דהנה המן ארור על השתדלות הריגה ומרדכי ברוך על השתדלות הצלה, וא"כ ראוי להיות שוין במדריגה, אבל כיון שמצינו בהמן שהחטיא את ישראל בהמשתה כמבואר במדרש רבה למגלת אסתר ואף שמרדכי הזהיר מ"מ לא פעל כלום שלא השגיחו כלל עליו כמבואר שם במדרש רבה, והמחטיאו קשה מן ההורגו, א"כ הוי המן יותר ארור ממה שמרדכי ברוך וא"כ הוי הפרש. אך הלא הקשה בעיון יעקב מה מקום למשתה ושמחה ואין זו תשובת המשקל שהרי נענשו בשביל שנהנו מסעודתו של אותו רשע ולשמחה זו מה עושה, והנ"ל דמרדכי תיקן להיות משתה ושמחה ולשתות לשם שמים ולא להוללות וסכלות שאין זה שמחה כמבואר ברמב"ם רק להודות ולהלל בשמחה וטוב לבב ולהכיר הנס והחסד שגמל לחייבים וטובים ולעורר לאהבת הבורא והוא תיקון להמשתה שהחטיאן המן ומיושב קושי' העיון יעקב דאדרבה במה שחטאו נתקנו, וא"כ לפי"ז הדר הוי לי' מרדכי ברוך כמו שהמן ארור, דהמן החטיא ומרדכי תיקנו, וא"כ זה אם מקיים כנ"ל אז אין הפרש משא"כ אם הוי הוללות א"כ המן ארור טפי ממה שמרדכי ברוך דהא אין כאן תיקון. לכך אמרו חייב אינש וכו' עד דלא ידע פי' שלא ידע שום הפרש דהיינו שלא יהי' שום הפרש מצידו ודו"ק ודפח"ח ש"י. יותר מזה לא אביא פירושים ע"ז דא"כ אין לדבר סוף: ט. מעשה בתלמי המלך שכנס ע"ב זקנים כו' כתבו לי תורת משה רבכם נתן הקב"ה עצה בלב כאו"א והסכימה דעתם לדעת אחד וכתבו לו אלקים ברא בראשית:

וכבר תמהו התוס' הא הכל כתבו בלשון יון באר היטב שמתחילה ברא ה' שמים וארץ ומה מקום טעות לכאן ותי' תוס' דחוק. וכ' ביערות דבש דף קע"ב כי כבר עמדו רבים מן אפיקורסים וטענו שהעולם קדמון דלמה לא ברא העולם קודם כי הטוב האמיתי לא יכלה טובו וא"כ למה לא הקדים טובו מאז ומקדם. ובאמת אילו היה הזמן קודם לבריאה היה מקום לשאלתם אבל הזמן הוא ראשון לבריאה כי התחלת הבריאה הוא מציאות הזמן וקודם לזה לא היה הזמן כלל וא"כ סגר עליהם המדבר בשאלה זו למה לא ברא קודם בזמן כי לא היה מקדם זמן כלל ולא שייך לברוא קידם. וזהו ענין חכמי ישראל כי כאשר יכתבו בראשית ברא אלקים יקשה למה לא קודם ויכחישו הכחשה דהעולם קדמון ולכך כתבו אלהים ברא בראשית פי' התחלת הזמן הנקרא בראשית ברא ה' והוא מהנבראים ולא היה מקדם זמן כלל וא"כ הקושיא נופלת למה לא ברא קודם וא"ש ודפח"ח:

ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם ר עיין בגליון הע"י בגאון יעקב מ"ש בזה ושכח להזכיר שהוא לקוח מספר יערות דבש דף קע"ד עיי"ש. ועיין מה שכתבתי בזה בילקוט הגרשוני פ' שמות בשם מרן ח"ס ז"ל עפי"מ שדרשו בילקוט שמואל כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביה ע"ש ושפל רוח יתמוך כבוד, ומעתה משה רכב על החמור יען היה עניו, ומדה זאת הלא היא היא הנושא ומגביה את האדם למעלה, ולכן אמת כתבו, וירכיבם על דבר הנושא בני אדם, הוא מדת הענוה הוא הנושא ומגביה בני אדם, וזהו כוונת משה ברכבו על החמור ודפח"ח:

וכתבו לו במקום הארנבת את צעירת הרגלים כתב בס' "תורה תמימה" פ' שמיני. מצאתי כתוב גירסא אחרת במקום צעירת הרגלים, שעירת הרגלים, והיא גירסא נכונה, שכן כתבו הטבעיים שטבע הארנבת לגדל שער ארוכות ברגליה עיי"ש:

י:

שם ושאר, שם זה הכתב ושאר זה הלשון:

ופי' התוס' היינו לשון מלכות שהמלכים משתמשין בו שאין שאר העם מכירין בו. עיין בפתח עינים לחיד"א ז"ל בשם גדול אחד דזה היה סיבה להכרית נין ונכד זו ושתי המלכה עיי"ש דפח"ח:

ר' אבא בר כהנא פתח לה פיתחא להאי פרשתא כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה וגו' כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי הצדיק ולחוטא נתן ענין לאסוף ולכנוס זה המן הרשע לתת לטוב לפני האלקים זה מרדכי דכתיב ביה ותשם אסתר את מרדכי על בית המן כתב הרי"ף בע"י קשה להבין פתיחה זו כי אין לה ענין כו' ומה היא חכמה ודעת שנתן למרדכי ומה הענין שנתן להמן. ונלע"ד לפרש עפימ"ש בס' קול יעקב למגלת

אסתר בביאור הפ' בפ' ואתחנן כי יביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך וגו' ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טיב אשר לא מלאת וגו' עד כרמים וזיתים אשר לא נטעת ולכאורה הך אשר לא בנית אשר לא מלאת אשר לא נטעת מיותר לכאורה כי הלא ידענו שבבואם לארץ חדשה שלא בנו ולא מלאו ולא נטעו. וביאר בס' הנ"ל שכך דרכו של הקב"ה מעולם להשפיע לרשעים טובה וברכה ואח"כ נוטלה מהם ונותנה לצדיקים כמ"ש יכין רשע וצדיק ילבש, והטעם יען כי היא ית' חפץ לזכות את ישראל ולהנאותם גם מתענוגי העיה"ז והוא ית' כבר הזהירנו שלא נבלה ימינו בבקשת התענוגים ואמר אל תחמוד יפיה בלבבך (משלי ו') ורז"ל אמרו כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו' ואם יזכה יקויים בו ויתאו המלך יפיך שאמרו ז"ל (ב"ר ל"ט) ליפותך בעולם, ואיך אפשר מציאות היופי לצדיקים כי אף אם יתן לו השי"ת עושר ונכסים לא ייטב לבו עליו לבנות טירות זהב וכסף ולעטר את עצמו בכלים חמודות ובסגולות מלכים כי המה לו אך למותר וכל חפצו הוא רק לשבת בית ולעשות רצון בוראו, ולכן הקב"ה נותן בלב רשעים שיבנו המה וימלאו בתיהם מחמדת העולם ויקיים בהם יכין וצדיק ילבש. וזש"ה ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת פי' שיהיו הערים גדולות וטובות אשר לא היית בונה אותם באופן זה אלו היה בידך לבנותם, והבתים ג"כ יהיו מלאים כל טוב אשר לא היית ממלא כמו זה מעולם ולא מלאך לבך להרבות בתענוגים כמו אלה עיי"ש. והנה היה קשה לר' אבא בר כהנא למר נתן הקב"ה כל כך עושר רב להמן עד שעי"כ גבה לבו עד להשחית ולהרוג ולאבד את כל היהודים ח"ו כמ"ש הפייטן גאה בעשרו ונפל ברשעו. הלא טוב טוב היה לתת כל זה למרדכי הצדיק ולא היה בא כלל לידי כך. ע"כ השיב כי רצה הקב"ה שיבא לידי מרדכי בית המן המלא כל טוב אשר מרדכי מעולם לא היה ממלאו כמו זה, וז"ש כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי הצדיק נתן הקב"ה חכמה ודעת ושמחה, שזה כל שמחתו אם נתן לו ה' חכמה ודעת וחלק בתורתו הקדושה, וכל מחמדי העוה"ז ותענוגיו כאין וכאפס נחשבו בעיניו נגד התענוג הגדול והשמחה הגדולה שיש לו בתורה הקדושה, ולכן ולחוטא זה המן הרשע נתן ענין לאסוף ולכנוס ולמלא ביתו בכלים חמודות ובסגולות מלכים, והתכלית, כדי לתת לטוב לפני האלקים זה מרדכי דכתיב ביה ותשם אסתר את מרדכי על בית המן, אבל אם היה הקב"ה נותן מתחילה העושר הזה למרדכי מעולם לא היה בא לידי כך שיהיה לו בית מלא כל טוב חמודות העולם כמו ביתו של המן וא"ש ודו"ק: י"א. ושמואל אמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם לא מאסתים בימי יונים ולא געלתים בימי אספסיינות קיסר לכלותם בימי המן:

וכ' מהרש"א אין זה כסדר הגליות ושיעבוד המלכיות דימי המן קדמי טובא ואפשר דלכלותם משמע ליה טפי על המן שבא להשמיד ולהרוג ולאבד גו', עכ"ל. ובס' עולת חודש ח"ב מאמר כ"ה כתב עפ"י דאיתא בפסחים פ"ז ב' צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה בישראל שפיזרן לבין האימות (פרש"י שאינן יכולין לכלותן יחד) וכו' היכי תעבידו. תכלינהו לכולהו ליתנהו גבייכו. תכלו מאי דאיכא גבייכו קרו לכו מלכותא קטיעתא וכו' ע"ש, אמנם באחשורוש שמלך על כל העולם כולו, א"כ מי מעכב על ידו אם יעש עמהם כלה, הלא הוא המולך בכיפה וכח גבורתו מלא עולם. וע"כ אמר שפיר ל"כלותם ביעי המן" כי בימיו דוקא אפשר לכלותם, כי הוא אחשורוש המולך מסוף העולם ועד סופו, אבל בשאר מלכיות אי אפשר להם לכלותם, כי אף דבהאי גיסא קטלו להו, באידך גיסא יושבים שלוים ושקטים וא"ש:

שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו כלי' וכו' מפני שנהנו מסעודתו וכו' א"כ שבשושן יהרגו וכו' א"ל, מפני שהשתחוו לצלם (בימי נ"נ) א"ל וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים וכו': עיין בהפלאה לכתובות דף ל"ג בתוס' ד"ה אלמלא נגדוה כו' מ"ש לבאר מאמר זה בטוב טעם ודעת ודפח"ח ש"י. ועיין עוד בילקוט הגרשוני למגילת אסתר דף מ"ו מ"ש בזה בשם תשו' כתב סופר חאו"ח. סי' קל"ז עיי"ש. (ועיי' כאן בס' דברי שאול בד"ה שם וכי משוא פנים וכו' מ"ש בענין שלכד"ה, וחידוש בעיני שלא זכר שר דלר"ש דכ"ש למכות גם שלכד"ה חייב כמ"ש מהרש"ל בשבועות כ"ג וצע"ק):

וע"ע ביאורים נעימים על מאמר זה בס' כתנות אור מבעל פמ"א ז"ל ס"ס שמות למגלת אסתר, ובתורת משה ממרן ח"ס ז"ל בח"ת לפורים עיי"ש. והנה ראיתי בס' ארץ צבי מבעהמ"ח עטרה למאה דף ס"ט שמביא פרפרת נאה בשם הגאון בעל נוב"י ז"ל על דקדוק אחד במאמר הזה, למה לא נאמר, אמר להם א"כ שבשושן יהרגו, אלא נאמר סתם א"כ שבשושן יהרגו כו', וגם אינו מובן מה שאמר להם אתם, שהלא הם באים לשאול כשואל מפי הרב, ובודאי אינם יודעים, שאם היו יודעים לא היו שואלים ואיך אמר אמרו אתם, ואמר הגאון הנ"ל שלרשב"י הוקשה דקדוק א' בלשון שאלתם שדקדקו ובארו מפני מה נתחייבו כלי'. כלי' דייקא. משמע שעיקר קושייתם הוא על שהיה רוצה המן לכלות ולעקור את הכל, אבל אם לא היה רוצה לכלות את הכל היה להם תירוץ, וזה ששאל אותם אמרו אתם הסברא אשר בידכם דהיינו אם לא היה כליה, אמרו מפני שנהנו מסעודתו וכו' והשתא מה שאמרו חז"ל א"כ שבשושן יהרגו כו' אין הכוונה שרשב"י הקשה אותם את זה, אלא שהתלמידים אמרו כן, הנה היה לנו תירוץ שנהנו מסעודתו של אותו רשע אבל מאחר שאנו רואים כליה ואבדון לכולם קשה לנו א"כ שבשושן

יהרגו שבכל העולם לא יהרגו. והשיב להם מפני שהשתחוו לצלם ודפח"ח ש"י עכ"ל. והנה תחלת דבריו כבר כתובים בס' עיון יעקב לכאן. ומ"ש דא"כ שבשושן יהרגו כו' הוא מדברי התלמידים. אמת להם, אבל בכל ספרי עין יעקב הגירסא אמר להם א"כ של שושן יהרגו וכו' עיי"ש. ואין להאריך יותר:

והקרוב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש וגו' א"ר לוי פסוק זה כולו על שם קרבנות נאמר, כרשנא, אמרו מלה"ש לפני הקב"ה שבש"ע כלום הקריבו לפניך עכו"ם כרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך, שתר, כלום הקריבו לפניך שתי תורים, אדמתא, כלום בנו לפניך מזבח של אדמה כו' תרשיש, כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו תרשיש ושהם וישפה: בס' שיח יצחק על מס' מכות דף כ"ד ע"א (מהגאון מ' יצחק חיות ז"ל אבדק"ק בראדי יע"א) דקדק במאמר הזה טובא כיון דלדברי ר' לוי ל"ה שם ז' הקרובים למלכות רק הקרא קאי שהיו מלאכים מזכירין זכות הקרבנות, א"כ למה הזכיר בקרא תרשיש שהיה מהטור הרביעי, יותר הו"ל בקרא לומר אדמתא אודם שהוא היה הראשון מארבעה טורי אבן בהחושן, ולומר כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו אודם פטדה וברקת, והוא דקדוק גדול ועצום, ותירץ דהנה ישנם בעולם ב' כתות אנשים א' חכמים ב' עשירים סוחרים והנה כאשר החכמים וגדלו ויתנשאו למעלה עד שיהנה מהם הקב"ה ויתפאר בם, זה אינו חידוש כ"כ שע"י שעוסקים תמיד בחכמת אמת יכולים להגיע למדרגה גדולה, ואולי יזדמן באוהיע ג"כ כן לפעמים בחסידים מחסידי אוה"ע וחכמים בחכמות באמת, אבל בעשירים וסוחרים שעוסקים בישובו של עולם ועוברים ארחות ימים לסחור ולהעשיר, ובכל זאת יגדלו ויתנשאו בחכמה ובקדושה שיעלה זכרונם לפני ה', זה לא ימצא רק בעם קודש ישראל שנא' בהם ישראל אשר בך אתפאר, במשא ומתן באמונה ובמאכל ובמשתה לשם ה' ומחזיק ת"ח ובעלי תורה כמו זבולון שהיה עובר ארחות ימים ולחוף ימים ישכון ומחזיק לאחיו ישששכר לעסוק בתורה, אבל באוה"ע לא נמצא כן, והנה תרשיש היה האבן העשירי והיה אבנו של זבולון שהיה העשירי לתולדה כדאיתא סוטה דף ל"ו דגם בחושן הי' כתולדותם, וזה שאמרו המלאכים כלום שימשו אוה"ע לפניך בבגדי כהונה דכתיב בהו "תרשיש" שהיה חקוק עליו זבולון שהיה סוחר ועשיר ומ"מ נשא אהרן את שמו לזכרון לפני ה', זה לא משכחת רק בעם קודש ישראל ודו"ק עכדפח"ח ש"י ויאמר ממוכן תנא ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שמובן לפורענות א"ר כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש:

ומקשין העולם מאי שייך זה חל הקודם, יהי' ממוכן מי שיהי' עכ"ז כיון שהוא מאוחר וצעיר לכולם וקפץ להגיד דעתו בראש מוכח כי הדיוט כותב בראש. ועיין בס' דגן שמים

למס' פסחים (דף י"א מדפי הספר) מ"ש בזה. וכבר קדמו בס' בית יצחק חיבור על מס' מגילה והבאתי דבריו בילקוט הגרשוני למגלת אסתר סי' א' עיי"ש. וראיתי שמביא שם עוד בשם ס' אור תורה על מגילת אסתר עפ"י מדרש אסתר איכא פלוגתא בהא דויאמר ממוכן ח"א דינינו כדיניהם דתנן דיני ממונות וכו' דיני נפשות מן הצד וח"א אין דינינו כדיניהם וכו' וי"ל התוס' מביא שהיה דניאל ויש לגמגם למ"ל לתוס' להביא מפרש המתנגד לגמ' דזה המן ולהנ"ל ניחא דגמ' סובר דאין דינינו כדיניהם דאל"כ מנ"ל דהדיוט קופץ בראש דילמא משום דהדי כן ולפי"ז אם הוי מפרשינן דזה דניאל ומסתמא אחז כדיני ישראל דמתחילין מן הצד ולא היה ראיה דהדיוט וכו' לכן מביא דממוכן זה המן הבדיניהם מתחילין מן הגדול ועכ"ח משים דקפץ בראש ולכך מביא תוס' דיש במדרש שהוא דניאל והו"א דהוא דניאל וכו', עי"ש, עכ"ל:

[ויקר בעיני מ"ש בזה בהשמטות לשער בת רבים למגינת אסתר וז"ל ומקשין העולם מאי שייך זה אל הקודם כי אף לו יהי' ממוכן מי שיהי' וכו'. עוד מקשין העולם מנ"ל דהדיוט קופץ בראש הא קיי"ל דדיני נפשות מתחילין מן הצד וע"כ הוכרח ממוכן להגיד דעתו מראש, וכן איתא במד"ר לחד מ"ד מטעמא דדינינו כדיניהם דיני נפשות מתחילין מן הצד. וי"ל דקושי' ראשונה מתורצת בחברתה דהנה אם ממוכן הי' אחד מן השרים האחרים היינו יכולים לתרץ ולומר טעם הקדמתו משום דדינינו כדיניהם דד"נ מתחילין מן הצד, אמנם אחרי אשר הקדים מאמרו דממוכן זה המן, והוא בעצמו אמר בדברי מלשינותו לפני אחשורוש, ודתיהם שונות מכל עם, דאין דינינו כדיניהם, לא הי' לו להקדים א"ע בנתינת עצה תחלה אם לא כי הדיוט קופץ בראש וק"ל, עכ"ל הנעים]:

וזה מקרוב נדפס ספר ישמח משה על תנ"ך וחמש מגילות, וראיתי שכתב ליישב כל קושיות הנ"ל בג' אופנים וכולן שוין לטובה עיי"ש וינעם לך: קרי ליה יהודי וקרי לי' ימיני וכו' אר"נ מרדכי מוכתר בנימוסו היה:

עיין בס' עין הבדולח, ובס' דברי שאול מ"ש בזה. ושניהם לא ראו שכבר כ' כן בס' יערות דבש, וכמובא בענף יוסף לכאן ע"ש:

י"ג:

ר' יהושע בן קרחה אומר אסתר ירקרוקת היתה וחוט של חסד משוך עליה ותמוה מהיכי תיתי לומר כן. וכ' בפנינים יקרים מס' מנחה חדשה שהביא בשם גדול א' דריב"ק אזיל לשיטתי' בירושלמי למי דסוטה פ"ה ה"ו ריב"ק אומר איוב בימי אחשורוש הי' וכתיב ולא נמצאו נשים יפות כבנות איוב ע"כ דאסתר ל"ה יפה רק חוט של חסד משוך עליה עכ"ל ולא ידעתי אמאי הביא זה בשם הירושלמי. והוא לפנינו בבבלי ב"ב ט"ו ע"ב ריב"ק

אומר איוב בימי אחשורוש היה שנא' ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ איזהו דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר זה דורו של אחשורוש ע"כ: לקחה מרדכי לו לבת תנא משום ר' מאיר אל תקרי לבת אלא לבית: כ' מהרש"א פי' לאשה וכו' כתב בפתח עינים לחיד"א ז"ל אפשר דקשיא לי' דהול"ל לקחה מרדכי לו כבת כמ"ש כל המגדל יתום וכו' כאלו ילדו, ופירש מורינו הרב מהרי"ך במ"ש בב"מ דף ק' שטף נהר את זיתיו וכו' זה אומר זיתי גדלו וזה אומר ארצי גדלה יחלוקו, ולפ"ז מדינא המגדל יתום הוא ואביו יחלוקו השכר, אמנם הקב"ה ברוב רחמיו מעלה עליו כאלו ילדו, ולפ"ז לקחה מרדכי לו לבת לא יצדק מדינא יחלוקו, והול"ל לקחה לו כבת לז"א אל תקרי לבת אלא לבית, כלומר אי אתה יכול לקרות לבת אלא אם אתה קורא מבחוץ לבית אין בית אלא אשה ואז אתה יכול לקרות לבת דאגב חביבותא קוראה בת על דרך שאמרו חז"ל לא זז משם עד שקראה בתי עכד"ה. ובס' שער בת רבים למגילת אסתר הביא בשם בחירת אברהם א"ת לבת אלא לבית זו אשה כיומא ב' ע"פ וכפר בעדו ובעד ביתו זו אשתו. הטעם דאשתו של אדם נקראת בית הוא דאחז"ל כתובות נ"ט ב' אין אשה אלא לבנים, אין אשה אלא ליופי, אין אשה אלא לתכשיטי אשה, וזהו ב' י' ת' ר"ת בנים יופי תכשיטין. אך קשה למה לא כתיב בפירוש בית אלא שבא לרמז מחז"ל אסתר ירקרקות היתה ונחסר ממנה היופי לכן כתיב חסר יו"ד עכ"ל ואם כי דברי טעם הם אבל אינו אמת כי כאן ר"מ הוא דאומר כן, והוא אומר לעיל דאסתר שמה ולמ' נקרא שמה הדסה על שם הצדיקים שנקראו הדסים. א"כ לא ס"ל כריב"ק דאמר אסתר ירקרקות היתה כהדסה ודו"ק [שו"ר בס' כתנות אור בח"ת למגלת אסתר שפירש דכשתקרא לבית נוכל לקרוא לבת דאמרי' בפ"ק דסוטה י"ב ע"א א"ר יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה ולכך קאמר אל תקרי לבת, דהא מרדכי לא ילדה, אלא לבית, שנשאה לשם שמים ומעלה עליו הכתוב כאלו ילדה, א"כ נוכל שפיר לקרות לבת כאלו ילדה וק"ל עכלה"ט]: ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה א"ר אלעזר מלמד של כל אחד ואחד מרואיה נדמתה לו אומתו. פי' בס' דברי שאול עפי"מ ששמע בביאור מאמרם ז"ל יבמות ס"ג בניך ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב. דמה ענינו של אשת האב שאינה אמו לעם אחר. ושמע דהכוונה היא שזה נודע שבני מדינה אחת שונאים בני מדינה אחרת, ומטעם כי כן הוטבע בטבע איש ואיש שיאהב לכל אחד שהוא מבני מדינתו וכל שאינו מבני מדינתו שונא אותו אף בלי סיבה וטעם כי מעולם לא דבר עמו ולא הרע לו ואך שהוא מעם אחר. וכמו כן באם אחרת ג"כ הסבה ששונא אותה בשביל שהוא אחרת ולא אמו ודפח"ח. וממילא גם כאן קשה איך נשאה חן בעיני כל רואיה ניהו שלא הרעה לשום איש אבל

כן יחייב טבע האנושי מבלי לאהוב כל שאינו ממדינתו אף כי שלא מבני אומתו, לזה אמר שכל א' וא' נדמית לו כאומתו וזה ברור עכלה" ט:
(שייך לעיל ז' ע"א חייב אינש לבסומי בפוריא וכו'. בש"ע או"ח סי' תרצ"ה ס"ב מביא המחבר דברי רבא הנ"ל להלכה. וכתב עליו הרמ"א בהג"ה, וי"א אד"צ להשתכר כ"כ אלא ישתה יותר מלימודו וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי ע"כ. ודברי רנו"א אלו מחוסרים הבנה לכאורה. אך עיין בדברינו לעיל במס' עירובין דף ס"ד שמה הבאתי פירוש נכון ונחמד ע"ד הרמ"א עיי"ש וינעם לך):
תנא כיון שנפל פור בחודש אדר שמח שמחה גדולה אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה רבן והוא לא ידע שבז' באדר מת משה רבינו ובז' אדר נולד משה רבינו כ' הגאון בעל נוב"י ז"ל באהבת ציון סוף דריש ו' הדקדוק בדברי הגמ' מפורסם שלא הו"ל לומר אלא שלא ידע שבז' באדר נולד משה אבל מן המיתה ידע) ועוד מאי תשובה היא זה שלא ידע שבז' באדר נולד משה הלא אעפ"כ היה מקום לאותו רשע לשמוח על שנפל לו הפור בחודש אדר בירח שמת בו משה דהא המיתה היה באחרונה וביטלה את תועלת מה שנולד בו. אמנם לפימ"ש לעיל דע"י שנתעוררו ישראל בתשובה, באבל גדול בבכי ומספד על מיתת משה, בזכות זה נתן ה' רוח חכמה ביהושע למלאות מקומו של משה להיות פרנס ורועה ישראל א"ש, וכך הוא פירושו של מאמר הגמ' והוא לא ידע שבז' באדר מת משה ובו ביום עצמו בז' באדר נולד משה, כי כאשר התעוררו בהספד, תיכף בו ביום נחה רוח ה' שהיה על משה, על יהושע בן נון והיה ממלא מקומו ונתקיים וזרח השמש והוי כמו שנולד משה ומיתתו גרמה ללידתו עכדפח"ח. (ועיין בש"ס דפוס ווילנא בהגהות מצפה איתן מ"ש בזה):
אמר ר"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקלי המן והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים לכאורה האי ועל הכלאים הוא אך למותר וכתב בס' "עיון יעקב" ע"ד דאיתא בעמק המלך הובא בילקוט ראבני ס"פ כי תצא דעמלק הו כלאים דעשו נשא בת ישמעאל שהם שור וחמור יחדיו ויצא מביניהם עמלק כו' ע"ש וא"כ בא' באדר משמיעין על השקלים כדי למחות עמלק שהוא ועל הכלאים וק"ל עכ"ל. ולפענ"ד נראה דהנה גוף המשנה קשה מה ענין שקלים לכלאים וכ' באהבת יהונתן בהפטרה לפ' שקלים כי הטעם למה היו נותנין מחצת השקל ולמה לא ירבה לפי שהאדם לא יחשוב מחשבת חוץ שהוא אינו צריך לאחרים אלא כל ישראל צריכין זה לזה ובן אדם לבדו איננו כלום, וזה הי' ג"כ מחצית השקל שהוא לבדו אינו כלום אם לא בהצטרף לו עוד חצי שקל אחר. ולכן

היו נותנין כל העובר על הפקודים מחצית השקל להורות שהוא לבדו אינו כלום אלא צריכין כל ישראל להיות באגודה אחת, וכן העשיר לא ירבה דאם היה נותן שקל שלם נסתר הנ"ל ויחשוב שהוא אינו צריך לאחרים, וכל זה הוא שצריכין ישראל לידבק במינם היינו עם צדיקים, אבל לא עם רשעים, ולכן היו משמיעין על השקלים וגם על הכלאים, להורות שלא לידבק מין בשא"מ וא"ש עכלה"ט נמצא מוכח ממתני' הנ"ל דשקלים הוא רמז על אחדות ואגודה אחת דאל"כ מה ענין שקלים אעכ"ח כנ"ל. והנה צריך להבין מה זה שהקדים הקב"ה שקלי ישראל לשקלי המן ומה יועילו השקלים להציל משקלי המן אבל כבר כתבנו לעיל במס' יומא דהמן בא בטענה שאין אחדות בישראל וז"ש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים דאף שהם בין העמים מסובב מן שונאים אעפי"כ יש ביניהם פירוד גדול ואינם מתאחדים יחד ולזה הקדים הקב"ה שקליהם שיתנו שקלים ועי"כ יתנו אל לבם להתאחד ולהיות באגודה אחת ומתוך כך אין שום אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. וזת ענין שהקדים הקב"ה שקליהם לשקלי המן, דאם יהיה ביניהם שלום ואחדות הנרמז במצות שקלים אז לא יפעלו שקלי המן כלום. וע"ז שפיר מסיים והיינו דתנן בא' באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, כלומר אחרי דשקלים מרמזים על אחדות, מעתה יובן מה דתנן דמשמיעין על השקלים ועל הכלאים כאחד, להורות דאף דאחדות טוב היינו דוקא עם צדיקים אבל לא עם רשעים ח"ו ודו"ק:

יד. ומה מעבדות לחירות אומרים שירה כו' אי הכי הלילא נמי נימא כו' ר"נ אמר קריאתה זו היא הלילא, רבא אמר בשלמא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה (פרש"י שהרי לחירות יצאו) הכא נימא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש אנן (פרש"י דלא נגאלו אלא מן המיתה): ובזה פי' בס' ישמח משה למגלת אסתר, וישם המלך אחשורוש מס על הארץ וגו' שאינו ענין לשם, והנ"ל בזה כי אמר ומאמר אסתר קים וגו' ונכתב בספר כמבואר בגמ' דקריאה זו היא הלילא. ומקשה מפני מה אינו אומרים הלל, ומשני בשלמא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, אבל הכא אכתי עבדי אחשורוש אנן, וז"ש וישם המלך אחשורוש מס על הארץ והוא דידי' עבד ואכתי עבדי אחשורוש אנן כנ"ל, ודפח"ח:

במהרש"א ד"ה קריאתה זו הלילא. כתב ולפי"ז מהאי ק"ו ומה מעבדות כו' יש ללמוד למקרא מגילה בין בלילה ובין ביום כמו שקורין הלל בפסח בלילה וביום ולעיל דריש לי' מקראי ע"ש. והוא לכאורה קושי' גדולה לפי"ז למה לי' לריב"ל ללמוד זה לעיל ד' א' מקרא אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי ע"ש ותיפוק לי' דחייב לקרות את המגילה גם בלילה במקום הלל. ועיין אריכות בזה בס' ישועות יעקב או"ח סי' תרצ"ג

עיי"ש בדרך אגדה. אבל לפענ"ד נראה דמעיקרא לק"מ דהרי כתב המג"א בסי' תכ"ב סק"ה בשם התוס' ברכות כ' ריש ע"ב נשים פטורות מכל הלל מפני שהיא מ"ע שהזג"א כ"כ מהלל דפסח נשים פטורות וא"כ א"כ ללמוד מהאי קו"ח ומה מעבדות כו' לחייב נשים בקריאת מגילה גם בלילה כמו שקורין הלל בפסח בלילה וביום דהא נשים פטורות מהלל דפסח א"כ צריך קרא דאלהי אקרא יומם גו' ולילה ולא דומיה לי כדי לחייב הנשים (שאף הן חייבות במקרא מגילה) בלילה וביום. ובזה א"ש סמיכות מאמרי ריב"ל במגילה ד' א' אמר ריב"ל נשים חייבות במקרא מגילה וכו' ואמר ריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום שנא' אלהי אקרא וגו' משום דעיקר קרא לנשים הוא דאצטריך כנ"ל וא"ש ודו"ק:

שבע נביאות נתנבאו להם לישראל מאן נינהו שרה מרים וכו' שרה דכתיב אבי מלכה ואבי יסכה וא"ר יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסכתה ברוח הקודש כו' דבר אחר יסכה שהכל סוכין ביופיה:

הך דבר אחר תמוה דא"כ אין ראיה שהיתה נביאה. וכ' בס' פנינים יקרים בשם ס' עדות ביוסף בשם הגאון ר' הירץ ז"ל, דרש"י ז"ל כתב ועיני לאה רכות דלאה בכתה תמיד שלא תעלה בגורלה של עשו דאמרו שני בנים לרבקה ושתי בנות ללבן. הגדולה לגדול והקטנה לקטן, והנה כאן היה ג"כ אברהם ונחור ומלכה ויסכה, ואם הגדולה לגדול למה לא בכתה שרה שלא תעלה בגורל של נחור, אלא ודאי דהיתה נביאה והיתה יודעת שתנשא לאאע"ה וזה פי' הגמ' דבר אחר שהכל סוכין ביופיה וקשה איך היתה יפה ולא היתה בוכה כמו לאה, אלא מוכח שהיתה נביאה ולא בכתה כלל עכד"ה [ובפנקסי הישן שכתבתי עוד בימי ילדותי אמרתי דהיופי שלה מורה על רוה"ק עפימ"ש ביעבד"ש ד' לובלין דף ל"ט דמי שהוא תחת המזל היופי חסרון הוא אצלו כי מזיק לו לקנין החכמה ומדע אבל מי שהוא למעלה מן המזל היופי מעלה הוא אצלו עיי"ש ביאור הדבר באריכות, א"כ זה שהכל סוכין ביופיה מורה שסכתה ברוה"ק ודבוקה בה' ואינה תחת המזל דאל"כ היופי חסרון הוא אצלה ודו"ק כי קצרתי]:

מרים דכתיב ותקח מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה אר"נ אמר רב מלמד שהיתה מתנבאת כשהיא אחות אהרן ואמרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע כו':

בס' "עיון יעקב. מ"ש בזה. ובפתח עינים לחיד"א ז"ל כתב יל"ד דמאי בעי בדרשא זו הכא והא כתיב בהדיא הנביאה ושמעתי משם מורינו הרב מ' אליעזר נחום דמדכתיב מרים הנביאה אחות אהרן יש ס"ד דאיכא תרתי מרים הנביאה ולהכי כתיב בזו אחות אהרן לאפוקי האחרת ע"ד שני יוסף ב"ש דנותנין סימן. ולפ"ז יקשה דהם ח' נביאות. משו"ה

הוצרכו להביא דרשא זו לומר. דמאי דכתיב אחות אהרון היינו לאשמעינן זמן נבואתה דאלת"ה קשה ולא אחות משה אלא שנתנבאה כשהיתה אחות אהרון וא"כ ליכא אלא ז' נביאות ודו"ק, עכ"ל:

אסתר דכתיב ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות וכו' מלמד שלבשתה רוה"ק וכו' עיין בהגהות מהר"ץ חיות ז"ל שנתקשה בזה והביא בשם מורה נבוכים פמ"ה לשני דרוה"ק לחוד ונבואה לחוד עיי"ש. והנה לפי"ז גם בשרה לא מוכח שהיתה נביאה ממה שסכתה ברוה"ק אלא עיקר הילפותא מדכתיב כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ועיין ברש"י בחומש פ' וירא למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות עיי"ש. וא"כ בפשיטות לא קשה מ"ש לעיל לד"א שהכל סובין ביופיה מנ"ל שהיתה נביאה וא"ש ודו"ק:

[וע' בשער בת רבים בשם צוף דבש דלפי שרצתה אסתר לילך אל המלך לבקש אותו להרוג חת המן לכך לבשה רוה"ק להסתכל אולי עתיד לצאת ממנו זרע מעליא. ובפרט שבאמת אחז"ל גיטין נ"ז ב' מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. לכן לבשה רוה"ק וראתה שכבר נולדו הזרע מעליא ושוב לא יוליד ומותר להורגו עיי"ש]:

ט"ו. ארבע נשים יפיפיות היו בעולם וכו':

צ"ב לאיזה תכלית חשבו חז"ל הני נשי יפיפיות שהיו בעולם. ועיין בס' עיון יעקב לאן מ"ש בזה. גם עיין בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק או"ח סי' כ"ד שנשאל ע"ז ועיי"ש תשובתו הרמתה:

ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה אר"י שלחה לי' שמא דברו על חמשה חומשי תורה דכתיב ביה מזה ומזה הם כתובים:

עיין מהרש"א דבעשרת הדברות נרמז כל התורה, ולחד דיעה כל עשרת הדברות מפי הגבורה שמעו א"כ כל התורה בכלל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואבדה לה טענת מודעא רבה לאורייתא (כן ראיתי בס' א'):

ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וכמה רוב בניו רב אמר שלשים י' מתו וי' נתלו וי' שמחזרים על הפתחים:

כתב בס' אתורה תמימה' למגלת אסתר ע"פ מ"ש בפסחים ס"ד ב' אין הפסח נשחט אלא בג' כתות של שלשים שלשים בני אדם, ומתבאר שם דטעם הדבר משום דכתיב ברוב עם הדרת מלך, ולפי"ז מבואר דהלשון ברוב יונח לא פחות מעל שלשים, וא"כ מכיון דכתיב הכא ורוב בניו משמע ליה לרב שהיו שלשים, ומדלא נתלו רק עשרה דריש דיתר העשרים מהם מתו ומהם מחזירים על הפתחים עיי"ש:

ט"ו. לכולם נתן לאיש חליפות שמלות ולבנימין נתן וגו' וחמש חליפות שמלות אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו כו' בשביל משקל ב' סלעים מילת כו' ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים א"ר בנימין בר יפת רמז לו שעתיד לצאת ממנו בן שיצא מלפני המלך בחמשה לבושי מלכות ומנו מרדכי כו':

עיין מהרש"א בד"ה רמז. ובס' "עיון יעקב" כתב.

וא"כ אפשר לומר דה' חליפות שמלות לא היו שוים רק כמו החליפות שמלות של שאר אחים אלא שנתן לו ה' לרמז זה. והא דתנן שלש מאות כסף אין זה קנאה די"ל שנתן לו דמי בושתו שאמר עליו שגנב הגביע עכ"ל. ובס' "תורה תמימה" פ' ויגש כתב לבאר עפ"י קושיא זו מהשלש מאות כסף, דברי רבינו בחיי בפ' ויגש הסתומים וחתומים מאוד, וזיל, ולבנימין נתן שלש מאות כסף, טעם שלש מאות כסף כנגד מה שהיו האחים חייבים במכירתו כי עשר פעמים שלשים שקלים שהם דמי עבד הם ג' מאות, וזה ממה שאמרו (גיטין מ"ה ב') המוכר עבדו לעובד כוכבים קונסין אותו עד עשרה בדמיו, כלומר, בדמי העבד שהם שלשים וכמבואר בפ' משפטים, עכ"ל וצ"ב מה שייכות נתינה זו לבנימין. ונראה דהכי פירושו דמן הדין היה צריך כל א' מהאחים ליתן ליוסף שלש מאות כסף כפי החשבון המבואר, אך לא לקח זה מהם, וא"כ הוי כאלו הוא נתן לכל א' ג' מאות כסף, ואחרי אשר בנימין לא הי' במכירה לכן נתן לו זה הסכום במזומן, ודבריו מאירים. ולפי"ז ממילא מיושב קו' מהרש"א ושאר מפורשי' איך לא חשש יוסף לקנאה במה שנתן לבנימין ג' מאות כסף יען כי כמו שנתן לבנימין כך נתן לכל אחיו, ורק בשינוי זה, שהנתינה לאחים היה בזה שלא לקח המגיע מהם, ולבנימין שלא היה חייב ליתן היתה הנתינה לו במזומן, עכדפח"ח:

ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה מאמר אסתר אין דברי הצומות וזעקתם לא, א"ר יוחנן דברי הצומות וזעקתם ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה. עיין במהרש"א שביאר הקושיא, וגם התירוץ, עיי"ש:

ועיין בס' "תורה תמימה" למגילת אסתר שהעתיק דברי הגמרא דכאן בזה"ל:

דברי הצומות וזעקתם וסמיך ליה ומאמר אסתר קים מאמר אסתר אין דברי הצומות לא. ובביאור שם אות נ"ז כתב. ר"ל ענין הצום ג' ימים שצמו אז באותה השנה לא קבלו עליהם לדורות ורק לזכרון נוהגין להתענות יום י"ג באדר וכו' עכ"ל:

ובראותי דבריו אלה עמדתי נבהל ומשתומם, איך אפשר למחבר גדול כזה לטעות בפשט הגמרא, ולהעתיק מאמר מן הגמ' ולבארו באופן כזה שלא היה ולא נברא, כי פשוט וברור

כי דברי הגמ' מאמר אסתר אין דברי הצומות וזעקתם לא הוא קושיא, ודברי ר' יוחנן הם תירוץ להקושיא, וכמבואר במהרש"א ז"ל, ותו לא מידי:

י"ו. למה נמנו שנותיו של ישמעאל (פרש"י מה לנו למנות לשנות של רשעים) כדי ליחס בהן שנותיו של יעקב:

והקשו מהרש"א וטו"א דהא אמרינן פ"ק דב"ב דישמעאל עשה תשובה. ותי' בשו"ת בנין ציון החדשות סי' מ"ט דאפילו עשה תשובה מ"מ קשה למה נמנו שנותיו עפ"י המדרש (ריש חיי) ויהיו חיי שרה זש"ה יודע ה' ימי תמימים מה הם תמימים אף שנותיהם תמימים פי' דימי חיים לא נקראו רק במה שחי בתמימות וכו' וזה מה שהקשה למה נמנו שנותיו של אותו רשע שאף שעשה תשובה לסוף ימיו עד שנאמר בו גויעה כמו בצדיקים מ"מ הלא רוב שנותיו היו ברשעות ואיך נמנו בפסוק לשני חיים שלו. וע"ז מתרץ שבאמת לא נמנו בשבילו בענין זה רק לידע כמה הי' בחיים על האדמה ומתי מת ליחס שכותיו של יעקב עכד"ה. שו"ר בס' תורה תמימה ס"פ חיי שרה שתי' ג"כ כן ולא ראה שכבר קדמו בזה בשו"ת בנין ציון הנ"ל):

כ"א. ת"ר מימות משה עד רבן גמליאל היו למדין תורה מעומד משמת ר"ג ירד חולי לעולם והיו למדין תורה מיושב והיינו דתנן משמת ר"ג בטל כבוד תורה:

שמעתי פי' דעד ר"ג היו למדין תורה מעומד ר"ל בעיון רב והיו עומדין אצל כל שורה ושורה לדקדק בה ולהקשות ולתרץ. אבל משמת ר"ג ירד חולי לעולם עייפות והתרשלות שאין רוצים לייגע עצמם בלימוד בעיון, והיו למדין תורה מיושב ר"ל שלא היה קשה להם כלום רק הכל היה מיושב אצלם לפי שלא למדו בעיון והיינו דתנן משמת ר"ג בטל כבוד תורה. כי זה כבוד לתורה שמעיינין בה ומדקדקין על כל תיבה ותיבה. ע"כ שמעתי. אלא דקשה א"כ היינו הך דבטל כבוד התורה דתנן גבי משמת ר"ע, ועיין בסוטה מ"ט ע"א דמשמע דהם שני ענינים, ועיין בפרש"י שם ובמהרש"א לכאן, וע"כ נ"ל יותר מה ששמעתי ממו"ח הגאון מ' עמרם בלום זצ"ל דכוונת חז"ל דעד ר"ג היו למדין תורה מעומד ר"ל שהיה להם ממון לפרנס את עצמם, כמו שאחז"ל בפ' ואת כל היקום אשר ברגליהם זו ממונו של אדם שמעמידו על רגליו, וז"ש שהיו למדין תורה מעומד, שלא היו צריכים שום חיזוק וסמיכה מאחרים, ולכן היו מכובדים בעיני העם והיו דבריהם נשמעים, אבל משמת ר"ג ירד חולי לעולם, חולי הרגלים שלא היה להם ממון שמעמיד האדם על רגליו, והיו למדין תורה מיושב, ר"ל שהיו יושבים מסומכים מן הבעלי בתים, וכמו שאחז"ל כל ישיבה שאין בה סמיכה עמידה טובה הימנה, וז"ש שהיו למדין תורה מיושב. שהבעלי בתים ועשירי עם תמכו בידם מזה אחד ומזה אחד, אבל עי"כ בטל

כבוד התורה כי חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעין. וז"ש והיינו דתנן משמת ר"ג בטל כבוד התורה, עכדפח"ח ש"י:

כ"ה:

מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם:

בס' זכרון אפרים פ' וישלח מביא פי' על זה בשם ס' כסא רחמים למס' סופרים מהחיד"א ז"ל. דהנה הרמ"א ז"ל פירש הפסוק וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר':

וילך ראובן, אצל חדר המטות, בזמן, וישכב את בלהה פילגש, ומי שכב, אביו. היינו יעקב אביו של ראובן, וישמע ישראל, שהיה ראובן הולך, ולא שמש, כי אסור לשמש בעוד שיש בני אדם שומעים, ולכן, ויהיו בני יעקב שנים עשר, שלא נתוסף עוד אל השבטים. עכ"ד. והנה בפסוק אפשר לומר כן, אמנם התרגום מתרגם כפשוטו, ואזל ראובן ושכיב עם בלהה לחינתא דאבוהי, וא"כ אי אפשר לומר כנ"ל ולכך מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם עכדפח"ח ש"י:

כ"ו וישרוף את בית ה' וגו' ואת כל בית גדול, ר"י וריב"ל ח"א מקום שמגדלין בו תורה כו':

וכתב המהרש"א דע"י בנין ביהמ"ד שמתקבצין בו רבים ללמוד מתרבה ומתגדל התורה כמ"ש מרבה ישיבה מרבה חכמה עיי"ש. ובזה אמרתי בדרוש א' ליתן טעם על שקוראין השבת שלפני הפסח בשם שבת הגדול יען כי הוא שבת שמגדלין בו תורה. דע"י שחכם העיר דורש בו בהלכה ואגדה כפתור ופרח, כל העם מקנאים אותו ועי"כ מתרבה ומתגדל התורה כמ"ש קנאת סופרים תרבה חכמה, ולכן נקרא שבת הגדול כמו ביהמ"ד שנקרא מה"ט בית גדול וא"ש:

שאלו תלמידיו את ר"א בן שמוע במה הארכת ימים וכו' ולא נשאתי כפי בלא ברכה והקשה הריטב"א מאי רבותיה הרי חובה היא לכל כהן לברך. גם, יש אריכות לשון בדברי רש"י כאן שב' דכהנים צריכים לברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן כו' ועיין דברים נחמדים בזה בקונטרס תל תלפיות מחברת י"ד משנת תרס"ו (אות נ"ט בד"ה אמר העורך) עי"ש ותמצא יישוב מספיק ומתקבל. ומגודל האריכות לא העתקתיו לכאן:

כ"ח:

א"ל רבי אם נאמר כבש למה נאמר אחד א"ל אחד מיוחד שבעדרו אמר להו צורבא מרבנן הוא וכו':

עיין בתשו' נודע ביהוד' מהד"ת חא"ח סי' קל"ט מ"ש בזה ע"ש דפח"ח. ועיין בס' פנינים יקרים דף כ"ה עמוד ד' ביאור מאמר זה בדרך דרוש בשם ס' תפארת למשה ע"ש. ועיין בס' עין הבדולח לכאן וכבר קדמו במקצת בס' "עיון יעקב" לכאן עיי"ש:

שאלו תלמידיו את ר' זירא במה הארכת ימים וכו' ולא הרהרתי במבואות המטונפות כ' החיד"א ז"ל בפי' לס' חסידים סי' כ"ח עמש"ש בס"ח ואם אדם במרחץ או במקום הטינופת ואהבת אשה נכנסה בלבו כו' יהרהר בדברי תורה כי ד"ת יפים לטהר הלב מיצה"ר. וכ' ע"ז החיד"א זה חידוש גדול ומכאן נראה כמה תוקף חומר איסור ההרהור בעריות עד שלבטלו מתירין איסור חמור להרהר בד"ת במקום הטנופת ועפי"ז אפשר דהיינו רבותי' דר"ז במגילה כ"ח שאמר ולא הרהרתי כו' והקשו עלה מאי רבותי' והלא איסור חמור להרהר ד"ת במבואות המטוכפות ולפי"ד רבינו י"ל דהיינו רבותי' דמעולם לא הרהר איסור דאז היה מיתר להרהר בדברי תורה עכל"ה: ולא ששתי בתקלת חבירי: כ' בס' דגן שמים דף ל"ה כי נשאול נשאל הרה"ק ר' יצחק ז"ל אבד"ק ווארקי דמאי רבותי' דר' זירא שאמר ולא ששתי בתקלת חבירי היתכן לשוש בתקלת חבירו (וע' במהרש"א). והשיב הרה"ק הנ"ל דכוונת ר' זירא ולא ששתי היינו כל הששון ושמחה שלו בביתו ומעניניו נשבתו ונתבטלו בעת שקרה תקלה לחבירו, כ' כל כך הרגיש בצערו של חבירו ונשתתף בהתקלה עד שלא היה יכול לשוש מעניני עצמו, אבל אין הכוונה חלילה שלא שש ממה שקרה תקלה לחבירו, רק שלא שש משמחותיו ע"י שקרה תקלה לחבירו, כי צרת חבירו ערבב כל ששון לבו ודפק"ח:

רפרם ספדיה לכלתיה כו':

ע' ביו"ד סי' שד"ם מבואר כשם שמספידין על האנשים כך מספידים את הנשים והביאו מקור לזה מגמ' דכאן רפרם ספדי' לכלתי' ובס' "תורה תמימה", ר"פ חיי, העיר למה לא הביאו ראיה מדהספיד אברהם לשרה וכתב דאולי י"ל דאין ראי' מהספד בעל אשתו כו' ע"ש. ולענ"ד י"ל בכמה גווני (א) עפמ"ש תוס' מו"ק כ' א' בשם ירושלמי דאין למידין מקודם מתן תורה (ב) אין ראיה משרה שהיתה נביאה כדאי' לעיל י"ד א' ואברהם היה טפל לה בנביאות (ג) דלכאור' צריך להבין מה ס"ד שלא להספיד נשים ואיזה סברא לחלק יש בין נשים לאנשים בזה. אך י"ל לפי המבואר בנדה ל"א ב' בלידת זכר הכל שמחים בו ובלידת נקבה הכל עצבים בה, והענין כמ"ש בפתח עינים להחיד"א ז"ל שם דכבודו של הקב"ה רק בזכרים שנצטוו בתלמוד תורה ונשים פטורות יעו"ש ולכך ס"ד שא"צ להספיד נשים, אמנם התינח לאחר מתן תורה אבל קודם מתן תורה פשיטא שלא היה שום חילוק בזה בין נשים לאנשים וא"ש ודו"ק:

א"ל ניחא לי דאשמעיה למר אי הכי גמור מיני הא מילתא דא"ר זירא בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל וכו' תנא דבי אליהו כל השונה הלכות וכו':

עיין בחידושי חת"ס למס' נדה דף ע"ב בד"ה תנא דבי אליהו וכו' ביאור מאמר זה (וחידושי חת"ס אלו באו בדפוס בספר ליקוטי חבר בן חיים חלק שביעי) עיי"ש. [גם עיין בפ' ראש דוד להחיד"א ז"ל פרשת בהעלתך ארוכות על מאמר זה]:

ל"א:

אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן ביאור מאמר זה תמצא בס' אוהל יעקב להמגיד מדובנא ז"ל ריש פרשת ראה עיי"ש וינעם לך: ל"ב:

וא"ר שפטיה א"ר יוחנן כל הקורא בלא נעימה כו' עה"כ אומר וגם אני נתתי להם וג' ומשפטים לא יחיו בהם מתקיף לה אביי משום דלא ידע לבסומי קליה כתיב ביה ומשפטים לא יחיו בהם כ' בבכור שור יש להקשות איך ס"ד דר"י דהא שפיר קפריך ליה אביי. ונ"ל ע"פ המבואר בס' אור חדש כ"ב והוא ידוע דכוונת התורה והמצות הוא. הנשמה. והחיות שבאותו תורה ואותו מצוה וידוע מ"ש המפרשים דהקול והנעימה בתורה ותעלה מעורר הכוונה והיינו דאר"י הקורא בלא נעימה שעי"ז אינו מכוון בהם כראוי, עליו הכתוב אומר כו' ומשפטים לא יחיו בהם פי' שאין חיות באותן משפטים ואין כוונת ר"י דלא יחיו קאי אאותן הקוראים בלא נעימה רק דקרא דלא יחיו עי' המשפטים לא יחיו שאין בהם חיות, וזה נ"ל פי' הכתוב אלה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. דבשבועות דף כ"ו אמרינן האדם בשבועה פרט לאנוס פרש"י דלשון האדם מורה על הכוונה שיהא לבו עליו, וזהו פי' הפסוק אלה המצות אשר יעשה אותם האדם פי' שלבו עליו ועושה אותם בכוונה, אז וחי בהם פי' שיהי' חיות באותן המצות וק"ל עכ"ל הטהור:

סליק מסכת מגילה בס"ד:

וזה דבר השמטה:

בר"ה ט"ז ע"ב אר"י חייב אדם לקבל פני רבו ברגל וכו':

כתב בס' אהבת יהונתן בהפטורה ליום ב' דשבועות דהנה באם ישראל כולם צדיקים הקב"ה משפיע להם בעצמם אבל כשאין עושים רצונו הקב"ה משפיע לצדיק ומן הצדיק יבא השפע לישראל. זולתי בשבת הקב"ה משפיע להם ואף שאינם עושים רצונו וזהו דתנן המשרה את אשתו ע"י שליש ר"ל ע"י הצדיק. אוכלת עמו משבת לשבת. רק כ"ז בשבת אבל ביו"ט השפע בא מצדיק לכך חייב לקבל פני רבו ברגל. והנה זהו בזכרים

דמקבלים השפע בשבת מהקב"ה בעצמו אבל הנקבות מקבלים גם משבת מהצדיק. וזהו מאמר הגמ' חייב אדם לקבל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חודש ולא שבת היום מכלל דבחודש ושבת איבעי לה למיזל. לה דייקא. ר"ל הנקיבות היות דהמה מקבלים שפע מהצדיק אף בשבת לכך חייבת לקבל פניו אפי' בשבת. ומיני' דזכר אינו מחויב לקבל בשבת כנ"ל לכן אוכלת עמו. מלבד ביו"ט דשפע בא ע"י צדיק גם לזכר. וחייב הוא ג"כ לקבל פניו ונכון. עכ"ל הטהור:

מכאן ואילך שייך למסכת מגילה:

ילקוט גרשוני השמטות וחידושים

בסוגיא דשמא יעבירנו בדף ד' ע"ב דכ"ע מיהא מגילה בשבת לא קרינן מ"ט אמר רבה כו' גזירה שמא כו' וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ד"א ברה"ר וה"ט דשופר וה"ט דלולב, ורב יוסף אמר מפני שעיניהן של עניים נשואות למקרא מגילה תניא נמי הכי וכו' ופירש"י נשואות כו' לקבל מתנות האביונים ואי אפשר בשבת במג"א סי' תרפ"ח סוף סק"י כתב, ועכ"פ מתנות לאביונים הוא ביום קריאת המגילה כדאי' בגמ', ובמחצית השקל לשם כתב, כדאי' בגמ' על הא דאין קורין המגילה בשבת חמר רבא הטעם גזירה ש"י ד"א ברה"ר וה"ט דשופר וה"ט דלולב ורב יוסף אמר מפני שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה שיודעים שבעת קריאת המגילה ניתני' מתנות לאביונים וא"כ כשיקראו בשבת לא אפשר לשלוח מתנות בשבת ששולחי' עפ"י הרוב מעות יצטערו העניים אף שיודעים שהיום גורם מ"מ או יתייאשו מן המתנות או מ"מ הו"ל תוחלת ממושכה מחלת לב ותניא כוותי' דרב יוסף משמע דהכי קיי"ל אף דכללא רבה ור"י הלכתא כרבה מ"מ מדתניא כוותי' דר"י ראוי לפסוק כמותו וגם אפשר דרבה מודה בזה לר"י ואמר טעם שמא יעבירנו שהוא טעם כולל גם לשופר ולולב וכדסיים רבה וה"ט וכו' עכ"ל:

והנה עיין בראש הספר בית יצחק על מס' מגילה בהסכמת הגאון האדיר מהו' שלום מרדכי הכהן זצ"ל אבדק"ק ברעזאן יצ"ו מביא בשם הרבה ראשונים ואחרונים ז"ל דחיוב קריאת המגילה דהוא מדברי קבלה כדברי תורה דמי, ומתרץ בזה שהקשה בשו"ת שבאבני מילואים סי' ז' דלפמ"ש התוס' ביצה י"ח ואס"ז שם דבולד הטומאה שהוא דרבנן אינו להוט להטבילו לכן ל"ג שמא יעבירנו א"כ במגילה דרבנן אמאי גזרו, ולפמ"ש איש דד"ק כד"ת דמי, וע' פמ"ג או"ח סי' ס' בהא דשמע קול מגילה אם כיוון לבו יצא שהקשה דהא בדרבנן א"צ כוונה כמ"ש הרדב"ז ומג"א שם ותירץ דד"ק כד"ת דמי וזהו כמ"ש, אך לפי"ז קשה לפמ"ש הטו"א מגילה דף ד' ונוב"י מהד"ק חא"ח סס"י מ"א דבלילה הוי רק

מדרבנן א"כ יקראו בשבת בלילה דליכא למיגזר בזה ולפמ"ש התוס' מגילה ד' דבמילה ל"ג שמא יעבירנו שאין אדם מל אא"כ הוא בקי וביו"ד סי' רס"ו מבואר דבפעם א' מקרי בקי א"כ כשיקראו בלילה כבר יהיו בקיאים ושוב יהי' מותר להם לקרות גם ביום עכ"ל: אמנם לפי"ד מחצה"ש הנ"ל דרבה מודה לר"י אולי י"ל דגם ר"י מודה לרבה (ובאופן אחר ממ"ש המחצה"ש) ושני הטעמים צריכי ושייכי אהדדי, דטעם שמא יעבירנו לחוד לא מספיק משום דקשה כנ"ל דקריאת המגילה בלילה אינו אלא מדרבנן א"כ יקראו בלילה דליכא למגזר בי' וכבר יהיו בקיאים ומותר להם לקרות גם ביום, אמנם בלילה דל"ה אלא מדרבנן לזה מספיק טעם שעיניהם של עניים נשואות וכו' דכשיקראו מגלה בלילה תיכף יתייאשו העניים מן המתנות דביום השבת אי אפשר לתת מתנות לאביונים או מ"מ תוחלת ממושכה מחלת לב כמ"ש מחצה"ש הנ"ל, ואף דטעם זה הוא חלוש קצת ואין סברא לדחות מפני זה קריאת המגילה בזמנה, מ"מ קריאה דלילה דחיובו רק מדרבנן לזה מהני גם טעם חלוש כזה לדחותו, אך כ"ז בקריאה דלילה אבל בקריאה דיום דהוא מד"ק וכד"ת דמי אין סברא כלל לדחות חיוב של תורה בזמנו מטעם חלוש הנ"ל, לזה אמר רבה דבזה דהוי כדאורייתא א"כ שפיר בהול לקיימו ושוב איכא למגזר שמא יעבירנו, ובזה גם רב יוסף מודה, ומיושב בזה קושי' התוס' דהא בשופר ולולב עכ"ח הטעם משום ש"י א"כ אמאי הוצרך ר"י לטעם שעיניהם של עניים וכו' ולהנ"ל ניחא דצריך הטעם כדי לדחות קריאת מגילה דבלילה דאינו אלא מדרבנן ול"ש הטעם דש"י וא"ש ודו"ק:

והנה במס' סוכה מ"ב ע"ב בהא דא"ר דאין נוטלי' לולב בשבת משום גזירה שילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ד"א ברה"ר פירש"י שילך ללמוד נענועו או ברכתו ע"ש והקשה בתשו' שואל ומשיב מהדורא רביעאי ח"א סי' ה' לפי"ז גם בליל יו"ט ראשון דפסח שחל להיות בשבת נגזור שלא יאכל מצה משום שילך אצל בקי ללמוד הברכה ויעבירנה ד"א ברה"ר (וע' בלקוטי שלמה לשם שתי' דבברכת לולב כמה דינים שיברך עובר לעשייתן באופן שלח יצא תיכף בהגבהה משא"כ במצה ע"ש), ובשדי חמד מערכת חמץ ומצה סי' י"ד אות ו' הביא בשם הגאון העמק שאלה (פי' על השאלתות) בפ' ויקהל בשאלתא לפורים אות כ"א וז"ל, מה שלא אסרו מצה ומרור בפסח שחל להיות בשבת משום גזרה דרבה שמא יעבירנו ד"א ברה"ר כשופר ולולב הוא משום שאין דרך לצאת בלילה ומה שאסרו קריאת מגילה הוא משום קריאה דיממא עכ"ל אמנם לפי הנ"ל אין דבריו מספיקים ליישב הקושי' דהא:

כיון שאין דרך לצאת בלילה א"כ בלילה ליכא למיגזר ש"י א"כ קשה כקושי' הגאון מברעזאן ז"ל יקראו המגילה בליל שבת וכבר יהיו בקיאים ושוב יהי' מותר להם לקרות גם ביום, אמנם לפי מ"ש דבקריאה דלילה גם רבה מודה לטעמא דר"י משום שעיניהם של עניים נשואות וכו' א"ש דברי העמק שאלה הנ"ל דהא דגזרו במגילה הוא משום קריאה דיממא, אלא דבגוף דבריו שאין דרך לצאת בלילה כבר שדי בי' נרגא בקונטרס וילקט יוסף (משנת תרס"ב) דף ו' דניהו דלאו אורחא בסתמא למיזל בלילה אבל כאן משום צורך גדול ובהילות המצוה דמצה לא יחוש מלילך גם בלילה, ובדרך הפלפול י"ל דהנה הפנ"י בביצה דף י"ח חקר על הגזירה דש"י אם חיישינן שישכח שהוא שבת או שסבור שמותר להעביר ד"א ברה"ר כן ישכח תקנתן שאסרו מצד שמא יעבירנו וכתב בלקוטי שלמה ר"ה דכ"ט דהאחרונים תירצו עפ"י סברת הר"ן ברפ"ג דר"ה (וז"ל שם וא"ת מ"ש הני דגזרי' ומ"ש מילה דשריא בשבת ולא גזרי' שמא יעביר תינוק או אזמל ד"א בר"ה י"ל דהני שאני לפי שהכל טרודין בהם ולא מדכר חד אחבריה משא"כ במילה ואע"ג דגזרי' בהזאת טמא מת שחל שביעי שלו בערב פסח כדאי' בפסחים דף ס"ט התם ה"ט דנהי שאין הכל טרודין בהזאה הרי כולם טרודים בפסחיהם ולא מדכרו לי' עכ"ל) א"כ אם לא הי' תקנה לאסור מגזירה דש"י אז הי' כל העולם טרודין במצוה ולא יזכירוהו אבל השתא דכבר איכא תקנה לאסור משום ש"י א"כ כבר כ"ע אין טרודין ואם ע"ה או אדם פרטיי ישכח התקנה שאסרו מצד שמא יעבירנו הרי האחרים שאינם טרודין יזכירוהו ושפיר הועילו חכמים בתקנתן, וכן הביא בס' עט סופר ח"א דף מ"ח בשם בנו הב' מופלג כ"ה שמעון נ"י (כעה הוא הגאבד"ק פאקש יצ"ו) יע"ש:

א"כ התינח ביום שדרך בני אדם להיות ברה"ר שפיר י"ל שיזכירוהו אבל במצה דהוא בלילה שאין דרך בני אדם לצאת א"כ א"א לגזור שמא יעבירנו כקושי' פנ"י לאמת דמאי יועילו חכמים בתקנתן דכמו שישכח שהיום שבת כן ישכח גם תקנתן שאסרו מצד שמא יעבירנו, ואין לומר דאחרים שאינם טרודין יזכירוהו. דהא בלילה כל א' הוא בבית, ואין דרך בני אדם לצאת לר"ה א"כ אין מי שיזכירוהו ולכך לא גזרו כלל שמא יעבירנו וא"ש ודו"ק אלא דקשיא לי על תי' האחרונים הנ"ל מה יענו להא דאסרו הזאה לטמא מת שחל שביעי שלו בערב פסח שחל להיות בשבת מגזירה דשמא יעבירנו כדאי' בפסחים דף ס"ט דכאן הדק"ל דאם ישכח שהוא שבת כן ישכח גם תקנתן שאסרו מצד שמא יעבירנו, וכאן אין לומר דאחרים שאינם טרודין יזכירוהו, ז"א דהא כתב הר"ן ז"ל דאז כולם טרודים בפסחיהם ולא מדכרו לי':

וכן קשה מטבילת כלים בשבת ערב הרגל שאסרו מצד שמא יעבירנו, דאם ישכח שהוא שבת כן ישכח תקנתן שאסרו משום זה, ואין לומר דאחרים יזכירוהו, דהא יש לחוש שיטביל הכלים בלילה ואז אין מי שיזכירו דהא אין דרך בני אדם לצאת בלילה כנ"ל וצ"ע: ואגב ראיתי בס' עט סופר ח"א דף מ"ב ע"ג שכתב, לכאורה צע"ג לפי הר"ן דלא גזרי' במילה יען שאחרים יזכירוהו, א"כ קשה למה תנן שבת דף ל"ד ספק חשיכה אין מטבילין, בשלמא ביו"ט אם הי' מותר לטבול וכל ישראל חייבים לטהר ברגל אפי' כלים מצוה לטהרם עיי' שמ"ק א"כ כל ישראל טרודי' שפיר חיישי' שמא יעבירנו כי מי יזכירו כיון שכל אחד טרוד. אבל בשבת כל השנה אם יש לאדם פרטיי כלי לטבול למה אסור לטבול כי העולם אינו טרוד ושפיר יזכירוהו, הקשיתי לכמה גדולי ישראל ואין פותר אותו עכ"ל:

ותמה תמה אקרא איך נעלים ממנו ומכל הני גדולי ישראל דברי הצל"ח ז"ל לפסחים דף ס"ה ע"ב ברש"י ד"ה הזאה הוכיח וכו' שכתב, דגבי טבילות כלים בשבת לא הי' שייך לגזור שמא יעבירנו שאם הוא טרוד להטביל שאר העם אינן טרודים ויזכירוהו אלא דגם רבה שם במס' ביצה סובר טעמא דרבא דמחזי כמתקן ולכך אסור בכל שבתות השנה אלא שבשבת ערב הרגל הי' ראוי להתיר משום טהרת כלים ליו"ט שחייבים לטהר ברגל ולא לחוש לשבות קל דמתקן אלא שאז הכל טרודים בטבילה שכל א' מטהר כליו לרגל ויש חשש שמא יעבירנו שהרי הכל טרודים ואין מי שיזכירנו ולפי שגם ביה לא סגי בחשש דשמא יעבירנו לחוד לכן לא חשבי' בהדי אינך למימר והיינו טעמא דטבילת כלים עכ"ל הזהב, ובזה לא קשה מידי קושי' העט סיפר ז"ל:

ובספרי הקטן "פני המלך" על הרמב"ם (שכתבי בימי ילדותי) בפי"ז מה' לולב ה"ח כתבתי בזה"ל:

בהא דפירש"י סוכה מ"ב סע"ב שמא ילך אצל בקי ללמוד נענועו או ברכתו ויעבירנו ד"א בר"ה וכן לשון הרע"ב ז"ל פ"ד דסוכה מ"ב גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד הברכה או סדר הנענועים ויעבירנו ד"א ברה"ר, מובא בשו"ת שואל ומשיב מהדור' ד' ח"א סי' ה' להקשות דא"כ אמאי לא אסרו אכילת מצה בליל פסח שחל להיות בשבת מצד שמא יעביר המצה ד"א בר"ה וילך אצל בקי למוד הברכה, והנה חכם אחד רצה לתרץ דלא חיישי' שיעביר יותר ממה שצריך להמצוה ואכילת מלה הוא בכזית ובזה עדיין לא עבר על איסור שבת דשיעור הוצאת שבת בכגרוגרת, ולא נהירא לי דכיון שבהול לקיים המצוה לא יצמצם ואתי להעביר כגרוגרות או עוד יותר מכגרוגרות, ע"כ נלע"ד דדוקא בלולב דיש ספק בזאת הברכה אם מברכים על הלולב או על שאר ג' מינים

הנלקחים עמו שם חיישי' שילך אצל בקי ללמוד הברכה על איזה מהם מברך, וכדמקשה באמת בגמ' סוכה דף ל"ז ע"ב מ"ט מברכינן אלולב ומשני הואיל ומינו גבוה בכולן, ע"כ כיון דלאו כ"ע גמירי תי' הש"ס הנ"ל חיישי' שילך ללמוד כיצד מברכין על הלולב, אבל באכילת מצה שאין שום ספק בברכה לא חיישי' שילך ללמוד הברכה מאחר דאין לו במה להסתפק וק"ל, ואחר ימים רבים מצאתי בפני יהושיע סוף מס' סיכה ד"ה פיסקא וכו' שכתב ג"כ כדברינו וז"ל הטהור:

דדוקא בלולב דאיכא ד' מינים אפשר דאין הכל בקיאין דאל"כ כל מצוה הצריך ברכה יהי' אסור לעשות בשבת עכ"ל:

והיום בפתחי ספרים מצאתי בהקדמה לס' חמדת ישראל מהגאון מהו' מאיר דן פלאצקי נ"י אבדק"ק דוואהרט יצ"ו שהעיר בדבר חדש עפי"מ שאחז"ל בסוטה דף ל"ז ע"א ת"ר ברוך בכלל וכו' ללמוד וללמד לשמור ונעשות הרי ארבע ועיין שם ברש"י ז"ל בזה"ל כל המצות כולן טעונות ארבעה אלה ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וכתיב ולמדתם אותה את בניכם הרי כאן ארבעה מצות לכל מצוה עכ"ל מבואר מזה דחלק הלימוד של המצוה הן מה שלומד לעצמו הן מה שלומד לבניו ולתלמידים הוא חלק מחלקי המצוה ובלעדי הלימוד לא קיים המצוה בשלימות וכו' ובדרושים כתבנו עפ"ז לתרץ קושית המחברים שהקשו לדעת רש"י ז"ל דהא דגזרי' שמא יעבירנו בלולב הוא דחיישינן שמא ילך אצל בקי ללמוד נענועו או ברכתו א"כ גבי מצה נמי נגזור שמא יעבירנו ד"א בר"ה וכשל יום הא' של פסח בשבת יהי' אסור לאכול מצה, ואמרנו לתרץ דהנה באמת תמהו הראשנים על הא דעקרו חז"ל ד"ת מצד גזירה שמא יעבירנו איך עקרו חכמים ד"ת לגמרי מצד גזירה לכן נראה דבאמת חז"ל לא עקרו לגמרי כוין דיש למצוה גם חלק הלימוד וחז"ל לא עקרו אלא חלק העשיי' אבל חלק הלימוד השארו א"כ לא עקרו מצוה זו לגמרי ואין זה עקירת מצוה מה"ת לגמרי כיון דיכול לקיים המצוה בחלק הלימוד, ומעתה י"ל דזה דוקא בלולב ושופר דאינו נוהג בנשים וא"כ אפי' אי עקרינן המצוה לא מעקרא לגמרי דעדיין נשאר חלק הלימוד לכן עקרו חז"ל מצד גזירה ש"י, משא"כ מצה דגם נשים חייבות בה ובהם לא שייך חלק הלימוד דהא נשים פטורת מת"ת א"כ אם נבוא לגזור שמא יעבירנו יהי' המצוה נעקרה לגמרי מנשים וזה לא רצו חכמים ולמעקרה מאנשים ולא מנשים בוודאי אין סברא כלל לכן במצה לא גזרו חכמים שמא יעבירנו עכ"ד ודפח"ח:

אמנם יש לפקפק דא"כ אמאי גזרו חכמים ש"י במגילה בשבת הא נשים ג"כ חייבות במקרא מגילה ואיך עקרו חז"ל המצוה לגמרי מנשים ואין לומר דמגילה רק מדרבנן ואין זה עקירת ד"ת ז"א דכבר כתבתי לעיל דמגילה הוא מדברי קבלה וכד"ת דמי, אך י"ל

דאע"ג דהוא כד"ת מ"מ אינו ד"ת ממש ואין זה נחשב עקירת ד"ת ויתכן עוד יותר לפמ"ש הגאון מברעזאן זצ"ל בהסכמתו לס' בית יצחק על מס' מגילה בשם הטו"א דנשים לכ"ע חייבות במקרא מגילה רק מדרבנן א"כ בנשים לא עקרו חז"ל ד"ת מצד ש"י דהא בנשים לכ"ע מקרא מגילה רק מדרבנן משא"כ במצה דנשים חייבות מדאורייתא לא רצו חכמים לעקור ד"ה לגמרי מנשים ולכן לא אסרו גם לאנשים וא"ש:

אמנם עדיין קשה אליבא דרב אחא בר יעקב דס"ל בפסחים ק"כ ע"א דעצה בזמן הזה דרבנן עיי"ש א"כ אמאי לא אסרו חכמים אכילת מצה בליל פסח שחל להיות בשבת מגזירה דש"י ואין לומר דלא רצו חכמים לעקור ד"ת לגמרי מנשים דהא לראב"י עצה בזה"ז רק מדרבנן ואין זה עקירת ד"ת כלל, מיהו י"ל דבאמת גם במגילה לא הוי גזרינן ש"י כיון שהוא מדרבנן ובדרבנן אינו בהול כ"כ ולא אתי לעבורי ד"א בר"ה, רק לפי דקריאה דיממא הוא מד"ק וכד"ת דמי לכך שפיר גזרי' וכמש"ל בשם הגאון מברעזאן זצ"ל, אמנם במצה בזה"ז דהוי לראב"י רק מדרבנן באמת לא שייך כלל לגזור שמא יעבירנו דבדרבנן אינו בהול לקיימו ולא אתי לעבורי ד"א בר"ה וא"ש:

והנה בעת כותבי נפל במחשבתי ליישב קושי' זו די"ל דלכך לא גזרו חכמים במצה שמא יעבירנו משום דחששו חז"ל דנפיק מיני' חורבא דמחמת זה אתו למיטעי דמותר גם לאכול חמץ דהא חזינן בפסחים כ"ח ע"ב דר"ש דריש היקשא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, בשעה שישנו בקום אכול מצה ישנו בבל תאכל חמץ ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ עיי"ש והגם דאנן לא קיי"ל כן מ"מ איכא למיחש שיבואו לטעות אם יאסרו חכמים אכילת מצה בשבת ויאמרו בשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ ויבא מזה איסור אכילת חמץ בפסח שהוא בכרת ולכך לא גזרו בזה חכמים דדוקא בשופר ולולב דליכא אלא ביטול מצוה בשוא"ת שם הוא דגזרו כמבואר ביבמות צ' ריש ע"ב אבל היכא דע"י ביטול מצוה יכול לבוא לידי עקירת דבר מה"ת בקום ועשה כגון הכא במצה בכה"ג לא מצינו בשום מקום דגזרו וא"ש ודו"ק:

ובעסקי בענינים אלו ראיתי למורי הגאון ז"ל במהר"ם שיק לתרי"ג מצות מצוה ת"ו שכתב וז"ל:

והנה הר"ן ר"פ לולב וערבה כ' לפרש דברי הרי"ף רפ"ק דמגילה דלכך חששו לשמא יעבירנו בשופר אע"ג דהוי מ"ע מה"ת הואיל ואינם בקיאין בקביעא דירחא ואפי' במקום הוועד רוב פעמים לא ידעו ביום ראש השנה עד סוף היום אם יבואו עדים עיי"ש והמעיין הקשה מתענית דף י"ד סע"א דפריך שופרות בשבת מי שרי אע"ג דהוי מ"ע ושם לא שייך

דלא בקיאי בקביעא דירחא עיי"ש עכ"ל וע"ש מ"ש מורי הגאון ז"ל בזה ולפענ"ד פשוט דהא דפריך בתענית דף הנ"ל שופרות בשבת מי שרי, לאו מכח גזירה דשמא יעבירנו פריך הכי, רק מכח דהוי חכמה ואסור משום שבות יען דהוי מעשה חכמה וכמ"ש התוס' בר"ה דף כ"ט ע"ב ד"ה רדיית הפח (ועיין במהרש"א לשם) וכ"כ עוד בחולין דף פ"ד ע"ב סד"ה תקיעת שופר וכו' ע"ש וראי' לדברי ממ"ש בביאור הגר"א ז"ל לאו"ח סי' רפ"ח ס"ח שכ' שם המחבר אין מתענין על שום צרה וכו' וכתב ע"ז הגר"א ז"ל אין מתענין מדפריך בתענית י"ד א' שופרות בשבת כו' אף שאינה רק חכמה כו' כ"ש תענית עכ"ל הגר"א ז"ל עיי"ש) וטעמו של דבר מבואר במסכת תענית פ"ג משנה ז' דשם כתב הרע"ב ז"ל והלכה שאין תוקעים עליהם בשופר או בחצוצר' בשבת, וע"ז כתב התוי"ט שם וז"ל ומ"ש הר"ב דהלכה שאין תוקעין בחצוצרות כו' פי' המגיד שאין תקיעתן דבר ברור שיציל ע"כ יעוש"ה א"כ קושי' המעיי"ח מעיקרא לק"מ (ואפי' לפימ"ש הר"ן ברפ"ק דשבת גבי הדביק פת בתנור וכו' בדעת הרי"ף ז"ל דרדיית הפת ותקיעת שופר לאו שבות נינהו אלא עובדין דחול נינהו יעוש"ה מ"מ פריך שפיר ושופרות בשבת עי שרי מטעם שאין להתיר עובדא דחול בכה"ג שאין התקיעה דבר ברור שיציל וכמ"ש התוי"ט בשם המגיד ז"ל כנ"ל ברור):

והנה בסה"ק ערבי נחל עה"ת פ' אמור (בדרוש לר"ה שחל להיות בשבת) הביא קושיית המפרשים על הא דאחז"ל בר"ה כ"ט ע"ב כתוב א' אומר זכרון תרועה וכתוב א' אומר יום תרועה כאן בר"ה שחל בחול וכאן בר"ה שחל בשבת דאין תוקעין בשופר ולז"א זכרון תרועה והקשו המפרשים כיון דמיירי הכא בשבת למה קאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו הא בלא"ה אסור במלאכה מכח שבת והיא באמת קושיא אלימתא עכ"ל (וע"ש שמתרץ בדרך מוסר אגדיי) והנה באמת בגמ' דידן מסיק דהא דאין תוקעין בשבת הוא רק מגזירה דרבנן דגזרו שמא יעבירנו ד"א בר"ה אמנם קושי' המפרשים הנ"ל נשארה בתוקף עוז על תלמוד ירושלמי בר"ה שם דלא מדכר כלל לטעמא דש"י ומסיק באמת דהא דאין תוקעין בשבת הוא משום קרא דכתיב שבתון זכרון תרועה ומשו"ה בשבת מזכירין אבל לא תוקעין וע"ז קשה קושי' המפרשים הנ"ל א"כ כיון דמיירי קרא בשבת למ"ל דכ"ר כל מלאת עבודה לא תעשו הא בלא"ה אסור במלאכה מכח שבת, ואמרתי ב"ה ליישב בדרך תפשוט דהנה הרמב"ם בפי"ז מה' איסורי ביאה ה"ח פוסק דאין איסור חל על איסור אלא בכולל או במוסיף או באיסור בת אחת וא"כ לפי"ז יו"ט שחל בשבת אין חל איסור יו"ט על שבת דהא אינו לא כולל ולא מוסיף ורק מטעם דחלים שניהם בבת אחת י"ל דשפיר חל יו"ט על שבת, רק לפי הסברא שמובא ברש"י חולין ק"א ע"ב בד"ה שלח רבין, דשבת

חשיב לה כקודמת משום דקביעא וקיימא ויהכ"פ חשיב אחרון משום דבי דינא מקדשי לי', י"ל דה"ה יו"ט שחל בשבת לא הוי איסור בת אחת, אך באמת כבר דחה רש"י ז"ל שם סברא הנ"ל, וכן הוא במסקנא למאי דמסיק רבא סוף סוף תרוייהו בהדי הדדי קאתו (ועיין בתוס' שם ד"ה רע"ק) מבואר דשבת ויהכ"פ חשיב איסור בת אחת וממילא ה"ה שבת ויו"ט) וכן מבואר ברש"י פסחים מ"ז ע"ב בד"ה וכלאים בכרם, ושבת לא תנא וכו' וכתב בס' שעה"מ בפ"א מה' שמיטה ויובל ה"א בכוונת רש"י ז"ל דקשיא לי' אמאי לא תני שבת ויו"ט וליהני חייב עליו משום ט' לאוין ותריץ יתיב דבשבת ליתי' למלקות כלל משום דהוי לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד עיי"ש) והשתא י"ל על דרך שכתב בס' יריעות שלמה יו"ד סי' יו"ד) ומובא בעץ סופר ח"ב דף נ"ג ע"ד) על קושי' התוס' פסחים דף מ"ו ע"ב ד"ה רבה וכו' על הא דאמרי' (בשבת צ"ה ע"א) הרודה חלת דבש שגג בשבת חייב חטאת הזיד ביו"ט לוקה, אמאי לוקה נימא הואיל אי מקלעי לי' אורחים ותירץ דמיירי ביו"ט שחל בשבת דאם שגג בשבת חייב חטאת ואם הזיד ביו"ט חייב מלקות דחייבי מיתות שוגגים חייבים במלקות ולא שייך הואיל דהא בשבת מיירי, ולשון הברייתא שגג בשבת והזיד ביו"ט מורה כן עכ"ל ודפח"ח ש"י: מעתה י"ל הכא דכתיב שבתון זכרון תרועה ומיירי ביו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת, סד"א דלא חל כלל איסור יו"ט על שבת כסברא הנ"ל המובא ברש"י חולין ק"א דשבת חשיב לה כקודמת משום דקביעא וקיימא ויו"ט חשוב אחרון משום דב"ד מקדשי לי' וא"כ לא הוי איסור בת אחת. לכך קמ"ל קרא כל מלאכת עבודה לא תעשו אף דבלא"ה כבר אסור במלאכה מכח שבת מ"מ אסור ג"כ במלאכה מכח יו"ט דשבת וי"ט בהדי הדדי קאתו וחל שפיר יו"ט על שבת מכח איסור בת אחת, ונ"מ לחייבו מלקות על יו"ט היכא דשגג בשבת והזיד ביו"ט דחייבי מיתות שוגגים חייבים במלקות כנ"ל, וא"כ שפיר איצטריך קרא דכל מלאכת עבודה לא תעשו דלולי הקרא הו"א דשבת ויו"ט ל"ה איסור בת אחת כסברא הנ"ל המובא ברש"י, לכך קמ"ל קרא דז"א כי שבת ויו"ט הוי איסור בת אחת וחלים שניהם, ואם שגג בשבת והזיד ביו"ט חייב מלקות על לאו דכל מלאכת עבודה לא תעשו האמור בכל יו"ט וההה"ד ביו"ט שחל בשבת וליכא מידי דלא רמיזא אורייתא וא"ש ודו"ק:

אמנם אי קשיא הא קשיא לשיטת הירושלמי דנקיט למסקנא תירוץ ר"ל בר חמא דטעם דבמקדש היו תוקעין אבל לא במדינה הוא מדכתיב זכרון תרועה ויום תרועה אבל במקדש היו תוקעין דכתיב גבי יום תרועה והקרבתם [צ"ל ועשיתם עולה עיין בפי' מהרז"וו במדרש רבה פ' אמור] במקום שהקרבנות קרבים שם לעולם יהיה יום תרועה יעו"ש, א"כ כיון דמדאורייתא אין תוקעים בשבת היאך תיקן ר' יוחנן בן זכאי, אחרי

החורבן לתקוע בכל מקום שיש בו ב"ד הא אין ב"ד מתנין לעקור דבר מה"ת בקו"ע כמבואר ביבמות דף פ"ט וכיון שהתורה אסרה לתקוע בשבת איך תיקן ריב"ז לתקוע לעקור דבר מה"ת בקו"ע (וכן הקשה הגאב"ד דק"ק ה' מאדע מהו' מרדכי ליב ווינקלער נ"י כמובא בו"שת בית שערים למו"ח הגאון זצ"ל חאו"ח סי' רפ"ה ובקונטרס תל תלפיות מחברת י"ד משנת תרס"ו צד ב' ועיין שם בצד ל"ה בשם חכם א' שכבר קדמו בקושיא זו היפה תואר פ' אמור פכ"ט עי"ש ובס' מפלגי ראובן לי"ה כ"ט בזה והספרים הללו אינם תח"י והוא באמת קושיא אלימתא) ולחומר הנושא נלע"ד ליישב דתקנת ריב"ז לתקוע בכ"מ שיש בו ב"ד מיוסד על טעם הירושלמי דבמקדש היו תוקעים מדכתיב גבי יום תרועה ועשיתם עולה במקום שהקרבנות קרבים שם לעולם יהיה יום הרועה, ועל סמך זה התקין ריב"ז משחרב ביהמ"ק לתקוע בכ"מ שיש בו ב"ד, והוא עפימ"ש רש"י ז"ל בחומש ר"פ משפטים ולמה נסמכה פ' דינין לפ' מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח עכ"ל, וכתב בס, כתב סופר עה"ת לשם, נ"ל להסביר בטוב טעם ודעת עפימ"ש רש"י לעיל ס"פ יתרו דמזבח עושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים היינו כיון שע"י מזבח מתכפר להם עונותם נעשה שלום, והנה קרבנות מכפרים על השוגגי' ולא על המזידי' והנה אמרו ז"ל כשיש דין למטהאין דין למעלה וכשאין דין למטה יש דין למעלה, והכלל כ"ז שיש תוכחה בעולם והדייני' מענשי' לע"ע אז ה' מתנהג בחסד עמנו, אבל כשאין דין ומשפט יעמיד ארץ, וכתיב בשופטי' לא תחמול ולא תכסה ולא תשא פני' ונ"ל דלכן נקראים דייני' אלקי' עד האלקי' יבא דבר שניהם כי צריכי' לעשות דין ולא לרחם, ואומר דזהו סמיכת הדייני' אצל המזבח כמו המזבח עושה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כן הדייני' כשעושי' דין למטה אין דין למעלה ועושי' שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומכפרי' על המזידי' וז"ש ואלה המשפטים דקאי אדלעיל שיש עוד כפרה על המזידי' להציל מעונש שמים ולתווך השלום ע"י המשפטים ודיני' שלום על ישראל וק"ל עכ"ל הזהב וממילא כשם שבזמן שביהמ"ק קיים היו תוקעים בשבת במקדש במקום שהקרבנות קרבים, כן משחרב ביהמ"ק יש לתקוע בשבת בכל מקום שיש בו ב"ד, דהרי הדייני' שעושים דין למטה עושים אותו הפעולה אחרי החורבן ממש כאותו הפעולה שעתו הקרבנות בזמן שביהמ"ק קיים, וממילא כמו שתקעו בשבת במקדש במקום שהקרבנות קרבים, כן נמי יש לתקוע בשבת בכל מקום שיש בו ב"ד דשם נמי הקרבנות קרבים דהא מה שעשו הקרבנות ופעלו לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אותה הפעולה ממש נעשה בכל מקום שיש בו ב"ד ולכך שפיר התקין ריב"ז לתקוע בכ"מ שי"ב ב"ד ואין זה עקירת דבר מה"ת וא"ש ודו"ק:

ועיין בטור או"ח ס' תקפ"ח שכתב ורי"ף היה תוקע בבית דינו וכו' ולא נהגו כן שכל המפורשים פי' ב"ד של כ"ג שהן סנהדרי קטנה עכ"ל ודו"ק: בדף ז' ע"ב אמר רבא מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי עיין מ"ש בזה לעיל במס' ברכות דף ל"ד ע"ב ותמצא נחת. והנה כעת הראו לי בספר האשכול הלכות חנוכה ופורים שכתב פי' שהי' לקדמונים שיר ובסיום החרוזים אמרו פעם אחד ברוך מרדכי ופ"א ארור המן. פ"א ברוכה אסתר ופ"א ארורה זרש, ומי שאינו בישוב הדעת כל עיקר בקל יוכל להחליף עכ"ל:

ובספר אמרי נועם על מועדים להגאון מ' מאיר הורוויץ אבד"ק דזיקוב זצ"ל כתב וז"ל: ולכאורה יפלא אשר חלילה ישתכר עצמו להחליף ארור לברוך שיאמר ארור מרדכי חלילה, ונ"ל בדרך צחות כי מצינו במלכים א' קפיטל כ' ובן הדד שותה שכור בסוכות כו' ויאמר אם לשלום יצאו תפשום חיים ואם למלחמה יצאו חיים תפשום והענין אחד הוא רק מחמת שכרות לא הי' ידע להבחין דבריו והקדים המאוחר בשינוי לשונות, כמו כן בפורים אף דמהראוי לומר מקודם ארור המן כמו שהוא הנוסח שלנו בכדי לסיים בטוב ברוך מרדכי, עכ"ז אם ישכר א"ע לא ישכר עצמו יותר מדאי רק בזה שלא ידע איזה להקדים ואיזה לאחר ולהקדים ברוך מרדכי לארור המן כמו שמצינו בזה השכור שהוא בן הדד שלא שינה תוכן הענין רק שהקדים המאחר ופעם אמר בכה ופעם בכה אבל תוכן כוונת הענין הי' אחד כי גם אליו ראוי הי' לסיים בתיבת חיים כמו שאמר בראשונה תפשום חיים רק מחמת שכרות שינה בלשונו עכ"ל הטהור:

וז"ל:

השמטות בדף י"ג ע"ב הפיל פור הוא הגורל, תנא כיון שנפל פור בחודש אדר, שמח שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבז' באדר מת ובז' באדר נולד עכ"ל הגמ' והדקדוקי' ידועים ונלע"ד לפרש עפ"י מ"ש בסה"ק ערבי נחל עה"ת פ' כי תבא בפ' גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת יעלם כו' ונשארתם במתי מעט כו' חיבור ב' פסוקים אלו יראה דדרשו רז"ל גם כל תלי זו מיתת צדיקים והנה ארז"ל שאין צדיק נפטר עד שנולד צדיק אחר דוגמתו כמש"ה וזרח השמש ובא השמש ביום שמת רבא נולד רב אשי וא"כ לכאורה אין כ"כ רעה במיתת הצדיק אל הנשארים כיון שעכ"ח אותו היום בא דוגמתו לעולם, אכן מסתבר דהא דאמרינן וזרח השמש כו' היינו אם נפטר הצדיק לכפר על הדור שלא יבא הפרעניות א"כ יש בזה הגנה כפולה שזה שמת מיתתו מכפרת ומגין מהצרה וזה שנולד הוא מגין ג"כ' משא"כ כשנפטר הצדיק כדי שלא יראה הרעה ח"ו, מסתברא דלא בא צדיק אחר לעולם דהרי על

הראשונים מצטערים לבלתי יראה ברעה והוצרך להסתלק ואיך יוסיפו עליהם חדשים, ולזה באומרו גם כל חלי וכו' שהוא מיתת צדיקים אמר אח"כ ונשארתם במתי מעט ר"ל בל תאמר שאל יחסר המזג שיולד צדיק אחר במקומו אלא זה שנחסר לא ימולא עכ"ל ודפח"ח ש"י ולפי"ז י"ל דהמן הי' סבור דמרע"ה נפטר כדי שלא יראה ברעה העתידה לבוא וממילא לא נולד צדיק אחר דגמתו וע"כ הי' שמח כשנפל לו הפור בירח שמת בו משה, ועז"א הגמרא ולא הי' יודע שבז' באדר מת ובאותו ז' באדר עצמו נולד משה אחר דוגמתו ר"ל צדיק אחר דוגמתו (דידוע דכל הת"ח וצדיקים נקראים בשם משה כמו שמצינו בכמ"ק בגמ' משה שפיר קאמרת) וא"כ עכ"ח דמרע"ה נפטר לכפר על הדור שלא יבא הפורעניות וא"כ אדרבה היה בזה הגנה כפולה שמרע"ה שמת מיתתו מכפרת והי' מגין מהצרה והצדיק האחר שנולד בו ביום הי' מגין ג"כ וא"כ לא הי' להמן הרשע מקום לשמוח כלל וא"ש ודו"ק:

וברש"י ז"ל לכאן בד"ה ובז' באדר נולד, כתב וז"ל: כדאי הלידה שתכפר על המיתה עכ"ל, ונלע"ד הכוונה בדברי קדשו, דהנה ישראל שבאותו הדור גרמו מיתת מרע"ה כדכתיב ויתעבר ה' בי למענכם, וכ"כ בתהלים ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, וע"כ חודש אדר שמת בו משה ריע מזלי' דישראל לפי שע"י חטאם גרמו מיתת משה ולכן שמח המן כשנפל הפור בחודש אדר, אמנם ידוע שהפרנס לפי הדור וכמו שאחז"ל בהלל הזקן ובשמואל הקטן שיצתה בת קול שראוי שתשרה עליה' שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורם ראוי לכך, וא"כ הדור שהי' משה רבינו שרוי בתוכו עכ"ח הי' דור דיעה שלא הי' כן מלפניו ואחריו לא יהי' עוד, דלולי כן לא היו זוכים למנהיג ופרנס גדול כמוהו, וע"כ מחמת שאח"כ לא הי' דור דיעה כדור המדבר, כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, יען שבדורות שאח"כ כבר לא הי' הדור ראוי לכך שתשרה שכינה על המנהיג כעל משה משה רבינו (וי"ל שלזה כיוונו חז"ל בישראל הוא דלא קם. אבל בעוה"ע קם ומנו בלעם, דידוע מ"ש בסה"ק דמרע"ה הי' גדול בקדושה, ובלעם הרשע הי' גדול בטומאה וכל גדולותו ומעלתו הי' שואב מכוחות הטומאה ולז"א בישראל הוא דלא קם כמשה לפי שלזה הי' צריך דור גדול וקדוש כדור המדבר ולולי זה אי אפשר לזכות למנהיג גדול כמשה, אבל בלעם שכל גדולתו הי' מכוחות הטומאה, זה ודאי אפשר לכל דור ודור מאוה"ע שיהיו טמאים לנפש אדם טמא ומטומא מבית ומחוץ כדי שיהיו זכאים וראוים לכך שיהי' להם מנהיג כבלעם הרשע והטמא (כאמרם ז"ל בלעם בועל אתונו היה) וז"ש אבל באוה"ע קם ומנו בלעם וא"ש ודו"ק), וא"כ כיון דישראל שבאותו הדור היו גדולים במעלה כ"כ עד שזכו למנהיג גדול וקדוש כמרע"ה, ולולי שהיו גדולים כל

כך לא הי' מרע"ה גדול כל כך כמ"ש רשיי בפ' כי תשא פסוק לך רד וכו' לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכו' עיי"ש, א"כ אעפ"י שאח"כ חטאו וגרמו ע"י עונותיהם שמת משה, כנגד זה גדול מאוד זכותם שבז' באדר נולד משה רבינו, ומי גרם זה הלא ישראל בגודל מעלתם וצדקתם באותו הדור גרמו זה שנולד מרע"ה בחודש אדר, והוא עלה למרום והוריד עוז מבטחה ועי"כ זכו ישראל לכל הטובות שבעולם, א"כ אדרבה בריא מזלייהו דישראל, וז"ש רש"י ז"ל כדאי הלידה שגרמו ישראל, שתכפר על המיתה שגרמו ישראל, ודו"ק:

במאמר זה בס"פ תצוה (באפריון לפרשת זכור) ועיין בספר אפריון להגאון מהר"ש גאנצפריעד ז"ל, מ"ש עיי"ש, ובהגהות מצפה איתן שנדפס בש"ס ווילנא למס' מגילה, כתב ג"כ כמ"ש בס' אפניון הנ"ל, וכאן שנו נביאים מתנבאים בסגנון אחד:

בדף ט"ו אר"א א"ר חנינא צדיק אבד לדורו אבד משל לאדם שאבדה ממנו מרגלית כ"מ שהיא מרגלית שמה והיא לא אבדה אלא לבעלה:

פי' בס'.

לשמוע בלימודים (ומובא בס' ערוגת הבושם עה"ת פ' וארא) דלכאורה קשה לפי ביאור המפרשים דהדור אבדו זכותו של הצדיק א"כ הול"ל צדיק נאבד לדורו, ומדוע אמר צדיק אבד לדורו, אבל הכוונה דצדיק טוב לו במותו יותר מבחייו כמבואר במדרז"ל, אך בזאת נח לו חיי העוה"ז יותר דבהיותו בחיים יכול לזכות את דורו להישירם בתורה ובמצות ובמותו אין לו רק מה שניתן לו מעצמו, והיינו הצדיק אבד, יש לו לצדיק הזה אבדה במותו, היינו לדורו אבד אבד אבדת דורו שאין יכול לזכותם עוד, וזה שסיים משל לאדם שאבדה ממנו מרגלית כ"מ שהיא, היא מרגלית והיא לא אבדה אלא לבעלה, המרגלית כשהיא מונחת בתיבה אין חשיבותה אלא מתכונת עצמה במה שהיא מרגלית, אבל כשאדם לובשה לתכשיט היא מתעלה בזה במה שמקשטת בעליה, מרגלית מצדה היא מרגלית בכ"מ שהיא ולא אבדה במה שנאבדה רק אבדת בעלה שאינה יכולה לקשט את בעלה עכ"ד ודפח"ח:

ועל מאמר חז"ל הנ"ל, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, בישראל הוא דלא קם אבל באוה"ע קם וכו', ראיתי כעת בפתיחה פאר דוד (לס' אמרי דוד על חולין) שמביא בשם הגאון ר' ברוך פרענקיל זצ"ל, דאיתא בגמ' שכל ת"ח נקרא בשם משה יען שכל נשמת ת"ח יש לו אחיזה ודביקות בנשמת מרע"ה, וממילא כל עלי' שמתעלה נשמת איזה צדיק תתעלה על ידו גם נשמת משה רבינו, יען שכל התוה"ק על ידו קבלנו, ולפי"ז מתורץ קושי' הר"ן על מ"ש ולא קם וגו' שהקשה איך נטל הקב"ה מאתנו הבחירה, ובהנ"ל ניחא

כי אם יעלה אדם למדריגת משה רבינו יהי' נשמת משה רבינו מתעלה עוד יותר על ידו ולכך לא קם כמשה, והתינח בישראל שקבלו התורה ע"י משה רבינו אבל באוה"ע אם יהי' עולה למדריגת משה רבינו לא תתעלה על ידו נשמת משה רבינו, וזה כוונת אבל באוה"ע קם והבן ודפח"ח. (ודרך אגב ארשים מה שראיתי עוד בפתיחה הנ"ל שמביא בשם רבו הגאון ר' יחזקאל בנעט ז"ל אבד"ק נייטרא יע"א פי' נחמד בפסוק וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב, ודקדק דהול"ל וימירו את כבודו ואמר כי אם יבוא שר המדינה בעצמו לבית המאסר ויוציא אחד מן האסורים לעיני בני אדם, וודאי הוא לו לכבוד גדול, ואם אח"כ יכפור האסור, ויאמר שלא השר, רק משרת אחד הוציא אותו מבית הסוהר, הרי הוא בעצמו מבזה כבודו, וכן נמי בני ישראל שהקב"ה הוציאם בכבודו ובעצמו והיה זה להם לכבוד גדול, ואח"כ אמרו אלה אלקיך ישראל אשר העליך מארץ מצרים, הרי הם בעצמם המירו כבודם, וזש"ה וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב. ע"כ דפח"ח): ובמחז"ל הנ"ל, דלא ידע המן שבז' באדר מת משה ובז' באדר נולד משה, ותמוה כנודע, ראיתי כעת בס' דרשות הרא"ש מהגאון ר' אברהם שאג זצ"ל שהי' אבד"ק קויבילסראף יע"א שפי' דלא ידע המן שהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחודש לחודש כמחז"ל (סוטה י"ג ע"ב), ומה"ט כמי מת מרע"ה בז' אדר ביום שנולד, וא"כ אי אפשר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וכו' "ביום אחד בי"ג לחודש אדר" כיון שיש ביניהם הרבה צדיקים (ולכהפ"ח ל"ו צדיקים בכל דור) ומוכרחים למות ביום שנולדו, למשל אם נולדו בי"ג בטבת או בי"ג בשבט, א"כ מוכרחים למות אז, אבל לא בי"ג באדר, וא"כ איך אפשר להרוג כל היהודים ביום אחד בי"ג לחודש אדר ע"כ דפח"ח:

בדף י"ח ע"א א"ר אחא א"ר אלעזר מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מצבה ויקרא לו אל אלהי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרי ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל אלהי ישראל:

עכ"ל הגמ':

אמנם במדרש רבה פ' וישלח סוף פרשה ע"ט, איתא בשם ריש לקיש שיעקב קרא עצמו אל, ואמר אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים, ולכן אמר לו הקב"ה אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך (פירש"י שקרא עצמו אל), למחר בתך יוצאה ומתענה, אדא הוא דכתיב ותצא דינה בת לאה (ופירש"י ומתנות כהונה, לפיכך סמך לו ותצא דינה וגו') עיי"ש:

והנה לפי מאי דקיי"ל דדרשינן סמוכים בכה"ת כולה מסתבר טפי לדרוש כריש לקיש שיעקב קרא לעצמו אל דבזה מובן הסמוכין של ותצא דינה, ולדרשה דר' אלעזר קשיא האי סמוכין למאי אתיא:

ובזה פירשתי בדרך דרוש, דברי המדרש רבה סוף פ' מקץ, ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני במעשה המר, מה נדבר במעשה בלהה, ומה נצטדק במעשה דינה דהנה במעשה תמר כתב המשל"מ ז"ל בס' פרשת דרכים, דלכך הודה יהודה לדבריה וח"ו לא הכשילתו תמר הצדיקת באיסור כלתו, לפי שדין בני נח יש להם קודם מתן תורה, וער ואונן שימשו שלא כדרכה וב"כ אינו קונה בזה, ולכך לא היתה כלתו ע"ש:

והנה במעשה בלהה, כדי להציל ראובן מחטא וללמד עליו זכות, עכ"ח צ"ל דקודם מתן תורה יש להם דין ישראל, ופילגש אינה חשובה אשה לפי שהוא בלא קידושין ולא חטא ראובן, משא"כ אם יש להם דין בני נח אז בבעילה תליא מילתא והוי אשתו של יעקב. ויש חטא לראובן:

אמנם אכתי יש מקום להציל ראובן מחטא וללמד עליו זכות שלא חטא, כמו שכתב במדרש תלפיות (ענף יעקב) עפ"י מה דאיתא בתשו' תרומת הדשן דאשת אליהו שעלה למרום מותרת לינשא דאשת איש אמר רחמנא ולא אשת מלאך (ומובא בב"ש אהע"ז סי' י"ז ס"ק י"א ע"ש). א"כ ה"נ ביעקב, מאחר שהקב"ה קרא לו אל כמאמר ר' אלעזר שלפנינו. א"כ אשת איש אמר רחמנא ולא אשת אל, ונמצא דראובן לא חטא עיי"ש (ועיין בס' מנחת חינוך מצוה ר"ג ובהנדפס בשמי בקונטרס תל תלפיות מחברת כ"ד משנת תרע"ו אות מ"ב עיי"ש ותמצא נחת) אך כל זה אליבא דר' אלעזר דהקב"ה קרא ליעקב אל, אבל אליבא דריש לקיש דיעקב קרא עצמו אל, אזדא לי' הך לימוד זכות על ראובן:

וזה כוונת המדרש רבה הנ"ל, מה נאמר לאדוני במעשה תמר, שנכשל יהודה באיסור כלתו ואם תאמר דקודם מתן תורה יש להם דין בני נח ולא היתה תמר כלתו של יהודה א"כ מה נדבר במעשה בלהה, דלפי"ז אם דין ב"נ יש להם א"כ בבעילה תליא מילתא והוי אשת יעקב, ממילא ראובן חטא, ואם תאמר הלא הקב"ה קרא לו ליעקב אל, א"כ אין חטא לראובן, דהא אשת איש אמר רחמנא ולא אשת אל, לז"א ומה נצטדק במעשה דינה, הא ממה שנסמך ותצא דינה בת לאה לויקרא לו אל אלהי ישראל מוכח כדעת המדרש רבה דנענש יעקב בזה לפי שנטל שררה לעצמו וקרא עצמו אל, א"כ אין לומר דהקב"ה קרא לו אל, ממילא מה נדבר במעשה בלהה, וא"ש ודו"ק:

ובזה פירשתי המד"ר אלו היה יודע ראובן שהתורה תכתוב עליו וישמע ראובן ויצילהו מידם היה נושאו על כתיפו ומוליכו אל אביו. דהנה כתב הגאון המלבי"ם ז"ל בפירושו

לדברי הימים סי' ה' פסוק א' ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נותנה בכורתו לבני יוסף וכו'. הענין כי האבות עצמם היו מסופקים אם דינם כב"נ או כישראל וכמו שהאריך לזה הפרשת דרכים, ואם היה להם דין ישראל מגיע הבכורה ליוסף, כי קידושי רחל שקדשה בכסף בשכר עבודה קדמו לקידושי לאה ונשואי לאה שהיתה אחות אשתו היו שלא כדין, אבל אם היו כדין ב"נ שאין נוהג בם קדושי כסף, קדושי לאה קודמים ומגיע הבכורה לראובן, ע"י שחלל יצועי אביו שאין לו תקנה רק כפי דין ישראל, שבדין ישראל פלגש אביו מותר, כי נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו וה"ה פלגש אביו שהיא בלא קידושין, היה זה תקנתו מה שלקחו ממנו הבכורה להורות שהם נדונים בדין ישראל ולא חטא באשת אביו ע"כ דברי המלבי"ם זצ"ל והנה ידוע שאצל ישראל מחשבה טובה מצטרף למעשה ומחשבה רעה אין מצטרף למעשה ואצל ב"נ הוא להיפוך מחשבה רעה מצטרף למעשה ומחשבה טובה אין מצטרף למעשה. וז"ש המדרש אלו היה יודע ראובן שהתורה תכתוב עליו ו וישמע ראובן ויצילהו מידם היה נושאו על כתיפו. כי באמת לא נצול יוסף על ידי ראובן, ואיך אמרה התורה ויצילהו מידם, הלא ודאי שהתורה מצרפת מחשבה למעשה, וא"כ מוכח שדינם כדין ישראל, וא"כ מגיע הבכורה ליוסף דקדושי רחל בכסף קדמו לקדושי לאה, ומותר ליעקב לשנות בן בין הבנים, ולעשות ליוסף כתונת פסים, יען כי הוא הבכור, ולשנאת האחים לא היה שום מקום וא"ש. (שו"ר כעין זה בס' נתינה לגר פ' כ תבוא בפסוק ארמי אובד אבי וגו' עיי"ש, אמנם מ"ש נראה לי נכון יותר):

ובלכתך בדרך זה תבין דברי המדרש פליאה (מובא בזרע אברהם על המדרש רבה פ' וישב ועוד בשאר ספרים) "הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף ועל פתחינו כל מגדים זהו נר חנוכה". וחוץ לדרכינו אמרתי מכבר דהנה על פסוק והבור רק אין בו מים" יש ב' דרשות (א) מ"ש בגמ' שבת כ"ב מים הוא דאין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו (ב) מה דאיתא במדרש רבה פ' וישב א"ר אחא נתרוקן בורו של יעקב אין בו מים אין בו דברי תורה שנמשלו למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים כתיב כי ימצא איש גונב נפש מאחיו ואתם מכרתם את אחיכם ע"ש. והנה אמרו חכז"ל בגמ' דנדרים מפני מה אין ת"ח מצויין לצאת מבניהם ת"ח, כדי שלא יאמרו התורה ירושה היא עוד איתא בגמ' שבת אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הוויין לי' בנים תלמידי חכמים וזה כוונת המדרש, הדודאיה נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ממילא אין לומר דכוונת הפסוק והבור רק אין בו מים. כדרשת הגמרא מים הוא דאין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו, דא"כ היכן הצלתו של ראובן במה שצוה להשליכו לבור שיש בו נחשים ועקרבים, הלא אמרו

חכז"ל מי שנפל לבור של נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת, אלא עכ"ח צ"ל כדרשת המדרש נתרוקן בורו של יעקב אין בו דברי תורה שנמשלו למים, שנעלם מהם הפסוק כי ימצא איש גונב נפש מאחיו, וקשה הלא יעקב אבינו היה המובחר שבאבות והיאך לא זכה שיהיו בניו תלמידי חכמים כמותו, אלא עכ"ח כדי שלא יאמרו התורה ירושה היא, וא"כ אנן נמי יש לנו לירא שמא גם בנינו לא יהיו תלמידי חכמים. לזאת עצה טובה קמ"ל המדרש, כי ועל פתחינו יהיו כל מגדים זהו נר חנוכה ובזה נהיה בטוח שבנינו יהיו ת"ח, כמאמר רב הונא הנ"ל דרגיל בנר חנוכה הוויין לי' בנים תלמידי חכמים וא"ש] אמנם כעת נ"ל דהנה בעטרת זקנים ריש הל' חנוכה מביא בשם אבודרהם ד ח' כ' ו' כ' ה' ראשי תיבות ח' נרות והלכה כבית הילל עיי"ש ור"ל דמדליקין ח' נרות וגם הלכה כב"ה דמוקיף והולך ולא כב"ש דפוחת והולך. והנה מבואר בגמ' שבת (כ"א) טעמא דב"ש כנגד פר החג וטעמא דב"ה דמעלין בקידש ואין מורידין. וכ' מהרש"א ז"ל בח"א וז"ל יש לעיין דודאי לא פליגי ב"ש בהא דמעלין בקודש דילפינן מקרא כפירש"י ובפרי החג ודאי דאיכא טעמא כדאמרינן לפי שהם נגד ע' אומות עובדי כוכבים שיהיו פוחתין והולכין. וי"ל דה"נ איכא טעמא כמ"ש הב"י והרא"ם בתירוץ א' שהיה כס גם בליל ראשון לפי שמעיקרא חילקו השמן לח' חלקים נמצא ח' חלקים שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה וה"ק ב"ש כנגד פרי החג כיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש כו' ה"נ הכא איכא האי טעמא עכ"ל מהרש"א ז"ל:

והנה לפי תירוצים אחרים של הב"י ושאר מפורשים, אדרבה השמן הי' מוסיף והולך, רק לפי תירוץ הא' שחילקו השמן לח' חלקים ח' חלקים שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה כנ"ל, וה"ט דבית שמאי כנ"ל. ועתה צריך להבין למה קיי"ל הלכה כב"ה דמוסיף והולך דילמא האמת כתירוץ א' של הב"י דמעיקרא חילקו השמן לח' חלקים. וצ"ל דהיה לב"ה הוכחה דתירוץ הא' הנ"ל אינו אמת. דהנה כבר הקשה הפר"ח בסי' תר"ע על תירוץ א' של הב"י איך חילקו השמן לח' חלקים הא אמרו חז"ל מערב עד בוקר תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב עד בוקר וא"כ מה ראו לחלקו לח' חלקים הלא יותר טוב ליתן כל השמן במנורה שיעור ולקיים המצוה עכ"פ בליל ראשון עיי"ש, אמנם י"ל עפימ"ש בשערי תשובה או"ח סי' תע"ה בשם המחזיק ברכה דכמו לענין איסורין ח"ש אסיר מה"ת כמו כן לענין מצוה עכ"פ קצת מצוה איכא בח"ש כמו בחצי זית מצה וכדומה היכא שאין יכול לקיים המצוה בכשיעור עיי"ש. והשתא י"ל דלכך חלקו השמן לח' חלקים שאם ידליקו כל השמן בליל א' אזי בז' לילות לא יקיימו שום מצוה לכן טוב יותר לחלק השמן לח' חלקים כדי שיקיימו בכל הח' לילות עכ"פ קצת מצוה, והיינו

טעמא דב"ש, ולכך ס"ל פוחת והולך, אמנם ב"ה ס"ל דטוב יותר להדליק כל השמן ביל א', מה אמרת א"כ בז' לילות לא יקיימו שום מצוה, ז"א דהא אמרו חז"ל חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה משום דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, א"כ בכל הלילות חישבו לעשות מצוה אלא שהיו אנוסים מחמת שלא הי' להם שמן טהור א"כ מעלה עליהם הכתוב כאלו עשאו א"כ אפילו אם הדליקו כל השמן בליל ראשין היו עושים בכל הלילות עכ"פ קצת מצוה דהא מעה"כ כאלו עשאו. וא"כ אי אפשר לומר כתירוץ א' של הב"י דמיקרא חלקו השמן לח' חלקים והיינו טעמא דב"ה דסוברים מוסיף והילך ואנן נמי קיי"ל הלכה כמותם. וז"ש המדרש הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל אה יוסף ובאמת לא נצול יוסף על ידו רק לכך אמרה התורה ויצלהו מידם משום דמחשבה טובה מצרפה למעשה וממילא ועל פתחינו כל מגדים זהו נר ח' נ' ו' כ' ה' ח' נרות והלכה כבית הלל דמוסיף והולך, דכיון דמחשבה טובה מצרפה למעשה א"כ לא היו יכולים לחלק השמן לח' חלקים וא"כ לא הי' השמן פוחת והולך רק אדרבה מוסיף והולך וא"ש ודו"ק:

עיין מ"ש לעיל דף י"ג בד"ה אמר ר"ל וכו' בענין מחצית השקל, ויקר בעיני הפירוש המובא בס' עטרת חכמים סוף דרוש א' לפ' שקלים, שבה יאמר הפייטן במוסף של פרשת שקלים, כאשר יהי' אחדות בישראל ויבא גואל צדק ולא נחטא עוד ויתוקן עולם במלכות שדי, אז "אור פניך עלינו אדון נשא" כי יאיר ה' פניו אלינו וישם לנו שלום, ואז לא נצטרך להביא מחצית השקל, להתאחד יחד בשקל שלם, כי אם ושקל אשא" שכל אחד מאתנו יביא שקל שלם "בבית נכון ונשא" והשלם לא יהרס עוד לעולם ב"ב כאשר יבוא גואל צדק בב"א ואמן, [שו"ר פי' זה בחידושי מהר"י אסאד ז"ל עה"ת דף כ"ג ע"ב ביתר ביאור עיי"ש]:

תם ונשלם מסכת מגילה תהלה ותפארת לשומע תפלה:

ילקוט גרשוני על מסכת תענית

ב דתניא לאהבה את ה' אלקיכם ולעבדו זו תפלה כו' ת"ל בכל לבבכם איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה:

עיין בקונטרס:

זכרון. יהודא להגאון ר' אלעזר לאנדא מבראדי זצ"ל (נכד הגאון יד המלך זצ"ל) דף מ"ט שהקשה בזה דהא לא סגי בתפלה להרהר בלב דשא קיי"ל בברכות ל"א א' דהמתפלל צריך שיחתוך בשפתיו וע' טוש"ע או"ח סי' ק"א ס"ב ואם הכוונה דתפלה צריכה כוונת

הלב בכל משך התפלה הרי גם ק"ש צריכה כוונת הלב בכולה א"כ מהיכן מוכרח דהך ולעבדו בכל לבבכם קאי דוקא אתפלה ועיי"ש שהאריך הרבה בזה, ולבסוף כתב דנפל לי' נהוראי בלעדו סוגיא דברכות דט"ו ע"א תנן תפן לא יברך אדם בהמנ בלבו וכו' ופרש"י ז"ל שלא השמיע לאזניו ע"ש הנה לפנינו דהכוונה של בלבו היינו שמוציא שפתיו אלא שאינו משמיע לאזניו, וכ"כ ברבינו יונה ז"ל שם ע"ש ומעתה תדע דהטור בסי' קזאי הביא בשם התוספתא דתפלת שמע אין להשמיע אפילו לאזה עצמו וכ"כ מרן ז"ל בבבה"ב שם בשם הזוהר והסכים לזה, ע"ש ובמג"א סק"ג וכן מסיק הפר"ח להלכה וכ"כ המפפאי שם בשם האר"י זצ"ל והכריע כן להלכה וכ"כ הוא ז"ל במצוה"ק מורה באצבע אות פ"א ע"ש, וא"כ מתפרשים, דברי הש"ס באר היטב איזו הוא עבודה שהיא בלב היינו שיוציא בשפתי' ולא ישמיע לאזנו, דזהו פירוש בלב וכהברייתא דבהמ"ז הנ"ל, הוי אומר זו תפלה כי רק תפלה היא המיוחדת בזה משא"כ ק"ש צריך עכ"פ לכתחלה להשמיע לאזניו כנלע"ד ותלי"ת שהאיר עיני בדבר זה, ומכאן סעדא רבה לשיטת הזוה"ק והאריז"ל דתפלת שמ"ע אסור להשמיע אפילו לאזני עצמו עכ"ל:

אר"י ג' מפתחות בידו שר הקב"ה כו' של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים:

בס' פנינים יקרים פ' תצוה בפסוק פתוחי חתם קודש לה' מביא ששמע. בשם הגר"א ז"ל עפ"י הגמ' שלפנינו ג' מפתחות שלא נמסחו לשליח חי' תחה"מ מטר, וזה הרמז "פתוחי" ר"ל "מפתח" חת"ס ראשי תיבות חיה תחייה מטר זה הוא קודש לה' ולא נמסר לשליח ודפח"ח:

של חיה דכתיב וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה הקשה מהרש"א ז"ל אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיני גבי לאה דכתיב יירא ה' כי שנואה לאם ויפתח את רחמה. ובס' "תורה תמימה" פ' ויצא כתב דהראיה היא מדכתיב בפסוק זה ב' פעמים שם ה' ויזכור אלקים את רחל וישמע אליה אלקים ואח"כ כתיב ויפתח את רחמה, ש"מ שבא להורות דפעולה זו תלויה בהקב"ה עצמו ולא מלאכיו עושי רצוני, ע"ש, שהראה עוד לעיין במ"ר פ' כי תבא דמובא שם אגדה זו ובמקום הגירסא שלפנינו מפתח של ח"ה גורס שם מפתח של עקרה, ולפי"ז בלא"ה ניחא שמביא הפסוק שברחל יען דבה כתיב מפורש שהיתה עקרה וא"ש:

ד. שלשה שאלו שלא כהוגן כו'. כתב בענף יוסף וז"ל. בב"ד פרשה ס' חשוב נמי כלב שאמר כל אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי את אבסה בתי לאשה אילו לכדה עבד היה נותן לו בתו. וזימן לו הקב"ה כהוגן כו'. והא דלא חשיב לי הכא פרש"י משום דס"ל דהאי קרא דאשר יכה קרית ספר מיירי בהלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה כדאמרי'

בתמורה דף ט"ז ואין לחוש שתשרה רוח הקודש על עבד ועל ממזר כדאמרי' בנדרים דף ל"ח שאין השכינה שורה כו' עכ"ל. ואין זה מובן דהתם אמרינן דאין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו והיכי אימעיט מהא עבד וממזר וכו' עיי"ש: ולפענ"ד שפיר אימעיט מהא עבד וממזר יען דהם ההיפוך מן עניו, דעניו פירושו שפל וסבלן ועבד וממזר הם עזי פנים והוא ההיפוך ממדת עניה ומנא אמינא לה דעבד וממזר הם עזי פנים מדאיתא בקידושין דף ע' ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל ד' מאות עבדים ואמרי לה ד' אלפים עבדים היו לו לפסבוי:

בן אומר וכולם נטמעו בכהונה וכל כהן שיש בו עזותו פנים אינו אלא מהם א"כ מוכח מזה דעבדים הם, עזי פנים וממזרים הוא פשוט בכמה דוכתי בש"ס שהם עזי פנים (ועיין בהש"י שבת דף ל' ע"ב ד"ה ומעזות פנים עי"ש ועי' גם בברטנורה פ"ה מאבות במשנה הוי עז כנמר עיי"ש) הן אמת שראיתי בספר עיון עקב שכתב בקידושין שם וז"ל:

וכל כתוב שיש בו עזות פנים אינו אלא מהם כבר פירש"י לעיל על. י' קבין עזות דסתם עזות סי' ממזרות א"כ ס"ל לרב יהודה עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד ממזר לכך הן הן עזי פנים שבדור עכ"ל. אבל בראותי דבריו עמדתי נבהל ומשתומם על גאון כמותו איך יאמר כדברים האלה הלא בין רב יהודא ובין שמואל (דמשמו אמר ר"י להאי ממירא תרווייהו ס"ל עכו"ם ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר כמפורש להדיא ביבמות: דף מ"ה עיי"ש כל הסוגיא ודברי העיון יעקב הם פליאה נשגבה מאוד בעיני, ואחרי אשר הראית לדעת כי דברי העיון יעקב במתכת"ה:

אינם נכונים בזה, א"כ מוכח מש"ס. הנ"ל דסתם עבדים היינו עזי פנים א"כ עבד וממזר דהם עזי פנים א"כ אינם בגדר עבוה וממילא שפיר אמר רש"י ז"ל דאין לחוש שתשרה רוח הקדם על עבד ועל ממזר כדאמרינן בנדרים דף ל"ח דאין השכינה שורה אלא על חכם גבור עשיר ועניו. א"כ כיון דבעבד וממזר חסר מעלת עניו א"כ א"א שתשרה עליהם רוה"ק וא"ש: ה:

ויהי כאשר זקן שמואל ומי סיב שמואל כולי האי והא בר נ"ב הוה כו' ומשני הגמרא לפי שאמר שמואל רבש"ע שקלתני כמשה ואהרן מה הם לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם אף אני לא יתבטלו מעשה ידי בחיי אמר הקב"ה היכי אעביד לימות שאול לא קא שביק שמואל, לימות שמואל אדזיטר, מרנני אבתריה כי' אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה כו':

כ' בס' שם משמואל פ' ויצא וז"ל. והנה כל המפרשים תמהו בזה תינח לאותן אנשים הרחוקים שאינם יודעים יום שנולד שמואל אבל אותן אנשים שיודעים מתי נולד יראנו אבתרי'. ועוד י"ל במה שפירש י ז"ל דקא מרננו אבתרי' ויאמרו בסתר עבר עבירה זה אין

הדעת סובלתו הלא יצא בת קול ויאמר עד. ועוד י"ל בלישנא דקאמר "אבתריה" באלף ולא נקט מרנני בתריה. והנה במדרש איתא קפץ עליו זקנה וכהו עיניו. והוא תמוה דלמה צריך להיות כהו עיניו. והכל יתורץ בחדא מחתא. ונקדים מה דאיתא בפסוק ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו כי לקח אותו אלקים. ופירש"י ז"ל חנוך קל בדעתו היה וסופו להרשיע ולקח אותו הקב"ה קודם זמנו והשתא לפי"ז נ"ל דה"פ דקאמר מרנני אבתריה לא כפירש"י ז"ל שעבר עבירה בסתר אלא דה"פ מרנני אבתריה פי' אסיפו שהיה יודע הקב"ה שסופו להרשיע ולקח אותו קודם זמנו לכך מה עשה הקב"ה קפץ עליו זקנה וכהו עיניו. כמו שפירש"י בפ' זו בפסוק ה' אלקי אברהם אביך ואלקי יצחק, אעפ"י שלא מצינו שייחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלקי פלוני כו' כאן ייחד שמו על יצחק שכהו עיניו וכלוא בבית והרי הוא כמת ויצה"ר פסק ממנו, וא"כ ה"נ כיון שקפצה עליו זקנה וכהו עיניו שוב לא ירננו עלמא אבתרי' דהא ודאי לא יחטא מאחר שהוא כלוא בבית ויצה"ר פסק ממנו עכד"ה. ובס' דברי ר"ש להגאון ר' שלום חריף ז"ל כ' וז"ל גמרא על פסוק ויהי כי זקן שמואל לכן קפצה עליו זקנה שמא יהרהרו אחריו על שלא נעשה זקן וכו' ויש לדקדק כמה צדיקים שלא הגיעו לזקנה כדאיתא בגמר' ומ"ט יהרהרו דוקא אסר שמואל, ותרצתי בפשוט ע"פ גמרא דחגיגה (דף ה' ע"א) שתלמיד אחד מת בעודו בחור ואמר ר"י ההוא מבעט ברבותיו הוה וידוע גמרא דברכות ויביאו את הנער אל עלי, שמואל מורה הלכה בפני רבו עלי כדאיתא שם, רק יש לו תירוץ בודאי, עכ"פ הוי פתחון פה להרהר אחריו ומש"ה קפצה עליו זקנה עכ"ל הטהור]:

רב נחמן ורב יצחק הוו יתבי בסעודתא א"ל ר"נ לר"י לימא מר מלתא א"ל הכי א"ר יוחנן אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ויבא לידי סכנה. בתר דסעיד א"ל הכי א"ר יוחנן יעקב אבינו לא מת. א"ל וכי בכדי ספדו ספדייא וחנטו חנטייא. א"ל מקרא אני דורש שנא' ואתה אל תירא עבדי יעקב כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים כתבו בתוס' יעקב אבינו לא מת וכן משמע דכתיב ויגוע ולא כתיב וימת וכו' עכ"ל. והנה כדבריהם איתא ברש"י בחומש פ' ויחי (סימן מ"ט פסוק ל"ג) ויגוע ויאסף ומיתה לא נאמרה בו וארז"ל יעקב אבינו לא מת עכ"ל. ועיין בילקוט שמעוני מובא מאמר חז"ל דיעקב אבינו לא מת בפסוק הנה אנכי מת. ופלא מה שייכות למאמר הנ"ל אל פסוק זה יותר הו"ל להסמיכו אל פסוק ויגוע ויאסף או להפסוקים ויחנטו הרופאים כו' ויספדו שם כו' ויקברו אותו וכו' דכל זה הי' רק למראית העין שנדמה להם שמת אבל חי הי' כפירש"י בכאן. אבל כוונת המחבר ילקוט שמעוני ז"ל עמוקה מאוד ברמז הרומז על מ"ש במדרש תלפיות, הפרש בין אני

לאנכי, אני מורה על מהות הדבר, ואנכי מורה על הדבר שנראה ושמדמה לחוש הראות, ולכן תראה דבסיני אמר הקב"ה אנכי ה' אלקיך ולח אמר אני משום דבסיני נדמה להם כזקן אבל לא יכלו לראות מהותו חלילה כי הוא בלבד דוקא מכיר מהותו, ותראה שיעקב אמר הנה אנכי מת וגו' דהנה יעקב לא מת אלא שנראה להם שמת ולזה אמר הנה אנכי מת כלומר הנראה לחוש העין אמנם מהותו אינו מת ולזה לא אמר הנה אני מת עכ"ד המדרש תלפיות. וזה הי' כוונת הילקוט דהי' קשה לו למה אמר הנה אנכי מת ולא אמר הנה אני מת, לכן הביא דברי חז"ל דיעקב אבינו לא מת ולכך שפיר אמר תלשון אנכי וכדברי המדרש תלפיות הנ"ל וא"ש מאוד מאוד ב"ה:

ובגוף המאמר שלפנינו כתב בס' בנין אריאל ס"פ ויחי וז"ל. ראוי להתעורר מה ראה ר' יצחק שאמר מימרא זו בתר דסעיד. ונראה לפי שר' יצחק הי' אורח בסעודה זו שזימנו רב נחמן כדמשמע שם ורצה ר' יצחק לרמז לו שנכון ליתן לו כוס של ברכה כי האורח מברך והי' אפשר להשיב על רמז שאלתו. לכן הקדים לומר הך דר' יוחנן יעקב אבינו לא מת. כי הרב של"ה בהל' פסח דף קי"ט ע"ב ועוד גדולים אחרים כתבו אהך מימרא דפרק ערבי פסחים דלעתיד לבא הקב"ה עושה סעודה לצדיקים ונותנים כוס של ברכה כו' ודוד המלך אומר אני אברך ולי נאה לברך שנא' כוס ישועות אשא כו' וכתבו הם הטעם כי נאה לו לברך לפי שבא מרות המואבי' והוא כמו אורח דקיי"ל אורח מברך עיי"ש באורך הרי שיש. ללמוד מזה דאורח מברך אמנם לפי הגמרא אין הכרח משם לדין זה אלא מטעם המפורש שם שנותנים לאברהם לברך ואמר אני איני מברך שיצא ממני ישמעאל. וכן יצחק אמר שיצא ממנו עשו. יעקב נשא שתי אחיות וכן כולם עד דוד הגדיל. וא"כ אין ראי' משם שאורח מברך אך אם נאמר שיעקב אבינו צדיק גמור הי' לא נמצא בו שמץ דבר הפוגם אפילו כל שהוא [ועל ב' אחיות כבר נמצא בדברי הרא"ם ומהרש"א בח"א טעמים נכונים] ואפ"ה נותנים הכוס של ברכה לדוד נראה מזה דדין הוא שאורח מברך וא"כ י"ל דר' יצחק שנת בבית רב נחמן וסעד, שם, הוא הי' סובר דיעקב אבינו איש תם ושלם בכל מעשיו אין בו דופי אשר ימנעהו לברך על הכוס ישועות ואפ"ה זכה בו דוד מפני הטעם הנ"ל דאורח מברך וא"כ גם הוא ראוי לכך:

אמנם על זה הי' מקום להקשות דאיך אפשר לומר שלא הי' ביעקב שום חטא ושגם א"כ הא דתנו רבנן (בשבת נ"ה ב' ובב"ב י"ז א') ארבעה מתו בעטיו של נחש וכו כ"ש תקשי אמאי לא חשיב נמי ליעקב אעכ"ח יעקב נמצא בו חטא וא"כ י"ל דאפשר בשביל אותו חטא מנעו ממנו כוס של ברכה ואין ראיה דאורח מברך:

לפיכך בתר דסעיד א"ל ר' יצחק הכי א"ר יוחנן יעקב אבינו לא מת וא"כ שפיר י"ל שיעקב אבינו כולו המים ושלם והא דלא חשיב לי' בהדי הנך ארבעה שמתו בעטיו של נחש היינו לפי שיעקב אבינו לא מת כלל ואי אפשר לאחשבי' עם אותן שמתו, וכיון שיעקב הי' שלם כולו בלא פגם, ואפ"ה נותנים הכוס שב ברכה לדוד עכ"ח צ"ל משום שהוא אורח ואורח מברך וחזר הדין שראוי ונכון ליתן לר' יצחק הכוס של ברכה כי הוא האורח עכ"ד הבנין אריאל ודפח"ח ש"י:

ובספר קול ארי' להגאון מוה' ארי' ליב אבדק"ק בילסק כתב לפרש המשך ושייכות מאמר יעקב אבינו לא מת למאמר אין משיחין בסעודה, דהנה בבעל הטורים פרשת וירא על פסוק ויאכלו ויאמרו אליו אי' שרה אשתך כתב מכאן שאין מסיחין בסעודה היינו שלא שאלו עלי' כ"א אחר שאכלו:

והנה בגמ' ב"מ פ' הפועלים איתא ר"י ב"ר חנינא אמר דשאלו עלי' לשגר לה כוס של ברכה, וא"כ אין ראיה דאין מסיחין בסעודה די"ל דמשום דכוס של ברכה אין שייך רק אחר המזון לזאת לא שאלו מקודם כ"א אח"כ:

אך יש להקשות איך שייך כוס של ברכה כיון שלא הי' בהמ"ז דלחם לא הביא מפני שפרסה שרה נדה כדאיתא שם בב"מ ועכ"ח לומר דריב"ח דקאמר לשגר לה כוס של ברכה לא ס"ל שפרסה נדה והי' לחם ובהמ"ז. ולמ"ד פרסה נדה ולא הי' לחם עכ"ח הא דכתיב ויאמרו אליו בתר ויאכלו הוא משום דאין מסיחין בסעודה כמ"ש הבעה"ט, וקאי הבעה"ט למ"ד פרסה שרה נדה (וכן משמע במהרש"א פ"ק דר"ה דיש מחלוקות אם פרסה שרה נדה אם לאו ע"ש) והנה בגמ' שם ובס"פ הבע"י אמרו, מותר לשנות מפני דרכי שלום שאף הקב"ה שינה מפני ד"ש שאמר למה זה צחקה שרה כו' ואני זקנתי. והיא אמרה ואדוני זקן. וזה ההוכחה נראה דאינו כי אם למ"ד פרסה שרה נדה. ומתפרש אחרי בלתי היתה לי עדנה" בלשון פשיטות היינו שעל עצמה אין לה עוד פלא משום דהיתה לי עדנה, אך ואדוני זקן. וא"כ כל תמיהתה לא הי' על עצמה כי אם על אברהם והקב"ה אמר לאברהם שתמהה על עצמה והו"ל שפיר שינוי מפני ד"ש אבל למ"ד לא פרסה נדה ועכ"ח מפרש היתה לי עדנה בלשון בתמי' ועבר במקום עתיד כאלו הי' כתוב תהי' לי עדנה ותמהה על זה שאחרי בלותה איך יתכן שתהי' לה עדנה, ועוד גם אדוני זקן, וכן מפרש באמת הרמב"ן בפי' החומש, וא"כ כיון שגם על עצמה תמהה, לא שינה הקב"ה מאומה, שבאמת הי' המיהתה גם על עצמה רק שקיצר הקב"ה את מאמרה ולא סיים מה שתמהה גם על אישה, ואין ראיה דמותר או מצוה לשנות מפני ד"ש:

והנה מעלת יעקב ידוע ע"פ המדרש שלא שינה בדבריו, והאמת היי כר לרגליו, וכדאיתא בגמ' סוף מכות לא רגל על לשונו זה יעקב. ומה ששינה בדבריו בענין הברכות אין זה כ"א מפני דרכי שלום. וע"פ דין הי' מגיע לו הברכות ולא בא בויכוחים וטענה שהי' יצחק שומע טענותיו הצודקים. אך מפני ד"ש שינה בדבר ליקח ברכותיו בערמה. אך אם נאמר שאין מותר לשנות מפני ד"ש נמצא שמץ עולתה ליעקב ולא הגיע למדרגה שלא מת:

וזהו דקאמר מקודם אין משיחין בסעודה והוא מוכרח מקרא דויאכלו ויאמרו. אליו וגו' דמכאן דאין מסיחין בסעודה. וקשה דלמא לשגר לה הוה של ברכה דאינו שייך כי אם אחר המזון. עכ"ה דלא מ"ד שם לחם דפרשה נדחה וא"כ לא תעשה על עצמה כ"א מה שאדני זקן וא"כ שינה הקב"ה מפני דרכי שלום ולזשם גם יעקב שפיר שינה. ולכך יעקב אבינו לא מת עכדפח"ח. [ועיין בנפש יהונתן דפוס פיעטרקוב תרס"ב ותראה שגם הגאון ר' יונתן ז"ל הולך בדרך זה באופן אחר קצת, והי' ראוי להעתיק דבריו הקדושים אך לפי שנראה מדבריו דהי' לו גירסא חדשה, לימא מר מילתא "חדתא", ובכל הספרים שלנו וגם בעין יעקב ליתא מלת "חדתא" לכן לא העתקתי דבריו, ועם הקורא הסליחה]: כי הוה מיפטר א"ל ליברכן מר:

פרש"י כי הוה מיפטר רב נחמן מר' יצחק. והקשה בעץ יוסף מהיכן יצא לו לרש"י שהפי' כי אפטר הוא רב נחמן מר' יצחק ודילמא ר' יצחק מרב כחמן וע"ש מ"ש בזה. ולפענ"ד י"ל בפשיטות עפי"ד התוס' בערכין דף ה' ע"א ד"ה והא מר וכו' דאין דרך לקרוא לחבירו וכ"ש לתלמידו "מר" עיי"ש, א"כ כיון דמפורש לעיל בגמ' דא"ל רב נחמן לר' יצחק לימא "מר" מילתא א"כ מוכח דר' יצחק הי' רבו של רב נחמן מדאמר לי' ר"נ "מר" וא"כ שפיר אין. לומר דהפי' כי אפטר היינו ר' יצחק מרב נחמן דא"כ איך אמר ר' יצחק לרב נחמן תלמידו ליברכן "מר" אעכ"ח דהפירוש כי הוה מיפטר היינו רב נחמן מר' יצחק ופירש"י ז"ל מוכרח עש וא"ש:

ו:

ברוך רוב ההודאות, רוב ההודאות ולא כל ההודאות, אמר רבא אימא אל ההודאות עיין בפרמ"ג יו"ד סי' א' (שפ"ד סק"ד) הביא פלוגתת הרא"ה ומשמרת הבית, דהרא"ה סובר דרוב מצויין אצל שחיטה כו' רוב לאו דוקא אלא כל, ומשמרת הבית סובר דכל היינו רוב שייך שפיר, אבל רוב דליהוי כל זה לא מצינו עיי"ש. ומגמ' דכאן דפריך רוב ההודאות ולא כל ההודאות מבואר להדיא כמשמרת הבית. דאי כהרא"ה, א"כ מאי פריך דילמא לכך מברך רוב ההודאות, כדי להשמיעני חידוש בברכותיו דרוב היינו נמי כל,

כמ"ש הרא"ש בפסחים פ"ק גבי על ביעור חמץ ומובא בטו"ז או"ח סי' קס"ז סק"ד עיי"ש באורך, וצ"ע:

ח. אמר ריב"ל כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם שנא' בהם עולם ונושע הכוונה עפימ"ש בעל תורת חיים ז"ל על מאמר הגמ' כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. והכוונה. ע"פ מאמר המדרש מתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים ושיתף מדת הרחמים למדת הדין. ולכן כל העולם מתנהג החצי במדה"ד וחצי במדה"ר. ויען שאין כל אדם יכולים לסבול זה להתנהג עפ"י מדה"ד זולת הצדיקים האמתים הקרובים אליו יתי' השמחים בחלקם ויודעים להסתפק, לכן מנהיג הקב"ה את צדיק א' ששקול כנגד כל העולם במדה"ד וכנגדו כל העולם מתנהג במדה"ר ועיין בס' קול יעקב ריש מגלת רות), וזה כוונת המאמר שלפנינו, כל השמח ביסורין שבאין עליו ומקבל עליו מדה"ד. מביא ישועה לעולם, שעי"כ כל העולם כולו מתנהג במדת הרחמים וא"ש:

ט. אשכחי' ר' יוחנן לינוקא דר"ל א"ל אימא לי פסוקיך א"ל עשר תעשר א"ל ומאי עשר תעשר א"ל עשר בשביל שתתעשר א"ל מנא לך א"ל זיל נסי "ל ומי שרי לנסוי להקב"ה והא כתיב לא תנסו את ה' איל הכי א"ר הושעיא חוץ מזו שנא' הביאו את המעשר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו' והריקותי לכם ברכה וגו' כ כתב בס' אהבת יהונתן בהפטורה לפ' אמור. יש לדקדק מה אל מנא לך. הא קרא קדריש עשר תעשר. רק י"ל דהי' קשה לו לר"י הלא זהו שלא כדרך הטבע דהלא אין הברכה מצויי' אלא בדבר הסמוי מן העין ומעשר וודאי מדוד ומנוי הוא ולכך קאמר מנא לך. והשיב לו אין דכתיב ובחנוני נא בזאת ור"ל דמפני מה אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין לפי שאין כדאי לנו לעשות נס בגלוי. הלא השם ייעד זאת והבטיח לנו בזה שיעשה לנו נס אפי' בגלוי עכ"ל:

כתב בס' כוכב מיעקב בהפטורה לשה"ג וז"ל. ובחנוני נא בזאת וכו' ביאור זה מדוע בחר השי"ת דוקא לנסות אותו בנתינת המעשרות ולא במצוה אחרת משל לסוחר בא אל עיר עם עגלה טעונה סחורות של מלבושים ובאו קונים לקנות מידו זה עשרים חתיכות וזה שלשים חתיכות, והם שואלים אותו על מדת כל חתיכה, השיב ואמר כל החתיכות שוות וכל אחת מחזקת ששים אמה, והקונה הלא לא יאמין ויחפוץ למדוד הסחורה למען ידע האמת אתו אם לא, אמן הסוחרים אין דרכם בכך למדוד כל החתיכות אשר היא מלאכה גדולה ורבה, אבל זה דרכם לבחור חתיכה א' מן הסחורות ואותה יוציאו מן העגלה וימדדו אותה וממנה יעמדו על כולם, אמנם איזה היא החתיכה אשר יבחר הקונה

למדוד, הלא וודאי דרך הקונה לבחור אותה חתיכה הנראית לעין דקה וקלה מכולם, ואז אחר שימדוד אותה וימצא בה מדתה, לא יהי' עוד בלבו ספק על כל החתיכות:
כן הקב"ה בא לבני ישראל בסחורות רבות תרי"ג חתיכות ואמר להם שהם מסוגלות מאוד לכל הטיב ולכל הצלחה וברכה, והאדם במה שהוא בי"ד לא יערב לו עסק כ"א אחרי בחנו אותו לעמוד על פעולתו ועל תכלית סגולתו, אכן לנסות כל התורה הלא יש בה תרי"ג סחורות וראוי א"כ לבחור אחת מביניהן לבחון אותה לעמוד על כולן, ואיזה היא האחת אשר ראוי לבחור לנסיון לעמוד על ידה על ההבחנה בכולם, נדיב נדיבות יעץ לבחור במצות מעשר, כי לפי הנראה אל העין הלא הנותן יהי' נגרע על ידה מערכו ונפחת ממה שהי' לו, ואחר אשר יבחנו במצות מעשר וצדקה וימצאו ברכה, אז יהי' להם הבחנה אמיתיית על כל המצות, וזהו ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לך ארובות השמים והענין נכבד עכ"ל ודפח"ח:
א"ל עשר תעשר:
א"ל ומאי עשר תעשר פירש"י אמר ינוקא לר' יוחנן מאי עשר תעשר:
ולפי"ז משונה הך א"ל השני מכל א"ל הב' שבש"ס דכאן מוסב כל השני א"ל על הינוקא ושניהן אמר הינוקא בזאח"ז ואילו בכל הש"ס א"ל השני מוסב על המ"ד האחר:
אמנם באמת מצינו כה"ג לקמן במסכתין דף כ"ד ריש ע"א יומא חד שמעי' (פירש"י רב אשי לר' יוסי בר אבין וכו') א"ל (רב אשי) ובין סנפיריו, א"ל (רב אשי) ולא סביר לה מר דההיא ר' יוסי בן ר' אבין אמרה עייש"ה, הרי ללשון ראשון של רש"י הנ"ל דיומא חד שמעי' רב אשי לר' יוסי בר אבין, עכ"ח מוכרחי' אנו לומר גם שם דכל השני אמר לי' מוסב על רב אשי ושניהן אמר רב אשי בזאח"ז, ועיי"ש בהגהות הגאון ר' בצלאל ראנשבורג זצ"ל:
ויען דחידוש הוא ציינתיו לזכרון:
י':
ארץ ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו משקהו ע"י שליח שנא' הנותן מטר על פני חוצות:
צ"ב לשון "וכל העולם כולו" לפימ"ש הטו"ז באו"ח הלכות ראש השנה בנוסח "ומלוך על כל העולם כולו. דהיינו לאפוקי רובו ככולו רק כל העולם ממש, א"כ כאן א"א לומר כל העלם כולו ממש דהא א"י משקה הקב"ה בעצמו ועכ"ח היינו רובו ככולו א"כ מוכח דאף דקאמר לשון "כל העולם כולו אעפי"כ היינו רובו ככולו וצ"ע. (ועיין בילקוט הגרשוני

על תהלים שכתבתי עפ"י המאמר שלפנינו ד"ושולח היינו ע"י שליח, מה מאוד יומתק לפי"ז לפרש הפסוק:
הסולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו עפ"י מ"ש חז"ל בכמ"ק במדרש, דבזה"ז שלמדנו התורה מפי שליח לכן אנו לומדים ושוכחים. אבל לע"ל שנלמוד תורה מפי הקב"ה בעצמו לא נשכח לעולם, וז"ש השולח אמרתו, דהיינו תוה"ק, ארץ כלומר ע"י שליח לכן, "עד מהרה ירוץ דברו מאתנו ע"י שכחה, וא"ש):
אל תרגזו בדרך אמר ר"א אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה: בס' פתח עינים להחיד"א ז"ל הביא דקדוק מרבינו יונתן ז"ל אמאי לא ציום יעקב על זה עיי"ש מ"ש בזה. ובספר החיים מובא בכתב סיפר פ' ויגש כתב. דבהליכה למצרים בשביל חסרון קמח ומחיה ידע יעקב שלא יעסקו, בהלכה כי אם אין קמח אין תורה, דאגת הפרנסה מבטלת עסק והרהור התורה, אבל בחזרתם משם כשנשאו בר ולחם וכל טוב הוצרך יוסף לזרזם שלא יתעסקו בדבר הלכה ודפח"ח:
י"א. אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנא' וליוסף יולד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב והקשו בתוס' הרי יוכבד נולדה בין החומות ואותו העת עת רעב הי' ונדחקו ליישב. ומהר"א מזרחי תירץ דעדיין לא הי' ללוי בת ולא קיים פרי' ורבי' עד שיהא לו זכר ונקבה, ועל זה מקשה הב"י באו"ח סי' תקע"ד דא"כ גם יוסף הי' מותר לשמש כיון שלא הי' לו בת ע"ש. ובס' "עיון יעקב" כתב דלק"מ דודאי הי' ליוסף בת כדאיתא במדרש פ' ויגש (ומובא ברש"י בחומש) על פסוק אדוני שאל את עבדיו מתחלה בעלילה באת עלינו וכו' וכי בתך היינו מבקשים והא דלא קחשיב לה עם בני יוסף בירידתן למצרים י"ל שמתה מקודם ע"ש, ובס' כלי חמדה פ' מקץ מהגאון מהדוואהרט שליט"א, השיג על העיון יעקב דאכתי ראית הב"י ז"ל נכונה מדלא כתיב בקרא וליוסף יולד שני בנים ובת בטרם תבוא שנת הרעב משמע דלא הי' לו בת ואי נימא דגם אז מתה כבר א"ת הד"ק הב"י לדוכתא הא קיי"ל היו לו בנים ומתו לא קיים פרי' ורבי' וא"כ אכתי הי' מחוייב בפו"ר מצד הבת. ועיי"ש שדחה זאת ודחייתו לא הוי דיחוי, דהא בשום אופן אין לומר דגם אז מתה כבר, דא"כ איך אמר לו יהודה לאחר שכבר באו שני הרעב "בתך" אנו מבקשים וא"כ ממילא ראית הב"י ז"ל נכונה" ומלשון בתך אנו מבקשים אין ראי' כלל דהי' לו בת דזה רק ע"ד הגוזמא כלשון בני אדם דהלא לא רצינו להשתדך עמך ומה הי' לך לשאול כל אלה וז"ב: והנה מריש הוה אמינא עפ"י דרכו של המזרחי דיוסף הי' סובר דישראל קודם מ"ת יש להם דין ב"נ כמ"ש הפר"ד כנודע וממילא לא הי' יכול לשמש בשני רעבון כדי לקיים מ"ע דפו"ר דהא ב"נ אין חייבין בפו"ר אבל לוי דהוא מכת השבטים והם היו

סוברי' דישראל קודם מ"ת יש להם דין ישראל וא"כ חייבים בפו"ר ולכך הותר לו לשמש בשני רעבון. אמנם שו"ר שכבר קדמני בזה בס' ישמח משה בפ' מקץ, אלא שהוא דחה זאת וכתב דעד מתן תורה גם ב"נ היו חייבים בפו"ר וע"ש (ועיין בילקוט הגרשוני ח"ג בקונטרס אחרון אות פרי' ורבי' מ"ש בזה ותמצא נחת בעזהי"ת), ואמנם יש להעיר על המזרחי ממ"ש בסה"ק ובפרט בס' ישמח משה פ' תולדות דקודם מ"ת הי' הלכה כב"ש וכן לעתיד לבא יהי' הלכה כב"ש עיי"ש, א"כ כבר קיים לוי פו"ר דהא ב"ש סוברים דיוצא בשני זכרים וללוי כבר הי' לו ג' זכרים גרשון וקהת ומררי וצ"ע כעת. והנה המחבר בסי' תקע"ד מתיר בליל טבילה ובמג"א שם סק"ה חולק עליו ואוסר אף בליל טבילה, ועיין בס' דברי שאול על אגדות הש"ס לכאן שכ' דהירושלמי דמתיר בליל טבילה קאי לשיטתו דס"ל טבילה בזמנה מצוה אבל לדידן דטבילה בזמנה לאו מצוה אין מצוה לטבול ולא הוה ליל טבילה ולכך השמיטוהו הפוסקים עכ"ל, ולא ראה שכבר קדמו בזה האלי' רבה סי' תקע"ד סק"ז וז"ל, דהא קיי"ל ביו"ד סי' קצ"ד דטבילה בזמנה לאו מצוה (אולי צ"ל ביו"ד סי' קצ"ז עיי"ש בש"ך סק"ג). ומה"ט תמהני על הגאון בעל ישועות יעקב ז"ל סי' תקע"ד שכתב דקיי"ל טבילה בזמנה מצוה ע"ש, [ועל קושי' התוס' מיוכבד שנולדה בין החומות ראיתי כעת בס' פנים יפות פ' פינחס שכתב דנתעברה מלוי באמבטי וכבן זומא חגיגה דף י"ד. וצ"ע דהרי המל"מ בפט"ו מה' אישות הוכיח דלא קיי"ל כבן זומא ואי אפשר כלל להתעבר באמבטי ע"ש]:

כ"ה. דרש ר' חייא בר לוליאני מ"ד צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. אם נאמר תמר למה נאמר ארז" ואם נאמר ארז למה נאמר תמר, אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק ח"ו אין גזעו מחליף, ואילו נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק ח"ו אין עושה פירות לכך נאמר תמר וארז: כתב הגאון רבי יעקב עטלינגער ז"ל באחד מחיבוריו היקרים וז"ל. והנה תחלת דברי המאמר מה שהקשה אם נאמר תמר למה נאמר ארז וכו' אף שדרך הכתוב לדמות לנטעים שונים כדכתיב כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים או יפרח כשושנה יך שרשיו כלבנון, זה יש לפרש ע"פ מה שראיתי רעיון נכבד מהמחבר חיי אדם שמפרש צדיק כתמר יפרח ע"פ מה דאמרינן אין מביאין בכורים אלא מהתמרים שבעמקים שהתמרים שבעמקים הם המובחרים, וכן הצדיק המובחר הוא אשר יפרח כתמר בעמק במדה ענוה ואז כארז בלבנון ישגה ודפח"ח. וסיפא דקרא כארז בלבנון ישגה ע"פ דבריו יש לפרש דאמרינן בעירובין המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו ולכן יפורש הצדיק אשר כתמר יפרח

בענוה אותו יגביה הקב"ה עד אשר כארז בלבנון ישגה כגבוה שבאילנות הנטוע על הרי הלבנון הגבוהים:

או יפורש שאף שמדת הענוה היא המשובחת שבמדות עכ"ז לפעמים היא מגונה אם הצדיק העומד לנס ולהיות מנהל, ישפיל עצמו שלא להתחזק בכל עוז נגד המתפרצים בדבר ה' ובענין התורה והמצות, הלא זה הי' עון שאול עד שהנביא הוכיחו הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ולא הי' לך לשמוע בקול העם, וזה מה שאמר הצדיק יהי' לו ב' מדות כתמר יפרח במדת ענוה במה שנוגע לכבודו אבל כארז בלבנון ישגה יגביה עצמו במה שנוגע לכבוד שמים כן הי' אפשר לפרש אכן לרבי חייא בר לולילאני נראה שהוקשה לו זה איך מדמה לב' מיני אילנות המתנגדים בטבעם דתמר המובחר הוא בעמק וארז המובחר הוא בלבנון הגבוה וזה מה דמתמה אם נאמר תמר למה נאמר ארז וכו', אמנם מה שמשיב הוא תמוה מאוד, דאם נאמר תמר הייתי אומר שהוא כתמר דאין גזעו מחליף ופי' רש"י דאינו קם בתחיית המתים וזה תימא דכי צריך להשמיענו שצדיק עומד בתחה"מ הלא אפי' בינונים יעמדו ורק מעטים הם אשר יעמדו אפילו מהרשעים, וגם מה דאמר אילו נאמר ארז בלבד הייתי אומר שהצדיק כארז שאינו עושה פירות ופי' רש"י אין לו שכר לעתיד הוא תמוה מאוד וכי לא שמענו פעמים אין מספר שהקב"ה משלם שכר מצות ואין מקפח שכר כל בריה כל שכן לצדיק ועל כן נ"ל בפי' דברי ר"ח שרצה לפרש הפסוק שמפרט ענין הצדיק לעצמו ותועלת הצדיק לעולם הן בעודו בעה"ז והן אחר שובו למנוחתו ולכן מדמהו לתמר ולארז, דבעה"ז הצדיק דומה לתמר שגדל בעמק בשפלות ובחוסר כבוד, ואחרי שובו לחיי עד דומה לארז בלבנון המתעלה על כל וזהו מצד עצמו, ומצד תועלתו לעולם מדמהו בעה"ז לתמר שעושה פירות מתוקים שנהנים אחרים מהם כן הצדיק על דרך שפירשנו לעיל אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" שאחרים נהנים מפרי מעלליהם של הצדיקים, אבל הייתי סובר שהוא כתמר שאין גזעו מחליף כן הצדיק אינו מועיל לדורו רק בהיותו בעה"ז שמסגל מצות ומע"ט, אבל כשנגדע מעה"ז ושב למנוחת חיי עד יכול שאין גזעו מחליף שאין לו עוד זכרון ותועלת להדורות שאחריו, לכך מדמהו לארז שגזעו מחליף, ובאיזה אופן הוא התועלת שלו, זה מפרש הפסוק שאחריו, שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו, דלכאורה לאו סיפא רישא, דשתולים ויפריחו הם מתנגדים, וכן בית וחצרות, וגם למה אמר יפריחו לשון הפעיל, ולא יפרחו כמש"א יפרח לשון קל, אבל ע"פ דברינו יפורש, דידוע מאמר התנא באבות, העה"ז דומה לפרוזדור בפני העה"ב, ולזה העה"ז נקרא חצר והעה"ב בית, ולכן אמר דלענין זה דומים הצדיקים בעה"ב לארז שגזעו מחליף

בעה"ז, דגם שתולים בבית ה' בשכבר עומדים נטוע במקום נאמן בבית ה' בעה"ב עוד יפעלו שיהיו פורחים העומדים עדיין בחצרות אלקינו בעה"ז, בתורתם וזכרון מעשיהם הטובים אשר הניחו לברכה שם יאירו עיני הבאים אחריהם וילהיבו לבבם להיות כמוהם לפרוח כתמר בחצרות אלקינו עכ"ל ודפח"ח: מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר כ"ד ברכות ולא נענה כסבורין העם שזה גדול מזה יצאתה ב"ק ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו כתב בחכמת מנוח הנדפס בש"ס ווילנא וז"ל שמעתי כי בס' בית אלהים מקשה א"כ מטעם שמעביר על מדותיו גדול ממנו ולמה אמר לא מפני שזה גדול מזה. ומתרץ שכל המצות שעשה ר"ע עשה ר"א כמוהו אלא שר"א הי' בטבע ובתאוה מוכן לעשות צדקה ולא הצטער על עשיית המצות ועשה כפי מדותיו, אבל ר"ע בטבעו ובתאותו הי' נוטה שלא לעשות המצות והוא כבש את יצרו ועשה על כרחו ונצטער במה שעשה הפך ממדותיו (המוחלטים מאביו) ולכך נקרא מעביר על מדותיו עכ"ל: כ"ט. משנכנס אדר מרבין בשמחה:

פירש"י משנכנס אדר ימי נסים היו לישראל פורים ופסח עכ"ל, והוא תמוה דפסח הוא בניסן ומאי ענינו לאדר, ועיין בתשו' חת"ס ז"ל חאו"ח סי' ק"ס בד"ה א"נ וכו' מ"ש בזה ודבריו צ"ע קצת. והנה בפורים העבל"ט כטוב לבי ביין אמרתי לפרש דברי רש"י ז"ל בב' אופנים (א) י"ל כוונת רש"י להודיענו ענו דבשנת העיבור אין מרבין בשמח רק באדר שני מטעם מסמך גאולה לגאולה עדיף כמבואר במגילה דף ו' סע"ב ופירש"י שם גאולה לגאולה פורים לפסח יעו"ש וז"כ רש"י משנכנס אדר:

ואיזה אדר כ לזה כתב רש"י ימי נסים היו לישראל פורים ופסח:

הוי אומר משנכנס אדר היינו אדר שני מטעם מסמך גאולה לגאולה פורים לפסח וא"ש ודו"ק (ב) י"ל כוונת רש"י ז"ל דלולא פסח לא הי' פורים וכדאיתא בפסיקתא מובא בילקוט יהושע ד' ובילקוט אליעזר ערך פורים אות נ"ח, אכילת הפסח עמדה להם בימי המן, דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, בלילה ההוא נדדה שנת המלך וביאור הדברים בדרך דרוש תמצא בספרי ילקוט הגרשוני יהושע סי' ד' יעוש"ה:

וז"כ רש"י ימי נסים היו לישראל פורים ופסח. דלולא שהי' פסח לא הי' פורים וא"ש ודו"ק אמנם אעפי"כ נלע"ד האמת בזה הוא מ"ש בעץ יוסף שעל הע"י לכאן בשם האלי' רבה ז"ל דמוכח מפרש"י זה דגם ניסן הוא כאדר ולכך כתב רש"י פורים ופסח משום דהי' קשה לרש"י נימא נמי משנכנס ניסן לכן פירש דבאמת כן כוונתו משנכנס אדר שהם פורים ופסח עכ"ל. (וע"ע לקמן בהשמטות שבסוף המסכת מ"ש עוד בזה):

ל:

כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם נלע"ד הכוונה בזה, דהנה אמרו חכז"ל כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו, ואמר הגאון רבי משה טייטלבוים זצ"ל דהוא לטובת ישראל, דכל מה שמושך הגלות ובוששו פעמי מרכבות מלך המשיח, יותר ויותר חרב ושמם בית מקדשנו ותפארתנו, שכן טבע כל חורבא, כל זמן שלא תבנה ותכונן, תחרב בכל שנה ושנה יותר ויותר, וע"י חורבן ביהמ"ק בכל דור, ניצולים ישראל מעונש הראוי להם, כי הקב"ה שופך חמתו על עצים ואבנים והם ניצולים עכ"ד ודפח"ח אך מי שאוכל בשר ושותה יין בט"ב הוא כופר הכל ואין שם על לב כלל מחורבן ביהמ"ק ולכן ישלם לו השי"ת מדה כנגד מדה לשפוך חמתו עליו, לא על עצים ואבנים, והנה ידוע כי מלת "עיון" היינו העונש על החטא כמבואר בפי' האבן עזרא ז"ל בפ' בראשית בפסוק גדול עוני מנשוא יעוש"ה וז"ש כל האוכל בשר ושותה יין בט"ב, עליו הכתיב אואר "ותהי עונותם על עצמותם ר"ל שיבוא עונשם על עצמם דייקא. שאינם ניצולים ע"י ששופך חמתו על עצים ואבנים רק רעה תבוא אליהם על עצמם ובשרם וא"ש ודו"ק. (ומורי חמי הגאון רבי עמרם בלום זצ"ל בעל שו"ת בית שערים, אמר בדרשה אחת בש"ק נחמו, בעמדו לייסר בשבט פיו ולהוכיח את קצב בשר אחד, שאמרו עליו שאכל בשר ושתה יין בט"ב, דלכאורה מגיע עונש גדול לקצבים על שנותנים הבשר לעשירים והעצמות להעניים, כי הלא העניים משלמים ג"כ מחיר הבשר כמו העשירים, ולמה גוזלים ממון עניים בתתם להם העצמות לבד, אך הנה אפשר להמליץ בעדם שעושים כדין, כי הלא אמרו חז"ל משחרב בית המקדש ניטל טעם בשר וניתן בעצמות. א"כ דטבא להו עבדי להו לעניים שנותנים להם העצמות שהוא חלק המובחר שבי טעם הבשר, אך באמת הלא אוכלים ושותים בט"ב וא"כ כופרים בגמרא הנ"ל דמשחרב בית המקדש וכו' דהא אין מאמינים בהחורבן כלל, א"כ שפיר עליהם הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם, כלומר על שנותנים העצמות שלהם להעניים, ודפח"ח):

אמר רשב"ג לא ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ בשלמא יוה"כ יום סליחה ומחילה וכו' אלא ט"ו באב מאי היא אר"י אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה (פי' שהיתה אשה יכולה להנשא לבעל שהוא משבט אחר) וכתבו התוס' יום שהותרו שבטים לבא זה בזה. פירוש דהיינו יום טוב עכ"ל ונתחבטו כל המפורשים להבין דברי התוס' וחידותם (ועיין בעץ יוסף ובענף יוסף מ"ש בזה) ולפענ"ד הענין כפשוטו עפי"מ שנא' בסוף פ' מסעי זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר לטוב בעיניהם תהיינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים. והפסוק הזה הוא אלי' וקוץ בה, לטוב

בעיניהם וכו' אך למשפחת וכו' ומה תעשה האשה אם איש משבט אחר הוא טוב בעיני' ולא האיש משבט אבי' ואם תהיה מוכרחת עפ"י התורה שלא תקח האיש הטוב בעיני' הלא היום ההוא יום רע יחשב בעיני' ולא יום טוב. אך יום שהותרו שבטים לבא זה בזה, אותו יום הוא תהיינה לנשים יו"ט במילואו כלומר אך טוב בלי קוץ בה:

סליק מסכת תענית בס"ד:

וזה דבר השמטה. בדף ט' ע"א אמרו חז"ל על פסוק ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וכי בירח אחד מתו והרי מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה רבינו באדר, אלא כיון. דהבאר הי' בזכות מרים והענן בזכות אהרן והמן בזכות משה, מתה מרים נסתלק הבאר וכו' מת אהרן נסתלקו ענני כבוד וכו' וכולם חזרו בזכות משה, מת משה רבינו נסתלקו כולם, והיינו דכתיב ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד מלמד שנסתלקו כולם בירח אחד וכתב הגאון רבי שלמה קלוגער ז"ל בפתיחה לס' "אבל משה" (הספד על הגאון בעל חת"ס ז"ל) וז"ל. והנה אם הכוונה כפשוטו הוי זה היפוך המושכל, דאדרבה כיון דמה דהוי בזכות אהרן ומרים כבר פסק כוחם, ומה דהוי עד הנה, הוי בזכות משה רבינו לבדו, וא"כ עתה מיד משה זכו, ואם נסתלקו ע"י מיתת משה רבינו נסתלקו ולמה נדמה להם עתה כאלו בירח אחד מתו. ולכך נראה הכוונה כך דוודאי אם מתחלה הי' הבאר בזכות מרים וענני כבוד בזכות אהרן, בעכ"ח הי' צריך להיותן דוקא על ידן ולא ע"י משה, כי אם הי' ראוי להיות כולן ע"י משה, למה הוצרך תחלה להיות עבור אהרן ומרים, וגם ליישב מה שהקשה המהרש"א דא"כ אם חזרו בזכות משה למה נסתלקו תחלה, ולכך נראה דהכוונה כך, ע"פ מאי דאיתא בשבת דף קנ"ב ע"ב דא"ל ההוא צדוקי לר' אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכביד אובא טמיא היכי אסקי' לשמואל בנגידא, א"ל התם בתוך י"ב חודש הוי דתניא כל י"ב חודש גופו קיים ונשמתו עולה ויורדת לאחר י"ב חודש הגוף בטל ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת עיי"ש, הרי חזינן דתוך יב"ח עולה ויורדת ואחר יב"ח עולה ואינה יורדת. מיהו נראה דהיינו דוקא לאלו שאין מתים בנשיקה לאלו יש חילוק בין תוך יב"ח לאחר יב"ח אבל לאלו שמתו בנשיקה אין חילוק בזה, דהנה ענין נשיקה אחז"ל דזה היי דבוק רוחא ברוחא וא"כ הני שמתו בנשיקה (כמ"ש להדיא באהרן על פי ה:' וחז"ל אמרו דאף מרים בנשיקה מתה רק שלא נאמר בה על פי ה' דאין זה כבוד כלפי שכינה) נתדבק תיכף נשמתן בו יתברך והוי בהו תוך יב"ח כלאחר יב"ח ונשמתן עולה ואינה יורדת מיד. אך נראה דהיינו דוקא אם אין צדיק בדור, הגדול מהם, אז העוה"ז במה נחשב הוא, וכיון דהם גנוזות תחת כסא הכבוד ודבוקות בו יתברך מה להם לחזור לעוה"ז השפל, ולכך אין חוזרין עוד, אבל אם

יש צדיק גדול בדור שהשכינה שורה עליו, אז העוה"ז חשוב מאד וכעין שאחז"ל תענית כ"א ב' דלא המקום מכבד האדם רק האדם מכבד את המקום ולמדו כן משכינה גופא ומהר סיני. ואם כן כשהשכינה בשמים הוי שם עיקר והעוה"ז טפל אבל אם השכינה בעוה"ז הוי כאן עיקר והשמים טפל, ובפרט דדיו לעבד להיות כרבו אם הוא ית' חוזר לעוה"ז גם הם חוזרין עמו, (ובפרט אם הצדיק שבעוה"ז גדול מהם א"כ כל שלמטה ממנו כלולין בו והמה משרשו, לכך הטפל נמשך אחר העיקר וכיון דהשורש בעולם גם המה בעולם) ולכך שוב הם עולים ויורדים כמו בשאר הצדיקים תוך יב"ח. וז"ש חז"ל דכולם חזרו בזכות משה. היינו אהרן ומרים הם חזרו בזכות משה, דהרי בימי משה רבינו הוי עיקר השראת הקב"ה באהלו של משה, וכמ"ש במדרש שמלאכי השרת היו שואלים איה הקב"ה והיו אומרים באהלו של משה, וא"כ אז הוי העוה"ז עיקר יותר משמים ומשה רבינו הוי שורש כל נשמתן לכך הם חזרו לעולם, וכיון דהם חזרו שוב הוי הבאר בזכות מרים וענני כבוד בזכות אהרן כבתחלה, וא"כ א"ש, כיון דגם בשאר צדיקים דנפשם חוזרת תוך יב"ח מ"מ אמרינן בש"ס דנשמתן עולה ויורדת, משמע בתחלה עולה ואח"כ יורדת. כן ה"נ הוי במרים ואהרן תחלה כשמתו ברגע ראשונה עלו, ולכך נסתלק הבאר והענן עמהם, כיון דלא היו בעולם, אך אח"כ חזרו הם בזכות משה לכך חזרו הבאר והענן בזכותן, אבל כיון שמת משה רבינו ממילא גם הם לא חזרו עוד לכך באמת כתיב ואכחיד שלשת הרועים בירח אחד דבאמת נסתלקו כולם בירח אחד. עכ"ל ודפח"ח ש"י:

בדף כ' ע"א מ"ד נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא, טובה קללה שקיילל אחי' השילוני את ישראל יותר מברכה שבירכן בלעם הרשע, אחי' השילוני קיללן בקנה, אמר להם לישראל, והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים, מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן, דממו הרוחות עמד הקנה במקומו, אבל בלעם הרשע בירכן בארז שנאמר כארזים מה ארז זה אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובין אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתי והופכתו על פניו בס' אורח ישרים מביא בשם חכם א' רעיון נחמד ע"ז המאמר כי הנה שלמה ע"ה בקש ריש ועושר אל תתן לי ואמר החכם גדול נסיון העושר מנסיון העוני, כי כאשר יתן ה' לאדם הון ועושר צריך הוא מאוד לשמירה מעולה שלא יטה לבו מה' כי האיש העני עפ"י רוב לבו נאמן עם אלהיו וקובע הוא עתים לתורה כפי יכלתו, ואמונתו בה' חזקה כי הוא רואה השגחת השי"ת בכל יום איך הוא שולח לאיש לחם חוקו, וגם את וגם את בניו אחריו מגדל הוא

בדרך התורה והמצוה, וישארו אחריו זרע ברוכי ה' ויראי אלקים, ואף אם ח"ו יעבור עליו יום סופה וסער, אמנם מאשר הורגל בעוני ובמצוק לא יעכרו את רוחו עד דכא, ואם אך תעבור ממנו המצוקה הרי הוא כמקדם. אבל לא כן האיש העשיר אף אם הוא עוד לבו רד עם אל ועם קדושיו עוד נאמן הוא עכ"ז. מרוב טרדותיו מעסקיו הרבים אשר אפפוהו איננו יכול לקבוע לו עוד עת לתורה, וגם אמונתו ובטחונו רפה ואיננה חזקה כמו להאיש העני, כי הוא איננו רואה השגחת ה' ולבו יסיתהו כי כחו ועוצם ידי עשה לו החיל הזה, וקשה מאוד כי בניו אחריו ישארו יהודים נאמנים לעמם ולדתם, ואף כי מעמדו איתן עד כי אף כל רוחות שבעולם אינן מזיזות אותו ממקומו, עכ"ז כאשר יהפך עליו עליו הלילה ויקר מקרה רע כי יאבד כספו בעסקיו הלא אז רע ומר מצבו מהעני מלידה מבטן וזה הוא שיציירו לנו רז"ל כי אחי' קילל את ישראל בקנה כלומר שיהיו עניים ושפלים, אבל מעלה רבה הוא להם כי היא מדה טובה להם לישראל, (א) מה קנה זה עומד במקום מים" כי עומד הוא על מימי התורה כי קובע הוא עוד עתים לתורה (ב) "וגזעו מחליף" כי גם בניו מגדל הוא על מבועי התורה וכשמת ישארו אחריו דור ישרים (ג) "ושרשיו מרוביו" כי גם אמונתו ובטחונו חזק בה' כי רואה הוא בעיניו בכל יום הנסים הנעשים לו ואיך שולח לו השי"ת פרנסתו עפ"י נס "ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו אלא הולך ובא עמהן" כי כבר הורגל בדלותו ועל כל גל וגל שיעבור עליו מנענע הוא בראשו:

דממו הרוחות עמד הקנה במקומו כאשר יעבור ממנו היום צרה הרי הוא כמקדם אבל בלעם הרשע בירכן בארז וכו' כלומר שיהיו עשירים גבוהים ורמים כארזים והעשירות אינו מעלה טובה לישראל (א) כי מה ארז זה אינו עומד במקום מים' כי עסקיו לא יתנוהו לעסוק במי התורה (כ) "ואין גזעו מחליף" כי קשה מאוד שישארו אחריו זרע ירא ה' כאשר אנו רואים בעינינו כי אפילו אם הגבירים בעצמם עוד יראי ה' המה, אבל בניהם אחריהם יפרקו מעליהם עול היהודית (ג) ואין שרשיו מרובין" ואמונתו ובטחונו רפה בה' אפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו" כי מצבו איתן וחזק כיון שנשבה בו רוח דרומית עוקרתו והופכתו על פניו" אבל אם ההצלחה לא תאיר פנים אליו ורוח דרומית נושבת לצפון אשר מצפון זהב יאתה ונושבת מדרום לצפון הלא רע ומר גורלו יותר מהעני שלא אכל בטובה מעולם, עכדפח"ח:

ודע כי מאמר חז"ל הנ"ל מסיים ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ס"ת נביאים וכתובים" ולקמן בע"ב במעשה דר' אלעזר בר"ש שנכנס ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז, מסיים ולפיכך זכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב

בו ס"ת ותפילין ומזוזית" וקצת קשה למה לא אמר כדלעיל לכתוב בו ס"ת ונביאים וכתובים וגם למה לא אמר לעיל כדלקמן לכתוב בו ס"ת ותפילין ומזוזות וצ"ע שו"ר דבעין יעקב נשמט לקמן כל מאמר ולפיכך זכה קנה וכו' וחידוש על המפורשים שלא נתעוררו בכ"ז]:

אחר כותבי ראיתי דמש"ל בשם אורח ישרים בשם חכם א', כל זה כתוב כבר בס' ערוך לגר סנהדרין דף ק"ה ע"ב. ומובא כבר בשמו בחדושי גאונים שנדפס בגליון העין יעקב לסנהדרין דף הנ"ל עיי"ש, אך יען שכבר העתקתיו לא רציתי למוחקו ובפרט מאחר דאין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד:

בדף כ"א ע"ב אבא אומנא הוי אתא לי' שלמא ממתיבתא דרקיעא הל יומא, ולאבייי כל מעלי יומא דשבתא, ולרבא כל מעלי יומא דכיפורי, וכתב הגאון רבי הילל ל"ש ז"ל בס' מקרי דרדקי פ' אחרי וז"ל, וראיתי בס' קול יודא קושי' בשם הגאון מהו' מרדכי מקראטשין דא"כ למה התענה רבא שני ימים ביו"כ משום ספיקא. עיין (ר"ה דף כ"א ע"א) הלא הי' יכול לידע מתי יהי' יו"כ משלמא דאתי לי' עיו"כ, לענ"ד לא הבנתי קושיתו מעיקרא, משום דאם היו אומרים לו משמים שהיום בעת ששלחו לו השלום שהוא עיו"כ, אזי הי' יכול לידע שמחר יהי' יו"כ אבל תלמודן רק אמר דבכל שנה באותו יום שהוא לדידן עיו"כ אז הי' בא אצלו הבת קול של שלמא, וא"כ עדיין ספק אצלו אם הוא ביום ח' או ביום ט' תשרי עכ"ל:

בדף כ"ט אר"י ברי' דר"ש בר שילת משמי' דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, אמר רב פפא הלכך האי בר ישראל דאית לי' דינא בהדי עכו"ם באב לשתמט מיני' דריע מזלי' דישראל באדר ליזל בהדי דבריא (גירסת הראש ז"ל דתקיף) מזלי דישראל:

באו"ח סי' תקנ"א ס"א כתב המחבר משנכנס אב כו' ובר ישראל דאית לי' דינא בהדי עכו"ם לישתמיט מיני' דריע מזלי' וע"ז כתב המג"א שם סק"ב לישתמיט מיני' עד ר"ח אלול (רי"ו וכ"מ בגמ') עכ"ל, ופי' המחה"ש והפמ"ג כוונתו ז"ל מדקאמר האי בר ישראל דאית לי' בהדי עכו"ם באב לישתמט מיני' וכו' ומדנקט באב סתם משמע כל החודש אפי' אחר ט"ב יעו"ש, אמנם מרן החת"ס ז"ל בהגהותיו לשו"ע או"ח (שנדפס בשו"ע דפוס באלאבאן) כתב דכוונת המג"א ז"ל במ"ש וכ"מ בגמ' היינו משום דומיא דאדר (ר"ל כמו באדר ליזל בהדי' כל החודש ה"נ באב לשתמיט מיני' כל החודש דבחדא מחתא אמרה רב פפא) והנה לכל שני הפירושים האלו במג"א ז"ל מוכח דמרן המחבר לא ס"ל כדעת המג"א ז"ל, דהא המחבר כתב סתם ובר ישראל דאית לי' דינא בהדי עכום לישתמט מיני'

וכו' והשמיט מלת "באב" א"כ ש"מ דסובר דלא לישתמיט מיני' כל החודש, אלא עד אחר ט"ב, שאז תו ליכא הך דינה דממעטין בשמחה, ומשום דומיא דאדר נמי לא שייך לומר בדעת המחבר דהרי הוא ז"ל השמיט כל הך דבאדר ליזל בהדי' דבריא מזלי ולא כתבו לא כאן ולא בהלכות מגילה, א"כ משמע מכל זה דמרן המחבר ז"ל לא ס"ל כדעת המג"א ז"ל דלישתמיט מיני' עד ר"ח אלול וע' שם בהגהות חת"ס ז"ל הנ"ל שחולק על המג"א ז"ל וסיים בזה"ל, ויותר נ"ל הא דאדר החודש כולו בשמחה הוא משום דיום ט"ו אדר הוא תחלת יום ל' ששואלים ודורשים לפני הפסח נמצא ימי פורים ופסח חבוקים זה בזה וזה לא שייך באב וזה נראה לפענ"ד אמת בעזהי"ת עכ"ל עיי"ש והנה עפ"י דבריו הקדושים מצאנו פתרון לדברי רש"י ז"ל שפירש כאן, משנכנס אדר ימי נסים היו לישראל פורים ופסח עכ"ל ותמהו עליו פסח באדר מאי עבידתי', אמנם לפי דברי חת"ס הנ"ל דימי פורים ופסח חבוקים זה בזה א"ש מאוד וב"ה תיכף עלה במחשבתי סברא זו של החת"ס ז"ל אך לפי שלא מצאתי בשום ספר הסחתי' מדעתי אך עכשיו שמצאתי סברא זו מפורש יוצא מפי ח"ס ז"ל נתתי שבח והודי' להשי"ת שכוונתי לדעת גדול כמוהו, ובגוף דברי המג"א הנ"ל ראיתי אח"כ בס' קרבן נתנאל על הרא"ש ריש פ"ד דתענית אות ד' שהביא דברי המג"א וכתב עלי' ואני אומר מלישנא דגמ' משמע עד לאחר ט"ב בלחוד דהא רב פפא אמר הלכך דקתני ממעטין בשמחה לישתמיט מיני' ואיסורא דאין משמחין אינו נוהג אלא עד אחר ט"ב, וז"ל הזוהר בפ' יתרו דף ע"ח ע"ב עשו נטל ברזא דיליה תרין ירחין תמוז אב כו' ואפי' אב לאו דילה אלא ט' יומין אינון דיליה ולא יתיר ואיתאביד ולא אישתכח עכ"ל משו"ה לישתמיט מיני' דנכרי עד ט"ב דעשו ולא צריך יותר וכן עמא דבר עכ"ל ולפענ"ד קצת קשה דהא כראה שהגמרא חולקת בזה על הזוהר הקדוש דלפי"ד הזוה"ק הוי לן למימר האי בר ישראל דאית לי' דינא בהדי עכום אפילו תמוז נמי רזא דעשו וצע"ק [ועיי"ש עוד בזוהר פ' יתרו הנל יעקב נטל ברזא דילה תרין ירחין ניסן ואייר א"כ לפי"ז הוי לן למימר אפי' בניסן ואייר ליזל בהדי עכום לשפוט יען דניסן ואייר רזא דיעקב וצ"ע]: בדף כ"ט ע"ב: אר"י אמר רב בכל יום ב"ק יוצאת ואומרת כל העולם כולו נזון בשביל. תנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובין מע"ש לע"ש:

כתב ביד יוסף שבגליון העין יעקב לכאן הא דהיה די' לו בקב לא פחות ולא יותר, משום שבקב יש כ"ד בצים וג' בצים הם שיעור סעודה אחת, נמצא יש בקב שמונה סעודות, ור"ח היה צם בכל יום, ואם כן הי' די לו, ח' סעודות, ה' לה' ימים, וג' על שבת, עכ"ל:

וק' לי היאך הי' רחב"ד רשאי לצום בכל יום, הלא אמרינן לעיל דף י"א ע"ב וכן מובא להלכה בשו"ע או"ח סי' תק"ע ס"ב ת"ח אינו רשאי לישב בתענית מפני שממעט

במלאכת שמים עכ"ל עיי"ש וצ"ע. [ובגוף המאמר אמרתי רמז חנינא בן דוסא ראשי תיבות למפרע דיו בקב חרובין]:

בדף כ"ז ע"ב אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע שמא ישראל חוטאים. לפניך, ואתה עושה להם כדור המבול כתב בהגהות הגאון מהר"ץ חיות ז"ל, צ"ע איך עלה ע"ד אברהם אבינו לחשוב זאת אחרי שכבר נשבע הקב"ה בימי נח שלא יביא עוד מבול על הארץ ואפשר דהכוונה שיעשה עמהם כלה כדור המבול אולם לא ע"י מבול מים רק ע"י מבול אש וכדומה עכ"ל:

ואני תמה שלא זכר שר גמ' דסוטה דף י"א ע"א והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת הוא מביא יעו"ש:

ועיין בס' עץ יוסף שעל העין יעקב סוטה דף הנ"ל שכתב דיש בזה הרבה מאמרי חז"ל הסותרים זה את זה עיי"ש. ועיין גם בשו"ת בנין ציון החדשות סי' קמ"ה וקמ"ו מ"ש בענין זה ואכמ"ל בזה:

בפסקי תוספות במסכתין סי' ח' כתב וז"ל, ת"ח כל אחד מודה לחבירו בין על האמת בין על השקר עכ"ל, והוא תמוה מאד, וגם לא:

נמצא רמז לדבר הזה לא בגמ' ולא בתוס' וכבר נתקשה בזה בתשו' חת"ס ז"ל חלק ו' סי' ס"ו ונדחק לפרשו יעו"ש, אמנם לפענ"ד נראה בפשיטות דהפסקי תוס' הנ"ל שייך למ"ש בגמ' דכאן דף ז' ע"א א"ר חמא בר חנינאי מ"ד ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו מה ברזל זה אחד. מחדד את חבירו אף שני ת"ח מחדדין זה את זה בהלכה וכתב מהרש"א ז"ל בח"א שייכות זה המאמר להכא. משום דאמרינן לעיל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו. סם המות דהיינו בלומד לקנטר כמ"ש התוס' אל תחשוב דבב' ת"ח שבא א' לסתור ולהקשות על דברי חבירו שזהו ג"כ בכלל לקנטר ושלא לשמה, דאינו כן אלא דלא באו רק לחדודי ומעלה הוא בת"ח כמו ברזל בברזל שהוא מחדד את חבירו עכ"ל:

וענין החידוד הוא כמ"ש מרן החיד"א ז"ל בפתח. עינים ריש מס' עירובין, על מאמר הגמ'. שם במחלוקת ב"ש וב"ה דיצתה בת קול ואמרה להם. אלו ואלו דברי אלקים חיים הן, ופשר דבר כתבו המפורשים דמ"ש אלו ואלו דברי אלקים חיים אין פירושו דשניהם אמת אלא להיות דאין האור ניכר אלא מתוך החושך נמצא דהסברא המנגדות תועיל להבין היטב הסברא האמיתית בעצם ומצד זה קרי בה נמי דברי אלקים חיים ולעולם דסברא אחת. אמת והסברא אחרת אינה אמת עכ"ל החיד"א ז"ל עיי"ש, וזה ענין ב' ת"ח המחדדין זא"ז בהלכה דהסברא השקריית המנגדת תועיל להבין היטב הסברא. האמיתית, ועל כן, ת"ח. כל אחד מידה לחבירו. (ומודה דכאן אינו מענין הודאה, רק הוא מענין נתינת

תודה כמו מודים אנחנו לך וכו' כ"ז שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך וכו') ר"ל כל אחד נותן תודה לחבירו, בין על סברת אמת ובין על סברת שקר המתנגדת לסברתו, וז"כ מ"ש הפסקי תוספות, ת"ח כל אחד מודה לחבירו בין על האמת בין על השקר, לפי שע"י סברת שקר ניכר ומובן היטב הסברא האמיתית, וא"ש נכון מאוד בעזהי"ת:

בדף כ"ה ע"א בעובדא דר"א בן פדת דאמר לי' הקב"ה ניחא לך דאחריב עלמא והדר אברייי' ואפשר דמברית בשעתא דמזוני, ואמר לי' ר"א בן פדת שני דחיי (שחייתי כבר) נפישי, או דחיינא (שאני עתיד לחיות), ואמר לי' הקב"ה דחיית (פירש"י מה שכבר חיית מרובים ממה שאתה עתיד לחיות), ואמר ר"א בן פדת אי הכי לא בעינא פירש"י דתיחרבי לעלמא) כתב בס' בית שמואל אחרון פ' תולדות בשם זקינו רבינו מהר"ם לובלין ז"ל שפירש דהנה איתא בגמ' רפ"ד. דעירובין שלשה דברים מעבירין על דעת קונו, ואחד מהם עניות, ובודאי ר"א לא הי' חושש על פרנסה רק שהי' ירא שלא יעבירו העניות על דעת קונו, ואיתא בגמ' כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא, לכך כשאמר לו הקב"ה, דנפישי יומי דחיית כבר, א"כ מובטח שלא יעבור על דעת קונו, לכך אמר אי הכי לא בעינא ע"כ דפח"ח. (שו"ר באהבת איתן שבגליון העין יעקב שכ' ג"כ כזה ולא. ידע שכבר קדמו בזה רבינו מהר"ם לובלין ז"ל:

תם ונשלם בעזרת ה' מסכת תענית:

והוא ישמיענו ברחמיו שנית:

ילקוט גרשוני על מסכת מועד קטן

ה:

רמז לציון קברות מן התורה מנין שנאמר וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון יש לפרש ע"ד מוסר. דלכך צריך לציון הקברות כדי שידע ששם נקבר אדם ועי"כ החי יתן אל לבו לסבל מצוה ומע"ט ולשוב בתשובה ולהכין צידה לדרך, וז"ש רמז לציון קברות וכו' שנאמר וראה עצם אדם ויתבונן מה סופו בו שהולך למקום עפר רמה ותולעה, ובנה אצלו ציון, כלומר זה ההתבוננות יבנה ויעשה אצלו ציון ורושם אדיר מם וחזק בלבו לבלתי יחטא וק"ל. ט:

מבואר בגמרא דבחנוכת בהמ"ק בימי שלמה כל בני ישראל הקריבו קרבנות ואכלו ושתו ביוהכ"פ מאי דרוש אמרו ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה, בהמ"ק דקדוש' קדוש' עולם וקרבן צבור ויוהכ"פ דענוש כרת לא כ"ש, אלא אמאי היו דואגים, התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט (פירש"י שאכלו ושתו

ובשלו מאכלם ביוהכ"פ ועיין יד יוסף לכאן) ופריך, הכא נמי מעבד ניעבד קרבנות ולא ניכלו ביוה"כ) ומשני, אין שמחה בלא אכילה ושתי:

והקשה בס' כלי חמדה מהגאון רבי מאיר דן פלאצקי שליט"א מדוואהרט פרשת אחרי, קושיא עצומה מאוד, הא לכאורה כל קרבנות יוהכ"פ יופסלי מטעם ממשקה ישראל מן המותר לישראל וביוהכ"פ אסור לאכול ואינם מן המותר לישראל, ואע"ג דאין אסור בעצם אלא מצד היום ז"א דבאיסור דאורייתא אין חילוק בין איסור גופו לאיסור מחמת דבר אחר כדפריך הגמ' בפסחים מ"ח א' ואי אמרת מוקצה דאורייתא מה לי איסור דבר, אחר עיי"ש ובעכ"ח צ"ל דשאני יוהכ"פ דמצותו בכך, וכ"כ בחידושי חת"ס ז"ל לפסחים דפוס ירושלים תובב"א שנת תרנ"ד, בדף מ"ח ע"א עיי"ש), והתינח בקרבנות דיוהכ"פ אבל בשאר קרבנות שאינם חובת היום לא שייך מצותו בכך א"כ פסולים מצד דאינם מן המותר לישראל, א"כ מה פריך הכא נמי בביהמ"ק מעבד נעבד קרבנות ולא ניכלו ביוהכ"פ, הא אינימא דאסור באכילה יהיו הקרבנות פסולין מצד דאינן מהמותר לישראל והני קרבנות אינן חובת היום כיון דהם רק מכח חינוך הבית ומאי פריך והוא קושי' גדולה עד מאד. אמנם לפענ"ד י"ל דקושי' הגמ' היינו על אופן זה דאם רצו הסנהדרין להתיר אז אכילה ושתי' ביוהכ"פ מצד שמחה של מצוה מ"מ לא הי' להם להתיר איסור כרת והי' להם רק להתיר איסור חצי שיעור דהוא רק איסור בעלמא ולצוות שיאכלו רק פחות פחות מכשיעור כותבת ולשתות פחות פחות מכשיעור מלא לוגמיו. וא"כ הקרבנות אין פסולים כיון דכזית שהוא פחות מככותבות שם אכילה עליו בכל מקום א"כ שפיר מן המותר לישראל הוא והיינו דדייק "מיכל לא נכלו" עכ"פ כשיעור כותבת דהוא ב' אכילות לא הי' להם לאכול בפעם א' ולמה הי' להם להתיר איסור כרת וע"ז מתרץ אין שמחה בלא אכילה ושתי' ואעפ"י דבאכילה פחות פחות מכשיעור ליכא צער עינוי מ"מ שמחה ליכא באכילה כזאת, משו"ה הצריכו להתיר אכילה ושתי' בריוח כמו בשאר ימי משתה ושמחה כנלע"ד נכון בעזהי"ת:

הדור יתבי וקא מיבעיא להו כתיב יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה, וכתיב וכל חפצים לא ישוו בה ואפי' חפצי שמים וכו' במדרש תלפיות ענף חכמה מביא בשם מהור"ר יהודא די מודינא שפירש ע"ד הפשט דאומרו (משלי סימן ג') חפציך מדבר על הפנינים כלומר כל כלי הפנינים שלך לא ישוו עם התורה, ופסוק (משלי סימן ח') "וכל חפצים" מדבר בענין אחר, בחפצו וברצונו של אדם, ושיעור הפסוק, התורה כפי האמת יקרה היא מפנינים אבל כל חפצים ורצונות של בני אדם לא

ישוו בה, יש מודה שהיא יקרה מפנינים, וחושק ודובק בה, ויש בהיפך ומרחיק עצמו ממנה עכ"ל:

ואף שדבריו דברי ועם מ"מ לדינא וודאי קיי"ל כתירוץ הש"ס כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים וכמבואר ביו"ד סי' רמ"ו סעיף י"ח עיי"ש:

במהרש"א בד"ה דלא תבייש וכו' כתב לפרש הקרא ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם. עפ"י מה שאמרו בסוכה שיצה"ר ידמה לצדיקים כהר וגם בעיני ושל הקב"ה יפלא היאך נצחי הצדיקים ליצה"ר וז"ש כאן בהרחקת יצה"ר לעתיד זה היצה"ר אשר עשה עמכם בלידתכם, יהי' לכם וגם בעיניו יתברך ב"ה להפליא היאך כבשו אותו. ועל כן לא יבושו עמי אז לעולם עכ"ל ובס' ארץ צבי להמגיד מוואידיסלוב ז"ל כתב זה ביתר ביאור, דהנה מאן דאכיל דלאו דילי' בהיות לאסתכולי באפי' ואיננו אוכל לשובע נפשו, אבל דאכיל דילי' איננו בוש ואוכל לשובע, וז"ש ואכלתם אכול ושבוע לעתיד לבא היינו שהשכר יהי' לכם בתורת חסד והללתם את ה' אלקיכם כלומר על הדבר הזה יש לכם להלל את שם ה', אשר עשה עמכם להפליא, כלומר שבמכוון אמר גם בעיני יפלא, ועשה עצמו כאילו לא בעזרתו ית' כבשו את היצה"ר, כדי שלא יבושו עמי לעולם, ויסברו שהשכר בא להם בתורת חיוב ולא ע"ד נהמא דכסופא ודפח"ח. [ועיין באורח ישרים לכאן וכבר קדמו באיי הים כמובא בעץ יוסף לכאן עיי"ש]:

מ"ז. ומנ"ל דאי מתפקר בשלוחא דב"ד ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים ההם תנקר:

בספר תורה תמימה פרשת קרח כתב.

שמעתי להקשות על ראי' זו ממ"ש בירושלמי פאה פ"א ה"א מותר לומר לשה"ר על בעלי המחלוקת וא"כ אין ראי' מכאן שהרי הם היו בעלי מחלוקת ועיי"ש מ"ש בזה ועיין גם בהגהות ציון ירושלים על הירושלמי פאה הנ"ל שהביאו הקושיא בשם הגאון בעל חת"ס ז"ל, וגם בס' דברי שאול לכאן הביא קושיא זו בשמו עיי"ש, ופלא גדול בעיני שכולם לא ראו הספר עיון יעקב לכאן שמביא הקושיא בשם מקשים העולם, ותירץ דמוכח מדאמר קרח כן להשליח ואי ידע שיש איסור לחזור למשה לא הוי א"ל שהוא ודאי לא החזיק עצמו לבעל המחלוקת ורשע וא"ש:

אלה שמות הגבורים אשר לדוד וכו' ואלה שמות גבורותיו של דוד, יושב בשבת בשעה שהי' יושב בשבת בשעה שהי' יושב בישיבה לא הי' יושב וכו' אלא ע"ג קרקע וכו' תחכמוני אמר רב א"ל הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה

מבטלה, ראש השלישי, תהא ראש לשלשת אבות, פירש"י וכן הכותב, כדכתיב ודוד עבדי נשיא עליהם. ובמהרש"א ז"ל פי' עפ"י דאיתא בשלהי פסחים בסעודה דלעתיד דג' האבות ימנעו מלברך ודוד יאמר לי נאה לברך וכו' ע"ש והיינו שהוא ראש לג' אבות שהגדול מברך עכ"ל, ונ"ל דרש"י והכותב מיאנו לפרש כמהרש"א, משום דכבר הבאתי לעיל (תענית ה' ע"ב) בשם בנין אריאל בשם של"ה ועוד גדולים אחרים שכתבו הטעם כי נאה לדוד לברך לפי שבא מרות המואבי' והוא כמו אורח דקיי"ל אורח מברך עיי"ש, א"כ א"א לומר שהוא ראש לג' אבות יען שהגדול מברך, לכך פירשו משום דכתיב ודוד עבדי נשיא עליהם:

י"ז. רבי אלעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ וכו': כ' בדברי שאול לכאן וז"ל עיין תוס' מ"ש בשם ר"ח שעי"ז לבו נשבר אך לשון מה שלבו חפץ לא א"ש וכו' ולפענ"ד נראה דהכוונה עפימ"ש הרמב"ם בפ"ב מגיטין בביאור יקריב אותו לרצונו כופין אותו עד שיאמר רוצה אני דלכאורה גם זה מקרי כפייה וכתב דהכוונה היא דבאמת האדם חפץ שיעשה טוב כי הנפש תכסוף לטוב ורק שהשאור שבעיסה מעכב ולכך כל שכופין אותו והיצר נכנע אז יעשה ברצון הנפש ודפח"ח וז"ש כאן לאחר שילבש שחורים ויכנע היצר אז יעשה מה שלבי חפץ כי לבבו יעשה מה שראוי לעשות ודו"ק, ודפח"ח:

י"ח. פנחס אחוה דמר שמואל איתרע בי' מילתא (אבלות שמת בנו) עייל שמואל למשאל טעמא מיני' (על לגבי' לדבר על לבו) חזנהו לטופרי' (צפרניו) דהוו נפישין, א"ל אמאי לא שקלת להו, א"ל אילו בדידי' הוה (כלומר אלו היית אבל) מי הוה מזלזל בי' כולי האי (באבלות דשקלת לטופרך) הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט ואיתרע בי' מילתא בשמואל, עייל פנחס אחוה למשאל טעמא מיני' שקלינהו לטופרי' חבטינהו באפי', א"ל לית לך ברית כרותה לשפתיה דא"ר יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחווה ונשובה אליכם ואסתייעא מילתא והדרו תרווייהו:

והקשו התוס' דלמא מדה טובה מרובה והוי לי' לאתויי הא דאמר עולא (ברכות דף י"ט) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנא' שמעו דבר ה' קציני סדום וכו' (ועיין במהרש"א ז"ל מ"ש בזה) ובסידור באר חיים כתב ניישב דהנה באמת קשה. מדוע אמר אברהם אע"ה ונשובה אליכם הלא כוונתו הי' לשחוט את יצחק וא"כ הול"ל ואשובה אליכם, ולא שייך כאן לומר ניבא ולא ידע מה נבא דזה שייך רק היכא שהדבר הוא לעתים רחוקות כדי שיבין אח"כ שכן היתה הגזירה מקודם משא"כ כאן שהדבר יעשה תיכף אע"כ צריכין

אנו לומר שאם היה אומר ואשובה היה ברית כרותה לשפתים ולא הוה מסתייעא מלתא שיהדרו תרווייהו אבל עכשיו שאמר ונשובה אז אסתייעא מלתא והדרו תרווייהו וא"כ הראיה על מדה רעה ומיושב קושי' התוס' הנ"ל. ולענין קושיתם דהוה לי' לאתויי הא דלעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנאמר שמעו דבר ה' קציני סדום י"ל ע"פ מה דאיתא (שבת י"ב ע"ב) שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (וע' תוס' שם) והשטן הוא ג"כ מלאך ואינו מכיר בלשון ארמי. והנה כאן אמר פנחס אחוה דשמואל בלשון ארמי אילו בדידיה הוה וכו' לזה לא היה יכול להביא מהא דאל יפתח כו' עכ"ל ודפח"ח ש"י: כ"ה: כי נח נפשי' דרבינא פתח עלי' ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר, נשים לילות כימים על משים לילות כימים נלע"ד לפרש עפ"י מה שהבאתי לעיל בשם הגאון בעל חיי אדם ז"ל שמפרש צדיק כתמר יפרח ע"פ מה דאמרינן אין מביאין בכורים אלא מהתמרים שבעמקים שהתמרים שבעמקים הם המובחרים וכן הצדיק המובחר הוא אשר יפרח כתמר בעמק במדת ענוה ואז כארז בלבנון ישגה ודפח"ח (ועיין לעיל תענית דף כ"ה אריכות בזה) והנה שכרו של העניו הוא שיכול לבטל גזירות רעות כמו שאחז"ל לעיל דף ט"ז ע"ב "תחכמוני" א"ל הקב"ה לדוד הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה עיי"ש, וז"ש תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר שהו' פורח כתמר בעמק במדת ענוה, ועי"כ היה בכוחו לבטל גזירות רעות, ולהפך הלילות כלומר הצרות המכונות בשם לילה, לברכות ושמחות המכונות בשם יום, וז"ש נשים לילות כימים על משים לילות כימים וא"ש: או יאמר עפ"י מה דאיתא בתמיד כ"ח, שכל זמן שהוכחות בעולם נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם:

ורעה מסתלקת מן העולם, שנאמר ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברכת טוב עיי"ש, והנה התלמידי חכמים שמקבלים פרנסתם ויונקים מן הבעלי בתים, הם אין יכולים להוכיח כדבעי כי יראים ומפחדים שעי"כ סנו להו בני מתא. ויקפצו ידם מלתת להם די מחסורם, אך ורק אותן התלמידי חכמים שמקבלים שפע יניקתם מאת ה' מן השמים ואינם נצרכים למתנת בשר ודם, הן הן יכולים להוכיח ביד חזקה ולהכות ארץ בשבט פיהם בלי מורא ופחד, וכל זמן שתוחכות בעולם טובה וברכה באין לעולם ורעה מסתלקת מן העולם כנ"ל. והנה כתוב במדרש תלפיות ענף דקל בשם המדרש שהתמר אין גידולו מסבת ששרשיו יונקים מן האדמה כשאר אילנות אלא גידולו מסבה שיונק מלמעלה ומלמעלה יורד שפע למטה בשרשים כדי שיתקיים בקרקע עיי"ש, וז"ש תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר, על צדיק שהי' יונק רק מלמעלה כמו התמר ולא קיבל שפע יניקתו מן הבעלי בתים כשאר צדיקים, ולפיכך הי' יכול להוכיח את בני דורו בפה מלא בלי שום

מורא בשר ודם, ועי"כ הביא טובת וברכה ונחת רוח לעולם, וחושך צרות רבות ורעות נסתלקו ע"י תוכחתו מן העולם, ולכן נשים לילות כימים על משים חושך הלילות כימים, כי רק לו היה אפשר לסלק הרעה וחושך הצרות מן העולם ע"י שהי' ביכולתו להוכיח ולייסר את בני דורו כדבעי וק"ל:

ובהספד על אא"ז הרב הגדול המופלג בתורה וביראה מהו' חיים יוסף דוב כהנא העללער ז"ל מס' קראסנא יע"א, אמרתי דידוע שהוא עסק בתורה תמיד הן בימי עשרו וגדולתו והן אח"כ כאשר אבד עשרו וסגולתו ובא במצב העניות ר"ל ולא נתפעל מאומה ממעמדו ומצבו אם טוב ואם רע לעולם היה תורת ה' שעשועיו ובאהבתה שגה תמיד. וז"ש תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר, על אדם כזה שהי' צדיק ועסק בתורה גם בעת שהי' פורח כתמר בגדולה ובעשירות, ועמד בנסיון העושר, וגם נשים לילות כימים על משים לילות כימים כלומר נקונן יום ולילה, על אדם כזה שהיה משים ועושה גם "הלילות" דהיינו ימי עניו ומרודו "כימים" כימי עשרו וגדולתו אשר כיום האירו לו, דכשם שעסק בתורה בימים הראשונים של עושר וכבוד כן היה דבוק וחבוק בה גם בימים האחרונים של צער ועניות, יעמד גם בנסיון העוני, תנצב"ה. [ועיין עוד לעיל בהשמטות למס' שבת ד"ה ובענין וכו' מש"ש במאמר זה עיי"ש:

ובספר מלאה קטורת מהגאון מפאקש זצ"ל מביא מאחיו הגאון מו"ה יעקב שלום סופר ז"ל שאמר בהספד על אביו זצ"ל עפ"י ווה ששמע מרבו חת"ס זצ"ל בשם רבו חסיד שבכהונה ר' נתן אדלער זצ"ל ע"פ מאמר חז"ל בחגיגה שראב"ע דרש טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהם, ואמר במכילתא (מובא בילקוט פ' בא) אשריך אברהם אבינו שראב"ע יצא מחלציך, ואמר בחגיגה אשרי הדור שר"א בן עזרי' שרוי בתוכו שאין דורו יתום. הכוונה כי באמת הקטנים מבלבלי' השומעים בשעת הדרשה אם יקחו לביהכ"נ, וטוב אם יהיו בביתם' אבל טוב למעט בשלימות עצמם כדי להמשיך לב בנים קטנים לעבודת ה' וזה מעלת אברהם אבינו ולא כחנוך (עיין הקדמת חת"ס חיו"ד) וז"ש שאין דורו יתום כי ראב"ע דרש שחביב יותר בעיני הקב"ה לתקן הדור משישגיח רק לתקן לעצמו, וגם אשריך אברהם אבינו שלמד זה ממך, וחת"ס ז"ל פירש בזה המאמר בחולין שהקב"ה מפייס ללבנה צדיקים יקראו בשמך שמואל הקטן עיי"ש, כלומר ע"י מיעוט אור הלבנה נראה אור כוכבים כפירש"י בפסוק ואת הכוכבים, וכך דרך הצדיקים ממעטים עצמן כדי להורות לעם ה' ודו"ק, ואמר צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגא, פי' התמר אינו מתגדל כארז יען שכוחו שעושה פירות, אמנם הקב"ה לא ימנע שכר טוב מצדיקים אשר עושים פירות ללמוד עם קטנים, וכארז בלבנון ישגו. וז"ש תמרים הניעו

ראש על צדיק כתמר שהיה מקטין עצמו כדי ללמוד עם אחרים וע"ד שכ' הפלא"ה ז"ל בביאור מחז"ל אם הרב דומה למלאך ה' צבאות כנודע וא"ש:

א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת א"ל אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר לויתן בחכה הועלה ומה יעשו דגי הרקק וכו' א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא, אלא מנאי אמרת, אמינא בכו לאבלים ולא לאבדה שהיא למנוחה ואנו למנחה, חלש דעתי' עלייהו אתהפיך כרעייהו וההוא יומא לא אתו לאספודי' והיינו דא"ר אשי לא בר אבין חליץ ולא בר קיפוק חליץ:

בס' שם משמואל פ' וירא מדקדק בלישנא דבר אבין דקאמר ח"ו דחכה ושלהבת וכו' ונקיט בלישני' חכה קודם לשלהבת ובדברי בר קיפוק הוא להיפוך שלהבת קודם לחכה. ועוד ממשיל מיתת הצדיק לחכה מה שלא מצינו בכל התורה. בשלמא שלהבת מצינו שפיר גבי נדב ואביהו דכתיב וכל ב"י יבכו את השריפה וגו' אבל חכה לא מצינו בכה"ת. ונראה ליישב עפי"מ דאיתא במדרש על פסוק יקר בעיני ה' המותה לחסידיו שקשה לפני הקב"ה מיתתן של צדיקים ופירש בעל ידי משה ז"ל דה"ט משום דראוי היה שתהי' מיתת הצדיקים ע"י נשיקה רק משום דכתיב גבי בעל חוב לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו, ואין רשאי הקב"ה להוציא את נשמת הצדיק ע"י עצמו בנשיקה רק ע"י שליח דהיינו מלאך המות לפיכך קשה לפניו מיתתן של צדיקים. והנה איתא במפורשים דפירשו הא דהמשיל אותו לחכה עפי"מ דאיתא באבות הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים. ופי' המדרש שמואל ז"ל הכל נתון בערבון שכל א' מישראל ערב בעד חבירו והערבות הזאת היא כמצודה פרוסה על כל החיים דהיינו על צדיקים שנתפסים בעון הדור, ולכך המשיל בר קיפוק את מיתת הצדיק לחכה היינו מצודה לרמוז שהוא לא מת בעון עצמו אלא שנתפס בעון הדור מחמת הערבות. והשתא יבואר הכל דנחזי אנן דוודאי מן הדין ראוי להיות מיתת הצדיק בנשיקה רק משום לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו צריך להיות מה"מ והתינח אם הצדיק מת בעון עצמו אז הוי דינו כמו בעל חוב דאסור לכנוס לביתו, אבל אם הצדיק מת מחמת הערבות בעד אחרים, הא קיי"ל בב"מ קט"ו ע"א לביתו אי אתה נכנס אבל אתה נכנס לבית הערב שנאמר לקח בגדו כי ערב זר, א"כ שוב ראוי להיות מיתתו בנשיקה ולא ע"י שלהבת של מלאך המות, א"כ השתא שפיר קאמר בר אבין לבר קיפוק, ח"ו "דחכה" "ושלהבת" אמינא בצדיקי דאם אתה ממשיל את מיתת הצדיק לחכה שסיבת מיתתו מחמת ערבות ונתפס לעון הדור תו לא מצות להמשיל את מיתתו לשלהבת, ולכך נקיט נמי חכה קודם לשלהבת משום דחכה היינו

סיבת מיתתו שמת בערבות ואם מיתתו בא ע"י ערבות ראוי להיות מיתתו ע"י נשיקה ולא ע"י שלהבת ודו"ק היטב עכ"ל ודפח"ח:

והא דאיתהפיך כרעייהו ולא יכלו עוד לילך, עיין באמרי שפר להגאון רש"ק ז"ל מבראד בר"פ ויחי מ"ש בזה ועפ"י דרכו נ"ל יותר דבאמת אין לדמות מיתת צדיקים לשלהבת וחכה או לאבדה כי צדיקים במיתתן קרויים חיים וכמש"כ ילכו מחיל אל חיל וכו' ולפי שהם אמרו שצדיקים אין הולכים תמיד, רק אחר מיתתם נשארו בבחינת "עומדים" ע"כ בא עליהם העונש מדה כנגד מדה שלא יכלו לילך ונשארו כבר בחייהם "עומדים "ע"ד שאמרו חז"ל כל המתעצל בהספידו של חכם (שאינו מספידו כראוי) ראוי לקברו בחייו והבן:

כי נח נפשי' דר' יוסי שפעו מרזבי דצפורי דמא:

פי' הגאון רא"פ ז"ל בס' מילי דהספידא, כלומר תחת צינורות שפע רחמים, מוריקים הצנורות דם שהוא מורה על מדת הדין. כמ"ש דם ואש ותמרות עשן: כי נח נפשי' דר' יעקב אתחמיאו כוכבי ביממא :

פי' בס' מלאה קטורת דף כ"ו, כי ע"י אור השמש נחשכו כוכבי שמים. וכאשר שקעה אור השמש נראו הכוכבים כך ע"י אדם גדול לא נראין הקטנים, וכשמת ר' יעקב נראו הקטנים וק"ל:

כי נח נפשי' דרב משרשיא טעון דיקלי שיצא:

הכוונה נ"ל דכל זמן שהי' רב משרשיא בחיים הי' מלהיב לבות בני ישראל שיגדלו את בניהם לתורה ועבודה, אבל אחרי מותו נתקלקל הדור, וטעון דיקלי, דהיינו האנשים כמ"ש כי האדם עץ השדה, שיצי, דתחת שהיו להם לגדל פירות טובים היו מגדלים קוצים, וגדלו את בניהם ללא תורה וללא מוסר ויראת ה' ותחת חטה יצא חוח וק"ל:

כ"ו:

אל תבכו למת יותר מדאי וכו' הא כיצד ג' ימים לבכי ז' להספד וכו' מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממנו:

עיין בס' תורה תמימה' פ' נח בפ' ויהי לשבעת הימים ומי המבול וגו' שהביא מימרא זו, וכתב על פירש"י דאין פירושו מרווח אבל לדעתי אפשר לפרש וכו' עיי"ש ולא ראה שכבר קדמו בזה בס' "עיון יעקב לכאן, עיין בו: בכו בכו להולך אמר רב יהודה להולך בלא בנים עיין בס' אמרי שפר מהגאון רש"ק ז"ל מבראדי (פ' שמיני) בפ' ואחיכם כל ב"י יבכו את השרפה וגו' מ"ש בביאור מאמר זה דלכאור' מנ"ל דהקרא מיירי בהולך בלא בנים עיי"ש באריכות עפי"ד הזוה"ק בפרשת שמות ועפ"י דרכו י"ל דאדרבה ה"ק

קרא שירבו לבכות ולהספיד על מי שאין לו בנים, וענין הבכי' יהי' "כי לא ישוב עוד וראה וכו' דהיינו שלא יצטרך לבוא עוד הפעם בגלגול, כדי לקיים מצות פו"ר, ועיין בס' שם משמואל (פ' חיי שרה) שזהו מסגולת ההספד והבכי' רבה שלא יצטרך הנפטר עוד להתגלגל בזה העולם, ודו"ק כי קצרתי:

כ"ח. א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומם לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת, כתבו התוס' פרה אדומה מכפרת פי' על מעשה העגל כדאמרינן במדרש משל לבן השפחה שטינף פלטרין של מלך אומר המלך תבוא אמו וכו' עכ"ל ש ועיין בס' אפיקי יהודה בדרוש מי חטאת אריכות בזה ועיין בס' "תורה תמימה" פרשת חקת שכתב לבאר דעת הסוברים דקריאת פרשת פרה הוי חיוב דאורייתא כמו קריאת פרשת זכור עיי"ש והנה לא ראה שכבד קדמו בזה הגאון מלבי"ם ז"ל בספרו ארצות החיים על הלכות ציצית עיי"ש בראש הספר, (וכבר הבאתיו והצגתיו לפניך בספרי ילקוט הגרשוני ח"ג אות פרה אדומה עיי"ש):

מתניתין נשים במועד מענות וכו':

עיין בפרש"י ושם נאמר בזה"ל:

"מתני' בלא פירוש" ולא נודע הכוונה. וכתב בספר ליקוטי שלמה, שמעתי דתיבת בלא הוא ראשי תיבות במתניתין לקמן איתא. וזה כוונת רש"י "בלא פירוש" במתניתין לקמן איתא פירוש, דמתניתין בעצמה מפרשה איזהו עינוי ואיזהו קינה:

ביאור שבעה מאמרים של הני נשי דשכנציב:

א אמר רבא נשי דשכנציב אמרי הכי "ווי לאזלא ווי לחבילא". עיין בעיני יצחק שבגליון העין יעקב לכאן, וקרוב לזה כ' באורח ישרים (ורובו ככולו כתוב בס' לשמוע בלימודים) דאם הנפטר הי' אדם רשע כיוונו בזה "ווי לחבילא" ווי להולך הזה עם משא העונות שנושא עמו בקבר, ואם הנפטר הי' אדם כשר וצדיק אמרו ג"כ בלשון הזה "ווי לחבילא" חבילא הוא משכון, והספידו ווי להמשכון הזה שנתמשכן בעבור עון הדור. ואולי י"ל עוד דחבילא היינו חבורה שנקשרים זה בזה בחבלי אהבה וידידות, וכלשון חז"ל נתפרדה החבילה דהיינו החבורה. וירמוז למ"ש חז"ל בשבת ק"ו אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה עיי"ש, וז"ש "ווי לאזלא" ווי להולך, וגם ווי לחבילה" יען שכולם צריכים לדאוג ולירא במות אחד מן החבילה וק"ל:

ב נשי דשכנציב אמרי אמרי גוד גרמא מככא (פירש"י נפלו הלחיים) ונמטי מיא לאנטיכי (פירש"י כלומר הדרי מיא למפרע כלפי מעלה). וכתב המרש"א ז"ל פרש"י אינו מובן לי. ולפענ"ד נראה כוונת רש"י ז"ל כי מי שנפלו לו לחייו ושיניו ואינו יכול לאכול, צריך

לזונו במים שמבשלים באנטיכי קאפע"ע וטהע"ע וכדומה, וכן הנפטר שוב אין יכול ליזון עצמו במאכלים גשמיים, כי נפלו לחייו ושיניו, ועל כן אין יכול לחיות בעוה"ב אלא ממי התורה, כמחז"ל אין מים אלא תורה, כי התורה היא מזונו ולחמו בעולם הנשמות וכמו שהלחם הוא מזון הגוף בעוה"ז כן התורה היא מזון הנפש בעוה"ב וממנה תיזון ותחי' וז"ש "גוד גרמא מככא" עכשיו בעת פטירתו אין יכול לזון עצמו במאכלי הגוף כי נפלו לחייו ושיניו, ועל כן "ונמטי מיא לאנטיכי" צריך לאמטויי מים של תורה דהיינו מזון רוחני, לאנטיכי שממנו יזון עצמו בעוה"ב, וז"ש רש"י כלומר הדרי מיא למפרע כלפי מעלה, פי' המים של תורה ששתה ולמד בעוה"ז, חוזר למפרע כלפי מעלה, להיות חי וניזון ממנו בעוה"ב, וא"ש בעזהי"ת (ג) נשי דשכנציב אמרי שיול אצטלא דמלתא לבר חרי דשלימא זוודיה:

כ' באורח ישרים הנ"ל, כלומר כל אחד מהעומדים לפני הנפטר יראה להשאיל ממעשיו להנפנטר הזה. והוא כי מהמצות שהאדם עושה נעשה לבוש יקר להנשמה בעוה"ב (עיין ילקוט הגרשוני ישעי' בשם יד יוסף על הפסוק כי צו לצו צו קו לקו קו לקו וגו' עיי"ש), ובזה שמתעוררים בהספדו ועושים תשובה או נותנים צדקה או לומדים משניות לזכות נשמת הנפטר בזה יש לה תועלת גדולה אחר המות בשעה שהוא בעצמו אינו יכול לזכות עוד את נשמתו באיזה מצוה, והיו אומרות עליו כי כל אחד מהעומדים סביב למטתו יראה להשאיל איזה דבר מצוה לזכות בזה נשמת הנפטר ולעשות לה לבוש יקר. וז"ש "שיול אצטלא דמלתא לבר חדי", להנפטר אשר הוא עתה בעצמו בן חורין ממצות כמאמר חז"ל במתים חפשי וכו' "דבשלמא זוודיה" כי מעתה לא יכיל עוד להכין צדה לנפשו לאורתא רחיקא וזוודא קלילא:

ובספר רמת שמואל מהדרשן ר' יצחק אלי' לאנדא מווילנא (הספד על הגאוון בעל הגהות וחדושי הרש"ש ז"ל (כתב דנימוס העולם כאשר העדה שולחים איזה מליץ להמלך. ובלתי ספק המה בוחרים המובחר שבעדה בכל המעלות, אז אף שהאיש הנבחר הוא עשיר גדול, ולא ירע עינו בתתו מכיסו ההוצאה, עכ"ז מחוק הדרך ארץ אשר העדה יתנו לו מקופת הצבור די מסת ההוצאה, למען יקרב דעתו אליהם וישתדל לטובתם בכל לב. כן עד"ז כאשר מת הצדיק הוא הנשלח מן העדה למלך צבאות לבקש על נפשם לטוב להם, ואף שהוא צדיק ויש לו על הוצאת הנסיעה מצדקותיו ומעשיו הטובים, עכ"ז מהראוי אשר הדור יתנו לו דורון משלהם לבוש יקר לעמוד בו לפני המלך למען יזכור אהבתם להשתדל לטובתם, והלבוש יעשה מהתשובה אשר ישובו במותו ובהספדו, וז"ש "שיול אצטלא דמלתא שאלו ותנו לבוש יקר "לבר חרי" [כמאמר חז"ל באבות פ"ו אין

לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה] שמת, אף "דשלימא" לי' זוודא, שיש לו הוצאת הדרך מעצמו"בשלימות", דעי"ז יוסיף אומץ לבקש רחמים עלינו ועל כל העדה להיות קץ לגלותנו ולצרת נפשינו עכ"ל ודפח"ח ש"י: (ד) נשי דשכנציב אמרי עטוף וכסו טורי דבר רברבי ובר רמי הוה נלע"ד הכוונה, דידוע דהצדיקים נקראים הרים ע"ש שהם גבוהים וגדולים במעלה משאר בני אדם, ולכך אמרו, כשמת אדם צדיק שהי' בן גדולים ובן גבוהים, שגם הצדיקים הנקראים הרים, ירימו קול נהי עליו, ויתעטפו ויכסו עצמם בבגדי אבל, לפי דע"י שהי' בן גדולים ורמים, היה לו זכות אבות, ותפלתו היתה נשמעת יותר מתפלת שאר צדיקים, וז"ש עטוף וכסו "טורי" יען, דבר רברבי ובר רמי הוה, וק"ל:

ה נשי דשכנציב אמרי אחנא תגרי (אחינו הסוחרים) אזבוני מיבדקי: עיין בעיני יצחק שבגליון העין יעקב לכאן, ועיין עוד בס' אורח ישרים, ובס' דברי שאול על אגדות הש"ס לכאן מ"ש בזה. ולפענ"ד המאמר כפשוטו עפ"י מה דאיתא בשבת דף ל"א בשעה שמכניסין את האדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה עיי"ש, וע"ז יתאונן אדם חי אוי לנו מיום הדין, כי המשא ומתן באמונה היא א' מעבודות קשות שבמקדש ה' והיכל התורה, וכמו שהמליץ המהרש"א ז"ל במאמר מקשה אחת זהב טהור' דמצות שב"א למקום קל לקיימם, אבל זאת האחת קשה מאוד, להיות לאדם זהב טהור בלי סיג גזל וגניבה ואונאה ורבית ר"ל, וע"ז אמרו כשמת אדם סוחר "אחנא תגרי אזבוני מיבדקי" אחינו הסוחרים. על הזבין וזבין, כלומר מקחם וממכרם ומשאם ומתנם, הם נבדקים ונשאלים בעולם העליון, נשאת ונתת באמונה, והיאך יוכלו לעמוד ביום תוכחה, לכן החי יתן אל לבו, להיטיב דרכיו ועניניו במסחר ומשא ומתן, למען לא ייעול בכיסופא קמי מלכא קדישא יתיש' וק"ל:

ו נשי דשכנציב אמרי רהיט ונפיל ואמברי זיפותא יזיף:

נלע"ד הכוונה, דהאדם רהיט ורץ כל ימיו אחר פרנסתו שיהי' לו לחם לאכול ובגד ללבוש, ולבסוף הולך ערום מן המצות בלא לבושי יקר להנשמה בעוה"ב, והוא מוכרח ללות ולהשאיל לו כתנות אור לנשמתו מאת העומדים סביב למטתו וכמש"ל על המאמר חשיול אצטלא דמלתא לבר חרי דשלימא זוודיה" עיי"ש, וז"ש רהיט ונפיל ואמברי זיפותא יזיף, כצומר רץ כל ימיו אחר לחם לאכול ובגד ללבוש, ועתה נפל והולך ערום בלא לבושי יקר לנשמתו, ורק אמעברא במקום מעברות מעוה"ז לעוה"ב טרם יושלך עפרו לקבר, זיפותא יזיף מוכרח ללות ולשאול אצטלא דמלתא מאת העומדים סביב למטתו, ורק הלבוש שמשאילים לו אחרים הוא שמלתו לאורו ולא הלביש שעשה לו בעצמו בחיים חיותו, וכדאי בזיון וקצף, וק"ל:

ז נשי דשכנציב אמרי מותא כי מותא ומרעין חיבוליא, (בע"י הגירסא מותא כמותא ומרעא חיבוליא ובגמ' איתא ומרעין חיבוליא), ופרש"י האיסורין הן בבית, ודבריו מחוסרין הבנה, והביא בהגהות מהר"ר כבי חיות ז"ל בשם רבו הנאון מהו' אפרים זלמן מרגליות ז"ל, כי ט"ס נפל בדברי רש"י ז"ל, וצ"ל היסורין הם רבית כי חיבוליא תרגום של נשך, ואמרו נשי דשכנציב כל אדם מת, ומרעין, היינו היסורין הם חיבוליא היינו רבית, והמדפיסים הציגו תחת רבית תיבת בבית וזה אמת ושוב מצא כן בערוך וכו' עיי"ש:
ולפי גירסת העין יעקב הנ"ל נלע"ד עפ"י משאחז"ל שכל המלוה ברבית אינו חי בתחיית המתים, ועיין בבעל הטורים פ' בהר (סימן כ"ה פסוק ל"ו) עיי"ש, וז"ש מותא כמותא כלומר כל אדם מת, אבל יש עוד תקוה שיקום ויעמוד לגורלו לקץ הימין, אבל "ומרעא חיבוליא" רע ומר אם הלוה ברבית דהיינו חיבוליא, שאז לעולם לא יקום מקברו ומיתתו תהי' מיתת עולם ר"ל, וק"ל. (ובזה נתבארו בעזהי"ת כל השבעה מאמרים של הנשי דשכנציב, אשר בלתי ספק כוונה עמוקה טמון בדבריהם, דאל"כ הני נשי במאי קא זכיין שהובאו דבריהם לזכרון בהיכל ה' הגמרא הקדושה]:
סליק מסכת מועד קטן בס"ד:

ילקוט גרשוני על מסכת חגיגה

ב. סומא באחת מעיניו פטור מן הראיי':
פירש בס' נועם אלימלך, דכל זמן שאדם אינו מכיר שפלות עצמו אינו יכול להכיר גדולת הבורא ית' ולכן נתן הבורא ב"ה לאדם ב' עינים, כדי שבאחד יראה שפלות עצמו, ובב' יראה גדולת הבורא, אמנם הסומא בא' מעיניו שאינו רואה שפלות עצמו פטור מן הראיי' שעיקר תכלית הראיי' כדי להתבונן בגדולת הבורא ודפח"ח:
ד:
רב הונא כי הוה מטי להאי קרא יראה יראה בכי אמר עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו דכתיב כי תבאו לראות פני וגו':
כתב הגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים וז"ל. פי' דרב הונא ס"ל כרבנן דסומא בא' מעיניו חייב, וא"כ קרא דיראה יראה אין לימוד רק שכביכול מצפה לראות כל זכורך עכ"ל, (וע' במהרש"א ז"ל לכאן), ועפ"י דבריו הנה נתחזקה ביותר קושי' הגאון בעל מנחת חינוך ז"ל במצוה ת"צ מדוע פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' חגיגה ה"א כריב"ד משום ר"י דסומא בא' מעיניו פטור מראיי', מאחר דרבנן פליגי עליו דר"י א"כ יחיד ורבים הלכה כרבים (וכמ"ש בטו"א באבני שוהם לחגיגה ב' ע"ש), ולדברי החיד"א ז"ל דגם רב הונא

ס"ל כרבנן תיקשי ביותר היאך פסק הרמב"ם ז"ל דלא כרבנן וגם דלא כרב הונא וצע"ג שו"ר דאולי יש ליישב בזה דעת הרמב"ם ז"ל שם דמפיק לי' מפסוק בבוא כל ישראל ליראות (כתיב לראות וקרינן ליראות) כשם שהן באין להראות כו' כך הם באים לראות כו', והקשה הלח"מ למה כתב פסוק דבבא כל ישראל לראות ולא כתב פסוק הנזכר בגמ' מיראה יראה עיי"ש. ולפי הנ"ל ניחא דמפסוק יראה יראה אין ראי' די"ל כרב הונא שכביכול מצפה לראות כל זכורך. לכן יליף לי' הרמב"ם ממאי דכתיב עוד הפעם בבוא כל ישראל לראות ליראות דאייתר לדרשא כשם שהן באין להראות וכו' דזה שכביכול מצפה לראות כל זכורך כבר נשמע מיראה יראה, וא"כ ממילא מיושב נמי קושי' המנחת חינוך די"ל דטעמא דרבנן דפליגי על ר"י היינו נמי מטעמא דרב הונא. א"כ ממילא א"א לפסוק כרבנן דהא איכא עוד פסוק אחר דבבוא כל ישראל ליראות ודו"ק כי קצרתי:

רבי אלעזר כי הוה מטי להאי קרא בכי ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו בפניו, ומה תוכחה של בו"ד כך, של הקב"ה לא כ"ש ובמדרש רבה פ' ויגש איתא יוסף קטנן של שבטים הי' וכו' (ומובא כאן בפי' הרי"ף ז"ל) ועיין מ"ש בזה בתל תלפיות משנת תרע"ב לפ"ק אות נ"ח בשם מר ידידי הרבני הה"ג מהו' צבי פריעדמאן נ"י מברעזאווא ודפח"ח. ועיין בספר עיון יעקב שהקשה על הגמ' מה ק"ו הוא זה הלא כתיב בש"ב נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה והניח בצ"ע. ולפימ"ש בעץ יוסף בכאן בשם כזה"ק כי ביום הדין יסתמו טענותיו כלפי המקטריגים בב"ד של מעלה א"ש:

ה. רבי יוחנן כי הוה מטי להאי קרא בכי והי' כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות תקנה יש לו:

פירש המגיד מדובנא ז"ל כי מלת תמצאן רומזת על רעות וצרות מחודשות, וע"כ ר"י כי מטי להאי קרא בכי ואמר, עבד שרבו ממציא לו רעות כלום תקנה יש לו כלומר המעט ממנו להתיסר ביסורים המוכנים והעומדים מאז, עד שירמז הכתיב עוד צרות חדשות וק"ל:

ריב"ח הוה קאי בי קיסר אחוי לי' האי צדוקי עמא דאהדרינהו מרי' לאפי מיני' אחוי לי' ועוד ידו נטוי' עלינו וכו':

עיין בס' "נגיד ונפיק על הגדה של פסח מידידי הגאון רבי בנימין גיטלזאהן נ"י מקלעווועלאנד יע"א בדף כ"ז כ"ח מדפי הספר ביאור נעים על מאמר זה עיי"ש וינעם לך:

ואם תשמעוה במסתרים תבכה נפשי וכו' מקום יש לו להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו:

נלע"ד הכוונה שהקב"ה בוכה על שהוא מוכרח להסתיר השגחתו על ישראל בהנהגה טבעיית, ואינם כדאים שיתנהג עמהם בהנהגה נסיית גלוי לעיני כל העמים, וז"ש מקום יש לו להקב"ה שבוכה בו "ומסתרים" שמו. וק"ל:

(ובמק"א כתבתי, דרוב ני אדם נראים בגלוי ליראים ושומרי תורה, אך בסתר במקום שאין רואה, שם עושים כל תועבות ה', וז"ש מקום יש לו להקב"ה שבוכה בו "ומסתרים שמו, כי הקב"ה צופה כל הנסתרות ויודע מה שעושים בסתרי חושך, ועל זה הוא בוכה. וק"ל:

שלשה הקב"ה בוכה עליהם בכל יום על מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק ועל מי שא"א לו לו לעסוק בתורה ועוסק וכו':

והקשה מהרש"א בד"ה ועל שא"א וכו' מה בזה טעם לבכי' ואדרבה הו"ל לשמוח על כך. ושמעתי לפרש עפ"י מ"ש הטו"ז באו"ח סי' מ"ז בברכת לעסוק בדברי תורה דעסק היינו הפלפול ומשא ומתן של הלכה עיי"ש. אמנם הפלפול ניתן רק לבעלי מוח שיכולים לפלפל ולחדש ח"ת אבל אותן שמוחם חלוש ואטום ואין יכולים לפלפל ואעפי"כ טורחים ומייגעים עצמם ללמוד דרך פלפול הם מבלים זמנם להבל וריק ויותר טוב הי' להם ללמוד דף גמ' ותוס' וסימן טור וב"י וכדומה למען דעת דיני התורה כפשוטן בלי שום פלפול. וז"ש שבוכה הקב"ה על מי שא"א לו "לעסוק" בתורה דרך פלפול ומשא ומתן של הלכה ואעפי"כ עוסק", ונמצא שהוא מבלה זמנו היקר ללא תכלית. וק"ל:

י. היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו וכו' אמר שמואל אי הואי התם הו"א להו מילתא דעדיפא מדידהו שנאמר לא יחל דברו הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו אמר רבא לכולהו איתי להו פרכא בר מדשמואל וכו' היינו דאמרי אינשי טבא חדא פלפלתא חריפא ממלא צנא דקרי עיין מ"ש לעיל במגילה דף ז' ליישב הלשון פלפלתא חריפא שמצינו שם ג"כ, ודקדקתי מה פלפול חריף יש בדברי שמואל עיי"ש, והנה כאן נמי יש לדקדק כנ"ל, ויש ליישב עפ"י מ"ש בס' דבר שאול על אגדות הש"ס לכאן שהקשה על שמואל דיליף מקרא דלא יחל דברו וכו' א"כ אמאי קאמר התנא דמתני' היתר נדרים פורחין באויר ואין להם ע"מ שיסמוכו והא שמואל קרא קדריש ומשמעותו הוא כן, (וע' במהרש"א ז"ל לכאן מ"ש בזה,) ותירץ עפ"י הגמרא גיטין פ"ג ע"ב היכן מצינו שזה אוסר וזה מתיר ופריך מנדרים דנודר אוסר וחכם מתיר ומשני הא א"ר יוחנן אין חכם מתיר כלום אלא בחרטה עיי"ש, ונמצא מצד הסברא ראוי יותר שזה הנודר יתיר לעצמו, ונמצא מה שהחכם מתיר זה גזה"כ ואין לו ע"מ שיסמוך, וזה דקאמר הוא אינו מוחל ואחרים מוחלין לו, והיינו שזה גופא תימה, שלמה יוכלו אחרים להתיר מה שזה אוסר. ועכ"ח בשביל חרטתו של זה, וא"כ יהי' נאמן על עצמו שנתחרט באמת, ועכ"ח

דחידוש הוא. ובזה נתיישב מה שהקשו התוס' איך אמר דשמואל לית לי' פרכא הא דרשינן בנדרים ט"ז ע"ב אבל מיחל הוא חפצי שמים. ולפמ"ש א"ש דכל הטעם שאינו מוחל לעצמו הוא משום דחיישינן שיקיל לעצמו וידמה בלבו שמתחרט באמת ואינו כן (ובמק"א הארכתי בזה) וא"כ לחפצי שמים אנן סהדי שמתחרט באמת וא"כ דא ודא אחת הוא ודו"ק עכ"ל עיי"ש וא"כ י"ל דהיינו פלפלתא חריפא שיש בדברי שמואל וא"ש:
ועד"ז י"ל עוד דכבר נודע שיטת המבי"ט סי' צ"ח דמדאורייתא מהני שאלה לחכם אף בלא פתח וחרטה דהתורה אמרה לא יחל דברו הוא לא יחל אבל אחרים מוחלים כפי חפצם ורצונם בלא פתח וחרטה ורק מדרבנן בעי פתח וחרטה ע"ש, (ומה שקשה מסוגי' דגיטין פ"ג הנ"ל עיין שיח יצחק להגאון ר"י שמעלקיס ז"ל דף י"ג ע"ד שתירץ בטוב טעם וכבר מובא בספרי ילקוט הגרשוני ח"א אות היתר נדרים ע"ש), ולפי"ז מיושב קושי' הדברי שאול הנ"ל דלשמואל דקרא קדריש לא יחל דברו וכו' א"כ אמאי קאמר התנא דמתני' היתר נדרים פורחין באויר ואין להם ע"מ שיסמוכו, דז"א דלפי הנ"ל ה"פ דמתני' היתר נדרים בפתח וחרטה דוקא פורחין באויר ואין להם ע"מ שיסמוכו דכיון דהתורה אמרה לא יחל דברו הוא לא יחל אבל אחרים מוחלים כפי חפצם ורצונם אף בלא פתח וחרטה א"כ מדוע בעינן בהיתר נדרים פתח וחרטה דוקא ועל זה הוא דקאמר תנא דמתני' דאין להם ע"מ שיסמוכו, [ומדויק בזה פרש"י ז"ל דבמימרות התנאים כתב דמתירין ע"י פתח וחרטה, ובמימרא דשמואל לא הזכיר כלל מפתח וחרטה, אלא הוא הדבר אשר דברתי, דלשמואל באמת לא בעינן מדאוריית' פתח וחרטה כלל, וע"ז הוא דקאמר תנא דמתני' היתר נדרים בפתח וחרטה דוקא פורחין באויר ואין להם ע"מ שיסמוכו מדאוריי' אלא הכל רק מדרבנן כנ"ל בשם המבי"ט], ומעתה י"ל דהיינו פלפלתא חריפא הטמון בדברי שמואל וא"ש ודו"ק: י"ב. ב"ש אומרים שמים נבראו תחלה ואח"כ ארץ כו' וב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים:
וכתב בס' "עיון יעקב" דב"ש אזיל לשיטתו דסבר נוח לאדם שלא נברא לכך איחר בבריאתם כי אקדומי פורענות לא מקדמינן, משא"כ ב"ה לשיטתם דס"ל נוח לאדם שנברא לכך ס"ל דצרכי בני אדם נבראו תחלה וק"ל עכ"ל:
ולפ"ז צ"ל דאחר שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא והסכימו ב"ה לדברי ב"ש ה"נ חזרו ב"ה והסכימו לדברי ב"ש דשמים נבראו תחלה:
ומה מאוד מיושב בזה תמיהת הגאון רבי ישעי' פיק ז"ל בתמיד דף ל"ב ע"א דזקני הנגב השיבו לאלכסנדר מוקדון שמים נבראו תחלה, ותמה הגאון הנ"ל מדוע אמרו כב"ש ולא

כב"ה. ועיין בס' דברי שאול לכאן שנדחק בזה], ולפי הנ"ל ניחא דהא אחר שנמנו וגמרו נוח לאדם שלא נברא גם ב"ה הודו לב"ש דשמים נבראו תחלה וא"ש בריוח בעזהי"ת:
במתניתא תנא אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זה בזה ועשה מהן רקיע, וכ' בס' תורה תמימה פ' בראשית, וענין הבלילה מאש וממים י"ל דרומז וכו' עיי"ש:
ופלא שלא ראה שכ"כ כן המהרש"א בכאן שהכוונה ע"ש ב' מדותיו הדין והרחמים ששתפן וברא מהן השמים עכ"ל ויתכן לומר עוד עפ"י מ"ש רז"ל דבחידושי דאורייתא שהאדם מחדש לאמיתה של תורה הוא בורא רקיעים חדשים וע"ז נאמר לברוא שמים חדשים. והנה פלפולא דאורייתא נצמח ממה שבוללים חריפות ובקיאות כאחד וזה ענין אש ומים שאחז"ל שהתורה נמשלה לאש דכתיב הלא כה דברי כאש, ונמשלה למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים, ושניהם אמת דלימוד החריפות הוא נמשל לאש ולימוד הבקיאות הוא נמשל למים, וז"ש אש ומים מלמד שהביאן הקב"ה וטרפן זב"ז ועשה מהן רקיע והבן:
י"ג. במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל אל תחקור במה שהורשת התבונן אין לך עסק בנסתרות בילקוט הגרשוני לאו"ח סי' קנ"ה הבאתי פירוש ע"ז בשם ס' קטן הנקרא כנסת הגדולה, כלומר שיסתכל ויתבונן במה שהורשה לו ללמוד והיינו חלק הנגלה, ויראה שאיננו בקי בו, ומזה יבין אם בחלק שהורשה לו עלתה לו כך, בחלק הנסתר שלא הורשה לו עאכו"כ, וז"ש במה שהורשית התבונן, ומזה תבין כי אין לך עסק בנסתרות ודפח"ח, (ידידי החכם מהו' יונתן כ"ץ שטראסעסר נ"י מבודאפעסט אמר לי ששמע זאת בילדותו בשם הגאון ר' ברוך פרענקיל זצ"ל), ועיין בשו"ת חוות יאיר סי' ר"ט אם יש לקרב או לרחק לימוד הקבלה עיי"ש, ועיין במהרש"א ז"ל לכאן בד"ה א"ל לא קשאי וכו' עיי"ש ואין להאריך:
אמר רבא כל מה שראה יחזקאל ראה ישעי' למה יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך למה ישעי' דומה לבן כרך שראה את המלך:
פי' בס' דברי שאול דישעי' היה עוד בהיות המקדש על מכונו וגבולו ובני ציון היקרים במקומם ע"כ לא היה צריך לצייר כ"כ רוממות האלקים כי האנשים הבינו את רוממותו ותוקפו וגבורתו אבל יחזקאל דומה לבן כפר היינו למי שיושב בכפר שאין שם אנשי המענה והם לא ידעו ולא יבינו דקות הענין כי אם בהגשימם להם בדברים גסים וז"ש דומה לבן כפר לא שיחזקאל היה בן כפר וז"ב ודו"ק עכ"ל:

וכבר קדמו בזה הגאון חיד"א ז"ל בפתח עינים וז"ל, לווה יחזקאל דומה לבן כפר וכו' פרש"י לפחיתות יחזקאל, והעיקר לפחיתות אנשי דורו או אנשי מקומו שצריך לספר להם כל לשון רחבה וארוכה. לקוטי ר"ב בשם גליון עכ"ל:

י"ד. כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעי' הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם וכו' ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד הדקדוקים במאמר זה רבו כמו רבו וראיתי לקצת מפורשים דישעי' הנביא ע"ה היה מצטער ודואג פן יענשו גם הצדיקים וזקני הדור יען שלא הוכיחו את בני דורם ולא מיחו בהם ובעבור זה יתפסו בעון הדור וכמו שאחז"ל בשבת דף נ"ד כל מי שאפשר למחות באנשי עירו נתפס וכו' כל מי שאפשר למחות בכל העולם כילו נתפס על כל העולם כולו עיי"ש, ולכך לא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן א"כ לא יבוא עונש על צדיקים וזקני הדור דכיון שבני דורם מבזים אותם ולא נשמע קולם א"כ לא אפשר להם למחות בהם, ממילא רק נפש החוטאת היא תמות, ונקי וצדיק לא יתפס בעון הדור. ובדמשק אליעזר לספר דברים הביא בשם חמיו הגאון בעל שו"ת הריב"א ז"ל לפרש בזה הפ' בפ' האזינו "כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב" כלומר כי ידין ה' עמו על דרכם הרעה, אז ועל עבדיו הצדיקים יתנחם, יהיה מנוחם" ולא יכעס אף ה' גם עליהם, יען כי יראה כי אזלת יד, אין להם שום כח וממשלה לעצור אותם, אפס עצור ועזוב, כולו סג יחדיו נאלחו וכו' עיי"ש דפח"ח: ויתכן לפרש עוד עפ"י מ"ש ביערות דבש ובלוחות עדות, דעונש שהוא שלא כדרך הטבע הוא בא בהשגחה מכוונת מאתו ית' וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד לסליחת עין ולכפרת פשע, אבל עונש בדרך הטבע י"ל שהוא בא בהסתרת פנים שמוסרו השי"ת אל הטבע למשול בו ומסלק ממנו השגחתו, וזה רע ומר מאוד ר"ל כי עונש כזה אינו בא לנקות כתמים ולכפר אשמים יעו"ש. ולכן בכל העונשים והקללות שקלל ישעי' הנביא את ישראל הי' מצטער מאוד כי חשב שהם באים ע"י הסתרת פנים וסילוק ההשגחה העליונה, וזה רע ומר מאוד ר"ל, ועל כן לא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, שזהו עונש שלא כדרך הטבע, יען כי מוטבע בטבע כל אדם לכבד ולהדר פני זקן ונכבד, וכיון שהוא עונש שלא כדרך הטבע, ממילא הוא בא בהשגחה מכוונת מאתו ית', וא"כ הוא לברכה ולא לקללה ומיושבים כל הדקדוקים וא"ש:

ט"ו. יצתה ב"ק ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאחר אמר הואיל ואיטרידו לי' להההוא גברא מההוא עלמא ליפוק וליהני בהאי עלמא כתב בס' עיון יעקב. אע"ג דלא ידע דאתקרי שמיה אחר מ"מ כיון שהוא שמע הקול ידע שעליו נאמר כדאמרינן בתענית

אצל אילפא ור' יוחנן מדשמע ר' יוחנן ש"מ לדידי' וכו' עכ"ל ולא אדע מנ"ל דיצתה ב"ק בזה הלשין חוץ "מאחר" הא י"ל דיצתה ב"ק ואמרה שובו בנים שובבים חוץ מאלישע בן אבויה, אלא דהגמרא קיצרה בלשון, יען דכבר נקרא אחר ע"ש אותה זונה שאמרה אחר הוא כמבואר בגמ' כאן, אבל באמת הב"ק אמרה שמו בפירוש כנלע"ד:

ת"ר מעשה באחר שהי' רוכב על הסוס בשבת והי' ר"מ מהלך אחריו ללמוד תורה מפיו אמר לו מאיר חזור בך שכבר שערתי בעקבי הסוס עד כאן תחום שבת א"ל ואף אתה חזור בך וכו':

קשה למה לא אמר לו ר"מ תיכף שלא ירכוב בשבת ? ותירץ בס' כרם שלמה לאו"ח סי' ער"ה עפ"י מה ששמע בשם גדול אחד דאם א' רוכב וא' מהלך אצלו להזכירהו שלא יחתוך זמורה מיתר לרכוב בשבת א"כ לפי"ז א"ש דעד עתה היה ר"מ מהלך אחריו א"כ לא חיישי' שמא יחתוך זמורה אך עתה שאמר לו אחר שיחזור לאחוריו שכבר הוא תחום שבת א"כ אם ירכוב עוד שפיר יש לחוש לחתיכה זמורה לכך א"ל ואף אתה חזור בך וק"ל. (ועיי"ש שמסיים על זה בזה"ל אך אין למדין הלכה מזה עכ"ל) ולפענ"ד יש לומר בפשיטות דהנה איתא בביצה ל"ו ע"ב ולא רוכבין ע"ג בהמה גזירה שמא יצא חוץ לתחום (פרש"י מתוך שאינו מהלך ברגליו אינו רואה סימני התחומין) ופריך שמע מינה תחומין דאורייתא (מדגזור רכיבה אטו תחומים) אלא גזרה שמא יחתוך זמורה עיי"ש, והתינח לדידן דס"ל תחומין דרבנן אבל לר"מ דס"ל בעירובין ל"ה ע"ב תחומין דאורייתא, א"כ הדרינן לסברא קמייתא דרכיבה אסור משום גזירה שמא יצא חוץ לתחום, וכפרש"י הנ"ל, אבל באחר שידע לשער תחומין בעקבי הסוס א"כ הי' מותר לרכוב דאצלו לא שייך גזירה הנ"ל, ולכך לא אמר לו ר"מ תיכף שלא ירכוב בשבת, אבל לאחר שא"ל עד כאן תחום שבת ואעפי"כ רצה לרכוב חוץ לתחום, שפיר אמר לו ר"מ ואף אתה חזור בך, דחוץ לתחום וודאי דאסור לרכוב וא"ש ודו"ק:

ור"מ היכי גמר תורה מפומי' דאחר והא אמר רבב"ח אר"י מ"ד כי שפתי כהן וכו' אם דומה הרב למלאך ה' צבאות וכו' אר"ל ר"מ קרא אשכח ודרש הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, ר"ח אמר מהכא שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וגו', קשו קראי אהדדי לא קשיא הא בגדול הא בקטן כתב הרמב"ם פ"ד מה' תלמוד תורה ה"א הרב שאינו הולך בדרך טובה אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שובו למוטב, ועיין בש"ך יו"ד סי' רמ"ו סק"ח שהקשה דהו"ל לרמב"ם לחלק בין גדול לקטן ותירץ דבזמן הזה כולם נחשבים קטנים, ובס' כרם שלמה העיר דכבר קדמו בתירוץ זה הלח"מ על הרמב"ם שם ונדחה

בשתי ידים מטעם דהלא הרמב"ם מביא גם הדינים שינהגו בכל זמן אפילו אחר ביאת משיחנו בעזהי"ת וא"כ הי' לו לפרש' ולפענ"ד נראה להצדיק את הצדיק בעל הש"ך ז"ל דקושי' זו לק"מ, דהא כתבו בתוספות ישנים יומא דף י"ג בד"ה הלכה כר' יוסי, דבימות המשיח יהיו כולם צדיקים עיי"ש, וא"כ לא יראה ולא ימצא בכל גבול ישראל רב שאינו הולך בדרך טובה, וא"כ לא נ"מ בדין זה לימות המשיח אלא בזה"ז, וע"ז שפיר קאמר הש"ך ז"ל דבזה"ז כולם נחשבים קטנים וא"ש:

[ועיין בגאון יעקב שבגליון העין יעקב לכאן מש בזה]:

כ"ז א"ר אבוה א"ר אלעזר ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן קו"ח מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדות האש היא הסך מדמה אין אור שולטת בו ת"ח שגופן אש דכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' עאכו"כ:

כ' בלקוטי שלמה בשם ס' נ"ח דלכאורה ל"ד לסלמנדרא דכולה תולדות אש אבל ת"ח רק הפנימית אש כמ"ש ותורתך בתוך מעי אבל לזה סמך לדין הקדום דצפוי בטל לכלי ונחשב כולו אש ודפח"ח. והנני מעתיק לך מה שנדפס בשמי בעזהי"ת בתל תלפיות משנת עתר אות קס"ט ציון פ' בענין סלמנדרא על הקושיא המובא בשו"ת יד יצחק ח"ג סי' ר"א בפרש"י חולין קכ"ז ע"א דסלמנדרא הוא שרץ הנוצר ע"י כשפים א"כ גם בלא קרא ידענו דאסור מלא תאכל כל תועבה, ופלא גדול על הגאון ז"ל שמטפל עצמו בקושיות כאלה שהם שיבוש גמור דהא צריך למינהו לרבות סלמנדרא שגם הוא מטמא כשרץ וזה לא ידעינן כלל מל"ת כל תועבה, ועיין בפרש"י בחומש פ' שמיני וזה לכם הטמא כל טומאות הללו אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס במקדש עכ"ל ואין כאן אפילו ריח קושיא:

ועל סתירת רש"י, דבחולין קכ"ז פירש שרץ הנוצר ע"י כשפים, ובסנהדרין ס"ג ע"ב פירש חיה קטנה הנוצר מן האש, כתב בשו"ת יד יצחק הנ"ל דשניהם אמת ויש שרץ הנוצר מן האש וכן יש כזה הנוצר ע"י כשפים שניהם נקראים בשם סלמנדרא ונלע"ד דבזה מיושב שפיר למה בסנהדרין פרש"י שנוצר מן האש ובחולין פרש"י שנוצר ע"י כשפים, לפי דבסנהדרין קאמר דאמו של חזקיה סכתו סלמנדרא והקשה בענף יוסף שעל העין יעקב חולין קכ"ז הא קיי"ל דם השרץ טמא וא"כ היה חזקיה טמא שרץ דודאי האי דם לא יוכל לסלקו ממנו דאל"כ מה פעולה עשתה אמו של חזקי' כיון דבעלה אחז יכול לסלקו ממנו אחר רחיצה וכו' ותירץ בס' רמת שמואל דאפשר דשאני סלמנדרא כיון דבא מן אש אינו מקבל טומאה ומטמא כאש דמה אש אינו מקבל טומאה עיי"ש א"כ י"ל דמכח האי קושיא פרש"י בסנהדרין דאמו סכתו לדם סלמנדרא שנוצר מן האש דדינו

כאש ואינו מטמא ולפיכך לא היה חזקיה טמא שרץ. אבל בחולין דאמר ר"ע דסלמנדרא מטמא כשרץ א"כ עכ"ח לא בסלמנדרא הנוצר מן האש קמיירי דהא זה הוי כאש ואינו מטמא לכך פירש"י דר"ע מיירי במין סלמנדרא הנוצר מן האור מעצי הדס ע"י כשפים, וזה כיון דכח כשפים מעורב בו ולא בא מן האש לבדו, שפיר מטמא כשרץ וא"ש. [ומה שפירש"י סוף חגיגה דנוצר מן האש היינו משום דקאי על הגמרא שם דקאמר ומה סלמנדרא שתולדות אש היא הסך מדמה וכו' ת"ח שכל גופן אש וכו' א"כ עכ"ח מיירי בסלמנדרא שנוצר מן האש בלבד ולא ע"י כח כשפים דאל"כ א"א למילף קו"ח לת"ח דהא שם הכשפים גורמים ולא האש לבדו וק"ל], והנה ראיתי בספר אחד כוונת התוס' סוף חגיגה. סלמנדרא החולד והעכבר תי כרכושתא וסלמנדרא וכו' אין האור שולטת בו וכו' וקשה דילמא לכן לא שלט האור במזבח הזהב משום דסכו אותו בדם סלמנדרא, לכך כתבו התוס' החולד והעכבר וכו' וא"כ הוי שרץ וא"א להביא מדמו למקדש דהא הוי מכניס שרץ למקדש :

אמנם לפי דברינו אלה הדרא קושי' לדוכתה דילמא סכו אותו בדם סלמנדרא הנוצר מן האש לבדו דאינו מטמא ואין לו דין שרץ כלל וצע"ג:

אמר ריש בן לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב כמה שנים אין האור שולטות בו פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון וכו' עאכו"כ וכ' התוס' (ד"ה שאין בו) בתנחומא יש שהי' משה תמה ע"ז היאך אפשר שלא ישרף העץ א"ל המקום כך דרכי באש של מעלה אש אוכלת אש ואינה מכלה שנא' והסנה איננו אוכל עכ"ל כוונת דבריהם בזה תמצא בכרתי ופלתי ליו"ד סי' מ"ג בד"ה ומדי דברי וכו' עיי"ש ולפי שכבר הובאו דבריו בקיצור בגאון יעקב שבגליון הע"י לכאן לכן לא העתקתים ככתבם וכלשונם:

בעיון יעקב' לכאן כתב וז"ל:

בתוספות ד"ה פושעי ישראל אין אור של גיהנם וכו'. אפשר דקשה לתוספות דא"כ למ"ל ק"ו דלעיל שת"ח אין גיהנם שולטת בי, לזה מתרץ תוספות דלאו בפושעי ישראל בגופן קמיירי ובת"ח אפי' פושעי ישראל בגופן אין אש של גיהנם שולט וק"ל עכ"ל:

ובמחכת"ה לא כיוון האמת בכוונת התוספות ואישתמיטתי' דברי התוס' עירובין דף י"ט ע"א בד"ה פושעי ישראל אין אור וכו' וז"ל. תימה דבמס' חגיגה עבד ק"ו מסלמנדרא דת"ח אין אור שולטת בהן מק"ו וי"ל דפושעי ישראל פניהם משחירים ואילו תלמידי חכמים כלל וכלל לא עכ"ל עיי"ש :

והנה מ"ש התוס' דפניהם משחירים היינו מאש של גיהנם. עכ"פ מבואר מדבריהם דפושעי ישראל שולט בהם אש של גיהנם במקצת עכ"פ לענין דפניהם משחירים וגם זה היי בכלל דינה של גיהנם, ויש ליישב בזה הקושיא המובא בס' לקוטי שלמה סנהדרין קי"א ע"בב שם שו"ת שואל ומשיב מ"ג ח"א סי' קל"ד בהא דאמר שם בפסוק לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק אמר ריש לקיש למי שמשייר אפי' חק אחד, וקשה הלא ר"ל עצמו אמר כאן פושעי ישראל אין אור של גהינם שולטת בהן. [ושו"ר שנעלם מהם שכבר עמד בזה בס' "עיון יעקב" לסנהדרין שם, וכתב דאין זה סותר למאי דאמר ר"ל שפושעי ישראל שמלאים מצות כרמון אין אור של גיהנם שולטת בהן דמ"מ יורדין לגיהנם כיון ששיירו חק אחד אלא שאין האור שולט בהם עכ"ל. ופלא שלא הרגיש בדברי רש"י שם שכתב, "למי שמשייר אפילו חק אחד מלשומרו נידון בגהינם" עכ"ל. והיינו ודאי שנידון באש של גהינם והדק"ל על פירש"י ז"ל] אמנם להנ"ל ניחא דעכ"פ נידון באש של גהינם להיות פניו משחירים מחמתו וא"ש:

שו"ר בס' דברי שאול לכאן בסוף המסכת שכ' שזה החילוק שבין פושעי ישראל אור של גהינם שולט בם אבל אינו מכלהו לגמרי והת"ח אין הגהינם שולט בו כלל עיי"ש ולפענ"ד מדברי התוס' דעירובין דף י"ט הנ"ל וגם מדברי הגמ' דשם דקאמר ל"ק כאן בפושעי ישראל כאן בפושעי עכו"ם ה"נ מסתברא דא"כ קשיא דר"ל ארר"ל וכו' עיי"ש לא משמע כדבריו ופלא בעיני היאך לא זכר שר דברי הגמ' והתוס' דעירובין הנ"ל וצ"ע. והנה מריש הוי אמינא ליישב קושי' השו"מ והעיון יעקב הנ"ל בסתירת דברי ר"ל לפן מ"ש מהרש"א ת"ל כאן בביאור דברי ר"ל דה"ק מה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי ד"ז, הזהב הדק מגין על העץ שאתיו שלא ישרף, פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון ויש להם זהב הרבה דהיינו מצות ומע"ט כמ"ש הנחמדים מזהב, לא כ"ש שהם מגינים עליהם מאש של גיהנם שלא ישרוף אותם עיי"ש:

והנה שמעתי או ראיתי באיזה ספר דלכך אמר מלאים מצות "כרמון" לפי שהרמון יש לו תרי"ג גרעינין, והוא רומז על תרי"ג מצות, וא"כ התינח מי שקיים תרי"ג מצות, שפיר מגינים עליו מאש של גהינם שלא ישלוט בו, אבל מי שמשייר אפילו חק אחד א"כ שוב אינו מלא מצות כרמון לכך שפיר נידון בגהינם, כן הי' נ"ל נכון. אמנם אח"כ ראיתי שהוא נגד הגמרא דעירובין דף י"ט הנ"ל דאמר ל"ק כאן בפושעי ישראל וכו' ה"נ מסתברא דא"כ קשיא דר"ל אדר"ל וכו' עיי"ש, ולפי הנ"ל הול"ל, כאן בפושעי ישראל שמלאים מצות כרמון דהיינו תרי"ג במילואו כאן בפושעי ישראל ששיירו חוק אחד, אלא וודאי דברים אלו שאמרתי טעות הן בידי, ומחוורתא כדשנין מעיקרא: בטורי אבן לעיל דף ד'

ע"ב הקשה בהא דאמר שם רב הונא כי מטי להאי קרא יראה יראה בכי, אמר עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו דכתיב כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי. ועיין בפרש"י וקשה הא לעיל מיני' בריש העמוד מייתי להאי קרא דרמוס חצרי אמפנקי שפטורים מן הראיי ומשמע משום דהולך במנעליו בעזרה הוא רמוס חצירי ולא משום דנתרחק ממנו עיי"ש שהניחו בקושיא ר והנני להודיעך שכבר קדמו בזה בס' זהב שיבה למהר"ש אלגאזי ז"ל, וכתב, ואפשר דלכך בכי דכיון דרבו מצפה לראותו איך יתרחק ממנו לאותו שאינו יכול לעלות בלי מנעל שיצוה שלא יבוא והלא כיון שרבו מצפה לראותו היה לו להקב"ה להתיר לו מנעל כיון שאי אפשר לו בלאו הכי, עכ"ל:

סליק מסכת חגיגה בס"ד:

בילקוט הגרשוני ח"ר עה"ת דף כ"ד ע"ג כתבתי פי' המאמר בחגיגה דף ד' בפסוק ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, מאי במסתרים, אמר ר"ש משמי' דרב מקום יש להקב"ה שבוכה בו ומסתרים שמו, ופריך הגמ' ומי איכא בכי' קמי הקב"ה והא אמר רב פפא אין עצבות לפני המקום שנא' עוז וחדוה במקומו, לא קשיא הא בבתי בראי והא בבתי גואי:

ופירשתי עפ"י מ"ש מהר"ש לניידא ז"ל בס' כלי חמדה בפסוק תהלים ק"א אשכילה בדרך תמים מתי תבוא אלי אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי, שהכוונה לומר כאשר אשכילה ואתבונן על דרך התמימות, אזי אומר אנו כי לא די מה שאתהלך בתמימות בחברת בני אדם מפני הבושה והמורא מבו"ד, כי אם מתי תבא אלי, מדריגה זאת, שאתהלך בתם לבבי גם בקרב ביתי, כשאני מתבודד בבתי ולא יראני שום אדם, והוא ע"ד שאמר ריב"ז לתלמידיו יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, תדעו כשאדם עובר עבירה אומר הלואי שלא יראני אדם, המורם מזה כי עפ"י רוב, בפרהסיא ובנגלה לעין כל, מתהלך האדם בחום וביושר, אבל בצנעה ובמסתרים בעוה"ר עושה מה שלבו חפץ כי אומר מי רואני ומי ידעני, וז"ש הגמ' ודאי בנגלה הכל טוב ונאה ואין להקב"ה מקום לבכות, אבל מקום יש להקב"ה שבוכה בו "ומסתרים" שמו והיינו דקאמר לא קשיא הא בבתי בראי, שם אין בכי קמי הקב"ה, הא בבתי גואי, מה שעושה האדם בחדרי חדרים, ע"ז יש בכי' קמי הקב"ה וא"ש ודו"ק :

וראוי' להעתיק בזה מ"ש בס' רב שלום עה"ת פ' שופטים וז"ל מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה הוא ענין נפלא רמז על ביטול תורה במעשה ובלימוד, דהנה התורה נקראת אשה כידוע שאנחנו באנו בקישורין עם התורה בחופה וקידושין כאמרם ז"ל ויתיצבו בתחתית ההר שזה היה החופה (ועיין רש"י במשלי סי' ל"א בפ' אשת חיל מי ימצא וכו'

אשת חיל היא התורה וכו' וביאר בזה כל הפרשה מתחלה ועד סוף עיי"ש בדברי קדשו)
ומי שלא מקיים התורה הן במעשה הן בלימוד וכו' הוא דומה ממש לאדם שארש אשה בחיפה וקידושין ואינו דר עמה כדת ישראל כי יש לה אצלו כל הבזיונות, ומשל ע"ז שמעתי מהגאון המנוח הצדיק מו"ה מנחם א"ש זצ"ל מאונגוואר, שתי אחיות היו בעיר אחת בלי משען ומשענה ערום וערי', ואחר זמן נשא איש עני אחד לאחת מהנה והשני' נזדמן שאיש אחד עשיר גדול עבר דרך עירה וראה אותה ונשאה חן בעניו ולקח אותה לאשה ונסע עמה לביתו, ואחרי ימים ושנים בא האיש העשיר עם אשתו לעיר מולדתה לקבל פני קרוביה. ויהי בבואם ברדת העשירה ממרכבתה לארץ, עשה לה בעלה הגביר כבוד גדול ולקח אותה על ידיו מן העגלה אשר באו עליה כי באו בצבים ובפררים כאחד העשירים, ויהי בדברה עם אחותה העני' שאלה אותה על מעמדה, וסיפרה לה מעמדה הדל ומגודל הלחץ זו הדחק אשר היא בה, ולא כן את אחותי ב"ה כי יש לך ב"ה כל טוב כבוד ועושר וגדולה, וכאשר שמעה דבריה התחילה לבכות ואמרה אחותי אחותי לא כאשר את רואה כאן הכבוד מבעלי הוא מתנהג עמי בבי בביתי, כי בביתי יש לי צרות ובזיונות ממנו, ובמקום שאין רואים מרים עלי יד ומקל בכל יום פעמים ועושה בי מכות ופצעים, רק כאן ובכל מקום שבא בין האנשים עושה כן מפני כבודו ומה לי מן העשירות, ואשרי לך שאת אהובה לבעלך ומכבדך עם אשר יש לאל ידו, והלחם צר ופת סובין מתוק לך יותר מהאווזות הפטומים, ואם אין שלום ואהבה אין כלום, והנמשל כמה בני אדם בפרט החדשים מחבקים ומנשקים התורה בביהכנ"ס ובכל מצוה אשר בגלוי מהדרים ומכבדים האשה ביתר שאת אבל במקום שאין רואים בהצנע מבזה התורה ומורד בה ואינה נחשבה אצלו לכלום ודפח"ח:

בדף ט"ז ע"א אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ:

וכתב ע"ז הגאון מהרי"ל מרגליות ז"ל בספרו טל אורות וז"ל:

כל עובר על מאמר זה ישתומם איך התירו רבותינו ז"ל לאדם לעשות במקום שאין מכירין מה שלבו הרע חפץ, אמנם לפ"ד הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' גירושין ה"ב, דלב האיש הישראלי הוא טוב ורוצה לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירה, ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני, כבר גרש לרצונו יע"ש בלשונו הזהב, יתבארו לנו דברי רבותינו ז"ל היטב, שאין המכוון מדבריהם כנראה משטחיות מאמרם, אבל נהפוך הוא. ששקדו החכמים על תקנתו ונתנו לו עצה נכונה שיכניע יצרו במה שילבש שחורין ויתעטף שחורין וילך למקום שאין מכירין אותו, ויהיה גר בארץ ויראה

כי אין איש מאסף אותו הביתה, אז יכנע לבבו הערל ואז יחרץ השכל הישר אשר בקרב לבו וישוב לטבעו למאוס ברע ולבחור בטוב, וע"ז אמרו, ויעשה מה שלבו חפץ, ר"ל ואז ממילא יעשה מה שלבו ונפשו הרוחנית אשר בקרב לבו חפצים בטבעם לעשות המעשים אשר בהם תתקרב הנפש אל מקורה ע"כ דפח"ח. ועיין לעיל במס' מו"ק דף י"ז שהבאתי ד"ז בשם דברי שאול, ואתה תחזה שכבר קדמו בזה הגאון בל טל אורות ז"ל:

תם ונשלם ספר ילקוט הגרשוני על אגדות הש"ס חלק ראשון:

תהלה ותפארת למלך ישראל נוצר עמו כאישון. והוא ברחמיו פועל ידינו ירצה ויקבל כקרבן נחשון וישכון באהלי שם כבימי אשר בנה שלמה את הבית הראשון:

ב"ב אכי"ר:

אמר המחבר יען כי פתחתי החיבור הזה בשמעתתא תחילה לכן מהראוי שגם החתימה תהיה בשמעתתא ויהיה תחלתו וסופו של חיבור זה דברי הלכה שהם גופי תורה:

בסוגיא דפירי בעי סוכה. שאמרתי בכהכנ"ס דפה בש"ק שובה שנת תער"ב לפ"ק:

ביומא ע"ג ב' במתני' האוכל ככותבת הגסה וכו' חייב ונ"ב בגליון הש"ס גירסת ירושלמי האוכל "ביוה"כ" ככותבת הגסה וכו':

ונ"ל דיש נ"מ בין גירסת בבלי לגירסת ירושלמי עפ"י מה שעלה ונסתפק מו"ח הגאון ז"ל בשו"ת בית שערים חאו"ח סי' ע"ח לענין כותבת ביה"כ דשיערו חכז"ל בזה יען שבזה מיתבא דעתי' האיך הדין אם אחד אכל בערב יו"כ סמוך לחשיכה חצי כותבות או יותר ומיד כשקידש היום תוך כדא"פ של אכילה ראשונה אכל עוד חצי כותבת וא"כ הי' יתובי דעתא ביוה"כ אם חייב כרת במזיד וחטאת בשוגג אף שלא אכל שיעור כותבת ביו"כ ולא היתה כל אכילתו באיסור מ"מ הלא קפידת התורה היתה רק על יתובי דעתא ביו"כ והרי היתה יתובי דעתא ביוה"כ או נימא כיון דלא אכל כל השיעור בזמן החיוב פטור אף דכאן לא הי' השיעור גזיה"כ כמו כזית בשאר איסורי' רק סברא תיא משום דמיתבא דעתי' מ"מ בעינן שיאכל כל מה ששייך ליתובי דעתי' בזמן החיוב והדבר צריך תלמוד עכ"ל:

ונ"ל דבזה פליגי הבבלי והירושלמי, דהבבלי סובר דאין קפידא רק בהיתובי דעתא שיהי' ביוכ"פ ואפי' לא אכל כל השיעור ביו"כ רק חצי כותבות בערב יוכ"פ וחצי כותבות ביוכ"פ ג"כ חייב כיון דהיתובי דעתי' הי' ביוכ"פ, אבל הירושלמי סובר דבעינן שיהי' כל אכילת הכותבת בזמן החיוב דהיינו ביוכ"פ לכך כתב האוכל "ביוה"כ" ככותבת הגסה וכו' חייב כנלע"ד:

שם דף ע"ט אמר רב יהודא כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה ופריך עלי' ממאי דתנן בסוכה אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה מעשה והביאו לו לריב"ז לטעום את התבשיל ולר"ג שני כותבות ודלי של מים ואמרו העלום לסוכה [ופריך בגמ' סוכה כ"ו ב' מעשה לסתור ומשני חסורי מחסרא והכי קתני אם בא להחמיר על עצמו מחמיר ולית בי' משום יוהרא] ובסוגיא דילן איתא ותני עלה לא מפני שהלכה כך אלא שרצו להחמיר על עצמן [ועיין בתוס' בסוגיין ד"ה, לא מפני וכו' שכתבו דהיינו מאי דאמר בסוכה הנ"ל חסורי מחסרא והכי קתני וכו' עיי"ש] וכשנתנו לו לר' צדוק אוכל פחות מכביצת וכו' ואכלו חוץ לסוכה וכו' הא כביצה בעי סוכה ואי ס"ד כותבת הגסה שאמרו יתירה מכביצה השתא שתי כותבות בלא גרעינן ל"ה כביצה כותבת הגסה וגרעינתה מי הוי יתירה מכביצה אמר ר' ירמי' אין וכו' רבא אמר התם ה"ט משום דהי"ל פירי ופירי לא בעי סוכה:

והנה הרמב"ם פ"ו מה' סוכה ה"ו פסק דמותר לשתות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה ומי שיחמיר על עצמו וכו' ה"ז משובח וכתב בהגהות מיימוני (המקור לזה) מעשה שהביאו לריב"ז ולר"ג שני כותבות ודלי של מים אמר העלום לסוכה ומוקי לה בגמ' שהחמירו על עצמן מבואר דס"ל לרמב"ם פירי לא בעו סוכה משום דקיי"ל כרבא דהוא בתרא וכ"כ בעל המאור ומרדכי ושאר פוסקים, ודלא כהרי"ף ז"ל שהשמיט בהלכותיו הך דרבא וס"ל פירי בעו סיכה, ועיין בר"ן וברמב"ן ז"ל במלחמות פ"ב דסוכה שכ' דטעם הרי"ף ז"ל משום דרבא אמר למילתי' לקיומי מימרא דרב יהודא דכותבת הגסה יתירה מכביצה אבל לפי מסקנת סוגיא דילן דכותבת הגסה פחותה מכביצה א"כ לא צריכין לשינוייא דרבא דהתם ה"ט משום דהו"ל פירי וכו' אלא שפיר מצינן למימר דשתי כותבות בלא גרעינן לא הוו כביצה ועתה צריך להבין טעמו של הרמב"ם ז"ל מהיכן הכריח דהלכה כרבא דהתם ה"ט משום דהו"ל פירי ופירי לא בעו סוכה. ונלע"ד דהרי"ף והרמב"ם כל אחד לשיטתו אזיל דהנה בספר תניא וס' שבולי לקט סי' קי"א הביאו בשם רבינו אביגדור דהאי דאוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה לאו ביו"ט איירי דסעודת שבת ויו"ט עושה קבע והקשה באלי' רבה סי' תרל"ט דאם יו"ט עושה קבע מאי הקשה הש"ס בסוכה כ"ו ב' מעשה לסתור דלמא מה שאמר ר"ג העלום לסוכה היה ביו"ט וסעודת יו"ט הוי קבע ותירץ בס' עדות ביוסף מהגאון ר' יוסף שאול נאטהאנזאהן זצ"ל בלקוטי הלכות סוכה דאם נימא דפירי לא בעו סוכה והיינו אף בקבע כמ"ש הרא"ש סוכה כ"ו ב' דמ"ד פירי בעו סוכה היינו רק בקבע עיי"ש וא"כ לא שייך קבע כלל בפירי ומה מועיל במה שהיה ביו"ט ודפח"ח. וא"כ לפי"ז היה לו להרמב"ם הכרח לפסוק כרבא דהתם ה"ט משום דהו"ל פירי ופירי ל"ב סיכה, דאין לומר דהתם ה"ט משום דב' כותבות בלא גרעינן לא

הוו כביצה, דא"כ מנלי' להש"ס דסיכה דר"ג רק החמיר על עצמו. דלמא הך מעשה ביו"ט היה ובעי סוכה מדינא דשבת ויו"ט קובע, אלא ודאי דפירי ל"ב סוכה ולא שייך בפירי קבע ומה מועיל במה שהי' ביו"ט וכדברי העדות ביוסף הנ"ל, והתינח להרמב"ם דס"ל כתירוץ דהש"ס סוכה הנ"ל חסורי מחסרא והכי קתני וכו' דמבואר דר"ג רק החמיר על עצמי, אבל הרי"ף שלא הביא בהלכותיו כלל לא קושי' הגמ' מעשה לסתור ולא תירוץ הגמ' חסורי מחסרא והכי קתני וכו' א"כ ס"ל באמת דהך מעשה ביו"ט היה ובעי סוכה מדינא דיו"ט עושה קבע א"כ שפיר י"ל דב' כותבות בלא גרעינן לא הוו כביצה ואין הכרח כלל לפסוק כרבא דהתם ה"ט משום דפירי לא בעו סוכה וא"ש:

ברא"ש סוכה כ"ו ע"ב גורס במתניתין מעשה והביאו וכו' ולרשב"ג שתי כותבות וכו' [ועיין בקרבן נתנאל שם שנמשך אחר גירסת הרא"ש ושינה ושילש רשב"ג ע"ש] ופלא דבכל הספרים שלפנינו איתא ולר"ג, וכן גורס גם הרי"ף ז"ל ע"ש, וא"כ מהיכן הוציא הרא"ש ז"ל דגרסינן ולרשב"ג ?: (והראו לי תלמידיי שיחיו דכבר עמד על זה מר דודי הגאון מטיסא פורעד ז"ל בשו"ת מנוחת משה סי' מ"ג ע"ש מ"ש בזה ואני הרחבתי הדברים בעזהי"ת ותירצתי באופן טוב יותר):

ונלע"ד דהרי"ף והרא"ש כל אחד לשיטתו אזיל דלכאור' קשה אמאי פסק הרי"ף פירי בעו סוכה ולא כתירוצא דרבא דאמר התם ה"ט משום דפירי ל"ב סוכה הלא באמת קיי"ל בכל מקום כרבא דהוא בתרא (וכמ"ש בעה"מ ז"ל ושאר פוסקים) ונ"ל דהיה לו להרי"ף ז"ל הכרח דכאן אי אפשר לפסוק כרבא, והוא מכח קושי' הישועת יעקב או"ח סי' תרל"ט אתירוצא דרבא דהתם ה"מ משום דפירי ל"ב סיכה הא אליבא דר"ג קיימינן ור"ג בעצמו ס"ל בברכות וס"ל מזמנין על שבעת המינים אף דשאר פירות אין מזמנין עליהם אבל פירי דשבעת המינים דומים ללחם דלא ס"ל ארץ הפסיק הענין וא"כ אף דשאר פירי לא בעו סוכה מ"מ כותבות לר"ג חשוב כלחם ולמה לא בעי סוכה עיי"ש שכתב שהיא קושיא גדולה (ויש לחזק עוד הקושיא דמדוע לא נימא מיגו דחשוב לחם לענין בהמ"ז חשיב כמי לחם לענין סוכה וכדאמר רבא גופא בסוכה ז' ע"א מיגו דהויא דופן לענין שבת עיי"ש) א"כ י"ל דמכח קושיא זו היה לו להרי"ף ז"ל הכרח דכאן אי אפשר לפסוק כרבא דהתם ה"ט משום דפירי ל"ב סוכה דהא לר"ג דס"ל דכותבות הוי כלחם לענין בהמ"ז א"כ מדינא בעי נמי סוכה אלא עכ"ח הטעם משום דב' כותבות בלא גרעינן לא הוו כביצה ולא מוכח סברא דרבא דפירי לא בעו סוכה ולכן הרי"ף לשיטתו שפיר גורס במשנה ולר"ג אבל הרא"ש שפוסק כרבא דפירי לא בעו סוכה, הוקשה לו היאך אפשר

דרבא טעה בזה דכאן אליבא דר"ג קיימינן ולר"ג דין כותבת כלחם אעכ"ח דלפני רבא היה הגירסא ולרשב"ג ולכן גם הרא"ש גורס ולרשב"ג, וא"ש היטב בעזהי"ת:
והנה המג"א בסי' תרל"ט סק"ו הביא דעת הרא"ש דס"ל דלמ"ד פירי בעו סוכה היינו דוקא אם קובע סעודה עליו זולת זאת הוי עראי והקשה המג"א מדפריך בסוגיין ואי ס"ד כותבת יתירה מכביצה משמע בהדיא דכביצה פירות חייב למאן דמחייב אפילו לא קבע עליו דאל"כ לא פריך מידי דדילמא ר"ג אכלן דרך עראי דומיא דטעימת התבשיל והניחו בצ"ע. ובהגהות טעם המלך על השעה"מ פ"ז מה' סוכה כתב דודאי לא אמר הרא"ש למילתי' אלא בשאר פירות או שלא אליבא דר"ג אבל בכותבת אליבא דר"ג הרא"ש מודה אי פירי בעי סוכה אף אי אוכל דרך עראי אם אוכל כשיעור ביצה או יותר הוי קבע כיון דהכותבות חייבים בברכת המזון אליבא דידי' והוי כפת עיי"ש, ולפימ"ש לעיל דהרא"ש גורס במשנה "ולרשב"ג" נדחה תירוץ זה דאכתי קשה מאי פריך מרשב"ג דילמא אכלן דרך עראי ולרשב"ג לא הוי כותבות כפת, (ומ"ש המג"א ר"ג לא דק בלישני' וצ"ל רשב"ג), ועיין בס' עדות ביוסף להגאון מהרי"ש ז"ל מ"ש בזה וכתב דשו"ר שגם הא"ר כתב ליישב כן ובמח"כ נעלם ממנו דברי הפרמ"ג באו"ח סי' הנ"ל שהביא תי' הא"ר ברמז והשיג עליו עיי"ש ולכן מחוורתא כתירוץ הבכורי יעקב לסימן הנ"ל ס"ק ט"ו עיי"ש. והמעיין ובקי ברמיזותיו וקריצותיו של הפרמ"ג ז"ל ימצא שגם הוא כיוון לתירוץ הבכורי יעקב דבתחלה דלא אסיק אדעתי' לחלק בין פירי לפת אז ודאי אסור בפירי אפילו כשאוכל אכילת עראי כשאכל יותר מכביצה כמו בפת ולכן פריך שפיר מר"ג וכו' א עיי"ש וא"ש:
שבתי וראיתי דיש לקיים תירוץ העדות ביוסף דהיינו נמי תירוץ הא"ר דקושית הגמרא היא דאי נימא דפירי בעי סוכה עכ"פ בקבע א"כ מה קאמר לא שהלכה כך אלא שהחמירו על עצמם ומהיכן מוכח דלמא אכלו בקבע ומדינא בעי סוכה ועכ"ח דהוה פחות מכביצה וא"כ אף בקבע פטור וע"ז משני דפירי ל"ב סוכה ולכך לא בעי סוכה מדינא רק שהחמירו על עצמם וז"ב עכ"ל. והשיג ע"ז הפרמ"ג באשל סק"ו וז"ל ועא"ר י"ב ולא הבינותי דלר"י ב"ז לטעום תבשיל ודחי הוא (עראי) וה"ה לר"ג ב' כותבת מטעם עראי ורצה להחמיר דאי יותר כביצה, וקבע, ומדינא, אין שייכות דין דר"ג לדר"י ב"ז עכ"ל. והשגה זו צודקת מאוד אם גרסינן במשנה "ואמרו" העלום לסוכה וקאי הא דאמר בגמ' אם רצה להחמיר ע"ע יחמיר גם אדר"י ב"ז א"כ שפיר צריך שיהי' שייכות לדין דר"ג עם דריב"ז, אבל להרא"ש ז"ל דגורס "ואמר" העלום לסוכה [ונראה מדברי רש"י שבת דף קנ"ד ע"ב בד"ה שתים בידי אדם שגם רש"י ז"ל הי' גורס "ואמר" כגורסת הרא"ש, ודלא כספרים שלפנינו וגירסת הרי"ף ז"ל שגורס "ואמרו"] א"כ לגירסת הרא"ש ז"ל רק אחד אמר העלום לסוכה

היינו ר"ג דסליק מיני' (רק מעשה שהי' כך הי' שהביאו ביחד לריב"ז וכו' ולר"ג וכו') א"כ אליבא דהרא"ש שפיר תירצו העב"י והא"ר דא"כ מנלי' להש"ס דר"ג החמיר דלמא אכל בקבע ומדינא בעי סוכה ואין לומר כהשגת הפרמ"ג דא"כ אין שייכות דין דר"ג לדריב"ז דריב"ז חומרא ודר"ג מדינא כנ"ל) דז"א דהא באמת ריב"ז לא אמר כלל העלום לסוכה רק ר"ג לחוד אמר כן וא"ש:

ואדרבה מיושב בזה מאי דקשה מהיכן הכריח הרא"ש ז"ל לגרוס במשנה דלא כספרים שלפנינו וגירסת הריף ז"ל "ואמרו" [ועיין מ"ש בזה בשו"ת מנוחת משה סי' מ"ג באופן ג' ע"ש] ולפי"ז א"ש דהרא"ש הכריח לגרוס "ואמר" משום דאזיל לשיטתו דסובר דאף למ"ד פירי בעי סוכה היינו דוקא באוכל דרך קבע, וקשה עלי' קושי' המג"א דא"כ מאי פריך אי כותבת יתירה מכביצה וכו' דלמא ר"ג אכל דרך עראי וכו' ועכ"ח צ"ל כתירוץ העב"י וא"ר הנ"ל דא"כ מנלי' להש"ס דהוא חומרא דלמא אכל בקבע ומדינא בעי סוכה, וע"ז קשה דא"כ אין שייכות דין דר"ג לדריב"ז, כמו שהשיג הפרמ"ג הנ"ל, לכן גריס הרא"ש ז"ל "ואמר" וא"כ רק ר"ג לבדו אמר העלום לסוכה ונסתלקה השגת הפרמ"ג ושיטת הרא"ש ז"ל קמה וגם נצבה וא"ש ודו"ק היטב: ואחרי שזכינו לזה ממילא מיושב עוד באופן ב' קושי' המנוחת משה מכלי' להרא"ש ז"ל לגרוס במשנה רשב"ג ולא ר"ג, ולפי"ז י' י"ל דאחרי שהי' להרא"ש הוכחה דגרסינן "ואמר" א"כ עכ"ח גרסינן נמי רשב"ג ולא ר"ג והא בהא תליא כאשר אבאר בעזה"י על נכון:

דהנה בס' בכורי יעקב סי' תרל"ט סק"כ שואל כענין במ"ש התוס' ברכות דף מ"ט סוגיות הש"ס אהדדי דשם אמרינן דבשבת ויו"ט צריך לאכול פת ובסוכה דף כ"ז אמרינן דבשאר ימים של סוכות חוץ מלילה הראשונה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל, ותירצו וכ"כ ג"כ הרא"ש דיש נפקותא בירדו גשמים, דבלילה הראשונה צריך לאכול אעפ"כ בסוכה ובשאר ימים לא, אלא אוכל פת בבית ד אבל הר"ן תירץ דמשום יו"ט א"צ לאכול אלא כזית ומשום סוכה אינו חייב עד כביצה ולכן א"ש מה דקאמר אי בעי לא אכיל, דאם אינו אוכל רק שיעור כזית שחייב משום יו"ט א"צ סוכה ולכאורה צריך טעם מ"ט לא ניחא להו להתוס' והרא"ש ז"ל כתירוץ הר"ן שפשוט הוא, אבל י"ל דהם סברי כיון דמה דאמרינן דאין חייב בסוכה. עד יותר מכביצה היינו משום דפחות מזה לא חשיב קביעות לכן בשבת ויו"ט כיון דיוצא בכזית משום סעודת שבת ויו"ט חשיב ג"כ סעודת וקביעות לענין סוכה (וכתב שאח"כ ראה שגם הצל"ח ז"ל בברכות כתב כן בדעת התוס' מכח קושי' הנ"ל וכיון שגם הרא"ש כתב שם כהתוספות עכ"ח גם בדעת הרא"ש מוכרחין אנו לומר כן) עכ"ד הבכורי יעקב השואל כענין ומשיב כהלכה וכתב שם עוד דזה הוא ג"כ

שיטת הרבינו אביגדור שהביא בא"ר שכתב דבשבת ויו"ט גם סעודת עראי אסור חוץ לסוכה והקשה עליו בא"ר דא"כ מה פריך בסוכה לר"ג שהביאו לפניו ב' כותבות ואמר העלום לסוכה הא סעודת עראי היא וא"כ מעשה לסתור ולשטת רבינו אביגדור מ"פ דילמא הך מעשה דר"ג ביו"ט היה, אבל לפי הנ"ל א"ש דר"א לא איירי רק מסעודת עראי דפת דבזה שפיר י"ל בשיו"ט כיון דחשיב סעודה לענין שוי"ט חשיב ג"כ סעודה לענין סוכה אבל באכילת עראי דפירות שאינו יוצא בה ידי סעודת יו"ט ודאי אין חילוק בין שוי"ט לחוה"מ עכדפח"ח:

ואך אמנם לא ראה שכבר קדמו בכ"ז בהגהות טעם המלך על שעה"מ פ"ז מה' סוכה : אלא דהוא שדי בי' נרגא דעדיין קשה מה פריך הש"ס מעשה לסתור הא י"ל דמעשה דר"ג ביו"ט היה ולר"ג לשיטתו דס"ל דכל שהוא משבעת המינין מברכין עליו ברכת המזון דחשיב כפת א"כ בכותבת דהוא נמי משבעת המינים וחשיב כפת ממילא יוצאין בו ג"כ ידי סעודת יו"ט כמו בפת ומיגו דחשיב סעודה לענין יו"ט חשיב נמי סעודה וקביעות לענין קונה והד"ק הא"ר לדוכתה:

אך שוב כתב דאפ"ה קושי' הא"ר מסולקת דעיקר קושי' הש"ס מריב"ז הי' דהי' רק טעימא בעלמא ודאי אין שבת ויו"ט קובע דלית מאן דחש לטעימא עיי"ש ומעתה כיון דמוכח דגם הרא"ש סובר דסעודת יו"ט קובע כמש"ל בשם הבכורי יעקב והצל"ח ז"ל, א"כ גם עליו קשה כנ"ל דמה פריך הש"ס מעשה לסתור, דלמא הך מעשה דר"ג ביו"ט היה ומדינא בעי סוכה, כיון דלר"ג יוצאין בב' כותבות ידי סעודת יו"ט מטעם דהוא משבעת המינים ומיגו דחשיב סעודה לענין יו"ט חשיב נמי סעודה לענין סוכה, ואין לומר דעיקר קושית הש"ס אריב"ז היה דזה היה רק טעימא בעלמא כנ"ל, דז"א דהא הרא"ש גורס במשנה "ואמר" העלום לסוכה (וכמש"ל דאיהו לשיטתי' הי' מוכרח לגרוס כן) וקאי על ר"ג דסליק מיני', א"כ ריב"ז לא אמר כלל העלום לסוכה אלא ר"ג לחוד הוא דאמר כן, וא"כ עכ"ח עיקר קושי' הש"ס היה מר"ג, והד"ק לדוכתה מה פריך מעשה לסתור, ולכך היה הרא"ש מוכרח לגרוס רשב"ג דלדידי' אין יוצאין בכותבת ידי סעודת יו"ט ופריך הש"ס שפיר מעשה לסתור מרשב"ג וא"ש ודו"ק:

ובזה מיושב ג"כ קושית הגאון מוהרש"ק ז"ל (המובא בשו"ת מנוחת משה הנ"ל) שהקשה על הרא"ש שמביא המתני' דסוכה כצורתה ולא כתב קושי' הש"ס מעשה לסתור והתירוץ דחסורי מחסרא והכי קתני וכו' ופל"ז ניחא דהא מכח מה מוכרח הרא"ש לגרוס במשנה רשב"ג ולא ר"ג, מכח מה דפריך הש"ס מעשה לסתור ומשני חסורי מחסרא וכו' א"כ מזה

דגורס הרא"ש רשב"ג כבר נשמע דחסור מחסרא ולכן אין צריך לכתוב הקושי' והתירוץ מהגמרא דהוא נכלל בזה וא"ש ודו"ק היטב כי הוא כפתור ופרח בעזהי"ת:
פה ק"ק מאראש לודאש בתחלת החורף שנת תער"ב מנחתי לה' כימי עולם וכשנים קדמוניות ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל, ובזכות שאמרנו כל הדברים בשם אמרו, ויוליכנו לארצנו קוממיות. ימהר ה' ויחיש לנאלנו בבאכי"ר. גרשון ה"ק שטערן בעהמ"ח ספרי ילקוט הגרשוני עשרה חלקים ועוד שאר ספרים:

ילקוט גרשוני תשובה לרב אחד

תשובה לרב אחד. גי"ה הגיעני והנה שאל באחת ועלתה לו קושי' עצומה במס' ב"מ דף פ"ד ע"ב דר"א בר"ש צוה לאשתו שלא תקברנו אלא תשכיבהו בעלייתו ולא תפחד ממנו (אגניין בעליתאי ולא תידחלין מינאי) וכתב המהרש"א בח"א אע"ג דקבורת המת מצוה היא כו' מ"מ לא היה חש ר"א על הקבורה דבסנהדרין מ"ו ע"ב איבעי' להו קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה והוא כבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו ולא יבא לידי בזיון וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורין שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו עכ"ל. וע"ז הקשה מר כיון דהקדים המהרש"א דקבורת המת מצוה היא איך ניחא לי' ליישב עפ"י האיבעיא בסנהדרין הנ"ל הא גופא קשיא מאי איבעי' להו קבורה משום בזיונא או משום כפרה הרי גזיה"כ הוא דכתיב כי קבור תקברנו וכן הקשה בחידושי הר"ן לשם ובשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תש"פ ומה שתי' כבר דחה בהגהות הגאון מהר"צ חיות ז"ל לשם ע"ש, ויפה העיר: ונלע"ד ליישב עפ"י מ"ש בתשי' כתב סופר ז"ל ח"ב ליו"ד סי' ק"פ ביישוב ד' הרמב"ם ז"ל פי"ב מה' אבל ה"א אם צוה שלא יקברו אותו אין שומעין לו שהקבורה מצוה שנא' כי קבור תקברנו, [א"ה בהגמיי' לשם כתב ע"ז "ואשה אינה חייבת בקבורת בעלה, וצ"ע מה בעי בזה, ואולי כוונתו ליישב דלא תיקשי על הרמב"ם דא"כ איך שמעה אשת ר"א בר"ש שלא תקבור את ר"א בעלה, וע"ז כתב הגמיי' דאשה אינה חייבת בקבורת בעלה, ואחרים לא ידעו כלל שמת, כנלע"ד בדרך אפשר ודו"ק], והקשה הלח"מ דהא מבואר בגמ' דלטעמא משום כפרה שומעין לו הגם שהוא מצוה, ואיך כ' הרמב"ם דאין שומעין לו משום דמצוה הוא, ותירץ הכתב סופר ז"ל דס"ל להרמב"ם דהאבעיא לא קאי רק לר"י משום רשב"י (דיליף לעיל מיני' קבורה מן התורה מכי קבור תקברנו) שהוא סתם ר"ש דס"ל דרשינן טעמא דקרא להקל, לדידי' איבעי' להו אי דרשינן טעמא דקרא משום בזיון או משום כפרה ונ"מ כשמצוה אל קברוהו לטעמא משום כפרה שומעין לו והולכין להקל עפ"י טעמא דקרא, וכ"ז לר"ש, אבל לפי"מ דקיי"ל

בכל מקום דלא דרשינן טעמא דקרא להקל גם כאן אין לנו לדרוש טעמא דקרא להקל וליכא למבעיא כלל וא"ש דכתב הרמב"ם דמצוה הוא ואין לנו לדרוש טעמא ע"כ דפח"ח. ומעתה י"ל דכמו דאמרי' בש"ס סוכה ל"ג ע"ב ר"א בר"ש סבר לה כאבוה דאמר דשא"מ מותר וכן אמרי' בסנהדרין ע"ד ע"א ר"א בר"ש סבר לה כאבוה דאמר עונשין מן הדין יע"ש, ה"נ ס"ל כאבוה דאמר דרשינן טעמא דקרא להקל, וממילא שפיר כתב המהרש"א דאע"ג דקבורת המת מצוה ס"א מ"מ לא הי' חש ר"א על הקבורה דבין טעמא דקרא הוא משים בזיונא ובין הוא משום כפרה לא הוה ר"א בר"ש צריך קבורה לפי מה דס"ל כאבוה דדרשינן טעמא דקרא להקל וא"ש בעזהי"ת:

עוד שאל מר להבינהו דברי חז"ל במ"ר בראשית פרשה ח' אמת אמר אל יברא כו' מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה כו' והקשה ביפה תואר למה לא השליך שלום שג"כ אמר אל יברא ותירץ שא"צ לפי שנששר שלום גבי תרי (ר"ל צדק וחסד שאמרו יברא) ויכריעו נגדו, וע"ז הקשה מר אכתי קשה למה לא השליך שלום בתחלה וישאר אמת גבי תרי ויכריעו נגדו, ויפה העיר. וכבר מפורסם קושי' זו בפי העולם:

והנני לכתוב לו מה ששמעתי מהחכם מר מרגליות נ"י מק"ק זאוויערצע במדינת פולין יע"א תירוץ נחמד ע"ז עפ"י הכלל שבידינו דלא אזלינן בתר רוב דיעות אלא בדבר שהיא נוטה לכאן ולכאן, אבל היכא שידענו שכן הוא האמת, בזה אפילו אלפים ורבבות בני אדם יאמרו להיפוך לא אזלינן בתרייהו אעפ"י שהם הרוב [עד"מ אם אחד יודע שזה הדרך הוא מוביל לעיר פלונית, בזה אעפ"י שאלף בני אדם יאמרו לו, לא זו הדרך, בודאי לא ישמע להם, כי נגד האמת לא מהני רוב, וכ"כ מרן ח"ס ז"ל בתורת משה פ' משפטים בפסוק לנטות אחרי רבים להטות, דדוקא היכא דאיכא "לנטות" כלומר שיש נטייה לכאן ולכאן. שם אחרי רבים להטות, אבל לא נגד האמת יעו"ש,] וא"כ היה הקב"ה מוכרח להשליך אמת ארצה, ולא שלום, דאם אמת היה נשאר בשמים והיה אומר אל יברא, לא היה מהני רוב דיעות של צדק וחסד שאמרו יברא, כי נגד "אמת" לא מהני רוב, לכך השליך אמת ארצה, ונגד שלום שאמר אל יברא כבר הי' מהני הרוב של צדק וחסד שאמרו יברא ודפח"ח:

ובגוף דברי המדרש הלז כתב בס' דברי שאול על אגדות הש"ס בסוף מס' ברכות, דאחר שהשליך השי"ת אמת ארצה שוב לא היה צריך להשליך שלום, כי חסד אמר יברא שכולו חסדים, ואמת אמר אל יברא שכולו שקרים, כלומר גם שהחסד שאדם עושה הוא שקר יען שמצפה לתשלום גמול וא"כ סתם חסד אינו אמת שעושה למענו. והנה שלום אמר אל יברא שכולו קטטה ובאמת לא נוכל לומר על העולם שכולו מלא קטטות, כי לעיני

בשר אף השונאים היותר גדולים נראים כאוהבים רק יען שבלב הם שונאים זה לזה יש לומר שכולו קטטה יען שמצד האמת הוא כולו קטטה, אמנם אחר שהשליך השי"ת אמת ארצה, שוב אין לומר שכולו קטטה דהא אף השונאים הגדולים נראים כאוהבים, וכן החסד אף שמצד האמת אינו חסד יען שמצפה לתשלום גמול ועושה למענו אמנם אחר שהשליך אמת ארצה, החסד הוא חסד, ושפיר י"ל שכולו חסדים, ולכך נברא העולם ע"כ דפח"ח ש"י:

ומאן אמרתי:

ושוב מצאתי ב"ה שגם השל"ה הקדוש במס' פסחים כתב כן וז"ל שם וקשה למה הוצרך הש"י להשליך אמת ארצה, הלא מדותיו של הקב"ה שהוא מטה כלפי חסד כשזכיות ועוונות שוות, וגם בכאן היו שקולים צדק וחסד אמרו יברא ואמת ושלום אמרו אל יברא. הענין הוא דלבריאת האדם היה בהכרח להיות בו איזה זכות. והמתנגדים השיבו שלא יהי' לו שום זכות כי חסד אמר יברא בזכות החסד ואמת אמר אל יברא כי חסד של בני אדם אינו חסד של אמת רק לתשלום גמול וא"כ מה זכות יש בחסד שלו. צדק אמר יברא בזכות הצדקה שלום אמר אל יברא, כי עיקר הצדקה להיותה ניתנת בסבר פנים יפות שלום ואהבה ולא בעו"ה כנהוג הרבה פעמים שנותן הצדקם בריבות וקטטות וע"י כפיות הבית דין ודברי ריבות. מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה כלומר עולם יבנה בחסד ומה טוען אמת כי החסד של בני אדם אינו חסד של אמת, אמר שיש ג"כ חסד של אמת בהכרח דהיינו מה שעושים עם המתים לקברם בארץ החיים זהו אמת מארץ תצמח עכ"ל הקדוש, ושמחתי כעל כל הון שזכיתי לכווין לדעת גדול וקדוש כמוהו זי"ע: (וע"ע בס' אהבת יהונתן בקוטרס אלון בכות על מגלת איכה יעיב באפו וגו' ונראה מדבריו שהוא מפרש השליך אמת ארצה הכוונה שנתן התורה למטה בארץ וע"י התורה יתוקן הכל ולכך נברא העולם יעו"ש ויותר אין להאריך בזה:

ומ"ש מר על הגמ' פ"ק דברכות דאם לא נצחו ליצה"ר בעסק התורה ובק"ש אזי יזכיר לו יום המיתה, וק"ל למר הול"ל תיכף יזכיר לו וכו', הנה כבר העירו ע"ז כל המפורשים, וע"ש בספר "עיון יעקב" במקומו וגם אני דברתי מזה בילקוט הגרשוני לברכות, וזה לא כביר נדפס ס' שפתי חכמים על מס' ברכות ושם נאמר משום שברשעים נאמר (ישעי' כ"ב י"ב) והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות, לפיכך בהזכרת יום וכו', אין ודאי שינצח אא"כ עסק בתחלה בתורה, ואמונת היחוד דהיינו שיקרא ק"ש עכ"ל. וכמדומה לי שראיתי פי' זה גם בספר אחר ואינו זוכר כעת:

ואודות המ"ר פ' תצוה אתה גוזר ואומר קדושים תהיו וכו' רבון העולם אתה מבקש שנהא קדושים הסר ממנו המות" שעמד עליו מר ושאל מה ענין זל"ז ואטו בשביל הקדושה יבוטל מהם המיתה ? נלע"ד פשוט עפ"י המ"ר פ' בראשית על הפסוק עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת א"ל קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנה לא גזולה היא בידך, וכתב בס' תפארת הגרשוני פ' בראשית בשם פ"ת בראשית שכתב ז"ל שענין הגזילה הוא שאינו מן הראוי שהנשמה שהוא חלק אלוק' ממעל תחובר עם החומר לכן מהראוי שהמות יפריד ביניהם עכ"ל ומעתה הרי נודע שענין הקדושה היינו לזכך החומר שישוב גם הוא לרוחני (עיין באלשיך ר"פ קדושים וביערה דבש ח"ר דרשה א' בברכת אתה חונן יע"ש באורך) א"כ במי שמקדש ומטהר רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו הגשמיים עד שישובו גם המה לרוחניים מזהירים כזוהר הרקיע וכעצם השמים לטוהר, כאדה"ר קודם החטא שאמרו עליו חז"ל תפוח עקבו של אדה"ר היה מכהה גלגל חמה, אין פחיתות כבוד כלל להנשמה להיות מחובר לחומר כזה, וממילא אין מהראוי שימות, וז"ש ישראל, רבון העולם אתה מבקש שנהא קדושים א"כ הסר ממנו המות, דהא בקדושים שמזככים חומרם לא שייך ענין גזילה ומהראוי שיחיו לעולם, וא"ש:

ומ"ש מר שלא נכון לאדם להדפיס ספריו בחייו כ"א יצוה את בניו ואת ביתו אחריו שידפיסום. מה ארבה מלין להשיב על דבריו הלא גם אדוני יודע כי בכל דור הדפיסו רבנים צדיקים וחסידי עליון ספריהם בחייהם ויפתח בדורו כשמואל בדורו, וימחול א"פ לעיין באגרת הנדפס בראש סה"ק פרמ"ג אורח חיים וז"ל, שלום להמלמד החשוב התורני וכו' שמעתי תלונותיך על שלש כתות העומדים לנגדך ומעכבים מלהדפיס ספריך בחייך וכו' יע"ש בלשונו הטהור וימצא ביטול דבריו, גם ישא עין ויכרה אוזן לשמוע דברי חכם וקדוש מרן החיד"א ז"ל בספרו "שם הגדולים" מערכת ספרים אות נ' בד"ה "נשאל דוד" תשובות להגאון מהר"ד אופנהיים כת"י וכו' אבל ס' נשאל דוד ושאר חידושיו לא נדפסו. וגדולי ישראל קצתם היו זהירים שלא להדפיס ספרי חידושיהם בחייהם. ובאמת חמרו מן הזהירות שלא תרבה להזהר. כי זה גרם שנאבדו הכתבים חבל על דאבדין. ועיין בס' חזון עובדיה מ"ש ומעשה חזא עכ"ל:

אני טרם אכלה לדבר אעוררהו על דבר פלא שראיתי בס' דברי שאול (לגאון הגאונים מהו' יוסף שאול נ"ז זצ"ל מלבוב) על אגדות הש"ס ברכות דף ס' ע"ב, וז"ל:

הנותן לשכוי בינה. בביאור הברכה הזאת עיין ברא"ש ובפר"ח באו"ח סימן מ"ו מ"ש בזה. ולפענ"ד היה נראה דהנה התרנגול שטוף בתשמיש וכדאמרו שלא יהיו ת"ח מצוין אצל נשותיהן כתרנגולים ובכ"ז נתן לו הקב"ה בינה ואינו משמש ביום לפי שאסור לשמש

ביום וכדאמרו בנדה ויליף לה ממה דכתיב והלילה אמר הורה גבר דלילה ניתן להריון. ולדעתי יש סמך לזה דגבר הוא תרנגול. כדאמרו קרא הגבר. וזה דאמרו שנתן לשכוי בינה להבחין בין יום ללילה. והרי למדנו דרך ארץ מתרנגול כדאמרו בעירובין דף ק' ודו"ק עכ"ל:

ותמהני מאד פה קדוש איך יאמר זה. דמלבד דהוא דבר הנראה בחוש ומעשים בכל יום דתרנגול משמש ביום, עוד העירני ידידי הרבני החריף ובקי משה מענדל ראזענבערג נ"י מלמד ת"ת דפה, דהוא גמרא מפורשת בביצת דף ז' ע"א כל שתשמישו ביום נולד ביום זו תרנגולת ועיי"ש בכל הסוגיא דשם, ומפורש יותר בגמ' בכורות דף ח' ע"א "תשמישו ביום יוליד ביום תרנגול' יעו"ש, וחיך כתב הגאון הנ"ל דתרנגול אינו משמש ביום, מה שהוא נגד החוש ונגד דברי חז"ל בשני מקומות בגמ' הנ"ל, ופלא גדול על גאון הגאונים כמוהו שלא הרגיש בכל זה. ואם יש אתו דבר לתרץ דברי הגאון הנ"ל עד מהרה יריץ דברו אלי ואענדנו עטרה לראשו. זו"ז יצו ה' אתו את הברכה חיים עד העולם, כעתירת ידידו"ש באה"ר ואה"ע:

גרשון ה"ק שטערן חופ"ק מאראש לודאש בעהמח"ס "ילקוט הגרשוני" עשרה חלקים:

בשולי היריעה עוד אציע לפני מר מה שקשה לי כעת במס' סנהדרין דף פ"ב סוף ע"א, ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו מכאן שאין נכנסין בכלי זיין לבית המדרש ע"כ, וחפשתי ברמב"ם ז"ל ולא מצאתי בשום מקום שיביא דין זה ולא אדע טעם ההשמטה. ואגב אעורר במה שראיתי בעין יעקב הקטנים דפוס ווילנא שמביאבשם הגאון מהר"ץ חיות ז"ל שכ" על הגמ' הנ"ל, עיין בב"י או"ח סי' קנ"א ובשו"ע שם ס"ו דאין נכנסין לבית הכנסת בסכין ארוך, והטעם שלא יניף המקצר על המאריך, והעלימו עין כאן דמוכח דאף לבית המדרש דקדושתו קלה מבית הכנסת אסור ליכנס בכלי זיין כ"ש בביהכנ"ס וכאן למדו זאת מן המקרא וצ"ע עכ"ל. ובמחכ"ת לא דבר נכונה, דכלי זיין ה"ד מה שיוצאין בו למלחמה, אבל סכין ארוך אינו בכלל כלי זיין, וע' במשנה שבת ס"ג ע"א דמנו בכלל כלי זיין, סייף וקשת ותריס ואלה ורומח, יע"ש, וגם מ"ש דביהמ"ד קדושתו קלה מביהכנ"ס, אישתמיטתי' דברי הרמב"ם פי"א מה' תפלה ה' י"ד, ודברי השו"ע או"ח סי' צ' סעיף י"ח וסי' קנ"ג ס"א, ודברי הש"ך יו"ד סי' רנ"ט ס"ק ג' וס"ק ד', דבכל הני מפורש דביהמ"ד קדושתו חמורה מביהכנ"ס. וז"ב ופשוט ידידו הנ"ל: לאחר חיתום שטרות ראיתי ברמב"ם פי"ב מה' רוצח ה' י"ב אסור למכור לעכו"ם כל כלי המלחמה וכו' ואין מוכרין להן לא סכין ולא קולרין ולא נבלי' וכו' יעי"ש, ומשמע מדבריו דגם סכין הוא

בכלל כלי זיין ודלא כמש"ל, אלא דבאמת מקור ד' הרמב"ם בע"ז דף ט"ו ע"ב ושם איתא, אין מוכרין להן לא סדין ולא קולרין וכו' ופירש"י סדין לשום בו רגלי איש וכו' והוא מלשון הפסוק ותשם בסד רגלי, ולפ"ז מ"ש ברמב"ם הנ"ל "סכין. הוא ט"ס וצ"ל סדין וכ"ה לשון השו"ע יו"ד סי' קנ"א ס"ה וכ"ה לשון הטור שם יעו"ש, א"כ אדרבה מוכח מהברייתא הנ"ל במס' ע"ז דסכין אינו בכלל כלי זיין, ויצאו דברי כנים ואמתיים. הנ"ל:

ילקוט גרשוני לקט שכחה

באור חדש סוף קידושין, מביא בשם הגאון הפלא"ה ז"ל בפתיחה לחיבורו, הפירוש בגמרא לעולם ילמוד שלא לשמה שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה. דתרי שלא לשמה איכא. אחד להשיג כבוד או ממון רב שלא מהצורך זה ודאי אסור. אבל ללמוד בכדי שיהי' לו פרנסה ולא יצטרך לעסוק במלאכה אחרת ולהתבטל מתורת ועבודת אלקים זה שרי, וז"ש שילמוד שלא לשמה למען הביא אותו לידי לשמה שהכוונה תהיה לשמה למען יהי' לו פרנסה ולעסוק בעבודת הבורא ודפח"ח. וע"ש באור חדש מ"ש לפרש דברי ר' נהוראי מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, ולא ראה שכבר קדמו בספר "עיון יעקב' על העין יעקב שם, בשם נכדו השנון האלוף מהו' נחמי' עיי"ש:

ילקוט גרשוני קונטרס אחרון

א בריש פסחים בתוס' ד"ה אור וכו' ונזיר נמי איסורי' שרי לאחריני, ובמהרש"א הגיה שכוונתם נדר שאסור בהנאה ג"כ ותי' כיון דשרי לאחריני, ומרן החת"ס ז"ל בחידושיו כתב וצ"ע בכוונתם דאדרבה כיון דשרי לאחריני איכא למיגזר טפי שמא ישכח נדרו ויאכל יעו"ש, ולי קשה עוד על לשון התוס' "ונזיר נמי" דאחרי שכתבו מקודם ולא דמי לבב"ח וכו' הו"ל לכתוב ולנזיר נמי לא דמי שאיסורי' שרי לאחרני, אבל לשון ונזיר נמי אינו מדוייק כלל כמובן לכן נלע"ד דה"פ בתוס' דהנה איתא במשנה דכאן דשתי שורות של חביות הסדורות במרתף של יין צריך לבדוק ביניהם כמו שפירש"י ז"ל בד"ה שתי שורות יעו"ש, ומדנקט המשנה סתם דצריך בדיקה מוכח דאין חילוק ואפילו נזיר ג"כ צריך לבדוק בין החביות שבמרתף יין, וע"ז הי' קשה לתוס' בשלמא לפרש"י דטעם הבדיקה שלא יעבור בבל יראה, א"כ שפיר גם הנזיר צריך לבדוק דאם לא יבדוק יעבור בב"י, אבל לפי' התוס' דצריך לבדוק משום שלא יבא לאכלו, קשה מדוע נזיר נמי צריך לבדוק בין החביות הלא הנזיר אינו נכנס כלל למרתף של יין כמחז"ל אמרין לנזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב, וא"כ לא אתי למיכל החמץ שבין החביות, ולזה כתבו התוס'

ונזיר נמי צריך לבדוק דהא איסורי שרי לאחריני וא"כ הגם שהוא אינו נכנס להמרתף, אבל בני ביתו שאינם נזירים נכנסים לשם ואיכא למיחש שמא יבאו לאכול החמץ שבין החביות, ולכן נזיר נמי צריך לבדוק החמץ דשם, כנלענ"ד נכון בעזהי"ת:

עוד שם כ"ב ע"ב עד שבא ר' עקיבא ולימד כו' לרבות תלמידי חכמים, כתב בפתח עינים למרן חיד"א ז"ל. שמעתי לדקדק אומרו עד שבא ר' עקיבא. כי הנה שמעון העמסוני פירש כי ירא לאמר דאתא לרבות ת"ח. וכשנכנסו לפרד"ס ר' עקיבא ודעימיה אמרו פ' אין דורשין דמחיוהו למט"ט שיתין פולסי דנורא על דלא קאים מקמיה דאחר להיותו ת"ח ומכאן נתפרסם מעלת הת"ח. וז"ש עד שבא ר"ע מכניסת הפרד"ס אשר חזה תוקף מעלת הת"ח כי מחיוהו למט"ט וכו' ואז היה לו כח לדרוש לרבות ת"ח ע"כ שמעתי עכ"ל". ואני העני כבר הקשיתי ע"ז בפסחים שם דמה יענה להא דאיתא במשנה ח' פ"ה דמעשר שני עד שבא ר"ע ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור יע"ש. ובמס' ר"ה הקשיתי עוד ע"ז מהא דאיתא בנדרים כ"ה ע"ב עד שבא רע"ק ולימד נדר שהותר מקצתו הותר כולו יע"ש, וכעת קשה לי עוד מהא דאיתא במס' ב"מ דף ס"ב עד שבא רע"ק ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך יע"ש וצ"ע:

ב במגילה ב' ע"א ואימא שיתסר ושיבסר. ולא יעבור כתיב. בגליון המאסף (דפוס ירושלים תו' תרנ"ז) כתב וזיל:

ראיתי בס' ברוך מבנים אשר פ' ויק"פ שמביא קושית העולם דלמא הכוונה שלא יקדים כדפי' עובר לעשייתן מקרא דויעבור את הכושי ואח"כ ראיתי בס' גל נעול לריב"א שמביא ג"כ קושי' זאת וכתב שיש מתרצים דאין לפרש דקודם לא, כיון דכבר אמרינן י"ג זמן קהילה לכל היא א"כ חזינן דמותר להקדים. אכן סותר זה דאי נימא דולא יעבור קאי שלא להקדים א"כ באמת לא נימא הסברא דיען זמן קהילה לכל היא יע"ש. ולענ"ד נראה עפ"י קושית התשב"ץ ח"ב סי' רע"ד דאם הדין דמברכים עובר לעשייתן א"כ למה אמרו עובר לעשייתן ולא אמרו קודם לעשייתן ותי' התשב"ץ דלשון קודם היה משמע קודם הרבה אבל לשון עובר משמע קדימה בסמוך וכ"כ האבודרה"ם וכו' ובשו"ת שאגת ארי' סי' כ"ו תי' דלשון עובר הוא להורות דבדיעבד יכול לברך אח"כ כדעת הג"א בפ"ג דחולין ודלא כהרמב"ם וע' ש"ך יו"ד סי' י"ט. עכ"פ חזינן דכולם חשבו למצוא כוונה במה דנקטי לשון עובר דאל"כ מוטב לשון קודם א"כ כאן אי היה הכוונה שלא להקדים היה לו לכתוב ולא יקדים והבן עכ"ל. ולפענ"ד אין זה תירוץ מספיק דהרי כ' בתשו' שאג"א ס' הנ"ל דבלשון תורה ומקרא הוה עובר לישנא דאקדומי רק בלשון חכמים משמע בכ"מ להיפוך שעבר כבר ולישנא דאחורי הוא ולא לישנא דאקדומי יעש"ה, א"כ כאן בולא יעבור דהוא לשון

מקרא באמת י"ל דלישנא דאקדומי הוא והדרא קושי' לדוכתה והנה ראיתי בס' מתא דירושלים על הירושלמי ריש מגילה שכ' דבס' בית לוי מביא קושי' זאת בשם הגאון מהו' מרדכי מבריסק ז"ל ותירוץ דא"כ הו"ל לכתוב לא יעביר ומדכתיב ולא יעבור משמע למעוטי שיתסר ושיבסר ע"כ והוא ז"ל מפרש בזה לשון והירושלמי שם "לא יעבור ולא יעבור' יע"ש, ובחמת שגם תירוץ זה הוא דוחק בעיני ולכאו' י"ל דהרי איתא בירושלמי כל החודש כשר לקריאת מגילה שנא' ובחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה אמר ר' חלבו ובלבד עד ט"ו. א"כ א"א לומר דולא יעבור היינו שלא להקדים. אלא דבאמת ז"א דהא כתב הב"י בסי' תרפ"ח דההיא דירושלמי דכל החודש כשר לקריאת מגילה לא ס"ל לתלמודא דידן מדלא מייתי לה יעי"ש. אמנם חידוש בעיני על בעל מתא דירושלים שמפרש בקושי' זו את דברי הירושלמי הנ"ל והלא לפי הירושלמי דכל החודש כשר לקריאת מגילה קושי' זאת בלא"ה לק"מ כנ"ל ואולי י"ל דאם נימא דולא יעבור קאי שלא להקדים אז נפרש והחודש אשר נהפך וכו' דכל החודש מט"ו ואילך כשר לקריאת מגילה ודו"ק:

עוד שם ט' ע"א דשינו ע"ב זקנים לתלמי המלך (פירש"י מלך מצרים היה) וכתבו כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס. ופירש"י שלא יאמרו רצחנים היו אבותיכם יע"ש. והקשה בגליון המאסף הנ"ל ס' י"ז למה לא שינו ג"כ פסוק וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו שלא יאמרו מנאפים היו אבותיכם. ובסי' ס"ג כתב ע"ז חכם א' וז"ל:

ולדידי לק"מ דסברי דלא יקפיד המלך אלא על מעשה רבים דיקא נמי דפירש"י שלא יאמרו רצחנים היו אבותיכם אבל אמעשה דיחיד לא יקפיד ולכן לא שינו לו דויך את המצרי גבי מרע"ה עכ"ל ולענ"ד ז"א דמעשה שמעון ולוי ג"כ לא הוי מעשה רבים דהא שנים לא מקרי רבים כמבואר בכמה דוכתין בש"ס ופוסקים והדק"ל. ולכן נ"ל דידוע דמצריים שטופי זימה היו א"כ אצלם לא הוי ניאוף שים חסרון וגנאי דעבר ושנה נעשה לו כהיתר ולכך ידעו הזקנים כי לא יקפיד המלך על זה, משא"כ על רציחה ודאי יקפיד, ובזה יל"פ כוונת רש"י ז"ל במ"ש מלך מצרים היה, וכבר עמד ע"ז בגאון יעקב שבגליון העין יעקב דמאי בעי רש"י בזה, ולהנ"ל י"ל דכוונת רש"י ז"ל לתרץ קושי' החכם בגליון המאסף הנ"ל וא"ש ודו"ק. ומה שלא שינו לו פסוק ויך את המצרי גבי מרע"ה זה לק"מ דמרע"ה עשה כן רק להציל נפש מיד רוצחו כמ"ש הרשב"ם עה"ת בפסוק וירא איש מצרי מכה וגו' יעו"ש:

ג ברי"ה כ"ט ע"ב תנא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו יצאה תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה כתב בס' תורה תמימה פ' אמור סי' פ"ו דצ"ל

תנא דבי ר' ישמעאל, דלא מצינו בגמרא תנא דבי שמואל עכ"ל. ובמח"כ נעלם ממנו גמרא מפורשת במגילה דף ל' ע"א דנזכר ב' פעמים בגמ' שם תנא דבי שמואל יע"ש. ובחיבור זה בברכות דף כ' ע"א ע"א ציינתי עוד כמה דוכתין בגמ' דנזכר תנא דבי שמואל. ופלא דנעלם ממנו כל הני דוכתין בגמרא:

ד על קושי' התוס' בכמה דוכתין בהא דאמרו לעולם יעסוק אדם בתירה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, והרי אמרו נוח לו שלא נברא :

מביא מרן חיד"א ז"ל בפתח עינים לשבת דף סיג ע"א בשם הרב מהר"ש פרימו ז"ל שתירץ דבתורה בצירוף מצות יכול שלא לשמה להביא לשמה אבל בתורה לחוד נוח לו שלא נברא יע"ש מ"ש בזה:

וקשה לי דא"כ נימא גם במצוה כו דמצות בצירוף תורה יכול שלא לשמה להביא לשמה אבל במצוה לחוד לא, ולפי"ז מאי פריך בנזיר כ"ג ע"ב אהא דאמר רנב"י גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה איני והאר"י א"ר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות כו' שמתוך כו' בא לשמה, ומאי קושיא דלמא דוקא מצות בצירוף תורה יכול שלא לשמה להביא לשמה אבל מצוה לחוד לא וצ"ע:

והנה ראיתי בענף יוסף לנזיר דף הנ"ל שמביא בשם הגאון מוואלאזין ז"ל דמה שאחז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה רמז בתיבת לעולם שר"ל בקביעות תמיד שלא להפסיק פומי' מגירסא כמש"ל ואז בודאי יבוא לשמה עכ"ל. ולפי דבריו הקדושים הנה מיושב בפשיטות קושי' התוס' הנ"ל דהא דאמרו כל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא היינו דוקא בעוסק לפעמים דרך ארעי ולא בקביעות תמיד דאז אינו בא לשמה וא"ש:

ה בתענית ה' ע"ב מה זרעו בחיים אף הוא בחיים פירש"י שיביאנו בגולה כדי לגאול את בניו לעיניו כמו שמצינו במצרים וירא ישראל וגו' ודרשינן ישראל סבא וכתב בהגהות הגאון מהר"ץ חיות ז"ל ראיתי ענין זה במדרש רבה ונעלם:

ממני לשעה מקומו של דרוש זה עכ"ל ולפענ"ד כוונת רש"י ז"ל על המדרש רבה פ' מקץ (פרשה צ"ב) ר' פנחס בשם ר' הושעי' אמר נטל הקב"ה רגליו של יעקב אבינו והעמידן על הים ואמר לו ראה נסים שאני עושה עם בניך הה"ד בצאת ישראל ממצרים ישראל סבא עכ"ל וקרוב לודאי שלפני רש"י ז"ל הי' הגירסא הה"ד וירא ישראל את היד הגדולה. ישראל סבא. ובאמת שכן ראוי לגרוס שהרי המדרש מיירי בנסים שנעשו על הים ולא בנסים שנעשו ביציאת מצרים, ואיך פתח בים וסיים ביצ"מ, אלא ודאי ראוי לגרוס הה"ד וירא ישראל וגו' ישראל סבא. ודע דמתחלה רציתי לומר דכוונת רש"י על מ"ש בזוה"ק

פ' בשלח דף נ"ג ע"א דשם איתא בהדיא דוירא ישראל קאי על ישראל סבא יעו"ש, אמנם אח"כ חזרתי בי לפי שראיתי בשדי חמד כללי הפוסקים סי' ה. אות כ"ב שמביא בשם מרן חיד"א ז"ל דספר הזוהר לא נתגלה להראשונים אפילו להרשב"א והרא"ש וכו' ועוד מביא שם בשם ספר יוחסין שנתגלה ספר הזוהר אחר הרמב"ן והרא"ש שלא ראוהו ושיש אומרים שהרמב"ן מצאו בארץ ישראל וכו' יעו"ש, א"כ בימי רש"י ז"ל עדיין לא נתגלה ספר הזוהר, לכן הנכון כמ"ש דכוונת רש"י ז"ל על המ"ר הנ"ל: (י) בברכות דף י' הבאתי פי' הגמ' סנהדרין י"ז א' בשם ס' המדרש והמעשה פ' חיי שרה בשם זקינו הגאב"ד דסרעדניק זצ"ל, וכעת ראיתי שנעלם ממנו שכבר כתוב כן בס' "עיון יעקב" לסנהדרין דף י"ז בשם זקינו הגאון מהו' יעקב זצ"ל יעו"ש. וט"ע בס' ערוך לנר סנהדרין י"ז ע"א ד"ה לא סיימו קמיה שמפרש ד' הגמ' באופן אחר ע"ש דפח"ח:

ז בקונטרס נחלת אבות על פ"א הבאתי קושי' התוס' ש נדה י"ג ד"ה עד שיכלו כל הנשמות שבגוף והא אמרי' שבת קי"ח אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין וע"ש מ"ש בזה, וכעת ראיתי בס' "עיון יעקב" ליבמות דף ס"ב בהא דאי' התם, היו לו בנים ומתו ר"ה אמר קיים פו"ר משום דרב אסי דאר"א אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ור' יוחנן אמר לא קיים פו"ר לשבת יצרה בעינן והא ליכא, וע"ז כתב העיון יעקב וז"ל:

מסוגיא זו נראה דר' יוחנן לא ס"ל הא דרב אסי דריו"ח אזיל לשיטתו דאמר בשבת דף קי"ח אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלין מכלל דלא ס"ל הא דרב אסי דאיך היו נגאלין מיד כיון דעדיין לא כלו הנשמות שבגוף והתוס' בנדת דף י"ג מקשים קושי' זו ותירצו בדוחק כמ"ש מהרש"א ע"ש ולפמ"ש לק"מ עכ"ל:

ובמחכ"ה לא דבר נכונה, דאם ר' יוחנן לא ס"ל הא דרב אסי, למ"ל לגמ' לומר טעמא דריו"ח משום דבעינן לשבת יצרה, הול"ל בקיצור וריו"ח אמר לא קיים פו"ר דלית לי' הא דרב אסי, אלא ודאי גם ריו"ח ס"ל כרב אסי אלא דבהא קמיפלגי ר"ה ס"ל דעיקר טעמא דפו"ר הוא משום דרב אסי כפירש"י שם, וריו"ח ס"ל דטעם זה אינו עיקר הטעם דפו"ר, אלא הוא גם לתועלת קיום המין בעולם כמ"ש לשבת יצרה, וא"כ מה יועילו הבנים שמתו, וכ"כ בעץ יוסף לשם והוא האמת בפי' דברי הגמרא הנ"ל, וראי' גדולה לזה ממ"ש הב"י באה"ע סי' א' בשם מצאתי כתוב [והוא בתשו' מהרי"ל סי' סצ"ו] על בן חרש ושוטה לא ידענא אמאי לא קיים מצות פו"ר וכי גרע מגר שנתגייר דקיי"ל כר"י דאמר קיים והאי נמי אי משום שבת יצרה איכא שבת ויכול לישא אשה ולהוליד בן חכם ואי משום דרב אסי דאמר עד שיכלו נשמת שבגוף האי נמי נשמה יש לו ובר מצוה הוא

ופקחים מוזהרים עליו וכו' יעו"ש, ואי נימא כמ"ש העיון יעקב דריו"ח לית לי' דרב אסי א"כ אנן דקיי"ל כריו"ח דהיו לו בנים ומתו לא קיים פו"ר ג"כ לית לן דרב אסי א"כ למה לו למהרי"ל לומר ואי משום דרב אסי וכו' הא אנן דקיי"ל כריו"ח לית לן כלל האי דרב אסי, אלא ודאי ז"א וגם ריו"ח ס"ל כרב אסי, אלא דפליג אדר"ה שסובר דעיקר טעמא דפו"ר הוא משום דרב אסי, וע"ז פליג ריו"ח וסובר דהגם שהוא ג"כ א' מהטעמים שיש על מצוה דפו"ר מ"מ אינו עיקר הטעם, אלא לשבת יצרה נמי בעינן, והוא פשוט וברור, ובעל עיון יעקב לא דק בזה במחכ"ת הרמה:

[ח] בענין הסתירה דרשב"י אדרשב"י ודר' ישמעאל אדר' ישמעאל מברכות למנחות, שהבאתי בסוף השמטות וחידושים למס' ברכות, ראיתי כעת אריכות בשדי חמד חלק הכללים מערכת וא"ו כלל ט"ו יעוש"ה:

[ט] לקושית העולם כיון שאאע"ה קיים כל התורה עד שלא נתנה מדוע לא קיים מצות מילה עד שנצטוה עלי', כתב בישועת יעקב עה"ת (ס"פ לך), דהרמב"ם בס' מו"נ כתב בטעם מצות מילה שהערלה מרבה תאוות המשגל ובהסרת הערלה תחלש כח המתאוה בזה, והנה באמת יש מקצת בנ"א אשר בלא"ה יצרם חלש ואין מתאוין, ולהם מצות מילה איננה מצוה מוכרחת כ"כ, אמנם במילה בזמנה שהיא לשמונה בעת ההיא לא נודע עדיין מה יהי' בסופו אם יהי' עלול לחטא מאחר כי יצר לב האדם רע מנעוריו לכך מלין אותו למען יחלש כח המתאוה, אמנם באדם שכבר הגיע לכלל שנותיו ויודע בעצמו כי גם זולת המילה אין נפשו מתאוה לא הי' מצות המילה הכרחי, אמנם כיון שרוב בנ"א עלולים המה לכח המתאוה לא חילקה התורה, כיוצא בדבר כ' התשב"ץ בהא דגזרו על יינם משום בנותיהם דאף הכומרים שאין להם בנים ובנות מ"מ גזרו על יינם משום לא פלוג, ואמנם אברהם שהכיר את בוראו למ"ח שנים לא הי' מצות המילה הכרחי אצלו כיון שכבר נתברר שנחלש כח המתאוה והמילה היא רק משום שלא חילקה התורה, וכל זמן שלא נצטוה על המילה ושאר בנ"א לא היו נימולים, למה לו לאברהם למול עצמו, הרי בעצמו אינו צריך למול, ולא פלוג לא שייך בזה כמ"ש והבן עכ"ל ודפח"ח. שו"ר בס' שער בת רבים פ' לך תי' רבים על קושי' זאת. וע"ע בשו"ת שערי צדק להגאון מדעעש זצ"ל חיו"ד סי' קע"א תירוץ נאה ע"ז עיי"ש:

ולפענ"ד י"ל עפ"י מ"ש אדמו"ר הגאון ז"ל בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד סי' רמ"א בד"ה ועוד אני אומר וכו' בשם מרן חת"ס ז"ל דהא דאנו רואין דוולדות הנימולים בעזהי"ת חיים וקיימים ואפי' מיעוטא דמיעוטא אין המילה מזקת להם ומאי דאחז"ל בגיטין נ"ז ע"ב כי עליך הורגנו כל היום דקאי על מצות מילה היינו עפ"י הטבע אבל זכות מצות מילה

מגינת ומצלת ומיישב בזה קושי' הש"ך סי' רס"א על הרמ"א דסובר מל תוך ח' דיצא א"כ אמאי מילה דוחה שבת נימהלי' מערב שבת כמ"ש במנחות דף ע"ב דבמנקצר ביום כשר ולא דחי שבת ע"ש ולפ"ז ניחא בודאי תוך ח' עדיין אין כאן מצוה אלא אם באה יום ח' אז קיים המצוה במאי שמל מקודם כדי שיחול לאח"ז דזמן ממילא קאתי וא"כ כיון שהמילה היא סכנה אלא שהמצוה היא מגנת א"כ אין רשאין למול בע"ש דמביא התינוק לידי סכנה דאז עדיין אינו מצוה שיגן עליו ע"כ דפח"ח, וא"כ אומר אני הה"ד באברהם דעד שלא נצטוה על המילה לא שייך לומר מצוה מגינא ומצלא א"כ לא הי' רשאי למול כיון דהמילה היא סכנה ואאע"ה שקיים כה"ת עד שלא נתנה קיים ג"כ מ"ש התורה וחי בהם וכו' כנלע"ד נכון ב"ה:

י בברכות דף ט' דבר נא באזני העם וגו' שלא יאמר אותו צדיק אברהם וכו'. פי' בס' בנין אריאל סו"פ פקודי עפ"י הידוע שנמצאו הרבה טעמים על שיצאו ממצרים קודם השלום ת' שנה. הא' נמצא במדרשי רז"ל מדלג על ההרים בזכות אבות. הב' קושי השיעבוד השלים המנין. ועוד נמצא טעם אחר לשבח כי הקב"ה אמר לאברהם סתם בארץ לא להם ולא פרע לו תחת יד איזה אומה ישתעבדו והנה הם גלו עוד ונשתעבדו למלכיות אחרות וזה השלים אותן הק"ץ שנה ויותר. והנה לפי טעם האחרון לא הי' צריך להוציאם ממצרים ברכוש גדול עד תשלום ת' שנה אצל מלכות ואומה אחרת, שהרי לא הבטיחו על רכוש גדול רק אחר ת' שנה כדכתיב ואחרי כן. אבל לפי ב' טעמים הראשונים הוצרך ליתן רכושם אז בצאתם ממצרים. והנה בפ' שמות פירש"י אהי' אשר אהי' בשעבוד מלכיות וכו' הרי שהי' כבר גלוי לפניו ית' שעתידין לחטוא ויבאו לידי. שעבוד מלכיות אחרות. אבל אברהם לא ידע באותו פעם שבניו עתידין לחטוא ויגלו למקומות אחרים. וא"כ אין מקום לטעם הזה ועכ"ח טעמים הראשונים קיימים וראוי להוציאם עתה ברכוש גדול, וזהו דבר נא אעפ"י שמצד הבטחתי אין הדבר מוטל עלי להוציאם ברכוש גדול כי הזמן לא נשלם עכשיו אלא אחר שעבוד מלכיות. אך כדי שלא יאמר אותו צדיק כו' ואין רצוני להשיב דבר זה דדי' לצרה בשעתה כמ"ש רש"י. ע"כ דפח"ח. (ועיין בענף יוסף בד"ה ועבדום וענו אותם וכו' בשם מעון הברכות ודו"ק):

י"א עו"ש דף ל"א ע"ב דא"ל עלי לשמואל מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את. ומדקדקים העולם שפת יתר הך דמימר שפיר קאמרת הל"ל בקיצור מורה הלכה וכו' ועיין מ"ש בזה במקומו. וכעת ראיתי בס' בנין אריאל פ' ויקרא שמיישב דקדוק הנ"ל בדרך חריף ונחמד עיי"ש ותמצא נחת. [ועי' מ"ש לקמן אוה ל"ג בזה וינעם לך]:

י"ב בענין מש"ל אות א' במ"ש עד שבא רע"ק ולימד מצאתי כעת בס' יד מלאכי אות תקי"ח שכ' וז"ל:
עד שבא רע"ק ולימד. לשון זה מצוי בר"ע והטעם י"ל משום דר"ע בקטנותו לא למד תורה דרעיא דבי כלבא שבוע היה ואח"כ בא לבית המדרש ולמד תחילה ואח"כ לימד כנראה מרז"ל וזהו עד שבא וכו' שושנים לדוד בנדרים פ"ט משנה ו' ולא ידענא מה יענה ומה יאמר בעד שבא ר' אושעי' ברבי ולימד דפ"ק דחגיגה ז' ע"א עכ"ל. וע' בשדי חמד חלק הכללים מערכת העי"ן כלל י"ב מש"ש בזה:

י"ג בעירובין מ' ע"ב תן חלק לשבעה וגם לשמונה (קהלת י"א) ר' אליעזר אומר שבעה אלו ז' ימי בראשית שמונה אלו ח' ימי מילה [יש לכוין זה במאמר הגדה ש"פ שבעה מי יודע כו' שמונה מי יודע כו' דקאי עה"פ תן חלק לשבעה וגם לשמונה, מי יודע לפרש ומהו שבעה ומהו שמונה, לז"א שבעה אני יודע שבעה ימי שבתא, שמונה אני יודע שמונה ימי מילה, וכדרשה דר' אליעזר הנ"ל ודו"ק] ר' יהושע אומר שבעה אלו ח' ימי החג וע' במהרש"א בח"א דאיך יתפרש לפי"ז סיפא דקרא הנ"ל כי לא תדע מה יהי' רעה על הארץ יע"ש, ועדיין לא יצא י"ח לפרש סיפא דקרא הנ"ל אליבא דר' אליעזר דקאי על שבת ומילה, ובקונטרס שערי מדע הנספח לספרי ברכת הנפש כתבתי עפ"ד אדמ"ו הגאון מהר"ם שיק ז"ל שהבאתי לעיל אות ט'דמשו"ה לא אפשר למול התינוק בע"ש משום דהמילה היא סכנה ועדיין אינו מצוה שיגן עליו יע"ש, ולפי"ז י"ל דקרא ה"ק תן חלק לשבעה זה יום השבת, ואעפי"כ וגם לשמונה זה מילה שניתנה בשמיני ודוחה את השבת, וא"ת לשיטת הרמ"א ת"ל דמל תוך ח' יצא אמאי דוחה שבת נמהלי' בע"ש כקושית הש"ך ז"ל לז"א כי לא תדע מה רעה יהי' על הארץ, שמא ימות התינוק מחמת המילה, דבע"ש עדיין ליכא מצוה שיגן עליו וא"ש נכון ב"ה :
וכעת נ"ל בפשיטות עפמ"ש הבעה"ט בר"פ שמות שבשביל שבת ומילה ששמרו במצרים נגאלו יעו"ש. ולכן הזהיר שהמע"ה תן חלק לשבעה וגו' שישמרו ישראל שבת ומילה, כי לא תדע מה רעה יהי' על הארץ, שמא יחרב הבית ויגלו מארצם. ובזכות שבת ומילה יהיו נגאלים כמו שבזכות זה נגאלו ממצרים וא"ש (וע' ברש"י קהלת י"א בפסוק הנ"ל ודו"ק):

י"ד ע"ד שם בברייתא שבת שחל להיות בר"ח או בחוה"מ ערבית שחרית ומנחה מתפלל כדרכו שבע ואומר מעין המאורע (יעלה ויבא) בעבודה ר' אליעזר אומר בהודאה ואם לא אמר מחזירין אותו:

והקושי מפורסמת דהא קיי"ל בברכות ל' ע"ב בלא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין ב"ד מקדשין את החדש אלא ביום יע"ש ואיך אמרה הברייתא ערבית שחרית וכו' ואם לא אמר מחזירין אותו:

ובס' בן אורי למס' שבת כ"ד ע"א הביא בשם רבו הגאון מ' יצחק משה פערלס זצ"ל דדוקא לר' אליעזר מחזירין אותו דר"א לשיטתו סובר בסנהדרין דף י' ע"ב דאין מקדשין את החודש כלל שנא' וקדשתם את שנת החמישים שנה שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים יע"ש וא"כ אין נ"מ בין יום ר"ח ללילו יע"ש ודפח"ח, אלא דבגליון הש"ס וויען העיר דבר"ה כ"ד הגירסא ר"א בר' שמעון וכ"כ שם בפירש"י ד"ה ד"ה חישוב דעיבור (א"ה וכ"כ גם בפרש"י ר"ה ח' ע"ב ד"ה ואי אתה מקדש וכו' יע"ש), וא"כ לאו היינו ר"א דהוא ר' אליעזר בן הורקנוס כנודע, והדק"ל, והנה בעירובין כאן הגי' בברייתא ר"א אומר בהודאה ואם לא אמר מחזירין אותו אבל בביצה י"ז ע"א הגירסא ואם לא אמר מחזירין אותו ר"א אומר בהודאה, ומשמע דהך דמחזירין אותו לאו מדברי ר"א הוא אלא מדברי ת"ק. ועיין שם בביצה דף הנ"ל דהקשו תוס' על ר"ה דאמר אין הלכה כאותו הזוג לימא בקיצור הלכה כת"ק, וכתב בקרבן נתנאל ז"ל דלא מצי לומר הלכה כת"ק דמה שאמר ת"ק אם לא אמר מחזירין אותו משמע דקאי אפילו בתפלת ערבית ובהא אין הלכה כמותו דקיי"ל כרב שאין מחזירין בר"ח משום דאין מקדשין את החודש בלילה ודפח"ח, הרי הרגיש הק"נ בקושי' הנ"ל ותירצה יפה דבאמת מה"ט לא אמר ר"ה הלכה כת"ק. וראיתי בצל"ח שם שהשיג על הק"נ דא"כ תיקשי על רב איך הוא חולק על תנא דברייתא ודוחק לומר בזה רב תנא הוא ופליג במקום שלא אמרי' כן בגמרא עכ"ל, אבל להנ"ל לק"מ דאמר לך רב הך תנא קמא דברייתא הנ"ל היינו רבנן דר' ישמעאל בנו של ריב"ב דס"ל בר"ה ח' ע"ב שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש שום חודש ולכך סובר דמחזירין גם בערבית דר"ח דכיון דאין מקדשין את החודש כלל א"כ אין חילוק בין יום ללילה. אבל אנא ס"ל בזה כר' ישמעאל בנו של ריב"ב וככולהו תנאי דס"ל שמקדשין חדשים כמ"ש התוס' ר"ה ט' ע"ב בר"ה ולאפוקי וכו' יע"ש, א"כ מה"ט שפיר י"ל בלא הזכיר של ר"ח ערבית דאין מחזירין משום דאין מקדשין החודש בלילה, ואם תסתכל ותתבונן היטב בברייתא הנ"ל, תמצא דבאמת פליגי בברייתא זאת, הת"ק עם ר:' ישמעאל בנו של ריב"ב, א"כ שפיר איכא למימר דהת"ק דברייתא זאת היינו באמת אותן רבנן סתם בר פלוגתייהו דר' ישמעאל בנו של ריב"ב בכל מקום, ומבואר בהדיא בר"ה ח' ע"ב דרבנן דר' ישמעאל הנ"ל ס"ל שנים אתה מקדש ואי אתה מקדש חדשים, וא"כ י"ל שפיר דלכך

ס"ל דאפי' בערבית דר"ח מחזירין אותו משא"כ לדידן ונסתלקה השגת הצל"ח על הקרבן נתנאל מכל וכל, וא"ש ודו"ק:

ט"ו בהשמטות למס' ברכות בסוף ד"ה העתק מסי שער בת רבים וכו', השמיט המדפיס עמוד אחד מן הכתב יד ותשחת האר"ש מפני המרו"ב דברים אשר עשה. ועתה באתי לתקן הטעות, וכצ"ל:

(עוד שם) בפ' נשא בפ' יברכך ה'. כתב על מאמר חז"ל בברכות כ' ע"ב אמרו מה"ש לפני הקב"ה כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים וכו' והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא וגו' אמר להם וכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת, והם מדקדקים על עצמם עד כזית עד כביצה. והנה שני התיבות "על עצמם" הם מיותרים. דהול"ל והם מדקדקים עד כזית. ואמר הגאון האמיתי ר' חיים מוולאזין זי"ע. דאיכא למימר דמשו"ה החשיבו עלייהו כזית לברך עליו כדי שיהי' חשוב, ויפטרו בזה סעודת עני הואיל דחשוב סעודה לברוכי עליו, ואין מקום לנשיאות פנים עי"ז. לכן אמר "על עצמם" ר"ל רק על עצמם מחמירים עד כזית. אבל לאחר היינו לעני נותנין כדי שביעה כבמס' פאה פ"ח מ"ז אין פוחתין לעניים בגורן מחצי קב חטים וקב שעורים. וכתב הרע"ב משום דכתיב ואכלו בשעריך ושבעו תן לו כדי שבעו ע"ש. הנה במס' ברכות דף כ' הבאתי ד"ז בשם ס' תורה תמימה שכתב כן מדנפשי' וחידוש בעיני שאחרי דבעל שער בת רבים הביא בשם הגאון ר"ח מוולאזין זי"ע מסתמא ד"ז מפורסם במדינת רוסיא בשם ה"ג הנ"ל ואיך כתבו בעל תורה תמימה משמי' דנפשי': עוד שם) כתב על מ"ש בברכות ל"ה ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. ומקשים אם עשו כרשב"י למה לא עלתה בידם וכי משוא פנים יש בדבר. אבל הכוונה הרבה עשו כרשב"י בכף הדמיון ולא רשב"י ממש ובס' עשרה למאה דרוש ח' כתב באופן אחר יע"ש]. ובחדושי חת"ס ז"ל לסוכה ל"ו ע"א בד"ה דומה לכושי תנן כתב וז"ל שמעתי ממ"ו הפלא"ה זצ"ל בהא דפליגי רשב"י ורי"ש ר"פ כיצד מברכין ומסקי' הרבה עשו כרשב"י ולא רשב"י ממש דודאי מי שכוונתו לשם ה' הבוחן מחשבותיו ויודע עשתנותיו בודאי יעלה בידו אלא הם עשו כרשב"י נדמו לו ולא בעצם תוכניותם ע"כ לא עלתה בידם, ואמר, היינו דאמרי הכא אתרוג הכושי היינו הצדיק המשונה במעשיו ככושי המשונה בעורו הוא כשר אך דומה לכושי הרוצה לדמות עצמו לרשב"י זה פסול כי לא עלתה בידו ע"כ דברי הרב ודפח"ח עכ"ל:

ט"ז בברכות כ"ח ע"ב וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים (כ"ה הגי' בע"י). וקשה הלא אפי' תשב"ר ג"כ יודעים למי הם מתפללים. ועיין במס' ברכות מ"ש ע"ז

בשם ס' כנפי נשרים. וכעת ראיתי בס' שער בת רבים פ' ויקרא בסגנון אחר קצת בשם ס' כרם בנימין (בשם הג"מ זאב זצ"ל שהי' מ"מ בווילנא) שביאר ע"ד משל פעם נזדמן חתונת הגבירים וישכרו בעלי כלי זמר נעימים לנגן על שמחתם. וישלחו ג"כ אחר בדחן אחד מפורסם, ויהי ביום החופה והנה המחותנים באו והכלי זמרים מנגנים, והמתינו כל היום על הבדחן פן יבוא ואין קול ואין פונה. וכאשר הם יושבים ומצטערים עליו פתאום לעת ערב והנה הבדחן בא וימלאו ששון ושמחה, וכאשר בא ויראו עליו והנה הוא איש קטן הקומה עקום מלפניו ומלאחריו, ויתמהו איש אל רעהו ויבזוהו וילעגו ממנו ויאמרו אהה מי הוא זה אשר צפינו וקוינו לו זה יום תמים. והנמשל הוא דאחז"ל (חולין צ"א ע"ב) כי המלאכים אין אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה, הרי שהמלאכים ממתינים על ישראל לומר קדוש, והמלאכים שירתם היא באימה ויראה בקדושה וטהרה יותר ממנו. ואם אנחנו מתפללים כראוי אז מה טוב. אבל אם ח"ו אנו עוסקים בבוקר בהבלי הזמן והמלאכים ממתינים עלינו שעות שתים ואח"כ אנו באים לבהכנ"ס ומתפללים במהירות ואומרים קדוש בלא טעם וריח אז המלאכים ילעגו ממנו ואומרים על מי אנו ממתינים זמן רב כזה על אנשי בשר ודם יד פה ועין אין להם טעם וריח וכדי בזיון וקצף. וז"ש וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללים לפני פי' קודם (כמו לפני שחת ה' וגו' לפני בוא יום ה' וגו' לפני גבעות חוללתי) והיינו קודם מלאכי מעלה משרתי עליון לכן מהראוי לראות להזהר להתפלל בכוונה כדי שלא ילעגו עלינו מלאכי מרום ולא נבוש ולא נכלם ח"ו ע"כ דפח"ח: (י"ז) במו"ק כ"ד ע"א אבל אסור בתשה"מ בימי אבלו. ומעשה היה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גופו וקשה למה דוקא חזירים ולא כלבים אשר זה דרכם לסחוב גופות אנשים. וכתב בס' שער בת רבים פ' תזריע בשם בית יצחק דאנציג דרוש ד' שזה היה מדה כנגד מדה. כי הצבוע שבסתר עושה כל תועבות ה' ובגלוי הוא מראה עצמו בעיני הבריות לאיש צדיק, הוא דומה לחזיר הפושט טלפי' לומר ראו שאני טהור אבל התורה טמאתו כי טמא הוא בפנימיותו. והנה האבל הזה בגלוי היה מראה לכל שהוא שומר אבילתו והולך יחף, אבל בפנימיות בדברים שבסתר היה טמא. ממש כדמיון החזיר הפושט טלפיו לומר ראו שאני טהור בגלוי והוא טמא בנסתר. לכן מדה כנגד מדה שמטו חזירים דייקא את גופו ע"כ דפח"ח:

ובענין זה כתב עוד בס' הנ"ל לפרש דברי התנא במס' אבות, כל שרוח הבריות נוחה הימנו וכו'. כי הנזהר במצות שב"א לחבירו ונושא ונותן באמונה בודאי הוא נזהר גם במצות שב"א למקום, וז"ש כל שרוח הבריות נוחה וכו'. אבל כל שאין רוח הבריות נוחה

וכו' שגונב וגוזל ומרמה את הבריות, בוודאי הוא איש צבוע. וגם רוח המקום אין נוחה הימנו יע"ש:

י"ח בענין מש"ל באות טית על מאמר הרבה עשו כרשב"י וכו' עיין עוד מ"ש בזה בחידושי המקנה ז"ל במשנה סוף קידושין בד"ה ר' נהוראי אומר מניח אני וכו' עיי"ש:

י"ט בעירובין נ"ד ע"א א"ל שמואל לרב יהודא שיננא חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מיני' כהלולא דמי:

ובעין יעקב הגירסא, לבי הלולא דמי, ע"ב, והחילוק הוא כי הלולא היינו חתונה ובי הלולא היינו בית החתונה, וראיתי בס' שער בת רבים למגילה קהלת שכתב המסדר לפי גירסת העין יעקב הכוונה כידוע פה ביאליסטאק אשר יש מקום אשר שמה עושין חתונות כל אנשי העיר כי במקום הזה נמצא כל ההצטרכות החתונה שולחנות כסאות מנורות קערות מזלגות וכו' והעושה החתונה ישכור זאת מבעל הבי הלולא זה על הלילה הזה לעשות בו חתונת בנו או בתו. ונמצא זה עושה בלילה הזה חתונה ויבואו הקרואים שלו, ולמחר עושה איש אחר חתונה שם ויבואו הקרואים של האיש האחר וגם המבשלות של האיש האחר עם הבשר והדגים לבשל שמה. וממילא הבעל בי הלולא יגרש את הבעל השמחה של אתמול לאמור צאו צאו מן המקום הזה כי יבואו אנשי הקרואים מבעל החתונה השנייה, וזה כוונת הגמרא חטוף אכול חטוף ואישתי כי האי עלמא לבי הלולא דמי ובקרוב יאמר ה' צאו צאו, כי דור הולך ודור בא ע"כ דפח"ח:

כ' בירושלמי פ"ט דברכות ה"א ר' יודן אמר כו' בשר ודם יש לו פטרון אם באת לו עת צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא בא ועומד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד על פתח חצירך שמא מכניסו ושמא מניחו, אבל הקב"ה אינו כן אם בא על אדם צרה לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה לו מיד הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט ע"כ:

עפ"י מאמר זה העירו המבקרים לערער על תפלת מלאכי רחמים משרתי עליון חלו נא פני אל וכו' שהרי מזהיר שלא לצווח לשום מלאך יעו"ש דבריהם. אך בס' דברי חכמים על תרי עשר (דף ז' ע"ד) כתב דאין שום מקום לקושיתם. דהלא מצינו גם בגמרא מאמר זה שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו' וכמו כן ששלחו לר"ח בן דוסא לבקש רחמים. דמה לי אדם מה לי מלאך. וכמו כן מצינו בפירוש בתורה שאמרו למשה להתפלל אל ה' בעבורם. אך כוונת מאמר הירושלמי הוא. דבזה מובדל הקב"ה מבו"ד. דבו"ד אין יכולין לכנוס אצלו אלא כשאומרים לעבדו שישאל רשות מרבו אם ירשוהו לכנוס. ואצל הקב"ה אינו כן אלא יכולין לצווח אליו בכל עת וא"צ לצווח לא למיכאל ולא לגבריאל

שישאל מהקב"ה אם יתן רשות לצווח אליו. אבל לבקש מן המלאך שהוא ויתפלל בעדו ויעורר רחמי ה' עליו מדוע לא יעשה כן זה יכול לעשות בלי שום פקפוק עכל"ה ולפענ"ד צ"ע בדבר לפמ"ש בספרי ילקה"ג ח"ג אות תפלה הג' בשם הגהות פרי חיים לדרושי רמ"ץ דרוש א' דתפלה על אחרים מטעם שליחות נגעי בה והמתפלל על אחרים הוא שלוחו של הנצרך ומתפלל בעדו ונחשב כאלו התפלל בעצמו וכו' יעוש"ה א"כ צ"ע אם יכול לעשות מלאך שליח להתפלל בעדו דהא ילפינן בקידושין מ"א ע"ב מאתם גם אתם מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית יע"ש א"כ המלאך דאינו בן ברית איך יכול להיות שליח של האדם להתפלל בעדו וצ"ע:

כ"א בשבת י"ג ע"ב ת"ר מי כתב מגילת תענית אמרו חנני' וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות. עיין מהרש"ל דהיינו שהיו מקבלין באהבה ובס' בן אורי למס' שבת כתב דהנה היו"ט שהיו עושין במגילת תענית על הנסים שנעשו להם, הנה היו להודות ולשבח להקב"ה על רוב הטובה שעשה עמנו להצילנו מכל אויב, ובאמת זה דומה למלך אחד שנתן אוהבו לבית הסוהר, ויצו להכות אותו מדי יום ביומו, עדי בא לסכנת מיתה, ואח"ז ריחם עליו ויוציאהו לחירות, וא"כ אוהב זה מה יש לו להודות למלך שריחם עליו ועשאהו בן חורין, הלא טוב טוב הי, לו, אם לא הי' נתנו כלום לבית הסוהר ולא היו מכין אותו מכח מות כל יום ויום בר וה"נ לכאורה מה להם לעשות יו"ט להזכירו תמיד לשבחו של הקב"ה, הלא טוב טוב הי' לנו אם לא הי' האויב שולט בנו כלל וכלל, ובטובה כזו חלילה ס"ד לומר שקילא טיבותיך וכו', וע"ז אמר שהיו מחבבין את הצרות והיינו שהיו אומרים כי כל הרע אשר בא עליהם הכל הי' לטובה מאת ה' כגין לכפרת עון וכדומה, וכיון שגם הרע הי' לטובה, ראוי לעשות יו"ט ולשבח להקב"ה על ההצלה מן הרע שמחל להם עוונם :

ובדרך הזה אמר לפרש משנת ר"ג סוף פסחים וז"ל:

ר"ג הי' אומר כל שלא אמר ג' דברים הללו בפסח לא יצא י"ח ואלו הן פסח מצה מצה ומרור. ויש לדקדק (א) וכי מניינא אתי לאשמעינן דהמה ג' דברים (ב) למה שנה מרור לבסוף הלא מתחלה מררו את חייהם ולבסוף באה הגאולה ו ונראה כי באמת יש לטעות אם אנו רוצים לשבח להקב"ה על אשר הציל אותנו ממות לחיים דע"ז מורה הפסח שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים והצילם והצילם ממות, וגם על גאולה מעבדות לחרות דע"ז מורה המצה כמ"ש שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה א"כ מתחילה אנו צריכין לספר המרור דהיינו רוב העינוי והעבודה שהי' לאבותינו במצרים ואח"ז יש להכיר רוב טובה שעשה עמנו הקב"ה והציל אותנו מכל

רעה ע"י פסח ומצה, אמנם טוב הי' שלא הי' לנו כלל עוני וקישוי שיעבוד וא"כ השבח שאנו משבחין להקב"ה היא רק על ב' דברים פסח ומצה דהיינו שהציל את אבותינו ממיתה ומעבדות, אבל על מרור אין כאן שבח כלל דטוב הי' שלא הי' שיעבוד לאבותנו במצרים ובאמת התנא למד אותנו דאינו כן רק גם על המרור יש לשבח להקב"ה, דגם העבדות והמרירות שעשו לנו המצרים הי' טובה גדולה לנו אין ערוך אלי', כמ"ש הראשונים ז"ל דעי"כ זכינו להכיר גדולת הקב"ה ולקבל התורה, כמו שפתח במתן תורה, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכיון דע"י המרור שעשו לנו המצרים נודע ה' בגדולות ובנפלאות אשר עשה כשהוציאנו משם אין לך טובה גדולה מזו, וא"כ על ג' דברים יש לנו להודות ואלו הן פסח מצה ומרור והיינו על מרור בפני עצמו יש ליתן תודה מפני שגם זה הי' לטובה, ולא שהמרור יהי' כמו טעם על השבח של פסח ומצה, דא"כ הי' צריך להזכיר מרור תחילה, רק יאמר מרור לבסוף, והיינו להורות דעל המרור לבד יש ליתן רוב תודה לה' דעי"כ זכינו להכיר אותו שהוא אלהינו ומשגיח עלינו ונתן לנו את תורתו ודו"ק היטב ע"כ דפח"ח:

כ"ב בברכות ל"ג ע"ב הבאתי מה שפירשתי מאמר חכם מה הוא אומר וכו' ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וכו' התמוה מאוד כנודע. וכעת מצאתי ע"ז פי' נחמד מאד בס' כתר תורה להרה"צ מהו' פינחס ז"ל (תלמוד הגר"א ז"ל) דף ח' ע"א וז"ל: וזה מש"א בעל הגדה בשאלת הבן החכם האוהב חכמות ולידע כל דבר על בוריו, חכם מה הוא אומר מה העדות והחוקים והמשפטים כו' פי' גלה לי טעמן של מצות ה' אלקינו בכדי לידע על בוריו, מה כיוון הוא יתי' במצות ציצית או בלבישת שעטנז ושילוח הקן וכן באכילת הפסח אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כ"א צלי אש כו' וכן שה תמים זכר בן שנה, הלא אין טעמן ניכר ונודע, והלא כל החכמות החיצוניות טעמן ניכר ומתוקים וערבים לנפש כמ"ש שהמע"ה נופת תטופנה שפתי זרה שהם לפי הנראה מתוקים כדבש ונופת צופים, ועכ"פ למה זה אסרה תורה לאחוז בזה וגם בזה, אלא אחר שאמלא כרסי מתורה ומצות אלקינו, אלך ואטייל בחכמות ולימודים החיצונים המתוקים, על זה אמר ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח והוא שאין מפטירין אחר הפסח אפילו מיני מתיקה, פ' לא מבעי אם יאמר אדם לא אוכל את הפסח לגמרי ואאכול במקומו מיני מתיקה שבוודאי לא קיים מצותו, אלא אפילו אחר הפסח פי' אחר שמילא את כריסו באכילת הפסח כמצותו אין מפטירין אפיקו מיני מתיקה, והטעם שבודאי יפגום המתיקות לטעם הפסח, והתורה לא למתיקות כיוונה רק שישאר טעם הפסח בתוך פיו, כן הוא הדין ממש בנופת ומתיקות השפתי זרה, לא מבעי אם תבגוד באשת

נעוריך היא התורה, ותחת אשה תיקח זרים ותחבק חק נכרי' בודאי תבוא אל דרכי שאול כי זה ביתת כמד"א דרכי שאול ביתה, אלא אפי' אחר שתמלא כריסך מתוה"ק ומצותי' ואח"כ תלך לטייל רחר מיני מתיקה חכמות החיצונות יפיגו לך טעם התורה והמצות שהיו בך כבר כמד"א כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, לכן אל תקרב לפתח ביתה כלל רק הרחק מעליה דרכיך, כי תוה"ק ומצותי' אינם בנוים על אדני שכל אנושי ואין לקרבן אל השכל כלל, ומי לנו חכם משלמה המלך ע"ה שאמר אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, רק נבטח באל דעות ה' כי אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה, וזה מה שצותה התורה להשיב לבן החכם ע"כ דפח"ח [ועל מה שדקדקו המפורשים מה חילוק בין הרשע שאומר מה העבודה הזאת לכם ובין החכם שאמר ג"כ אשר צוה ה' אלהינו אתכם, ומה הפרש בין לכם לאתכם, ונאמרו בזה תירוצים שונים, יפה כתב בס' שלום ירושלים על הירושלמי סוף מס' פסחים כי לק"מ, דודאי שם רשע לא יוכל לקרוא על קטן כל זמן שלא נקרא איש כדכתיב ויגדלו הנערים ופירש"י כיון שנעשו בני י"ג שנה ומחויב במצות, אבל בן החכם נקרא גם קודם י"ג בשם חכם, ושפיר שאל אתכם דהוא עדיין אינו מצווה על זה, אבל גבי רשע שפיר יש קפידא ע"כ דפח"ח]:

כ"ג עוד ראיתי בס' כתר תורה הנ"ל דף כ"ד ע"א שכ' דבר נאה ומתקבל מהו הלשון כל העוסק בתורה לשמה ולא אמר לשמו שהי' משמע לשמו של הקב"ה אבל הענין כי שם התורה הוא אמת כמ"ד אמת קנה ואל תמכור, ומה שנקראה תורה הוא ע"ש שמורה דרך, אבל שם העצמי והאמיתי שלה היא אמת, וזה מה שאמרו כל העוסק בתורה לשמה שהוא חפץ האמת וכו' וראיה לדברי שכיונתי לאמת ממאמר חז"ל (שבת ס"ג ע"א) שני ת"ח המחדדין זא"ז בהלכה הקב"ה מצליח להם, שנאמר והדרך צלח אל תקרי והדרך אלא וחדדך, ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנא' צלח ורכב, יכול אפילו שלא לשמה ת"ל על דבר אמת והאמת יורה דרכו. ע"כ דפח"ח:

כ"ד בשבת פ"ח א' ויתיצבו וגו' שכפה עליהם הר כו' א"ר מכאן מודעה רבה לאורייתא. והקשה המל"מ פ"י מה' מכירה להסוברים דבאונס דמיתה אמרינן אגב אונסי' גמר ומקני א"כ מה מודעה רבה איכא" (וע' בחי' חת"ס ז"ל לשבת). וראה זה מצאתי בקה"י לר"י אלגאזי (לשון חכמים אות אלף סי' פ"ו) בשם תשו' פרח מטה אהרן ח"א סי' י"ז שכ' דלא אתמר הך כללא אלא דוקא היכא שמאנסין אותו על דבר שאינו מתחייב עולמית אלא פעם א' כההיא דסקריקון שאומר לו תן לי קרקע זה ואם לאו אהרוג אותך ודאי גמר ומקנה אמנם היכא שמחייבין אותו בעול תמידי שיהא חייב בו לעולמים לא גמר ומקנה

ובהכי ניחא לי' ההיא דאמרינן בפ' ארע"ק מכאן מודעה רבה לאורייתא דאע"ג דהוה אונס מיתה איכא מודעה כיון שהי' חיוב עליהם תמיד כל הימים אשר הם חיים יעו"ש:

כה בברכות ס"ב ע"ב הבאתי קושי' בשם ס' ארצות החיים על מאמר בן עזאי על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע דהוא סותר לברייתא (פ"ו דאבות) ועל הארץ תישן יעו"ש. וכעת מצאתי בש"ס ד' ווילנא בהגהות הגאון ר' יעקב עמדין זצ"ל על ברכות שכ' וז"ל: חוץ מן הקרקע נ"ב מפני הצנה. והא דקתני (פ"ו דאבות) ועל הארץ תישן. ההוא לאפוקי מטה כבודה א"נ לא ישכב ערום גופו נוגע בקרקע אלא בכסותו או כסת תחתיו כההיא דתנן (בריש תמיד) ופרחי כהונה איש כסתו בארץ עכ"ל:

כו בשבת ס"ד ע"א אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו וכו' מובא בש"ס הנ"ל בשם הגאון ר' שאול קאצנעלין באגין זצ"ל מווילנא שכ' על הגמ' הנ"ל בזה"ל:

ואי' בשיר השירים רבה על פסוק כפלח הרמון באותה שעה כשחזרו ממלחמת מדין התחיל משה לשבחן אפילו ריקנין שבכם רצופין מצות ומע"ט כרמון הזה. שכל מי שבא עבירה לידו וניצול הימנה ולא עשה אותה. מצוה גדולה עשה. ואצ"ל לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם ע"כ. נמצא שיש שתי מיני זכיות. א' בבחינת לא עשה עבירה. ב' זכיות ומצות ממש" כדאיתא במדרש הנ"ל. עפי"ז מיושב קושיית הטורי אבן במגילה דף ו' למה נקרא שמה רקת שאפי' ריקנין שבה מלאים מצות כרמון" וכתב הט"א וז"ל איני יודע מאי עדיפותא דטבריא בדבר זה מכל א"י וכו' הא דרשינן בפ"ד דסנהדרין דף ל"ו כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנין שבך מלאים מצית כרמון כו' גם הפר"ח הקשה בסי' תקפ"ג על הרמ"א שכתב ונוהגין לאכול רמון ואומרים יה"ר שנתרבה זכיות כרמון. וז"ל הפ"ח אין להקשות מהא דאמרו בברכות כפלח הרמון רקתך אפילו ריקנין שבישראל כו' וא"כ מאי רבותי' הכא כו' ע"ש. ולפי הנ"ל לא קשה דאנחנו מתפללין שנרבה זכיות כרמון היינו זכיות ומע"ט ממש לא בבחינת שלא נעשה עבירות שגם זה נקרא מצות כרמון כבמדרש הנ"ל. ומתורץ ג"כ קושי' הט"א הנ"ל. דעם היות שכל ישראל מלאים מצות כרמון היינו בבחינת שהם מופרשין מעבירות. אבל מעלת טבריא היה שהיו מלאים מצות ממש כרמון. כי היתה עיר מלאה חכמים וסופרים. כדאמרינן בירושלומי והובא בראש פ"ב דכתובות רבי אבהו שלח כו' ע"כ ע"כ דפח"ח:

כז עוד שם פ"ח ע"א דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו וכו' שני כתרים וכו'. עיין מ"ש בזה בהשמטות למס' שבת אית א' בשם בית הלוי ז"ל. וכעת מצאתי עוד פי' ע"ז במהרש"א מהדורא בתרא ע"ש: (כ"ח) בברכות ג' ע"א בשעה שישראל נכנסין לב"כ ולב"מ ועונין יהא שמי' הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי

המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו וכו. על מאמר זה אמר לי חכם א' מעיר טשענסטוכוי במדינת פולין יצ"ו. רעיון נכבד עפ"י משל. בכפר אחד הבערה ללהב יצאה ושרפה את בתי הכפר עד היסוד' וכאשר נתפרסם זה ע" מכה"ע והגיעה השמועה הנוראה לאזני איש. אחד שה' לו שם בנים ונכדים שנשארו מבלי כל. ויגמור בדעתו ליסע לשם לראות בעיניו אם יכלו עוד להציל מה מכלי הבית והבגדים אם אין. וכאשר ראה אחד משכניו הקרובים אליו גודל הצער שיש לו גמר בדעתו ליטא גם הוא. בצוותא חדא עם האב, לראות גם הוא האם יכלו להציל מה מן הדליקה או לא. ויהי בהגיע מכתב האב אל בניו שיבוא אליהם לבקר אותם, מיד המתיקו סוד ונועצו יחדיו חיך יוכלו להסתיר מאביהם גודל האסון אשר קרה אותם, למען לא ידוה לבבו ולא יצטער כל כך בראותו מה הגיע אליהם, וילכו חיש מהר לחפש אחרי איזה בגדים ישנים של בניהם הקטנים שהצילו מן הדליקה, ויכבסו ויגהצו אותם ויתפרו עליהם לולאות וקרסים וישימו על בניהם ובנותיהם. ויהי כראותם את התינוקות מלובשום בגדי הוד והדר, אמר השכן אל האב, תלי"ת לא גדלה הצרה כל כך ולא אכל האש את כל אשר להם. אמנם האב עדיין לא שקטה רוחו בזה, כי הוא רצה לידע האמת, ועל כן פתח הלולאות וקרסי הבגדים, וירא כי עירומים הם ואין להם חלוק על גופם, רק בגד העליון מכסה ערותם, ויתחיל לבכות בקול גדול ויאמר מה לו לאב שרואה זאת ואוי להם לבנים שנשרף כל רכושם ונשארו בעירום ובחוסר כל. עד כאן דברי המשל: והנמשל. בבוא מלך בשר ודם לבקר את בני מדינתו לראות אם המה לו עבדים נאמנים וסרים למשמעתו, ורואה כי הם הולכים לקראתו בתופים ובמחולות ויאמרו ויצעקו בקול גדול:

יהי שם אדונינו המלך מבורך. מיד שקטה רוחו ונחה דעתו. יען כי הוא רק מלך ולא אב, ומלך אינו צופה נסתרות. על כן די לו במה שעיניו רואות כל הכבוד שעשו לו בני מדינתו אבל מם"ה הקב"ה שהוא אבינו, אינו מתרצה ומתפייס בקול דברים, כי האב הוא רוצה לידע האמת, ובוחן ובודק גנזי נסתרות וצופה חל עומק הלב של בניו, אם לבבם ג"כ פונה אליו באמרם אליו יום ויום, אמן יהש"ר מברך לעלם וכו' או רק בפיהם ובשפתם יכבדוהו ולבם רחק ממנו וז"ש בשעה שישראל נכנסין לב"כ ולבמ"ד ועונין יהא שמי' הגדול מבורך. הקב"ה מנענע בראשו ואומר אשרי המלך (כלומר מלך בשר ודם) שמקלסין אותו בביתו כך כי המלך שאינו אב, די לו בקילוס שפתים:

אבל מה לו "לאב". כלומר מה הוא שבח זה לאב שרוצה לידע האמת, ובוחן ובודק גנזי נסתרות שבלב. ע"כ דפח"ח:

כ"ט עוד שם כ"ח ע"ב ע"ב רנבה"ק הי' מתפלל בכניסתו לביהמ"ד ובציאתו תפלה קצרה, ובגמרא ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה"א ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים כו' אני עמל כו' והם עמלים ואינם מקבלים שכר:

ביאור הדברים כ' בהקדמה לילקט הרועים ח"א דהנה מקרא מלא כתיב לא ימוש סה"ת הזה מפיך והגית בו יומם ולילה, ולכאורה בלתי אפשרי למין האנושי, אולם הרמב"ם ז"ל כ' שאם יקיים אדם בכל דרכיך דעהו אז יכול לקיים והגית בו יומם ולילה, ובעשרה למאה דרוש ד' ביאר הענין עד"ז דכל הפעולות נמשכות אחר התכלית ולפי"ז אם בתחילת כל מעשה ודיבור והילוך ותנועה מחשבתו על התורה דהיינו שיאכל כדי שיהי' לו כח לעסוק בתורה וכן עוסק במשא ומתן שיוכל להחזיק בניו לת"ת ולקבוע לו עתים לתורה, אז כל המעשים כמו התורה עצמה, כי הכל נמשך אחר התכלית, והתורה התכלית שלו, וזה כוונת מאמרם (ברכות ל"ה ע"ב) הראשונים היו עושים תורתן קבע ומלאכתן עראי ר"ל שמלאכתם ומעשיהם הי' טפל רק בעבור התורה לכן זה וזה נתקיימה "בידם" ר"ל אף מלאכתם הי' בכלל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו "בידו" אבל האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי רק בשביל כבוד וכדומה זה וזה לא נתקיימה "בידם" דכמו שלא ירד אחריהם כבודם ועשרם כן לא ירד אחריהם תלמודם ע"ש. ועפי"ז י"ל דזאת הכוונה בעת יציאתו מביהמ"ד לעסוק במו"מ ובסחורה והי' מיצר ודואג על ביטול התורה, ע"ז אמר מודה אני לפניך ה"א ששמת חלקי עיושבי ביהמ"ד ר"ל גם בהעסק במו"מ נתת לי חלקי מיושבי ביהמ"ד שגם זה הוא כמו התורה ע"ד זו"ז נתקיימה בידם, וע"ז אמר אני משכים והם משכימין ר"ל אף שאני משכים לד"א כמו הם עכ"ז אני משכים לד"ת שגם העסק במו"מ התכלית לד"ת והן משכימין לדברים בטלים, ואמר אח"כ אף שהם עמלים ג"כ בתורה אבל הם עמלים ואינם מקבלים שכר כיון שעושין תורתן עראי כנ"ל וזו"ז לא נתקיימה בידם ע"כ דפח"ח: (ל) לעיל אות ט' כתבתי תירוץ על קושי' העולם למה לא מל אאע"ה א"ע וכתבתי משום דמילה היא סכנה יע"ש באורך. וכעת בא לידי ספר אזור אלי' (דפוס ירושלים) מבעל מדרש תלפיות ושבט מוסר זצ"ל, וראיתי בו בסי' ק"ע שגם הוא הולך בדרך הזה ושמחתי מאוד על שזכיתי לכוין לדעת גדול. ודרך אגב אעתיק מ"ש בס' הנ"ל סי' רל"א בשם הח"ר טובי' הכהן ז"ל פירוש הלציי במאמר חז"ל במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקי' גמורי' יכולים לעמוד עפ"י הגמ' ביומא פ' יוהכ"פ איזהו תשובה גמורה מחוי ר' יהודא באותו פרק באותה אשה כו' וז"ש במקום שבע"ת כו' כלומר הצדיק גמור אינו יכול להתייחד עם אשה ולעמוד עמה ביחוד מפני

האיסור חמור דיחוד ובעל תשובה יכול לעמוד עמה כדי שיהי' בעל תשובה גמור. ובעל אזור אלי' ז"ל פירש בזה מאמר חז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה וזהו הטעם שנתייחד עם האשה זאת כדי שיהי' תשובה גמורה ע"כ דפח"ח:

ל"א בברכות ל"ג ע"ב ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי עיין מ"ש בפנים בזה:
וכעת מצאתי בס' קובץ על יד החזקה הל' תפלה פ"ט שכ' וז"ל. הלכה ז' מי שריחם על קן צפור כו' עי' בתוי"ט שהביא בשם הרמב"ם בס' המורה שדחה הך דינא מהלכה לדידן דדרשינן טעמי' דקרא ובחיבורו חזר בו. ונ"ל דעכ"ח מוכח דלכ"ע איתא הך דינא דאל"כ איך שייך לומר דמשתקין אותו אם יש לו תנא דסבר כוותי' כדמקשה הגמ' חולין ט"ו ע"א הגם דלאו שפיר עביד דנחית נפשי' לפלוגתא כדאמרינן בברכות נ' ע"א פתיא אוכמא בהדי פלוגתא למה לך מ"מ לא שייך לשתקו, או"ו כמ"ש התוי"ט והך דינא אליבא דכ"ע וצ"ע על הש"ע שהשמיט דין דמשנתינו, וכן בגמ' נמי מוכח כן דהך דינא אליבא דכ"ע דהא מקשה אביי לרבה והא משתקין אותו תנן ומאי קושי' דלמא רבה פסיק כמ"ד דדרשינן טעמא דקראי, אפשר דקושי' אביי כיון דתנא דמתני' ס"ל דמשתקין אותו עכ"פ אין לשבח העושה נגד המתני' דהא עכ"פ נחית נפשי' לפלוגתא, ובזה אפשר לפרש מה דקאמר בגמ' ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי ומאי חידוד שייך בזה דידע למתני' ולדברינו א"ש עכ"ל:

ל"ב בעירובין י"ג ע"ב תלמיד ותיק הי' ביבנה שהי' מטהר את השרץ בק"ן טעמים, והיינו בק"ו כדאמרי' בסנהדרין דף י"ז אין מעמידין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ וכו' והתוס' מקשים מה לנו בחריפות של הבל ועיין מ"ש בפנים בזה וכעת מצאתי בספר הנ"ל הל' תלמוד תורה פ"ד ה"ח שכתב דהיא הנותנת דמצינו הרבה פעמים דאין עונשין מן הדין לא מיתה ולא מלקות וגם בעונש ממון יש פלוגתא בזה אי עונשין מה"ד כמ"ש התוס' ריש ב"ק ע"ש על קרא דכי יפתח וכי יכרה, וע"כ כשמעמידין סנהדרין מראין להם שאין להם לדון בק"ו דעיני בשר לנו ואולי יש פירכא לק"ו ומנסין אותו אם יודע לטהר את השרץ בק"ו ועכ"ח דפריכא הוא וא"כ ממילא יודה דאין לסמוך על שכלו לחייב ולענוש מדין ק"ו עכ"ל:

ל"ג בברכות ל"א ע"ב וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי (ש"א ב') משום דוישחטו את הפר הביאו את הנער אל עלי? אלא אמר להם עלי קראו כהן ליתי ולשחוט, חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט, א"ל למה לכו לאהדורי וכו' שחיטה בזר כשרה, אייתוהו לקמי' דעלי א"ל מנא לך הא, א"ל מי כתיב ושחט הכהן, והקריבו הכהנים

כתיב, מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר, א"ל מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה וכו' ר כתב בס' בנין אריאל עה"ת פ' ויקרא, מדקדקים העולם שפת יתר הך דמימר שפיר קא אמרת הול"ל בפשיטות מורה הלכה בפ"ר את וכו', ועוד למה הקדים לשאול אותו מנא לך הא, יעו"ש מה שיישב עפ"י דרכו, ואני העני אמרתי ב"ה עפ"י מ"ש בס' אהבת יהונתן (בהפטורת ליום א' דר"ה) דאיתא בזוהר כהן אסור לשחוט מפני דזהו דין דאתעבד בבהמה וכהן הוא מסטרא דחסד והוא רחמים ואסור לו לעבוד דין בבהמה שלא להתעורר הדין יעו"ש. וא"כ לפי"ז לא הי' שמואל חייב מיתה משום דהורה הלכה בפני רבו דהא הוי לאפרושי מאיסורא דהא כהן אסיר לשחוט מפני שהוא דין וכהן הוא מסטרא דחסד ולכך אמר להם שלא יהדרו בתר כהן למשחט, והיכא דהוי לאפרושי מאיסורא קיי"ל דמותר להורות הלכה בפני רבו דאין חולקין כבוד לרב במקום שיש חילול השם, לכן בפשיטות לא הי' עלי יכול להענישו משום מורה הלכה בפ"ר, לכך הקדים לשאול אותו מנא לך הא, ואמר לי' מי כתיב ושחט הכהן והקריבו הכהנים כתיב מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר, ואי נימא כמ"ש בזוהר דכהן אסור לשחוט מטעם הנז' א"כ לא הו"ל לומר דנפיק מקרא תיפוק לי' מטעם שכתב הזוהר ואין לומר דדרשינן טעמא דקרא ובאמת טעמא דקרא כמ"ש הזוהר דכהן אסור לשחוט, ז"א דא"כ אמאי אמר מכאן לשחיטה שכשרה בזר הול"ל רבותא יותר מכאן לשחיטה שאסורה בכהן, אלא ודאי מוכח דס"ל לשמואל דלא כהזוהר, וע"כ אמר לו עלי, מימר שפיר קא אמרת דכהן אין אסור לשחוט והשחיטה יכולה להיות בין ע"י כהן ובין ע"י זר, וא"כ לא הוי לאפרושי מאיסורא, הלכך (ל"ד) מכתב הגאון ר' יעקב גארדאן נ"י:

ל"ד ב"ה א' דר"ח סיון מ"ה למב"י תרפ"ב לפ"ק פה בארנעמוט (במדינת ענגלאנד) יצ"ו. בית המדרש פרטי של הגאון הגביר רבי יעקב גארדאן שליט"א. אלו ברכות נאמרים לדובר משרים בחיבוריו היקרים צולל במים אדירים ודורש קלים וחמורים, מלקט ומבאר אמרי שפר יקרים מזהב אופיר, טובייגא דחכימא מרגניתא דלית בי' טימא, בקי בתלמודא כאביי ורבא סכינא חריפא בפלפול וסברא קולע אל המטרה הגאון המובהק וכו' מ' גרשון שטערין הי"ו הנאבדק"ק מאראש לודאש יצ"ו שמו ינון עד ביאת הגואל שב אחדשה"ט. זאת אומרת כי מכתבו מן ח"י לספירה שנה זאת בצירוף העלים של ספרו החדש "ילקוט הגרשוני" על אגדות הש"ס נכון קבלתי זה איזה ימים ומפני חבילי טרדין בקודש ובחול לא הי' הפנאי גורם להשיב תומ"י לאדם גדול כמותו וע"כ אתו הסליחה על איחור התשובה, וכעת הנני בזה להודיעו חוות דעתי על ספרו זה

כי אוצר נחמד הוא במלוא מובן המלה, והיום בפתחי בו נתמלא ביתי כולו אורה ודבריו הפיקו רצון בעיני, עונג גדול הי' לי להביט בהציצים ופרחים נלקטים בחכמה מהגני נחמדים של טובי המפרשים תאוה הם למראה ונחמדים להשכיל, פרחי שושנים הנוטפות, מור ומפיקות ריח ניחוח, מאירות עינים מורה הלכה בפני רבך את וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת:

ומשיבות נפש מה נמלצו לחיך אמריו ומה נעמו. דבריו יקרים הם מנופת צוף ודבש. העיון בספרו אם כי ראיתי רק מעט, הוא ממש מזון רוחני לנפש וסמי האור להדעת, בו מרגיש הקורא בעת עיונו בו כי מלאכה ומנוחה באות לו כאחד. הדעת עוסק בשעה שהוא שובת והרעיון שוקט בשעה שהוא חושב. ואם כי מאז ידעתי את כחו ע"י ספרו היקר "ילקוט הגרשוני" על שיטות הש"ס והשו"ע, ונוכחתי כי גם מקודם "ראיה" שספרו זה בודאי ברכה בו ובודאי אצורים בקרבו מעידיות של שמנה וסולתה של התורה, כמו שעשה בספריו על הלכה, ברם חשבתי כי אולי באגדה שאני, כי גם בימי חז"ל מצינו שכמה מהם רצו לאגדה ועשו ההגדה לראש פינה, וכמה להיפוך, ועי' ב"ק דף ס' ע"ב ועי' חולין דף פ"ט ע"א ששבחו חז"ל את ר"א לבעל אגדה גדול ואמרו שם עשה אזנך כאפרכסת לשמוע אגדות שלו, ומזה נראה דרק באגדה הי' כחו כ"כ גדול, וע"כ אחרי ראותי בי מעשהו בהגדה כמעשהו בהלכה הוא וכי אומן נפלא הוא גם באגדה, ע"כ מקרב לב ונפש אומר אני להד"ג יישר כחך ותנוא דעתך שהנחת דעת רבים בספר יקר מפנינים כהילקוט הזה. אקוה כי העולם יבלעוהו כדיוטגמא חדשה ויאכל הד"ג פירותיו בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ולאות כי יקר לי ספרו החדש הזה, הנני שולח לידידי טשעק על אלף לעי, ויוכל כבודו להשתמש בדברי אלו בתור הסכמה על ספרו, וע"י זה יתרבו העם בעזרה, וישלח לי כתר"ה שלשה ספרים מכורכים כדי להראות חזותו לידידי בלונדון ופה, ובטח כבכורה בטרם קיץ יראו הרואים אותם ובעודם בכפם יבלעום וכו' והנני הדוש"ת, הק' יעקב גארדאן בפה ק"ק הנ"ל יצ"ו:

ואגב איידי דחביבין לי דבריו אמרתי להעיר קצת על העלים לתרופה בעת שוטטו עיני בהם (א) הד"ג כותב שם בד"ה אמר רנב"י ואם נתנם לסוף מתעשר שנא' איש אשר יתן לכהן לו יהי' ממון הרבה ובקושית התורה תמימה שם דהא זה ידעינן מהא דעשר תעשר וכו' וכתב כבודו דעשר תעשר משמיענו דמותר ליתן מעשר ולכוין בשביל שיתעשר משא"כ בשארי מצות דאל תהיו כעבדים המשמשים ע"מ לקבל פרס ע"ש. תמהני הרי מ' צדקה תוכיח דאם אומר ע"מ שיחי' בני ה"ז צדיק גמור וע"כ צ"ל כמ"ש התוס' בפסחים ח' ע"ב דזהו שאמרו אל תהיו וכו' הוא דוקא בתוהא ומתחרט יעו"ש. ונ"ל ראי' לדברי

התוס' האלו מש"ס מפורשת בברכות ח' ע"א דריב"ל אמר שם לבניו קדימו וחשיכו כי היכי דתורכי חיים יעו"ש וקשה מאד לדברי הד"ג נ"י מש"ס זו ועכצ"ל כדברי התוס' פסחים הנ"ל וז"ב:

ובעיקר קושית התו"ת הזו לענ"ד קושי' מעיקרא ליתא די"ל דכוונת רנב"י שלא יופסד ממונו בשביל עון המעשרות דאם יעכבם לעצמו אז הקב"ה יענשוהו ויופסד לו כל תבואותיו ע"י אכילת העכברים כדאיתא במדרש פ' עקב בר"פ בן יאיר כנודע ע"ש, והיטב דבר בזה המג"א ז"ל והובא בס' תכלת מרדכי עה"ת להגאון מהרש"ם ז"ל לפרש הפסוק לא עברתי ממצותיך (לעכב לעצמו מעשרותיו) וממילא לא נענש ע"י שכחה ע"י אכילת העכברים (כבסוף הוריות) וזהו ולא שכחתי וכו' וכיוצא בזה מדבר במניעת העונש שם בברכות ס"ג א' ר' יוחנן דאמר שם למה נסמכה פרשת סוטה לפ' תרו"מ לומר לך כל שיש לו תרו"מ ואינו נותנן לכהן סופו נצרך לכהן ע"י אשתו ע"ש חזינן שהכתוב מדבר בעונש ר"ל:

והנה נעים לי להעתיק בזה מ"ש בספרי "מעדני יעקב" בזה להבין מהו מדה כנגד מדה בזה:

ונראה עפ"י דאיתא ב"מ נ"ט ע"א כד משלם שערא מכדא רמי תיגרא בביתא ומשו"ה מזרז שם ר"י דיהא זהיר בתבואה בתיך ביתו שאין מריבה מצויה בביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנא' השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך ע"ש, ומעתה נמצא שע"י שלא נתן לכהן את המגיע לו וגרם מריבה לכהן עם אשתו ע"י חיסור לחמם והשבית השלום בית בין איש לאשתו, ענשו הכתוב שגם הוא יריב עם אשתו וסופו שתבגוד בו ותלך אצל אחרים לניאוף וכיוצא ועי"ז יוכרח להביאה אצל הכהן וא"ש המדה כנגד מדה (ב) שם ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך לימודי ה' א"ת בניך אלא בוניך וכו' מה שדרש בזה הד"ג ידידי ע"ד הלצה נהנתי מאד מדבריו ודברי פח"ח יען כי הוא האמת המר, ואנכי ה"ק עלה בדעתי לדורשו ע"ד הלצה כי באמת הבנים אינם מרבים שלום רק אדרבה מריבים עם אבותיהם כדאיתא בס' והובא ג"כ בילקוט הגרשוני עה"ת עה"פ וראה בנים לבניך שלום על ישראל בשם הגאוה"ק מבוטשאטש זצ"ל דידוע דכל מה שהאב עושה לבנו להטיב לו, הבן אינו מכיר בטובתו, ותמיד חושב הבן כי עדיין לא יצא האב יד"ח, ורק אז מכיר הבן הטובות שעשה עמו אביו, כאשר יולד לו בן, ואז יתהווה שלום ביניהם. וע"כ אמר וראה בנים לבניך אז שלום על ישראל ע"ש דפח"ח. ומעתה שפיר אמר כאן וכל בניך וגו' ורב שלום בניך אל תקרי בניך (שהם אינם מרבים השלום) אלא "בוניך" שהם הת"ח וא"ש (ג) שם בקונט' שם עולם בהא דעתיד הקב"ה להנחיל

לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנדחקו המפרשים מדוע ש"י דוקא עיי"ש. ואפשר דכולם לא דייקו בזה וקצת תיקון צריך התיבה "עולמות"' ותחת עולמות אולי צ"ל "עולמית", והכוונה דעתיד הקב"ה להנחיל מתנה נצחיית, ושי הוא מלשון שי יובילו, וזהו הכוונה שי עולמית וא"ש. ועי' שבת קי"ח ע"א כל המענג את השבת נותני' לו נחלה בלי מצרים וברש"י כלומר אין לה קץ ע"ש וה"נ דכוותי' דלענין נחלה שייך לומר אין קץ בכמות או בזמן והכוונה כמו"ש נחלה עולמית וא"ש: הדוש"ת ה"ק יעקב גארדאן הנ"ל:

אמר המחבר מה שהשיג עלי הרה"ג הנ"ל שליט"א מתוס' פסחים דף ח' ע"ב, דמי פומי' דמר כמאן דלא ידע שאין הכל מסכימים בזה לד' התוס' הנ"ל וע' בס' מדבר קדמות מ"ת אות יו"ד שמביא בשם הר"ש פרימו ז"ל תירוץ לקושי' התוס' מהא דהאומר סלע זו וכו' להא דאל תהיו כעבדים וכו' דהא דהאומר מיירי בעושה תוספת על חיובו והוא עושה רק לקיבול שכר היכא שכבר יי"ח צדקה ואז מותר ע"מ לק"פ והא דתנן הוו כעבדים וכו' היינו במעשה המצות עצמן שחייב בהם ובזה פי' הפסוק צדק צדק תרדוף למען תחי' כלומר תוספת הצדק אחר הצדק שכבר יצא י"ח תוכל לעשות למען תחי' עמקל"פ יע"ש. ובזה נדחה גם ראי' הרה"ג הנ"ל מהא דא' ריב"ל לבניו קדימו וחשיכו לבהכנ"ס כי היכי דתוריכי חיים דהרי פירש"י בברכות דף ח' מקדמי ומחשכי כלומר מאריכין בבהכנ"ס יע"ש. וכוונתו ז"ל שמאריכין יותר מדאי ועושים יתר על החיוב (וכמ"ש בחיבור זה בברכות שם דמה"ט איכא שכר גם בעוה"ז יע"ש) א"כ בכה"ג מותר לעשות ע"מ לקבל פרס, ויותר אין להאריך:

(ואגב ארשום דבר נחמד שראיתי מובא בס' דורש לפרקים על המשנה דאל תהיו כעבדים וכו' בשם ס' סידורו של שבת בפירוש מאמרי הכתובים (יתרו) כה תאמר לבית יעקב וגו' ויבא משה ויקרא לזקני העם וגו' ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה' ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל ה' ולכאורה קשה למה הי' מגיד וחזר ומגיד והוא לא דיבר כלל עם ישראל מאז דברו עם ה'. אך בתת ה' לעמו ישראל התוה"ק, צוה למרע"ה להגיד להם כאשר ישמעו בקולו יהיו לו עם סגולה ממלכת כהנים (פירש"י שרים כמד"א ובני דוד כהנים היו) וגוי קדוש והיה זה שכרם, וכאשר דבר משה הדברים הללו אל בנ"י השיבו כל אשר דבר ה' נעשה באפס תקוה ותוחלת לסגולות יקרות כי תורת אל ח' יקרה אף נכבדה בעיניהם מכל דבר חפץ, וישב משה את דבריהם אל ה' כי בלי תקות שכר נכונים המה לקבל תורתו, אח"כ אמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך ורב

כבוד תנחיל מזה אשר גם בך יאמינו לעולם, ויגד משה גם הוא כדברי העם אל ה' כי פקידת ה' תשמור רוחו ככל אשר יצוה עליו רב לו מבלי כוונה חיצוניית וגם לא למצוא חן בעיני העם וז"ש ויגד משה את דברי העם אל ה' ודו"ק ודפח"ח: ומ"ש הרה"ג הנ"ל בענין ש"י עולמות דצ"ל שי עולמית, אולי י"ל בדבריו אלו קושי' הגאון מהר"י פיק זצ"ל המובא בתשו' נוב"י תנינא חיו"ד סו"ס קס"א אמאי הוצרך רב דימי (בסנהדרין דף ק' ע"א) להביא מימרא דרבא בר מרי עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות וכו' ולא הביא משנה מפורשת סוף עוקצין אמר ריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות. ולהנ"ל י"ל דרב דימי הי' גורס במשנה הנ"ל "שי עולמית", ובזה לא הי' יכול לתרץ קושי' אביי מקרא ושמים בזרת תכן, ע"כ הוצרך להביא הא דאמרי במערבא משמי' דרבא בר מרי "ש"י עולמות" ולא "שי עולמית" ובזה שפיר מתורץ קושי' אביי כמו שפירש"י שם יעו"ש, וא"ש. (שו"ר בכל המשניות והגמרות הגירסא בדברי ריב"ל שלש מאות ועשרה" עולמות, א"כ א"א לומר כדברי הרה"ג הנ"ל דהכוונה "שי עולמית" וע"כ ליתא למה שכתבתי):

והנה הגאון מהר"י פיק זצ"ל תמה גם על אביי (בסנהדרין שם) דאם לא ידע מימרא דאמוראי איך לא ידע משנה סוף עוקצין יעו"ש, ובאמת כל הני קושיות לא קשיין אלא למ"ש התוס' חולין דף ק"י ע"ב ד"ה דתנן כו' דמשניות אפי' דזרעים ודטהרות היו שגורות בפיהם יעו"ש, אבל לפימ"ש בס' לב ארי' שם לדחות ראי' התוס' והעמיס בדברי רש"י שם דבאמת משניות דזרעים ודטהרות לא היו שגורות בפיהם יעו"ש, א"כ אין קושי' כ"כ לא על רב דימי וגם לא על אביי איך לא ידעו משנה סוף עוקצין דהיא בסדר טהרות, ומיהו ליישב הקושי' גם לדעת התוס' אעין ואומר בדרך הפשוט ב"ה, דבאמת הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה וגם הרע"ב ז"ל סוף עוקצין פירשו ש"י עולמות ע"ד משל שהקורת רוח שיש לכל צדיק בעוה"ב הוא ש"י פעמים כנגד כל העוה"ז יע"ש. וע' במהרש"א ח"א לשם שכתב וז"ל:

עיין בפי' הרמב"ם והרע"ב אבל לפי הסוגיא דפ' חלק (ק' ע"א) יש לפרשו כמשמעה וכו' עכ"ל, והנה אם כוונת ש"י עולמות כפי' הרמב"ם והרע"ב שהוא ע"ד משל כנ"ל, לא מתורץ בזה קושית אביי איך אפשר לאדם לקבל מלא עומסו של הקב"ה, רק אם נימא דהש"י עולמות הם כפשוטו וכמשמעו אז מתורץ שפיר קושי' אביי דבאותן עולמות יקבל הצדיק העומס כפירש"י ז"ל שם, והנה ריב"ל שהי' תנא אין צריך לפרש דבריו באר הטב ולהודיע לנו אם כוונתו ע"ד משל או כוונתו כפשוטו וכשממעו, א"כ לא הי' רב דימי יכול להביא המשנה דסוף עוקצין אמר ריב"ל עתיד הקב"ה וכו' דהא יוכל להיות

דכוונת ריב"ל רק ע"ד משל כפי' הרמב"ם והרע"ב, אבל רבה בר מרי דהי' אמורא אם הי' כונתו ש"י עולמית ע"ד משל בודאי הי' צריך לפרש דבריו כדאיתא בכמה דוכתין בש"ס ובפוסקים דאמורא צריך לפרש דבריו, כדי שלא נטעה שכוונתו ש"י עולמות כפשוטו וכמשמעו, אלא ודאי דבאמת כוונתו כפשוטו ש"י עולמות ממש, וממילא מתורץ שפיר קושי' אבייי, א"כ שפיר הוצרך רב דימי להביא מימרא דרבה בר מרי דבל"ז ל"ה מצי לתרץ קושי' אבייי, ומיושב שפיר קושי' הגאון מ' ישעי' פיק זצ"ל, דרב דימי וגם אבייי שפיר ידעו המשנה דסוף עוקצין אלא דבזה עדיין לא מתורץ קושית אבייי, דהא י"ל כוונת ריב"ל בש"י עולמות רק ע"ד משל ולא ש"י עולמות ממש וא"ש ודו"ק כי נכון הוא בעזהי"ת:

ל"ה בכרתי ופלתי יו"ד סי' ק"י בקונטרס בית הספק כתב בחולין י"א דפריך ר"מ היכי אכיל בישרא למה בחר דוקא ר"מ הלא חבורתא קדמאה ר"ע וסייעתו כולם חיישו למיעוטא ולכולן קשיא איך אכלו בשרא ותירץ דלכולהו י"ל ספיקא דאורייתא לקולא אבל לר"מ דס"ל בכריתות י"ח דלא בעינן חתיכה א' מב' חתיכות ואליבי' לכ"ע ספק תורה להחמיר שפיר קשה איך אכל בשרא יעו"ש ולענ"ד קשה טובא דהא גם ר"ע סובר דלא בעינן חתיכה א' מב' חתיכות כמבואר בנזיר דף כ"ג ע"א בפלוגתא דר"ע ואיסי בן יהודא, [וכ"כ שם החיד"א ז"ל בפתח עינים וכ"כ גם בס' עץ יוסף לשם יעו"ש] והדק"ל אמאי לא פריך ר"ע היכי אכיל בישרא וצ"ע. ואין לומר דהא דולא ידע ואשם ונשא עוני וכו' לאו ר"ע אמרה אלא תנא אחר אמרה, דהא בקידושין דף פ"א ע"ב מבואר להדיא דגם זה נ"ע הוא דאמר כל זה יע"ש ודו"ק, וא"כ עכ"ח סובר ר"ע דבחתיכה א' ספק שומן ס' חלב ג"כ חייב אשם תלוי ומה הועיל הכו"פ ז"ל בתירוצו. ועיין במהרש"א בח"א לקידושין פ"א ע"ב בסד"ה כי הוה מטי להאי פסוקא וכו' שכתב וז"ל, אבל בפ"ד דנזיר מייתי גם בקרא אחרינא משל דחזיר והוצרך שם לעשות צריכותא אתרתי מילתיה דר"ע ע"ש עכ"ל, הרי דגם מהרש"א ז"ל הבין דהך דולא ידע ואשם ונשא עונו ג"כ ר"ע הוא דאמרה, ומוכח מזה דר"ע פליג על איסי בן יהודא וס"ל דאפי' בחתיכה אחת ס' שומן וס' חלב חייב אשם תלוי. וע"ש עוד במהרש"א ד"ה איסי בן יהודא אומר וכו' שכתב וז"ל, בפ"ד דנזיר קאמר דאיסי קאמר דקרא קאי בב' חתיכות א' של חלב וא' של שומן וניחא לפ"ז שאמר ע"ד זה ידוו כל הדווים דר"ל על ד"ז שנקבע איסורא יש לדוויי שצריך נשיאת עון אבל לא בחתיכה א' דלא נקבע בו איסורא כלל וכתבו התוס' שם דדריש י"ד"ו" ר"ת ידע ואשם ונשא ודו"ק עכ"ל, וכוונת התוס' ומהרש"א ז"ל כמ"ש רש"י ז"ל בנזיר שם דבאיקבע איסורא ידע מיהא דחדא מינייהו של חלב ואף דלא ידע כולו עכ"פ ידע מקצתו עיי"ש בפי' רש"י ז"ל, וז"ש התוס' דאיסי ב"י דריש י"ד"ו" ר"ת ידע "ואשם

"ונשא דדוקא היכא דעכ"פ ידע מקצתו שם צריך נשיאת עון והיינו באיקבע איסורא אבל לא בחתיכה א' דלא איקבע איסורא ולא ידע אפילו מקצתו ודו"ק, א"כ לפ"ז מוכרח מגמ' קידושין פ"א ע"ב הנ"ל דר"ע ס"ל דאפי' בחתיכה א' ספק חלב ס' שומן חייב אשם תלוי דאל"כ אין מובן כלל כוונת איסי בן יהודא ומה בא להוסיף על דברי רע"ק באומרו, על דבר זה ידוו כל הדווים, ולכן דברי הכו"פ ז"ל צע"ג מאד, וע"ע כריתות כ"ג ע"א ודו"ק:

ל"ו בפתח עינים להחיד"א ז"ל (ב"ק דף ל') הביא בשם מהרימ"ט דף קכ"ז שתירץ קושי' התוס' דתנן אל תהיו כעבדים כו' ע"א לקבל פרס ובפ"ק דר"ה תניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיי בני כו' צדיק גמור, ותירץ מהרימ"ט דההיא דתנן היינו במצות שבין אדם למקום וגם במצות שבין אדם לחבירו שיש שני חלקים בחלק גבוה צריך שלא ע"מ לקבל פרס ובחלק הדיוט שרי ע"מ לקבל פרס וזו היא ששנינו סלע זו לצדקה בשביל שיחיי בני ה"ז צדיק גמור כלומר דבחלק טוב לבריות שרי לכוין ע"מ לקבל פרס עכ"ל. ולע"ד קשה טובא דא"כ מה פריך בפסחים דף ח' ע"ב וכה"ג לאו מצוה היא והתניא האומר סלע זו לצדקה וכו' וכן פריך בר"ה דף ד' ע"א ומאן דעביד הכי לאו מעליותא היא והתניא האומר סלע זה לצדקה וכו' ולדברי מהרימ"ט מאי קושיא מצדקה דבחלק. טוב לבריות שרי לכוין ע"מ לקבל פרס וצ"ע. (שו"ר שכבר דבר מזה בס' פרשת דרכים סוף דרוש ג' בד"ה וראיתי למהרימ"ט וכו' יע"ש):

ל"ז במגילה דף ז' חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ועיין מש"ל במס' מגילה פירושים שונים בזה. וכעת ראיתי בס' אהבת יהונתן בפ' ויבא עד עיר עמלק וירב בנחל) פירוש נחמד בזה. ולפי שהספר הזה שכיח ומצוי טובא לכן לא העתקתיו. ואגב אעורר ע"ד פלא שראיתי באהבת יהונתן בהפטורה לפי פנחס שכ' ובזה יובן ג"כ הגמ' לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני ומי קרי לנפשי חסיד וכו' יש להקשות דהגמ' מביא תחלה תיבת לדוד בתחלת המזמור ופסוק שמרה נפשי באמצע המזמור. אך זה ידוע מ"ד כל מקום שנאמר מזמור לדוד השכינה היה קודם וכל מקום שנא' לדוד מזמור לא הי' השכינה אצלו בתחלה. ולפ"ז לולי לדוד לק"מ מי קרי לנפשי' חסיד די"ל דהשכינה היה קודם ומדבר מתוך גרונו. אבל השתא דכתיב לדוד מזמור ולא היה המזמור ע"י השכינה אלא הוא עצמו מדבר ופריך ספיר מי קרי לנפשיה חסיד עכ"ל. ופלא גדול דהא לא כתיב שם בתחלה לדוד מזמור אלא תפלה לדוד וגו' א"כ אדרבה הוי כמו מזמור לדוד וצ"ע:

עוד ראיתי דבר פלא באהבת יהונתן בהפטורה לפ' נצבים בפסיק כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך דאיתא בגמ' חד אמר דמצות בטלות לעתיד לבא. ובודאי אפי' מצוה קלה מן

המצות לא תבטל ח"ו כי כל מצות יש להן שורש למעלה. רק דהנה העוסק במצוה פטור מן המצוה ומי שעוסק בתורה פטור מן כל המצות. והיינו דוקא מי שתורתו אומנתו כגון רשב"י וכדומה. אבל שאר בני אדם אינם פטורים כי עוסקין בענייני העולם ואולם לעתיד יטפו ההרים עסיס ולא יצטרכו לעסוק בענייני עילם ותהיה התורה אומנות כולם ויהיו פטורים מכל המצות. וזו כוונת הגמ' מצות בטילות לעתיד בזה הענין. וידוע דחתן פטור בלילה הראשון מכל המצות מטעם שהוא עוסק במצוה. וזש"ה כי כאשר יבעל בחור בתולה שהוא פטור מכל המצות כן יהיו בני ישראל לעתיד וא"ש עכ"ל. ופלא גדול איך יפרנס הסוגי' דנדה ס"א ע"ב אמר רב יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא וע"ש בתוס' ד"ה אר"י וכו'. ולדברי אהב"י הנ"ל דמצות בטלות לע"ל היינו משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה א"כ איך יהיו פטורים לע"ל מל"ת דכלאים הא הך כללא דעוסק במצוה פטיר מן המצוה ה"ד במ"ע משא"כ בל"ת ודאי חייב אף העוסק במצוה. ומה שהקשה הגאון מליסא בנחלת יעקב פ' ראה איך הוי שומר אבידה שומר שכר משום פרוטה דרב יוסף דהעוסק במצוה פטור מן המצוה והרי בצדקה יש ב' לאוין לא תאמץ ולא תקפוץ והעיסק במצוה אינו דוחה ל"ת שבתורה. כבר תי' יפה בשי"ת חבלים בנעימים להגאון ר' יהודא ליב גראהבארט נ"י אבדק"ק מאקאווי יע"א בסי' י"ט בשם הגאון השואל שהקשה כן מעצמו ולא ראה הס' נחלת יעקב הנ"ל) כיון דפטור ממצות צדקה ממילא ליכא ללאוין כלל כיון דחובת הנתינה פקע לא חלו עליו הלאוין ע"ש וכתב עלי' בעל חבלים בנעימים נר"ו אמת ברור דכן הוא יע"ש שה"ר לסברא זו מדברי הרמב"ן קידושין ל"ד ע"א גבי מעקה. ומריש הו"א ליישב דברי האב"י באופן זה דרב יוסף דאמר בנדה הנ"ל מצות בטלות לע"ל, אזיל לשיטתו דס"ל שומר אבידה הוי שומר שכר משום דפטור מצדקה וממילא דס"ל דהעוסק במצוה פטור אפילו מל"ת דהא גבי צדקה ג"כ איכא ב' לאווין כנ"ל א"כ שפיר יהיו פטורים לע"ל מל"ת דכלאים מטעם העוסק במצוה פטור מן המצוה, אלא דבאמת אין סברא כלל לומר כן דהעוסק במצוה יתי' פטור אפי' מלאוין, דהא דין עוסק במצוה פטור ממצוה לא נלמד אלא מק"ש וי"ל דוקא כק"ש דליכא אלא עשה לחוד אבל היכא דאיכא גם לאו מנלן דפטור ו"אכ דברי האהבת יהונתן צע"ג מאד. ועוד ראיתי דבר פלא באהבת יהונתן בהפטורה ליום א' דפסח בפ' ויאכלו מעבור הארץ וגו' שכתב ולכן אי' פלוגתא בגמ' ח"א מקדש על היין וח"א מקדש על הפת דהני תנאי כהני תנאי אי (עץ שאכל אדה"ר) גפן הי' או חטה הי' עכ"ל. ומי יתן ואדע אי' המקום בגמ' דפליגי בזה תנאי אי מקדש על היין או על הפת. ואם כוונתו אפלוגתא דר"ת

ורשב"ם בתוס' פסחים דף ק"ו ע"ב ד"ה מקדש אריפתא יעו"ש, מה זה שכתב דהני תנאי כהני תנאי וצ"ע:

ל"ח בענין י"ג מדות של רחמים איך הם נמנים. עיין קרבן נתנאל ספ"א דר"ה. ולהגאון מליסא ז"ל בנחלת יעקב פ' כי תשא יש שיטה חדשה בזה וע"ש שכתב מדת פוקד עון אבות הוא ג"כ ממדת הרחמים כענין שעשה דוד התנצלות על החטא הן בעון חוללתי וזהו אומרו פוקד עון אבות על בנים להתנצלות על החטא עכ"ל. ועיין ג"כ בס' דברי שלום למהר"י אדרבי ז"ל בפסוק ופקידת כל האדם יפקד עליהם. שהוא מלשין ולא נפקד ממנו איש והכוונה לומר שמה שאמר הכתוב פוקד עון אבות על בנים ר"ל שמנכה ומחסר וממעט עון האבות בעבור הבנים העתידים לצאת מהם כי ברא מזכה אבא וכן נראה מתוך ענינו של פסוק שבא לומר שהקב"ה רחום וחנון וארך אפים ואח"כ אמר שנוקם ונוטר אלא ודאי הכוונה לומר שממעט עון האבות בעבור הבנים ולהיות שקרח ה' סומך על ענין זה כמו שאחז"ל וכו' ראה שלשלת גדולה עומדת הימנו שמואל ששקול כמשה ואהרן וכו' ולכן אמר משה אם המיעוט והחסרון מהעון שמחסירין לכל אדם בשביל בנו העתיד לצאת ממנו יחסרו מהם בשביל שמואל לא ה' שלחני וכו' יעו"ש, ולולי דמסתפינא הייתי אומר עפימ"ש בילקוט תהלים סי' ס"ב בשם המדרש בפ' ולך ה' חסד, אדם רווק עובר עבירה וראוי למות בה מה הקב"ה עושה תולה לו עד שישא אשה נשא אשה והוליד בנים והקב"ה נוטל אחד מבניו תחת אותה עבירה נמצא הקב"ה גובה שלו משלו יש חסד גדול מזה עכ"ל. ולפ"ז י"ל דהיינו פוקד עון אבות על בנים והוא ג"כ ממדת הרחמים כנ"ל ויש לפרש בזה הפסוק בפ' במדבר וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה וגו' ובנים לא היו להם כלומר בשביל שלא היו להם בנים ולא הי' להקב"ה ממי לגבות חובו לכן מתו הם בעצמם (ועיין מה שנדפס בשמי בזה בתל תלפיות ומשנת הרע"מ אות ל"ג יעו"ש) ואכמ"ל יותר:

ועל מ"ש הרא"ש בספ"א דר"ה דאני ה' קודם שיחטא קאי על מחשבה עכו"ם דזולת מעשה לא חשבינן לי' להמחשבה. עיין בס' אור חדש לקידושין דף מ"ט ע"ב שהקשה ממ"ש שם האומר לאשה ה"א מקודשת לי על מנת שאני רשע אעפ"י שהוא צדיק גמור מקודשת (מספק) חיישינן שמא הרהר ע"ז בלבו, והביאו הרא"ש ז"ל בפסקיו יע"ש, (וכבר דבר מזה בקונטרס צניף מלוכה להגאון מהר"י ן' נעים ז"ל בסו"ס משכנות יעקב עה"ת יעו"ש). הנה יש לתרץ קושיתו עפימ"ש בעל כפות תמרים ז"ל בקונטרס תוספת יוהכ"פ ליומא דף פ"ו ע"א בד"ה תניא ר"א אומר א"א לומר ונקה וכו' בתירוץ הקושי' על הרא"ש מקידושין דף ט"ל ע"ב ודלמא מהרהר בע"ז הוה יע"ש בתירוץ הראשון של

הכפות תמרים ז"ל, ובזה מתורץ גם קושי' הנ"ל, די"ל דחיישי' שמא הרהר ע"ז בלבו ולא רצההק ב"ה לחוס עליו וק"ל, וע"ע באהבת איתן שבגליון העין יעקב שבת דף נ"ו בהא דארשב"ל אר"י כל האומר שלמה חטא (פירש"י בעכו"ם) אינו אלא טועה וכו' ופריך והא כתיב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקוץ מואב. ומשני שביקש לבנות ולא בנה. וקשה מה בכך הא בע"ז עונשין אף על המחשבה כמ"ש למען תפוש את בנ"י בלבם ועיי"ש באהבת איתן שמיישב עפי"ד נחלת עזריאל שחילק לדעת הרא"ש בין שקיבלו עליו לאלוה במחשבה תיכף ומיד ובין היכא שמחשב רק לעבוד אח"כ יעו"ש, א"כ י"ל דבקידושין מ"ט הנ"ל חיישינן שמא קיבלו במחשבה עליו לאלוה תיכף ומיד, ובכה"ג גם הרא"ש מודה דעונשין הל המחשבה לבד. וגם בלא"ה י"ל דנהי דהקב"ה מרחם עליו שלא להענישו מ"מ רשע מיקרי. אלא דבזה לא מיושב אלא הקושי' מקידושין מ"ט. אמנם משבת דף נ"ו עדיין קשיא ועכ"ח צ"ל כמ"ש אהבת איתן הנ"ל ובמ"ש התוס' והרא"ש ז"ל בשם ר"ת דשני שמות הראשונים שתי מדות כדדרשינן לה הכא אחת קודם שיחטא ואחת לאחר שיחטא אם שב, הקשה הקרבן נתנאל א"כ היינו מדת ונקה כדדריש ביומא דף פ"ו הא כיצד מנקה הוא לשבים יע"ש (וחידוש שלא זכר שר שהוא קושית המזרחי בפ' כי תשא בד"ה מנקה הוא לשבים יע"ש) ולדידי אפשר לומר עפימ"ש ביערות דבש ומובא בדרשות דברי שאול דף י' ע"א במ"ש מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע והקשה מזמור לדוד קינה לדוד מיבעי לי' וביאר דהנה באמת אם אדם חוטא ועושה תיכף תשובה אז יוכל העון בקל להמחק וכמ"ש סירכא בת יומא לא שמי' סירכא שלא נתעבה ע"כ אמנם אם אינה עושה תשובה תיכף אזי יגדל העון כעבות עגלה חטאה ולכך שמח דוד ואמר מזמור שבא נתן הנביא אליו להוכיחו תיכף כאשר בא אל בת שבע עיי"ש ודפח"ח. ולפי"ז י"ל דמדת ה' לאחר שיחטא ויעשה תשובה היינו בעושה תשובה תיכף לאחר שיחטא דאז יוכל העון בקל להמחק כנ"ל. ומדת ונקה היינו רחמים ביותר דמנקה הוא לשבים בכל זמן ואפי' אם איחר לשוב עד שנתיישן הדבר ונשקע בחטא אפי"ה מקבלו הקב"ה בתשובה וא"ש:

אשריך ספרי שיצאת בי"ג מדות של רחמים, אלקים אלקינו הוא ינהגנו בדם לעולמי עולמים:

ילקוט גרשוני סימן א

שוכ"ט לכבוד הרבני וכו' וכו' כש"ת מה"ו שלמה מייזעלס נ"י ביישוב ראווא סמוך לערדע סענזשארץ יע"א:

מכתבו קבלתי ועל דבר זה הוא מסתפק ושואל אם א' שלא התפלל עדיין ואמר הלל בלי ברכה עם הקהל בחנוכה ונתכוין שלא לצאת בזה יען שהי' סבור שיהי' מנין עוד אם מותר לחזור ולומר עוד הפעם בברכה ביחידות. וכתב דאף דמצות דרבנן א"צ כוונה כמ"ש במג"א סי' ס' סק"ג בשם הרדב"ז מ"מ היפך כוונה מזיק אפילו בדרבין וממילא יכול לחזור ולומר בברכה, אך כתב דהפמ"ג במשבצות לאו"ח סי' תע"ג ססק"א מצדד לומר דגם היפך כוונה לא מזיק יע"ש וא"כ הספק במקומו עומד. ובמח"כ לא ראה בפמ"ג במשבצות סי' תרכ"א סק"ה שכ' דאף אם במצוה דאוריי' לא מזיק היפך כוונה מ"מ במצוה דרבנן ודאי דמזיק, דשאני מצוה מה"ת בע"כ גזירת מלך הוא יע"ש (וע' בס' המקנה ח"ג בסוגי' דמצ"כ פרט א' אות ב' מש"ש ש בזה), ובמושכל ראשון רציתי לומר דיש כאן ס"ס לחומרא, חדא שמא אין הלכה כרדב"ז אלא גם במצוה דרבנן צריך כוונה וכמשמעות המחבר באו"ח ס ס' ס' וכמש"כ במחצה"ש או"ח סי' תפ"ט במג"א סק"ח יע"ש, ואת"ל הלכה כרדב' דלמא בהיפך כוונה גם הוא מודה דאפילו בדרבנן לא יצא י"ח וממילא צריך לחזיר ולומר הלל בברכה, אלא דשוב ראיתי בפמ"ג בפתיחה כוללת לאו"ח (בפתיחה להל' ברכות אות ד') שמצדד לומר דגם בדאיכא ס"ס לחומרא אמרינן ספק ברכות לקולא וע"ש, לכך חזרתי בי, ואמרתי דבכ"ד דאמר תחילה הלל בלי ברכה גם הרדב"ז מודה דאפי' במצוה דרבכן לא יצא י"ה בלי כוונה:

וטעמי ונימוקי עמי עפמ"ש בה' המקנה הנ"ל בפרט ב' בשם תשו' רמ"ץ או"ת סי' י"א שמביא דרישה בסי' ס' שכתב דאם לא עשה המצוה כתיקונו לא יצא בסתמא אף למ"ד מצות אין צ"כ כמו בקרא ק"ש בלא ברכות, והקשה בעצמו מהא דמקשה הש"ס מהי' קורא בתורה והגיע זמן ק"ש דבעי כוונה והא התם לא אמר ברכת ק"ש, וכן קשה מש"ס סוכה דף מ"ב מדאגבי' נפיק בי' ע"ש בתוס' דסוגיא אזלא כמ"ד דמצות א"צ כוונה דהכא ודאי כיון שלא בירך עדיין והולך אצל בקי ללמוד בזה מהראוי לכ"ע דבעי כוונה, ע"כ מוכרח הדבר דלא משגיחין בברכה כלל דכיון ברכות אינם רק מדרבנן ומה"ת גוף המצוה כתיקונו שפיר יצא, אמנם כ"ל ברור במצות שאינם רק מדרבנן בזה שפיר משגחינן על הברכה, כיין הם אמרו והם אמרו בלעדי זה אין כאן מצוה כתיקונה ולכ"ע בעי כוונה, ומעתה א"ש כל המקומות בש"ס וכו' עכ"ל. א"כ ממילא בהלל בחנוכה דאינו אלא מדרבנן (כמבואר ברמב"ם פ"ג מה' מגילה וחנוכה הלכה ה' ו' ובלח"מ שם יע"ש) ולא בירך עליו תחלה גם הרדב"ז מודה דאינו יוצא בלא כוונה כיון דלא עשה המצוה כתיקונה, ולכך אליבא דכ"ע צריך לחזור ולומר בברכה ביחידות, דבהלל בחנוכה אין

חילוק בין יחיד לצבור כמ"ש ברמב"ם הנ"ל הלכה ה' יע"ש, כנלע"ד ברור בלי פקפוק כלל:

והנה ז"ל הרמב"ם ז"ל שם בהלכה ה' אע"פ שקריאת ההלל מצוה מד"ס מברך עליו אשר קב"ו כדרך שמברך על המגלה ועל העירוב עכ"ל, וראיתי בספר כס לשושנים דף ל"ג ע"ד שמביא בשם ספר החיים שהקשה בשם הרה"ג ר' צבי חיות ז"ל דהרי בגמרא קבעו השאלה והכין צונו על נר חנוכה ואמאי כתב הרמב"ם ז"ל השאלה על הלל, ועוד שכתב הרמב"ם ז"ל דמברך כדרך שמברך על המגלה ועל העירוב ולא כתב כדרך שמברך על נר חנוכה והיא פלא ע"כ. ולפענ"ד י"ל דהרמב"ם סמך עצמו על מ"ש כבר בהל' ברכות פי"א הלכה ג' דמברך על הדלקת נ"ח אקב"ו והיכן צונו בתורה שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה עכ"ל וע"ש בהה"מ ז"ל וא"כ למה לו לשאול שנות על הדלקת נ"ח לכך קבע השאלה על קריאת ההלל, ימ"ש הרמב"ם כדרך שמברך על המגלה היינו משים דסד"א דאשר יאמרו לך תעשה ה"ד במצוה שיש בה עשיי' משא"כ הלל דאינו אלא אמירה בעלמא לכך כתב כדרך שמברך על המגלה דהוא ג"כ רק אמירה וא"ב מעשה ואפ"ה מברך, ומ"ש הרמב"ם "ועל העירוב" הוא רק שגירת לישנא, כנלע"ד לפום ריהטא, והנני בזה ידידו דוש"ת, גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ' מ'דלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ב

רב ברכות לראש ידידי הרבני וכו' וכו' כש"ת יהודא ליב שאללאמאן נ"י בעיר נאלאטין יע"א:

נפשו בשאלתי אודות מקצת שוחטים ובודקים שנכשלים באיסור סתם יינם אם מותר לאכול משו"ב שלהם. הנה מורי הגאון זצ"ל בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד ס"ס יו"ד כתב בשם התב"ש סי' א' סק"ד דנראה מדברי הד"מ שם בשוחט לא סמכינן על סתם אדם שהוא בחזקת כשרות אלא בעינן דוקא שאנו יודעים שהוא בחזק"כ ושכן צריך להיות בדיר הזה וכו' ובסי' י"ח ביו"ד הביא בשם הרא"ש ג"כ דהאידנא דאין מראין סכין מפני שמחלו חכמים לפי שממנים שוחטים ידועים שהם זהירים וזריזים וסיים שם דלבדיקת הסכין בעינן יראת שמים וא"כ בשוחט שנמצא עליו שעובר אפילו רק על איסור דרבנן כבר איתרע חזקתו ועיין בפ"ת סי' י"ח עכ"ל. יהנה בל"ס כוונתו עמ"ש הפתחי תשובה סי' י"ח סק"ח בשם תשו' ברית אברהם ע"ש, ולכאורה משם אין ראי' כ"כ דשאני התם דעבר על תיקון חכמים במלתא דשחיטה עצמה, אבל לומר בשביל ששותה סתם יינם או עובר על שאר איסור דרבנן שאיני בשחיטה עצמה דאבד חזקת כשרותו גם לאיסור

דאורייתא זה לא נשמע משם דהא באמת קיי"ל דמיגו דחשוד לאיסור דרבנן חשוד לאיסור דאורייתא לא אמרינן מיגו בכה"ג כמ"ש באורים ותומים סי' פ"ב אות קל"ט בשם נמ"י פ' זה בירר דלא אמרי' מיגו דחשוד אאיסור של דרבנן שהוא חשוד על איסור של תורה יע"ש (והיא סותר קצת למ"ש באורים ותימים סי' ל"ד סוף אות י"ב ע"ש וצע"ק) ואולי כוונת מורי הגאון ז"ל דעכ"פ מוחזק בכשרות לא הי' היכא דעובר על איסור דרבנן, או כוונתו דעכ"פ חשוד לאיסור דרבנן בשחיטה כגון שהה שהי' מועטת שהגביה ידו מעט דאינו אלא איסור דרבנן כמ"ש הפמ"ג במשבצות יו"ד סי' כ"ג סק"ב יע"ש או שחט בסכין פגים כ"ש פחות מכדי חגירת צפורן דהיא רק מדרבנן דמדאוריי' אינו אסור אלא בכדי חגירת צפורן כמ"ש היריעות שלמה יו"ד סי' י"ח והביאו בדרכי תשובה שם סס"ק י"ז ע"ש וכ"כ בס' לב ארי' על חילין דף י"ז ער"ש, (ואני מצאתי שכבר כ"כ בהגהות מהר"ץ על שחיטת מהרי"ו סי' ט"ו וז"ל. נמצא מדאוריי' אין פגימה רק שתחגור בה צפורן אבל פחות מכאן אין פגימה וחכמים החמירו אפילו פגימה שמרגיש בבשר שאין מרגיש בה הצפורן וכו' עיי"ש), וממילא שו"ב שחשוד על איסור דרבנן, חשיד גם לאיסור דרבנן בשחיטה, דלמא יעשה אחת מהנה שהם רק איסורי דרבנן ומצד ספיקא דרבנן לקולא אין להקל בזה, דהא בהמה בחיי' בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך וכו' ובאתחזק איסורא גם ספק דרבנן לחומרא כמ"ש הש"ך בכללי ס"ס והכי קיי"ל כמ"ש השעה"מ בפ"י מה' מקואות באורך יע"ש, ומה"ט מפוקפק אצלי מ"ש בתשו' מהר"י אסאד זצ"ל חדו"ד סי' י"א דהא דמומר לאחד משאר עבירות צריך בדיקת סכין להרמב"ם וכן הלכה כמ"ש הפמ"ג ביו"ד סי' ב' היינו דוקא במומר לעבירה דאוריי' משא"כ במומר לעבירה דרבנן דהא חשוד לאיסור דרבנן אינו חשוד לדאורייתא יע"ש:

ואני שמעתי ולא אבין הא מ"מ חשוד לאיסור דרבנן וא"כ מומר לעבירה דרבנן יש לחוש שישחוט בסכין פגום כ"ש פחות מחגירת צפורן דל"ה אלא מדרבנן, ולמה לא יצטרך לבדוק לי סכין, ואין לומר דלא חיישינן לזה מצד דספיקא דרבנן לקולא דהא אנן קיי"ל דבאתחזק איסורא אף סד"ר לחומרא כנ"ל, ולכן כ"ל דשוב"ם שהם עוברים תמיד על איסור סתם יינם והמה מומרים לעבירה דרבנן ג"כ צריך לבדוק להם סכין משום דלמא ישחטו בסכין פגום כ"ש פחות מכדי חגירת צפורן דהוא ג"כ רק מדרבנן וכל החשוד לאיסור דרבנן חשוד עכ"פ לאיסור דרבנן ובלי בדיקת סכין אסור לאכול משחיטתם מדינא כנלע"ד:

ומ"ש מעלתו נ"י דהם אומרים דבמדינתם לא קיבלו החומרא דסתם יינם, זה תמוה מאד מאד, וכי חומרא היא זו, הלא היא איסור דרבנן גמור והוא מגזרת י"ח דבר שגזרו ב"ש

וב"ה כדאיתא בשבת דף י"ז ע"ב גזרו על יינם משום בנותיהן והיא נתפשט בכל ישראל כמ"ש בחכמת אדם ריש הל' יין נסך ע"ש מחומר איסור זה כי נורא הוא. ובגוף הענין פלא בעיני איך יעלה על הדעת להתיר לאכול משו"ב שובי"ם כאלה שנראה שאין להם יראת שמים ולא יחושו לנפשם לעבור על איסור כזה שהחמירו בו הגאונים האחרונים מאד מאד. וימחול א"פ לעיין בס' דרכי תשובה סי' ב' ס"ק פ"ג שהביא בשם שו"ת בית אפרים חיו"ד סי' ה' באמצע התשו' שכ' בפשיטות דגם בחשוד רק על איסור דרבנן אין להאמינו להיות שו"ב דיש לחוש שמא יארע לו איסור דרבנן בשחיטה ולא יגיד עיי"ש שכ' דגם בשאר תשו' אחרונים כתבו כן והוא כמש"ל, ועוד הביא שם בשם תשי' מהר"י אסאד ז"ל חיו"ד סי' מ"ז בשו"ב שהעיד עליו ע"א ששתה סתם יינם וכתב דאף דמדינא אין לאסור שחיטתי וכו' אך לדידן שקבלנו עלינו לחובה שצריך השו"ב להיות ירא שמים ביותר משאר בני אדם ע"כ בודאי חייבים הב"ד לענוש את השו"ב ולהעבירו על זמן מה שלא ישחוט עד שיקבל עליו שלא יזיד עוד וכו' עכ"ל. ויותר אין לי להאריך בזה, והנני חותם בברכה, שחפץ ה' בידו יצלח להיות גודר גדר ועומד בפרץ, ויזכה להיות ממצדיקי הרבים אכי"ר ידידו דוש"ת, גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מידלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ג

שוכ"ט לכבוד הרבני וכו' וכו' כש"ת מה"ו משה טעננעגבוים נ"י בק"ק פוטנאק יע"א:
גי"ה הגיעני ואודות שאלתו ע"ד המעשה שאירע בקהלה הסמוכה לשם שגמרו ס"ת בחוה"מ ושלשים אנשים כתבו שלשים אותיות ע"י שהסופר רשם האותיות והם מילאו אותם בדיו כנהוג. הנה כבר ראו עיניו הבדולחים בשו"ת בית יצחק להגאון מלבוב זצ"ל א"ב סי' כ' שכתב כיון דמילוי האותיות לא הוי מעשה אומן ע"כ הדבר פשוט להתיר לצורך מצוה דגמר ס"ת יע"ש ומובא בשדי חמד מערכת חוה"מ אות י"ב בלי שום פקפוק, אך בשו"ת שאילת יעקב סי' ז' שמועה שמע שמנהג פולין לגמור ספר תורה בחוה"מ ובא לפקפק על המנהג ממשמעות השו"ע סי' תקמ"ה ס"ב מדלא אשמעינן רבותא דאפילו ספר חדש מותר לגמרו בחוה"מ וע"כ צע"ג איך מתירין לגמור ס"ת בחוה"מ. ושוב כתב דאולי סברת המקילין כיון דכל אחד כותב רק אות אחת הו"ל רק חצי שיעור, אלא דמפקפק גם בזה כיון דח"ש אסור גם במלאכה לדעת רש"י שבת דף ע"ד ד"ה וכי מותר לאפות כו' ואפי' להחכ"צ ז"ל דלא ס"ל כן, ג"כ לא יועיל זה לכותב אות אחרון והשלים הס"ת דמבואר בשבת דף ק"ד וכן פסק הרמב"ם פי"א מה' שבת ה"ט דחייב חטאת יע"ש:

והנה כבר כתבתי במק"א דח"ו לא נעלם העיני החכ"צ ז"ל דברי רש"י שבת דף ע"ד אלא דכוונה אחרת יש בדברי רש"י ז"ל וגם הוא מודה דבאיסור שאינו איסור אכילה ח"ש מותר מה"ת וכמ"ש החכ"צ ז"ל, דהנה לכאורה קשה למה לו לרש"י ז"ל ההקדמה דקיי"ל ביומא ע"ד דח"ש אסור מה"ת, הא אפי' אי ח"ש רק מדרבנן אסור ג"כ קשה היכי קתני בורר לכתחלה והוא פלא לכאורה. אלא ודאי כוונת רש"י דאיסורא דרבנן מיהא איכא, ומ"ש רש"י דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת, היינו עפמ"ש בספר "מספר צבאם" ביומא דע"ג (מובא בילקוט הרועים ח"ר אות חצי שיעור) דלר"ל דס"ל ח"ש אסור רק מדרבנן היינו דוקא במידי דאכילה אבל בשאר איסורין אף מדרבנן ח"ש מותר, אבל לר' יוחנן דח"ש במידי דאכילה אסור מה"ת, בשאר איסורין אסור ח"ש עכ"פ מדרבנן יע"ש, ומעתה זהו שכתב רש"י דקיי"ל ביומא ע"ד במידי דאכילה ח"ש אסור מה"ת וא"כ באיסורי שבת עכ"פ מדרבנן אסור והיכי קתני בורר לכתחלה וא"ש ודו"ק, ולפי"ז רש"י והחכ"צ לא פליגי (ודלא כהגהות מעשה רוקח בשו"ע או"ח דפוס באלאבאן סי' ש"מ שכתב דהחכ"צ אמר דבריו רק לשיטת הרא"ם דאכילה כל שהו משמע יע"ש), וא"כ לפ"ז י"ל דאף דבאמת גם באיסורי דרבנן ח"ש אסור כמבואר בחולין צ"ח א' ובפר"ח יו"ד סי' ס"ח סק"ז יע"ש, מ"מ ה"ד במידי דאכילה דח"ש אסיר בי' מדאורייי' אבל במלאכת חוה"מ דהסכמת גדולי הפוסקים דאינו אסורה רק מדרבנן כמ"ש בתשו' רשב"ץ ח"ב סי' ר"י יע"ש, א"כ ח"ש במלאכה דג"כ אינה אלא מדרבנן הו"ל גזירה לגזירה ולא גזרינן:

ומ"ש השאילת יעקב דלא יועיל זה לכותב אות אחרון והשלים הס"ת. כראה לענ"ד דבזה שוב י"ל כמ"ש השדי חמד בשם הרה"ג אבדק"ק אערסאן יצ"ו, די"ל דעשה של ועתה כתבו לכם כו' דוחה האיסור דחוה"מ, אלא דמפקפק יען דלא הוי בעידנא כיון דלא מקיים העשה עד הגמר, אבל בכותב האות האחרון דמשלים הספר וגומרו, בזה שפיר הוי בעידנא דמיעקר לאו מקיים עשה, ושוב מותר מטעם עשה דוחה ל"ת וא"ש:

מיהו כ"ז לפ"ד השאילת יעקב ולפי הנחה שלו דזה הוי מעשה אומן, אבל לפי האמת דמילוי אותיות אינו אלא מעשה הדיוט וכמ"ש הגאון מלבוב ז"ל א"כ שפיר נהגו בפולין לגמור ס"ת בחוה"מ, ואין זה סותר משמעות דברי המחבר סי' תקמ"ה ס"ב דהוא מירי בכתיבה ממש וזה שפיר אסור בס"ת חדש, אבל מנהג פולין הוא ע"י מילוי האותיות דהוי רק מעשה הדיוט ומותר לצורך מצוה וז"ב. אמנם כ"ז במדינת פולין שכבר נהגו כן אין לסתור להם מנהגם, אבל במדינתנו שלא ראינו ולא שמענו מעולם שיהיו גומרין ס"ת בחוה"מ, כ"ל דאין להתיר זה משום דלאו כ"ע דינא גמירי שידעו ויבינו טעם ההיתר דמילוי אותיות ל"ה מעשה אומן, ועי"כ יבאו לזלזל במועדות, ומכ"ש בדור פרוץ מרובה

על העומד ודאי דראוי לגדור גדר להחמיר ולא להקל דמת"כ יקילו העולם לגמרי כענין דאיתא בריש ביצה דמוקצה בי"ט חמור מבשבת, יו"ט דקיל אתי לזלזולי בי', ומכ"ש בחוה"מ דקיל טפי מיו"ט. אבל בכ"ז המורה להתיר י"ל ע"מ שיסמוך ואין לגעור בו או לבזותו ח"ו. בעה"ח פק"ק מ'רלודאש עש"ק לס' ושמרו דרך ה' שנת תרס"ט לפ"ק. ידידו דוש"ת, גרשון ה"ק שטערן הרב דפה הנ"ל והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ד

יפרח כתמר וישגא כארז בלבנון כבוד תלמידי חביבי הרב המאוה"ג החריף כש"ת מה"ו משה אהרן הכהן קרויס נ"י אבדק"ק נעמעש סאלויק (וכעת בק"ק באיא מארע) יע"א:
מכתבך היקר קבלתי ואודות שאלתך באשה שיש לה כאב באזני' ואמרו הרופאים שתזהר מאד שלא יכנסו מים באזני' וע"כ נושאת מוך (וואטטע) מהודק באזני' וכאן הבן שואל איך תתנהג בחפיפה וטבילה דע"י שהמוך מהודק יש לחוש דאזני' אינם ראוים לביאת מים. הכה לכאורה י"ל לשיטת הרשב"א והריטב"א בקידושין דף כ"ה דהא דבעינן בבית הסתרים עכ"פ ראוי לביאת מים הוא רק מדרבנן א"כ בספק אם הוא ראוי י"ל ספיקא דרבנן לקולא כמ"ש הש"ך ביו"ד סי' קצ"ח ס"ק ל"ב וכמו שביאר דבריו בס' סדרי טהרה שם ס"ק כ' ע"ש (וגם אתה נגעת בקצה חקירה זאת) אלא דבאמת ז"א דהא אין עושין ספק דרבנן בידים כמ"ש הפמ"ג בסי' ק"י בסוף כללי ס"ס במחודשים אות ז' ע"ש וא"כ איך תסמוך לכתחלה על הא דסד"ר לקולא, ועוד דהא כתב הש"ך בסי' הנ"ל ס"ק ל"ג דיש להחמיר כדעת הרוקח שחולק על הראב"ד דבית הסתרים דסגי בראוי לביאת מים תלינן להקל בספיקא והרוקח חולק על זה וכיון דמסיק הש"ך דיש להחמיר כדעת הרוקח ממילא בכל מקום דבעינן ראוי לביאת מים אזלינן בספיקו להחמיר וכמבואר במחצית השקל על ה' נדה סי' הנ"ל ש"ך ס"ק ל"ג ע"ש וא"כ אין לסמוך ע"ז כלל:
והנה בתשו' שיבת ציון ס' מ"ב נמצא שאלה כזאת באשה אשר לה כאב עינים ר"ל. ועיי"ש תשובת שמואל הרמתה בזה. אלא דשם יכולה לסגור ריסי עיני' בשעת טבילה רק שלא תעצים עיני' ביותר מפני הקמטים ואין לדון רק על רטיבה מועטת מחוץ לעינים לכן כתב שם הגאון מהר"ש לאנדא זצ"ל התקנה שתעשה כיעו"ש אבל כאן בנ"ד אם לא תהדק המוך באזני' שטף מים רבים אלי' יגיעו לתוך אזני' וא"כ אין לה תקנה:
אבל י"ל דבנ"ד גם השיבת ציון מודה שתשים המוך רפוי וליכא למיחש שמא תהדקו דדוקא בחשש עורון עינים כתב השיבת ציון שם אף שהאשה אינה רשיעה ואינה חשודה לעבור ע"ד חכמים מ"מ יש לחוש שאין אדם שולט בנפשו ועור בעד עור וכל אשר לאיש

יתן בעד נפשו וסומא חשוב כמת ר"ל משו"ה שפיר יש לחוש שתעשה האגד מהודק למנוע ביאת מים מעינים מפני הפחד שהפחידו לה הרופאים שהמים גורמים לה לאבד מאור העינים יעוש"ה וכ"ז בחשש עורון עינים אבל בכאב אזנים י"ל דגם השיבת ציון ז"ל מודה דאין לגזור רפוי אטו מהודק אך מיראי הוראה אנכי וירא אנכי להחליט סברא זאת להלכה למעשה, לכן טוב יותר שתטבול האשה בלי מוך כלל באזניה ותסמוך על המקרא מלא שומר מצוה לא ידע דבר רע ותהי' לבה נכון בטוח כי הטבילה פ"א בחודש לא יזיק לאזניה וכל רעה אלי' לא תאונה. והנני חותם בברכה, רבך הדו"ש ומצפה להרמת קרנך גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ'דלודאש והגליל יע"א:

בשולי המכתב בס' מנוחת אשר בקונטרס נייח נפשי' דף פ"א מביא קושי' מאביו הגאון מה"ו אשר אנשיל זצ"ל אבדק"ק טשעכגער יע"א על הש"ך יו"ד סי' קצ"ח ס"ק ל"ב הנ"ל דבספק ראוי לביאת מים תולין בספיקו להקל, מגמ' חולין דף י"א ע"ב דיליף רוב משני השעירים הלא שם אינו אלא משום דאין הגורל קובע לעזאזל אלא בראוי לשם לכן שפיר מקילינן בספיקו כיון שהוא אך משים ראוי ע"כ ותמהני מאד שלא עיין בס' סדרי טהרה סי' קצ"ח ס"ק כ' (ומובא בס' לחם ושמלה סי' הנ"ל) ביאור סברת הש"ך סקל"ב הנ"ל ולפי"ז לא דמי כי עוכלא לדנא ואין כאן אפי' ריח קושיא:

ילקוט גרשוני סימן ה

שוכ"ט לכבוד הרב החריף ובקי וכו' כש"ת מה"ו יואל כ"ץ נ"י בק"ק נעגרעשד יע"א:

לנכון קבלתי קונטריסו בנוי לתלפיות" אשר בו האריך לברר דאסור לכל ת"ח לבוא בגבול הרב ומרא דאתרא ולהתנהג שם ברבנות ולקפח פרנסת הרב הראשון וביקש ממני לחוות דעתי העני' בזה. אהובי ידידי אנו אין לנו אלא דברי מרן חת"ס ז"ל שכתב בתשובותיו חיו"ד סי' ר"ל וחחו"מ סי' כ"א על דברת הרמ"א ז"ל ביו"ד ס"ס רמ"ה שהביא דברי מהרא"י ופסקי מהרא"י דעין רואה בגוף דברי מהרא"י ורי"ו נראה דאין אלו הדברים נאמרים אלא בימיהם שלא קבלו הרב כפועל אלא כל ת"ח הנהיג בכי עירו שהי' דר שם וכו' משא"כ עתה בזמנינו שמקבלים רב ונותנים לו שכר קצוב כפועל ובתוך הקצבה מראין לו שכרי מחופות וקידושין וגיטין וכדומה א"כ כבר זכה הרב בכל רויחא דעבידי דאתי וכל הבא בגבולי לקפח פרנסתי הוא גוזל וחומס עכת"ד (ובחחי"מ ס"ס כ"א מסיים בזה"ל. וא"נ זה שבא בגבולו ואפי' וחניף לצבור ויתרצו לו רשע מיקרי ככל היורד לאומנת חבירו עכ"ל, ועל נידון כזה אמר לי החכם מה"י שלום ויינבערגער נ"י מבעגרעשד בפסוק ארור מסיג גביל רעהו ואמר כל העם אמן, פ' אפילו אם יאמר ויענה

אחריו כל העם אמן ויסכימו למעשיו ויאמרו לו יפה עשית, אעפי"כ ארור מסיג גבול רעהו ודפח"ח). לחזור לדברי חת"ס ז"ל דזה שבא בגבולו מיקרי רשע, ועתה בעוה"ר בכמה קהלות הותרה הרצועה ויהי רב בארץ מלבד הרב הראשון (וכ"מ שנא' ויהי אינו אלא צרה) ואומרים לרשע צדיק אתה, ולהרב הראשון המוחזק בכשרות אומרים רשע אתה על שעתה מוחה בהרב השני שלא יבא בגבולך, ובהיותי עומד ומשתומם על העולם הפוך אשר ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה, שמעתי אומרים כי יש להם עמוד גדול לסמוך עליו, והוא הגאון הקדיש מסאנז זי"ע בשי"ת דברי חיים ח"א יו"ד סי' כ"א וכ"ב שחילק על דברי חת"ס הנ"ל אך לא ידעתי מי הגיד להם שבכל מקום שהגאון מסאנז זי"ע, חולק על הגאון בעל חת"ס זי"ע הלכה כדברי הגאון מסאנז זי"ע, הכי לא ידעו שיש בכח כל תלמיד ותיק ליישב דברי חת"ס ז"ל ולהסיר כל בדילי הקושיות שמקשים עליו, כמאמר העולם כל קושיא יש לה תירוץ ושערי תירוצים לא ננעלי:

עפר אני תחת כפות רגלי הגאון מסאנז זי"ע ובמורא רב כמורא שמים, אבקש מחילה מעצמותיו הקדושים, אם אומר שלא שקל כל דבריו במאזני זהב בבואו אל הקודש לסתור הוראת מרן בעל חת"ס זי"ע ואם אמנם לא זכיתי לקנות ספר התורה הזאת, שו"ת דברי חיים ב' חלקים, ואשר על כן לא נמצא אתי במחיצתי, בכל זאת אלי דבר וגונב ותקח אזני שמץ מני דבריו הקדושים בנ"ד, מה שמובא בשו"ת בית יצחק להגאון מלבוב ז"ל בח"ב ליו"ד סי' ע"א דבדבר התמנות הרב והזכות ש"ש לו בעניני רא"ש וגיטין וקידושין נתוכחו גדולי הדור, ודעת הגאון מסאנז בדברי חיים ק"א סי' כ"א וכ"ב דהרב לא כה בזנות זה דלא כמ"ש בח"ס דהוי שכירות דז"א דהוי דשלב"ל דלרוב פעמים עדיין לא נולדו החתן והכלה ומחותנים מארץ נכרי' ואין זה רק תקנות קדמונים להחזיק ת"ח ואם בא ת"ח החיוב על אנשי העיר להחזיק גם ת"ח האחר, ודעת הגאון מלבוב בשואל ומשיב מהדורא קמא ח"ב סי' ל"ג שבשכירות קונה אף דשלב"ל כמ"ש בקצה"ח חו"מ סי' של"ב סק"ו דאם הבטיח לשכור בשכרו דשלב"ל כגון פירות דקל ולא אמר דקל לפירות כמי מחורב ליתן שכרו וזה הי' ענין יעקב ולבן בעקודים נקודים דה"ל וולדות דשלב"ל וקנה יעקב מלבן בשכירות דנקנה אפילו דשלב"ל. ומטעם זה חולק על הגאון מסאנז זי"ע. אך לפענ"ד אין מדברי קצה"ח השגה ע"ד הגאון מסאנז דהא הוא קאי בתשובה הנ"ל אליבא דפוסקי מהרא"י המובא ברמ"א יו"ד ס"ס רמ"ה הנ"ל, והפוסקי מהרא"י לא ס"ל כקצה"ח כמ"ש הקצה"ח גופי' דבפסקי מהרא"י סי' ק"ל כתב בהא דצאן לבן דקנה יעקב משום דה"ל כאומר קני בהמה לולדות יע"ש אלמא דלא ס"ל דבשכירות נקנה אף דשלב"ל וא"ש:

אמנם מורי הגאון זצ"ל בתשו' מהר"ם שיק חיו"ד סימן רכ"ד כתב דרבים יכולים להקנות אף דשלב"ל, והראה לעיין בספר זכור לאברהם בחחו"מ אות ד' שהביא ג"כ דבציבור מועיל אפילו בדבר שלב"ל יעו"ש. והנה כעין זה ראיתי גם אני בשדי חמד כללים מערכת הדל"ת אות ה' שהביא בשם מרן החבי"פ בראה חיים בשם הרב לח"ר סי' ק"י דאף אליבא דרמב"ם אלים כח הרבים ומתחייבים אף בדבר שאינו קצוב יע"ש, א"כ הה"ד דאלים כח הרבים ומקנים אף דשלב"ל, דהא דבר שאינו קצוב הוא כמו דשלב"ל כמ"ש בעה"ת ז"ל וחיזק את דבריו בקצה"ח סי' ס' ס"ק ב' ודלא כתומים שמשיג עליו יע"ש, ואם אלים כח הרבים לענין דשא"ק ה"ה דאלים לענין דשלב"ל. והנה הספר זכור לאברהם אינו תח"י לראות בי טעמו ונימוקו מדוע בציבור מועיל אפילו בדשלב"ל, ואולי טעמו ג"כ כמ"ש בשד"ח הנ"ל דאלים כח הרבים. אמנם לענ"ד נראה טעם נכון לחלק בין יחיד לרבים בזה, דהא איתא בחו"מ סי' רי"א ס"א דבר שאינו ברשותו אינו נקנה והרי הוא כדשלב"ל כיצד מה שאירש מאבא מכור לך וכו' לא אמר כלום יע"ש, ומבואר במס' ב"מ דף ט"ז ע"א הטעם משום דלא סמכא דעתי' ופירש"י לא סמכה דעתי' דלוקח דקאמר מי יימר שירש מאביו כלום שמא ימכור אביו נכסיו בחייו עכ"ל, א"כ לפי"ז היכא דסמכא דעתי' דלוקח שפיר יכול להקנות דבר שאינו ברשותו, וממילא הה"ד דיכול להקנות דשלב"ל, דהא דבר שאינו ברשותו ודבר שלב"ל חד דינא אית להו (וכ"כ בס' לקוטי שלמה, קידושין דף ס"ב, כי טעם דא"א מקנה דשלב"ל הוא משום לא סמכא כדאי' ב"מ ט"ו והיכא דסמכא דעתי' אדם מקנה דשלב"ל דע"ש) וממילא כיון דכל הטעם הוא משום דלא סמכא דעתי' דלוקח, א"כ התינח ביחיד, אבל ברבים כגון בנ"ד בהכנסות של הרב מחופות וקידושין וגיטין וכדומה, דלא שייך לומר מי יימר שיהי' חופה או גט או שאר הכנסות, דהא לא ימלט שלא יהי' בקיבוץ אנשים הרבה בכל קהל עדת ישראל חופות וקידושין וגיטין ושאר הכנסות מיחידים, א"כ שפיר סמכא דעתי' דהרב, ובכה"ג שפיר יכולים הציבור להקנות דשלב"ל, וא"כ כיון דזכה בהם הרב בקנין גמור, א"כ שפיר שייך בי' הסגת גבול, ושפיר כתב מרן החת"ס ז"ל דכל הבא בגבולו ומקפחי הרי הוא גוזל וחומס, ואזיל לי' פקפוק של הגאון מסאנז זי"ע מצד דהוי דשלב"ל, כנלע"ד ברור בעזה"י. (וע' בשו"ע הקטנים דפוס ווילנא עם באה"ט ופ"ת ביו"ד סי' רמ"ה ס"ק י"א הביא בפתחי תשובה דברי חת"ס הנ"ל בלי שום פקפוק כלל ומסכים לדבריו ולא עלה על דעתי כלל שיהי' איזה פקפוק על דה"ק):

ובדבר סתירת הרמ"א ביו"ד ס"ס רמ"ה הנ"ל דבראש דבריו פסק כמהרא"י, ובאותו הגה"ה פסק כהריב"ש, דמי שהוחזק לרב בעיר אפילו החזיק בעצמו באיזה שררה אין

להורידו מגדולתו, וכתב בתשו' מרן רעק"א ז"ל מהדור' תנינא סי' י"ב דלכאורא פסקי דסתרי אהדדי דבפשטא דברי הריב"ש מתנגדים למהרא"י, וכמ"ש כן בשו"ת הראנ"ח ח"ב סי' ע', ובהכרח לומר דהרמ"א ס"ל דמהרא"י אינו חולק על הריב"ש הנ"ל, דמהרא"י מיירי רק להשתמש ביחד דאינו מבטל לגמרי חזקתו של הא', משא"כ להורידו מגדולתו, וצ"ע עכ"ל מרן רעק"א ז"ל. והטעם שהניחו בצ"ע כתב מעכ"ת כ"י בשם ס' שארית יעקב ח"ב חו"מ סי' נ"ט משום שדוחק בעיניו לחלק בכך משום דבאמת מה לי הורדה בכולה ומה לי הורדה בפלגא, וגם בתשו' דברי חיים הנ"ל כתב דאין לחלק בזה מטעם הנ"ל, וא"כ קשה מאד דהרמ"א סותר א"ע מיני' וביו', וע"כ כתב מעכ"ת דברישא מיירי הרמ"א ברב היושב בעיר "ולומד לרבים" היינו שאין זה הרב מארי דאתרא הנקרא סתם רב, רק הוא רב לענין ללמוד לרבים, כגון שיעור רב או ש"ס חברה רב הנהוג במדינתנו, בזה יכול חכם אחר ללמוד ג"כ שמה, אבל בסיפא מיירי הרמ"א במי שהוחזק לרב בעיר, היינו רב סתמא רב מארי דאתרא, רב כזה אסור להורידו מגדולתו כלל וכלל עכת"ד, וגם תירוץ זה לא נמלט מדוחק, דאם מיירי הרמ"א משני מיני רבנים, הול"ל בסיפא "אבל" מי שהוחזק לרב בעיר וכו', דאז נבין ונדע דזה הרב הוא מין רב אחר ואינו ממין הרב שנזכר ברישא, וע"כ לא נתקררה דעתי בתירוצו, וגם אני בעניי לא אוכל לתרץ סתירת הרמ"א הנ"ל בריוח, ושינוייא דחיקא לא מהני ולא מידי, וע"כ דברי הרמ"א הם נפלאים בעיני מאד ולא אוכל ליישבם על נכון, שו"ר בב"י חו"מ ס"ס קנ"ו דמייתי כתבי מהרא"י הנ"ל לענין רב הדר בעיר אחת ואח"כ בא רב אחר וכו' ואם איתא דהריב"ש חולק על מהרא"י בודאי לא הוה שתיק הב"י מלהביאו, אלא ודאי גם הב"י סובר דהריב"ש אינו חולק על המהרא"י אמנם לפ"ד מרן רעק"א ז"ל בתשו' מהד"ת סי' י"ב הנ"ל דהריב"ש מיירי לענין להורידו מגדולתו ולבטל חזקתו של הא' לגמרי, דזה לכ"ע אסור, עדיין קשה דהו"ל להב"י להביא דברי הריב"ש לענין זה וצע"ק. ומפאת טרדותי המרובים לא אוכל כעת להאריך יותר, ואם אזכה שיבא לידי הספר הקדוש שו"ת דברי חיים, אזי אבוא אי"ה באריכות יותר, ועד אז יצו ה' אתו את הברכה חיים עד העולם, ידידו דוש"ת גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מדלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ו

אלף שלומים לכבוד הרב הגאון מה"ו נתנאל הכהן פריעד נ"י אבדק"ק באלמאז אויווארא יע"א. ארי נעשה שואל ומתפלא על גדולי אחרונים שפלפלו אם ח"ש במלאכת שבת אסור מה"ת, ולא הביאו שמבואר בתו"כ פ' אחרי וז"ל, אין לי אלא מלאכה

שחייבין עלי' כרת מנין שלא יכתוב אות א' שלא יארג חוט א' ת"ל מלאכה וכל מלאכה ריבה, הרי דמפורש יוצא מתו"כ דמרבינן מוכל לאסור ח"ש ביה"כ ושבת, ולפ"ז י"ל אף לר"ל דלא דריש כל חלב לח"ש וא"כ לא דריש כל, מ"מ דריש וכל, וכמו שמצינו כה"ג בת ס' מנחות י"א דר"י לא דריש את אבל ואת דריש, כן י"ל לר"ל דלא דריש כל אבל וכל דריש עכד"ה. והנה ככל החזיון הזה כבר כתוב בשו"ת בית יצחק חאו"ח סי' י' ומובא בשדי חמד כללים מערכת אות סוף כלל ה' יע"ש ואם זה אמת דבמלאכת שבת גם לר"ל ח"ש אסור מה"ת, אזי מיושב היטב קושי' שו"ת שם אריה חיו"ד סי' ס"ה לר"ל דח"ש מותר מה"ת למה קצירת העומר דוחה שבת הלא שיעור קצירה הוא כגרוגרת ויעשו ע"י אנשים הרבה שכל א' יקצור פחות מכשיעור וכל שאפשר לעשות בהיתר לא דחי שבת וכו' יע"ש, אמנם לפי הנ"ל דבמלאכת שבת גם לר"ל ח"ש אסור מה"ת לא קשה ולא מידי אבל מה אעשה ולא משמע כן ברש"י שבת דף ע"ד ע"א ד"ה וכי מותר וכו' שכתב דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת בפרק בתרא דיומא וכוונתו מכח דריו"ח ור"ל הלכה כר' יוחנן ואם איתא להנ"ל תיפוק לי' דבמלאכת שבת ח"ש אסור מה"ת אליבא דכ"ע מכח הריבוי דוכל, אעכ"ח צ"ל אחת משתים, או דהך דרשה דתו"כ הנ"ל אינו אלא אסמכתא בעלמא כמ"ש בשדי חמד הנ"ל כלל ד' ד"ה וראיתי עוד בדברי מרדכי כו' יע"ש, או דהוא דרשה גמורה אלא דמאן דלא דריש כל אף וכל לא דריש, וא"כ שפיר תלי' בפלוגתא דר"י ור"ל בפ' בתרא דיומא, ורק לר' יוחנן דדריש כל חלב לאיסורא כמ"ש התוספת בפסחים מ"ד ע"א ד"ה לענין וכו' הה"ד נמי דרשינן וכל גבי מלאכת יה"כ ושבת לאיסורא, משא"כ לר"ל, ושפיר כתב רש"י, דקיי"ל ח"ש אסור מה"ת בפ' בתרא דיומא, והיינו משום דדרשינן כל והה"ד נמי דרשינן וכל דח"ש אסיר מה"ת גם במלאכה כדאי' בתו"כ הנ"ל, וזה דלא כתשו' בית יצחק הנ"ל ובגוף חקירת האחרונים אם במלאכת שבת ג"כ ח"ש אסור מה"ת, יש ראיה ממתני' דפ' כלל גדול דבכל מלאכות ח"ש אסור מה"ת, עפמ"ש הגאון האדיר מה"ו מרדכי בנעט זצ"ל בס' מגן אבות ליישב קושי' התוס' שבת דף ע"ג למה פירש התנא דמתני' בעושה שתי בתי נירין ובאורג ובתופר ובכותב שיעור טפי מבשאר, וכתב במגן אבות (ומובא בס' מנחת חינוך בקונטרס כללי ט"ל מלאכות אות טו"ב ובשו"ת גורן דוד חאו"ח סי' כ"ו יע"ש) דלקמן אמרינן ח"ש אסור מה"ת אך כל זה במלאכות דאינו מבואר השיעור במשנה בהדיא אבל כאן דמבואר שתי בתי וכו' וכן כל הנהו דמבואר השיעור במשנה, קים להו לחז"ל דבפחות מזה אין שם מלאכה כלל ול"ש איסור ח"ש ומותר מה"ת יעו"ש (ואין להקשות ע"ז מהא דס"ל לחכמים בשבת ק"ה ע"א גבי הכותב אות אחת בשחרית וכו' יש ידיעה לחצי שיעור כמבואר היטב בקהלת

יעקב לרי"ט אלגאזי אות ח"ש דאפי' לר"ל דח"ש מותר מה"ת שפיר קאמרי חכמים יש ידיעה לח"ש יע"ש) א"כ לפ"ז יש ראי' ברורה דבשאר מלאכות דלא מבואר בהי השיעור במשנה ח"ש אסור מה"ת דאל"כ הד"ק התוס' הנ"ל לדוכתה וז"ב. וגם יש מזה ראי' גדולה למ"ש בשדי חמד הנ"ל דהך דרשה דתו"כ פ' אחרי וכל מלאכה ריבה הוא רק אסמכתא בעלמא ומדרבנן דהא בתו"כ נקט כותב אות א' ואורג חוט א' ועושה בית א' דבכל הני ודאי ח"ש לא אסור מה"ת דהא בכולהו מבואר השיעור במשנה, אלא ודאי הך דרשה דתו"כ איכו אלא אסמכתא בעלמא (ועי' לעיל סימן ג' בענין לגמור ס"ת בחוה"מ שמה הבאתי בשם שאילת יעקב דפשיטא לי' דלרש"י שבת ע"ד ע"א הה"ד כותב אות א' הו"ל ח"ש ואסר מה"ת ובמח"כ אישתמיטתי' דברי מגן אבות הנ"ל דבכותב דמבואר השיעור במשנה שתי אותיות ח"ש מותר מה"ת): ובענין הזה יש לי דקדוק בהא דפריך בשבת ע"ד ע"א וכי מותר לאפות פחות מכשיעור, אמאי נקט אפיי' טפי משאר מלאכות שנשנו במשנה קודם מלאכת האופה והלא דבר הוא, ונלע"ד דמאפיי' הוכיח רב יוסף לעצמו דבכל מלאכת שבת ח"ש אסור מה"ת ולא בעינן איסורי אכילה דוקא דומיא דחלב דאל"כ מדוע אמר מרע"ה בפ' בשלח את אשר תאפו אפו הא גם בשבת אפשר לאפות פחות פחות מכשיעור אלא ודאי מוכח מהתם דאסור לאפות פחות מכשיעור וממילא הה"ד בכל מלאכת שבת ח"ש אסור מה"ת ולכך פריך וכי מותר לאפות וכו' הא באפיי' עכ"ח קא מודית לי דח"ש מה"ת אסור וממילא הה"ד בכל מלאכות שבת וא"ש ודו"ק נאום המעתיר בעד שלימו ושלותו, גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מדלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ז

רב ברכות לכבוד הרבני המופלג החרוץ ושנון שלשלת היוחסין כש"ת מה"ו פינחס זעליג הכהן שווארץ נ"י בק"ק מאנדיק יע"א:

אשר שאל חוו"ד בענין שהי' שם באחד שילדה אשתו נקבה וביום ל' ללידה מת הולד, ואחד שילדה אשתו בן זכר והוא בן קיימא, ושניהם הם חיובים לעלות לתורה בשבת שהולכות נשותיהם לביהכ"נ ורצה האחד לדחות חבירו בטענה שהוא ק דם מפני שהילד שלו הוא בחיים והילד של חבירו מת. ודעת המג"א בס"ס רפ"ב דאפי' מפלת הוי בעלה חיוב מפני שהוא כעין קרבן, ודעת המחה"ש שם דאבי הבת קודם לאבי הבן מפני שכבר עלה לחיוב בשבת שקודם המילה עכ"ד מעלתו נ"י:

והנה כ"ז גרם לו יען שנמשך אחר דברי המחה"ש אבל ימחול א"פ לעיין בס' שערי אפרים להגאון רא"ז מרגליות זצ"ל שער ב' סעיף ד' שכ' ואם יש חיוב מהולכת לבה"כ מחמת

לידת בן ואחר חיובו מחמת לידת בת יטילו גורל עכ"ל. ובפתחי שערים שם כ' וז"ל במג"א משמע לכאורה דיולדות הולכת לבה"כ של בת עדיף, וז"א דר"ל דשל בת עדיף מבן לענין שבת שקודם המילה הא לענין שבת שהו שהולכת לבה"כ שוים, אע"פ שאבי הבן כבר הי' חיוב בשבת שלפני המילה, עכשיו הוא חיוב אחר לפי שאשתו חייבת בקרבן ועולה לתורה ומנדר בעבור' שהוא דוגמת קרבן, וכן מבואר בלבוש שבעל יולד' בת קודם לאבי הבן לענין שבת שקודם המילה ומדלא קאמר להולכת לבה"כ בשביל בן אלמא דבכה"ג אינו קודם וכן לענין יא"צ כתב שלא הורע כחו של בעל הולכת לבה"כ מחמת בן ע"ש, ובמחצית השקל כתב בזה ולא ראה בלבוש ע"ש עכ"ל. ממילא לפי"ז אבי הבן ואבי הבת (אעפ"י שמתה דהא אפי' מפלת הוי בעלה חיוב בש"ק שהולכות לבה"כ) שניהם שוים ויטילו גורל. שו"ר בס' קיצור שו"ע סי' ע"ח אות י"א שכתב ג"כ דבעל היולדת שילדה בת והולכת לבהכ"נ הוא קודם לבעל היולדת בן הולכת לבהכ"נ יע"ש, ופלא שלא ראה דברי שערי אפרים הנ"ל שלא פסק כן. הכ"ד ידידו דוש"ת גרשון ה" קשטערן הרב דק"ק מ'דלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ח

ישאו הרים שלום לכבוד הרבני החריף ובקי בחדרי תורה כש"ת מה"ו יהושע פאללאק נ"י בק"ק הערמאנשטאדט יע"א:

לנכון קבלתי מכתבו היקר ובו כתוב לאמר:

פלא גדול אצלי דברי רש"י גיטין כ"ח ריש ע"א שפירש שם דתפילין ש"ר הם גדולים ג"פ משל יד ומוכח כשיטתו מש"ס שם ומהתימה שלא הובא ביתה יוסף בסי' ל"ב ולא מצאתי לאחד מאחרונים שיעורר מזה וצע"ג עכ"ל. והנה יותר ממה שהפליא על הב"י שלא הביא דברי רש"י הנ"ל יותר הו"ל להפליא על רש"י שהכריח זה מכח פירושו בגמ' שם, דדרעא מ' סאה, ודרישא ג' זימני מ' סאה יעו"ש, וכבר כתב בפתח עינים להחיד"א ז"ל שם (נדפס בעין יעקב הקטן דפוס האחים ראם בווילנא) בשם מקשים העולם הא ר' יוחנן אמר מ' סאה קצוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר א"כ משמע דשל ראש ארבעים סאה ואיך כתב רש"י דשל ראש ג' זימני מ' סאה והוא קושי' גדולה מאד על פירש"י ז"ל, ומ"ש ע"ז החיד"א ז"ל דרש"י מפרש מ"ש בראשי הרוגי ביתר היינו כמו ראשי המטות ור"ל בגדולי ושרי ביתר ואין הפירוש בתפילין ש"ר המונחים בראשיהם, הוא דוחק גדול וכמ"ש החיד"א ז"ל בעצמו אלא שכתב, ועם שהענין דחוק מ"מ לפי נוסחתנו הדבר מוכרח:

אמנם בספר עץ יוסף על העין יעקב החדש דפוס ווילנא תרס"ג שהביא ג"כ קושי' הנ"ל על פירש"י כתב, דשמע בשם רבינו עקיבא איגר ז"ל דהאמת כך הוא דשל ראש היו מ' סאה ושל יד היו ג"פ מ' סאה, משום דשל יד מונח על היד בשלשה זמנים, היינו פ"א קודם שמניחין של ראש, ופ"א בזמן שמונח עליו של ראש, ופ"א בזמן שמסיר מעליו של ראש ועדיין של יד נשאר מונח על היד, ונמצא כשבאו השונאים עליהם מצאום אז שהרבה מהם הניחו תפילין של יד ולא הניחו עדיין של ראש, והרבה שסלקו מהם של ראש ולא כשאר עליהם רק של של יד, וחלק אנשים שהיה עליהם של ראש ושל יד וכולם נהרגו, וזה כוונת הגמ' ולא פליגי הא דרישא הא דדרעא ע"כ דפח"ח ש"י: והנה אנחנו לא נדע אם רעק"א ז"ל אמר הפירוש הזה מעצמו או ראה אותו באיזה ספר מגאוני קדמא וע"כ אפשר שכבר נגלה רז זה להרב ב"י ז"ל וכיון שפירש"י הנ"ל אינו מוכרח ואדרבה לפירושו צריכין אנו לדחוק עצמינו לפרש בראשי הרוגי ביתר דהיינו כמו ראשי המטות ולפי פי' העץ יוסף בשם רעק"א ז"ל א"ש דברי הגמ' בריוח ולא בדוחק לכן לא הובאו דברי רש"י ז"ל ביתה יוסף כנלע"ד. (שו"ר בהגהות הרש"ש ז"ל לגיטין שם שכ' וז"ל. הא דדרעא. לפרש"י קשה הא דקאמר נמצאו בראשי הרוגי ביתר. ועוד דמנהג הוא דבית ש"י שוה בגדלו לד' בתים ודלא כפרש"י). ושמעתי לפרש איפכא עפ"י הא דאיתא במנחות ל"ו כשהוא מניח מניח ש"י ואח"כ ש"ר וכשהוא חולץ חולץ ש"ר ואח"כ ש"י וא"כ נמצא שני חלקי אנשים יותר אשר אינם רק בש"י לבד א' בעת הנחתם וא' בעת חליצותם ונכון הוא עכ"ל. והנה כתב סתם שמעתי ולא כתב מבטן מי יצאו הדברים האלה ע"כ לבי אומר לי שזה הפירוש הוא מאיזה גאון קדמון לא נודע שמו):

ומהר"ם שיף ז"ל כתב בגיטין שם וז"ל, והא דקאמר בראשי הרוגי כו' יש מפרשים מלשון ראשים ישרים וכמדומה לי שראיתי כתוב משום שהדין הנושא משא בזרועו מניחו לו על ראשו משום דמקום יש בראש להניח ב' תפילין ובשעת מלחמה שנושאין כלי זיינן על זרועם ומחזיקין ברמחים כותבין תפילין של יד ג"כ בראש [ומר חשיב לשל ראש ומר של יד] עכ"ל. וכבר הבאתי בילקוטי לאו"ח סי' מ"א בשם שו"ת חיים שאל סי' ע"ד אות מ"ז שכ' ע"ד מהרמ"ש אלו, ולפום ריהטא נראה בעיני דין זה תמוה ולא ראיתי כעת דין זה בדברי הפוסקים ואין לסמוך על זה עד שימצא ראיה מדברי הראשונים וצריך חיפוש עכ"ל. וע"ז כתב מעכ"ת נ"י וז"ל, לא אדע מה הרעש הגדול הזה כי לדעתי פשיט שלא מיירי מהרמ"ש ז"ל בענין לצאת י"ח מ"ע דתפילין באופן כזה אלא מיירי במי שיצא כבר י"ח תפילין מה שמוטל עליו מצד עיקר הדין דאורייי' אלא שנושאם עליו כל היום כולו כמו שנהגו בזמנים הקודמי' ובזה קאמר המהרמ"ש דהנושא משא בזרועו מניח שניהם

מוכרע מש"ס עירובין צ"ה ע"ב דאמר ר"ה פעמים שאדם בא וחבילתו על ראשו מסלקו ומניחם בזרועו, וכ"ה בש"ס ב"מ דף ק"ה הנושא משוי כו' המוציא זבל כו' יקשרם בזרועו אצל תפילין של יד והביאו הטור בסי' מ"א להלכה, ואם בתפילין ש"ר דחמור קדושתי' דקיי"ל דאסור לשנותו לש"י, מותר באקראי לקשרם על יד, עאכו"כ בנושא משא בזרועו שיניח ש"י על ראשו, ויעיי' בפמ"ג במשבצות דהך דין דמשוי לאו דוקא בראש דאף בשל יד נמי אסור וממילא כמו דאמרי' דהנושא משוי בראשו, יקשרם בזרועו ה"ה בנושא בזרועו דיקשרם בראשו, והא דנקטו האי דינא בראשו ולא נקטו בזרועו י"ל משום דאין דרך להשתמש בשמאלו ויעיי' בב"י שם אבל אה"נ דאם נושא משוי בזרועו שפיר יש להניח תפילין ש"י על הראש עכ"ד מעכ"ת בקיצור ושפיר קאמר. וכנלע"ד דמהרמ"ש לא מיירי בשעת ק"ש ותפילין אלא כעין שנמצאו בראשי הרוגי ביתר שלא בשעת ק"ש ותפילין, וימחול לעיין בהגהות הגאון ר' יעקב עמדין זצ"ל לגיטין נ"ח בגמ' קצוצי תפילין שכ' וז"ל, ואע"פ שאין זה בא בערך הריבוי הגדול של הרוגי ביתר כדלעיל אינה קושיא כי נשים וקטנים פטורים מתפילין וכן חולה ומצטער והעוסק במצוה ומלאכה ומי שאינו גוף נקי והחדוש הוא שנמצאו תפילין בראשיהן שלא בשעת ק"ש ותפילין עכ"ל. ויותר אין לי להאריך וה' שנותיו יאריך כעתירת ידידו דוש"ת, גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ'דלואש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן ט

שפע ברכה ופרנסה לכבוד אהובי בני הרבני החריף ובקי כש"ת מה"ר יוסף דוב שטערן נ"י בק"ק קלוזענבורג יע"א:

שורותיך הנעימים היו לי לעונג נפש, ומה שהפלאת על המהרש"א ברכות דף י"ט בתוד"ה מדלגין וכו' במה שהקשה שם מנלי' לר"ת דכהן מוזהר על רביעית דם יע"ש, הוא באמת פלא גדול, אך כבר קדמך בזה בס' לב אריה חולין דף ע"ב ע"א בתוד"ה שתי נפשות כו' וקשה דתרי קראי ברביעית דם למ"ל במת בנפש ונפשת נלע"ד דהך קרא דלעיל על נפשת ודאי דאצטריך דמהא דבמת בנפש לא מוכח רק דנטמא ברביעית דם אבל מ"מ אינו מוכח דהכהן מוזהר עליו דאימא כיון דאין הנזיר מגלח על רביעית דם אין הכהן מוזהר עליו להכי אצטריך להההיא דעל כל נפשת מת לא יבא דנאמר באזהרה לכהן וכ"ה מבואר בתוס' ברכות דף י"ט ע"ב בד"ה מדלגין דמוכיח ר"ת מזה דהכהן מוזהר על רביעית דם אף דאין הנזיר מגלח עליו ועמ"ש שם בחידושי על דברי מהרש"א שם אלא דעיקר קושייתם כאן הוא דהך דבנפש לא אצטריך עכ"ל הלב אריה ז"ל, וזה דלא כמו

שרצית לומר דבזה מיושב קושי' התוס' בחולין הנ"ל (ושו"ר בס' תנובת יהוד' להרה"ג מ' ראובן פינק ז"ל מהאמבורג בדף ז' ע"ד שעמד ג"כ ע"ד מהרש"א בברכות הנ"ל והקשה עליו ג"כ כהנ"ל וכתב שגם בנחל אשכול ח"ב צד קע"א דיבר מזה עש"ה, וסיים בזה"ל: וכן ק"ל אהתוס' חולין ע"ב ד"ה שתי שהניחו בקושיא והרי צריך ועל כל כו' לאזהרה בכה"ג דלא שמענו מהנוגע במת בנפש עכ"ל. וגם ממנו נעלם דברי הלב ארי' הנ"ל דקושי' התוס' הוא רק הך דבנפש לא אצטריך): ועיין בגור אריה פ' אמור ברש"י בפסוק נפשת מת וכו' שהביא תירוץ המזרחי על קושי' התוס' הנ"ל דחד קרא אצטריך לטומאת אהל וחד לטומאת מגע, וכתב דלא נ"ל תירוץ זה, חד דהא איתקיש טומאת מגע לטומאת אהל דכתיב לא יבא ולאביו ולאמו לא יטמא דמהאי קרא מפקינן מגע וא"כ איתקיש להדדי ועוד קל וחומר מה עצם כשעורה שאינו מטמא באהל מטמא במגע רביעית דמטמא באהל אינו דין שיהא מטמא במגע (אמר הכותב דברים אלו צע"ג דהא עצם כשעורה שמטמא במגע הוא הלממ"ס כמבואר ברמב"ם פ"ב מ"ה טו"מ וא"כ אין דכין קו"ח מהלכה ע' שבת קל"ב א' ונזיר כ"ו ב') וסיים בזה"ל:

אבל לי כראה דלק"מ דכאן אשמועינן דהכהן מוזהר עלי' דלא נוכל למילף מהא דכתיב הנוגע במת בנפש האדם דשם לא אמר רק שמטמא, ומכאן לא נוכל למילף שמטמא טומאת שבעה וחייב על טומאתו על ביאת מקדש עכ"ל. וכלומר דלהכי אצטריך קרא בנפש האדם. והנה מ"ש דאצטריך להורות דמטמא טומאת שבעה יפה כתב. אך מ"ש דאצטריך להורות דחייב על רביעית דם על ביאת מקדש הוא נגד ההלכה דקיי"ל דכל שאין הנזיר מגלח עליו א"ח על ביאת מקדש (ע' בר"מ פ"ג מביאת המקדש ה"יג, ופ"ג מטו"מ ה"ג ע"ש). ואולי כוונתו דר' ישמעאל דדריש בנפש האדם לרביעית דם ס"ל כר"מ במתני' נזיר כ"ו ע"ב דאף טומאה שאין הנזיר מגלח עלי' חייב על ביאת מקדש דלא תהי' קלה משרץ יעו"ש. אבל אין זה מספיק לדידן דקי"ל כמי יש ש אם למסורת (ע' פמ"ג יו"ד ר"ס פ"ז) וס"ל דנפשת מת אתי לרביעית דם ובנפש האדם ג"כ אתי לרביעית דם וקשה הך בנפש למה לי ת"ל מבנפשת ואנן הא קיי"ל דכל שאין הנזיר מגלח עלי' א"ח על ביאת מקדש, וע"כ צ"ל כמ"ש הגו"א בתחלה דצריך הך בנפש האדם להורות שמטמא טומאת שבעה וא"ש:

ובמזרחי פ' אמור בפסוק לאביו ולאמו לא יטמא וגו' הביא דברי הרמב"ם בפ"ג מ"ה טו"מ שכל טומאה מן המת כגון רביעית דם וכו' שאין הנזיר מגלח עלי' אינו דין תורה אלא מדרבנן וסמכו דבריהם על המקראות בדרך אסמכתא וכתב דלפי"ז הא דהקשו התו"ס לרבנן למה לי תרי קראי על כל נפשת וגו' ובנפש האדם, לא קשיא ולא מידי עכ"ל יעי"ש.

ולפענ"ד לא משמע כן ברמב"ם שיהיה טומאת רביעית דם רק מדרבנן דא"כ אמאי כתב בפ"ב מ"ה טומאת מת הי"ג דדם תבוסה הוא רק מדרבנן (כמ"ש בכ"מ שם) ותיפוק לי' דכל טומאת רביעית דם הוא רק מדרבנן אלא ודאי דרשה גמורה הוא ומדאורייתא רק לפי שאינו מפורש בתורה כתב הרמב"ם דאינו דין תורה ממש כמבואר בס' יד מלאכי בכללי הרמב"ם אות ז' ע"ש באורך. (ועיין בהגהות הרש"ש ז"ל סנהדרין ד' שכ' על קו' התוס' תרי קראי ל"ל לכאורה חד לאהל וחד למגע ע"ש, ולא ראה לא דברי המזרחי ולא דברי הגו"א הנ"ל): הכ"ד אביך הנאמן החותם בכל חותמי ברכות גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ'דלודאש והגליל יע"א:

ילקוט גרשוני סימן י

ברכה ושלום לכבוד מחו' וכ"פ הרה"ג החריף ובקי בכל חדרי תורה שלשלת היוחסין כש"ת מה"ו מנחם סופר נ"י אבדק"ק מאראשר ואשארהעלי יע"א: היום באתי אל העיון בענין מה שהראה לי הדר"ג נ"י בקונטרס תשובותיו כתוב לאמר, ראיה גדולה למ"ש מרן חת"ס ז"ל בתשו' או"ח סי' ט"ז דר' אליעזר הגדול הי' משבט לוי כדאיתא במדרש (תנחומא פ' חוקת ובילקוט יתרו בשם הפסיקתא) בפסוק ושם האחד אליעזר, דר"א הגדול הי' מבני בניו של מרע"ה, וע"ז כתב הגאוה"ק מסאעז זצ"ל בתשו' דברי חיים ח"ב או"ח סי' ט', מי הגיד לו להחת"ס שר"א הי' לוי דלמא הי' מב"ב של מרע"ה מזרע האם יע"ש, והדר"ג נ"י הביא ראיה להחת"ס מן הירושלמי פ"ג דסוטה הלכה ד' (בהאי מטרונא דשאלה את ר"א וכו') דהורקנוס בנו של ר"א אמר לר"א בשביל שלא להשיבה דבר אחד מן התורה איבדת ממני שלש מאות כור מעשר בכל שנה" ופי' הפני משה שהיתה רגילה ליתן לו בכל שנה, ועכ"ח מעשר ראשון הי' דשאר מעשרות אין נוהגין בכל שנה כידוע, א"כ מבואר להדיא בירושלמי דר"א הגדול הי' לוי ע"כ דפח"ח:

והנה הדר"ג כ"י ראה ראי' אחת בפני משה, ואני רואה שתי ראיות, כי בפי' קרבן העדה על הירושלמי סוטה הנ"ל כתב בד"ה שלש מאות וכו' שר"א כהן היה עכ"ל. והנה בודאי מצא כן באיזה מקום בגמרא או במדרש, כי מירושלמי הנ"ל אין ראי' שהי' כהן די"ל שהי' לוי ונתנו להורקנוס בנו מעשר ראשון וכמ"ש הכסף משנה פ"א מה' מעשר ה"ד שלא קנס עזרא את הלוים שלא יתנו להן מע"ר אלא הלוים שבזמנו אבל אח"כ הי' תלוי ברצון הבעלים מי שרוצה יתן לכהנים ומי שרוצה יתן ללוים יע"ש, אבל בלתי ספק מצא בעל קרבן העדה ז"ל כן באיזה מקום שר"א כה הי' וא"כ הי' משבט לוי ובאמת החת"ס ז"ל לא כתב שהי' לוי רק שהי' משבט לוי, ויכול להיות דכהן אחד נשא אשה מבנות

בניו של מרע"ה, ומבני בניו של אותו כהן נולד ר"א הגדול והי' כהן, ואלו ואלי דא"ח, ומרן ח"ס ז"ל שפיר אמר שהי' משבט לוי, וגם הגאון מסאנז ז"ל שפיר אמר דהי' מב"ב של מרע"ה מזרע האם, דלולי זה בלתי אפשר שיהי' כהן, כי בני בניו של מרע"ה לא היו כהנים כי אם לוים כדאיתא בזבחים דף ק"ב ע"א מן הפסוק דדה"י ומשה איש האלקים בניו יקראו על שבט הלוי יע"ש:

ברם דברי קרבן העדה הנ"ל צ"ע לכאורה מגמ' ערוכה דגיטין דף כ"ו ע"א דמבואר שם דר' אליעזר ור' יהושיע נשאו המטה של רבם ריב"ז עפ"י עצת הריש בריוני למען יחשבו הני בריוני שמת ריב"ז ויניחוהו לצאת מן העיר וע"ש, והשתא אי ס"ד שר"א הי' כהן א"כ בודאי ירגישו הני בריוני שלא מת דאי מת איך יכול ר"א שהי' כהן לטמא לו, ודוחק לומר דשרי לר"א לטמא לו אף שהי' כהן משום דצדיקים אינם מטמאים כדעת רבינו חיים כהן בתוס' כתובות ק"ג ע"ב, דהא כתבו התוס' שם ואין כראה לדבי וכו' וגם כבר הוכיחו האחרונים ז"ל מכמ"ק בש"ס ופוסקים דגם צדיקים מטמאים וצ"ע כעת:

אמנם עכ"פ מוכח מירושלמי דסוטה הנ"ל שר"א הגדול הי' כהן או לוי וממילא יש ראי' ברורה משם לדברי מרן חת"ס ז"ל דר"א הגדול היה משבט לו ואעפ"י שהחת"ס לא הזכיר האי ראיה מ"מ ניצול אותו צדיק מלהלכד ברשת הטעות בעיקר דבריו:

ומה שעמד הדר"ג נ"י ע"ד הלח"מ פ"ד מה' טוען ונטען הלכה יו"ד שכתב קשה קצת וכו' ולכאורה הוא קושיא גדולה כמבואר למעיין בדבריו ואמר הדר"ג נ"י דסד"א דאין הלכה כר"ח קמייתא משום דפרכיכן תורת הזמה וכמ"ש התוס' בשבועות דף מ"ו ע"א יע"ש, ולכך שפיר כתב הרמב"ם דינא דר"ח קמייתא בשם הגאונים, וע"כ כתב הלח"מ רק קשה "קצת". הנה ימחול לעיין בתשו' נוב"י מהד"ת חחו"מ סי' י"ז בתשובה מבן המחבר, ושם נאמר דהחכם השואל רצה לתרץ כן קושי' הלח"מ ז"ל, והגאון מהר"ש לאנדא ז"ל דוחה את דבריו וכתב דצדקי דברי הלח"מ יע"ש, וא"כ הדק"ל מדוע כתב הלח"מ בלשון קשה קצת, ולכן כ"ל עפמ"ש הש"ך ביו"ד סי' רמ"ו סק"ח ליישב הרמב"ם דס"ל דגם גדול אסור ללמוד מהרב שאינו הולך בדרך טובה מדלא מחלק בין גדול לקטן, ולכאורה הוא נגד הגמ' דחגיגה דף ט"ו ע"ב, וע"ז כתב הש"ך בשם אביו הגאון ז"ל דס"ל לרמב"ם מדקאמר ר"ל ר"מ קרא אשכח כו' משמע ר"מ ס"ל הכי ואנן לא קיי"ל כוותי' וכה"ג כתבו התוס' והרא"ש וש"פ בחולין דף י"א גבי ר"מ לא אכיל בישרא כו' ע"ש, (וכבר כתב שם בס' כרם שלמה שנעלם מהש"ך ז"ל שכן תירץ הלח"מ בפ"ד מה' תלמוד תורה ה"א יע"ש), וא"כ שפיר סד"א גם הכא דאין הלכה כר"ח קמייתא מדקאמר הגמ' בב"מ דף ד' ע"א, הא לא קשיא רבי חייא תורת הזמה לא פריך, ומדלא קאמר סתם הא לא קשיא תורת הזמה

לא פרכינן, משמע דרק ר' חייא לא פריך תורת הזמה אבל אנן פרכינן, וא"כ סד"א דאין הלכה כר"ח קמייתא לכך כתב הרמב"ם דפסקו כל הגאונים כר"ח ומוכרחים אנו לכוף ראשינו ולקבל הפסק שפסקו כל הגאונים, וא"כ לא קשה קי' הלח"מ, ולכך כתב הלח"מ רק קשה חקצת' כנלע"ד. ומאפס הפנאי אקצר ואומר שלים, ידידו ואוהבו נאמנו:

ילקוט גרשוני סימן יא

שלומים מגבהי מרומים לכבוד ידידי הרב החריף ובקי כש"ת מה"י מרדכי שטאסטעל נ"י דק"ק מיהלבאך יע"א:

ברך לקחתי לשנה החדשה וברך לו אשיבנה ואשר הקשה לסברת הטו"ז ביו"ד קי"ז ובשאר מקומות דדבר המפורש בתורה להיתר אין כח ביד חז"ל לאסרו א"כ אמאי אסרו חכמים כתם גבי נדה הא בתורה כתיב דם ולא כתם, חידוש גדול בעיני שלא ראה פר"מ נ"י מ"ש בילקוט הגרשוני ח"ר קונטרס אחרון דף מ"ט ע"א וז"ל, ועיי' חת"ס יו"ד ס"ס ק"ט הא דאסרו חכמים כבוש בבב"ח היינו משום דלא כ' בתורה היתר כבוש בקום ועשה כמו בחלב יעשה לכל מלאכה וביום אפי' בשבת וכו' וכו' ע"ש, ומה"ט ל"ק ג"כ מהא דאסרו חכמים כתם גבי נדה אע"ג דמה"ת שרי כדאי' בנדה נ"ח ע"ב מדכתיב דם ולא כתם והבן עכ"ל. ומה"ט איני מובן לדעתי מ"ש החת"ס יו"ד ס"ס ע"ג הא דאסרי חכמים בשר עוף בחלב אע"ג דהתורה התירה בפירוש גד ולא עוף. ולפ"ד חת"ס ס"ס ק"ט מאי קושיא וכי כ' בתורה ש ש היתר עוף בחלב בקום ועשה וצ"ע:

ויעוין בפתחי תשובה אהע"ז סי' כ"ו סק"ה שהעיר איך אסרו חכמים לקדש בביאה משום פריצות הא קידושי ביאה מפורש בתרה להיתר יע"ש, ולפ"ד חת"ס ס"ס ק"ט הנ"ל י"ל דגם בזה לא הוזכר בתורה ההיתר בקום ועשה לכתחלה אלא כי יקח איש אשה ובעלה כתיב היינו דמתקדשת בביאה וזה לא אמרו חכמים דלא תהא מקודשת בביאה דהא באמת אע"ג דאסיר לקדש בביאה מ"מ קידושיו קידושין כמבואר באהע"ז שם ברמב"ם פ"ג מה' אישות הלכה כ"א וע"ש, וא"כ אין כאן עקירת דבר מה"ת וא"ש:

ב ומ"ש פר"מ נ"י בענין מ"ש בילקוט הגרשוני על שי"ט או"ח סי' ש"ג וז"ל שם:

ראיתי בס' קיצור שו"ע סי' פ"ד שהאריך לאסור לישא גאלדענע אוהר עם גאלדענע קעטטע בשבת במקום שאין עירוב, וטעמו משום דהאוהר ל"ה תכשיט כיין שנושא אותו בתוך הטאשע והוא מכוסה והשלשלת זהב ג"כ בטל לגבי האוהר שהוא העיקר ע"ש, וכתב שכ"כ גם בתשו' דברי חיים להגאון מסאנז זצ"ל ח"ב או"ח סי' ל"ג, אמנם בס' ל"ש מביא דבתשו' שואל ומשיב מהדורא קמא ח"ג סי' ל"א מתיר. [ועיין בס' כזר

ישראל על הל' שבת סי' כ"א בליקוטי רימ"א ס"ק י"ד שכתב וז"ל, עיין בח"א כלל נ"ו ס"ב שכ' שלא ישא בבגדיו זרגיר חוץ לעירוב שאין זה דרך תלביש. ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהד"ק ח"ג סי' ל"א שכתב וז"ל וע"ד הזדיגיר עם רביד זהב על דעתו היא מותר לשאת ואף שמעלתו כ' שהח"צ ז"ל לא נשא רק במקים שיש עירוב וכך כתבו האחרונים לפענ"ד כל שהיא לבוש בבגדיו ובפרט שהוא עם רביד זהב בודאי הותר אף במקום שאין עירוב דהוי תכשיט ולא משאור ע"כ.] והנה אף שדברי קיצור שו"ע נראים ברורים לדינא, מ"מ נ"ל ללמד זכית על המקילים וסומכים אהתירא דשואל ומשיב הנ"ל, כי עיקר הסברא הנ"ל דאוהר שהיא מכוסה בתוך הטאשע נא מיקרי תכשיט אינו מוסכם לדעתי, דודאי אין להכחיש דאיהר של זהב הוי תכשיט (כנראה תמה שהמנהג ליתנו לחתן וכלה לשם תכשיטין ומה שנושאין אותי מכוסה בתוך הטאשע משו"ה עדיין לא אבד מיני' שם תכשיט דכיון ועיקר עשוי לכך לשאת אותו בתוך הטאשע שפיר מיקרי אף שהיא מכוסה, וה"ז דומה למ"ש התוס' שבת לעיל סי' ש"א ס"ק ל"ח וז"ל, מ"ש המג"א כאן דמה שנוהגין אא לשאת מקל בידם לכבוד אסור לצאת בי בשבת דגם הכדים אסר לישא בידי ממש וכו'. מיהו אין מוכרע דשאני לא דעיקר עשוי לכך לישא אותו בידו ושפיר מיקרי תכשיט אף לישא בידי עכ"ל וה"נ דכוותי' כלע"ד לימוד זכות קצת על רוב העולם שנהגו היתר בזה עכ"ל שם:

ועתה כותב לי פר"ח נ"י וז"ל בענין לימוד זכות על רוב העולם רובו ככולו שנהגו היתר לישא בש"ק גאלדעבע אוהר עם קעטטע שכתיב הדר היא בספרי הנחמד ילקוט הגרשוני או"ח סי' ש"ג סק"א, יהרב הג' האבדק"ק פלונית צועק כגד דבריו הטהורים, הבאתי ראיה לדה"ק ממתני' פ"י דעירובין המוצא תפילין מכניסן זוג זוג ר"ג אומר. שנים שנים ומפרש בגמ' טעמא דר"ג משום דשבת לאו זמן תפילין והוי תכשיט כמבואר שם בגמ' ורש"י ז"ל וקשה התינח תפילין ש"ר גלויין ונראין יהיו תכשיט אבל תפילין ש"י דמכוסים בבגדיו מטעם והי' לך לאות ולא לאחרים לאות מאי איכא למימר אלא ודאי כיין דעיקרן עשוי לכך לשאת אותן תחת הבגדים שפיר מיקרי תכשיט אף שהוא מכוסה, וראיה לסברא שכ' בילקה"ג עכח"ד:

והנה אימר על ראשון כו' מ"ש שהרב הג' פלוני צועק נגד דברי, אנכי לא ידעתי מה לו כי יזעק, וכי אני באתי בספרי ילקה"ג להכריע בין הגאון שואל ומשיב בין הגאון דברי חיים זצ"ל, חלילה לי מעשית כדבר הזה כי מר אנכי להכריע בין ההרים הגדולים, הגאון מסאנז ז"ל נודע ומפורסם בכל העולם לגאון וקדוש עליון ומי כמוהו מורה, וגם הגאון בעל שואל ומשיב ז"ל נודע ומפורסם בעולם לגאון אדיר, שכל גדולי דורו כתבו לו תואר

רשכבה"ג, וכולם הרצו אליו שאלותיהם בהוראות או"ה, וגם הגאון הקדוש מסאנז ז"ל גופי', שאל מאתו חוות דעת בעסק מקוה, כנדפס בשואל ומשיב מהדורא תנינא ח"א סי' כ"ד כ"ה יעו"ש, א"כ מי בדור הזה כדאי להכריע בין גאונים אדירים כאלה, ולא עלה על דעתי מעולם להכריע ביניהם, כ"א יצאתי ללמד זכות קצת על רוב העולם שסומכים על ההיתר דהגאון ש אל ומשיב ז"ל, שלא יהיו נדונים ח"ו כולם כמחללי שבתות בפרהסיא, וזה עלה בידי תלי"ת עצהיו"ט, אבל בכל זאת ראוי לכל ירא ה' באמת לחוש לדברי הגאוה"ק מסאנז זי"ע ולהחמיר לעצמו שלא לישא מורה שעות של זהב עם רביד זהב בש"ק במקום שאין עירוב:

ומ"ש ראיה לסברתי מעירובין צ"ה דס"ל לר"ג מכניסן שנים שנים משום דהוי תכשיט, לא ידעתי מדוע לא הביא ראי' מהא דקיי"ל בסי' ש"א סמ"ב דמכניסן זוג זוג ולדידן דקיי"ל שבת לאו זמן תפילין עכ"ח הטעם משום דהוי תכשיט אלא דלא מקרי תכשיט אלא כשלובש כדרך שלובשין בחול דהיינו זוג א' אבל טפי לא כד' המהרש"א ז"ל המובא במג"א שם ס"ק כ"ד (ועיי' במחצה"ש שם) ובס' תוס' שבת שם ס"ק ע"ז כתב ואשה אסורה להכניסם וכו' ולא אמרינן דמיגו דהוי תכשיט לאיש הוי נמי תכשיט לאשה וכו' דנשים עם בפני עצמן הם יע"ש, וע' גם בפתחי תשובה החדש על או"ח מהגאון ר' ישראל איסר מו"ץ בווילנא שהביא בשם תשו' באר יצחק סי' ט"ז אם מצא תפילין דר"ת אין להקל להכניסן זוג זוג כיין דהעיקר כרש"י דאינן כשירין לא הוי תכשיט אף למי שרגיל להניחן יע"ש (יזה דלא כפמ"ג שם באשל ס"ק כ"ג יע"ש), עכ"פ מבואר דגם לדידן דקיי"ל מכניסן זוג זוג הטעם הוא משום דהוי תכשיט, וא"כ קשה התינח של ראש דנראין הוי תכשיט אבל של יד דמכוסה איך הוי תכשיט אעכ"ח כסברתי בילקה"ג הנ"ל. ואין לומר דבשבת נושא גם של יד מגולה כי היכי דלהוי תכשיט, ז"א דהא לא מיקרי תכשיט אלא כדרך שלובשן בחול כנ"ל, ובחול הא תמיד הם מכוסה בבגדים, ומ"ש הרמ"א בס"ס כ"ז דבש"י. אין להקפיד אם הם גלויי' או מכוסים, כבר פי' ע"ז המג"א שם ס"ק כ"א דכוונת הרמ"א היינו רק אם נקרעו בגדיו לית לן בה אבל מודה הרמ"א דצריך שיהיה של יד מכוסה בבגדים וכמ"ש בב"י שם בשם המרדכי בשם שימושא רבה יע"ש, ועיין גם במחצה"ש שם ס"ק כ"א דמשמעות הכתוב כך הוא והי' לך לאות ולא לאחרים לאות דהיינו במקום שדרכו להיות מכוסה בבגדים ל"ל בה עכ"ל יע"ש, ולכן הראי' שהביא פר"מ כ"י לסברתי הוא ראי' נכוחה, אמנם אפילו אם המצא ימצא חכם אחד שידחה הראי' מ"מ סברתי בעצמותה היא סברא ישרה לפענ"ד וא"צ סעד לתומכה. אלא דאמרי אינשי כל סברא צריכה לידיד ואוהב, ומובטחני שאוהבי ילכו בה ושונאי יכשלו בה,

וימצאו מקום לצעוק עלי כי איתה הם מבקשים, וה' יצילני משגיאות ויראני מתורתו נפלאות אכי"ר. אלה דברי ידידו הדיש"ת גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מדלודאש והגליל יע"א סימן י"ב:

שוכ"ט לכבוד הרבני וכו' כש"ת מה"ו משה לעהרמאן נ"י ביישוב שאנבערג יע"א:

אחדשה"ט באתי להשיבו על שאלותיו (א) היכן נמצא המאמר השגור בפי כל הכל תלוי במזל אפילו ס"ת שבהיכל ל והנה כבר נשאל ע"ז בתשו' מהר"י אסאד ז"ל בתאו"ח ואינו בידי כעת, אמנם מצאתי מאמר זה בזוהר הקדוש פ' נשא דפוס טשערנאוויטץ דף קל"ד ע"א וכתב סוד עמוק בזה ומשם יראה מעלתו נ"י שמאמר זה אינו כפשוטו וממילא יפלו כל שאלותיו בזה (ב) היכן נמצא המאמר השגור בפי כל, למה נקרא שמו חזיר מפני שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל ? הנה כבר כתב בס' שער בת רבים פ' שמיני כי מאמר זה אינו בנמצא בשום מקום וכ"כ הגאון האדיר בעל סדר הדורות בספרו ערה"נ אות ח' חזיר על המאמר הזה שלא היה ולא נברא כי לא מצאנוהו בשום מדרש ע"ש, ומה שאינו בנמצא איך אוכל למוצאו ? (ג) למה הכניס רבינא ורב אשי בגמ' (שבת ק"מ ע"ב) את המאמר דרב חסדא לבנותיו, נקיט מרגניתא בחדא ידי' וכו' וע"ש בפירש"י ז"ל, ולמה נתנו יד לפושעים להתלוצץ על דברי העמרא ? הנה ישרים דרכי הגמרא, צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ידוע לכל כי התלמוד הוא אוצר כל הידיעות הנחוצות לחיי אדם, ומה חידוש אם רב חסדא גילה רז זה לבנותיו, למען לא יקוצו בהן בעליהן ויהיו חביבות עליהם כשעה ראשונה, וכעין זה מצינו בנדה פרק המפלת, תני' הי' ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה ז' ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה, וה"נ כן, ומ"ש מעלתו דהערוך ערך בזר א' פי' בע"א דלא כפירש"י, הנה כבר מובא זה בגליון הש"ס, וגם מ"ש מעלתי דגם בספרי אגדה פי' מאמר זה בע"א, אנו אין לנו אלא דברי רש"י ז"ל, ומי יחוש לטפשים וחמורים המתלונצים על דבריו, יהי להם אשר להם, ואנחנו באור רש"י ז"ל נראה אור מתוק לעינים בכל הש"ס, הפך בה והפך בה דכולא בה כו' (ד) מה חילוק בין שם אברם שנעקר וכל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, ובין שם יעקב שלא נעקר לגמרי כמבואר בספ"ק דברכות ומה נשתנה זמ"ז ? מאד תמהני עליו שלא ראה מ"ש בזה בס' נחלת שבעה ובדקדוק כוסת הגט סי' מ"ה) דבאברהם ה' שינוי שם משום שינוי מזל וכו' משא"כ גבי יעקב דשינוי שמו לא הי' משום שידוד המערכת רק משום חשיבות וא"כ אין נפקותא אף אם לפעמים חוזר וקורא אותו בשם הראשון כגון בגלותו ובשפלותו בשם יעקב ובגדלותו בשם ישראל עכ"ל בקיצור (ה) מדוע בכל פרק ר"א דמילה לא הביא

הגמ' נוסח הברכה של המוהל ואבי הבן רק אצל הפיסקא דמל ולא פרע כאילו לא מל ומה שייכות זל"ז ? ימחול לעיין בספרי ילקוט הגרשוני פ' תזריע מ"ש בזה יע"ש וימצא נחת, וגם ועיין בהגהות ליו"ד שנדפסו בס"ס תוספת שבת, וימצא מ"ש הגאון בן המחבר ביו"ד ס' רס"ה דאי הביא הש"ס הא דת"ר המל אומר כו' אבי הבן אומר כו' בלא הפיסקא דמתניתן תיקשי איך יברך אבי הבן להכניסו אחר המילה הא בעינן עובר לעשייתן לכך מביא הש"ס מתחלה האי פיסקא דמתני' מל ולא פרע כאילו לא מל, ואתי שפיר הא דת"ר המל ימול תחילה ולאחר המילה אבי הבן אומר כו' ואפ"ה הוי עובר לעשייתן כיון דלא פרע עדיין והוי כאילו לא מל אכתי הוי עובר לעשייתן וכדברי הש"ך ז"ל שם סק"א ודפח"ח:

שאל מה כוונת הפסיקתא (המובא בילקוט ס"פ בשלח) ויקרא שם המקום מסה ומריבה התחיל הקב"ה צווח על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' ע"כ ? חול לעיין בתשו' שבט סופר אאי"ח ס"ס ל"ג ובס' דמשק אליעזר פ' בשלח אות מ"ג דשניהם נתכוונו לד"א בזה ע"ש ודפח"ח. ולענ"ד נראה עפמ"ש השל"ה הק' בפ' לך בפ' ויהי ריב בין רועי וגו' ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך וגו' ושמעתי נחות בתיבת מריבה שאמר בלשון נקיבה ולא אמר אל נא יהי' ריב, אלא ריב כבר הותחל בין הרועים, וע"ז אמר אאע"ה, למען השם יפסיקו דברי ריב ולא יולידו עוד מחלוקת, שכך דרכה של מחלוקת שתמיד עושה פרי ומתרבה, עז"א אל נא תהי מריבה לשון נקבה כאשה המולדת פרי מפרי, ודי בזה שהתחיל הרוב יהיה כזכר שאינו מוליד ע"כ דפח"ח. ועפ"ז י"ל כוונת הפסיקתא קתא דמרע"ה קרא שם המקום מסה ומריבה בלשון נקיבה שמולידה עוד מחלוקת וע"ז התחיל הקב"ה צווח על ריב בני ישראל, כלומר די שהותחל הריב אבל לא יהי' מריבה בלשון נקיבה שתוליד עוד מחלוקות עד לאין סוף ח"ו וא"ש ודו"ק (ז) הקשה על הגאון בעל גור אריה פ' אמור בפ' על כל נפשת וגו' שדחה דברי ר"א מזרחי ז"ל משום דיש ללמוד רביעית דם דמטמא במגע מקל וחומר דעצם כשעורה ע"ש, והקשה מעלתו נ"י הא עצם כשעורה דמטמא במגע הוא הלכה למשה מסיני ואין דנין קו"ח מהלכה, יפה הקשה, וגם אני הקשיתי כן בתשובה אחת (ע' לעיל ס' ט'), אך כעת מצאתי בתוס' חולין דף קכ"ו ע"ב שכ' וז"ל:

עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא אבל לא באוהל פי' בקונטרס דהלממ"ס הוא וא"א לומר כן דמקראי ילפינן לה וכו' ולא הוי הלכה אלא מה שהנזיר מגלח עליו אע"ג דלא מטמא באוהל עכ"ל, וא"כ י"ל דהגור אריה ז"ל כתב כן לשיטת התוס', אמנם באמת לדינא צדקו דברי רש"י, וכמ"ש שם בס' לב אריה לדברי ר"א מזרחי ז"ל חוזר ונראה

(ה) תמה מעלתי נ"י על המפורשים שהאריכו לפרש מאמר התמוה במס' מגלה מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ולא ראו מ"ש בספר אבודרהם בסדר תפלת פורים בשם בעל המנהגות, דבימים הקדמונים היה פיוט אחד שעל ר הבית האחד עונין ארור המן ועל הבית האחר עונין ברוך מרדכי, וצריך צילותא שפעמים שאין אדם מתכוין וטועה, והרב ר' יצחק עשה פיוט בדוגמא זו עכ"ל. הנה בח"א שלי למס' מגלה הבאתי פי' זה בשם ספר האשכול, ולא ראיתי, שכ"כ גם בספר אבודרהם, אמנם כעת מצאתי שכבר מובא פי' זה בדרכי משה או"ח ר"ס תרצ"ה בשם המנהגים ע"ש (ט) הקשה על הרמב"ם פי"ב מה' שחיטה הלכה י"ד, ולא ישחוט עד למחר, הלא מחר הוא י"ט, וא"כ אסור לשוחטו מצד דאיתקצאי בין השמשות של ערב חו"ט, דהי' אסור אז לשוחטו מצד ספק איסור דאותו ואת בכו, ובהשמ"ש הוי איקבע איסורא דגם להרמב"ם ספיקו לחומרא מן התורה, ואין לומר דמוקצה מחמת יום שעבר לא אמרינן, דהא במוקצא מחמת איסור דאוריי' כתב שעה"מ ופמ"ג דאמרינן מוקצה מחמת יום שעבר כמובא בספרי ילקה"ג ח"ב אות מוקצה ע"ש. כבר קדמו בזה בס' תורת יחזקאל בחידושים למס' ביצה ע"ש. ובדוחק י"ל כוונת הרמב"ם כמ"ש רש"י ס"פ בא, יש מחר לאחר זמן. הכ"ד ידידו דוש"ת, גרשון ה"ק שטערן הרב דק"ק מ'דלודאש והגליל יע"א:

יתר התשובות יבואו אי"ה בשאר החלקים:

תושלב"ע: